८४२०-ग

समयसिन्धु का स्वरूपा टीका

गद्दी टी० १

१

॥श्रीगणेशाय नमः॥ ॥वक्त्रवीवज्ञमंनत्वा गिरं मुंदरे जिदीक्षितं॥ आम्नरी विद्धि व्यारव्यां मुनित्रयमतानुगां॥१॥ प्रारिप्सि
तग्रंथस्यापत्तु त्वंयेकतमंगलं शिष्यशिक्षार्थं आदौ निबध्नं ॥ यस्येति॥ हे अनघा भवद्भिः सधीराः सेव्यतां॥ न अघं पापं येषां ते
अनघाः निःपापाः सुकृतिनश्चेति यावत् सुकृतिन एव तं सेवितुं न भवंति इति तरां वसं बोधयति॥ धर्मेण पापमपनुदतीति श्रु
तेः॥ धियं राति ददातीति॥ रादाने अस्मात् किवेति क्विप्॥ धीः राज्ञानं प्रदे गुरुः अनेन तद्विज्ञानार्थं स गुरुसेवाभिगच्छेदिति
श्रुत्यर्थ उपदिष्टः॥ प्रयोजनमनुदिश्य मंदोपि न प्रवर्त्तत इति गुरुसेवायां॥ फलमाह श्रिये चामृताय चेति॥ वह

॥श्रीगुरुभ्यो नमः॥ ॥यस्य ज्ञानदयासिंधोरगाध[illegible]गुणाः॥ सेव्यतामक्षयो धीराः स श्रिये चामृताय च॥१ धी

मसुभयोः प्राधान्यद्योतनाय भुक्तिप्राप्तिर्गुरुसेवतो भवति॥ क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी तादर्थ्ये वा॥ तदुक्तं भागवते॥ यो
गर्धि मापुरुभयं सुदुर्ल[illegible]इति॥ ननु गुरोः॥ श्रियो भावात्तत्कथं ... तस्यां शंकायामाह यस्येति अस्य गुरोरील
हीरस्ति॥ गुणाश्च संति॥ तदुक्तं भागवते॥ कृते भवत्पादपरायणानां मा विंदत्यहं त्वद्दयापतो भक्तेति॥ सत्यं शौचं दयाक्षां राम
तिस्त्यागः संतोष आर्जवं॥ शमो दमस्तपः साम्यं तितिक्षोपरतिः श्रुतं॥ ज्ञानं विरक्तिरैश्वर्यं शौर्यं तेजो बलं स्मृतिः॥ १
स्वातंत्र्यं कौशलं कांतिर्धैर्यं मार्दवमेव च॥ ... गुणाः॥ ह्रीकीदृशस्यास्य ज्ञानदयासिंधोः॥ ज्ञायतेऽनेनेति ज्ञानं शा ॥ ॥

स्वं ॥ दया निःकारण परदुःखप्रहरणेच्छा ॥ तयोः सिंधोरिव शास्त्रसंपन्नस्य दयापूर्णस्य च ॥ अनेन श्रोत्रियं ॥ ब्रह्मनिष्ठ
मिति विशेषणद्वयमध्ये श्रोत्रियत्वमुक्तम् ॥ सज्ज्ञानवानपि किमर्थं दास्यतीत्यतो दयावत्त्वमुक्तं ॥ दयालोरसमर्थस्य दुःखा
यैव दयालुते त्यतो ज्ञानत्वमुक्तं ॥ कीदृशस्यनगाधस्य तलस्पर्शो यस्य गंभीरस्य विद्यमानाकृष्टस्येति यावत् ॥ यद्वा ॥ अं
गं स्वैजं वस्तं वाप्नोति ॥ अन्येभ्योपि दृश्यत इत्याप्नोतेर्डः टिलोपः सवर्णे दीर्घः तमगाधं दधाति मनसेत्यगाधः तस्य परमेश्वर
नत्त्वस्येति यावत् ॥ कीदृशो धीरः ॥ अत्रय अ वासुदेवस्तस्मिन् त्वं ज्ञानेनिवासो वास्य सो त्रय अनेन ब्रह्मनि
ष्ठतारूपं द्वितीयं विशेषणमुक्तं ॥ यद्वा ॥ नत्रयोर्हिंसायस्य ॥ त्री कृ हिंसायां ॥ रणश्च ॥ पूर्वन्नित्तदिति निवासस्तत्योःप
रयोः प्रारब्धोत इत्यर्थः ॥ [illegible] न्तो हिते लोकाः इति गीता ॥ अथवा ॥ संधी रामसमासे व्यंतो ॥ सकः ॥ यस्य गुस्य गुणा
अनघाः नञ्अघं येभ्यस्ते नघाः पापनिवर्त्तकाः इति पो यावत् ॥ यशः कलिमलापहमिति भागवतात् ॥ श्रीकृष्ण स
मान्नम् ॥ आशिषि लिङ्लोटौ इति कर्मणि लोट् ॥ इच्छंति गुरुसेवापरा नृप्रतिकर्तृष्यत्वे ते पदिश्यतेस्वयं वा
प्यर्थ्य ॥ ति ॥ गुरुसेवा महात्म्यं च ब्रह्मवैवर्त्तदीपकसिद्धे ॥ भागवते ॥ यथाहं ज्ञानदो गुरुरिति न्युष्येयं सर्वभूतात्मा गुरु
शुश्रूषया यथेति ॥ च ॥ एवं लक्षणो धीमान् कल्पाणगुणः शास्त्रसंपन्नो दयापूर्णो विजयनाकृष्टो विष्णुभक्तो वि

क्षु सा त्साक्कारवान् ज्ञानदृष्टो गुरुः सं पत्र आत्मार्थमी दृश आत्मार्थं च तिः पारंपेर ध्रिकारि मिस्मिावसेव्यतामिति
परं न्यो हितमुपदिशन्नस्वृदि तमाराः समातो वार्णथकदार्ली र्न्दत्तरां इतिल दृभी स्मरणलदृशं च मंगलमाचचार
॥ मन्नुमुकु ॥ स्वेष्टदेवतासंकीर्तनादि शिष्टमुपितिपादपि सुरित्यवोचत ॥ तत्र देवतावाचकस्य पदस्यात्रा
दर्शनात्र ... श्रीलेर्टीदर्शनाकस्वामीनुजिन ॥ मनुस्मृत्वेति स्मरणलदृशं मंगलमादश तत्राजिन वाचक
स्यपदस्यात्रादर्शनात् ॥ सामान्यराष्ट्रानोजि तल्लदृशा विशेषपरत्वेन व्याख्यातस्यैवेदिकानामनुचितत्वा
त ॥ अमरकर्तुं जैनित्वे प्रमाणाभावाच्च ॥ श्रांचरक हे धीराः म भगवान् सेव्यतामाराध्यतां धेयविरा
लिन रवसेविंतुं रक्षुवती तितानेवसं बोधयति करुतत्वाद्युष्मानिहिते छुमिः सकः यस्य गुणानैत्रीम
र्दादयो गिमाद्यो वाअतद्या ॥ तिष्मा पाराणाधसंवलितासु तियावत् ॥ यद्वा ॥ अनधाद्या तथाचप्धर
गिः अनः घोः पापहद्या योरिति किं ... ज्ञातृत्वात्ते धोः ॥ ज्ञानसमस्तविषमावबोधः दृष्टंचार्थमन
ये क्ष्यर परः खक्करणेच्छाद्यात पोरं बुतुल्ययो ॥ सिंधोरिव सिंधोः ॥ चि ... धारस्य अगाधस्यानवछिन्न
म हिस्वोः नयेरनधिगंतज्ञानपारत्वादपरिछेद्यगांभीर्यस्यवा ॥ सकिं नतः परिहितायादनेषु ॥ नास्तीक्षय
यो विरामो यस्य मरणादिराहित्याद ॥ ॥ राम

फलाधीनेवर्गे त्ताव तत्प्रवृत्तिरत आद श्रियेचेत्यादिः श्रीरत्र त्रिवर्गसंपत्तिः तां प्राप्तुं अमृताय मोक्षाय च॥ दूर ।सिंधुः मेरुतां के
मे :पन्नागाधस्या जलस्पर्शस्याद्वयस्यपृ मदापत्पूर्णस्यास्यविलोक्य त्वयस्यातिवासस्यगुणअनवारलादि धैर्य
दयः श्रियेलक्ष्म्यै अमृताय पीयूषाय चेत्याक् अत्रसमुद्रपक्षे तु नसम्यगीवज्ञानेत्यस्य ।लव्यादत्वानदयोः स्यं
कृते प्रवर्त्ते ते देवतानमत्वादितिवा॥ ॥ दयेस्यंदे ते प्रवर्त्त त्विदेवतान्वये अ स्मिन्निति वा समाधेयम्॥ अभिइष्टदेवता
नमस्कारादुपवीतमदृष्टं हत्यादिस्वर्ग्यग्रंथविरोधाच्च आशीर्नमस्क्रीयावस्तुनिर्देशोऽषंनतमौवात॥ यत्तु मुकु
टः ता म्यां सिंधुरिवेति प्रकृत्यादित्वात् तृतीयेतियोगविभागात्समासइति सर्वधरादयइति तदपि नसम्यक् ॥ थों

॥समाहृत्यान्यतंत्राणि संक्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः॥

पि आर्थिकार्थत्वेनसमाधातुं शक्यः स्यंदे : संप्रसारणं धस्यैत्य त्वयरतिअर्थाभिगते ॥ प्रातिपदिकार्थे द्विता॥ तस्यतभेदेन
भेदेन चात्रत्वयः संभवति प्रथमांतस्य पूर्वत्र तत्वेनष्याख्यानस्यानुचितत्वात् अपात यत॥ अभेदे तृतीया स्यथाप्रि
युमां यारावोचितात्॥१॥ अभिधेयमप्रयोजनेदर्शयति॥ समेति॥ म ।यान्येषांव्याड्याद्दीनां तंत्राणिनामलिंगानुशासनानि
सिद्धं तान्वा समाहृत्यैकीकृत्यसंक्षिप्य वा॥ नामान्याख्यां लिंगानिच स्त्रीपुंनपुंसकानि अनुशिष्यंते विविच्य वोध्यते ऽस्मि
न्नेनेनवेतितामलिंगानुशासनंकारणमोद्ये तिल्युट्॥ छ॥ ॥

अ॰टि॰१
३

संपूर्णमिह नत्वैर्दोषरहितमुच्यते। कीदृशं। वर्गैः प्रकरणैश्चितं॥ कीदृशैः संक्षिप्तैः स्वल्पशब्दैः प्रत्येकं क्रमकथनेन कृतो
त्कर्षैः॥ मह्यं असारां सारहितैः शास्त्ररचनाविशेषवङ्क्तिः त्रिकांडशेषजिन्पालीनिनामसमंत्रप्रतिपादकानिवररुच्यादिकृ
तानितु लिंगमात्रप्रतिपादकानि। अत्र तु नयार्थसंग्रहादिहमे वसर्वे पद्यमितिभावः॥ शब्दलिंगज्ञानोपायं परिभाषते॥
प्राय शइति॥ प्रायशो बाहुल्येन रूपभेदेन आपविसर्गविकाररूपेण स्त्री पुंनपुंसकं बोध्यं॥ यथाम मालयापसापि
नाकोजगर्बधनुः क चिद्दीशेषणपदस्पेन सर्वनामपदस्थेनापि रूपभेदेन स्त्री पुंनपुंसकं ज्ञेयं॥ यथातत्परारुनुः

॥संपूर्णमुच्यते वर्गैर्नाम लिंगानुशासनं॥२॥ प्रायशो रूपभेदेन साहचर्याच्च कुत्रचित॥ स्त्री पु
नपुंसकं ज्ञेयं तद्विशेषविधेः क्वचित॥३॥

अत्र तत्परस्त्वति विशेषणाद्धनोः पुंस्त्वं। असे वाल्पा कुतुपः कु
मान॥ असेत्यत्वा कुत्वाः स्त्रीत्वं निश्चितलिंगेनानंतर्पसाहचर्यो। रूपभेदाभावे पि कचित्तेनापि लिंगं ज्ञेयं॥ यथा
अश्वयुगाश्विनी॥ तानुः करोवियद्दिंस्लु पदं॥ अत्रा श्वयुग्मानु वियंतिसाहचर्यात् स्त्री पुंनपुंसकानि ज्ञेयानि क्व
कचित्तस्य स्त्री पुंनकस्य विशेषोपादानात्तत ज्ञेयं॥ यथा भेरी स्त्री उदु निःक्रमान॥ शोचिः शोचिरुभे क्लीबे॥३ राम
३

॥अत्र कोशेऽनुक्तानां स्वपर्यायेषु पठितानां भिन्नलिंगानां येषां ते लिंगभेदमाख्यातुं द्वन्द्व एकशेषेण न कृतः य
था देवतादैवतामरान् इति न कृतं ॥ परवल्लिंगता स्यात् ॥ यथा वा खं नभः श्रावणेन भाद्रपदश्च श्रावणौ तु नभसी
इति न एकशेषः कृतः शिष्यमाणलिंगता स्यात् ॥ समानलिंगानां तु तोक्तावेव ॥ यथा स्वर्गनाक त्रिदिवत्रिदशालयाः
पातालसर्पघ्निनुर्यथा स्थानोत्तर निर्दिष्टावानां भिन्नलिंगानामपि तोक्तावेव ॥ यथा ॥ अप्सरो यक्षरक्षो॥

॥ भेदाख्यानाय न द्वन्द्वो नैकशेषो न संकरः ॥

गंधर्वकिन्नराः ॥ माता पितरौ पितरौ ॥ एते स्वपर्यायेषु क्ताख्यु ॥ तथा तेषां क्रमादते क्रमं विना संकरेण न कृ
तः स्त्रीपुंनपुंसकानि क्रमेण पठितानि तेषु क्रमेणापगतमात्रेषु तं तरीयक स्कसंकरेण दोष इति भावः ॥ ना
मभिन्नलिंगानां मिश्रितारूपः ॥ यथा स्तव इति पुल्लिंगमुक्त्वा स्तोत्रं नपुंसकमुक्त्वा नुतिः स्तुतिरिति स्त्रीलि
गमुक्तौ ॥ नुतिः स्तुतिः स्तोत्रं स्तवो नुतिरिति कृतं ॥ एवं जनुर्जननजन्मजनुर्जननजन्मानीति नपुंसकलिंगान्निरू

अ० टी० २

गा. त्रिरूप्यजनिरुत्पत्तिरिति॥ स्त्रीलिंगे उत्का उ रुवराष्ट्र उ ल्लिंगे उत्कः पत्नु स्वामिनोक्तं। रात ऋक्रमादृते
पत्र संग्रह श्लोकादौ क्रमःमात्रं विवक्षितं तं तं तत्रानुक्तानां भिन्नलिंगानां द्वंद्वयं कृतारव। यथा। वर्गाः पृथ्वीपुरक्ष्मा
भृद्वनौषधीमृगादिभिः संकरोमात्रादावेकशेष कृत इति॥ तच्चिंत्यं स्तुंडिपृथ्वीपुरे त्यादितिवदिपि स्तात्रलावेन

॥कृतोत्र भिन्नलिंगानामनुक्तानां क्रमादृते॥५॥

वृद्धिरव॥ तत्रं क्रममात्रस्य प्रतिपिपादयिषितत्वात्॥ सजातरवाः स्वरो मत्सरद्वो गंधर्वकिन्नराइत्यादावप्य
तिवदि: यदपि उपाध्याय श्वक्रमादृत इत्यंतरद्धिमत्वानः क्रमेणा दतेपरिपाद्यापादेयेग्रंथइतिव्याख्या रगम
दिति स्वामी तदपि न ग उ अंतमदृमानस्यानि वीजत्वादस्मा उ कारो त्यातस्य सामंजस्यात्॥ ध॥ ब॥ ॥ घ

त्रयाणां लिंगानां समाहारस्त्रिलिंगी तत्त्रिविधं तिपदं ज्ञेयमिति परिभाष्यते ॥ यथा त्रिपुरस्फुलिंगो ऽग्निकणः स्याय सिद्धं चैतत् । त्रिलिंगपनिरिक्त
केस्यार्थांतरस्यासंभवात् द्वयोर्योगात् ॥ स्त्रीपुंसौ मिथुनं तत्र द्वयोरिति पदं ज्ञेयं ॥ यथा द्वयोः ऽद्वलिकौ ॥ द्वयोरिति छिद्यादप्रयोगोपल
क्षणं ॥ तेन हि हीनं सर्वे सर्वं ॥ द्वयहीने तु कुंदरे इत्याद्युपपद्यते ॥ तथा निषिद्धं लिंगं यस्य तन्निषिद्धलिंगं पदं शेषार्थं शिष्टलिंगं हि
यं इदमपि न्यायसिद्धं विशेषनिषेधे शेषाभ्यनुज्ञानात् ॥ यथा ॥ वज्रमस्त्रीति ॥ तु अंते यस्य तत् त्वंतं अथ आदिर्यस्य तदथादि
त्वं तं च अथादि च नामपदं लिंगपदं सर्वनामपदमव्ययपदं च पूर्वान्वपि न भवतीति किं भूतरात्र पि ॥ नगरी त्वमरी वत् ॥

॥ त्रिलिंग्यां त्रिष्विति पदं मिथुने तु द्वयोरिपिति ॥ निषिद्धलिंगं शेषार्थं त्वंताथाद्यादि न पूर्वभाक् ॥ ५ ॥

त ॥ जवोथ ॥ शीघ्रं त्वरितमिति च नाम पदं पुंसि त्वं तदि ॥ शस्तं चाथ त्रिषु द्रव्यं इति लिंगपदं तस्य तु त्रिष्विति सर्वनामपदं वा
तु पुंसि इत्यव्ययपदं ॥ अथ शब्दो ऽभो वा शब्दस्याप्युपलक्षणं यथा तु क्लीबे यथो द स न्याय सिद्धमिदं ॥ तुन्य पूर्वस्मा
द्विशेषद्योतनात् ॥ अथ शब्देन चार्थांतरारंभात् क्रमविपर्यं चैतत् ॥ तदपा न तु पुंसि चेत्यत्र तु न दोषः ॥ उत्तरस्या नाम
त्वात् ॥ लिंगवाचिनान्वये पि दोषाभावात् ॥ वस्तुतस्तु नपाद पूरणाय च कारो द्वेवपाठे तु पृकेकः ॥ १५ ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰१ स्वरिति॥ यद्यपि चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्तिरिति पक्षे संज्ञाशब्देषु व्युत्पत्तिर्न विवक्षिता तथापि शाकटायनाद्यभिम
५ तपक्षे व्युत्पत्तिः प्रदर्श्यते॥ स्वर्यते कथ्यते इति स्वः शब्दोपतापयोः अन्येभ्योपि दृश्यंते इति विच्। बहुलकात्कर्म
णि गुणः परपरत्वमित्याहुः। तत्र विनिवीजबाहुल्य... मुक्तत्वात्॥ स्वरति शब्दायते इति क्वचित्तिरर्थस्य कार्यस्य तत्रा
संभवात्॥ स्वरत्यग्रा स्वाउयंतापयति। नैवं ...त तपत इति स्कृतेः स्वरादिपाठादव्ययत्वं॥ अन्नमयो स्त्री शब्दभेदे
नाविलोनिर्व्ये मेत्रिषु॥ स्वः शब्दस्य मंगलार्थमादौ प्रयोगः सु ह अर्ज अर्जने कर्मणि घञ्। स्जपतेः स्मिन्निति वा स्वः जगति स्व
स्थानार्जनेषु दलश्चेति घञ्। न्यंक्वादित्वात्कत्वं। यत्तु मुकुटः स्वर्जो रितिकृतमाह। तत्र निष्ठयामनिरंकुशमिति वार्त्तिका

स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशालयाः॥

न कं सुखं तद्विरुद्धमकं दुःखं॥ नास्त्यकमत्रेति नाकः॥ नभ्राण्नपादिति नञो पो नकोभावः तदभावो नात्रेति वा नाकः। तृती
ये दिवे देवे निस्य यथवस्त्रा सुत्रयो ब्रह्म विष्णु रुद्राः वा दीव्यंत्यत्रेति त्रिदिवः। घञर्थे कविधानमिति कः स्त्यात् ॥ तत्र स्त्रा स्त्रा पा
व्यधिद वि निस्सुध्यमिति परिगणनात् उत्तरोत्तरलेन व्याख्यानस्य निर्मूलत्वात्॥ यदप्यस्मिन्जवृष्टिज्जादिवेवाक्क सत्यमस्ति। अ राम
दपि न अधिकरणक त्पत्ति प्रदर्शनस्या संगतत्वात् तत्रक कर्तरीति वाक रणे भावे तस्मात् तत्र दश ...ति घञ् संज्ञापूर्वकित्वात् गुणा ५
१० निवारणमेयं॥ यद्वा त्रस वृक्ष करोड भेदेन वा सालिकराज सताम सभेदेन वा त्रिविधो दिव्यति व्यवहरति। प्रकारातोपयुपधत्वा
त्का त्रिदिवं सुखे स्वर्गे च त्रिदिवानानन्द्यामिति मेदिनी दर्शनात् क्लीबे पि त्रिदशा॥

न। नामालयः सुरराणां लोकः सुरसद्मा सारी नामसु पन्न त्वराणामेतत्त्रयं पौगंडिके सुसर्वत्रीत्वे यं॥ द्योतंतेस्यामिति द्यौर्गौ
वत्॥ बाहुलकात् द्यु तेर्डोः द्यौ मन्ति। द्युअभिगमने वितन्वा॥ दीव्यंत्यस्यामिति॥ [illegible] दिवे डिवि॥ द्यौः दिवद्युभ्यांय
न्तादिवेस्त्रोरितिऊो प्रत्यय इत्याह मुकुटः॥ तत्र त्वकस्तत्रस्यादर्शनात् स्वामी तु द्योशब्दोप्येकारांतोस्ति॥ माष्येगौंतौ रोदित्य
त्र आतोरोदितिपावां तरान्त्रादित्याह। तदपिन स्मरंते उयेनस्मृता वित्पत्र हृ ठियाने न पावस्योप त्नीरण त्वात्त यदपि दि
वेः क्लिबे त्यु कं तदपि नादिवौ दिवा इत्यादौ च्चु॥ स्तृ ङित्यू च प्रसंगात् स्तुम्भूतिस्तु॥ द्यू अभिगमने॥ द्युयते भिगम्यते बाहुलकात्

॥स्वरलोको द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपं॥६॥

कर्मणिडो प्रत्यय इत्याह द्यौः [illegible] स्तः ते। यस्तु स्वामिनादिवं शब्दो हृत्तिविभग इतुतंतदे
ते नैव पराहस्तं॥ तक्रमेदितंन्यां हृत्तिविषय त्वानभिधानात् समं दिरस्सैरिभः शक्रभवनं स्वं दिवेन भइति त्रिकांडशेषाच्च॥
विशंत्यस्मिन् सुकृति विष्टपं पिट प विष्टप विशि पोलपाइ विशेः॥ कप्रत्ययः तस्य चुट॥ प्रश्चेतिषत्वं॥ यत्र प्रश्नस्य विष्टपमि
ति वैदिक प्रयोगः त्त्तीयो विष्टपं॥ क्रूरणप्रत्ययस्क हृत्तौ गतार्थत्वान्न प्रयुज्यते केचित्तु पिष्टपेतिस्तत्त्वं पठित्वा विशंतेरादेः
[illegible] त्यतेइत्याहुः॥ अयं पुस्तकेषु पि॥ तथा चामरमाला [illegible] लोकाद्यामोक्षः स्वर्ग ॥६॥

अ॰टी॰१

६

नमियंते ॥ मृङ् प्राणत्यागे । पचाद्यच् ॥ अमरस्त्रिदशेऽप्यस्ति मंदारे कुलिशे द्रुमे स्त्री गुडूच्याममरावत्योः स्थूणादूर्वाजरा युबु जरामतिक्रांताः ॥ निर्जरः स्यात् ॥ पुमान् देवेऽजरात्मके च वाच्यवत् ॥ निर्जरा तु गुडूच्यां च तालपर्ण्यामपि स्त्रियां द्रीव्यंतीति देवाः दिवु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिषु ॥ पचादिषु पाठात् देवः सुरे घने राज्ञि देवमाख्यातमिंद्रिये ॥ देवीकृताभिषेकायां तेजनीस्पृक्कयोरपि लतीमायौवनाख्याद्दशासदायेषां त्रिदशाः स्पततीपार्थतात्रि

॥ अमरा निर्जरा देवास्त्रिदशा विबुधाः सुराः ॥

भागवतस्त्रिर्दशयेसख्या अया येति बहुव्रीहिः बहुव्रीहौ संख्येये डजिति डच् ॥ जन्मसत्ताविनाशाख्यास्त्रिस्रो दशा एषां मितिवा त्रीन् तापान् दशंति ॥ पचाद्यच् ॥ पृषोदरादित्वात् लोपः इति राजदेवः ॥ तत्र छक विग्रहे कर्मण्यण् ॥ अस्मे नानेहोचोधामेः म्लज विम्लजाद्विकि वा समाधेयं विशिष्टो बुधो येषां त्रिकालज्ञत्वात् । विशेषेण बुध्यंते ॥ बुध अवगमने ॥ इगुपधेति कः ॥ विबुधोऽज्ञे सुरे सुरं ति स इति सुरा ॥ ॥ राम

६

सुरश्रेसवैश्वमयोः ॥ इत्युपधेतिकः ॥ यष्ठ ॥ सम्सुष्टोत्पासुरास्तेषां अजरा आयुश्च ॥ यष्ठ ॥ शोभनं राजंते ॥ राजन्तीसोअ
न्ये म्योपीतिडः सुराचूकण मध्यमोः पुल्लिंगः स्त्रि दि विशिष ः स्यात ॥ सुष्टुपर्वमावास्पादि चरितमंगुल्यादिस्त्री बिरुस्स
वो ॥ वायेषांसुपर्वाणः सुपर्णा वानाशरे वंशे पर्व धूम स्तुरेष्णु च शोभनं ॥ मनोमेषांसुमनसः ॥ सुमनाःपुष्पमाल
त्योः स्त्रि यां नाधीरदेवेयाः ॥ त्रिदिवस्पेशाः ॥ दिवमोको येषांते दिवोकसः ॥ दिवशाष्टदंतःमं दिरः ॥ सो रिभः शक्रभव

॥ सुपर्वाणःसुमनसस्त्रिदिवेशादिवोकसः ॥ ७ ॥

नं स्वं दिवंनभइतित्रिकांडशेषात ॥ द्यो को येषां मी ति विग्रहे दिवोकसोपि ॥ स्मा दिवो का दिवौकास्त्युदेवेत्वापीदपक्षि
णी तिरंति देवात ॥ दिवोकास्त्रदिवौकास्त्रपुंसि देवेच्च चातके ॥ व्याहृपर विप्राति बेधात्परपरगादेशः ॥ सत्रानिव
त्वेनष्टवस्फि नयरगर ः सक्कु ताविति न्या मात ॥ ७ ॥ ॥

अ.टी.१ तयोद्गो डिति रिति शाकटायनः॥ मह्यद्याति॥ दो अवखंडने। क्तिच्॥ द्यति स्यती त्वं दितिभिन्ना अदितिः आदित्या अपत्यानि
७ कदिकारात् क्तिन इति ङीषं तादेः स्त्री स्त्र्यै ण्योत्कदिविसीदंती तिवत्तेते॥ ६ ष। ऋ विसीरऋगत्यवसादनेषु॥ स ऋभुः षिद्धिति कि
षत्रभ्यां चेति डे क्तुक्॥ सुषमादिषु चेति षत्वं॥ तत्पुरुष कृतिबहुलमिति ङेर्लुक्॥ पुसदेग्पि॥ मनस्तुमेतद्गुसदान्मय
मते॥ माद्य॥ चित्रादो लिखं ते॥ लिखअक्षरविन्यासे॥ अकर्त्तरीति कर्मणि घञ्॥ ग्री वायादस्त्वबादिषु। लेखाः संज्ञ्ये
षामिति वा अर्शआद्यच्॥ लेखसुरे लेखाल्लिपिराजिकयोर्मता अदिति नंदनाः॥ अदितेरपत्यानि। दित्यदित्येतिण्यः त्ति

॥ आदितेया दिविषदो लेखा अदितिनंदनाः॥ आदित्या ऋभवोस्वप्ना अमर्त्या अमृतांधसः॥ ७॥

॥ विशिष्टपरिभाषाया अनित्यत्वात् नञ्ञत्वारपात्त आदित्यो भास्करे देवे पिञ्ज्ञाष्ट वाच्यः स स्वर्गः अदितिर्वा स्वरादित्वाद
व्ययं तत्र ततो वा भवंतिमितड्गुरित्वात डः॥ कि पित्रान्तुवो पोत्येत्पे॥ अविद्यमानः स्वप्नो येषां स्त्रियंते ते निमन्त्र्योभ्र्ल लोकिकः॥ द
सिमृताग्निरवा मिद्मिन्त पृथूवि भ्यस्त्वन्॥ तत्र भवा अदण्पंचाद्गतम त्तिः नवस्त्र श्मतवदिष्टम्पइति स्वार्थे यत्यां तातस्क्रिन्तो
अमृतमयंधोत्रं येषांते॥ ८॥ राम ७

बर्हिरग्निर्मुखमेषां ते ॥ क्रतून् क्रतुषु वा भुंजते भुजपालने अभ्यवहारयो ॥ क्विप् गीरेव तिग्मा ह्यनुग्रह समर्था विरोधि स्तंभ्ये
षां ते प्रमादे गिर बन्धते स्तव प्रियत्वात् ॥ वनु पावने ॥ कर्मण्यण् पूर्वपदादिति णत्वं ॥ दानवानामरयः ॥ अशस्त्रं वृन्दं येषां श्रृंग
वृन्दाभ्यामारकान् ॥ दैवतानि स्वार्थेऽण् ॥ ततः स्वार्थे प्रज्ञाद्यण् ॥ विशेषविधेः पुंस्त्वं रूपभेदः तत्कीबत्वं ॥ देवतास्त्रियां ॥ रूप
भेदाद्देव ॥ स्त्री त्वे सिद्धे बहुवचनात्पुल्लिंगशंकावारणार्थं स्त्रियामिति ॥ कुतः तत्रारूपभेदे नैव वारणा हि सर्गं विना पुल्लि
गकारैरनुष्ठानात् ॥ अल्पः ॥ त्यागदत्तादेतस्या अति वरिणात् अतो देने पपयीया ॥ पुंसि इति वक्ष्यति तद्बाधनार्थमिद

बर्हिर्मुखाः क्रतुभुजो गीर्वाणा दानवारयः ॥ वृन्दारका दैवतानि पुंसि वा देवता स्त्रियां ॥ १ ॥ आदित्यविश्व
वसस्तुतिषिताभास्वरानिलाः ॥

मू ॥ षड् विंशतिः ॥ १ ॥ आदित्यादयः प्रत्येकं गणदेवताः ॥ समुदायचारिण्यो देवता ॥ एक
त्वं तु समुदायवृत्तानामवयववृत्तेरभ्युपगमात् ॥ आदित्या द्वादश प्रोक्ता विश्वेदेवा दश स्मृताः ॥ वसवश्चाष्ट संख्याताः षट्त्रिं
शत् तुषिता मताः ॥ आभास्वराश्च तु षष्टिर्वाताः पंचाशदूनकाः ॥ महाराजिकनामानो द्वे शते विंशतिस्तथा ॥ साध्या द्वादश विख्या
ता रुद्राश्चादश स्मृताः ॥ विंशतिकर्मण्यविति विश्वे ॥ विश प्रवेशने ॥ अशूप्रुषिलटिकणिखटिविशिभ्यः क्वन् ॥ सर्वनाम संज्ञो
यं ॥ आधुनिक संज्ञास्वेव सर्वनामत्वमप्युदासीत् ॥ मुकु रस्त्र ॥ सर्वेषां विश्वदेवताके ॥

अ॰टी॰१
८

तिकृत्वा सर्वनामसंज्ञ इत्याह॥ तत्र एकशब्दस्य बहुत्वसंकेतितस्य संज्ञात्वौचित्यात् यथा प्राचीनबर्हिषः पुत्रेषु संकेतितस्य
भवेन स्वे स्वशब्दस्य॥ यथा पूर्वजिवृत्तिः पूर्वशब्द इति तदीयदृष्टांतोपि चिंत्य॥ पूर्वजवृत्तेः पूर्वशब्दस्य व्यवस्थायाः सत्वात् संज्ञा
त्वोक्ति संभवाभावात्॥ वसंतीति वसतिवा॥ वस निवासे॥ स्कृस्तृ त्विषि त्रथसिवा॰ सिद्धविक्ति दिवं धिमनिभ्यश्चेत्कः॥ विश्व
स्य च वसुराटो रिति दीर्घो न असंज्ञात्वात्॥ तुष्यंति॥ तुष तुष्टौ॥ रु॥ विकरिरुषिभ्यः कित्॥ तनि बाहुलकात् कित्च॥ यद्वा तोषणं
तुष्टः संपदादिः॥ तत्कार कादित्वादितन्॥ आसमंतात् भास्वनशीलाः॥ भास दीप्तौ॥ स्थेशभासपिसकसो वरच्॥ अनंतत्वेन॥

महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः॥१०॥

आनत्वाण्णिते॥ स्नलिकत्विनिमद्वि मद्वि मंडि राद्वि पिद्वि तुंडिक् क्रित् स्पर्श लच्॥ अनिलो वसु वातयोः॥ महाराजाजिः पंक्ति
येषां॥ शेषात् विभाषेति कप्॥ महाराजिके ति पाव मद राजो देवते षां महाराज प्रोष्ठपदादभि तिल्ज् ञ॥ यद्यपि सूक्तहवि
र्भागिन एवं देवतात्वं॥ तथापि आस्ते यो वै ब्राह्मण इति बहुपन्नारोबोध्य॥ साध्य सिद्धिः॥ साध संसिद्धौ॥ ऋहलोर्ण्यदिति भावेण्य
त् सामर्थ्येषाञ्च श्रांच्छित॥ साध्यो योगांतरे सुरे गणदेवविशेषं च साधनीये च वाच्यवत्॥ रोदयंत्यसुरान्॥ रुदिर् अश्रुविमोच
ने॥ रोदेर्णिलुक्केति रक् रोश्च लुक्॥१०॥ ॥

राम
८

।विद्येति।विद्याधरोऽप्सर इति पाठः॥ भिन्नलिंगत्वाद्द्वन्द्वेऽनभिधानाद समासः॥ विद्यायाः गुटिकांजनादिविष
यिण्या धरा धारकाः यत्तु विद्यां धरतीति मुकुटआह॥ तन्न पचाद्यचोऽपवादत्वादणः प्रसंगात्॥ अद्भ्यः सरंतीति सर
तेरसुन्॥ यक्ष्यते पूज्यते॥ यक्ष पूजायां॥ आकर्तरि च कारके संज्ञायां इति कर्मणि घञ्॥ यक्षो गुह्यकमात्रे वर्त
ख काधीश्वरेपी च॥ इः कामस्तेवाभ्दिरणौ अस्येतिवा॥ इरन्धियस्पेतिवा॥ बहुव्रीहौ सक्रोध्य द्वेगे धिरिति षचत्वं

।विद्याधरोऽप्सरो यक्षरक्षोगंधर्वकिन्नराः।

त्ये भ्यो रक्षांसि।रक्ष पालने॥ सर्वधातुभ्य इति असुन्॥ गंधं सौरभकः अर्व गतौ॥ कर्मण्यण् यरं नाकं ध्यादिः अश्वमुखाकु
त्सितानराः किंशब्दे क्षेपे इति समासः॥ पृषि तिनमश्चाति इति॥ अश्वभोजननेकर्मण्यपरस्य पृषोदरादिः॥ मध्यमाजन्मा सुदे
तिधिरं हंति॥ गुह्य संवरणे रक्तुन्॥ पृषोदरादित्वाद्यगागमः॥ तथा च व्याडिः निधिरंहंतीति येपक्षास्तेस्युः गुह्यकं संज्ञकाः इ
ति॥

अ॰ टी॰ १
१५

यद्वा ॥ गुह्यं तु स्मितं कायति कैशोरे ॥ आतोऽनुपसर्गे कः ॥ मुह्यं गोपीनां यं के सुखं येषामिति वा ॥ अनयोः पक्षयोः ॥
पक्षयोः शामिदु हि गुह्यादिभ्यो वेति काशिकाकारवचनात् ङीः का पू ॥ तत्र तु हि गुह्योरमहद्रागं निर्मूलमिति भट्टोजिदीक्षिताः
॥ तन्मते गुणप्रति संज्ञापूर्वकत्वान्न गुणः असेधादिति सिद्धिः ॥ षिधु हिंसायां राध्योः गत्यर्थाकर्मकेति कर्त्तरि क्तः सिद्धि

। पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतोऽमी देवयोनयः ॥ ११ ॥

रस्यास्तीति वा अर्शआद्यच् ॥ भूमिरस्यास्ति अर्शआद्यच् भूतः भवति इष्टं माप्नोति ॥ भू प्राप्तौ गत्यर्थाकर्मकेति
क्त इति मुकुटः ॥ तन्न ॥ प्राप्त्यर्थस्यागत्यर्थकत्वात् ॥ अमी विद्याधरादयो दश देवा देवयोनिरेषां ते देवयोनय
देवांशका इत्यर्थः ॥ यत्तु देवानामिव योनिरुत्पत्तिकारणम् विना व्यमेणामिति मुकुटो व्याख्यत् ॥ व्यधिकरणबहु
व्रीहि प्रसंगात् श्लोकोपक्रमस्य ग्रन्थस्य विरोधाच्च ॥ ११ ॥

राम
१५

असुरा इति अस्यंति क्षिपंति देवान् असुराः ॥ असु क्षेपणे ॥ असेरुरन्निति उरन् ॥ सुरविरुद्धत्वाद्वा ॥ नञ्‌ इति तत्पुरुषः अज्ञा
घशि आसुराश्चादितेरपत्यानि दितिसहितितिरण्य ङीबंता स्त्री भ्योढक् ॥ दनौ दनो वनिता ताः सम सम्पाजनेर्डः पंचम्यामज तौ ॥ इंद्र
स्यारयपदनोरपत्यानि कुक्कस्य शिष्याः दितेः सुताः ॥ पूर्वे च ते देवाश्च ॥ पूर्वापरप्रथमेत्यादिना समासः ॥ यद्वा पूर्व दिकाअ
न्यायादि देवता इष्टाः सु सुपेति समासः — देवाये भ्यो वा अनेक मन्यपदार्थे इति बहुव्रीहि ॥ सुरान्द्विषन्ति ॥ द्विषू अप्री
तौ सत्सूद्विषेति क्विप् ॥ दशनामान्यसुरस्य ॥ १२ ॥ सर्वं जानाति इति ॥ ज्ञा अवबोधने ॥ आतोनुपसर्गे इति कः ॥ यद्वा ॥ सर्वं ज्ञापयस्यत्वा

असुरा दैत्यदैतेयादनुजेंद्रारिदानवाः ॥ शुक्रशिष्या दितिसुताः पूर्व
देवाः सुरद्विषः ॥ १२ ॥ सर्वज्ञः सुगतो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः ॥ छ ॥

त्मनः सर्वस्यापरोक्षत्वात् तयः साक्षादपरोक्षादिति श्रुतेः ॥ यद्वा ॥ सर्वं ज्ञापयस्मात् ॥ यथाग्नेः क्षुद्राविस्फुलिंगा व्युच्चरंत्येवमे
वास्माद् आत्मनः सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि सर्व एव आत्मानो व्युच्चरंतीति श्रुतेः ॥ यद्वा ॥ सर्वं ज्ञाने येन तस्य
भासा सर्वमिदं विभातीति श्रुतेः ॥ शोभनं गतं ज्ञानं यस्य अल्लेशस्वाद्बुद्धिरस्य अर्श आदिभ्यश्च ॥ यद्वा ॥ बुध्यते मतिबुद्धीति
क्तः ॥ इगुपधेति कः बुधो पि सर्वज्ञः सुगतो बुध इति व्याडि ॥ धर्मेण राजते पचाद्यच् ॥ धर्मस्य राजते वा ॥ राजसखिभ्यष्टच् ॥ ॥

तथा सत्संगतं ज्ञानं यस्यासमं तं भद्रमस्य सः समंतं भद्रमस्य सः समंताद्भद्रमस्येति तु व्यधिकरणत्वादनुचितं भगं षाड्गुण्यं
मस्यास्ति। मतुप् ॥ मारं कामं जयति मारजित् द्विषेति क्विप् ॥ लोकं जयति जयति तिनत्रगणविज्ञ दि जिद्दीक्ष्य विभ्योनक ॥ जिता
॥न्नीति स्वामी मुकुटौ ॥ तत्र अंरास्पदत्व इति दीर्घप्रसंगात् ॥१३॥ दिव्यं चक्षुः श्रोत्रं परचित्तज्ञानं ॥ पूर्वनिवासानुस्मृतिः ॥ आ
त्मज्ञानं वियत्क्रमणं कायव्यूहादिसिद्धिश्चेति षट् ॥ अभितो ज्ञायमानातीति यस्य सः ॥ षट् सु दानशीलक्षांतिवीर्यध्यानप्र
ज्ञासु अभिज्ञा अस्येति वा ॥ दश बलान्यस्य पराक्रो ॥ दानं शीलं क्षमा वीर्यं ध्यान प्रज्ञा बलानि च ॥ उपायः प्रणिधिः ॥ ज्ञानं दश

समंतभद्रो भगवान्मारजिल्लोकजिज्जिनः ॥१३॥ षडभिज्ञो दशबलोऽद्वयवादी विनायकः ॥ मुनीन्द्रः श्रीघ
नः शास्ता मुनिः शाक्यमुनिस्तु यः ॥१४॥

बुधबलानि वै दश इति ॥ अद्वयं मद्वैतं वदत्यवश्यं आवश्यके ति णिनिः ॥ वि
नयत्यनुवशात् विनायकः ॥ नि ज्ञापरो ॥ वराकुत्व मुनिभिद्रः ॥ श्रिया घनः पूर्णः ॥ कुत्सादित्वात्करणत्वं शास्ती ति शास्ता तृन्तृ
चौ ॥ शंसि क्षदादिभ्यः ॥ संज्ञायां चा निटाविति तृन्नेवं तृज्यापि तत्करे शास्त्रे शाद्धः ॥ न आदिः त्रद्रणस्य नियमार्थत्वात् ॥ चोऽ
शासेः क्विन्वित्थिरित्यत्र शास्तेति प्रत्यकदाहरणे ॥ तोरणादिकत्वचूणवरलमति नादर्शी तित्वात् कुद्रवाचिनो ॥ पिदीर्घ
इति सुन्हति ॥ तत्ता ॥ तच्चत्वस्येट् प्रसंगात् ॥ अनोरणादिकत्वचरावे तत्र प्रमाणाभावाच्च मन्यते मुनिः ॥ मनेरुच्चेतीच ॥
अष्टादशाद्वत्स जीवतस्य ॥१४॥ ॥

रण कोऽभि निजनो यस्य॥ शांति कारि स्मोत्म॥ मह॥ शाकवृक्षप्रतिच्छन्नवासं यस्माच्च चक्रिरे॥ तस्मादिक्ष्वाकुवंश्यास्ते शाक्या इ
ति भुवि स्मृताः इत्यागमात् शाके भवाः शाक्याः दिगादित्वाद्यत्॥ तेषु शाक्येषु मुनिः शाक्यमुनिः। स चासौ मुनिश्चेति वा॥ शाक्यः सिंह इव
उपमितं व्याघ्रेति समासः॥ भीमवत् शाको पि सर्वार्थसिद्धो निष्पन्नः॥ सिद्धं सुके तिसमासः॥ सर्वोर्थः सिद्धो स्येति वा सिद्धा
र्थोपि सिद्धार्थो बुद्धः सर्वर्षा विति शाक्यत सुद्धोदने ऽस्येति शाकं धादिः॥ सुद्धोदनस्यापत्यं अतइञ्॥ गौतममस्यापत्यं
शिष्यः तस्येदमित्यण्॥ तत्रोत्रावतारादिति स्वामी॥ अर्कस्य बंधुः सूर्यवंशजत्वात्॥ माया चासौ देवी च॥ तस्याः सु

शाक्यसिंहः सर्वार्थसिद्धः शौद्धोदनिश्च सः॥ गौतमश्चार्कबंधुश्च मायादेवीसुतश्च सः॥१५॥
ब्रह्मात्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः॥ तः सप्त शाक्यस्य॥१॥ बृंहति वर्द्धयति प्रजाः इति ब्रह्मा बृहेर्नोऽच्च अंतर्भा
वितण्यर्थः॥ बृंहेर्नोऽच्चेति मनिन्प्रत्ययो नस्यात्वं रे अः बृंहति वर्द्धते इति वा॥ यत्तु व्योमादित्वकु त्वनमस्तं तु कुटे नक्रुतां त
त्तु कृत्स्नं त्रास्मरणम्॥ तत्र आत्मा नो विज्ञो सुका स्वात्मात्मा स्वयमेव वा भवति भुवति भुवः संज्ञा तस्योरितिक्विरः
॥ सुरेषु ज्येष्ठः॥ परमे व्योम्नि चिदाकाशे तिष्ठति परमेष्ठः कितिनिः॥ तत्पुरुषे कृति बहुलं कुः॥ स्थास्थिन्नस्ठना मि
मि नि णत्वं लोकपितॄणां मरीच्यादीनामप्ययं मातामहोपितामहः पितृव्यमातुलेति साधुः॥ छः॥ ॥

अ॰ टी॰ १
२१

हिरण्यं हिरण्मयमंडं तस्य गर्भ इव तदंडमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभमिति मनूक्तेः तद्गर्भोस्य ॥ लोकानामीशः ॥ स्व
यमेव भवति भूरिति ॥ भुव इति क्विप् ॥ चत्वार्याननानि अस्य ॥ धाता दधाति ॥ डुधाञ् धारणपोषणयोः तृच् ॥ अब्जं यो
निरस्या द्रुह्यति ॥ दुष्टेभ्यः द्रुह जिघांसायां ॥ द्रुहक्षिभ्यामिनन्निति मुकुटः ॥ तन्न ॥ द्रुदक्षिभ्यामिति तत्र पाठात् ॥ द्रुवि
दारणात् द्रुहिणो द्रुदारणात् ॥ अतो बहुलमन्यत्रापीति नत्वं ॥ बाहुलकाद्गुणाभावः ॥ द्रुघणोपि ब्रह्मा लम्भः ॥ स्याद् द्रुहिणो द्रु
घणश्च पितामह इति भागुरिः ॥ करणे यो विद्रु घि ॥ तिह॰ तेः करणे घ घनोदेशश्च ॥ पूर्वपदादिति णत्वं ॥ ऽ संसारवृद्धे

॥ हिरण्यगर्भो लोकेशः स्वयंभूश्चतुराननः ॥ १६ ॥ धाताब्जयोनिर्द्रुहिणो विरिंचिः कमलासनः ॥

दृश्यते नेनेत्यर्थः ॥ विरचयति घनीति विरिंचिः ॥ रच प्रतियत्ने ॥ स्वार्थे णिच् ततः इः पृषोदरादित्वादकारस्येत्वं नुमागम
श्च ॥ पचाद्यच् विरिंचोपि ॥ विरिंचो द्रुहिणः स्वांजो विरिंचि द्रुघणो मत इति शाब्दार्णवात् ॥ यत्तु रिच वियोजनसंयमनयोस्तु रम
रादि ॥ अच् ॥ इः ॥ पृषोदरादित्वान्नुम् ॥ कुंजरवदुपधाह्रस्वत्वं चेति मुकुटः ॥ तन्न ॥ रिच वियोजनसंपर्चनयोरिति दु २१
रादौ पाठदर्शनात् ॥ ह्रस्वविधानस्याप्रयोगात् ॥ कमलमासनं यस्य ॥ सृजतीति तृच् ॥ सृजिदृशोरित्यम् ॥ ॥

प्रजानांपतिः प्रजापतिर्नादिष्टा दौमञ्जौ पाले विधातरि ॥विदधाति विधाञो वेधश्चेति॥ वृधादेशोऽसिप्रत्ययश्चापृतु
कुटस्त्वमुनित्याह। तन्न। आकृतगणत्वापत्तेः मिथुनेऽसिरित्यपक्षमावा विशेषेणादधाति। विरन्योपसर्गनिवृत्यर्थः। विश्वसृ
जति क्विप् क्विन्प्रत्ययस्येति कुत्वं नु तस्य तु स्पृशदृश्यामिति भाष्यप्रयोगात्॥ यद्वा॥ सृजिपत्योर्जोः पदान्ते षत्वविधेः कुत्वा
पवादत्वात् म नु स्पृक्कुटेनोक्ते क्विन्प्रत्यय इति तेनु गणसंज्ञाविनपक्षे क्विन्त्वं तस्य कुत्वं न क्विबंतस्येति॥ तन्न। प्रत्यय

॥स्रष्टाप्रजापतिर्वेधाविधाताविश्वसृड्विधिः॥१७॥

स्तद्रू ९ रावै प्रप्रथ्या निद कृ स्यरो गिलाद्यसिद्धि प्रसंगाच्च तस्य दत्तस्यात्राप्तकरणात यद्यपि अतएव गणसंविज्ञानपक्षे तु क्विब
उपलक्षणत्वात् तदभावं क्विबंतस्यापि कुत्वमित्युक्तं॥ तदर्थस्य एव क्वप्रकारद्वयेन प्रत्युक्तं विधत्त इति विधीः उपस
र्गे घो॥ किं बाकुलकात्कर्तरियद्वा विध विधाने॥ इन्॥ इगुपधात्कि दिति कित्वात्गुणः विंशति ब्रह्मणः॥१७॥

अ॰ टी॰ २ विष्णुर्व्यापको ॥ विवेष्टि विषेः किच्चेति नुः ॥ नराणां समूहो नारं ॥ तस्य समूह इत्यण् ॥ तदयनं यस्य ॥ पूर्वपदादिति णत्वं

१२ न राअयनं यस्येति विग्रहे तु नारायणोपि ॥ पृषोदरादित्वादिति मुकुटस्तु चिंत्यः ॥ अथ नारायणो विष्णुरुद्रकर्मा नाराय

णः इति शाश्वतः ॥ वास्तु नरः शयनं यस्य ॥ पुनर्वसु विष्णुरूपा इति त्रिकांडशेषः स्यश्च ॥ तस्यापत्यं ॥ नडादिभ्यः फक् इति

॥ विष्णुर्नारायणः कृष्णो वैकुंठो विष्टरश्रवाः ॥

वा ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावो वा ॥ कृष्णो वर्णे स्यात् कृषेर्वर्ण इति नक् ॥ तात्पुराणवचनेभ्यो मुक्तयोनुगिति उक् राम

कर्मृत्यरिनितिवा ॥ बाहुलकाद्गुणं विनापि कृष्णो नक् ॥ वैकुंठो वा अपत्यं शिवादित्वादण् ॥ विष्टरे श्रूयते अस्तुतः ॥ १२

विष्टरो वृक्षः ॥ पत्रीत्वा विष्टरः ॥ स्त्रियः इति त्रिकांडशेषः ॥ तरुत्वात् अश्वत्थो मिमतः जम्बूः सर्ववृक्षाणामिति तेः

विष्टरो दर्भमुष्टिः स्त्रियां वसीर्वस्य तिवा ॥ ॥

दामउदरेयस्य ॥ सप्तम्यंतस्य वैयधिकरणेपि समासः सप्तमी विशेषणे बहुव्रीहाविति लिंगात् ॥ गमकत्वादिति मुकु
टः ॥ काके तु स्वप्रयोजकः हृषीकाणामिंद्रियाणामीशः ॥ प्रशस्ताः केशाः सत्यस्य कं ब्रह्मा ईशः शम्भुः केशौ पुत्रपौत्रौ अस्या
करणौ वाति वा ॥ केशाधं इति वः ॥ वागतो ॥ आत इति कः ॥ शंभोः पितामहस्य ब्रह्मपितामहा ब्रह्माद्यधीश्वरः इति पाद्मोक्तेः ॥ हंतु
र्णी ... केशितं हतवान् ॥ अन्येभ्योपि दृश्यत इति डः ॥ पृषोदरादित्वात् केशि ... स्पे कारस्याकारे नलोपे च केशव इति मु
मुकुटः ॥ तन्न ॥ वध धातोरभावात् ॥ वधइत्यादेशे वधादेशविधानात् ॥ मा माया लक्ष्म्याः धवः ॥ मधु ॥ मधोरपत्यं मा

दामोदरो रुषीकेशः केशवो माधवः स्वभूः ॥ १८ ॥ दैत्यारिः पुंडरीकाक्षो गोविंदो गरुडध्वजः ॥

धादेवेति वा शेषत्वात् ... ण्णत्वं स्वरूपत्वात् ॥ स्वतो भवति ॥ भुव इति क्विप् ॥ १८ ॥ दैत्यानामरिः पुंडरीकमिवाक्षिणी यस्य
बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वांगात्षच् ॥ पुंडरीके अक्षिणी यस्य वा ॥ रातञ्च ॥ हरिस्तेसा ... कमलवज्जिमा ... तत्रभवतः गां
गुवं धेनुं स्वर्गं वेदं वा विदेत ॥ विदॢ लाभे ॥ गवादिषु विदेः संज्ञायामिति शः ... रूपेणोद्धरणात् ॥ कामधेनोरस्व
र्गासेरिन्द्रेणासर्गस्यनिवेदितान्स ... च्छादिरूपेणावेदाहरणाद्वा ॥ गरुडो ध्वजश्चिह्नमस्य ॥ ॥

पीतमंबरं यस्य ॥ नास्ति च्युतं स्खलनं स्वपदाद्यस्य ॥ नाव्यो ह्येति च्युङ् गतौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ ङ्गस्य विकारः ॥ ... धनुभन्तु
दा त्वादेश्चेत्यत्र ॥ तदस्यास्ति ॥ अत इति ठनाविति नि ॥ विष्वगशेनानार्थो निपातः ॥ विष्वनाना उभयोंति ॥ क्वलिगिति क्विन्नुउ ॥ गति
श्चेति ङीप् ॥ विषूची सेना यस्य ॥ कारपरत्वादेति संज्ञायामगादिति न षत्वं ॥ विष्वक्सेनः ॥ विषक विश्वक्सम ॥ तेविज्ञे
विविंतिस्थ चंतयेति द्विरूपकोरग ना जन्मम ध्योपि ताल व्यान्दृ ह्नाश्चेति रा द्वाः रात्रिश्च परीवेषः ॥ विष्वक्सेनोऽत्रेषः प्रति

॥पितांबरोऽच्युतश्शार्ङ्गी विषक्सेनो जनार्दनः ॥ २४ ॥

घरा: कोशविरति चेत्सुष्पावि वेकाच विषक्सेनाफलिन्यां स्याद्विषक्सेनो जनार्दन ॥ मुकुटस्तु पूर्वपरांसंज्ञायामग
इति नणत्वम् ॥ विश्वक् शब्द गकारान्त तकारान्तत्वं चणलेकत्व्ये परस्य स्वरिचेति चत्वं स्यात्कित्वादिलाड ॥ तन्न ॥ अट
कुष्वाङि ॥ त्वधिकारात् मकारव्यये प्रासे रेवा भावात् ॥ जनन्जननं ॥ भावे घञ् ॥ जनिवृध्योश्चेति न वृद्धिः ॥ जनेनान्मत
र्दयति जनार्दनः ॥ अर्द हिंसायां नंद्यादित्वाल्युः ॥ जनाः समुद्रस्थ दैत्यभेदास्तेषामर्दन इति वा ॥ २४ ॥

इंद्रमुपागतोऽनुजत्वात् उपेंद्रः कु गति इति समासः ॥ अनु उपगतं इंद्रोऽस्येति ॥ कु गतित्वु पन्यासविरोधात्
इंद्रस्यावरं जातः अन्येष्वपीजिडः ॥ चक्रं पाणौ सं यस्य ॥ प्रहरणार्थे भ्य इति सप्तम्याः परत्वं ॥ चत्वारो भुजा यस्य ॥ यद्वा
॥ भुंक्ते ऽनक्ति इति भुजः चतुर्णां धर्मार्थकाममोक्षाणां भुजः ॥ पद्मं नाभौ यस्य ॥ अच प्रत्यच वेत्य त्राजिति योग

उपेंद्र इंद्रावरजश्चक्रपाणिश्चतुर्भुजः ॥ पद्मनाभो मधुरिपुर्वासुदेवस्त्रिविक्रमः ॥२०॥

विभागात् अत् ॥ मधोरसुरस्य रिपुः ॥ वसुदेवस्यापत्यं ॥ ऋष्यंधकेत्यण् ॥ वसतीति वासुः बाहुलकात् उण् ॥
वासुश्चासौ देवश्च ॥ सर्वत्रासौ समस्तं च वसत्यत्रेति वै यतः ॥ ततोऽसौ देवेति विद्वद्भिः परिगीयते इति विष्णुपुराणो
क्त ॥ वासुर्विश्वसुनाम्नां यस्य प्रभवे नवसु विश्वरूपा इतीत्रिकांडशेषात् ॥ वसुदेवस्यांतः करणे प्रकाशते ॥ त्रीणि
[illegible] लोकेषु त्रयो वा विक्रमाः ॥ पादन्यासा यस्य ॥२०॥ ॥

अ॰टी॰१ देवक्यानंदनः देवकस्य तदपत्ये लक्षणया प्रवृत्तो पुंयोगादिति ङीप् ॥ नहि तत्र दांपत्य लक्षण एव पुंयोगः ॥ किंतु ज
१४ न्मत्वाद्यपीति हरदत्तादयः ॥ अतएव श्राक्ली कमीतो भरतस्तस्तोम् दिति भट्टिः ॥ एवं रेवतीरमणोपि ॥ अणिनुदेवकीतिचेति ॥
द्विरूपकोशः ॥ देवकावाचष्टे इति णिजंतात् चङ् ततो ङीपिति देवकस्यापत्यं वा ॥ अत इञ् ॥ संज्ञापूर्वकत्वात् वृद्ध्यभा
वः इतो मनुष्यजातेरिति ङीष् पिपिति च ॥ कुकुटः स्थूरस्यापत्यं वंराजत्वात् ॥ वृष्णित्वेति पिवाह्वादित्वादिञ् ॥ स्मृते याः ॥ देवदं

॥ देवकीनंदनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः ॥ वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः ॥ २१ ॥

त्यवानिति माधवी सौरिरपि श्रियः पतिः पुरुषेषु उत्तमः पुरुषाणां पुरुषेभ्यो त्तमः ॥ आपादपद्मयामालावन
मालेति सामतेतिकलिंगः स्याद् स्यास्ति ॥ व्रीह्यादितिः वनं मत्रिनंसी लमस्येति वामल भारणो मुपातिणिनिः बलिम राम
सुरं ध्वंसितुं शीलमस्य ताच्छील्ये णिनिः बलिनापूजादिना विध्वंसितुं शीलमस्येति वा ॥ कंसस्या रातिः ॥ अधः कृ १४
तम क्षजमैंद्रियकं ज्ञानं येन अधोक्षाणां जितेंद्रियाणां जायते प्रत्यक्षो भवति वा अधोऽधो ऽक्षजं ज्ञानं यस्येति वा ॥ २१ ॥

विश्वं बिभर्त्ति ॥ संज्ञायां भृतृवृजी ति खच् ॥ अरुर्द्विषदिति मुम् ॥ विश्वंभरी च्युते शार्ङ्गे पुंसि विश्वंभरा भुवि ॥ कैटभं
मजैके षित् ॥ सत्सूद्विषेति क्विप् ॥ विध्यत्यसुरान् ॥ हृमि दिव्यधिध्र्यसिभ्य इति कुः ॥ वदति महत्त्वं ॥ वृत्त्वदिहनिकमिकषिभ्य
ः सः ॥ वत्स श्रीयुक्तो वत्सः श्रीवत्सो महत्त्वलक्षणं श्वेतरोमावर्त्तविशेषो लांछनेऽपस्य ॥ शौरेर् रि श्रीवत्स दैत्यारि विष्वक्
सेनजनार्दनाः इति शाश्वतात् ॥ श्रीवत्सोपि ॥ ऊनचत्वारिंशत् हि लोन्नमानि ॥ वसुधादी व्याति ॥ हिकुञ्जी डादोपेपवाद्य

॥ विश्वंभरः कैटभजिद्विधुः श्रीवत्सलांछनः ॥ वसुदेवोऽस्य जनकः स एवानकदुंदुभिः ॥२२॥

च ॥ यत्तु वसुभिर्दीव्यतीति विग्रहः ॥ पृषोदरादित्याह मुकुटः ॥ तन्न ॥ कर्मण्यणपरित्यपवादस्य सत्वात् ॥ आनके दुं
दुभिश्चोपलक्षितः ॥ वसुदेवजन्मनि देवैरानकदुंदुभिर्वादनात् ॥ हरौ जाते कृष्णे जाते इति च स्वामी मुकुटोक्तिः
स्कंभागवतादावस्य वर्णनमूलिका ॥ आनकदुंदुभिर्वसुदेवः पितेत्यपि निर्मूलं ॥ हे कृष्णपितुः ॥ २२ ॥ ॥ ॥

अ॰टी॰१
१५

बलभद्रं श्रेष्ठमस्या बलेनभद्र इतिवा ॥बलभद्रात्रायमाणा कुमार्योः पुंसि सीरिणी प्रलंबघ्न तवा नम्हलविभूजादित्वा
त्कः॥ बलेनदीव्यति॥अच्युतस्याग्रजः रेवतीरमणः नंद्यादित्वाल्ल्युः रमतेऽत्र वा लिति कर्सते स्परातिणः रमंतेऽस्मिन्योगि
न इति वा॥ हलक्ष्वेति घञ्॥ यत्तु रमयति मोदयति प्रजा रूपमस्येति मुकुटे तो क्तेतन्न धर्मजंतस्यत्वलादित्वाभा
वात्॥घत्ययांतानां धातवे तेरं त्वात् कामान्॥पालरक्षणे॥कर्मण्यण्॥यत्तु पृ पालन पूरणयोरित्यक्तं मुकुटे

बलभद्रः प्रलंबघ्नो बलदेवोऽच्युताग्रजः॥रेवतीरमणो रामः कामपालो हलायुधः॥२३॥ नीलांबरो
रौहिणेयस्तालांको मुशली हली॥संकर्षणः सीरपाणिः कालिंदीभेदनो बलः॥२४॥ नातच्छिति संह

हमास्तु धं यस्य॥२३॥नीलमंबरंयस्य रोहिण्याअपत्यं॥स्त्रुभ्यादित्वात् ढक तालोऽंको ध्वजोस्य॥मुशलखंडनेनृपा
दित्वात् कलच॥मुशलं मस्त्यस्य॥मूर्द्धन्यमध्योपी त्येके॥तत्र मुषस्तेये॥ हलमस्त्यस्या संकर्षति॥सम्यकु कर्षति
वा आद्येनंद्यादित्वाल्ल्युः॥द्वितीये कर्मणि ल्युट्॥ सीरःपाणावस्य अजगरसर्पे सीरस्त्वाल्वादिः कवि भिराम्नातः
॥ लांगलवचनो नित्यं इत्यादि रभसे सीरनाम्नाइत्युक्त विवेक॥कालिंद्या भिभेदनः ल्युः बलमस्यास्ति अर्शआदिभ्योच् सम

॥२४॥

मदनेपति॥ मदीहर्षे ग्लेपन योधरशदि ल्युः मननं तं मत् चेतनासंपद्यादि क्षिप्॥ गमादीनां क्वावितिनलोपः॥ ऋत्वस्येति मु कुमथतीतिमथ॥ मथविलोडने। अच्मनो मथो मन्मथः॥ मन्मथः कामचिंतायां कपित्थेकुसुमायुधे। यत्तु अनुदात्तोपदेशात्परत्वनुनासिक लोपइतिस्वामी तत्कुलाटवृत्तं तुः तन्त्वक्षिपोऽव्यादित्वाभावात् न्त्रियंते नेन। करणेघञ्। मारयति वा अच्॥ प्रद्युम्नः प्रकृष्टं द्युम्नं बलमस्य। मीनराशिर्जलचरो पलक्षणार्थः मीनो मकरः केतनं ध्वजोयस्य कर्मधितिमित्यर्थः कु

मदनोमन्मथोमारः प्रद्युम्नो मीनकेतनः॥ कंदर्पोदर्पकोनंगः कामः पंचशरः स्मरः॥ २५॥

त्सायां कुत्सितोदर्पोस्यकंदर्पः॥ यद्वा॥ कं सुखं॥ तत्र तेन वा दर्पयति इयदर्प मोहनयोः॥ पचाद्यच्॥ दर्पयति। वुन्। नास्त्यंगमस्य॥ नांगं ज्ञानं मस्मादितिवा अनंगो मदनो नंग माकाशमनसोरपि। काम्यते नेन॥ पुंसिसंज्ञायामितिघः पंचशरा अस्य॥ उन्मादनस्तापनश्च। शोषणः स्तंभनस्तथा। सम्मोहनश्च कामस्य पंचबाणाः प्रकीर्तिताः॥ स्मरयत्युत्कंठयति॥ स्मृ आध्याने। पचाद्यच्॥ स्मर्यते नेनेतिवा पुंसि संज्ञायामिति॥ २५॥

अ॰टी॰१ शंबरस्यारिः ॥ स्त्री बंतु शंबरं नीबौद्धबौद्धव्रतविशेषयोः ॥ विशेषे पुंसि दैत्यस्य मत्स्यहरिणवेति दंत्याद्योरभसः ॥ शंब
१६ रसलिले पुंसि मृगदैत्यविशेषयोरिति ॥ तादृक्मादौ मेदिनीकरत्नाज व्याडिरपि ॥ शृंगाररूपेण मनसि जायते स्मसम
न्यां जनेडः ॥ तत्पुरुषेऽकृतौ त्वलुक् ॥ किंतु मनोजः ॥ कुसुमानि भवो यस्य नास्त्यन्यः पूर्वस्माद नन्दो विष्णुस्ततो जा
तः मनसान्यस्मात्जायते इति वा ॥ पुष्पं धनुष्य वासज्ञाया मित्यनङ् तद भावे सांतो पिरते पतिः ॥ मकरोध्वजोऽस्य

शंबरारिमनसिजः कुसुमेषुरनन्यजः ॥ पुष्पधन्वारतिपति
कमकेरध्वजआत्मभूः ॥ ३६ ॥ ब्रह्मसूरुष्यकेतुः स्या

आत्मना भवति भुवश्चति क्विप् ॥ ३६ ॥ ब्रह्मतपः ब्राह्मणं वा सुवति चालयति ॥ षू प्रेरणे अन्येभ्योपीति क्विप् ॥ विश्वस्मिन्के
तुरस्य ॥ पताकायां ध्वजे केतुर्ग्रहोत्पाताधिलक्ष्मसु इति रभसः ॥ खड्गसुहेः निरुद्धस्यात्तथा वैकल्पकितनश्मसांबवध
रणाद्दृश्यकेतुरपि ॥ ऋष्यो मृगविशेषः ॥ रोहितकुरंगमो रिष्यः स्याद् ष्यास्याकलो चनश्मतिपुरुषो त्तमात् ॥ आत्मभूर्ब्रह्म १६
सूः कामः इत्यमरमालादर्शनादिदं दृष्टं कामस्था अनिरुद्धे विश्वकेतु र्ब्रह्मसूरपुष्पापतिरिति ब्रह्मसू

स्यानिरुद्धस्यादितिच वृद्धदमरदर्शनं गौर्वाम्यां॥ब्रह्मसूस्त्वृष्यकेतुश्च विश्वक्सेनात्मज इति भागुरेश्च ब्रह्मसूः स्वादि
चतुर्व्यूहमानिरुद्धस्येत्यन्ये॥एकविंशतिः कामस्य॥तत्र अनिरुद्ध उषायाः पतिः॥उषा बाणस्य पुत्री स्यादनिरुद्धस्त्र
ि रघुषेत्यजयोर्दीर्घादिरपि॥अनिरुद्धस्य॥लक्ष्यति पश्यति इति॥लक्ष्यदर्शनांकनयोः॥लक्ष्मेमुट् इति ई प्र
त्ययस्तस्य च लुक् नट्॥लक्ष्मीः संपत्तिशोभयोः॥लक्ष्मी औषधौ च मा॥मायां वृद्धिनाम्नौषधेपि च॥पद्मालयो स्याः प

दनिरुद्ध उषापतिः॥लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्रीर्हरिप्रिया॥२७॥

द्ममस्य स्याः अर्श आद्यच्॥कमलं जैवं कमलं सलिले ताम्रे जलजे व्योम्नि भेषजे॥मृगभेदे तु कमलः कमला
श्री वरस्त्रियोः॥श्रयति हरिं क्विप् वचिप्रच्छि इति क्विप् दीर्घो मकुमुकुटेन संप्रसारणनिषेधश्च लुकं तच्चिंत्यं श्रूयते स्म
द विधानात्॥लक्ष्मी सरस्वती धावर्गसंपत्ति भूतिषु च॥शोभास्तु उपकरणे च शोभा रचनाविधासु च श्री रिति अर्थिते
ति व्याडिः॥श्रीः लक्ष्मी शोकादिकारादिति ङीप् अंता विति मे त्रेयः॥हरेः प्रिया षट् लक्ष्म्याः॥२७॥ ॥

अ॰टी॰१ पंचजने दैत्यभेदे भवः ॥ पंचजनादिति घञ्य ष्ठक्कुटः । बाहिर्दैवपंचजनेभ्यश्च इत्युपसंख्यानात् ञ्यः इति तन्न
१७ एतादृशवार्त्तिकाभावात् ॥ पंचजने पाताले भव इति स्वामी । राकं । शोभनं दर्शनमस्य । सुखेन दृश्यत इति वा भाषायांशा
सि युधिदृशिधृशिमृषिभ्यो युच् ॥ सुदर्शनोऽस्त्रे स्यच्के मरुवेरौ कुमेफमात् ॥ नद्योः शक्रगमने प्राज्ञौषधिभि
दि ऽप्यमान् ॥ सुदर्शनोऽस्त्रियां चक्रे इति नानार्थात् क्लीबेऽपि । राकं पालकत्वात् ॥ कौ पृथिव्यां मोदकः कु

शंखो लक्ष्मीपतेः पांचजन्यश्चक्रं सुदर्शनं ॥ कौमोदकी गदा खड्गो नंदकः कौस्तुभो मणिः ॥२८॥

मोदकः । विष्णुः । कुमोदकः । शौरिरिति ड्गः । तस्येयं । कुमोदकाऽजातत्वात् कौमोदकीति स्वामी ॥ गदाति पवाद्य
च ॥ गदोऽस्त्रातरी विस्रोश्च आमयेनाम्बुधे गदा ॥ राकं ॥ नंदयतीदेवान् ॥ रखुल् नंदको हरिखड्गे ऽर्हर्षे केफुल्ल राम
पालके ॥ राकं ॥ कुंभवं स्तुवाति व्याप्नोति कुस्तुभोऽब्धिः तत्र भवः ॥ कुस्तुभते कुस्तुभो विष्णुः स्तुंभस्तंभोऽस्त्युवि १७
ष्ट जादित्वात्कः तस्यायमिति वा लक्ष्मीपतेरित्येतत्त्रयं संबध्यते ॥ राकं ॥२८॥

गरुतः पक्षाः संत्यस्य मतुप्॥ पर्वादित्वात्तु यद्वातिवत्वं न॥ गरुद्भिर्डयते डीङ् विहायसा गतौ। अन्येभ्योपीति डः॥ तृक्षो
दूरादित्वात्तलोपः तार्क्ष्यः कश्यपस्तस्यापत्यं॥ कुर्व्वादिभ्यो ण्यः॥ गर्गादित्वाद्यञ् वा॥ बकवे तो क्ष्यः॥ तद्वत्स्यापत्यं बहुत्वेप्
त्वाद्दत्यन्ये। विनताया अपत्यं स्त्रीभ्यो ढक्॥ खगानामीश्वरः नागानामंतकः॥ विष्णोरथः कर्मत्वं॥ महारथः पौरुष
इयोरिति त्रिकांडशेषः विष्णोरथः पौरुषं देवा कनकमयत्वा छो भनेपणेपि ... अशा

गरुत्मान् गरुडस्तार्क्ष्यो वैनतेयः खगेश्वरः॥ नागांतको विष्णुरथः सुपर्णः पन्नगाशनः॥२९॥
शंभुरीशः पशुपतिः शिवः शूली महेश्वरः॥ भो जने ल्युः पन्नगा अशनं यस्येति वा॥ नव गरुडस्य॥२९॥

शं सुखं भवति॥ अंतर्भावितण्यर्थान्मितद्रुःदित्वात् डुः॥ यत्तु शं भवति अस्मादिति स्वामिमुकुटौ॥ तन्न कर्त्तरि कृति
विधानादपादाने दुः प्रत्ययाभावात् इष्टे॥ ईशेरैश्वर्ये इगुपधत्वात्कः॥ पशूनां जीवानां पतिः तिर्यग्जातौ पशुः प्रोक्त
सर्वप्राणिनि पुंस्ययं॥ प्रमथनामिति वा॥ पशुर्मृगादौ छगले प्रमथे च पुमानयमिति रभसः॥ शिवमस्यास्तीति अर्श आ
द्यच् शिवयतीति वा तत्करोतीति णिपं तास्मचाद्यच्॥ शिवो मोक्षे महादेवे कीलकग्रहयोगयोः॥ वालके गुग्गुलो वेदे पुं

अ॰टी॰२ हरीके कूर्मे चित्रस्तु खे चेमे जले च कीबं शूलं मस्यास्ति ॥ दृशिः मदांश्चासावीश्वरश्च मन्मद दितिसमासः ईशितुं शीलम
१९ स्य वा शोभासेति चरम ॥ शर्व इति ॥ शृ हिंसायां । शृणाति सर्वं भोक्तः सर्व हिंसायामित्यतः सर्वगतात्वि सतो वा ॥ वबयोरभेदात्
पचाद्यच् सर्वोऽपि ॥ सर्वस्त्वयं वै भगवान् शृणाति काले जरः शिवकृशति नामति ... ईशितशीलता
च्छील्येति वा ॥ शंकरो ... शंसामी आनोः संज्ञायामिति ... कर्मोदे लिति टन् इति स्वामी तत्र अस्मिन् वल्लापका

ईश्वरः शर्व ईशानः शंकरश्चंद्रशेखरः ॥ ३१ ॥ भूतेशः खंडपरशुर्गिरि
शो गिरिशो मृडः ॥ मृत्युंजयः कृत्तिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ॥ ३२ ॥

त्वात् ॥ चंद्रः शेखरोऽस्य
॥ ३१ ॥ भूतानामीशः खंडयतीति खंडः परशुरस्य ॥ खंडपरशुरपि खंडपर्शुः परशुरामे शंकरे च पुंल्लिंगे पिनीति विश्वात् ॥ गि
रेरीशः ॥ गिरिराजस्य पत्ये नाम्नाक्ति लोमादि लात्वः ॥ स्वामी तु गिरं शपत्सु पभोगेनलत्वं करोति ॥ गिरौ शेते वा ॥ अचि सेडः त्वं १८
छंदसि लौके त्याश्रु श्रुत्वागिवदित्याह ॥ मृड इति ॥ मृड सुखने इगुपधत्वात्कः मृड्यति वा ॥ मृड च वात्सोदे ॥ मृ
त्युंजयति संज्ञायां नदि खच् ॥ मुम् कृत्तिश्चर्म वासोऽस्य पिनाकोऽस्यास्तीति इनिः प्रमथानामधिपः ॥ ३२ ॥

उत्यति क्रुधा संवध्यते उग्रः उच्च भवायेत्यादि नाम्न गम्यं॥ वातादेश कपर्दी स्यास्तीति श्रीः शोभा कंठे
स्या शितिः कालः कंठोस्य कपालं बिभर्ति वामयति उद्धर्ता मदमिति वामदेवः महत्त्व जिः रतो॥ शिच पचाद्यच् चवामस्या॥
सौ देवश्च लोकविपरीतत्वात् सुंदरत्वाद्वा वाम॥ मतुब्धर्मिणोत्तप्तो पदेशे इत्यादिना वृद्धिनिषेधे प्राप्ते अनाचमे रितिक
प्य मित्र मीत्यादिना निषेधेति मत्कुटेनोक्तं॥ कर्तरि घञोऽसंभवात् भावात् तौ संभवेपि देवेन सामानाधिकरण्यासं

उग्रकपर्दी श्रीकंठः शितिकंठः कपालभृत्॥ वामदेवो महादेवो विरूपाक्षस्त्रिलोचनः॥ ३२॥

भवात् लोकाचारविपरीतत्वात् वामो देवः क्रीडा यस्येति वा समाधेयं॥ वामेषु श्रेष्ठेषु देवो द्योतो यस्येति वा महां
श्चासौ देवश्च महानंदे वो नत्यादि रूपा क्रीडा यस्येति वा दिविधानि रविचंद्राग्निरूपाण्यक्षीण्यस्य बहुव्रीहौ
म कथ्य क्षणः स्वांगात्वच॥ विरूपेषु पिंगलादिरूपा दृष्टिर्यस्येति वा विधरूपाणि विविधरूपेषु वा अक्षीणि इंद्रिया
ण्यस्य तिवा त्रीणि लोचनानि यस्य त्रिषु कालेषु लोकेषु गुणेषु लोचनं ज्ञानं यस्येति वा॥ ३२॥ ॥ ॥

कृशानौ रेतोऽस्य कृशानुरेताः तृणपो रेतोऽस्येति वा ॥ सर्वं जानाति ॥ आतोनुपसर्ग इति कः ॥ धूः भारभूता जटा यस्य ॥ जटा ऽसंयाति सर्वधातुभ्य इन्निति च ॥ जटाजूटेति द्विरूपकोशः ॥ धूर्गंगा जटास्वस्येति स्वामी तन्न । जटिधस्येति चक्रमुचितत्वात् नीलः कण्ठो लोहितश्च ॥ कंठे जटासु च हरति पचाद्यच् ॥ हरोऽपि वीरः कपर्दी शम्भुर इति संसारावतीत्वात् स्मरं हरति ॥ हरतेस्तु द्यमते च ॥ भर्जति ॥ भ्रजी भर्जने ॥ पचाद्यच् ॥ न्यंक्वादित्वात्कुत्वं ॥ भर्ज्यंते कामादयोनेनेति वा हल

दैः कृशानुरेताः सर्वज्ञो धूर्जटिर्नीललोहितः । हरः स्मरहरो भर्गस्त्र्यंबकस्त्रिपुरांतकः ॥ ३३ ॥

श्चेति घञ् ॥ भर्ग इति पाठे रपरत्वं ॥ त्रीणि अंबकान्यस्य ॥ त्रिधं वकमस्येति वा ॥ अंबकं नयनं दृष्टिरिति हलायुधः ॥ त्र्याय णां लोकानामंबकः पितेति वा ॥ त्रीन्वेदानंबते शब्दायते वा ॥ अवि शब्दे कर्मण्यण् ॥ संज्ञायामिति कः ॥ त्रिषु लो केषु वा ॥ अंबः शब्दो वेदलक्षणोऽस्येति वा ॥ त्रयाणां धातूनां पुराणामिति तेषामंतकः ॥ अवयवं पुरं त्रिपुरं तस्यांत क इति वा ॥ त्रयाणां पुराणां समाहारः पात्रादिरिति प्राञ्चः ॥ तन्न । तथात्वे तिपंचपात्रीतिवत् त्रिपुरीति प्रयोगाभावप्रसंगा त् ॥ ३३ ॥ राम॰ २५

धरतीतिधरः॥पचाद्यच॥गंगाया आधारः॥अंधकस्य दैत्यस्य रिपुः॥क्रतुं ध्वंसयतिसुपीतिणिनिः॥वृषोध्वजश्चिन्हमस्यच्योम्नि
केशायस्य भवतिभवतेर्व्यासर्कं भूआसो पचाद्यच॥मन्तुभव त्यस्माद्धि स्वं बाकुलकादन् वि भ्यमस्म स्मितिन्ति तिवाअस्या
देशा द्रु वोध स्मिरणीनुवृत्य त्र स्मिरणीसाहचर्यात्कु वोभो वादिकादेवघञ्जेतिसुकुरः॥ तन्न।बाकुलकस्यागतिकगतिकगतित्वा
दत्रचोत्तरीत्यागतिसंभावात्॥अधिकरणेल्युटाबाधकस्यसत्वाद्योसभावात्॥अजवस्त्रीरवलनाइतिवार्त्तिकोक्तेःसा
हचर्यमभ्युपगमोप्यनुचितः॥गातिस्थित्यत्रपासाद्वचयदिस्यादेशास्यान्सदृशाप्रसंगात्।किंभेस्पस्मात्॥भीमादयोपादानेधिः
गंगाधरोंधकरिपुःक्रतुध्वंसीवृषध्वजः॥व्योमकेशोभवोभीमःस्थाणुरुद्रउमापतिः॥३४॥कपर्दोस्यजटाजूटः पिनाकोजगवंधनु॥
मःसुपीतिमकुःभीमोःस्मृवेतसेघोषंभोमध्यमपांडवेतिष्टति॥स्थाणुःशेदयति॥रो
देणिलुक्चेतिरकः॥उमाया:पतिः॥अष्टचत्वारिंशत्२ष्वंभो॥अथ॥पूर्वेष्टरणेसंपदादित्वाक्षवेक्विप्॥राह्लोपःके
नसुखेनजलेनवापरंप्रतिइष्टदातिसुपीतियोगविभागात्कः।कस्यजलस्यष्टरणेतदापती तिवादेष्टरोधने॥जटा
नांजूटोबंधः॥जगबंधस्येकं॥पाति।पिनाकादयश्चेतिपातेराकः॥इत्वंतुल्व॥अजेनबमस्मरणागम्यतेनेति॥ ॥

अ.टी.१ २० अन्ये ष पिदद्मपतइ ति ॥ अजं छागं गाछ तियज्ञ त्वेन प्रतिशातीति वा अजगो वि ष्णुर स्तिशरत्वे नास्मि न्निति गां छ्रुतगां ऋं ज्ञामादि

त्वाद ण ॥ आजगवं अज स्यवा पिनाकं चे ति चो पालितः ॥ स्फारोगधनु राजगवमि त्यमरमाला च ॥ अजो विष्णु कोब्र स्ताना व

ती त्यजका वमपि ॥ धनु स्त्वजगावं मुग्पं मजका वजी जुक मि ति शाक ष्टायवि तः ॥ अजकोवि ष्णुब्र ह्मा गो वाणी त्यजक व

म पि सुपी ति आ नो नुपसर्ग इ ति नाक ॥ शिवधनुषो द्वे ॥ ऊ ष्टा नूघ्रमं थाति ॥ मंथा वि नो ॥ ऊने ॥ न च. ध्रच ॥ परि षि दिसाध

व ॥ परि षदोर म इत्यत्रप ॥ ष्ठइ ति योग वि भागान्र ण ॥ अशि ति नु मुकु ट प्रमाद ॥ नक्त स्म इत्यनु रुते ॥ वेनु प रि

त्रमथाः स्युः पारि षद्या ब्रह्माण्या द्यास्तु मातरः ॥ ३५ ॥

प द्याः ॥ प र्षदि साध्व इति पाठे पार्षद्य ॥ शि ॥ वृतः ॥ शिवस्य प. दि इ. ति सं त. र. त्रीतग द्वे शिवानु चराणां मा न ष्वजायां ॥ म

न्यं ते ष ज्यं ते लोक मात त्वादि सूत्रेण निपातितः ॥ माति शिवपरिवार त्वेन समावि शं ॥ तेवा ब्रह्मणाध्यं ब्राह्मी तस्येद मि

त्य ण ब्रह्मो जाता वि ति टि लोपः ॥ ब्राह्मी माहेश्वरी चैंद्री वाराही वैष्णवी तथा ॥ कौमारी त्वपि च. मुं ड्डा चर्चि के त्यष्टमातरं

ब्रह्माण्या द्यास्त्वि ति पाठे ब्राह्माणमणा ति की र्ते यति ॥ अरण्य शाष्टिक मर्णपरण ॥ ऊरिदि त्वि ड्डी पृ ॥ ब्रह्माण्या द्याः स्म जाः म ॥ स्कंद राम २०

ता तेरो बुधैर रे तिहला मुध ॥ स हि कौ चेरी त्यपि क ॥ कौ मारी मंत्रैव मातर स्मृता इ ति पवति ब्रह्मादि शक्ति देवतानामेके कम ॥ ३५

भवतं भूतिः स्त्रियां क्तिन् ॥ विभूतिरितिकथनमन्यथादिति यत्नार्थं ॥ ऐश्वर्यस्य भावः ॥ गुणवचनेति ष्यञ् ॥ अणिमा लघिमा प्राप्ति
: प्राकाम्यं महिमा तथा ईशित्वं वशित्वं च तथा कामावसायिता ॥ तत्राणोर्भावः ॥ इमनिच् लघोर्भावः प्राप्तिरंगुल्यग्रेण चन्द्रादेः प्राका
म्यस्य भावः ॥ इच्छानभिघातः ॥ महतो भावः येन ब्रह्मांडं मिनमाति ॥ ईशोऽस्यास्ति ॥ अत इनिः ॥ ईशिनो भावः जल्प ॥ प्रभुत्वं ये
नस्थावरजङ्गमाज्ञाकारिणः वशोऽस्यास्ति इति वशिनो भावो वशिता ॥ यया भूमावप्युन्मज्जननिमज्जने ॥ कामानवशेते
शीङो णिनिः कामावशायिनो भावः सत्यसंकल्पता ॥ स्पतेर्विनिनारं त्यमध्यंकस्थिन्मन्यते ॥ अणुतादयोऽष्टविधभावस्य
नामत्रयम् ॥ ओर्महेशस्य मा लक्ष्मी ॥ उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा ॥ आकारांतादपि टाबामिति भाष्यप्रयोगात् अजादित्वा

विभूतिर्भूतिरैश्वर्यमणिमादिकमष्टधा ॥ उमा कात्यायनी गौरी काली हैमवतीश्वरी ॥ ३६ ॥

टाप् कतस्यापत्यं गर्गादित्वात् यञ् ॥ सर्वत्र लोहितादिकतंतेभ्य इति ष्फः ॥ षित्वान् ङीष् ॥ गौरो वर्णोऽस्त्यस्याः गौरादित्वात् ङी
ष् शर्वं कालिजानपदेत्यादिना ङीष् ॥ वर्णस्याविवक्षायां काल ॥ उमा कात्यायनी दुर्गा काली हैमवतीश्वरी ॥ कालिकालं
जरि गौरेति वाचस्पतिः ॥ हिमवतोऽपत्यं ॥ तस्यापत्यमित्यण् ॥ हैमवत्यभया स्वर्गत्री इत्यवेतवचो मयोऽई ॥ इत्येरेश्व
र्ये ॥ स्थेशभासेति वरच् ॥ राप् ॥ वृति ष ॥ वनोरचेति ङीप् ॥ अत ईश्वरी अपि महा ॥ अश्नुते ॥ अशू तरूमासो ॥ अश्नोते राशु
कर्मणि ॥ वरट् ॥ इच्चोपधायाः टित्वात् ङीप् ॥ ईश्वरः शंकरे धीशे तत्पत्नी मीश्वरीश्वरेति वोपालितः ॥ ३६ ॥ ॥

अ॰टी॰१ शिवगति ॥ शिवमस्त्यस्याः शिवो वास्ति भर्तृत्वेन यस्याः इति वा शिवं ॰ भद्रं शिवः शं सुः शिवा भया इति शाश्वतः पुंसी शेषु
२१ नु शिवी भवस्य स्त्री इंद्रवरुणेति ङीषानुकौ ॥ एवं रुद्राण्यादयः सर्वेभ्यः सर्वेषां वा मंगला ॥ सर्वाणि मंगलेत्यपि मंगला मित
रूर्वा या सुमायां पुंसि भर्तृ स्मृजे ॥ नपुंसकं तु कल्याणे पुंसि सर्वार्थ दक्षिणे ॥ न पर्णान्यस्या तपस्यन्त्या पर्णान्यपि त्यागा
त् ॥ पर्वतस्येयं पार्वती तस्येदमित्यण् अपत्यार्थे तु अपवादत्वादिञ् स्यात् ॥ कच्चिदपवाद विषयेप्युत्सर्गोमिति वि

॥ शिवा भवानी रुद्राणी शर्वाणी सर्वमंगला ॥ अप
र्णा पार्वती दुर्गा मृडानी चंडिकांबिका ॥३७॥

ग्रात् इति वा समाधेयं दुःखेन गम्यते ज्ञायते स्यां ॥ सुडु रोरधिकरणे इति डः दुर्गा कीटे दुर्गान्तिना लिकोमयोः इ राम
ति हैमः ॥ चंड इति चंडि लोपे ॥ ण्वुल् पचाद्यच् ॥ वक्रादेभ्यश्चेति ङीपि चंडिकात्यायनीदेव्यां हिंस्त्राकोपनयो २१
षितोः ॥ अंबैवांबिका ॥ जगन्मातृत्वात् अंबिका पार्वती मात्रोः ईश्वराश्चाप्यमातरि ॥ सप्तदशोमायाः ॥३७॥ ॥

विनयति॥ एवं विशिष्टो नायक इति वा विगतो नायको नियंतास्येति वा विनायकः हेरंबेतार्प्ये विघ्नेजनेतरे॥ विघ्नानां रा
जा राजाहः सखिभ्यष्टच्॥ द्वयोर्मात्रोरपत्यं मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वायाइत्यणि उत्वं रपरत्वं च॥ गजास्यं ... भ्यां यातिलित
त्वावत् गजमुखतया इस्लिन्ना अधपत्यत्वात्॥ गंगाया अपत्यत्वाद्वा द्वैमातुरो जरासंधवारणाननयोः पुमान्॥ गणानां प्र
मथानामधिपः॥ एकोदंतोस्य॥ स्कंदेनोत्पाटितत्वात् हेरंबते हः शांकरो हरोदंभेरणरोमांचवाजिषि तिनानाम्यरिक्ता
ना अविरवि शब्दे॥ पचाद्यच्॥ तस्रुरुपेष्ठतीः त्यजुकः॥ लंबमुदरमस्य गजस्य आननमस्यास्तु ... शाद्य अबय

विनायको विघ्नराजद्वैमातुरगणाधिपाः॥ अप्येकदंतो हेरंबलंबोदरगजाननाः॥ ३८॥ का
र्त्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षडाननः॥ पार्वतीनंदनः स्कंदः सेनानीरग्निभूर्गुहः॥ ३९॥

वे पि वर्त्ते ते इति गजमुख ... गजरा ... अद्वेष्टौ॥ ३९॥ कृत्तिकानामपत्यं स्त्रीभ्यो ढक्॥ महती सेनास्य शरे जन्मा
स्याः षट् आननान्यस्य॥ पार्वत्या नंदनः॥ स्कंदति॥ पचाद्यच्॥ सेनां नयति॥ सत्सूद्विषेति क्विप्॥ सेनानीः स्यात् उमा
ग्नि कृत्तिके भि सेनापतौ पुमान्॥ अग्नेर्भवति॥ गूहति रक्षति सेनां गूहसंचरणे॥ इगुपधेति कः॥ गुहा ... गुह्य सिंहपु
च्छां च गर्त्ते च पर्वतारण्यसंकरे॥ ३९॥ ॥

अ॰टि॰१ बहुलानां कृत्तिकानामपत्यं स्त्री। प्योष्ठकं जमति विशाखवति। शाखव्या सोप वाधक्च्। विशाखा मां जात इति वा॥ संधिवेलादित्यण्॥ श्रविष्ठा
२२ फल्गुनी [illegible] रिताजुकृत ठितच्च कि। शिखीमयूरो वाहनं मस्या॥ षण्णां मातृणामपत्यं मातुरुत्संख्या संभद्रेकेषु रि॥ कुमारयति
क्रीडति॥ कुमार क्रीडायां। पचाद्यच। कुत्सितो मरो स्येतिवा कुपापे पदर्थ यो। कौमारय ति ड श्यन् पचाद्यच। यत्तु ब्रह्मचारित्वात्कु
मार इति स्वामिनोक्तं॥ तत्र सतक्रतोरूप वती देवसेनेति याम्रुता॥ स्याम दे मद्रे दे एण इत्यर्थ। भार्यात्वेनो पपादिता॥ उद्दीरासिना ण
तये मह्रासे ता यस्तु वने इति वायुपुराणात्क्रु चे क्विन् अज्ञाघरा॥ क्रौंचस्य पर्वतस्य दारणः दविदारणो॥ रापंताद्युः कोल्लासध

बाहुलेयस्तारकजिद्विशाखः शिखिवाहनः॥ षाण्मातुरः शक्तिधरः कुमारः क्रौंचदारणः॥४०॥ इंद्रो मरु
त्वान्मघवा बिडौजाः पाकशासनः॥

नद्य[illegible]सेनै पः क्रौंचोऽभिधीयते इति हद्धारावली अतः क्रौंचदारणोऽपि॥ समद
शाकाक्तिकेयस्य॥४०॥ इंद्रति॥ इदि परमैश्वर्ये॥ ऋज्रेंद्रेत्यादिना रन् कुरेंद्रः साक्रादित्य भेदे योगभेदांतरात्मस्तु॥ इंद्रः कणि
क्रके स्त्री स्यात्य मरुतः संत्यस्य॥ मतुप्॥ रुवत्व इतिवत्वं॥ तसौ मत्व र्थे इति भत्वाभाव॥ मघवते॥ मह पूज्यजायां श्वन्नुक्षन्नि राम
त्यादिना मघवन्निति निपातितं मघवा रुन्नमिति त्वादेशाप क्षेतु मघवानित्यपि बोध्यं॥ मत्तुन्नादेशे दीर्घाभावन्निति स्वामी २२
नोक्तं॥ तन्न॥ सर्वनामस्थाने वा संबुद्धाविति दीर्घ संभवात्॥ गच संयोगान्तलोपस्यासिद्धत्वांम वेघ वाव रूलमिति बहूलग्र

हेरगे तदाधनात् ॥ अतराव मतुपात्रं तादृशात्रत्याख्यानपरं वार्त्तिकं तन्नाष्यं च संगच्छते ॥ इ विजेन्हि ति निरंगको मत्वे घ मघवान
न्मति ति मदि ॥ एतेन मघवा नितिबेत्स्यं वदन मुकुटोपि प्रत्युक्तः भाष्यवार्त्तिकेक न्यानुरोधेन तन्न कारमतेपि मघवा
नित्यस्यैवास्युगमात् । मभितिभेदे हि प्रत्याख्यानासंभवात् ॥ भवतु वा मतभेदस्तथापि हो तन्न कारकत्पत्रस्य त्वरी त्वा मरगा
देशः प्राप्तोवार्त्तिकरीत्या दीर्घेण वाध्यते यवान्निति प्रयोगः प्राप्तो भाष्यवार्त्तिककृत न्ना त्याख्यातरीत्या मघवानिति प्र
योनगेन बाध्यते ॥ बिडति ॥ बिड भेदने ॥ इगुपधेति कः ॥ विडं भेदकमोज्यो जोस्यतं तदि दृ सु जजास मनुष्येषु च ॥ ओजोस्य
ति विडौजा इति केचित् ॥ पाक स्य दैत्य भेदस्य शासनः शासयति ॥ शामूनेउअनु शिष्टोरिशि जंत र्नद्याभिदिन्यग ॥ वृद्धश्र

॥ वृद्धश्रवाः सुनासीरः पुरुहूतः पुरंदरः ॥ ४१ ॥

गोति ॥ स्तुत्य श्रवणो ॥ अनुन्न ॥ वृद्धं श्रवमस्य इति वा ॥ वृद्धं शुश्रूंषितेष्वश्रवो यशोमस्येतिवा ॥ गा महाराष्ट्रे ॥ बाफलकाशीरन
॥ सुष्ठुनासीरं सेना मुखं तासीरा केस्रावायस्य छिदन्य श्रु इत्यव्ययस्य पूजार्थकत्वात् ॥ तालव्यादिरपि ॥ शुभानराशिरस्य तन्वि
व शासंवाइति तालव्यादान्यम विवेकः सुनो वायुः सीरः सूर्यस्तावस्यस्य इत्यर्थ आद्यचि अन्येषामपीति दीर्घ इति च्युत्पन्ना छिना
स्वच्छोपि ॥ पुरु प्रभुरं फलमाक्रान्त यजेषस्य पुरोरीणां दारयति पूः सर्व योदारिसहोरिति खच्च वाचंयमपुरंदरौ चेति निपातितः ॥ ४१

अ·टी·१ जयष्णुरिति। जि जये॥ अभिभवे वा ग्लाजिस्थश्च ग्स्नुरिति क्स्नुः। जिष्णुर्नवा सर्वेऽर्जुनेऽपि लेखावाच्यवशाल्लेखेषु ऋषभः सत्तम इति योगविभागात्स-
२३ मासः। लेखऋषभ इवेति वा॥ उपमितं व्याघ्रेति समासः। शक्र इति। शक्नोतीति शक्रः। स्फायितंचीत्यादिना रक्॥ शतं क्रतुमान्यदेवराजे कुब्जा-
र्जुनमूठ होः॥ शतं मन्यवो यागा अस्य। शतानि दैत्येषु मन्यवः क्रोधो अस्येति वा। शतं मन्यवो दैत्यानी वा दैत्यैः नीवा दैत्यैः पराति-
तत्वा दिवःपतिः। तत्पुरुषे कृति बहुलमित्यलुक्करणादकृत्वा लुगिति मुकुटः। तन्न। पातिडतिरित्युणादिसूत्रस्य
म त्वात्॥ वस्पतिषष्ठ्याः पतिपुत्रे इति सत्वविधानसामर्थ्यात्। लोकवेदसाधारणे नत्वह। कुमारीकरत्वाय॰ तीन्तु कृज्ञा

॥ जिष्णुर्लेखर्षभः शक्रः शतमन्युर्दिवस्पतिः। सुत्रामा गोत्रभिद्वज्री वासवो वृत्रहा वृषा ॥४२॥

पितः कस्कादित्वात्सः॥ षष्ठ्याः पतिपुत्रे इति सत्वमिति मुकुटेनोक्तं तन्न॥ तत्र छंदोधिकारात्। सुष्ठु त्रायते। त्रै-
ङ् पालने॥ आतो मनिन्। सुष्ठु दित्यस्य गर्हितयोगे तु सुत्रामा दीर्घादिरपि॥ एते नान्येषामपि इति दीर्घत्वे सूत्रामेति वद-
न् मुकुटः अत्रु कुःगोत्रान् गिरीन् भिनत्ति। सत्सूद्विषेति भिदेः क्विप्॥ वज्रोस्यास्ति॥ अत इनि। वसवो देवा वसन्ति अस्मिन् राम
न्यस्य सन्ति॥ ज्योत्स्नादित्वादण्॥ वसोरपत्यमिति वा॥ तेषां नाम संबंधि वा॥ वा गतिगंधनयोः कृः। वृत्रं हतवान्॥ २३
वृत्रं ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् चकारात् ऋषति॥ वृष सेचने॥ कनिन्युवृषीति कनिन्॥ वृषा त्वासवे वृषभे नेतुश्शक्रे पुंसि॥४२॥

वास्तोर्गृहस्येत्यस्य पतिरधिष्ठाता वास्तोष्पतिः गंडेमेधाल्छंचेतिनिपातनादलुक् पत्वं चे त्पकेइणाम्परत्वा लस्कादिषु चेतिषत्वं। यक्तु सुकुटः॥ षष्ठ्याः पतिपुत्रेति सत्वे इणः पर त्वान्मूर्ध न्यइ तितन्न॥ तत्रच्छं दोपि कारात॥ अपदांतस्येतिस धिकारात्सुराणां पतिः बलस्यासुरस्यारातिः शच्याः पतिः जंभमसुरं भेत्तु शीलमस्य सुप्यजातावितणिनि हरिर्हयो यस्याक लक्षे गवा नरोमा णिसुवर्णाभा॥भिनियस्यसु हरिः सवर्ण नीष्वरूक्ष पी तकोशे यसयभइति शालि होमे त्रं। स्वः स्वर्गे राजते स्वेच्छंदे वसुस्वेनधनेनवाआराजतेवा॥ स्वभ्विति क्विश्यरोरीति लोपे ० ढ्लोपइतिदीर्घ

वास्तोष्पतिः सुरपतिः बलारातिः शचीपतिः॥ जंभभेदी हरिहयः स्वाराण्नमुचिसूदनः॥ ७४॥ संक्रंदनो दुश्च्यवनस्तुराषाण्मेघवाहनः॥

जातः नमुंचतिमुच ल्टमी चणि॥ इगुपधल्कि दितीनु॥ नभ्राण्नपादिति नञ्प्रकृत्या॥ नमुचेर्दैत्यस्य सूदनः॥ क्दद्नणो॥ नंद्यादि ल्युः॥ ७४॥ संक्रंदयति॥ यक्रदिआक्राने रोदनेवा ल्युः दुःखेनच्यवनं वाच्य नमस्य दुः सहच्यवनेमुनिरस्येतिवा ॥ तुर त्वरणे॥ इगुपधेति कः तुरं वेगेन तं साहत पत्याभिभवतिअर्थः षसहनेइति स्ते त्रे षसहनमभि भइति सूत्रे षसहनमधिभवइति रन्ते॥ राषंतात्सहेः क्विप् सहेः साढः सइति षत्वं अन्येषामपी ति पूर्वपदस्य दीर्घः॥ आड्व ग्र श्रेषे॥ ॥

पामरी दन्तिन्दणो तिवा दीर्घः एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् दीर्घविधाविति किन्तु गीतिवास्यानिवर्त्तनिषेधात् किंपूपर
त्वादेनपस्मात्॥ यक्रुत्तुरं सन्नुदति विग्रहः छंदसि सहइतिण्वरिति स्वामी तन्न॥ छांदसस्य लोके प्रयोगानुपपत्तेः ह
वीति पूर्वपदस्य दीर्घ इत्युक्तं। तदमिन॥ किं वंतेयुक्त्यादे अस्य प्रवृत्तेरव्याप्तेस्योपत्यासस्याभ्यायत्वात्॥
तेनसुरं वेगवंतं सहते इति वा तुरस्त्वरितः सन्नूपरवलानि सहते वेति विग्रहः छंदसि सहइतिण्वरित्युपन्यस्य
स्यत्कुटोपि भ्रत्कृकः मेधावाहनमस्य मेघान्वाहयति इति वेति विग्रहः छंदसि सहइतिण्वरित्युपन्यस्यत्कु
कुटोपि भ्रत्ककः मेघावाहनम् इति वास्तु॥ आखंडयति खडि भेदने॥ वृषादिभ्यः केलन्। सहस्रमक्षीण्य

आखंडलः सहस्राक्ष ऋभुक्षास्तस्य तु प्रिया॥४४॥ पुलोमजा शचीन्द्राणी नगरी त्वमरावती॥

स्य॥ बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोरिति षच्॥ ऋभवः सन्ति यत्र इति वा सगत्योः ऋभुक्षः स्वर्गवज्रयोरिति विश्वः
सोस्यास्तीति ऋभुक्षाः इति पथिमथ्यृभुक्षामात् इत्यत्रोति वार्त्तिके भुक्षिन् इति क्त्यप्रत्ययः पंचत्रिंशदिदस्य॥४४॥ पुलो
म्नो मुनेर्जाता। पंचम्यामजाविति डः अतएव योगोपि। तस्यापत्यं गोत्रत्वेन जातित्वात् ङीष्। वाचस्तिथ्याचयव क्रायावाच्चिर
नकहिकारादिति ङीप्। स्या दिंद्राणी शतावरी चारुधारा महेन्द्राणी सुंदराकारा जपवादिनी स्तिरभमः शाक्रमरीतिः॥ आनयति

वाग्रक्कारणी। सर्वे क्रयेषु च सते। पच समवाये॥ इन्। स चिर्वि त्यादिरपीदं त्यादिरपि॥ इं हस्पस्त्री ईं द्र करुणो त्विडी षाड्कौ
म कु अनु किं कर्तव्ये दीर्घकारमानुकंरणास्तितत्ज्ञापयतियतोविहि तस्तेतोन्यमत्राभिभवति तेन कार्यारणीभिवरिणी
त्यादि सिद्धं भवतीतिवान्तुपारण्यरां॥ अतरा ः शाक्कारणीतिमुनुकूच्छ्य॥ तत्र त्नत्रुकि ः कृते अतोगुणो इतिपररूपप्र
संगात्॥ नव न्वकारोच्चारणासामर्थ्याद्दीर्घोभविष्यति॥ अन्यथा हि तुकमेव कुर्यादिति चेन्न अत् लोपो न इत्यस्य
बाधेन चरितार्थत्वात्॥ यस्तु नेति तदादेशाकर्त्तव्ये॥ आगमलिंगककारं [illegible]मर्थ्याद्दिवाद्दलोपेनभवि

हयतच्चैःश्रवाः सूतो मातलिर्नंदनं वनं॥ ५५॥

ष्यतीति चेन्न। शार्यवाद्दिककारस्य चरितार्थात्॥ न हि तत्र लोपाप्तिर्नसंयोगात् इति निषेधात्॥ तस्मात्ककारयो
ः सामर्थ्यविरहे परर[illegible]॥ धनार्थं वा दीर्घोच्चारणमावश्यकं॥ प्रयोगस्तिवहिस्रूकारवत्रीरंगी द्रुपत्याः॥ अमरा
ः संत्यस्यां॥ मनु पू॥ मतीबकुचोन जिरादिनामिति दीर्घः॥ एकं॥ उच्चैःश्रवसीयस्य॥ उच्चैःश्रृणोतीतिवा॥ अ
स्तु न॥ उच्चैर्महान् श्रेयो यशो यस्येति वा॥ एकं॥ मतंत्वाति॥ अतीनु पैतिकः॥ मतलस्यापत्यं॥ अत्यञ्॥ एकं॥
नंदयति॥ नुन हि सम्पद्योन्युः॥ अथनंदनां २ श्रीज्ञो घानेनंदनस्कृतन येहर्षकारिणि॥ इति हैमः॥ एकं॥ ५५॥ ॥

अ॰टी॰१ वैजयंत्यः पताकासंत्यस्य अजुआय्यच् ॥वैजयंतोमहेंद्रस्यध्वजः प्रासादयोःपुमान् ।वैजयंतीपताकायांजयंतीमा

२५ दयेस्त्रिमांइंद्रग्रदस्पैकंजयति॥ हलवहीत्यादिनाकच् ॥तौतःपाकशासनस्यापत्यं॥ अतइञ् इंद्रपुत्रस्येहैरा

राउदकानिसंत्यस्मिन्॥ मत्वर्थे॥इरावत्समुद्रो भवःतत्रभवइत्यण् अभ्रंश्रमेघस्तस्यदापत्तौमातंगःशाकपार्थि

वादिः॥अभ्रे अ[illegible]घो वाविद्यमानोमातंगइतिवा[illegible]॥ दकेनवरणाति॥ वरणशद्वे ।पचाद्यच् ॥इरावण

स्यात्स्यात्प्रासादोवैजयंतोजयंतःपाकशासनिः॥ऐरावतोभ्रमांतङ्गैरावणाभ्रमुवल्लभाः॥६॥

ततः प्रताद्यणइरासुराकनमुदकंयस्मिन्पूर्वपदाद्दितिणं त्वइरावणोभवःतत्रभवइत्यणस्वामि[illegible]णोभवः २५

इत्यण्।विभाषौषधीतिवाणत्वमितितत्रैरावतइत्यस्यापिप्रामेऽभ्रेरेवमातिनभास्वतिवामंथणामिनी

त्वात्॥वाऊनकाउःऊल्लमोवळ्भः चत्वारीद्रहस्थितः॥४६॥

ह्रादन्यवश्यं ह्राद अव्यक्ते शब्दे । आवश्यकेति णिनिः । ह्रादोऽस्त्यस्या इति वा । इनिः । वजति । वज गतौ । ऋज्रेन्द्रेति रक् ॥ अ
स्त्री स्यादिति पूर्वोत्तराभ्यामन्वेति संनिधानाविशेषात् ॥ अस्त्री यो वज्रकुलिशाविति संसारावर्त्तोऽपि वज्रोऽस्त्रीतिव
क्ष्यमाणं त्वस्यैवानुवादः । कुलिशं स्त्री तु जादंडं इति त्रिकांडशेषः ॥ अकु कुलौ शाते अन्येभ्योपीति डः कुलिनः पर्वतान्
श्यति वा ॥ शो तनूकरणे ॥ आतोनुपसर्गे इति कः । कुत्सितमापद्यते शातिअजिराअन्पी भावे ॥ इगुपधेति कः । कुलि

ह्रादिनी वज्रमस्त्री स्यात्कुलिशं भिदुरं पविः ॥

शो न स्त्रियां श्रीकोदंड भोगीनौताऽव्यापांतरे भिनत्ति । विदिर् भिदिर् छिदे ॥ कुरच्च ॥ यत्तु कर्मकर्त्तरि चायमिष्यत इत्यत्र
चकारः कर्त्तरि त्यनुकर्षणार्थस्तेनाकर्मकर्त्तर्यपि भवतीति वामनः इति मुकुटेनोक्तं ॥ तन्न ॥ भाष्येऽस्या
र्थस्यादर्शनात् ॥ फलत्वाद्भिदिरमिति पाठे त्वरमिमदित्यादिति मुकुटेनोक्तं ॥ तन्न ॥ भाष्येऽस्यार्थस्यार्थ

न किंकणालि कुलश ॥

शतकोटयो धारा अस्य । स्वरति । स्वृ शब्दोपतापयोः । स्वृ स्वृहिस्तिदी त्रुः शोभनान्यरूपि धारा अस्येति सांतोपि शाम्यत्यरीन्
। अंत भो वितरणयथा छुम्भे र्वन्नू । शंस्तु भस्पमस्यात्मभेद्यत्वादितिवा ॥ कं शाम्यामि तिवा ॥ पद्ममूल्येपि दंतोष्म्यः शंबसंबधने
॥ कुरादिः शंबयति संबध्नाति शत्रूनिति विग्रहे तु पवर्ग तृतीयः स्वचये विंग्रदे दंतादिरपि तालव्यादिरपि दंत्या स्थस
वस्त्वकरणं सवक्त्रभ्य विवेकः ॥ दंभु दंभे । दंभ्नोति । असुन् । दंभ निरोधति अलिः समर्थः ॥ अजन्मूरणपा शिवारणो पु

शतकोटिः स्वरुः शंबो दंभोलिरशनिर्द्वयोः ॥४७॥

इन्द्रदशीतिरश्येद यति ॥ दंभु दंभने । औणादिक ओलिरितिवा अश्नाति अश्यते नेनेतिवा ॥ अतिं स्वच्छ धस्याम
विन्द्रस्योऽतिः ॥ इत्यवज्राशनि रितिमम्तु दितमपि बोध्यं ॥ वज्राशनिं विंदु वज्रमिति । नत्रिकांडशेषात् ॥ अ
यवज्राशनि द्वयोरिति नामनिधानाच्च ॥ दश वज्रस्य ॥४७॥

व्योम्नि मात्यनेन॥ करणे ल्युट्॥ व्योम याति॥ कृत्यल्युटो॥ इति कर्त्तरि ल्युट् ॥ऽ तिवा॥ विशिष्टं यानं पंत्वेन नपुंसि सं
ज्ञायामिति करणे घः॥ घञिति सुकुटः तन्त्र। परत्वात् ल्युट् प्रसंगात्॥ यत्तु करणाधिकरणयोर्विहितः॥ विशेषेणाम्मा
तस्मिन्निति वा॥ अधिकरणे ल्युट्॥ विगतं मानमुपमां स्येति वा॥ विमानो व्योमयानेवसमभूमगद्दे पिच॥ घोटके मा
नम॥ त्रेच सुन्नपुंसकयोर्मतिः हैं देवरथस्य॥ नरस्पध॥ म्यं नराच्चेति विक्रयमेत्यरग॥ नारं दद्गति आतो नुपेतिक

व्योमयानं विमानोऽस्त्री नारदाद्याः सुरर्षयः॥

ः यद्वा। नारपानीयमिति कं तत् पितृभ्यः सद्यः भवान्॥ ददातीति मन्ते नाम नारदेति भविष्यती त्यागमः॥ नारं नरस्त
मूहं द्यंति कलहेनेति वा॥ तुदिदं नारमज्ञाने॥ तत्द्यतीति ज्ञानापदेशेनेति॥ वादेश्च करकुंउने॥ कः॥ आद्येन तुंबु
रु भरतपर्वतदेवलादयः सुरास्थतेब्रह्मादिपुत्रत्वादृषयश्च॥ षष्ठिसमासो वा॥ राक॥ शोमनोधर्मी स्यां॥ ॥

अ॰टी॰१ २७

धर्मादनिच् ॥ केवलात् ङाबुभाभ्यामिति पक्षे ङाप् ॥ अनो बहुव्रीहेरिति ङीप् ॥ सह भान्त्यस्यां ॥ सभा राजेति निपातना
त् ॥ देवानां सभा आस्थानं ॥ द्वे ॥ पीङ् पाने इति सौत्रो धातुः पीयूषन् ॥ बहुलवचनात्पक्षे गुणः स्यात् पेयूषं च मी
यूषं न वा दीर्घः स्यात् पेयूषं पेयूषं पीयूषमस्माद [illegible] ॥ अधि हारे तथा मते ॥ नेनतनि मृड भ्यां किं चेति तन् ॥ अ
मृतं यज्ञशेषे स्यात् पीयूषे सलिले घृते अयाचिते च मोक्षे च ना धन्वन्तरि देवयोः ॥ मुखेन धीयते ॥ धेट् पाने

स्यात्सुधर्मा देवसभा पीयूषममृतं सुधा ॥ ४८ ॥

आतश्चोपसर्ग इति कर्मणि अङ् ॥ प्र ह्रस्व ॥ अद्रि ॥ धौ कारकाधिकारणे इति [illegible] तमुक्तम् ॥ तदाकराविरुद्ध इनो
ऽभाव ग्रहणस्य कारणितत्वार्थं त्वादिति दोषः तुरपि स्वरूपासिद्ध ॥ अमिविधौ भाव इत्यस्या ग्रे न रुचितेनात् राम
यदपि छस्तु ष्ठ द धातिपुष्णाति शरीरमिति पंचाद्यजं जाता पद्मपि ॥ तदपि ॥ नित्यत्वादंतरंगत्वाच्चैकादशो २७
अदंतत्वाभावेनटावयोगात् ॥ एकादेशस्य पूर्वांतत्वेन ग्रहणात् तस्यालोपप्रसंगाच्च ॥ त्रीणि अमृतस्य ॥ ४९ ॥

मंदमकुं तुंगशीलमस्याः अकुटिलायां गतौ ॥ मुपीति णिनिः । वियति विषयतो वा गंगा स्वः स्वर्गस्य स्वर्गे वा तदी ॥ पूर्वपदात्
संज्ञायामिति णत्वं ॥ सुराणां दीर्घिके च ॥ चत्वारि देवगंगायाः ॥ मिनोति उच्चत्वात् ज्योतींषि ॥ डुमिञ् प्रक्षेपे ॥ पृषोदरादित्वात्
॥ मायो रुः रि मेरुरिति मुकुटः ॥ तन्न । उज्ज्वलदत्तादावस्य .... अनुपलब्धेः सुमेरुः रिति उपसर्गोत्तरं निवृत्य पठितं
हेम्नोऽद्रिः रत्नानि सानावस्य ॥ सुराणामालयः ॥ पंच मेरोः ॥ ध्रुवो ॥ मंदते मोदयति ॥ मदि स्तुति मोद मद स्वप्न कां

मंदाकिनी वियद्गंगा स्वर्णदी सुरदीर्घिका ॥ मेरुः सुमेरुर्हेमाद्री रत्नसानुः सुरालयः ॥ ध्रुवो
॥ पंचैते देवतरवो मंदारः पारिजातकः ॥

तिगतिषु ॥ अंग्रि ॥ मदिभ्य आरन् ॥ मंदरा आराधारा अस्य
सरलत्वादिति वा ॥ परिरिणो ह्रजातः ततः स्वार्थे कन् ॥ यत्तु पारिजातो जन्म लेनास्यास्ति ॥ अत इनि
चच् ॥ पारिजातः समुद्रः तत्र भव इत्यणि पारिजात इति मुकुटः ॥ तन्न । दृष्टान्तस्यापवादस्य सत्ता
दरोः प्रसंगात् ॥ वैयर्थ्याच्च ॥ जन्मस्मे वनाम निर्वचनासिद्धेश्च ॥ सम्यक् ॥ ॥

तनोतिपुष्पाणिद्रालितीःतिमूले तनोतेरुपसंख्यानामः सम्यक् तन्यंतेपुष्पाण्यस्मिन्निित्यधिकरणोहलश्चे
तिघञ्।।कल्पःसंकल्पिनोर्थःतस्यवृक्षःजन्मेन्यजनकुभावसंबंधेषष्ठी।।चंदयति।।चदिआह्लादनेरपंता
द्युःहरेश्चंदनःहरिचंदनमस्त्रीस्यात्रिदशानांमहीरुहे।।नपुंसकंतुगो०शीर्षेज्योत्स्नाकुंकुमयोरपिपंर्य
चानांदेववृक्षाणांमेकैकं।।५०।।सनत्कुमारः।।स[illegible]मारोपि।।हरिनोकुदिरा:सनादितिव्र

संतानःकल्पवृक्षश्चपुंसिवाहरिचंदनं।।५०।।सनत्कुमारोवैधात्रःस्वर्वैद्यावश्विनीसुतौ

त्सपर्यायेरसः।।तस्यकुमारोपत्यंदंत्यादिः।।विधातुरपत्यं।।अणःवैद्यसंहितापूर्वेत्लात्स्ववैद्यपर्या
यसंनिधौकथनं।।[illegible]जकुनस्य।।स्वःस्वर्गस्यवैद्यौ।।अश्विन्याःसुतौ।।नसत्यंयोस्तावसत्यौनअसत्यौ २९
नस्तारानपादितिनञःप्रकृतिभावःस्त्रसत्यात्मस्य:संनियमो।।इति:यद्वा।।अश्विन्यांजातौसंधिवेले
त्यणोनक्षत्रेभ्योवहुलमितिलुक्।।उक्तंहितलुकीतिपोलुक्।।दस्रपतःह्रिपतोरोगात्।।

दस्युउपक्षये ॥ स्फायितंचीतिरक् ॥ अश्विन्या अपत्ये स्त्रीभ्योढक् तावुभाविति द्वित्वविशिष्टत्वादेकवचनाभावइति
स्वामी अयंग्रंथश्चप्रायोवादः देव्यांतस्यामजातांनमदो दस्रएवचेतिमाकैडेमात् ॥ नासत्याविति दस्राविति चैकवा
चस्याभवेः प्रयोगोरगः मडश्विनौ ॥५१॥ अद्भ्यः सरंतिसरंतेरसुन् ॥ बहूश्चितिश्रापोवाद ॥ अनश्छिद्यचेति
स्त्रीअप्सराइतिभाष्यप्रयोगात् स्त्रियांबहुष्वप्सरसः ...त्वेः अप्सरसाशीतिराश्चारोवाच्च अस्यस्तुभेमाशाद्

नासत्यावश्विनौदस्रावाश्विनेयौचतावुभौ ॥५१॥ ...बहुष्वप्सरसः स्वर्वेश्या उर्वशीमुखाः

बहूपमितिमुकुटोक्तंचिंत्यं अप्सरः शब्दस्यसांतत्वात् स्वर्गस्यवेश्याः उरुवमहतो अश्नुतेव्याप्नोतीतिक
शीकरोतीतिइतिभाव ॥ कर्मण्युपपदसंज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वात् ॥ लवृद्धिः ॥ ऋजुविभूजादित्वात्कोवा ॥ उ
रुअश्नोतीतिवा ॥ सुखवाचाद्दनाद्यये त्वरंभोमेनकाध्वताचीतिलोत्तमादीनांग्रहणं ॥ पकैर्मुवंद्रमादिः ॥
अप्सुत्यन्तियत्तेआतोरित्यस्माप्रासे ॥ वाशिहान्तओः सुपीत्यस्माप्रासेऊऊन्नइत्यादि ॥ ॥

अ॰टी॰१
२८

यत्तु ओं तोरिति यो गविभागाद्दाकारलोप इति मुकुटेनोक्तं तर्हि त्वं आनिशं तद्रूपं स्य योगविभागेन निर्वाहः स्यो वि
भाषात् ॥ अक्रमुकस्मतेन साधनस्यानुचितत्वात् हा इति शोकव्यञ्जकशब्दं जहाति ॥ ओहाक् त्यागे विच् ॥ शा
सिहाः हः इति कर्यति ॥ ह्वियः क्विप् ॥ वचिस्वपीति संप्रसारणं हल इति दीर्घः ॥ हाहाः सोऽतोऽपि गंधर्वो वीति
हाह सोरिति संसारावर्त्तति ॥ गंधर्वो हाहः सितो कः इति रत्नकोशः भोजस्तु हाहाहूहू शब्दयोरव्ययत्वमा
ह हा इत्यादि कस्वः ऊ ऊरूत्यभयत्र श्च स्वः ॥ हे सोऽहाः हूहू च द्वौ हृषणाश्च स्थतुंबुरुरिति शाश्वतः विरे ॥

हा हा हू हूश्चैवमाद्या गंधर्वास्त्रिदिवौकसां ॥ ५२ ॥

गीतमाधुर्यसंपन्नौ विख्यातौ च हहाहूहू इति ख्यातः सोऽहाः स्थ ॥ गंधं सोरभमर्वति अर्व गतौ ॥ कर्म[illegible] २८
ध्वादिः प्रज्ञाघरिदीर्घादिरस्य वयेऽपि गंधर्व गांधर्वं दिव्यगायनगानगानव इति शाश्वतः विरे ॥ आद्येऽनुतुंब
रु विश्वावसु चित्ररथादीनां गृहः देवगायकानामेकं ॥ ५२ ॥ अंगाति ॥ अगि गतौ ॥ अंगेर्नलोप अस्त्वेति नि
त्वो पश्च विश्वेन राअस्यनरे संज्ञायामिति शास्य दीर्घः ॥ वि आनरस्यापत्यं कृष्परा ॥ विदादित्वादञ् ॥ ॥

बकू त्वेपञ्जश्लोष्येति लोकृवि न्यादनः॥ इतिमुकुटः॥ तत्रविश्वेवैश्वानराख्ते तस्यत्रलुकोदर्शनात्॥ वैश्वानरा यमीउश्वेर
त्याक्षानंतोदानदर्शनाच्चकृषिभ्योगोत्रापत्येऽण्वोविहितत्वेनानंतरापत्येप्रसक्तभावाच्च॥ रातिनविदादिस्वादिजिति
वदन्स्वाम्यपिअन्नत्स्वकः वहतिहव्यं॥ वहिश्रिश्रुयुद्रुग्लीहात्वरिभ्योनितिनि॥ निच्चविज्ञाति प्रजनकांत्यसूनरवा
दनेषु॥ कर्मणिनन्॥ वीतिर्भक्ष्यपुरोडाशादिकृयंतेऽस्मिन्॥ कृदंतं नादनयोः॥ कृष्मामेतित्रन्॥ वीतिरस्य। होत्रं
हवनमस्येतिवा धनंजयतिसंज्ञायां भृदृभृतृट्इतिस्वच॥ कृपीटस्यजलस्ययोनिः कृपीटमुदरेजलेऽइतिरत्नकोशः॥

अग्निर्वैश्वानरोवह्निर्वीतिहोत्रोधनंजयः॥ कृपीटयोनिर्ज्वलनोजातवेदास्तनूनपात्॥ ५३॥ अग्नेरा

यइतिश्रुतेः॥ कृपीटंयोनिरस्येतिवा अझ्योऽग्निर्भूत्वतः क्षत्रमितिमनुः ज्वलतिरुचक्रस्येतिरुच्॥ विद्यतेल
तेविक्रुतेः भेजानंवेदोधनंयस्य। जाते विद्यतेवा विदसत्तायां॥ जातंवेत्तिवेदयतेवा विदचेतनादौ असुन्
तनुंशरीरंपानयति। नभ्राणनपादितिनिपातितः॥ तनूनप॥ तातनूनपातमसवनस्पतिंसतेइतिमन्त्रः तनूं स्वय
स्वरूपंनयातिनरक्षति॥ आशुविनाशित्वात्॥ इतितनूनपात् शाकृतंगणिदलोचामितिनुमितनूपात्॥ तनूनपां
तौ। तनूनपांतइतिवा तन्वां कनंकृशंपीति॥ तनूनपंघृतादि। तरंति। अदो। तन्नेइति विट्तनूनपादौतनूनपादइति
वा ५३

७अ०टी२ रहति॥ हहिर्ध्यै॥ इंहेनलोपश्चेति ऽसप्तुंल्लिंगोयं॥ बर्हि रुक्मो हव्य ज्ञानु रित्यमरमाला पुंस्कांडे पाठात्॥ शुक्रो वैश्वानरो
३० बर्हि र्बर्हिः शुष्मा तनुनपादिति राघवात्॥ बर्हिः शुष्मेति व्यस्त समस्तं नामेति केचित्॥ तत्र समस्तपक्षे बर्हिः कुवा शुष्म
बलमस्येति विग्रहः॥ बर्हिः बर्हिः सांतः बर्हि रिद्धं॥ शुष्मेति नांतः पृथक्॥ शुष्मः शुष्यत्यनेनेति शुष्मा॥ शुषरोगे॥ अन्ये त्वो
पीतिमनिन्॥ संज्ञापूर्वकेत्वान्न गुणः॥ शुष्यति जलं शुषेरंतर्भावितण्यर्थात् विसर्वि शुषिभ्यः किदिति मनित्रत्यये शुष्मा
ऽदंतोपि कश्चिद्धूमो वर्त्मास्य॥ नांतः शोचींषि ज्वालाः केशा इवास्य नित्यं समासे नुत्तरपदस्येति षत्वं॥ षः अभाते

बर्हिः शुष्मा कृष्णवर्त्मा शोचिष्केश उषर्बुधः॥ आश्रयाशो बृहद्भानुः कृशानुः पावकोऽनलः॥५४

ध्याया मिति विग्रहः॥ उषसि संध्यायां बुध्यते अकारांते इगुपधत्वात्कः॥ अहरादीनां पत्यादिषु वा रेफः स च व्यवस्थि
तविभाषया इह नित्यं॥ आश्रयमाधारमश्नाति कर्मण्यण्॥ आशयाश इति पाठांतरं॥ आशेरते ऽत्रेत्याशयः॥ ३०
रश्च॥ गमूश्नातिघ॥ बृंतो भानवोस्येति॥ कृशानुकरणो कस्यति क्तत्नं जीत्यान् कू॥ पुनाति॥ पुञ् पव
ने॥ ण्वुल् अनिति अनेन वृषादित्वात्कलच॥ अनलो वस्तु भेदः॥५४॥

लोहिता अश्वा यस्य ॥ वरुणस्त्वमि... श्वान्ततु केरस्कुमुदीपमान ॥ कृताशनः किंशुकाभात् ... ल्लुं स्तंथायाहणे दितिसलि

लत्वात ॥ रोहि-तो म्यो ॥ श्वोवाहनमस्येतिवा ॥ वायोः सखा ॥ राजाहः सखिभ्यष्टच् ॥ वायुः सखास्येति वा ॥ अस्मिन्नपक्षे रत्वभा

वाद्नकः सावित्यं नकः ॥ शिखास्त्यस्य ॥ मतुप् ॥ आशुशुक्षणि ॥ आङ्पूर्वात् शुष्यते ः संतंतान ॥ आङिः शुषेः सन्

श्छंदसीत्यनिः छांदसानामपि क्वचित् ॥ ज्ञापकात्त्वयोः अध्वर्युक्रतुरिति ज्ञापकात् ॥ आशुशुक्षणिः प्रंआशुश्री हिंवा ॥ शुक्षणि

रोहिताश्वो वायुसखः शिखावानाशुशुक्षणिः ॥ हिरण्यरेता हुतभुग्दहनो हव्यवाहनः ॥ ५५ ॥

ति ज्वलति हिंसायां ॥ ... शुक्र इति ह्रस्वार्थमव्ययं ॥ हिरण्यं रेतोऽस्य सांतः हिरण्यरेताः पुंसि स्यात् दिवाकरवत् ... जीकृतं स्कंदे क्रिय

जातः ॥ दहति स्युः ॥ हव्यं वाहयतीति ताहृदे स्युः ॥ यत्तु स्वामी हव्यं वाहयतीति विग्रहे खाड्व्य पुरीषपुरी ... ष्टस्ता ... तन्न ...

त पाचस्पानुपलंभात् ॥ कव्यपुरीषपुरीषि तिपाणस्योपलंभात् ॥ वहश्चेत्यनुवृत्ते ण्यंतादसंभवाच्च ॥ मुकुलेऽपि तीविग्रहे ख्ये

नंतः ॥ पादमिति वहेः स्युः ॥ इत्याह ॥ तदपि न ॥ स्युः छांदसत्वात् ॥ वहश्चेत्यनुवृत्ते ण्यंतादसंभवाच्च ॥ ५५ ॥ ॥

अ॰टी॰१
31

सप्तार्चिर्षो यस्य ॥ कालिकराली च मनोजवा च सुलोहिता सुधूम्रवर्णा स्फुलिंगिनी विश्वरुचा साख्याः सप्तवह्नेर्जिह्वा
दमुपशमे ॥ अंतर्भावितण्यर्थाद्दमेरुनस् ॥ दाम्यते ॥ दमुनाः दमुनसौ ॥ घनि धो पि दमना दमुनाः प्राचीनबर्हिषां
विति नाम निधानात् ॥ शोभयति ॥ ऋज्रेन्द्र इति ॥ निपातितः शुक्रं रेतो स्यास्तीति वा अर्श आद्यच् ॥ कृवर्णत्वादिति बोरत
मोरेकत्वे ॥ चित्राभानवो स्य चित्रभानुः ॥ विभा प्रभा वसु धनं यस्य ॥ शुचि पवित्रं करोति शुचयति ॥ तत्करोतीति ण्यंतादिव

सप्तार्चिर्दमुनाः शुक्रश्चित्रभानुर्विभावसुः ॥ शुचिरप्पित्तमौर्वस्तु वाडवो वडवानलः ॥५६॥

ऽः ॥ मव ॥ शोचति ॥ अंतर्भावितण्यर्थाच्छुचेरिगुपधात्कित् ॥ अपांपित्तमिव दाहकत्वात् ॥ चतुस्त्रिंशदग्नेः ॥ ३४ ॥ ऊर्व राम
स्य मुनेरपत्यं विदग्धर्ज्य । बहुत्वे पत्न जौर्वा इति सुकिंतवाः इति मुकुटः ॥ तन्न । अनंतरापत्ये ऽणो संभवात् तस्माद्यपत्यवडवायां 31
भव । तत्र भवइत्यण् । वडवाया अनलः आधाराधेयभावसंबंधत्वेन ॥ षष्ठ्यर्थे ॥ गौरिवाडवाग्ने ॥ ३ ॥ ५६ ॥ ॥

वह्नेरिति आयो वादः हेतिः स्यादायुधज्वालास्सूर्यतेजःसु योषितिदर्शनात् ॥ज्वलतिज्वलितिकसंतेभ्यो णः स्त्रियांटा
पू कीलवंधे कीलतिकः स्त्रियां टाप् अर्च्यते पूजायां अर्चि शुचिरुचपिशादिछदिभ्य इसिः अर्चिः स्या तः इनि त्विंदतो
पि अग्ने भ्राजिं ते अर्चय इति श्रुते ॥स्त्रियामित्यर्चिरादिभिः संबध्यते तत्रार्चिषो ज्वाला भ्यासो नपुंस्यर्चिरिति स्त्री
बलमितिव च्यते ॥हंतिवादिगतौ ॥इतिमूतीत्यादिना क्तिं तं त्रो त्रिनिपातितेः शाते शीङः किह्रस्वश्चेति खः शिखा ज्वा

वह्नेर्द्वयोर्ज्वालकीलावर्चिर्हेतिः शिखा स्त्रियां ॥त्रिषु स्फुलिंगोऽग्निकणःसंतापःसंज्वरःसमौ ॥५७॥

लावह्निश्च ज्वलनांगलकायुक्तमन्यके। पंचह्नालायाः ।स्फुरइरत्पनुकरणः शब्दःस्फुतास्फुत्कारेणालिंगतिलिंगिगतौ ॥प
चाद्यच् ॥स्फुलिंगजाता वपि अजादित्वादाप् अग्नेः करणः ॥संतापयतितपसंतापे ॥ज्वररोगे रापंतौ संज्वरयति ॥
पचाद्यच् ॥मयतु संतापनं संताप घञ्संज्वरणं संज्वरः अजितिमुकुटेनोक्तंतन्नवैषम्ये प्रमाणाभावात् ॥ना
वकर्चिधापिनोः समाप्यकत्वाभावात् ॥समौ समानौर्थे समलिंगौ च ॥५७॥ ॥

धर्मस्य राजा ॥ राजेति टच् । पितॄणां पतिः समं वर्त्तितुं शीलमस्य सुप्यजातावि ति णिनिः ॥ परेतेषु मृतेषु राजते ॥ सत्सूद्विषे
ति क्विप् ॥ कृतांतः कृतोंऽतो विनाशो येन ॥ यमुनाया भ्राता ॥ शमयति ल्युः ॥ यमेन संयमेन राजते ॥ क्विप् । जातः यमयति अ
च् । यमो दंडधरे ध्वांक्षे संयमे यमजे पि चेति विश्वः ॥ ५८ ॥ कलयत्यायुः कालसंख्याने ॥ पचाद्यजंतात् प्रज्ञाद्यण् इति मुकुट
: तन्न कालमित्याभावात् प्रज्ञादिगणे रूपद्वयप्रसंगाच्च एतेन स्वाम्यपि परास्तः तस्मात्कालयती विग्रहस्तथा चितः कालवर्ण

धर्मराजः पितृपतिः समवर्त्ती परेतराट् ॥ कृतांतो यमुनाभ्राता ६
शमनो यमराड्यमः ॥ ५८ ॥ कालो दंडधरः श्राद्धदेवो वैवस्वतोऽन्तकः

त्वाद्दंडस्य धरः श्राद्धस्य देव । अंत्रा भास्कारात्पितृपति स्वाह्रा विवस्वतोऽपत्यं तस्मापत्यमित्यणा अंतं करोत्यन्तयति तत्करो ३२
तीति ण्यंतात् ण्वुल् । यमस्य चतुर्दश ॥ रक्षंत्यस्मात् ॥ रक्षःपालने असुन् । प्रजादिभ्यो ऽण् रक्षसः स्वार्थिका प्रकृतितो लिंगवच
नान्यतिवर्ततेपीति पुंस्त्वं ॥

कुणपं शवं भक्षयितुं शीलमस्याशीलमित्यणर् ॥ कौणपाति ॥ आ न इति कः कौणस्पतिर्ल्तीत्यं कौणपः । तस्येदमित्यण् क्रव्यमा
णमांसं अत्ति ॥ क्रव्ये चेति विट् । अदोऽनन्ने इत्येव सिद्धे ऽणबाधनार्थमिदं तेनाममांसभक्षके क्रव्यादिः इति न भवत्येव कर्तर्हि
त्वं तदेव पुनर्विशेषतः । कृतं पक्कं च भुंक्ते इति क्रव्यादः कृत्तविकृतपक्कमांसस्य पृषोदरादित्वात् क्रव्यादेशः इति काशि
काशब्दार्णवे पिकृदर्थ्याये ॥ स राक्षार कारणदोषे च स्यात् क्रव्यादो मसोमासभुक् क्रव्यादः कृत्तविकृतपक्कमांसभुक्

राजन्त्वसः कौणपः क्रव्यात्क्रव्यादोऽस्रप आशरः ॥ ५ ॥

त्र अद स्पृक्षे: तस्माद्योगार्थस्य व्यवस्थितत्वे पि गौणपाठ भयोः सामान्ये तत्र योगः अस्त्रं रक्तं पिबति आतोनुपेति कः न
तु वक्रु पिवते: सुरास्थोः ध्वोऽस्ति वचनाच ॥ दंत्यसवान् । न अपयुती क्रव्यात्वा दयेश्च यः पचाद्यच् ॥ तालव्यशवान् ॥
आ श्रणाति । शृ हिंसायां पचाद्यच् ॥ आशिर इति पाठे तु अशेर्लिङ्गेतीकिरच् ॥ आशिरोऽदनुषः शंकुः क्रव्यादो पश्चाश्नरइति
सैञ्ज्ञारावन्तः ॥ ५ ॥

अ॰टी॰१ रात्रौचरतीति॥ चरेष्टः रात्रेः कृति विभाषेति विभक्तेर्मम॥ कर्बुरो वर्णेऽस्य॥ कर्बति॥ कर्ब हिंसायां मद्गुरादयश्चेति कुर
३३ च्॥ कर्बर इति पाठांतरं॥ नैरुक्तः कर्बरः क्रव्यात् कर्बुरो यातुरक्षसी इति राघवः॥ कर्व हिंसायां॥ क्रव्याद इति॥ क्रव्य
ह्यं चेति ण्यः॥ धरत्याति कषायाः आत्मन मूर्द्धन्यः षः॥ यातरं॥ निरस्तं भिदधाति कुल्या निरस्तजाति योषकत्वात्॥ धायेर्बक्

रात्रिंचरो रात्रिचरः कर्बुरोऽथ निकषात्मजः॥ यातुधानः पुण्यजनो नैरृतो यातुरक्षसी॥६०॥

ल मन्यत्रापीति ण्वुच्॥ कृत्यल्युटो बहुलमिति ल्युट्॥ मातृनिनाधीयंतेऽस्मिन्निति वा॥ ल्युट्॥ अन्तस्थादिः जातुकदाचि
त् धानं सन्निधानमस्येति च वर्गादिरपि विरुद्धलक्षणया पुण्यश्चासौ जनश्च निर्ऋतेरपत्यं यातिकमिमनिज राम
निगाभायाहि ण्यश्चेति तुः॥ अर्हवादिः रक्षंत्यस्मात्॥ असुन् भीमादयोऽपादाने॥ पंचदश राक्षसस्य॥६०॥ ३३

प्रचेतनयति ॥ प्रकृष्टं चेतोऽस्येति वा चिती संज्ञाने असुन् ॥ प्रचेताः पाशी ॥ त्रि ॥ ति पुंसि क्लीबे च वाच्यवत् ॥ क्रियते वृणोति वा
वृञ् वरणे ॥ कृवृदारिभ्य उनन् वरुणः ॥ अस्मिन् वरुणो भेदे ऽपुप्रतीची पतिस्सर्प योः ॥ सुचिवरुणोपि ॥ वरं वृणोति तं देवापरदस्यैव वरुणार्थि
नां ॥ धधात्वर्थे वरुणोऽप्रो कं तस्मात् वरुणः स्मृत इति सांबपुराणे पाशो ऽस्यास्ति इति ॥ पा ॥ शि ॥ पाशधरे ऽप्यं तावि ति विश्वः
यादसां पतिः ॥ तत्पुरुषे कृति त्पप्तु कूलु ॥ किन्तु पाद ॥ पतिरपि अपांपतिः स्तुकि अप्पतिरपि ॥ पंच वरुणस्य ॥ श्वसित्य

प्रचेता वरुणः पाशी यादसांपतिरप्पतिः ॥ श्वसनः स्पर्शनो वायुर्मातरिश्वा सदागतिः ॥६१॥

नेनैश्वस प्राणने ल्युट् ॥ स्पृशति ॥ स्पृशस्पर्शने ॥ बहुलमन्यत्रापीति युच्च स्पर्शनो मारुते स्पर्शनिर्लनमो ः स्पर्शितिं मनमि
ति विश्वः ॥ वाति ॥ वा गतिगंधनयो ॥ कृ पा जी त्युण् ॥ मातरीति समस्यंतप्रतिरूपकं मातरि अंतरिक्षे श्वयति संचरति ॥
टुओश्वि गति वृद्धोः ॥ याह ॥ मातरि जनन्यां श्वयति वर्द्धते ऽस्मस्कुरूपत्वात् ॥ श्वनुक्षत्रि ति निपातनात्साधु ॥ सदागतिः अस्य
सद्गतिरस्य ॥ ६१ ॥ पृषत् रमन् गमने देश्यो वाहनमस्य पृषतामं बुकणानामस्य वेतिवा ॥ पत्र

अ॰टी॰१ ३४ ष पतंबुकरगाश्वोस्येतिमुकुटः तन्नावाद्यचादकभावस्यविपरितत्वात्। वहति। पचाद्यच्॥ गंधस्यवहः यत्तुगंधस्यवह इतिवि
गृह्यअकारादनुपपदत्वोपपदेभवतिविप्रतिषेधेनेत्यस्यप्रापिकत्वात्चाद्यजितिमुकुटस्तन्न। प्रापिकत्वाकल्पनायाभिमूलि
त्वात्॥ नपपदाविविक्षायामच ॥ सिद्धत्वाच्च॥ गंधंवहति। कर्मण्यण्॥ अनंत्यनेनसनिकल्पनी। तिङ्लच्॥ आशुगच्छतिअन्यत्रापी
तिडः॥ सम्पगिरतिगच्छतिईरयन्तिवाईरगतौ॥ अच्॥ मुचितुसमीरणः प्रियंतेनेनहृदन्नविनावामारुतमः स्नोरु तिः ततः प्रज्ञाद्य
ण्॥ मरुतराद्येपिबोध्यः मरुतस्पर्शनप्राणः समीरेमारुतोमरुदित्तिविक्रमादित्यकोशगत्। मारुतश्वसनः प्राणः समीरोमरु

पृषदश्वोगंधवहोगंधवाहानिलाशुगाः॥ समीरमारुतमरुज्जगत्प्राणसमीरणाः॥ २६॥

तो जगदितिसंसारावर्तात्॥ अतएवजगत्प्राणोप्यथगपि॥ जगत्॥ चिष्टचेलिंबंवायोनाजंगमेत्रिष्वीति॥ रुद्रकोशःज
गत्स्त्रात्तदातेपिष्टपेजंगमेपिचजगती भुवनेस्त्री तारैः दोभेदे जगतीत्नेपिचेतिविश्वः॥ तत्रद्युतिगमिजुहोतीनां
द्वेचेतिक्किसिद्धित्वेगमः क्वावितिमलोपेतुकिंजगत्॥ जगतो॥ प्यदातुवर्तमानेकथञ्जगदुत्तवद्येतिसुत्याद्यते
तद्वेगिरद्वामितितुमजगत्जगतो॥ यत्तुमुकुटः॥ मदावर्त्तमानेकर्मञ्जगत्साटनदित्येतत्रास्ती त्यवोच
त्॥ तरणादिसूत्रेस्यासत्वेमानाभावात्॥ जगत्काथत्वाच्च॥ एकत्वेतुजगत्प्राणो॥ २२॥ ॥ राम ३४

नन्तो स्याश्रयत्वेनास्ति॥ दुद्धात सौम्न वयतिगत्वाद्गुत्वाभावः॥ वातिदिशिमग्नि॥ णितितन्नकिंचु॥ कौचस्तस्याय॥ मिति
विश्वातिर पि॥ वायुर्मरुत् श्वसनः पवनोमरुतो ऽनिलः॥ तनस्वान्॥ द्विपरणुवीतिः॥ शुषितोनघेड्सोकः॥ पुनातिव
कुसमत्व॥ णतियुच्च॥ पवते॥ पूङ्‌ पूजो॥ ऽनननुज्ञानेमुक्॥ ब्रहष्टंसनक्ति॥ नजुञ्जामर्दनेयुच्॥ विंशतिर्वातिसप्र
सरणेनापसरणनसमंतात्नयतिज्ञानयतेर्ड॥ ओजाद्याकुः॥ इ... यः॥ शरीरस्थावायवः॥ तत्लहृदिप्रा
णोगुदे पानः समानोनाभिसंस्थितः॥ उदानः कंठदेशे ... सर्वशरीरगः॥ अत्रप्रवेशानपूर्व रागोत्र

नभस्वद्वातपवनपवमानप्रभंजनाः॥ प्राणोपानः समानश्चोदानव्यानौच वायवः॥ ६३॥ शरीरस्था इमेरहस्त
रयस्यदः॥

विपाचनं॥ नाभ्यस्या दिनि॥ मेषादीनषाधाराः क्रमादमी प्राणादयः॥ नितेरितिणाव॥ प्राणोहृ
न्मारुतेबाह्येकाव्यजावेनिलेबसे॥ पुंल्लिंगपूरितेवाच्यतिंगप्रत्नूम्निवा॥ ६३॥ रमतेनेन॥ रमेर्डकिंचेतसुच्च॥ कुग्र
गमश्चरहत्यनेनवा॥ रहिगतावमनन्॥ तरंत्यनेनाहृत्नवनतररणयोज्ञसुन्॥ रारणात्यनेन॥ रागतिरेषरणयोः एरवर
यः॥ इतिस्वामीमुकुटौ॥ तंलकारणेस्फुटे॥ बाधकस्य सन्त्वान् स्यात्सुसातिवः रयतेनेनवारयगतौ॥ पुंसिइमि
घः ह

अ॰ टी॰ १
३५

न श्चेति घञि नुसंज्ञापूर्वकत्वात् स्य भावः ॥ स्पंदते नेन स्पंदो जवः इति घञं तो निपातितः ॥ जु इति सौत्रो धातुः जवनं ह्रदो रय
च वर्गादि रिति मुकुटः ॥ वरकरंह आदि अपि भाववृत्त्यन्तिरेव न्याय्याः ॥ पंचवे गस्यां रंह आदयः संवेगगतिवचनाः शी
घ्रादयस्तु धर्मवचनाः एवं अत एव शीघ्रं पचती प्रयोगो न तु जवं पच वेगस्यां रंह आदयः ॥ तीति वदंति वस्तु मत्तु रंह प्र
भृतयो वेगाख्यगुणपराः शीघ्रादयस्तु ज्ञात्पत्वपरा इति शी घति व्याप्नोति ॥ शि घ्रि आघ्राणे शी घ्रादय श्चेति रगंतो निपा
तितः ॥ त्वरं ते स्म ञि त्वरा संभ्रमे गत्यर्थकर्मणि क्तेति कर्तरि क्तः ॥ रूप्यम त्वरसंघुषास्वनामिति विवेट् ॥ ईडि भावे त्वरणे ॥ ज्व
र त्वरेत्यूठ् च ॥ रदाभ्यामिति नः लघि ॥ तौ ॥ लंघते ॥ लंघि वंद्योर्नलोपश्चेति कुतजोपश्च लघि शो बरोरितिमुकुट

जवोऽथ शीघ्रं त्वरितं लघु क्षिप्रमरं द्रुतम् ॥६८॥

स्य प्रमादः ॥ क्षिपति ॥ क्षिप प्रेरणे ॥ स्फायीत चीति रक् ॥ ऋच्छति ऋ इत्यन्ये वा ॥ ऋ गतौ ॥ पचै चाद्यच् ॥ अर्तेर्गमं गेरथ्यां गस्य शी
घ्रे घ्रशौ घ गयोरपीति शाश्वतः ॥ अनलमित्यव्ययस्य वालमूलेत्यादिना रेफ पक्षे तु अरमित्यव्ययमपि अपूवाकूल कात्वली
व त्व मिति मुकुटस्य प्रमादः बाऊलकस्याणत्तिकगति त्वात् अत्र द्रु गतेः स्नत्वात् एतेन स्वास्युक्तिरपि परास्ता ॥ द्रवति स्म द्रुत
तौ गत्यर्थे तिकर्तरि क्तः ॥ यत्तु भावे क्त इति मुकुटेनोक्तं ॥ तत्रात्वरितामित्यादौ वपितया लपसंगात् भवे भस्य बीजाभावात् ॥

सत्वरं चपलं तूर्णमविलम्बितमाशु च ॥६९॥ ३५

सह त्वरया वर्त्तते ॥ चोपति ॥ चुप मंदायां गतौ ॥ कुपेरघोपधाया इति कलप्रत्यय ॥ विलंबते स्म ॥ लबि अवस्रंसने ॥ अकर्मकत्व
त्वात् क्तः रिक्तः ॥ नञ्समासः ॥ भावे क्त इति मुकुटस्तु पूर्ववत् ॥ अस्रुते ॥ अशूङ् व्याप्तौ ॥ क्वायाजी तुरए ॥ आसु स्तु ॥ अव्री
हि शीघ्रयोः एकादशाक्षी घस्य ॥ संतन्यते स्म ॥ तनु विस्तारे क्तः ॥ अनुदात्तोपदेशेति नलोपः समौ वाहि ततपोरिति वा
समो मलोपः पक्षे संततम् आद्यूः स्यूर्वौ रमि विरामे ॥ अविद्यमानमारतं यस्मिन् ॥ अमृत पसिखेदेव भावे क्तः अनुनासिक
स्येति दीर्घः ॥ अविद्यमाने श्रांतमत्र ॥ नास्ति विरतमस्य ॥ निशा व्यापारशाहित्यमुपचारात् नास्ति निशा यस्मिन् ॥ द्व्य

सत्वरं चपलं तूर्णमविलंबितमाशु च ॥ सततेनारताश्रांतसंततविरतानिशं ॥ नित्यानवरताजस्रम
प्यथातिशयो भरः ॥

नियमेन भवं त्यप् नेध्रुवे ॥ नास्त्यवकर्तंत्रे यत्र न जस्यति स मुमोत्रणे ॥ तमिकंपी तिरःस
ततमजस्रं शाश्वदपि नित्यपर्यायोस्तः ॥ शाश्वदभीक्ष्णं नित्यदा सदा सततमजस्रमिति सातत्ये इत्यव्ययवर्गका
रणः आपिशलेः ॥ नव निरंतरस्य ॥ सततं क्रियांतरैर व्यवधाने ॥ अतिशयस्तु पौनः पुन्यमिति भेदः ॥ अतिशेते
पचाद्यच् ॥ यद्वा ॥ अतिशयनं ॥ एरच् भावे ॥ अतिशेते भावे अतिशेते ऽभिभवत्यनेन ॥ अतिपूर्वत्रिशी ङ् एरच्
च ॥ इति मुकुटः ॥ तत्र स्फुटप्रसंगात् ॥ भरः पूर्णतेति व्याख्या

न विशेषाच्च ॥ भ्यस्ने ॥ करणेत्रदद्दोरपङ् तिस्वामिमकुठौ ॥ तन्त्रा लुटावाधप्रसंगात् ॥ भरति ॥ भरणो ॥ पचाद्यच् य
घ भरणं ॥ पुंसीतिघो ॥ घ्याः उपसर्गामिरमितिदल्पर्थे निमरिङ्त्युक्तं ॥ अति क्रांतंवेलां पर्यादिंअत्यादयः क्रांताद्यर्थे द्वितीययेति
समासः भृशाते ॥ भ्रशुलन्त्सुअधःपतने अंतर्भावितण्यर्थाद्दिपधेकः ॥ भृशं ॥ अयोनिवृत्तिर्विषये ॥ तमतिक्रांतम
त्यर्थं मात्रालोकं ॥ तामतिक्रांतं ॥ गोस्त्रियोरितिह्रस्व ॥ भूरुतेस्त्वस्य ॥ गाढ विलोडने ॥ निशेषेणाभरेत्र ॥ ६६ ॥ तीव्रमि
तिव ष्ठौस्पेबाऊलकाड्कु ॥ एकोत्तानिश्चयोत्रेति निपातात्प्यतिस्म ॥ कुड ॥ ख्यायां ॥ अकर्मकेत्वात्कर्त्तरिक्तः अनु

अतिवेलभृशात्यर्थातिमात्रोऽगाढनिर्भरं ॥ ६६ ॥ तीव्रैकांतनितांतानि गाढबाढदृढानि च । क्लीबे शीघ्राद्य
सत्वे स्यात्रिष्वेषांसत्वगामियत् ॥ ६७ ॥
नासिकस्येति दीर्घः ॥ गाढः मुऊ ढवतवाढ प्रयत्ने ॥ दृढ स्थूलेति निपातितं ॥ द
द दृढि दृढौ ॥ दढ स्थूलबलयोरिति निपातितं ॥ वक्तुर्दृढा तिशयस्य ॥ शीघ्रादिद्वपर्यन्तं क्रिया ॥ विशेषणत्वाद्द्रव्ये वर्त्तमानं
क्लीबे स्यात्पंचाशी घ्रंजहोतिसततं भुंक्ते राज्ञांमध्येयम् ॥ गामिद्रव्यगामितत्रिषु वाच्यलिंगमित्यर्थः शीघ्रो मत्युः शीघ्रं
वयइत्यादि ॥ अतिशय्य भरयोरसत्वचनत्वेपि पुंस्त्वेपि पुंस्त्वंमेव पुल्लिंगेनेति देदेशात् ॥ एकांतनितांतनिरु मान्त
तिशयो भरइतिरभसाद्व्य अतिशयंपचतीति प्रयोगस्तु क्रियाविशेषणत्वात् ॥ कश्चित्तु घगामीतिपाठस्तस्यविशेष्यगा ३६

कुत्सितं बेरं शरीरमस्य कुत्सायां किति शब्दोयं शरीरं बेरमुच्यते ॥ कुबरः कुशरीरत्वाम्नातैवसो कित इति वायु
राणायचा ॥ कुबति धनं ॥ कुवि छादने ॥ कुंचेर्तर्लोपश्चेत्यरकू ॥ त्र्यंबकस्य सखा राजि तिरपू ॥ चूः ॥ पद्ते कुराजतेमस्मिन् क्विप्
गुह्यं कायति आ तो नुपेतकः ॥ गुह्यकानामीश्वरः ॥ मनुष्यस्येव धर्मलोपश्चेत्यरकू ॥ त्र्यंबकस्य सखा राजेति टच ॥ आच
रः त्रम श्रुजत्वादिर्वा स्य ॥ धर्मादनिच्केवलात् ॥ धनं दद्मतो देञ् पालने ॥ आतश्चेति कः राज्ञां पत्तराणां राज्ञा राजे ॥ ॥ चूः पद्ते
चं दे च राजास्यादिति त्रिकांडशेषाधनानामधिपः ॥ ६८ ॥ किं नराणामीशः ॥ विश्रवसोपत्य ॥ शिवादिभ्य विश्रवसो विश्रव

॥ कुबेरस्त्र्यंबकसखो यक्षराट् गुह्यकेश्वरः ॥ मनुष्यधर्माधनदो राजराजो धनाधिपः ॥ ६८ ॥ किंन
॥ रेशो वैश्रवणः पौलस्त्यो नरवाहनः यक्षैकपिंगैलविलश्रीदपुण्यजनेश्वरः ॥ ६९ ॥

णारवणावा
देशो निपातितो अण्च ॥ पुलस्त्यस्य गोत्रापत्यं ॥ गर्गादिभ्यो यञ् ॥ बहुत्वे पुलस्त्यस्य यः नरो वाहनमस्य ह्रस्वादित्वाच्छ्रा
त्वं ईस्त्री स्त्री मत्स्योति व्याघ्रश्रोति ॥ अच्छूल्मा सो ॥ कर्मरापरस्य ॥ पच्यते ॥ यक्ष पूजायां सास्य यं गौरी द्वरोवामिचक्षुमिनष्टेकद्रा
नुन मातृ पिंगतामगात् ॥ अनुरार्कपिंगमस्य ॥ इड विलो पत्यं ॥ तस्यापत्यं इत्यण् उडजयोरेकत्वस्मरणादैलविलो पि ॥ इडवि
ला पा अपत्यमिति वा विग्रहः ॥ तत्रा व्हा भ्यो नदीत्यण् श्रियं ददाति ॥ पुण्यजनानामीश्वरः ॥ समस्तदशा कुबेरस्य ॥ ६९ ॥

अ॰टी॰१ उद्यानंस्मिन्नाम्याघ्रापरे॥ खड्ग॥ चित्ररथेन निर्वृत्तं तेन निर्वृत्तं॥ तेन निर्वृत्तमित्यण्॥ एकं॥ नलः कूबरो युगंधरो यस्य
३७ इति कांडशेषे॥ पुत्रस्तु नलकूबरा विस्तुकं॥ तल्लुनासत्या विति वतिव दीयवारि कं बोध्यं॥ नलकूबरमारीतावयोस्त
तुत्रयोः पुत्राणामसिद्धत्वात्॥ नलवरमरि स्त्री वाविति विरव्या तौ स्त्रियान्विता विति भाग्यवंतं॥ एकं कैजलेल्प॥

अस्योद्यानं चैत्ररथं पुत्रस्तु नलकूबरः॥ कैलासः स्थानमलकापूर्विमानं तु पुष्पकं॥ ७०॥

सोजस नमस्य कैलासः समहृदः कैलंतस्य समहृद इत्यण्॥ तेनास्य तेत्र आस्तउपवेशने॥ दलस्त्रेति घञ्॥ अलति भू
षयति॥ अल भूषणादिषु॥ कुनू शिल्पिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि॥ क्षिपकादित्वान्नेत्वं॥ अलक॥ कुबेरपुर्यामलियास्व ३७
राः॥ कं तस्योएकं पुष्पाति॥ पुष्पविकसने॥ कुन्॥ पुष्पामिववा॥ इमे प्रतिक्तताविति कुन्॥ विमानं तु पुष्पकोः स्त्री
नगरी त्वलकाप्रमे इति त्रिकांडशेषः वात्पुरत्वमपि॥ एकं॥ ७०॥

किंचित्कुत्सितो वानरः। किं क्षेपे इति समासः॥ एवं किंपुरुषः कुत्सा च कस्मात् किंनरमुखाश्वकायत्वात्॥ कस्यचिदश्वमुखनर
शरीरत्वात्॥ अथ किंपुरुषो लोकभेदः किंनरयोः पुमान्॥ तुरंगस्येव वदनमस्य। मिनोति॥ डुमिञ् प्रक्षेपणे। ...
मी नाती लां लंतु बाहुलकात् चत्वारि किंनरस्य॥ निरंतरं धीयते धाजः॥ किं नितरां दधाति निधी पत्यनेन निधीयंते वा निधिधारणे
॥ संपदादि॥ आगमशासनस्यानित्यत्वान्नलुक्॥ शेकल्यारो मोहे वा॥ शेवधिः तत्पुरुष इति अलुक्॥ यहु॥ शेते

स्यात्किंनरः किंपुरुषस्तुरंगवदनो मयुः॥ निधिर्ना शेवधिर्भेदाः पद्मशंखादयो निधेः॥ ७१॥ इति
स्वर्गवर्गः॥

नेन शेवं॥ ... शी स्यां वन्॥ शेवं धायते स्मिन्॥ कर्मण्यधिकरणे चेति किः॥ सामान्यतिधेः॥
पद्मा लक्ष्मीरस्मिन्नस्ति॥ अर्शआद्यच्॥ ओ...म्यतं चुडः खं बाध्यते तेन शं मे स्वः॥ पुनो... मां मदापदः शंखो म
करकच्छपौ कुमुद कुंदनीला श्वखर्व श्वनिधयो नवेति वा च्छार्णवः॥ ७१॥ इति स्वर्गवर्गः॥ ॥ नवि भक्ति किंचित ... वि
...जादिलात्कः यहु॥ आपो ...रूपं तस्मात्॥ अन्ये भ्यो पीति डः॥ यहु॥ अभ्नभ्नति ... गच्छति॥ अन्॥ अभ्रं मन्त्र॥ ॥

चरगत्यर्थः॥ पचाद्य॥ न भ्राजने॥ भ्राजदीप्तौ॥ अन्येभ्योपीति डः अभ्रमेघे च गगने॥ धातुभेदे चकांचने। व्ययति। व्येञ् संव
रणे॥ मामन्सी मनी त्यादिना मन् त्रतति पातीतं। पचाद्य। व्यवति। विपूर्वाद्वतेर्मनिन् हलत्वे रेलूछो॥ सवर्णदीर्घः सार्वधातु
के तिगुणः पुष्पति। पुष विकसने॥ पुषः किदिति करत्। किंत्वं च॥ पुष्करं गगनपद्मवारि रातितिस्वामी अविरादे॥ भावे
घञ्॥ अंबरः शब्दः तेन तिअंबरं॥ नह्यते मेघैः॥ णह बंधने॥ नहेर्दिवि भश्चेत्यसुन् नभश्चांतादेशः॥ नचभक्तिः ति
बा क्लिपू॥ नभते॥ नभ हिंसायां॥ असुन्॥ स्वांतं नभः क्लीबिव्योम्नि पुमान् घनेः॥ घाराणश्रावणवर्षास्तु वीसतं तोपत

द्यो दिवौ द्वे स्त्रियामभ्रं व्योम पुष्करमंबरं॥ नभोंतरिक्षं गगनमनंतं सुरवर्त्म खं॥७२॥

गृहदे। नभो व्योम्नि नभा मेघे श्रावणे च पतद्ग्रहे घ्राणे। मरणा लम्बे च वर्षास्तु नभाः स्मृत इति विश्वः अत्यक्तिव
मित्यसुच् प्रत्यये नु नभसः पुंसा तृणादि वृत्तौ॥ द्यावापृथिव्योरंतरीक्ष्यते इक्ष दर्शने॥ कर्मणि घञ्। छंदेनु छांद
संरूपं वक्तुं॥ अंतर्ऋक्षाणि तस्य त्रायणस्य॥ पृषोदरादित्वाद्रिलं॥ अस्मिन् त्यक्ते ऋक्षमध्यः अधिकरणां सु त्रि त्रिस्कते
चिता॥ लुप्त वक्ष्यभो बाधप्रसंगात॥ गछंत्यनेनास्मिन्वा गमेर्गश्चेति युच्॥ गश्चांतादेशः॥ नास्त्यंतो यस्य॥ सुराणां वर्त्म॥ ३९
खनुभैं अवदमरणे डः खरचस्मवि दिव्योमनीद्रि मेभिन्नतो विदेसुरवखं --- इति द्वे मः खवर्त्मस्मिन्नवाखवगितो ऽ॥७२

विपिश्चतरति व्याघ्रो ति शरणः शत्रु विपच्यति ॥ न विरमति वा चिपूर्वाद्यमेरन्येभ्योपी ति क्विप् ॥ कौच गमादीनामिति
मलोपेतुकः विष्णोःपदमास्पदं स्वरूपं वा ॥ विष्णोःपदं विक्रमो त्रेति स्वामी ॥ तन्न ॥ अधिकरणबहुव्रीहिप्रसंगात् आसमं
तात्कारां तेस्तर्यादयोत्र ॥ कास्तदीमो ॥ हलश्चेति घञ् ॥ विरोधेणहायमति ॥ गमयाविमानादीन् इह यगतो ॥ रूपं ता
दस्तुन्न ॥ विजहाति भुवं वा ॥ विहिहाधान्ये अपस्कंदसी त्येषु शारि दित्यस्यानुवृत्ते मुकुविपूर्वाजे जहातेर्बहु

वियद्विष्णुपदं वा तु पुंस्याकाशविहायसी ॥ इति व्योमवर्गः ॥ ॥

नकादसुन्निति मुकुटः ॥ तन्न असुनोधान्तुमात्राद्धि हि तत्वे न बाहुल्यकास्मात्नुपयोगात् ॥ पकारस्याश्रव
णप्रसंगात् — वा तु पुंसीति नु शब्दस्तु त्वरात्वपितेनाकाशः ॥ वि[illegible]स्या विः उर्विहायसं मोमभयस्तिरास्त्र
विहायस इति स्वाश्च तः विहायाः शकुनेपुंसि गगने पुंनपुंसकं ॥ ॥इति व्योमवर्गः ॥ ॥

अ॰टी॰१
३९

दिशसच काशं स्त्रीं॰ दिशअतिसर्जने॥ क्विन् स्त्रलिं। दाधृगित्यादिना निपातनात्॥ यत्तु मुकुटः॥ कर्मण्येव क्विवेत्याह। तन्निर्मू
लमाकरविरुद्धंच॥ भागुरिमते नटा। पिदिशादिकं तु स्त्रियामादिशाद्ंतीककुभेवबधः पविरिति शाश्शशाविः॥ ककते कलोन्यैबा
हुलकात् भप्रत्ययः यद्वा। कं चानं स्कुभ्नाइति मौत्रो धातुः क्विप्॥ पृषोदरादित्वात्सलोपः ककुप् स्त्रियां अवेरणी दिक् श्री॥ भा
मुचंपकस्त्रजि॥ किनादित्येनजलेनबाहुस्मिता। तिभाति नक्षत्राण्यत्रेति॥ टाबंतोपीतिकश्चित्॥ तत्राप्यधिकरणेबहुश्री
हिप्रसंगात्॥ काशते॥ हनिकुषीतिवथन्॥ आसमंतादश्नुते व्याप्नोति अश्रूङ् व्याप्तौ॥ अच्॥ हरंति नमनं त्पनय॥
हस्तस्तडिः रुहिप्लुषिभ्य इति॥ हरिदिति स्त्रियां सिंहहयवर्णविशेषयोः॥ अस्त्रियां स्यात्तरोश्चायतायतनेनस्त्री

दिशस्तु ककुभः काष्ठा आशाश्च हरितश्च ताः॥ प्राच्यवाचीप्रतीच्यस्ताः पूर्वदक्षिणपश्चिमाः॥१॥

त्वं व्यंतात्क्वि दिशां बहुवचनं पंचदिशः॥ प्राथम्येऽप्यग्रादेशे त्र॥ प्रांचति प्राप्नोति सूर्यं अंचु गतिपूजनयोः ऋत्विगादिना क्वि
न्। प्रांचति रविरस्यां॥ बाहुलकादधिकरणे क्विन्निति मुकुटः॥ तन्न। बाहुलकस्यागतिकगतित्वात्। एवमग्रेऽपि बो
ध्यं॥ अञ्चोऽनपादाने जत्वस्यामपावी अपेत्य यमसध्यार्थे अपदिशमितिवत्॥ अपांचति सूर्यं मिस्युच्चितं॥ कर्तरिक्वि
द्विधानात्। अवाची त्यपपाठः पूर्वस्यां चैतैरधोमुखी भावेत्येतैः स्वामी त्यवशाद्यस्यामध्यार्थतामाह॥ प्रातिपश्चादिनां
श्यैते नितिः स्वयं अस्यामितितु दुष्टं॥ पूर्वदक्षिणेत्यत्र सर्वनाम्नोऽवृत्तिमात्रे पुंवद्भाव॥१॥ राम ३९

उद्धृतं रसस्त्रा ॥ तस्य भुवनतरण्योः कदीरपा ॥ उत्तरमं चलपके ॥ उक्तं तं दृष्टिपथमं चचतिवास्त्रमेवा ॥ अस्या मिति मुष्युरकंड
लच्चतेरतइकारः दिशिभवं ॥ दिशादिभ्योयत् इंद्रइति ॥ एवं च प्राच्यादीनामैंद्रात्यादिनामानि ॥ इंद्रादीनां च प्राच्यादीना
मैंद्र्यादिनामानि ॥ इंद्रादीनां च प्राचीपतिरित्यादीनि नामानीति भावः ॥ २ ॥ पुंडरीक वर्णयोगात् ॥ अरअशाद्य चूखवसा
वामनः कुमुदं रक्तोत्पलं तत्तुल्यवर्णत्वात् ॥ कुमुदं कैरवे रक्तपद्मे स्त्री कुंभिकौषधौ गंधार्या ग्रस्ति दिग्नागे ना ॥ गरागख
सम उत्तरादिग् उदीची स्यात् दिश्यंत्रिषु दिग्भवे ॥ इंद्रो वह्निः पितृपति नैर्ऋतो वरुणो मरुत् ॥ २ ॥ कुबेर
ईशः पतयः पूर्वादीनां दिशां क्रमात् ॥ ऐरावतः पुंडरीको वामनः कुमुदोंजनः ॥ ३ ॥ पुष्पदंतः सा
र्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥ करिण्योऽभ्रमुः कपिला पिंगलानुपमाः क्रमात् ॥ ॥४॥ ॥
नगांतरे ॥ मुद हर्षे ॥ मल विभ्रजेतिक इतिवा ॥ ३ ॥ पुष्पमिव दंतायस्य सर्वस्यां भूमौ विदित ॥ तत्र विदितस्त्यण ॥
अनुशतिकादि ॥ शोभनाः प्रतीका अवयवा यस्य सुप्रतीको दिग्गीश ॥ शोभनावयवे त्रिषु ॥ दिक्षु विख्याता गजाः ॥
इंद्रादि गजानामेकैकं ॥ अभ्र आकाशं एवमाति ॥ मा माने मित्र घादित्वात् कु ॥ न भ्राम्यति भ्र ले चरी लु मथरगामि
नी त्यर्थ इतिवा कपिलपिंगलवर्णत्वात् ॥ कपिला पिंगले श्रेष्ठ ला ला सेतु स्पु पमास्या ॥ ६ ॥

अ॰टी॰२
६०

ताम्रीकर्णोमस्याः पाककर्णीतिङीप्॥ नासिकेतिवाश्रुभोदंतावस्याः॥ नासिकेदरोष्ठेतिङीप्॥ स्थुभोदंतावस्याः स्थु
म्नंदंतीतिवापार्वं॥ अंगति। अगिगतौ॥ मुच्॥ अंजनवर्णत्वादंजनमरूप्यस्याः। नतौबकचरतिदीर्घः कैमेरोरक्ता
दीर्नाहस्ती नीनामेकैकं॥ स्कवाच्ययमितिकर्मधारयोअव्ययीभावत्वस्यचनार्थः॥ अव्ययीभावश्चेतिस्त्रीत्वाभ्यां
क्लीबत्वात्वमत्वयोर्विधानात्॥ तेननाव्ययीभाव्ययीभावादतोम्त्वपंचम्या इत्यादिप्रवृत्तिः अपेतिमध्यवाचीआवं
तेनसमासेतुटजापेक्षितःदिशोरिदमपदिशं। विभक्त्यर्थेव्ययीभावइतिस्वामी तन्नसंबंधमात्रस्यविभक्त्यर्थ

तान्मपरणीस्थुम्नदंतीवामनाचांऽजनावती॥ क्लीबेव्ययंत्वपदिशंदिशोर्मध्येविदिक्स्त्रियां॥५॥
अभ्यंतरंत्वंतरालंचक्रवालंतुमंडलं॥

त्वेपिमध्यस्यतद्र्थत्वाभावात्। दिग्भ्योविनिर्गताविदिक्। शां
तासौ- वयादिक्। पान्यासामंतरालापितिप्रदिशोविदिशश्चताइत्यमरमाला॥५॥ अभिगतमातरं॥ अंतरंजाति
आतोलुपेतिकः॥ अन्येषामपीतिदीर्घः॥ आङ्पूर्वश्चेष्टोवा॥ म्लविम्लजादित्वात्कः॥ इमध्यमात्रस्यचक्राका ६०
रेणवलते॥ वलसंवरणेअ॥ अन्येषामपितिदीर्घः॥ पच्॥ भावेघञिवाल॥ चक्रमिववालोस्य। यद्वाच
क्राकारेणवाडते॥ वाडृआप्लाव्ये॥ अच्॥ के॥ चक्रवाडडलमोरेकत्वस्मरणाच्चक्रवालमंडयतिमडिभू
षायां॥

ह्षा दित्वात्कलच्॥ मङम्नूषाजोनातिवा॥ दैमङ्जाकारेगत समूस्या॥ अपोबिज्ञर्त्रि॥ मूलविन्नूजादित्वात्कः॥ अन्नति॥ अन्न
गतौ॥ अच्॥ मङैभ्रैन भ्रस्यंपत्यापोस्यात्॥ अन्नमेघेचगगनेधातुज्ञेदेकैचने॥ मेहति॥ मिह सेचने॥ अच्॥ न्यङ्का दित्वा
कुत्वं॥ मेघोनु ॥ जलदंपोःपुमान्॥ वारिवहति॥ कर्मण्यण्॥ नदेवदास्कृ॥ वादंतःस्ततिक्त सातीग्नुच्॥ अयामते॥
ति॥ एोर पूवारिवाहकघषोदरादिः॥ बलाक निर्ऽयतपास्ते॥ अ ऽद्भ्यादौ॥ ह्षोदरादिः बालेनहायतेवावकन्॥ धा
धाराणाजल प्र धरः॥ धारोऽस्तिमेघयोः॥ न इतिःसत्यस्मिन्॥ मनुप्॥ रूपरतिवारिददाति॥ ज्ञातोनुपेतिकः॥ अंबुविभ्र

अन्नमेघोवाहस्तनायि दाहकः॥ धाराधराज धर स्तदित्वात्वारिदोंबुजन्र॥ घनजीमूतमुदिरज
जमुग्धमयोनय॥ ७॥ ॥

रिमैत्रि॥ क्विप्॥ हन्यतेवायुनामूर्त्तौघनस्त्य पकुत्वंच॥ घनंस्याकांस्यतालादिवाघनमध्यम
नत्ययोः॥ ना कांक्षैघनादेषुविस्कारेलोह रे॥ जीवनजलंमूतंचद्मनेन॥ मूङ बंधने॥ कर्मणिक्तः॥ ह्षोदरादि
जानंती॥ जीवयोहानोसपदादिक्विप्॥ जियावयोहान्य॥ मूतोवदरतिवा॥ मोदेनेनेन॥ मुदहर्षे॥ इतिमदिमुदितिकि
रमदिरकामुकेमेघे॥ जलंमुचति॥ मुचूलमोक्षणेक्विप्॥ धूमोयोनिरस्या॥ यद्यपिराष्ट्राणविमेघास्तत्रिविधा

अ॰टी॰१ सत्त्रवह्निजा धूमयोनयः॥ निश्वासजास्तु जीमूतास्ते ज्ञेया जीवरूपिणः॥ यज्ञजास्तु घना घोराः पुष्करावर्तकादय इति विशेषप-
७१ त्वमुक्तं॥ तथाप्यन्यत्रापि वृत्तिर्न विरुद्धं यं च दशमेघस्य॥ ७॥ कादंबाः कलहंसाः बलाकावन्मेयमनुधावंति॥ निसात्यस्यात्पैड्
निः यत्तु पोऽस्त्यादित्वाद्वत्वादीी॥ डीविति मुकुटः तन्न॥ एवं हि कादंबीति प्रयोगप्रसक्तेः॥ कदंबस्य विकाराः॥ कादंबोस्त्यस्याः
कार्यत्वेनेति बाध्वे मेघपंक्तेः॥ अत्रेनवं॥ समुद्रान्नाद्वः छांदसत्वमापिकं स्त्रियामधिया॥ एकं॥ स्तनगदद्देवशब्दे॥ गर्जश॥

कादंबिनी मेघमाला त्रिषु मेघभवेऽभ्रियं॥ स्तनितं गर्जितं मेघनिर्घोषे रसितादि च॥ ९॥
शंपा शतह्रदा ह्रादिन्यैरावत्यः क्षणप्रभाः॥

हे॥ रसशब्दे भ्यो भावे क्तः॥ मेघस्य नि-
र्घोषः आदिना ध्वनितह्रदरसादयः॥ चत्वारो मेघध्वने॥ ९॥ भयंकरकरत्वात् शंसुरवं पिबति॥ अतोनुपेतिक राम
:टाप्॥ शतह्रदा यस्याः पृषोदरादित्वाद्ध्रस्वः॥ शतं ह्रदा अर्चिषि अगाधजलाशया वा सन्त्यस्या इति वा॥ अच्॥ ह्रा- ७१
दते॥ आवश्यके णिनिः ह्रदोस्ति यस्या वा इति॥

क्रादिनी वज्रतडितो ॥ इरा आपः संत्यस्य इरावान् मेघः ॥ तस्येयं ॥ तस्येदमित्यण् ॥ ऐरावतेनैक दिक् ॥ तेनैकदिगित्य
ण् ॥ ताडयति । तड आघाते । तडेरणिलुक् ॥ के तीन ॥ उलयोरेकत्वात् कलिदपिटरे वित्संतलिदिवातिरोचेसे इति संमंत्र
ः ष्पे तच्छिपः सुदामेति त्रिकांडशेषे ऐरावतपर्यायो ॥ तेनैकदिगित्यण् ॥ आगतिश्चक्षति भावादिलोपाल्लोपोन
भवतः ॥ सुदाम्नाद्रिणो तिवा ॥ सुदामान्तु सुमान्यारिधरपर्वतभेदयोः ॥ सुदाम्नि मेघे भवा । सौदामिनी त्यपर्यायः ॥

तडित्सौदामिनी विद्युच्चंचला चपलापि च ॥ १७ ॥

सौदामन्यशरोभेदे तडित्तन्नेत्रयोः स्त्रियां ॥ किरीषेणाद्योतते ॥ द्युतदीप्तौ ॥ भाजनो भाज्ञेति क्विप् ॥ चंचला ॥ तोयधन्
चंचलातिकः ॥ पंचलास्तु तदिल्लादेदेव्याश्च चलश्च पलः ॥ नचे चोपति ॥ स्तु पमंदायां ॥ तोरुपरे द्योपद्याया ॥ इतिक
च च ॥ चपलाकमला विद्युत्सु श्चलीपि ॥ ष्पलीषु च ॥ नपुंसकं तु शीघ्रे स्यात्पाच्यवत्तरले चले । इदं विद्युतः ॥ ८ ॥

अ॰टी॰१
४२

स्फूर्जनं ॥ स्फूर्जनि ॥ थुः ॥ ऊ द्वौ स्फूर्जा वज्रनिर्घोषे ॥ द्वि तोऽथु च ॥ वज्रनिर्घोषो घोड इति ग्राह्यः ॥ वज्रनिष्पेष इति पाठोऽपि
ष्ट संचूर्णने ॥ घञ् ॥ ६ इउ पंचस्यैतिष ॥ निष्पेष शब्दस्तु उक्तशब्दपरः संघट्टमात्रपर इत्यन्ये ॥ एकं ॥ वज्रध्वने अन्यो
न्यस्य संघट्टेन मेघाग्निः स्फूर्जथुवृत्तौ दीर्घ ज्योति ॥ पतति स इरंमदः ॥ इरया जले माद्यति ॥ दीप्यते अबंधनत्वा इति रत्र
यं पक्षेपरं मदेति माधुमे घेत्तु पलत्वरागांतं न वाडवोऽपि ॥ अतएव मेघाग्न्यादिरिरंमद इति शाश्वतः ॥ द्वे वज्राग्नेः ॥

स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घोषो मेघज्योतिरिरंमदः ॥ इंद्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजु रोहितं ॥ १० ॥

इंद्रस्यायुधं ॥ शक्रस्य धनुः ॥ द्वे इंद्रधनुषः ॥ तदिंद्रधनुरेव तादिना ऋजु अवक्रं सत् रोहितं स्यात् ॥ रुद्र रश्मि
जो वितातः रोहि संरुधिरे प्रोक्तम् ऋजु शक्रशरासने ॥ रोहित सोमी तमृगयो भेदे रोहितो मीन मृगयोर्भेदे रोहि
तकद्रुमे इति विश्वः ॥ यद्वा रोहणा रोहः संजातोऽस्येति तारकादित्वादितच् ॥ १० ॥

राम
४२

वर्षणं वृषु सेचने॥ स्त्रियां क्तिन्॥ अज्विधौ भयादीनामुपसंख्यानमित्यविवर्षे ल्युटि वर्षणमपि॥ नचाल्युटो बाधः॥ वृष
भो वर्षणादिति भाष्यप्रयोगात्॥ अथ वृष्टिवर्षं मर्त्यलोके चिद्दिष्टं तिवर्षणमिति शाश्वतः॥ वः वर्षस्क समाह्वायां वृष्टिषु वर्षास्तु स्त्री
वृष्टौ तिर्हिमः॥ द्वे वृष्टेः॥ तस्याः वृष्टेर्विघाते॥ अवे ग्रहो वर्षप्रतिबंधे इति अवपूर्वाद्ग्रहेर्वा घञ्॥ ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च ८
श्चेति अप्॥ अवग्रहः॥ द्वे वृष्टिविघातस्य॥ धाराणां संपातः संभूतं पतनं। पते भावे घञ्॥ नृपतौ॥ आसारणं घञ् आ

वृष्टिर्वर्षं तद्विघातेऽवग्राहावग्रहौ समौ॥ धारासंपात आसारः शीकरोऽम्बुकणाः स्मृताः॥ ११॥

सारः स्यात् प्रसरणे वेगवर्षे सुहृद्बले इति विश्वः॥ द्वे महावृष्टेः॥ स्त्रजा वायुना इतस्ततः॥ प्रेरिता अंबुकणाः शीक
राः तालव्यादिः शंब शीकरः पांशुवक इति तालव्यप्रकरणे ऊष्मविवेकात् शीकृ सेचने॥ कृच्छेरत्लिति बाहु
लकादरन्॥ दंत्यादिरपीति धनपालादयः॥ एकं॥ ११॥ ॥

अ॰टी॰१ वृणोति॥ वृञ् हिंसायां॥ कृञादिभ्यः संज्ञायां वुन्॥ क्षिपकादित्वाभावः॥ पुंस्यपि वर्षोपलः स्त्रकरकोपि च द्वस्पते मे
४३ घच्छन्नेमेघांधकारितेऽह्नि॥ निशान्तेरप्युपलक्षणं न्नावपिदुर्दिनं॥ दुर्दिनं जलदध्वांतमिति हलायुधः॥ दुर्दिनं वार्दलं दुर्दि
नेमेघेऽस्ति॥ द्वे॥ अंतर्धानं॥ डुधाञ् धारणपोषणयोः॥ अंतःशब्दस्याङ्किविधिणत्वेषूपसर्गत्वादातश्चोपसर्गे
घाञ्स्यङ्॥ उपसर्गे घोः किरिति किः प्रत्ययेः॥ व्यधिः॥ वृञ् आच्छादने॥ चुरादिः॥ ण्यंतात् भावे ल्युट्॥ १२॥ वृत्ति भागुरिरिति व

वर्षोपलस्तु करका मेघछन्नेऽह्नि दुर्दिनं॥ अंतर्द्धा व्यवधा पुंसि त्वं
तर्द्धिरपवारणं॥ १२॥ अपिधानतिरोधानपिधानाच्छादनानि च॥

ष्टोपः॥ तिरोधीयतेऽनेनेति करणे ल्युट्॥ तिरोऽन्तर्द्धौ इति समासः॥ छद अपवारणे॥ ण्यंतात्॥ अरायंतात् ल्युटि तु छंदनं॥ यत्तु रास
छंदनं यत्नु छन्नदमितिच्छादिर्घ इति भागात् कृत्स्वहमितिमुकुटेनोक्तं॥ तच्चित्यं उक्तरीत्या घयोगनिष्ठ्यानिर्वाहि ४२
योगनिष्ठ्यंतिर्वाहे योगविभागस्यानिष्क्रयोजनकत्वात्॥ अथवंतर्धा तस्य॥ ॥

हिमोऽस्रं वा यस्य ॥ चंद्रकं कर्पूरं गादन्द्रूपेन माति ॥ तुलयति ॥ चंद्रोऽमोऽदिश्च ॥ न्यसुन ॥ चंद्रमाः ह्लादं मिमीते निर्मिमीते इ
ति वा ॥ बाहुलकात्केवलादप्यसिः ॥ मिमीते आनंदमिति माः चंद्रमाः शब्दः केवलोऽपीदृ संमतो बहुदृश्वनामित्युत्पलिनी ॥
कालं मिमीते ॥ माश्चासौ चंद्रश्च चंद्रमा इति वा ॥ चंदति ॥ चदि आह्लादने ॥ स्य ॥ स्फायी तंचि तरिकु ॥ चंद्रो ऽ बहुकाम्य
याः ॥ चंद्रोऽसुधांशौ कर्पूरे कंपिल्ले मेके च पिंवेति हैमः ॥ अविरेफस्थत्वोपि ॥ हिमांशुश्चंद्रमाश्चंद्रः ॥ शशी चंद्रो हिम

॥ हिमांशुश्चंद्रमाश्चंद्र इंदुः कुमुदबांधवः ॥ १३ ॥ विधुः सुधांशुः शुभ्रांशुरोषधीशो निशापतिः

घृति रिति श्राछ्रर्गवातात कत्रि ॥ उंदि क्लेदने ॥ उदेरिचादेरित्व ॥ यच्चस्वामि मुकुटो ॥ उंदते ॥ उदंतीत्याहवुः त
स्त्रिस्तंडं रे रौधादिकत्वात् ॥ कुमुदानां बांधवः ॥ १३ ॥ विशेषेणधयंते ननुसुधाः ॥ धेट पाने ॥ बाहुलकात्कुः ॥ विधुः
शशांके कर्पूरे हृषीकेशे च राक्षसे इति विश्वः ॥ सुधामृतमंशवो यस्य ॥ ओषधीनामीशः ॥ निशायाः पति
॥ अब्जोजातः पंचम्यामजाताविति डः ॥ ॥

अ॰टी॰१ अब्जोऽस्त्री शंखे ना चिनुले धन्वंतरौ हिमकिरणे ऽब्जो बंधमे इति विश्वः ॥ जीवेरित्यनुवृत्तौ आतृकन् वृद्धिश्चे
४४ ति साधु ॥ जैवातृकः ॥ कुमासो मेकपक्षो ऽतोऽस्यित्विषु अमृतं स्रवते सोमः ॥ अर्तिस्तु इत्यादिना मन् ॥ सोमन् ॥ सोमनत्या
दिना दृशापाद्यो निपातनात् ॥ यत्तु मुकुटेनोक्तं ॥ सूयते ऽजायते ॥ नवो भवति जायमान इति श्रुतेः ॥ सूयते यज्ञांग
स्थानं वा करोतीति सूतेः सूयते वा सोम इति ॥ षुञ् अभिषवे ॥ षू प्रेरणे चेति तत्र ॥ सूयतेः सकर्मकत्वेन जायत इ
ति प्रतिपदासंभवात् ॥ पक्षांतरोपन्यासो ऽसंबद्धः ॥ जायमान इति तनेरकर्मकस्य ग्रहणात् ॥ एतेनैव स्वामिमुक्ति

अब्जो जैवातृकः सोमो ग्लौर्मृगांकः कलानिधिः ॥१५॥

रपि प्रत्युक्ता ॥ सूयते इत्यस्य यज्ञांगत्वं स्थानं वा करोतीत्यर्थकथनमसंगतं ॥ प्राणिगर्भविमोचनार्थस्य तदसंभ
वात् सुनोतेः सूयते श्लोपन्यासस्यासंगतत्वात् ॥ द्वितीये पि अर्तिस्तु इति ॥ ह्रस्वस्य ग्रहणे सुनोते रुपन्यासोऽसांग
तः दीर्घग्रहणे सुनोते रुपन्यासो संगतः सोम श्रोषधी तदस्मेऽप्सु ॥ दिव्यौषध्यां घनसारे समीरे पितृदेवते ॥ वसु राम
श्रमे ऽदेसम्लि जैवानरे किन्नरे इति हेमः ॥ ग्लायति ॥ ग्लै हर्षक्षये ॥ ग्लानुदिभ्यां डौः ॥ मृगोऽकोस्य ॥ कलानिधीयते ४४
॥ कर्मण्यधिकरणे चेति किः ॥ १५ ॥ ॥

।द्विजानां राजा ॥ राजतीति टच् ॥ द्विजराजः ॥ शशाधरे सोमपरो गिनं तभोगिनौ इति विश्वः ॥ शशस्य धरः ॥ नक्षत्राणामीशः ॥ क्षपां करो
ति कर्मण्यहेत्विति टः ॥ विंशति चंद्रस्य ॥ चंद्रस्य षोडशो भागः कलति ॥ कल संख्याने ॥ पचाद्यच् ॥ कलास्यादंशशिल्पयो
रिति हैमः ॥ एकं ॥ विविनि भंते ॥ वा गतौ ॥ उल्बादयश्चेति वकमागमः ॥ ऋस्वत्वमिति ॥ बिंबं तु प्रतिबिंबे स्यान्मंडले बिंबिकाफ
लेऽपीति हैमः ॥ मंडयति ॥ मडि भूषायां ॥ वृषादित्वात् कलच् ॥ गौरादित्वात् ङीप् मंडली स्यान्मंडलं … द्वादशराजके चैवदेशे च बि
बे वकदं बके च ॥ कुष्ठभेदेषु च … भुजंगभेदे … इति मंडलं स्यात् ॥ इति विश्वः ॥ द्वे रविचंद्रमंडलस्य ॥ १५ ॥
भिद्यते स्म भित्तं शकलं मिति ति निपातितं ॥ शक्नोति ॥ शक्यते वा ॥ शक्लृ शक्तौ ॥ शकि सम्पोनिदृति

॥ द्विजराजः शशधरो नक्षत्रेशः क्षपाकरः ॥ कला तु षोडशो भागो बिंबोऽस्त्री मंडलं त्रिषु ॥ १५ ॥ भित्तं शकल
खंडे वा पुंस्यर्धोऽर्धं समेंऽशके ॥

कलच् ॥ शल्कं त्वचि खंडे चरणे वल्के निवल्क लइति विश्वः ॥ खडि भेदे ते ॥ खंड्यते
कर्मणि घञ् ॥ न विघ्नितिमुकुटो कि र संगता ॥ खंडनक्रियारंभवक्तुडणा घसंगात खंडप्रमाणास्या… असंगात खं
डु अवयवे रो ॥ जगत्यामुडु इतिरण खंडोऽ … ॥ मणि … चेति हैमः ॥ वा पुंसि इति पूर्वो … अभ्यासं बध्यते ॥ ऋध
वृद्धौ । ऋध्यौ त्यनेन … इति घञ् विकरण्यति घञ् चत्वारि खंडमात्रस्य समप्रविभागेऽर्धं द्वाष्टः … तुल्यस्य खंड ह ॥ १

अ॰टी॰१ ४५ यस्यमध्ये एकखंडस्येकं। चंद्रोस्त्यस्याः वत्। चंद्रं कायतिवा। कः चंद्रमाश्चष्टेचंदयति। तत्करोतीतिण्यंतात्ण्वुलिति
वा। चंद्रिकाचंद्रिमाचापीति राक्षारोवः॥ कुमुदानामियंतस्येदमित्यण्॥ ज्योतिरस्त्यस्या॥ जोत्स्नातमिस्त्रेतिनिपात्यते
ज्योत्स्ना तंत्रांतरे पिस्याज्योत्स्यां मुक्तानि शिस्मृता॥ त्री॥ प्र ऊ विशारणेवा। भावेघञ् तमसादौ नु यस्यास्त्वास्थ्य
प्रसत्तिषु॥ काव्यगुणेः इतिहैमः प्रसादः ति ण॥ गत्यर्थेतिक्तः॥ प्रसन्नस्यभावः तल्। ह्यपनिर्मलस्य॥१६॥ कं ब्रह्माणं
अंकयतिद्योतां गमयतिज्ञापयतिवा॥ अकि गतौ। कर्मणि घञ्॥ अंक्यते नेन॥ अन किल लक्षणे हलश्चेति घञ् ल

चंद्रिकाकौमुदीयोत्स्ना प्रसादस्तु प्रसन्नता॥१६॥ कलंकांकौ लांछनं च चिन्हं लक्ष्म च लक्षणं

छलांछि लक्षणे लांछ्यतेनेन। ल्युट्। लांछनलक्ष्मचिह्नयोरितिहैमः॥ चह्यतेनेनेतिविग्रहे॥ ल्युटि लक्षणमपिज्ञेयं स्त्रवाट्
मतिव्युत्पत्तितेनेनवा। वृहपरिकल्कने॥ बाहुलकान्नक्॥ उपधायाः॥ स्वत्वंच चिह्नं लक्ष्म ताकयोरितिहैमः। लक्ष ४५
मति। लक्षदर्शनांकनयोः॥ मनिन्॥ ल्युटि लक्षणं। लक्षेरट् चेतिन॥ मुहैतिलक्षणामपिज्योतिष्ठानांच सारस्यांस्त्री
की वंनामचिह्नमोः अस्यायद्वे लक्षणे। पुंसि सौमित्रौ श्रीमति त्रिषु तिरमसात्॥ लक्ष्मीवतितु पामादित्वान्नः॥ लक्ष्म
अर्च्छेति गणसूत्रेण त्वंबोध्यं षट् चिह्नस्य॥ ॥

रो॥ भनंसमंसर्व मनयाम्नुविनिडभ्विः स्नुपिसृतिसमाइतिफलं रातेन सुषमादित्वामिति स्वाम्नुक्ति॥ परात्मीठक्करीत्याति
वा हे सुरवमादित्वकल्पनस्पनि बीजत्वात॥ उत्कृष्टरो भायांराकां रो भयतिसुं नशो भायां॥ प चाद्यच॥ प नुमुकुटे
नो क्त रो भते ने नयं श्रुं भशोभाथी वि ति निर्दि शात्‌ पुरो स्त्र इल स्त्यका इतितन्न॥ अर्य निर्दे शस्यानार्थत्वात्॥ यदपि
पुरो स्त्र हल स्रति चका॥ दर प्रत्यय इ ति उवयमिति तदपि॥ न आकरे तथा कु क्ते उ क्ते॥ उक्करी स्यानिर्वाणाद्व

सुरवमापरमारोभारो भाकां निर्दु तीछति॥१७॥

सुं भयती तिसुं भापि बोध्या॥ काम्यते क्वि न॥ अनुनासिके तिदीर्घ इति सुकुटे नोक्तं तन्न॥ काम्पतइ ति तेन वि
स्वभुत॥ तत्रांतरं गत्यामिङः निमित्तहदे संभवात॥ आपारयइ ति॥ णिङः॥ भावे वा बोध्यं॥ द्युतदीप्तौ॥ द्योतनेन
या॥ स्वरुपधात्वाक्विः॥ ली पिद्युती चाक्ति निनु द्यु क्ति॥ मिछिन त्तमारमितिवा॥ द्योछेदने॥ छिदीरद्वैधीकर
णे॥ कवि द्यम्विछव रीतिक्विन्नं तो निपातितः॥ चत्वारि रो भाया॥१७॥ १॥

अ॰ टी॰ १ अवश्यायते शैत्यमापद्यते॥ श्यैङ् गतौ॥ श्याद्व्यधेति णः॥ निहियते॥ हृञ् हरणे॥ घञ्॥ उपसर्गस्य घञीति दीर्घः॥ मनुअध्यय
४६ न्याये त्यक्तनकारात् घञिति कुटेनोक्तं॥ तन्न॥ अकर्तरि चेति कर्मणि घञः सिद्धत्वात्॥ सिद्धत्वात्॥ तोषयति तुषेरं
तर्भावितणार्थात् कर्मणि किप् दिव त्वनुवृत्तौ॥ तुषारादयश्चेत्यारन् किञ्चातो हन्ति॥ तु हिर् अर्दने॥ वेपितुह्योर्ह्रस्व
श्चेति नन्॥ हन्तेर्हिं चेति नक् हिनोति वर्धते॥ हि गतौ वृद्धौ च॥ मनितिवा॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न गुणः॥ हिमं तुषारस्य

अवश्यायस्तु नीहारस्तुषारस्तुहिनं हिमं॥ प्रालेयं मिहिका चाथ हिमानी हिमसंहतिः॥१८॥

जयो ह्वययोः स्यान्नपुंसकं॥ त्री तजेवाच्यलिंगा॥ प्रलीयते परार्थोऽस्मिन्निति हिमादिः॥ प्रलय॥ यः तत आगतं॥ अरण्यके राम
पित्यादिनामा दीयः॥ मह्यते॥ मह पूजायां॥ कुन् शिल्पिसंज्ञयोः॥ महिकेति पाठे मिह सेचने क्कृत॥ मिका मम ४६
हिषी च बोध्या॥ समस्त हिमस्य हिमानां संहतिः॥ मह हिमहिमारण्ययोर्महत्त्व इति ङीष् आनुक् हिम सम हसु॥१८॥

पुरोस्पर्शे विशेषे शीतं त्वाल सयोस्त्रिषु। वातीरेव कृ वरेना॥ शैत्ये दुःगतौ॥ नावेक्तः॥ इवमूर्तिस्पर्शयोः त्वद्
तिर्मंथ्रमारायरोपास्तनुह तिपर्यु त्रिसामान्तनिष्ठ नत्वं॥ सुषीमादयः ममतुर्है नूशी तगुणवानर्थो येषां ते तद्वदर्थाः तेच
अन्य लिंगकाः॥ विशेषलिंगाः॥ सुष्ठु सीमयदा यस्य॥ सुखमादिषु चेतिषत्वं स्वामीनुसुष्ठु श्पायते इति विगृह्य
तालव्यमध्यमाड्॥ तन्त॥ बाकृत्नकात्मकुसंप्रसारणं॥ सुकुटस्त तदणु कं॥ सुषीमश्च सुगंधिः सर्षपोपिच

शीतं गुणे तद्वदर्थाः सुषीमः शिशिरो जडः॥ तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्तान्यलिंगकाः॥१९॥

तिदं त्यर्मे दन्य कृत्यविवेकादित्याह॥ क्रत्कृ तगतौ॥ अजिर शिशिर इति रक्तपथ याइत्व च निपात्यते॥ रा
न्यन्तु रांकुं शिराराप मेपिस्कृ काशि षिज्वा लव्य राम्भुता॥ कपिताः कि नतइति भेद॥ जलतिघनीभवति॥
जलधान्ये॥ अच॥ तलमीरैकत्व स्मरणात्कृ उ॥ शीतं गुणेस्यात्त्रि॥ सिध्यादित्वाल्लच॥ शीतलाति॥ अ
गओहाक्विशीतःमसशीतन द्रव्यस्य॥१९॥ ॥

अ.टी.२ ध्रुवतो स्थिरो भवति॥ ध्रुगतिस्थैर्ययोः॥ कुटादित्वान्न ङित्त्वं। मुकुटमुकुटेन तकारान्तधातुमुपेत्यास्योपधालक्षणकं
६७ तद्भसात्॥ ध्रुवः शंखे स्थिरे विष्णौ वटे चोत्तानपादजे॥ वसुयोगानिद्रे पुंसि ध्रुवं खंजस्य तर्कयोः स्त्री॥ मू. व. घि. शा. नप
र्पा गी ति स्तु ग्मेदयो स्थिष्णु॥ स्थिरेति स्येति श्लिष्टेतेच ध्रुवं वक्त्रकीर्त्तिता॥ उत्तानपादस्यापत्यं॥ अत इञ् मुकुटस्तु स्त्रधित्वा
दप्यं धके त्यशि प्राप्ते बाहुलकादित्वादिञित्याह॥ तन्न॥ उत्तानपादस्य अधित्वे मानाभावात्। हि ध्रुवस्यैऔत्तं विंध्यांस्तम
पति॥ स्त्रनु ग्रोति। आतोनुपसर्गे कः॥ अगस्त्यः स्यात् तु कुंभयोनौ वंगसेन तराव पि॥ अगमस्यति त्यागस्तीरपि। व मेस्ति

ध्रुव औत्तानपादिः स्यादगस्त्यः कुंभसंभवः॥ मैत्रावरुणिरस्यैव लोपामुद्रा सधर्मिणी॥२०॥

कलकादस्यतेरणी इतिमुकुटः॥ वस्तुतस्तु क्तिन्च् कौ चेति क्तिजुवितः॥ बाहुलकात् श्रयस्यगतिकगतित्वात्। स्य
कं धादिः॥ अथागस्त्यः॥ कुंभमीतिरगस्तिः कलसीसुतइति राष्ट्रराविदे व ताद्वंद्वे चे त्यानङ्। ऋषिसमुदायस्मान् राम
षिसमुदायस्मान् ऋषित्वात् अपत्ये तइञि तिमुकुटः॥ तन्न। एते योऋषित्वे मानाभावात्॥ वारुणीरपि॥ मित्रावरु ६७
णायो॥ सुनुरोर्वशीजस्त्ववारुणिरितिव्याडि॥ अणापिदृश्यते॥ और्वशेयागस्त्य॥

मैत्रावरुणस्त्वागिर्मारुताश्चेति नामनिधानात् ॥ त्रीण्यगस्त्यस्य ॥ अगस्त्यस्यैव पत्नी लोपामुद्रा ॥ न मुदं राति आतोनुपेति कः
अमुद्रा लुप्तं तल्लभत इत्यर्थः स्वार्थे कः ऽस्य पृषोदरादित्वेकं कल्पं चिन्त्यं ॥ यत्तु लोपयति ये पितां रूप्याभिसातं ॥ पञ्चाद्यच् ॥
राप्नु लोपामुद्रापति स्त्वन्तुः स्त्रिमिति स्तुज्ञाततः कर्मधारयः इति मुकुटेनोक्तं ॥ तच्चिन्त्यं ॥ लोपामुद्रस्यैव भाषितपुं
स्कस्यकत्वात् ॥ पुंवद्भावप्रसंगात् ॥ ओं दूः प्रश्लेषेरावा तस्माधेयं ॥ समानो धर्मोस्य स्याः इति ॥ समानस्येति सः राके ॥२०

नक्षत्रमृक्षं भं तारा तारकाप्युडु वा स्त्रियां ॥

न क्षदते हिनस्ति । क्षदेति सौत्रो धातुः हिंसार्थ आत्मनेपदी ष्ट्रन् ॥ नभ्राण्नपादिति नञः प्रकृतिभावः । यत्तु नक्ष
दातीति विग्रहप्रदर्शनं मुकुटेनोक्तं ॥ तच्चिन्त्यं ॥ यद्वा ॥ नक्ष गतौ ॥ नक्षति ॥ अमिनक्षी कल्प्यामोऽत्रन् ॥
न क्षरतीति वा क्षरणे हिंसायां ष्ट्रन् ॥ बाहुलकात्सलोपः नक्षत्रं वा रूपवत्वात् न क्षत्रभिन्नत्वात् ॥ ऋषति ॥ ऋषी ग
तौ ॥ स्नुव्रश्चिकृत्यृषिभ्यः किदिति सः पठो रितिकः ऋक्षस्यान्तत्वे भमच्छयोः महीधरविशेषे चरणे

अ०टी०१
९८

केऽलक्षवेधतस इति हैमः भाति अन्येष्वपीति डः ॥ भं नक्षत्रे गभसौ स्त्रौ स्त्री पुंसि स्यादृक्षु नंदनः ॥ मरो भः ऋक्ष्णोति तर
त्येकान्तरतरं त्वनयो भिदा ऋषि गदद्रू गुरगः निपातनाद्दीर्घः तारयतेः पचाद्यच् तारोपि ॥ नक्षत्रमध्ये वतारास्या ता
रङ्ल्यपीति व्याडिः ॥ रव्युलि ॥ तारका ज्योतिषी त्वाभावः ॥ अपीशास्त्र तारका पिवास्ति यांस्त्री त्वाभावे स्त्री बलमुडुस्याद्
चर्यात् ॥ नक्षत्रे चाक्षि मध्ये च तारकं तारका पि चेति शाश्वतः अवतीत्युः ॥ कि ष्पु ज्वरत्वरे त्यूठ् स्त्रीनपुंसकं

दाक्षायण्योश्विनीत्यादितारा अश्वयुगश्विनी ॥२१॥

ति वास मासो त्तरामि को रुस्त्वोक्ष इति वा रुख ॥ उयतेर्डुः डीः उो मितड्वादित्वात् उः उचततउचेविक्तितः स्त्रियां
नुकस्याः सौड्डि इति ज्ञेयं ॥ उडु उडूत्व इत्यादि धेनुवत् ॥ ४८ ॥ उसंकुतरुषो कौ चलिव वाचीत्वनव्ययं ॥ उअश्वे राम
वेति हैमः ॥ उक्तो ध्वंदयते उ नार्त्रं ॥ शंभुना डियते वामि तड्डादेश्चेति डः ॥ दृदूनक्षत्रसामान्यस्य ॥ दक्षस्यापत्यानि ॥ ९८
वा नामधेयस्येति वृद्धसंज्ञायां मुदीचां वृद्धाद्गोत्राद्धि तिफिञ् ॥ गोरादि

त्वात् ड्डीप् ॥ यत्तु । आसुरेरुपसंख्यानमित्यत्र केचिदासुरी दण्ड्यो रिति मुकुल आह ॥ तन्न ॥ भाष्ये दृष्टे
रदर्शनात् ॥ यदपि गोत्रत्वमुपवर्ण्य गोत्रकुंजादिभ्यश्च्फञ् जिजातिरस्त्री विषयादयोपधान्ङीषित्याह ॥ तदपि
न । कुंज्यादिगणेऽस्यपाठाभाव ॥ उक्तरीत्या उपचारं विना गतेर्वा च्च ॥ यत्तु अतइञ् अतेरापत्ये पिठे पायन
वत् ॥ यञिञोश्चेति फागिति स्वाम्याह ॥ तदपि माजेअनंतरापत्ये फको नात् ॥ द्वीपमयनं द्वैपा
यनः ॥ द्वैपायनस्यापत्यं द्वैपायन ऋष्यणिति द्वैपायनशब्दव्युत्पत्तेर्दृष्टांतासंभवाच्च ॥ यदपि इतो मनु
ष्यजातेरित्यत्रेञ उपसंख्यानाड्डीप् ॥ कौरव्यमांडूकाभ्यां चेति चकारादासुरायरणीवत् ष्फक इ
ति ॥ तदपि न ॥ उक्तोपसंख्यानाप्रसिद्धेः ॥ चकारस्योक्तसमुच्चयार्थत्वमानाभावाच्च ॥ यदपिद
त्तमयते स्तु ॥ प्रज्ञाघशिल्याह मुकुटः ॥ तदपि न ॥ प्रज्ञाद्यण्प्रसंगात् ॥ आश्विन्या ह्यास
स विंशाति तारकादासा यत्राप्रवर्तते ॥ अश्वं पुनरुक्तिरूपेणानुकरोति मतत्स्त्र हि पेति क्तिप्रत्यय
लुक् त्विगादिना क्तिन्निति मुकुटः ॥ तन्न पुंजेः केवलात् । क्तिन्विधानात् ॥ अश्वः अश्वरूपमस्या
स्त्यः इति ॥ २१ ॥ ॥

अ.द्वि.भा.१ राध्नोति कार्यमनसा॥ राधसंसिद्धौ॥ गुरौश्च हलः इत्यकारः॥ राधमति अजितिवा॥ राधा विद्युद्विशाखयोः रवयो विष्णुक्रांता
९८ मल्लक्यो श्वगोपीगर्ध्व विशेषमोरितिहैमः॥ विशाखवति॥ शाखव्याप्तौ॥ विशाखो याचके स्कंदे विशाखा भेकाविद्ध
क इति हैमः॥ पुष्णाति कार्याणि॥ पुष्यः कलियुगे स्मृतः॥ मासनक्षत्रयोर्भेदे॥ सिध्यंत्यस्मिन्॥ पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे
इति क्यपि निपातितः॥ तुष्यंत्यस्मिन्॥ तुष तुष्टौ॥ सूर्यनिष्येति निपातनात्क्यप् शास्त्र पधत्वं च॥ तिष्यो नक्षत्रभेदे
स्यात्कलौ धान्यां चयोषिति॥ त्रीणि॥ श्रवणः श्रवः करोरप्॥ अमिष्ठ॥ श्रवो ऽस्त्यस्याः मतुप्॥ अतिशयेन श्रव

राधा विशाखा पुष्ये तु सिध्यतिष्यौ श्रविष्ठया॥ समा धनिष्ठाः स्युः प्रोष्ठपदा भाद्रपदाः स्त्रियः॥२२

ती इष्ठन्॥ विन्मतोर्लुक्॥ इति मतुपो लुक्॥ राकां अतिशयेन धनवती॥ सा श्रविष्ठया समेत्यन्वयः॥ द्वे॥ प्रोष्ठो गौः स्त्र
स्येव पादा यासां॥ सुप्रातसुश्वेत्यादिना बहुव्रीहावच्॥ प्रज्ञावस्थानिपातितः॥ प्रोष्ठपदस्या द्वित्वेऽपि फल्गुनी राम
प्रोष्ठपदानामिति चलत्रः॥ त्याद्विकं बहुत्वं॥ भद्रपदं मासीताः॥ आचारो पाद् बहुत्वं॥ यत्तु सुप्रातेति प्रोष्ठपदा भ ९८
द्रपदाश्च निपातिताः इति मुकुटः॥ तन्न॥ भद्रपदाशब्दस्य तत्राग्रहणात्॥ रातिनायमुद्रणः॥ भद्रपदे तिस्वामुक्तिरपि
... मद्रपदा ता॥२२॥ ॥

आकृत्या मृगः शिरो यस्य ॥ मृगः शिरोस्य ॥ रूपभेदान्नक्लीबं ॥ सोस्या मृगशिरः स्युः मृगशिरा इति वा पालितः स्त्रीत्वमप्याह ॥ मृगो
पि ॥ मृगशीर्षं हस्त्रीजातौ मृगः पशुकुरंगयोरिति व्याडिः अग्रे हायनमस्याः ॥ मार्गशीर्षमारभ्य वर्षप्रवृत्तेः ॥ प्रज्ञाद्यण् ॥ पूर्वपदादि
ति णत्वं ॥ आग्रहायणी पौर्णमासी तद्योगान्नक्षत्रमपि तथा ॥ यत्तु आग्रहायण्यश्वत्थाद्गिति निर्देशात्स्वार्थे ण्यगौरादिङीपू ॥ अ
णांतादेवतादेवङीपि सिद्धे गौरादिषु पाठः स्य युवद्भावनिषेधार्थः तेनाग्रहायणीभार्य इति सिध्यतीति मुकुटः ॥ तन्न ॥ अपि
सिद्धांतात् ॥ नहि गौरादित्वं युवद्भावप्रतिषेधार्थं किंतु ङीषि धानार्थं ॥ नच पाठसामर्थ्यं तस्य स्वरभेदार्थत्वात् ॥ नचोदात्तर

मृगशीर्षं मृगशिरस्तस्मिन्नेवाग्रहायणी ॥ इल्वलास्तच्छिरोदेशे तारका निवसंति याः ॥२३॥

निवृत्तिस्वरेण तदभावः ॥ पाठसामर्थ्यादुदात्तनिवृत्तिस्वरस्यैव कैंधसंभावात् ॥ अस्य गौरादित्वममाणिकमिति सुवच
त्वाच्च ॥ त्रीणि ॥ इल्वं तिप्रीणयंति व्याप्नोति प्रीणने च ॥ इदित्वान्नुम् ॥ संज्ञायांवुन् ॥ क्षिपकादित्वाद्भावः ॥ इल्वला इति पाठे
तु ॥ इल स्वप्नक्षेपणे च ॥ सानसिवर्णसीति वलच्प्रत्ययेन भावश्च निपात्यते ॥ मृगशीर्षशिरोदेशस्थानां पंचानां ॥ स्वल्पतारकाणा
मेकं ॥२३॥

बृहतांपतिः॥ तद्बृहतोरितिसुट् तलोपौ॥ अन्तु किंबृहतांपतिरित्यपिसुराणामाचार्यः॥ गिरांपतिः॥ अहरादी
नामितिवारेफः॥ षष्ठ्येकस्कादित्वात्षइतिकेचित्॥ त्रिशास्त्राधिषणा॥ स्य अस्य आहाच्॥ यद्वाधृष्णोति। जिधृ
षा प्रागल्भ्ये। धृषेधिषश्चेतिक्युः॥ गृणातिउपदिशति। गॄशब्दे। कुगोरुच्चेतिकुः॥ उत्सृष्टांतादेः गुरुमहत्यां गिरसेपि
त्रादौधर्मदेशकः॥ अलघो उर्जरेचापीतिहैम॥ जीवयति॥ अच्॥ मृतंसंजीवनमंत्रज्ञत्वात्॥ जीवस्मा॥ त्रिदशा

बृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः॥ जीव आंगिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखंडिजः॥ २४

चार्येऽमभेदत्र्यारीरिशीइति हैमः॥ अंगिरसोऽ॥ अंगिराइत्यस्तु तत्रतोत्ति पातितः॥ अंगिरसोपत्यं॥ ऋष्यंध
केत्यण्॥ बहुत्वे अत्रिभृगुविति लुक्॥ उक पक्षे वाक्पतिरपि॥ कृष्णय समधीमध्वि स्मृताश्चित्रशिखं
डितइतिद्राराव ली॥ तद्दंतर्गतादंगिरसोजातः॥ त्वाच्चित्रशिखंडिनोजातः पंचम्यामिति डः॥ मव॥ २४॥ ॥

मादेश्वरस्तु क्षरानिर्गतत्वात् शुक्रः। शोचति ॥ शुचशोके ॥ ऋज्रेन्द्रे ।तिरगितिवा ॥ दैत्यानांगुरुः कृ ऊ शाद्धेक क्रितमव
ध्यमारव्यानुमर्हत्वात् ॥ काव्यः औशावश्यकइतिशपत् ॥ कुर्वादिभ्योण्यइतिवा ॥ वशाकांतौ वष्टिवशेः केतसित्तत्वादित्ता
संप्रसारणं ॥ कुरुशनेत्यनङ् । भृगोरपत्यं ॥ ऋष्यण् ॥ वकुत्वेतु कृ ॥ कृगवक्कवतिः ॥ कुशादे ।अचइः ॥ कौती विवा षट
अंगान्नीयतिपीनत्वात् ॥ रांकुजो अंगारइव ॥ कन्नार क्वणत्वादितिवा । को ॥ पृथिव्यजातः पंचम्यामितिडः ॥ भूमेरप
त्यं ॥ शिवादित्वादण् ॥ भौम्योमंगलदैत्यमोरितिहेमः ॥ लोहितः... ॥ महीसुतःपंच ॥२५॥ रोहिण्या अपत्यं स्त्री

शुक्रो दैत्यगुरुः काव्यउशना भार्गवः कविः ॥ अंगारकः कुजो भौमो लोहितांगो महीसुतः ॥२५॥ रौ
हिणेयो बुधः सौम्यः समौ सौरिशनैश्चरौ ॥

भ्योढक् ।रौहिणेयो भवेद् सैरिव ॥ तीरमणो बुधइतिविश्वः ॥ बुधअ
अवगमने कः सोमइव सौम्यः शाखादिभ्योसः ततः प्रज्ञाद्यण् त्रीणि ॥ सूरस्यार्कस्यापत्यं ॥ अतइञ् । तस्येदमित्यण्
सौरिरपि ॥ शनैश्चरति मंदगुत्वात् अच् ॥ शनिसौरिशनैश्वराइतिरभसाच्छनिरपि ॥ शनैश्चरे मंदइ...ति ॥ द्विता
न्यति । तमुग्लानौ ॥ असन् ॥ तमुकांक्षायामितिमुकुटस्यप्रसादः ॥ ताम्यतीति किरातः तत्वात्तासांस्त्रिगुणातिमिस्तेद्विके मरुति
कांडशेषः ॥ ॥

अ०टी०१ ५१ पचाद्यच्। अटं तमश्छिनोति॥ स्वर्भानुरुक्तं तमा राहु रिति। पुंस्कांडे इत्यत्र कोशामरमालयोर्दर्शनात्। राहुसिंहद्वी स्यात्
जनि चंद्रार्कौ रिहत्याग दिः। बाहुलकाड्। रहयतीत्यपि गिरति मुकुटस्यप्रमादः॥ [illegible] नीतु स्वशोकात्रोभा
ति। हृगदा भात्यां भ्वा लुः। स्व भ्रादि। सिंहिका या अपत्यं स्त्री भ्यो ढक्। विधुं तुदति। विधुरु पाल्लुदइति खश्। मुम् अरुति
रिति मम्। पंच राहोः केतुः शाखी ति मांसस्वामी॥२६॥ [illegible] स्याद् दिक्संख्ये इति द्विगुः चित्रशिखंडश्चूडा वि
शेषो स्त्येषामिति मत्वर्थीया इनिः। प्रत्येकं समाप्तिः। चित्रशिखंडिनः। मरीचिरंगिरा अत्रिः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः वसिष्ठश्चेति स

तमस्तु राहुः स्वर्भानुः सैंहिकेयो विधुंतुदः॥ २६॥ सप्तर्षयो मरीच्यत्रिमुखाश्चित्रशिखंडिनः॥ राशी
नामुदयो लग्नं ते तु मेषादयः॥ २७॥

प्तैते सप्तर्षयः। चित्रशिखंडिनः॥ [illegible]॥ अत्रिप्रभृ [illegible] मत्कुको
षे तिरुडणाम इत्यप्रत्यय स्च॥ लगतिकले॥ लगेसंगे॥ हस्वं स्वांतेति क्त स्येडभाव स्तस्य नश्च निपात्यते। मत्कुकारा
ति साध्ये तिङ्गर्नुति विश्व लंबदर्श ओ लस्जी व्रीडे इति धातोरुपत्पसतं मुकुटेन कृतं॥ तल्लक्ष्म धातोर्लगतिरूपा
भावात्। प्रकृतेर्थासंगतेश्च अतः स्वादितो निष्ठायां ओदितश्चेति सूत्रमोरूपन्यासोप्यनर्थः। लग्नं [illegible] स्ये ल्ली
बं स कलजितमो। स्त्रिषु। ते राशयः मेषवृषौ आदी येषां ते॥२७॥ ॥ राम ५१

सुवति प्रेरयति ॥ कर्मणि लोके सूः प्रेरणे ॥ सुसूधागृधिभ्यः क्रन् ॥ इंत्यादि शावति ॥ सुसि चिमीनां दीर्घश्चेति क्मति सूरश्च सूरस्त्वा
क ठे स्मेरशति विश्व ॥ सु भटेश्वर सूर्ये चंद्रेत्यापी सूर्यापविवेकः ॥ [illegible] ती तिवा ॥ सूर विक्रांतो ॥ अच ॥ यन्तु सूते प्रेरयति ध
कारेइति विग्रहः प्रदर्श्य ॥ षू प्रेरणे ॥ इति धातो रूपमन्यस मन्ये न [illegible] कृतं ॥ तन्न ॥ उ क्त धातोस्तादृशरूपाभावात् ॥
सरति ॥ सृ गतौ ॥ सुवति ॥ प्रेरयति कर्मणि लोकानिति च ॥ षू प्रेरणे ॥ राजसूयेति निपातः ॥ सृ मोऽ कृपरेण अयनेन स्त्री
उना मोषिधी भिरो [illegible] ॥ सूर्यश्च त्वदूपमिति निपातितः ॥ अदितेरपत्यं ॥ द्वादश आत्मानो मूर्तयो यस्य दिवा
सूरस्य सूर्यमादित्यद्वादशात्मदिवाकरः ॥ [illegible] ब्रध्नप्रभाकरविभाकराः ॥ २८ ॥ भास्वद्विवस्व
द्विवस्वत्सप्ताश्वहरिदश्वो ष्णरश्मयः ॥ दिनकरोति ॥ दिवा विभेतिदः ॥ एवं भास्करः दिष्णु तिमिरब भाति ॥ बंधे
ब्रधि बुधी चेति नक् ॥ २९ ॥ भासः संत्यस्य ॥ मनुप् ॥ विविधं वस्ते आच्छादयति ॥ वस आच्छादने ॥ क्विप् ॥ विवो रश्मि
विवोस्यास्तिमनुप् ॥ तसौ मत्वर्थ इति भत्वा द्रुत्वाभावः समा [illegible] यस्य हरितेश्वा यस्य तस्मात् [illegible] भेयो [illegible] वेशे भेराक
र्तनं यस्य विश्वकर्मणा यंत्रोल्लीढत्वात् ॥ विकर्तयति भक्तरोगानिति वा ॥ कृती छेदने ॥ णिजंतात् ॥ ल्युट् ॥ अंच्यते ॥ अ

च ध्वजायां ॥ कर्मणि घञ् ॥

अ.टि.१
५२ वजो रितिकुत्वं ॥ यद्वा कलाधारार्चिकाल्पिभ्यः कः ॥ यहू ॥ अर्कस्तवने कुरादि ॥ अर्क्यते ॥ रश्च ॥ रास्त्रराणपतानामितिमते
घञ् ॥ मृते ऽंडे भवः शकंध्वादिः पररूपमार्तंडमांस्यत ॥ पुनर्मार्तंडिमामरदिमंत्रादीघोपि ॥ [illegible] विति नाम निध
गौ नाल्छ ष्टार्णकाद्य ॥ मार्त्तंडः क्रोडस्सूर्य्ये यो ॥ मिदति ॥ मिद मेचने ॥ इषमदीति किरच् ॥ मिहिरः सूर्यबुध्योः मंदेकि
रश्चिमहिरोपि ॥ मदिरोपिमहिर मिहिराणीथाः कालकृतपद्मपाणि रिति त्रिकांडशेषात् ॥ ऋछति ॥ अर्तेश्चेत्युन

विकर्त्तनार्कमार्त्तंडमिहिरारुणपूषणाः ॥ द्युमणिस्तरणिर्मित्रश्चि
त्रभानुर्विरोचनः ॥ विभावसुर्ग्रहपतिस्त्विषांपतिरहपतिः ॥ ३० ॥

न ॥ पुष्णाति ॥ पूषति ॥ पूष्टौ ॥ पूषवृद्धौ वा ॥ श्वन्नुक्षन्निति निपातितः ॥ द्युमणि ॥ दधाम णिरिवतरं त्यनेन सं [illegible]:
अतिमध्य इत्यादि नातरं तेरनि ॥ तरणि द्युमरणो पुंसि कुमारिनौकयोः स्त्रियां ॥ मिद्यति ॥ ञिमिदास्नेहने ॥ अमिचिमिदिशमि
भ्यः क्त्र ॥ चित्रा भानवोस्य चित्रभानुः पुमान् वैश्वानरे वासरे करे पिचाविराचते रुवदी सो ॥ अनुदात्तेतश्चेति युच् ॥ विरोचनः
अ ॥ कादस्पतनयेऽग्नि चंद्रयोः ॥ विभेवचसुमस्य ॥ विभावसुः पुमान् सूर्यवह्नौ हारभेदे च पावकः ॥ ग्रहाणांपति ॥ अलुक् ॥ अह्नःपतिअ
हपतिः ॥ ३० ५२

भातिरश्मिभ्यां भानुः दीप्तिवत्स्वदीप्तिः हनीतिनः हंसस्यात्मा नमो कसि॥ निर्लोभवृषविस्तर्कपरमात्मनिमत्सरो योगभेदे हंसमैत्रभेदे शरीरमरुद्भेदेतुरंगमप्रभेदेच ॥ सहस्रमंशवोयस्य ॥ तपतिल्युः तपनोर्कः क रे पिस्याद्भास्करेनिरयांतरे ॥ तापति ल्युट् । तापनोपि ॥ तपनस्तापनो रविरिति संसारावर्त्तात् ॥ सुवति ॥ पूरप्रेरणे ॥ तृच् ॥ यत्नुसूय । तिरतिस्वामीसु काराभ्यांस्तुकं ॥ तपत्रस्वरति ॥ सूति । सूरयति । तौ तौ डुकत्यानप ःदेसो तेतिरूपप्रसंगात् ॥ उक्तधात्वोरर्थरथसिगतेख्य ॥ रूपतेस्तूपतेच ते वारवि ॥ रुश्रोदृ ॥ रुहृ गतौ ॥ वा अचइः ॥ चंडांशोः पारिपार्न्कोइति वद्—भाराक्रात्

भानुर्हंसः सहस्रांशुस्तपनः सविता रविः ॥ कर्मसाक्षी जगच्चक्षुरंशुमाली त्रयीतनुः ॥ ३१ ॥

सत्स्त्रिंशत् ॥ मन्तुतेमवरे ः ॥ सराव गात्यः रः जनेःररष्टेचेत्यनुवर्त्तमाने ॥ वचिमतिभ्यां विद्वेत्सरअत्यय ः ॥ उक्तांता देशः ॥ ततः श्रद्धाघरण ॥ मठति ॥ मठमदतिवासयोः बाकुल ... न्द ॥ मठरस्यापत्यमितिवा ॥ मर्वत्पनेनमठःपुंसितिघः ॥ मठंरातिरादाने ॥ कः ॥ मठरस्यापत्यंवापि गलोवर्णोस्यास्ति अत्राआद्यच् ॥ पिंगवर्णोस्तीति इस्तिवा ॥ कः ॥ दंडोस्यास्ति ॥ अच् दंडपतीतिवा ॥ पार्श्वधिइतिपार्श्वविभक्त्यर्थेव्ययीभावः ॥ परिपार्श्ववर्त्ततेइत्यर्थे परिमुखचेतिचकाराट्ठक् ॥ सूर्यपार्श्वस्थान ॥ माठरादित्रयपाणामेकैकं ॥ ३१ ॥ ॥

सूर्यस्य सूतः अरुणो वर्णोऽस्यास्ति अनु गुणेति। मञ्जुवोऽनुग्वा। अविद्यमानावूरू यस्य॥ कश्यपस्यापत्यं बाह्वादित्वादिञ् गरुडस्याग्रजः
पूर्वजः सूर्यसारथिः परितो विष्यते नेन विष्लृ व्याप्तौ घञ्। परिवेषः स्यात्परिधौ परिवेषण इति हरिः त्वेति तेरुद्रः। विश प्रवेशने स्मात् घञि तेतालव्यान्तः॥
वेष्टने परिवेशः स्याज्ज्ञानेः सविधमण्डले इति तालव्यान्तेरभसम्भ्यरितो धीयतेनेन। उपेति किं। उपगतं सूर्यं प्रियं आदि समासः नतः स्वार्थे कन्
महिम्नवायां। मंड तेवृषादित्वात्कलन। मण्डलं परिवेश इव परिधिः स्त्री पुरुषः सूर्यकमिति भागुरिः। चत्वारि चन्द्रस्य सूर्यस्य कृत्तादिजातमण्ड
लस्य॥३१॥ कीर्यति। कॄ विक्षेपे। कॄगॄ ज्वलिति क्युः। वसन्ति रश्मा अस्मिन्। वस निवासे। स्फायितञ्चीतिरक्। प्रजादित्वात्संप्रसरणं। नरयं

सूर्यसूतोऽरुणोऽनूरुः काश्यपिर्गरुडाग्रजः। परिवेषस्तु परिधिरुपसूर्यकमण्डले॥३१॥ किरणोऽस्रमयूखांशुग
भस्तिघृणिरश्मयः॥ ॥रेतिन प्रत्वं। मिमीते माङ् ऊखो मयचेत्युखप्रत्ययो मयादेशश्च। गतेन मापयन्त्य गमापयन्॥ गा
गन मोख्यति गच्छति॥ मांडः माने। उखरवेति दंड औत्वे गत्यर्थः। अन्चू। पृषोदरादिरिति मुकुटः॥ फराख। धातुसमु
दायात् प्रत्ययानाम विधानात्। पृषोदरादित्वात्। श्रयन्ति अंशयते। अंश विभाजने चुरादिः॥ मृगय्यादि
त्वात्कु॥ अंशुर्ले शेरवौ रश्माविति विश्वः॥ अंशुः। मृत्वादिसूत्रं। शी किरणे चंडदीधितौ॥ गम्यते। आत्मत्वापी
तिः। गोज्ज पर्वगस्तं। व भस्ति। भस भर्त्सनदीप्त्योः। जुहोत्यादि क्तिच्॥

क्रौंचेति क्विच् ॥ एवं गणगतेभसतिर्दीप्यतो भसभस्मतिर्दीप्त्योः ॥ वसेस्तिरिति वाकुलकात्ति प्रत्यय ॥ पृषोदरादित्वात् अन्तभागलोप इतिमुकुटकृतं ॥ क्विष्फक्कल्पनमत्र पादेर्य ॥ भसतीति विग्रहोक्तधातो रूपन्यसनं प्रमादिकं ॥ जिघर्त्तिर्घक्षरणदीप्त्योः जुहोत्यादिः छंदसस्यापि भावा मांप्रयोगइतिमांच ॥ वल्कतक्कवरति । घृसेचने त्वादि । घृणि घृश्री तिति प्रत्ययोगुणाभावश्चनिपातितः ॥ घृश्लोनि । जिघृणा घृणागृह्णो । दृणिघृणिभ्यां किदितिनिः क्विच्चेतिमुकुट । तन्न । तादृशसूत्राभावात् ॥ अतोबाकुलकात्तिगुणाभावश्च ॥ दृश्निरितिपाठांतरं ॥ दृशुसेचने स्टघृणिभ्यां किदितितिः ॥ किञ्च घृश्निरित्येकेपेठु ॥ स्फरानेअस्मसलोपोगुणाभा

भानुः करो मरीचिः स्त्रीपुंसयोर्दीधितिः स्त्रियां ॥३३॥

वश्च घृणिघृश्रीतिनिपातितः ॥ पर्शातिदृश्नुरोचनेवा । भातिभानुः कृयमक विक्षेपे ॥ कृदोरप् ॥ ध्रियतेतमोस्मिन् ॥ मृकणिभ्यामिविः ॥ स्त्रीपुंसाधिकारेतु रिमरीचयइतिलिंगानुशासनं ॥ द्वयोर्मरीचिः किरणोभानुरुस्त्रः करः पदमितिशाश्वतः ॥ मरीचिर्मुनि भेदेनाभस्त्रावनपुंसकं ॥ दीधतौ ॥ दीप्यति ॥ दीधीदेवनयोः क्तिच् । तेनुत्तेतो । निषेधस्तुन । अस्महादीनामितिवात्तिकान्नपिवर्णमोरितिकारलोपः ॥ अयंस्त्रियामेवदीधितिः स्त्रियामितिलिंगानुशासनात् ॥ काकाक्षिन्यायेनदीधितिरित्यत्र स्त्रियामितिसंबध्यते ॥ उत्तरत्रापि ॥ एकादशकिरणानां ॥३३॥ ॥

प्रभाति। आङ् तस्थ्यो पसर्गे इति कः॥ रोचते रुच दीप्तौ॥ क्विप्। इगुपध क्विदिति न॥ रुचिर्दीप्तौ च करणे भायाम् अभिषंगादि तन्नायोः त्विषति त्विष दीप्तौ क्विप्। भा दीप्तौ दशिभ्य रुद्र रणात ड॰ टाप्॥ भानुव्य लं कृतो दीप्तौ स्त्रियां भाः क्विरणे द्युना वितिना नार्थ र तमान्ना यत्र क्विप्। अ वृंतत्वा भावान्त सुलोपादि भाः॥ विम्ब यावत्। भा भासौ। द्युतिरुक्तिन न्तिवातमः क्विपि चितिष्ठवीति क्विन्नंतो निपातितः द्युत दीप्तौ॥ द्योतते ऽन या इगुपधात्कि दिती न्दीप्यते॥ नयादी पी दीप्तौ क्विन्तावादिम्पः॥ रुच दीप्तौ रोचते नेन अर्चिः शुचौ तिं इसस्य चिरप्तीभावे॥ शुच्यति॥ ए ति भवत्यनेन इस्॥ एकादश॥ भायाः॥ प्रकाशद्योतातिविभावे

स्युः प्रभा रुक् रुचि स्त्विङ् भा भश्छविद्युतिदीप्तयः॥ रोचिः शोचिरुभे क्लीबे प्रकाशो द्योत आतपः॥ ३४॥ कोष्णं कवोष्णं मंदोष्णं कदुष्णं त्रिषु तद्वति॥

करणे वा घञंतौ॥ आतपस्तु पचाद्यजतः॥ त्वारण्यातपस्य॥ ३५॥ ईषदुष्णं कोष्णं॥ ईषदर्थे चेति कादेशः कवं चोष्णे इति कोः कवादेशश्च॥ कवादेशश्च॥ कदादेशश्च॥ मंदं च तदुष्णं च तदुष्ण॥ राम
क्लीबाः॥ गुणिनि विशेष्यनिघ्नाः चत्वारि उष्णस्य॥ तिजयति। तिज निशाने॥ पु जिरुचि तिजा कुत्स्येति पकु कवर्ग ५४
त्वं तादेशः तिजेदीर्घश्चेति कुत्स्य प्रत्ययेती क्ष्णो गति च्छ्रंसामुद्रल वर्णो विषलेशा तिमुक्फे॥ क्लीबे यवाग्नके पुंसि तिग्मार्थन्या गितो क्ति॥ ष्णु॥ स्वभि द्वियंरात्स निभवति॥ ॥

रादंते कः रः स्यात्ती दृणधर्मयो ॥ गद्भेस्त्री देवताभेतः छटुरणो । क्लीबंततित्रिषित्यर्थः । त्रीण्यप्सुलस्य ॥ तीव्रो मिरिस्था
ल्कुपचारात् । मयोगः मृगाणां तृष्णास्यस्यामरः आद्यच् ॥ मरीतिरिवखेल प्रतिताविति कन् ॥ ३५ ॥ इति दिग्वर्गः ॥ ॥ कज
संख्याने राष्ट्रे च । कर्मणि वञ् ॥ कालमितिमर्व मिति । बाणांतात्पवायन ॥ कालोमृत्सो महाकालेसमयेयमकालयोः द्विगति
। दि राञ्जतिसंज्ञे नेचक्रौ संज्ञा या मिति कः । दिष्टं देवे पुमान्कालेना दे तिनारात्छति ॥ नोदन्यतइतिवा ॥ नपि हनरा हचे
त्यसुन् ॥ राहादे राश्च ॥ सातृ डरानेत्पनड् । तस्मान्तुः वा तिनुट् सांतः सम्पगोति ॥ इरा ॥ गौ गतो ल्पचाद्यच् । चलारिसा

तिग्मंती द्यां खरं तहुल्कागत स्यामरीचिका ॥ २५ ॥ इति दिग्वर्गः ॥ ॥ कालोदिष्टोप्यनेहापि समयोप्यथ पक्षति
प्रतिपद्द्वे इमेस्त्री लेतदाद्यास्तिथयोद्वयोः ॥ १ ॥

मान्यकालस्य ॥ पक्षस्य मूलं । पक्षतीः । सर्वतोक्तिन्नर्थादिति ङीषि
षि तुपक्षती त्यपक्षति ॥ नवेसकमूले चप्रति पत्तियो प्रतिपद्यते । पक्रम्यते नमास्मादिः प्रतिपत्स्त्री तिः ॥ गतो संपदादि
त्वात् ॥ क्विप् ॥ द्वे प्रतिपत्तिथे ॥ दांतासा प्रतिपदाद्या यासांताः ॥ अतसागत्यागमते स्मतन्यजी तिअतेरिथिनू एषो
दरादित्वादत्वाद छंदोपः ॥ द्वयोरित्यत्र स्तुत त्वात्ति थिराष्टएवसंबध्यंते ॥ रार्कसामांतेनतिथ्वेः ॥ १ ॥

अ॰टी॰ १ घसं त्यंधकारं॥ घस्लृ अदने॥ स्फायी यो रिति रक्॥ वलस्तु दिवसं हिंस्त्रो दीर्घते क्षीणा भवति॥ दीङ् क्षये॥ दिवादि॥ दस्य र
५५ सिञ्च जिघ्री इ॰ति नक्॥ बाहुलकाद्ध्रस्वः॥ घतितमो निर्व्यापारस्थितिं चेति वा॥ घते॥ क्विनन्॥ नजहाति॥ नजिजहाते स्कि
नित्रशोसुपी तिरः॥ यत्तु अहनिति रुत्वमिति॥ मुकुटेनो क्तं॥ तन्न॥ रत्वस्य रुत्वापवादत्वात् दीव्यंत्यत्र दिवादिभ्यः
कि दित्वसच्॥ वातयति॥ वसंते रायंतादत्रि कमिनमी त्यरप्रत्ययः॥ वासरस्तु पुमान्॥ त्वागम भेदादिनयोरपि॥ पंच

घस्रो दिनाहनी वा तु क्लीबे दिवसवासरौ॥ प्रत्यूषोऽहर्मुखं कल्यमुषःप्रत्यूषसी अपि॥२॥

दिवसमपि॥ प्रत्यूषति॥ रुजति॥ कामुका न॥ क्षपरु जायां॥ इगुपधेति कः॥ प्रत्यूषोऽहर्मुखेर्वसो॥ अह्नो मुखं
कल्यमिति चेष्टं॥ अघ्यादय श्चेति कल्येष्यक्॥ ततः प्रज्ञाघरा॥ कल्यमपि॥ कल्यं प्रधाने क्लीबं स्यात् क ल्यो वा कुल्यक्
तिवजति॥ सज्जनीरोगदक्षे पूक ल्योः॥ वचने पिच॥ उषाय वचने पिस्यात् स्त्री सुमध्येत्तुयो षिति॥ ओषत्यंधकारं राम
उष दाहे॥ उषः कि दित्यसिः॥ अन्योपसर्गानिवृत्तये घति॥ उष प्रत्युषसिक्लीबं पित्व प्रस्वांचयो षिति॥ २॥ ॥ ५५

भातु मष्टं तं प्रभातं ॥ आदिकर्मणि क्तः ॥ अष्ट दिनस्यांतः ॥ स्यतिसमापयति दिनं येषां ते कर्मणि ॥ इत्यपि पाक्त्रयेनिर्णः सायं कां
डे दिनांते च ॥ सातं च मंतव्यमपवर्ग वद्धपति ॥ एकं दिनांतस्य ॥ सम्यग्ध्यायंत्यस्यां ध्यैचिंतायां ॥ आतश्चोपसर्गइत्यङ् ॥ संध्या
पितृप्रसूतं घंतरयोर्युगसंधिषु ॥ निर्विकारो पि ॥ संधायते नु संधीयते स्यां ॥ डुधाञ् ॥ आतश्च ॥ संध्या पितृप्रसूः सधोऽनि
शाक्षाण्व पितॄन प्रसूते ॥ क्विप् ॥ द्वे संध्यायाः ॥ अह्नः शाष्टस्तदवयवे ॥ प्रथमं च तद्दश्च ॥ प्राह्णः ॥ राजेतिरच् ॥ अह्नो

प्रभातं च दिनांते तु सायं संध्या पितृप्रसूः ॥ प्राह्णापराह्णमध्याह्नास्त्रिसंध्यमथ शार्वरी ॥ ३ ॥

ह्ण इत्यह्नादेशः ॥ अह्नो दंतादिति णत्वं ॥ अह्नः अपरः पराह्णः पूर्वापरेत्येकदेशि समासः ॥ अह्नो मध्यं ॥ सं
ख्याविसायेति ह्वापक्वांसमासः ॥ रात्राह्नाहाः पुंसि ॥ मध्यं च रहश्चेतिवाति स्वतां संध्यानां समाहारः ॥ आबंतो
वेति पाद्विकी क्लीबता ॥ पक्षे त्रिसंधा ॥ एकं दिनांतमध्यानां ॥ छ्रणोति वेष्टव ॥ ष्ट दिं सायांह्र ष्टम्ट एवतिभ्यः ॥
छरच् ॥ णिकौरेति ङीष् ॥ शार्वरी यामिनी स्त्रियो ॥ शृञ् हिंसायां शार्वर्यपि ॥ शार्वरी शार्वये ति शा ह्णारवे ॥ ४ ॥ ॥

अ॰टी॰१ नितरां शपंति तन्न करोति॥ आपारान् शोतन्न करोति॥ आतश्चोपसर्ग इति कः॥ निशादारु हरिद्रायां स्यान्नियामा हरिद्रयोः॥ गुणसंधी
५६ कं सि निट्॥ रूपामानुंगीतमीति॥ नामनी धानातेर्निट् पृषोदरादित्वात्‌ शांतापि॥ नगीओरूपसर्गाद्भति॥ एतिसृ स्व॥ इंद्रादीनि॥ शरा
त्रिदिन्यां त्रिषु॥ कृदिकारादिति ङीः पूरात्रा इत्यपि॥ रात्रीरात्रिस्तमस्विनी॥ त्रिशाष्टाहवि॥ त्रयो यामा यस्याः आद्यंतयोरर्द्धयीमन
योश्चेष्टाकालत्वेन दिनश्रामत्वात्॥ यद्‌॥ लान्नधर्मादीन्॥ पापपति खकारी फ रोगे इति कामप्रधानत्वात्॥ अंतर्भा
वितण्यर्थाद्यातेर् तिस्लस्तु इति मन्॥ क्षणं उत्सवं निर्व्यापारः स्थितिं वा ददाति कः॥ क्षणदो मरणे के रात्रौ क्षणदा क्षणद

॥ निशा॥ निशीथिनी रात्रिस्त्रियामा क्षणदा क्षपा॥ विभावरि तमस्विन्यौ रजनी यामिनी तमी॥४॥

जले॥ क्षपयति चेष्टां क्षिक्षपि॥ अस्मात् ण्यंतान्क्तिः पचाद्यच्॥ विभाति नक्षत्रादिभिः क्वचित् प्रावनौ स्वेतिवी प्रविभाव
री नौ ग्नारा त्र्यौः कुदन्तांचक्रयोपिति॥ विवादे वक्रकुलंच॥ तमो स्त्यास्यां॥ अस्मायेतिविनि॥ रजत्यनुरक्ता भवंति रागि
णोस्यां॥ क्षियेः क्विचेति वकारादृतिः॥ कित्वान्नलोप॥ उदि पभावे रजति पि॥ रजनीति ङीनी रात्रिहरिद्र्योकासु च॥ मीति
हे त ... क्षिरिता यामा यस्याः॥ निंदाया मिनि तास्यं त्यस्यां तस्यां तमुग्जाने॥ इन्नगत मिपद्येकृदिकारादिति॥ त उः पूपचाद्यच्
इति मायि॥ हृदरारात्रे॥४॥ ५६

तमो बहुलमस्यस्यां ज्योत्स्नातमिस्रेति निपातिता तमिस्रं तिमिरे कोपे पुंसि स्त्री तु तमस्वती ॥ कृष्णपक्षनिशा
यां च ॥ मो ज्योत्स्नादिभ्यः ॥ उपसंख्यानात् मत्वर्थेऽण् ॥ तामसी निशि दुर्गायां तामसी भुजगीरवगे ॥ द्वे अत्यंधकाररात्रेः ॥ ज्यो
त्स्नास्त्यस्यां ॥ ज्योत्स्नादण् ॥ एकं ज्योत्स्नावद्रात्रेः ॥ आगामिवर्तमाने च ते अहनी चेति कर्मधारये टच् ॥ स्त्रेरिफपावे तु स
मासांत पिधेरनित्यता श्च यण् ॥ य ॥ आगामिवर्तमाने अहनी युक्ते यस्यामिति बहुव्रीहिर्वा ॥ पूर्वापरादिने पक्षाववि

तमिस्रा तामसी रात्रिर्ज्यौत्स्नी चंद्रिकयान्विता ॥ आगामिवर्तमानाहमाना
हर्युक्तायां निशि पक्षिणी ॥५॥ गणरात्रं निशा बह्व्यः प्रदोषो रजनीमुखं ॥

पक्षावस्यां ॥ अनक्ष्यतीति निशीत्युपलक्षणं तेन पूर्वोत्तररात्रियुतं दिनमपि पक्षिणी ॥ तिद्दररत्रादयः पक्षिणी पूर्णिमास्यी
यो द्विह्न ॥ एषां प्राकेतिं ॥ आगामिवर्तमानाहर्युक्त तत्रापि स्त्रियोः ॥ एकं ॥५॥ गणानां बह्वीनां रात्रीणां समाहारः
गणरात्रं संख्यापूर्वसंख्यानात् ॥ तद्धितार्थेति द्विगुः ॥ अहः सर्वैकदेशेत्यच् ॥ रात्राह्नाहाः पुंसीति पुंस्त्वे तु न संख्या
पूर्वं रात्रिरिति लिंगानुशासनसूत्रेण क्लीबत्वविधानात् ॥ भवति नपुंसकयोगः संख्यापूर्वस्य रात्रस्य

अ०टी०२ ह्रस्वेति वररुचिवचनाच्च ॥ वारात्रं प्राकृसरव्यमान्वितं । मिति वक्ष्यमाणलाच्च ॥ रात्रिन्दिवा मिमुकुटयोः ॥ नपुंसक
५७ त्वसमर्थमसंभ्रमः परास्त । ऽप्यति । ऽपवैकेत्ये पचाद्यच् ॥ यप् । आरंभो दोषाया ॥ आदिसमासः ॥ आरब्धदोषायस्मि
न्निति वा । गोस्त्रियो रिति ह्रस्वः । दोषात्यय्ययमप्यस्ति । नक्तं दोषा ... न्याविति वा ॥ च्वट्टते ॥ रजन्या मुखमिव इव अ
र्द्धरात्रे ॥ अर्द्धः समवैकींत्यच ॥ निशेरते स्मिन्नू ॥ शीङ्ः स्वप्ने निशीथ गोपीथावनया इति ० यक्तानि शीथः स्तुपुमान्

अर्धरात्रं निशीथौ द्वे यामप्रहरौ समौ ॥ ६ ॥ स पर्वसंधिः प्रतिपत्पंचदश्योर्यदंतरं ॥

अर्द्धरात्रे स्यात् रात्रिमात्रके ॥ ह्रुवितिसमा विलाकृष्यतो द्वे ॥ रात्रिमध्यस्य ॥ या ति ॥ अर्त्तिस्तुक इति मन् ॥ यच्छन्दा ... ॥ ॥ दि राम
मगीति मुकुटेनोक्तं ॥ तन्न ॥ उक्तस्त्रु नस्यात्त्रेस्त्रि तत्वे तन्निर्मूलत्वात् ॥ यामस्तुपुंसि प्रहरे संयमे पिञ्जकोत्रितः ॥ प्र ५७
क्रियते ह्रक्षाक्षादेरस्मि च पुंसि संज्ञायामिति घः ॥ ६ ॥ प्रतिपत्पंचदश्योर्यदंतरमः संधिः स एव पर्वाणि प्रति
पत्पंचदश्योस्तु संधिपर्व प्रदिकूविति उर्गः ॥ संधिम मितोमजेते त्यादौ प्रसिद्धः ॥ स एव । पर्वक्लीबं मद्दे

र्गं यो अस्त्रावेल्नः स्त्रैं र्गांतरे ॥ दर्शप्रतिपदोः संधौ विषुवत्प्रभृति ॥ त्रिषु पर्वसंधिरित्येकं तामेति प्राकं चः राकं हि पंच दश्यै पौर्णमासी
मामावास्ये पक्षस्यांतौ राकं पूर्णमासेम्यां ॥ बहुव्रीहौ कृते स्वार्थे रण ॥ प्रज्ञादेराकृतिगणत्वात् ॥ सास्मिन् पौर्णमासीति निर्दे
शाद्वा यद्वा मांश्चंद्रः पूर्णो माः तस्येयं ॥ यदा ॥ महाराव्र श्रोष्टपदात् ॥ ज्ञितिस्त्रैत दस्मि वन्नवर्त्ते ते इत्यभेपूर्णमा सादृण्ड
प संख्यानादृण ॥ प्रदी आप्यायने ॥ गावेक्तः ॥ पूर्णश्चंद्रस्य पूर्णं तेन निर्वृता पूर्णिमा ॥ भावप्रत्यमाप्रांतेन निर्वृ तमित्यर्थे
इमप् ॥ टापूहे ॥ ७ ॥ सा पूर्णिमा उदयकाले प्रतिपद्योगात् कलाहीने चंद्रे ॥ अनुमन्यते अनुमतिः क्तिच् ॥ अन्यानुपस्तिः

पक्षांतौ पंचदश्यौ द्वे पौर्णमासी तु पूर्णिमा ॥ ७ ॥ कलाहीने सानुमतिः पूर्णे राका निशाकरे ॥ अमावास्यात्व
मावास्या दर्शः सूर्येंदुसंगमः ॥ ८ ॥

क्रिच् अथानुमतिरूनेंदुपूर्णिमा नु ज्योर रवि ॥ एकं ॥ चंद्रे पूर्णे [illegible] ॥ रनि स्तुभ्रां ॥ रादन्ते
॥ कृदाधारेतिकः ॥ राका ॥ न ध्यंते [illegible] त्वजातर जातिमां ॥ सं पूर्णेंदु तिथौ ॥ राकं ॥ अमा सह एव संतौ स्मां चंद्रार्कौ ॥ अ
मातस्य दन्य तरस्यामिति ण्यपायात् ॥ पक्षे वृद्ध्यभावश्च निष्पात्यते ॥ नामैकदेशे नामग्रहणाद् मोपि ॥ वसते रिन् ॥ प्रत्यय
ततो डि ॥ षि अमावसी ॥ इन्जादिभ्य इति ङी अमावासी मसीय परिमाणे दिवादिः ॥ अमा चंद्रस्य यौ साहचर्येण ॥ मस्यत परिच्छि
नो स्यां मासं अमामासी इन्न ॥ अमामसी इक् ॥ दर्शोऽमाऽमावसी चस्यादितिरभसः ॥ ॥

अ॰टी॰१ अथमावस्यस्य मावासी चामास्याय मासमीतिशाश्वतः ॥ दृश्यते रविः ॥ कुं सिसंज्ञायां म ॥ पक्षांते वैौ दर्शे नेचंद्रसूर्यः स्थ
५८ र्येंदुसंगमे ॥ सूर्येंदुसंगच्छंतेऽस्मिन्नघः चला रिदर्शस्य ॥ टी॥ चतुर्दशीयोगाद्दृष्टचंद्रमती साऽमावास्या निवालि । राणविलुप्तास्यचं
वक्त्र तेसा लक्ष्मी ॥ नष्टो गान्सिनी चंद्रकला ॥ श्री ह्यादि त्वादिनी ः सिनी वलधारमती कृष्ण रापरम् ॥ मनुस्त्रियां ॥ पुंवदितिन पुंव
त्वं संज्ञा पूरणेस्त्री इतिनिषेधादितिमुकुट ॥ तन्न ॥ सीनीवाली इत्यत्र समानाधिकरण्याभावात् ॥ असंज्ञात्वाद्दद्शापि
तर्कुस्तल्लाद्ब्र ॥ यदपि ॥ सिनी चंद्र ॥ कला सा बालाडल्पा त्रिति नेन विगतं तं ॥ तदपि न ॥ वाजेन्यस्यापि विशेषणत्वे न पूर्वनिपात

सा दृष्टेंदुः सीनीवाली सा नष्टेंदुकला कुहूः ॥

प्रसंगात् ॥ स्वामी मनुसिनी सितावाल्नास्य स्यामित्याह ॥ तन्न ॥ पुवन्नावप्रसंगात् ॥ राकं ॥ तदपेक्षमायोगान्नष्टाचं
द्रकला साऽमा कुहूः ॥ कुहूति ॥ कुहू विस्मापने कुरादिः ॥ वृत्ति स्पष्ट्यो ः कुरितिकु प्रत्ययो बाहुल्न कादिहापि ॥ मृ राम
गय्यादित्वाद्दूस्वोपील्य न्नोऽधेत कूजुकुकूस्मर पुतनुकरेण वः ॥ स्त्रियामितिविंध्यवासी ॥ कुहूः ॥ कोकिलालाला ५८
पनैष्टेंदु कलेदर्शमी ॥ राकं ॥ उपरत्य नैनेन ॥ रंजरगे ॥ कलन्येतिधक्ष ॥ ॥

अभिषेचनाकरणयोरिति लोपः॥ नतिवाघञ्॥ उपरागः रक्तपुंसी स्याद्ग्रहाक्रान्तार्के चंद्रयोः॥ उल्लेपरागककल्लेव्यसने पिति ग्रहते॥ ग्रहणं ग्रहः॥ ग्रहवृद्धर्यत्वाद॥ ग्रहो निग्रहति बंधनं हरो भृरणो घृमिः॥ सूर्ये दे त्रुतनदे चसैंहिके ये परगये ग्रहः॥ ग्रहस्य॥ षष्ठी॥ उपप्लवः सिंहिकेपि विप्लवोत्पातयोरपि सहोपप्लवेन वोपसर्जनस्ये ति समावः॥ उपरज्यते स्य॥ कर्मणि क्त॥ उपरक्तो व्यसनार्ते राहुग्रस्ते॥ त्रिलिंङ्ग सूर्यसोमः॥ द्विमाद्धि॥ राहुणा ग्रस्त चंद्रे सूर्ये च॥ अग्नित उत्पातो वै कृतं॥ उपआ

उपरागो ग्रहो राहुग्रस्ते त्विंदौ च पूष्णि च॥ (१) सोपप्लवोपरक्तौ द्वावग्न्युत्पात उपाहितः॥ एकयो
क्त्या पुष्पवंतौ दिवाकरनिशाकरौ॥ १०॥

सत्रमादितं फलं यस्य॥ उपाहितः॥ अन्योत्पाते पुमानारोपिते त्रि
षु हि आकाम्यादिषु॥ अंतौ वीकारस्य पुष्पविकसने॥ भावे घञ्॥ पुष्पो विकासः॥ अकाराद्यन्तः॥ तो॥ मतुप्॥ एक
योक्त्या साधारणवचनेन॥ प्रत्येकं॥ पुष्पवानिति न प्रयोक्तव्यमिति भावः॥ अकारांपि पुष्पवंतराहुः॥ अवृद्धत्वा
त्॥ विशिष्यांडतीति बहुलत्वकादवतेरपि च॥ गोत्रं तः पुष्पस्यावंतौ इति विग्रहे राकं ध्वाशिदि॥ रविपाणिनोपु
ष्पवंताख्याविति नाममाला॥ पुष्पवंताभ्यां॥ पुष्पवंतयो रित्यादि एकं॥ १०॥ ॥

अ०टी०२ स्तणद्वयंलवः ॥ श्लोकोतिमेषस्त्क लवद्वयमित्यादि शास्त्रसिद्धानिमेषाः ॥ तेष्टादश काष्ठा ॥ क. शते. इ. निकुषी. तिक्तन् ॥ क. ष्ट. द. रु. इ. टिडा
५९ मांकालमानपकर्षयोः स्यादिशिस्थानमात्रेच ॥ काष्ठमाख्यानचिह्निमे इतिविश्वः ॥ एकं कलयति ॥ कलसंख्याने ॥ वृषादिभ्यश्चेतिचुः ॥ एर्क
ताः कलाः स्त्रियोऽपि ॥ हरणडिं सार्यां ॥ अचू ॥ क्षणः पर्वोत्सवेपि स्यात्तथामानधनेद्वसः एकं ॥ तेत्तुक्षणाः ॥ क्षणुकौटिकल्यैवा
कलकादंजिघसीतिकः ॥ मुहुर्गामश्च ॥ राज्ञो ह्नोपइतिह्नलोपः ॥ हलिचेतिदीर्घः मुहूर्तः ॥ ११ ॥ अहश्वरात्रिश्च ॥ तयोःस
माहारः ॥ अहः रात्र. अ. इ. पुंसि ॥ यत्तु अह्नासहिता रात्रिरितिविग्रहं ॥ पद्रूपं वैरात्रइत्युपत्यपस्तंमुकुटे ॥ तन्न ॥ तथासं

अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कलाः ॥ तास्तु त्रिंशत्क्षणस्ते तु मुहूर्तो द्वादशास्त्रियां ॥ ११ ॥
तेतु त्रिंशदहोरात्रः पक्षस्ते दश पंच च ॥

८ त्यजभावप्रसंगात् ॥ अहः सर्वैकदेशसंख्यात् हंठरा वाभिधा
नात् ॥ गणरात्रवद ॥ जितिदृष्टांतोप्यसंगतः ॥ केवकारात्संख्याव्ययादेरत्यच्विधानात् ॥ अत्र तु तदादित्वाभावात् ॥ यद्द
दपि समाहारे स्त्रीत्वमथवो रात्रमित्युक्तं ॥ तदपिन ॥ समाहारेपि त्वाह्नादः पुंसित्यनेनपरत्वात्पुंस्त्वविधानात् ॥ राम
पदपिव यन लिंगानुशासनं ॥ द्विगुरपि पात्राद्यदंतइतिनपुंसकत्वेनाहो रात्रैर्द्वि रात्रमित्यदाहृतमितिसंमतिप्रद ५९
र्शनंकृतं ॥ तदपिन ॥ रात्रं आकृ संख्यायात्वितमिति द्विरात्रस्यनपुंसकत्वेपि ॥ ॥

अहोरात्रस्य तद्द्वयोः ॥ तद् ॥ एकं ॥ तेन अहोरात्राः ॥ पक्ष्यते ॥ पक्ष परिग्रहे ॥ कर्मणि घञ् ॥ पक्षो मासार्द्धके गेहपार्श्वसाध्यकिरो-
धयोः ॥ किरणादेः परतो वृंदे खलेस रवि [illegible] हाय्ययोः ॥ वल्लीरंध्रीयंतंत्रे च राज्ञ कुंजरपार्श्वयोः ॥ एकं ॥ शुक्लपक्षः पूर्वसंज्ञः
कृष्णपक्षोऽपरसंज्ञः ॥ क्रमेणोक्तौ ॥ कं ॥ तौ पक्षौ ॥ मस्यते परिमीयतेऽनेन ॥ मसी परिमाणे कर्मणि घञ् ॥ हलश्चे-
ति वा ॥ एकं ॥ १२ ॥ इयर्ति ऋच्छति वा ॥ अर्तेश्चेति तुः चात् किं त्वं ॥ मार्गादीनां युगे द्वे मं ॥ तादीनत्र वत्सयाति तदेकदे-
शमयनपरिच्छेदार्थमनुवदति ॥ द्वौ द्वाविति ॥ एकं ॥ नेर्ऋतुभिः ॥ अयतेऽर्कोऽनेन ॥ ल्युट् ॥ यत्तु अयते को नि-

पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ मासस्तु तावुभौ ॥ १२ ॥ द्वौ द्वौ माघादिमासौ स्यादृतुस्तैरयनं त्रिभिः ॥
अयने द्वे गतिरुदग्दक्षिणार्कस्य वत्सरः ॥ १३ ॥

नेति विग्रहः ॥ इण् गताविति धातो रूपमयनं मुकुटे-
न कृतं ॥ तदसंगतमिति स्पष्टमेव ॥ अयनं पथि भानोश्च उदग्दक्षिणतो गते ॥ एकं ॥ अयने तु द्वे अर्कस्य ॥ उ-
दग्दक्षिणा चाउत्तरदक्षिणा रवेर्द्वे अयने ते तु वत्सर इति चक्रे अर्कस्येति ग्रहणं चांद्रत्वया वृत्त्यर्थं ॥ पक्षादिकं
चांद्रमप्युक्तं ॥ अयनं ॥ तु न चांद्रं किंतु ॥ सौरमेव ॥ अयनद्वयस्य एकं ॥ वसंत्यस्मिन् ॥ वंसेश्चेति सरः प्रत्ययः ॥
स स्याद् धातुक इति सस्य तः ॥ १३ ॥

अ. टी. १
६०

रात्रिश्च दिवा च रात्रिंदिवं ॥ अचतुरेत्यादिना साधु तत्समं यस्मिन् तादृशे काले तुलामेषावस्थिते रवौ विषुवाख्यः ॥ ऽयं ततो ऽणु ॥ सं
ज्ञायामिति च त्वं ॥ चश्चकारेण ॥ अत्यन्तापि स्फक्तेः वः ॥ तेन विषुवान्समरात्रि वासर इति पुंस्कांडे बोपालितः ॥ विषुवणोपि विषुवनाम
रूपमंगनं विषकु ॥ तदस्यास्तीति विग्रहे विषुवत् तत्र पदलोपश्चाकृतसंधेरिति णमाद्यं तरणास्त्रत्रेण न भत्वय ॥ मृगशिरसा
युक्ता कापौर्णमासि ॥ नक्षत्रेण युक्तः कालः इत्यण् ॥ अचिरशौ षः ॥ मार्गशीर्षी पौर्णमास्यस्मिन् ॥ मासो स्मिन् पौर्णमासी

समरात्रिंदिवे काले विषुवद्विषुवं च तत् ॥ पुष्पयुक्ता पौर्णमासी पौषी मासे तु यत्र सा ॥ १८ ॥ ना
म्ना स पौषो माघाद्याश्चैवमेकादशापरे ॥ मार्गशीर्षे सहा मार्ग आग्रहायणिकश्च सः ॥ १९ ॥

त्यण् । इति न पुष्ययुक्ता पौर्णमासेत्युमत्तु पत्रसा ॥ १८ ॥ नाम्ना पौषो माघाद्याश्चैवमेकादशापरे इति क्वपि चित् पाठः ॥ मा
नं ॥ व्याख्यानं ॥ सह ते ॥ असुन ॥ सात ॥ पंचाद्यच ॥ व्यदंतोपि ॥ मार्गसिंह ॥ मह इति शाक्षायणि ॥ एकदेशग्रहणे शात स्रगो
पि मृगशिरा मृग इति रुद्रकोषात् ॥ नक्षत्र कापौर्णमासी ॥ मार्गसास्मिन्नस्ति ॥ आग्रहायण्या युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् ॥ आ
ग्रहार । यत्र्यश्च कुः ॥ ज्योत्स्नादित्वादण् आग्रहायणोपीति पुरुषोत्तमश्चत्वारि ॥ १९ ॥ ॥ राम
६०

पुष्येण तिष्येण वा युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् । नक्षत्रेण युक्तः । तिष्यपुष्ययोर्नक्षत्राणि यलोपः ॥ इति पूः । ततः सास्मिन्नि-
त्यण ॥ सहस्ये हि मि बले साधुः तत्र साधुरिति यत् ॥ तानीणि तपं त्यास्मिन् ॥ सांत । तपो लोकान्तरे पि च ॥ चान्द्रायणादौ धर्मे च
पुमान् शिशिरः शिशिर माघयोः मघया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन्निति ॥ फल्ल तिनिष्पादयति ॥ फल निष्पत्तौ । फलेर्गुक्चे । उणा-
न् गुरणगमश्च ॥ फल्गुनस्वनन्नि मासे नक्षत्रे फल्गुनी स्मृते तिगी वर्हीनां नदः ॥ प्रज्ञाघणी वृद्धिः ॥ फाल्गुनस्तव उर्नीयासे

पौषे तैषसहस्यौ द्वौ तपा माघेऽथ फाल्गुने ॥ स्यात्तपस्यः फाल्गुनिकः स्याच्चैत्रे चैत्रिको मधुः ॥१५॥

फाल्गुनी चास्य पौर्णमीति धरणि ॥ फाल्गुनीभिर्युक्ता ॥ पौर्णमास्मिन्नस्ति फाल्गुनः फाल्गुनिकश्च ॥ फाल्गुनस्तु
गुडाकेशेनदीजार्जुने नभ्रे रुहे ॥ तपस्य संज्ञमासे तत्पूर्णिमायां तु फल्गुनी ॥ विभाषा फाल्गुनी श्रवणाकार्त्तिकी
चैत्रीभ्य इति ठक् ॥ पद्दे गात पसि साधुः तत्र साधुरिति यत् ॥ त्रीणि ॥ चित्रया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन्नण् ॥ अणावकौ
॥ मन्यन्तेऽन्तं मधु ॥ मन ज्ञाने ॥ फलीपाटीतुः ध्यांदेनागः ॥ मधु ण्यरसे क्षौद्रे मद्ये नानुमधु द्रुमे वसन्तदै-
त्य भिच्चैत्रे स्यातीत्यानुयोगिति । त्रीणि ॥ १५ ॥ ॥

अ॰टी॰१
६२

वि॥ विशाखया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् । इति । मधुमकरंदः सोस्मिन्नस्ति ॥ मधोर्ञ् चेति ञः । राधा विशाखा नक्षत्री पौर्णमासी राधी सा
स्मिन्नस्ति । त्रीणि । पूर्ववदणद्वयेन ज्येष्ठः । संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्वृद्ध्यभावः ॥ भवेज्ज्येष्ठ्यां मासि च वर्हे ज्येष्ठा च गच्छ्रोधिके ति त्रि
कांडशेषः ॥ विरहिणः शोचत्यस्मिन् ॥ शुच शोके ॥ ऋज्रेंद्रे ति रक् चकारस्य ककारश्च ॥ शुक्रः स्यादाज्ञायां ज्येष्ठमासे वैश्वान
रेपि मानूरे तोद्दिरुद्दिहोः । क्लिवं तु भियमिति शुचेः पुंस्त्वाभिव्यक्त्यर्थं ॥ शोचंति विरहिणोस्मिन् ॥ इगुपधात्किदिती न
कित् च । आषाढया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् ॥ आषाढो व्रतिनां दंडे मासे मलयपर्वते ॥ स्त्री पौर्णमासी ॥ आषाढाभिराख्यात

वैशाखे माधवो राधो ज्येष्ठे शुक्रः शुचिस्त्वयं ॥ आषाढे श्रावणे तु स्यान्नभाः श्रावणिकश्च सः ॥१६॥

इति विग्रहे तु आषाढकोपि ॥ आरव्यानर्थ्यं तत्कुन् । शिल्पिसंज्ञ [illegible] । प्रागेस्वमायाद्रकश्च इति शाक्षणविः ॥ हि स्त्री पुं
सयोर्लूक्स्व भेदे श्रवणाश्रुतिकर्णयोरिति रभसः श्रवणेन युक्ता पौर्णमासी ॥ श्रवणानुवद्विज्ञेयाइति प्राप्तो लुप्पद्य
पि पौर्णमास्यां नेष्यते ॥ इत्युपसर्गः । विभाषा फाल्गुनी ति लिंगात् ॥ तथापि श्रवणा वाष्टादिशं तराव ॥ तेत्रवस्त्वे श्रवणेति
निर्देशात् ॥ अवाधकान्यपिनिपातनानीति श्रावणी त्यपि ॥ नभःसास्मिन् ॥ त्यणि श्रावणः श्रावणेमासि पाखंडे दध्या
ज्यां श्रवणा मताइतिहेम ॥ १॥

विरहिणो नभ्यति नश्यति नभ्यते वा नभाः ॥ नभ हिंसायां ॥ असुन् स्वामी तु नभास इति मेघच्छन्नत्वादित्याह ॥ तत्र । नभासो
नभासः ॥ नभाभिः नभास्सु इत्यादि रूपप्रसंगात् ॥ नभः खं श्रावणो नभाः इत्यनुपपत्तेश्च ॥ ऊ स्वर्लोकधीपथे मोः शाश्वते न
त ॥ भासतस्त्वपर्यं कथं न मात्रमित्यपि प्रेत्य नसहितेन मा वितिनज्वदे त्याहेत्य नभस्मिन् इति स्तुत्य श्रावणे पठनेन्तु
अत्वसंतस्येति रूपं घोनस्यात् ॥ धनुर्धरेति षु नभः ॥ क्लीबं व्योम्नि पुमान् घने ॥ श्रावणः श्रावणवर्णसु विसतं
हे ॥ विभाषा फाल्गुनीतिवक्रि श्रावणिकः त्रिरी ॥ १६ ॥ नभाअभ्रं ॥ तत्र साधुः ॥ नभस्यः प्रोष्ठपदाभिर्युक्ता प्रोष्ठप

स्युर्नभस्यप्रौष्ठपदभाद्रभाद्रपदाः समाः ॥ स्यादाश्विन इषोप्याश्वयुजोपि स्यात्तु कार्त्तिकी ॥ १७ ॥

दी ॥ भाद्र भद्रपदा ताभिर्युक्ता भाद्री भद्रपदी च पौर्णमासी तत्र ॥ सास्मिन्नत्पररा ॥ चत्वारि अश्विन्या युक्ता पौर्णमास्य
स्मिन्नस्ति ॥ इष गतौ ॥ राजगामिर ॥ मात्रा । कि पु ॥ सास्मिन् मासे जिगीषुगामस्ति ॥ अश्वं आत्पचः ॥ अश्वयुजा यु
क्ता पौर्णमास्य स्मिन्न ॥ अणार छयोः संज्ञापूर्वकत्वात् छय भावे ॥ अश्वयुजोपि ॥ आश्वि युज स्वो पद्धत्य मरमाणानी
राणी ॥ कृत्तिकाभिर्युक्ता पौर्णमास्य स्मिन्न ॥ १७ ॥

अ॰टी॰१
६२

बकुलाः कृत्तिका अग्रहायणं ॥ गर्जयति त्रस्याद यतीति शिशिरः ॥ ऊर्ज्ज व्रत प्राणनयोः ॥ तपं तात पचाद्यच् ॥ ऊर्जः कार्त्तिके बलेऽपि इति
हैमः ॥ विभाषा फाल्गुनी इति ठकि कार्त्तिकिकः ॥ चत्वारि ॥ इति ॥ द्वंते मूर्द्धचाहिचो ॥ तीउच्चाहिरादे शोमुडागमो गुणः ॥ हेमापिस
र्वत्रारणचि तिकृचूहिरादे शोमुडागमो गुणः ॥ हेमाशिसर्वत्रारणचेति सूत्रे र यज्ञाव्यंले मंतस्य तेलोपवचनानर्थक्यं डेम्नः त्र
कृत्यं नरस्य सत्वादि ति हिनो । तिवर्द्धयति बलेनेहि गतो वृद्धौ च ॥ अंतर्भावितस्य पर्थ्याद न्येभ्यो पीति मनिन् ॥ मार्गपौषा
भ्यां निष्पन्नस्यास्य तारकं ॥ शाशप्लुतगतौ अजिरशिशिरेति किरंतो निपातितः ॥ शशंति धावंति यस्मिन् पथिकाः शि

बा कृ लोजों का त्ती कि कौ हेमंतः शिशिरोऽस्त्रियां ॥ वसंते पुष्पसमयः सुरभिर्ग्रीष्म ऊष्मकः ॥१८॥

शिरः स्यादनो भेदै नु धारेत्री तन्नेन्यवदिति विम्बः शकं माघफाल्गुनाभ्यामृतोः ॥ वसंतपत्र मदनोत्सवाः ॥ दन्तूच हिवसी
ति कृच पुष्पाणां समयः ॥ सुष्टुरभं तेरभस्य कान्भवं त्पत्रार भरा भस्पेइन् ॥ सुरभिर्द्वे स्त्रि चंपके । जातीफले मातृभेदे स्र
य्पि चैत्रवसंतयोः ॥ सुगंधौ गविशल्लकाइ इति हैमः ॥ त्री शि चैत्रवैशाखाभ्यामृतोः ॥ मदेनेरसान् ॥ ग्रसु अदने ॥ अतोम
कृधातोऽनीन्नाव ॥ सुगागमम श्चग्रीष्म इत्युणादि सूत्रेणानिपातितः ॥ ग्रीष्म ऋतु भेदयोः ॥ ऊषति रुजति ॥ ऊष रुजा
यां ॥ अन्येभ्य इति मनिन् ॥ साञ्चादित्वाकन् ॥ मकि अदंतोऽपि ॥ ऊष्मो धर्मेऽप्युतित थाजेष्ठ ऊष्मा स्त्री लिपीति वोपालितः ॥१९ ६२

नितरां दह्यते ऽत्र । दह भस्मीकरणे ॥ हलश्चेति घञ् ॥ न्यंकादित्वात्कुत्वं निदाघो ग्रीष्मकाले स्यादुष्णे स्वेदांबुनो-
पि । उष्णस्योपगमः ॥ ओषति । उष दाहे ॥ इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः ॥ ऊष्मा विद्यते ऽनयोः । ऊष्मा ग्रीष्मः मानुदत्तो ग्रीष्मोष्मणोः स्याः
लिंगकः ॥ ऊष्मणु जामां ॥ मनिन् ॥ आगच्छति । पचाद्यच् ॥ ऊष्मणः आगमः यस्मिन् ॥ ऊष्मा पि ऊष्मा तपति । तप्यते वा इति ॥

निदाघ उष्णोपगम उष्ण ऊष्मागमस्तपः । स्त्रियां प्रावृट् स्त्रियां भूम्नि वर्षा अथ शरत् स्त्रियां ॥ १९ ॥

वो पाति तः । तपति । पचाद्यच् ॥ मस । प्रवर्षति प्रावृट् ॥ वृषु सेचने ॥ संपदादित्वात्क्विप् ॥ नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वाविति
दीर्घः ॥ वर्षंति वर्षाः ॥ अच् ॥ अर्शआद्यच् ॥ भूम्नि बहुत्वे ॥ तेन नित्यबहुवचनांतः । वर्षतीति । शृणाति शीर्यंते सस्यानि पाकेनेति
शृ हिंसायां ॥ शृदृभसो ऽदिः ॥ इत्यदिः ॥ नागुरिमते टाप् ॥ शरच्चेति च ॥ शरत् स्त्रियां । पुंसि शरदः शरदा इति । तथा
विश्वरूपकमाश्विनकार्त्तिका भ्यां मतौ ॥ २० ॥

अ॰टी॰१ अमी हेमंतादयः क्रमतो ॥ अत्रे श्चेति ॥ चाद्धिनः यन्नुमुकुटेनोक्तं केचन ... ति तन्नेति ॥ तत्रागुणसंगात् पाणिनीयत
६३ त्त्वदि मंतादीनां षण्णामेकं ॥ संवसंत्सर तमेति वसेः श्वस सृ वादितिसरक्सत्यमः ॥ सम्यार्थधातुकऽति तः ॥ एवं वत्सरोपि ॥ आप्यते अ
ब्दः ब्लु व्याप्तौ ॥ अब्दस्य यश्चेति दत् ॥ ह्रस्वत्वं च ॥ अब्दः संवत्सरे वारिवाहमुस्तकयोः पुमान् ॥ भावान् जहातीति जिहीते
वा ॥ देश्च श्री हिकालेयोरिति रपुट् ॥ हायनः स्त्रीति पाठे शारदा संबंधः ॥ हायनोनस्त्रियां वर्षे पुस्याच्छ्री हिभेदयोः ॥ शरीणा
ति ॥ ष्टंदिसायां ॥ शदं नसोरित्यादि ॥ प्रज्ञादित्वा...ण् ॥ शारदोपि ॥ ... ॥ शिति शारदे रितिरत्नकोशः ॥ षमष्टमविंत्कश्ये

षड्मी ऋतवः पुंसि मार्गादीनां युगैः क्रमात् ॥ संवत्सरो वत्सरोब्दो हायनोऽस्त्री शरत्समाः ॥ २०॥

समं तिकित्क बंकुवं तिसवां ॥ पचाद्यच् ॥ टाप् ॥ बहुवचननिर्देशात् प्रायेणायं बहुवचनांत इति धनमतिः ॥ क्वचि
द्वचनांतरमपि ॥ समां समां विजायत इति सत्रांते ॥ समायां समायामिति तत्र भाष्यात् ॥ संमातिसह वर्षेतं ॥ राम
ऋतवोस्यामिति वा मामा माने ॥ आतश्चोपसर्गे इत्यङ् ॥ समासमामिति निर्देशान्नलोपः समा संवत्सरे स्त्रि ६३
यां सर्वसाधुसमानेषु समं स्यात् त्रिषु मिधेयवत् ॥ २०॥ ॥

नराणां मासेन पितॄणामयं पैत्रोऽहोरात्रः ॥ नराणां मासेन पितृ वर्षेण ॥ देवानाममराणां अहोरात्रः ॥ कृष्णपक्षः पितॄणां दिनं शुक्लप
क्षोरात्रिः उत्तरायणं देवानां दिनं ॥ दक्षिणायनं ॥ युगसहस्रद्वयेन ॥ ब्रह्मणोयं ॥ ब्राह्मोजातो ॥ ब्राह्मोऽहोरात्रिः दैवेयुगसहस्राधिके स्त्रि
भिरह्नोरात्रदिवं दिव्यं वर्षं तैर्द्वादशभिः ॥ सहस्रैर्मानुषं चतुर्युगं ॥ तच्च देवानामेकं युगं तत्सहस्रं ब्रह्मणो दिनं ॥ भूतानां स्थि
तिकालः तावत्येव रात्रिः ॥ प्रलयकालः ॥ ये दैवे युगसहस्रे तौ कल्पमतः स्थितिं प्रलयं च ॥ कृपू सामर्थ्ये ॥ णंपा ॥ तावेव ध
च ॥ कल्पः शास्त्रे विध्यौ न्याये संवर्त्ते ब्रह्मणो दिने ॥ २१ ॥ मनोरंतरं अवकाश इति विग्रहः ॥ एकाधिकाः सप्ततिः सा च किंचिदधि

मासेन स्यादहोरात्रः पैत्रो वर्षेण दैवतः ॥ दैवे युगसहस्रे द्वे ब्राह्मः कल्पौ तु तौ नृणां ॥ २१ ॥ मन्व
तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥ संवर्त्तः प्रलयः कल्पः क्षयः कल्पांत इत्यपि ॥ २२ ॥ ॥
केति ॥ बोध्यं ॥

संवर्त्तते जगदत्र ॥ हलश्चेति घञ् ॥ संवर्त्तः प्रलयोऽन्ते ऽजैः इति हैमः प्रलीयतेऽत्र ॥ लीङ् श्लेषणे ॥ एरच् ॥ प्रलयो मतो संहारेष्वपि
इति हैमः ॥ कृपू सामर्थ्ये ॥ कल्पंते ॥ विरुद्ध लक्षणयात्रायंतेऽत्र ॥ पुंसीति घः ॥ कल्पोऽस्त्री सर्वत्र ब्रह्मवासरार्श्च कल्पन्याये विधाविति
हेमचंद्रः ॥ क्षीयंते प्राणिनोऽत्र ॥ क्षि क्षये ॥ एरच् ॥ पुंसीति घो वा ॥ क्षयो गेहे कल्पांते ऽपचये रुजीति हैमः ॥ कल्पस्यांतोऽवधिः क
ल्पः ॥ शास्त्रे विधौ न्याये संवर्ते ब्राह्मणो दिन इति शाश्वतः ॥ पंच प्रलयस्य ॥ २२ ॥ ॥

अ॰टी॰२ ६४ पंचते॥ खमनेन। पचिपंक्ति करणे विस्तारे वा॥ करणे घञ्॥ कुत्वं पचः पंचनं पंकी व्यक्ती करणं विस्तारो वा। तं करोति तत्करोतीति णिच्॥ ततः पंको घेक दृ मेइति हेमः॥ आप्नोति व्याप्नोति लोकान्॥ आप्लृ व्याप्तौ॥ नामनृसीमतीतिसूत्रेण निपातितः॥ पांतस्माद्रात्मा तं॥ पारस्त्वरणे॥ पाभ्नाविणिभ्यः पः॥ नीमादिलाद्‌पादाने॥ यद्वा पिबति भक्त मतिकर्त्तरिं॥ पापाने। केलयति क्रीडयति विषमे षु। किल श्वैत्यक्रीडनयोः॥ किले वु क्के तिटि षत्व कुगागमश्चास्तुभंकमस्पातिसमानं करोति॥ षो अंतकर्मणि॥ आतोनुपेतिकः॥ पृषोदरादित्वाह्नलषत्वेकल्मषं किल्बिषे क्लीबे पुंसीस्यान्तरकांतरे॥ कलयति वशी करोति। कल संख्याने। छंन्दि कलिभ्यश्चषन्॥ कलुषं लाविले पापे किल्बिषं एनः पर्योगमो॥ वृज्यते॥ वृजी वर्जने॥ वृजेः॥ किन्नेतिइनच्॥ वृजिनं कल्मषेक्लीं

अस्मिन् पंके मानुष्या आपापं किंचित् कल्मषं॥ कलुषं वृजिनेनो घमंहो दुरितं दुष्कृतं॥ २३॥

वं के पीनाकुटितेत्रिषु॥ पं त्पधोनेन॥ एती गच्छति प्रायश्चित्तेनेति वा॥ इण् गतौ॥ इण्‌आगसी त्यसुन्॥ नुडागमश्च॥ अंघते गच्छति दानादिना॥ अघि गतौ॥ पचाद्यच्॥ आम्‌गाम गात्सुल्स्यानित्यत्वान्नुम्॥ अर्षडः खेव्यमनेनसोइतिहेमः॥ अमति गच्छति अमगत्यादिषु॥ अमेऽरुक्‌ त्यसुन् रुगागमश्च॥ यद्वा॥ अहि गतौ॥ असुन्॥ अंघते॥ अंघइति केचित्‌पठंति॥ तन्न॥ अघिगतौ धातुबोधिपः॥ इणो भावे क्तः॥ दुष्टमितं गमनं अनेन॥ दुष्टं कृतं कर्म मतेन॥ इडुपधस्येतिषः। द्वादश पापस्य॥ २३॥ ॥ राम ६४

धरति विश्वं ॥ घञ्‌ धारणे ॥ अर्त्ति स्तुसु इत्यादिना मन् ॥ धर्मोऽस्त्री पुण्य आचारे स्वभावे यमयोः क्रतौ ॥ अहिंसेत्यनि
ष आयेनाधर्त्तुम सो मयो मुनास्ति ॥ प्र जो रर अट् ॥ ह स्वक्षेति यत एक द्रु कुस्वक्ष ॥ यहु प्रपुरा ति ॥ पुराक र्मणि शुभे स्तुपधे
ति कः ॥ स्तुग मर्द्द तितत्र साधुर्वा मित ॥ अतिशयेन प्रशस्तं द्विवचनेती यसुन् ॥ प्रशस्य अः ॥ श्रेयो मुक्तौ शुभे धर्मेति श्र त्राः देवा द्व
त ॥ सुष्ठु कृतं ॥ आदि समासः ॥ वर्ष ति कल ॥ वृषु सेचने ॥ इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः ॥ वृषो ... नु धर्मयोः पुण्यादिभेदयो ॥ श्रृंगयां कासके शुक्रे
पि च ॥ श्रेष्ठेस्या उत्तर स्वक्षे तिकैम ॥ पंचमोदनं मुत ॥ सुदह र्षे संपदादि ॥ प्रीत्न तर्पणे ॥ नावेक्ति नः ॥ मद्दो दीदर्षो ॥ प्रमद्दसंमदे
वै मत्ते स्त्रियां मुत्तु नमद यो षि ति ॥ त्वप नु ष्टो ॥ घञ् ॥ प्रमोदो घन्तौ ॥ आमोदो गंधहर्षयो ॥ २४ ॥ टुनदि समृद्धौ ॥ द्वितोऽप्

स्या धर्म मस्त्रियां पुण्य श्रेयसी सुकृतं वृषः ॥ मुत्प्री तिः प्रमदो हर्षः प्रमोदामोद संमदाः ॥ २४ ॥

च ॥ आनन्दथ भेन्तत ॥ ... शुभे ॥ स्तु हिंसायां सर्वधर्मो मनिन् ॥ भावे वा ॥ रूपनिहरवं ॥ स्रो त नु करणे ॥ बाकुलका त्वन् ॥ भा
वे वा ॥ म ... तु रूपते ॥ सौत्रांदि लुकं मुकुटेन ॥ तन्न ... तस्य गुणाय टितत्वा सौत्रा स्यात स्यादर्शनात् ॥ अन्तप सगा ॥ द्विपे तिस्त्र प
णितात्वसातेः प चाद्यच्चिमानंद त्यादि ॥ यत्तु सिनो त्प शुभं सांतं से द्वायेइ त्क कंमुकुटेन ॥ तन्न ॥ सिनोतीति विग्रहो क्रधीत्
प त्रा म स्या विरुद्धत्वात् ॥ यदपि स्याति उप वंसा त्वे णोऽअंतत कर्मणि ॥ इति स्वामी नाक्तं ॥ तदपिन ॥ ॥

त्पते ःके द्यतिस्यतीव प्रसंगात ॥ तनस्त्वविधानात ॥ बाकुलकस्य लगतिकगतित्वात ॥ अचतूक्त गते ःसाक्षात शोभनानि

अ॰टी॰१ त्पते ःके द्यतिस्यतीव प्रसंगात ॥ तनस्त्वविधानात ॥ बाकुलकस्यलगतिकगतित्वात ॥ श्वःश्रेयसङ्लमासां

६५ खात्पनेन सुखडुःखत क्रियायां भविः ष्याः ॥ षादशसुखस्य ॥ श्वआगामि श्रेयोत्र ।श्वःश्रेयसः श्वसोवसीयः श्रेयसङ्लमासां

खात्पनेन मुखडुःखत क्रियायां भविः ष्या ॥ षादशमुखस्य ॥ श्व आगामि श्रेयोत्र ।श्वःश्रेयसः श्वसो वसीयः श्रेयसइत्यमासां

त ःश्वो वसी यसमपि बोध्यां शे तेनेन शिवां शीढ स्वप्ने ॥ सर्वं निछ्रष्टे ति वनत्स्वश्व नि पातित ःशिवंतु ।मो क्षो क्षेमे सुखे

जत्ने शा बोयो गां तरे वेदे शुगुगुजीवाल के हरे ॥ पुंडरीके द्रुमे कीले भंद्रते ॥ भद्रिकल्याणे ॥ कुजल्हेतिरक्तनिपात्यते भद्रः

शिवे खं जरीटे वृष भे च कदंब को करी जातिविशेषे ना ल्को बंमंगल मुस्तयोः ॥ कांचने च स्त्रियां रास्ताकल्लाव्योम

स्यादानंदथुरानंदः शर्मशात सुखानि च ॥ श्वःश्रेयसं शिवं भद्रं कल्याणं मंगलं शुभं ॥२५॥

स्यादानंदथुरानंदः शर्मसात सुखानि च ॥ श्वःश्रेयसं शिवं भद्रं कल्याणं मंगलं शुभं ॥२५॥

पचाद्यचि भंदं भंदं भद्रशि राम

मनदीशु च ॥ तिथिभेदे प्रसारिएयां कटूफलानां ॥ नयोरपि त्रिषु श्रेष्ठे च साधौ च नपुंसिकरणांतरे ॥ पचाद्यचि भंदं भंदं भद्रशि ६५

वतथेति त्रिकांडशेषः कल्यं नीरुजल्वमाणयति ॥ कर्मण्यण ॥ कल्पे प्रातः काले आप्यते ॥ अण सादे ॥ अकर्तरीति वञ्

कल्याणं द्धिमंगले ।मणिसपरि ।मगति ।मंगते ।मंगेरचलच ॥ मंगलं पुन ॥ कल्याणमंगले भीमे मंगला श्वेतदूर्वाका

॥शोभते ॥ शुभशो भायां ॥ इगुपधेतिकः स्तु पूजितं भातिओ भइतिकः शुभोयोगे शुभं भद्रे ॥२५॥ ॥

भवनशीलं ॥ भूष्णाभौ ॥ लषपतपदेत्युकञ् ॥ भवो भद्रमस्ति सत्तायां इत्यजय ॥ भवो भद्रमस्यास्ति अतइनिठनौ ॥ भव
ति भव्यो गेयेपि पेति साधुः ॥ कुत्सितं शलैनेसंहरतीति ॥ शल चलने ॥ पंवस्लोच ॥ पचाद्यच् ॥ कुशले ... एषयोः पर्यायौ
क्षेम्णो भिज्ञे ॥ टुपल स्तुभं क्षितक्षये ॥ मन् ॥ अस्त्रियामिति क्षेममात्रालपि ॥ प्रकुन्दि रगात्पस्तु भमीति विग ... द्वयं

भावुकं भविकं भव्यं कुशलं क्षेममस्त्रियां ॥ शस्तं चाथ त्रिषु द्रव्ये पापपुण्यं सुखादि च ॥ २६ ॥

इति धातोः कप्रत्ययेनं मकुटेनकृतं ॥ तदसंगतं ॥ क्षेममस्त्री मंगले ॥ लब्धसरक्षणे सोमाधनवत्यपि ॥ शंस
स्तुतौ ॥ शस्यते स्मात्क्तः ॥ शस्यते भावे क्त इति मुकुटः ॥ शस्तः ॥ क्षेमे प्रशस्ते च ॥ वादरस्य केन्यायेनामा
त्रस्य पापपुण्यपर्यायौ सुखादि च शास्तां तं राष्ट्र जात द्रव्ये वर्त्तमानं त्रिषु बोध्यं ॥ तत्र स्त्रियां कल्याणी अन्येटा
वंता ॥ २६ ॥ ॥

अ॰टी॰१ ६६ मतल्लिकादयो नियतलिंगाः। ननु विशेष्यनिघ्नाः अच्युतमपाश्चेति प्रांच॥ स्तुत्यत्वेनिरपि संभवति॥ मतं॥ मतिमलति
भजन्... भरण॥ दौरराकुल्वकुलाः॥ प्रष्ठो हरादित्या रस्पस्य॥ मंशंसुचर्चीति॥ चर्व अयने॥ रूकुरुकुला॥ मल्लुनः॥ शंभू
वीतिहैमः॥ मकुष्टं कांडमवृसरो रसो वास्य॥ मगतः कांडेऽघेमे॥ स्मादितिवा॥ प्रकांडो॥ वेटपे... ...जस्कंधांतरेतरो
रतिहैमः॥ उच्यशाक्ष्ठस्तुसयोधौगरा॥ प्रशंसयोरितिति पातैतः॥ ततकूर्वादेंतेर स्पुरि लोपश्चत्वं चनिपान्यते॥ उद्

मतल्लिकामचर्चिकाप्रकांडमुद्धतल्लजौ॥ प्रशस्तवाचकान्यमून्ययः शुभावहोविधिः॥२७॥

द्यौ रस्त्र पुरे वस्तौ श्लाघायां देदजानिलेइतिहैमः॥ प्रशस्तः पुरुषः॥ पुरुषमतल्लिका॥ प्राशस्त्राचर्चिका॥ गोप्रकांडे॥ रम
मनुष्यो वा॥ लजती तिलजः॥ लजेकांतौ॥ पचाद्यच्॥ तरुल्लजः॥ तल्लजः॥ कुमारीतल्लजः॥ प्रकांडः॥ पुंस्यपि अस्त्री प्र
कांडो विपैटे पेतरुस्कंधमरास्त्रयोः॥ मतल्लिकादौ नांफ गिराक्ष्यत्र प्रशंसावचनैश्चेति समासः॥ कल्पसर्वाप्य ६६
श्यादिवदेतिनित्यसमासः॥ उद्धृत्यसमस्तोपीतिस्वामपादयः पंचप्रशस्तस्य॥ रात्र्यपनैनस्मुरवं इत्यरगतो॥ पुंसिसंज्ञाप्रामितिपशाकं॥२७

देवादागतं॥ तत आगत इत्यण्॥ दिश्यते उपदिश्यते स्म॥ दिशेः क्तः अतिसर्जने क्तः॥ नाम्पे कदेशयो भागिरिति रूढः॥ भाग एव॥ भागरूप भागरू
प भाग भागधेयः॥ भज्यते॥ भज सेवायां॥ अहलोर्ण्यत्॥ चजोरिति कुत्वं॥ भाग्य इत्येति स्वामी॥ भाग्यं कर्म शुभाशुभं॥ नियम्यते तेन मा
क्तिन्॥ नियच्छति॥ क्तिच् क्तौ चेति क्तिजवा॥ अतस्त्वस्त्रीति विधानं सामर्थ्यकं॥ नियतिर्नियमे दैवे इति विश्वः॥ वि[illegible] यते अनेन [illegible] धाञ्॥ उपस
र्गे घोः किः॥ विधिर्ब्रह्म विधानयोः॥ विधिर्वाक्ये च दैवे च प्रकारे कारकालयोः॥ षट् प्राक्तनशुभाशुभकर्मणः॥ हिनोति॥ इति हि गतौ
तिकार्यं॥ हि गतौ॥ कमिमनीति तुन्॥ का[illegible] तितुन्॥ कार्यतेनेन॥ णिपंतात् ल्युट्॥ करोतीति ल्युट् चेति चकाराद् न्युट् इति
मु कुटस्त्व संगं॥ तः कारणं॥ घातनेदेतौ करणे कारणं पुनः॥ पातनाकामरणं मंत्रादिषांगकर्मकारके इति हैमः॥ विशेषेण जायते

दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्री नियतिर्विधिः॥ हेतुर्ना कारणं बीजं निदानं त्वादिकारणं॥ २८॥

ने॥ उपसर्गे च संज्ञायामिति डः॥ अन्येषामपीति दीर्घः॥ यद्वा॥ विपते व्येञ् संवरणे॥ संपदादि क्विप्॥ वियेसंवृतं जायते जन
यति अंतर्भावित ण्यर्थः॥ अन्येष्वपीति डः॥ विशेषेण कामादिना वा जायते॥ विशिष्टाई लक्ष्मी जायते अस्मादिति वा॥ व
जयति कार्यं गच्छति॥ वजगतौ॥ अच्॥ पृषोदरादित्वादीत्वं॥ बवयोर्भेदः॥ रभेदाद्बीजं वबीजं तु रेतसि॥ स्यादाधाने च तत्त्वे
च हेतावंकुरकारणे इति हैमः॥ त्रीणि नितरां दीयते सा धारणतया जन्यते नेन॥ दुदाञ् करणेति ल्युट्॥ निदानं कारणे ति
ल्युट्॥ निदानं कारणे शुद्धे तपसः फलयाचने॥ वसदास्यवसाने च आदिर्मुख्यं तु कारणं॥ हेतु मुख्यकारणस्य॥ २९॥

अ॰टी॰१ क्षीयते इति क्षेत्रं शरीरं॥ तज्जानाति॥ ज्ञा अवबोधने॥ आतोनुपसर्गे कः॥ यत्तु क्षेत्रे जानातीति सकुटः॥ तन्न॥ एतद्यो वेत्ता
प्राहुरुपपदस्य गतिः विरोधात्॥ क्षेत्रज्ञा बात्मनि पुंस्यपि इति हैमः॥ अतति॥ अत सातत्यगमने॥ सातिभ्यां मनिन्मनिणौ विति मनिण्॥ पुर
अग्रगमने॥ पुरुः॥ कुषन्॥ अन्येषामपि दृश्यते इति दीर्घः॥ पूरुषोपि॥ पुरुषः स्यादात्मनि नरे पुन्नागे चेति हैमः॥ त्रीण्यात्मनः॥ प्रध
ते अत्र सर्वं प्रकृतौ॥ प्रधत्ते सर्वमात्मनीति वा॥ अन्येष्वपीति डः॥ प्रकृष्टं धानमनेन वा॥ प्रधानं प्रकृतौ बुद्धौ उत्तमे परमात्मनि
॥ महामात्रे इति हैमः॥ प्रकृष्टा कृतिः कार्यं यस्याः प्रकरोतीति वा क्तिच्॥ प्रकृतिर्गुणसाम्ये स्यादमात्यादिस्वभावयोः॥ योनौ

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियां॥ विशेषः कालिकोवस्था गुणाः सत्वंरजस्तमः॥२९॥

लिंगे पौरवर्गेऽपि॥ कालकृतो धर्मो यौवनादिर्विशेषावस्था॥ कालेन निर्वृत्तः॥ निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्य इति ठक्॥ अवस्था तिष्ठते
रङ्॥ व्यवस्थायामिति ज्ञापकात्॥ एकसतो भावः सत्वं॥ सीदत्यस्मिन्गुणादय इति वा॥ सहेस्त्वन्॥ सत्वं द्रव्ये गुणे चित्ते व्यवसायस्वभावयोः
पिशाचादावात्मभावे बले प्राणेषु जन्तुषु॥ रजयति॥ रञ्जेः भ्यां कित्॥ असुन्॥ नाम्यन्तेन॥ तमु ग्लानौ॥ असुन्॥ कर्मण्यपि रज
तमावक्ष्यमाणलिंगावपि॥ एष्वेव शेषे गुणेष्वेव रजोयं रजसा सह तुल्यलिंगौ रजोयं रजसां स्त्री उत्पन्नगुणाः [illegible]॥२९

जननं ॥ जनी प्रादुर्भावे ॥ जनेरुसिः ॥ ल्युटि जननं ॥ यत्तु जननेऽति मुकुटेनोक्तं ॥ तन्न ॥ तस्य छांदसत्वात् मनितिं तु जन्मइ
ति निषिद्ध ॥ उत्पत्तिसाहचर्यान्नु जजने इत्यौत्वे ॥ उत्पदनं । पद गतौ ॥ क्तिन् ॥ उत्त्रोंऽवृनं ॥ रुहेरप ॥ षट् । प्राणाः संत्यस्य अ
त इति ॥ चेतयते इति त्वं वा ॥ नंद्यादि ॥ जन्मो स्याप्ति ॥ अत इति ॥ नांतान्तु सादित्वात् ॥ जायते ॥ कमिगमिजनीति तुन्
य जि मनो मुत्र ॥ जन्तुः शरीरमस्यास्तीति ॥ षट् ॥ ३० ॥ जायते ॥ जनी प्रादुर्भावे ॥ क्तिच् क्तौ चेति क्तिच् ॥ जनपनेत्या
त्वं ॥ तितुत्रे तिटनेट् जातिः सामान्यं गोत्वयोः मातृयामाम यः ॥ च चुध्मां कं पिक्षु जनन्मनो जाती फले छंदसि

जनुर्जनित तज्जन्मा निजनिरुत्पत्तिरुद्भव ॥ प्राणी तु चेतनो जन्मी जंतुजन्युशरीरिणः ॥ ३० ॥ जातिर्जातं च सा
मान्यं व्यक्तिस्तु पृथगात्मता ॥

चेतिद्वैम ॥ किं जातं ॥ व्यक्तौ घजन्मसु क्लीबं त्रिल्वी गमुत्पन्ते समानानां भावः गु
ण वचनेति ष्यञ् ॥ त्रीणि ॥ व्यज्यते ऽनया ॥ अंजू व्यक्तादौ ॥ स्त्रियां क्तिन् ॥ व्यनक्ति वा ॥ क्तिच ॥ पृथगात्मा यस्य तस्य भावः
तल् ॥ द्वे चिती संज्ञाने भावे क्तः ॥ श्वीदित इति णिनिषेधः ॥ अस्त्रनिचत ॥ क्षिमते गविषये ॥ द्वे क्तो पुकुको चेतिकय
न् ॥ डुग्राम गमश्च ॥ हृदयं ॥ हरति आहरति विषयानिति वा ॥ स्वनस्वरादेः ॥ स्वन्यते स्म ॥ स्तु ग्रस्थाने तिमनसि निपाति
तं ॥ द्वन्द्व यस्य पद व्रति द्वादेश ॥ इति मठ रास्य प्रकारार्थत्वात् ॥ क्वचित् स्वादन्य पिठरते ॥ कि प ॥ तुं कारयत्यये
न तस्य पद इत्यन्ये ॥ मन्यते नेन ॥ असुन् ॥ त्र ज्ञाघ णिमानसं ॥ ॥

अ॰टी॰१ तद्भावि मन। अहं चर्चादिरयमित्येके ॥३१॥ ॥इति कालवर्गः॥ ॥बुध्यते नया बोधने वा क्तिन् ॥ ईषाणाति हिंसादानेषु ॥ गुरोश्च हलोऽइत्य

६० त्यत्यप्रत्ययः ॥ इनसई षा ॥ शाकंध्वादित्वात् ॥ पररूपाधृष्णुवंत्यनया निधृषा प्रागल्भ्ये ॥ ध्ये धिंश्रचसंज्ञायामिति ल्युच

ध्या यान्त्यनया ध्यानं वा ध्यायतेः संप्रसारणं चेन्च तिक्विप् ॥ हल इति दीर्घः ॥ प्राज्ञायते नया प्रज्ञानं वा ॥ औ ज्ञा अवबोधने ॥

आतश्चोपसर्ग इत्यङ् ॥ अज्ञापि प्रज्ञा ॥ शेमुषी ॥ पंचसवेदनं विदेति शाहशलीवानू ॥ शेते ॥ विच ॥ मोहः तं मुष्णाति

स्म॰ ऊ मी ॥ मुषे स्तेये ॥ मूलं विभुजादित्वात्कः ॥ गौरादित्वात् ङीप् ॥ मननं तया मननं वा मन ज्ञाने ॥ क्तिन् ॥ प्रकलमी त्वरां

॥चि॰ त्तं तु॰ चेतो हृदयं स्वान्तं हृन्मानसं मनः ॥३१॥ इति कालवर्गः ॥ ॥बुद्धिर्मनीषा धिष

णा धीः प्रज्ञा शेमुषी मतिः ॥ प्रेक्षोपलब्धिश्चित्संवित्प्रतिपज्ज्ञप्तिचेतनाः ॥१॥ बु॰ ॥

गुरोश्च हलः टाप् ॥ प्रेक्षाधीरीक्षणं दृक्षमित्तितिहेम ॥ उपलंभनं ॥ उपलभ्यते नया वा ॥ डुलभ ष प्राप्तौ पिञ्वादङ् ॥ प्रासे

श्चाहादित्वात्वा कृलकाराक्तिन् चिती संज्ञाने ॥ संपदादित्वात्क्विप् ॥ चेततां तासां त्वेन ॥ विद ज्ञाने ॥ प्रतिपादनं ॥ पद गतौ राम

संपदादित्वात्क्विप् ॥ करणे वा ॥ ज्ञप मिच्च ॥ चुरादिः ॥ रापांतत्वाद्यु विप्रात्मेषु आवादित्वाह्रु कृलकारा क्तिन् ॥ यदा तु चु ६८

रादिनां णिज भावे सामान्यापेक्षज्ञापकं ॥ तदा त्रिन्यन्या प्यपाव ॥ तिनु त्रेतिनेट् ॥ चितसं चेतने ॥ चुरादि ॥ रापांत्र ध्येतिनु

च ॥ चेतनासंविदि स्त्रियां ॥ वाच्यप्रमाणगस्त्वरौ ॥ चेतदि स्त्रबुद्ध ॥१॥ ॥

धारणाया क्तिः सुक्ताधी ॥ मेधृ संगमे । मेधते संगच्छते सर्वमस्यां गुरोश्चेति चकारः ॥ एकं ॥ इदमहं कुर्यामिति मनसो व्यापारः कर्म ॥ संकल्पनं ॥ कृपू सामर्थ्ये । भावे घञ् ॥ एकं ॥ चित्तस्य मनस आभोगस्तदेकप्रवणता ॥ पूर्णतार्थ आभोगो वारुणच्छत्रे पूर्णतायत्नयोरपि ॥ भुज पालनाभ्यवहारयोः ॥ भावे घञ् । मनसः कारो व्यापारविशेषः ॥ डुकृञ् ॥ अतः कृकमिकंसेति सत्वं ॥ द्वे मनसः स्वरूप्यादे तत्परत्वस्य ॥ चर्च अध्ययने ॥ चुरादिरयं ॥ ताञ्चावे चिंतिपूजादेरङ् ॥ संख्यानं चर्चे क्तिः उभ्यासः ॥ आतश्चोपसर्गे इत्यङ् ॥ संख्याकादे वि

धीर्धारणावती मेधा संकल्पः कर्म मानसं । चित्ताभोगो मनस्कारश्च
र्चा संख्या विचारणा ॥ २ ॥ अध्याहारस्तर्क ऊहो विचिकित्सा तु संशयः ॥

चारे च ॥ चर असंशये चुरादिः ॥ ण्यासश्रन्थो युच् ॥ त्रीणि विचारस्य ॥ २ ॥ अध्याहरणं ॥ अध्याङ्पूर्वाद्धृञ् ॥ भावे घञ् ॥ अदृष्टे वीर्ये दारणं तर्कणं ॥ तर्क भासार्थः ॥ चुरादौ पटपुटेति दण्डके पठति ॥ भावे घञ् ॥ ऊहनं ऊहः ॥ ऊह वितर्के ॥ भावे घञ् ॥ त्वा हरणे विपर्ययः ॥ तर्को वितर्के काङ्क्षायां ॥ ब्रूहकर्म विनाशयोः इति हैमः ॥ ऊह वितर्के ॥ भावे घञ् ॥ त्रीणि ॥ कित संशये सि ॥ गुप्तिज्किद्भ्यः सन् ॥ अ प्रत्ययात् ॥ विचिकित्सा ॥ उ एरच् ॥ संशय ॥ द्वे संशयस्य ॥ ॥

अ॰ टी॰ १
६५

संदेहनं घञ् ॥ द्वौ परौ प्रकारौ यस्य ॥ सर्वनामसंख्ययोरिति द्विशब्दस्य पूर्वनिपातः ॥ पृषोदरादित्वादत्वं ॥ चत्वारि विरुद्धानेककोटिकज्ञानस्य ॥ णीञ् प्रापणे ॥ निर्णयनं ॥ ३ ॥ चिञ् उपसर्गादसमासेपीति णत्वं ॥ चिञ् चयने ॥ निश्चयनं ॥ एरच् इत्यच् ॥ द्वे ॥ ३ ॥ मिथ्यात्यपक्षं चेति द्विपुंसि दृष्टिः ॥ नास्ति परलोक इति मतिरस्य ॥ अस्तिनास्तिदिष्टं मतिरिति ठक् ॥ तस्य भावे नास्तिकता ॥ द्वे ॥ परलोको नास्तीत्यादि बुद्धेः ॥ पद गतौ ॥ व्याङ् पूर्वः ॥ व्यापादनं ॥ णपं तात्वघञ् ॥ द्रोहस्य चिंतनं ॥ दु ॥ बाकुलकाद्ल्युडितिल्युट्

संदेहद्वापरौ चाथ समौ निर्णयनिश्चयौ ॥ ३ ॥ मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकता व्यापादो द्रोहचिंतनं ॥ समौ सिद्धांतराद्धांतौ भ्रांतिर्मिथ्यामतिर्भ्रमः ॥ ४ ॥

टः ॥ तत्त्वाख्यौ लविशिष्टे भावे ल्योवि हि तत्वेन नपुंसकत्वविशिष्ट ॥ भावेल्युट्टो निरयवादत्वात् ॥ द्वे द्रोहचिंतनस्य ॥ सिद्धौ तौ निश्चयोयस्मिन् ॥ राद्धः सिद्धांतौ निश्चयो यस्मिन् ॥ द्वे ॥ भ्रमु चलने भावे क्तिन् ॥ अनुनासिकस्येति दीर्घः ॥ भ्रांतिरनवस्थितौ मिथ्यामतौ च भ्रमगे ॥ मिथ्येत्यव्ययं तेन कर्मधारयः ॥ भावे घञ् भ्रमः ॥ नोदात्तोपदेशेतिन वृद्धिः ॥ भ्रमोंबु निर्गमेपि ॥ तौ कुंदभ्रमरयोरपि ॥ त्रीण्यतस्मिंस्तद्ज्ञानस्य ॥ ४ ॥ १ ॥

राम
६५

संवेदनं ॥ विद ज्ञाने ॥ संपदादित्वात्क्विप् ॥ आगमनमार्गः ॥ गमेरित्यनुवर्त्तमाने श्व दूः उ इत्यादिनोपः ॥ वध्वराहत्वत्य
दातु क्विपि गमः ॥ कावित्यंतलोपे क्व चगमादिनामित्यकारादेशस्तदा ओः ॥ सुपीतिपरि ओमिराप्रिच आगवंनूइति विशेषः
॥ गुरी उद्यमने स्मात् क्विपि नु आगूः आगूरौ आगुरः इति ध्रुवत ॥ ज्ञानाते ल्युट् ॥ यमः ॥ समुपनिविकरेरः वेत्सम्
नियमयमोयं ॥ त्रयाणां च प्रतिज्ञाति श्रयेवते ॥ आङ्पूर्वात्स्थगोतेः ॥ दौरित्यप् ॥ ओ श्रवौ गिकतौ कसनाः क्वचं ॥ स्थे

संविदागूः प्रतिज्ञानं नियमाश्रवसंश्रवाः ॥ अ
ङ्गीकाराभ्युपगमप्रतिश्रवसमाधयः ॥ ५ ॥

ते ॥ रावं संश्रव प्रतिश्रवौ ॥ अंगीति अंतमव्ययं तत्पूर्वात् कृञो भावे घञ् ॥ अभ्युपेत्युपसर्गद्वयपूर्वात् इणे ॥ ग्रहि छ्रदइत्य
प् ॥ अभ्युपगमस्तु पुंसि स्वीकारे निकटगमने चास ॥ समाङ्पूर्वाद्धातो भावे किः समाधिन समर्थने ॥ ध्यायेवैरस्यनि
यमे का व्यस्य चरणांतरे ॥ दशोणीकारस्य ॥ ५ ॥ ॥

अ०टी०१ मोक्षफलिका धीर्ज्ञानं॥ अन्यफलिका शिल्पे शास्त्रे च या धीः॥ सा विज्ञानं॥ विज्ञानं कार्मणि ज्ञाने इति हैमः॥ मुकुटस्क मो
७० क्ष इति निमित्तसप्तमी॥ मोक्षनिमित्तं शिल्पशास्त्रयोर्धीर्ज्ञानमुच्यते। अन्यनिमित्तं यान्तयोर्धीः सा विज्ञानमिति व्याख्यातृ॥ मो
चनं॥ मुच्लृ मोक्षणे॥ क्तिन्॥ मुक्तिः॥ मोचनं मोक्षणे योरिति हैमः॥ बंधविरहः केवलस्य भावः॥ गुणवचनेति ष्यञ्॥ निर्वाति
त्र भावे वा॥ क्त अधिकरणे चेति॥ को-वात्क॥ निर्वाणो वात इति पूर्ववत्॥ यद्वा॥ अधिकरणे भावे वा ल्युट्॥ बंधघातिर्ग

मोक्षे धीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः॥ मुक्तिः
कैवल्य निर्वाणश्रेयो निःश्रेयसामृतं॥ ६॥

मनमित्यर्थः॥ निर्वाणं मोक्षनिर्वृत्तिविधघातेकरिमज्जने इति हैमः॥ अतिशयेन प्रशस्यं श्रेयः॥ श्रेयो शुभे धर्मे इति
प्रशस्यस्य श्रः॥ श्रेयः॥ श्रेयोस्तु शुभे धर्मे ति॥ प्रशस्तेऽन्तु वाच्यवत्॥ नितरां श्रेयो निःश्रेयसं॥ अचतुरेति निपातितः॥ निःश्रेय ७०
संतु कल्याणे मोक्षे च नाधन॥ न्वतरिदे व्यो॥ ६॥ ॥

मोक्ष स्रंसने। अमतंत्से प॥ चुरादिः परस्त्रू। घञ्चा॥ मोक्षोनिः श्रेयसेवद्व्यवित्रो षेमोचनेमुक्तौ इतिहैमः॥ अपवर्जतनघञ्
ञ्श्रपवर्गस्त्यागमोक्षयोः॥ क्षि यावसाने॥ साकल्ये इतिहैमः॥ श्रेष्टौ॥ ज्ञानक्रि॰ रूढं ज्ञानानि कौत्पी त्वात्। विद् ज्ञाने। वेदनंसं
स ज्ञायां समज्ञेति क्यप्। विद्यविरूढ॥ अहमिति विभक्तिप्र ति॰ पकमं॰ ये॥ अहंकारार्थकं॥ अदं श्रधानामति त्रिरणीरी
पयति विडमोयति॥ रूप विमोहने॥ अचू अन्येषामपीतिदीर्घः यहर॥ रूपकरणे इति चौरादिकस्यो पयार्थः यहरू॰ रू॰
पते॥ स्रूपते॥ रु शब्दे। स्वब्पशिल्पे तिपप्रत्ययो दीर्घश्च निपातितः॥ रूपं तु श्लोकशब्दयोः॥ यशोवाकाशेमो दयेनाट

मो क्षापवर्गो थाज्ञानमविद्याहंमतिः स्त्रियां॥ रूपंशब्दोगंधरसस्पर्शाश्च विषया अमी॥७॥

कादिकेग्रंथावृत्तौ स्वभावे चेति हैमः॥ शप्पते॥ आक्रुश्यते॥ शप॰ आक्रोशे॥ शामपि स्यांदृदताविति दन् शब्दो
ह्मरे यशोगीत्लो वाक्येखे श्रवणो ध्वनाइति हैमः गंधयति॥ गंध अर्दने॥ अचू॥ गंधः संबंधलेशयोः॥ गंधकामोदगर्वे
षि तिहैमः॥ रस्पते॥ रस आस्वादने चुरादिः॥ रस्यचू। घञ्वा॥ रसो गंधरसे जले॥ शृंगारादौ विषवीर्यै तिक्तादौ द्रवरागयो
॥ देहधातुप्रभेदे च पारदस्वाद्ययोः पुमानिति हैमः॥ स्पृश्य संस्पर्शने॥ अकर्त्तरि चेति घञ्॥ स्पर्शौ चर्योपरदाने
स्पर्शके रुजी तिहैमः॥ विषि॥ व्यंति निबध्नंती द्विपाणी॥ षिञ् बंधने पचाद्यच् परिनिवी तिषत्वं विशयोयस्य याज्ञा तस्मत्रगोचरे देशाय

[illegible] म॰ ॥९०॥

अ॰टी॰ १ गाव इंद्रियाणि चरंतेष्वु॥ करणाधिकारेणे च स चरेतिति पातितः॥ इंद्रियैरर्थ्यंते॥ अर्थजायाक्रयां॥ कर्म
७१ णि घञ्॥ पंचानामपि प्रत्येकं त्रीणि त्वष्यंत्यनेन त्वक्षुअलित्विषिभ्यां किदिति करणे ऽईकन्॥ विषयोस्यास्ति॥ इनि
॥इति॥ इंद्रिस्यात्मा नोलिंगं॥ इंद्रियमिंद्रलिंगमित्यादिना घञ्निपातितः॥ इंद्रियतुच द्रुकरादिसुरेतमिद्दति

गोचरा इंद्रियार्थाश्च हृषीकं विषयींद्रियं॥ कर्मेंद्रियंतुपाद्यादिमनोनेत्रादिधीद्रियं॥ ८॥

हेमः॥ त्रीणींद्रियाणां॥ कर्मसाधकमिंद्रियं कर्मेंद्रियमुच्यते॥ पायतिशोषयतितैलमिति पायुः॥ पेशोषणे
॥ कवापजीत्युरण॥ आतेमुक्॥ पायूपस्थं पाणिपादौ वाक्चेतींद्रियसंग्रहः॥ तत्र [illegible]॥ पाश्चात्॥
॥ क्रियाइति कामंदकीये॥ एकं ध्यादींद्रियस्यधीसाधनमिंद्रियंधीद्रियं॥ मनः करणौ तथानेत्रं रसनाचत्वचास राम
हृ॥ नासिकाचेतिषट्॥ तानिधीद्रियाणि॥ प्रचक्षते॥ एकं॥ ८॥ ७१

तुसौ त्रोधातुः ॥ तवतीति द्विनस्त्रिगान ॥ छि त्वरछ त्वरइति दिनाघच ॥ दीर्घादिरनाघच ॥ दीर्घादिरपि निरे ॥ न्नमस्तु गोरी शृंगा ॥ भो
रहितेगवित्वरः कालेप्राप्ते कषाये च रसे व्यंजनच्युते त्स्तुत्पलीनी ॥ नापी कषायस्त्क वरइति चोपालितः ॥ पुंसि कषाय
स्त्क वरमिति । लोबिकांडरत्नकोषः ॥ कषति कंठं ॥ कष हिंसायां ॥ बाहुलकादयः कषायः । कषायः सुरभौ रसो । राग
वस्तुनि तिर्यासे क्रोधादिषु विलेपने विरोँ इति हैमः ॥ अस्त्री त्युभयान्वयि ॥ ठक्रको शाभ्यां ॥ ॐ तु चरस्तु कषायो

तुवरस्तु कषायोऽस्त्री मधुरो लवणः कटुः ॥

स्त्री त्येकैः ॥ पतंति द्विं कषायरसस्या मधुमाधुर्यमस्यास्ति ॥ ऊषसुषीतिरः ॥ मधुरस्तु प्रिये स्वादौ रसे च रस
वत्यपि ॥ मधुरा मधुरा पुष्यं मिष्टं मेदा मधूलिषु ॥ मधुकर्कटिकायां च मिश्रेयाशतपुष्पयो रिति हैमः ॥ कं लु
नाति जाड्यं ॥ लुञ् छेदने ॥ नद्यादिल्युः ॥ लवणा छ्युगिति लिंगादरात्वं ॥ लवणो राक्षसे रसे ॥ अविभेदे लवणा
त्विडिति हैमः ॥ राकं ॥ करत्वाद्वरणा तितीक्ष्णात यामुखं कटे वर्णा करणयो ॥ ॥

अ.टी.१ कटिं वटिं भ्यां चेत्यलुः ॥ कटु कार्ये मत्सरे च ह्रस्व रोच कटू रसे ॥ तिक्तोपि प्रियंगु सुरभि कटुका राजिका स्व पीति हैमः ॥ एकः ॥ तिजय
७२ तिस्म ॥ तिज निशाने क्षमायां च ॥ सामान्यापेक्ष ज्ञापक कात्क्षुर्दो नांगि ज भावे गत्यर्था कर्म के तिक्तः ॥ पश्चांतरेतु संज्ञा पूर्वक त्वाद्गु
णभावः ॥ तिक्तस्तु सुरभौ रसे तिक्ता कुटक त्वां हिरण्यां तिक्तं पर्वट कौषधे इति हैम ॥ एकं ॥ अंब्यते शब्दायते भोक्तृभिः ॥ अविशु
दे ॥ मृत्राकम विभ्यः क्तः ॥ अंतः ॥ अम्लरोगे ॥ अमति रुजत्यरुचिं ॥ बाहु ॰ त्काम्ले अम्लोपि ॥ अम्लो रसे ऽम्लवेतसे इति है

॥ तिक्तोम्लश्च रसाः पुंसि तद्वत्सु षडमी त्रिषु ॥ १९ ॥

म ॥ एकं ॥ रस आस्वादने ॥ दंत ॥ रस्यंते ॥ रसस्य ॥ घञ् ॥ तुवराद्यः षद्रसवाचकाः ॥ तत्र तु कटुकषाययोर राम
स्त्रीत्वस्योक्तत्वादितरेषां लिंगनिर्णयमाह पुंसीति ॥ गुणमात्रे वर्तमाना मधुराद्यः ॥ पंच पुंसीत्यर्थः ॥ अमीषट् ७२
षणां वाचकास्तु वरादयः सन्नापि गुणिनि त्रिलिंगा इत्यर्थः ॥ कटुशाखा स्त्रियां वोलवणीतिवाच्यापू ॥ १९ ॥

सुरतादि विहितविमर्दोत्थे माल्यादिगंधे घर्षणात्समुद्भवे चंदनादिगंधे च जनानां मनोहरे परिमलः ॥ मल धारणे । मल्यते कर्मणि घञ् । संज्ञापूर्वकत्वात् वृद्ध्यभावः ॥ खनो घचेति । घो वा द्विलकरणादन्येभ्योपीत्यस्युपसंख्यानात् ॥ यद्वा ॥ मलेन धारयति जनमनो । मितिपचाद्यच् ॥ स्यात्परिमलो विमर्दोत्थे मनोहरगंधयोः ॥ अपि तु रतोपमर्दवीकसच्चूर्णरसंगादि सौरभे पुंसि ॥ शाकं ॥ स परिमलो । अतिनिर्हारी अत्यंतमनोहरश्चेदामसमंतान्मोदयतीत्यामोदः ॥ मुद हर्षे । णिजंतः ॥ आमोदो गंधहर्षयोः ॥ एकं आगुणात् गुणेभ्यो शुक्लादयः पुंसीत्यतः प्रागतः परं वाच्यलिंगत्वमधिकृते ॥ १० ॥ समाकर्षत्यवश्यं मनः ॥ आवश्यके णिनिः ॥ यद्वा । समास

विमर्दोत्थे परिमलो गंधे जनमनोहरे ॥ आमोदः सोतिनिर्हारी वाच्यलिंगत्वमागुणात् ॥ १० ॥ समाकर्षी तु निर्हारी सुरभिर्घ्राणतर्पणः ॥ इष्टगंधः सुगंधिस्यादामोदी मुखवासनः ॥ ११ ॥

माकर्षणशीलस्त्वः ॥ सुथ जानीविति णिनिः ॥ एवं निर्हारी ॥ हृ हरणात् गंधस्य ॥ सुष्ठु रमंते त्र सुरभिः ॥ इन् ॥ घ्राणं तर्पयति ॥ णत्वादिकेषु इष्टो गंधोस्य ॥ इष्टगंधः सुगंधोस्य त्रिषु क्लीवं तु वालके ॥ सुष्ठु गंधोस्य गंधस्येदिति । समासांत इकारः ॥ सुरगंधिस्यादि इष्टगंधे त्रिषु क्लीवे नपुंसकं ॥ चत्वारि इष्टगंधस्य ॥ आमोदयति । सुप्यजातौ विनिरिणिनिः ॥ मुखं वासयति ॥ नंद्यादिल्यु ॥ हृ मुखवासनवटिकादेः ॥ ११ ॥ ॥

अ॰टी॰२ पूति विस्र दुर्गंधे च॥ पूयते। पूतिः॥ क्तिन्॥ पूतिर्दुष्टो गंधोस्य॥ गंधस्येदि नीकारः॥ दुर्गंधे त्विकारोनेति शेषः॥ द्वे दुर्गंध
७३ स्य॥ विस्यति॥ विचू शरप्रवेशने॥ स्यपीति बाहुलकाद्रक्॥ वेस्रठस् इति मदः॥ विस्रं मतिं इति वा॥ अत्यन्ते ष्योर्यीति द्वेः
बरं वरभेदः॥ आमोऽकामलः तस्येवागंधोस्य॥ उपमानाचेति समासांत इत्॥ द्वे अपक्वमांसादिगंधे॥ शाश्वतस्तु
कस्तूरिकायामामोदः कर्पूरे मुखवासः॥ बकुलेस्यात्परिमलश्चंपके सुरभिस्तथेति॥ एकत्रिमनोस्मिन्॥

पूतिगंधिस्तु दुर्गंधो विस्रं स्यादामगंधि यत्॥ शुक्लशुभ्रशुचिश्वेतविशदश्येतपांडुराः॥१२॥

शुक गतौ॥ ऋज्रेन्द्र इति निपातितः॥ शुक्लामोगांतरेसिते॥ नपुंसकं त्वरजते॥ शुभ भने॥ शुभ्रमदीप्तौ शोभायां वा॥
स्फायीति रक्॥ शुभ्रं दीप्तेऽभ्रके सिते इति हैम॥ शुच दीप्तौ॥ इकुत्रिसिचिताकृत्रौ श्वादिः॥ श्वेतनमः घञ्॥ श्वेतो द्वि राम
पाद्रिभेदयोः॥ श्वेता वराटिकाष्टपाटलाशंखिनीषु च॥ लौ वंरूपे॥ कारीयते॥ रा दूरगातने अच्॥ विशदः पांडुरे ७३
व्यक्ते इति हैम॥ श्यायते श्यैङ् गतौ॥ दश्यापाम्यामितन्॥ पंडते मनोस्मिन्॥ पडि गतौ बाहुलकादुरो दीर्घश्च॥१२॥ ॥

अवदायते स्म॥ दैप् शोधने॥ कर्मणि क्तः॥ अवदातं तु विमले मनोज्ञे सितपीतयोरिति हैमः॥ सिनोति मनः॥ षिञ् बंध
ने॥ अंतिघसिभ्यः क्तः॥ सितस्त्ववसिते बद्धे सिता तु शर्करा इति हैमः॥ गुरते उद्युंक्ते मनोऽस्मिन्॥ गुरी उद्यमने॥ ऋज्रेन्द्रेति
निपातितः॥ गौरस्त्वेतेऽरुणे पीते विशुद्धे चेन्द्रमस्यपि॥ विशदे गौरं तु श्वेतशार्षपे पद्मकेसरे इति हैमः॥ यत्तु गौरतेरि
ति स्वामी॥ गौरते मुकुलस्य॥ तन्न॥ गुरि उद्यमने इति धातुमुपन्यस्याकरूपोपपत्त्यासस्यासंभवात्॥ बलक्षते॥ घञ्
बस्थिभाण्डुरित्यलोप॥ यद्वा॥ वलति॥ वल चलने॥ क्विप्॥ वलं अक्षं त्यस्मात्॥ अक्षू व्याप्तौ॥ संघाते वा घञ्॥ वलं चासौ

अवदातः सितो गौरो वलक्षो धवलोऽर्जुनः॥

अक्षश्च॥ यद्वा॥ वलं क्षायति॥ क्षै क्षये॥ आतोनुपसर्गे कः॥ धावति मनोऽत्र॥ धावु गतिशुद्ध्योः॥ वृषादित्वात्कलच्॥ बाहुल
कात्ह्रस्वः॥ यद्वा॥ धनं धवः॥ धूञ् कंपने॥ ऋदोरप्॥ धवं लाति॥ ला दाने॥ आतोनुपसर्गे कः॥ अथवा धवलो मदोन्मत्तेषु
सुंदरे सिते॥ धवलो गौरिति हैमः॥ अर्ज्यते॥ अर्ज अर्जने॥ अर्जेर्णिलुक्चेत्युनन्॥ अर्जुनः ककुभे पार्थे कार्तवीर्यमयूरयोः॥ मातु
रेकसुतेपि स्यात्धवले पुनरन्यवत्॥ नपुंसकं तृणे नेत्ररोगे स्यादर्जुनी गवि॥ त्रयोदश शुक्लवर्णवतु श्वेतस्य सम

अ॰टी॰ १ पीतोसौ रक्ते तरजमारुग्विः ॥ वलक्षस्तु सितः शावः कदलीकुसुमोपमः अर्जुनस्तु सितः कुल्मलेशवान् कुमुदछ
७४ विरिलत्कम् ॥ सुद शशोप्यत्र ॥ तथा च धरणिः ॥ सुद क्ते च धूते केवले च प्रयुज्यते इति ॥ इरतिमनः ॥ वृषास्यात् द भवि
ष्यइनच् ॥ हरितो पांडुसारं गौहरिणी चारुपो षिति ॥ सुवर्णप्रतिमा पावड रिताद्वत्र भेदयो रिति हैमः पांडुत्वमस्यास्ति
नगपांसुपांडुभ्योरः पांडुरो वर्णतिद्वतो ॥ पांडुरं तु मरुबके इति हैमः ॥ पंडते ज्ञायते ॥ पडि गतौ ॥ मृगय्वादित्वात्कुः ॥

हरिणः पांडुरः पांडुरीषत्पांडुस्तु धूसरः ॥ १३ ॥

इषीदरादित्वाद्दीर्घः ॥ पांडुस्तु पीतभागार्धः केतकीधूलिसन्निभ इति शाश्वतः ॥ पांडुः कुंतीपतौ सिते इति है
म ॥ त्रीणि पीतसंवलितशुक्लस्य ॥ धूनोतीति चेत ॥ धूञ् विधूनने ॥ कधूमदिभ्यः क्सरः ॥ बाहुलकाद्ध्रस्वत्वं ॥ ध्व
दा ॥ धूस कांतौ ॥ कुरादि ॥ परश्च ॥ धूसं राति ॥ रा दाने ॥ आतोनुपेतिकः ॥ धूमरी किंनरीभेदे चारवरे त्रिषु पांडुरे राम
॥ धूसरस्तु सितपीते लेपावाम्यं कुलछविरिति शाश्वतः ॥ एकं ॥ १३ ॥ ॥ ७४

कर्षति मनः ॥ कृष्णे वर्णे इति नकः ॥ कृष्णः काके पिके वर्णे विष्णौ व्यासेऽर्जुने कलौ ॥ कृष्णा तु नील्यां द्रौपद्यां पिप्पलीद्रा
क्षयोरपि ॥ कृष्णं तु मरिचे लोहे इति हेमः ॥ नीलति ॥ नील वर्णे ॥ इगुपधेति कः ॥ नीलो वर्णे मणौ शैले निधि वानरभेदयोः ॥ नी
ल्यौषध्यां लांछने चेति हेम ॥ सित विहे ॥ न सितः श्यायते मनोः स्मात् ॥ श्यैङ् गतौ ॥ इषियुधीधाति मक् ॥ श्यामो
ऽबुदे ऽसिते ॥ हरिते प्रयागवटे कोकिले वृद्धदारुके ॥ श्यामं सैंधवे मरिचे श्यामा सोमलतानिशा ॥ इति हेमः ॥ कल्य

कृष्णे नीलासितःश्यामकालश्यामलमेचकाः ॥

ते कालः कलसंख्याने ॥ घञ् ॥ कालः पादे कृष्णवर्णे महाकाले कृतांतयोः ॥ मरणानेहसोः ॥ कालिका लिकावि
रकीटयोः ॥ मातृभेदे रोमयोन्त्व्यमेघयोः ॥ काला कृष्णत्रिवृतायां नुग्यां इति हेमः ॥ श्यामः श्यामत्वमस्यास्तीति सि
ध्मादित्वाल्लच् ॥ श्यामलः पिप्पले श्यामे इति हेमः ॥ मचति ॥ मिश्री भवति वर्णांतरेण ॥ मचमुचिकन्कआदिभ्यः ॥
संज्ञायां वुनः ॥ पचिमच्योरपधीयाइतौ त्वे लघूपधगुणः ॥ मेचकः श्यामले कृष्णे तिमिरे बर्हिचंद्रके इति हेमः ॥

अ॰टी॰१ समकद्गस्य। रा श्यामा विनुमे चकः कृष्णनीलः स्यादतसीपुष्पतंनिभइत्युक्तं॥ पीयते पिबति वा वर्णान्तरं औणादिकः क्तः
७५ पीतं पाने हरिद्रायांस्त्रियां गौरेऽभिधेयवत्॥ यत्तु पीयते वर्णान्तु पाते बाकुलकादंतिघ भिभ्यः। क्त द्युमाम्यतिस्पोगत्यारि
नाई त्वमिति मुकुटेनोक्तं॥ तदसंबद्धमिति स्फुटमेव। हरिद्रेवा भादीमिरस्यात्रीरा। पत्रस्य पलाशस्यायंतरखेदमिल
एर॥ पत्रंपलाशंनारभेः नारी हरेतकि इति रुद्रात्त्वगकिंशुके सद्यां हरि स्त्वादिरपर तत्र संज्ञापूर्वकत्वाद्धभावः

पीतो गौरो हरिद्राभः पालाशो हरितो हरित्॥१७॥

राम ७५ यद्वा। पलंअश्नाति। अस्तुभोजने॥ कर्मण्यण्। ततः प्रज्ञाद्यण्। पालाशः किंशुके सच्छंहरिद्वर्णो राक्षसश्चपलाशंछदने
स्मृतं इति हैम॥ शोभेहत्यस्य विधित्वां॥ आकारादणित्याकः॥ तन्न। तस्येदमिति सिद्धेशेषत्वाभावात्। हरति त्वद्रूपाभ्यांमि
तन्। दृश्हरुहिमुषिभ्य इतिः हरित् हरितारूपी चउवाया हरिद्वर्णयुतेऽन्यवत्॥ त्री शाहरितवर्णस्य॥१८॥

रोदति ॥ रुदइ जन्मनि प्राडुर्भावे ॥ रुदेरश्च लो वेति तन् ॥ लोहितो मंगलनदे ॥ वर्णभेदे लोहितं तु कुंकुमे रक्तचंद
ने गोशीर्षे रुधिरे स्युरिदइति हैमः ॥ रज्यति स्म ॥ रंजु रागे क्तः ॥ यद्वा ॥ रज्यते स्म ॥ रंजू प्रतियत्ने ॥ अनित्यपरां ॥ ताम्रसुराद्यप्रति
णाभजभावेक्त ॥ अतो लोपः ॥ चोः कुः ॥ रक्तं नील्यादिरंजिते ॥ कुं कुमे ॥ स्त्र्यनुस्के प्राचीनामनके रुणो इति हे
मः ॥ शोणति शोण वर्णे ॥ पचाद्यच् ॥ शोणः कृशानो रूपानाके लोहिताश्वे नदे पुमान् ॥ त्रिषु कोकनदच्छाये कोकनदस्य
रक्तोत्पलमिव छविर्यस्य ॥ हे ॥ अव्यक्तरागो यस्य ॥ किंचिल्लोहितः ॥ ऋच्छति ॥ ऋ गतौ ॥ अंतेरुनन् ॥ अरुणः कृल

रोहितो लोहितो रक्तः शोणः कोकनदच्छविः ॥ अव्यक्तरागस्त्वरुणः श्वेतरक्तस्तु पाटलः ॥१५॥

लोहितइत्यमरमाला ॥ अरुणोऽव्यक्तरागेऽर्के संध्यारागेऽर्कसारथौ ॥ निःशब्दकपिले कुष्ठभेदे नागुणिनि त्रिषु ॥ अ
रुणा तिविषा श्यामा मंजिष्ठा त्रिवृतासु च ॥ हे ॥ पाटयति ॥ पट गतौ ॥ ण्यंताद्बृषादित्वात्कलच् ॥ पाटलाः कुसुमास्स्म
॥ पाटलेन्तु कुसुमश्वेतरक्तयोः पाटलः स्यादाशुव्रीहौ पाटला पाटलिः कुमे इति हैमः ॥ हे ॥ १५ ॥ श्वेपड् - गतौ तोर
यते ॥ बाहुलकात्कस्य ष्टदभ्यो चः ॥ कपिवर्णविशेष ॥ सोस्यास्ति ॥ लोमादित्वात् रः ॥ कपिर्मर्कटे ॥ तद्वर्णत्वादिति
वा कपिशः स्त्रियां लुउपा ॥ श्यामे स्त्री माधव्यां मिक्रके पुमान् ॥ ॥

अ॰ टी॰ १
७६

कृष्णपीतस्य ह्॥ धूम्रं शाति। कः पृषोदरादिः॥ धूम्रलाति। रालाआदाने। कः कृष्णमिश्रो लोहितः त्रीणि। गडदति। गडसेचने॥
गडेः चेत्यारन्। पङ्क्। कडनं कड। खनो घ च इति घः॥ कड मच्छाति अगतो कर्मण्पराप्र॥ क इव वर्णो कवेः पश्चेति इलच्प्रत्ययः
पकारस्योतादेशः कपिवर्णज्ञानी वा॥ पुंडरीककरिणपांनुष्पि त्रयाणां विशेषयोः॥ स्त्री रेणुकायां कपिलावर्णाना कुकुरे
पुंनो॥ अनलेवासुदेवे च कपिलः परिकीर्तितः॥ पिंजति। पिजिवर्णे अच त्यं कादिः॥ पिंगा गान्त्येरोचना हिंगुनाडिका
सु च पिंगी शमेनाराल के तु नपुंसक॥ पिशति॥ पिशअवयवे। विडादिभ्यः किदित्यंगाच्॥ कं दति कदि आह्वाने रोदने च

रूपावः स्यात्कपिशो धूम्रधूमलो कृष्णलोहिते॥ कडारः कपिगलः पिशापिशंगौ कडुपिंगलौ॥१६॥

मृगद्यादित्वात्साधुः॥ कडारस्त्रिषुस्वर्णाभिंगे नागान्तामान्तरिस्त्रियां॥ पिंजति पिजि वर्णे वृषादित्वात्कलच छादीनां
चेति कुत्व॥ पिंगंलानि इति वा। पिंगलः कपिले बभ्रौ रुद्रे केपारिपार्श्वके कपोप्नुनो नि पि भेदं पिंगला कुमुद
स्त्रियां॥ णद्कपिल्पस्य॥ शार्ङ्गधरो विचमितपीतहरी द्रकः॥ कडारस्तृणवह्निवत॥ अयं तद्रक्तपीतांगः॥ क
पिलोगोविभूषणः॥ हरितांशे धिके सोतु पिंशंगः यय धूलिवत। पिंशंगस्त्वमितावे ग्रात्पिंगोदीपशीखादिषु॥ पिंग
लस्तु परछायः॥ पिंगेष्टुल्न कोंगरवंड वत इति॥१६॥ ॥ राम
७६

चियते। चियच॥ यते॥ अमि च्चिमीति क्मः। चितंत्रामते वा। क्रीडृ पालने। कः। चित्रं किमीरेति समासमकृत्वा पृथगुक्ता यनेदकार
र्थी तंद्वरो शुक्लादयः पुंसि त्यस्यवाधनार्थी। चित्राखुपर्णी गोडुंबास्मु भज्ञादंतिका सुच॥ मायायां सर्पने चत्र नदीभेदे पृच॥ त्रियां
॥ तिलकालिख्य मो॥ क्ली बं कबुरा कृतयोरपि॥ तद्धु क्तयोः स्त्व त्यलिंगानामानु शासनेन्तुनानार्थ पुंस्कांडेयपवितः॥ तदन्कुरो
धेने दूपि चित्रं किमीरेति समस्तं केचित्पठंति॥ कचिदे पेशगंभीरादयश्चेति॥ के रतेरी रत्नमुडागमः। कमीरेना नागरंगो
कल यति क्विप्॥ माषत्यं यंत्य नि भवति वर्णनिमष हिंसायां॥ हंत्यश्वाश्चेति लुरालोपावात शिच्चू। कलव॥ नो माषश्चक
चित्रं किमीरकल्माषशबलैताश्च कर्बुरे॥ गुणेस्तु क्लादयः पुं॥सि गुणी लिंगास्तु तद्वति॥ १७॥
ल्माषः कबुरे कल्लेशति मृदन्यांतेरभसः॥ कल्माषो राक्षसे कृ लोशबले पि॥ तिडि मः॥ शापत्या को शाति वर्णनि॥
शयअक्रोशे॥ शापेर्व श्चेति कल्ः वलंच॥ एति वर्णने॥ एते वरोति न॥ एतः कर्पुर आगते॥ कब दिं सायां॥ मरुरादि
य श्चेति निपातना कुरच्॥ वमवयोरभेदात्कबुरः॥ कबुस लिले हे क्तिक बुर पापरस्तसोः कबुराः कल्लह तायां शब
ले पुनरन्पवत्॥ गुणे इति॥ यद्यपि सुक्ल रूपमित्यादौ विशेष निघ्नते वेप्पते॥ तथापि विशेषानुपादाने प्राप्तस्य सामा
न्ये नपुंसकमित्यस्यापवादोयं॥ पटस्य शुक्ल इत्यादिबोध्यं॥ अपवादांतरमाह गुणी तिविशेष्यस्यानुपादने परेव यल्लिंग
अतिपिपादयिषितं तल्लिंगाः इत्यर्थः॥ यथा शुक्लः शुक्ले त्यादि॥ १७॥

अ.टी.१ ॥इतिधीवर्गः॥ ब्रह्मणइयं॥ब्राह्मीजातावितिटिजोपेटिड्डेति ङीप् प्र॥ ब्राह्मीतुभारतीशाकभेदः॥पंकगंडूडुंजिकासो
७७ मनध्वमपि। ब्रह्मशक्तिरितिहैमः॥विभक्ति॥ छन्दम्‌दग्गीत्यतच्च॥ ततःप्रज्ञाघरोङीप्र॥भरतस्येयमितिवाअथभार
ति वचनेचसमस्वत्वांपाद्विवृत्तिप्रभेदयोः॥भाष्यते॥भाषव्यक्तायांवाचि॥गुरोश्चेत्यिप्रत्ययः॥टर्णांतेर्तां॥गृणाहे
॥सं पदादित्वात्क्विप् ॥भारतीमते गिरापिब्राह्मणीवचनंवाचाजल्पितंगदितं॥गिरेतिव्राह्मणार्णवः॥उच्यतेत्याद्‌॥व

॥इतिधीवर्गः॥ ॥ब्राह्मीतुभारतीभाषागीर्वाग्वाणीसरस्वती॥ व्याहारउक्तिर्लपितंभाषितंवचनं
वचः॥१॥

चभा॰ षणोक्तिकृची त्यादिनाक्तिप्रत्ययेऽसंप्रसारणं॥वरणपते॥ बरणशेष्टि॥इञ्॥क्तदिकारादि
तिङीप्र॥गोरादित्वाद्धात्स्मरोस्त्स्याः मनुष्प्र॥सरस्वतीसरद्विति॥वाच्यापगायांस्त्रीरलिंगे॥वाग्देवतयोरपि
ति हैमः॥समा॥धिष्टत्वदेवतायां॥व्याहरणं॥व्याङ्पूर्वादिञ्॥भावेघञ्॥वचपरिभाषणे॥क्तिन्॥संप्रसारणं॥ज्ञ राम
पव्यक्तायां वाचि॥भावेक्तः॥भाषव्यक्तायांवाची॥भोषणभाषितः॥ भावेक्तः वचेर्मवेत्सुद्‌॥असुनिक्व॥व्यद्भाष ७७
णस्य॥केचित्तुब्राह्म्याद्याख्येयोदशपर्यायाइत्याहुः॥१॥ ॥

संस्कृतादपभ्रश्यति ॥ भ्रंसु अधःपतने पचाद्यच् ॥ अपभ्रष्टः ॥ शब्दोपशब्दः ॥ द्वि ॥ शास्त्रे व्याकरणादौ यो वाचकः साधुत्वा-
दृष्टः स एव निरुपपदेन शब्दशब्देन व्यवह्रियते ॥ तिङन्तानां च यथा ॥ पचति पश्य पचति भवति पाको भवतीत्यर्थः सुबन्ता-
नां च यथा ॥ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनामित्यादि भवतीत्यध्याहारस्य भाष्यकृतो मते आवश्यकत्वाभावात् ॥ सः वाक्यं ॥
॥ क्लीबेत्यादि ॥ वाशब्दः समुच्चये ॥ कारकान्वितक्रियाबोधकं घटमानयेत्यादि ति ॥ ङ् सुब्द्वयात्मकमपि वाक्यमि-

अपभ्रंशोऽपशब्दः स्याच्छास्त्रे शब्दस्तु वाचकः ॥ तिङ्सुबन्तचयो वाक्यं क्रिया वा कारकान्विता ॥१॥

त्यर्थः ॥ केचित्तु भाष्यकारमतेन प्रथमपक्षः ॥ एकतिङ् वाक्यमिति वार्त्तिकाभिप्रायेणापर इत्याहुः ॥ यत्तु पूर्वं क्रिया-
त्मकवाक्यस्य स्पन्दरूपां क्रियेत्यादि तु अर्थात्मकस्येत्याहुः ॥ तन्न वचोऽशब्दसंज्ञायामिति कुत्वनिषेधकसूत्रस्यान-
नुगुणत्वात् ॥ उच्यते इति वाक्यं ॥ वचेर्ण्यत् ॥ चजोइति कुत्वं शब्दसंज्ञायां अन्यत्र तु वाच्यं ॥२॥ ॥ वू ॥ ॥

अ॰टी॰१ श्रूयते॥ श्रुञ् श्रवणे॥ कर्मणि क्तिन्॥ श्रूयते धर्मो नयति वा॥ श्रु अजिसिभ्यः करणा इति क्तिन्॥ श्रुतिः श्रोत्रे च तत्क

७८ र्मण्याम्नायवार्तयोः स्त्रियां॥ विंदंत्यनेन धर्मं॥ विद ज्ञाने॥ हलश्चेति घञ्॥ वेदः श्रुतौ च वित्ते च॥ आम्नायते अभ्यस्यते

म्नाभ्यासे। कर्मणि घञ्॥ आमनंति परिशाति धर्मीव धर्मावि ति वा॥ स्पाष्ठधेतिरग। आम्नायः कुलआगमे॥ उपदेशे चेति

हेमः॥ त्री शिवेदस्या। त्रय्या धर्मस्त्रयाधर्म॥ त्रयात्मपा विधिं विधीयमानो यज्ञादिस्तद्विधिः॥ विधानमृग्यजुःसाम्नां त्र

श्रुतिः स्त्री वेद आम्नायस्त्रयी धर्मस्तु तद्विधिः। स्त्रियामृक्साम

यजुषी इति वेदास्त्रयस्त्रयी॥३॥

यीधर्मेति बुधाः॥ ऋच्यंते स्तूयंते देवा अनया॥ ऋच स्तुतौ॥ स्यति पापं॥ षो अंतकर्मणि। मनिन्॥ सा

म क्लीबमुपायस्य भेदे वेदांतरेपि च॥ इति। इज्यतेनेन॥ अर्ति पृवपी त्युस्॥ वेदानामग्रे त्येकमेकैकं इत्येते त्रयो वेदा

स्त्रयी त्रयोवयवा अस्याः॥ सोसंहतिति त्राश्रात्र सांख्यायाः॥ अवयवे तयप्॥ द्वित्रिभ्यां तयस्यायच्॥ टिड्ढेति ङी राम

प्॥ त्रयी त्रिवेद्यां त्रितयी कुटुंब्यां सुमतावपीति हैमः॥ वेदत्रयसंघातस्यैकं॥३॥ ७९

स्मृते वेदस्य शिक्षेत्याद्यं मं॥ शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषांमतिः॥ छंदो वि॥ क्रातिस्येते॥ षडंगो वेद उच्यते॥ शिक्ष्यते
स्थानादिकमनया॥ शिक्ष विद्योपादाने॥ गुरोश्च हलः॥ अंगपते॥ ज्ञायतेनेन॥ अगि गतौ॥ घो घञ्॥ एकं वेदांगस्य॥ अप वति अव
ते छि. लोपश्चेति मन्॥ अत्यमस्यैवठे॥ टि लोपः॥ ज्वरत्वरेत्यूठ् गुणः॥ वषट्कारः इति लिंग॥ समुदायादपि कार अत्य यशः॥ पद
स्थ्यते रकर्त्तोऽस्य दोरघउपसर्गादिति णत्वं॥ इति हेति पारंपर्योपदेशोऽस्मिन्॥ तदास्ते अस्मिन्॥ आस उपवेशने॥ हलश्चे
ति घञ्॥ पुरावृत्तमाचष्टे॥ पुरावृत्तं आख्यानरूपं तात्पर्य॥ चाद्यच्॥ पूर्वाचिरितयतिपादकस्य ग्रंथस्य॥ उदात्तश्चानुदात्तश्चे

॥ शिक्षेत्यादि श्लोके तेरं गमौंकार प्रणवौ समौ॥ इति हासः पुरावृत्तमुदात्ताद्यास्त्रयः स्वराः॥६॥

ति॥ स्वरास्त्रयः॥ चतुर्थः प्रचितो नेक्ष्यतो सो छांदसः स्मृतः॥ स्वरंति॥ शाक्षायते॥ स्वृ शब्दोपतापयोः॥ पचाद्यच्॥
यद्वा॥ स्वर्यते अर्थाभिः फुसीति घः॥ यद्वा॥ स्वेन राजंते॥ राजृ दीप्तौ॥ अन्येभ्योपीति डः॥ स्वराअच॥ तत्र मत्वादुदात्ता
दयोपि॥ स्वरेणाम समीरेस्यान्मध्यमादिस्त्रि कस्वरे॥ उदात्तादावकारादौ षड्जादावध्वनौ पुमान् इति विश्वमेदिन्यौ॥ उत्त
घैरादीयते उच्चार्यते स्म॥ कः॥ अकठपसर्गात्तेः॥ उदात्तो दीर्घमहतोर्दीर्घे च स्वरभिद्यपीति हेमचंद्रः॥ एकं॥ ध॥ ॥

अ·नी·१ अनुश्रवणोत्तरमीक्षणं परीक्षणमन्वीक्षा ॥ सा प्रयोजनमस्याः ॥ प्रयोजनमिति ठक् ॥ दम्यतेनेन ॥ दमु उपशमेन
७ र्स मंतरुः । दंडं नीयते बोध्यते नया दंडनीति ॥ क्तिन् ॥ यद्वा ॥ दंडं नयति दंडशास्त्रं नृपतिनाश्रायपतीति ॥ कन्नू ॥ आन्वीक्षिकी माड्यां
स्त्रीत्वं । एतौ द्वौ तर्कमात्रकां विद्यायां न्यायरूपायामर्थशास्त्रेव वर्त्तेते ॥ अर्यते गम्यते ॥ ऋ गतौ ॥ उषीकुषीति थन् ॥ अर्थस्य
रूप्यादेः शास्त्रं । एकैकं ॥ आचष्टे । अख्यिड् ख्याञ् ॥ एवुल् । उपलब्धो ज्ञातोऽर्थो यस्याः सा ॥ एकं ज्ञातस्य त्यार्थस्य तस्याः ॥

आन्वीक्षिकी दंडनीती तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः ॥ आख्यायिकोपलब्धार्था पुराणं पंचलक्षणं ॥ ५ ॥

कथा सा ॥ पुरा भवं ॥ सायंचिरमिति ट्यु ट्युलौ ॥ पूर्वकालैकेतिसूत्रे निपातनात्तुडभावः ॥ यद्वा ॥ पुरापि नवं पुरा
णमोक्तेषितिसूत्रे निपातितं ॥ यद्वा ॥ पुरा अतीतानागतावर्णाति ॥ अण रणे ॥ पचाद्यच् ॥ पुराणं पंचलक्षणोप राम
रे पुंसि त्रिषु च ते ॥ पंचलक्षणान्यस्या ॥ सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च ॥ न्हस्पारे श्चेवसंस्थानं पुराणं पंच ७ र्स
लक्षणं ॥ क्वचिदिह वंशानुचरितं चैवेति त्वमी पर्यायो देयाः ठंतरे इ ॥ ५ ॥

प्रबंधस्य कल्पना रचनास्यां कस्यत्वा कथं ॥ वा प्रबंधे चिंतिं ति पृ जि कथी त्यङ् कथा ॥ कादंबर्यादिः ॥ ६ ॥ प्रवल्हते आच्छादय
ति वर्ण्य वस्तु परिभाषणादिं साख्यातृजनेषु ॥ दंतोष्ठ्यादिरयं ति ॥ प्रहेलयति अभिप्रायं ॥ सूचयति हिलभावकरणे ॥ ण्वुल् ॥
स्य क्रीकृत्यैकमर्थं स्वरूपार्थस्य गोपनात् ॥ यत्र चार्थो द्वार्थः संबंधं कथ्यते ॥ सा प्रहेलिका ॥ यद्वा ॥ प्रवल्हते रिति प्रवह्लिका
तोकृदिकारादिति ङीप् ॥ उभाभ्यां स्वार्थे कन् ॥ प्रहेलिका प्रवल्ही च प्रकारती तिपादिकेत्युत्पली नी ॥ ६ ॥ दुर्विज्ञानार्थ
स्य प्रश्नस्य ॥ वेदार्थस्मरणपूर्वकं रचितत्वात् स्मृतिः ॥ स्मृतिर्हि मे ॥ आ स्मरणे ॥ २ ॥ योः क्तिन् ॥ धर्मबोधार्थं रचिता सं

प्रबंधकल्पना कथा प्रवह्लिका प्रहेलिका ॥ स्मृतिस्तु धर्मसंहिता समाहृतिस्तु संग्रहः ॥ ६ ॥ समस्या
तु समासार्था किंवदंती जनश्रुतिः ॥

हिता ॥ सं पूर्वदधातेः कर्मणि क्ते दधातेर्हिः ॥ ६ ॥ मन्वादि स्मृतेः समा
हरणं क्तिन् ॥ संग्रहणं ॥ ग्रहवृदृ इत्यप् ॥ विस्तरेण पदितानामर्थानां सूत्रभाष्ययोः ॥ निबंधो यः समासेन संग्रहं तं
विदुर्बुधाः ॥ संग्रहो ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च ॥ मुष्टिसंचये पयोदयीति हेमः ॥ हि ॥ ६ ॥ समसनं ॥ असु क्षेपणे ॥ पयत् ॥ वके
त्वात् स्वभावः यद्वा ॥ समंतत् कृत्स्नं तद्विषयिणी इच्छा समस्या ॥ तत्र मोज्यत्वात् शेषि सा ॥ समस्यतेऽशष्टात् क्वचित् सर्वप्रातिपदि
केभ्यः इति सुगागमे अ प्रत्ययादिति स्त्रियां टाप् ॥ समसनं समासः घञ् ॥ समासोऽर्थो यस्याः ॥ ॥

अ.टी.२ ८०

पूरणासाकांक्षा॥कविशक्तिपरिज्ञानार्थमपूर्णतयैवपठ्यमाना॥यथाशातचंद्रं नभस्तलमिति॥तन्नारा॥दृष्टकराग्र

तविकल्पीकृतचेतसा॥दृष्टंचा॥गुरमध्येनेत्यादिनासम्पूर्यते॥असमासार्थेनिपातेनुअपरिपूर्णार्थेत्यर्थः॥कोपि

वाद॥किंपूर्वाहृदे॥मूढवहिवादीतिगच्छ॥गोतःगोरादित्वात्ङीप्॥यद्वा॥किंवदंतीत्याख्यायमाना॥अनुकरणस्य

व्याख्यानरूपेतादच्वदे॥कृदिकारादितिङीप्॥जनेस्यः॥प्रयुज्यते॥किंनुखेलोकप्रवादस्य॥कृतिलोकवर्त्तंतरस्पर

तेस्थेतिवार्त्तिकेनगणःपक्षप्रज्ञाश्रद्धेत्यादिनाणइतिमुकुटेनोक्तं॥तत्रवृत्तिशब्दस्यपाठे॥प्रामाणिकइत्युक्तवा

वार्त्ताप्रवृत्तिर्वृत्तांतउदंतःस्यादथाह्वयः॥७॥

र्त्तिकेनेवज्ञापितत्वात्॥वार्त्तानुवर्त्तनेवापिदुःखेनकष्टादुदंतयोः॥किंवंप्रवर्त्ततेव्याप्नोतिवृत्तिः॥किंचप्रवृत्तिर्वृत्तिवृत्तां

तप्रवादेषुप्रर्त्तूवतइतिहेमः॥वृत्तोनुवर्त्तनेयोगवेमयोगेत्तःसमासिर्यस्य॥वृत्तांतस्कप्रकरणेकास्न्येवार्त्ता [illegible]र रम

तिहेमः॥उक्तोंऽतोयस्य॥उदंतसाधुवार्त्तयोः॥चत्वारि॥आक्रमंत्याक्राःआतश्चोपसर्गइतिकेप्राप्तेप्रसारणिभ्यो ८०

ढोवक्तव्यइतिढः॥ह्वयतेयत्पतेआप्यते॥ह्वेञ्स्पर्धायांशब्देच॥अन्यत्रापीतिडोवा॥यद्वाआकारनामाकुः॥संपदादिःतस्या

ह्वयः॥७॥

आख्यानं ।। आ तश्चोपसर्गे इत्यङ् एव माख्या ।। अभिधीयते ।। कर्मणि ल्युट् । म्नाभ्यासे । मह्न । नस्मृते ऽभिधीयते ऽर्थो तेन ।।
रणमुपक्रम्ले राह्वे च ।। नाम म्ना अमनिनि पातितः ।। नागरूपनाम भ्यां धेय इति स्वार्थे वा धेयः ।। षट् कानं ।। छ ञः । क्तिन् आका
रणं ।। कृञो रापंता छुच ।। ल्युट् ।। आह्वानं ।। त्रीणि ।। बहुकर्तृकाचे संहूतिः एकं ।। ही विरुधो वाद ।। विनानार्थे वसंदेहे
हरणं इत्यच्यते ।। नाना संदेह हरण ।। अवहार इति स्मृत इति कात्यायनः ।। व्यवहार स्थि तोयरणौ तिहि हृक णादि

आख्याह्वे अभिधानं च नामधेयं च नाम च ।। हूतिराकारणाह्वानं संहूतिर्बहुभिः कृता ।।८।।
विवादो व्यवहारः स्यादुपन्यासस्तु वाङ्मुखं ।। उपोद्घात उदाहारः शपनं शपथः पुमान् ।।९।।

न्यायस्य ।। उपसनं ।। असु क्षेपणे ।। घञ् ।। वाचो मुखमिव मुखं उपक्रमः ।। द्वि वचनोपक्रमस्य ।। उपसमीपे
द्व वपनं ज्ञापनं ।। भावे घञ् ।। उदाहरणं ।। घञ् ।। ह्व वस्समाणे प्रयाग्पार्थवर्णनस्य । प्रकृतोपपादकस्य दृष्टांतादेरि
त्यने ।। शपआक्रोशे ।। ल्युट् ।। शिट् रापेलथः ।। शपथः ।। कार आक्रोशशपने च कृतारि भिरितिहिमः ह ।। ९ ।।

अ॰ टी॰ १ प्रच्छनं। यजयाचेति नङ्। प्रश्ने चेति लिंगात्त्र संप्रसारणं॥ अनुयोजनं॥ पृच्छ धञ्। प्रच्छनं॥ गुरोश्च हल इत्यङ्। सं॰ सार

८१ णात्री॥ शि॥ प्रश्नस्य प्रतिवचनं उत्तरं॥ रूढो य॰। द्वे उत्तरस्य॥ मिथ्या च असावभियोगश्च। चक्षिङो अभिआङ्पूर्वात् ख्याञ् ल्युट्

॥ दिव्यानमेधारयसीत्यादि मिथ्याविवादस्य॥ अभिशंसेर्भावे ल्युट्॥१०॥ अभिशापयतं। घञ्। द्वे मिथ्यारोपस्य सुरापाना

दिविषयस्य। प्रणादनं। मत्र। प्रणादस्तु पुमान् सानुरागात् शब्दः श्रवणमयी॥ अनुराग कृते शब्दे प्रणादः सीत्कृतं नृणामिति शा

प्रश्नोऽनुयोगः पृच्छा च प्रतिवाक्योत्तरे समे॥ मिथ्याभियोगोऽभ्याख्यानमथ मिथ्याभिशंसनं॥१०॥ अभिशापः

प्रणादस्तु शब्दः स्यादनुरागजः॥ यशः कीर्तिः समाज्ञा च स्तवः स्तोत्रं स्तुतिर्नुतिः॥११॥

ह्यशः श्रव॰ एकं ध्यातिदि

शोऽयतति तस्य सुखं कं धरादि शब्दस्य॥ अश्नुते व्याप्नोति॥ अश्नुङ् व्याप्तौ॥ अशेर्देवने युट् इत्यसुन्॥ कीर्त्यते इति कतसं शब्द

॥ कुं कु इति पूर्ती इति निपातितः॥ कीर्तिः प्रसारयन्नासो विस्तारे कर्दमेपि च॥ समभैः सर्वैर्ज्ञापिते॥ ज्ञा अवबोधने। घञर्थे कः

समाज्ञेति समाङ्पूर्वात् ज्ञ आतश्चोपसर्गे इत्यङ् समज्येति पाठे तु॥ अज गतौ॥ संज्ञायां समजेति क्यप्॥ क्यपि सति निषेधेऽर ८१

तिनवा लवं त्री। शि॥ स्तूयतेऽनेन॥ स्तुदोरप्॥ दाम्नीति ष्ट्रन्। स्तोत्रं क्तिन् स्तुतिः। णु स्तुतौ नुतिः च त्वारि॥११॥

आम्रेड्यते आधिक्येनोच्यते स्मात्रिरुक्तमादेः क्तः यथा सर्प सर्प इति ॥ एकं ॥ उच्चैर्घुष्यते स्म घुषिरविशब्दे क्तः ॥ घुषिरविशब्द-
न इतीण्निषेधः विशब्दने स्वाभिप्रायप्रकाशने ॥ तच्च प्रकृते नाभिप्रेतं राजासे तिव्युच् ॥ उच्चैःशब्दनस्य ॥ द्वे ॥ आदिनाकामक्रो-
धादेर्ग्रहः ॥ कक्यते ॥ कक लौल्ये पृतापयोः ॥ बाहुलकादुण् ॥ एकं ॥ १२ ॥ यथा अवर्णादयो निंदायां तथा तद्ध(?) क्रोशादयो
मीलयः वर्ण्यते ॥ वर्ण वर्णने ॥ घञ् ॥ वर्णप्रशंसा तद्भिन्नो ह्यवर्णो द्विजादिशान्त्यादिमत्रो गुणकथासु च ॥ क्तो नानास्त्रि

॥ आम्रेडितं द्विस्त्रिरुक्तमुच्चैर्घुष्टं तु घोषणा ॥ काकुः ॥ स्त्रियां विकारो यः शोकभीत्यादिभिर्ध्वनेः ॥
१२ ॥ अवर्णाक्षेपनिर्वादपरीवादापवादवत् ॥ उपक्रोशो जुगुप्सा च कुत्सा निंदा च गर्हणे ॥ १३ ॥ ॥

यां भेदरूपाक्षर विशेषणं ॥ क्षिप प्रेरणे ॥ घञ् ॥ आक्षेपो भर्त्सना कुत्सिकार्यालंकृतिषु स्मृतः ॥ निरादिपूर्वाद्वदेर्घञ् ॥ निर्वा-
दः स्याल्लोकवादपरिनिष्ठितवादयोः ॥ उपसर्गस्य घञीति दीर्घः ॥ परिवादोपवादः स्याद्धीराणां वादनवस्तु नो ॥ अपवा-
दस्तु निंदायामाज्ञाविश्रंभयोरपि ॥ क्रुश आह्वाने ॥ घञ् ॥ गुपगोपनकुत्सनयोः ॥ गुपेर्निंदायां सन् ॥ अप्रत्ययात् ॥
कुत्स अवक्षेपणे ॥ णिच् कुत्सायां ॥ णु रोश्च ल्युट् ॥ विदास्यादयवादेपि कुत्सायामपि योषितम् ॥ गर्ह गल्ह कुत्सायां ल्युट् द-
द शानिंदायाः ॥ १३

अ.टी.१
८२

परुषो निष्ठुरः भाषी। तस्य भावः पारुष्यं परुषत्वे च द्वे क्लीबे पुंसि गी स्फुतौ।। अतिक्रम्य उक्तिरतिवादः।। द्वे अप्रियववचसः
अपकारार्थगीः।। भर्त्स तर्जसंतर्जने।। ल्युट्।। द्वे पी चौरो मि त्वां यातयिष्यामीत्याद्यपकारार्थवचनस्य।। उपालंभो द्वे द्वारगुणा
विष्करण पूर्वकस्य आक्रोशो यथा महाकुले जातस्य तव किमुचितमिदं। इति यस्त्क बंधकीसुतस्य तवोचितमेवेदमिति। तत्र य-
यो द्वितीयः स परिभाषणं।। भाष व्यक्तायां वाची।। ल्युट्।। अथ त्वमेव परिभाषापि।। परिभाषास्त्वतनो भविष्यंतीति हेतुमति

पारुष्यमतिवादः स्याद्भर्त्सनं त्वपकारगीः। यः सनिंद उपालंभस्तत्र स्यात्परिभाषणं।।१४।।
तत्र त्वाक्षारणा यः स्यादाक्रोशो मैथुनं प्रति।। स्यादाभाषणमालापः प्रलापोनर्थकं वचः।।१५।।

चेतिस्वत्वेभाष्यात्।। परिभाषणं स निंदोपालंभे नियमेपि च स्मृतं।।१४।। क्षर संचलने।। प्रयोजके णिच्।। ल्युटि
आक्षारणमपि।। क्षरणा क्षारणा आक्रोशाः साभिशापाभिमैथुनाः क्लीबमपि।। नीचमाक्षीरणं अस्य आक्रोशो मैथुनं प्र-
ति इति द्वाक्षारणे वः।। परस्त्रीनिमित्तं पुंसः।। परपुरुषनिमित्तं स्त्रीयाः स्मराक्रोशः तस्यैकं आभाषणं ल्युट्।। लप व्यक्तायां
वाचि।। घञ्।। संभाषणस्य द्वे।। प्रजल्पनं।। घञ्।। प्रयोजनरहितस्य।। उन्मत्तादिवचनस्यैकं।।१५।। ।। ८२

मुहुः पुनः पुनर्भाषणं॥ अनुलापनं॥ घञ्॥ द्विवारं भाषणस्य विलापनं॥ घञ्॥ परिदेवनं दिवु परिदेवने॥ चुरादि ल्युट्॥ कवि
परिदेवनापि द्वे अनुशोचनोक्तेः॥ विरुद्धः प्रलापो विरोधोक्तावनर्थकवचस्यपीति द्वे मविरुद्धस्य प्रोक्तिः द्वे अन्योन्यविरुद्धवच
नस्य॥ संलापनं॥ घञ्॥ मिथोन्योन्यं प्रति भाषणं॥ आलापस्तु रा एकेनापि क्रियते॥ राकं॥१६॥ सुष्ठु प्रकर्षं तपनं॥ घञ्॥
द्वे शोभनवचनस्य॥ अपलपनं॥ घञ्॥ ८ अपलापः प्रेमापह्नवे निह्नवयं॥ कुड॰ भ्रमने॥ ज्ये दोरपू द्विधायमाणेन धा

अनुलापो मुहुर्भाषा विलापः परिदेवनं। विप्रलापो विरोधोक्तिः संलापो भाषणं मिथः॥१६॥ सु
प्रलापः सुवचनमपलापस्तु निह्नवः॥ संदेशवाग्वाचिकं स्याद्वाग्भेदास्तु त्रिषूत्तरे॥१७॥ रुशती
वागकल्याणी स्यात् कल्या तु शुभात्मिका॥

रयामीत्याद्युक्ते संदिश्यते॥ घञ्॥ संदेशार्थः॥ तस्य वाक्॥ संदि
ष्टो र्थो पथीपयोच्यते सावाचिकं॥ वाचो व्याहृतार्थयामितिठक्॥ द्वे संदेशवचनस्य॥८ उत्तरवक्ष्यमाणानामेकाशरुश
त्यादयः सम्पर्गंता॥१७॥ रुश हिंसायां॥ तालव्यांतस्त्रौदादिकः शतरं तातद्उः पुं अकन्नीनद्योरितिनमविकल्पः त
रुशती हिंस्त्रा रुकानुशाद्वे रूपवचनं॥ मुकुटस्तु तपत्संशे हेइत्यस्य शतंतस्य उपतीतिरुषमाह। तन्न। तस्मा
द्वपिष्णुं गते तिरुशास्य साधुत्वमा नितिमितिनुमत्र भ्रमंगात् एकंकल्पामुसाधुः॥ ॥

अ॰टी॰२
८३

तत्र साधुरिति यत॥ कान्ताप्ती तिष्ठामी॥ एकं॥ सांत्वयति॥ सान्त्वसामप्रयोगे॥ चुरादिः॥ पचाद्यच्॥ एक। संगच्छते स्म॥ मत्यर्थेति क्तेरि क्तः लट्स्यं गच्छति गमश्चेति खच्॥ हियुक्तामिलितवचनस्य॥१८॥ नितिष्ठति॥ मुकुरादयश्चेति कुरच्॥ उपसर्गात्सुनोतीति इति षत्वं पिपर्ति पूरयति अलंकुधिंकरोति॥ छपालनपूरणयोः॥ छन हित्युपच्॥ परुषर्षं कवि तेरुत्तस्याञ्चि भुखचस्यपीति हैमः॥ छेककर्कशवेत्तनस्य॥ ग्रामिभवं ग्रामा घरवभावि तिखच्॥ ग्राम्यं पक्वौ कर्रणौ क्तौ वेश्ली प्राकृतमो॥ क्षिमंलातिआतोनुपेतिकः॥ तद्भित्वं कपिलकादित्वाल्लत्वं हेभांडा क्लिन्न न स्यस्त न्यूते स्त्रष्टुन्यते स्तृत तं॥ उनपरिहारे॥ स्तृंश्च तरतं

७ अत्यर्थमधुरं स्यात्सांत्वं संगतः तं हृदयं गतं॥१८॥ निष्ठुरं परुषं ग्राम्यं मश्लीलं स्तृतं प्रिये॥ सत्ये थ संकुल क्लिष्टे परस्परपराहते॥१९॥

चस्तृत तं॥ प्रीणाति॥ प्रीञ्तर्पणे॥ इगुपधेतिकः॥ सन्नृतु साधु। यत प्रियं यन्नत्यं॥ तस्मिन्न॥ सुष्ठु नृत्यं ततितेन॥ घञर्थे कः यहरहलश्चेति घञ संज्ञा पूर्वकित्वाद्गुणाभावः॥ अन्येषामपीति दीर्घः॥ मत्तभूतजविमूजादित्वात्क इति मुकुटे नोक्तं॥ तन्न। तस्य कर्तृ तेरि विधानात्॥ सूनृतं मंगले पि स्यात्रियस त्येवच स्यपि॥ एकं। संकुजति कुलसंस्त्याने॥ कसंकुलं त्रिषु विस्पष्टवा चि व्याप्ते॥ क्लिश्यते स्म॥ क्लिश्च क्त्वा घक्तः यस्य विभाषेतीड भावइति मुकुट॥ तन्न तन्न क्लिशः क्त्वा निष्ठयोरिति॥ पराघ्नानि हंते॥ कर्मणि क्तः परस्परेण पराहतं॥ माता मे वंध्येति

८३

प्तु सो वर्णः पदं वा यत्र वाक्ये ॥ पदे वा ग्रस्यते स्म ॥ ग्रसु अदने ॥ क्तः ॥ ग्रस्तं ग्रास्तं ग्रासीकृतेपि स्याल्लुप्तवर्णपदोदितिते ॥ अ नाक्यादिना संपूर्णोच्चारितस्य ॥ त्वरितमुदितं ॥ निरस्यते स्म ॥ असु क्षेपणे ॥ क्तः ॥ निरस्तः प्रेषिते शरे संत्यक्ते त्वरि ते निष्ठ्यूते प्रतिक्षेमः ॥ द्रुतोच्चारितस्य वचसः ॥ निष्ठेवनं ॥ ष्ठिवु निरसने ॥ घञ् ॥ लघूपधगुणः ॥ सनिष्ठीवमिति पाठे तु पृषोदरादित्वादीकारः ॥ सह निष्ठेवेन श्लेष्मकणादिनिर्गमेनेति सनिष्ठेवं ॥ अंबु कृत उपचारात्तद्वति ॥ अनर्बुं अ

प्तु सवर्णपदं ग्रस्तं निरस्तं त्वरितोदितं ॥ अंबूकृतं सनिष्ठेवमबद्धं स्यादनर्थकं ॥ २० ॥

कु अकारिषि ॥ च्वौ च्वेति दीर्घः क्तः ॥ एकं श्लेष्मनिर्गमसहितवचसः ॥ न बध्यते स्म वध बंधने क्तः ॥ न अर्थो यस्य अर्थोत्र भङ्गत्वरः ॥ प्रतिमृतिष्ठु पा गान्नि त्वं कुत्स्मा मांसं तः ॥ अनर्थकं तरूवादिवावाक्ये ॥ अवध्यं स्यादिति पाठ ॥ इति तु कौमुदी ॥ अवध्यमवधी हे स्यादनर्थकवचस्यपीतिदर्शनात् ॥ द्विसमुदायार्थशून्यवचनस्य ॥ २० ॥ ॥

अ.टी.१ नप्रशस्तानि अक्षराणि यस्मिन् ॥ अक्षराणामप्राशस्त्यं चार्थस्फरकं ॥ न वचनार्हं ॥ण्यत् ॥ वचोऽशब्दसंज्ञायामिति न कु
८६ त्वं ८ हन्ति स्म वचनस्य आहन्यते स्म क्तः ॥ आहतं गुणिते चापि ताडिते च मृषार्थके ॥ स्यात्मृशातनवक्त्रोपितवक्त्रे कितातको
मृषा अर्थो यस्य ॥ वंध्यासुतो याति इत्यादि वचनस्यैकं ॥ सोल्लुंठनं तु सोत्प्रासं मणितं रतिकूजितमिति क्वचित्पठ्यते ॥ लु
ठि आलस्ये प्रतिघाते च ॥ उल्लुंठनेन सहितं ॥ उत्प्रासनं ॥ असु क्षेपणे ॥ घञ् ॥ उत्प्रासः उपहासः तेन सहितं ॥

अनक्षरमवाच्यं स्यादाहतं तु मृषार्थकं ॥ अथ क्लिष्टमवितथं त्वनृतं वचः ॥ २१ ॥ सोल्लुंठनं
तु सोत्प्रासं मणितं रतिकूजितं ॥ श्रव्यं हृद्यं मनोहारि विस्पष्टं प्रकटोदितं ॥ २२ ॥ ॥

मण कूजने ॥ भावे क्तः ॥ रतौ कूजितं २ ॥ क्लिश्यते स्म ॥ क्लिश अव्यक्ते शब्दे ॥ अंक्लिष्टस्यौतीति निपातितं ॥ त्रिषु क्लिष्टमव्यक्त
वाचि ॥ न विस्पश्यते स्म ॥ स्पश बाधनस्पर्शनयोः ॥ कर्मणि क्तः ॥ अविस्पष्टेति निर्देशादिडभावः ॥ २ ॥ अयथार्थवचन राम
स्य विगतं तथा ॥ सत्यं यस्मात् २ जयं ॥ अजिति योगविभागात् समासांतो ऽन् ॥ पक्षे वितत्यते बाहुलकात् क्तः ॥ अ ८६
नुदात्तेतित नलोपः ॥ न ऋतं ॥ अनृतं कृपाकसत्ये ॥ २ असत्यवचसः ॥ २२ ॥

सतिसाधुसत्त्वं। कृतेघञ्ञापथ्ये तथ्येचत्रिषुतद्वति॥ तथासत्येसाधुःतथ्यं। अर्यतेस्म॥ ऋगतौ। क्तः। समं चातेअंचते
॥अञ्चुगतौ। क्विप्। सम्यक्पुंस्त्रिस्त्रियांसमी। चीअमूनिउपचारात्तद्वतिवर्त्तमानानिविशुक्तारइत्येतेन विशेषण
राणां। लिंत्रिलिंगत्वमुक्तं॥ उपपन्नं नतु वत्क परारणामितिविशेषः॥ शब्दे॥ शब्दशब्दकरणे। शस्थू। घञ्चारणादअव्यक्तेश
ब्दे। तौ। गदमनेत्यप्॥ पक्षेघञ्। ध्वनशब्दे। खनिकषीतिइ। घञ्ञिध्वानः रवणंरु शब्दे॥ ऋदोरप्। स्वनह सोवेतिअचैप्

सत्यं तथ्यमृतंसम्यगमूनि त्रिषुतद्वति॥ शब्देनिनादनिनदध्वनिध्वानरवस्वनाः॥ २३॥ स्वा
ननिर्घोषनिर्ह्रादनादनिःस्वाननिस्वना॥ आरवारावसंरावविरावाअथमर्मरः॥ २४॥

वध्वौ॥ २२॥ घुषघुष्टौ॥ ह्लादअव्यक्तेशब्दे॥ घञ्। विभाषा ङिरुप्लुवोरितिघञ्॥ पक्षेअप्॥ उपसर्गेरुवइतिघञ्॥
समदशब्दस्य॥ वस्त्राणांपर्णानांचस्वनितमर्मरमिमर्मरः॥ शब्दानुकरणमितिस्वामी॥ मृङ् प्राणत्यागे॥ ऋदरादय श्चेति
रन्प्रत्ययागमोगुणश्चेत्यनेमर्मरशतिवा॥ कः॥ मर्मरोवस्त्रभेदेचशुष्कपर्णध्वनौतथा॥ पुंसिस्त्रियांपुनःप्रोक्तोमर्मरीपीतदारु
णि॥ २४

अ॰टी॰२
८५

भूषणानां ध्वनौ॥ शिञ्जिते अव्यक्ते शब्दे॥ ताल व्यादि॥ भावे क्तः॥ गुरोश्चेत्यत्र येत्विंजाघिनादिति। अनुपसर्ग इति वाधुव
र्तते॥ निक्वणो वीणायां चेत्यप्॥ पक्षे घञ्। ल्युट्। प्राच्वीणायां अन्यस्य च किं क्वणादेः क्वणनं॥२५॥ प्रादेरित्युपसर्गेति
विशेषणं चेत्यर्थं तस्योपसर्गाद्। पिधानात्॥ आदि शब्दात् उपक्वणादयः॥ कुलसंस्थाने॥ केलनं कोलः शकीभाव
स्त माहलः॥ जिहलू विलेखने॥ अच्॥ कोवा॥ कल शब्दे॥ अ घञ्। संज्ञापूर्वकत्वाद् वृद्ध्यभावः॥ कलादपि कलः कोला

॥ स्वनिते वस्त्रपर्णानां भूषणानां च संजिते। निक्वाणो निक्वणः क्वाणः क्वणः क्वणनमित्यपि॥२५॥
वीणायाः क्वणिते प्रादेः प्रकाणः प्रक्वणादयः॥ कोलाहलः कलकलस्तिरश्चां वासितं रुतं॥२६॥

नस्तु कश्चनाह तेत्रासपतीति स्वाम्याहतत्र। आक्रोशमनेन नरस्य कर्मकाश्चांगकर्मकाञ्च हस्रेरात्मनेपदविधानात् यदस्याभीस्त
णो हि भविष्यति। तदपि न। तस्याति ङ्व्यपस्तक मात्र विषयत्वात् कलकलकः कोलाहलेत्यथासक्तौ तिर्मिमोहे। विशेषणं चं
तिते तिर्यञ्चस्तेषां पशु तं तव हाशितं। वास्ट शब्दे॥ वाल ख्यां तः भावे क्तः॥ वाशिता करिणी नार्यो थे वासितं भाक्रिते क्रेराकं॥२६ ८५

श्रुयश्रवर्गो ॥ सर्वपदादित्वात् क्विप् ॥ ग्रस्थि प्रथमं ग्रामं षड्जं लक्षीकृत्य शस्यते प्रतिष्ठते ॥ ष्ठा गतिनिवृत्तौ ॥ गायतेर्भावे क्तः लुटो
गीतं ग्राष्ट्री तरगांनयो इति हैमः ॥ इति ग्राष्टादिवर्गः ॥ निषीदन्ति मनो स्मिन् ॥ षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु ॥ हलश्चेति घञ् ॥
सहि दिरघांतेरितिषत्वं ॥ निषादस्तु स्वरभेदेपि चांडाले धीवरांतरे ॥ ऋषति वलीवर्द ऋतस्वरसादृश्यं गच्छति ॥ ऋषी
गतौ ॥ ऋषिवृषिभ्यां किदित्यभकच् ॥ ऋषभस्त्वौषधांतरे ॥ स्वरभिद्वृषयोः कर्णरंध्रकुंभारपुच्छयोः ॥ उत्तर-स्मृ
तः श्रेष्ठे स्त्री नराकारयोषिति ॥ स्पृ करिण्यां शिरालायां विधवायां च चिन्मता ॥ गांधारदेशे भवः ॥ अरण्यगांधारो रागासिं

स्त्री प्रातिष्ठत्स्वतिष्ठानेगी तंगान मिमि समे ॥ इति ग्राष्टादिवर्गः ॥ निषादर्षभगांधारषड्जमध्यमधैवताः ॥

क्रूरस्वरे षुनीवर्दं तरे इति हैमः ॥ अज्ञो जात ॥ पंचम्यामिति डः ॥ नासां कंठमुरस्तालु जिह्वां दंतांश्च संस्पृशन् ॥ ष
ड्भ्यः संजायते यस्मात्तस्मात् षड्ज इति स्मृतः ॥ मध्ये भवः ॥ मध्यान्मः ॥ तद्देशे स्थितो वा पुरुषः कं वसमादनः ॥ ना
भिं प्राप्तो महानादो मध्यस्थस्तेन मध्यमः यो मध्ये जे स्वरे देहमध्यदेशे इति हैमः ॥ मध्यमोऽछमध्यजेऽन्यवत् ॥ पुमान्स्व
र मध्यदेशे च वलग्नेनतु न स्त्रियां ॥ स्त्रियां दक्ष रजो नामा कर्णिकांगुलिभेदयोः अ रेखदसितथा ॥ धीमतामयं धैवतः ष
षादरादि ॥ ॥

अ॰टी॰१ ८६ वायुः समुद्गतो नाभेरुरोहृत्कंठमूर्धसु। विचरन् पंचमस्थानप्राप्त्या पंचम उच्यते॥ तत्रात्मलाभः स्वरः पंचमः पंचमः पंचा
नां पूरणः तस्य पूरणे डट् इति डट्। नांदिति मट्॥ पंचमेमोरणभेदे स्याः स्वरभेदेऽपि पंचमी। पांडवानां च पत्न्यां स्त्री पंचानां पूरणी
त्रिषु अमी सप्त स्वराः तंत्रीतः कंठतो वा ध्वनंति॥ दारवी गात्रवीणा च द्वे वीणे स्वरधारिके इति वचनात्॥ वंशमुरजाद
यस्तु अनुकरणमात्रोपयोगिन इति भावः॥ षड्जं रौति मयूरः स्कंधगा वा नंदति वृषभं॥ अजाविकौ च गांधारं क्रौंचो नद

पंचमश्चेत्यमी सप्त तंत्रीकंठोत्थिताः स्वराः॥१॥ काकली तु कले सूक्ष्मे ध्वनौ तु मधुरास्फुटे॥

ति मध्यमं। पुष्पसाधारणे काले कोकिलो रौति पंचमं॥ अश्वस्तु धैवतं रौति नीषादं रौति कुंजरः॥ प्रति च स्वरा
णां पृथक् एकैकं॥१॥ ईषत्कलः काकली॥ ईषदर्थे चेति कोः कादेशः॥ गौरादित्वात् ङीष्॥ अल्पे तु कले रिति काक
लिः ततः ह्रस्व इति ङीष्॥ अत एव साधु दितं काकलिभिः कुसुमी ताडयत्यभिनंद प्रयोगः संगच्छत इत्याहुः॥ एके। म
धुरः श्रुतिसुखः स चासावस्फुटोऽव्यक्तश्च तस्मिन् तादृशे ध्वनौ॥ ॥ ८६

कल्लः कडमदे ॥ कडति माद्यत्यनेन ॥ हलश्चेति घञ् । संज्ञापूर्वकत्वाद् वृद्ध्यभावः ॥ डलयोरैकत्वस्मरणात् । पक्षे । कलसंख्या
नेस्वने । पचेति घः । यद्वा कलति ॥ पचाद्यच् ॥ कलाऽस्यास्तीति कलः ॥ शिल्पादावं इमात्रके । षोडशांशे च चंद्रस्य कलानां कल
मानयोः । कलं स्तु के त्रिषु जीर्णे चाव्यक्तमधुरध्वनौ ॥ एकं ॥ गंभीरे मेघादिध्वनौ ॥ मंद्रते । मदि स्तुत्यादिषु स्फायीति र
क् ॥ एकं ॥ तारयति । अतिक्रान्तः ... त्यज्यान् तारः ॥ बकुलमेतन्निर्दर्शनमिति कुरादिगणसूत्रात् स्वार्थे णिच् । पचा

ल । कलो मंद्रस्तु गंभीरे तारोऽत्युच्चैस्त्रयस्त्रिषु ॥ २ ॥ समन्वितलयस्त्वेकतालो वीणा तु वल्लकी । विपंची सा तु तं
त्रीभिः सप्तभिः परिवादिनी ॥ ३ ॥

घच्च एकं त्रयः कलमंद्रताराः समगुणविंतो भयोक्त्यगीतवाद्यानां साम्यं यत्र सः । एकः स
मस्ताली पानमस्येत्येकतालः ॥ एकं वीयते रायते स्वरोऽस्यां । वीगत्यादिषु । रास्नासास्नेत्यादिना नप्रत्ययो णत्वं गुणाभावश्च नि
पातितः ॥ वीणा विद्यते वल्लकं वल्लते वलं संवरणे । कुन् ॥ गौरादित्वात् ङीष् ॥ विपंचयती विस्तारयति रागं । पचि विस्तारे
। पचाद्यच् । गौरादिः । विपंची केली वीणायो ॥ त्रीणि सेवसप्तभिरुपलक्षिता स्वितिस्वरान् ॥ स्फुरायी तिशीनि ॥ एकं ॥ ३ ॥

अ॰टी॰१ ८७ वीणादिमहाद्यंवादनीयं ततं ॥ ततः आदितासौ रंध्री रावणहस्तकिंन्नरादि ॥ तनिष्ठङ भ्यां किंच्चेति तन्न ततव्यापिविस्तृते
चत्रिलिंगकं ॥ स्त्री बंवी गणादिवाद्ये स्यात्पुंल्लिंगस्तु सदागतौ एकं ॥ आनाह्यते स्य मुखं चर्मणा बध्यते ॥ णह बंधने ॥ क्तः न
होधः ॥ आदिपदात् पटहादि ॥ आनद्धं मुरजादीन्च स्त्रीबं स्यात् संदिते त्रिषु ॥ एकं वशी वेणुः ॥ आदिपदात् काहलादिः ॥
सुषिः छिद्र यस्यास्ति ॥ ऊ ॥ मेघमु ॥ षीतिरः सुषिरं वंशादिवाद्ये विवरे पि नपुंसकं ॥ सुषिरेन ॥ स्त्रियां गर्ते वल्लीरंध्रा

ततं वीणादिकं वाद्यमानद्धं मुरजादिकं ॥ वंशादिकं तु सुषिरं कांस्यतालादिकं घनं ॥ ६ ॥

न्विते त्रिषु ॥ एकं ॥ सुषंम्यें सुषिरा मिवेतित्रयोगादंत्यादिश्चा व्यास्कतालव्यापयणि तालाः कांस्यमयं स्त्रीलः कांस्य
तालः ॥ आदिनाद्यं ॥ टादि ॥ घनं विड त्वात ॥ त्य हन्यते ॥ ड नहिंसा गत्योः ॥ मू ॥ त्रौ घनं इत्यघ प्रघनादेशश्च ॥ राम ८७
घनः सांद्रे दृढे दार्ढ्ये विस्तारे मुद्गरे ॥ नुदी ॥ सं घेमुख्ये घनं मध्य न्त्यवाद्यप्रभेदयोरिति हैमः ॥ ६ ॥

ईदृंततादि चतुर्विधवांद्यादि त्रिकनामकं॥ वाद्यते इति वाद्यं ध्वन्यते वदेः णिजन्तात् वा यत्॥ नृत्वादिभ्यो णिन् तूर्यं आस्समाना तुष्ट
तेरणञते॥ तुर त्वरणे॥ स्पष्ट त्वद्यंते॥ मृदङ्गोद्रे किडादिभ्यः॥ विदि संगच्॥ मृदङ्ग॥ अंगमस्येति वा मृदंगो घोषवाद्ययोरि
ति हैमः॥ मुरात्तुवेष्टनाजातः॥ मुरसंवेष्टने॥ जनुदादिः॥ पंचम्यामिति डः॥ मुरं वेष्टनं जातमस्येति वा हेतिषांभेदस्त्र

चतुर्विधमिदं वाद्यं वादित्रातोद्यनामकं॥ मृदंगा मुरजा भेदा अंक्यालिंग्यूर्ध्वकास्त्रयः॥ ५॥

त्रयः॥ अंके उत्संगे भवः॥ शारीरावयवाद्यत्॥ आलिंग्यते॥ लिगि गतौ॥ ण्यत्॥ ऊर्ध्वकायति॥ ऊर्ध्वा यते॥ कौस्
॥ स्तुमीतिकः॥ तद्युक्तं॥ हरितक्यादिकस्तिस्त्वंको यवमध्यस्तथोर्ध्वकः॥ आलिंग्य स्त्वेव गोपुच्छो मध्यदक्षिणवा
मगाइति॥ ऊर्ध्वं त्विदं निचकारम पिके। चेतयठंति॥ ५॥ ॥

अ०टी० १ यशोर्थः पटहः ॥ कथा ॥ र्थिवारि ॥ व गितिकायति ॥ केशः ॥ आतोनुपेतिकः वाद्यं ॥ विभेत्यस्मात् भवति ॥ त्रिभिर्भयेत्यत्रेदं तिर
८८ न गौरी दिवात्तडी पू ॥ पं क्मादयश्चेति रिप्रत्यये भेरी रपि ॥ आनित्यनेनवादितेनकुतः ॥ आनयति प्राणयति स्मात् आनकः ॥
क एति बोधाच ॥ एकवृत्त ॥ आनः पटहो भेर्यामिदं गोधनदं बुदः ॥ ढुंढ इति शब्देन भाति ॥ बाकुलक ॥ किं ॥ यहः ॥ घामुभति शब्देन
३ दु मनूरः ॥ पृषोदरादि ॥ मन्त्र और गादि कइति कौमुदी ति ॥ तन्त्वा आनो त्नोपस्मात्र संगा त स्वामी तु भेरी स्त्री ढुंढुभिः पुमा
ति तिप व तिहि ॥ पटेनडन्पते ॥ ह ॥ पटेति शब्दं जदाति आतो नुपेति कइतिवा ॥ पटहो नाम मरं भे आनके पुं नपुंसकं ॥

स्याद्यशः पटहो ढक्का भेर्यामानक दुंदुभी ॥ आनक पटहोऽस्त्री स्यात् कोणो वीणादिवादनं ॥ ६ ॥

अस्त्रीति पृथग्विन्यिः ॥ उपवासंग्रहं देहं पटहमित्यपि तिपुं नपुंसकाधिकारं चं ढगौ पृक्के ॥ विणादिवाद्यते येन धनुरादि राम
क तिनास को पाः ॥ कुणपतीनेन ॥ कुणत्स्मोपकाः स्तौ सोः ॥ हल श्चेति घञ् ॥ द्योस्तु कोणो वीणादेर्वादनं सारिकाचूमिति शब्दार्णवे ॥ कोणो ८०
वाद्य भेदे स्यात् लालीनां च वादने ॥ एक देशे गृहादीनाम स्त्रौ चलगुडेपि च ॥ कौ शो विणादिवादने लगुडे स्त्री लो हितांगे इति हेमः ॥ १३

वीरणाया दंड ॥ अकर्षेण वल्यते सं व्रियते ॥ वल्लसंवरणे ॥ घञ् ॥ अवाजो विरणादंडे भिन्नवपद्मवेशतिहैम ॥ द्वे ॥ कं वातस्कुंने ॥ सौत्रान्मूल विम्रजादित्वात्कः ॥ छणोदरादित्वात्सलोपः ॥ यद्वा ॥ कस्य कुकुते भाति ॥ भा दीप्तौ ॥ अंतर्भावितण्यर्थः ॥ अतो लुपेतिकः ॥ कक् लोराग लेटे पि वीरणं केज नपादयोपे ॥ असे ध्यते ॥ षेष्टसेवने ॥ कृत्त ॥ द्वि वीरणादंग धः स्थितकट द्वं गांभी यार्थि चर्म विन्ह रोदरूमयभांडस्य वीरण ॥ प्रातस्थव क्रकाधविशेषस्ये त्यन्ये ॥ अस्या वीरणायाः कायः अजाद्युदंड कक्

वीरणदंडः अवालः स्यात्क कुमस्तु घसेवकः ॥ कोलं बक स्त्ककायोस्यात्तपनाहित्ति बंधनं ॥७॥

भसल पर्स्नंत्री हीनः कुलसंस्थाने ॥ वाकुलकार्दबच् ॥ ततः ॥ यद्वा ॥ कुर्ते यिष ॥ अवने अंब ब्यतेवा ॥ अविशद्वि रायुक्त ॥ कुत्सा ॥ कौ स्वसावं चकस्य राकेत्पसे न द्यतेनेनास्मि न्वा ॥ नह बंधने ॥ हल श्चे तिघञ् ॥ उपमादो अराग्लेप पिंडवीरणानि बंधने व्यध्य तेनेतास्मिन्वा ॥ बंधबंधने ॥ करणाधिकरण योश्चेति ल्युट् ॥ द्वि पत्रतं त्र्यो निबध्यंते तस्याद्भागस्य ॥७॥

अ॰टी॰ १ ८८र्यी

मडम्मृ प्रतिवाद्दमिमत्ती॥ ग्ग गन्धादिलादत्तेः कुः गरापवादेवगुराः मरावमहान्मउंरडु॥ ठुमस्तोस्युद्धौ। मम्मरीत्लादि
नाः घ्यषोदरादिलाजकस्पडः। डिरीतिवाहंमितोति ःक्नाः यतिङः॥ ऊळवाह्दंराति। आतइतिकः॥ मह्रू। ऊळरादे। अर
त। ऊँऊँरः स्यालकलिःमुगेबाघंभांडेतदांतरे॥ ऊभरीऊऊँरीचद्दे॥ केरम्वक्केववाघ्केे॥ मर्दमुममर्दलाति॥ आतइ
तिकः पराप्ंब्मवडार्ं वातिगछतिकः। अत्येगीमुखवऊडुकाहय॥ वाद्यतिरीपारगाहपकूराकेकं॥ तत्याति॥ तती

वाद्यघ्भेदाङमरुमडु उिमऊऊँराः॥ मर्दलिःपरगबोन्येचतत्त्वकीना॥ ना॥सिकेसमे॥ ८॥

गात्रविद्वेपे॥ रिाल्मितिहुनर॥ षिलातऊषु॥ नत्त्वकिः कबलेपीटगल्वारगायो॥ नटोः नत्तकीलासिकायांव
केरावामपियोषिति॥ लसति। लसम्झेषगक्नौडनयो॥ राकुह्र। अजयोः क्रियोपाधिकमयाचालिंगत्वात्पुल्व राम
निर्देशात्मोस्यगीकत्वात्तत्त्वकोलासकः समाविति बक्कव्येस्त्री निर्देशोऽरीप॥ टापोविविकार्यः॥ लासकोके ८र्यी
नत्तकोऽइतिदैमः। हे॥ ८॥ ॥

विलंबिते करचरणादयो त्रा ल विलंबसने ॥ द्रुतं तिरौ शीघ्रं गच्छंत्यत्र ॥ द्रु गतौ ॥ तम मात्रापिके अधिकरणे चेति क्तः ॥ द्रुतं त्रिषु शीघ्रे
विलंबितद्रुतयोर्मध्ये भवा बा मध्यं असां प्रातिके त्यर्थः ॥ मध्यं विलंबेन स्त्री स्यान्मायेंतरे धर्मे त्रिषु ॥ राशुमथा क्रमं तत्वादित्रयं
ततनं ततं ॥ संपदादित्वात्क्विप् ॥ तदस्यास्ति [illegible] रणेन्य त्रापी तिव ॥ तसौ मत्वर्थे इति भत्वात्तजपवंतत्वं परात्मतिवाद्य
भेदे स्वरूपे चेति हैमः ॥ ओघ वर्ने ॥ उ वच समवाये ॥ घञ् ॥ पृषोदरादित्वात् घः ओघो वेगे जलस्य च ॥ वृंदे परंपरायां च द्रु

विलंबितं द्रुतं मध्यं तत्वमोघं घनं क्रमात् ॥

तन्तत्यो पदे ह्यर्थे ॥ दृढ नंदनहिंसागत्योः ॥ मूर्तौ घनः इत्यप् ॥ घनइत्यपघनादिशास्त्र ॥ संघे मूर्त्ते घनं मध्यनृत्यवाद्यप्र
भेदयोरिति हैमः ॥ विलंबितं द्रुतं मध्यानां मन्तत्पगीतवाद्यानां तत्वादिक्रमेणोकं ॥ ततनं ॥ तत्रप्रति ष्ठा करणाय
घञ् ॥ ताल करतले मुघमध्यमाभ्यां च संमितो गीतकालक्रियामानेकरस्फालेकमांतरे ॥ वाद्यमौ भांडे वकांस्यस्या
स्मरो तालीजरोषधौ ॥ स्त्री बंतु हरितालेस्यादिति विश्वमेदिन्यौ ॥ ॥

कालस्यक्रियया आवापनिष्क्रमादिक्रियामानं परिच्छेदनं।राक।।गीतवाद्यपाद्यादिन्यासानां क्रियाकालयोः साम्यं लय
ः।लयनं।।लीङ् श्लेषणे।।एरच्।यलुलयमगती।।एरजितिमुकुटेनोक्तं।।तन्नालमधातोरिकारांतत्वाभावात्।लयस्तु यन्त्र्या
साम्ये स्ते षरा विनाशयोरितिहैमः।।राकं।रा।।अस्त्रियां तावमित्यन्वय।।तंनाप्रोक्तं तांडवं।।तेनप्रोक्तमित्यण।तांडवं
तरणामिन्नाद्यभेदयोरितिहैमो।।नटू अवस्कंदने।ल्युट्।।नटस्य कर्मधञ्।।नटेर्ण्यघना द्यंतौपत्रिके।लास्ये।लस
श्लेषणक्रीडनयोः।।राणत्।।जास्यं तौर्यत्रिकं मतं नृत्ते चेति विश्वः।।नृती यथास्थेतिक्यप्।।भावे क्त।।नृत्तमपिल्लु

तालः कालक्रियामानं लयः साम्यमथास्त्रियां।।रा।। तांडवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तने।।
तौर्यत्रिकं नृत्यगीतवाद्यं नाट्यमिदं त्रयं।।१०।।

टि नर्मनं नृत्यं स्पास्म ततेपि चाशाश्वते त्रिषु षट्।।नृत्त
गीतवाद्यं तौर्यत्रिकं तुरी८ त्वरायां।।रुहन्लोण्यति।।गुणं बाधित्वा बाहुलकाद्दलि चेतिदीर्घ न्दूर्ये मुरजादि।।तत्रभवं
तौर्यं शात् त्रयेंशायस्य त्रिकं।।संख्याया अतिशदंतायाः संख्यायाः संघेतिवाकन्।गतौ घेपिलभ्यतेत्रिकमितिवि
श्वह।।इदमेन्नृत्यादि त्रसं नाट्यमपिनटस्येदं होगो छिस्थिकेतिअः।।हे।।२०।।

यः पुरुषः स्त्रीवेषधारी नृत्यति तस्मिन् भ्रकुंसादित्रयं ॥ फुट स्फुटे दंडकौक कुस्मि धातोः स्फुरादिरण्पुंनादेरच ॥ भ्रुवा
भ्रुवा वा कुंसो भाषणमस्य ॥ कवा कुंसयतिवा ॥ अच् ॥ इकोऽस्त्र स्वोऽङ्यो गालवस्येति ह्रस्वत्वे इयङ् वज्ञा विनांमेति निषि-
धोत्तरं पठितस्याभ्रुकुंसादीनामिति वार्त्तिकस्य अकारादेशे परतः परतमा कुस्वनिषेधपर्युदासपरतया च व्या

भ्रकुंसश्च भ्रुकुंसश्च भ्रूकुंसश्चेति नर्तकः ॥ ॥
स्त्रीवेषधारी पुरुषो नाट्योक्तौ गणिकाज्जुका ॥ ११ ॥

नर्त्तयात् कुपत्रयं ॥ पृषोदरादित्वात् पत्वं वा नपि ॥ भ्रकुंसश्च भ्रकुंसश्च भ्रूकुंसश्च भ्रकुंसवदिति शाश्वतः ॥ ग
व ॥ नाट्योक्ता वित्यधिकारः ॥ आगंगदरात ॥ गणिका अज्जुका ज्ञेया ॥ गणिका पृथ्वी वरपाभीतकोरी छुनाल्ले
देवद्दे ॥ अर्ज अर्जने ॥ स्त्रमिकसेरिति बाहुलकाउकन् ॥ रस्यजः ॥ राकं ॥ १२ ॥ ॥

अ·टी·१ आपनमी पू॥संपदादिक्विप्॥आपस्तुतनोति॥अन्येभ्योपीतिडः॥आकुमः॥नगिन्याः पति।एकं।भावयतिपरि
र्थ भावयतिपचाद्यच्॥भावः संज्ञास्वभावाभिप्राये॥चेष्टात्मजन्मसु क्रियालीलापदार्थेषु॥बुधजंतुविभूत्युरथ्यादौच
एक अवति।अवरेतरयो॥बाकुलकाउकरण।रिलाउपधावृद्धिः।जनकः पितृभूपयोः॥राकं एवं वाचासौराभा

भगिनि परितिराकृतो भावो ऽविहानयावकः॥
जनकोयुवराजस्तु कुमारोभर्तृदारकः॥१२॥

च।राजेतिटकू॥कुमारयति॥नकुमारक्रीडायां॥अच्॥कुमारोश्वानुचारके॥युवराजे निरोगोस्कंदेशुके
वरुणपादपयो कुमारं जातात्मकनके कुमारी त्वपराजिता॥नदी।मिंधा मनरुणी कतकानवमाल्युमाजंबू द्वी राम
पविभागश्चेतिहेमः।ध्रियते॥दङ् आदरे॥तुदादिः।एवुल्॥भर्तुः राज्ञोदारकः॥१२॥ ॥ र्थ१

भटति । भट परिभाषणे ॥ क्विप् ॥ भट् चासौ तारकश्च पृषोदरादित्वात् द्वित्वनिषेधेन । यद्वा । टलति । टल विक्लवे रात्वं । राल्लयोरेकत्वस्मरणात् भट्ट चासौ तारकश्च ॥ भट्टस्वामित्वं गच्छतीति वा ॥ ऋ गतौ ॥ राकुल्लू । भट्टारक कोल्पेन ताद्यव चादेवत योपमे इति हैम ॥ दीव्यति ॥ अच् ॥ देवं स्त्री के देवस्य नृपतौ तोयरे सुरे ॥ देवीकृताभिषेकायां तेजनी स्पृक्कयोरपि इति हैमः ॥ चेद् ॥ ठे ॥ नर्तु ॥ राज्ञो दारिका ॥ एकं । वहु पद्यायम् ॥ इत्यादि के भर्तृस्मति भटः ॥ सो हस्य स्याः पतिर्ले

राजा भट्टारको देवस्तत्सुता भर्तृदारिका ॥ देवी कृताभिषेकायामितरासु तु भट्टिनी ॥ १३ ॥

न भट्टिनी इति ॥ भट्टिनी हि जभायायां नाद्यो कृतौ राजयोषितिरार्कं ॥ अत्र विशेष ॥ त्राशरणवे ॥ गणीकानुचरे ॥ अजुकेति नाम्ना नृपेण साम्भुव राजस्तु सर्व कुमारो भर्तृदारक ॥ भट्टारक ॥ वादे वीवा चो भत्यजनेन सः ॥ व्रस्परो तत्तु नाम मत्ते वराजं त्वित्यमी निःसवचस्पराजन्तिति वा विदूषक उमंव देत ॥ आम मिलि ॥ का तुरा ज्ञामो देवी त्यन्या तु भोगिनी ॥ भट्टिनी त्यपरी रेरन्या नीचैर्गोस्वामी ॥ नीतिमेति ॥ १३ ॥ ॥

अ·टी·२
र्यि२

बंधनादिति। त्व क्तौ ब्रह्मणि साधुतत्र साधु रिति यत्॥ ब्रह्मणस्याब्रह्मदाक्रणे स्थिरे॥ ततो नञ्समासः अवध्या
मित्येकं॥ एकं। राष्ट्रे। धिकतः। राष्ट्रावारपाराद्घखाविति घः॥ एकं॥ अंबयते शब्दते॥ अविग्रहेष्टे उरोस्वदूल इत्यर्थः
नाद्यो क्काविति अधिकारस्य ज्ञापिकत्वादंबादिनां केषांचिदन्यत्रापि प्रयोगः। बाला कुमारी वासूः॥ वास्यते स्वर्गादि
व सेरूपं ताहरू ऊकाड। एकं। अर्हं तु योग्यः। ऋ गतौ। ऋहलोर्ण्यत्। कर्तव्यमाचरन्काममकर्तव्यमनाचरन्॥

अब्रह्मण्यमवध्योक्तौ राजस्यालस्तु राष्ट्रियः॥ अम्बा माताथ बाला स्याद्वासूरार्यस्तु मारि
षः॥१४

तिध प्रकृताचारः स आर्यः। इति वसिष्ठः। मर्षणात्सहनत्वान्मारिषः॥ पृषोदरादिः। हिंसानिवारक
त्वाद्वा रिष हिंसायां॥ इगुपधेति कः॥ प्रतिषेधार्थकमाङ्शब्देन समासः॥ मारिषः॥ एकं। अभिधार्थ नाट्योक्तौ उ
क्ति भाषितमर्हत्यां तेरमसः मार्षश्च॥ आर्ये मारिषमार्षकाविति शाश्वतः॥ मारिषः एकं निधार्थे नाट्यो
क्त्यां पुंसि योषिति॥ दक्षस्त्वांचायांच॥ एकं मातस्य॥ १४॥ ॥

राम
र्यि२

आत्ता मातास्येवसै ज्ञायां कन्॥ अत्तिका मांन्निका त्तयेति द्विरूपकोयं॥ दंतिकापि अंतिकं निकृ तवाच्यलिंगस्त्रीशो
भनौ भधे॥ न्कुत्स्वांज्ये ष्ठ भगिन्यां चनाद्यो क्त्यांकीर्त्तितेति का॥ शकं॥ नियतंस्थानं॥ तष्ठा आतश्चोपसर्गेइत्यङ्॥ उपसर्गा
त्सुनोतीतिष॥ निष्ठोत्कर्षव्यवस्थयोः क्तोऽशे निष्पतौ नाशे तेनिर्वाहे याचनेव्रतेनिर्बर्हौ निर्वहणं॥ मुखप्रतिमुखग
र्भावमर्शे तिर्वहणाख्याः॥ पंचनाटके संधयः॥ तर्' पंचमस्यसंधेर्हे॥ ऋत्स्तकथ्यासमापनस्येत्यन्ये॥ निर्वहणं॥

अत्तिका भगिनी ज्येष्ठा निष्ठा निर्वहणे समे॥ हंडे हंजे हलाह्वानं नीचां चेटी सखीं प्रति॥१५॥

नु निष्ठा स्त्री संहरणस्य समापत इतिशाश्वतः॥ समे इति समानार्थे॥ न तु समानलिंगे॥ स्त्रष्टाण लिंगभेद दर्शनात
॥ निर्वहे णवर्त्तते इति योजना॥ नीचां प्रत्याह्वानं हंडे॥ चेटीं प्रति हंजे॥ सखीं प्रति हला त्री णपव्ययानि लिंङते॥ हिडि
गत्यनादरयोः॥ बाहुलकादे प्रत्ययः॥ इतोऽकारश्चव्हङ्गोइत्य ऋडस्यजोपि॥ हल विलिखने॥ बाहुलकाद प्र
त्ययः॥ हलाशद्वार्वं तोपि सखी पर्यायः॥ तत्र पचा द्यचूवा॥२५॥

अ॰ टी॰ १
९३

अंगस्य स्थानात् स्थानांतरे नयनमंगहारः ॥ अंगस्य हरणं ॥ हृञ् हरणे ॥ घञ् ॥ अंगुल्यादिविन्यासः ॥ अंगानां विक्षेपः ॥ क्षिपं प्रेरणे ॥ घञ् ॥ अंगहारे ६ द्वित्वादि मांगिकं ॥ इति शाश्वतः ॥ व्यनक्ति ॥ अंजु व्यक्त्यादौ ॥ ण्वुल् ॥ अभिनयत्यर्थान् प्रकाशयत्यभिनयः ॥ वाचिकांगिकाहार्यसात्विकभेदाच्चतुर्विधः ॥ द्वे एते ॥ एतत्भावाभिव्यंजकस्य ॥ अंगेन निर्वृत्तं भू विज्ञेयादि ॥ सत्वेन मानोदृत्तं स्तंभादि ॥ निर्वृत्ते द्व्यूनादिभ्यः इति ष्णः ॥ गवत्तौ षष्ठक स्तंभस्वेदोऽथ रोमांचः स्वरभंगोऽथ वेपथुः ॥ वैवर्ण्यमश्रु प्रलय इत्यष्टौ सात्विकाः स्मृताः ॥ क्रमेणैकैकं ॥ २९६ ॥ शृंगारादयो ऽष्टौ रसाः ॥ शांतोऽपि नवमः ॥ वात्सल्यं दशमः ॥ रस्यंते ॥ रस

अंगहारोंऽगविक्षेपो व्यंजकाभिनयौ समौ ॥ निर्वृत्ते त्वंगसत्वाभ्यां द्वे त्रिष्वांगिकसात्विके ॥ २९६ ॥ शृंगारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः ॥

आस्वादने ॥ घुरादयदंतः ॥ कर्मणि घञ् ॥ रसो गंधरसे जले ॥ शृंगारादौ विषे वीर्ये तिक्तादौ द्रवरागयोः ॥ देहधातुप्रभेदे च पारदे स्वादयो ... तुरसनायां च शब्दे ॥ कि कं शृंगं मिथुनं इति विश्व ॥ मदिन्यो शृंगं ... मियर्ति ॥ कर्मण्यण् ॥ शृंगारो गजमंडने सुरते रसभेदे च ॥ शृंगारं नागसंभवे इति हेमः ॥ उत्तममुवप्रकृतिकत्वेन जुगुप्सारहितलाक्षात्विर्ण् ॥ ण्डो चंपते नवा ॥ इत्युपधात्विदीतो न ॥ सुचिः सुविः सुहैमि तेः न लेष्मीष्मासाहात्तु पर तेरूपधा स्तुर्ल्मं त्रिशिरा ॥ शृंगारश्चेति हेमचंद्रः ॥ ॥

रा॰म
९३

उ चैर्ज्वलति प्रकाशने। अच्। न नुज्वलितो।।ऽति।।ग।। तत्र उपसर्गादित्यनुवृत्तेः।। उज्वलश्च विकासिनि।। शृंगारं विशदे दीप्ते
निपीति हैमः। त्रीणि।।१७।। उत्साहेन वर्द्धते।। वृधु वृद्धौ।। ण्यन्त।। उत्साहं वर्द्धयतीति वा ल्युः।। वीरयति।। शूर वीर विक्रांतौ चुरा
दिः पचाद्यच्।। यद्वा। विशेषेण ईर्ते ईरयति।। वा ईर गतौ।। कौ। शूरे वीरो जिते भटे श्रेष्ठेपि वीरं शृंगाटनतेपि च।। वीरा गंभा
रिका रंभा आमलवालुका।। मदिरा क्षीरकाकोली काष्ठोदुंबरिकासु च। पतीपुत्रवती स्त्रियं विदारिगंधिकास्वपीति मेदिनी चंद्र
ः।।हृ विरिरसस्य। करुणाः करुणावान् तस्य भावः ब्राह्मणादित्वात्।।ष्यञ्।।कारुण्यं।।कृवृदारिभ्य उनन्।। करुणा करु

बीभत्सरौद्रौ च रसाः शृंगारः शुचिरुज्वलः।।१७।। उत्साहवर्द्धनो वीरः कारुण्यं करुणा घृणा। कृपा द
यानुकंपा स्यादनुक्रोशोप्यथो हसः।।१८।।

कृपायां स्यात् करुणो रसवच्च मोरिति हैमः।। घृ यंते ऽन या घृ
सेचने वा कुलकान्नक।। घृणा तु स्याज्जुगुप्सायां करुणायामिति हैमः। कृपणं कृपया प्रतीयं कृपेः संप्रसारणं चेति
भिदादिपाठादङ्।। कृपा जेण रूपालचे हूं केस्मात्रे णपत्ती वृषीस्य ता।। कृपा दया यां दयतेरदत्त त्यनयादे मदानगति
हिंसा।।रक्षणेषु भिदाद्यङ अनुकंपन।। कपि चिं चलने।।गुरोश्च।। अनुक्रोशं तेन क्रुश आह्वाने रोदने च।। हल
श्चेति घञ्।। सप्त करुणा रसस्य।।१८।। ।।

अ॰टी॰१ घञ्॥ हासः॥ एपा। ति हास्यं धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल्। हासिकापि॥ तत्र हासो हास्यं धर्मरिं हासिका स्त्रियामिति शाश्वतः

१८९ वः॥ शीर्ण वधे निंदायां सन् भावे घञ्। यत्। अपत्यमात्॥ बीभत्सास्य तत्र अश् आद्यच्॥ बिभत्सो नार्जुने क्रूरे घृणात्मविकृ

ते त्रिषु विकरणं विकृतं॥ जुगुप्सा प्रभवत्वात्॥ तिष्ठाकामजत्त्वं गीत्वा मलोरुधिरादिजः बीभत्सो विविधः बीभत्सादिद्वयं

तद्व॥ इति त्रिलिंगा॥ प्रज्ञाद्यणि वैकृतोपि॥ विकृतोपि॥ विकृतो वैकृतो था ग्ढायणामिति शाश्वतः बात्॥ विकृतं त्रिषु

हासो हास्यं च बीभत्सं विकृतं त्रिष्विदं द्वयं। विस्मयोद्भुतमाश्चर्यं चित्रमप्यथ भैरवं॥ १८॥

बीभत्से रोगिते संस्कृते पि चेति विश्वः॥ ६॥ विस्मयनं॥ ष्मिङ् ईषद्धसने एरच्॥ विस्मयो अद्भुतदर्भयोरिति हैमः। अत॥

आश्चर्यो र्थो ल्यम्। तस्य भवनं॥ आदिभु॥ वोद्भुतच्॥ आङ् इति चर्यते अभिनियत आश्चर्यमनित्य इति साधु। चित्रयति राम

चित्रकरणे। एपतात्। पचाद्यच्॥ चित्रा लौ रक्तुपर॥ मुन्मद्रवो॥ गोडुवा स्मरसीदत्यां नक्षत्रे रगभेरयोरिति हैमचंद्रः १८९

॥ चत्वारि॥ भीरेरिदं तस्येदमित्यण्। हूलायां। भैरवः। पुंसि शंकरे भीषणे त्रिषु॥ १८९॥ ॥

दारयति चित्तं ॥ दृम्भये । कृकृभि भ्य० उतमश्च ॥ भीषणं रसे रान्कयां न ॥ गा ॥ दारुणोत्रिषु । भीषयते स्म दारुणो रस भेदे ना त्रिषु तु स्यात्तद्भावके ॥ इति विश्वमेदिन्यौ ॥ बिभेत्यस्मात् ॥ भियः षुक्वेति मक् ॥ षुगणमश्च भीष्मो रुद्रे नगांगेये राक्षसे च भयंकरेऽइ ति हैमः ॥ भी मार्द्रकोपादाने ॥ मूकि स्फुरभावे ॥ भीमोरुकोदरे घोरे शंकरे प्यस्त्ववेतसेऽइतिहैमः ॥ घोरयति घुर भीमार्थशब्दयोः रपं तादृत्व ॥ घोरा हरे दारुणे चेतिहैमः ॥ बिभेत्यस्मात् ॥ आनकः शादृ । भियः भयानकः स्मृतो व्याघ्रे रसे राहौ भयंकरे भयं करोति ॥ मेघार्तिभयेषु कृञ इति वचू ॥ प्रतिगतं भयेन ॥ प्रादिसमासः प्रतिगतं भयमस्मिन् प्रादिभ्यो धातुज

दारुणं भीषणं भीष्मं भीमं घोरं भयानकं ॥ भयंकरं प्रतिभयं रौद्रं तूग्रममी त्रिषु ॥ २० ॥

स्येति वा ॥ प्रतिभयं भये भीष्मेऽइति हैमः ॥ नकारस्य ॥ नेत्सन्नकारतन्त्वे व्यां धर्ममात्रपरत्वात् ॥ भैरवादस्तु धर्मिणि व त्र्ते तिइति भेदः ॥ रुद्रस्येदं ॥ अण् ॥ यत्तु रुद्रो देवतास्येति ॥ मुकुटे नोक्तं ॥ तत्र मतत्रहविः स्वामी स्याएव देव तात्वात् ॥ रौद्रो भीष्मे रसे तीव्रे रौद्रो गौर्यामिति हैमः ॥ उब्स मवाये रुजेत्तिद्रन् ॥ उग्रः शूद्रात्तु तेद्वात्राकुंडे ऽर्छमित्रिष्ठ ल्कटे ॥ स्त्रीवचाद्रुद्रयोः प्रोक्ता ॥ छित्तरेन्नरसस्य ॥ महतक्रोधस्येति मुकुटः ॥ तत्र रसप्रकरणात् ॥ क्रोधस्य वक्तुमा णलात्तव ॥ अमी अद्भुताद्याश्चतुर्दश ती तदन्त्ति त्रिषु ॥ स्त्रियां रौद्री भैरवी ॥ २० ॥ ॥

अ॰टी॰२ स्थि

ही यं तस्मात्॥इधर्मो अप्र। दर᳚स्यादृयमगतं योः दरी तुकं दरेइ इति हैमः॥त्रसी उद्वेगे॥घञ्॥त्रासो भय॰ येभरिदितिच्छ ति हैम॥जि भी॰ २ भये त्रिनु॥भीत भये भीती मुतैत्रिपु॥संपरादिक्ति पिभीः।माक्तुतस्य ति॥अति ति मुकुट॥तत्लआण ःप्रसंगात्।तस्मात्साध्वंसाअसः॥अत्त्विधौभ मादीनामुपसंख्यानं॥बाकृजकादङिभि मांस्पावर्त नम्रती मांच गाही वाथभ मंत्नि माइति॥शाङ्घारणीवात॥भयं भी तोभयंकरे॥कुञ्चकपुष्पेइतिहैमः॥चडु मस्यमनो विकारोस्त्या

चतुर्दशारत्रासो भी तिर्भीः साध्वसं २ भयं। विकारोमानसो भावोनु
भावो भावबोधकः॥२१॥गर्वो भिमानोहंकारोमानश्चित्तसमुन्नतिः॥

रि भविः भावयति करोति रस्मानिति॥भावो ऽ[illegible] नोः इति हैमः॥एकंमनो विकारस्य।भावस्यस्व॰ चकोगुण क्षौ मादिदववनु भावयतीत्यनुभावः अनुभावः प्रभावस्यात्।निश्चयेभावस्तृ चनेइ इति हैमः॥एकं॥२१॥सर्वमानेप्र ज्ञु अतिसर्व तौ मानः॥अभिमानोर्थादि दर्पेज्ञाने प्रणयेहिंसयोः॥अहमिति करणमहंकार॥त्रीणि॥मनुअवबो धने॥घञ्।मानं प्रमाणे प्रस्थादौ मानश्चित्तोन्नतोग्रहे इति हैमः॥चित्तस्यसम्यगुन्नतिः। द्वि॥गर्वदियः पंचापिपर्या यान्तिनुमुक्तं॥ राम स्थि

नआदरः॥ परौ भुवइति घञोवैकल्पिकत्वात्त्रोरप्॥ उपसर्गस्यघञिइति दीर्घः॥ तिरस्करणं॥ कञ् सेचतिशः॥ तिरसोन्यतरस्यामितिसत्वं॥२१॥ रीढेरेदरणं॥ रिह वधे औणादिकः क्तः॥ स्त्रीसंज्ञकात्॥ अवमाननं॥ मनेराप्यनायश्च॥ अवज्ञानं॥ आतश्चोपसर्गे इत्यङ्॥ अपहेलनं॥ हेडृ अनादरे॥ घञ्॥ डलयोरेकत्वं॥ घञंताः पुंसि॥ त्यस्यबाधनात् स्त्रीत्वं॥ क्षण हिंसायां॥ सूक्षआदरे॥ मरेफः नञ्तु सूक्षेति॥ ततश्चस्य रूपमिति दुर्गनात॥ तस्माल्ल्युट्॥ नञ्समासः॥ अत्रमुकुटस्ययथाल्केशंपठपे ह्वरणामः॥ न कपरिभवस्य॥ मंदमक्षत्वाणाद्यत्र॥ ह्रीलज्जायां॥ संपदादित्वात् क्विप्॥ त्रपूषलज्जायां षिद्भिदादेः॥ त्रपालज्जा तुलनमोरितिहैमः व्री

अनादरः परिभवः परिभावस्तिरस्क्रिया॥२२॥ रीढावमाननावज्ञा अवहेलनमसूर्क्षणं॥ मंदाक्षं ह्रीस्त्रपा लज्जा व्रीडा सापत्रपान्यतः॥२३॥

डलज्जायां॥ स्फुरिश्चेत्यकारे व्रीडाभञ्ज व्रीडोपि गंडूषगर्भे जिह्नजाजागरह्रस्कीलज्जा लाकुटारनसर्वनकिगर्हश्रृंगाः॥ व्रीडादयश्चकरदश्चवाटकश्चदत्वं ववाप्॥ करकोश्च समासमयाश्चेति स्त्रीपुलिंगक मनेरभावः॥ सालज्जत॥ ओलजी स्त्रीव्रीडे॥ अप्रत्ययः॥ ऊलाजरशत्काशि॥ पंचासाजपं॥ सालज्जा अन्यतस्त्वेद्या पत्रमा॥ अमंक्षमात्रेपि॥ ह्रीलज्जापत्रपाव्रीडेतिरत्नकोशात् राकं॥२३॥

अ॰टी॰२ समरणं॥ स्मृहणे॥ दिवादिरस्याऽपि लाक्षिन॥ अनुनासिकस्यक्वौ तिदीर्घः॥ ण्यादेस्क॥ णित्वाद्वृद्धिः॥ तद्रूक्तं॥ अणितः चाम्य
१९६ ते क्षांतिः॥ पितस्के चमतेः क्षमेति तिजेः क्षमायां॥ शांतं स्तात् प्रत्ययेऽपूगू॥ ह॥ अभिध्याने॥ ध्यै आधाने॥ आतश्चेत्यङ्॥ परस्य
विषये लोभो यदि नास्पृहा॥ परस्व विषयस्पृहे तियावे पदस्वेविषये चोया दिना लिप्सेत्सिमुकुटः॥ वस्तुतस्तु॥ परस्व विष
ये विषय पि शीपेक्षे त्यर्थः॥ राक्॥ नञ्समरणे क्षाम्यतेः॥ क्तेति नञ्समासः॥ ईर्ष्यारीं॥ ईर्ष्य ईर्ष्यायां गुरोश्चेत्यः॥ हृपरोत्क
र्षासहिष्णुत्वस्य॥ असूयना॥ असुञ्॥ असूयायां॥ कंड्वादित्वाद्यकि॥ अप्रत्ययादित्यः॥ असूयन॥ यसूयाचेति

द्वांतिस्तितिञ्चाभिध्या तु परस्वविषयेस्पृहा॥ अक्षांतिरीर्ष्यासूया तु दोषारोपो गुणेष्वपि॥ २४॥
वैरं विरोधो विद्वेषो मन्युशोकौ तु शुक्स्त्रियां॥ पश्चात्तापोनुतापश्च विप्रतिसार इत्यपि॥ २५॥

शाह्यारणव॥ अर्थदानादि गुणेषु दंभकत्वादिरूप दोषारोपणस्यैकं॥ २४॥ वीरस्य कर्म वैरं मैथुनिकपोरिस्तिनिर्दे
शात्युवादित्वाद्धरणा॥ विरोधनं विद्वेषणं॥ रुधिरञ्आवरणे॥ द्विषञप्रीतौ॥ घञ्॥ त्रीणि॥ मनज्ञाने मन्यतेनिदसिम्योऽसुःम
न्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधी तिहेमः॥ शुच शोके घञ्॥ संपदादित्वात्क्विप्॥ त्रीणि शोकस्य॥ शाश्चात्तपनं अनुतापनं विप्रसंताप
घञ् विप्रतिसरणं॥ स्मृगतौ॥ घञ्॥ उपसर्गस्य घञ्यतिवादीर्घः॥ विप्रतीसार इति द्विः॥ कौकत्यं धुणयोरपि॥ त्रीणि॥ २५॥ राम
१९६

कुप क्रोधे ॥ क्रुधस्कोपे ॥ घञ् भावे ॥ मृष्यतीति त्याम्यं घञ् ॥ नञ्समासः ॥ रुष हिंसायां ॥ घञ् ॥ प्रतिहननं ॥ अन्यत्रापीति
उ न्यंधकादित्वात् कुत्वं ॥ प्रतीघो रुट् प्रतिघातावितिहेमः ॥ रुट् क्रुधौ संपदादित्वपि ॥ क्रोधो मासः क्रुधा रुषेति राघ्वा
र्णव ॥ सल ॥ शुचावितिभाषितपुंस्कं त्वात् पुंवद्भावः शीलं समाधानेति ॥ रायंतात ॥ घञ् ॥ शील उधु कूलकवलनबालन
बालपइ तिलक् ॥ अर्द्धं चादिः ॥ शीलं स्वभावे सद्वृत्तेरितिविश्वः ॥ चरित्रमात्रेपि शीलं निष्ठावसीलं चारित्रं चरित

कोपक्रोधामर्षरोषप्रतिघा रुट्क्रुधौ स्त्रियां ॥ शुचौ तु चरिते शीलमुन्मादश्चित्तविभ्रमः ॥ २८ ॥ प्रेमा ना प्रि
यता हार्द्दं प्रेम स्नेहोऽथ दोहदं ॥

तथेतिरत्नकोशः ॥ उन्मदनं मदी दी हर्षे ॥ घञ् ॥ चित्तस्य विभ्रमो ॥ न्यवस्थानं ॥ २९ ॥ प्रीणाति
प्रि मः ॥ गुरुपधेतिकः ॥ तस्य भावः ॥ पृथ्व्यादिभ्य इमनिच् ॥ प्रियस्थिरेति प्रादेशः ॥ प्रेमा ॥ स्त्री स्नेह ममरीणः तद्वत् प्रियता ॥ हृ
दयस्य कर्म ॥ युवादित्वादण् ॥ हृदयस्य हृल्लेखेति हृदादेशः ॥ अपर्णं प्रीञ् तर्पणे मनिन् ॥ प्रेमनोतं क्लीबे स्नेहनं स्नेहः प्रीतौ घञ्
स्नेहः ॥ प्रे मिाष्टतादि वापंचस्नेहस्य दोहमाकर्षे दृहाति आतोनुपेतिकः ॥ अयमिच्छामात्रवाक्यत्वपि विशेषेण गर्भिणीच्छायां प्र
ज्यते ॥

अ॰टी॰१ दोहदो गर्भलक्षणे ॥ अभिलाषे तथा गर्भे इति हैमः ॥ रा लप्स मिच्छा ॥ इच्छेति सूत्रेण इच्छेप्रत्यये निपातितं ॥ कांक्षिवांछि
९७ छायां गुरो श्चेत्वः स्पृहइप्सायां ॥ मीदादे रुक्तिगणत्वाद्भुङ् इलं चेष्टायां गुरो श्चेत्य: तर्षणं ॥ ञि तृष पिपासायां ॥ संपदा
दि क्विप् ॥ लभेः सनंतात् ॥ मनोरथ प्री त॰॰न मोरथइव वा ॥ २७ ॥ कामनं ॥ कमु कांतौ घञ् ॥ का ॥ स्मरेछयो: पु
मान् ॥ रेतस्यपि निकामे च काम्ये पिस्यात् पुंसकं ॥ लषणं ॥ लष कांतौ ॥ घञ् हादत्त ॥ सतर्षः मत्स्यौ श्चेत् ॥ लर्जई

इच्छा कांक्षा स्पृहेहा तृड्वांछा लिप्सा मनोरथः ॥ २७ ॥ कामोऽभिलाषस्तर्षश्च सोऽत्यर्थं लालसा द्वयोः । उ
पाधिर्ना धर्मचिंता पुंस्याधिर्मानसी व्यथा ॥ २८ ॥

प्सायां ॥ भृशं लसनमित्यर्थे भृदं तादः ॥ रा षृध त्वित्युला
लसः ॥ स्त्री तिर्दे रा उनावंतस्य सूचनार्थः ॥ लालसौत्सुक्यतृष्णा तिरेक याञ्चासु च द्वयोरिति विश्वमेदिन्यौ ॥ एकं ॥ स
मीपआधेरूपलआधिर्वा ॥ उपाधिस्तु धर्मध्याने विशेषणं ॥ कुटुंबव्यापृते तु प्रतीति हैमः धर्मस्य चिंता ॥ हे धर्म वि
चारस्य ॥ आधीमते दुःखमनेन ॥ उधान्न ॥ उपसर्गे घोः किः ॥ राकं मनःपीडायाः ॥ २८ ॥ ॥ राम
९७

चिंतनं चितिः स्मृत्यां ॥ चिति पूजा लड् । पञ्चप्रत्यये कर्यो ॥ थि चिंति पूजी ल्यप् विधानं गुणाभावार्थं तत्सामर्थ्यास्मिलो
नोपो भावेपि चिंतमाइत्यपीति मुकुटेनोक्तं ॥ तन्नमिदेत्यादौ छि· ल्लस्य चरितार्थत्वेन व्यवधेतत्रालोपार्थत्वे मोत्तरार्थ
त्वेन सामर्थ्यविरहात् ॥ स्मरणं स्मृतः आध्याने क्तिन् स्मृति स्मरणधी छायासु शास्त्रे इति हैमः ॥ ध्येयचिंतायां ॥ स्फुटत्री
णि स्मारस्य ॥ कविशीके ॥ उत्कं वनं गुरोतेत्यः । उत्कलेः ॥ कन्यादि मोचतु ॥ कुन्वा ॥ स्त्री लेता पिसाम्यं ॥ दैका

स्याच्चिंता स्मृतिराध्यानमुत्कं वोत्कलिके समे ॥ उत्साहोध्यवसायः स्यात्स वीर्यमतिशक्तिभाक् ॥ २२९

मादिजस्मृतेः ॥ चिंता स्मृतेराध्यानं स्मरणं मन्स्य हेतुनः ॥ उत्कं वोत्कलिके तस्मिन्नभिध्यातम्नयोरपीति शाश्वतः ॥
उत्सेहनं ॥ षट्मर्षणे ॥ घञ् ॥ अध्यवसानं ॥ षोअंतकर्मणि घञ् ॥ घ आतो युक् ॥ हेतू उत्साहः ॥ अतिश
क्तिभाक् ॥ वीरे साधुः ॥ तत्रसाधुरिति यत् ॥ अतिशयशक्तिवीर्य इति त्वमरमालायां ॥ त्वेणकमितिशायिताध्य
वसायस्य ॥ २२९

अ॰टी॰१
१९६

केऽस्त्रीं परवाञ्छादकः॥ यद्वा पटतीति पटः॥ पट गतौ। पचाद्यच्॥ कस्य ब्रह्मणोऽपि पटः॥ व्यजंति क्षिपंत्यनेन। अज गति क्षेपणयोः। हलश्चेति घञ्॥ निष्ठायां सेट्त्वान्न कुत्वं॥ व्याजः॥ द्वे पदे शेषे चेति विश्वः॥ दंभ्यते तेनेन॥ दंभु दंभने घञ्॥ दंभः कं ऽके कैतवेच्चे ति हेमचंद्रः॥ उपधीयते॥ आरोप्यते तेन तत्र उपसर्गे घोः किः॥ उपधिर्व्याजवक्रयोः छाद्यते तेनेन॥ छद अपवारणे॥ मनिन्॥ इस्मन्न्क्विषु चेति ह्रस्वः॥ कितवस्य कर्म। युवादित्वादण्॥ कैतवं छद्म॥

कपटोऽस्त्री व्याजदंभोपधयश्छद्मकैतवे॥ कुसृतिर्निकृतिः शाठ्यं प्रमादोऽनवधानता॥३०॥

तदंभयोः॥ कैतवः कितवे शाठ्ये इति हैमः॥ ७ कुत्सिता सृतिः॥ सृ गतौ क्तिन्॥ कुगतीति समासः॥ निकृष्टा कृतिः क्रिया परप्रतारणरूपा॥ यद्वा परा भीष्टस्य निकर्तनं॥ कृती छेदने॥ इक्कृष्यादिभ्य इति क्तिन्॥ निकृतिर्नर्मे क्षेपे शाठ्ये शा॰ भ्रं पिचस्त्रियामिति॥ विश्वमेदिन्यौ॥ शाठ्यति। शाठ कैतवे॥ पचाद्यच्॥ शाठस्य कर्म ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ्। यद्वा शाठ्यं। सद जो एष्पन्॥ नवक परस्य॥ मदी हर्षे॥ भावे घञ्॥ प्रमादः स्मे समन्नं मदे मत्ते स्त्रि मा मुन्मदयोरिति। न अवधानमस्याभावः॥ हे अतिसृष्ट कृत्यस्य॥३०॥

राम
१९६

कुतु चर्मनिर्मितस्नेहपात्रं हलति ॥ हल विलेखने ॥ मूलविभुजादित्वात्कः ॥ पचाद्यच् ॥ कुत्वा हलं ॥ अज्ञाघरिकौतूहलं । कुतूहलं कौतुके स्यात् त्रिशास्त्रे पिबदस्पते ॥ कू ठं कायति ॥ कै शब्दे ॥ आतोनुपेतिकः ॥ उपपदसमासः ॥ इकोह्रस्वोऽङ्य इति ह्रस्वः अज्ञाघराव ॥ पक्षे । कुत्वाभावं ॥ अध्यात्मादित्वाट्ठञ् ॥ इसुसुक्ति तिकः केण इति ह्रस्वः संज्ञापूर्वकत्वात् ॥ पक्षे वृद्ध्यभाव ॥ यस्तु नुज हिंसायां ॥ कुं नुजति ॥ मूलविभुजेति कः ॥ न्यङ्क्वादित्वात् कुमिति मुकुटेनोक्तं ॥ तन्न ॥ कुत्वे आंतरतम्यात् जस्य गत्वं प्रसंगात् ॥ चत्वारि ॥ शृंगारात् रत्यादिः भावान्म ॥ तेषि का

कौतूहलं कौतुकं च कुतुकं च कुतूहलं ॥

यजाता ॥ क्रियाश्लेष अलंकाराख्या विलासादिकाल वश्याद्वाच्या ॥ हवनं ॥ ऊदात्तादनयोः ॥ कविस्वाहविषये च्छु सर्गो भिनिविशतेऽल्पाद्विपेघञ् ॥ यच्छु मुकुटः ॥ आह शृंगारभावो इति ॥ तजा इति ॥ तत्र । शृंगारभाव इति ॥ समुदायस्य रतिवाचकत्वाभावात् ॥ यदपि ऊहवनेइत्यकर्तं ॥ तदपि तादृक्रूपस्य धातोरभावात् ॥ यदप्युक्तार्थे भरतस्य संमतिरप्यन्यस्ता ॥ अलंकाराश्च नाद्यद्वैर्द्वयाभावरसाश्रयाः ॥ यौवनेऽभ्यधिकाः स्त्रीणां

अ॰टी॰१
९९

विकारा वक्त्रगात्रजा इति॥ तत्रापि भाव रसाश्रुयाइत्यनेनास्फुट करणार्थे लिप्यतेन भवत्युक्तः॥ पुंवत्सु ह्यंत्पनेनेति वक्ष्य तिस्वामिनोक्तं॥ तल्ल॥ हिन्नाघञि संप्रसारणं विधानात्॥ विलसनं॥ जसश्च परे॥ विलासोंगे विशेषो यः॥ प्रि॥ सा वासना॥ १० दिष्ठु विलासो हार सेदेस्या ह्रीलाया मयापुंस्यर्यं॥ वीतसां बंधेनापाये ... पिपल्लिराणां॥ तेषामिव च विश्वासहे तोः प्रावरणे पिच॥ विवानं॥ वागतो॥ विकुर्गति विशेषः॥ आपद्दयइति ... ॥ तादृशास्तु त्वादृशस्तत्वादर्शनात्

स्त्रीणां विलासो बिब्बोक विभ्रमा ललितं तथा॥ ३१॥

मृगस्यादयश्चेति त्त्चिंतं॥ उच्चं तेसमवैत्यत्र लचूसमवाये॥ हलश्चेति घञ्॥ यह॥ घञर्थे कः॥ ओकउच कैइति निपात॥ बिं बो ऐकः स्थानं विघो को भिमतप्रामाव पिण्वदितार दरः॥ विभ्रमणं॥ भ्रमु अनवस्थाने॥ घञ्॥ नोदात्तो पदेशे तिनवृद्धिः॥ चित्तवृत्त्यनवस्थानं शृंगाराद्विभ्रमो मतः॥ अथ विभ्रमः॥ शोभायां॥ संशये भावेइति देमः विभ्रमो भ्रांतिकार्ययोः॥ विभ्रमोरत्नहद्दे पित्र वाल्ये पिष्टुमानेपंजल्लाइष्मायां॥ लड विलासे वाडलयोरभेदः॥ भावे क्तः॥ अनाचार्येपि दृष्ट्वा

॥ ३१ ॥
९९

हि लभावकरणे ॥ हल् अनादरे वा ॥ भावे घञ् ॥ स्याज्जावस्य थको हावो हेला ऽस्येकाम्भावनां ओहे छास्तुर ते हलेति वा ॥ व्रीड श्लेषणे ॥ संपदादित्वात् क्विप् ॥ लिर्यताति ॥ ला भास्मेन पितिक ॥ प्रियस्यानुकृतिं लीलाश्लिष्टवाग्वेषचेष्टितैः ॥ ली ला किंना सो विच्छित्तिर्विभ्रमः किलाकेलिर्विलासश्च शृंगारं भावजास्त्रिनाऽ इतिसा स्पष्टकारार्थी दन्ये पिञ्जेया ॥ लीला किंनासो विच्छित्तिर्विभ्रमः किलकिंचितं ॥ मोट्टायितं कुट्टमितं विब्बोकिलितं तथा निहृतं चेति नमंत्याद्दशस्त्रीणां स्वभावजा इति ॥ नाटक

हेला लीलेत्यमी हावाः क्रिया शृंगारभावजाः ॥ ॥

रत्न कोशाः विच्छेदनं ॥ मिच्छिदिरच्छेधीकरणे क्तिन् ॥ मंडनादरन्यासो विच्छित्तीरूपदर्यतिः किलकिंचितमच ॥ हर्षा रुदितहासादिव्यामिश्रं किलकिंचितं ॥ स्वामी किंचित् मिमातिवं मन्यते ॥ यदाह किलीतं कंवजितंवा यथा किंचित्ु दितगातादिव्या मिश्रं किलकिंचितं ॥ स्वामी किंचित मिपातिवं मन्यते ॥ यदाह किलीतं कंवजितंवा यथा कितत किलाराः वः इति ॥ मोटनं ॥ मुट मर्दने घञ् ॥ बाऊसकाहनस्काट ॥ म्टयादिकंड ॥ ताडावेक्त ॥ मोट्टायितं प्रियस्मरणेसांगभंगविजृम्भणं ॥ मनु मोदने मोद इति मुकुटः ॥ तन्ने ॥ ॥

अ॰टी॰१
१००

मोद धानोरद्रसिनात्॥यदपि लोहितादिकं उं ता ज्ञावेक इति॥तदपि नालोहितडाभ्यः कापव नं ष्टा म्लरा॥दिघितंरा
रीति वार्त्ति वा पिरोधात्॥कुस्तनं॥कुदछेदनाद्यो॥घञ्र॥कुदेनानितिर्दृतं॥भावप्रत्ययातादिम भ्र पू॥ततो रपंताज्ञावेकः
॥तारकादि त्वादितिच्च वा॥ऽ॥खोप न्चार॥मौ ख्ये पिहर्षात्कुहृदमित॥विडरराणं॥भाविकः॥वक्र भाषराणंव्याजा
छिल्ल तंद त्रिं तिं गितांद्रवराणं॥द्रु गतौ॥ऌ दोरप॥वौ विद्रवनर्म राः॥आसवेरस गत्यो श्चेति हेमः॥केलनं किलकौ

॥द्रवः केलीपरीहासाः क्रीडा लीला च नर्म च॥३२॥

डायां॥केलचलनेवा॥इन्॥परिहसनं॥हसहसने॥उपसर्गस्य घञीति दीर्घः॥क्रीडनं॥क्रीडे विहारे गुरोश्चेत्य
॥क्रीडा केलिप्रकारे स्यात्खेला॥नक पोरपि॥खेलनं॥खेल चलने॥गुरोश्चेत्यः॥मु कुटस्क॥खेले १००
त्यस्य स्थाने ली लेति सर्व तनराणां॥न तयोमनिन्॥षट् क्रीडायां॥३२॥ ॥

न्य पदर्शनं । स्निह अनिमर्जने । घञ्लक्षणैरां । जल्प आलोचने । रापत ॥ लज्जं स्यादपदेशश्च इति हारावल्यपि नपुंसकं घञ्लमोपि ॥ संख्यायां
च । नतालज्जं त्की बंध्यात सख्ययोरितिमुद्रन्यां ते तस्मात् ॥ त्री गिस्वरूपाच्छादनस्य ॥ खेलनं । गुरो श्चेत्यः कुर्द क्रीडायां स्युद् चोरूप
धायाइति दीर्घः ॥ यत्तु स्फुर्जतिलिंगात्कुर्दनं नान दीर्घः ॥ वोरिति विधेरनित्यत्वं वेतिकश्चिदाह । तन्न । स्फुर्जेतिस्वरूपनिर्देशेन
धयाइति दीर्घः ॥ यत्तु स्फुर्जतिलिंगात्कुर्दनं नानदीर्घः ॥ वोरिति विधेरनित्यत्वं वेतिकश्चिदाह । तन्न । स्फुर्जेरिति सावकाशत्वात्मक
र्थ दीर्घनिद्धारणात् दीर्घविधिः सत्वा च यदि विधिप्रासंकव्या मिति नियमस्वीक्रियते तदा रारिरिवोरेलाव नावावस्या तामक
त्वस्यादेत वस्यल ... त्वात् ॥ अतरावदीर्घभावस्तु चिंत्य इति स्वामी ग्रंथोपि संगच्छति ॥ त्रीणि कंडुकादि क्रीडनस्य । जिघर्म
व्याजोपदेशो लज्जं च क्रीडा खेलाच कूर्दनं ॥ घर्मो निदाघः स्वेदः स्यात् ॥ प्रलयो नष्टचेष्टता ॥ ३३॥
गमनेन ॥ घञ्चरणादीस्यो ॥ धर्म इति निपातितः ॥ यत्तु रपितीति विग्रहघर्शनं मुकुटे न कृतं तन्न घञ्त्तरलो निघात् प्रत्यन्यसने
न विरुध्यते ॥ घरत्यंगमनेनत्वा ॥ घर्मके निदाघ तेनेन ॥ हलश्चेति घञ् ॥ न्यंकादि ... विद्यत्वने नांगं ॥ घञ् ॥ स्वेदो घर्मे स्विद नेवेति
न विरुध्यते ॥ ... ॥ नहि जलेनभ्रश्विद्यते । व
डे मः त्रीणि श्रस्वेदादेतो पतोपस्य । अंगत्वस्य मृकुलनटः ॥ तन्न । स्वकृतकरणाविप्रदविरोधात् ॥ नहि जलेन अस्विद्यते ॥ नष्टचेष्टाम
स्त तस्य भावकर्मसु त्व न्वासोलः तथः प्रलूयने ॥ लीङ् परच ॥ प्रलयोमृत्युकल्पांतमूर्छापापेषु पुंस्यपे ॥ नष्टचेष्टाम
स्य तस्य भावः ॥ तलाद्युसात्विकभावस्य मूर्छापरपर्यो यस्मात्पर्शोकादिभिः सकलचेष्टानाशस्तत्वर्थः ॥ ३३॥ ॥

अ॰ टी॰ १ अवहित्थः स्त्रिनेरवहित्था॥ सुपीस्थ इत्यत्रस्थ इतियोगविभागात्कः॥ पृषोदरादिः॥ आकारस्पर्शोकादिजनितस्तु रवहस्तात्पादे
१०१ गोपनं क्तिन्॥ द्वा संवेजनं चलनं॥ ओविजी भयचलनयोः घञ्॥ संभ्रमणं॥ घञ्॥ संभ्रमः साध्वसे पिस्यादिंगादरयोरपि॥
द्वे हर्षादिनाकर्मसु त्वरणस्य॥ त्रासनं॥ असु क्षेपणे॥ असगतिदीप्त्यादानेषु वा॥ घञ्॥ उत्प्रासेनाधिक्येन हासे परेणान्वा
सहितः सोत्प्रासः॥ आच्छुरणं॥ परच्छेदनं॥ छुर छेदने॥ भावेक्तः स्वार्थेकः॥ स्यादाच्छुरितकं हासनखराघातभेदयोः॥
एकं परस्पापर्षजनकहासहास्यास हासोमनागल्पः॥ स्मिङ् ईषद्धसने भावेक्तः ईषद्धिकसीतैदंते॥ करणे क्तः सीष्टव

अवहित्थाकारगुप्तिः समौ संवेगसंभ्रमौ॥ स्यादाच्छुरितकं हासः सोत्प्रासः समनाक् स्मितं॥ ३४॥ मध्य
मः स्याद्विहसितं रोमांचो रोमहर्षणं॥ चिते॥ अजाक्षितद्विजद्वारमुत्तमानां स्मीतं भवेत्॥ एकं॥ ३५॥ सहासो मध्य

मःमदत्वाल्पत्वहीनः॥ हसे हस हसने॥ भावेक्तः॥ आकुंचितकपोलान्तं सस्वनं॥ तथा॥ प्रस्तावोच्चं सानुरागमाहुर्विहसि ॥ १०१
तं बुधाः॥ एकं॥ रोम्णांमंचनं पूजनं॥ घञ्॥ चतोरिति॥ न्यत्रे तिष्ठा यामनिट्॥ इति पूरितत्वाद स्मात्तु अंचेः॥ पूजायामि
ति क्तानिष्ठयोरिड् विधानान्नकुत्वं॥ यत्तु नकारे रिभियोगविभागात्कुत्वमिति भावा पृत्सुपन्यसनं मुकुटस्य॥ तत्र॥ तस्यवार्त्तिकल
ताप्रत्याख्यानात्॥ यथोत्तरं मुनीनांप्रमाणमूपात॥ रोम्णां हर्षणं॥ पुनः ककंटकरोमविक्रियारोमोद्गमाख्यात्रेव॥ द्वे॥ रोमांचस्य क

क्रदितमाह्वाने ॥ रुदितेच नपुंसकं ॥ रुदिर् अश्रुविमोचने ॥ क्त ॥ शरोदने भावे क्तः ॥ त्रीणि रोदनस्य ॥ जृंभि गात्रविनामे ॥ घ
ञ् ॥ गुरोश्चेत्यः ॥ २ जृंभा विकाशः जृंभणमपि ॥ क्लीबं ॥ घञंतस्य वृ ॥ क्लीबत्वमपि लिंगशासनविधिर्व्यापी विशेषैर्यद्यबाधितः इति
वक्ष्यमाणत्वात् ॥ यत्तु जृंभं त्वचि द्वि त्रिघोभयादिपावात् इति मुकुटेनोक्तं ॥ तत्र ॥ अन्विधावित्युक्तत्वेन क्लीबत्वस्या
विधानात् ॥ भविल्प रिजं भणं ॥ द्वि मुखादिविकासस्य ॥ ३५ ॥ विशेषेण प्रलंभनं ॥ डुलभष् प्राप्तौ ॥ विरुद्धं सम्यग्वदनं घञ्
द्वे अंगीकृतासंपादनस्य ॥ रिगि गतौ ॥ स्खल संचलने भावे ल्युट् ॥ रिखि गता वित्यके ॥ द्वे धर्मादिस्खलनस्येति स्वामी ॥

क्रंदितं रुदितं क्रुष्टं जृंभस्तु त्रिषु जृंभणं ॥ ३५ ॥ विप्रलंभो विसंवादो रिंगणं स्खलनं समे ॥
स्यान्निद्रा शयनं स्वापः स्वप्नः संवेश इत्यपि ॥ ३६ ॥

बालानां मंदस्य पादगमनस्य स्खलनेपि छिन्नाशेपतनस्य
तस्य परि ॥ रिंगणं ॥ रिगि कुत्सायां गतौ ॥ आतश्चोपि त्यक्तः ॥ निंदत्वं निद्यते ॥ नयति वा निद्रेण लोपश्चेति रगिति वा ॥ ञिष्वप् शये
॥ भावे क्तः ॥ शयनं सुरते निद्राशयोश्च नपुंसकं ॥ शीङ् स्वप्ने ॥ घञ् ॥ स्वापः शयननिद्रयोः ॥ स्यन्नजिंता योमत्ताने
ऽर्शनिद्रुमान् ॥ संवेशनं ॥ विश प्रवेशने ॥ घञ् ॥ संवेशः स्यात् मस्त्री रतबंधयोः ॥ सुप्तिरप्यत्र पंच ॥ ३६ ॥

अ॰टी॰१ ततपूर्वासिः स्पष्टिगन्धी त्यादि तात्‌ इति निपात्यते॥ कायाः करणं॥ तत्करोति॥ इति ण्यंताद्धचंद्रः॥ तंद्रिःकृदिका
१०२ रादि तिङीयवाणिजभावेतक्तेनपि॥ मुकुटस्तु इंद्रियाणां तनं तंद्रालस्यं॥ तंद्र धातोः सौत्रान्तु छयितिः तंद्रि रितीतावि
ति कचेकारप्रत्ययेतक्तिः॥ तंद्रितंद्री॥ दीर्घकारप्रत्ययेलक्ष्मीशाइवर्द्धेत्यादि॥ तन्न॥ ज्ञातिनाविग्रहसौ नधातोरु
पन्यासस्य विरुद्धत्वात्॥ तत्केसौत्रस्याल्वनिान्नदेनांत त्वनिपात॥ अभ्युपगमविरोधात्॥ तंद्रे रिदीताविति सूत्रस्या

तंद्री प्रमीला भ्रकुटिर्भ्रुकुटिर्भ्रूकुटिः स्त्रियां॥ अदृष्टिः स्यादसौम्येक्षि संसिद्धि प्रकृती त्विमे॥३७

दर्शिना च॥ प्रमीलति॥ मिषेण गुरोश्च लः॥ ह्रे अत्यंतश्रमादिनासर्वेंद्रियसामर्थ्यस्य॥ कुटकौटिल्ये॥ इगुप राम
धात्कीदितीनू॥ भ्रुवोः॥ कुटिः॥ भ्रकुंशभ्रुकुंसभ्रूकुंस॥ पृषोदरादित्वादकारे भ्रकुटीत्यपि॥ त्रीणि क्रोधादि १०२
नाल ८ लाटसंकोचनस्य विरुद्धदृष्टिः॥ असौम्ये असुंदरे॥ रावं क्रूरा मा दृष्टिः॥ संसेधतं सिध संराद्धौ॥ प्रकरणं॥ डुकृ
ञ् क्तिन्॥ इमे इति द्वयोः स्त्रीत्वबोधनार्थमुक्तं॥ ३७॥

स्वरूपं ॥ स्वोभावः ॥ निसर्जनं सृजविसर्गे ॥ घञ् ॥ निसर्गः सृष्टौ स्वभावे चेति हैमः ॥ पंच स्वभावस्य ॥ वेपनं ॥ टुवेपृ कंपने ॥
ट्वितोऽथुच् ॥ कपि किंचिच्चलने ॥ घञ् ॥ ६ क्षणोति ॥ क्षणु हिंसायां ॥ पचाद्यच् ॥ क्षणः कालविशेषे स्यात्पर्वण्यवसरे
महे ॥ व्यापारविकलत्वे परतंत्रत्वमध्ययोरिति हैमः ॥ उद्धर्षयति ॥ हृषु ॥ अलीके ॥ णिजंतः ॥ उद्धतो हर्षो इति वा
महनं ॥ मह पूजायां ॥ घञ् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावः ॥ यद्वा ॥ महति ॥ अच् ॥ मही नद्यंतरे स्त्री मह उत्सवः तेजसो

स्वरूपं च स्वभावश्च निसर्गश्चाथ वेपथुः ॥ कंपोऽथ क्षण उद्धर्षो मह उद्धव उत्सवः ॥ ३८ ॥ इति नाट्यवर्गः ॥

मह्यतेऽनेनेति पुंसीति घ इति मुकुटः ॥ तन्न ॥ हलश्चेति घञो असंभवात् ॥ उद्धुनोति ॥ टुधुञ् कंपने ॥ अच् ॥ उद्धवो
द्यादौ विभिदि मखे च क्रतु पाके वह्नौ ॥ उत्सुवति ॥ षू प्रेरणे ॥ अच् ॥ उत्सवो महे उत्सेके इच्छाप्रसरकोपयोः ॥ पंच
॥ स्वर्गप्रधानो वर्गः प्रधानो वर्गः ॥ रीतत्पर्यंते स्वर्गसंगतिनिरूपणात् ॥ ३८ ॥ इति नाट्यवर्गः ॥ ॥

अ॰टी॰२ अधश्च तद्भुवनंच अधो अधोभुवनं यस्मात्॥ पाताल इति त्रिकांडशेषात्॥ पतंत्यत्र पात्॥ पति च डिम्भामा लक्ष्म पातालं
१०३ वडवानले॥ रसातलं जलेचेति हैमः॥ बले श्वसद्म मामात्रधलसमः॥ नाम्नागानां लोकः अधो लोकफ॥ री भुवनादयोप्यत्र॥ पंच
कुहरं तिहते रन्तु घमनेन॥ मह॥ कुह विस्मापने॥ पचाद्यच्॥ कुहराति॥ रा दाने॥ आतोनुपेति कः कुहरं गह्वरे छिद्रे
क्लीबं नागांतरे पुमान्॥ इति धरणिः॥ शुषिर शोषिर॥ इगुपधात्किः॥ शुषिरस्यास्ति॥ ऊषसुषीति रः॥ सुषिरं वंशादिवाद्ये वि

अधोभवनपाताळं बलिसद्मरसातलं॥ नागलोकोथ कुहरं सुषिरं विवरं बिलं॥१॥

वरेपि न पुंसकं॥ शुषिरोन स्त्रियां गर्त्ते वह्नौ रंध्रा त्विते त्रिषु॥ विवृणोति॥ वृञ् वरणे पचाद्यच्॥ मह विविध्रि अते कहदद
नि॥ स्त्रियाम सिव त्यच्॥ विगतो वरोस्माद्वा॥ वीनोपस्तिरणं वरंवा॥ विवरं दूषणे गर्त्ते बिलति भिनत्ति॥ बिलभेदने इगुपधेति कः॥ वि राम
ल्यते वा॥ कृत्यल्युटो बहुलमिति गुहूष्यं पधेति कः॥ घञर्थे को वा॥ स्वनोद्येचेति घे संज्ञापूर्वकत्वाद्गुणाभावो॥ बिलं १०३
छिद्रे गुहायां च पुमान्तुरगेः श्रवा॥ ये॥१॥

छिद्यन्ते छिद्र्यमेदनि ॥ घञ् ॥ यद्वा छिद्यते । छिदिर् द्वैधीकरणे ॥ स्फायितञ्चीति रक् छिद्रं विवरं श्वभ्रवत् ॥ गर्त्ते दीर्घ इति दे
मव्यथ भयचलनयोः ॥ भावे ल्युट् ॥ निश्चयेन व्यथनं भयं चलनं वा यत्र ॥ यत्तु अधिकरणे ल्युडिति मुकुटः आह । तन्न ॥
व्यथनमिति निष्ठाविग्रह विरोधात् ॥ बहुव्रीहिणा गतार्थत्वाच्च ॥ रोचते ॥ रुच दीप्तौ ॥ हलश्चेति घञ् । निष्ठायां
सेट्त्वात् अकं कादित्वात् कुत्वं ॥ रोकं रूपणाभेदेन । विवरे रोकोऽशो इति हेमचन्द्रः ॥ रमणं ॥ संपदादिसंज्ञापूर्वकत्वान्न दी

॥ छिद्रं निर्व्यथनं रोकं रन्ध्रं श्वभ्रं वपा सुषिः ॥

र्घः ॥ रमं करोति धरति ॥ मूलविभुजादिः ॥ रंध्रं तु दूषणे छिद्रे इति विश्वमेदिन्यौ ॥ श्वा न्यमति ॥ श्वन् ॥ श्वभ्र गतौ ॥ रप्यं
तात् पचाद्यच् ॥ स्त्री भनम भ्रमभ्रा ताजव्यादि ॥ उपध्यतेऽत्र ॥ डुवप् भिदा ॥ रदि ॥ सुष्यशोषणे ॥ इगुपधात् कीः ॥ स्फुट्
स्पति ॥ षो अंतकर्मणि ॥ उपसर्गे घोः किः ॥ विवरा भ्रू भ्रूधापि निगुरादौ शाश्वते छिद्रं तता जव्या वित्र षु पविवेक ॥ गो
एकादश बिलस्य ॥ गिरति ॥ गृ विमरणे ॥ ह मिगड इति तन्तः गस्त्रियां शपुंसा कटसर गर्तं श्वभ्रंगा इति स्त्री पुंसप्रकरणे रणे
रन्ध्रसादृ ॥

अ॰टी॰१
१०४

गर्त्तोऽवटेक कुंदरे त्रिगर्त्ते ग्रेड इति हैमः ॥ अंबत्य स्मात् ॥ अवरस्तगा हौ ॥ राकादिभ्योटन् ॥ इत्यंतो पि ॥ दर्भे पिपविन्नमवटे पी
तिहजायुध ॥ अवटः कूपबिलयोगर्त्ते कुहकजीविनी ति हैमः ॥ हन्नं अस्य ॥ सुषिरस्य ॥ ति ॥ ऊ मस्तु मो तिर ॥ राकं ॥ २ ॥
अंधदघ्नुपघाते ॥ चुरादि ॥ अंधनं ... ॥ कर्मण्यपण्य ध्वन्यते ध्वन शब्दे ॥ ध्वांते ति निपातितं ॥ तमोषा स्य त्वभावप्रधा
नो निर्देशः ॥ ज्योत्स्नात मिस्रेति साधु ॥ तमिस्त्रमस्या श्रयत्वेनास्येति वा ॥ अत्र आयच्च ॥ त्विपे तमिस्रं तिमिरे कोपेच्छी

गत्तविवरोनु विश्वक्तेसरंध्रे सुषिरंत्रिषु ॥ २ ॥ अंधकारोऽस्त्रियां ध्वांतं तमिस्रं तिमिरं तमः ॥ ध्वांते गाढे ध्वतम
सं क्षीणेव तमसं तमः ॥ ३ ॥

तु तमस्तते ॥ कृष्णेप क्षतिशा यां चे ति विश्वमेदि न्यो तिस्य तिम आर्द्रीभावे किरच् ॥ तिमिरं
ध्वांते नेत्रामयांतरे ॥ ताम्यति अनेन तमु ग्लानौ ॥ असुन् ॥ तमस्समपि ॥ तमसं तु निशा च मेंति त्रिकांडशेषात् ॥ पंच ॥ अं
धयति ॥ अंधं च तन्तमश्च ॥ अवसमंधेभ्यस्तमस इत्यच ॥ एकं घनं धकारस्या क्षीणेनु ध्वांते अवक्षीनं तमः अल्पाकं ॥ ३ ॥ राम
१०४

विषकस्सर्वतमन्तःसमंतात्तम्॥ अच्॥ एकं नगे नवाः॥ तत्र भवा तत्र गम्॥ यत्॥ न गच्छंत्यगाः॥ सुप्सुपेति समासः॥ अनन्त्वाद्
नल्लोपः॥ नागरंगे सीसयाने स्त्री बंधेकरणं तरेऽइतिहेमः॥ कद्रु अपत्यानि॥ स्त्रीभ्योढक्॥ ढेलोपोऽकद्रु॥ मनुष्या
मी॥ष्णुघ्नादित्वादुक्॥ ननु स्त्रीभ्योढक्कुकमंडलोश्छंदस्यूढि हि॥ ःधेरित्याह॥ तत्र॥ संतापामिन्नो केप्सुडुघानात्॥ स
र्थभ्योन्येरेनयोनयोमी॥ हि॥ तेषामीश्वरः॥ शिष्यते शिष्यंते॥ शिद्द विनेशिषेरो॥ घञ्॥ शेषोऽनंतेवसीरिप्लुपयुक्ते

।वि॰षकंतमसंगानागाःकाद्रवेयास्तदीश्वरः॥ शेषोनन्तोवास्तुकिस्तुसर्पराजोथगोनसे॥४॥

तरिपिच॥ शेषानिमल्पिपर्ने स्यादितिहेमः॥ अनअंतोस्य॥ अनंतः केशवेशेषेसंुप्तमाल्लिरवधीत्रिसु॥ हि॥ वस्तु
रत्नंस्त्य॥ धिःयस्य वसुका पूर्ति वा॥ किशवि॥ कः॥ वसक॥ तस्यापत्यं॥ अतइञ्॥ सर्पाणां राजा॥ राजि तिठचू॥ मी
रिवना सिका यस्य॥ अनगसि केत्यन्नसादेशः॥ गो नाम गोनसाविति त्रिकंडशेषात्॥घ॥ ॥

अ॰ टी॰ १ तलति तिलगतौ त्वादः॥ तलति। तिलस्नेहने॥ तुदादिः तिल इगुपागमश्च त्सिः कुटः॥ तत्र। उज्ज्वलदत्यादि सूक्तसत्रा
१०५ भावात्॥ तैलनं तिलसंपन्नादि क्विप् तिलमेति॥ इण् गतौ॥ क्विप् तुक्॥ तितिलित्सः॥ लिनं स्यातिमांतकर्म शिकः॥ महु
तैलनं तिलिः कृष्यादि कुति लिंगातिसरति॥ स्मृ रछ अगतौ॥ इत्यन्येपी त्यातिदः गोनसी मंडली वोडशितेतु। विश्विक
मादित्यः॥ इस सर्पविशेषस्य। गिरति॥ गृ निगरणे॥ पचाद्यच्॥ अजस्यागरः अजो नित्यो गरो विषयस्येति वा॥ यत्तु

।तिलित्सः स्यादजगरे शयुर्वाहस इत्युभौ

अजं छागमपि गिरति॥ पचाद्यजितिस्तु कुटः॥ तन्न। कर्मण्यणः प्रसंगात्॥ अजगरः स्मृतः सर्पभेदे पिकव
चे कुधे शेते॥ शीङ् स्वप्ने॥ न्द पत्री सुः वृहति॥ वहि पुष्पाणि दित्यसन्॥ णित्वाद्वृद्धि॥ वाहं गतिं स्यतीति वा॥ आ राम
तो नुपेति कः वाहसः स्यादजगरे ऽवुनिमरिपंतिषणयोरिति हैम॥ त्रीणि। जगति गले ऽगो मंगे क्विप्॥ अर्द्दयति १०५
अर्च्च॥ लक्ष लासावर्दस्व॥ जयः समनू पी ठक इत्यर्थः॥ निर्विषत्वात्॥ ॥

ला॥ अप्रविष्णोऽलगर्दः॥ यद्वा॥ अलं याति॥ अलगत्वात्॥ गर्दयति॥ गर्द शब्दे॥ अच्॥ अलस्यासौ गर्दश्च॥ अल्पगर्द इति मु-
कुटः॥ अलं जलमाप्नोति॥ गृध्नु अभिकांक्षायां पृषोदरादिः॥ पचाद्यच्॥ जलस्थो व्यालः॥ ट॥ राजिः रेखास्यास्ति॥ सिध्मादित्वाल्ल
च्॥ यद्वा राजिं लाति॥ ला दाने॥ आतोनुपेति॥ कः॥ डुण्डु इत्यनुकरणशब्दं भणतीति न भावि नि वा॥ अन्येभ्योपीति डुः॥ ल
अन्ते अल डि उ त् क्षेपे॥ घञ्॥ डलयोरेकत्वं॥ उभ तिउभ पूरणे॥ इगुपधेति कः॥ डुण्डश्चासौ कुभश्च॥ पृषोदरादिः॥

अलगर्दो जलव्यालः॥ समौ राजिलडुण्डुभौ॥५॥

मनुडुण्डुरिति निमज्जने॥ घञ्॥ डुण्डेन भाति॥ आतोनुपेति कः॥ कर्तरि करणे कृते ति समासः॥ पृषोदरादिः॥ तवर्ग
तृतीयादिरपि दोडुलो राजिल इति नरसिंहः॥ दुण्ड भाषणे॥ दुण्ड दुण्डं भक्ष इत्येके इति मुकुटः॥ तन्न॥ उक्त धातूनाम
दर्शनात्॥ आतोनुपेति कस्य कर्मण्युपपदे विधानात्॥ परत्वादुपपदसमासापत्त्यान्याय्यत्वाच्च॥ द्वे नीविष सर्प भिन्नमु
खसर्पस्य॥५॥

अ॰टी॰२ मालुरोषधी तत्रधीनमस्य मालुधानः ॥ चित्रसर्पे मल्ह पप्रे च वृरूपतइस्तु त्वलिनो ॥ मालुधानो मातुलाहिर्मालुधा
१०६ तीलतांतरेहीति विश्वः ॥ मातुलयति कः ॥ मूलविभुजादिः ॥ मातुलस्याप्यसावहिश्च ॥२॥ चित्रसर्पस्य ॥ अमौ विमु
क्तं ये कंचुकः ॥ नाम्नि मुक्तोस्य ॥ निर्निश्चयप्रतिषेधयोः ॥ निर्मुक्तस्य कमं गोप्यान्मुक्तकंचुकभोगी निः ॥ मुक्तः
कुंचुकोयेन ॥२॥ मुक्तत्वचः ॥ सर्पस्य ॥ सर्पति ॥ सृप्लृ गतौ ॥ अच् ॥ स्त्रीयां जातित्वात् ङीष् ॥ पर्दते ॥ पर्द कु

॥ मालुधानो मातुलाहिर्निर्मुक्तो मुक्तकंचुकः ॥ सर्पः पृदाकुर्भुजगो भुजंगोऽहिर्भुजंगमः ॥६

त्सिते शब्दे ॥ पर्दनिः संप्रसारणं मल्लोपश्चेति काकु प्रत्ययः ॥ पिपर्तेर्दीर्घश्च ॥ पृदाकुः स्वश्चेतिवा ॥ पृदाकुर्वृश्चि
के व्याघ्रे सर्पे चित्रकमोऽप्युमान् ॥ भुजो कौटिल्ये इगुपधात्कः ॥ भुजः सन्नागच्छति ॥ अन्यत्रापीति डः ॥ भु
जेन कौटिल्येन गच्छतीति बाखम्वि टिलोप भुजंगः ॥ भुजंगः सर्पविंगमोरितिहेमः ॥ आहंतिआङ् राम
स्मिरं नि म्पांरुस्वश्च तिहन् ॥ अहिर्वृत्रासुरे सर्पे पुंसि खच्च डित्ते भुजंगमः ॥६॥ ॥ १०६

आशी ॥ स्मा तु गता दंष्ट्रा तया निहितं नजीवति ॥ तत्र विषमस्य ॥ पृषोदरादिः ॥ केचित् ईकारांतमाशीशब्दमाहुः आशी
मिव कलामिंदोरिति राजशेखरः ॥ विषस्य धरः ॥ चक्रं गमस्यास्ति ॥ अत इति ॥ चक्रिको केकुल्ला लेखो वेकुं वे चूक वति
नि इति हैम ॥ व्याडति ॥ अड उद्यमे व्याडः पूर्ववत् ॥ अथ ॥ उलयोरेकत्वस्मरणात् ॥ व्यालोपि ॥ व्यालो जंगमे सर्पे
खले श्वापदे सिंहे मो शिति विश्वमेदिन्यौ ॥ कुटिलं सर्पति ॥ नित्यं कौटिल्ये गतौ ॥ विति यङः पचाद्यच् ॥ यङो चि वा ॥

आशी विषो विषधरश्चक्री व्यालः सरीसृपः ॥ कुंडली गूढपाच्चक्षुःश्रवाः काकोदरः फणी ॥७॥

संसारसरीसृपमस्पमा स्माइति हिंदं त्येकस्य विवेकः ॥ कुंडलं कुंडलाकारतास्यास्ति ॥ इति कुंडलं कर्णभूषायां पाशे
पि बलये पि च ॥ कांचन कुंडलं चो ॥ स्त्री कोवलं कुंडेतिते पि च ॥ गूढाः पादा अस्य ॥ पृषोदरादिः ॥ पादानामपि विज्ञेयः
हृशातेहृ चविंशतित्यागम ॥ गूढं पादमतिः ॥ पद्गतौ ॥ सर्वं तान् ॥ क्विप् ॥ चक्षुःश्रवः कर्णा यस्यासौ तः ॥ अतएव
व गोकर्णोपि ॥ काकस्येव उदरमस्य ॥ गूढ ॥ ईषदकति ॥ अकू कुटिलायां गतौ ईषत् दर्य्ये चेतिकोः काकपिषत
कुटिलगति मद्दरस्य ॥ फणास्यास्ति ॥ व्रीह्यादि ॥७॥

अ॰ टी॰ १ र्व्यकारः करणाद्वकरोयस्य प्रदरसाधनत्वात् ॥ दर्वी॰ फणं करोतीति इति वा ॥ कञो दे त्वे तिटः ॥ दीर्घं पृष्ठमस्य ॥ गूढितं
२०७ पातिलुपसदेतिपडः यजजपेत्युकः ॥ जपेजमिस्मनुस्वारः ॥ दंदशूकः स्त्रकपुंलिंगो राज्ञसेचसरीसृपे ॥ बिलेशेते ॥ अधि
करणे शेतेरित्यच् ॥ शय्यवासेत्यलुक ॥ बिलेशयोमूषिकेऽहौ इति हैमः ॥ उरसा गच्छति ॥ उरसोपसंख्येति डः ॥ पन्नं पतित्यथा
तथा गच्छति ॥ सर्वत्रेयोरिति डः ॥ पन्नगस्त्वौषधीभेदे तथैव पवनाशिनि ॥ भोगः फणो वक्रगतिर्वास्यास्तीति ॥ भो

दर्वीकरो दीर्घपृष्ठो दंदशूको बिलेशयः ॥ उरगो पन्नगो भोगी जिह्मगः पवनाशनः ॥ ८ ॥ त्रिष्वाहेयं विषा
स्थ्यादि स्फटायां तु फणा द्वयोः ॥

गी ॥ भुजंगमोऽपि स्यात्कुयपात्रे नृपे पुमान् ॥ विदाय्यमहिषी मन्यराजयोषि
तिभोगीनी ॥ जिह्मं कुटिलं गच्छतीति अन्येभ्योपीति डः ॥ जिह्मगो सेच मंदगे इति विश्वः ॥ पवनोऽशनं यस्य ॥ पंचविंशति राम
॥ ८ ॥ अहेरयं वंदति कुत्सितस्त्र स्त्रियां टिटे ति डीप ॥ आदिनाकंचुकादिराकंस्फटति फट विकसने ॥ चौ १०७
रादिकं ॥ णिजभावे पचाद्यच् ॥ फटेत्यपि ॥ क्वचित्पाव ॥ पृषोदरादिः फणाति फणगतौ ॥ ॥

अच ॥ द्वयोरित्यनेन स्फाटापि संबध्यत इति स्वामी ॥ कंचने ॥ कचीदिसि बंधने ॥ यो ॥ बाहुलकादकचुः कचु
कोवारो स्यान्निर्मोके वचेति पिचावदी ॥ पूकाटली तांमरुद्धी तवल्ली चचोलकोकंचुकोषधी भेदे चेति विश्वमदिन्यो
॥ निश्चयेन मुच्यते ॥ कर्मणि घञ् ॥ निर्मोको मोचनिर्वा ॥ त्रि सन्नाहे सर्प्पकंचुके ॥ इति स्मर्य्य पंस्य ॥ चद्दोते मोहयति
अच ॥ क्ष्विद्यत्यनेन वा ॥ जि क्ष्विदा स्नेहमोचनमो भोदनयो रित्येके ॥ हलश्चेति घञ् ॥ एषोदरादि ॥ क्ष्वेडो धनो करणे

समौ कंचुकनिर्मोकौ क्ष्वेडस्तु गरलं विषं ॥६॥

मये विषे क्ष्वेडावंशलाकायां सिंहनादे च योषिति ॥ लोहिताकं पर्णिकिलेघोषपुष्पेन पुंसकं ॥ इदासरे च कुटिले
बः द्यालिंगः गिरती तिजीवं ॥ गृ निगरणे ॥ अच् ॥ गरं लाति ॥ ला दाने ॥ कः भावपरत्वं गरस्याहस्पगिरतेर्बाहुलका
दलकाद्लच क ॥ गरलं पन्नगविषे तृणपूलकमानयोरिति हैमः ॥ वेवेष्टि कायं ॥ विष्लृ व्याप्तौ ॥ विषयोगना ॥ इगु
गपधेति कः ॥ गरले विषमं भमिचक्रियामामिति विश्वा [illegible] मिन्दूष्य विवेकान्मूर्च्छ्यांने ॥ पुंसि क्लिवेवेति विश्वो
षणापि संबध्यत इति केचित् ॥ ली शि ॥ (६)

अ० टी० १
१०८

इषत्कोलति कुलसंस्त्याने ॥ इषदर्थे चेति कोः कादेशः ॥ काकोलो नरकांतरे ॥ काकोले द्रोणका
के च विषभेदे च न स्त्रियां ॥ कालमपि कूटयति ॥ कूटपटि दीप्तौ चुरादिः ॥ कर्मण्यण् ॥ कालस्यक
मणिमन्त्रौषधीरारिविचेतना ॥ हलति जनं विलेखने ॥ न हलति आहलति वा ॥ अनह
ग ॥ आहलो वा ततः कर्मधारयः ॥ हाले न हलतीति वा हलमिव हलति इत्यच् ॥ प्रज्ञादण् ॥ हालाहलं हाल

पुंसि स्त्री विच काकोलकालकूटहलाः ॥ सौराष्ट्रिकः शौल्किकेयो ब्रह्मपुत्रः प्रदीपनः ॥१०॥

हलं वदंत्यपि हलाहलमिति द्विरूपकोशः ॥ मेदिनी तु हालाहलं हालहलं विषमिति त्रिकाण्ड
शेषः हालाहलस्तु हयं वा लोरगो विषं जेयष्ठांचेति हैमः ॥ एते नव ॥ क्लीबपुंसोः सौराष्ट्रदेशे भवे
भवः अध्यात्मादित्वात् ठञ् ॥ सारीष्टिक इति मुकुटः ॥ सुराष्ट्रे भव इति तु स्वामी ॥ शौल्किकदेशे भ
वः ददातिक्कन्नीतिपी गादि नागात ठञ् ॥ ब्रह्मणः पुत्रः ॥ प्रदीपयति ताच्च ॥ नंद्यादित्वात् ॥१०॥ ॥

राम०
१०८

दरदिश॰ दे शे भव॥ दारदो विषभेदे स्यात्पारदे हिंगुले पुमान्॥ वत्सनाभ इति॥ एण न हिंसा मांक मरिपरा वत्सस्य नाभिरिव ना
भिरस्येति वा॥ अच्॥ प्रत्यनुपूर्वादिति योग विभागादच्॥ स्थावर विषभेदानां प्रत्येद्यामधीते वेत्ति वा। तदधीते तद्वेदेत्यण्॥
विषस्य वैद्यः॥ जांगुल्। विषविद्या मधीते वेद वा सं तादित्वात् ठक्॥ परीक्षितं समश्री याजा गुली भिर्निष्क्रतः जाङ्गुल्या रक्ष
ती ति वा॥ तेन दीव्यती ति ठक्॥ ह्रोः॥ तुंडिक स्यावृ्ग्रा हा जगत्या ति॥ नदी दिगहीति णिनिः॥ अहेस्तुंडं मुखं॥ तेन दीव्यति॥ ठक्॥
संज्ञा पूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावे॥ अहितुंडिकोपि॥ व्यालग्राहे॰ हिंसुंडिक इत्यमरमाला॥ हिसर्पग्राहिणः॥११॥ इति पाताल

दौरदो वत्सनाभश्च विषभेदा अमी नव॥ विषवैद्यो जांगुलिको व्यालग्राह्यहितुंडिकः॥११॥ इति पातालभोगि
वर्गः॥ ॥स्यान्नारकस्तु नरको निरयो दुर्गतिः स्त्रियां॥
भोगि वर्गविस्तरं वरणं समाप्तं॥ नरति तरणं तिवाल्द न ये कृ
त्यादिभ्यः संज्ञायां वुन्॥ नरकः पुंसि निरयदेवारातिप्रभेदयोरिति विश्वमेदिन्यौ [illegible] घः॥ नारकः॥ यत्तु अन्येषामपि
दीर्घत्वमिति स्वामीमुकुटौ॥ कुन्॥ तन्न अणि वृद्धि संभवात्॥ उत्तरपदलाभावात्त्वपदि पिनराः कायां॥ त्यत्र मूलनि भूजादित्वात्
नरक इति नुस्वामी॥ ति मुकुटः॥ तन्न॥ अधिकरणे उक्तवार्त्तिकाप्रवृत्तेः॥ क नरकादितिबाधात्॥ निर्गति॥ यात् दुष्टा गतिः
दुर्गतिः॥ ॥

अ॰टी॰१ १०९

दारिरिक्ते नरके चा।पी तिहैमः॥ चत्वारि॥ तस्य नरकस्य भेदाः तपति॥ त्यु॥ः तपनोऽरुक्करेऽपि स्यात्भास्कर निरयांतरेऽवि
चि॥ स्वल्पतरंगे स्यावचकाशे सुखेऽपि चेति विश्वः॥ नास्तिवीचिः सुखमस्य।आ॥ वा विस्नु तरंगे नरकांतरइतिहैमः॥ रुकनी
म श्रा णि विशेषः॥ तस्याऽयं॥ तस्येदमित्यण्॥ महांश्चासौ रौ॰रवश्च॥ रौरवो नरके घोरे इतिहैमः॥१॥ हरणं हारः घञ्॥ सम्यक्
हारो त्र॥ सम्यक् धातोत्रेऽस्येके॥ कालस्यो मया निरुक्तात् एत्रा आद्यः रा। द्वे नना मिस्त्रांधतामिस्त्रासितपत्रावनादयः॥ न
रक भेदानां पृथक्॥ नरकस्थाः सत्वाः जंतवः॥ नरके भवाः॥ तत्र भवइत्यण्॥ गतोगत्यर्थे क्तः॥ प्रेतो भूतांतरे पुंसि मृतेस्या

घा

तद्भेदास्तपनाऽवीचिमहारौररवरौरवाः॥१॥ सघातकालसूत्रं चेत्याद्याः सत्वास्तु नारकाः॥ प्रेता वैतरणी सिं
धुः स्यादलक्ष्मीस्तु निरृतिः॥२॥

द्य स्वलिंगकः॥ हे नरके स्थ प्राणि। तां॥ नारकी नदी विगतस्य रणिर्यत्र तत्र भवा॥ अण्
वितरणेन॥ दीर्नेलंघ्यतेइति॥ यारीषोद्र त्यण्॥ नारकाजंतवः॥ प्रेतानदी वैतरणीस्मृतेति त्रिकांडशेषः॥ वैतरणी नद्यां। प्रे राम
तानां पाद्युमातरि॥ राकं। लक्ष्मी विरुद्धानि यताकृतिर्धरणा यस्याः अतिःग तौ घृणायां च स्यन्दमांवस्नुमे पिचेति रमस्तः॥ नि १०९
गतौ कृतेः॥ स्त्रुमादि तिवानिर्ऋतिः स्यादलक्ष्मी स्त्री दीर्णायां गंतरे पुमान्॥ हे॥२॥

विशति क्लेशं॥ विश प्रवेशने॥ क्विप् च॥ महराविशाति॥ विशविप्रयोगे क्विप् चु॥ चौ चेति नु॥ यद्वा विष्यते कर्मणि॥ क्वि
न् सम्बन्धन विमुच्यतेऽनेन॥ विश्लृ वियोगे॥ करणे क्तिन् इति मुकुट॥ [illegible]त॥ तन्न॥ विगतद्वादिप्रदत्वे न स्यपर
रविरुद्धत्वात् मुकुट॥ क्तिनो बाधप्रसंगाच्च विष्टिः कर्मकर्यम् उच्यते॥ भज्ञाज्ञ प्रेरणे सुचे ति दैम॥ आ आजवति॥ ज्वुरु
तो क्विप् च॥ च विच्छति क्विप् दीर्घ॥ आ अज्यते वेति स्वामी॥ आजूं वेतनयो विष्टिः कर्म कृतकर्मणीरपीति शाश्वतः॥

विष्टिराजूः कारणा तु यातना तीव्रवेदना॥

यन्तु॥ आजूरे फांतापीति पंजिका स्वामी चेति मुकुटः॥ तन्न॥ पूर्वपदशिति स्वामुक विगतद्वयेनारि पिरिफांतना
मा अलाभात्॥ हि क्रियोहे निर्मूल्य कर्म करा इति मुकुटः॥ नरकेवत् वानूपदे पस्पे ति स्वामी॥ भज्ञारव्य कारणास्य
तन्ये॥ कल्कं कारं दिसामांयत निराकारो पस्कारयो॥ आभ्यां णि च रापा समश्रंयेति युच्॥ ती व्राचासौ वेदना च॥ त्रीणि
तीव्रदुःखस्य॥ नरकज इति स्वामी॥ ॥

अ॰टी॰१ पीड अवगाहने ॥ चुरादिकः ॥ भिदाद्यङ् ॥ पीगमि मर्दतो त्वं सकृ पांसुरजङ्गमेइ तिहैम ॥ बाधृ विलोडने ॥ गुरोश्चहल
११० ल इत्यर्थः ॥ बाधा दुःखे निषेधे चेति हैमः ॥ आबाधे निबाछेद ॥ आबाधा वेदना दुःखमिति हलायुधः ॥ व्यथ भयसंचल
न योः ॥ घटादयः षित इति षित्वात् दंशादङ् दुष्टा निखान्यस्मिन् ॥ यहृ ॥ दुःखि दितं खनति अन्येभ्योपीति डः ॥ य
द्वा दुःखयति ॥ सुखदुःखजक्रीक्रियायां ॥ चुरादिः ॥ पचाद्यच् ॥ मानसे साधु ॥ तत्र साधुरिति यत् ॥ मानस्यानि

पीडा बाधा व्यथा दुःखमामनस्यं प्रसूतिजं ॥३॥

न्तं ॥ प्रसूतिजम् मानस्यं कृच्छ्रं कष्टं कल्याकल्यमिति वाचस्पतिः ॥ अमनसो भाव आमनस्यं ॥ ष्यञ् ॥ स्मरग ॥ देवानन्दप्य
व्र इति स्वामी ॥ प्रसूतेर्जातं ॥ पंचम्यामिति डः ॥ वैमनस्ये इति स्वामी ॥ षडपि मनःपीडार्था इति सभ्या दुःखं प्रसू
तिजे क्लीबे पीडाबाधा च वेदनेति रत्नमाला ॥३॥

कषति स्म ॥ कषहिंसायां ॥ मु क्तः छ्रु गहनयोः कषइतिडभावः ॥ कष्टं तु गहनेकछ्रं ॥ कृती छेदनेक्त तेः छ्रुकृ चेतिरकछ
श्व ॥ कछ्रमंनसि ॥ कष्टेसांतपनेइतिहैमः ॥ आसमं ... भियं जाति ॥ आतौ भीः त्वंभीषणो कछ्रे पातिहैमः ॥ त्री ॥ शिशरी
र पीत्वम्यो ॥ नवापिठः रवस्येत्यै के ॥ ... मध्येमज्जयगामिद्व्यगामित त्रिष्ठुडः रवासे वाडः रवसु तोरनिगुरीगः ॥ स
र्वेडुः रवंविवे किन ॥ इति नरक वर्ग विवृरणं ॥ समुनत्ति ॥ उंदी क्लेदने ॥ स्फो यीतिर कु समी चो नावत्जलचर
विशेषायस्मिन्निति वा ॥ मद्रमुड्यामयां दया ... तेइतिव ॥ आपो धी यं तेन ॥ कर्मण्यधिकरणे चेतिघञर्कः

स्यात्कष्ट कछ्र माभीत्वं त्रिषेणां मेद्यगामि यत ॥ इति नरक वर्गः ॥ समुद्रो ब्धिर कुपारः पारावारः सरित्पतिः ॥

कुंप थ्वी पिपति ॥ पृपालनपूरणयोः कर्मण्यरण ॥ अन्येषामपीतिदीर्घः ॥ नञ् ॥ समासः पष्ठ ॥ न कू पमृछति ॥ ज्ञा
तो ॥ आगाधत्वात्खनि नुमवाव्य कु श्चत श्च को पिपर्त्ति ॥ पकर्मण्यपत ॥ तद्भिन्नः ॥ पारमावृणो ति ॥ वृञ्वरणे
कर्मण्यण ॥ पारावाराव स्यस्तइतिवा ॥ अर्श ॥ आद्यच ॥ पारावारः पयोराशौ पारावारे तटद्वयेः ॥ पाः ... तिप
वर्गादिमध्यइतिकश्चित ॥ सरीतांपतिः ॥ ॥

अ०टी०१ उदकानि संत्यस्मिन्नुदन्वान् उदन्वानुदधौ चेति॥ मत्वंतो निपातितः उदकानि धीयंतेऽत्र॥ कर्मण्यधिकरणे चेति किः॥ पेषंवासवा
१११ हनधिषु चेत्युदः॥ उदकस्येति वा स्यंदंते॥ आपोऽत्र॥ स्यंदू प्रस्रवणे स्यंदेः संप्रसारणं धश्चेत्युः॥ सिंधुर्वमथ्यदेशाधि
नदे नाम दिति स्त्रियामिति ॠ विश्वमेदिन्यौ॥ सरांसि तिरेतटागे चेति रूढः॥ सरांसि तरंगा इति वास्त्यस्मिन्॥ मतुप्॥ तसो म
त्वर्थ इति भत्वं॥ सरस्वांस्तु सरस्वत्तटिबाधौ नान्यवद्भिमिके स्त्रियां॥ वारणी स्त्री रत्नवाग्देवीगोनदीषु तदा भि वि॥

उदन्वानुदधिः सिंधुः सरस्वान्सागरोऽर्णवः॥१॥ रत्नाकरो जलनिधिर्यादस्पतिरपांपतिः॥ तस्य प्रभेदाः
क्षीरोदो लवणोदस्तथापरे॥२॥

मतुप् त्वामपि मगरस्य राज्ञोऽयं॥ तस्येदमित्यण्॥ अर्णांस्यत्र संति॥ अर्णसो लोप
श्चेति वः सलोपश्च॥ रत्नानामाकरः॥ जलानि धीयंतेऽत्र कर्मण्यधिकरणे चेति किः॥ जलानां निधिरिति वा॥ यादसां १११
जलजंतूनां पतिः॥ अपांपतिः॥ पंचदश॥ क्षीरमुदकं यस्मात्॥ उत्तरपदस्य चेत्युदः॥ लवणं जलमोदः॥ इक्षुरसोदः सु
रोदः घृतोदः॥ दधिमंडोदः स्वादूदः॥ समुद्रविशेषाणां पृथक्पृथक् एकैकं॥२॥

आप्नुवंति॥आप्नुव्यासो॥आप्नो तेऽर्स्त्वर्च्छ्चे तिक्किप ऋस्वत्वंच॥ अस्मुनि आपः सांतं स्त्री बंच॥ क बंधमुदकमापी
नीरवारितारं स्त्री बमपीति॥संसारावर्त्तति॥वारयति॥द्वेऽश्रो रंपता तक्कि पू॥वार क्लीबंत कसंसार॥ ॥ति बसी वपीति
ति ज्ञि वास्वि॥ सलस्ति॥सलगतो॥सलीकली तिडलच॥उलयोरैक्यं लसरिलं सलिलमीति वाचस्पतिः॥कास्पतिक
मुकांतो॥रपादित्वात्कलच॥कमला श्रीजलंपत्मंकमलंकमलो ॥ तिधर णिदर्शनात॥कमलमित्येकं

आपःस्त्रीभूम्निवार्वारिसलिलंकमलंजलं॥

नामा कमलं व्योम्निभेषजंपंकजे सलिले तास्ने कमृगस्य मृगांतरे कमला श्री वरस्त्रियोः इति हेमचंद्रः॥जलति
॥जलअपवारणे॥पचाद्यच॥ जलं गोकुलजेज ॥ वेरेप्यन्यवजलेड तिहेमः॥ पयते पीयते। पय गतौ पि
ऊ पाने वा॥असुन॥पयः क्षीरेचनीरे चेति हेमः कीलालं ज्वालामलति हेमः॥कीलालं ज्वालाम लति वाअस् ॥अलम्ब
णलो॥कमरण्यरण ओवरगे कीलं तिवा॥कीलालं रुधिरे तोयेइति हेमः॥ ॥

अ॰टी॰२ नमृतं मरणं मत्य स्मिन् ॥ प्राणस्यायोमयत्वात् ॥ अमृतं यज्ञशेषं यस्मात्पीयते यस्मात्पीयूषं सलिलं घृते ॥ अमाचिंतेषमोह
२२२ चनामृतं तरौ देवभोज्ये अमृता मागधी यस्मा गडूच्यामलकी पुंच ॥ जीव्यते ऽनेन ॥ जीव प्राणधारणे ॥ करणे ल्युट् ॥ जीवनं वर्त्त
नेनीरं प्राणधारणयोरपि ॥ जीवंती जीवनावापी जीवंती मंदयोः क्रमात् ॥ मृयते ॥ मृङ् प्राणत्यागे ॥ मृ धूमस्त्रियां म्हेंदसी
ति क्विप् ॥ पद्मः ॥ भवं तु पद्यं तेनेन ॥ करणे ल्युट् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्गुणाभावः ॥ भुवनं विष्टपेपि स्याज्जलिलेगगने

पय्यः कीलालममृतं जीवनं भुवनं वनम् ॥ ३ ॥

जले ॥ वन्यते संभज्यते च्यते वा ॥ वन संभक्तौ ॥ वनु याचने ॥ कर्मणि घञ् संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावः ॥ यत्तु भु
वनं वनं कालं कमलं अमृत नि भनु स्तोपृवेशेत्यादिना नलोपे वनमित्युज्वलदत्त इति मुकुट ॥ तन्न ॥ अनुदात्तोप राम
देत्पशेत्यनुना शिकलोपस्याकिं ङिडझिविधानात् ॥ क्तस्नितद प्रसंगात् ॥ अन्य यावत्सतड़ त्वादंगवपिप्रसंगात् ॥ २२२
वनं प्रस्रवणं ॥ गेहे प्रवाहे ॥ ऽमिकानने ऽतिहैमः ॥ ३ ॥ ॥

कं सुखं बध्नाति ॥ बंध बंधने । कर्मण्यण् ३।२।१ ॥ कबंधं सज्ञि लिंगे तु उ इति शाश्वतादिदमेकं नाम ॥ कबंधो स्त्री । क्लीबे यास्तु कम
पमूर्द्ध कलेवरं ॥ क्लीबं जले पुंस्युदरे राहुरक्षो विशेषयोः ॥ केचित्तु क॰ ॥ ध्मधमिति पठंति त्वाह्नेनामनीत्यात्र कृ ॥ उनत्ति
उंदी क्लेदने ॥ उदकं मित्पुरा ॥ दिस्त्रे रा ॥ साधु ॥ मर्त्येन्दतीति विग्रहे तवं तो स्वामी मुकुटो तत्त्वितं ॥ उदेरौधादिक
त्वात् ॥ पाति । पारक्षति ॥ उदकेऽसुः ॥ इत्यसुन् थुट् ॥ पक्षे पीयत इति विग्रहप्रदर्शनं स्वामिमुकुटाभ्यां कृतं ॥ तन्न ॥ पा
ते र्बलेजुक इत्यनुवृत्ति विरोधात् ॥ तत्र पातेर्ग्रहणं ॥ पेबते : पुषसुष्टो पुष्ण ॥ किदितिकरन् ॥ पुष्करं पंकजे

कबंधमुदकं पाथः पुष्करं सर्वतोमुखम् ॥

व्योम्नि पयः करिकराग्रयोः ॥ ओषधिद्वीपविहगतीर्थ रागोरगांतरे ॥ पुष्करं मयवक्के च कांडे खङ्ग फले पि च ॥
सर्वतोमुखान्यस्य ॥ सर्वदिगामनात् ॥ सर्वतोमुखाऽस्ते च दैत्र ब्रह्मणोः पुमान् ॥ नपुंसकं तु पानीये सुखव
त्यान्यपि मृतं ॥ आप्नोति ॥ आप्नी व्याप्ते वा ॥ आप्ल व्याप्तौ ॥ उदके नुमभो चे तिनस्वो भांतादेशोऽनुमागमश्च ॥ अं
भस्ते वा ॥ अभि शाहि ॥ असनू ॥ पक्षे अमतीति विग्रहप्रदर्शनं स्वामीमुकुटाभ्यां कृतं ॥ यत्र ॥ अमेस्तुक्रु चे तिसू अोप
न्यसनं मुकुटेन कृतं ॥ तन्न । तडकसूत्रस्थाज्वलदे तादावण्ड पलं भात् ॥

अम्भाऽमन्यस्तस्योपलंभाच्च॥ ऋच्छति॥ ऋगतौ।उदकेनुटपेचेत्यसुनऽागमश्च॥ यत्तु स्वरणीतीति विगृहीतंस्वामीना।त
न्त।अर्तेरुच्चेत्यतोऽ र्तेरित्यनुवृत्तेःस्वादेस्तत्राप्तहरणान्नतौति।ऋ सौत्रः आवारणार्थः॥ औणादिकोयः।पीयते॥पा पाने॥
अनीपरापानीयं।पिजलपोरितिहैमः॥ नीयते।निज्ञा परो॥स्फायातिरक्॥निर्गतंराद्रन्ने।नीराद्य इति समासः।अन्ये
रापइतिश्रृते।नि ःकांतोरोस्मात्॥ प्रादिभ्योधातुजस्येति बहुव्रीहिः॥अन्योन्तोरितिस्मृतेन्तुरल्यापइतिदीर्घणानीरमि
तिमुकुटः॥ तन्न।नयतिनीमितिस्वामीग्रंथाद्कार्थानवगमात्।निश्चयेनरातिमुखं॥ रा दाने॥आत श्चोपसर्गइति

अंबोभोर्णस्तोयपानीयनीरक्षीरांबुशांबरम्॥४॥

कोवाक्षिपतिक्षितिवासगत्योः॥सर्वधातुभ्यइन्॥ घसिभसोरितिदीर्घश्चेतिकन्दीर्घत्वंच॥यद्वा॥दास्यादासेकि वेतीरन्॥गमहनजने
त्युपधालोपः।यत्तुस्तपतीतिविग्रहदर्शनंमुकुटेनकृतं॥तन्न॥उपन्यस्तधातोस्वादरुरारूपाभावात्॥ क्षीरंपानीयउ
ग्धयोरिति हैमः॥अंबते॥अविशब्दे॥बाहुलकाडुः॥ यत्तु अंवतीतिस्वामीनाविगृहीतं॥तच्चिंत्यं॥अस्यात्मनेपदित्वात्।शं
हरणोतिपचाद्यच्॥शं बंरातीतिवा॥संवयति॥षं बंसं वंधने॥शंबच॥बाहुलकादरन्नितिवादेत्यादिस्तालव्यादिश्च शंबरं
सलिलेपुंसिमत्स्यादेत्यविशेषयोः॥शंबरीचाखुपर्णीस्पृंदितिविश्वः॥४॥ ॥

मेघस्यपुष्पमिवमेघपुष्पं पिंडाम्भो बुनादे मेनाहरे ऽह्रये ॥ घनस्यरसः पुंल्लिंगः स्यात् घनरसः सांद्रनियामनीयोरितिरभसञ्ज्ञा

रं घनन्नरसः पुमानिति शाश्वताराणवः ॥ अम्भपिशांबरपिप्पलकुशकमलकांडविषवनपयांसि घनरसमंबु स्त्री रं घृतममृतं जीव

नमितिरत्नकोषात् ल्कीबमपि ॥ दकुशाश्वेप्पत्राशे कं प्राज्ञैर्ड वममृतं जीवनीयोदकं चेति दशासु धातु ॥ समसविंशाति

जलस्य ॥ अपां विकारः ॥ तस्याविकार इत्यण् तातात्रचतुर्वर्ग दिलाः स्वार्थे ष्यञ् ॥ स्त्रियामाप्य ॥ आप्यं मुखे च तत्र मध्येत

त्र वे च स्त्रियां स्थिते ॥ ज्यादानेधनि वर्यां संगमे स्त्री गुरौ त्रिषु ॥ एका चेति त्वमिति मयट् ॥ स्त्रियाममयी ॥ द्वे जलविकार

मेघपुष्पंघनरसस्त्रिषुद्वे आप्यमम्मयम् ॥ भंगस्तरंगऊर्मिर्वा स्त्रियां वीचिरथोर्मिषु ॥ ५ ॥

स्य ॥ भंज्यते ॥ भंजो आमर्दने ॥ कर्मणि घञ् ॥ भंगस्तरंगे भेदे च रुग्विशेषपराजये ॥ कौटिल्ये भयविच्छित्त्योरिति हैमः तर

ति ॥ तृ प्लवनतरणयोः ॥ तरत्यादिभ्यश्च त्वंगं ध्याछति कृतौ ॥ अर्त्ते रुच्चेतिति ॥ अर्त्ते रुदादेशः ॥ वा स्त्रियामिति काका

क्षिन्यायेनोर्मिर्वा ॥ चिन्त्यां संबुध्यते पुल्लिंग स्त्री ॥ गया वा चिमाणि पष्टिमुहृत्योः स्यात् इति क्रोटिश मिपाटलिग्रामि पाटलि शाल्म

लितरणि मेरा भूर्ज यो वा स्त्रस्त्रेतिवामनः ॥ ऊर्मिः पीडा ज्जवो त्कंगा लेरवा प्राकाशाविचीम्नु ॥ वस्त्रसंकोचजेरवायामि

तिहैमः ॥ वयति ॥ कपं तेवावेञ् तंतुसंताने ॥ ॥

वेञोऽर्चे इतिवि॰॥ मन्तु वाति। वागतिगंधनयोः॥ वाते॰ किदितिमुकुटः॥ तन्न। तथा सति विरूपप्रसंगात्। तेऽर्चे इति स्तत्रे जनि
यमिम्प॥ मणिति स्त्रात् इति स्त्रादिणित्यनुवृत्तेः॥ वी विनीत॥ स्नी तिस्वामी वाचि। स्वल्पतरंगे स्याद्वकाशे सुखे द्वयोः च
त्वारि॥ ५॥ उत्तलोडयति॥ लोडउन्मादे। णिच्। पचाद्यच्। डलयोरेकत्वं॥ यन्तु लोजयती ति लोलः पचाद्यच्॥ उत्कलोस्त्रि
ति॥ उत्कलो लड इति स्वामी तिमुकुटः॥ तन्न। उठ डे लोलती ति स्वामी॥ नाविग्रहे तत्वात्॥ स्वकृत निर्वचनाविरोधाच्चगकं
जलं तस्य लोल उन्मादः॥ वा पदं तस्येत्यनुस्वारस्य लकार॥ कल्लं ते नेननद्यः॥ कल अव्यक्ते शब्दे॥ बाहुलकाद्रित्लजिति वा

महत्स्व उल्लोलकल्लोलौ स्यादावर्त्तोम्भसां भ्रमः॥ पृषंतिविंदुः पृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियः॥ ६॥

द्वे। महातरंगस्य॥ आवर्त्तनं॥ वृत्तु वर्त्तने॥ भावे घञ्॥ आवर्त्तश्चिंतने वारिभ्रमे वावर्त्तने मपुमान्॥ जलानां भ्रमणस्ये
कं॥ पर्षति। पृषु सेचने॥ पृषद्वृहन्महदितिसाधु॥ बहुवचनमत्र तंत्र पृषन्मृगे पुमान् विंदौ नद्वयोः पृषतोपिना। अ
नयोश्चत्रिषु श्वेत बिंदु युक्ते प्युभाविभौ। विंदति। विदि अवयवे॥ बाहुलकादुः बिंदुर्दंतमतं तरे॥ लुवों मध्ये इरूपकाव्यः।
तौ च पृ तेपुमान्॥ वे दिं तप्य न्यलिंगः स्यात्। पर्षति॥ पृषिरंजिभ्यां किदित्यतच्॥ पृषतस्तु मृगो विंदौ खरो इति स्वेत बिंदु युते
पिस्मादितिदैम॥ मुपदाद्वे संपदादित्वान्नावे क्विप्॥ विगतां रुषं वा प्रुटसदैन्यः स्यात्॥ चत्वारिजल कणस्य॥ ६॥ ॥

वंचिति ॥ वकि गतौ ॥ स्फायितंचीति रक् ॥ न्यंक्वादीनां चेति कुत्वं ॥ वक्रं पुटभेदे वक्रः कुटिले क्रूरसौ भौमयोरिति हे
मः ॥ वक्रः शनौ भौरे पुंसि पुटभेदे नपुंसकं त्रिषु क्रूरे च कुटिले ॥ स्वामी तु चक्राकारेणायांत्यध इति विग्रहः हलश्च वर्गादित्वं
मन्यते ॥ चक्रः कोके पुमान् क्लीबं व्रजे सैन्यरथांगयोः ॥ राष्ट्रे दंताभ्यां तरे कुंभकारोपस्करणास्त्रयोः ॥ जलावर्तेपीत्यादौ
मेदिनी ॥ पुटं संश्लिष्टं भिंदंति ॥ भिदृ विदारणे ॥ कर्मण्यण् ॥ पुटभेदस्तु नगरातोययोस्तटिनीमुखे इति हैमः ॥ द्वे

चक्राणि पुटभेदाः स्युर्भ्रमाश्च जलनिर्गमाः ॥

चक्राकारेण जलानामधोयानस्य ॥ भ्रमंति जलान्यनेन ॥ हलश्चेति घञ् ॥ भ्रमीं कु निर्गमे भ्रांतौ कंदभ्रमणयोरपि
॥ निर्गमितानिर्गमस्तु गतौ ॥ गृह वृह निश्चिगमश्चेत्यप् ॥ करणे वा ॥ खनो घच्चेति घः ॥ जलानां निर्गमाः ॥ द्वे जलनिःसरण
जालकस्य ॥ नद्यादेरधःस्थजलस्योर्ध्वं निस्सरणस्य स्यत्स्य स्वामी तु चत्वार्येकार्थानीत्याह ॥ कूलयति ॥ कूल आ
वरणे ॥ पचाद्यच् ॥ कूलं तटे सैन्यपृष्ठे तटाके स्तूपयोरपि ॥ ॥

अ.द्वी.१ पीतिहैमः॥ रुणद्धि॥ रुधिर् आवरणे॥ असुन्॥ अदंतोपि॥ रोधः स्रोतः स्युरोधसी इति संसारावर्त्तः॥ तत्राच॥ तीरयति
११५ ॥ पारतीरकर्मसमाप्तौ॥ पचाद्यच्॥ तीरो वेगे॥ तीरं पुनस्तत इति हैम॥ एवं पारं॥ प्रतीरमित्युपसर्गात्तरनिवृत्त्यर्थं॥ तस्तु छी
ये॥ पचाद्यच्॥ स्त्रियां तरी॥ जातेरिति ङीष्॥ पंच॥७॥ परं तीरं पारं॥ पारं प्रांते परतटे इति हैम॥ अर्वाक् तीरमवारं॥ अ
वश्यमर्यते॥ ऋगतौ॥ कर्मणि घञ्॥ नवारस्यत्रेतिवा॥ अवर आद्यच॥ परतीरावरतीरयोरेकैकं तयोः पारावारयोरंत

कूलं रोधश्च तीरं च प्रतीरं च तटं त्रिषु॥७॥ पारावारे परार्वाची तीरे पात्रं तदंतरं॥ द्वीपोस्त्रियामंतरीपंय
दंतर्वारिणस्तटं॥८॥

रं मध्येपि बंत्यत्र पात्रं स्मात्॥ पिबतेः पातेर्वा ष्ट्रन्॥ पात्रंतु कूलयोर्मध्ये पर्णेऽप
ति मंत्रिणि॥ योग्य भाजनयोर्यज्ञभांडे नाट्यानुकर्त्तरि॥ इति हैमः॥ एकं द्विरंतिः अंतर्गता आपोत्र ऋक्पूरिति समासां राम
तः॥ द्व्यंतरुपसर्गेभ्योप ईत्॥ काकास्तिवदस्त्रियामित्युभाभ्यां संबध्यते॥ जलमध्यस्थस्थानस्य॥८॥ ११५

पुलिनद्वीपवत्तेजिस्यात् चंतं तिनमृत्तिकाडंशोषकं तु पुलिनं स्पमुच्यत इत्युत्पत्तिदिनं॥ काकजजादचिर निर्गतत्तटस्य सिकता:
सत्यास्मिकतां न्॥ सिकताशर्करास्याच्चिति मत्वर्थेमत्वर्थे॥ सिकतानां विकार:॥ मयट् वैयोरिति मयट्॥ छिवान्का
मयतटस्य॥ निषीदंत्यत्र॥ षल्विशरणगत्यवसादनेषु॥ नीसदेरितिष्वरच्॥ सदीपूर्वस्येतिनिषत्वं॥ यद्वा निषदंत
स्मपद दिक्षिपु॥ निषद आषसनस्यवर: आवारक:॥ वृञ् आवरणे॥ आच्छ पीयापत्त्याघच्॥ निद्दूर: समरर्षको
नित्राप्यान्तुनपद्वराइति विश्व:॥ जमंति॥ जमु अदने॥ बाअजकाद्ब जन:॥ पद्ध॥ जंब अदनेइति धातु: पाविघञ्॥ जं

तोयोत्थितं तत्पुलिनं सैकतं सिकतामयं॥ निषद्वरस्तु जंबाल: पंका॥ स्त्री शादकर्दमौ॥ १०॥ ॥

बाल:त्रीनजेपंके जाॅलेमद नद्रुमे॥ मीदकेपियमंधे च पुंसि धूर्तेस्त्रि ये पयत्॥ पंच्यते॥ पचिनिस्तारके
र्मणिघञ्॥ दलस्फोतिवा॥ पंको॥ स्त्री कर्दमे पापे इति हैम:॥ शीयंते स्फिलनेनवा॥ नालस्यातति॥ घञ्॥ यद्वा श्री
यतेतत्पति:॥ जज्वलितिकसंतेस्यारा॥ यद्वा॥ नृपातनकरणे॥ शात्रापित्स्पादद नाविनिदत॥ माद: कर्दमतत्रास्य
ध्यारितिहैम:॥ कर्दति॥ कर्दकुत्सिते शब्दे॥ कलिकर्धोरम: पंच॥ १०॥

अ॰टी॰२ जलान्युच्छसंत्येभिः॥ परिवहंत्येभि॥ श्वस प्राणने॥ वह प्रापणे॥ हलश्चेति घञ्॥ उपसर्गस्य घञीति वा दीर्घ॥ अधकज
११६ लानामुच्छसनं॥ परिवहनंच॥ भावे घञ्॥ परीवाहे जलोच्छ्वासे मद्ये द्वयोः पवर्क्ष्मति॥ द्वे अधिकजलस्य निर्गममार्गस्य॥ स
मधिकजलस्य सर्वतो वहनस्य वा॥ कुत्सिताः कूपाः कुत्सिते इति कः॥ कूपस्य प्रतिकृतिरिति वा॥ इवे प्रतिकृताविति कन्॥
कूपको गुणवृक्षे स्यात्तैलपात्रे च कुंदरे॥ उदपाते वितायां वा विदार्यंते॥ दृ विदारणे॥ णिच्॥ बाहुलकात्कर्मणि ण्वुल्॥ यद्वा
विदार्यंते॥ कर्मणि घञ्॥ कुत्सिता विदाराः कुत्सायां कः॥ द्वे स्वल्पखनित्वादौ कृतगर्तस्य॥ नावा तार्यं॥ नौवयोधर्मेति यत्॥

जलोच्छ्वासाः परीवाहाः कूपकास्तु विदारकाः॥ नाव्यं त्रिलिंगं नौतार्ये स्त्रियां नौस्तरणिस्तरिः॥१०॥

वा मतोर्यीत्यपादेशः॥ एकं॥ नौतरणयोग्यजलस्य॥ उद्धृत॥ णुद प्रेरणे॥ ग्लानुदिभ्यो डौः॥ द्वे यहु॥ नयतीति॥ णीञ् प्रापणे॥ राम
अन्येभ्योपीति डुः॥ नञवतीति पर॥ ज्वरत्वरेत्यूट्॥ द्वे॥ तरत्यनया॥ ऋ प्लवनतरणयोः॥ अर्तिसृधृधम्यश्यवितृ ११५
भ्योनिः तरणिः॥ केऽणो कुमार्यो ऽपि घिनौ कृपाणो॥ प्रेष्टावल्लौ वतिष्ठेम॥ अचइः॥ कृदिकारादिति ङीष् वा तरणी तरी तरिर्द्वे
द्रोण्यां वेडायां वस्त्रादीनां च पेटके इति हैमः॥ त्रीणि॥१०॥

डु नौ जलात् पाति ॥ पार स्त्रीचरो ॥ सुपी स्थ इत्यत्र सुपीति योगविभागात् कः ॥ उडूनि वपातीति वा ॥ उडूप चंद्रभेलयोरिति धरणि
प्लवते ॥ प्लुङ् गतौ ॥ पचाद्यच् ॥ प्लवस्त्रीः स्त्री कपोताये कारंडवे म्लेच्छजातौ ने लकयोः ॥ कर्मातिम्नमद्री भागे कुलकुजलवा
मसे ॥ जलान्तरे प्लवंगचरे ऽसौ कृकभिद्य पिडतिहेमः ॥ कोलति ॥ कुलसंस्त्याने ॥ ज्वलितीति णः ॥ पोतप्लवकयोः कोलः को
लंतु बदरीफलमिति विश्वः ॥ कोलो भेलक उत्संगे ऽङ्कु ॥ पाल्यां चित्रके किरो ॥ कोलं तु बदरे कोला पिप्पल्यां चव्यभेषजे
रति हेमः ॥ त्रीणि तरणादिनिमित्ततरणसाधनस्य ॥ प्लवतिः ॥ प्लुङ् गतौ ॥ प्लुष्णुं तु छत्यस्तु व ॥ जलस्य निःस्रोदं तदादिस्रोतः स

उडुपं तु प्लवः कोलः स्रोतोऽम्बुसरणं स्वतः ॥ आतरस्तरपण्यं स्याद् द्रोणी काष्ठाम्बुवाहिनी ॥ ११ ॥

यः सकलसलिलमिति दं तादिभूष्म विवेकात् ॥ स्रोतोंबुवेगः इति ॥ एकं अकृत्रिमजलवहनस्य ॥ आतरंत्यनेन ॥
पुंसि संज्ञायामिति घः ॥ यत्तु ऋदोरविति कुटः ॥ तन्न ॥ परत्वात् ऋदू ॥ घसंगात् आतरस्तरपणं स्यादनुतरमिति वोपालि
तः ॥ तरणं ऋदोरप् ॥ तरस्य पण्यं ॥ नद्यादितरणोदेयमूल्यस्य ॥ द्रवति द्रु गतौ ॥ डि श्री तिनिः कृदिकारादिति ङीप्
द्रोणिः काष्ठांबुसेचनी द्रुणि श्चेति द्रुपरत्वाकारान्तः ॥ द्रुणिपरिरपि द्रुणी डिंसामान्योः ॥ इत्युपधात् किः ॥ द्रोणिकाष्ठां
बु वाहिन्यां ॥ वादन्याम पीष्यते पुनः पुनरंबु वहति वक्रुन्मामी स्यादिति णिनिः ॥ काष्ठपाषाणकृतनौकाकारांबुसेन्या ॥ १

अ॰टी॰२
११७

समुदितानां गमनं ॥ तरणमसैतं वासपात्रा ॥ साधर्म्मजनमस्य ॥ तदस्य प्रयोजनमिति ठकञ् ॥ पोते नौ पजान्तितो वणिक्॥ द्वि
वहित्रगामितो वणिजः कूर्णाः श्रोत्रपरित्रं चेति ठंगः तं धरति ॥ ध्वधारलोक मर्णपरार ॥ नापात इति ॥ नौ व्रच श्च न ॥ द्वे नावि
कस्य ॥ नौपृष्टे दंडधारकस्ये त्यन्ये ॥ ति मुष्टं ति पोतं ॥ यमति यमे ॥ राकुलः ॥ नियामकः पोतवाहके रणधारेति व्यं तरिपोतं वहंति
॥ कर्मणपरार ॥ द्वे वहित्रवाहकस्य ॥ कूपे कायति ॥ के शाद्वे पीति कः गुणानां रज्जुनाबद्धः ॥ संज्ञायां कन् ॥ द्वे नौकामध्यस्थ

सांयात्रिकः पोतवणिक्कर्णधारस्तु नाविकः ॥ नियामकाः पोतवाहाः
कूपको गुणवृक्षकः ॥१२॥ नौकादंडः क्षेपणी स्यादरित्रं केनिपातकः ॥

रज्जुबंधनकाष्ठस्य ॥ नौबंधनकीलकस्येत्यन्ये ॥१२॥ नौकामार्दंडः क्षिप्यते अनयेति वा ॥ क्षिपेः किच्चेत्यनिः ॥ बाहुल
काज्जुणा क्षेपणां ॥ अरणीनौकादंडजाललिसेः स्त्रियां ॥ द्वे नौकापार्श्वास्थबद्धचालनकाष्ठस्य ॥ सच्छत्यनेना आगतो ॥ अ राम
र्ति लृ धृ रुतीत्रः ॥ के जले निपातोस्यास्ल नं तादित्यजुकू ॥ शेषादिति कप् ॥ संज्ञायां ॥ क्तत्वा ॥ द्वे नौपृष्ठस्थचालन ११७
न-षुँकाष्ठस्य

अम्लाति॥इत्य॥कुमुद्दलपति॥दलैर्विदारणं॥कर्मणपाग॥न्नाके ध्वादिः काष्ठस्य कुद्दालः॥द्वि॥पीनादिर्मलापनपनार्थं
काष्ठादिरचितकुद्दालस्य॥सेकस्य पात्रं॥सिच्यते नेन॥करणेतिल्युट्॥सेचनं रस्तणे सेके नौकायाः सेकस्पाजने इ
ति विश्वमेदिन्यौ॥द्वितीयस्व जल नि[illegible]रणाय॥[illegible]॥१३॥ नावोद्भूत पुसकामिति तत्पुत्पदं ष॥नावो द्वि॥ अद्धं
नि ट च्च॥ रा के॥ अतीताच्चोर्धेण॥ न र॥ प्रस्तीकप॥ नावमतिक्रांतः अत्पाद पइतितत्पुषः॥ अतिनौ पुमान् स्त्री
अलिस्त्री काष्ठकुद्दालः सेकपात्रं तु सेचनं॥ ॥३॥ क्लीबे धनाचंनाविाधो॥तीतनौ केतिनुत्रिषु॥त्रिषु॥ अच्छ
सन्नोष्ट: कलुषो॥नच्छ आविलः॥१४॥

ना॥ अ॥ घमानं व्याप्यत्रिषु॥प्रासदन्न पल विशारणादि॥ गात्कर्षेतिक्त
॥प्रसन्ना स्त्री सुरा अस्पादच्छे मंतुत्प्रयो: त्रिषु॥स्वच्छेदने॥तच्छतिदच्छं॥स्कपीतिः कः॥नच्छाघते वा नत्वे घपीति
ड:॥ अच्छमच्छके स्फटिके मलेच्छ निर्मुरेव्ययमिति दिनः॥ कलुषपति॥ कुषति॥ कुष हिंसायां इगुपधेतिकः॥ स्य
जलैस्पलपोष्ठातकः॥कलुषं चाविलेपापेऽति विश्वः॥ [illegible]॥ [illegible]॥ नञ्तत्पुरुषः॥त लोपो नञः तस्मत्कु
विलति॥उवि॥आविलति॥विल भेदने॥इगुपधेतिक॥त्रीणि मलीनजलस्य॥१४॥ ॥

अ॰टी॰२
११६

निमनति॥ मस्ता अभ्यासे आत इत्येतिकः॥ गौनेजलंजतवोत्रगच्छंतिवा॥ गाड॰गतौ॥ गम्लगतौ॥ गंभीरादयश्चेति॥ गंभीरावी

तिवानिपातितौ॥ नीरिगतऊतस्थाने विस्तारोस्मात॥ तस्पूर्गंभीरस्यविपर्यये॥ उत्तानमगंभीरस्याहूर्ध्वस्यरापितिद्वेषु॥

एकंनास्तिगाधःस्थितिस्तलनकोस्यश्नाभिमितिवक ब्रीहिः॥ तलस्याधोभागस्यस्पर्शो॥ नसोवेहे अतिनिम्नस्य॥ केज

लेवर्ततेवृतुवर्तने॥ पचाद्यच॥ केवर्तानांमत्स्यानामयंघातकः॥ तस्येदमिति अणाद्ररातिमत्स्यार्दशनेदंशेष्ट्रद

॥निम्नंगंभीरंगंभीरंमुक्तानंतद्विपर्यये॥ अगाधमतलस्पर्शे कैवर्ते दाशधीवरौ॥१५॥

नौ नअच॥ पच॥ दास्यतिमत्स्यमस्मै॥ दाम्दाने घञ्॥ शाच्नोकःधेधीवरच्॥ राइति रामे दात्वालन्यांतः॥ कैवर्तमि राम

त्ययोर्दासोदासीवीराणच्चचेटिरूपन्तरदंत्यांतःदासोमत्स्येचश्रेष्ठेचज्ञातेः॥ धेनिचधीवरे॥ दधातिमत्स्यान्॥ २१६

स्थित्वरेतिनिपातितः॥ नाक्षि॥१५॥ ॥

नयनं णीयत्वापरो ॥ णिञ् प्रापणे ॥ भवइति घञ् ॥ आनयंति मत्स्यान नेवा ॥ जालमानायतिघञंतो निपातितोवा ॥ जलेक्षिप्य
ते ॥ जलेबेइत्यण ॥ जलतिघनीभवेति ॥ जलघात्ये ॥ ज्वली निरण ॥ जालंवृंदगवाक्षयोः स्त्रारकालापरं षेणुनीयेनास्त्रीतुयोव
क इतिरभसः ॥ ६ ॥ शणोति ॥ शणगतौ ॥ पचाद्यच् ॥ शणस्यसूत्रं ॥ पवित्रंमुपवीतंतद्दिव ॥ इवप्रतिकृतौ ॥ इति कन् ॥ प
वित्राद्दिपरीतलक्षणयासंज्ञायांक ॥ ६ ॥ शणसूत्रजालस्य ॥ मत्स्याआधीयंतेत्र ॥ डुधाञ् धारणपोषणयोः ॥ करण

आनायः पुंसि जालं स्यात् शणसूत्रं पवित्रकं ॥ मत्स्याधानी कुवेणी स्याद् बडिशं मत्स्यवेधनं ॥ ६ ॥

धिकरणे इति ल्युट् ॥ कुत्सितं वेणं तेस्यां मत्स्याः ॥ वेणगतौ ॥ हलश्चेतिघञ् ॥ गौरादि ङीष् ॥ ६ ॥ मत्स्यरज्ञापनपात्र
स्या ॥ बलिनो मत्स्यान् रूपति ॥ रूपान्तनुकरणे ॥ आतोनुपेतिकः ॥ इलमी [illegible] डिशं पिस्त्रि ॥ वि डिशा ॥
अपचये तु बडिशी विध्यतेनेन ॥ विध्यति ॥ करणेतिल्युट् ॥ मत्स्यानां वेधनं ॥ ६ ॥ १६ ॥ ॥

अ॰टी॰१ ११८ पृथूनि रोमाण्यस्य ॥ रोमपक्षो त्रैति स्वामी वल्कलमिति सर्वधरः ॥ झषति ॥ झष हिंसायां ॥ पचाद्यच् ॥ मद्युरुम्य
ते खनोद्यचेति घः ॥ मुकुटस्कन्धसीति घः स्यात् ॥ तत्र ॥ हलश्चेति घञ् स्यात् अपवादत्वात् ॥ करणाधिकरणयोरित्य
नुवर्तनात् ॥ रुषाना गवल्ला भांस्त्री तापय स्वाटवीष्टुना ॥ मा इति ॥ मदी हर्षे ॥ कृतत्वं पंजानिस्म ॥ मत्स्यो मीनिय्य
पुंभ्लितिदेवो ॥ मीनाति मीयते वा ॥ मीञ् हिंसायां ॥ फिनमीना विति निपातित ॥ विविधं स्मरेति ॥ स्वगतोण्डा द्युदित्वा

पृथुरोमा झषो मत्स्यो मीनो वैसारिणोऽण्डजः ॥ विसारः शकली चाथो गरुडकः शकुलार्भकः ॥१७॥

तरणीति ॥ विसारिणो मत्स्य इति स्वार्थेऽण् ॥ अण्डाज्जायते स्म ॥ जनी प्रादुर्भावे ॥ पंचम्यामजाताविति डः ॥ अण्डजो मृगनाभौ
स्यात्सरटे खगेऽहौ मत्स्ये इति विश्वमेदिन्यौ ॥ विशेषण सरति ॥ सृ गतौ ॥ व्याधिमत्स्यबलेषु घञ् ॥ शकलमस्यास्तीत्य राम
त इति शकलं वल्कलेऽर्धे चेति तालव्यादौ वजमः ॥ अर्शआदित्वात् ॥ गडति गड सेचने ॥ कन् ॥ स्त्रिस्त्विसंज्ञयोः शकलोत्र मत्स्य ११८
मात्र इति स्वामी ॥ तस्यार्भकः ॥ ६ ॥ १७ ॥

सहस्रं दंष्ट्रा यस्य ॥ पाठि इष्टं नमयति ॥ णमु प्रह्वत्वे । णिच् ॥ अन्येभ्योपीति ड ॥ अन्येषामपीति दीर्घः ॥ पाठीनो गुरुगुच्छ्रुके ॥ पाठके मीनभेदे चेति हैमः ॥ द्वि ॥ उविस्मयजनकं रूपमस्यास्तीति वा शिशुः शिशुमारः ॥ तस्य प्रतिकृतिरिव इवे प्रतिकृताविति कन् ॥ शिशुकः शिशुमारे स्याद्बालकोलूपिनोरपि ॥ द्वे ॥ धीमशुड इति ख्यातमत्स्यविशेषस्य नलवनस्थो मीन ॥ नडा मीमीत इति वा नलमीन इति केचित् पठंति चिल विकसने ॥ इ गुपधात्किः ॥ वीप्सायां द्वित्वं चिलिं चिलिं विलासं

सहस्रदंष्ट्रः पाठीन उलूपी शिशुकः समौ ॥ नलमीनश्चिलिचिमः प्रोष्ठी तु शफरी द्वयोः ॥ १८ ॥

मीमिते ॥ माङ् माने ॥ आतोनुपेति कः पृषोदरादित्वात् नलमीनश्चिलिचिमो वडन्मीनो श्चितस्तिमिरे तिरत्नमाला ॥ रुद्राः स्मारसी कौचनाने ० ची नलमीन श्चिलिचिमीरिति चोपालिता ॥ चतुरिकारवान्मध्यदीर्घश्चेतोपि द्वि ॥ मलवनचारिणो मत्स्यविशेषस्य ॥ प्रकृष्ट ओष्ठे स्याः ॥ ओत्वोष्ठयोर्वा ॥ नासिकोदरे ङ छेतिङ्जातेरितिवाडीष् ॥ द्वयोरित्यनेन संबंधात् ॥ प्रोष्ठो पि ॥ शकं राति ॥ रादाने ॥ आतोनुपेति कः ॥ जातेरित्यषु ॥ पुंसि शफरस्त्वे ॥ १८ ॥ ॥

अ॰टी॰१
१२०

क्षुद्राण्डजाता मत्स्याः क्षुद्राण्डमत्स्याः तेषां संघातः पोतवत् आधीयतेऽत्र कर्मणि ल्युट् । मत्स्यपोताः पोता इव आधीयतेऽत्र । अधिकरणे ल्युट् ॥ अथो इति विशेषार्थम् ॥ रोहति रुह जन्मनि प्रादुर्भावे । रुहेरश्च लो वेति तच्च रस्य लत्वं वा । शेषे जातो स्य ॥ तारकादि त्वात् ॥ रोहितं कुङ्कुमं रक्तं रक्तं रक्तत्वं गुणत्वात् ॥ पुंसि स्यान्मीनमृगयोर्भेदे रोहितः । रोहिते ॥ मज्जति टुमस्जो शुद्धौ ॥ मद्गुरादयश्चेति निपातितः ॥ शालते शाल श्लाघायां ॥ कर्मणि घञ् शालः ॥ शालोऽरे कं

क्षुद्राण्डमत्स्यसंघातः पोताधानमथो झषाः ॥ रोहितो मद्गुरः शालो राजीवः शकुलस्तिमिः ॥ २९ ॥

शालो वृक्षे ध्वीधवसालौ सालत्वक्षमभेदा सालव्यादिः ॥ सालं पुष्पं क्लीबं स्थलेऽनु पुमान् पुंसि म्रूरुद मात्रेपि ॥ सालो वरणमर्जयोः शितिरसे तु ॥ टं तादिः ॥ राजते मत्स्यभेदे शालो कल्पस्त्रभेदयोरिति हेमः ॥ राजीरेखा स्यास्ति अन्यत्रापि दृश्यत इति वः राजीवो मीनेन तमारंगभेदयोः ॥ राजीवमक्तिवद्वितिहेमः ॥ शको तिगन्तुं वे गत ॥ शाक्लुरा कौ ॥ बाक्लकादुल्व ॥ तामति ॥ तमु [illegible] । क्रमितमिरातिस्तं भमितश्चेति डन् ॥ २९ ॥ ॥

राम
१२०

तिमिंगिल इति ॥ गृ निगरणे गिरति ॥ मूलविभुजेति कः ॥ अचि विभाषेति लः ॥ गिलेऽगिलस्येति मुम् ॥ आदिशब्दात्तिमिंगिलगिलनद्र॥
घतादयः ॥ मत्स्यविशेषाणां पृथगराकैकं ॥ यांति वेगेन ॥ या प्रापणे । असुन् ॥ बाहुलकाड्डुक् ॥ यदुः ॥ याति क्षिप्र॥
याम ति । अद भक्षणे । असुन् । यांदस्पतिर्वा । दसुडुपत्त्ये । क्विप् ॥ यादश्च यं स्मसर्वत्राति यामकत्वा स्यांते तिरोधः
॥ जलानां जंतवः ॥ ६ । तेषां जलजंतूनां भेदाउच्यंते ॥ शिशुन् मारयति ॥ रुद्र॰ प्राणत्यागे शिञ्च कर्मण्यपरा शिशु
मारो बहुसंभूत जंतौ तौ तारात्मकाच्युते इति विश्वमेदिन्यौ ॥ उनत्ति उंदी क्लेदने ॥ स्फायितिरक् ॥ शंकते स्मात्॥

तिमिंगिलादयश्चाथ यादांसि जलजंतवः ॥ तद्भेदाः शिशुमारोद्रशंकवो मकरादयः ॥ २० ॥

श्यति शंकायां सु रु शंकुयौ कुं इति निपातितः ॥ शंकुः । पत्राकृति राजाले मरस्याकी लक संभृष्ठ ॥ यादेभ्यस्तु भेद
योमेद्रे इति हैमः ॥ करणाति ॥ कृ हिंसायां ॥ पचाद्यच् ॥ मनुष्याणां करः ॥ पृषोदरादिः यद्वा ॥ मंकते मकि भूषायां
अच् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नुम् ॥ मकं राति ॥ रा दाने ॥ कः ॥ मकरो निधौ नक्रे राशौ च इति हैमः ॥ आ
दिना ॥ ग्राहकुंभीरादयः ॥ जलजंतुविशेषाणां पृथक् पृथक् ॥ २० ॥ ॥

अ॰ टी॰ १ केले नीयते ॥ णीञ् क्षेपणे ॥ बा कुल स्तारक । यद्य । कुलमस्यास्ति ॥ अत इतिः तमीरयति ॥ कमरिपरार ॥ तनकमन्द
१२१ लात् ॥ जयतं ली: संपदादि: कुक्षि तालाः तारातिवा ॥ छरणाति वृहिंसायां ॥ अन्येभ्योपीति विच् ॥ कटति ॥ कटेव
र्षावरणयोः पचाद्यच् । करश्चासौ कटश्च । अहरादीनां पत्यादिषु वारेफः । ततः स्वार्थे कन् ॥ कर्कश्चेन वर्णं टल
ति ॥ टल गतौ डेवा । कर्कटः कुली रेक रोग स्त्री रणां राशौ रवगे पुमान् इति हेमः ॥ ठ ॥ कुकुत्सि तः चाकुर्मि र्वगो स्या
अच्च घत्यच् ॥ वेलत्र जिति योगविभागाद् समांसांतः ॥ ऊर्मिः स्त्री पुंसयो वी च्यां प्रका शे वेगयो रिति रभसः ॥ का

स्यात्कुलीरः कर्कटकः कूर्मे कमठ कच्छपौ ॥

स्यते ॥ कमु कांतौ ॥ कयेरच् ॥ के जलेमवतीति वा ॥ मव मद् निवासयोः ॥ पचाद्यच् ॥ कमठः कच्छपे पुंसि भांडभे
देन पुंसकं कच्छेन पिबति पायाने ॥ सुपीति योगविभागात्कः ॥ कच्छपी वल्लकी भेदे दे कुल्यो हुग्रगदांतरे ॥ पुंसिति राम
ध्यांतरे कूर्मे मल्लबंधांतरे पिचे ति विश्वमेदिन्यौ ॥ त्री लिंग ह्ला ति ॥ मल्ल पालने ॥ विभाषामह इति राः ॥ ग्राहोस्म ऋ १२१
जलचरे इति हेमः ॥ अवहरति ॥ अव पूर्वो दृञ् ॥ रणा ग्रधे तिराः ॥ ॥

अव हारस्तु ग्राहे द्वि विग्धं तोग्राह चौरयो ॥ निमंत्रणेपि स्थापने तव्य इति हैमः ॥ हि न क्राम ॥ अथ उरस्थलं ॥ नक्र मुपादर्वि ह्लेपोअ
न्य त्रापीति ड ॥ नस्त्राति तिन लोपी ननक्रं नासाग्र हस्करणो ॥ नक्रो पाद सौ तिहैमः ॥ नक्रः कुरंगे पुंसि स्यान्नक्रं तरणि क
नोरपयोः ॥ कुंभीनं बलिम् नमारयति ॥ कमरीपराग्र हेः ॥ मह्यालतेव कृशत्व दीर्घत्वाभ्यां ॥२१॥ गंधगंधपः ॥ पदान्न
स्य किंचित् ॥ लुपति ॥ काम्यति काजस्य हरणं चुलुं पाद्यर्थ मिति वार्त्ति कानि दिष्टः ॥ चुलुंपधातुः अन्येष्योपीति डः

ग्राहो वहारो नक्रस्तु कुंभीरो थ महीलता ॥२१॥ गंडूपदः किंचुलुको निहाका गोधिका
समे ॥ रक्तपास्तु जलौकायां स्त्रियां भूम्नि जलौकसः ॥२२॥

टेरिति उकारमकारयो र्लोपः ततः सं
ज्ञायां कन् ॥ त्रि ॥ शिके चुबाइ ति ख्यातस्य नि पतनजहाति भुवं ॥ नो हस्वेति हाकः कन् ॥ बाऊ ज्याकान्लरुख ॥ गुध्यति
गुधू परि वेष्टने ॥ रा वुल् ॥ हे गोह इति ख्याता ॥ तायाः ॥ रक्तं पिबति ॥ आतो नुपेति कः रक्तपास्यो जलौका यां डाकी न्वां नात्क
स्तसे ॥ जलमोको स्याः ओकं उच ॥ कइ ति निपाति तोरं तओकश्छ ॥ सांतोपि जलौका तु जलौका च जलौकसा सं
सारावर्त्तीद्व ऊवचनं प्रायिकं ॥ जलोका पि जलौकास्या क्त ल्द काजलजंतुके तिरत्नमाला ॥ त्रिशति ॥२२॥ ॥

अ॰टी॰१
१२२

मुक्तास्फुटं त्यक्त्वा स्फुट विकसने॥ हलश्चेति घञ्॥ सुच्यति॥ शोकति वा॥ शुच अभिषवे॥ शुच शोके॥ शुक गतौ वा॥ क्ति
ः कपालं शाकले शंखनखेपि च॥ नखाश्चार्धवक्त्रे मुक्तास्फोटेपि च स्त्रियां॥ द्वि॥ शंखनयति खनु अवदारणे॥ अ
न्येभ्योपीति ड॥ शंखकम्पते इति वा॥ शाम्यते॥ — शमी वा शम उपशमे॥ अंतर्भावितण्यर्थः शमेः खः॥ शंखः कंबोन
योषिन्नाभालास्थि ति धिमिल्लखे॥ काम्यते॥ कमु कांतौ॥ जाल्वादयश्चेति रकू॥ ततः कंबुर्वलये शंखयोः गजे शंबुके
क चूर्णे ग्रीवायां मल्लिकेपि चेति हैमः॥ रतोपुनः कंसके द्वि॥ क्षुद्राश्चते शंखाश्च॥ शंकते॥ शकि शंकायां॥ कर्त

मुक्तास्फोटः स्त्रियां शुक्तिः शंखः स्यात्कंबुरस्त्रियौ॥ क्षुद्रशंखाः शंखनखाः शंबूकाजल
शुक्तयः॥२२

रि अनुदात्ते तश्च हलादेरिति युच्॥ संज्ञायां कन्॥ शंखस्य नख इवेति तत्पुरुषः॥ शंखनंति॥ बहुल
मन्यत्रापीति युच्॥ स्तुट्टा॥ स्वार्थे कः॥ इत्यन्ये द्वि॥ शाम्यति॥ शम उपशमे॥ उलूकादयश्चेति निपातितः॥ शंबू
कपिशाक मध्ये क केन इत्यमरमालायां पुंल्लिंगः शंबूकान नपुंसके इति मेदिनी द्विलिंगता॥ शंबूकः शंबु
क श्चैव पूर्वस्कांतस्क सर्वदा॥ ककारेणविनाशोपो दस्पतेग्रंथविस्तर इत्युत्पलिनी॥ जलजाः शुक्तयः द्वि॥२३

राम
१२२

बिभेति। ञिभी भये॥ इण्भीकापा केतिकन्॥ भेको मंडूके मेघयोः॥ मंडलति जलाशयं॥ मंडते वा॥ मडिभ्यां णाय्यंत्रा
लिमंडि भ्यांमूक पर्णो मंडूको भेक शालूरकोऽपि हेमः॥ वर्षासु भवति भुवः संज्ञांतरयोरिति क्विप्॥ वर्षाभूः स्त्री च त्रि
पर्यायान्ह लतास्त्ववयो भूमानीति विश्वमेदिन्यौ॥ शाडृ शाड गतौ खर्जु पिंजादिभ्य ऊरोलचौ वा वित्स्वरः उलयो रैक्यं शा
लकस्तेन॥ परीसरकृकलासश्चेदसा … ष्यपि विकारं त्यादिरपि शक्ते॥ प्लुङ् गतौ अच्॥ दृणा… दे सुतीक

भेको मंडूक वर्षाभू शालूर प्लव दर्दुराः॥

योऽरादिकादर्दुरवेप्लेच्छजातो भेक कृते लयोः कमनिमतमही भागेकुजलवापसौकैवृत्तिमुस्तके गंधहरोऽपि
स्यात्तत्पुंसकं॥ दृणातिशृष्टो। कर्णौ क्रिविधूरणोः॥ मुकुरदर्दुरा इति निपातितः॥ दर्दुरः पर्वते पुंसि निघ्नीपरभा
भाजने॥ दर्दुरस्त्रापकभेके वाद्यभांडादिभेदयोः॥ दर्दुराचे डिकायां स्यात् पापजालेनपुंसकं पदा त्रिजति॥ शि
लतं छे सुषधेतिकः॥ जातेरस्त्रीतिङीप। दे च्छुक्रकिं चलुकजातेः॥ वर्षाभ्वी … त्यस्याध्रुङो विधायकाभावात् स्त्रियां
मपिवर्षाभूरित्येव॥ ॥

अ॰टी॰ २ १२३ निकं ॥ पुनर्नवा मां स्त्री वर्षाभ्वि ई ऊ रेफमान्तितियादव॥ अन्ये तु गौरादित्वात् ॥ ऊ॰ घ॰ मि छंति॥ अतएव भागुरर्यमस्माल्वर्षो
वर्षाभ्वीति रूपं शपते॥ हेमंडूकाः ॥ मंडूकस्य त्यत्मे जातेरितिपुंयोगेवाङीष॥ कमठ॥ दोलन्ति॥ डलउ तत्त्वेपि आध्मा
य॰ ॥ २ स्युपधादितिकि ऊ लिः स्त्रियां कमव्यांको ऊर्नि॥ छेछया॥ २४॥ मण्डूकीम न्स्म भेदः योग्यतया सादस्याद्रत स्य
प्रियामत्री॥ स्पृशति॥ स्पृशिंसायां॥ स्पृशतेरुत्वच स्त्रेति गतृरुत्वत्वं किलंतुडागमश्च॥ पुंयोगेति जातेरिति वाङीष्

त्रि॥ ली गंडूपदी भेको वर्षाभीक मवीङ भिः॥ २५॥ मण्डूकस्य प्रियामा स्पृंगीऊर्नामा दीर्घकोषिका॥

मुस्तुरीत्यपि॥ ५॥ भार्या भेकस्य वर्षाभ्वी स्पृंगीस्याम्मण्डूकस्य तु॥ त्रिलीगंडू पदस्यापि ऊजिस्यात् कमठस्य वित्यम
मरमालापू॥ एकं॥ ऊर्निदितं नामास्याः अनो बहुब्रीहेरिति॥ ङीष्॥ ऊर्णबु भाभ्यां अनन्यधेति वा ङीप्॥ ऊ॰ ऊ
र्नम्नी॥ स्वुम्मादित्वात्तरात्वं॥ दीर्घः कोशो यस्याः जातेरितिङीष्॥ संज्ञायां कन्॥ कन॥ इति रुत्वः आस्य दृता राम १२३
लत्ये तेनार्थ चपरिवेश॥ विस्यकु सेतो भेदाः प्रतिष्कशा॥ कोशावि ज्ञादेवेष्टूष्म विवेत्यूष्म विवेकः ऊ ऊनाइति
ख्यातायाः॥

जलमाशेरते ह्रदयमत्स्याः जलमाशेरते तिष्ठन्त्यत्रेति वा ॥ पुंसीति घः ॥ जलाशयो जलाधारे स्यादुशीरोत्पलिंगकं ॥ आधिपत्यत्र ॥ धञ् अवस्थाने अध्यायेति घञ् जलस्य धाराः ॥ ६ ॥ तत्र तेषु मध्ये ॥ अगाधजलं पत्रस्य जलाशयः ॥ ह्रद अव्यक्ते शब्दे ॥ पंचाशाद्घच् ॥ पृषोदरादित्वाह्रस्वः ॥ शकं ॥२५॥ आहत्य तेत्र ॥ ह्निग्धस्पर्शमंशब्दे वनिपानमावहन्ति मंतं पितंत्यस्मिन्न ॥ करणे निस्तुट ॥ ६ कूपसमीपरचितजलधारस्य ॥ अस्मंते ॥

जलाशया जलाधारास्तत्रागाधजलो ह्रदः ॥२५॥ आवहस्तु निपानं स्या
दुपकूपजलाशये ॥ पुंस्येवान्धुः प्रहिः कूप उदपानं तु पुंसि वा ॥२६॥

अमरगत्यादौ ॥ अजिंदशिकम्यमीति कुः ॥ कुच ॥ पहृ ॥ अंधयति ॥ अंध दृष्ट्युपघाते ॥ मृगय्वादित्वात्कुः ॥ प्रहरेते ॥ कूपेइति ङि ॥ ह्वा ॥ कौति कु शब्दे ॥ कुयुभ्यां चेति ॥ पादी स्यकुत्सिताईषधा आपोत्र ॥ स्र कूपरित्यः ॥ उदनोरित्यत्र दीर्घ इति देशादन्यत्राप्युदितिवा ॥ कूपः कूपक मत्वातगतो तिगुणाव द्वयोः ॥ उदकं पिबंत्यस्मिन् ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥ उदकस्योदः तुस्थाने चतुष्टयं चितः चत्वारि ॥२६॥

अस्यकूपस्यानयंत्रनेन निजोमिः॥ नेमिर्नातिनि रोनूःपस्त्रि काचक्रां तयोः स्त्रियौ॥ तिस्त्रोस्त्रयोस्याः संख्या
माः संधाजौं संघस्त्वाध्य पनेघि तिकन्॥ त्रिकाकूप स्य नेमौ स्यात्रिके पृष्ठ धरेऽस्त्रियामिति विश्वमेदिन्यौ
हि कूपस्यांतरे त्वलादिधारणार्थं दारुयंत्रस्य॥ विनह्यते नेन॥ णह बंधने॥ हलश्चेतिघञ्॥ उपसर्गस्यघञ

नेमेस्त्रिकास्य वीनाहो मुखबंधनमस्ययत्॥ पुष्क
रिरणी तु खातं स्यादखातं देवखातकं ॥२७॥

ति दीर्घः॥ कूपमुपेखेकृष्ट काष्ठादिभिर्बद्धस्यैकं॥ पुष्करारिणि संति अस्यां॥ पुष्करादिभ्योदेशेइतिनी॥ पु
ष्करी णिनद्यां सरोजेन्यांजलाशये॥ अखाति॥ खनुअवदारणे॥ क्तः॥ जनसनखनखनामित्यात्वं॥ हि समनकुर
त्रखातस्य॥ खरखा॥ नाश्त्रिलं॥ देवनंखातं॥ अखातोदेवखातक इति पुंस्कांडे मरदत्तारे पुंस्यपि॥ हि अ
कृतित्रिमजलाशयस्य॥ देवहृरस्थजलाशयस्येत्यन्ये॥ २७॥ ॥

पद्मानामाकरः ॥ तड्यते ॥ तडागादयश्चेति ॥ तडागस्तु जलाधारविशेषे पद्मकुंडके इति विश्वः ॥ पिनाकादित्वात्तडागमिति
विशिष्टं ॥ तटमकति ॥ गे अगतिवा ॥ अक अग कुटिल्यां गतौ ॥ कर्मणि पाणिन्यैके ॥ हृप्नागाधजलाय ॥ स्य ॥ कासृते ॥
कासृत्यादि ॥ तुषारादयश्चेत्यारन् ॥ यद्वा ॥ ईषत्सारोस्य ॥ ईषदर्थे चेति काः कादेशः ॥ कासंज्ञ ष्ठति ॥ सृगतौ ॥ क
र्मण्यपाणिनीतिवा ॥ स्रियते ॥ सृगतौ ॥ कर्मणि असुन् ॥ ततएवमहत्वे गौरादित्वात् ङीष् ॥ स्त्रीलिंगनिम पद्माकरस्य
पंचपि सरोमात्रस्यैत्यन्ये ॥ विशंत्यत्र भेकादयः ॥ विपूर्वान्नाम्प्रवेशने ॥ झ विशिभ्यां रुच ॥ पलतिपल्यतेवा ॥ पलगतौ

पद्माकरस्तडागोऽस्त्री कासारः सरसी सरः ॥ वेशंतपल्वलं चाल्पसरो वापी तु दीर्घिका ॥२८॥
खेयं तु परिखाधारस्त्वंभसां यत्र धारणं ॥

मानमिपर्णमी ॥ तिवलच ॥ वेशंतः पल्वलोऽस्त्री ॥ तिवाचस्पतिः
अल्पं च तत्सरश्च ॥ स्त्री लिंग ॥ उपपत्यं तपद्माद्यस्यां ॥ डुवप बीजतंतुसंताने ॥ स्वामिवधियजीराजी ॥ तिइं ञ् ॥ कृदि
कारादिति वा ङीष् ॥ वाप्यां वापि ॥ स्फुतेनिहिरुपकारः ॥ दीर्घवि ॥ संज्ञायां कन् ॥ हू ॥ २८ ॥ खन्यते ॥ खनु अव
दारणे ई च खनइतिमत ॥ परित खन्यत इति ॥ अन्येष्वपि ॥ तिड ॥ हि दुर्गा हिपरितः खातस्य ॥ आध्रियंत
जलमस्मिन् ॥ अध्ययनाम्ये निघञ् ॥ धाश्च ॥ धारश्चाधिकरणेप्याजवालो बु धारणा ॥ ॥

अ॰टी॰२ एकं बाधइतिख्यातस्य ॥ असमंताज्जलस्य लवमालाति ॥ ला आदाने ॥ मूलविभुजादिकः ॥ लवमाला ति तच्छिन्नं ॥ तत्र
१२५ समासे ऊस्त्यादीत्यन्ये ॥ आवलनेंभो तेन ॥ वजसंवरणे ॥ हलश्चेति घञ् ॥ आईषत ॥ वालनादृत्ताअत्र ॥ आवपंनिज
लमत्र ॥ डुवप बीजतंतुसंताने ॥ हलश्चेति घञ् ॥ आवायो ॥ अंउवपने परिरीपाल वालयो ॥ त्रीणि वृक्षमूलवृत
जलाधारस्य ॥ नदति ॥ णदअव्यक्ते शब्दे ॥ पचादिषु नदडिति ङीप् ॥ निपातनात् ॥ टिड्ढाणेति ङीप् ॥ सरति ॥ ग

स्यादालवालमावालमावापोथ नदी सरित् ॥ २९॥ तरंगिणी शैवलिनी
तटिनी ह्रादिनी धुनी ॥ स्रोतस्वती द्वीपवती स्रवंती निम्नगापगा ॥३०॥

ती ॥ सरते रिति ॥ २९॥ तरंगाः संत्यस्यां ॥ अतइनि ॥ शैवलमस्त्यस्याः ॥ ह्रदाः संत्यस्यां ह्रदिनीत्यन्ये ॥ धुनोति वेतस्मा राम
दीनक्किप ॥ धूनोदृष्टित्वात् कनांतत्वात् ङीप् ॥ स्रोतांसि संत्यस्यां मतुप् ॥ अस्मायेन विनोतुस्रोतस्विनीत्यपि ॥ द्वी १२५
पसंत्यस्यां मतुप् ॥ स्रवति ॥ लटः शतृ ॥ उगितश्चेति ङीप् ॥ शप्श्यनोर्नित्यमिति नुम् ॥ निम्नंगच्छति ॥ गमश्च ॥ इत्यनेनापि नि
डः ॥ अपांसमूहः आपं ॥ तेन गच्छति डः ॥ अपगच्छतीतः ऊर्ध्वादिरपि ॥ विद्याद्गारमपगामापगामयीति हरुप कोशः ॥ द्वादश ॥ ३०॥

गछति ॥ गत्वरा गमनशीला ॥ विष्णोः पदं स्थानं यस्याः ॥ गौरादिः ॥ विष्णुपदं नभोऽस्त्ययोः ॥ विष्णुपदस्कन्धौ गोदे विष्णुपदी सुरापगेति
हेमः ॥ जह्नोः राजर्षेस्तनया ॥ सुराणां निम्नगा ॥ स्तुत्यादिः ॥ भागीरथस्येयं तस्येदमित्यण् ॥ त्रीन् पथो गच्छति डः पक्षे ॥
त्रयाणां पथां समाहारः त्रिपथं तेन गच्छति डः त्रीणि स्रोतांसि यस्याः ॥ भीष्मं सूते ॥ षूङ् प्राणिप्रसवे ॥ क्विप् अष्टौ
॥ ३१ ॥ कलिंदस्येयं ॥ तस्येदमित्यण् ॥ सूर्यस्य तनया ॥ यच्छति ॥ यम उपरमे ॥ आजिं यमि श्रीङ्‌ यच्छेति जनन ॥ श

॥ गंगा विष्णुपदी जह्नुतनया सुरनिम्नगा भागीरथी त्रिपथगा त्रिस्रोता भीष्मसूरपि ॥
॥३१॥ कालिंदी सूर्यतनया यमुना शमनस्वसा रेवा तु नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्यका ॥ ३२ ॥

मनस्यस्वसा चत्वारि रिवृने ॥ षेट्टरेत्र प्लवगतौ ॥ पचाद्यच् ॥ नर्मदं ददाति ॥ द्याति वाडुदाञ्ज दाने ॥ लाभ करवंड नेवा आ
तोनुपेतिकः ॥ नर्मदाक्षरि दं नरे इति विश्वमेदिन्यौ ॥ सोमात् सोमवंशराजात् ॥ पुरूरवसः उद्भवति तेनावतारितत्वात्
॥ यद्वा ॥ सोमामृतमुद्भवं यस्याः ॥ स्वर्गप्रदत्वात् ॥ अथ सोमात् उदुद्भवति ॥ पचाद्यच् ॥ मेकलस्य कन्यकेव कि कोत्ये
चत्वारि ॥ ३२ ॥

अ.टी.१ करस्य तदत्रास्ति॥ अत्रार्थे आद्य च॥ गौरीविवाहे शंकरहस्तच्युतं सदानीरं यस्याः॥ प्रथमकर्करेदं वीन्ध्रदं गंगारज
१२६ स्वला॥ सर्वरिक्तवहनद्यैः करतोयां कुर्वादि॥ ति तिस्मृते॥ ६॥ बाहुं छिन्नं दत्तवती लिखितस्य कृते॥ डु दाञ् दाने
आतोनुपतिकः॥ अद्य॥ बहु दत्तोऽस्य कार्तवीर्यस्येयं॥ तेनावतारितत्वात्॥ तस्येदमित्यण्॥ सिना॥ निबाहुना॥ ति यस्या
र्जुनस्या॥ तस्येयं॥ अद्य॥ सितस्यार्जुनस्येयं सेति वासेतोवाहिनी नदी च॥ ६॥ शान धाञ्वति॥ डु गतौ॥ हरिमितयो

करतोया सदानीरा बाहुदा सैतवाहिनी॥ शतद्रुस्तु शुतुद्रुः स्याद्विपाशा तु विपाट् स्त्रियां॥ ३३

द्रुवः शाते चेत्स्मर्दितु॥ शतपूजितं तुदति॥ तद्व्यथने॥ डु पधात्॥ किदिनीत॥ बाहुलकाडुकः॥ इमं मे गंगे य
मुने सरस्वति॥ शातु॥ द्रौति दिस्तुति॥ मृकुमुकुटः॥ शतद्रुरवपृषोदरादित्वात् दिवर्णविकारः॥ शुतद्रुरिति स्वा
मी॥ शितं तीक्ष्णं द्रुता॥ शितद्रुरिति कौमुदीत्याह॥ नत्त॥ ॥ शतदबुध्यमाना॥ शितद्रुः॥ सितद्रुवेत्याऊरित्यनेनतेन ता राम
स्यार्थस्यपृषित त्वात्॥ लुत्पस्यंतस्यकृतत्वात्॥ ६॥ पाशं विमोचयति मन्यापपाशत्वादिनापाशवान्मोचइति शिवप १२६
चाद्यच्॥ ततोस्मादेवकिस्त्रापि विपाट्॥ ६॥ ३३॥

शोण इति ॥ शोणत्वरागत्योः ॥ पचाद्यच् ॥ शोणः ॥ शोणाः कृष्णानो रूपा नाकिनोदिता स्त्रे नदि पुमान् ॥ त्रिषु कोकनदः ॥ शोणे हिरण्य
वाहवस्य ॥ हिरण्यं वहति कर्मण्यण् ॥ कुलेश्वाणिगारो ॥ कुटुंबिदांपत्येवसाधुः ॥ तत्र साधुरिति यत् ॥ कुल्या नदी कल्प
मस्ति कुल्या वोरि प्रणालिके ति धरणिनदी मानेपि ॥ राके कृत्रिमस्वयनद्याः शाराः स्मंत्यस्यांमनुपूरा शादीनां चेति दीर्घः ॥
वेत्रं अस्त्यस्य ॥ मतुप् ॥ चंद्रभागयोः पर्वतयोरिति तत्र भवत्वात् ॥ तस्येदमित्यण् ॥ टिड्ढाणञिति ङीप् ॥ प्रभातः चंद्रभागा

शोणो हिरण्यवाहः स्यात्कुल्याल्पा कृत्रिमा सरित् ॥ शरावती वेत्रवती चंद्रभागा सरस्वती ॥ ३४ ॥

नद्यामिति वक्तव्यदिगरणस्त्रोत्रान्त्न भवति ॥ स्वरूपमोजविशेषात् ॥ तपीनु ॥ तपती सैत्यां चंद्रभागानु चंद्रि
का ॥ चांद्रभागा स्यादृतु काश्मीरेषु सरस्वती तिशाश्वरणं वि ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभाव ॥ चांद्रभागा चांद्रभागी
च मैवोक्केतिहि रूप ... ः ॥ सरः सं मिसत्यस्यामनुप् ॥ सरसांस्त्युनदेवा ॥ दौर्नाः न्पचेद्रसिकेस्मिं यां ॥ वार्षी
कौरंलवार्षिवी गांनदि नदांभी दि ॥ मतुपत्स्यामपि ॥ ३४ ॥

अ॰टी॰१० कस्य जलस्य वरं शरीरं ॥ नस्येयं ॥ ई ऐद्गुरमस्य ॥ कावेरीस्यादसरि द्रुदे परापनारिद्गरिद्वयो ॥ अन्याः ॥ कौशिकी गंडकी चर्मरिव

१२७ ती गोदावर्यादय ॥ संभिद्यंते मिलंत्यत्रादिभिदिरा विदारणे ॥ हलश्चेति घञ् ॥ सं भेदः स्फुनटने संगे । सिंध्वोः संगमः ॥ नल्व

तरणे न बंधने । कर्मणि घञ् ॥ उपसर्गादिति णत्वं गो ॥ रादिडप ॥ कृत्रिमजलनिस्सारणमार्गस्यैकं ॥ ३५ ॥ दीव्यतीति देवि

की उन्दो । रावुलदे विकायां नद्यां ॥ सरति ॥ सं तॄ रिपु ॥ अप्रूरित्यैके सरय्वां च भवेत्तत्र भवस्तत्र ॥ दे विका शैक्ष्य मेत

च ॥ मादे शत्वं ॥ दां डिनायनेतिसाप ॥ स्त्रियामादिहे तिडीप ॥ कमे णे के कं ॥ सुगंधेचस्वार्थे विनयादिभ्यष्ठक् ॥ शोभनो

कावेरी सरितोन्याश्च संभेदः सिंधुसंगमः ॥ द्वयोः प्रणाली पयसः पदव्यां त्रिषु तूत्तरे ॥ ३५ ॥

॥ देविकायां सरय्वां च भवेदाविकासारवौ ॥ सौगंधिकं तु कल्हारं हल्लकं रक्तसंध्यकं ॥ ३६ ॥

गंधः प्रयोजनमस्य ॥ प्रयोजनमितिवा ॥ सौ ॥ गंधिकं तु कल्हारं यमरागे चकल्हणे ॥ कस्य जलस्य ह्रार इव केलद राम

नया । अच् ॥ पृषोदरादिः ॥ ठ स्थु ल्क कल्हारस्य ॥ मुंडी निरयात्तस्य त्समे ॥ हलति हल विकसते ॥ रावलु ॥ यठाद १२७

ल्लनं ॥ संपदादि । हल्लं ॥ तालिलादात्तु ॥ आतोनुपेतिकः संज्ञा मांक त्व ॥ रक्तेसंध्येव इवार्थे कन् ॥ केरणः ॥ रक्ता

न संधानमकति ॥ अककुटिला यांणतो ॥ न्हलविभुजादिरितिवा ॥ ठ रक्तकल्हारस्य ॥ ३६ ॥ ॥

त्पलं ति पलगतौ ॥ पचाद्यच् ॥ कौ वलयमिव शोभाकरत्वात् ॥ कुवलं नूत्पलं कुवमिति त्रिकांडशेषः । तत्र कौव
लने ॥ वल संवरणे ॥ पचाद्यच् अन्येभ्योपीति ड कुवं ॥ यद्वा ॥ कुवते ॥ कुङ् शब्दे ॥ कुटादि पचाद्यच् विठवङ् । ह्रि । कमल
कुमुदादीनां सामान्येत अत एव इंदीवरे सांमत्स्ये च उत्पले चर्ल्लंकुष्टभ्रूरु दे इतिरभस्तः ॥ रपामं शिति कंवनीलं कुव
लं ॥ पमिंदीवरं च नीलाब्जमिति नाममालाच ॥ नीलं तदंबुजन्म च ॥ इंदति ॥ इदि परमैश्वर्ये ॥ इन् ॥ क्त दिकारादिति ङीः

स्यादुत्पलं कुवलयमथ नीलांबुजन्म च ॥ इंदीवरं च नीलेस्मिन् सिते कुमुदकैरवे ॥ ३७ ॥

ष्ट ॥ इंदी लक्ष्मीः तस्या वरमिष्टं इंदीवरं कुवलमेतत्तावयं चयोमिति ॥ कुवलयं स्यादिंदीवरमीत्यपीतिव्याडि
इंदीवारमपि ॥ हे नीलोत्पलस्य कौ मोदने ॥ मुद हर्षे ॥ मूलविभूजादि ॥ कुमुदं कौ रवेरक्तं ममेरत्नी कुंभिकौषधी
गर्भांस कुसी दिस्त्रो मनागश्चारवामरगांतरे ॥ केजलेशेरतेति ॥ रु शब्दे ॥ पचाद्यच् ॥ तत्पुरुषे कृती त्यलुक् ॥ केरवस्य
हंसस्येदं प्रियं ॥ कैरवं गंधकांतं चगर्भं कुमुद कौमुदिति माधवः ॥ द्वे सितोत्पलस्य ॥ ३७ ॥ ॥

अ॰टी॰ १ एषां सौगंधिकादीनां कंदो मूलं शाल्यते शालति च॥ शाल चलनसंवरणयोः॥ शलिमंडिभ्यामूकन्॥ गद्द्दि छ्वरकं। वा
१२८ रिणि पर्णान्यस्याः पाककर्णेति ङीप्॥ यद्वा॥ वारि पिपर्ति॥ पॄ पालनपूरणयोः॥ घाक्षदस्य ज्ञ्याति भ्यो नः जातेरिति ङीप्
॥ अत एव कुंभीको वारिपर्णी स्यादित्येके पठंति॥ कुंभोऽस्त्यस्याः॥ व्रत्॥ द्वे॥ जलं नीलयति॥ णील वर्णे॥ च॥ क
र्मण्यण्॥ जले शेते तिष्ठति॥ शीङो वलच् वलन्॥ वालनः॥ शेवाल शैवालः शैवलो जलनीलिका त्रीणि॥ कुमुदा

शालूकमेषां कंदः स्याद्वारिपर्णी तु कुंभिका॥ जलनीली तु शैवालं शैवलो
ऽथ कुमुद्वती॥ ३७॥ कुमुदिन्यां नलिन्यां तु बिसिनी पद्मिनीमुखाः॥

न्त्यत्र देशे संति कुमुदनड्वेतसेभ्यो ड्मतुप्॥ -यरति चत्वं॥ ३ उ॥ पुष्करादिभ्यस्तीनौ कुमुदिनी॥ कुमुदस्य एकदेश
स्य कुमुदलताया इत्यन्ये॥ नञः समं त्यत्र पुष्करादिभ्य इति नी॥ उ लयोरैक्यं यद्वा॥ नलमत्रास्ति॥ खलादिभ्य इति नि
नी मलः शिलायां तु नलिने नमिनः जंमजामिति वि च॥ नलिनं नलिकास्त्र ते अंबुजे पुनः नलिनी पुनः पद्माकरे गांगाजिन्त्योऽमि
ति हेम॥ विसमस्त्यस्याः पूर्ववदिनिः पद्मिनी मुख शब्दात् दावार्थान्त न्त॥ नलिनी कमलिनी पुटकिनी त्यादयः॥ ॥ राम १२९

पद्मिनी पद्मसंघाते स्त्रीविशेषकरीषु च इति मेदिनिः ॥ पद्मिनी मोषिदं तरे ॥ अन्येनी सरस्यां चेति हेमः ॥ पद्यते प
दपेगतो ॥ अस्त्री स्कचिति मतः ॥ पद्मे स्त्री पसके व्हूद ॥ निधिसंख्यातरे बुजे ॥ नानागे स्त्री कं जिका स्त्री वावरी पल्लग
पुष ॥ नलिनगंधेइनत ॥ अरं स्यापलिनंगविंद वि तिगवा हिषुबिंदे रितिस्यः ॥ शेमुचादिनामितिनुम ॥ मदच्च
तरू स्वलंच ॥ उत्पलं कुष्ठमूरुदे ॥ इंदीवरे मांस स्पृन्ये इति हेम ॥ ३ (पी) मकरस्तं पत्नारपपस्मकं जलमलति ॥ अलभूपरागोमूल

वाद्युं सि पद्मं नलिनमरविंदं महोत्पलं ॥ ३ (पी) सहस्रपत्रं कमलं शतपत्रं कुशेशयं ॥

विष्टरादित्वात्कः ॥ यद्वा ॥ कामयते ॥ कमु कांतौ ॥ हृषादिकलच्च ॥ कलं व्योमनीमे ॥ पजे ॥ पंकजे ॥ पंकजे सलिले मोजाल्ले
कमलं स्यान्मृगांतरे ॥ कमलाधीवरं न्यार्यमिति हेमः ॥ शतं पत्राण्यस्य शतपत्रं शिखंडिनि ॥ दार्वाघाटे नपुंसे च कमले तु नपुं
सकं ॥ इति विश्वमेदिन्यौ ॥ कुशे जले शेते ॥ अधिकरणे शेतेरच्च ॥ शय यवासे स्यलुक् ॥ पंके रोहति ॥ रुह प्रा ॥ इगुपधवि ॥ इगु
पधं तिकः ॥ तत्पुरुषे कृति सलुक् ॥ तामरसं ॥ घन्नमराणि रुद्र ॥ तन्नमस्त्रिपसंस्वत् ॥ अन्ये म्पोषी तिड ॥ ॥ ॥

अ॰टी॰१ यद्या। तम्यते॥ तमु कांक्षायां॥ घञ्॥ नोदात्तोपदेशस्येति निषेधस्यानित्यत्वान्न वृद्धिनिषेधः॥ रस्यते॥ रस आस्वा
१२२र्थ दने। कुरादावदन्तः॥ २। २ च॥ तामरसं पद्मेतान्मकांचनयोरपि॥ सरसि भवं॥ तत्र भव इत्यण्॥ सारसं सरसीसीरुह
सारसः पुष्कराख्ये स्यादिति हैमः॥ सरस्यां रोहति॥ इगुपधेति कः॥ ४०॥ विसस्य प्रसूतं॥ केसरस्य राज्यस्यामि उन्नेय
भ्योपि दृश्यत इति तन॥ राजीवं नलिने नातु भेदे हरिणमीनयोः स्मृतानि॥ पुष्पं॥ पुष्पं डुकिदिति करन्न॥ पुष्करं

पंकेरुहं तामरसं सारसं सरसीरुहं॥ ४०॥ विसप्रसूनराजीवपुष्कराम्
भोरुहाणि च॥ पुंडरीकं सितांभोजमथ रक्तसरोरुहे॥ ४१॥

पत्रीथादिखगराजौषधांतरे॥ ह्लमस्त्रियां सिफले कांडे खड्गाग्रे खेजले कुजे इति हेमः॥ अंभसि रोहति षी राम
डश॥ पुंडरमति॥ पुंडि भ्रक्षणायां॥ पुंडरीकं सितांभोज सितछत्रे च भेषजे॥ पुंसि व्याघ्रे ग्नि दिग्गजे कोशकारां १२र्थ
तरेपि च। सितं शुक्लं च तदंभोजं च॥ हंकं च तत्सरोरुहं च॥ ४१॥

रक्तं च तदुत्पलं च ॥ कोकांश्चक्रान् नदति ॥ णद अव्यक्ते शब्दे ॥ अंतर्भावितण्यर्थः ॥ मूलविभुजादि ॥ अथ को
कनदं रक्तपंकजे इति विश्वः ॥ त्री ॥ णल बंधे ॥ ज्वलिति इति णः ॥ नालं नाली पद्मदंडे नाली शाकलंबके ॥
द्वे उत्पलादिदंडस्य ॥ मृणपते ॥ मृणालादिं सायां ॥ तमिविशिविडि ॥ रणीति कालन् ॥ अपचयविवक्षायां स्त्री गौरादित्वात्
ङीष् ॥ मृणालीत्यपि ॥ मृणालं नलदे क्लीबं पुनपुंसकयो बिसे इति विश्वः ॥ बिसति बिस प्रेरणे ॥ इगुपधेति कः ॥ मृणा

रक्तोत्पलं कोकनदं नालो नालमथास्त्रियां ॥ मृणालं बिसमब्जादिकदंबे षंडमस्त्रियां ॥४२॥

ले कुबिसं बिसं इति द्वे ॥ पकोत्पाः ॥ द्वे अब्जादीनां मूलस्य ॥ मनोति ॥ षण रुजायां ॥ भयंता क्तः ॥ बाहुलकात्सन्वाभावः
षंडः स्मृतो बलीवर्दे षंडं तु कानने भवेदिति मेदिनी ॥ त्यादाच्च जयः ॥ षड रुजायां संघाते घो वा घञ् ॥ नालव्योमत्यो
अब्जादिकदंबे षंडं शांडो ॥ मृद्वन्यत वदत्व भेदा नचार्ये बिनिर्दिष्टं इत्युप्रविवेकः ॥ ॥

अ॰ टी॰ २ मकरमकुरौदर्पणोषंडः समूहे रसदेंबुधाविति सारस्वतकोशः ॥ अकारादीतांसमृद्दस्य ॥ राकां ॥ ४२ ॥ करंहारयं
१३० ति ॥ हटद्रो सो ॥ रपंतः ॥ कर्मस्परग्र ॥ करहाटः ॥ पद्मकंदे सुष्पद्रुमविशेषयोरिति हैमः ॥ विफाफमूलत्रप्रेरी
दस्त्रस्फितः कंदोमूलं ॥ शीफेति च कंदमिति च ष्ट्यकूनामनीत्मन्ये ॥ देयंग्रकंदस्य । किंचित्कलति जल्कअ
पवारणे ॥ बाकलकाल्कः ॥ किंजल्केमरति ॥ स्यातो ॥ पचाग्रच्यु ॥ दलदंतादिस्पउक्त दंत्यसः केशर्यति ॥ वा

करहाटः शिफा कंदः किंजल्कः केसरोऽस्त्रियां ॥ संवर्तिकानवदलं बीजकोशो वराटकः ॥ ४३ ॥

री सायां ॥ क्रदोरपूतालक्षमः ॥ केसरंदिं मुनि क्लीबं किंजल्के नस्त्रि मांप्तुमान ॥ सिंह छटायांपु नागिवकु राम
लेनागकेसरे ॥ ह्य ॥ संवर्तते ॥ हल्कु वर्तनेह षिपि ॥ रूढ्व त्रिक्रिदिकीर्त्तिम्यश्चेति ॥ इन्नसंवर्त्तिभवपत्रिकेतिवो १३०
बाष्पालितः ॥ ततः स्वार्थे कन् ॥ नवंचतद्दलंच ॥ द्व ॥ पद्मादीनांनवपत्रस्य ॥ ॥

रक्तं च तदुत्पलं च ॥ कोकांश्चक्रान् नदति ॥ रात्रौ अप्यके केशरादे ॥ अंतर्भावितण्यर्थः ॥ मूलविभुजादि ॥ अथ को
कनदं रक्तपंकजे इति विश्वः ॥ श्री ॥ णि ॥ नलति ॥ णल बंधे ॥ ज्वलितीति णः ॥ नालं नाली पद्मदंडे नाली शाकलंबके ॥
द्वे उत्पलादिदंडस्य ॥ मृणपते ॥ मृणादिं साधं ॥ तमिविशि विडि ॥ ट दृशीति कालन् ॥ अपचयविवक्षयां स्त्रीगौरादित्वात्
न ङीष् ॥ मृणालिन्यपि ॥ मृणालं नलदे क्लीबं पुल्लंकमयो विसे इति विश्वः ॥ विसति विस प्रेरणे ॥ इगुपधेति कः ॥ मृणा

रक्तोत्पलं कोकनदं नालानालमथास्त्रियां ॥ मृणालं बिसमब्जादिकदंबे षंडमस्त्रियां ॥४२॥

ले क्लीबे विशं बिसं इति द्वौ रूपकोशः ॥ द्वे अब्जादीनां मूलस्य ॥ सनोति ॥ षणु दाने ॥ अयंताकड ॥ बाहुलकात्सत्वाभावः
षंडः स्मृतो बलीवर्दे षंडं तु कानने भवेदिति मेदिनी ॥ द्वे न्यादाच जयः ॥ सा डिरुजायां संघाते षां चायम् ॥ नालं व्योमन्यो
ज्वादि कदंबे षंड ग्रही ॥ मृद्वे न्यस्य वर्णभेदे बचायें विनिर्दिष्ट इत्युत्पलविवेकः ॥ ॥

अ॰ टी॰ २ मकरमकुरौदर्पणोपंडः समूहे इत्यदौ बुधाविति सारस्वतकोशः ॥ अकादितांसमृहस्य ॥ राकां ॥ ४२ ॥ करंहाटयं
१३० ति ॥ हटदीसो ॥ एपंतः ॥ कमरिमपरः ॥ करहाटः ॥ पद्मकंदे स्तुष्प्रकुमवि शेषयोरितिहैमः ॥ शिफा फमूलंतस्यपरो
दस्तस्यहितः कंदोमूलं ॥ शीफेतिचकंदमितिचद्दयकूनामनाल्मले ॥ देयंश्च कंदस्य ॥ किंचिजकलतिजलभ
पवारणं ॥ बाकलकाल्कः ॥ किंजलेमरति ॥ स्त्यानौ ॥ पचाद्यच् ॥ दलदंतात्स्पिजुकूदंत्यसः केशीयंति ॥ वा

करहाटः शिफा कंदः किंजल्कः केसरोऽस्त्रियां ॥ सर्वे त्रि कानवदलं बीजकोशो वराटकः ॥ ४३ ॥

रीसायां ॥ रुद्रोरपूतालव्यमः ॥ केसरंदिमुनि क्लीबं किंजल्के नस्त्रियां मानु ॥ सिंहछटायां तु नागवकु राम
लेनागकेसरे ॥ इति ॥ संवर्त्तते ॥ इत्तुवर्तनिहपिषि ॥ रुद्रवत्रिकिदिकीर्त्ति भ्यश्चेति ॥ इन्नसंवर्त्ति भवपत्रिकेति वो १३०
वापालितः ॥ ततः स्वार्थे कन् ॥ नवंचनदलं च ॥ दे ॥ पत्रादीनां नवपत्रस्य ॥ ॥

उअ०टी०१ बीजस्य कोशः पात्रमाधारः तात्वर्थांतोपि क्लीबे वर्तते ॥ द्वे ॥ वज्र आवरणे ॥ अन्त्ये भोगो पि लिंगद्वये ॥ ततः स्वार्थिकः
१३१ यद्धकरंट कंवरणमटतिः ॥ अगटनगतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ ततः स्वार्थिकन् ॥ वराटकः ॥ पद्मबीजकोश कोशोकपर्दके ॥ ४३ ॥
॥ ॥ इति वारिवर्गः ॥ ॥ उक्तान्वर्गान्संगृह्णाति ॥ उक्तमिति ॥ अन्तिका दशवर्गाः ॥ ११ ॥ ॥ इति श्री बद्ध्येलवंशो

॥ इति वारिवर्गः ॥ ॥ उक्तं स्वर्व्योमदिक्कालधीशब्दादि सनाट्यकं ॥ पातालभोगिनरकं वारि चैषां च
संगतं ॥ ॥ इत्यमरसिंहकृतौ नामलिंगानुशासने ॥ स्वरादिकांडः प्रथमः संपूर्णः समाप्तः ॥

द्भव श्री महीपतिसिंहात्मजश्री कीर्तिसिंहदेवात्मज श्री महेशजिदात्मज श्री भानुजिद्विरचितायां
मामरटीकायां व्याख्यायां प्रथमकांडः संपूर्णतामगमत् ॥ १ ॥ ॥ सर्वमाममोर्य ॥ ७ ॥ श्री ॥ राम
१३१

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ इह द्वितीयकाण्डे वर्गान्वक्तुमारभते ॥ आदिकर्मणि क्तः ॥ कर्तरि च कीदृशाः साङ्गोपाङ्गैः पुरादिभिरु
पलक्षिताः ॥ तत्राङ्गानि मत्स्यादीनि ॥ उपाङ्गानि खिलादीनि ॥ आपणादीनि विपण्यादीनि मृगयादीनि [illegible] ॥ अरण्यानी
वीरुध्यारिति स्मृतेः ॥ अष्टिः शब्दे न पत्रिकीटादीनां [illegible] चाङ्गोपाङ्गानि पत्रीपत्रादीनि ॥ यद्वा ॥ मृगानकुशीलंपयोस्पस
मृगादिभिः ॥१॥ भवति कर्तरि क्विप् ॥ भूः स्थानमात्रे कथिता धरण्यामपि योषिति ॥ यत्तु भवत्यस्यां सर्वमिति भूः बहुल
वचनादधिकरणे क्विबित्याह मुकुटः ॥ तत् [illegible] रीत्या [illegible] न ॥ अत्र पृथिवी तिष्ठति विरोधाच भवति भूः ॥ किरि

श्रीपरमात्मने नमः ॥ ॥ वर्गाः पृथ्वीपुरक्ष्माभृद्वनौषधिमृगादिभिः ॥ नृब्रह्मक्ष
त्रविट्शूद्रैः साङ्गोपाङ्गैरिहोदिताः ॥१॥ भूर्भूमिरचलानन्ता रसा विश्वम्भरा स्थिरा

तिभिः भुवः क्विन्निति मुकुटः ॥ तल्लतादप्रामाण्यादर्शनात् ॥ दक्षिणा [illegible] दिति प्राभूमिः स्थितोः स्थानमात्रे इति हैमः ॥ — राम १
न चलति चलकम्पने पचाद्यच् ॥ अचलाः सन्त्यस्यां वा अच् अचलन्ती भूमिरिकीजयोः अचला भुवीति हैमः नास्त्यन्तोऽस्याः यद्वा अनन्तो ऽस्ति धार

अनंतः केशवे शेषे क्ष्मा त्रिरवधौ त्रिषु ॥ अनंता च विशल्यायां क्ष्मा शिवा दूर्वयोरपि ॥ करणाद्दूरयत्नभापथ्या पार्वती ॥ जकोषु च ॥ विश्वं भरा गडु च्यो [illegible] नि ॥ रसोस्यामस्तीति अर्श आद्यच् ॥ रस्पते वा ॥ रस आस्वादने ॥ कृयदा वदंतः घञ् ॥ बिभर्तीति डुभृञ् ॥ संज्ञायां भृ तृ वृ जी तिरवच् ॥ विश्वं भरोऽच्युते शक्ते पुंसि विश्वंभरा भुवि तिष्ठति ॥ अजिरादित्वात् किरच् ॥ स्थिरा भूत्राजिपर्योर्नाशनौ मोक्षे बलिले त्रिषु ॥ धरति विश्व ॥ धृञ् धारणे ॥ धराः संति अस्यांश्चा ॥ यच् ॥ ध्रियते धृङ् अवस्थाने पचाद्यच् ॥ धरः कूर्मो धिपे गिरौ ॥ कर्पासिम्ल्लेथ धरा मेदो भूमि जरायु षु ॥ इति हेमः ॥ अशित्रादिभ्य इत्रोत्रौ ॥ गौरादि ङीष् ॥ अर्तिस्तु

धरा धरित्री धरणी क्षोणी ज्या काश्यपी क्षितिः ॥२॥

धित्पनि ॥ कृदिकारादिति ङीष् ॥ गौरादित्वात् ङि निमित्तुमुकुटस्यश्रमादः ॥ धरणं धारणे मान विशेषे धरणी स्त्री वी तिहेमः ॥ क्षोतिर्दु क्षु शब्दे ॥ ब्राकुलकात्रिंजिनानि ॥ ज्या वयोहानो अं घ्मादित्वाद्धदंतो निपातः ज्या मौवी ज्या वसुधेरे ति नामकृत ॥ कश्यप स्येयं ॥ काश्यपत क्रोमुनिमृगयोर्भेदश्च काश्यपी स्यात् यां इति विश्व ॥ क्षिपति ॥ क्षि निवासगत्योः ॥ क्तिच् ॥ क्रोचे ति क्तिच् ॥ क्षितिर्गेहे भुवि क्षये इति हेमः ॥२॥ ॥

अ॰ हि॰
२

सर्वंसहते पह मर्षणे । खः सर्वे योरिति खच् ॥ वसुधनमस्त्यस्यां मतुप् वसुं धाति ॥ आतोनुपेति कः । कुणोति कपर्यतेवा । कुणयि अआव छादने ॥ महति । ऊस्वश्वेतुतुलोपोऽस्य ष्ट्रा [illegible] तिङीप् वसुधारयति ॥ संज्ञायां भृतॄजी ति खच् खचि ऊस्व ॥ गोत्राः शैलाः [illegible] अआघच् ॥ गांजलंत्रायते वा । त्रैङ् पालने आतोनुपेति कः कुङ् शब्दे मितद्रु दित्वात् ड ॥ प्रथते प्रथवि स्तारे प्रथे पिचन् संज्ञा [illegible] चपित्वात् ङीप् ॥ पच्यन्ते स्येके ॥ पृथिवी वातोगुणे तिङी [illegible] पृथिवी पृथ्वी । तिन्नाशराविः पृथ्वी मौमहतां च वकूप [illegible] रके पृथिवी वातो गुणेति ङीप् [illegible] क्षमूसहने क्षमेरुपधालोपश्च त्यच् ॥ पचाद्यच् [illegible] मा [illegible]

सर्वंसहा वसुमती वसुधोर्वी वसुंधरा ॥ गोत्रा कुः पृथिवी पृथ्वी क्ष्मावनिर्मेदिनी मही ॥ ३ ॥

वति । अवतेवा । अवरक्षणादौ अर्त्तिस्तुध्वत्यतिमेद मस्त्यस्यं अत इति ॥ मदघ्नो मेदस्कुक्षहे तिङालेडो त्रमेघ्यति वाञ्निमिदास्नेह ने । त्वहादित्वादिति ॥ मह्यते मह पूजायां ॥ चूयहावदंत ॥ स्यंतादच् इ: महिक दिकारे तिङीप् ॥ वीचिपं क्तिः मह हिके लिरित्वा घ्राक्रस्वदीर्घ योरिति वाचस्पति ॥ यद्वा ॥ महीयत महीङ् पूजायां ॥ कंड्वादियगत क्विघेति क्विप् ॥ अल्लोप यलोपौ कदिकादि तिङीप् जदभावे विसर्गः ॥ महीनं धंतरेभ्यः मौमहत्स्व [illegible] जसोरिति डेमः ॥ समवितराति ॥ ३ ॥ राम
२

मृद्यते मृद्यतेऽसौ वा । संपदादिस्वार्थे मृदस्तिकन् ॥ हि मृदः मृच्छ्रात मृत्स्नौ प्रशंसायां हि प्रशस्ता मृदः ॥ ऋच्छति ऋगतौ पचाद्यच् पृथ
ई यते ऋदोरप् उरू णामरा । यहूतव्यति । उर्वी हिंसायां खनोघ चेति घ ॥ उपधायां चेति दीर्घः क्ते संज्ञापूर्वकत्वान्न उर्वरा इति कश्य
प । संपदादि क्विप् । यल्लोप उरचासौ [illegible] वेरा वा ॥ उर्वरा तु भृसात्रे सर्वसस्याढ्य भु व्यपीति हैम सर्वाणि च तानि सस्यानि
चैतेरा० आढ्यमत् ॥ एकं ऊषति ऊष रुजायां इगुपधेति कः । क्षारयति ॥ क्षर संचलने ॥ णिच् ॥ पचाद्यच् क्षारा चासौ मृत्तिका
च हि । ३ ॥ ऊषो [illegible] स्मिन् मतुप् । ऊषसुषीति रः हि स्थलति स्थल स्थाने [illegible] च ॥ स्थली अकृत्रिमा जानपदेति ङीष् कृत्रि

भूतधात्री रत्नगर्भा विपुला सागराम्बरा ॥ मृन्मृत्तिका प्रशस्ता तु मृत्सा मृत्स्ना च मृत्ति
का उर्वरा सर्वसस्याढ्या स्यादूषः क्षारमृत्तिका ॥ ३ ॥ ऊषवानूषरो द्वावप्यन्यलिङ्गौ स्थलं स्थली

मा स्थलात् स्थलं तु अस्य साधारणं हि म्रियन्ते स्मिन् भूतानि । मरुः स्त्री तु मरुर्ना गिरिधन्वयोरिति । धन्व्यते स्मात् ॥ धवि गत्यर्थः स्मो
ऋ इति मुकुटः ॥ तत्र धात्तुपागेदर्शनात् कनिन् युवृषीति कनिन् धन्वा तु मरुर्द्वे रोता क्लीबे चापे स्थलेपि च द्वे निर्जलदेश
स्य । खिलति खिल उञ्छे ॥ इगुपधेति कः खिल्यते वा ऽस्मिन् हलश्चेति घञ् संज्ञापूर्वकत्वान्न गुणः न प्रकृत्यते स्म हन् हि
सात्यो ॥ कर्मणिक्तः । समे समानार्थे । हि इत्याद्यक्कष्टस्य ॥ ५ ॥ १ ॥

अ॰ टि॰ ३

गछति॥ गम्लृगतौ॥ छष्टि पतत्सबृहन्महज्जगत् इतिनिपातः॥ शत्रुवज्जावाछुगितश्चेतिङीप्॥ जगत्स्यापिष्टियेलोबुवायेतोज्जं गमेषुच॥ जगती भुवने क्ष्मायांछंदो ॥ विज्जनेपिच॥ लोकयते॥ लोकदर्शने॥ घञ्॥ लोको विश्वेजनेज्ञतिहैमः॥ विशत्यत्रविशसं केना ने॥ विटपविष्टपविशिपोल॥ रिपा देतु॥ पिष्यतेवात्र॥ विष्टरापतः॥ विष्लृ संचूर्णनेवा॥ विष्टपः पुमानितिवोपालितः भवंत्य स्मिन्‌ रंजेः कुन्॥ न्टसधूस्ल स्लिभ्यइतिक्युन्॥ भुवनं॥ यत्तु जंगम्यतइतिस्वामीनाविग्रहितं॥ यच्चपुनः पुनर्हृद्भ्योगछ

समानौमरुधन्वानौद्वेखिलंचाप्रहतेसमे॥५॥ त्रिष्वथोजगतीलोको
विष्टपंभुवंजगत्॥ लोकोयंभारतंवर्षंशरावत्यास्तुयोवधेः॥ ६॥

तीतिम्कुटेन॥ तन्त॥ वर्तमानेपृडदितिसूत्रेयृडर्थस्पट्टत्रिकत्रिरछके॥ यत्॥ लोकोलिख्येरावर्षंड॥ विधाता च्चपंचअयंजंबूद्विपनवमांशः॥ भरस्पराजइदंतस्येदमित्यण्॥ महर्षिव्यासरचितेजंबूद्वीपेवभारतंमितिरभसः॥ वृष्य ते॥ वृषुसेचने॥ भयादीनामुपसंख्यानमित्यच्॥ पुंनपुंसकमोवर्षंजंबुद्वीपाद्यष्टिष्टिष्विडइतिरुद्रः॥ वर्षंस्थानंविडः प्राङ्ग इमंलोकंचभारतमितिभारवि॥ उत्तरंयज्ञमुद्रस्यद्विमाद्रेश्चैवदक्षिणं॥ वर्षंतद्भारतंनामभारतीयत्रसंततिः॥ वर्षोस्त्रीमा रताद्वौचजंबुद्विपाद्याष्टष्टिष्वपु॥ शरावत्यानद्याम्यवधिर्दायाः॥ ६॥ ॥ राम ३

आचासदितोदक्षिणो देशः॥ प्राच्यां भवः॥ द्यु प्रागपेति यत् एकं त तद्भ्वादधेः पश्चिमेतसदि तत्तरोदेशः उदीच्यां भवः द्यु प्रागितियत्॥ एकं प्रतिगतो तं अत्यादयः क्रांताद्यर्थ इति समासः॥ म्लेच्छानां देशः चातुर्वर्ण्यविस्थानयस्मिन् देशे नावर्तते तं म्लेच्छविषयं प्राहुरार्यावर्त्तमतः परं देशिष्ट--- तत्र वशादि--- ॥ मध्यश्चासौ देशश्च मध्येभव मध्यान्तः॥ हिमवद्विंध्ययोर्मध्यं यत् प्राग्विनशनादपि। प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेशः प्रकीर्तित इति मनु॥ विनशनं कुरुक्षेत्रं॥७॥ आर्या

देशः प्रागदक्षिणः प्राच्यउदीच्यः पाश्चिमोत्तरः॥ अत्यतो म्लेच्छदेशः स्यान्मध्यदेशस्तु मध्यमः॥७॥ आर्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विंध्यहिमागयोः॥ ॥

आसमंतात् वर्त्तंते ऽत्र॥ हल श्चेति घञ्॥ पुण्यभूमिः॥ पुण्य--- सौभूमिश्चेति वा॥ आसमुद्रात्तु वै पूर्वादासमुद्रात्तु पश्चिमात्॥ तयोरेवांतरं गिर्योरार्यावर्तं विदुर्बुधा इति मनुः॥ हिमप्रधानोगः हिमागः हिमवद्विंध्ययोरिति पाठे तु हिमेन अल्पते॥ अजन्मृषराणां दो घञ्॥ हिविंध्य हिमागमध्यदेशस्यानियतोवर्त्तते॥ अधिकरणस्य कर्तृत्वविवक्षायां तवर्तते। किप्॥ नहिवृती तिदीर्घः॥ यत्तु नियमेनावस्थतयानियतं वावर्त्तंते वसंति

अ.टि. जनताअन्येतिपुंसिबाह्लिकाःसंपदादित्वादन्येभ्योपिदृश्यतइतिवाऽहि कारंगाक्षितिमुकुटः॥ तन्लबाह्लिकस्यापति
४ त्वात्तजनःपदं वस्तु यत्र भवेज्जः पदो जानपदो जनदेशायो शितिविश्वमेदिन्यो ॥ छिजननिवासस्थानस्पदिशाति दिशअ
तिसर्जनेविसिनातिग॥ छिन्नबंधते॥ पद्धाघ च ॥ परितिविभ्यइतिपत्वां विषामं नेवृत्य जेतिविगतदेहमह न्त्याः पपन
सितपेतिकाजं तयोः स्वत्वेनुवावदान्त॥ विषयो यस्याये ॥ तस्त्र गोच देशयो॥ राष्ट्रदौ जनपदे चेति हैमः॥।

नीवृज्जनपदो देशविषयौ तूपवर्तनं ॥ ठी त्रिषा गोष्ठान्तडप्राये
नड्वान्नड्वल इत्यापे ॥ कुमुद्वान्कुमुदप्रायेवेतस्वान्वेतसे ॥ ठी॥

उपवर्तेतिवल्मुट ॥ त्री ठी स्थानमात्रस्य ॥ ठी गोष्ठशाश्वमभिव्याप्य ॥ नडाःप्रायायत्र ॥ कुमुदनडवेतसेभ्योड्मतुप राम
ड्मयइतिमाडुपधेतिवावत्वं॥ नडास्संत्यस्मिन्न् ॥ नडशादात् ॥ ड्वलच् ॥ नडाधिकदेशस्य ॥ कुमुदानिसंत्यत्रकु ४
मुदानिप्रायायात्यत्र। एकांचेतसाः संत्यत्रवह वोचेतसायत्र॥ राको॥ ठी॥ ॥

शीमतेत्राद्यस्यातने । ज्वलादिलादण ॥ शीमतेऽस्मिन्निति वा । कलन्यैतिघञ् । शालो बहुजकण ॥ करेन्दुलच । शादैर्बन्धितो वे रि
तः एकं नवत्वं णत्वं चतुस्स्य । जंबालेन पंकेन सह पंकोऽस्मिन्नस्ति । पिच्छादिलादिलच् ॥ इसकर्दमस्य जलप्रायं यत्र अनूपं ॥ आपो
त्रा कुकूरित्य ॥ ऊदनोर्देशे । तथाविधो जलप्रायः कं जलं छ्यति परिच्छिनत्ति ॥ छो छेदने अतोऽनुपे ति कः ॥ कच्छमनूपस्य मेति
वा ॥ जिलः त्री ॥ जलाधिक देशस्य ॥१०॥ शार्करास्त्यत्र देशे लुकि जवौ च ॥ सिक ता शर्करा ॥ अन्यतरस्यां

स्याच्छलः स्याद्दलरिते स्यजंबालेतु पंकिजः ॥ जलप्रायमनूपं स्यात्पुंसि कच्छस्तथाविधः ॥१०॥ स्त्रीश
र्करा शर्करिलः शार्करः शर्करावति । देशएवादिमावेवमुन्नेयाः सिकतावति ॥११॥ देशो नद्यं
बुवृष्ट्यंबुसंपन्नव्रीहिपालितः ॥ स्यान्नदीमातृको देवमातृकश्च यथाक्रमं ॥१२॥

ग्वलणान्तु तुष ॥ आदेः नवौ यमध्यान्मइत्यत्रादेश्चेति वचनान्मः ॥ आदिमौ शर्करा शार्करिलौ देशएवनान्यत्र ॥ शार्करः शर्करी
यानिती मान्तु देशाः शर्करासिकतासिकतिलइति मौदेशएवसे कतः सिकतावानिति तु देशादेशयोः केचित्तु शार्करा सिसिकता
शब्दौ बहुवचनान्तावाह तुः चत्वारि अस्म प्रायमदधिकस्य चत्वारि वा ॥ कावक्लदशस्य ॥११॥ नद्यंबुभिः वृष्ट्यंबु
भिश्च संपन्नैर्धान्यैः पालितः ॥ नदी मातास्य नद्यतश्चेति कम् ॥ देवो माता स्य ॥ देवो मेघे सुरे राज्ञि क्रमेण के कं ॥१२॥

अ.द्वि. ५ ज्ञो भनो राजा मत्र॥ नृपूजनादितिरचो भाव इति मुकुटः॥ तन्न बहुव्रीहौ रचोऽप्रसंगात् मनुष्यप्रशंसायां राजन्वान् सौरा
ज्ये इति साधुः॥ एकं स्वधर्मपरराजयुक्तदेशस्य॥ अन्यत्र राजमात्रयुक्तदेशे॥ एकं॥ गावस्तिष्ठंत्यत्र घञर्थे इति कः॥ अंबां
चेति षत्वं॥ गावां स्थानं स्वार्थे कः॥ गोष्ठं गोस्थानकं गोष्ठी सभासंलापः॥ रूढ्यां छे॥ पूर्वं भूतं गोष्ठं गोष्ठात्॥ खञ् भूतपूर्व
इति घञ्॥ एकं॥ १३॥ पर्यन्तभूः पारितः सरंत्यत्र॥ पुंसीति घः॥ हेतन्द्याद्रिसमीपभूमेः॥ स्त्रियां वन्त्रमानायमालो सेतुः॥ सि

सुराज्ञि देशे राजन्वान् स्यात्ततोऽन्यत्र राजवान्॥ गोष्ठं गोस्थानकं तत्तु गौष्ठीनं भूतपूर्वकं॥ १३॥
पर्यंतभूः परिसरः सेतुराली स्त्रियां पुमान्॥ वामलूरश्च नाकुश्च वल्मीकं पुन्नपुंसकं॥ १४॥

नोनि॥ सी मृते वा॥ षिञ् बंधने सितनीति तुन्॥ आ अलं त्यंभ॥ अलवारणे॥ इन्॥ यद्वा॥ अल्पतेऽनया॥ इञ् जादि
म्य॥ द्विसेतो॥ पुल्लइति ख्यातस्य॥ वामे वामिं बालूयते॥ लूञ् छेदने॥ बाहुलकाद्रव्ये कु॥ नञकति॥ अकू कुटिला राम
यां गतौ॥ बाहुलकाडुः॥ यद्वा॥ नम्यतेऽन्तरनेन णमुप्रेक्षत्वे राष्टे॥ फलिपाटिनमिमनिजनां गुकपटिनाकिधतश्चे ५
त्युः॥ नाकिश्च इकारश्चारणार्थः॥ वलंते प्राणिनोऽत्र॥ अनिकादयश्चेति निपातः॥ त्रीणि॥ १४॥ ॥

अयंते ई यतेवानेन ॥ करणेति ल्युट् ॥ अयनं पथि गेहे ऽकर्मसो दगदच्छि एतौ गतौ इति हैम ॥ वृत्तं तत्तु ॥ वर्त्तंते ते नेनकासनिनमज्य
ते वित्वणी की यते पादेः मार्ग्यं ते वा अन्वेषणे वा ॥ मार्गअन्वेषणे वा ॥ यत्तु मार्ग्यतेनेनेति मुकुटेनोक्तं ॥ तन्न अद्योपस्पर्शानिव
त्वाद्गन्तृणां भावान्लोपधाद्धि स्यात् सर्गो मार्गमदे मासे सै ॥ चेद्वै ऽन्वेषणे पथि इति हैम ॥ अत्ति बलं अदभक्षणे ॥ अदेर्ध्व चेति क्व
निपधश्चांतादेशः ॥ यत्तु असनेसततं ॥ गम्यते ॥ अनेनेति मुकुटेनोक्तं तन्न ऽक्तस्य त्रविरोधात् ॥ अत्ततेधक्किनि पोरविधा
नात् ॥ पथ्यंते नेन पथि गतौ ॥ पथिमथिभ्यामिति ॥ पतं त्यनेनेति वा ॥ पतेस्थश्चेति नि ॥ थांतादेशश्च पथ्यइत्यपंदं ता ॥ पे ॥ वाटः पथ

अयनं वर्त्म मार्गाध्व पंथानः पदवी सृतिः ॥ सरणिः पद्धतिः पद्या वर्त्तन्येकपदीति च ॥१५॥

स्य मार्गश्चेति त्रिकांडेषः पद्धते नया ॥ पद्धतिभ्यामवि ॥ कृदिकारादक्तिनः सरं त्यनया ॥ स्यातो क्तिन् ॥ सृति गतौ पथि इ
ति हैम ॥ अर्त्तित्यनिः सरणिः श्रेणी वर्त्म नोरिति दंत्यदैर भस ॥ श्रुभं स्तुभे श्रदीसेव भ्रमरीप श्रिचावल्लावितिताल व्याद
वजयात्ताल व्यादिरपि ॥ तत्र स्थण्डिसायां बाकुल कादनि ॥ पाद्याभ्यां हन्यते ॥ ड नि हिंसागत्योः ॥ क्विन् ॥ हिमकाषि
हतिषु चेति पद्भावः परमस्मिन्नदरूपमितिवा ॥ वर्त्ततेनया ॥ वृतेश्चेत्यनिः ॥ वर्त्तनी पथि वर्त्तनितर्कपिंडे च इति हैमः ॥ वा
ल्ड डित्येके ॥ तत्र वर्त्मनिः ॥ एकः पादो स्यां कुंभपदीषु चेति ति पातः ॥ षष्ठा ॥ ॥

अ॰ द्वि॰ ६

संख्यासुपूर्वस्येति पादस्यांतलोपः ॥ द्वित्वकरस्यां चांगाच्चेति वा ङीप् ङीषो पादः पत् अत्र पत्त्येएकपादित्यपि रूपांतरं ॥ एकपदं
तत्कालेन पुंसकं वर्त्म निस्त्रीस्यात् इत्यादेरा ॥१५॥ अती पूजायां कुगतीति इति समासः ॥ न पूजनादि ॥ संतश्चासौ पंथाश्च सत्पथः इदि
तितत्पुरुषः ॥ राजाह्सखिभ्यष्टच् ॥ न्नीणि शोभनमार्गस्य ॥ विरुद्धोध्वा ॥ प्रादयो गताद्यर्थे इति समासः उपसर्गादध्वन इत्यच्
॥ दुष्टोध्वा विरुद्धः पंथाः कुत्सितोध्वा कुगतीति समासः कोः कत्तत्पुरुषेति ॥ ईषदर्थे चेति कादेशः ॥ कुमार्गोपि फिंसा

अतिपंथाः सुपंथाश्च सत्पथश्चार्चितेध्वनि ॥ व्यध्वो दुरध्वो विपथः कदध्वा कापथः समाः ॥१६॥

र्गो भवति कुत्सितपथः वारः ॥ पथश्च मार्गश्चेति त्रिकांडशेषादकारांतः पथशब्दः ॥ पथशब्देन समासे नपुंसकत्वं निर्वा
च्यं ॥ पथिन्शब्देन समासे कापथमध्वयोरिति कादेशः पथः ॥ संख्याव्ययादेरिति ङीप् बलवान् भवति ॥ सत्पथस्तु सुपं
थाः स्यात् व्यध्वो विपथ कापथाविनिरमसोप्येवं ॥ कुत्सितार्थे कुशब्दस्य पथशब्देन समासे कुपथोपि पंच ॥१६॥ व्व ॥ राम ६

पथो भावः॥ न नेतीति तत्पुरुषः॥ पथो विभाषेत्येत्व॥ अपथं नपुंसकं॥ द्विमार्गीभावस्य शृंगाटक प्राधान्यमटतीति अटू गतौ कर्मणि पण्एसंज्ञा

यां कन्। चतुर्णां पथां समाहारः॥ तद्धितार्थेति द्विगुः ऋक्पूरिति समासांतः समासः॥ इडुडुपस्येति षत्वं पथः संख्येति क्लीबत्वं द्वे चत्वरस्य॥

प्रकृष्टमंतरं मत्र प्रादिभ्य इति बहुव्रीहिः॥ दूरस्थासौ शून्यश्च॥ एकं कस्य जलस्य सुखावार्त्त ॥ कांतमच्छति॥ क्रमगतौ कर्मणि पण्एकं

॥१७॥ गोर्यूतौ छंदस्युपसंख्यानं॥ अध्वपरिमाणे चेत्य वादेशः॥ धन्वंतरसहस्रं तु क्रोशः॥ क्रोशद्वयं पुनः गव्यूतं स्त्री तु गव्यूतिर्गि

रु तंगोमतं चतदिति वाचस्पतिः॥ धनुर्हस्त चतुष्टयं॥ द्वाभ्यां धनुःसहस्राभ्यां गव्यूतिः पुंसि भाषित इति राक्षार्णवः॥ क्रोशयो

अपंथास्त्वपथं तुल्ये शृंगाटकचतुष्पथे॥ प्रांतरं दूरशून्योऽध्वा कांतारं वर्त्म दुर्गमं॥१७॥ गव्यूतिः स्त्री

क्रोशयुगं नल्वः किष्कुचतुःशतं॥ घंटापथः संसरणं तत्पुरस्योपनिष्करं॥१८॥ ॥इति पृथ्वीवर्गः॥ ॥

र्युगं द्वे किष्कूनां हस्तानां चतुःशतं चतुःशतमिति पात्रादित्वात्‌ चतुर्गुणं शतमिति वा शाकपार्थिवादिः॥ नल्यते रज्जुबंधनेन ल्वादित्वा

द्‌॥ काम्यस्तु नल्वं हस्तशतमित्याह एकं घंटोपलक्षितः॥ पंथाः शाकपार्थिवादिः महाघंटानां पंथाः घंटावहनं वादित्राणां तत्तां ह्रस्वादित्वं

वोपलक्षणं ऋक्पूरित्यः संसरत्यस्मिन्‌ तेन वा सृ गतौ करणे ल्युट्‌ हेशः धन्वंतरो राजमार्गे घंटापथः स्मृत इति चारणाक्षः राजमार्गस्य तत्सं

सरणं पुरस्ये चेत्रवेति तत्पुरुषः किरंतीति निष्करं निस्सेन्याः पत्रकृत्विक्षेपे। कृतोरकप्रत्ययः। उपनिष्क्रामंति सैन्यैरनेनेति कदिं सायांक कर्मणि पण्रुप

अ·टि·
७

पिपर्त्ति पॄ पालनपूरणयोः॥भ्राजभासेति क्विप्॥उदोष्ठ्यपूर्वस्य इति चेति दीर्घः॥ पूर्यते पुर अग्रगमने॥संपदादि क्विप्॥ वुय

त्तु। पॄ पालने स्मात् [illegible] पूर्वस्मिति बंधने॥पुणा ऽ लमिति मुकुटआह तन्न पूर्व विप्रतिषेधे प्रमाणाभावात्॥पिप

र्त्ति॥त्यादयो विति प्रसंगा द्वयदपि पर्त्तिपूरयति वेति विग्रह्य॥पॄ पालने इति धातुरूपन्यस्य भ्राजभासे तिक्विबित्युक्तं तद

पि नउक्तधातोः पूर्यति तिरूपासंभवात् पॄ रि आप्यायने इत्यस्माडुक्तस्त्रे रक्विपोः विधानात् सर्वत्र दीर्घोकार श्रवणप्रसं

पूः स्त्री पुरी नगर्यौ वा पत्तनं पुटभेदनं॥स्थानीयं निगमोऽन्यत्तु यन्मूलनगरात्पुरं॥१॥

गाच्च पुरति इगुपधेति कः कर्मणः कर्तृत्व विवक्षात्र। गौरादित्वाज्जातेरिति वा ङीप्॥नगाः संत्यस्मिन्॥नगपांसुपांडुभ्यो रः पक्षे ङी

ब लं पत्तनं साह्चयति पतंति जना यत्र विपतिभ्यां तनन्॥पत्तनं पुटभेदनमिति वाचस्पतिः॥बाहुल्यकात्पुटे घ्नतनन् पुटानि पा

त्राणि भिद्यंते त्र॥भिदिर विदारणे॥अधिकरणे ल्युट्॥स्थाना यहितं तस्मै हितमिति छः॥नितरां गच्छंत्यत्र॥गोचरेति नि

पातः॥निगमाः पूर्वाणि वेदनिरुक्तयादव णिक्पथाः इति हैमः समूलनगरं राजधानि॥ततोन्यत् यत्पुरे॥१॥ १

पुम

शाखानगर ॥ विशन्त्यत्र विशः प्रवेशने ॥ हलश्चेति घञ् ॥ नेपथ्ये गृहमात्रे च वेश्यावेश्यः ॥ पिचेता लव्यातेरन्तसः ॥ गृहमात्रे गणिकायाः ॥ संघाति
वेशो न वेन्नु तालव्यः ॥ तालव्यो मूर्द्धन्यो लंकथित आचार्यैरित्युष्मविवेकः ॥ वेश्याजनसमाश्रयो वा स स्थानं वेश्यानिवासस्य ॥ आसम
न्तात्पणायन्तेऽत्र ॥ पणव्यवहारे गोचरसंचरेति साधुः ॥ निषीदन्त्यस्यां जनाः ॥ षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु ॥ संज्ञायां समजे
तिक्यप् सदिरप्रतेरिति षत्वं हृस्वः ॥ विपणन्तेऽत्र ॥ पण व्यवहारे ॥ एकं हट्टस्यादिमः हट्टिकादिति दाप् ॥ पण्यानां वीथ्यां स्वार्थे कन्
॥ द्वे हट्टस्य पण्यविक्रयस्थानस्य हट्टमार्गस्येति स्वामी ॥ आपणः पण्यवीथी वद्वयं वीथी तिस्र इति श्रावतः ॥ आपणः पण्यवीथ्या न

तच्छाखानगरं वेशो वेश्याजनसमाश्रयः ॥ आपणस्तु निषद्यायां विपणिः पण्यवीथिका ॥ ॥२॥ ॥ ॥

विपणिस्त्रियामिति रन्तसः ॥२॥ रथं वहतीति तद्वहति रथयुगेति यत् ॥ रथ्या नुसंघाते प्रतोली पथि चत्वरे ॥ इति हैमः ॥ प्रतोल
यति ॥ तुल उन्माने ॥ चुरादिः पचाद्यच् गौरादित्वात् ङीष् ॥ यत्त्रारः जितिमुकुटे नोक्तं तन्न ॥ प्रतोलयतीति विग्रहप्रदर्शनात्
ण्वकर्तृविकारके तावेवैरवेविधानात् विशेते ... किप्रस्वश्चेति खलः ॥ विशिखा खनित्रिकायां विशिखा रथ्यायां वि
शिखः शरे इति हैमः ॥ त्रीणि ग्राममध्यमार्गस्य ॥ चीयते ॥ चिञ् चयने ॥ ॥ ॥

कर्मण्येरकुगप्यतेऽरुवप्रः॥बीजतंतुसंताने॥वपिङ्रघिभ्यांरन्॥वप्रश्चावरणेदेहेप्राकारमूलबंधनइतिधरणिः॥प्राका
रधारस्य॥प्रक्रियते॥डुकृञ्करणेकर्मणिघञ्उपसर्गस्यघञीतिदीर्घः॥आङ्॥प्रासादकारयोःकृत्रिमइतिदीर्घःइ
तितुस्वामीमुकुटौ॥तन्न॥अस्यादर्शनात्॥वृणोतिवृञ्वरणे॥कर्त्तरिल्युट्करणेवावरणं॥वरुणःक्रमेप्राका
रेवरुणंहलायुधमिति॥सल्यतेषलगतौ॥कर्मणिघञ्साजोवरणासजयोरितिरमसः॥तालव्योन्हपडषयोः

रथ्याप्रतोलीविशिखास्याच्चयोवप्रमस्त्रियां॥प्राकारोवरणःशालःप्राचीरंप्रान्ततोवृतिः॥३॥

शालोवृक्षेवृतौक्रमे॥एवताजव्यरंत्यठकस्तयास्त्रियांहत्त्वसारवायामितूष्मवि॥विक॥तन्नराजन्तोधातुर्वो
ध्यः॥त्रीणिप्रागेवविभाषांचेदिकस्त्रियामितिस्वः॥प्राचीरमितिपाठेतुप्राचीयते॥प्राङ्दूर्वं॥चिञ्चयने॥
हुसिच्चिमीनांदीर्घश्चेतिक्विन्॥दीर्घोप्रांतत इतिसमस्यास्तस्मि॥व्रिमतेनयावृञ्वरणेक्तिन्॥वृतिरित्यपिनाम
तिस्वामिएकस्तामादेरंतेकंटकादिवेष्टनस्य॥३॥ ॥

भिद्यते॥भिदिर्विदारणे॥क्तिन्॥भित्तिः॥कुड्ये प्रभेदे चेति हैमः॥कुड्यं साधु तत्र॥साधुरिति यत्॥पृषोदरादिः॥कुड्य
ते द्या॥कुडु कार्कश्येपि॥ण्यत्॥ यत्॥ कुड्यं मध्य-न्यस्तास्थितत॥ अत॥इडस्क तो॥तल्लकादयश्चेति साधु॥ भ
वेदेडेक मंडुकं चेति रूपकोशः॥एकमस्थ्यादिमयं कुड्यस्य॥गृह्णाति गृहं पाल्हनेगलकके रोन

॥भित्तिः स्त्री कुड्यमेडूकं यदन्तर्न्यस्तकीकसम्॥
॥गृहं गेहोदवसितं वेश्म सद्म निकेतनम्॥६॥

गेहो गंधर्वो वा इज्यते यस्मिन् वा गेहमस्त्री॥ गृहाः पुंसि भूम्न्येवेति वाचस्पतिः॥उदवसितम्॥ उ
त्क्षिप्य बंधने वा कः॥ इति स्पती॥तिष्ठ त्वं अवसितम्॥ ज्ञाते च वसानगते च वाच्यलिंगस्यात्॥वि
शंत्यत्र॥विश प्रवेशने॥मनित्र॥मिदंत्यत्र॥षद्ल विशरणगत्यवसादनेषु॥ निकेत्यतेऽस्मिन्॥कित निवासे॥अधिकरणे ल्युट्॥४॥

अ॰ टि॰ ६९ निशायामन्यतेस्मात् ऽ अमरमालायांतु कृष्णमन्दिरे निनेट निशांतंसदनंयस्यअगारंमंदिरंपुरमितिवाचस्पतिः ॥ वसनंवसनिवा
ते । तसेल्लिः तत्रसाधु यत् अपस्त्यायतिसहतंभवतिष्ठौ ... संघातयोः ॥ ... ॥ इतिकः पृषोदरादिः ॥ दृष्टिभा
गुरिरीत्यष्टाप : तिष्ठामिसकुटौ तन्वतत्रावस्य नगणात् नलोदवसितंपस्त्यमितिवाचस्पतिः ॥ सीदंत्यत्र षद्लृ अधिकरणेल्यु
ट् स्वार्थेरपतांतातंल्युटिसादर । मपि ... सादनमपिद्विरूपकोशः सदनंमंदिरंतोये भवंत्यत्र भूल्युट् ॥ भवनंसदनं ...
अगानकुछतिकगतौ ॥ कर्मण्यण् । आ अगपते अग कुटिलायांगतौ ॥ कर्मणिघञ् ॥ विद्यासागरमगामापपीतिद्विरूपकोशः

निशान्तपस्त्यसदनं भवनागारमंदिरं ॥ गृहाः पुंसिच भूम्न्येव निकाय्यनिलयालयाः ॥ ५ ॥

मंद्यतेसुप्यते । मदिस्वप्नादौ इषमरीतिकोरच् मंदिरो मकरावासे मंदिरं नगरे गृहेऽइतिहैमः ॥ गृह्णात्येभिः स्मेवपुंसिचा
त्वलौकेनिवीयतेधान्यादिकमत्र ॥ चिञ्चयने पाय्यसान्नाय्येतिसाधुः ॥ निकाय्यः सद्मसंघयोः परमात्मनिलक्ष्येचे
तिहैमः ॥ नीलीयतेत्र लीङ् श्लेषणे एरच् पुंसि तिघः ॥ निलयोस्तमयेगृहे गोपनस्यप्रदेशेपी तिहैमः ॥ एवमालयः ॥ ५ ॥ राम ६९

वसंत्यत्र॥हलश्चेतिघञ्॥वासोवेश्मन्यवस्थानेवासादावाटवैरूपकेऽ तिहैमः॥कुटेतिकुटिलीभवति॥कुटकौ१सेऽग्युपधोत्तिकः२गुप
धात्वकिदितिऽनिप्रत्ययेनुट्किदिकारादितिउश्च॥कुटकोऽष्टे शिलाकुकुटेघदेगेहेकुटीस्मृत॥चिगुञ्छाकुंजदासी॥इतिहैम
॥शालत्यत्रश्लगतौ॥हलश्चेतिघञ्॥शालोहालेमत्स्येनेदेशेलोकस्यदेशायोः॥स्कंधशाखायामितिहैमः॥सहजोत्यत्र॥अ
त्रापातिडः॥सत्ताघुतस्यमूर्द्धितैरयोः॥गौघांसम्यपूर्णशालायामितिहैमः॥वित्राति॥सजवत्यत्र॥जुगतौ॥सोत्रः॥अधिकरणे
सुट्॥चितस्यःशालासमाहृता॥आवर्त्तचेतिवाक्रावत्वात्॥एकमन्योन्निमुरकशालाश्रकपार्थिवादिः॥उटस्यएगमरगीदिरिति

वास्कुटाद्ययोःशालासत्रासंजवनेत्विदं॥चतुःशालंमुनीनांतुपर्णशालोटजो॥स्त्रियां॥ई॥चैत्यमायत
नंतुल्येवाजिशालातुमंदुरः॥

देश्मकौत्रः॥उटजायतेऽत्रमत्रापातिडः॥हेमुनिनांगहस्य॥ई॥चायते॥चित्याग्निवतिसाधुचि
त्यापाऽदंतस्येदमित्यण्॥तस्येदमितिविग्रहश्रदर्शनंमुकुटस्यप्रमादः॥चित्यायाम्लिसिंगत्वात्॥आयतेत्रयतिप्रयत्नेअधिकरणेल्युट्॥चैत्यमा
यतनेबुद्धबिंबेपुदेस्यपादायस्तिरुङःहेयत्नस्थानस्य॥उदेऽपहस्यसेत्यन्येवाजिनाशाला॥मंदंतेत्र॥मदिस्तुत्यादौमंदागसात्पुरच्॥मंदुरा

[illegible]

अ॰ छि॰ १० आविशंत्यत्र विश प्रवेशने। करणे तिल्युट्॥ आवेशनं शिल्पिशाले तु ताविश[illegible]वेशने इति विश्वमेदिन्यौ॥ शिल्पिनां शाला॥
शिल्पस्य शाला इति तु स्वामी॥ प्रपिबं[illegible]त्यस्यां॥ पा पाने आतश्चोपे इत्यङ्॥ पानीयस्य शाला स्वार्थे कन् द्वे॥ ७॥ मठंत्यत्र मठ मद[illegible]
योः॥ हलश्चेति घञ्॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः यद्वा मठति निवासयति॥ पचाद्यच्॥ छात्रास्तेवास्यादयो ये ते परिव्राजकक्षपणे
पंकादीनां तेषां निलयः॥ बौद्धानां तु विहारोस्त्री॥ एकं गजंति अस्यां॥ गज शब्दार्थः॥ गुरुश्च हलः इत्यः॥ गजा खने सुरा

आवेशनं शि[illegible]शाला प्र[illegible]पानीयशालिका॥ ७॥ मठश्छात्रादि निलयो गं
जा तु मदिरागृहं॥ गर्भागारं [illegible] मरिष्टं सूतिकागृहं॥ ८॥ बू॥

गृहे। गंजः स्यात्खनौ सिरालयां भांडा॥ गारे तु न स्त्रियामिति विश्वमेदिन्यौ॥ मदिराया गृहं॥ द्वि मधुसंधौ च [illegible] स्या॥ गर्भ
इवागारं॥ वासस्य गृहं॥ द्विरदमध्यभागस्य॥ नास्ति रिष्टं [illegible] रिष्यते अस्य॥ हिंस्ने रितिवा॥ रिषहिंसायां क्तः॥ अरिष्टं ल राम
शुने निंबे फेनिले काककंकयोः॥ अरिष्टमशुभे तक्रे सूतिकागार आसवे॥ शुभे मरणचिह्ने च इति विश्वमेदिन्यौ॥ १०
सूतेव सूतिका॥ सूतकादीनां वा सूतिकाया गृहं॥ द्वे॥ चत्वारः पंचा या इत्यन्ये॥ ८॥ ॥

ह्यते नेत ॥ क्षण गतौ क्षणोस्मट् ॥ वातस्यायनं ॥ गवामक्षीतं ॥ अक्ष्णो दर्शनात्प्रत्ययातु ईद्राक्षयो समासे चेत्यच् ङि तिस्त्रियामित्युक्तं ॥
तत्र हरति कुचनस्माद्दर्शनात् ॥ गवाक्षीश्च क्रवारुरपंगवाक्षो जालके कयोः ॥ [illegible] मदिमत्पापांघञ् ॥ मंडं पापाप
त्रणे अतोनुपेतिक ॥ मंडं पिबति वा जनानामाश्रयः ॥ हि हिरति मनः ॥ [illegible] रणे ॥ अच्छ्यादित्वाद्यत्मुक्त ॥ आदिनास्वस्ति
कादिः शकं ॥ देवानां भूभुजां च गृहं ध प्रसीदति मनोत्र लक्ष्मीरिति घञ् ॥ उपसर्गस्य घञीति दीर्घः ॥ आङ्गाराके ॥ एमिसुधा
स्त्री लेपने म्रव्यंसि हि गंगेष्टकामते ॥ सुधा पी [illegible] ज्योत्स्नादित्वादण् राज्ञः सदनं सौध्य कौत्वात् ॥ यत्र ॥ [illegible] ॥

वातायनं गवाक्षः स्यान्मंडपो स्त्री जनाश्रयः ॥ हर्म्यादि धनिनां वासः प्रासादो देवभूभुजां ॥ स्त्री
सौधो स्त्री राजसदनमुपकार्योपकारिका ॥ स्वस्तिकः सर्वतोभद्रो नंद्यावर्तादयोपि च ॥ १० ॥

राजदंतादित्व [illegible] पतकर्म [illegible] ॥ उपकरोति राकुलु ॥ उपकार्युपकारिकेति द्विरूपको षदशनाहूप
कार्यायितत्रोपकारयति ॥ पवाद्यच्विगौरादि ङीप् ॥ मतु उपाधिकं करोति कर्मकर्म रापणिलुक्तं मुकुटेन ॥ तत्र नि
पातानाम सत्वार्थिकत्वेन कारकत्वायोगात् ॥ हि राजगृहस्य ॥ स्वस्तिक्षेमं कामति ॥ केरादि ॥ आतोनुपेतिक
॥ सर्वतोभद्रमत्रा नंदयातीति नद्यावर्तेत्रि ॥ १० ॥ ॥

अ·छि· ११ विशिष्टश्छंदोत्र ॥यह ॥विशिष्टान्छंदयतिसाभिलाषवान्करोतिरकुन् ॥ क्कु त्वाविछदक इतिस्वामितत्तच्छदिरदीसो ॥रवुल
आदिनारुचकवर्धमानादिस्तह ॥ईश्वरस्तहविशेषाणां ॥एगेकैकंस्त्रीणामगारं ॥अंतरेपूर्वं रिग्हं ॥अवरुध्यंतेत्रस्टुट घ जि
अवरोधः ॥२१॥ रन्नकाः स्तुष्अंतेसमीपेस्य ॥चत्वारी ॥अद्यते ॥अद् अतिक्रमये ॥कर्मणिघञ् अदयतिवा अदयतिवा अ
च ॥ छुवंत्यत्र ॥ द्दुच्चराष्ट्रे आतिसुक्ष्विति मः ॥ प्रज्ञाघणिक्षौमः ॥ छदम्याद्युपरिगृहस्य ॥ अहन्यते अगारैकदेशेः घणाः

विछंदकप्रभेदाहिभवन्तीश्वरसद्मनां ॥ स्वागारं नृभुजामंतःपुरंस्यादवरोधनं ॥११॥
शुद्धांतश्चावरोधश्चस्यादट्टःक्षौममस्त्रियां ॥प्रघाणप्रघणालिंदाबहिर्द्वारप्रकोष्ठके ॥१२॥ ॥

घाणश्चेतिसाधुः ॥ प्रघणोऽलिंदकेताम्रेकलसेरोलीदस्तुरे इतिहैमः ॥ अल्यते ॥ भूष्यते ॥ अल्ल भूषणादौ ॥ बा ऊलका ॥ प्रकि राम
च ॥ प्रज्ञाघणि ॥ आलिंदोपि ॥ गृहैकदेशे आलिंद प्रघाणऽप्रघणास्तथा इत्यमरमाला ॥ आलिंदस्त्वन्यैपिंडकेतिस्मृतिः ॥ ११
त्रीणिद्वाराग्रवाह्निचतुष्कस्य ॥१२॥ ॥

गहमवाग्रंतेऽनयाग्रहउपादाने ॥ उंकरणेतिल्युट् ॥ दिहनः ॥ दिहउपचये ॥ नावेघञ् ॥ देहंलादाने ॥ आतोऽनुपसेनोतुपेतिकः ॥ गौरादि
॥ ह्वेउर्ईत्वरस्य ॥ अंगत्यत्र ॥ जगिगतौ ॥ करणेतिल्युट् ॥ अंगं ॥ गं ॥ गणेयानेकामित्यामंगनामतेतिवा नवातवर्गेतिविश्वः ॥ चत्व
ते ॥ चतियाचते ॥ छम्ष्वादित्वात्चतिप्यःघरचु ॥ चत्वरंस्यात्पथांश्लेषस्थंडिलांगणयोरपीतिहेमः ॥ अमजेत्यत्र ॥ अजगतौ ॥
अजिरशिशिरेति ॥ किरच्वृत्रो ॥ शि ॥ शिलति ॥ शिलउंछे ॥ इगुपधेतिकः ॥ शिलस्ष्ठे स्त्रियांपावधारा धःस्थितदारुणि

गहावगहणी देहल्यंगणं चत्वराजिरे ॥ अधस्तादारुणिशि ॥ लानासादारुपरिस्थितं ॥ १३॥ ॥

तिताजव्यादेरत्सः ॥ तलदारुशिलावोषित्रासादारुर्द्धमस्याययदितिवापालितः ॥ शिलास्यपि ॥ णक ॥ वास्यतोरणस्य
द्वेगुराश्वेताः ॥ विज्ञायाना सिकानादारुचेतिदंत्यांतेरुद्रः ॥ नासादारुपरिस्याधोदारुशिलास्त्रियामितिनाममाला ॥
स्कंनद्वारस्कंकाष्ठस्येकं ॥ १३॥ ॥ ॥

अ·द्वि· २२ प्रकर्षेणाछन्नंद्वारं ।। २ कुगतिसमासः अंतःस्थितंद्वारं शाकपार्थिवादिः ।। एकं सौधादौ गुप्तद्वारस्य ।। खिडकीति [illegible] ।। तस्य
पक्षे पार्श्वेद्वारं पक्षद्वारं छे वे [illegible] नु ।। संज्ञायां चाद्वे पार्श्वेद्वारस्य । त्म [illegible] द्वारद्वारं तत्र च्यते इति कः [illegible] त्वियीत्यन्ये
वल्न त्यात्प्रयोतिभित्यादिः ।। अलीकादयश्चेतिपातः वलीकाद [illegible] यश्चेतिनिपातः वलीकः पटलं प्रांतइति पुंस्कांडे वोपा ।। न्ता
त्ता पुंस्त्वमपि नितरां घ्रियते ।। धड् अवस्था ने निश्चयेनधरतिजलमितिवा ।। ध्न्रूधः [illegible] कु वि [illegible] मुकुटोकाकर
प्रछन्नमंत [illegible] रिस्यात्पक्षद्वारं तु पक्षकः वलीकनीध्रे पटलप्रांतेऽथपटलंछतिः ।। १४ ।।
णाव्यस्त्रिस्तुनादत्र व्याकर्तेशितिक्रुदितिवाक्यशेषात ।। नीध्रं नेमौबलीके [illegible] वलीके ऽपि कानने ।। पटस्पछदीषः त्रां
ते त्रीणि ।। पटंलातिलादाने आतो नुपसर्गेतिकः ।। पटलं तिलके [illegible] छादिषि संचये ।। पटिके परिवारे चेतिहैमः ।। छाद
यति ।। छद अपवारणे चुरादि ।। अर्चि शुचीतीसि ।। इस्मः निति ह्रस्वः ।। साह चपाति सातं क्लीबमितिमुकुटः ।। तत्त राम
छदिः स्त्रियामिति लिंगानुशासनसूत्रात् पटं चालमत्रेह ।। १४ ।। ।। २२

गोपायति ॥गुपू रक्षणे बाहुलकादानसद् प्रत्ययः अह्नो पयजोपो मध्ये ॥ गवां गोभिर्वा पीनं गोपानं किरणानां गृह्णं गोपा यं ॥ किरणैर्वा क्षिप्यं तस्यां ठ इति निवर्त्तयति ॥ घो अंतकर्मणि ॥ गौरादिः ॥ वलति वलनं ... बाहुलकादम् ... गौरादेः ... वक्राणि दारूणि यस्मि न् ... कुड्यम् ... नार्थं दत्तस्य वक्रकाष्ठस्य पटलाधारवंशस्य जस्य तत्पन्न्येपाल्ल ... कपोतानां पालिका कपोतान् पालयति कर्मण्यण् ङीप् ॥ संज्ञायां कन् इति वा ॥ विशेषेण टंक्यते त्र ॥ टकि बंधने ... इति घञ् ... तर्वि तपन्ति स्थानस्य ॥ १५ ॥ छादयति ॥ छवरणे णिजंतात् क्विप् ॥ यद्वा ॥ छाम्यति संपदादि ... छादि ... सद् ... गमेः ... पाये ... इति ...

गोपानसी तु वलभी छादने ... दारुणि ॥ ... लेकापोतपालिकायान्तु विटंकं पुंनपुंसकं ॥ १५ ॥ स्त्री द्वारि द्वार्
रंध्र ... द्वार ... स्या ... वेदिकां ॥ १

॥ प्रतिक्षिप्यते ॥ आक्षिप्यते कर्मणि घञ् ॥ उपसर्गस्य घञि इति वा दीर्घः ॥ प्रतिहारो द्वारि द्वास्थे ... स्थितायां तु ... इति त्रीणि ॥ वितर्दिः हिंसा ... तर्द हिंसायां ॥ सर्वधातुभ्य इन् ॥ वितर्दि ... इगंतात् ... दिकारादिति वा ङीप् ... स्वार्थे कन् ॥ प्रांगणादिषु ... कृतस्योपवेशनस्थानस्य ... तुरं ... तुरं ... त्वरणादि ... अधिकरणे ल्युट् ॥ तोलयंत्यत्रेति वा ॥ तुल उन्माने ॥ रलयोरैक्यं तु ... त्वरणेनेति वा तुर त्वरणे ... न्यादिकः

अ॰ छि॰ १३ ब्र द्विहरात्नबहिर्ध्वतद्धरे चेतिवा॥ द्वारबाह्य भागस्य॥ पूरस्य द्वारं॥ गोपायति॥ कुरूरक्षणे बाकुलहूरच॥ यक्षः॥ पुजेल्पते पुज्ञमहल्वे
गुपधलाकः रलयोरभेदः गोभिः पूरोधे॥१६॥ हस्तिनीनरवडव स्तिनारवन्यतइतिवारवनु अवलरपो अन्येष्वपीतिडः॥स
कं पूरछरेवतरणार्थ कृतस्य॥ कृत्रिमातिमस्यमकट कवातेरि ... पट ... ण्यप॥ कवाटमित्यन्ये
तत्रकं वटति॥ वटवेष्टने॥ स्त्रियां द्विहुतिडीष्॥ कुराद्दे रुदोरप॥ ... तीतिवाइयेतिअर्त्ति कमित्यरनुस्त्रियांगोर

तोरणोस्त्री बहि ... रं तुगोपुरे॥१६॥ कुटं पूर्द्वारि यद्धस्तिनख
स्तस्मिन्नथ त्रिषु॥ कपाटमररं तुल्ये तद्विष्कंभेर्गलं नना॥१७॥

द्विडी ष्विति पंजिका॥ कवाटश्च कपाट ... त्रिषु स्यादररं नते तिवाचस्पति॥ स्वर्धार्तु न्याइतितिअररं छल्कपाट
यो रिति विश्वामिदिन्यो॥ हि॥ तत्कपाटं विष्कंभ्नातिस्कंभुः॥ सोत्रो रोधनार्थ॥ कंमर्बियर रामुकुटस्यभावरूपकेपिनि राम
रिति॥ वदनतद्विष्कंभेर्गलंमितिमूलपाठ॥ मन्यतेवृः स्कभ्नाते नित्यमिति षत्वं॥ अर्ज्यते अज अर्जने॥ वृषादित्वात्कल १३
चन्यं चादित्वात्कुलं स्त्रियांलाप॥ न्यद्धलं विवक्षायां डीषिति पंजिका स्कं॥ कपाटरोधनकाष्टस्य॥१७॥ ॥

आरुह्यतेनेन॥ रुह प्रादुर्भावे॥ करणे ल्युट्॥ आरोहणं स्यात्सोपाने समरोहे आरोहणे॥ सप्तमानत्वपरि॥ आतोगमनमनमने इ पा
करणादिहानस्य सौधाद्यारोहणमार्गस्य॥ नियतानश्रेणिपंक्तिः अत्र॥ सविसर्गपाठे निश्रितानश्रेणीरत्र॥ परसाहचर्यात्क्लीबत्वमिति श्रे
णी रधिरोहिणी खर्जूरीपादपेपि चेति हैमः॥ अधि[illegible]नया॥ श्रुङ् श्रौचेणपुं॥ ताल्युट्॥ इकारएवविकृता रोहणमार्गस्य॥ सम
ज्यतेया॥ सृज समजिजेर्ईड् इति॥ त्रि॥ घप्यतेनया॥ श्रुङ् श्रौचेणपं॥ तनावल्युट्॥ एषु कर्तरि ल्युट्॥ वर्द्धन्यप्यत्र॥ इ॥ सकार्यते॥ क विरूपे इ

आरोहणं स्यात्सोपानं निःश्रेणीस्त्वधिरोहिणी॥ समार्जनी शोधनी स्यात्संकरोऽवकरस्तथा॥ १७॥ क्लिन्नेमुखं निस्सरणं सन्नि
वेशो निकर्षणं॥ ॥

सार्यां वाव॥ त्रदो सप्॥ संकार इति पात्वे तु कर्मणि घञ्॥ अवकीर्यते इति धूल्यादौ॥ इ॥ १८॥ खल्सतेअ
वुच्छवदारणो॥ ङित्र स्वनेर्मुद्ने दानत्स्यत्वं आदेर्मुहागमः॥ मुखमुपाये प्रारंभे प्रवेशे निःसरणास्ययोरिति हैमः॥ निसरंत्यन॥
गतो ल्युट्॥ निःसरणमनेनो॥ उपाये गेहादिमुखे निर्वाणे निर्गमेपि चेति हैमः॥ इ निर्गमनप्रवेशमार्गस्य॥ सन्निविश्यते
नेन॥ विश॥ विशप्रवेशने हलश्चेति घञ्॥ कर्षणान्निर्गतः निरादयः इति समासः॥ इ पुरादौ गृहादिस्वमापरिच्छिन्नदेश
स्य॥

अ॰ टि॰
१४

संवसं(थः)॥ निवासे उपसर्गे वि सइत्यथूच असते ग्रस्तु अदने उसोराचेतिमच्॥ ग्रामं ग्राम स्वैरं संवसथे ग्रामो मृदुभेद
ग्रोऽर्थे वेश्मनाम्नः वसंत्यत्र वसे(र्घ)ञ् गारत्र्चे गृहरचनावच्छिन्नभूमेः॥१७॥ ग्रामांतस्यांतं समीपं शल्यमुपगतं शादिसमा
सः॥ ग्राममर्ण(यं)चापल(टं)णं॥ अन्तरेण उपकंवोपशल्येद्वे इति त्रिकांडशेषः॥ द्वे ग्रामादि समीपदेशः॥ सीयते बिंजवं
धने नामन्सीमन्नित्यादिना निपातितः॥ मनइड् तत्रिन्डी पू॥ डाबुभाभ्यामिति पक्षे टाप्॥ घोषं तिगावोत्रघुषिरा शब्दे

समौ संवसथग्रामौ वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियां॥१८॥ ग्रामांत उपशल्यं स्यात्सीमसीमे स्त्रियामुभे॥ घोष आभीरपल्ली स्यात्पक्कणः शबरालयः॥२०॥ ॥इति पुरवर्गः॥ २॥

ने हलश्चेतिघञ्॥ घोषः आभीरपल्ली स्यात्(अभि)हे ध्यानघोषके॥ कांस्ये चांकुदनादेनाधोषामघुरिकोषधोष्माभीर
राणां पल्लिः कुटी ग्रामकमांपल्लिरिति शाश्वतः॥ द्वे गोपस्तामस्य पचिंति क्विप्॥ करणातिकरणशब्दे पचाद्यच्॥ पंच कणा
यत्र पाककलहाद्येव प्रधानं तत्र नान्यतर॥ शबरां ति शबराः॥ तेषां (आलयः)॥ द्वे भिल्लग्रामस्य॥२०॥ इति पुरवर्गः॥ २॥ राम
१३४

महीं धरति॥ धृञ् धरणे॥ मूलविभुजादित्वात्कः॥ शिखरमस्यास्ति॥ अत इनिः॥ शिखरी स्यादपामार्गे शैलपादपयोः स्मृत इति बिम
र्शिड॥ भृञ् धारणपोषणयोः॥ क्विप् चेति क्विप्॥ ह्रियते॥ हृञ् हरणे न हार्यः॥ अहार्यो हर्तुमशक्ये शैलेपीति हेमः॥ धर
ति ध्रियते धारयते॥ पचाद्यच्॥ धरः कूर्मराजे कार्पासतूले भूधरे दैत्ये मित्रे राज्ञि क्षितीति हेमः॥ पर्वाणि सन्त्यत्र॥ तप्पर्वमरु
द्भ्यां॥ पर्वतः पर्वतीति॥ पर्व पूरणे॥ पर्वाणि सन्त्यस्य च॥ अस्ति अच् तवा॥ अद भक्षणे अदि अद्रिः॥ क्विन्॥ अद्रिस्तु
पर्वते सूर्ये शाखिनीति हेम॥ गां त्रायते त्रैङ् पालने॥ कः॥ इति कः॥ गोत्रं क्षेत्रेन्वये छत्रे संभाव्ये बोधवर्त्मनि॥

महीध्रे शिखरिक्ष्माभृदहार्यधरपर्वताः॥ अद्रिगोत्रगिरिग्रावाचलशैलशिलोच्चयाः॥१॥

वने नाम्नि च गोत्रोत्रोष्ठी गोत्रा भूवि गवां गणे इति हेमः॥ गिरति गृ स्तौति वा गृ निगरणे वा कृत्यादिकः॥ अत इकार
ते॥ गिरि स्त्र॰ ज्येष्ठे द्विषत्जिकंदुके॥ शैले गिरिपके॥ वर्षावपीति हेमः॥ ग्रसते ग्रसु अदने अन्येभ्योपीति
वनिप्॥ पृषोदरादिः॥ न चलति॥ चल कंपने॥ पचाद्यच्॥ अचलस्तु गौरीकीलयोः॥ अचला भुवी तिहेमः॥
प्रचुराः शिलाः संत्यत्र॥ ज्योत्स्नादित्वादण्॥ शैलो भव्यति॥ शैलं तु शीलैयेता रूपशैलके इति हेमः॥ शिला मिरु
च्चीयते॥ चिञ् चयने॥ एरच् त्रयोदश॥ ॥१॥ ॥

अ॰ टि॰ लोकदर्शने ॥ भावेघञ् । नलोकः ॥ लोकालोकोभ्रकारांधकारा व॰ स्तः ॥ अंतर्बहिः सूर्यकिरणाभ्यांस्पर्शास्पर्शाभ्यां चक्रंभूमं
१५ डलंबजतेवलवेष्टने ॥ कर्मणिपणू ॥ डलयोरैक्यम् ॥ चक्रवालोपि ॥ यद्वा चक्राकारेण वा॰ रेणवाडते ॥ वाड आप्लाव्ये
चाद्यच् ॥ चक्रवालमस्यास्ति॰ तेवा ॥ अर्शआद्यच् । चक्रवालोद्रिभेदे स्याच्चक्रवाडः ॥ द्रि भेदेस्याच्चक्रवालं तु मंडले ति
हैमः ॥ त्रीणिकूटान्यस्य त्रिकूटं सिंधुलवणे त्रिकूटः पर्वतांतरे इति हैमः ॥ त्रीणिककुदसदृशानि शृंगाण्यस्य त्रिककुत पर्वते ठक्कुर
तिस्म असदीसौगतपर्यंतिकः यद्वा अस्यते सन्नसुच्छेपणे क्तः ॥ अस्तं त्रिलिंगक्षिप्ते त्रिष्वनायपश्चिमाचलेइति विश्वमेदि

लोकालोकश्चक्रवालस्त्रिकूटस्त्रिककुत्समौ ॥ अस्तस्तु चरमक्ष्माभृदुदयः पूर्वपर्वतः ॥ २ ॥ हिमवान्निषधो
विंध्यो माल्यवान्पारियात्रिकः ॥
न्योचरंत्यत्र ॥ चरणतो चरे रमः पश्चिमपर्वतस्य ॥ उद्यं॰ त॰ ॥ इणगतौर
रच् । उदयः पर्वतोन्तलोरितिहेमः ॥ पूर्वपर्वतः ॥ २ ॥ हिममस्यास्तिमतुप् ॥ निषीदंति ॥ पचाद्यच् पृषोदरादि । निषधः कवि
नेदेशेनतद्राजे पर्वतांतरे इति विश्वमेदिन्यौ । विकर्षंध्यायति । ध्यैचिंतायां आतश्चोपसर्गेइ ति किं पृषोदरादिः ॥ यद्वावि राम
दंधंति । ञिइंधादीप्तौ ण्यंण्यत ॥ अंतर्भाविताण्यर्थः ॥ शाकंध्वादिः ॥ वींधेवा अंध्यादिः ॥ विंध्यास्त्रियां जवल्यां स्यात्पुं १५
सि व्याधाद्रि भेदयोः ॥ माल्याकारतास्यास्तिमतुप् ॥ परितोयात्रा यादत्र्यतेशेषे इत्यण् ॥ स्वार्थेकन् ॥ ॥

गंधेनमादयति॥मदाहर्षेणाजेतः॥नंद्यादिः॥स्यात्गंध[illegible]धकेवा[illegible]॥स्त्रीसुरापानगोनस्त्री चिरंजाविककाकयो
॥हेमवः कूटोराव्याग॥श्र्वादिराष्ट्रान्मलयदर्दुर चित्रकूटमैनाकसह्यादिग्रहः॥३॥पिनष्टि॥पिष्ट संचूर्णनि॥बाहुलकू
दान्च॥पृषोदरादिः॥मूर्द्धन्यषः॥पषत्यनेन॥पषबाधग्रंथेचा॥हलश्चेतिघञ्॥अण[illegible]॥अच॥पाषश्चासे
अणश्च॥यत्तुपषेडित्यानन्त्वइतिमुकुटः॥तन्न॥नक्कसत्त्वादर्शनात्॥प्रस्तृणातिपीतिवनिपू॥पृषोदरादिः॥यद्वा
स्तज्जाच्छादने॥पचाघच्॥प्रस्तरोश्मा[illegible]वितिहेमः॥गिरतिमुकुणातिवा॥गनिगर[illegible]वा॥[illegible]

गधमादनमन्येवहेमकूटादयोनगाः॥३॥पाषाणःप्रस्तरग्रावोपलाश्मानशिलादषत्॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पीतिवनिपू॥पृषोदरादिः॥यद्वागिरनि॥गसेके॥मूलविभूजादिः॥श्र्वति॥श्र्वरत्रणादौ॥बाहुलकात्कनिः॥ग्र
श्वासावचाच॥ग्रावातुनस्तरेदृषथ्वाधरेइतिविश्वः॥उपलोति॥लादाने॥आतश्चोपेतिकः॥यद्वा॥पलति॥पलगतौ
अच॥अन्येभ्योपीतिमनिन्॥शिलति॥शिलब्धादिः॥इगुपधेतिकः॥दणाति॥दविदारणे॥दणानेषु[illegible]नाःपल
ःबोधकः॥उपलोग्रावरत्नयोः॥उपलातुशर्करायामितिहेमः॥अश्नुते॥अशव्याप्तौ संघतेन्चबहुलवस्वश्चेतिअदिः॥
हषमव्योषदषदइत्यू[illegible]मेदान्मूर्द्धन्यमध्यः॥ समम॥ ॥

अ॰टी॰ कूटयति ॥ कूटं दाहे पचाद्यच् ॥ यत्तु इगुपधेतिकः इति मुकुटः तन्न कूटयतिकूटः ॥ रादेन णिजंतत्वादिगुपधत्वासं
१६ भवात् णिजभावे वा ॥ कू॰ ॥ न्तेवा कूटः पूर्वोक्तहारे द्वयो ॥ मायादंभादिशृंगेषु सीरांगेत्व तनुक्षयो ॥ निश्चलेयाघने ॥
रोगे इति हैम ॥ शिखास्त्यास्य ॥ शिखरं शिखायाः अस्त्यर्थे तिरः शिखरंरा तिवा ॥ छापो रिति ह्रस्व ॥ शिखरं स्तु लकारतयाप
हिमवीजामाणी कमरा ॥ लेपि च ॥ शिखद्वागतकस्त्रास्त्वितिहैम ॥ श्रस्त्री तिष्ठवों हराभ्यांसंबध्यते ॥ शृपाति शृंदि
सायां ॥ शृणाते ह्रस्व ॥ तिगन् ॥ द्रू ह्रस्वः ॥ शृंगं प्रभुत्वे + त्रीपि प्रपतंत्यस्मात् ॥ पत्लृ गतौ ॥ ल्घक वरीति

कूटोस्त्री शिखरं शृंगं प्रपातस्त्वतटो भृगुः ॥४॥

घञ् ॥ अपातो निर्झरे भृगो वटपतटे कछेतिहैम + शिखरे चित्रकूटो शंकु यंत्रके ॥ ह्रषाणो त्कर्ष योश्चाथ
शृंगः स्यात्कूर्चशीर्षके स्त्री विषाणांस्वर्गभी नभेद यो गोषधावितिविश्वः ॥ नतटमत्र भ्रज्जति ॥ भ्रज्यते वा त्र राम
स्तु पाके प्रथिम्रदि भ्रस्जां संप्रसारणं सलोपश्च ॥ न्यंकादित्वात्कुत्वं भृगुः स्यात् तोजमदग्नि प्रपात्तयोः स्तुक्कोण १६
के चेतिहैम ॥ अपातस्तु तटो भृगुरिति पाठे प्रपत्पतयतस्तत्र सभृगुः ॥ त्रीणि ॥ ५ ॥ ॥

कटति॥कट्यतेवा॥कटैवणाविरणयोः॥कुतू॥शिल्पिसंज्ञयोः॥कटकः॥द्वे नितंबेबाऽद्रेर्मध्यभागेऽरित्येमः॥एकैकपर्वतम
ध्यभागस्यमेखलाख्यस्य॥स्तौतिवा॥ष्टुञ् प्रस्वणे॥स्नाति शौचेवा मितद्रुादित्वात्डुः॥अतिष्ठंतेत्रयन्त्यर्थेकिः॥प्रस्थः॥स्त्रियांमा
नमेदेसानावसुच्चवस्नुति।समोतिषणुदाने॥वसनिजातिइतिजणसाधुः॥सानुरस्त्रीवनेपस्थेवाच्यामा॥स्नुः प्रस्थः सानु इति॥त्रि
णिपर्वतसमभूमिभागस्यछित्वात्प्रस्थोप्यस्त्री॥उनतिजलेन उंदी क्लेदने॥उदिगुधिकुषिभ्यश्चेतिसः॥किदित्वान्नु
त्तेर्नलोपः॥उदतिइतिमुकुटेनक्तंतंविग्रहप्रदर्शनंभ्रामादिकंउदेरेधादिकत्वात्प्रस्रवत्याप्रोस्मान्स्नुगतोभीप्सा

कंटकोऽस्त्री नितंबोऽद्रेः स्नुः प्रस्थः सानुरस्त्रियौ॥उत्सः प्रस्रवणं वारिप्रवाहो निर्झरो झरः॥५॥

दम्सइतिकृत्सुस्नुटइतिवाऽपादाने स्नुटद्देपर्वतात्कल्लंस्रवतितस्याःस्थान्नस्याःवारिणःप्रवाहः॥निर्झरणंवृषुव
योहानोक्लदोरपः॥यत्तु निर्झरं त्यनेने [illegible] निमुकुटनक्ततंतनकरयोहूर्लिभित्वात्स्नुटबाधात्॥झावपि
हूर्लभिः॥अह्रणोदेवादिकत्वात्पित्वादङिःकरणेअचवक्तरिःततोझीझिकरीवत्पसर्गाकिरतिर्निर्त्यथोनिरहोवे
च्छोदन्तिगतिजलप्रवाहस्य॥पंचापिपर्यायाइत्यन्ये॥५॥ ७

अम॰ २७ दृणाति दॄ विदारणे पचाद्येदरडितिङीप् ॥ दिडेतिङीप् दरी स्त्री साध्वसे गर्त्ते कंदरे तु दरी स्मृता ॥ दराख्यं ॥ के जलं तेन
दीर्यति क्लदेर प्रत्ययांत प्रहेके त्रिमस्य ॥ हस्य गिरिविवरस्य ॥ अकृत्रिमपर्वतस्य ॥ बिले बिलति बिल भेदने इगुपधेति कः
॥ गुहति गुह संवरणे इगुपधेति कः ॥ गाह्यते गाहू विलोडने ॥ छे लर ॥ लरेति घरजतां नेपात्यते ॥ ॥ सारमातु रेयुक्त
सिंहद्वयं चागर्त्ते च पर्वतादेः ॥ ॥ के चित्तु देवखातेबिलं गुहेत्याहुः ॥ करं बिजदं भयोरिति ॥ स्वताव

दरी तु कंदरो वा स्त्री देवखातबिले गुहा ॥ गह्व
रः गंडशैलास्तु च्युताः स्थूलोपलाः गिरेः ॥ ६ ॥

त्वारि नामानि त्याकृत्री पी कृत्रीमगिरि बिलस्य ॥ गंड के पोले पिटक इति विश्वः ॥ गंडा इव शैलाः शैवालशाखेर राम
इ स्तद व यते वर्त्तते ॥ विशेषणं विशेष्येणेति समासः ॥ शैला नां गंडा इवेति वा राजदंतादि ॥ गंडशैलो ललाटे २७
स्यात् च्युतस्थूलोपलेपि गिरेः ॥ राकं ॥ ६ ॥ ॥

खन्यते। खनु अवदारणे खनिकषीति इन्। कृदिकारादिति वा ङीप्॥ इज्जादि स्मृहनी ज्ञ खनिरेव मता खानिरिति छिन्नं सकोशः आकु
र्वेल्पत्र डुकृञ्। आकीर्यंते धातवोत्र कृ विक्षेपे पुंसि संज्ञायामिति घः॥ आकरोतीति करे खनौ हि पचाद्येत राभिः पद गतो डल स्फैविज [illegible] लो
त्वन्तु यं[illegible] अत्यंतपर्वत[illegible] त्रलंतेमहा[illegible] पियेत्कच्छाः पर्वताः हि उपासन्न अध्यारूढा उपाधिभ्यां त्यकतासन्ना
धिरूढयोरिति लकन् एके कं॥७॥ दधाति शोभां मितनीतिउन्। सुवर्णरूप्यताम्रादि[illegible] मनःशिला गैरिकांजनकासीससीस
लोहाः सहिंगुलाः गंधको लकमिलाद्या धातवो गिरिसंभवाः॥ एकं गिरौ भवमिति विग्रहे गिरिक वा [illegible] अव्यक्ति कन्यासात् गैरि।

खनिः स्त्रियामाकरः स्यात्पादाः प्रत्यंतपर्वताः॥ उपत्यकाद्रेरासन्ना भूमिरूर्ध्वमधित्यका॥७॥ धातुर्मनः
शिलाद्यद्रेर्गैरिकं तु विशेषतः। निकुंजकुंजौ वा क्लीबे लतादिपिहितोदरे॥८॥ इति शैलवर्गः॥ ॥

तु विशेषण। धातुः धातुराष्ट्रेनेव [illegible] सिद्धत्वात् गैरिकं धातुरुक्मीयो॥ [illegible] जनि [illegible] विसलम्पांज नेड् पृषोदरादि।
कुंजत्यत्र कुजिअव्यक्ते शब्दे॥ हलश्चेति घञ् तिम् कुटः॥ तत्र कुजिधातोर्धातुपाठे अदर्शनात् [illegible] त्वं शकादेरिति कुल
भावइति तदपि तन्न शकादिरित्यस्य कुल विधायकत्वात्॥ निरत्रोपसर्गोतिर निवृत्यर्थं कुजेरवर [illegible] र्थे लोदिति स्वामी॥ कुंजो
स्त्रियामिति कुंजे पिहनोदरे तेन च दंतिनामिति विश्वः॥ लतादिभिः पिहित[illegible]॥८॥ ॥ इति शैलवर्गः॥ ॥ बू॥ ॥

अ॰ टी॰ अटं त्यत्र अट गतौ ॥ नटतटि भ्रामवि॰ ॥ कृदिकारादिति ङीष्यन्तु मुकुटः ॥ अटाव यः पद्धिपो त्र पूर्ववत् ङीषसं ॥ त्रा
१९ ष्ट्वादत्तुपसर्जनादिति स्त्री प्रत्यय ॥ ननिषेध इत्याह तन्न ॥ अटवा शब्दस्य कृत्तत्वाभावात् संज्ञा शब्दत्वादिति हेतोर
प्रयोजकत्वात् समुदायस्यानुपसर्जनत्वाच्च ॥ अमर्ति क गतौ ॥ अर्त्ते निः त्वन्यवेपंते च ॥ टुवेपृ कंपने ॥ वेपी ङे ह्यो
र्क्स्वम्रे तीनन् ॥ विन्नुषेण पिबंत्यत्र वापिगतौ ॥ बाकुलकात् तर [illegible] ॥ गाहूते ॥ गाहू विलोडने ॥ बकुन्नमन्यत्रापीति मुच्
कच्छ मदु नयोरिति निर्देशा ॥ क्रस्व ॥ गहनवनं [illegible] यो ॥ [illegible] ने चापि तिहेमः ॥ कानयति दीपयति स्मरादि

अटव्यरण्यं विपिनं गहनं काननं वनं ॥ महदरण्य[illegible]रण्यानी गृहारामास्तु निष्कुटः ॥ १ ॥

कनादीसिकां ॥ वतिष्ठ यवस्यु ड्डुः कं जलमननजीवन अस्येति वा ॥ काननन्तु ब्रह्मास्य विपिने गहने इति हैमः ॥ वनति
वनसंभक्तौ ॥ पचाद्यच् ॥ वनं नपुंसके निरे निबासालयकानने ॥ जद् ॥ मह च्च तदरण्यंच ॥ सन्महदि [illegible] राम
महदरण्य दिरमाररण्ये योमहत्वइति ङीषानुको ॥ हेगृह स्यारामा ॥ कुलस्त्रियान्ति क्रांताः निरादय इति समासः नि १९
ष्कुरस्त्कगृहे यानिस्कात् केदारकवाट योः ॥ हेगृहो पवनस्य ॥ १ ॥ ॥

आरमंत्यत्रहलश्चेतिघञ् प।।।तवनघा योगताद्युर्थइतिसमास ।।ठिकत्रिमवृत्त स्मूहस्य ।। वर्त्तते वृक्षवृन्दे ऽंगशयो ।। ति
राकुञ् ।। वृत्तिति ।: कुटस्यप्रमादः ।। तापूक्तप्रत्ययस्यादितिद् वं । द्वारां ।। एकंमंत्रिणोवेश्यायांश्च ।। गृहस्वोपवनस्य ।। २ ।। आक्रीडं
त्यत्र ।। क्रीडविहारे ।। हलश्चेतिघञ्झेयमा क्रीडमुद्यानमित्यमरमाज्ञायांतु क्री बम् क्रां उद्यांत्यत्रया प्रापणे ।। अधिक
रणेल्युट् ।। उद्यानंस्यात्लिः स । ।। वनभेदे प्रयोजने ।। ठिराज्ञः सर्वेपिमं ।। एवंदस्य मदानां वनाख्यायारितिक्रस्वः ।। यत्रस

आरामःस्यादुपवनं कृत्रिमंवनमेवयत् ।। अमात्यगणिकागेहोपवनेवृक्षवाटिका ।। २ ।। पुमानाक्री
ड उद्यानं राज्ञःसाधारणंवनं ।। स्यादेतदेवप्रमदवनमन्तःपुरोचितं ।। ३ ।। वीथ्यालिरावलिःपंक्तिःश्रेणीलेखास्तुराजयः ।।

स्त्री राजाक्रीडति तस्यैक ।। ३ ।। विष्यतेवि वृत्यादेरपधात्किदितीनवाफलकादीर्घ ।। वाडी पु ।। वीथ्यान ल निपंक्तोब्य
हंगिनाघरूपके इतिहेम ।। अलति अलं भूषणादौ आडि इन् आलि सख्यावलीसेतुष्वनर्थे विन्यासे रायेइतिहेम ।। आ
वलति ।। वल्संवरणे आङ्।। इन् पंचते ।। पचिविस्तारे ।। क्तिच ।। पंक्तिः स्तुं दशे ।। योरिति हेम ।। श्रियते ।। श्रिञ्सेवायां वङीश्री
ति निः श्रेरणान्यकाः संहताविति विम्ब ।।

अ॰टि॰
१५५

पंचसातरपंक्के लिख्यते। त्रिखू अक्षरविन्यासे। विंदलोपाद्गल्डत्गुणोरलयोरेकवस्मरणादृख्। पिछेखोछेखेदेवते १ छे
खाराज्यांजिपावति २ म॰॥राजति॥राजदीसौ॥इन वपिवासौ तिन्वारजीरेखायांयं॥ चेतिहेम॰॥ १ हे निरंतरपंक्तयपक्किसा
धारणयो॥वनानांसमूह॰॥पाशादिभ्योयः १ अंकयते अकि लक्षणे मंदिवासिमथ्थिलुरत्वरखर्जुरादित्वाहूर॥अंकूरश्वांकुर
श्रोकइतिहलायुध॥अंकुरोरोमिणि सलिले रुधिरेभिनवोद्गमेइतिहेम॰॥तद्भिन त्रिभुवं त्रिदिरविदारणे॥सन्नुहिपेति

वन्यावनसमूहेस्यादंकुरोभिनवोद्भिदि॥ ३॥वृक्षोमहीरुहःशाखी विटपी पादपस्तरुः॥

छिप॥अभिनवश्वासावुद्भिचद्भि॥ ४॥वृक्षाति॥वृक्षवरणे पचाद्यच्॥मह्यांरोहति॥रुहजन्मनिप्राडुर्भा
लविभुजादित्वात्क॥शाखास्यास्ति॥व्रीह्यादित्वादिति॥शाखास्यास्तीति पलोकेतरुकाण्ड स्यांजनसात॥
विटपः शाखाविस्तारोस्यास्तिअतः इतिपादैः पिबतिपापानेआतोनुपेतिक॥पादयोरक्षपोवयोरितिहेम॰तरति राम १५५
॥द्भूवनतरणयो॥तमस्रोन्दवरी तुः अनसः शकटस्याकटस्याकंगतिंहंति॥ ॥ ५॥ ॥

अन्येष्वपीति हलन्तेर्डः ॥ कुटति ॥ कुट् कौटिल्ये ॥ पचाद्यच् ॥ मुकुटस्तु ॥ कौ तिष्ठाशाखायते पद्मस्त्वेतिक्रगोष्ठः ॥ वा कुतस्मादन्येष्व
पीति डः ॥ कुटादित्वात् क्ङित्वे गुणाभावः ॥ कुलकान्ते देशाः इति वृद्धेत्वं वा गंधितायां ॥ मन्यते ॥ तत्र कौ नीति विग्रहे कुटादि
त्वोक्तिः प्रामादिकी ॥ आदादिकस्य कौतीति रूपसंभवात् ॥ तौदादिकस्य कुवतेः इति रूपस्य संभवात् ॥ षल गतौ ॥ अकर्त्त
रीति घञ् ॥ मुकुटस्तु सलति वायुना चलति ॥ कसंतेभ्या एरइत्याह ॥ लन्त ॥ दंत्यादेस्तत्र पाग नावात् तालव्योष्मादेस्त

अनोकहः कुटः शालः पलाशी द्रुद्रुमागमाः ॥५॥ ॥

त्रपागात् ॥ पुंसि स्त्री रुह मात्रेपि सालो वरणसर्जयोरिति दंत्यादौ रत्नास्मः ॥ सालः सर्जतरौ वृक्षमात्रप्राकारयोर
पि ॥ पलाशानि संत्यस्य तत्र इतिः ॥ पलाशी वृक्षयोरिति विश्वमेदिन्यौ ॥ द्रु र्वे स्मू — द्रु गतौ ॥ मितद्र्वादित्वं द्रुमुदाये
घृतना शाखा अवयवेषु पि वर्त्तते इति न्यायात् द्रुः शास्वास्याः स्तीति द्रु म्यां मः ॥ द्रुमस्तु पादपे पारिजाते किंपुरुषे
श्वरे इति हेम ॥ नग छति ॥ गम्लृ गतौ पचाद्यच् ॥ अगो योदश ॥ ५ ॥ ॥

अ॰ टि॰ वनपति॥पारस्करप्रभृतिइतिसुट्॥वनस्पतौभव॥दित्यादित्येतिपय॥पुरुष्यजातैःफलहेतुभिः॥एकवनस्पतिर्नाहि मात्रे॥वेन॥पु
२० ष्पंफलेऽभ्म॥एकंओषः॥ओषोव्रीही॥वधीयतेत्र॥उद्धान्न्‌॥राणि॥ययो॥कामरिपधिकरणेचेति॥किंफलपाक॥एवांतोय
स्याःरूपभेदात्स्त्रीत्वं॥एकंफल॥निगच्छति॥निगच्छत्‌॥ण्यते॥फलेग्रहरा॥भरिश्चेतिसाधक॥फल॥ग्रहयफलग्राहकस्य
॥दा॥बंधस्त्वाधोचवंधनेसाधक॥तत्रसाधुरितिघन्‌॥नुायत्नुसुकुट॥दि॥दत्वाद ल्यात्‌॥तत्रअस्यमत्रस्यतत्रभव

वानस्पत्यःफलैःपुष्पात्तैरपुष्पाद्वनस्पति॥ओषध्यःफलपाकांतास्या
द्वंद्वंध्यंफलेऽनहि॥दा॥वंध्योफलोवकेशीचफलवान्फलिनःफलि॥

इत्यत्रपागत॥तत्रसाधुरित्यस्यभा॥ताद्यदित्यधिकारेपा॥वानफलात्यस्यअवसन्नाः॥केशा॥स्यसौव॥रि
निष्केशाः॥सोऽस्मिन्‌दष्टांतत्वेनास्यअतइति॥सयथानिष्केशाएवमन्यफल॥अवकंशून्यमीष्टेतच्छेलः॥सु
प्यजातानिति॥णिनिरितिवा॥फलात्यस्यसंतिमनुपफलबुद्धिभ्यां॥मेनच॥अत॥इति॥पीफलांसइति राम
हृद्रस्य॥फलति॥निफला॥विशरणे॥जीतक्तः॥आदितश्चेति॥इडभाव॥अनुपसर्गात्‌॥ ॥ २०

फुल्ल चीवेति तस्य फुल्लः प्रादिसमासः प्रफुल्लतिवा ॥ फुल्ल विकसने ॥ अच वा उत्फुल्ल संफुल्लयोरुपसंख्यानं उत्फुल्लं करणे स्त्री ॥ ॥
मुत्ताने च विकस्वरे ॥ व्याकृत्त्कोशो संकोचोस्मात् प्रादिभ्यो तुजस्येति समासः मूर्द्धन्यांतो वा कचतिक चव बंधने पचाद्यच वि
गतः कचोस्मात् विकचः चपरोके नाकेरो स्फुटि तेन्यवत् ॥ स्फुटति ॥ स्फुट विकसने ॥ इगुपधेति कः स्फुटोव्यक्तेप्र
फुल्लयोः त्ते व्यामेइतिहेम ॥ ७ ॥ व्यकासीत् ॥ कस गतौ ॥ गत्यर्थेति क्तः अः ष्टो अबंध्यादयो विकसितात त्रि
लिंगपं स्यु ॥ तिष्ठति स्थाणु ॥ वानेति णु स्त्वां रूप भेदात् क्लीबत्वं स्थाणुरस्त्री ति वापाव ॥ स्थाणुः कालेद्दलेहरेफमानअस्त्री

प्रफुल्लोत्फुल्लसंफुल्लव्याकोशविकचस्फुटाः ॥ ७ ॥ फुल्लश्चैते विकसिते स्युरवंध्यादयस्त्रिषु ॥
स्थाणुः वा ना ध्रुवः शंकुः ह्रस्व शाखाशिफः क्षुपः ॥ ८ ॥ ध्रुवेइतिहेम ॥ ध्रुवति ॥ ध्रुव गतिस्थैर्ययोः ॥ इगुपधेति
कः ॥ ध्रुवो वटे वसु योगभिदोः शंभो शंकौ न ... तानपाद जे स्थिरे निश्चिते ध्रुवं खे जस्ततर्कयोः ॥ ... ॥ वज्रिशालि पणो स्तु
मेदे गीतभिद्यपीतिहेम ॥ शंकते स्मात् शकि शंकायां ॥ खडु शंकु शंकू इति माधुः शंकु पत्र शिराजाले संख्याकालकत्वा
... ॥ पादोऽस्त्र मेदमोमे इतिहेम ॥ त्रीणि शाखापत्ररहित तरोः ॥ ह्रस्वा चरा फा ... जं चतक्षस्वे शाखाशिफे मस्य स्तोति
... ॥ बाफुल्लकात् पोऽण्णस्त्रे ॥ एकं ह्रस्व शाखामूलस्य शाखोटकादेः ॥ ८ ॥ ॥

अ॰ टि॰ नप्रकांडोस्य तिष्ठति ॥ष्ठा गतिनि … तौ ॥स्तंब स्तो वज वर्ते ॥स्तंबो गुल्मे तृणादौ नाम ॥ …डकु… गुच्छयोः ॥गुड इति गुड
२१ रक्षायां बाहुलकान्मक् ॥डलयोरैकत्वं गुल्मः ॥सेनाधंदभिदो सैन्यरक्षणसंभिदो स्तंबे स्त्रीय मासमलकोल…
छी वस्त्रवेश्मसु … धरदितस्पा वल्लति ॥वल्ल संवरणे ॥सर्वधातुभ्य इन् ॥वलि संवरणे ॥ इति वाचस्पतिः ॥पचा
द्यच् ॥गौरादित्वात् ङीषीति … कुटा द्रिश्चिंत्या ॥वल्ली स्यादजमोदायां लतायां कु… मांतरे इति हेमः ॥प्रत

अप्रकांडे स्तंबगुल्मौ वल्ली तु व्रततीर्लता ॥

तोति ॥तनु विस्तारे क्तिच् ॥क्रौंचसंज्ञायां पृषोदरादित्वात् यस्य वोवा प्रततिस्तथेति हलायुधः ॥यद्वा व्रतमिव क
रोति ॥व्रतच्छादित्वात्करोतिडिति ण्यन्तात् बाहुलकात् डतिः ॥व्रततिस्तु प्रतानिन्यां विस्तारे इति हेमः ॥लतति सौत्रो राम
धातुर्वेष्टनार्थः ॥पचाद्यच् ॥लता ज्योतिष्मती दूर्वा स्त्ररवा वल्लि प्रियंगु स्पृक्का माधव्याः कस्तूर्यामिति हेमः ॥त्रिणिज २१
तामात्रस्य ॥शाखापत्रप्रचयः प्रतानस्सोस्त्यस्याः स्यात्प्रतानिनी ॥ इदं त्रयं लतावीरुधादित्राष्टकं याच्या विरूणाहि ॥

रुधिर आवरणे क्विप् रुत् अन्येषामपीति दीर्घः साहचर्यात्स्त्री नदित्वादीति दीर्घः ॥ न्यंकादित्वात्कुत्वमिति स्वा- ॥ क्विपि त्वारुधेल्त
त्वाद्दर्शनात्कुत्वादर्शनाद्वा वीरुध्वलता विरुपं ॥ स्त्रियां गुल्मः ॥ गुल्मोस्त्यस्या अतइनि ॥ वल्लसंवरणे विस्पपिष्ठविशि
पोलयाः इति कः ॥ संप्रसार ॥ उलपः उल्यते उलः सोत्र आवरणार्थो दिगण्यथोना ॥ कपश्चात्र ॥ उलपेति कपोवा ॥ विट पादप
इत्यपः इति स्वामिमुकुटौ ॥ तन्न तादृशास्त्राभावात् ॥ उपलस्तुगुल्मिनी उलपा भेदयो रितिहेमः ॥ त्रीणि ॥ स्त्री ॥ नगस्य

लता प्रतानिनी वीरुद्गुल्मिन्युलप इत्यपि ॥ स्त्री ॥ नगाद्यारोह उच्छ्राय उत्सेधश्चोच्छ्रयश्च सः ॥

तयेः आरोहणं भावे घञ् दैर्घ्यं आरोहोदैर्घ्यमुच्छ्राये स्त्रीकट्टांमान भिद्यपि ॥ आरोहणे गजारोहे इति हेमः ॥ आदिना
गिरि देवालयादिग्रहः ॥ उच्छ्रयणं ॥ श्रिञ् सेवायां ॥ उदिश्रयतिइति घञ् ॥ उत्सेधनं ॥ षिधुगत्यां भावेति घञ् ॥ उत्सेधस्तु छयेन
स्त्रीलाबंमंहननेपि च ॥ श्रियो वाऽकुलकारेरपि घञ् ॥ त्रीणि वृक्षादि दैर्घ्यस्य ॥ प्रकाशते ॥ कडभेदते चूडादिः ॥ एरश्चप
योद्धरादिः ॥ प्रकाश्यते ॥ कमुकां तो ॥ शिखुः वरंगद यश्चेति शिवास

कांडोस्त्रि पेचकः मेमलकं कांतरे तरोरितिहेम ॥ स्कंधते आरुह्यते ॥ स्कंदिर गतिशोषणयोः ॥ कर्मणि घञ् । अनेनैवास्पेयकु मरुतेन उपात्तोस्कंदधातो स्कंदेश्च स्वांगइत्य ॥ प्रत्ययोधस्यांतादेशः इत्युक्तं ॥ तन्नात ॥ स्कंतो विदाताता ॥ स्कंधस्यान ॥ तौ वंशे संपराय स्म हयो ॥ काये कंध कांडे च मात्रादौ छंदसोमितिधांते पमेदीनीह ॥ १० ॥ शाखाति शाखवा सा पचाद्यच् ॥ शाखा भुमांतरे वेदांते शेभुजे पक्षांतरे तिके इतिहेम ॥ ६ स्कंधज शाखा शाल नं शाल्व चदेजे ज्वलीतियाः शाला तरुस्कंधशाखा शाला

अस्त्री प्रकांडः स्कंधः स्यान्मूलाच्छाखावधिस्तरोः ॥ १० ॥ समे शाखालते स्कंधशाखा

शाले शिफाजटे ॥ शाखाशिफावरोहः ॥ स्यान्मूला च्चाग्रं गतालता ॥ ११ ॥

भवनमिष्यते इति शाश्वतः ॥ ६ स्कंधा प्र ॥ मोत्पन्नशाखायाः शेतेशीङ् स्वप्ने बाहुलकात्फक् ॥ कस्य खश्च शिफाः टायांस रिति मांसिकामांचमातरि ॥ जटतिजट संघाते पचाद्यच् ॥ स्यजटा रूपस्पवृद्धेः शाखा या अवलंबिनी शिफा अवरोहति निंबने ॥ रुह बीजजन्मनि पचाद्यच् ॥ अवरोहोऽवतरणेप्यारोहे चलनो ऊर्मेरएकं ॥ मूलाद्रूर्ध्वंगता शिफा लतास्या त्तमुकुटस्तुग्रसे गादवरोहस्यार्थातरमाहतरुमूलात प्रभृतिवृत्ताग्रपर्यंतगतागद्रुच्यादिलताप्यवरोहइत्यादरएकं ॥ ११

श्रायते भिक्ष्सेवायां तै ॥ श्रयते ऽसौ ग्रामः किंचेत्युत्तुः स्थाने ॥ शिरादे शिरः प्रधाने सोनाग्रे शिखरे मस्तके पच ॥ अगति अग्रत्कुटि
ला [illegible] ज्ये प्रागवज्ञे निसाधु ॥ अग्रं [illegible] स्ताहूपरिमाणे पलेस्य ॥ [illegible] देवप्राते च स्यान्नपूसकं ॥ अधिके च प्र
धाने च प्रथमे चाभिधेयलिंगः ॥ मूलं शिफायां [illegible] ॥ शिखरादि [illegible] ॥ शिखरं स्यात् द्रुमाग्रे चाद्रिशृंग पूलकाग्रयो ॥ त्रीणि
मूलेति ॥ मूले प्रतिष्ठायां ॥ इगुपधेति कः ॥ मूलं शिफा [illegible] विन्नेति के बध्नाति बध्यते ॥ बंध बंधने ॥ बंधे ब्रधि बुधौ
ति बकु बुध्नो बुधा मूले लरुद्रयये अंघ्रिर्नामनामयस्य ॥ अंघ्रिर्नपादमूलयोः ॥ त्रीणि मूलमात्रस्य ॥ सरतिकालांतरं स

शिरोग्रं शिखरं वा ना मूलं बुध्नोऽङ्घ्रिनामकः ॥ सारो मज्जा नरि त्वक् स्त्री वल्कं वल्कलमस्त्रियं ॥ ११ ॥ ॥

गतो ॥ सस्थिरे इति घञ् सारो बले मज्जनि च स्थिरांशे न्याय्ये च नारे वा धनेऽपि ते च सारं वरे न्यवसमुदाहरंति ॥ मज्जति ॥ टुमस्
जो शुद्धौ अन्ये तु श्वत्रि साधु ॥ समो समानलिंगो नरेति वा पामः ॥ पूसीत्यर्थ ॥ त्वज्जा वज्रा ज [illegible] रो स्थिसारयो
रिति नागुरेरा न तोपि मज्जा काम जयासहेति द्विपको शाच त्वचति त्वचू सवरणे ॥ क्विप् ॥ तनोति ॥ तन्यते वा ॥ तनु विस्तारे
॥ तनोते रन्श्च वः ॥ वाचिक् ॥ वलति वल संवरणे अंगुत्र वल्को ल्कादि ति कन्नयद्ध ॥ वल्क परिभाषणे वल्कयति पचाद्यच्च ॥
वलति वा [illegible] कात्रालच् ॥ वल्के ला ताति तु स्त्रीमा वल्कलस्य शाल्कयोः त्रीणि ॥ १२ ॥ ॥ ॥ ॥

काश्यते॥काशृ दीप्तौ॥क्वनि कुधिनीरमिकाशिभ्यः क्थन्॥तिनुन्नेति निष्ठा॥काष्ठं दार्वपि काष्ठानुगकर्षे [illegible] द्वे हरिद्रादारु
हरिद्रायां काञ्चमानपञ्चभी घपीति हेमः॥दीर्यते हृसः॥निजनितिन्रूण्॥पुंनपुंसकयोर्दारुरिति त्रिकांडशेषः॥दारुस्यात्पा
त्रलेकाष्ठे देवदारु नपुंसक॥द्वे काष्ठमात्रस्य॥इंधे [illegible] नि॥इंधी दीप्तौ॥करणेतिल्युट्॥एधतेनेन अमुन्
इध्मते तेन जिइधी दीप्तौ॥इषियुधीन्धीति मक्॥अनिदितामिति नलोपः॥हलश्चेति करणे घञ्॥अवोदैधौद्मेति
निपातितः॥एधः पुंस्ययं समिध्यते नया सं पदादि॥त्री रपग्निसंदीपन [illegible] काष्ठदौ॥द्वे यागादौ हूयमानकाष्ठ

काष्ठं दार्विंधनं त्वेध इध्ममेधः समित्स्त्रियां॥निकुहः कोटरं वानावल्लरिर्मंजरिः स्त्रियौ॥१३॥

स्यपंचाप्यपर्याय इति स्वामी॥निश्चयेन कुहयते॥कुह विस्मापने पचाद्यच्॥कुहति वा॥इगुपधेति कः इति कुहः॥तल्ल
कुहेश्वरावद्तात्मनेपदित्वात्॥कुटनं कोटं॥कुट कौटिल्ये॥भावे घञ्॥कोटं राति॥रा दाने॥आतोनुपेति कः॥द्वे द्रु
दिरंध्रस्य॥वल्लति॥वल्ल संवरणे क्विप्॥ऋच्छति॥ऋ गतौ॥अच इः॥वल्लवासावरिश्च यद्वा॥वल्लेः संपदादित्वात् क्विपूर्व
छमृच्छति॥अच इः॥मंजुत्वमृच्छति अच इः॥शकंध्वादिः॥द्वे॥१३॥ ॥

पतंति। पत्तृपेगतौ॥ष्ट्रन्॥पत्त्रं पलं॥ नेपत्रेपर्णेस्यात्पत्रेशरपक्षिणे॥पलमुन्मानसौं मांस्ययो॥पलंमांसमश्नोतिअस
नोजने॥कर्मण्यणु॥मुकुटस्कपलगतौघञर्थेकः॥पलतिरक्षतिजलादेः॥पलरक्षणेपचादिः॥पचैलंचलनमश्नुतेव्या
प्नोतीत्याह॥तत्रघञर्थेकइति॥तस्मा[illegible]धेड़निपृथ्वर्थमितिपरिगण्यानात्पलरक्षणइतिधातोरसत्॥रवपचा
द्यजंतस्य॥पलंचलनमितिवाक्यासंभवाच्चपलाशः॥किंशुकःशालहरितपोर्णिज्ञमस्थपलाशंछदनेरक्ततेरतिहेमः॥

पत्त्रंपलाशंछदनंदलंपर्णंछदःपुमान्॥

॥पलाशः॥किंशुकेऽस्त्रीपि॥हरि[illegible]त्रे॥छद्यतेनेन॥छद्यतेनेन॥छदअपवारणे॥आधृष्याद्वेतिणिजभावपक्षे
करणेल्युः॥छदनंछदनपक्षेपिधाने॥छिदिकर्तने॥दलविदारणे॥पचाद्यच्॥दलमुत्सेधखंडयोरस्त्रीछेदेथचद्रव्य
पत्त्रेपि॥पिपर्ति॥पृपालनपूरणयोः॥कृ॥पृवृभिधाञ्भ्योनः॥यहृ॥छणति॥छणप्रीणने॥पचाद्यच्॥यद्वापर्णयतिप
र्णदरितभावे॥पचाद्यच्॥यन्तुमुकुटः॥पीपरी॥प्रीणयतिहृप्रीणयति॥रुछप्रीणने॥पचाद्यपिचि॥ ॥

अ॰ द्वि॰ वा पर्णमित्याद ॥ तृल ॥ अस्लं नवात ॥ पर्ण स्त्रियत्रे पर्णन्तु पत्रेऽइतिवैम ॥ छद्यतेनेन ॥ णिज्र भावेच्छ सिज्ञायामितिघः ॥ छदः पला
२४ शेगुरु निर्गंथिपर्णतियो ॥ [illegible] षट् ॥ पल्यते संपदादित्वं यतेरु द्रोऽस्द ॥ पलन्चासौ लचश्च पल्लव ॥ किसलं चले ॥ विटपे
विस्तरे लस्क रागे शृंगारपिंग योः ॥ व्या डिस्त्व पुंसि क्लेबे च पल्लव ॥ किंचित्सञ्चलति ॥ पलगतौ बाकुल कात्क पन्नपस्त
यः पृषोदरादि ॥ हि नव पत्रस्य विस्तरयां ॥ स्कैस्ल न्न आच्छादने प्रथनेवाव राह्डतिभावेघञ्ञ विस्तारस्तनो ॥ [illegible] पा ॥ तेपा

पल्लवोस्त्री किसलयं विस्तारो विटपो स्त्रियां ॥२४॥

रस्त्रघो ॥ आतोनुपेतिकः ॥ ययहु ॥ विस्तांपानं पापाते घञर्थेक ॥ यछ्ठविद्यते वा विट आक्रोशेवि परपिष्टपेति कपन ॥
विटपोनस्त्रिमांस्तं बशाखा विस्तर पल्लवे विटाधिपेना ॥ छेगखादि विस्तारस्य ॥ केचित्तुमेदितीकाशादेव पल्लवादि राम
चतुष्टमम्मेकार्थमाहुः ॥ शाखा मां पल्लवेस्तंबे विस्तारे विटपो स्त्रियां मितिरभसा ॥ चस्कंधाद्रूर्ध्वं तरोः करयोम २४
तइतिकात्याच ॥२४॥ ॥

आदिनीलतागुल्मादिस्तंबः॥ केचित्तु वृक्षादीनामिति॥ पूर्वे पापि संबध्नंति॥ फलति॥ फलनिष्पत्तौ॥ पचाद्यच्॥ फलं निष्पन्नं स
स्य शब्दवाच्यं॥ फलं हेतुकृते जाती फले फलकमस्य योः सम्लिंग सिस्व पे॥ मान्द्रामसिस्त्र्योयः॥ [illegible] टेतु शस्तु हिं मायांश
स्यते॥ तत्किरा सिचती पतन्नकापिति मुकुटो क्रिश्चिंत्या अचोयदि [illegible] दानमुपसंख्यानात्॥ षसेदं त्यस्य॥ तकौत्फ
गहणाच्च हि फलस्य॥ वृत्तकरणे॥ वाकुलकादं जिघ्र षीतिक नु मस्तु [illegible] णोतेन्तु किं तिसु त्रं [illegible]॥ वाकुल्या
त्वपरत्वमितिचिंत्यं॥ अनुस्वारं प्रतिरंभ तिण च स्यासिद्धत्वात्॥ वृतं प्रसबंधे धवीधारस्तु चाग्नयो॥ प्रसूयते॥ षू प्रस

वृन्तादिनां फलं सस्यं वृन्तं प्रसवबंधनं॥ आमे फले शलाटुः स्याच्छुष्के वानमुभे त्रिषु॥१५॥

वे॥ ऋदोरप्॥ वध्यतेनेन बध बंधने करणे ल्युट्॥ प्रसवस्य पुष्पफलपत्रस्य बंधनं॥ द्वे॥ शलति॥ शल चलने संवरणयोः प
चाद्यच्॥ अटति॥ [illegible]॥ मृगय्वादित्वात् कुः॥ शलश्चासावट् [illegible]व्यादि॥ शारीरादित्वे ल्य[illegible] टुरत्तुष्मभेदात्॥ श
कं॥ फले इत्येव वामृतिस्म॥ पिओवे शोषणे॥ गत्यर्थाकर्म केतिकर्तरि क्तः॥ आदितश्चेति णत्वं॥ वन्यते॥ वनु याचने॥ या
चतो घञ्॥ वानं शुष्कफलं शुष्के सी वने गमने कटेः॥ जलसंप्लुतवातोर्मिस्तुरंगा सोरभे ष्वच च इति हेमः॥ उ
भे शलाटुवाने त्रिषु॥ एकं॥१५॥ ॥

क्षरति ॥ क्षरसंचलने (?) ॥ क्षारकोऽस्य । कोरके पक्षे दिवाशेऽइतिहैम ॥ क्षारकपत्तिमत्स्यादि पिटके जालके पि च ॥ जालमिव बद्धमवेक्षते इति कन् । जालकं कोरके ॥ दंभे कुलायानायधी योरपि नपुंसि मोचनफले स्त्रियां तु वसतांतरे गिरिसारजन्तुकायामपि स्याद्विधवास्त्रियां ॥ भरान ॥ मक्षमरवितरणः ॥ जालिका ॥ कलिकाह्रस्य कलयति ॥ कलूगतौ संख्याने च कराद्विः ॥ अच्च ॥ स्वार्थे कन् ॥ कुमति ॥ स्मरदीप्ततारे ॥ कनादिभ्यः ॥ कुन कोरकोस्त्री कुड्मलेस्यात्कोजालक मत्पालयोः ॥ ६ अविकसितकलिकायाः ॥ गुंफते गुधिपरिवेष्टने ॥ गंधि गुधि कुपि भ्योतिसः किः तस्तवके हारभेदे चपुंस्कः

क्षारको जालकं क्लीबे कलिका कोरकः पुमान् स्याद्गुच्छकस्तु स्तबकः कुड्मलो मुकुलोऽस्त्रियां ॥१६॥

स्तंबे पिकानि तइतिदं त्यांते ॥ श्री भोजस्तु स्यादिभ्यः सूत्रणित्याह ॥ स्वार्थे कन् ॥ स्यादि स्तबके गुच्छे मुक्ताहार कलापयोरिति च वर्गान्तेर तिदेव ॥ स्तूयते ॥ स्तु स्तकतौ ॥ कनादिभ्यो कुन ॥ यक्षातिष्ठति ॥ स्थ तो वजपके ६ विकासोन्मुखकलिकायाइति मुकुट ॥ कलिकादिक दंबस्पेत्यने ॥ कुड्यतिकुटति वा कुटछेदने कौटिल्ये वा ॥ कुटि कुडिभ्यां क्मलच्च ॥ मुंचतिकलिकात्वं मुकुचू मौ त्तणे ॥ बाफलच्छलकु ॥ मुचेरलकु ॥ कलमुलं चातइति स्वामिमुकुट ॥ टौ तन्न ॥ तादृशस्तत्राभावात ॥ ६ इषद्धि हिकोसोन्मुखकलिकायाहै ॥१६॥ ॥ राम
२५

सुष्ठु मन्यं ते ज्ञाभिः॥ मन ज्ञाने॥ असुनुचुकुट स्य सुश्वातंमन आप्ति रितिविग्रहे यथा हि सामासस्त्वाह॥ तन्न॥ स्य पदार्थत्वाज्ज्ञा
ज्ञात स्तु प्ति स्त्रियां सुमनस्स्त्र ह्निर लक्कोशः॥ सुमना पुं माल सा स्वयं नाधार देव यो वयो रिमे दिनी॥ द्वे काल मपि पुष्प
सुमनाः॥ कुसुम मि तिनाम माला॥ पुष्पति॥ पुष्प विक ने॥ पचाद्यच्॥ पुष्पं क्लिक सज्ञा न्त्र वेधतदस्य॥ वे मानेत्वकु
सु मेनेत्र रूजपी ति हेमः॥ प्रसूयते स्य॥ षूङः प्राणिप्रसवे स्वादय ज्ञो॥ दितजो दितश्चेति निष्ठा नत्वं प्रसूनं तु॥ प्रसु

स्त्रियः सुमनसः पुष्पं प्रसूनं कुसुमं सुमं॥ मकरंदः पुष्परसः परागः सुमनोरज॥ १७॥

ने फल पुष्पयोरि तिहेमः॥ कुस्यति॥ कुस संश्लेषणे॥ कुसे रुं नोमेदेताः इत्यूसः कुसुमं स्त्री रजो नेत्ररोगयोः॥ स
र्वसाधु समानेषु समं स्यादभिधेयवत्॥ चत्वारि॥ मकरमपिद्यति काम जनकत्वात्॥ दो अवखंडने॥ आतोनुप
तिकः॥ पृषोदरादिः यद्वा॥ प्रकार मथं दे ति॥ अंदि बंधने॥ किर्मण्यण॥ त्रां कथादि पुष्पस्य रसः॥ द्वे॥ परागच्छति॥
गम्लृ गतौ॥ अन्येष्वपी तिडः॥ परागः॥ कुसुमे रेणौ धूलि स्नानीयपयोरपि॥ गिरि प्रभेदे विख्याता वुपरागे यश्च द

अ॰ द्वि॰ टी॰ द्वाभ्यां स्त्रीपुंसाभ्यां हीनं फले पुष्पे च वक्ष्यमाणमश्वत्थादि फलपुष्पादि ... वर्तमानं नपुंसकलिंगं ज्ञेयमित्यर्थः विकारा
२६ वयवयोरुत्पन्नस्य प्रत्ययस्य फले लुक् पुष्प ... मिति लोपः पूर्वोक्तापवादः स्त्रियामिति हरीतक्याः फलं हरीत
की॥ हरीतक्यादिभ्यश्चेति लुप्। लुपि युक्तवद्व्यक्तिवचने॥ हरीतक्यादि॥ व्यक्तिरिति लिंगमेव प्रकृतिवल्लिंगसंख्या आदिना को
शातकी द्राक्षा बदरी कंटकारिकेत्यादयः॥ अश्वत्थस्य फलमाश्वत्थं ... त्वादिभ्यो पावे पो बिल्वादिभ्योण् विधेनापि लुक्

हि द्वी नप्रसवे सर्वं ... ब ... री ... क्यादयः स्त्रियां॥ आश्वत्थवैणवप्लाक्षनै
यग्रोधैंगुदं फले॥१८॥ बार्हतं च फले जंबू --- --- स्त्री जंबु जांबवं॥

न्यग्रोधस्य वक्केवलस्य पैसे च॥ ऐंगुदाद्यं॥ १॥ बृहत्याः फलं ... कृष्य ... एकैकं जमति जमु अदने॥ अंद्दं ... जमुत्पत्ते ...
प्रत्ययो वुगागमश्च निपातितः॥ जंबू स्यात् पाद यांतरे॥ तथा सुपेन्सरितृहीयभेदेपि च स्त्रियां जंबाः फलं जंबा वत् ... तस्य
विधानान्न लुक्॥ फले ओर च॥ तस्य लुब्वेति वा लुक् लुपि युक्तवत्॥ फले फले जकुलुपि जं ... ॥ अपि जांबवत् लुकि जंबूफ राम
लान पुंसके त्रीपि जाताः॥ पुष्पं जाती प्रभृ ... ज ... लमिति ... देरन्तोष्णश्च लुपयूथिकाशेफा ले ... निका ... फ २६
लानि॥

पवा अवयवे च ॥ आग्नेयीत्यण् फलपाकान्तामिति ङीप् माषा मुद्गाः ॥१९॥ विदार्याद्यास्तु कूष्मांडाः मूलं पुष्पमपि विदारी गंभारी शालपर्णी पाटला या पुष्पं तु किंतु पाटलं पाटल ॥ कुसुमे वर्णे प्यापाटलस्तु त्रीहि श्रुपाटल इति [illegible] गोपि वृष्यते ॥ बुध अवगमने मतेसर्वधातुभ्य इन् बोधिस्तद्रुमः बोधिद्रुमः बोधिः पुंसि समाधिश्च मेदिदे पिप्पल पाद पे रत्न कोशे पिप्पलो बोधिर श्वत्थ इति चलं दलमस्य पिप्पलं जलमस्यास्ति मूले सिक्तत्वात् ॥ अत्र आद्य [illegible] पिप्प[illegible] सप्तिले नक्षत्रे छेद [illegible] ॥ कुं

पुष्पे जातिप्रभृतयः स्वलिंगा व्रीहयः फले ॥१९॥ विदार्याद्यास्तु मूलेऽपि पुष्पे क्लीबेऽपि पाटला ॥
बोधिद्रुमश्चलदलः पिप्पलः कुंजराशनः ॥२०॥ अश्वत्थेऽथ कपित्थे स्युर्दधित्थग्राहिमन्मथाः ॥

जरेण ग्रस्यते ॥ अश्वत्थो जनेक मर्णी ल्युट् ॥२०॥ शाल्मलिवदाद्यपेत्य यानश्वस्थिरं तिष्ठति ॥ स्थूपीतिकः पृषोदरादियत्र अश्वत्थजनमस्यास्ति अर्शआद्यच् ॥ आपः [illegible] जाजाद्दे तंत्री तमश्वत्थं [illegible] षमिति केशार त्नमाला ॥ अश्वत्थः पिप्पलो ऽस्याद श्वत्था पूर्णिमा मता ॥ पंचकयस्ति द्वंद्वत्यत्र ॥ अमरमालायां पर्वगत्वेतीयमध्योपि पृषोदरादिः ॥ दधिवर्णो द्रवस्तिष्ठत्यस्मन् गृह्णाति ॥ ग्रहउपादाने ग्रह्यादित्वात् णिनि ॥

अ॰ टि॰ टी॰ मननं। मनज्ञाने। संपदादिः॥ गमः। कौ गमादीनामिति नलोपः॥ तुक्। मथति। मथ विलोडने। पचाद्यच्। मनोमथः मन्मथः

२७ कामचिंतायां कपित्थकुसुमायुधे॥ दधिफलेस्य॥ पुष्पयुक्तफलमस्य दंतानां शा[illegible]त्वात्॥ तस्मिन्॥ २१॥ उल्लंघितं

मंबरमनेन॥ उदति रथेनांबतेवा॥ अवि शष्टे॥ बाहुलकादरन्॥ पृषोदरादिः॥ उदुं[illegible]लुद्देह ल्यांरत्नभेदे च षंढ

के॥ कुष्टभेदे पिष्ट मारत्ताम्लेपिस्यान्नपुंसकं इति विश्वः॥ मुकुरस्तु मेदनीसंमतात्वर्गत्रितीयमध्यमप्पाद॥ तन्न त

तस्मिन्दधिफलः पुष्पफलदंतशठावपि॥ २१॥ उदंबरे जंतुफलो यज्ञांगो हेमदुग्धकः॥ कोविदारे चमरकः कुद्दालो युगपत्रकः॥ २२॥

त्रमध्यवर्णनियमाभावात् आद्यंतयोरेवनियमात्॥ जंतवः॥ फलेस्यापयज्ञमंगति॥ [illegible]॥ कर्मण्यण्देमव राम

मुत्वग्लयति॥ दल विदारणे॥ कर्मण्यण्॥ शकंध्वादिः॥ युग्मपत्रमस्य। चत्वारि कचनार इति ख्यातस्य॥ २२॥ २७

कांडे कांडे सप्तपर्णान्यस्य॥ विशाला त्वगस्य। शरदि पुष्यति॥ कालाद्यपुष्पादिस्यण्॥ शारदीयं तापी शरदी नौ यपि पिष्यंत्यां सप्तपर्णे चि शारदीति दंत्या ते पुरुत्र॥ विषमाश्छदा यस्य। चत्वारि छदनानि निरव्या तस्या॥ जारगन्नेरगेशं कायांसंपदादि॥ आरगंरोगश्चं कामपि हंति॥ कर्मण्यण्॥ बकुलं तण्॥ ति हंते वधः। अदंतः। एपद्धो पा वित्पलो पः॥ पद्धारं जुरागोसं पदादि॥ आरजं रोग रागमपि हंति॥ यत्तु मुकुट आसमंताद्गुजं वधाति छिनत्ति॥ वधच्छेदने से चनतपरणेषु पृषोदरादिरित्याह॥ तन्न उरुक्ष धातो पाणिनीये॥ कुत्रास्य दर्शनात्॥ यत्तु अक्तपं तरमतिजनिवध्यो क्षौतिसूत्रे वृत्ति॥ तन्न मुनित्रयविरोधात्। दोति अपं

सप्तपर्णो विशालत्वक् शारदो विषमच्छदः॥ आरग्वधे राजवृक्षशम्पाकचतुरंगुलाः॥ २३॥ ॥

चितं मनोरमा मंडने। यद्यपि स्वामिनो क्रमासमंताद्गुजां वधो लोति॥ तदपि न व्यधिकरणबहुव्रीहित्वं पृषोदरादित्व कल्पनं प्रसंगात्॥ अत्र। कोपि कस्वारपि॥ आरग्वधोप्यसंपाकः। कृतमालस्तथा वर्धकशतिरल्लकोशात॥ राजा चासौ वृक्षश्च॥ वृक्षाणां राजा॥ राजदंतादिरिति वा रोगाणां राजा नं वृक्ष्व नीति वा। आवृश्च छेदने बाहुलकात्क॥ पा कोस्यू दंत्यादि॥ शं कल्याणं पाकोस्येति तालव्यादिरपि॥ स्वामी तु शामी। शिबिमकती। ण्हरन्तु शम्याकमिति पार मान्यते। संपाकस्त कर्केचिघृषे। सम्पाक चतुरंगुले च तत्रांगुलपः॥ प्रमाणं अस्याप पर्वणि तं योगा द्वयोपि॥ २३॥

आरेवपतिनिःसारपति।मलसारकत्वात्।रेहलगतौ।णिच्।अवतिअत्सातत्यगमने।पचाद्यच्।आरेवूवासाव तस्थ्वस्था
धिनुहंती।कर्मण्यण्।हन्स्तोचिरणलोः।क्रतामालास्य।पुष्पैःशोभनो।गोः।सुष्ठुपर्णान्यो।तिवाया।मः।अस्तैोघतवहे
डइतिख्यातस्य।जनम्रतोजमुअदने।गंभीरादयश्चेतिसाधुः।दंतानांशमत्।जंभमयस्मकृ।स्वत्वात्।जंभिगात्रवि
नामे।पचाद्यच्।रधिरभोरितिनुम्।गंभीरादिरन्।वृषादित्वात्कत्वंच।जंबीरःत्रस्थ।पुष्पेस्यात्।यथादेतशमत्।मेपं

आरेवतव्याधिघातकृतमालसुपर्णकाः।स्फुःजंबीरेदंत्रशमजंभजं
भीरजंभलाः।रथा।वरुणोवरणःसेतुस्तिक्रशाकःकुमारकः।। ॥

वजंभीरीतिख्यातस्य।।रथ।।वृणोतिवृज्वरणे।।कत्वरिव्युद।।करणेवाकृवृदारिभ्यउनन्।।वरुणस्तरुभेदेस्यु
स्तीचिपतिस्त्रयोयोः।।सिनोतिसीयतेवा।।षिञ्बंधने।।सितनीतितुन्।।सेतुनीलोकुमारके।तिक्रःशाकोस्पर राम०
शाकत्वंवाम्यापत्राणां।शाकमध्येपागतम्।तिक्रशाकस्तुखदिरेवरुणेपत्रसुंदरे।।कुमारश्चिरतरुणत्वात्।। २९
कुमारक्रीडायां।।पचाद्यच्।कुमारइवइवेगतिकृता।वितिकन्पंच।।पुमान्नगध्व।। ॥ ॥

उपमितव्याघ्रेतिसमासः॥पुन्नागःनश्रेष्ठःप्राधान्यात्सत्वपून्नागस्तुसितोत्पले॥फलीफलेनरश्रेष्ठेपांडनागेद्रुमांतरे॥
पूरति॥पुरअग्रगमने॥पुरःकुषन्॥यत्नुषिपन्नि॥इतिविगृह्य॥पूरःकुषतिलुपन्यस्तमुकुटेनतन्मनसात॥पुरुष
स्वात्मनिरेपुन्नागेच॥तुंज्यते॥तुजिहिंसायांघञ्॥उच्चत्वाद्वन्यघकादिनुंगः॥पुन्नाग॥नागावुधेस्वादूर्ननेस्य
पूफलतेत्यवतनुं॥प्रोन्नादरिप्रा ... रायामापिष्यतेइतिदेम॥प्रशस्ताकेसरा॥अस्यअर्रांआधचू
केसरोनाम॥केसा॥तुरं॥सिंहयोस्कंधकेशेषुवकुलद्रुमे॥पुन्नागेहेमकिंज॥केस्पात्केसरंनुहिंगुनीतिहि

पुन्नागेपुरुषस्तुंगःकेसरोदेववल्लभः॥२५॥ पारिभद्रेनिंबतरुर्मंदारःपारिजातकः॥

मः॥दिवानांवल्लभः॥पंचगुर्जरदेशेसंदेसराइतिख्यातस्य॥२५॥पारस्यपालिअतइतिःपारिपारं॥तंभद्रंमङ्गलं पारिभद्र
निंबाद्रिमंदारेदेवतरुणि॥तियमयति॥यमउपरमे ... ॥निंबतिणिबिसेचने॥पचाद्यच्॥बवयोरैक्यंकर्मणिघञ्
वा॥निंबसंकल्परूगकपार्थिवादि॥मंदारअरामस्यमंदरुच्छतिवा॥ ... ॥कर्मण्युपपदः॥मंदतेमदिस्तुत्यादौ॥अ
गिमदिमंदिभ्यआरन्॥पारिपारंगतंजातंजन्मास्यापारिणःसमुद्राज्जातोवास्वार्थेकः॥चत्वारिवकाय्मानीतिख्या
तस्य॥अतिशयेतनेशाति॥णिन्समाधौइगुपधेतिकः॥

य यद्वा ॥ निष्क्रांतो निशा अत्यादय इति समासः ॥ पृषोदरादिः स्पंदते ॥ स्यं प्रसुस्रवने ॥ बकुलमन्यत्रापीति मुकुटः ॥ स्यंदनं तु
स्मृतं स्त्री बंदथांगेति शेनरी तिरभसः ॥ स्पंदनेन तु स्तौ नारिरिति निरोनारये स्त्रियां ॥ नयति पीं प्रापणे ॥ निमेमिः पुं
ल्लिंगस्त्रि निशेने मिश्रक्रशांते स्त्रियामपीति रुद्रः ॥ ढ्रलोपे इति दीर्घः ॥ रथस्यपद्रु ॥ तंत्रापं [illegible] कत्वात् ॥ अतिशयितो
मुक्तो वि [illegible] ॥ २८ ॥ वच्यते ॥ बाकुलकात् [illegible] त्वं चवंजुलः ॥ पुंसि तितिषेवेनस्रा शोकयोरपि ॥ चित्रं करो

॥ ७ ॥ तिनसे स्पंदनो नेमी रथद्रुरतिमुक्तकः ॥ २८ ॥ वंजुलश्चित्रकृच्चाथ द्वौ पीतनकपीतनौ ॥

ति अतिशयेन पिच्छुत्वात् ॥ क्किश्वसमपीतं करोति ॥ तत्करोति इति णी च ॥ बकुलमन्यत्रापीति मुकुट चैव तने [illegible]
नोति ॥ तनु विस्तारे ॥ पचाद्यच् ॥ कपीनां कपेर्वा स्पवातनः ॥ अन्येषामपीति दीर्घः ॥ यद्वा ॥ या लक्ष्मीस्तन इतनः
कपीनां कपेर्वा इतनः ॥ आम्लमततिअतमातत्यगमते ॥ कन्यादित्वोवृन्द्रुस्वादिपिअम्लत्वमतति ॥ ॥

रलयोरैक्यकपिचूतोऽम्रातकोऽस्य पांक्तस्तु एतकातिविकांत्रोषः॥ आरामचालाज इति ख्यातस्य॥ मखुते॥ मन्यतेवा॥ मह्लपू
जायां॥ मनुस्नाने वा उल्लुकादयाश्चेति साधु॥ गुडपुष्पं मधुनामाद्रुमा॥२७॥ वनप्रस्थे वनैकदेशे भवः॥ तत्रजा
वइत्यप्ये॥ वानप्रस्थो मधुकेपि स्यात् तायाश्रमेपुमान्॥ मधुष्ठीवति ष्ठिवु निरसने इगुपधेति कः॥ पृषोदरादि
मधुष्ठागर्भेस्येतिवा पंच मधु उडा इति ख्यातस्य॥ अत्र मधुके मधुलाति लादाने॥ आतोनुपे तिकः॥ अन्येषाम

आम्रातके मधूके तु गुडपुष्पमधुद्रुमौ २७॥ वानप्रस्थमधुष्ठीलौ जलजेऽत्र मधूलकः॥ पीलौ गुडफलः स्रंसी तस्मिंस्तु गिरिसंभवे॥ २८॥ ॥

पातिदीर्घः॥ स्वार्थेकेन गिरिजेत्रेति मूत्रपाठ इति सुभूत्यादयः॥ गौरक्षाकोमधुकोऽन्यो गिरिजः सोऽल्पपत्रक इति साध
वः॥ मधुकोव्याम धूलजौ स्तु जलेदीर्घपत्रक इति स्वामी॥ एकं॥ पालतिः पीलप्रतिष्टंभे॥ मगाद्यादित्वादुः॥ गुडइव
फलमस्य स्रंसयति मलं स्रंसु अधःपतने अवस्रंपके गुर्जरदेशे पीलु इति ख्यातस्य॥ तस्मिन् पीलौ गिरिजे॥ २८॥ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ अक्षपोति ॥ अक्षोटः व्यासौ संघाते वबाऊलकादौटः ॥ अक्षः स्येकण्ठाः पर्णान्यस्येति वा कर्प्परिमलाति ॥ अक्षन्मलणादौक

३० र्मरिपव ॥ यद्वा ॥ कर्परी स्यास्त्रिसिध्मादित्वाल्लच ॥ कंदरालइतिपाव ॥ पूर्वपर्वतदेपर्वतपीलो अखरोटइ ति ख्यातस्य ॥ अंक्य

ते अंकिल ॥ वाऊलकारोटः ॥ निकुच्यते ॥ कुन्द्राष्ट तारेक्षणादिभ्योवृन्ह ॥ पर्वतपीलो ॥ अंकोलोपीदं ॥ अंकोल

स्पटेराइ तिख्यातस्य ॥ पलाशोतिपलाशाम्प ॥ अर्शाद्यच् ॥ यद्वा ॥ पलं मांसमश्नातिअशभोजने ॥ कर्मण्यण् ॥ फला

श ॥ किंशुकः शाती ॥ हरिद्वर्णोरि ऋसस्वपलाशं छदनेस्म तमितिहेम ॥ किंचित्शुकइव शुक उडानं शु किंपुष्पत्वात् ॥

अक्षोटकंदरालौ द्वावंकोटे तु निकोचकः ॥ पलाशे किंशुकः पर्णो वातपोथोऽथवेतसे ॥२९॥

याति पणाश्रीपर्णे ॥ अच् ॥ यद्वा ॥ ॥ निपर्णान्यस्याअशे आद्यच् ॥ यद्वा ॥ पिपर्त्ति पर्णे पालने पूरणे ॥

कृदृषिधीनयोन ॥ पर्णपत्रे किंशुके ना ॥ वातं पोथयति ॥ पुथहिंसायां कर्मण्यण् ॥ पलाशे ॥ ॥ तंइष्यते ॥

नपुंसके इतिक्तः ॥ वा विकल्पस्यपतिज्ञातं स्पतिषेध अंतकर्मणि ॥ ओतोन्वपेतिकः ॥ यद्वा ॥ वयते ॥ वेञ् तन्तुसंता

रम

नेवेञ स्तुकदेल्पसच ॥ बाऊलकादौलवं न ॥ यन्तु वेतसबाह्यसपनसद्रवसतिपाततनादे त्वं उडित्वादमुरकुटः ॥ तन्न ॥

३०

उणादिष्वतेस्तत्रादर्शनात् ॥ २९ ॥ ॥

रम्यतेत्र रम्भः क्रिडायां ॥ हृतिकुषीपी ज्वरमिकाग्निम्यः कान्त ॥ रथोस्पंदनवानी ॥ वित्सजय ॥ रथपुष्पमातवयं ... बेतसे
पिच ॥ अभ्रमिवा त्यसमयेवा पुष्पमस्यवेति विग्रहेतिग बा हुलकाहुलच ॥ गुणाभावश्च ॥ विदुरलब्धः ... नन्तवेतसेपि
च ॥ शीतमस्याप्तिअच ॥ वेतसे बहुवारे तागुणे शी तं हि मे त्रिषितिरभसः ॥ क्लबलिंगमपि ॥ शीतं ... रवानाश्च
ऊवारभूमे षट्चे त्सजपात ॥ वायति ॥ ओवै ॥ षप्यो क्षेप ॥ वंस्तृक मासमंतान्ती रमस्य ॥ वजति वज गतौ बाहुलका

रथाभ्रपुष्पविदुरशीतवानीरवंजुलाः ॥ द्वौ परिव्याधविदुलौ नादेयी चांबुवेतसे ॥ ३० ॥

ऊरन्चन्लुमच ॥ वंजुलः पुंसि निनि शिंवे तसाशोकयोरपि ॥ षद् अम्लवेतसः इति ख्यातस्य परिविध्यते व्यध ताडने ॥ प
रिव्याधस्तु पंसिस्याधेनसेचः कुमोत्पले ॥ नद्यां भवा नद्यादि ... रोदकं ॥ नादेयी नागरंगे ... जायांयांजलवेतसे ॥ भूमि
घजंघां बजंध्वां च कांगुष्टे पिच्चमोपि ति ॥ अंबूनि जारे ... ॥ शाकपार्थिवादि ॥ चत्वारि जल... तस्य ॥ ३० ॥

अ॰ टि॰ टी॰ शोभमनक्ति। अंजन्यक्ति मलक्षणकां॥ तिगतिष्ठकन्नरिल्युट्। बकुलमन्यत्रापीतियज्वा॥ ग्रह्माघणी सोभांजनः शिनोति
31 ॥शिञ्च निशाने॥ जत्वादयश्चेति निपातितः शिग्रुर्नशाकमात्रेचरुशोभांजनम॰ रुद्रे॥ तीक्ष्णगंधोस्य शेषाढिमाषेतिकप्
॥आक्षीवति॥ आक्षीवयतिवाक्षीवमदे॥ पचाद्यच्। कस्वादिरपिअक्षीवंवमिरे। शिग्रोनाम॰ तेषु॰ ॥मोचयतिमु
चूमोक्षणे॥ णिचूशेशोभांजनेपुंसिमोचाश्मलिरंभयोः॥ ततःस्वार्थेकन॰ न्नपंचसद्दजः॥ शिग्रोरक्तातस्या॥ असौभांजनः र

सौभांजने शिग्रुतीक्ष्णगंधकाक्षीवमोचकाः॥ रक्तोसौमधुशिग्रुःस्याद
रिष्टःफेनिलःसमौ॥३१॥ बिल्वेशांडिल्यशैलूषौमालूरश्रीफलावपि॥

रक्तपुष्पमधुप्रधानः शिग्रुणाराकंमुनाइतिख्यातस्यनरिष्टमस्मात् अरिष्टोलसुनेनिंबेफेनिलेकाककंकयोः रिष्टंक्षे
मास्तुभाभावेपुंसिखड्गेचफेनिले॥ फेनोस्यास्तिफेनादिलच॥ द्वेरावइतिख्यातस्य॥ ३१॥ बिलति॥ बिल्वभेदने॥ उल्वादिः शां राम
डुतेशारिरुजायां॥ शांडित्यादिनेलच॥ शांडिलस्यगोत्रापत्यंगर्गादियञ्॥ शांडिल्यइवेतिशांडिल्यः॥ पावकांतरविदेमुनौ 31
चेतिहेमः॥ शिलूषस्यापत्यंशैलूषइवेतिवानवेबिल्वेचशैलूषइतितालव्यादिमूर्द्धन्यांतेरभसः॥ ॥

मांसलत्वात्परे परेषां तु मताति ॥ छुत्र छेदने बाहुलकात्तरकूतं ॥ श्री प्रदं [illegible] ॥ प्रियवाफलमस्य श्रीकपार्थिवादिः ॥ श्रीफलु
:पुंसिमालूरे धात्रीनिलोकयोःस्त्रियां ॥ पांचविल्वह [illegible] ति ॥ ज्वर सञ्चलने ॥ अन्यत्रापीति डः ॥ कपिलिकादि
यक्षा ॥ प्लक्षते ॥ जक्ष भक्षणे ॥ कर्मणि घञ् ॥ प्रेक्षात्यधो गच्छतीति वा ॥ अच् ॥ प्लक्षो जटागर्दना ड्याप लितव्‌जरा राते
॥ जट संघाते ॥ सर्वधातुभ्य इन् वडापूवा जटा अस्य कचेन् छोमास्या स्त्रह्वेपुनर्जटा रुहेतु गर्दनां डे जटा प्लक्षो ह्यस्य ते

स्पक्षो जटा पर्क्कटी स्यान्न्यग्रोधो बाहुपाद्वटः ॥३२॥ ॥ ॥ ॥

॥ पृच संपर्के ॥ बाहुलकात्कटः ॥ गौरादित्वात् ङीष् ॥ पर्कटी नतफले पुंगादेस्त्रः प्लक्षपादपे स्त्री ष्वतोपि विज्ञेया पर्कटी प्ल
क्षः पिप्पलपादपः त्राशिपाकरिश्र तिरव्यातस्या ॥ रुणद्धि ॥ रुधिर आवारणे कर्मण्युप एरः ॥ न्यग्रोधस्तु पुमान्व्यामव
टयोश्च व्यामातरौ ॥ न्यधात्यपविज्ञाया ॥ बहव ॥ बैपादर अस्य संख्या सुपूर्वस्य ॥ वट वेष्टने ॥ अच् ॥ वटा त्रिषु गुणे ॥
पुंसि स्यान्न्यग्रोध कपर्दयाः ॥ त्रासि ॥ ३२ ॥ ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰
३२

गालवस्याप संक्षेपं धके त्पण ॥ गालवो मुतिभेदस्या क्रोधहृदे चक्री क्लित ॥ शाबराणामयं तरे दमित्मणदं स्यादिरपि
साचराख्यापरोधेवलोध्रेपाये च पठ्यत ॥ इति दं [illegible] व ज [illegible] ॥ [illegible] स्थकृशिव्याख्यातयुंसि पापपराधयोः लोध्रेवृ
रंपकरेपुंसिं कार्त्तिके [illegible] ॥ धपेइति तालव्यादिः ॥ रूणद्धि ॥ रुधिरआवणे बा फ्लनकात्वरक् ॥ स्थज्ञादृयज्ञातेराति ॥ ति
मुकुटः ॥ तन्न ॥ तादृशमूत्राभावात् [illegible] ॥ पिलिकादिस्तीर्यते मजमनेन ॥ कटकृपिभ्यः कीरन् ॥ [illegible] परत्वं ॥ तिज्य

गालवः शाबरो लोध्रस्तिरीटस्तिल्वमार्जनौ ॥ आम्रश्चूतो [illegible] लोसौ सहकारो [illegible] सौरभः ॥ ३३ ॥

तेनागं तिलस्ते हने ॥ उल्वादिमाध्यूनैन स्कजुस्तु दौ ॥ स्फुट ॥ तद्यादिल्सुरिति मुकुटः ॥ तन्न तस्य कर्त्तृरिविधाना
त्माजनिनह्ययो माध्यैपुंसि [illegible] ध्रस्याशितिषद् ॥ श्वेतलोध्रस्य ॥ आद्यौ श्वेतलोध्रेशे बोर क्तलोधे इति स्वामी
अम्यते ॥ अमगत्यादौ ॥ अमितस्यो दीर्घश्चति रक् दीर्घश्चे त्वंग्या त्यं ने क ॥ [illegible] ॥ च्योत [illegible] ति
वा च्युतिरच्छरपो अचू ॥ रसमलति ॥ अलम्भूषणादौ कर्मण्यणत्रा [illegible] सहकारयति ॥ हं अचू ॥ ३३ ॥ ॥ राम ३२

कुंभेति संघात विगृह्णीतं कामुके वारना यौ चकुं भ ॥ क्रीबं तु पुंगु लाविति रभसः ॥ उल्लुखले पुंणु जे चक्री बस्मच्छ्व
लं इति कः ॥ कुंभोलूखलकं कुंभं कुंभोलूखलकं वरमिति वाचस्पतिः ॥ कमु भतिउभ परमो ॥ कम ... पूज्रा कं ख्वा ... हेरि
उलूखल ... दरादि ... खलाति ॥ लाटाने ॥ ... तिकः ततस्वार्थेकः कुंभोलूखलकाराद् ... कोरगान्नियां तिको
रोभवः ॥ अध्यात्मादि ... ॥ कौशिकोन ... लेव्यालग्राहेगुणु लूराक्रयोः ॥ कौशिकी लूकयोस्स्यादेश्याभिधाव
पि ॥ कौशिकी चंडिकायांच नदीभेदवयोरिति ॥ ओजति गुजरत्नेषे ॥ किपूगुजो व्याधे गुडति ॥ गुडरक्षणे वा कल्पकान्तरः डलयोरेक

कुंभोलूखलकं क्लीबे कौशिको गुग्गुलुः परः श्लेष्मातकः श्रीतदालो वकुवारक ॥ ३४ ॥

त्वं ॥ पुरति ॥ पुर अग्रगमने ॥ इगुपधेतिक ॥ पुरं पाटति लि पुले गुग्गु लोतु मुमान यामितिरभसः ॥ यत्तु पिपर्त्ति पूरः
इगुपधेतिक ॥ उ हो स्यपूर्वस्येत्युत्तू ... तप्यी ॥ कौ तो चेत्पस्य तत्र ... प्रीणाति इति प्री
येतिवृत्ति ... त्रिकताविग्रही तत्वात ॥ अतस्मात्पगमने कर्त्तरि ल्यिसंज्ञयोर पूर्वस्यापि ॥ पायत ... ॥ पेडु गतौ
+ प्रीणातीति ॥ प्रियइस्तु कोऽगुपधेनिकः इति माधवोक्तेस्त्वपंचमि ... वाकृत्यकाः ॥ प्लेष्माणमतति गत्यर्थकर्मकि
विक्कः ॥ इवमृत्तीति संप्रसारणं इलइति दीर्घ उरालयति ॥ लविशरणे पिचश्च वकृन्नवारय तिवृन्न ... ॥ पिजंनः ॥ किन्न ... ल्पिसं

ट्या ॥ पंचकस्कंदिकाशादिस्माकाणां ॥ ३४ ॥

रानज निरघते ॥ अद भक्षणे ॥ कर्मणि ल्युट् ॥ राजादनं क्षीरिकायां स्त्रे क्लीं शुको पिच राजानं मत्ततीतिवा राज्ञां दनं ॥ क्षीरकोराजा
तन इतिवाचस्पतिः ॥ पीयते ॥ पीङ् सौत्रो धातुः ॥ पीय कुलौ र्यां काजन्तु ॥ बाहुलकात् स्वश्च ॥ एते कालान्तिप्रियालो प्रिया
लश्चापि यालक इति माधवः ॥ सन्नो लीनः ॥ कद्रुवर्णो स्पद धतं धारयति ॥ धनधान्ये भ्रमत्रा चरीन्तु स्विधीधनुपियालकद्रु
म इति रूपरत्नाकरः ॥ धनुः पुमान् प्रियालद्रौ रपि शि [illegible] ने ॥ इति तांतेषु मेदिनी धनुः पियाले नान स्त्री राशि
भेदे सरासन इति यांते ॥ पटति ॥ पट गतौ ॥ अच् ॥ पटः प्रियालवृक्षे ना स्यु चेले न न पुंसकमिति रंभसः ॥ धनुष इव पत्र

राजादनं पियालः स्यात् सन्नकद्रुर्धनुःपटः ॥ गंभारी सर्वतोभद्रा काश्मरी मधुपर्णिका ॥ ३५ ॥

विस्तारोस्येति ॥ समस्तं नामेति स्वामी चत्वारि चार इति ख्यातस्य कं जलं बिभर्ति ॥ डुभृञ् धारणपोषणयोः ॥ कर्मण्य
ण्यर ॥ पृषोदरादित्वात् ॥ गा लेगंभारी त्यपि सर्वतोभद्रं यस्याः ॥ सर्वतोभद्र इत्युक्तः ॥ काव्यमिव चित्रग्रहंतरे ॥ तिवे
ना सर्वतोभद्रा गंभारी नवयोषिता रिति विश्वः ॥ काशते ॥ काशृ दीप्तौ ॥ अन्येभ्योपीति मन् नान् भवतोरचेति ङीष् ॥ राम ३३
मधुनीव पर्णान्यस्याः पाककर्णेति ङीष् स्वार्थे कन् ॥ ३५ ॥ ॥

श्रीयः कानि पर्णान्यस्याः ॥ श्रीपर्णस्त्वग्निमंथेऽजे श्रीपर्णी शाल्मलौ इवेऽइति हेमः ॥ श्रीपर्णी काश्मरी कुंभ्योः कौवेपद्मा
ग्नीमंथयोः ॥ तत्रापि पर्णान्यस्याः ॥ काश्मरी शाश्शेत्स्य अत्येभ्योपि दृश्यत… तिमत्वसमस्वंभारीतिरव्यातस्य ॥ कंत्कद
धाति ॥ डुधाञ् धारणपोषणयोः ॥ अंहूर्जितिति निपातितः ॥ कु ब्रत्ययोतः श्राकं ध्वादित्वा त्परहरूपमिति स्वामी ॥ विंस
ःवदति वदस्त्वैये दिविच्छमीत्यरः ॥ गौराडा लिंडीच्छयकुछयोरित्यु केः ॥ कर्कंधूः बदरश्चेति ॥ तत्त वद्र कोलिक्ति

श्रीपर्णी भद्रपर्णी च काश्मर्यश्चाप्यथकुयोः ॥ कर्कंधुर्बदरी कोलिः घोंटा कुवलफेनिले ॥ ३६ ॥

बंतु फले इति मेदिनी विरोधात् ॥ कोलतिघनीभवति ॥ कुल संस्त्याने ॥ अच् गौरादि ङीष् मुकुडटस्कंड च ब्रत्य ऐकडोणि
त्याऽत तत्र कोल्याः फले ऽणत्तु कोडः पोल्तु किं च कोलिऽ इति रूपपत्ते ॥ इतिकस्वांतोपि कोवनिलवल्लुप्रापनं ॥ अच् कु
वलीश्शेपतत्रिणि ॥ कोली कुवलिवदरी नाम फले ऽणत्तु कृतापि ठितल्लु कि तिडःपोल्तु कृ कोलंकोलफलेल्की
बंपि प्लीवव्ययोः ॥ स्त्रियां ॥ फेनोस्यास्ति ॥ फेनादिलच् ॥ ३६ ॥ ॥

सुवीरदेशेभवंस्रोतोंजनेतुसौवीरंबदरे कांजिके पिचेतिदं त्यादेरभसः॥घोणतेघुण न्नमणेबाफलकात्वदः घोंटातुबरीपू
गटृक्षयोरि॥ घोषितिबदरीसदृशाकारोयवृक्षःसूक्ष्मफलोभवेत्॥ अटव्यमेव ॥ पघोंटे तिचोच्यते॥इतिस्मृति
॥भट कर्कंधूफलस्य॥स्वामीतुआद्यास्त्रयोवृक्षार्थाः॥अन्येफलार्था॥घोटतभूयाथेत्या स्वामीतुघोंटाकोलेल्य
त्यासेन॥ पठति॥कंटकोस्याम्लेजूरआद्यचस्वा श्वासाकंटकश्च॥धिकंकतेक त्पर्व॥अत्रतच्चप्रत्ययः
स्रुवाया॥वृक्षःस्रुवाद्ययोज्ञे॥ पञेशल्कीमूर्वयो॥स्त्रियांग्रंथिरस्यास्तिसिध्मादित्वालच्॥व्याघ्रस्यपादम्मूलान्य

सौवीरंबदरं कोलमथस्यात्स्वादुकंटकः॥विकंकतस्त्रुवावृक्षोग्रंथिलोव्याघ्रपादपः॥३७॥ऐरावतोना
गरंगोनादेयीभूमिजंबुका॥
स्यापादस्यलो कारलोप॥ पंच॥३७॥इरावत्याविषयेतद्‌भवायांतस्यदमि
त्यण्॥ऐरावतोन्नमांतंगेनारंगेलकुचद्रुमे॥नागभेदेचपुंसिस्याद्धिफतन्द्रदयोः स्त्रियांन सकेमहेंद्रस्यऋजु
दीर्घशरासने॥नागरंजंत्यत्ररंजुंरागो॥हलश्चोतिघ स्यादेहरस्येवरंगोस्यातेवाभागरंगेनुनारंगोनायंगस्तत्रवा
मनइतिवाचस्पतिः॥नारंगः पिप्पलीरसेयमजप्राणिनिविटेनागरंद्रुमेपिचगडे नारंगीइतिख्यातस्य॥नद्यांभवा
नद्यादिभ्योढक्॥नादेयीनागरंस्याजयायांजलवेतसे॥

नेमिजंघाचजंघांवकागुष्टेपिच्चयोषितिइतिविश्वः॥ नेमेर्जंबूः॥ क्रस्वात्वातस्वार्थेकन्॥ द्वेचत्वारिनागारंस्येमन्त्रे॥ तिमपति॥ तिमु
आर्द्रत्वेः मगद्यादिसंज्ञायांकन्स्फुर्जवति॥ द्वेओस्फुर्जवज्रनिर्घोषे॥ एवुप्॥ कालस्कंधोयस्य॥ कालस्कंधस्तमाले स्यात्तिं
दुकेजीवकद्रुमेइतिविश्वः॥ शितिःकालःसारोमज्जायस्यचत्वारितोद्वरतिस्थानस्य॥ ३९॥ काकानांकाकाच रोवातिं
डःपृषोदरादिः॥ कुलस्याद्दस्यप्रतिशेस्वेप्रतिष्ठतावितिकन्॥ कुलकंतुपटोले स्यात्सुबद्धश्लोकसंहतौ॥ पुंसिवल्मीककी

तिंदुकः स्फूर्जकः कालस्कंधश्च शितिसारके॥ ३९॥ काकेंदुकुलककाकपीलुककाकतिंदुके॥

केदुलश्लेष्मेषु कथ्यते॥ इतिविश्वप्रमेदिन्यौ॥ कपके पील्यते॥ पीलप्रतिष्टमेवाऊलकाकानांपीलुरिवेतिवा॥ चत्वारि
कट्टस्यगोतिलिंगिस्य॥ लिहआस्वादने क्तः॥ क्राटंसवातलाति॥ आहा निघंटाबाऊलकाद्वेतेष्टपत्वं॥ पटनपट्टयते॥ घ
ञ्॥ पाटंलाति॥ बाऊलकाडि॥ घटाचासोपाटलिश्च स्वापीनुवामद्वयमाह मोक्षपतिरोगंमुंचे॥ स्यन्नतादकारोजंत
दच॥ मोक्षसुमुक्तिपाटलिमोचने॥ यत्तुमोक्षअवसाने॥ ॥ ॥

अ॰दी॰ कुराद्दिमकुरे॥ तन्निमूलं॥ मुखातिरोगं मुखस्लेयो॥ स्कन्दमिति विम्पकः॥ स्वार्थेकन्॥ यत्तु मुखातिविसदृश॥ मुखखंडनेऽस्तु
३५ पत्यस्य तदयुक्तं तस्य दंत्यातत्वात् क्यादिषु पाठात्॥ क्कचित्तु छोमो दन्त्योस्पास्त्रंघातेव अपोपिच॥ ३॥ तिलति तिलतिस्नेहक
शिल्यिसंज्ञयोतिलइति वाकन्॥ तिलको कुमरोगाश्च भेदेषु तिलकालके॥ क्वीव॰ क्लो मौच लक्लोमतीनस्त्रियांतुवि
शेषके॥ कुरति॥ कुरविलेखने॥ कन्॥ कुरकः॥ को॥ ष्ठाहि स्यात्। कुरे तिलक कुमे॥ श्रीरस्यस्य मत्तुप॥ श्रीमानस्लिल

गोजिह्लाटलोघंटापारलिर्मोत्तमुघको॥ ३॥ तिल कः कुरकः श्रीमानसमौमोपिचुलकाबुको॥

क हंसे स्यामतोजेध निके त्रिषु॥ त्रिपापिच्छं तुआ तेपीकुः॥ स्यातुल कर्पमोरितिधरणी॥ पीचुलोआबुके पिस्यादिन्कलेजल
वायसे॥ आ॥ मितिशब्दं वेतिगच्छति॥ वीगत्यादिषु मितद्रुदिलाकु ततसंज्ञायांकन्॥ इ॥ आ॰ उद्दतिख्यातस्य॥ श्रीः पर्योक्ष्यि राम॰
स्यापाककर्णपर्णेति इ॥ ष स्वार्थेकन् श्रीपर्णः काश्मीरी कुंभोल्को बेयसात्तिमंथयो॥ ३॥ ३५

कौमोदते ॥ मुद हर्षे इगुपधेति कः ॥ स्वार्थे कन् कुमुदकैरवे रक्तपद्मे स्त्री कुंभिकोषधौ ॥ गंभार्यापि सिंहिन्नांगे नागशाखामगं
तरक्कुंभा वकुंभी रसाधारत्वात् ॥ हस्तिकायां च कुंभी स्यात् पाटलौ कट्फलेपि चेति देवः ॥ केटनं किटत्रासे ॥ घञ्
केटं राति ॥ अतिनिक्वणात् ॥ चतुर्वर्णादित्वात् ष्यञ् ॥ कटति । कटे वर्षावरणयोः क्विप् ॥ कट् फलमस्याः ॥ कायफ
ल इति ख्यातस्य ॥ ध० ॥ क्रमति ॥ क्रमु पादविक्षेपे बाहुलकादुकः ॥ क्रमुकः पट्टिकालोध्रे धेनुवाके भद्रमुस्तके

श्रीपर्णिका कुमुदिका कुंभी कैडर्य कट्फलौ ॥ ध० ॥ क्रमुकः पट्टिकाख्याः स्यात् पट्टी लाक्षाप्रसादनः ॥ ॥

॥ पट्टुशिल्पिसंज्ञयोरिति क्वनिपेत्याह मुकुटः ॥ तन्न ॥ क्रमुक इति रूपाय लोध्रे पट्टिका आख्या यस्य पट्टोस्यास्ति ॥ अत
इति ॥ पट्टः पेषणपाषाणे व्रणादीनां च बंधने । चतुःपथे च राजादिशासनांतरपट्टयोः ॥ यद्वा पट्टिशब्दात् ॥ कृ
जंतात् ङीष् पट्टी स्त्री पट्टमेकं मिश्रु मे । लाक्षा प्रसाद्यतेनेन करणे तिल्युट् ॥ ॥ श्री ॥ ॥ ॥

चत्वारिलीधमेदस्य॥नुदतिपापं॥नुदप्रेरणे॥इगुपधेतिकः॥पृषोदरादि॥अन्येषामपीतिदीर्घः॥इतिमुकुटः॥तन्नतत्रोदर
पदइत्यधिकारात्॥यद्वा॥नुवदति॥वदव्यक्तायांवाचि॥मूलविभुजादि॥कर्मणि॥कर्त्तव्येंयद्वा॥नुद्यते॥रास्कनौ॥बा
हुलकात्॥कुटादित्वादिति स्वामी॥तत्रनुदव्यथनेइगुपधेतिकः॥पृषोदरादि॥पुंवत्पनेनः॥पृमिश्रणे॥मिश्र
णयोः॥ऊरूभ्यांचेलपोदीर्घश्च॥मुकुटस्तु॥पुपदहवोःइगुपधत्वात्कः॥यवतेवा॥पृघोलोपश्चेतिपवतेरूपनुधात्वं तलो

तूदस्तुयूपःक्रमुकोब्रह्मण्योब्रह्मदारुच॥४१॥ ॥

यइतिवदन्॥यूषइतिपाठंमन्यते॥किंतुपृषोलोपश्चे॥तिस्त्रमस्त्वलदन्तौदन्तौनह्हृस्यपते॥क्रामति॥क्रमुपा
दविक्षेपे॥बाहुलकादुकन्॥क्रमुकोभद्रमुस्तके॥पुकोवाकेपदिकालेपेइतिहैमः॥ब्रह्मणिवैदिके
साधकत्वम्साधुरितियत्॥येत्वानावकर्मणोरित्यनुप्रत्यनभ्रकृत्याब्रह्मणोब्रह्मणिवादारु॥४१॥ ॥

नुन्नयति॥ तुद्यते वा॥ तुल निष्कर्षे॥ इगुपधेति कः॥ घञ् वा॥ पुलिंगस्तु पिचौ तूलकः॥ बंस्याद्ब्रह्मदारुणि। तिरुक्तः॥ षडश्वत्थाकार
स्य पार्श्वपिप्पल इति ख्यातस्य॥ तस्य तु भूइति ख्यातस्येत्यन्ये॥ नपतिनीयते वा॥ णीञ् प्रापणे॥ यानी विषिभ्यः प॥ बाहुलकाद्गुणः॥ भावः॥
कदंबबंधुकं नीलाशोक कुसुमेषु च॥ प्रीणाति॥ प्रीञ् तर्पणे॥ क न शिल्पिसंज्ञयोः॥ प्रियकः पीतसारके नीपे चित्रमृगे चालो
प्रियंगौ कुंकुमे पि च॥ कदति॥ कद सौत्रो धातुः हिंसार्थः॥ कृकाकदि काटिभ्योऽबच्॥ काकदे रोधेत्यबचू इति मुकुटः

तूलं च नीपप्रियककदंबास्तु हलिप्रिये॥ वीरवृक्षोरुष्करोग्निमुखी भल्लातकी त्रिषु॥४२॥ ॥

॥ तन्ना तादृशास्तत्राभावात् कदंबनिकुरुंबेस्या नीपस प्रियेः॥ पुमान्॥ हलिनः प्रियः॥ सुरायाअधिवासनानू बत्वा
रिकदंब इति ख्यातस्य॥ वीरश्च वृक्षोऽस्य पराक्रमात्॥ वीरवृक्षस्तु भल्लातकार्जुनकुमयोः॥ पुमान्॥ अरुर्व्रणं करोति॥
दिवाविभेति टः॥ नित्यं समासेनुत्तरपदस्थस्येति षः॥ अरुष्करो व्रणकृति त्रिषु भल्लातके पुमान॥ अग्निरिव मुखमस्याः॥ गौरादि
॥ भवेदग्निमुखा देववित्रे भल्लातके स्त्रियां॥ भल्लइव॥ तति॥ अत सातत्यगमने॥ कन्॥ ... भिलावा इति ख्यातस्य॥ ४२॥

अ॰को॰ ३७ गर्दभोगंधाभिद्यापि॥गर्दभंअमतीति॥अमगत्यादिषुउम्भंनाडः॥कंदर्पलाआनटनिकः॥कदरलपुमान्गर्दभांडे[illegible]रश्चापि
॥याजश्माप्लनश्तेनकपीनांकपेर्वणेस्सिवाइतेनः॥कपीतनोगर्दभांडशिरापात्मानकेष्वप्च॥अश्वत्थवदेनि[illegible]॥रा
मनंपार्श्वमस्य॥भ्रद्धरसोति॥[illegible]ने॥अन्येभ्योपीतिडः॥कपिलिकादित्वाल्लेखोघापेगर्दभांडेऽश्वत्थजटिनिपद्म

गर्दभांडेकंदरलकपीतनसुपार्श्वकाः॥प्लक्षश्चतितिडीचिंचाम्लिकाथोपीतनस्राम्रकौ॥४३॥

केश्नतिहेमः॥पंचतिस्पतितिमआत्तीभावेअचीकादयश्चेतिनिपातितः॥तिंतिडीत्वम्लिकाचिंचातिंतिडीकाकपि
प्रियेतिवाचस्पतिः॥[illegible]मित्यव्यक्तंशब्दंचिनोति॥[illegible]चयते॥अन्येभ्योपीतिडः॥अम्लोरसोस्यास्ति॥अतइनिठन राम॰ ३७
नौ॥अम्लीकाचाम्लिका[illegible]त्राणि॥प[illegible]यौरेकत्वे॥४२॥ 1

घ

सजति सज विसर्गे ॥ ण्वुल् ॥ यद्वा ॥ सर्ज्यते ॥ षर्ज अर्जने ॥ कन् ॥ असति ॥ असु क्षेपणे ॥ उः ॥ प्रियको जीवको समः इति र

त्नकोशः ॥ असनं क्षेपणे ॥ तत्र बन्धु सा स्याज्जीवक द्रुमे ॥ वजा घञ् ॥ पाणिनस्तु धयोक्तो बमासनेनाः इति रुद्र रसयो व

र्णकस्येव पुष्पाण्यस्य ॥ प्रीणाति ॥ प्रीञ् तर्पणे ॥ क्वुन् ॥ प्रियकः पीतसा ... केनापो विमगे चाह ॥ प्रियंगौ कुंकुमे पिच

॥ जीवयति ॥ जीवा प्राणधारणे ॥ ण्वुल् ॥ जीवकः ॥ प्राणाके प्रातः ... ॥ एयोर पिकु चर्वशीर्षे च पुंसि स्यात् ॥

षट् ... तिर ... तस्य सल्यते ॥ ... तौ कर्मणि घञ् पुंसि भ्र... मात्रेणि सालो वरण सर्जयोरति दंत्यादौ रभसः ॥ क्षणतिक

सर्ज का ... पुष्प प्रियक जीवकाः ॥ सालेतु सर्ज कार्श्य ... कर्मणि काः सस्यसंवरः ॥ ६४ ॥ नदी सर्जे वि

र तरु रिन्द्रद्रुः ककुभोर्ऽजुन ॥ ... खने ॥ ... पधेतिक ॥ ... र्णादित्वात्स्वार्थे ष्यञ् ॥ अश्ववर्ण इव पत्रम

स्य स स्येस वीयते ॥ ... वरणे ॥ ... इत्यप् ॥ पंचसालस्य ॥ ६५ ॥ नद्याः सर्ज ... वीरस्त्वासो तरुश्च ॥ ... त्वात् इंद्रस्य

इव वाद्रुः ककुप्स्त्रियां प्रवेणी दिक् ॥ ... ककुभो दिश ॥ संतपस्य बक्र विस्तरत्वात् अजभाद्य ...

नो रागभेदे पिवीणां कोऽर्जुन पादपे ॥ अर्ज्यने ॥ अर्च अर्जने ॥ अजो पिलि केति ... ॥ पार्थस्तु ककुभे ... इति

ति विख्यातः ॥ पार्थो पि पंच कोऽइति ख्यातस्य ॥ राजभिरद्यते ॥ अद भक्षे कर्मणी ... ॥ ... रिकायां पियाले किंशुके

राजादनः पियाल इत्यौद्धीरिकायां त्रिपत्रके इति हैमात्तुलिंगोपि फलानामध्यक्षः क्षीरमस्त्यस्याः ॥ अत इतिवन् ॥ त्रीणि क्षिरणीति ख्यातस्या ॥ ४५ ॥ इंगनं इंगिगतो घञ् इंगं द्यति ॥ दो अवखंडने ओतोनुपेतिकः पृषोदरादिः जातेरितिङीप् तपस्विनस्तपस्तरुः छेइति गुआत इतिख्यातस्येति मृदुकुटः ॥ कजनि जवेलः यायोघञ् भूर्जोस्याः सर्वार्हस्तामस्यास्ति ब्रीह्यादीनिच भीफलाकपाणोस्याः भूर्जं छंदुः विटावपिमृदुस्त्वगस्य ॥ त्रीणि भोजपत्रवृक्षस्य ॥ पिच्छाशाल्मलिनिर्यासोस्यास्ति ॥ पिच्छादित्वादिलच् ॥ चूः ॥ पूरयति ॥ पूः श्रिआप्यायनेल्युटः ॥ टिटेतिङीप् ॥ यन्नुमुकुटोवोइत्यादिनादीर्घइत्याह ॥ तन्त्वा इत्वपत

राजादनं फलाध्यक्षः क्षीरिकायामथ द्वयोः ॥ ४५ ॥ इंगुदी तापसतरुर्भूर्जे चर्मिमृदुत्वचौ ॥ पिच्छिला
पूरणी मोचा स्थिरायुः शाल्मलिर्द्वयोः ॥ ४६ ॥ ॥

योरभावात् धातोर्दीर्घोपिधत्वात्पूर्ण्यापूरके त्रिषु ॥ क्लीबं पिष्ट
प्रभेदे च पूरणी शाल्मली द्रुमे ॥ पुंचति रसं मृदु अचु मोचनेपचाद्यच् ॥ मोचस्तो भांजने पुंसि मोचा शाल्मलिरंभयोः स्थि
रमायुरस्याः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि वने जीवति शाल्मलिरिति वचनात् ॥ शाल्यति ॥ शल्चलने णिजंतः ॥ क्लिप्रामल
ते ॥ मलधारणे ॥ सर्वधातुभ्य इन् शाल्मलिश्चासौ मलिश्च पंचसंवरइतिख्यातस्य ॥ ४६ ॥ ॥

पतितुमिच्छति ॥ पत्त[illegible]सलतं । पचाद्यच् ॥ पृषोदरादि । पठ ॥ पिच्छति पिच्छते वा पिच्छ बाधे ॥ अच् । पञ्चा शाल्मल्या वेष्टक्वाथ
॥ कषाये निर्यासेऽपि निर्मासो वेष्टकस्तथेति रभसः ॥ हसेकरोदस्य रोचते रुच दीप्तौ ॥ अदात्तेतश्चेति च ॥ पूर्वरोचनारक्तकल्हा
रगोपित्तवरयोषिताः ॥ रोचनः ॥ कूटशाल्मल्यां पुंसि स्यात्कोचके त्रिषु ॥ कुटश्चासौ शाल्मलिश्च ॥ कूटस्य शाल्मलेः ॥ कुशि
नशाल्मलेरित्येके ॥ चिरं बिजति बिल्व भेदने ॥ बाफुलकादि ॥ चिरि बिल्व इमे त्रयः ॥ नक्तं मालो धार [illegible] मालति वा

॥ पिच्छा तु शाल्मलीवेष्टे रोचनः कूटशाल्मलिः ॥ चिरिबिल्वो नक्तमालः करजश्च करंजके ॥ ४७ ॥

अल्पत्वपृषयादेः ॥ पचाद्यच् ॥ रक्तमालइत्यपीति स्वामी करे पजन्यते अन्यत्रापीति डः ॥ कं सुखं जलं वा रंजयति क
र्मण्यण् ॥ कजरजेति निर्देशात् ज्कित्यपि लोपः ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः णि [illegible] ॥ ति वत्वान्नोपधावृद्धिरिति मुकु
टः ॥ तन्त्र एवमपि णिनि मित्तत्वे पूर्वरित्वात् ॥ करंजयति कर्मण्यण् ॥ स्वार्थे कन् ॥ करजस्यत्य प्रनर [illegible]
नरवयोः पूमान्च त्वारि ॥ ४७ ॥ ॥

अ॰ द्वि॰ टी॰
३४९

प्रकीर्यति॥ क॥४ विक्षेपे॥ अं घ्यादित्वाद्घञ्॥ण्यति पूर्व विप्रतिषेधाद्दीर्घ इरपरे वेति मुकुटः॥ पूर्व विप्रतिषेधस्यानित्यत्वात् प्रकीर्यः॥ पूतिकरंजे विकीर्य पत्नुवाच्यवत्॥ पूः॥ तिश्चासौ करजश्च पूतिनाति॥ पूतिरूपकत्वेति त्रिकांडीकारस्य इति कन् तुक्काकलिमारसति॥ यदाहै पूतीकरणं॥ सुमनाः सम्यक्पाकल्दना॥ नः॥ मुकुटस्तुकलिंकरोति॥ कर्मण्यण्वस्त्वा

प्रकीर्यपूतिकरजःपूतीकः कलिमारकः॥ करंजभेदाः षड्ग्रंथो मर्कटघंगारवल्लरी॥४८॥

थेकिन्नकलिकारक इत्यादि चत्वारि कंटकवत्करंजस्य॥ षड् ग्रंथयो यस्य॥ अच्॥ तत्पत्व पूर्वादित्यत्रा जितियोगविभागाद्नत्वषट्॥ ग्रंथो यस्य वा षड्ग्रंथा तु वचा यां स्त्री स्यात्करंजांतरे पुमान् मर्कोति॥ मर्क सौत्रो धातुः॥ शकादिभ्योऽटन् गौरादिभ्यो टेत्॥ मर्कटी करंजभिक्षुकशिम्बी॥ पूसिवानरत्वंन योः॥ अंगारवर्णपर्णा वल्लरी करंजभेदा नामैकेकं॥ राम ३४९
४८॥

अक्षयं रोहति॥ आवश्यके णिनिः॥ रोही रोहितकेऽश्वत्थवटपादपयोः पुमान्॥ रोहितो वर्णोऽस्यास्ति स्वार्थे कन्। रोहितं कुंकु-
मेऽप्लक्षे रुहेश्च कशरासने पुंसि स्यान्मीनमृगयोर्भेदे ना रोहितकद्रुमे प्लीहशत्रुर्वर्तते कृस्वरो हिश्रुतिनुमाधवः॥
प्लीहशत्रुः॥ दाडिमपुष्पमस्य चत्वारि रोहितश्च तिरव्याः तस्याः। गार्यं तत्रायते॥ कै ङ पालने आतोनुपेति कः॥ गायत्री
खदिरे स्त्री स्यादिति रुद्रः॥ गायत्री क्षुपदा देवी छंदो मित बदिरे षुच्च॥ वक्षि गायत्रिणं तथेति वैद्यकाल्लांतोपि स्त्री

रोही रोहितकः प्लीहशत्रुर्दाडिमपुष्पकः॥ गायत्री बालतनयः खदिरो दन्तधावनः॥ ४९॥ ॥

धादित्वादिनिः कलास्तनयाः॥ पत्राण्यस्य बालतनयश्चेति मूलपाठ इत्यन्ये आहुः॥ खदिरो रक्तसारश्च गाय-
त्री दंतधावनः॥ कंटकी बालपत्रश्च जिह्मशल्यः क्षतिक्षमः॥ खद स्तिखद स्थैर्ये हिंसायां च इषिमदिभ्यः॥
किरच्॥ खदिरी शाकभेदे स्त्री ना वृक्षे॥ दंतधावने॥ दंतान्धावति॥ धावु गतिशुद्ध्योः॥ ल्युट् चत्वारि॥ ४९॥

अ०को० अरिरिव मेदः स्नेहोस्य विड्दुर्गंधिखदिरः॥ विड्गंधिखदिरस्य॥ दृणाति विदारणे॥ पचाद्यच्॥ कस्य जलस्य दरः खदिरे
६० श्वेते कुकवन्॥ अधिमेद्यो॥ सोम इव वल्कोस्य॥ सोमवल्के वेल्लुधवलखदिरे कट्फलेपि च॥ द्वे श्वेतखदिरस्य॥ व्याघ्र
पुच्छमिव पुच्छमस्य गंधर्वस्य हस्त इव पत्रमस्य॥ ५०॥ आ इरयति वा ईरगतौ कंपने च बाहुलकादंडच्॥ उरु

अरिमेदो विट्खदिरे कदरः खादिरे सितो॥ सोमवल्कोप्यथ व्याघ्रपु
च्छगंधर्वहस्तकौ॥ ५०॥ एरंड उरुबकश्च रुचकश्चित्रकश्च सः॥ ॥

महांतं वा पति औ वैशोषणे॥ उल्कादयश्चेत्यक॥ खपुरः ऋमुकोभिचूजादि जलज एरंडवृक इति वोपालित राम०
॥ ऊरुबूको रुबूको व्याघ्रदलश्चेति रभसः॥ रोचनो रुचूदाप्तो॥ शिल्पिसंज्ञयो रिक्कतिक्कन्॥ चित्रपति चित्र अद्भु ६०
तादौ॥ क्कन्॥ चित्रकं तिकेनानुव्याघ्राभिषंचपामिषु॥ ॥श्री॥ ॥

चंचति। चंचु गत्यर्थः॥ मन्तुच किम किंगतावितिधातुः पत्यसनं मुकुटस्यतच्छिंत्यं बाकुलकाहुः॥ चंचूलो
यां स्त्रियां पुंसिगोनाउ ह्रीवेव्यडबके॥ पंचअंगुलयोस्य॥ तत्करुपस्पांगुलेरित्यच्॥ यन्तु हित्तिस्वामिनमजितिसुकुल्योकंतदि
तं ॥ मंडयाते॥ मडिभूषायांणिच ॥ पचाद्यच॥ आमलक्यांस्त्रियांमंड एरंडमोन्चपिछयोरितिरभसः॥ मंडः पंचांगुलेरण्डकेपुं
सित्क्लिबत्तुमस्कति॥ आमलक्यांस्त्रियां मंडाआस्त्रियांसारपिछयोः॥ अकारप्रश्लेषोपि॥ आमंडपंचांगुलवर्ध्दमानःगंधर्व

चंचुः पंचांगुलामंडवर्धमानव्यडंबकाः॥ ५१॥

हस्ताइतिकरावली॥ आकारादिरपिगंधर्वहस्तकोःमंड आमंडोव्याघ्रपुछक इतितारपालः॥ आरंडइत्येकइ
ति स्वामी वर्द्धछेदनपूरणयोः॥ शानच॥ वर्द्धमानप्रश्रमेभेदेशरावेरक्तविल्लुषु॥ व्यडंमलंमंवयति॥ अवि
मैसने॥ णिच॥ एकुल॥ व्यडंबनइतिस्वामी तन्त्वलस्पुटमूत्वा॥ एकादशः॥ ५१॥ ॥

अ॰टि॰टी॰
४१

त्रामयति रोगान् पचाद्यच् ॥ गौरादिः ॥ अल्पा शमी शमीरुः कुटी शमी शुंडाभ्योरः ॥ शकमल्पशम्या शमीसक्तुफला ४ यांच
शिविका यांच गुग्गुलो ॥ सक्तुवत्फलमस्या ॥ अजादि शिवंकरो ॥ नाति तत्करोति ति पिच पचाद्यच् ॥ शिवा फलमस्ति ॥ अधो
अभया मलकी गौरी फेरुः सक्तुफला सु चत्रो ॥ पिंडी तनोति अन्ये प्योपीतिड ॥ संज्ञायां कन् ॥ पिंडतक स्यात् ॥ गरेमदनाख्यम
हीरुहे ॥ मरुं वाति कुन् ॥ नैजल्लेपिश्वसिति तिन घादिः ॥ श्वसनं श्वसिते पुंसि मारुते मदनद्रुमे ॥ क॰ ॰ ॰यति ॥ हदृदीसो ॥ णिच्छक

अ॰ ॰ ॰ ॰मा शा रमीरस्याच्छमी सक्तुफला शिवा पिंडीतको मरुबकः॥
श्वसनः करहाटकः॥ ५२ ॥ शल्यश्च मदने शक्रपादपः पारिभद्रकः॥ ॥

मपियय ॥ स्वार्थे कन् ॥ करहाट ॥ ॰फल॰ द पक्षस्य मदनद्रुमो ॥ ५२ ॥ शलगतौ शल्ति ॥ अंध्रादित्वाद्यत् ॥ श्वेडं शंकु
शरे शल्यं ना श्वाविन्मदनद्रुमइ तिताल व्यादौ रभसः ॥ मदयाति मदोदर्पग्लेपनयो ॥ न्यु मदनः स्मरवसंतद्रु भिद्धत्तूर
सि क्रके ॥ ष॰ ॰न फलाख्यवृक्षस्य ॥ शक्रस्य पादपः पारिनिष्ठां प्रासं भद्रमस्य परिभद्रस्तु निवप्रो मंदारे देवदारुणि ॥ राम
४१

भद्रंदारु॥भद्रदारुणिवक्लीबमित्यमरमाला॥किलति॥किलश्वैत्यक्रीडनयोः॥बाहुलकात्किमच्॥दुश्चासौ किलिमंच पीतं
तत्दारुच॥दीर्यते॥दविदारणे॥दसनिजनि तिजएम॥पुंनपुंसकयोर्दारु इति त्रिकांडशेषः॥५३॥पूतिश्चतत्काष्ठंचदेवस्य
दारु॥अष्टपाति॥क्विपाटलवैक्लव्ये सर्वधातुभ्य इन्॥पाश्चासौ टलिश्च॥पाटं लाति॥आतोनुपेति कः॥पाटला पाटलो
सीस्यादस्याः पुष्पे पुनर्नेनि॥नमोघा॥अलिप्रिया विशाला अप्यमोघा पाटलिर्द्वयोरिति वाचस्पतिः॥मोघास्त्रीपाटलाद्वै

भद्रदारुद्रुकिलिमंपीतदारुचदारुच॥५३॥पूतिकाष्ठंचसप्तस्युर्देवदारु
णयथद्वयोः॥पाटलिःपाटलामोघाकाचस्थालीफलेरुहा॥ ॥५४॥ ॥

ह्रेमोघंत्रिषुनिरर्थके इति रुद्रात्नमोघापि॥मोहयति॥पचाद्यच्॥नपुंसकादिः॥काचस्य काचभ्रूपस्य स्थाली पात्रं स्वामी तु कालास्थाली
लीतिपगति॥कालीव॥गौरस्या अस्ति॥अर्शआद्यच्॥कालान्तुकृष्णवृन्तारव्या मंजिष्ठानीलिकासु च॥तिष्ठति॥ष्ठागतिनिवृत्तौ॥स्था
वतिष्मवेरावचालजालीयचस्थालीस्यात्पाटलेरव्ययोः॥फलेरोहति॥इगुपधेतिकः॥तत्पुरुषकृतीत्यलुक्॥ ॥५४॥ ॥

अ० को० ६२ कृष्णं वृंतमस्याः कृष्णवृंता पाटलायां माषपर्ण्यां च योषिति ॥ कुबेरस्येवाक्षि यस्याः ॥ अक्ष्णो दर्शनादित्यच् ॥ गौरादिमुकुट
स्तु बकुल्यां हैमसकेत्यादिनाषजित्याह तन्न अस्वांगत्वात् ॥ वृक्षस्याप्राणित्वात् ॥ सप्तपाटलाइति ख्याता स्यश्यामो वर्णो स्त्यस्याः ॥
अर्शआदिः ॥ श्यामो वटे प्रयागस्थ वारिदे वृद्धदारुके । पिके च कृष्णहरितोः पुंसि स्यात्तद्वति त्रिषु ॥ मरिचे कृष्णलवणे क्लो
वल्ल्यां सारिवौषधौ । अप्रसूतांगनायां च । प्रियंगावपि चोक्ता । यमुनायां त्रियामायां कृष्णत्रिवृतिकौषधौ महिलाया

कृष्णवृंता कुबेराक्षी श्यामा तु महिलाह्वया ॥ लता गोविंदनी गुंद्रा प्रियंगुः फलिनी फली ॥ ५४ ॥ ॥

आह्वय आह्वयो यस्याः सद्वपमानेति साधु ॥ शलततिलतिः सौत्रो धातु ॥ पचाद्यच् ॥ प्रियंगुनखपोर्लता ॥ स्पृक्का ज्योतिष्मता वल्लील
ताकस्तुरिकासु च ॥ गवि भूमौ वेदाते ॥ वदि अभिवादनस्तुत्योः ॥ कर्मणि ल्युट् ॥ गुंद्रयति ॥ गुद्रिशो दे ॥ गुंद्रस्तेजनके स्त्री तु
॥ प्रियंगौ भद्रमुस्तके ॥ प्रियं गच्छति मृगय्वादौ निपातः ॥ प्रियंगुः स्त्रियां राजिकाकण्वयोरपि ॥ फलिन्यां कंगु तस्ये च फलम राम० ६२
स्त्यास्त्वस्याः अन इति ॥ फलिन्यामि शिखायं च फलिसांस्त्री फलो त्रिषु गौरादित्वात् ङीष् फली फलिन्यां ॥ ५५ ॥ ॥

विष्वक् सिनोति॥षिञ् बंधने॥क्वचिज्जृणीतिनः॥अजितिमुकुटो क्तिश्चिंत्य॥विष्वक्सेनाफलिन्यांस्यात्॥विष्वक्सेनो जनार्दने गंधवत्फ
लमस्याः॥पाककर्णे तिङ्॥३पू॥गंधफलीप्रियंग्वायांचंपकस्यचकोरके॥इत्यर्थे चेतिकोः कारिणाति॥प्रिञ् तर्पणे क्वुन्॥प्रियकः प्री
तसारके नीपे ... चालौ प्रियगौ कुंकुमेपि च॥८३ दश॥मं ... डूकपर्णं मस्य पत्रे ... र्णास्य पत्रोर्णं धौतकौशेये॥ क्लीबं स्या
च्छोणके पुमान्॥नट नृत्तौ॥पचाद्यच्॥कटून्तं गान्यस्य टुंटुक इति कायति के शब्दे आतोनुपेति कः॥टुंटुकः शोणकः स्य

विष्वक्सेनागंधफलीकारंभाप्रियकश्च सः॥मंडूकपर्णपत्रोर्णनट
कट्वंगटुंटुकाः॥५६॥ स्योनाकशुकनासर्क्षदीर्घवृन्तकुटन्नटाः॥

वो॥५६॥सीव्यतिपिवु तंतुसंताने॥बाफलकान्न अंतरंगत्वाद्गुणः॥स्योनकिरणस्य र्ययो॥तेनाकति अकथे तेवा शु
क नूतिलायां गतौ॥अच्चूयन्त्वा॥रूपायते॥इषेद्रु गतो पिनाकादौ निपातः॥श्योनाकस्तोज्ज्यादौ अपि शुकनातासि
वपुष्पमस्याः॥ कि॥अत्र आद्यच॥ऋक्षगतौ॥रुद श्विकन्ट षिप्सः॥किदिति सः॥ऋक्ष त्तः प वतिराजे स्यात् भल्लुके शोण
के पुमान् दीर्घवृन्तमस्य कुटन्न॥वक्री भवन् नटति॥नट स्पंदने॥पचाद्यच्॥ ॥

अ.टी. शोणाति ॥ शोणावर्णेपि चाद्य ॥ स्वार्थे कः स्वामी तु स्यावति शोनक इत्याह ॥ इयमपि अन्ने रुः ॥ कपिलिकादिः ॥ छर्दनः ॥ [illegible] ॥
४३ लकोलद्रुमो रितिश्रवण ॥ त्रिष्वमं गलांफलमस्याः ॥ अजादित्वात्टाप् ॥ तिष्यैकलियुगे फलमस्याः से वयेति वा ॥ आमलतिमल
पोरणे ॥ कुन् ॥ जातेरि ति ङीष् ॥ गौरादित्वात् कल्पनं तु चिंत्यः ॥ ५७ ॥ नन्ति यं तेन तया तनिमिदं ङुस्यां किं चेति तन् ॥ अमृता मागधी प
थ्या गद्र् च्यामलकी षु च ॥ तयोमीवनं [illegible] पञ्च थे कः ॥ वयस्था तु त्रिषु यां श्री स्त्री उद्र् च्यामलकी षु च ॥ स्तू त्रो
शो पाक स्वारलो तिष्य फला त्वामलकी त्रिषु ॥ ५७ ॥ अमृता च वयस्था च त्रिलिंगस्तु
बिभीतकः ॥ ना [illegible] क्षः कर्षफलो भूतवासः ॥ कलिद्रुमः ॥ ५८ ॥
जायां चकाकोत्यां पुथ्यामांतरूपे षु च ॥ चत्वारि ॥ विगतं रोगभयमस्मात् ॥ जातेरि ति ङीष् गौरादित्वकल्पनं त्वयुक्त
मू ॥ अत्तु ङ्व्यामौ ॥ पचाद्यच् ॥ अक्षोज्ञाना तमः कः ॥ व ले षु सु पाशके ॥ रुजा क्षेशः हृयो सपे बिभीतकतरा राम
वपि ॥ वर्णे पुमान् क्लिव मस्त सौले न्द्रि ये तु षु तुष्टो ॥ इत्यु गधे ति कः ॥ घत्रर्थे क इत्युक्ते स्त्रिं त्वापरिग णनात् ४३
धान्यत्व विस्य ॥ ५९ ॥ ॥

नमयमस्याअभयास्त्री हरीतकास्तु स्त्री रेचनपुंसकं। निर्भयो वाच्यलिंगः स्यात्। नव्यथायस्याः॥ अव्यथेति व्यथे सर्पे चारत्री
पथ्यपयो स्त्रियां॥ पथोनपेतो धर्मपथ्यर्थन्यायायादनपेते इति यत्॥ पथ्या स्त्री इति वयोऽ- तेत्रिषु कायस्ति ष्टत्यनया घञर्थे क-
कायस्था तुद्दरितकी ओष्ठ कीर्तिते तिरभस॥ कायस्थः परमात्मनि रजाति विशेषेनाहरितुकयांकुयोवितिः॥ पूतं क
रोति॥ तत्क रोती ति णि च॥ बहुजमन्यत्रापीति ण्वुच॥ हरीतकी तकां दानवी रोगभेदयो॥ हरिवर्ण इत्या तोय
स्यां संज्ञायां कन् गौरादि॥ हिमवति जाता तत्र जात इत्यण॥ हैमवत्यभयास्वर्ण क्षीर्यो श्वेतवचो मे यो रिति विश्वः॥

अभयात्वव्यथापथ्यावयस्थापूतनामृता॥ हरीतकी हैमवती चे[illegible] श्रेयसी शिवा॥ ५८॥

चेतयति। चिति संज्ञाने॥ ण्वुल् गौरादिः॥ अति प्रशस्ताऽयस्तु नृप्रशास्य श्रगितश्वेतिः ङीप्॥ श्रेयस्करी पि
प्पल्यामभयापाव मोरपि। शिवंकरोति॥ तत्करोतीइति णिच्॥ पचाद्यच्। शिवो मोक्षेमहादेवेकीलेग्नदेशु
योगयो॥ बालकेगुगुल्नोवेदे पुंडरीककुमेपिच॥ सुखेक्षेमजेत्क्री वंशिवाऽऽमलोषधौ॥ अभयाम
लकीगौरीफेकसक्ष्रुफलास्तुचेति विश्वमेदिन्यो॥ एकादश॥ ५८॥ ॥

अ॰हि॰टी॰ पितरुच्चासौ द्रुश्च॥ पीयते चक्षुषा पाय्यं॥ पा पाने॥ ञ्मः॥ किं चेतितः क्षमास्ते ती त्यामिति मुकुटः॥ तच्चिंत्यं॥ दुःकस्प
९९ त्वाद्दर्शनात् क प्रत्ययेन न गतार्थत्वाच सरति॥ सृ गतौ॥ बाकुलकादज्च॥ सरलः पूतिकाष्ठेनाथ्या दारा॥ क्रयो स्त्रि
स्तु प्रूते: पावनस्य काष्ठं पूतिका [illegible] ले देवदारु महीरुहे॥ त्रीणि सरलाइति ख्यातस्य॥ द्रुमे हत्पलं तदाकारं पुष्पं
अस्यास्तमीति योगविभागात्समासइति मुकुटोक्तिश्चिंत्याः॥ नवकु व्रीहिरन्हस्य ध[illegible]नात्॥ कपिकामि

पीतद्रुः सरलः पूतिकाष्ठं चाथ द्रुमोत्पलः॥ कर्णिकारः परीव्याधो लकुचो लिकुचो टहुः॥
६॥

यस्तिरुग नौ॥ कर्मण्यप्य॥ कर्णिकारः द्रुमान्तास्वपत्रौ च द्रुमोत्पले॥ परिविध्यति॥ व्यध ताडने॥ न्यग्राध
ये तिणः॥ परिधाव्याधस्तु पुंसि स्यात् [illegible] द्रुमोत्पले॥ त्रीणि पा[illegible] चापाइति ख्यातस्य॥ लक: ते॥ लकु आस्वाद राम
ने॥ बाकुलकात्त्वच॥ पृषोदरादित्वादिल्लिकुचोपि॥ दहति॥ वा दह भस्मीकरणे॥ दु हिर अर्दने॥ मृगय्वादित्वा ९९
न्निपातितः॥ अडद्रुरित्यपीति स्वामी॥ त्रीणि व बडहर इति ख्यातस्य॥ ६०॥ ॥

पनाय्यते स्तूयते वेतसवाद् इसेति॥ असर्जं तो निपातितः॥ [illegible] इत्यपि पाठः॥ पनसः॥ कंटकिफले कंट
के वानरांतरे॥ स्त्रियां रोगः प्रभेदे स्यात्॥ कंटका संत्यस्य॥ अत इति॥ कंटकि फलमस्य॥ कटङ्गर इति ख्या
तस्य निचुलोचति॥ चुल समुच्छ्राये॥ चुरादीनां णिज्वाऽस्युपधेति कः॥ यत्तु॥ नीचोल्पते इति. वेरस्य॥ अर्थकि
रत्युक्तं॥ तन्न परिगणनविरोधात्॥ [illegible] गत्वेत तु [illegible] स्तं॥ द्व॥ निचूलस्तु निचोले स्यात् इज्जलार्य महीरुहे

पनसः कंटकिफलो निचुलो हिज्जलोंऽबुजः॥

॥ हिनोति॥ हिगतौ वृद्धौ च॥ क्विप्॥ हि नजलमस्य इज्जल इत्यपि पाठः॥ राति इण् गतौ॥ क्विप्॥ इत् जलमस्य निचूले जलाहि
जला इति रभसः॥ अंबुज चूति जातः॥ जति आड भावे॥ मत्सर्यां जनेड॥ त्री पौ [illegible] सस्य॥ वानीर कवि
भेदे स्यान्निचूलवेतसे इति शाश्वत वात्समुद्रफलेति ख्यातस्येत्यने॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ ६५

काकत्रियावरहुबरी संज्ञाम्रांकन॥फलति फलति ष्पतौ॥फलीपाटीतिसाधुः॥फलुस्वसारे निधूयपवृत ॥नदीनेदे
मलद्यांस्त्री मलं पापेच किट्टे देववर्स्कंकपूयो मलइतिधरणि॥मलान्नुपापात पूनाति॥ छपवति क्षिपू ले मलघ
वति॥पू जुगुप्सायां॥ पृषता ७लकादीर्घ॥यह॥मलते॥मलधारणे॥बाऊलकाटप रिस्वपिपावः॥जवनेः लं
यस्याः॥अमरुरेर्ड तिस सम्पाअलुक॥चत्वारिकटुबरी तिरव्या॥ ॥६२॥नरिष्टमस्त्रुभमस्मात॥अरिष्टेलस्तु

काकोडंबरीकाफलुर्मलयूजघनेफला॥६२॥अरिष्टः सर्वतोभद्रो हिंगुनिर्यास मालकाः॥

नेतिबेफेतिलेकाककंकयोः॥अ स्फुटम भेतक्केसूतिकागारआसवे॥शुभेमरणचिह्ने च॥सर्वतोभद्रय व्रात॥
सर्वतोभद्र इत्यक्त॥काव्यचित्रविचित्रांतरे॥निबेनासर्वतोभद्रागंभारिनटयोषिताः॥हिंग्वा कारो हिगुगंधोवा॥निर्यासो
स्य हिंगुनिर्यासइत्येषनिंबे हिंगुरसे पिच॥मलतेमलधारणे॥ ॥ उस्मात्से पदंकुलञस्य विधानाच्चित्वं॥ राम ६५

पिचुं बुष्ठ मेदं मर्दयति ॥ मन्दश्चोरे पिच ॥ कर्मण्यण् ॥ पिचुं मंदयतीति पिचुमंदः इति स्वामी ॥ निंबति स्वास्थ्यं ॥ णिवि सेचने
॥ पचाद्यच् ॥ बवयोरैकत्वं ॥ अदूनी बः इति ख्यातस्य ॥ पिच्छास्त्यस्याः ॥ पिच्छादित्वादिलच् ॥ पिच्छिलं विजिलं पवत्तल्लीयोतिका
शि मुपयोः ॥ शाल्मली सिंधुभेदयोः ॥ न गुरुरस्मात् अगुरु ॥ क्लीबे ॥ स्यायां जोगके लघुनि त्रिषु इति रुद्रः ॥ [illegible] ध्रशीवाया
ति आतङ्कतिकः ॥ पृषोदरादिः ॥ यद्वा ॥ शि [illegible] कं शाद्वं शाडे तवा शायति ॥ शम् आक्रोशे पचाद्यच् ॥ शिंबा भिःशाम

पिचुमंदश्च निंबेऽथ पिच्छिलाऽगुरुशिंशपा ॥ ६२ ॥

ती ति वा टे. विकाशिंशपेति निर्देशाद्धाराष्टलोपः ॥ द्वितीयान्त्या शिंशपाश्च श्वतपेति सा ऐ भेदात् ॥ अगुरु
शाश शिंशपा अगुरुशिंशपेत्येकं नामेति स्वामी ॥ तन्न ॥ उक्तरुद्रविरोधात् ॥ त्रीणि सिंसपाय इति ख्यातस्य ॥ ६२ ॥

अ॰ टि॰ ५६

सा कपिलवर्णपुष्पा सती भस्मगर्भेत्युच्यते ॥ भस्मगर्भं यस्याः ॥ शुक्लसारत्वात् ॥ एकं ॥ शृणाति शीर्यते वा ॥ शृ हिंसायां ॥ शृ
भ्यां किदिति षन् ॥ तनोति ॥ तनु विस्तारे अच् ॥ यास्तनः कपीनां कपेर्वर्णस्येवाऽस्तन ॥ भंडते ॥ भडि कल्याणे ॥ स्वलिकाल्पिनीति
इलच् ॥ बाहुलकादिति मुकुः … चिंत्य ॥ रलयोरेकत्वात् भंडिरोपि ॥ भंडिरोपि भंडिरो भंडिलो नेति वाचस्पतिः ॥ त्रीणि शिरीष
इति ख्यातस्य ॥ चंपायाः अपत्यं ॥ स्त्रीभ्योढक् ॥ चांपेयश्चंपके स्वर्णे किंजल्के नागकेसरे ॥ चंपयति चंप्यते वा ॥ चपि ग

कपिला भस्मगर्भा सा शिरीषस्तु कपीतनः ॥ भंडिलोप्यथ चांपेयश्चांप
कोहेमपुष्पकः ॥ ६३ ॥ एतस्य कलिका गंधफलिस्यादथ केसरे ॥ ॥

लां कन ॥ हेमवर्णपुष्पमस्य त्रीणि ॥ ६३ ॥ गंधः फलसाध्यमस्याः पाककर्णेति ङीप् ॥ प्रियंगौ स्त्री गंधफली चंपकस्य च करकइति
रुद्रः ॥ एकं चंपककलिकायाः ॥ केसराः संत्यस्य अर्शआद्यच् ॥ केसरं हि गुंनि क्लीबं किंजल्केन स्त्रियां पुमान् ॥ सिंहे छटायां

राम ५६

वकतेबकिगत्यर्थबाकुरच् काहलच ॥ आगमशासनमनित्यमिति नतुम ॥ ६ वेलामरीतिख्यातस्य वजति ॥ जगतीवा
ऊलकाहलच ॥ नुम्स न ॥ शोकास्मात ॥ अशोकस्त्रिषु निःशोके पुंसि कंकेलिपादपे ॥ स्त्रियां तु कटुरोहिण्यां ॥ २६२ ॥
न्तपुंसकं ॥ ६ अशोकस्य ॥ करोति दोषाभावं ॥ ८३ ॥ दमो वुन् करकस्तु पुमान् पक्षिविशेषे दाडिमे पि च ॥ ६ योमे घोष
येन स्त्री करकं च कमण्डलौ ॥ दनन दालः ॥ दल विशरणे ॥ घञ्नूलालेन निर्वृते ॥ भाव प्रत्ययांतादिमप् ॥ लयोरे
कत्वं ॥ दाडिमस्य त्रिलिंगस्यादेशायां क ८ ॥ त्रिषु ॥ दांडिवो पि दाडिमस्यो सारस्वात्६ ल्लश्चकवल्लभा इति रभसात्

बकुलो वञ्जुलोऽशोके समौ ॥ करकदाडिमौ ॥ ६४ ॥ चांपेयः केसरो नागकेसरः कांचनाह्वयः ॥

६ ॥ ६४ ॥ चंपायाप मपत्यं चांपेयश्चंपके स्वर्णे किंजल्के नागकेसरे केसराः संभ्यूस्य अस्त्र आद्युच ॥ नागाख्यकेसरेः
सणे ॥ सर्प्पाख्यो नागकेसरः षट्पदप्रियइति रभसः ॥ कांचनस्याह्वय आह्वयो यस्य चत्वारि ॥ जयति ॥ जिज
यचाद्यच ॥ जयाजयंती तिथिमिते पथ्यामातस्सखीषु च ॥ अग्निमंथे ताजयंते विजये च युधिष्ठिरे ॥ दभूवरीतिड
च ॥ षिदिलनुवक्ते डीप ॥ जयंतीवृक्षभिन्नौ मा रिच्छपुत्रीपताकयोः ॥ क्षमाल्ले ड्रो हरे भीम ॥ तर्कमृच्छति ॥ ॥ तो
॥ केमरवण ॥ नद्यांभावानद्यादिभ्यो ठक् ॥ हिंडे ॥ तिडीप ॥ ॥

अ॰ टी॰ विजयं तस्येयं तस्येदमित्यण्स्वार्थेत्र॥ यद्वा॥ वैजयंती पताकेव चन्द्रवेप्रतिष्ठतावितिकन्॥ पंच अरणी इति ख्याता याः॥ नादितिरख्याता
६७ याइत्येके॥ ६५॥ श्रीपर्णेण्क्रियस्य श्रीपर्णस्त्वनिर्गतामये धे श्रीपर्णी र ॥ अ॰ ॥ इतिदिमः॥ अग्निमथ्याति मंथविलोडने। कर्मण्युप
पर। कृणति॥ कृण लाहे। कुन्। कणाः सत्यस्यावा अतइतिवन्॥ काणकाः इ॰ स्मवस्लु निअग्निमंथेइतिहेमः॥ गणनं गणा सं
ख्याने॥ इक कष्यादिभ्य॥ गणं ... तिक मपमण॥ स्वार्थे कन्। यद्वा गणयति इ॰ छोति। खुल्। गणिका॥ ... रिका चज

जयाजयंतितद्धका॥ नादेयि वैजयंतिका॥ ६५॥ श्रीपर्णमग्निमंथस्यात्कणिका गणिकारिका॥ जयोथकुटजः
शक्रोवत्सको गिरिमल्लिका॥ ६६॥

जयतिपचाद्यच्॥ जयांजयंती तिथिमित्यथोमातत्सखीच॥ अग्निमंथेनाजयंते
विजयेचयुधिष्ठिरे॥ पंचजयपर्णस्य॥ अरणी इति ख्याता॥ इत्येके॥ दशाप्यरणिपर्यायाइतिस्वामि॥ कुटस्थंगेजायते॥
समभ्यांजनेर्ड। पृषोदरादिः॥ अज्ञाप्य॥ कोटकः कुटजः कोटीतिवं ॰ ॥ ति॥ शक्रो॥ स्फायितंचीतिरकन्॥ शक्र
पुमान्देवराजेकुटजद्रुमर्जुनद्रुरुदेवद्रुतिवदत्यक्तायांवाचि॥ वृत्त्वदिहनिकमिकषिभ्यस्त्रमः॥ ततः संज्ञायां राम
कन्॥ गिरिमल्लीवइवार्थेकन्चत्वारिकुरेयाइतिख्यातस्य॥ ६६॥ ॥ ६७

कलिंगच्छति ॥ अंतर्भावितण्यर्थाज्जेरन्यत्रापीति डः ॥ खरश्च द्वियेति मुकुटः ॥ कलिंगायतीति स्वामी यद्वा कारवी
जलाद्यवं इंद्रसंज्ञस्य यवं भद्रं च तत्फलं च ॥ कलिंगेंद्रयवः पुमानित्यमरमालाः ॥ दृश्यनाद्वि दिंद्रमोयवः पुमानपि तत्रैवस्त्री
कांडपावात् ॥ कलिंगाद्यत्रीणी त्र्ययवस्य ॥ कृष्णपाकोस्य कृष्णपाकं फलमस्य आविजतेस्म आविजतेस्म ओविजी भयचल
नयोः ॥ अच्छेदूःपूर्वः गत्यर्थात्कर्मकेनि क्तः ॥ ओदितश्चेति निष्ठत्वं के चित्तु [illegible] त्वाद्गः ॥ शोभना सेना यस्य ॥ एतिसंज्ञा

एतस्यैव कलिंगेंद्रयवभद्रयवं फले ॥ कृष्णपाकफलाविग्नसुषेणाःकरमर्दके ॥६७॥

यामणादिति षत्वं ॥ स्त्रीयाम्यानितिणत्वं मुकुटस्तु ॥ सुष्ठु सिनोति ॥ षिञ् बंधने ॥ ऊहर्कस्य पिसिभ्यो न इत्याह ॥ उज्ज
लदत्तानां [illegible] ॥ [illegible] ॥ कृवृजृसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्यो नित् इति [illegible] ते ॥ करं मृद्नाति ॥ मृद क्षोदे ॥ कर्मण्य
ण् स्वार्थे कन् ॥ मकरंदकः ॥ रमलः ॥ शिरीषो मृदुपुष्पक इति स्तुभागः करीमर्दकोस्येति मुकुटः ॥ तन्नात्र
क कोशाविरोधात् ॥ चत्वारि करौंदा इति ख्यातस्य ॥ ६७ ॥

अ॰ टि॰ टी॰
९८

कालस्कंधो स्या कालस्कंधस्तमाले स्यात्तिंदुके जीवककुमे ॥ ताम्यति । तमुग्लानौ । तमिचिमिभ्यां कालन् ॥ तमाल स्त्रिलके
खड्गे तापि छेवरुणद्रुमे ॥ तापिनं छादयति ॥ छद आपवारणे ॥ कर्मण्यण् पृषोदरादित्वात् ॥ तमालस्य पर्याय द्वे ॥ स्पंदुप्र
स्रवणे । स्पंदते । संप्रसारणं धस्य चेति वा कुन्कादः त्र्यधोनामसु कुलस्तु धमिच्छति स्वार्थे संज्ञायां ॥ वाकन् ॥ छन्दूक्तं सिंदुवार
श्वेतपुष्पः सिंधुक सिंधुवारितः ॥ नीलपुष्पस्त्री तसदृशो निर्गुण्डी नील सिंधुक इति सिंदुस्रवणेति वा वृञ् वरणे वृञ् आ
वरणे वा कर्मण्यण् ॥ शोभनो रसोऽस्य ॥ इंद्रस्य सुरसः निर्गुण्डि ॥ गुडि रक्षायां ॥ इगुपधेति कः पृषोदरादिः ॥ गुडाहि

कालस्कंधस्तमालः स्यात्तापिछोऽप्यथ सिंदुकः ॥ सिंदुवारेंद्रसुरसौ निर्गुंडिंद्राणिकेत्यपि ॥ ९८ ॥

ष्ट भान्निर्गतेति स्वामी गौरादिः मुकुन्दस्तु ॥ गुडिरपि ष्ठितो पिस्त्वादेरच्छतिगणत्वान्नष्टव्यः इत्याह निर्गुण्डी नीलशेफाली
सिंदुवारद्रुमेऽपि च ॥ इंद्रस्य जन्या इंद्रवरुणेति ङीपानुकोजन्यजनकलक्षणो पि संयोगस्तत्र … इंद्रमानयति अंते रौप्यंता लक राम
र्मण्यण् ङी पृकन्नरुस्व त्वं चेति मुकुटः ॥ इंद्राणि करणे स्त्री र्णा पोलो पि सिंदुवारयोः पंच स्युरिति ख्याता या ॥ ९८ ॥ ९८

वेणी वंदेवताडे पिणी स्यात् ॥ भवेर ८ एयामपियोषिती तिरभसः ॥ तीक्ष्णत्वात् खरा देवताडे खराती क्ष्वेत्रिकुस्याऊर्द भेषजानिति
रभसः ॥ एणा ति ॥ गरा दूष्यं पचाद्यच् ॥ गोरादिगरी खयाकरणे ॥ क्री वंनाग विशे विशे ॥ मूषिक विष दलवाऊर आ ॥ गर निरागरी
ति उ स्वामी ॥ तड कं ॥ जीमूतकोदेवताडे [illegible] रीति ॥ देवमिंद्रियं ताडयति ॥ तड आघाते ॥ कमरिपण ॥ दिवोमे
घे [illegible] स्यात् यंसक ॥ मिंद्रिय ॥ जीवेमूत इव ॥ जीमूतो ऽोछतिकरे देवतापयोधरे पंचे ॥ श्रियादत्ते स्त ः श्रीहस्तो वि
घते स्याः ॥ अतिशति हस्तं गच्छति ॥ हस्तयति ॥ [illegible] यं हस्तयति आवश्यके तिणि निरितिवा ॥ [illegible] कंड यातेआ

वेणी गरागरी देवताडो जीमूत इत्यपि ॥ श्रीहस्तिनी तु भूरुंडी तृणशून्यं तु मल्लिका ॥ द २५ ॥

छादयति ॥ रूढिकुटिस्ते पकरणे इत्यत्र माधवी यायां वृत्तौ रुरिकुडी त्यपरे इति पाठांतर [illegible] लं कर्म [illegible] हस्ती
कर्णपत्राशाक विशेष इ ते स्वामी इतोध [illegible] ॥ तिच ॥ तृणशून्ये मल्लिस्थाने साधु तत्र साधु रिति यत् तृ
णशून्ते गुल्मे साधु ॥ तृणशून्यमिति स्वामी ॥ तृणशून्यं मल्लिकायां तथा स्यात् केतकी फले इति वैजयंती त्यो ॥ मल्ल
ते गंधमल्लते वा ॥ मल्ल धारणे सर्वधातुभ्य इन् वा ङी ष् स्वार्थे कन् मल्लिका ङंसभेदे [illegible] लिकात् [illegible] शून्ये पिमीत
मूत्र पात्रभेदयोः ॥ द २५ ॥ ॥

अ॰टी॰ ६५ भुवि पदमस्याः॥ गौरादिः॥ शीताद्भीरुः शतभीरुरितिवा पाठः॥ शतं वियोगिनी भीरवोस्याः मल्लीका शतभीरुः॥ वाक्येभद्रम
ल्लिकाः॥ शीतभीरुर्मदयन्ती भूपदी त्रपाम्लकमितिवाचस्पतिः॥ चत्वारि वेलि इतिख्यातायाः॥ आस्फोटयति॥ स्फुट विक
सने॥ पचाद्यच्॥ एषांदरादि[illegible]त्॥ टस्यतोवा॥ आस्फोता विष्णुक्रान्तायां वनमल्लकपर्णयोरिति रभसः॥ आस्फोटस्तूप
मान् कपर्णेस्यात्कोविदारके॥ आस्फोता गिरिकापर्ण्यांच वनमल्ल्यांच योषिति शर्कं वनमल्ल्याः॥ शेरते शेफालै अल

भूपदी शीतभीरुश्च सैवास्फोता वनोद्भवा॥ शेफालिका तु सुवहा निर्गुण्डी नीलिका च सा॥७०॥

योस्याः वा॥ डीप् स्वार्थे कन्॥ सुष्टु वहत्यामोदं वह प्रापणे॥ पचाद्यच्॥ सुवहा रास्नाशल्लकीनापर्णि गोधापदीष्व॥ रा
स्ना शेफालिकयोः सुरूली वहः सुखं वहे वीणायाम् अभिधेयवल्लिङ्ग्यम्॥ तालवर्णनीलादेरुपधोग्राणिति चे तिडी राम
प् स्वार्थे कन्॥ नीलिका नीलीका ह्रस्व गशेफालिकाः सुचत्वारि न्यवारी तिख्यातायाः॥७०॥ ६५

शे। मनोरसोस्याः श्वेताचासौ सुरसा चेति भूतानि विशति। विशरप्रवेशने।। कर्मण्यण् ६।। मगधदेशे भव।। तत्र भव इत्यण्।। मागधी। भूतेस्तु कजारकवं दिनेः।। वेश्यतः ततिमा पुत्रे मागधी स्यात् कुपिष्यजी।। पृथी नापाविशोषु क्रियेण स्त्रे विंश्रमूः।। वित्ता कर्ष त्वा ऊणि के पण्यो काष्ठथी वीरपामीत कारी भूतानु वदेवजे।। .... स्पा अतइति वनो पृथि कास्थानके पुष्प विशेषे पिचयो षिति।। अं ..... तेष्ठति स्तुपि स्थ इतिकः।। अवं वेति षत्वं।। आपो रिति ह्रस्वः।। अं बेति ष्ठति इति

।सिता सौम्ये श्वेतसुरसा भूतवेश्यथ मागधी।। गणिका यूथिकांबष्ठा सा पीता हेमपुष्पिका।। ७१।।

स्वामी अंबष्ठो देशभेदे पिविश्राठेरपास्तु ते तिच अंबष्ठा प्पाल्लजो रपराणां स्यात् सा गम्भ्रथीक योरपिति विष्वः।। चत्वारि जहीति स्मातायस्के मवर्ण पुष्पमया ..... तिणी पूरसासे मपुष्पिका स्तु पर्णा चंपके हेमपुष्पके शकं। तस्य एव पीतपुष्पाया।। ७२ भ्रम ति कांतो मुक्तयं गौ क्यात गोश्लियो रिति ह्रस्वः यह।। मुक्तातविर क्तान्।। अतिमुक्त स्तु निस्संगे वासंत्यां तितिपिवप ... ते भ्रंश तेवापूर्वि रखं इते।। पुडिवस्फायी तिरक्तस्वार्थे कनूवसंते पुष्पति।। कालात्साधु पुष्प्यादित्यण्।। वासंती माधवी ..... ले

अ॰टी॰टी मधुपुष्पति॥माधवोजेमः[illegible] वासवेनक्रियामिषौ॥वासंतीकुंदनीमघूमधुशर्करास्तुस्त्रियांरंतिदेवोपिवेरपारवेमा
५० धवःक्रमेमाधवीचातिमुक्तकेपंच॥स्तुष्टुमन्यते॥मनज्ञानेध्यः[illegible]न॥यह॥शोभनंमीनोमनोस्पोस्त्रियां[illegible]नसोभूमि
पुष्पेजातौतुभेदत॥विहृष्यापियदादष्टस्तदाभेदनशिष्यतइति[illegible]॥डिः॥सुमनाआश्वपत्रेपोतिमुक्तुतदरभिनातदा[illegible]तो
पिमांसन्दमीलतति॥जनसौत्रोवेष्टनार्थः॥मूलविभुजादित्वात्कः॥गौरा[illegible]मालंतनोतिवाअन्येभ्योपीतिडःमालती
त्पवतौकाचमाच्यां॥जातीविशाल्पयोःजेपास्त्रायांनिशिनधांचजायतेजनीप्राउभविं॥क्तिन्॥जनसनेत्यात्वं

अतिमुक्तःपुंड्रकःस्याद्वासंतीमाधवीलता॥सुमनामालतीजातिःसप्तलानवमालिका॥७२॥

वाडीप्रयत्नुजामतेप्रीतिरनयेति बाऊलकाजनेकर्त्तरिक्तिजित्याह॥तन्नअनयेतिकरणेविग्रहंप्रदर्शकिन्तु
रीतिकथनंव्याहृतबाऊलकादितिचक्तिचक्तौचेतिसूत्रस्यसत्वात्जातिः॥स्लीगोत्रजन्मतोः॥अरमल्लिका
मल्लकोश्वसामान्यष्ठदसोरपि॥जातीफले[illegible]मालभ्यांस्त्रीपंत्रीपिचवेचेलीतिरव्यातायाः॥सप्तलाति॥जादाने॥ राम
आतोनुपेतिकः॥अथसप्तला[illegible]॥लाचमकिकामुंजापाटला[illegible]स्त्रियांनवास्तुमालास्याःकुकपष्ठे॥७२॥ ५०

माघे साधु तत्र साधुरिति यत् ॥ माघे भवं दिगादित्वाद्यदिति प्रांचः ॥ कं मुवं दारयति द्यति वा हे पु ज्ञो धनिके जनखं इने वा अ
न इति फः ॥ तत्पुरुष इति द्वितीयायां लुक् ॥ माघ्यः कुंदः कुरुट कइ इति पुंस्कांडे रत्नकोशात् ॥ पुंस्त्वमपि कुंदो माघ्यो
स्त्री स्तु कुंदमस्त्र मितिध्यं तरेषु तु ॥ द्वे कुंदस्य रक्तपुष्पकलांड रक्त स्वार्थे कन् बध्नाति चित्तं बंध बंधने ॥ उन्न कारस्य श्रोत्र ह
क ॥ बंधुक बंधुजीवेत्याद्यं धुकः म्पीतसारके ॥ बंधुरिव जीवं जलमस्य त्रीणी दोपहरिया इति ख्यातस्य ॥ आ तपस हते षद्
मर्षणे ॥ अच् पचाद्यच् ॥ सहो बलेन स्त्रियां तु नखभेषजे ॥ स्तु कुं पणी कुमारी दधि वीसु च ॥ कुमारी वयसि

माघ्यं कुंद रक्तकस्तु बंधूको बंधुजीवकः ॥ सहा कुमारी तरणिर म्लानस्तु महासहा ॥७३॥

कुमार क्रीडायां ॥ अच् गौरादि ॥ यच् ॥ कामयते ॥ कमु कांतौ ॥ कर्मेकि कृत्वो पधायाः इत्यारत् ॥ वयसि प्र
थमे इति ङीप् ॥ कुमारी रामा तरुण्यां वनमाल्ये नदी भिदि ॥ कन्यापराजिता गौरी जगद्धी पेषु च स्मृता ॥ तरं त्व
नया ॥ न इत्र वनतरणयो ॥ अति स्थध धस्य स्य वपविक्तस्मोनिः ॥ द्धमण्णौ तरणी पुंसि कुमारी नौकयो ॥ स्त्रियां
त्रीणि धी कुआरी इति ख्याता अय्या ॥ न म्ला यतिस्म गत्यर्थात् कर्मके क्तिः ॥ ॥

अ॰टी॰टी॰ ५१

मं मोगादे रातोधातोयरावत इतिनिष्ठानत्वं अम्लानस्त्वमले ष्फिंटी भेदे इतिदेमः॥ अम्लातो मत्दास हायां नान्नलिंगस्कामि

म्लिंइ इतिविश्वः॥ मदीः ती चासौ सहा च मन्मह रितितत्पुरुषः॥ आत्मदत इत्यात्वं महतो च्चिमर्ई दिस्यसहावे तिमुकुटः॥ त

न्त। अमौमाताधिकरणेना त्वाप्रसंगात महा सहामाध्य परपमिम्लाते पिचयो षितिद्वि॥७३॥ तत्राम्लाने शोणे रक्ते

कुस्मितद्ध्यहा ऽ त्री ना मल्यकरंदत्वावरवो त्र बकुः।७ श्री।दित्वान्तकादेशः॥ निःस्वे कुरबकः शोणाम्लान ष्फिंक

तत्र शोणे कुरबकस्तत्र पीते कुरंटकः॥ नीला झिंटी द्वयोर्बाणा दासी चार्तगलश्च सा॥७४॥

स्यात् कुस्मितः कौवरुिटकः कुगती तिसमासः॥ कुरुंटकः पीते कृष्णाम्लानफिंटिं कमोः कुमान् कुयातेकुरछे

दने॥ बाकुलकादंटस्वार्थे कन्ति लेकार वानितिकश्चिन॥ तत्कुरंटा श्दे इतिपवितं कुकं एकं। वरणतेवण रा॰

रा श्दे॥ कर्मणि घञ्॥ बाणा तु बाणमल्ये स्त्री नीलझिंटयाः पुनर्द्वयोः॥ इस्पते॥ दसुत्त पदार्थे॥ कर्मणिघञ् ५१

॥ गौरादित्वात् डीष्॥ बाणा तु तिष्य यो आर्तः॥ त्रीणि गलाति॥ गल अदने॥ अच्॥ त्रीणि नीलझिंटीकायाः॥७४॥

सीरे भवः तत्र भव इत्यण् ॥ कर्म॰ ॥ तत्र भव ॥ ढृ ढञ्छ ॥ संज्ञायां कन् सैरीयक ॥ सहचरः सैरेयश्च सहाचरः ॥ पीतो रक्तो थवा
ऽस्य कुसुमे स्वविभावे ॥ यत ॥ पीतः कुरंटको ज्ञेयो रक्तः कुरुवकस्मृतः नील आर्त्तगलो दासी वाण ओदनपाक्यपि झिण्टीति
रटति ॥ अच् अर्शोदयादिः ॥ गौरादि ङीष ॥ झिंटी सामान्यस्य ॥ तस्मिन् सैरेयके रक्तपीतपुष्पस्य क्तकस्सैरेय आ एके कं
सहचरति पचाद्यच् ॥ रटि ति टि स्मनिपातना ङीष् ॥ यत्तु भिन्नासने ति चकारस्य ॥ उक्तसमुच्चयार्थत्वाच्चरे उर

सैरेयकस्य झिंटीस्यात्तस्मिन् कुरबको रुणे पीता कुरंटको झिंटी तस्मिन्सहचरी द्वयोः ॥ ७४ ॥ ओड्रपु
ष्पं जपा वज्रपुष्पं पुष्पं ति जस्य यत ॥

स्यादम्लकुरंट त्वम्लत्रमाण्य भावात् अन्येषामपी दीर्घत्वसहचरस्यापीति
स्वामी स्तुकुरंटः ॥ तद्यपि आडंबरमित्वात ॥ ७५ ॥ आम्लपह्ननति ॥ उद्री क्लेदने ॥ स्फायितंची तिरक ॥ बाफल्लकाद
ऽत्वं ॥ ओढंपुष्पमस्याय त्तु ओड्रश्लेषणे बाफलकाइ ल्निति म्लकुरंटः ॥ तत्प्रकृपावे ॥ उंडेरदर्शनात् ॥ जेवति जु
सौत्रो धातुर्गतौ वेगे च अच् ॥ जवायां तु जयास्त्रियामिति धर्मदासः ॥ ओड्रपुष्पे पि रक्ते पि जवा न्हस्वकीर्तितः इति त्रिकां
उन्होक्तः ॥

अ.टी.टी. ५२ हे ओढर इति ख्यातायाः॥ वज्रमिव सुष्मंति जपुष्पं यस्यः प्रती पोदासो स्य अतं प्रासाइव पत्रारण स्यस्यातं कुष्माणि प्रास्पति
वा॥ असृत्तेपरो॥ कर्मरपरणं चंडमति ति॥ अतसातत्या मते॥ कर्मरपरए हयानां मारकः॥७६॥ करं वारयतिवीरयवि
रविक्रांतो॥ कर्मरपणकरवीरः॥ कृपणेस्यादेत्यभेदान्धमारयोः करवीर्य इति श्रेष्ठगवी पुत्रवतीषु च॥ पंच
कणेर इति ख्यातस्य॥ किरति॥ कृ विक्षेपे॥ कृग्रदकति पति थौ प्यटि प्यइरन्॥ यत्तुक गृहो डिप्यइरानिति

प्रतिहासशतप्रासचंडातहयमारकः॥७८॥ करवीरे करीरेतु क्रकरग्रंथिलावुभौ॥

कुकुरस्त्वत्रत्पादि वृद्धिषु तस्या गस्यादर्शनात करी पामीर मतिवा वंशांकुरे करीरो ऽस्त्री रच्ताभिधघटयो
पुमान्॥ करीराचीरीकामां चदंतमृलेवदंतितां कंद इति करोति अच्॥ रोवाक्कर॥ करीरव्दंतेद्ली
नेऋ कचेव पक्षिभेदे च॥ ग्रंथिरस्यास्ति सिध्मादित्वाल्लच्॥ ग्रंथिलातिवा॥ ग्रंथिलस्तु करीरद्रो विक राम
कतरो पुमान्॥ संग्रंथित्रिषु भद्रा यंत्रीणि करील इति ख्यातस्य॥ ॥ ५२

उन्मत्तयति करोतीति णिच् ॥ उन्मत्त उन्मादवति धत्तूरमुचकुंदयोः ॥ कितवाः संप्रयुग्राह्यकाः ॥ अरराजाद्य चूर्णक
नावक्वति ॥ विं चुगतो ॥ अन्ये त्वोपातितः ॥ कितवे धूर्त्ते उन्मत्तवंचके कनकाह्वये ॥ धूर्व्व तेस्मधुर्वी हिंसायां ॥ क
र्मणि क्त धूर्वतीति अनुप्रांचः ॥ तन्नकर्त्तरि क्तोऽहलं नः मति बुधि पूजार्थेभ्यश्चेति चेकाराहर्बोध्यः ॥ सष्ठु ॥ धू
र्त्तनं ॥ धूर्ति भावे क्तः तदस्यास्ति अर्शआद्यच् ॥ धूर्त्तेनुस्वं टलवद्भेधत्तूरनादिष्टे त्रिषु ॥ धयति धान्त्त्रधे

उन्मत्तः कितवो धूर्त्तो धत्तूरः कांचनाह्वयः ॥७७॥

ट् पाने ॥ बाहुलकात्तूरच् पृषोदरादि ॥ धत्तूरस्त्वकस्तो धूर्त्तो देवीताकितवः श्वा व इति स्वामी ॥ धमति धूर्म
कांति करणे ॥ क्विप् ॥ तूर्यति ॥ तुरीगतिक्व रणांसिंहिंसयोः ॥ इगुपधत्वात्कः त्कः धूम्राश्वासौत्तर श्चेति स्तुकुट ॥
धुस्तुर पुंडरीशो धुस्तूरः कनकाद्याह्वय इति राह्वयष्वैः ॥ कनकमाह्वयो यस्य कनकंह्वे स्मितिर्वुसिस्यात्कौ
स्तुके नागकेसरे ॥ धूर्त्ते रकांचनारचकाली येपंच के पिच ॥७७॥ ॥

मास्तिनास्तितुलास्यमाश्रीत्तुलास्येतिवा कनककामत्वात् मातुलो व्रीहिभिन्नोन्मातभ्रातो ऽस्य मदनद्रुमे ॥ धत्तूरमदयतिमदी
डर्षग्लावनयोर्ल्युः ॥ मदनस्मरवसंतद्रुभिद्धत्तूरसिक्थके स्मृतः मातुलस्य पुत्र इव कन् मातुलपुत्रक इति पीमामक्तुतन
ये फले च धत्तूरस्य शकें फलेन पूर्यते ॥ पूरी आप्यायने इगुपधेति कः ॥ कर्मणि घञ्वा मुकुटस्तु फलबीजं च पूरयति
क इत्याह तत्रापरगुञ्चित इगुपधत्वाभावापि जंतस्य एवं बीजपूरः ॥ बिजोरा इति ख्यातस्य ॥ रोचते ॥ रुचदीप्तावभि नी
प्सीतौ च ॥ अंतर्भावितण्यर्थः ॥ कन् ॥ रुचको बीजपूरे च तिके दंतकपोतयोः ॥ नद्यो सर्जिकाक्षारे च स्त्र्याभरणमाल्य

मातुलो मदनश्चास्य फले मातुलपुत्रकः ॥ फलपूरो बीजपूरो रुचको मातुलुंगके ॥ ७८ ॥

योः ॥ सौवर्चले पि मंगल्ये ऽव्ये पिकटके पि च ॥ मानात्यवरुचिं ॥ मीञ् हिंसायां ॥ बाहुलकात् कुन् ल्यं जीयते लुजि भास्ता
र्थः ॥ घञ् मातुश्चासौ लुंगश्च ॥ स्वार्थे कन् ॥ द्वे स्वामी तु चतुर्णामपि पर्याय इत्याह ॥ तदुक्तं फलपूरो बीजपूरः केस
री बीजपूरकः बीजकः केसरो मलश्च ॥ मातुलुंगश्च पूरकः ॥ अनेकार्थे सौवर्चलं मातुलुंगं ही जो च स्वनपेक्षणी
स्त्रीवाभरणकं चैव रुचनरुचकं स्मृतं ॥ ७८ ॥

समीरयति ॥ ईर गतौ । ल्युः । समीरणस्तु पवने पथिके फणिज्जके । मरौ वाति । कन् । भवेन्मरुवकः पुष्पभिद्वल्युरुफणि-
ज्जके । प्रस्थे सानौ पुष्प्यति । पुष्प विकसने । अच् । फणिजातोऽस्मात् फणान्नयत्र प्रस्थपुष्पत्वात् फणी । फणिज्जको वज्रकोऽस्ये-
ति केचित् । जंभौष्ठपोदरादित्वाज्जम्यते ॥ जमु अदने । विच् । विरयति ॥ अच् ॥ जम चासौ वीरश्च ॥ जंबीरः प्रस्थपुष्पे स्यात् त-
था दंतशठद्रुमे पंच पर्णान्यस्य ति ॥ असु क्षेपणे ॥ कर्मण्यण् ॥ यद्वा पर्णैरसति अस्त् दा लोप चा घञ् ॥ कठितं जरये-

समीरणो मरुबकः प्रस्थपुष्पः फणिज्जकः ॥ जंबीरोऽप्यथ पर्णासे कठिंजर कुठेरकौ ॥ ७८ ॥

यति । जठरं पतः कर्मण्यण् । पृषोदरादिः ॥ कुंचति । कुंच प्रतिघाते । कु विचपति कवि । कुवी त्येरकः । आगमशास्त्रस्या-
॰ नित्यत्वान्नुम् । कुठः ॥ कुठ प्रतिघाते ॥ कुठि चेत्यतो हृत्वादयश्चेति दकः ॥ पृषोदरादित्वान्नु मंगलोपः । इति कुठे-
टः तन्त्र । कुठ धातोः सत्वे पृषोदरादि कल्पना वैयर्थ्यात् तट कल्पना पि वा वीरा रक्त भिद्वात् त्रीणि पर्णासस्य ॥ ७८ ॥

अ॰ की॰ टी॰ —त्रपर्णासि ॥ अर्जयन्ति अर्ज सर्ज अर्जने ॥ जतिस्थाना जनितापाजेनेभ्यो वारणं तः रक्कुल्व ॥ राकं श्वेतपर्णासिस्य पावो
५४ स्यास्ति अत इति चितिवृद्धिः त्रायते ॥ त्रैङ् पालने ॥ आतो नुपेति कः ॥ स्वार्थे कन् ॥ विल्वकं तिलके नातु व्याघ्रामिघं कु
पाविष्ठ ॥ वृक्षि संज्ञा यस्य ॥ वृक्षिपर्यायनामक इत्यर्थः ॥ त्रीणि चीत्राइ इति ख्याति तस्य ॥ अर्क आख्या यस्य ॥ अर्कोर्कि
पर्ये स्फटिके रवौ ताम्रे दिवस्पतौ ॥ वसति ॥ वस निवासे स्टस्ति हौ त्यु स्वार्थे कन् ॥ वसुक रोमके पुंसि शिवमपकर्णपर्ण
॥ सितेऽर्के ऽत्र पावीनु चित्रको वृक्षि संज्ञकः ॥ अर्कार्कि वसुकास्फोत गणरूप विकीरणाः ॥ ८० ॥

यो ॥ बाकुल कादमः इत्युरिति कुकुट ॥ तन्त्र ॥ तक्रस्तु त्रैवसते रक्ष्यात् ॥ आफी स्फोरयति ॥ स्फुटिर विकसने ॥ अचय
पोदरादि ॥ आस्फोतः स्फूट मानकं परेऽस्यास्तीति ॥ विदरके आस्फोता गिरिवर्णा पर्णा चवनमल्यां चयो विनिताना बाकुल ॥ राम
व कृतिरूपा रागस्य ॥ विकीरति ॥ कृ विक्षेपे ॥ कृत इति कुत्व इत्वं परत्व बाकुलका दीर्घ ॥ विविधः ॥ किरणास्ये त्यन्ते ॥ ८१ ॥ ५४

मंदा नियमस्त्री अणमं ५ दिस्मैरयंतिवा घञ् ॥ मंदारः स्यात्सुरद्रुमे पारिभद्रेऽर्कपर्णे च मंदारः स्तिमूलयोः ॥ अर्कमि-
ति ॥ तीक्ष्णापि पत्रारग्वधस्य सस आकल्प इति ख्यातस्य ॥ अस्मिन्नस्तु के अलति ॥ अलर्भूषण्यादौ ॥ क्विप् ॥ अलर्चां
सावर्कश्च अजकों धवलार्कः स्यात् योगोन्मादितकुक्कुरे ॥ अलयति स्तु कुट ॥ तन्नवृषधार्वधिवसः ॥ तत्प्रतापं च स्तुत्स्तेज
॥ स्यति षोकः ॥ प्रकृत्यास्त्रापसायेनवा ॥ हिस्पेतार्कस्य ॥ शिवप्रियामल्ली पशूयते इयं ततः प्रियत्वात्पाशुपतो बक

मंदारस्त्र्यार्कपर्णेऽत्र शुक्लेऽलर्कप्रतापसौ ॥ शिवमल्ली पाशुपत एकाष्ठीलो बुको वसुः ॥ ८१ ॥

कुष्ये पशुपतप्राधिदेवते च तज्ज्ञ के एकमष्ठि स्थिलाति सुषामादित्वात्पत्वं दीर्घत्वं ॥ एकाष्ठीला वनंति क कौषधौ ॥ सिक्क
द्वे प्राति वा कलकात्कुकः कनोकारस्य उत्वं वा वक इति पाठे कन् ॥ बकस्तु बककुष्ये स्याकंके श्रीदिवरत्नमि ॥ व
स्ते ॥ वसुनति वा भूम्ह त्रिलिंगे वधु श्रीवस्तु कुबस्तु ॥ नीदेव भेदाग्निभायोक्तबकराजसु ॥ पंचगुप्त इति ख्यातस्य ॥ ८१॥ व.२॥

अ॰ द्वि॰ टी॰ ५५

वंद्यते॥ वदी अभिवादनस्तुत्योः॥ गुरौ रोगे च त्यः॥ इ घाम। अदमप्तपेद्॥ लुट् वृक्षादनी तु वंदाय्यं द्विदारीकं स्केपि चैति विश्व
मेदिनी॥ इद्र्होरेद्धति। मूलविशुजादिकः॥ जीवति। कुहि भदजी विधूस्पी स्प॥ वित्वाति जीतिभ्यश्च॥ णित्वात्ङी॥ वंदाक
जीवंतिका गुडूच्यां वजीवारख्य शाकदयोः॥ चत्वारि वृक्षोपरिजातलता विशेषस्य॥ वक्षौ रद्युते॥ अदमक्षणे॥ खु
ट्॥ छिन्ना रोह रिति इगुपधेतिकः॥ क्षापो रितिकस्त्वः॥ गुडति॥ गुड रक्षणे बाकूलकाद्व चत्॥ तंत्रयति॥ तंत्रि

वंदा वृक्षादनी वृक्षरुहा जीवंतिकेत्यपि॥ वत्सादनी छिन्नरुहा गुडु
चि तंत्रीकामृता॥ ९१॥ जीवंतिका सोमवल्ली विशल्या मधुपर्णीपि॥

कुटंबधारणे ॥ कूत्र॥ नमृतस्याम्॥ ९ अमृता मागधी पथ्या गुडुच्यामलकी च॥ ९१॥ जीवन्ति ङच्॥ जीवंतिका
गुडुच्यां च जीवाख्य शाक वंदयो रिति विश्वः॥ सोमस्य वल्ली विगतं शल्यं यस्याः॥ विशल्याग्नि शिखा दंती गुडूची
विष टासु च॥ मधुमयानि पर्णान्यस्याः॥ पाककर्णे ति ङीप्॥ नव॥ राम ५५

मूर्वति ॥ मूर्वी बंधने ॥ अच् ॥ दी व्यति ॥ पचादौ देवडिति निपातनात् ङीः ॥ मधु कुटेत्कं गौरादित्वं चित्वं ॥ देवीकृताभि
षेकाया तेजनी स्रक पोरपी ॥ मधुरसो स्य ॥ नवेन्मधुरसा द्रास्त्रा मूर्विका रुषिकासुच ॥ मुरति मुर संवेष्टने
॥ स्त्राकादि स्पोटन् ॥ सम रात्रापरे त्वीरि ॥ मूर्विकारयांतु मोरटा तेजति ॥ तेज पालने ॥ स्तु द्रमम ति ॥ मूर्वो गतो
अच् ॥ संज्ञा पूर्वकत्वात् गुणाभावे स्तु वाड पिस्मात्तिरलु वोहिमयात्र्येरा हक्को मूर्व योः स्त्रीयां ॥ ८३ ॥ मधुजाति ॥ आ

मूर्वा देवी मधुरसा मोरटा तेजनी स्रवा ॥ ८३ ॥ मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपर्ण्यपि ॥

तो तुपेतिकन् ॥ अन्ये खामपीतिदीर्घः ॥ मधुनः श्रेणी रत्न ॥ गोकर्णइव ॥ गोकर्णौ यस्याः इति वा याक कर्णे त्विङ्गौ ष ॥ गोक
र्णोऽश्वतरे पि स्यात् गेसर्पश्चांतरे ॥ अंगुष्ठानामिकोन्माने गोकर्णि मूर्वा वा ॥ कोषधाविति विश्वः ॥ पीलोरिव पर्णा
न्युरस्याः ॥ पाक कर्णे जिङ्गौ ष ॥ पीलुपर्णी मूर्विकायां मूर्वा पामोषधी ॥ मे भिदे ॥ दस्राम्दूर कराइति ख्यातायाः ॥ ॥

पच्यते॥ पचव्यक्ता्यांवाचि॥ कर्मणिघञ्॥ पाकस्तु पचनेस्याती विक्रये॥ रापक्तियो षिति॥ अंबष्ठाप्पह्लनो॥ रपांस्यात्पाक॥
पुष्पिकयोरपि विट्ठौ कर्णौ पया अविट्ठो हि गुडः पयः फिपोकूर्णौ स्याइति मुकुट॥ स्वापयति॥ स्फुट॥ स्वापनं रोपयोकुंमि
वनेपक्वोऽथधौस्त्रियां॥ अतिशायेन प्रशस्तो प्रशस्य श्रः॥ श्रेयसांकरोपिष्यस्या मभ्यापाकयोरपि॥ रस्यतरस्य आस्वाद
ने॥ कर्मणिघञ्॥ अजोपसर्गस्य नित्यालवृद्धिः॥ रसो गंधरसे जले शृंगारादौ विषे पि रीति काश्चौ दोक्वरागयो॥ द्रिद्रधा

पा वांबष्ठा विटकर्णौ स्वापनी श्रेयसी रसा॥ ५६॥ रा काष्टीलापापचेली श्राचीता वनतिक्तिका॥

तु श्रभेदेचपारस्वयोरुभान्स्त्रि मांतु रसनापावाराह्यकीकंमुम्प्रमिष्ठ॥ ५६॥ पापिचलाति॥ चज क्षिमलैने॥ पूर्वादौ
चेलाडितितिपातनातड्डीप्॥ गोरादित्वकल्प्यतं लुकुटकृतंव्यर्थं॥ पचेर्पङिः तादच्चिपापक्षीति॥ पापचोवा
तमोरयति॥ ... प्राचि भवावि ... रिति जंवनेति का स्वार्थे कन्॥ ... पावितिस्याताया॥ ॥

कंटति। कटे ... ॥ ... लिहीत्यत्र चकाहः चक्रिविभ्यां वेल्फरितिमुकुटः॥ तन्न। तज्ज्वलदत्तादिषु तस्कत्रस्या
दर्शनात्॥ कटुः स्त्री। कटुरोहिण्यां लताराजिकयोरपि कटिति अच्॥ कटं वृणोति वृञ् वरणे संज्ञायां भ्रूत इति खन्। अरु
र्दिषेतिमुः कट भरेति पाव इत्यन्ये कटंभरा ग्रमारण्यां गजयोषितिकलं विकायोरोहिण्यां वचाहिंसयोरपि। अशोक
इव रोहति उपमाने कर्तरि णिनिः॥ व्याकं मर्यादं नाम अशोकः कटुरोहिण्यां अशोको वंजुलज्जू मशतिरभसः॥ रोहि
णी कटू रोहि ... मितिरुद्रः॥ अशोकरोहिणी शक्लाचक्रांगी शकुलादनीति निघंटुः॥ अशोकस्त्रिषु निशो

कटुः कटंभरा रोहिणी कटुरोहिणी॥ ध्ये॥ मत्स्यपित्ताकृष्णभेदा चक्रांगी शकुलादनी॥

केषुसिंकंके लिपादपे। स्त्रियां तु कटुरोहिण्यां पारदे स्यान्नपुंसकं तरुरुग्मितिदिभदि कंटंभरा स्नोमजकेषु लोहि
तागवी॥ कटुस्त्वासौ रोहिण्यां रिष्टा च ओकुकरोतिदण्डी तितिघंटुः॥ ध्ये॥ मत्स्यानांपि वमिवतस्या त्वात् कृष्णा
वर्णा निभेदमुद्गेह्रस्वा॥ कृष्णभेदा चक्रकृदेति निघंटुः॥ कृष्णसमूलं भिनत्ति वा॥ कर्मण्यणः॥ ङीप्॥ चक्रा का
रमंगमस्याः॥ गौरादिः॥ अंगगात्रेति निर्दे नं च कांगी मानसोकसी चक्रांगी कटुरोहिण्यामिति हेमः॥ ॥

राकुलैरयते ॥ अतिः कर्मणि व्युट् ॥ राकुलादीनास्नीयांकृछ्रेमेदीकचटरगाकमोअष्टैकद्रुकातिख्यातायाः आ
मनागुमाउस्पर्शित्वात्कर्तकर्यो तिसमासः ॥ जडयतितत्करोती णिजंतादच् ॥ जडाक्रियांमुकरिंब्योहिमरसुस्व
काथडो छुभ्यमकुटस्पस्तु ॥ कंडूयादिनादीरव्याजननादिक्रियापिजडायांतिस्लंभयति ॥ जन अपवारणेइत्यवोचत तल
योर्हस्विप्रसंगात् जडतिवा ॥ डलयोरैक्यात् ॥ नःजहातिश्चकान्छज जहेतिस्वामीजीया ॥ जांगलिकासैवजसाजड्गश्राह

आमगुमाजह्वाव्यंगाकंडुरश्चारुषायणी ॥ ८६ ॥

षामयाीतिंडनविगतमंडमस्याः ॥ अव्यंडागृणीः भीगुमेतीडः मकुलेस्तुअधिकमंडवीजमस्याअधिकममातिआमरगो
जमंताद्वा ॥ अंध्रेद्रित्युह ॥ नन्नामृदंनमा कंदूराति ॥ रादाने ॥ आतोनुपतिकः पृषोदरादित्वाद्धस्वत्वमपिकत्पिक
छस्थकडेरामृकगिविकतीरः ॥ मकुरंस्तुकडरस्यस्याः कंडकछुभ्यांकृस्वश्चेतिरोकस्वलंचेत्यादतन्तक
वार्तिकस्मादर्शनात् ॥ श्राहपानुजलायवेडितित्रिकांडशेष ॥ आवणीमेत्यपतेवाकनृमिलुटकल्पवझतिरात्वं ॥ ८६

ऋष्यैः प्रोक्ता ऋषिभिः प्रोक्तेति वा ॥ ऋष्यप्रोक्ता शतावर्यतिबलास्य कशिंबिः ॥ शूकयुक्ता शिंबिः अ
स्य छ शूकशिंबिः शिराण्यपि चस्थ कशिंबि रित्यप्यमरविवेकः ह तालव्या शूकशिंबि इत्यस्य मर्कटी कपिभिः वाचे ति वानरस्पर्शेन कपीनां
कच्छूः कंडूहेतुत्वात् मर्कटी च विविधचेष्टाहेतुत्वात् ॥ अथ मर्कटी करंज निछ कशिंब्योः ॥ पुंसि वानरलूनयोः ॥ नव
कवा वइ इति ख्याता यो ॥ चित्रं रूपमस्याः ॥ चित्रा रक्तपर्णी गोडुंवा स्तु मजादंतिकास्तु च ॥ मायायां सर्पति न्यत्र नदी

ऋष्यप्रोक्ता शूकशिंबिः कपिकच्छूश्च मर्कटी ॥ चित्रोपचित्रा न्यग्रोधी द्रवंती संबरी वृषा ॥ ८७ ॥

देवेषु च स्त्रियां ॥ उपता चित्रं न्यस्तु पत्रहि बहुमूलत्वात् अच ॥ गौरादि रिति आं च न्यं चूरुपादीति वाकमरिपरस्य
॥ न्यग्रोधी तरुपवित्रायां ॥ द्रवति रुगतो लन्मट ॥ शातं संवृणोति ॥ वृञ् वरणे ॥ शमिधातो रित्यच गौरादि स्तुकुल
स्तु रस जित्वाह ॥ शांवरी चारक कर्णास्यात् वृषेति ॥ वृषु सेचने उपधेतिक ॥ ८७ ॥

अ॰टि॰ ५६ ज्ञीति ची श्रेणी यस्या सुता नां श्रेणी रस्या रमंतेत्र । रम्भ क्रीडायां ॥ आ समंतादुरं उग्रम् मूषिकपर्णी पिविधवा यां ॥ इति स्वामी
तु चक्षते पं । चंडे त्या हुस्व कल्यकु ॥ श्रेणी हूषा चंडा दृत्र श्रेण्या रवुपर्णि केति निघंटुः ॥ मूषिकः पर्णामस्या ॥ मूषिक क
र्णाकार पत्रत्वात ॥ पाककर्णी तिडीपू ॥ दन्तम् साकर्णी तिरव्याता यां ॥ अंपमार्जते तेनदल क्षेति घञ् ॥ निशायामति
दूत्वात ॥ कल्वं । उपसर्गस्य घञी ति दी र्घ पिक्ष्ट आसमंतात मार्गे स्ये निवारिशिर के आर्येरगा भवति अध्यात्मादि

घ त्यक श्रेणी सुत श्रेणी चंडा मूषिकपर्ण्यपि ॥ अपामार्गः शैखरिको धामार्गवमयूरको ॥ ९९ ॥

त्वाह दृन्त ॥ धामतो ऽर्गः धामार्गे वीति ओतीनु पेतिकः ॥ धामार्गवस्तु पुं सि स्पदपामार्गे च वोषके ॥ अधामा
र्गे च घोषके ॥ अधामार्गव इति स्वामी ॥ अधामार्गवो ऽपामार्ग कोशातकी वीति ब्रवीम मूरघातिक तिमयु राम
र को ऽप्यपामार्गे क्ली बंडखातन तेषुन ॥ १०० ॥ ५८

ऋत्यं चिपर्णीत्यस्य: पाककर्णी तिडी छकपिलो मन्तुल्यानि लोमशानि पर्णान्यस्याः ॥ केशपर्णीति स्वामी ॥ किणिहो क्षया
न ॥ जिहिते ओहाङ् गतौ ॥ आतोनुपेतिकः गौरादि ॥ खरामंजरिरस्याः ॥ अष्टौ अपामार्गस्य ॥ ईं तिरीमालूप ॰ चाद्य चूर्षी
दरादिः अंगारवल्ली हंजी ववर्दी बर्बरक स्त्रया ॥ नतक्ति रोगान् भंजो आमर्दने ॥ रावुल्वा ॥ छपोदरादिः ब्रह्म राङ्
मं ब्राह्मणं ब्रह्मसंघाते वेदे मोगे नपुंसके ॥ म मिंदेवे पि छ लिंगफजिका ष्ठ कयोः ॥ स्त्रियां पद्मासंद्यं पुष्पामरत्मस्याः

प्रत्यक्पर्णी केशपर्णी किणिही खरमंजरी ॥ हंजिका ब्राह्मणयष्टिका ॥ ८५ ॥ श्री ॥

पद्मो ऽस्त्री पद्मके व्यूहे निधिसंख्यान्तरेऽम्बुजे ॥ न नागे स्त्री फलं जिका स्त्री वाटी पद्मिनी ऽम्बुच ॥ भर्जनं ॥ भ्रस्ज
पाके ॥ घञ् ॥ न स्त्रीलोपे पथ्यापथ्ययोरमन्यतरस्यामिति स्मार गमः ॥ जोरिति कुत्वं ॥ भर्जी भर्जनिवा ॥ घञ् भर्गो ऽस्त्री
॥ ज्योतिषा घृणा ॥ ब्राह्मणस्य यष्टिरिव ताद्रूप्यकांडत्वात् विप्रतिकताविति कन् ॥ ८६ ॥ ॥

अ॰ची॰टी॰ ५९ अगारवनवल्ल्यस्याः समासांतविरोधेरतित्यत्वात्तकप्रवाले यस्यशाकगर्दभमदारशाकत्वात् ॥वर्त्तीतिं ह्युल्लकरणे ।यद्दूकुगांत
ःपचाद्यच् ॥वर्द्धते छेदनेरकुल्लू ।नवभाग्यामिंजो स्रोभने ॥वर्णेतिष्ठतिस्तुपिस्थऽइतिकः ॥ऊंबांबेतिभलं ।यहु ।अतिश
येनमंजुः ॥अतिशयेनतमविकसति ।कस्तूरगतौ ॥अच् ।विकसति ।कंकपडि सायामितिस्तुकुटः ।जि गति सुकुटजिंगति जिगि
गता वितिकेचित पवं तिगौरादि समं ततो ॥अंगति अगिगतौ ॥अच कालेमि रपते ।मित्राराद्दे कर्म पिघञ्गौरादि स्वार्थे

अंगारवल्ली वाले यश्शाक बर्बरवर्धका ॥ मंजिष्ठा विकसाजीगी समं ॥ कालमेषिका ॥५०॥ मंडूकपर्णी भंडीरी
भंडी योजनवल्ल्यपि ॥

कन्न कालं वर्ये मिषति मिषस्पर्धायां ष्ठु बविवन्मर्हन्यषेति बामं ।जिष्ठकालमेषी चेतिनिघं
टुः ॥५०॥ मंडूकवत्पर्णमस्य पाककर्णे तिडीष मंडूकपर्णी मंजिष्ठाब्रास्त्ररयोर्नत्कृर्रोपाके ॥भंडवति भड्डिआर्भ
जने ॥भडि गतौ इति [illegible] बाकुलकादीरन्पचाद्यच् ॥भंडीरी तंडोवगौरादि भंडी योजनपवल्ल्यपि रक्ता भंडी राम ५९
रीका चेती [illegible] धप् ॥ हे मंडुक्यो च भांडीरीतिरस्त्रयोजनगामीनो वल्ली नवमंजी वेति रव्यातायाः ॥ ॥

प्रसन्नं पासः यस्तु प्रयते ॥ भावे घञ् प्रासोऽस्त्यस्य ॥ अर्श आद्यच् ॥ याति वा कन् अकारस्य च ॥ यौति ॥ युमिश्रणामिश्रणयोः ॥ कु
तत्पंजीत्यस ॥ ऊ खेन स्यूर्स्पति स्पर्शनी ॥ घञ् ॥ स्पर्शो धत्वयासे नाकंटकायां स्त्रियां त्रिषु ॥ खरस्पर्शो धन्वनोयासः मरु
त्वत्वात ॥ कुनाद्यति ॥ रात्र्यद्दर्शनी ॥ स्पृंतः पचाद्यच् स्वार्थे कन् ॥ स्पृशि ॥ रोदयति रुदिर् अश्रुविमोचने ॥ ण्युट् चोदनी
ति स्वामी ॥ रोदनं कं दनेस्ते पिड राल भो मधौ स्त्रियां ॥ कछं राति ॥ रादम्नेशतिकः प्रसो दूरारित्वाक्रस्व कच्छुरास्तु कशि
न्यां च शरीहः स्पर्श योरपि ॥ न अंतो स्या अनंतावविशल्या रिवाऊऽव योरपि कण्य ॥ दूराल भापथ्या पार्व त्यामलकी

यासो पवासोऽठः स्पर्शो धन्वयासः कुनावाकः ॥ स्पृशि ॥ रोदनी कच्छुरानंतासमुद्रांताऊराल भा ॥ पृश्निपर्णीठ
पृथक्पर्णी चित्रपर्णं पिक्रिपर्णिका ॥ स्पृशि ॥ स्पृशः समुद्रांतोऽस्त्यस्याः अर्श आद्यच् समुद्रांतोस्यावासमुद्रांतानु
कर्पासीप्रकाऊराल भास्तु च ॥ ऽः खेनाल भ्यते ऽलभस्प्रासौ ॥ ऽ पल्कुरितिरवल्ल ॥ आगामश्याल्मस्यानि त्या स्वनुमृ
दशयवासा इति ख्यातस्य ॥ पृश्निरल्पं पर्णमस्याः ॥ पृथगस्त्वं कंपर्णमस्या पाककर्णं स्ति ऊीप् ॥ चित्रं पर्णमस्य ॥ अं
घ्रेरापवृक्षपर्ण्यास्या ऊीप् स्वार्थे कन् ॥ अंघ्रि मूलमार भ्यवलिरस्या ॥ अं घ्रिवल्लिके ति मुकुटः ॥ स्पृ २ ॥

अ.टी.को. क्रोष्टुभिर्विन्ना विचारितेव दन्तैश्चेति वा ॥ सिंहपुच्छमस्याः ॥ सिंहपुच्छाकारपुच्छत्वात् ॥ उपमानात्पक्षाच्च पुच्छाच्चेति ङी
६० ष् कलशं पुष्कले निघजीयेकि लंस्पृशति ॥ क्विप् तस्य करणे ॥ इन् बाहुलकात् नलोपः धावति ॥ धावु गतिशुद्ध्योः ॥ बाहुलका
दनिः ॥ गूहति ॥ गुह संवरणे इगुपधेति कः ॥ नवपीडवनी तिरव्यातायाः ॥ निदिह्यतेऽस्याः ॥ दिह उपचये कृदाप्रत्ययस्वा

क्रोष्टुविन्ना सिंहपुच्छी कलशिर्धावनिर्गुहा ॥ निदिग्धिका स्पृशी व्याघ्री बृहती कंटकारिका ॥ ४३ ॥

र्थे कन् स्पृशति ॥ स्पृश संस्पर्शने ॥ इगुपधेति कः ॥ स्पृशा ॥ स्पृ बाधनस्पर्शनयोरिति कुटि क्वं ॥ निम्ना गौरादित्वात् ॥ जिघ्र
ती व्याघ्रेहिभिरिति जिघ्रादयः तश्चोपसर्ग इति कः अनुपधेति के गौरादि ॥ बृहति ॥ बृह वृद्धौ ॥ वर्तमाने पृषद्बृहन्महदिति
निपातः ॥ शत्वत्वात् ङीप् ॥ बृहत्यायां बृहत्यौ वा वर्तिक्या वहति छंदसि कपिरिति शाश्वतः ॥ कंटकानि राम
सन्त्यस्याः ॥ कण्टकमिति पापर्यां स्वार्थे कन् ॥ ४३ ॥ ॥ ६०

प्रचोदयति ॥ चुद संचोदने ॥ ल्युट् कोलतिकुलसंस्त्याने इगुपधेति कः ॥ गौरादि ॥ णिजंते तु किम्घञर्थे कः इत्यभिधानं मुकुटस्य
चिंत्यं । णिजंतस्येगुपधत्वाभावादनुपपत्तेश्च ॥ २ ॥ क्षुद्यति ॥ क्षुद संपेषणे ॥ स्फायीतिरक् ॥ पृषोदरादित्वात् संज्ञेरणेऽद्यति धातुरूप्यम
त्वान्मुकुटेन साधानुपपत्तिं न लभ्यते ॥ क्षुद्राव्यंगा नटी कंटकारिका सरघासु चा ॥ चांगेरी चेत्यपायो हि स्वामत्तिका मात्रयोरपि
॥ दुःखः स्पर्शोऽस्याः ॥ राष्ट्रमस्त्यस्याः ॥ अत इतिठन् ॥ राष्ट्रं स्यात् तत्प्रवृत्ति ॥ जपक्वे क्लीबमुक्तं सोदरा भद्रका
त्य इति ख्याताया नीलादेरोषधाविति ङीष् ॥ नीली रुग्भेदनीलिन्योः ॥ कल्यते । कल क्षेपे कर्मणि घञ् ॥ यत्तु कर्मण्यरच्

प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुःस्पर्शा राष्ट्रिकेत्यपि ॥ नीली काला क्लीतकिका ग्रामीणा मधुपर्णिका ॥ ९४ ॥

इति मुकुटेनोक्तम् ॥ तन्न । कलधातोरजंतत्वाभावात् वृद्ध्यभावप्रसंगाच्च रूपं तत्वे तु कल्प्यते इति किम्प्रदर्शनस्यासं
भवाच्च कालानुकूलत्वात् तामंजिष्ठा नीलिका सुत ॥ क्लीतं कं कुयोऽस्त्यस्याः ॥ कपिरिकादित्वात् लत्वं ॥ अत इतिठन्
क्लीतकं विनिमय इति स्वामीमुकुटौ ॥ ग्रामे भवा ग्रामाद्यखञौ ॥ ग्रामीयानीलिकायां स्त्री ग्रामोऽस्ते मिधेयवत
मधुराणि पर्णान्यस्याः पाककर्णेति ङीप्रमधुपर्णी तु रुवभार्यां नीलिसंज्ञौषधावपि ॥ दुर्धुपी ॥ ९४ ॥

अ॰ टी॰ टी॰ रंजयति ॥ त्युद ॥ पिलोपस्य स्थानिवद्भावादमन्तयोरश्चेति वा नलोपो न रञ्जते नये ति विग्रहे तु करणे तिस्तु डिभवत्यकर्
६१ जे कुत्सितेति वा गुडो रोचनि काली मंजिष्ठासुरं चरंजनी नीलिनी रात्री हरि द्राजकास्तु च ॥ श्री वत फलमस्याः श्री फलं पुंसि
माल्लू रे धात्री नीलिकयोः ॥ स्त्रियां तु ६ घतेतु दव्यपनेया इत्तु दीतियुक्तः ॥ तुच्छयति वा तुद्ध ६ छुआकरणे ॥ पचाद्यच् तु तुमं
जन भेदे स्यान्नीलीसहस्त्रीलयोः ॥ स्त्रियां द्रवति ॥ दुगतौ ॥ वहि श्रीमति निरूपीति स्वामी ॥ ढ्रगतदण्यतन या हल श्चेति घ

रंजनी श्रीफली तुच्छा द्रोणी दोला च नीलिनी ॥ अवल्गुजः सोमराजी सुवल्लिः सोमवल्लिका ॥ ५५ ॥

ज्र गौरादिः ॥ दूणीनीम्या निरगे वा ता दोरप्यंति ॥ हल ल्नूदीपे ॥ पचाद्यच् ॥ मिलेति स्वामी दोलानी ल्यां यानांतरे
पिचतु खा श्री फलिका मेला सारवाइमनवा ली च रंजनी तिघुं टः ॥ नीलो वर्णोस्यस्याः ॥ अत इति ॥ सकार राम
स्त्री नीलेति ख्यातस्य अवल्गोरखरोभनताजात ॥ सोमइव सोमेन वा राजति ॥ राजन् दीसौ ॥ उपमानइति ६१
वा सुष्ठु जाता विति [illegible] निः शोभना वल्लिरस्याः स्त्री सोमस्य वल्लिः स्वार्थिकन् ॥ ५५ ॥

कत्वंमिमतीति॥मिथस्मरूर्यां॥कमरिपरपरूत्वंकजंमस्या॥अनोजा॥दित्वाद्वा प्रवातंमंकोचयतिकुचसूङष्वेतारिमल्लविज्ञादि
त्वात्क्कः पृषोदरादिः॥मुकुवरक्कवाचंगुंजति वा॥कु॥जी त्यादइगुजिअव्यक्ते शब्देष्व वितर॥गौरादि ङ्गीः॥कजे कलेषम्य
ककर्णीतिडःप्रअष्टेबाकुचितिख्याताया॥क्कसोवर्णोस्यस्याः॥ अर्शआद्यच्॥कृष्णास्यात्रोपदी तीजिकाया॥स्रा
त्वास्तुयोषितिमचपलोजातिः॥कुलसंस्थानेवघ्रु॥ष्ठुच अंङ्घ्रादिः॥उपगताकुल्यामिति वो विदिहे षुजनवावैदेही

कालमेषीकृष्णफलाकुवाचीइतिफल्यपि॥कृष्णोपकुल्यावैदेहिमागधीचपलाकणा॥ऊषि॥

रोचनासी तावाणीस्त्रीपिप्पलीकृत॥मगधेषुभवामागधीस्त्रीक॥ग्गा॥प्रथ्यावा च्यवनमगधो भवे॥पुंसिवैस्मात्
त्स्त्रियाजेष्ठकजीरकवंहितः॥चपति॥चपूसांत्वने॥दषादित्वात्कलच्॥चपलाकमसलाविकतडःख्वली
पिप्पलीषुच॥कणति॥कण शब्दे॥अतर्भावितण्यर्थः॥पचाद्यच्॥कणाजीरकेकुंभीरमक्षिकापिप्पलीषुच॥ऊषि

अ॰ द्वि॰ ६२ ओषति ॥ तत्पदाद्ये ॥ बाकुलकात् तकारान्त ॥ दीर्घदीरपि कषति ॥ ऊषणं जायां ॥ कृष्णं मरिचे क्लीबकरणयामुष
णा स्त्रियां ॥ पिपर्ति ॥ पाल पूरणयो ॥ बाकुलकाद्लच् ॥ पथोरराशिःगौरादिः ॥ पिप्पलं संज्ञे जलेवस्त्रच्छेदे भेदे वनांतरे
तिरर्लेपच्छिभेदे कणायां पिप्पली स्मृता ॥ शौंडा यां भवा वाक्यो ऽमृते चविख्याते पिप्पल्यां नु भवे स्त्रियां ॥ कोलति
कुलं संस्त्यानं ॥ पंचाद्यच् ॥ कोलं कोलफले क्लीबं पिप्पलीचव्ययोः स्त्रियां ॥ द्वे पिप्पल्याः ॥ करीच पिप्पली बृहत्वा

ऊषणा पिप्पली शौंडी कोला ऽथ करीपिप्पली ॥ कपिवल्ली कोलवल्ली श्रेयसी वशिरः पुमान् ॥९७॥

त्कपिरिव चली कोलश्च वल्ली तयोः स्तुल्यरोमत्वात् ॥ अतिशयेन प्रशस्ता श्रेयसी करिपिप्पल्या मत्यापावयोरपि वसअ राम
च्छादने ॥ बाकुलकात् ॥ किरच्चवशिरः पुमान् ॥ विशि शिरिरुत्किपिप्पल्योः क्लीबे ऽखिलवयोस्मृतं ॥ पंचाग जपिप्पलीति ख्यातया ॥ ४ ॥ ६२

चैर्वते॥ चर्व अदने रपण्पृषोदरादिः॥ चव्यंतु चविके क्लीबं चवायामपि योषिति छव॥ नविकं स्त्रियामपि चव्याकोलाव
विका चकुंजरपिप्पली तिद्रदुचंद्रः॥ चवचेति ख्यातस्य॥ केचित्तु पूर्वान्वियमाकुयत्रा हचंद्रः॥ अनुंदनचव्याकोलाथचवि
काश्रेयसीगजपीप्पली च्यवनं कोलवली तुचव्यकुंजरपिप्पली॥ अत्र पदस्तेनुः स्नानेचपाठ्रः का कवर्णी विवागोरादि
तिस्वामी गुंजति गुंजिअव्य क्ते राष्ट्र पचाद्यच्॥ गुंजांतु काकचिंचायांपट देचकलध्वनौ कृष्णवर्णलतातिश्री निघो
घं वीति ख्याताया॥ पलंकंसं कषति॥ कष हिंसार्थः॥ मूलविभुजादित्वात्कः॥ मत्स्युरुषइति हिंतीयाया अनुकूप

चव्यंतु चविका काकचिंचीगुंजे तु कृष्णला॥ पलंकषात्विक्षुगंधाश्वदंष्ट्रा स्वादुकंटकः॥ ४६॥

लंकषा गोक्षुरके स्त्रियां रास्नापलाशयोरि॥ तिमेदिन्यां पुं॥ असगाय नु कषतिइतिविग्रहः पृषोदरादि रित्युक्ते
तद्धीत्वं॥ कषतिर्नैवमिठत्वात॥ अत्र प्रत्ययविधानमपि चिंत्यं कमर्ग्यपरः॥ प्रसंगात्॥ पलंकषा गोक्षुरकेरा
स्नागुग्गुलुकिंशुके॥ कुडोरी लाक्षा मांसस्त्री राक्षसेतु पलंकषः॥ इक्षुगंधेइवगंधोस्याः॥ इक्षुगंधो कोकि
ला क्षे क्राश्यां काशेच गोक्षुरे क्षुतो दंष्ट्रे व स्वादुः कंटकोस्य॥४६॥

अ॰ह्री॰टी॰
६३

गोधनीः इक्षुगन्धा वा कंटकः ॥ गोकंटको गोक्षुरके स्थपुटे च गवां खुरे ॥ क्षुरति ॥ क्षुर विलेखने ॥ इगुपधेति कः ॥ स्वार्थे कन्
गोगो वा क्षुरकवनस्य शृंगाटश्च श्वदंष्ट्रो गोक्षुरस्त्रिकंटकः क्षुरः श्वदंष्ट्रा स्वादुकंटकः ॥ इति रभसः ॥ गोक्षुर इति ख्यातस्य ॥
विशति ॥ विश प्रवेशने अशूप्रुषीति क्वन् ॥ विश्वक्सेने च भुवने विश्वं देवेषु नागरे ॥ विश्वा व्याति विषायां स्यात् ॥ वेवेष्टि ॥ वि
ष्लृ व्याप्तौ ॥ इगुपधेति कः ॥ विषं जलेति विषायां स्त्रियां क्ष्वेडे तु न स्त्रियां ॥ अतिविषा विषमतिक्रान्ता ॥ विषमुपगता ॥ अरुणा व

गोकंटको गोक्षुरको वनशृंगाट इत्यपि ॥ विश्वा विषा प्रतिविषाऽतिवि
षोपविषारुणा ॥ [illegible] ॥ शृंगी महौषधं चाथ क्षीरावी दुग्धिका समे ॥ ॥

र्णोऽस्याः ॥ अरुणा विति विषा श्यामा मांजिष्ठा त्रिवृतासु च ॥ (स्त्री॰) ॥ शृणाति ॥ शृ हिंसायां ॥ शृणातेर्ह्रस्वश्चेति गन् किन्नु द्रुगोराद ॥ शृं
गी ॥ विषायाम् ऋषभे स्वर्णमीनविशेषे स्यायोरिति विश्वः ॥ महच्च तदौषधं च ॥ महौषधं तु शुण्ठ्यां स्याद्धिमायां लशुनेपि च ॥ अ
ष्टे अतीविषा ॥ इति ख्यातस्य क्षीरमवति ॥ अव रक्षणादौ ॥ कर्मण्यण् ॥ दुग्धमस्त्यस्याः ॥ व्रीह्यादेठन् ॥ दुधी इति ख्यातायाः ॥

शतं मूलान्यस्याः॥ बहवः सुता अस्याः नञीरु: स्त्रीरूपत्वात्॥ इंदीवरमस्त्यस्याः॥ अत्रआद्यच्॥ गौरादि:॥ इंदीवरं कुवलये
शतावर्यां च तियोषिति॥ निर्लो तलाकारसुष्पत्वात्॥ वृणोति॥ पचाद्यच्॥ गौरादि॥२०॥ ऋषिभिः प्रोक्ता ऋष्यप्रोक्ता॥ शतावर्यां
तिबला सुकहिंबीसु॥ अभीरुणि पत्राण्यस्याः॥ पाककर्णे तिडीषु॥ नारायणोऽस्यां गौरादित्वात्॥ नारायणी मतारोने
नाष्ठणोति पचाद्यच्॥ गौरादि॥ शतावरि तु नामास्यादिंदीवरमपि स्त्रियां॥ न हिनोति॥ हिगतौ॥ बाहुलकाडुः॥ शताव

शतमूली बहुसुताऽभीरुरिंदीवरी वरी॥२०॥ ऋष्यप्रोक्ताऽभीरुपत्रीना
रायण्यः शतावरी॥ अहेतुरथ पीतद्रु कालीयकहरिद्रवः॥२१॥

री॥२१॥ ... पीतं द्रवति॥ द्रु गतौ॥ मितद्रु आदित्वात् डुः॥ यक्तुरुकुटेनीके॥ अपह्नादयः इति तत्र दिलोपस्या भा
भावात्॥ एकादश सूत्रा भावात्॥ कलेरयं सर्वत्राग्निकलिभ्यां ढक्॥ स्वार्थे कन्॥ कालेयक इति वा पाठः॥ इति
... स्मृतः॥ कालीयको दारुनिशेति रूढः॥ हरिः पिंगः पीतो वा द्रवस्य हरिद्रवः पीतत्वं तस्य
मिति विग्रहः॥

अ॰टी॰टी॰
६४

दीर्यते ॥ दृ विदारणे ॥ रसतीति अण् ॥ वीत इति गौरादि ङीष् इति वा ॥ पूतना बालरुग्धरिद्रा सुतश्यागो जिह्निकौषधीपवति
॥ पचाद्यच् ॥ कोलस्याद्रिः पीतदारु पंचपर्वेति निघंटुः दारु श्वासो हरिद्रा च ॥ पिपर्त्ति पालनपूरणयोः ॥ विच्चपरस्वामी
जनी च ॥ परं पालकं स्वा स्वजनपति वा ॥ जनी प्रादुर्भावे रंगपतः ॥ कर्महरिद्र ... कटं कटजरीति ख्याता ॥ ॥ व
क्ति वचैरंतर्भावितण्यर्थात् ॥ पचाद्यच् ॥ उग्रो गंधोस्याः ॥ उग्रगंधा जया ... ॥ ... कोर्मो ॥ अ

दार्वी पंच पचाद्यच् कटंकटेरी प्रपौंड्री पचंपचा पचंपचा दारुहरिद्रा ॥ वचोग्रगंधा षड्ग्रंथा गोलोमी शतपर्विका ॥ २ ॥

ग्रंथयोस्याः ॥ षड् ग्रंथा ... वचा यां स्त्री ... जांतरे ... ॥ गोलोमीमास्याः ॥ ... शतान्दाणि ...
अतत्वप ... पिनद्धति ... ॥ अच् ... सां तो गौरादि ङीष् इति ... कल्पनाद ... गोलोमी श्वेतदूर्वा
यां स्यात् ... तके ... शतं पर्वाण्यस्याः ... यामपि ... पंचपर्वेति ख्याता ॥ १०२ ॥ ॥ राम ६४

हिमवति भवा॥ हैमवत्यभयास्वर्णक्षीर्योः श्वेतवचाभयोः॥ एकं॥ वैद्यस्य मातेव॥ हिनस्ति॥ हिंसि हिंसायां॥ पचाद्यच् पृ
षोदरादिः गौरादिः सिंही स्वभन्तिमातरि॥ वासावृहत्यो तु स्याद्यां वा स्यपते वा॥ न्यत्रो ऽत्रौ रौ श्वेत्यः स्वार्थे कन् यस्य उत्पते
॥ वासाकांतौ॥ संज्ञायामिति॥ एकुक्क॥ टेत्यांतो पिवास्यति॥ पचाद्यच् वासी॥ टे वस्त्रानेवासास्यात्लाटरूअक्कइति
रुष॥ वर्षति मच्छु वृषु सेचने॥ इगुपधेति कः॥ वृषस्याटरूसवेधर्म सौरभे ये च प्रसुक्तकेऽइति मेदिन्यां ते विश्व॥ पलुरु
ष्यते पीयते॥ वृषपाने॥ घञर्थे कड् इति मुकुटे नोक्तं॥ तन्न धात्वर्थे ऽव इति परिगणनाच्च॥ अटान्गच्छते॥

स्तुक्लो हैमवती वैद्यमातृसिंह्यौ तु वासिका॥ वृषो ऽटरूषः सिंहास्यो वासको वाजिदंतकः॥ ४॥

रुषति॥ रुषु हिंसायां॥ मूलविभुजादित्वात्कः टरूषति॥ रुष मिश्रणे॥ इगुपधेति कः॥ दीर्घोकाररवान पिवेद्यमाताट
रूषकः सिंहो स्यो वाजिदंतक इतिरभसः॥ वृषो वासाटरूषक इति माधवः सिंहस्य आस्यमस्य॥ सिंहास्यसदृशपुष्प
त्वात्तदाकारपुष्पत्वात्॥ एकुक्क॥ पुंल्लु॥ वस्ते आच्छादयति वासेति मुकुटेनोक्तं॥ तन्न॥ ऋकारलाभात्॥ वादिदंतोऽस्य
॥ वाजिदंतः॥ के स्वार्थे अटरूषा अरडूसा इति ख्यातस्य॥ ४॥

अ.टी.रा. आस्फोटयति॥स्फुटति विकसते।ल्युंतः॥अथ क्ष्वेडोस्त्रियादि॥आस्फोता गिरिकर्णी च वनमल्ल्यां च योषिति॥३॥शिवो
६५ त्वम्न विकाकर्णीस्या॥तत्कर्णतुल्यमत्रत्वात्॥विष्णुना क्रांता न पराजिता अपराजिता॥शान्तिकृत्यतरे नाजिते
त्रिषु॥गिरिकर्णी जया॥गंधिनपर्णीषु योषिति च चत्वारि स्वामी तु वास्तकपर्यायानि मन्यते॥इक्षुगंधे स्यदिक्षु

आस्फोता गिरिकर्णी स्याद्विष्णुक्रांतापराजिता॥इक्षुगंधा तु कांडेक्षुकोकिलाक्षेक्षुरक्षुराः॥६॥

वा इक्षुरिक्षुगंधसदृशो गंधोऽस्या णिकः॥इक्षुगंधा कोकिलाक्षेत्रोऽप्यच्छाकाकारोच्चगोक्षुरे कांडेने इक्षुरिव कोकिला राम
ऽक्षि अस्य कोकिलाक्षः कोकिलाक्षिसदृशे नाक्ष्णिकः पंचैतानि मखानि अक्षोदशादीनि दिवच॥इक्षुमिव गंधं याति ५६८
आतो नुपसर्गे कः॥क्षुर इव क्षुरः स्याच्छेदनद्रव्ये कोकिलाक्षे च गोक्षुरद्यतिविश्वः॥पंच तालमखाना इति ख्यातस्य
॥

त्रा॰ नदीनं भवनं क्षेत्रं शालेयं तदस्मास्ति ॥ अस्य आद्यच ॥ शालेयस्मान्मि सोऽयमात् ॥ त्रिष्ठशान्तु अवेक्षेत्रे ॥ शीतमस्यास्तिअ
चु ॥ शिवमस्यास्ति शीतस्त्रास्तो शिवस्त्रा ॥ अथशितशिवं क्लीबं गौरीं [illegible] थयोः ॥ फसिष्ठु॰ लफलादृत्ते तथा मधुरि
कौषधो ॥ छत्रमस्यास्ति ॥ छत्राकारस्तबकत्वात् ॥ छत्रामिसावतिछत्रे कस्तुंबरु शिंजां धयो ॥ नपुंसकं चातपत्रे
॥ मधुरोरसो स्यस्याः ॥ अच मधुराशतपुष्पांयामि श्रेयानगरि भिदो ॥ मधुकुं कूटिकामेदोम छली पुष्टिकामुच

शालेयः स्याच्छीतशिवः छत्रा मधुरिका मिसिः ॥

क्लीबं विषिकं सिरसे तरूत्वात् क्षियेन्यवत् ॥ मिस्यते ॥ मसीपरिमासे ॥ इन् ॥ बाकृन् कादतः ॥ सौ स्यान्मांस्याशा
तपुष्पांयां मधुरामियामिसिः ॥ स्त्रियां मिसिर्दंत्यारेते रभसः ॥ मिसिः स्त्री मधुरो मांस्योरातपुष्पाजमोदयोः सो
म नदीरूमिश्राशितिता अव्यांते आलमिश्राति ॥ मिवमराष्ट्रे छत्रस्रां षू वा ॥

अ॰ टी॰ मिश्रयति ॥ अच्चइयते ॥ इङ् गतौ ॥ अचो यत् ॥ मिश्राचासौमेयाच्चशकंध्वादि पररूपं नत्वोफड इतिस्वामी ॥ सीतिहुंडते हुडि व
६६ रणे ॥ पचाद्यच् ॥ सिंहं तुंडस्याप्रं तं शेयमितिस्वामी ॥ पृषोदरादि वज्रद्रुः स्नुही ॥ [illegible] वज्रत ॥ नाद्रुरितिमुकुटः ॥ स्वामीतु वे
ज्रस्नुक् [illegible] डे ति [illegible] वज्रः अद्रुरि कायां च वज्री स्नुघं स्नुरेस्म ता ॥ स्नुह्यंति मुस्नुहृत्त्उद्गीरणे ॥ क्विप् ॥ वाद्रुहे
ति कुत्वं ॥ भागुरी मतेन टाप् ॥ स्नुक् ही स्नुग्भास्नु डित्य मरदत्तः ॥ इगुपधात्किवा डी पू ॥ गुडति ॥ गुड वेष्टने ॥ इगुपधेतिकः ॥ गुडो

॥ मिश्रेया प्यथसीहुंडो वज्रद्रुः स्नुक् स्नुही गुडा ॥ ५ ॥ समंतदुग्धाथो वेल्लममोघाचित्रतंडुला ॥

गोलेच्छविकतीस्नुही ॥ गुडिकयो ॥ गुडे तिरूपं ॥ गुडस्य स्नुही ॥ गुडेरोत्तवगोलयोरित्यजय ॥ ५ ॥ समंतादुग्धमस्याः
षट्ट्सेहुंडइतिरव्यातस्य ॥ वेल्लति ॥ वेल्लचलने ॥ अच् ॥ अथ वेल्लं क्रिमिघ्नं तंडुलादिति सेभे ॥ न मोघा अमो राम
घं स्वफलेवासी पथ्या विडंगयो ॥ मोघापि ॥ क्रिमिघ्नं तंदू मोघेति वाचस्पतिः ॥ चित्रातंडुला अस्याः ॥ तंड आघाते ॥ तुअ ६६
ते ॥ स्नातस्तिवर्णसीत्विनी ॥ ० पातः ॥ ॥

तंडुलः स्याछिद्रं गोपि धान्यादितिकरे पुमान् ॥ तंडुकी क्रीमिस्तत्रं लातिकः तंडुजइ तिसु कुटः ॥ क्रमीन्न दंतिभक्षन्तुष्य
क र्ह्र केवतिटक ॥ विडंति विड भेदने ॥ विदादिभ्यः ॥ किमिदिस्त्यं गच्छ ॥ विडंगम्स्त्रिषुमिज्ञे स्यात् कमि मेपुन्नपुंसके षट् विडंगस्य
॥६॥ बलति बल संवरणे पचाद्यच बलमस्त्यस्याः ॥ तेवा अर्श्आद्यच् ॥ बलयुक्ते न्नालिंगः स्यात् वला वाद्यालके स्त्रियांवाटीम
लति ॥ अल भूषणादौक मरिपरमस्वार्थे कन् रवु त्वावाद्या आजके ॥ हिबलिआरइति रव्यातस्य ॥ घटे वारो तिअचूराण पुष्पं
यस्याः हारगद्यादिस्त्त मुष्पमद श्रीलाच्चाणिके ॥ पाकरो तिङः पस्वार्थिकन् द्वे घंटे तिरव्यातस्य ॥ मदत्का तिमद क्रोदे किं

तंडुलश्च क्रमिघ्नश्च विडंगं पुंनपुंसकं ॥६॥ बला वाद्यालकोघंटारवा तु हारगड्षिका ॥ मद्वीका
गोस्तनी द्राक्षास्वाद्वी मधुरसेति ॥७॥

किरणी कादयू स्वेतिनिपातः ॥ गोस्तनोस्या ॥ गोस्तनसदृशोगो
रादिहे गौरयः ॥ स्वांगाच्चोपसर्जनादि तिङीष् ॥ गोस्तनो क्षम भेदनाद्राक्ष्यन्ते यां गोस्तनी स्त्री यां ॥ द्राक्ष्यते ॥ द्राक्षि
का स्तोयाक मणि घञ् ॥ आगम शासनसूनि त्यस्व द्यमेघद् आस्वादने कवापाजी त्युरस ॥ यातेरुपो तिङी पम
धुरसोस्याः मकेन्म धुरसाद्वाम्र विंकाउ ग्धिस्नुच ॥ पंचद्राक्षेति रव्यातायाः ॥७॥ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ सर्वाअनुभूतयोस्यांसर्वैरनुभूयतेटिल्वैरनुभूयतेकर्मणि क्तिन्तिवास्मरतिस्मृगतौ बाकुलका कालनस्मरणेति
६७ पार्वे मूच त्रय पूराः यस्याः सरागक्षिपुटरेचनी सरात्रिपुटीमल्ली स्वांत्रेतिवाचस्पतिस्त्रिपुटाम ह्निकायांचस्मृते
त्मात्रिवृताः स्त्रियां त्रिभिस्वयवैर्वृतात्रीनवयवान्वृणोति वृञ्करणे क्विप् नुकृत्रान्नदेषात्मंडतेभङ्गिपु
रिभाषणे कर्मण्यण् रोचतेरुचूदीप्तावभिप्रीतौच स्यूरेचनीतिपाठे रिचिर्विरेचने चेरेचनी त्रिवृतादन्तारे
चनी कर्कशेस्यता सप्तश्चेतत्रिधारेतिख्यातायाः रूयायते रैपड्गतौ इषिस्मृधीतिमकूपाल्यतिपानरक्तर्यो वाक्

सर्वानुभूतिःसरलात्रिपुटात्रिपुटात्रिवृतात्रिवृत त्रिभंडीरेचनीरूपामायाविंघोत्सुखेरिका टीकालामस्
रि विदलार्द्धचन्द्राकालमेषिका
 जकान्तकिदचपौरादिः सुहृत्सेनयामातिसेनागश्शुस्तापयहीति
णिच् पचाद्यच् सतिविसंज्ञायाम दितिष्ठलंस्वार्थे कन् टीकालयति कलबिलक्षेपेरप्पंतःपचाद्यच् मसू
रवद्विदलमस्याः अर्द्धचन्द्रोयस्याः एतद्विदलस्याह्द्द चन्द्राकारत्वात् कालं मिषतीमी षस्पर्धायां कर्मण्यण् स राम
मरूपामत्रिधारेतिख्यातस्या मधूलिकः श्वेतिकन् मधुकं क्लीतके पुमान् क्लीबनं क्लो कृअधाश्चे माक्षिकः ६८
आगमशास्त्रमनित्यं क्लीक्लीतमधाश्च कलतिकलक्षेपे

चुरादिभ्यो णिच् ण्वुल् भावे अन्येभ्योपीति डः ॥ मधु क्लीबमेदेऽस्त्यस्य कम् मधुकुरेन ततः स्त्रीत्वमेदे इत्यस्य स्यान्मात्यर्थसंप
दादिक्विप् । क्विबन्तं तकरोति ॥ तकं हसनेमूलविम्रुजादिकः दृष्टत्वात् स्त्रीम धिवाचास्याक प्रमधुयष्टिकद्वेतिकन्
मधु यष्टी वयष्टी मधुकमेव चेति वाचस्पतिः ॥ चत्वारि जेठीमधु इति ख्यातस्य ॥ स्त्री ॥ विदारयति विदारः ऋगेरयं तः पचा
द्यच् ॥ गौरादिः ॥ विदारिश्शालपर्णी चरो भेदे द्रुगन्धयोः क्षीरमिव क्ता इक्षुगन्धोस्याः ॥ इक्षुराक्षः स्त्रकं धसद्रुगो

मधुकं क्लीतकं यष्टीमधुकं मधुयष्टिका ॥ स्त्री ॥ विदारी क्षीरशुक्लेक्षुगन्धा क्रो
ष्टी च या सिता ॥ अन्या क्षीरविदारी स्यान्महाश्वेतर्क्षगन्धिका ॥ १० ॥

गौराद्ये स्यति मधुरा आकृतिनास्ति तना ममितिः कन्स्त्रियां चेति ल्युट् तक्रन्तेभ्यो ङीप् ॥ मधुकटस्तु गुह्यनिषिद्धत्वा
त् ङी षित्याद् ॥ क्रोष्टी स्त्री गोलिकाक्षविदारीलो गलोष्ठुच ॥ चत्वारि क्षीरमधूक् षं डस्य मधुकटस्तु क्लस्य
त्याह तन्त्र ॥ कक्ष विदारी तिमेदिनी विरोधात्तरा तेन या सिता स्त्र केत्यपास्तं या अस्ति तति वे तु मधुचितत्वात्
स्वामीतु विदार्यादिवयं पठित्वा क्रोष्टीमधूकं गोलेयं प्राहुदेशे ॥ इत्क्तका क्रोष्टीं तु यास्सितेति पठित्वा ॥ ॥

अ॰ टि॰ ९९

स्तकी ष्ठ कूष्मांडक्क काअच्चीरा विदारी ।। तिवर्यं छ्यक पावः ।। त न्न विभागत्रयमनुस्थितं तत्क्रमेणैनी विरोधात् चीरवती
विलसी मदती चासौ स्वेता चक्र त्वान्नगंधयति गंधअर्द नेम्रुलविभूजादिकः ।। यकृ ।। क्रोष्टोगंधो स्यात्क्र सराष्ट्रस्क
धस इत्रीगो एः ।। अन्योअसिताश्वाः ।। स्थु का ६ कृष्णेति मुकुटो केचिंत्संत्रीणि स्थु क्ल कन्ष्ठकूष्मांडस्य ।। २० ।।
लांगलाकारोस्त्यस्य ।। लांगली तोयपीष्पल्यां कोबंडकुसुमां तरेणेदमणे त्यपराजाः ग्ल हदोरु विशेषि इषयो

लांगली शारदी तोयपिप्पली शकुलादनी ।।

शरदि भवा संधिचेल्लेत्यण् ।। शारदो वत्सरे नवे शरत्कवे पीतम्ष्ठे शाल्लीनेप्पयशारदी ।। समपर्णां कृपिप्पल्यो रितिर्दि
मः तोयस्य पिप्पलीकरा कूलेधरते ।। अदभक्तरो ।। क त्यलुक्तु इति ल्प्रुद ।। बीते तिडी प्र ।। गौरादि लंवाशकुलादनी
स्त्रियां कल्ले मेत्रीक चटशौक मोः ।। बलारी [illegible] पिप्पली तिरव्यातस्य ।। ।।

राम ९९

खरमश्नुते खरेरे रूपते ॥ अशू व्याप्तौ संघाते च अश भोजने वा तन्वादयश्चेति वः ॥ किं न जलेतरो ति ॥ रूहराष्ट्रे पचाद्यच्
करवस्य मयूरस्येयं ॥ तस्येदमित्यण् ॥ यत्तु कारीयं कारवस्येयं चेति व्याख्यातं मुकुटेन ॥ तन्न वृद्धत्वाच्छप्रसंगात् कारवीम
धुराली प्पलवकपत्नी कृष्णजीरके ॥ दीपने घञ् दीपे साधु ॥ तत्र साधुरिति यत् ॥ दीपको ऽलंकारे यवान्यां च दीपको ला
च मस्तके इति रभसः ॥ मी नाति रोगं ॥ मीञ् हिंसायां ॥ मीनाते रूरन् ॥ मुकुटस्तु मिनोति प्रक्षिपति मामिति ख

खराश्वा कारवी दीप्यो मयूरो लोचमस्तकः ॥ ११ ॥

ऊर्ध्वशिरत्वात् मयूरजित्वात् तन्मस्तकं मीनाते रूरन्निति सूत्रस्य समत्वात् मयूरो नीलकंठे पि स्यात् मयूर शिखायां धातु
तिरभसः ॥ लोच्यते लोचृ दर्शने घञ् ॥ यद्वा लोचयति ॥ लोचृ भासने पचाद्यच् ॥ लोचं चोद्दर्शनीयो मस्तकमा
नो वा मस्तकोस्य मुकुटस्तु उच्यते इति विगृहीतवान् ॥ तन्न ॥ लुंच अपनयने अस्मात् घञि न लोपविधा
यकस्याभावात् लोचमकट इत्यपीति स्वामी पंचम मयूर शिखायां ॥ ११ ॥

अ॰टी॰ द्र्य

गोपायति ॥ गुपरक्षणे ॥ आमाभावेपचाद्यच् ॥ गौरादिङीष् ॥ केचिदजादित्वाट्टापमाहुः ॥ गोपी श्यामा गोपवल्ली गोपा गोपालिका च
सेतिवाचस्पतिः ॥ श्यायते श्यैङ्गतौ इषीमक्षीनधीन्धीतिमक् ॥ शारणं शृहिंसायां ॥ करणस्हकुटीतिश्णु ॥ शारीरस्यस्या
अन्ये श्यामीपीतिक्वत्अंतोस्याः अंतंताव विशाल्या शारिवा उ वं मीरपिठत्पलमस्त्यस्याः ॥ उत्पलाकारपुष्पत्वात् अश
आद्यच् ॥ यद्वा उत्पलवत्पलमनया उत्पलाचासौ शारिवा च पंच ॥ युज्यते ॥ युजिर्योगे ऋहलोर्ण्यत् ॥ यद्वा ॥ योगाय प्र
भवति ॥ योगाद्यच् ॥ योग्यः ॥ ऋतीणयोगाद्ययापि राक्रेष्ठवाच्यवत् ॥ क्लीबमृद्धोषधौ पुष्मेना स्त्रनाससाकं योषि

गोपीश्यामा सारिवास्यादनंता उत्पलसारिवा ॥ योग्यमृद्धिः सिद्धिलक्ष्म्यौ वृद्धेरप्याह्वया इमे ॥४२॥

तेः ॥ ऋधु वृद्धौ ॥ ऋधवृद्धौ ॥ क्तिच् ॥ यद्वा करणे क्तिन् ॥ ऋद्धिः स्यादोषधीभेदे सम्पद्वृद्ध्योरपि योषिति सिध्यति ॥ सिध्यकसंराद्धौ क्ति
च् ॥ यद्वा करणे क्तिन् ॥ सिद्धिर्लक्ष्मी तु निष्पत्तियोगयोरिति हैमः ॥ लक्ष्यते ॥ लक्ष्यतेवा ॥ लक्षदर्शने ॥ लक्षेर्मुट्चेतीः
॥ लक्ष्मी संपत्तिशोभयोः ॥ ऋद्ध्योषधौ च पद्मायां वृद्धिनामौषधेपि च ॥ चत्वारि ऋद्ध्याद्याख्यौषधे इमेतु काम्यवृत्ता राम
रो वृद्ध्याख्यौषधेस्याकयानामानि वृद्धे तेनया ॥ वृधु वृद्धौ ॥ क्तिन्यावृद्धिर्लक्ष्मी वृद्धेर्नयो गेप्यष्टवर्गौषधांतरे कालांत द्र्य
रे चाभ्युदये संपद्यपि योषितिः ॥४२॥ ॥

कं दत्ते॥ कं द्यति वा॥ कदि आह्वाने रोदने च॥ वृषादित्वात् साधुः॥ मुकुटस्तु कदेः सौत्रात्कदल्यादयः इत्यलजित्याह
तन्न। कदेः सौत्रस्य धातोरभावात् ज्वलदनापूर्णादिवृत्तिसूत्रस्यादर्शनात् गौरादित्वात् ङीष्। कदली कदलौ
प्रश्च्याकदली कदलो ऽपृष्ठ रंभा हो अकदली पताकामृगभेदयोः॥ कदला डिंडिका यां च वृत्त्यां अन्यस्तु भूरुहेपि च॥ अ
जादित्वादापि कदला कदली कदलं नपुंसकम् कदल्यसावितिव्याडिः॥ वारणानां बुसम् क्षोभं इत्युपधे तिकः। भिद
द्यर्डुर घञर्थे क इति गणतान्ते इथ्रवन्नैते॥ बुसेति मूर्धन्यांत इति केचित्॥ मुञ्चति॥ मुच्यते वा॥ हलश्चेति घञ्॥ प

कदली वारणबुसा रंभा मोचांशुमत्फला॥

चाद्यच्॥ घञ्वा रभ्यतेस्मे॥ पचाद्यच्॥ रभेरश्च ब्रियो रितिनुम्॥ रम्यते॥ वा घञ्॥ मुकुटस्तु रभंते नया॥
घञर्थे कः त्याह। तन्न। परिगणनात्कस्याप्राप्तिमते निदिता मितित लोपे प्रसंगाच्च॥ रंभा क
दल्या स्वरसो नायिको वारणांतरे॥ अंशुमंती सूक्ष्मावयववंति फलान्यस्याः॥ यद्वा॥ अंशुमानिव फला
मस्याः॥ अजादिः॥ कदली सुकुमारा च वारंभा तु फला मतेति धन्वंतरिः॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ ७० काष्ठिलां इत्यनेन इलस्य मत्वे पर्णाय्योपसंख्या ॥ मुद्गः कदल्यां मुद्गपर्णमस्या मुद्गपर्णी ॥ ऐनेमुद्गपर्णास्ति रत्नां जन्यते पाकक
यो तिक्तक ॥ इषदर्थे चेति को देशः काकेनेषेजलेन मुद्गं गच्छति गमढ्ये तिडः ॥ यद्वा ॥ काकमुद्गा इप्रामास दयस्यांप
ह सर्वरोगप्रचारचरमढ ॥ बलेन क्षिपां मांसस्वादकः स्त्रीयांतरवमेषजे ॥ षजे दंडोत्यज्ला मुद्गप ॥ ॥ रिक्तिकुमार्यां एथवीरुच ॥ अत्रि
र्गी ॥ वार्त्तं मारोग्यमाकयति अकम् कुटिलायां गतो गंपतः ॥ कर्मण्यण ॥ यद्वा ॥ वार्त्तं फलं अकं यस्याः जातेरिति ङीष् ॥ वार्त्ताकि ग
ग स्तु वार्त्ती गौ वार्त्ताकः शाक बिल्वक इति रभसात् ॥ पुंस्यपि वार्त्ताति निगरंग वृत्ता विक्ति विश्वाप्रवार्त्ता पि ॥ वार्त्ताकुरेषाणु

काष्ठीला मुद्गपर्णी तु काकमुद्गा सहेत्यपि ॥१२३॥ वार्त्ताकी हिङ्गुली सिंही भण्टाकी दुष्प्रधर्षिणी ॥

रास्तमस्तु केति वैद्यकात् तत्कुरण्यपि हिंगल्यति आते अनुपेतिकः गौरादि ङीष् ॥ हिंगुल्यो वर्णकि इव्ये नामं टङ्कं कां हिंगुली ॥ हि
नस्ति ॥ हिंसि हिंसा यांपचायचु ॥ पृषोदरादिः ॥ सिंहस्तु राशिभेदे स्यान्मृगाधिपे ॥ श्रेष्ठे स्याद्युत्तरस्थ सिंही स्व भगिनी मातरि राम
वासावृहत्यो स्तु क्षुद्रायां इति हैमः ॥ भण्यते ॥ भण्यते वा भण्ट भण्टौ ॥ भणगत्याह्वे ॥ वा पिनाकादयश्च ॥ साधु दुर्ह प्रवनप्रध ७१
ष्यते ॥ त्रिधृष प्रागल्भ्ये ॥ कर्मणि ल्युट् ॥ आभिस्येर णपि नो दुः प्रधर्षिणी ॥ पंच भण्टाक्याः ॥ ॥

नकुलानामियं प्रियत्वात् तस्येदमित्यण् ॥ नआकूलत्वं यया वा ॥ नाकुली कुकुटीकंदरास्नायां च त्यके स्त्रियामिति विश्वः ॥ शोभनो
रसोऽस्याः ॥ सुरसं उति त्रिषु स्वादौ परस्मैपदिनां नपुंसकं ॥ स्त्री रास्नानागमात्रोश्व राति राय ते वा रस्यते वा रादाने ॥ रस आस्वादने
वा रास्ना सास्तीति साधुः ॥ रास्नादय इत्यानुपूर्वी मुकुटोक्ता उज्ज्वलदत्तादिषु नास्ति रास्नानुस्याः भुजंगास्यामेत्यापरपर्यायमपि
स्त्रियां ॥ शोभनो गंधः सुगंधः कुगति समासः सुगंधोस्त्यस्याः मुकुटस्तु शोभनो गंधोस्या मत्वर्थे आद्यच् इत्याह ॥ तत्र गंध

नाकुली सुरसा रास्ना सुगंधा गंधनाकुली ॥१८॥ नकुलेष्टा भुजंगाक्षी छत्राकी सुवहा च सा ॥

स्येदितीन प्रसंगात् बहुव्रीहियोक्तार्थत्वात् चोप्रसंगात् मन्वर्थे बहुव्रीहि विधानात् स्वामी तु रास्नासुगंधयोः ॥ स्थानेना
सुगंधयोः ॥ स्थानेनोसुगंधेति पठित्वा समसुगंधेति व्याख्यात् गंधवती नाकुली ॥१९॥ नकुलानामिष्टा भुजंगान् हन्ति
अभिव्याप्तौ ॥ कर्मण्यण् ॥ यद्वा भुजंगोऽस्ति यस्याः ॥ अह्नेर्गरहननात् ते त्य च ॥ जातेपरीति गौरादीति वा ङीष् ॥ ॥

अ॰टी॰ भुजंगवाक्ष्यस्य भुजंगाक्षिसदृशो लक्षणाछत्रमूकतिष्ठ छत्राकारपर्णत्वात् अकक कुटिलायां गतौ कर्मणि ण्वुल् सुष्ठु वहति पचाद्यच्
७१ सुवहः रालकोलापणी गोधापदी सुरसा शेफालिका योज्या सु वह सुखवद्वेष्टने मास मिथिय वहः व्यनके । रास्ना इति ख्या
तायाः । विदार्यां गंध ॥ विदारीगंधाइव गंधोऽस्या इति स्त्रियामिति ङीष् स्वत्वात्कुटस्तु विदारीगंधाइव गंधोऽस्याः इति विग्रहात् चिंत्यं ॥
उपमानाच्चेतीकारादेशप्रसंगात् अंशुः प्रवः संज्ञायाः पर्णमूलत्वात् अंशुमान् भास्करो सालपर्णी मंशुमतीस्क

।विदारिगंधांशुमती सालपर्णी स्थिरा ध्रुवा ॥१५॥

ता ॥ सालः पर्णमस्याः सालस्येव पर्णमस्याः सालपर्णसदृशलक्षणा ताल व्यञ्जनपीत्वे के ॥ तिष्ठति ॥ अजिरशिशिरेस्थाधुः
अंतर्भावितण्यर्थो ॥ वा । तिष्ठति स्थिरा भूशालपर्णेनितान्तौ मोऽन्ते चलेति । ध्रु ध्रुवति ध्रुवस्थैर्ये २ ए गुपधेतिकः राम
ध्रुवो वेदवसुयोः ॥ मिदोरवां भौसंकावू तानपादजे ॥ स्थिरे निश्चिते वध्रुवं खेऽन्स्वतर्कयी ॥ ध्रुवा शालिपर्ण्यो ७१
स्तुग्भेदे गीतभिद्यपीति हेम ॥ पंच ॥१५॥ ॥

तुडिकान् शरीराणि करयति ॥ करोतिप्रेरणायां ॥ कर्मण्यण् ॥ समुद्रांतो यस्य ॥ यद्वा ॥ समुद्र यासद वर्त्तमानो ऽसमीप
यस्याः आच्छादकत्वात् ॥ करोति ॥ क्रिं पयंते वा ॥ कञ्जन्याजाति त्वात् कौरादित्वाद्ङीप् ॥ पृषोदरादिरिति मुकुटो ॥ किस्तु त्वं
त्या कर्पासी स्यादस्य करस्वादित्वात् दीर्घत्वे प्रामाणिके तु ऋज्ञा ध्ययनसिद्धत्वात् ॥ वदति ॥ वद स्थैर्ये बाहुलकादरन्च
त्वारि कर्पास इति ख्यातस्य ॥ भरद्वाजमुने रियं तेन निर्मितत्वात् तस्येदमित्यण् साकर्पासी वन्याचेत्तदा भरद्वाजी
॥ एकं वनकर्पास्या ॥ स्था पाति गदं ॥ स्था हिंसायां ॥ [illegible] कस्वश्चेति गन् ऋ च ॥ गौरादित्वात् ङीप् ॥ ऋषभोतिविष

तुंडीकेरी समुद्रांता कर्पासी बदरीति च ॥ भारद्वाजी तु सा वन्या शृङ्गी तु ऋषभो वृषः ॥ १६ ॥ गांगेरुकी नागबला
झषा ऋस्वगवेधुका ॥

यांच श्रृंगीमुक्रखवत्त्वभेतिरुद्धाजपो ॥ ऋषति ॥ ऋषी गतौ ॥ ऋषिवृषिभ्यां किदिलंभच ॥ ऋष
भरुचौ षधांतरे स्वर भिद्धषयोः करणिं धकुं भीस्फुछयोः ॥ वर्षति ॥ वृषुसे चने इगुपधेति कः त्रीणि ॥ १६ ॥ गांगंजेलमी
रुयति ॥ इरगतौ क्षेपरोच ॥ मृगय्वादयश्चेतिसाधुः ॥ नागानां हस्तिनां च बलाऽषति वातं ॥ झष हिंसार्थः ॥ पचाद्यच्
झषानागबलायां स्त्रीता पम भाट वी धुना गविभृ मावेधते ॥ रधहवौ ॥ बाहुलकादः संज्ञायां कन् ऋस्वाचासौ गवेधुकाच ॥

चत्वारि कंकटी॥८ तिख्यातायाः॥धामकछति॥कगतौ॥अन्येभ्योपी तिविच्॥धामार्ग्वा सौगौश्चगोरतादिहुकी तिदचूध
मार्गतस्तुपुंसि स्याद्पामार्गेषघोषकेघोषति॥छुषिरविशब्देनेषूपधाघच्॥स्वार्थेकच्॥घोषआभीरपल्ल्यांस्यात्क्रोषा
त ध्वानघोषके।कंस्पेचांबु ख्दनादेनाघोषामधुरि कोषधौ॥हिजालयति॥जल आच्छादने॥कुरादि पचाद्यच्॥
गौरादिमहतीचासौजालीचर्त्तकं॥१७॥ज्योत्स्नास्त्यस्याः ज्योत्स्नादिभ्यउपसंख्यानमित्यण्पसंज्ञापूर्वकेत्वाहू प्रभा
वेज्योत्स्न्यपि ज्योत्स्नापटोलीज्योत्स्नावलि स्योरितिहैमः॥पेटति॥प॰॰॰तौ॥कपिगडि गंडीत्वोजचस्वार्थेकन्पटोलंव

धामार्गवो घोषकः स्यान्महाजाली सपीतकः॥१७॥ज्योत्स्ना पटोजिकाजाजानादेयी भूमिजंबुका॥

काभेदेनौषधोज्योत्स्नांतुयोषिति॥जलति॥जलधान्येज्वलितीतिरणः॥जातेरितिवा गौरेतिवाङी ष्॥जालंगवा
क्ष आनायेचारकेदंभदृदयोज्यालोनीपक्रमेभोजीपलोलिकोषधौस्त्रियांत्रीणी॥छिंछीङ्इतिख्यातस्य॥न
द्यादिभ्योढक्॥नादेयीनागरंगेस्याज्जपायांजलवेतसे॥भूमिजघाचकांरुष्टपिचयोषिति॥भूमिजम्तपत्र
त्वात्॥१८॥लांगलंपुष्पविशेषोस्त्यस्याः॥वरातजातेरितिगौरितिवाङीष्॥अन्येरिलक्ष्मावास्याः॥अग्निज्वा
लांलांगलिकीतिवाचस्पतिः॥ ॥

द्वे काकस्येव नासा रूपं फलमस्याः गौरादि ॥ काकस्येव नासिका यस्याः ॥ द्वे काकजंघायाः ॥ कोवाडेडीति ख्यातायाः ॥१४॥ गोधाया इव पादो मूलमस्याः ॥ कुंभपदी स्थु चेति साधुः ॥ सु वहति ॥ पचाद्यच् ॥ गोधापदी तु सुवहा त्रिफला हंसपद्यपीति कोशांतरे ॥ द्वे हंसपद्याः ॥ मुस्यति ॥ मस खंडने ॥ वृषादि ॥ मुसलं स्यादयोमये च पुन्नपुंसकयोः स्त्रियां तालमूला रक्तपर्णी गु च्छगोधिकयोरपि ॥ तालो मूलमस्याः ॥ तालशब्दस्तालमूलसदृशत्वात् ॥ णिकः ॥ पाककर्णीति [illegible] पूर्वार्धे [illegible] द्वे मुस

स्याल्लांगलिक्यग्निशिखा काकाकनासिका ॥१४॥ गोधापदी तु सुवहा
मुसली तालमूलिका ॥ अजशृंगी विषाणी स्याद्गोजिह्वादार्विके समे ॥१५॥

लीति ख्यातायाः ॥ अजः शृंगमस्याः अजशृंगेन शृंगसदृशो [illegible] शिकः ॥ गौरादि ॥ [illegible] फलमस्याः अजशृंगसदृशत्वात् विषाणमस्त्यस्याः अर्शआद्यच् ॥ गौरादिः ॥ विषाणी त्वारको ल्यां मजशृंग्यां च योषिति ॥ कुछ्ना मेषधे [illegible] त्रिषु शृंगेम्यु तयां ॥ द्वे मेढशृंगीति ख्यातायाः ॥ गोजिह्वेव [illegible] प्रतिकृतौ [illegible] कन् ॥ दार्विकेति पाठे दारयति दृ विदारणे ण्वुल् आदित्वात् साधु ॥ दार्वी [illegible] हरिद्रा [illegible] गोजिह्वि कोषधी ॥ द्वे गोजिह्वीति ख्यातायाः ॥१५॥

ताम्यति। तमुग्लानौ क्विप्॥ अनुनासिकस्येतिदीर्घः॥ वेलति॥ चूलमज्जने॥ चुरादिनां णि॰ जरवाद्युपधेविकः॥ तानूचा
मैन्चूली वापृषोदरादिः॥ तांबूलाख्याव ल्ली ॥ कपार्थिवादिगौरादिः॥ तांचूली नागवल्ल्यांस्त्री कमुके कुनपुंसकं॥ ना
गलोकः स्पवली ॥ त्रि णि नागवल्लीतिख्यातायाः॥ द्विजातातनी अन्ये भ्योपीतिड॥ द्विजोवि प्रक्षत्रियर्योर्वैश्यहं तैर्विदं
गमे॥ द्विजा भाद्रु॰ रेणुकयोरितिहेमचंद्रः॥ हरति॥ कृल्भ्योमेरणड लोपइ तिदीर्घः कंपाये पि ड रेणुनैर्निरेणुकार्यास्त्रि
यां भवेदितिरुद्रः॥ रेणुरस्यां अम्लिब्राम्सादित्वादवनू॥ इस्तुस्तुकू॥ तांतात्कः॥ रेणुरेव संज्ञायामितिकत्वामुकुदस्त्रु

तांबूलवल्ली तांबूली नागवल्ल्यप्यथद्विजा॥ हरेणूरेणुका कौंतीकपि॰ला भस्मगंधीना॥ २७॥

रेणु करोतिड॥ टापूरेणुकापृषोदरादिरित्याड॥ तस्त॥ पृषोदरादिरित्सु क्विप्स्त्रियां॥ रेणुकामपिहरेणो चजामदग्न्य
स्यमातरि॥ कुंतीषुदेवेष्वभवातत्रभवइत्यण॥ पिलोवरोस्त्रियस्याः॥ अर्शआद्यच्॥ पुंडरीक करिरापां तु॥ त्रिस्पुपाणि
विशेषयोः॥ स्त्री रेणुकायांकपिलापरोनाकुकुरेमुनौ॥ अनंत्रेवासुदेवेच कपिलपरिकीर्तित॥ भस्मनोगंधः भस्म

गंगाधरकृत अमरटीका ॥०
राम
७३

एलयति॥ इल प्रेरणे पचाद्यच्॥ टाप्॥ एलां लाइव वलते॥ वल संवरणे॥ बाहुलकादूकण्॥ स्वार्थे कन्॥ एलवालुक
मिति स्वामि तत्र ङ्यापोरिति ह्रस्वः॥ इलायाः अपत्यं स्त्री स्त्रीभ्यो ढक्॥ शोभनो गंधोऽस्य गंधस्येदिति इत्वं॥ हरित्वर्णं वालुकं
पञ्च॥ पालंक्यां॥ पाल रक्षणे॥ संपदादिः॥ पालाः अंक पदे लक्षणे च अदंतः॥ अन्येष्वपि दृश्यत इति डः॥ आतो

एला वालुकमैलेयं सुगंधि हरिवालुकं॥ वालुकं चाथ पालंक्यां मुकुंदः कुंदकुंदुरू॥ २१॥

नुप इति कः॥ पृषोदरादिः॥ मुकुंदः पारदे विष्णौ रत्नभेदे च कुंदुरौ॥ कुं भूमिं मुञ्चति तं दिक्के दने॥ कर्मण्यण्॥
श्र कंध्वादिः॥ कुंदो माघ्येऽस्त्री मुकुंद भ्रमिक्षिति ध्यं तरे स्त्रिना॥ कुं मुञ्चति॥ तद यति वा॥ दयश्चेति साधु
॥ चत्वारि पालंक्य इति ख्यातस्य॥ २१॥ ॥

अ·हि·टी· वालयति। वलसंवरणे। स्यंतः। पचाद्यच्॥ वालो नाकुंतले स्वस्य गजस्यापि च वालधौ॥ बाल्ये लिंगो भवेद्धंते ह्रीबेरं पुंनपु
७४ सके॥ अलंकारांतरे मध्ये वाली वाला त्रुटौ स्त्रियां॥ ह्रीयुक्तं बेरं मध्यं बेरं॥ कलेवरे ह्रीबेरं वा॥ ह्री कुंकुमेपि च बर्हिषि
कुशे तिष्ठति॥ स्तुपिस्थ इति कः॥ अंबो वेति षत्वं॥ उदीचि जातं॥ स्थ्रु आगे पेतियत्॥ केशांबुनो नाम यस्य॥ पंच बालाप्यति
स्ख्या तस्य कालेनानुस्त्रियते॥ कहनो गर्पतिवर्ठ नेस्मद्धउप्ठरोगत्यर्थेति कः॥ ह्रद जीरेष्टे ठे ज्ञात्रि ष्ठु ह्री बंकरोगे जे

वालं ह्रीबेरबर्हिष्ठोदीच्यं केशांबुनाम च॥ कालानुसार्यवृद्धाश्मपुष्पशीतशिवानि तु॥२१॥ शैलेयं
तालपर्णी तु दैत्या गंधकुटी मुरा॥ अश्मनः पुष्पमिवाश्मीतं च ततश्शीतं च॥२२॥ शिलायां भवं नद्यादिभ्यष्ढ
तिढकूभौयं शैलेयं तालपत्त्रांच सैंधवे रोत्तजेतुना॥ मधुपे शिलाजतुन्येत्थालिंगकं॥ ... मुर्स्याः तालस्य इवपत्रा राम. ७४
लपर्णा सिदत्रेऽजा त्यणीकः॥ पाककर्मोति डीष्॥ दितेरियं दैत्या दित्यदित्येतिरण्यः॥ गंधस्य कुटी वस्तु रति॥ मुर वेष्टने। इगुपधलक्षणः

त्र शस्तो गंधो स्याः॥ अतइति वनो पंचगजैर्भक्ष्यते रापतू॥ घञ्च्या सु वहति पचाद्यच्॥ सुष्ठु सुरभते सर्वधातुभ्य इति इन्॥ आग
मनित्यत्वात् नुस्वार निः॥ शल्लकी मारतिस्सु रागो षुन्वयो जितिरप्स्पेति॥ रस आस्वादने अदंत घञ् रसः स्वादेजजेवा ये गंगाए
द्वे विशेष्यवे। वालेरगोगदेधा तौ तिक्ताद्वो पारदेपि चेति हेमः॥ १२३॥ मदद्दीरणा मस्या महम्नु स्रु चमीरयति वा स्युकुंदरु रिवश्च
ति कृति इवेकन्॥ गौरादि॥ सलति। सल गतौ॥ क्तन्। पृषोदरादि गौरादिः॥ सत्त्कु त्पल्पेल कयते वा॥ लक्कु आस्वादने

गंधिनी गजभक्ष्या तु सुवहा सुरभी रसा ॥१२३॥ महेरणा कुंदुरुकी सल्लकी
ह्लादिनीति च॥ अग्निज्वाला सुभिक्षा तु धातकी धातुपुष्पिका ॥१२४॥

छा कन्॥ स्वविरुमेद्वे शाल कौ इति तालव्यादौ रभसः॥ तक्रशालच चलनेधातु सल्लकी मिलकी ल्हादेति ह्द॥ ह्लादयति अव
रपं त्री ह्लादी सु रवे च आवश्यके ति णिनि॥ अष्टौ सालि मइतिरव्यातायाः॥ अग्नेर्ज्वाले वरक्त पुष्पत्वात् सुष्ठु भिक्ष्यते घ
ञ्। धातुं करोति ति तत्करोति णपं ताल रावु न् गौरादी धातु मुष्पमस्याः शैषिक॥ कण् चत्वारि धवे तिरव्यातस्य॥ २४॥ ॥

प्रथते ॥ एथ अख्याने ॥ पर्कटीकारदरयश्चेति माधुः ॥ चंद्रस्य कर्पूरस्य बाले वककरीरगंधित्वात् एलयति ॥ इलं क्षेपणे ॥ पचा
द्यच् ॥ निष्कुटिता कुटिः कौटिल्यमस्याः ॥ निष्क्रांता कुटेर्वा ॥ कृदिकारेति ङीष् ॥ प्र ॥ बहुनी वीजानी लातिआ तोनुपेतिकः बहुला
नीलिका यां स्यात् द्वे त्वायां दिवि योषिति ॥ कुन्तिकास्तु स्त्रियां भूमिविदायां स्मिन नपुंसकं पुंस्यन्ते कुक्षपदे चवाच्यव
र ग्राज्य कुक्षयोः ॥ पंचएलायवी तिख्याताया ॥ उपकुंचति ॥ कुंचकौटिल्याने ली भावयोः ॥ एवं तुत्थ तुदति ॥ तु

पृथ्वीका चंद्रवालैला निष्कुटिर्बहुलाथसा ॥ सूक्ष्मोपकुंचिका तुत्था कोरंगी त्रिपुटा त्रुटिः ॥ २५ ॥

दथ व्यथने ॥ पाद तुत्थीति प्रकृ ॥ तुत्थ मंजन भेदे स्यात् नीली सूक्ष्मे लयोः स्त्रियां कुरपि ति कुरंगाद्वेदा फलकारं
गच्छ गौरादिः त्रयः पुटा यस्याः त्रिपुटा मल्लिका यां च सूक्ष्मैला त्रिपुता स्त्रियां सातिनके चतीरे च त्रिपुटा समुदा
हृतः त्रुटि त्रुटच्छेदे इगुपधेति नात्रुटिः स्त्री संशयेस्वल्पे सूक्ष्मैलाकालमानयोः ॥ पंच सूक्ष्मैलायाः ॥ २५ ॥ राम ७५

विगत्यते॥ आधिरनेनकोवेरं कुष्ठं पारिभाव्यं दाक्षपमितिरभसः॥ आधि कुष्ठे च रोगे च॥ कुष्णातिरोगं कुष्णनिष्कर्षे हिनिकुष्ठी
तिवपन्॥ कुष्ठं रोगे पुष्करे स्त्री परे भावि साधुः॥ तत्र साधुरिति यत्॥ व्याप्यते आप्लृ व्याप्तौ॥ कुष्ठलीगंधं तावाप्यमितिकवि
त्वात्ः आप्यमिति कृत्यते॥ टुवप बिजतंतुसंताने॥ रपवपाकं जाति॥ पाकं लकुरते॥ वज्येष्ठमिस्याकुं जरज्वरे॥ उ
त्पलति॥ पल गतौ रक्षणे वा॥ अच्॥ उत्पलात्तु पयश्छिन्नं कौवंकुष्ठमस्मनमोः॥ षट्॥ कुष्ठेतिख्यातस्य॥ शंखः

व्याधिः कुष्ठं पारिभाव्यं वाप्यं पाकलमुत्पलम्॥ शंखिनी चोरपुष्पी स्यात्केशिन्यथ वितुन्नकः॥२६

कारपुष्पत्वात् अतइति॥ शंखं खिनी श्वेतवर्णायां चोरपुष्पी वधूभिदि॥ चोर इव पुष्पं यस्याः॥ रात्रिविकासित्वा
त्॥ पाककर्णी त्रिशिपृ केशसंस्याः अत इति केशी केवायति क्लिषु दे त्वेनायो घोरपुष्पांसत्ती॥ त्रिशिरां
खाक्षलीतिख्यातायाः॥ वितुन्न व्यथने॥ तुदव्यथने॥ कः स्वार्थे कन्॥२६॥ ॥

अ॰ टी॰ टी॰ ऊ घते ॥ गं ऊरसंघाते घञ् संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः ॥ ऊ रति वा अचन मलायस्याः ॥ अदव्ययमाश्चर्ये अतआश्चर्यम्

७६ ऊटः संघातोस्यां अस्तिकिप् ॥ ऊटति अच् टाप् ॥ अचासौ ऊटा च ॥ तलयति तल प्रतिष्ठायां शपंतः अच् ताल: करतले

गुष्ठमध्यमयोश्च सम्मिते ॥ गीतकालक्रियमानेकरस्फाले द्रुमांतरे ॥ वाद्यतांडवे चकोसस्परशे ताला जटोषधौ स्त्री

वंतुल्परि तालेस्पात् ॥ शिवमस्त्यस्यां ॥ अर्श आद्यच् ॥ शिवा रुगमात्रे लोषधौ ॥ अभयामलकीगौरी केकसक्रफ

ऊ ग मलाऊरा ताली शिवातामलकी तिच ॥ अथ पौंडरीकं पुंड्र्यमथ तु न्नः कुबेरकः ॥ २७ ॥ ब.॥

लामुच ॥ तनु श्वास माला मलकी च पथ्योदरादिः ॥ अदत्स्म्या मल व्याका पुराः केन सदृशं शोथे इत्यरम्यक्त लक्ष्म पौंडरीकं य राम

द्वा स्वार्थे ... स्त लप्मसंदृष्टि कृत पुंडरीकमिति रमस ॥ पुंडयति मफु डि खंडने अच् पुंडस्यायं प्रधानं वा कंध्या ७६

दिः ढ पुंडरीयेति ख्यातस्य तुद्यतस्य तुद व्यथने क्त मितं केरमस्य ॥ कुवेरकः कुवेरस्यात्तुं मितद्यारव्यपादये ॥ २७ ॥

कुपाति। कुत्सं कोचेऽशुपर्यौ। किदितीव॥ कुषिसुत्रकुवृद्धेना कुककेरेत्वभिधेयवत्॥ कुशिरिति किंचितपावः॥ कृपायति॥ नूत्सं
कोचेअचङः वृकोदरादिः॥ कच्वति। कचटीसौ॥ वाकुलका कच्छ॥ यवा॥ केनच्छगानि न्निच्छदिरदित्यादि अन्येभ्योपि। तिङः कच्छः
स्यादनूपे वृन्नक क्षुमो कांगेष्वुं सिवाराष्ट्रा चीरिका यां योषिति॥ कास्यते॥ कमुकां तौ। सतिवृद्धि कुजोर्थेभ्यश्चेति॥ कन्तके
कति। लकआस्वादनेअच्॥ कांता श्वासो लक ख्यानंदन उदुणादि समन्तौ इन्ड॥ घानंघाहक्त॥ षट्नुणीति रव्यातस्परक्त

कुशिः कच्छः कांतलको नंदीवृक्षोथराक्षसि॥ चंडा धनहरी क्षेमदुष्पुत्रगरगंधकाः॥ २८॥ ॥

सज्यंतस्येदमित्यण्॥ चंडते॥ चडि कोपे॥ अच्॥ चंडा धनहरि त्वांस्व पुष्पोक्ति षति कोपने॥ तीव्रपी॥ धनंहरतीति हरते॥ रनु
द्यमनेऽच्॥ गौरादिङीष्॥ क्रलीना धनहरी विरोधके क्रोधमूर्छिते इतिवाचस्पतिः॥ क्षिरणोति॥ क्षिणोर्हिंसायां अत्रिं क्षिवति
मन्त्रदनमंस्यो ह्ल करक्षणो चंडा यातां शुभे तृन्त्री कांत्याप्यतां च योषिति॥ उशति पत्राणि॥ स्य गणं कुमस्य यत् इति॥ क्षमदमने
रप्रतनालः॥ इत्यप्यस्यतामागराः प्रथमेसंख्ये पंचं डासैवक्रभेदयोरिति रुद्रः॥ षट्॥ २८॥ ॥

अ.टी.टी. व्याडस्य व्याघ्रस्यायुधमिव व्याघ्रस्य नखमिव वस्तु व्यादि भवेत्॥ व्याघ्रनखस्कंदं गंधद्रव्यविशेषः योनखतंतांतरे लकी
७७ बंकरंजं नखं तदि वचक्रस्यकारकं॥ चत्वारि नखास्य गंधद्रव्यस्य सुचिर स्त्यस्याः कषस्तु शीतिरः शूणी रसमस्तस्यावा
॥अरूआदि भ्योच्च॥ विद्रुमस्येव लताकपो तस्याङ्रिव॥ नटति नटस्यं स्नेः॥ अच्च॥ गौरादि नलति शालगंधे॥ अच्च॥
गौरादि पंच॥२१॥ धम्यते॥ धमी सो ऋअतिस्त्र ग्रित्यनाडशघा धमनो नाम ले भस्त्री धापक कूरयो॥ स्त्र स्त्रिषु॥ धर्मे

व्याडायुधं व्याघ्रनखं करजं चक्रकारकं॥ सुषिरा विद्रुमलताकपो
तांघ्रिर्नटी नली॥२१॥ धमन्यजनकेशी च हनुर्हट्टविलासिनी॥

नितुशी राहृद विलासिन्यां च योषिति॥ अंजनमिव केशा अस्या के चित्र ङ दं हयं हूर्वा न्यपी त्याहुः॥ हं ति हंक्वाचित्हा लु ह नुहट्टविला राम
सिन्यां न त्यांर भेगारे स्त्रियां॥ दृयोक पोला वय वेह दे विलसाति तद्दि छिल्ला लसकीडय्यां सुपीति गिनीः च त्वारि शौचाति सुचयोके त्तिच ७७

शुक्तिः शंखनके शंखैकपाले खंडदये तु जो नख्यश्चावर्त्तियोक्तौ स्फोटकनाम्नयोरपीति हेमः। शामी खः
॥शंखकं चोति विभेदस्मान्नखमालीफास्ठ इति हेमः॥ खुरे छेदने इगुपधेति कः खुरः शफे कोलदइति हेमः॥ कोल
स्य वदनै लनखनति॥ अन्येभ्योपीति पीडः॥ नखंतु गंधद्रव्ये स्यान्नखकरजपटयोरिति हेमः॥ पंच॥ आढकेमस्यस्या
परिछेदकत्वेन अर्श आद्यच्॥ आढृ गेकतेवा ढौकृगतौ॥ अच् पचोदरादि॥ गौरादि॥ आढकी चतुचर्यं त्वीपरि

शुक्तिः शंखः खुरः कोलदलं नखमथाढकी॥३०॥ काक्षीमृत्स्नातुवरिकामृत्तालकसुराष्ट्रजे॥

मारणांतरे त्रिषु॥३०॥ कक्षे भवा तत्र भवइत्यण्॥ मृत्स्ना मृत्स्या स्याद्वे द्वे ते न अर्श आद्यच्॥ मृत्स्ना मृत्स्ना तु वयोः स्त्री
तुवरो स्त्यस्यां वनन् टाप्॥ वार्षिका मल्लिका तुवर्या टिकाकच्छुराशाटी तिवोपालि ता तु॥ तुवरी चमृत तालमपि॥
अलभ ष्यशालो एपेतः॥ अपसंज्ञायांकन्॥ अजितालुवरी स्त्रु ल्ला मृत्स्नामत्तालमिति॥ कोशेस्त्य॥ हितकारं चार्
द्रिताल प्रतिष्ठास्य सुराष्ट्रजाते जनी समम्भोजनेडः ष्टद्गुतु वरी तिस्थ्या याः॥ ॥

अ॰ टी॰
७८

कुटन्नः ॥ चक्री भवन् अटति ॥ नट स्पंदने ॥ अच् ल्युगागमः केवलं निपात्यते ॥ पाल्लव दर्भ गर्त्ताविति मृदुवि
भुजादित्वात् कः दशपूर मिति चक्र चित् ॥ पाठ ॥ दश पूरयति ॥ पूर् अगमने ॥ यूतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ यत्तु द
न्त्रा पूरयती किरि ह्रस्वेपधत्वात्क इत्याह मुकुटः ॥ तन्त्र णिजंतस्येगुपधत्वाभावात् ॥ अकारान्तस्य

कुटंनटंदशपूरं वानेयं परिपेलवं ॥ ३१ ॥

पदान्मोपपद्येऽपि प्रतिषेधेनेति ॥ वार्त्तिकादणष संधि ॥ रक्षत्र दत्त कृत्रि स्यात्पक्व दत्र कु रिति समासांतः ॥ द
शपूरं जवनं जीविमा कृतिक यमिति वाचस्पतिः ॥ वने पानीये जायते नयादित्वातेठक् ॥ वन्यं धाप रिपेल राम
वं वन्यं तत्र कुटनृ संज्ञकं जायते ॥ मंडलाकार शोवा लसं चयो केवर्तीमुस्त केव्लीवं गोणके वाकु ७८
टत्र इत्यजयः परितपल्लवमप्यगुः ॥ ॥ ३१ ॥ ॥

प्लवते ॥ प्लुङ् गतौ ॥ अच् ॥ प्लवगो वानरे भेके सारथौ बोलदे ध्रुते ॥ गोजलं पिपर्त्ति ॥ उपाजंते ॥ म्हलं विभ्रजादि ॥ गोज लं पूरमस्येति ॥ वा गांजलं नर्दयति ॥ नर्द शब्दे ॥ कर्मण्यण् ॥ कैवर्ता वा नां जाति ॥ कैवर्ती कैवर्तीमुस्तकं अष्टे प्रोथेति ख्या तस्य ॥ ग्रंथी पर्णान्यस्या ॥ ग्रंथय इव पर्णान्यस्येति वा ॥ रोन्चति ॥ शुच शोके ॥ शुकवल्कोका इति निपातः ॥ ग्रंथिपर्णे शिरीषे च शुकः स्यादिति विश्व ॥ शुको व्यासमुते कीरे रावणस्य च मंत्रिणि शिरीषपादपे पुंसि ग्रंथिपर्णे नपुंसकं ॥ बर्हि

प्लव गोपुरगोनर्द कैवर्तीमुस्तकानि च ॥ ग्रंथिपर्णं शुकं बर्हिपुष्पस्थौणेयकुकुरे ॥३२॥

पत्रं प्रशस्तमस्य ॥ इनि ॥ पुष्प्यति ॥ पुष्प विकसने ॥ अच् ॥ बर्हीहि पुष्पमित्यन्ये बर्हि मिति प्रथमान्तेति कश्चित स्थूणा या अतत्यं स्त्री स्थौणक ॥ कुकुरोस्यास्ति ॥ कुकुर व्याघ्रस्तु जं घेल्लाः त्तिण कः ॥ अर्शआद्यच् ॥ मरुदित्यत्रा प्यत्वे ति ॥ मरुद्देव समीरे नार्ग्रंथिपर्णे ऽ तपुंसकं ॥ पंच कुकुरवंदा इति ख्यातस्य ॥३३॥

अ॰टी॰ ७९

मरु द्विर्मरुच्यते ॥ मलधारणे घञ् ॥ व्यस्तसमस्तं नामेदं ॥ षट्कान्तु ब्राह्मणी देवी मरुन्माला लता लघु ॥ समुद्रांता वधूः कोटीव
र्षलिका पिकारु मरुत्तु ॥ स्तुतिमल्पिवति माला मोहनाकुरी जालतेति वाचस्पति ॥ म्रियते मरुः आयत्यागे ॥ मरुर्मृत्योरिति म
त्पते ॥ मलधारणे ॥ घञ् ॥ पिशति ॥ पिश अवयवे ॥ इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः ॥ किरिदित्यन्तं पिशुनं कुंकुमे पिच ॥ कपिच कोवका
को नास्त्यक्रूर्योस्त्रिषु ॥ षट्कायां पिशुना स्त्री स्यात् ॥ स्पृक्का स्पृक्कायस्पृक्कानि ॥ बाकुलकालकृ ॥ स्पृक्कोदरा

मरुन्माला तु पिशुना स्पृक्का देवी लता लघु ॥ समुद्रांता वधूः कोटिवर्षा लंकोपिकेत्यपि ॥ ७७ ॥

दित्वाल्लोपे स्पृक्का पिस्पृशोति यमती बल्ली लता कस्तूरिका सु च मा धकी ध्यै यो लंघते ॥ लघि गतौ लंघि वंधो नलोपश्च तत्ल्घु रघु
रोचमतो जेति स्मारे वाच्यवत् ॥ किवरी ध्रेक्कला गुरुरिगवरकानामो पधोत्तुस्त्री ॥ समुद्रोंता स्यावद्दतिवृक्षतवा घृतघृत्रे
त्व स्वधूः स्त्री मारिवास धौ ॥ सुषाटी ज्ञानवो ललस्तु भार्या षट्कां गता सुवकामद स्त्रवद्धा रितिविक्रांडरोगे ॥ कोटिरिव
गे वर्षा ति ॥ मधु वृषु सेचने ॥ अच् ॥ लंकायां स्तुष्पते द्विवप्र वा बीजतन्तु कुतनव वीस्वपीतिवस्पति ॥ दव ॥ अन्यपरक ज्ञतिस्यात
स्या ॥ ७७ ॥ राम ७९

तयोस्त्यस्या जटिलत्वात् ॥ अस्मायेतिविभिजगरास्त्यस्याः ॥ अर्श आद्यच् ॥ यद्वा ॥ जटति जलट संघाते अच् ॥ मन्यते मतौ
घ श्च इति मः गौरादिः ॥ मांसस्यादामिषे क्लीबं कंको ली जटयोः स्त्रियां ॥ जटास्त्यस्याः ॥ पिच्छादी लच् ॥ जटिला पिप्पली
मांस्या जटास्तु क्तेव वाच्यवत् ॥ लोमान्ति संत्यस्याः ॥ लोमादी शः ॥ लोमशो मुनिमेषयोः ॥ मांसी त्वाद् आमिषीति स्वास्तु
को विग्नवी मू कः ॥ तथापारस्य कचिदर्शनात् ॥ मस्यति ॥ मसि परिणामे ॥ सर्वधातुभ्य इन् ॥ कृदिकारादिति वा

तपस्विनी जटामांसी जटिला लोमशामिषी ॥ त्वक्पत्रमुत्कटं भृङ्गं त्वचं चोचं वराङ्गकं ॥ ३७ ॥

ङी ॥ पृषोदरादिः ॥ ५८ जटामांसीति ख्यातायाः ॥ त्वगिव पत्रमस्य त्वगपि नामास्य त्वक् स्त्री चर्मणि वल्के वगुडत्व
विविशेषतः ॥ अन्य तोत्कं वेगाधित्वा सं श्रोदस्य कटच् ॥ विभाति भृङ्गः ॥ किं कुटेति गन्त प्रशस्तात्वगतास्या
त्ति अर्श आद्यच् ॥ प्रशस्तं चोचमस्यास्ति ॥ अर्श आद्यच् ॥ त्वक् त्वचं वोच शब्दास्तु ॥ वल्कं चर्मणि पत्रक
ति धरणिः ॥ वरं अंगमस्य शोभाहि भाषेति कप् ॥ ५९ त्वक्पत्रस्य ॥ तेजइति ख्यातस्य ॥ ३८ ॥

अ॰ टी॰ टी॰ कर्जति। कर्ज व्यथने॥ खर्जुरादित्वादूरः पृषोदरादिः स्वार्थे कन्॥ द्रविड देशे जातः॥ तत्र जात इति अण् स्वार्थे कन् क
८० ल्पविधौ भवः तत्र भव इत्यण् कन्॥ पाठांतरे काले साधुः तत्र साधु रिति॥ मवस्वार्थे कन् वेधेषु मुख्यः स्वार्थे कन् च
त्वारि कचूर इतिख्यातस्य॥ जातिमात्रविवक्षायामोषधिशब्दप्रयोगः द्रव्यमात्रविवक्षायां तु औषधशब्दप्रयोगः॥ ओ
॰षधिरजातावित्यण्॥ पूर्वमित्यनेन न घ तन्ने लादिकमथौषधास्त्राद्य वाच्यमित्युक्तं॥ ३५॥ शाक्यते॥ नौ कुशाकौ

कर्चूरको द्राविडकः काल्पको वेधमुख्यकः॥ ओषध्यो जातिमात्रे स्यु
र जातौ सर्वमौषधं॥ ३५॥ शाकाख्यं पत्रपुष्पादि तंडुलीयोऽल्पमारिषः॥

पञ्च। पञ्च॥ त्रपति। रुंपो तनुकरणे॥ वा कुल्कातक आदिना फलनाज्यर मूलाद्विज्ञदः॥ मूलपत्रकरीराग्रकप
लंकांडाधिरूढकं त्वकं पुष्पं कवचं चैव शाकं दशविधं स्मृतं॥ अधिरूढकं तालबीजं कुशास्थि मज्जादि तंडुला राम
प्यनूह्लीतः तस्मै हितमिति छः तंडुलीयः॥ कामे देविडंग तन्तुताप्यमोः मारिषः शाक कभिधायीना टतो त्वक्याभ्यं ८०
सि यो पिति अल्पश्चासौ मारिषश्च॥ द्वे चवलाई इतिख्यातस्य॥ ॥

विगतवांत्यमनय ॥ विशल्या ॥ लांगली दंती शुडुवी त्रिपुटास्तु च ॥ शल्येन रहितायां च प्रियां च जन्मरास्य चेति ले मं चं द्र ॥ अग्ने खि
शिखा संतायो मस्या ॥ अथाग्निशिखमुदिष्टं कुंकुमेपि च लांगलिकायां औषधौ च विशल्यायां च योजिति ॥ अनंतो यस्या फला निसं
त्यस्या इति ॥ फलिन्यग्निशिखायां च फलिन्यां स्त्री फलेनतिपि च शक्र ॥ अर्जुनतरुपुष्पम स्या ॥ शक्रराष्ट्रपुष्पे जाति शिका स्याकक
रोति विडः प्र ॥ ३६ ॥ कच्छस्य वर्गंधीस्या समामांस्या नित्यत्वा ॥ ऊपमाता च तीव्राच्यगंधेति पार्वा ॥ तरुंछा ॥ नस्य वांत्र मस्या ॥ ० ॥ जेति

विशल्याग्निशिखानंता फलिनी शक्रपुष्प्यपि ॥ ३६ ॥ स्याद्दक्तगंधा छगलांज्या
वेगी वृद्धदारकः ॥ जुंगा ब्राह्मी तु मत्स्याक्षी वयस्था सोमवल्लरी ॥ ३७ ॥

द्वयस्ता मे स्यने छेगे तु छगलस्य गी वृद्धदारकयोः स्त्रियो मिल्यते कार्थं कोशः आवे गो स्त्वस्याः अवस्थिरा घच्च गोरादि ह ही दारको स्मा
त ॥ वृद्ध त्वां दारयमितिवार ॥ राकुल ॥ जगति ॥ तुंगिवर्जे ने अच् ॥ जुंगपते वा घञ्पं च ब्राह्म ॥ इयं ब्राह्मो जाता विस्मयी ॥ हिजो पः मत्स्या
क्षी वषु [illegible] व पवेगी ॥ वकुब्राह्मी हा विति षट्च वय स्मि तिष्ठ त्यनया घञर्थे कः वयस्था ॥ तु स्त्रिया
ब्रात्सी शुडु च्यामलकाषु च ॥ स्थ स्मेला यां च को को ल्यां पथ्यायां तरु रोगेषु च ॥ सोमस्य वल्लरी चत्वारि ब्राह्म्याः ॥ ३७ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ पृदुनिपर्णीस्याः पाककरी तिडी॥ षा॥ हिमवति जाता॥ तत्र जात इत्यण्॥ स्वर्णमिव क्षीरमस्याः गौरादिः॥ हिममस्त्यस्याः
८१ मत्वर्थे राव॥ दीनं चेति दीर्घः॥ हेमवर्णपर्यस्तस्या हिमकक्षमीसंभवासाता॥ जी क्रिकारो कारान्तऋलंव गिजोषधं च
त्वारि॥ हयपुच्छमिव पर्णान्यस्याः गौरादिकं वोजदेशे भवा तत्र भवा इत्यण्॥ माषस्येव पर्णान्यस्याः पाककरी तिडी॥ षमह
ती सहरं आत्मह तप्त इतिरात्वं महरमा षपर्णमस्याम्लाने पिचर्याणि तिच त्वारि॥ ३ ॥ तुंडेरच्चंचरत्रित्रियेषां॥ अत रतितन्॥

पलुपर्णी हेमवतीस्वर्णक्षीरी हिमावती॥ हयपुच्छी तु कांबोजी मा
षपर्णी महासहा॥ ३ ॥ तुंडिकेरी रक्तफला विंबिका पीलुपर्ण्यपि॥

तुंडिकानीरयति इरः चैष्ट्ररघ्॥ कूम्मीरपलुरग्यादांतरी॥ प्रशस्तं तुंडं अग्ररूपं सास्यां॥ कन्नुं तुंडक मी यत्रे अस्य रक्तं फलमस्याः॥
अजादित्वाट्टाप्॥ विबिकायति कै शब्दे आतोनुपेति कः आपोरिति ह्रस्वः पीलोरिव पर्णमस्याः पीलुउपरागस्वापयवे गौरा पाके राम
तिडी षू च त्वारि॥ तुंडुरु इति ख्यातायाः॥ कृष्णोति वृक्षवरणे कृषिति ग्रर च॥ अनित्यषित्वात्ङी पू पारमेके शेचक्र लोणी दंतरे ८१
फंजिकां यां हमान्न शाकभेदे पुष्पभिदोः स्त्रियां कृष्णेति अच गौरादिः॥ कशेरुस्पर्शिरसोवरी केकरं लवगाम्लयोः॥ ॥

कबरी केशविन्यासस्तत्साम्यात् कयोरिति ङीष् ॥ तुंगति । तुगि हिंसायां ॥ अच् ङीष् ॥ पूर्ववत्काङित्तुं ग॥ पुंनागनगयोर्बुधैस्याद्रुन्नतेऽन्यय
त॥ तुंगी त्रोक्ता ह रिद्रायां वर्बरिश्यामयोस्तथैतेषु इति मेदिनी ॥ खरं पुष्पमस्याः॥ अजस्येव गंधोस्याः॥ अजगंधा स्वार्थे कः गंधेलात् कः॥ पंच॥ एला
मेलायाः इव पर्णान्यस्याः पाकेति ङीष् ॥ सुवहति ॥ अच् ॥ सुवहारास्ना कोलापर्णी गोधापदी स्रुवा च ॥ रास्ना शेफालिकयोः
स्त्री सुवहः सुखवहे त्रिषु ॥ यामभिधेयवत् स्मृतः ॥ रासते ॥ रासृ शब्दे ॥ रास्यते वा रास्ना सास्नेति साधुः ॥ युक्तो रसोऽस्याः॥ च

बर्बरा कबरी तुंगी खरपुष्पाजगंधिका ॥ एलापर्णी तु सुवहा रा
स्ना युक्तरसा च सा ॥ चांगेरी चुक्रिका दंतशठांबष्ठाम्ललोणिका ॥५०॥

त्वारि चांगेरी ॥ अंगेभ्यो हिते ॥ चांगमीरयति ॥ ईर प्रेरणे ॥ कर्मण्यण् ॥ चुक्यति । चुक व्यथने ॥ चक्रजे इति साधु चक्रमिवद्वे
ष्टि ॥ ताविति कत्वाद् वति ॥ स्वार्थे ॥ कः ॥ ग्राव बंध केशके तवे ॥ पचाद्यच् । दंतानां शठः वस्यां दंतशठो जंबीरके । पित्तेककर्मेद्दे केन नागर
गे पिच पु मान स्या चांगेर्यां चिंचां निति ॥ अंब मि ष्टितिसुपीति कः ॥ अवांबेति षत्वं अंबष्ठोदेशभेदे पि विष्ठेकु पा सूते पि च ॥
अंबष्ठाप्यम्ललोण्यां स्यात् पाठाया यूथिकयोरपि ॥ अम्ललोण्यकुन ॥ स्वार्थे कन्नत्वं पृषोदरादित्वात् ॥ पंच ॥ लोनियां इति ख्यातस्य ॥५०

अ॰ हि॰ री॰ ८२

सहस्त्रं शतं वा वेधितुं शील मस्य ॥ विधविधाते ॥ सुमी तिणिति ॥ चक्रत्यनेन नक्रजं त्रतिसाधुन्न मस्का मौवेति सचक्रनमत्ता
त ॥ चत्वारिनमस्करणी ऽत्री जास्रुपी तिणि निर्गडेणुरंतथि पुकाली संमंगाति ॥ अणिगतो ॥ अच्च ॥ खदतिरवदस्तै ये ॥ अतिर
त्रिशिरे तिसाधु ॥ खदिराश्राक मेदस्त्री नाचंद्रे दंतधावन ॥ चत्वारिंशाश्राजोडी तिख्याताम याः ॥ ८१ ॥ जीवतिजीवयतिवा
जीवश्राणधारणो ॥ राताउगितश्चेति ऽ॰प ॥ जीवंजीवतश्राम्यो पुडु श्रीवंदमोरपी ॥ नो व्यतेऽनया ॥ करणे तिल्युट ॥ जी

सहस्त्रवेधी चुकीक्रोम्लवेतसः शतवेध्यपि ॥ नमस्कारी गंडकाली सं
मंगारवदिरेत्यपि ॥ ८१ ॥ जीवंतीजीवनीजीवाजीवनामामस्त्र वा ॥

वनीजीवनावापिजीवंतिवंदमोक्रमातृ ॥ पचाद्यच्च ॥ जीवाजीवंतिकामोवीवचासिंजित ॥ मृ मिष्कुन स्त्री ॥ उजाविते जी
वनाय हिता ॥ तस्मै हितमिति छः ॥ मन्यते ॥ मनज्ञाने ॥ फलिपावील्यु धञ् ॥ स्त्र मधुकुष्णरसे द्वौ द्रेमधयना ॥ नुमधुक्रमेव
संतदेल्यभिचैत्रे स्यादजीवंत्यांतु योषिति ॥ स्त्रवतिस्त्रु गतौ ॥ अच ॥ मधुस्त्रवेत्येकं नामे तनिम पट्रूर्जरिदेशे देशी तिख्याताया ॥ ॥

राम ८२

कूर्चेत्रिस्मन्सु तत्कूर्चशीर्षमस्य ॥ मधुरवस्वाद्यैर्थैकेन ॥ शृङ्गाह्रस्वांगो मधुरश्चिरजीवक इति स्तः शृङ्गाति शृ हिंसायां ॥ शृङ्गमाते शृ
स्व श्चेति गन् ॥ तुन्दस्थं गांभ भुत्ले शिखरे चिह्ने क्रिडाच्चूपत्रकेविषाणगो त्कर्ष योश्च्यां स्याथ शृङ्गस्पाल्कु वर्क्शीर्षकिः स्त्री विष
यांमीनभेदयोः कर्षभौषधौ क्रस्वान्यं गान्यस्मजीवयति ॥ रवकुजजीवकः श्राणकिपीतसारह्कपणयोरपि ॥ कूर्च शीर्षचत्
सि स्यादगनी चेजीविकामतान्निघुसेविनिवृष्यारोगाजीविनोराद्दिनुद्विके पंच ॥१४०॥ किंतरादे शोऽस्ति जन्मस्थानस्य अ

कूर्चशीर्षो मधुरकः । शृङ्गह्रस्वांगजीवकाः ॥१४१॥ किराततिक्तो भूनिं
बोनार्यतिक्तोथसप्तला । विमला सातला भूरिफेना चर्मकषेत्यपि ॥१४२

रुभिआद्यच ॥ किरातस्याप्ति तिक्तस्यभुवो निंबइव अनार्यप्रियस्यापि तिक्तस्य शोकपार्थिवादिः ॥ चिरात्तिक्तो पिकि
रातातिक्ता तिक्तभूनिंबदमकासपीतिरभसः त्रिणी चिरातेयतः इतिरूपा तस्य सत्ये सभाति ॥ आतोनुपेति क
॥ अथ सप्तलानवमालाचर्मकषायुंजास्तु विगतामलामस्याः स्याद्विमला स्त्रियां सांतलायां तु वाभेदिनि
मत्ते त्वभिधेयवत् ॥ सातत्सु स्वं लाति भूरयः फेनायस्याः चर्मकषायपंच ॥१४३॥ ॥

अ॰टी॰सी॰
६३

वयस्थानोलं॰ इति। औल दिग्धेपे। अन्येभ्योपीति डः। अकं ध्वादिस्वाहः॰। रसोस्या वयस्थीयते नया घञर्थे कः। वयस्था तु वस्त्रि
यां ब्राह्मीगुडूच्यामलकीषु च॥ स्त्रैमेलायां च काकोल्यां पथ्यायां तरुणे पु च। त्रीणि मंकति। मकि मंडने पिजाद्यष्‌ ङीष्‌ च। स्वार्थे कि
न्‌ आगमशासनस्यानित्यत्वान्ननु म पृषोदरादित्वात्‌ त्वेमुकुलकोपि लत्न्ये। कुंभ्यामिंबि भर्त्रि संज्ञायां म्ह इति तिरवच्च। स्वच्छ
ड्डिकान्य॰। नियतं कुंभः आद्यो गतेति समासः। निकुंभ कुंभ कर्णस्य तन्न पेदति कोषधो द्रम्यते नमः॥ दस्तुप स्त्रमे। ह सिम्म
न्ति। णिति तन्न। स्वार्थे कन्‌। दंतोऽड्डिकर के कुंदस्ताने यो षधौ स्त्रियां प्रत्यंचीश्रेणी अपस्यास मासांतानित्यत्वात्‌ तनक प्र

वायसोली स्वादुरसा कायस्था मथ्येकल्लकः। निकुंभो दंतिका प्रत्यक्‌श्रेण्युडुंबरपर्ण्यपि॥ ६४॥
अजमोदा तूग्रगंधा ब्रह्मदर्भा यवानिका॥

उदुंबरस्येव पर्णान्यस्याः स्यपाककरोतीति ङीष्‌ प्रपंचरंत्या॥ ६४॥ अजंमोदय
तिमुदी डपधे रूपं तत्कर्मण्यण्‌। अजादित्वात्‌ टाप्‌। अजे नमोदते मो घ्रते वापचाद्यच्‌। उग्रो गंधोस्याः। उग्रगंधा वनालेत्रम
वान्यो धि को णधा वि तिंहेमः॥ ब्रह्मणा दर्भ्यते ... क ... करोतेति रवुन्‌ यवानी हूयस्या हि हेनामानि॥ च

राम
६३

पौष्करेमूलेइत्यन्वः॥पुष्णाति॥पुष्यतिवा॥पुष्यं पुष्टौ॥पुषकिदितिकरन्॥ पुष्करंपंकजेव्योम्निपयःकरिकराग्रयोः॥ओ
षधिद्वीपविहगतीर्थराजोरगांतरे॥पुष्करंतूर्यवक्त्रेचकांडखंडफलेपिच॥काश्मीरेषुभवं॥तत्रभवइत्यण्॥पद्मस्येवपत्रंअस्य
पद्मवर्णमितिक्वचित्पाठः॥२॥पुष्करमूलस्य॥७५॥नव्यथयते॥व्यथदुःखसंचलनयोःपचाद्यच्॥अथ्यंव्ययोनिर्व्य
थो निव्यथेसंपेचारटीपठ्यते योस्त्रियामितिविश्वमेदिन्यौ॥अतिचरतिषद्यतेपदगतौ॥अग्निसुखिमम्नं॥वारयतिशका

मूले पुष्करकाश्मीरपद्मपत्राणि पौष्करे॥७५॥ अव्यथातिचरापद्मा॥
चारटी पद्मचारणी॥ कांपिल्यः कर्कशश्चंद्रो रक्तांगो रोचनीत्यपि॥७६

दिभ्यष्टन्॥पद्मेचरतुशीलमस्याः॥सुप्यजातौणिनिः॥पंचाकंपिल्लो॥अकुरभवः॥संकाशादित्वातण्यः॥कंपते॥कपि
किंचिच्चलने॥बाहुलकादिल्पकेः॥प्रज्ञाद्यर्थेरपिकोरककर्राति॥कर्कशाष्टे॥पचाद्यच॥अंतर्भावितण्यर्थेविग्रहा
कंध्वादिः॥चंदतेनचदिआह्लादने॥स्फायिभंचीतिरकु॥चंद्रः॥कर्पूरेकंपिल्लधांशुस्वर्णेचवारिणुरक्तमंगस्पर
कांगस्तुमहीसुते॥कांपिल्यस्त्रीतुजीवंत्यात्रोबंविडुमधीरयोः॥रागोचंतेरुचवरीसो॥ ॥

अ॰टी॰स्वा॰ कल्प ल्युट इति ल्युट्॥ रोचनी कर्कशेस्मृता॥ रेचनी तिकश्चित पाठः पंच॥१४६॥ कुर्मांसं ताडयति। तड भ्रंशे चु

८४ रादिः॥ कर्मण्यण्॥ मस्यानुस्वारपरसवर्णौ॥ धृकुल्ल[illegible]आर्ति॥ कुन्नाडः॥ रडयोमेष एव गतौ यस्य भंजकत्वात्

यष्ट एलन्॥ इल प्रत्ययेपिस्वप्नेव॥ घञ्॥ डलयोरेकत्वं॥ रडेस्वप्ने गजति॥ गजमदे शब्दे च॥ अदृहं ति॥ अ

मनुष्यकर्त्तृके चिति ल्कु अत्पूर्वस्मेतिति यमान्तराणां॥ रुक्मादित्वादितिमुकुट स्तु चिंत्यः चिक्कंदं कुंम्दद

घ्रसुन्माड स्त्वेडगजोदद्रुघ्नश्चक्रमर्दकः॥ पद्माटउरणाख्यश्च पलांडुस्तु सुकंदकः॥१४७॥

दाति॥ मद दृप्तौ दे॥ कर्मण्यण्॥ स्वार्थे कन्॥ पद्ममिव पद्मावाप अंसम हं वाठति॥ अट गतौ॥ अरण्य॥

उरण स्यमेषस्याऽख्या उरणस्याख्या वा ख्यिपस्या तनुल्यपुष्प त्वात् अन्तरोद इनादित्वचु इति स्वामी॥

मट पुआड इतिस्यातस्य॥ पलतिपा लरक्षणे बाकुलकादंदुप्रत्ययः॥ शोभनमतीववाकंदयति भक्षक ८४

जाति मांसकत्वात् कदि रोदने॥ अच् स्वार्थे कन्॥ रकुल्याद्व तिरव्यातस्य॥१४७॥

ल तासु अच्यकर्ति ॥ क अर्कस्तबने ॥ अर्च पूजायां ॥ वाघत्व ॥ उष्टो द्रुमः ॥ तत्र पलांडौदरि तोपाजारोठे हरी ॥ एपिलां
ठेः ॥ मद छत्तर दौष्यधंच ॥ महौषधं नुस्तु व्तास्या दिषां यां लसुने पिचूअस्तुते वा ॥ अस्य भोजने अ दुन्द्र व्यासौवा
॥ अरो लं शचेत्तुनन ॥ गृंजपते भद्रत्वे नकथ्यते रोगेषु ॥ ८ ॥ जिताष्ट्रे कर्म ॥ लस्तुट ॥ जेनं विषदिग्ध मश्री मं
से ल्ली वंपुंसिर सोनके ॥ नरिष्टमस्मात ॥ अरिष्टो लसु नेति काक कं कयो ॥ अरिष्टमस्त्रु भेतत्के स्तुतिकागार

न्ताकं उद्रुमो तत्र डरि ति थे महौषधो ॥ लसुनं ग्रंज तारिष्टं मद्यं
कंदर सोनकाः ॥ ध्री पुनर्नवाति शोथघ्नी क्वित्तुलं सुनिष्फगंके

आसवे सुभेमरणचिन्हे च ॥ मद तकं दमस्मार से आस्वादनेठ स्यद्यते ॥ पान कदे नुत्वात ॥ कन्नपरिहारो ॥
रस्व ॥ घस्वास्वार्थे कन्न ॥ क्कला ॥ णट लसुने तिरव्यातस्याः ॥ पुनर्भी नवानूयते वा ॥ इदोर प्तक्ने ना
दि ॥ शोथं हंति अस्मन्नुव्यति लकरिति तिह्नी पू ॥ गदड हरणा ॥ इतिरव्याता या विषगतं तत्तुलं ॥ व्यथ वनं
मस्मा ॥ स्मात वितु न्तं सुनी जग ॥ चशेवालेचन पुंसके ॥ स्तुष्ट वि ष्टरणमस्मात ॥ विस रवण रि आर तिरव्याता
या ॥

अ॰टि॰टी॰ ८५

वातकं करोति ॥ अन्येभ्योपीति ड ॥ शीतं जाति शी तल वातक इत्यपि नामद्वये शणपर्णी शीतलः वातक इति धृतं
तरी शाणपर्णान्यस्याः शाणस्याद्वारं शाणपर्णसिदरोला द्वगीक ॥ पाककर्णे तिङीप् ॥ अन्यत इव पर्णमस्या इति
कश्चित् न पराजिता ॥ अपराजित इ रशानेरूपेष्वपंतरेना जितेत्रिषु ॥ गिरिकर्णी जपा ३ ॥ शिरायपर्णी ॥ क्ष्माषिति चत्वा
री ॥ धर्त्री ॥ पारावत इवांघ्रिरस्याः ॥ कटकृत्ति ॥ अन्येभ्योपीति ड ॥ गौरादिः पर्ण्यते ॥ पण व्यवहारे ॥ अवद्य पण्य

स्यात्पातकः शीतलोपराजिता शणपर्ण्यपि ॥ धर्त्री ॥ पारावतांघ्रिः कट८
भी पण्या ज्योतिष्मती लता ॥ वार्षिकं त्रायमाणा स्यात्त्रायंती बलभद्रिका ॥
८० ॥

तिसाधुः ॥ ज्योतिरस्त्यस्याम् मतुप् ॥ लततीति ॥ लल् ङसौ श्रौधनु ॥ अच्चूर्यं च ॥ वर्षासु भवं जातं वा ॥ वर्षाभ्यष्ठक् वृषि राम
कं त्रायमाणायां क्लीबं वर्षाभवे त्रिषु ॥ त्रायते ॥ त्रैङ् पालने ॥ शानच् ॥ लातरावा ॥ त्रायंत्याः ॥ संपदादित्वा ८५
॥ अयति ॥ इ गतौ ॥ बलेन भद्रा ॥ स्वार्थे कन् ॥ चत्वारि ॥ ८० ॥ ॥

विषकुंसेनस्य प्रिय यागच्छतीति । क्विच् ॥ पृषोदरादित्वात् ॥ यत्तु गर्यति । हिनस्ति रोगं ॥ गच्छति सामां । क्विप् । तैतिरव्यां तंस्तुकुटेन तल्लत
कधातोरदर्शनात् कर्त्तरि क्तो । संभेवा चष्ठछिरितियावांतरं ॥ घर्षति । घृषु संघर्षे । क्विच् ॥ अयं गृष्टिमकुस्मृता गावी बदर्योः
स्त्रियां घृष्टि । स्त्रियाः घर्षणस्य विद्धु क्रांता सुनाकिरौ ॥ वराहस्येयं प्रियत्वात् तस्येदमित्यण् ॥ वाराही मातृभेदस्य । घृष्टिकैरक्त
नामिधौ वधी ॥ बदति । बदस्थैर्ये ॥ बाफलकाद्रः बदरा । घृष्टिक मस्योरिला पत्तपांस्त्रि मां पुमान् ॥ कपालिस्या स्त्रिबदरी को

विषघ्नेन प्रिया घृष्टिर्वारीति च ॥ मार्कवो भृंगराजः स्यात्काकमाची तु वायसी ॥५१॥ द्वे कृष्णविंतुतत्फले चत्वारि
वा श्रुति कंटे स्यातकेः ॥ मारयति । क्विप् ॥ मारीकेशरो गैक्रमतागाने । कूपते कुङ शब्दे ॥ कूदीरप् ॥ भृंगाइव राजते । राज
दीप्तौ । अच् ॥ भृंगं रजतीति पावे ॥ भृंगाइव रजोस्य सांतोदंतो पि रजरागेद्रस्य हे विस्यातस्यान्मार्कवो भृंगरजो ॥ भृंगार
ज स्तु रजा गाः ॥ इतिरभसात् ॥ हि भृंगजस्य ॥ काकान् मंचते । मचि धारणोछ्रायपूजनेषु ॥ कर्मण्यण् ॥ आगमशास्त्रस्या
नित्यत्वान्नुम् ॥ वायसानामियं तस्येदमित्यण् ॥ काकोडंबरीका ध्वांक्ष काकमाच्यां च वायसी गर्हकाकमाच्यां ॥५१

अ॰ टी॰ टी॰ शतं पुष्पाण्यस्याः स्यात् सितच्छत्रं चक्रांडे इति स्पृसितं बहं स्थूलं वा छत्त्रमस्याः छत्त्रामिति कांता अत्यादय इति समासः मधुरस्स
८६ स्यां ॥ कर्णस्थूणी तिरः मधुरा ख्याता पुष्पो यां मिश्रे यातनगरी मिसिर्मस्यति ॥ मसिपरिणामे ॥ इन ॥ पृषोदरादिः मिमिसिः मधुरास्योर
तः पुष्पाजमोदयो अवाचि पुष्पाण्यस्याः गौरादित्वाङ्ङीप् यमकुयाक करोतीति ङीपित्याह मुकुटः ॥ तल्लसदं च कांडे त्यत
द्रूपवादत्वात् किं आरोति ॥ पचाद्यच् ॥ यत्तु मुकुट आह ॥ कारोरिर्यं कारवीति तत्र द्रष्टव्यः छ इ त्यस्याराणवादत्वात्

शतपुष्पासितच्छत्त्राऽतिच्छत्त्रा मधुरा मिसिः ॥ अवाक्पुष्पी कारवी च सरणा तु प्रसारिणी ॥५२

कारवी मधुरादी प्यतलकुपत्नी कृष्णजीरके ॥ समसौं कु इति ख्याता याः ॥ सरति सरणा तो बहुलमन्यत्रापीति यु राम
च ल्युटि सरणाप्रसरणे सरति चर्चा कट भरामह तलेति रुद्र ॥ प्रसारयतिं गमनमाकरोति ल्युट् प्रसारिणी
त्यपि रुद्रे देवास्या प्रसारणं स्वभावे ल्युन घां च प्रसारणी ॥५२॥ ॥ ८६

कात् विनार्त्रिं संज्ञायां नतीति रक्षः बलानां बलप्रदाना राजेव राजदंता दिमर्ध्वचमस्याः पचकुज्वषमार एणीति रव्यातायां ॥ जाय
ते उ रोम्पमनया ॥ जनिघसिभ्यामिण् जनिः घोषेति निर्हृदः ॥ हृदिति वाऽ पुत्रात जनी सीमतिनी वधोरू मन्त्रा वो षधी लिदि
जायते ॥ जनी ॥ उल्कादयश्चेति साधुः ॥ जनुरा हृगा संज्ञायां कनि जनुका वर ज्पतनया रज्जुरागे कार णेति क्षुद् ॥ त्यजरजेति
निपातनात् कचिदिति पितो षः ॥ रजनानां लिनारात्रिह रिजा जनुका सुवा ॥ नकरोति ॥ क्षिति लेरु पृ ॥ कचक्रा मिववाव र्त्रिनुरा
लासस्याः सुपातिशितिः ॥ ५३ ॥ स्फरत्राति स्फुरपते वा ॥ स्फर र स्फरनि ॥ पदरुजेति घञ् ॥ पचाष्पाज्वा ॥ कर्म णि घस्त्रा ॥ षट्व

नस्यां कटं नरा राज बलानड् बलेप पि ॥ नाजात् काजननी जन्तु कच्चक वर्त्तिना ॥ ५३ ॥ सस्य श्रांघित्रा
टागं धमल्लोषरक्षिके सपि ॥ ॥

कवतइ तिख्यात स्फटावति ॥ शाट करुजादे कुच ॥ गोरादिगंधमूलमस्या ॥ षट्व
दवो थैगैयंथयास्या ॥ कर्वति ॥ कर्व गतौ ॥ स्कर्ज्यादि त्वाहूरः ॥ कर्वरी पि ॥ पललमश्रा तिउत्कर्त्रोजने ॥ कर्म ण्यण् ॥ पले
मा से उ [illegible] सवा ॥ पलाशः किंशुक्रा टाहृद्द रिरोगोराद्दास श्वपलाशोः दनेस्मतमितिहैमः ॥ पंचवकारो वधेतिश्चये चबलो
पक्षेरता वपिकारं वे [illegible] वे चलने ॥ कर्म ण्यण् ॥ कटतिकटे वर्षावरणयोः ॥ वाकुलका दिल्ल ॥ कमति ॥ कम्रशोको ॥ उ
स्मादिलस्तमेस्वार्थे स्वार्थे कव ॥ ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰
८७

कविलकस्तु परं सिवर्णाः कः स्वे लये। रिति विश्वः ॥ ५४ ॥ सुस्तुवति ॥ कूष्वेररो ॥ अन ॥ गौरादित्वपस्मगा स्तु नो तो ति ॥ वस्तुपवीक
छजी रिके कास्वे लोखूजी स्के तिहिमः ॥ स्त्री ॥ लिकै रेलाइ तिख्याता याकोलति ॥ कुलसंस्थाने इ रुपधेतिकः स्वार्थे कन् कुला
कुलकं तु पटोले स्यात्सं वदंस्तोकसहतो ॥ पुंसिवल्मीककाके टुकु जुश्ने ष्टेष्णुकल्पते ॥ पटतिपटगतो ॥ अंतर्भावित
ण्यर्थे वा कपि गंडिल्वोलचू ॥ पटोलं कल्भेदेनावधीज्योत्स्ना स्त्री तु योषिति तिकराव स्वार्थे कन् पाटयति ॥ पटगतेरण्यं
तः ॥ फलिपाटिस्तुः ॥ पटुदत्तेवती रोगे च तु रेप्य मिधेयवत् ॥ पटोलेन्तु रुमान्तल्ली ब छ त्रालवरण्योरपि चत्वारि

पटोलइतिख्यातस्य ॥ इर्व्वारुः कूष्मांडेरवुबीजेरुयस्य ॥ पित्तलत्वात् ॥ कुष्मांडस्तु मायां स्त्री पुंसि ककारी च गरणां तरे ॥ स्त्रियां

तरेकंकोशृत वरणिहतिक्षणातोब्रकरकाह्रव्याह कूष्मांडस्य ॥ इर्व्वारुः ॥ इरगतो ॥ सं पदादिः रं स्यणाति वा स्यति वा ॥ शृष्वं राम
रगे ॥ वाकुलकाहूण ॥ नुर्यस्वपादिरीवाफिः कर्कटा पच्यते बुधक्रस्वादिरपि ॥ ऌष्मतोधर्लुरि वाफिः कर्कटिः स्यादितिफं ८८
स्कांडेरलकोशात् ॥ एर्वाफि तिपाठे आद्रूघ्रोघ्यः कररंकटतिकटेवर्णादीभूत्वाडीघ्रां ककृतादिः कर्कटी तिख्याता याः ५५

इक्ष्वाकुमाकरोति॥मितद्रवादिडः॥यद्वा छिक्कायांजातमिक्ष्वइतिवा क्ष्मकाति॥अक कुटिलगतौ॥बाकुलकाहरा॥इक्ष्वाकुः कटुतुंबी॥ स्तूर्ये वंशोन्क्रपेपुमान्॥कटुक्ष्वासौतुंबीच॥तुंबतिक्र चिक्रंबिअरुच॥गौरादिः॥इक्ष्वाकुरितिवाडि॥पुनलंबते॥लबिअ वस्त्रंसने॥नजिलंबेर्नलीयश्चेत्युगिति॥अलाबुस्त्रीकबीमहाफलतुंबा॥तुवर्तुलालांबु निम्बचूर्णीतुलावुकेतिवाचस्प तिः॥अलांबूस्त्रीबकःशाक इतिवैद्य॥छेतुंबाइतिख्याताः॥चीयते॥चिञ्चयने॥अम्बीतिकः॥चित्राखुपर्णी गाडुंबारुभइत्यादंतिकात्तुच॥मायामांसपनेदंत्रनरीभेदेष्वचरुस्त्री॥मांगांभ्रमिमस्त्री॥तिअक्ष्वव्यासो॥कमरस

इक्ष्वाकुः कटुतुंबी स्यात्तुंब्यलांबूरुभे समे॥चित्रा गवाक्षी गोडुम्बा विशाला त्विंद्रवारुणी॥१६

रा॥गवाक्षी॥लिंद्र वारुण्यां॥गवा द्योजालेकेकृपाविनिलेम॥गां सुवंति बतिमत्तुबिऊर्दने॥मृजविमृजादिकः वापृ॥पृषोदरादि॥मुकुदरस्तु गांडुवयाति॥डु विऊदति॥पित्पाड॥तत्रधातुपाव पूडु विधातोर्व्वतिरात अ पिडी॥असंगाचत्री त्यीककर्कटी विशेषस्य॥विशालति॥शलचलने॥ज्वतिलिङ्गिलाः॥ट पु॥विशालाति॥ न्नकिर प्रवेशनेतमिविकि बिडीतिकालनाविशालात्विंद्रवारुण्यामुजयिरपांतुयोजिति॥ ॥

अ॰टि॰
८९

न पश्यन्त्ः॥ मिलेः पुंसि पृथुलेऽप्यभिधेयवत् ॥ इंद्रवारुणीति ॥ इन्द्रवरुणौ चरादि ॥ कविलरीति वा कुकारपंतादस्य नञ्नः॥ यत्तु तु
कुरुते इंद्रवरुणौ देवते अस्या अण् उत्तरपदस्य चेत्युत्तरपदवृद्धिरित्याह तन्न सं मंत्रवद्विशेषे वक्ष्यामीति देवताद्वन्द्वे च पूर्वस्य
रात्तु उत्तरपदस्य केचेत्यस्याधिकारत्वेन वृद्धिविधायकत्वाभावात् इन्द्रवारुणीति ख्याताया ॥५६॥ अर्शांसि दुर्नामकमनुष्यति
त्कः॥ स्मरतीति ॥ स्मृ हिंसायां ॥ बाहुलकमन्यत्रापीति युच् ॥ कर्तरि ल्युड् वा ॥ यत्तु स्मरतीति विगृह्य ल्युट् कृद्व ॥ त
न्न ॥ स्मृ धातोर्ही वाध्वा क्वनेपरत्वात् स्मृ हिंसायां ॥ युच् ल्युटे तिदं त्वाहरपि ॥ कंदयसतीति ॥ कंदयते वा ॥ कादि

अर्शोघ्नः सूरणः कंदो गंडीरस्तु समष्ठिला ॥

आक्रांते ॥ रोदने च ॥ अच् घञ् वा ॥ कंदेऽस्मि सूरणे समस्थूले जजधिमुमान् ॥ त्रीणि सूरणस्य इति ख्यातस्य ॥ गंडइति ॥
गडि वदनैकदेशे गंडतीति वा कुलकादीरन् ॥ बहु ॥ गंडीरस्त्रं थीनीरयाति ॥ ईरक्षेपे ॥ कर्मण्यण् ॥ समेतिष्ठतीति मि राम॰ ८८
ष्ठिलादयश्चेति साधु ॥ महसम्यगष्ठिला वीजयस्याः गंडीरो नामशाके तिमाला ॥ गंडीरस्तु ची तिख्यातस्यान्नपज
रणकभेदस्य ॥ ॥

कडइति ॥ कड मदे ॥ कुकदिकरिभ्यां बच्चा इल्लयोरकत्वं ॥ केजले लंबते वा लवि अवस्रंसने ॥ पचाद्यच् ॥ गौरादिदिःक लंबी उत्पलप
त्रिकलंबवस्तु वा रूढइति वाचस्पतिः ॥ कलंबी शाकभेदेपि स्यात्कंडरस्त्र्योः पुमान् ॥ करंबु इति ख्यातस्य ॥ उपाधिमुदकमस्याम्न
रपदस्य चेत्युदः ॥ कप्रत्ययः ॥ अपगतोदकादयोदकेति स्वामी ॥ पोइ इति ख्यातस्य ॥ मूलति ॥ मूल प्रतिष्ठायां ककनर्यच ॥ मूलयति ॥
मूलरोहणे ॥ चुरादिः अच्च संज्ञायां कन् ॥ हिलति ॥ हिल भावकरणे ॥ इगुपधेति कः ॥ मोचयति ॥ ख्युल् ॥ हिलश्चासौ मोचिका च
यद्वशइति कस्यः ॥ हिलसा इति ख्यातस्य ॥ वसति देहे विरंगु एवा स्मिन्वसंति ॥ वसनिवासे ॥ उल्कादयश्चेति साधु ॥ ५७

कलंब्युपोदिका स्त्री तु मूलकं हिलमोचिका ॥५७॥ वास्तुकं शाकभेदाः स्युर्दूर्वा तु शतपर्विका ॥

वास्तौ भवं वा अध्यात्मादित्वाट्ठञ् ॥ इसुसुगिति कः ॥ रवंक्रस्वमध्यो यिवथु वा इति ख्यातस्य ॥ कलंब्याद्याः पंच शाकभेदाः स्युः शा
कारव्यं पत्रमित्यत आरभ्य च ॥ मंडूकपर्णी पालंक्या चिल्लिका चाप्ययोदिका ॥ चांगेरी हिलमोचा च लं कवी शाक
जातयइतिमाला ॥ दूर्वति ॥ दुर्व्यते वा ॥ दुर्वि हिंसायां अच् घञ् वा ॥ उपधायां चेति दीर्घः ॥ शतं पर्वाण्यस्याः ॥ शाखा
दित्वात्कप् ॥ यद्व शतं पर्वाणि ॥ पर्व पूरणे ॥ ख्युल् ॥ शतपर्विकाऽदूर्वायां वचायामपि योषिति ॥

अ॰ द्वि॰ ८९

सहस्रंवीर्यंयस्याः॥भार्गवोरियंभार्गवीपार्वतीस्त्रियोःदूर्वायांस्थितापि॥रोहतीति॥इगुपधेतिकः॥नअंतोस्याःअनंताच्युवि
तान्यापांशारिवाऽर्वयोरपि॥करणाद्रूरत्नभा पथ्यापार्वत्यामलक्कीशुक्लविश्वंभरागडूच्योःस्यादनंतसुरवर्त्मनिअ
नंतःकेशवेशेषेपुमानाहरवधोत्रिषु पट्॥१५८॥सापूर्वा सुक्ता गोलोमस्तुजाता॥तत्रजातइत्यण्संज्ञापूर्वकि
त्वान्नवृद्धिः॥गोलोमीश्वेतदूर्वायांस्याद्वचामलकेशयोः॥शतवीर्याण्यपस्याः गंडेति॥गडिवदनैकदेशेबाहुल

सहस्रवीर्याभार्गव्योरुहानंताथसासिता॥१५८॥गोलोमीशतवीर्याचगं
डालीशकुलाक्षकः॥कुरुविंदोमेघनामामुस्तामुस्तकमस्त्रियां॥१५९

कादालच्॥गडमलतिवा॥कर्मण्यण्गौरादिः॥टिड्ढाति वा ङीष्॥शकुलस्यमत्स्यस्येवाक्षिमपस्याः॥अस्तोवाद
रीनादित्वच्॥स्वार्थेकन्॥चत्वारिश्वेतदूर्वायाः॥स्वामित्वपरेदूर्वाभेदस्येत्याह॥कुरून्विंदतिविक्षेपा
भे॥अनुपसर्गात्लिंपविंदेति॥कु॰॥कुरुविंदरत्नभेदे मुस्ताकुल्माषयोःपुमानिति॥विस्वेमेदिन्यो॥मेघनामातिता
मान्यस्य॥मुस्तयति॥मुस्तसंघाते॥चुरादिःअच्॥राकुल॥चत्वारिमायाइतिख्यातायाः॥१५९॥ राम ८९

मंदते॥ मदि कल्याणे॥ कज्जंद्राम्येति सा कः॥ भद्रं करोतीति वा॥ तत्करोतीति णपं ताहृच्छ॥ भद्रश्चासौ मुस्तकश्च भद्रमुस्तः
नाम॥ गुंद्रस्यान्नगं गुंद्रे स्त्री मुस्तके करणां तरे इति रुद्रः॥ गां जलं द्राति॥ द्रा गतौ॥ आतोनुपेति कः॥ पृषोदरादित्वं ॥ इस्त्वे
जनके स्त्री तु त्रियं गौ भद्रमुस्तके॥ हनारमोथा इति ख्याता तस्याः॥ चूडास्त्यस्याः॥ सिध्मादित्वा लच्॥ तत्परस्यां॥ चूडाला
उच्चटा मोस्ती चूडावती च वाच्यवत्॥ चक्रं लाति॥ आतोनुपेति॥ उच्चटति॥ चट गतौ॥ अंतर्भावितण्यर्थः॥ अच्॥

स्याद्भद्रमुस्तको गुंद्रा चूडाला चक्रलोच्चटा॥ वंशे त्वक्सारकर्मारत्वचिसारतृणध्वजाः॥१६०॥

त्रीणि मुस्ताविशेषस्य॥ वमति॥ टु वम उद्गिरणे॥ कुमवमिकुम्यः श इति कुमुकुटः॥ तन्न ... हादिर्ह
स्विधवर्णानाम् अनुनासिकलोपस्य च पधादीर्घस्य च प्रसंगात्॥ कुशा भव्यायो धात्वंतरे णासि ... वनति॥ वनुते॥ वनु
याचने॥ बाहुलकात् शः॥ उत्पतेवष्टि वा वशा कांतौ॥ घञ्॥ वासंज्ञा पूर्वक लात्वरहि॥ संख्यावंशपेनेति निर्देशाल्लुम॥ वंशोवं
शो कुलेवर्गे पृष्ठाद्यवयवे पि वत्वक् सारोस्य॥ कर्म क्रियां मृच्छति कर्मारः॥ ... तादि ... तृणध्वज
१६

अ॰टि॰टी॰ ९०

शतं पर्वाण्यस्य यद्व यवफलान्यस्य यवफलो मांस्तिकामां कुटजत्वविसारयोरिति हैमः॥ वेणति॥ वेणृ गतिज्ञानचिंतानिशामनवादित्रा
त्रादानगमनज्ञानचिंतासु॥ बाहुलकाण्ड॥ यद्वा॥ अरि जि वृरीभ्यो निदिति रुः॥ अजेर्वा विरुक्ष्यं पांतरे॥ त्वक्सारेपि
च पुंसि स्यात्॥ मस्करैते अनेन वा॥ मस्क गतौ॥ बाहुलकाद्दरः॥ यद्वा॥ मंकते। मकि मंडने॥ अररः आगमशास्त्रा
नित्यत्वान्नुम॥ मस्करमस्करिणौ वेणुपरिव्राजकयोरिति॥ मुट॥ तिज निशाने॥ शस्त्रमस्मिंवा तेज्यते॥ दित्युसुखसा

शतपर्वा यवफलो वेणुमस्करतेजनाः॥ वेणवः कीचकास्ते स्युर्ये स्वनंत्यनिलोद्धताः॥१६१॥

दृश्यायैवेणवोऽतिमेलेनोद्धतास्ताडितास्सलितावाशब्दायंते॥ चीकति॥ शब्दायते॥ चीक मर्षणे॥ चीकय राम
ते राघं॥ तद्विपर्यये प्रयोतिवुन्॥ यद्वा॥ कोऽन्यस्यक्तं॥ चकति॥ चक तृप्तौ प्रतिघाते॥ अच॥ संज्ञायां कन्॥ कुन्वा ९०
कीचेत्यव्यक्तकामम्र्ण्णविन्दजादिकः॥ अन्येभ्योऽपि दृश्यते॥ कीचकादेत्यभिहिता ततस्तस्मिन्वंशायोगिकाः॥

ग्रथ्यते ।। ग्रंथिः कौटिल्ये ।। सर्वधातुभ्य इन् ।। ग्रंथिस्तु ग्रंथिः परुषि निबंधे रुग्भेदपर्वणोः ।। पर्वति पृ पर्व पूरणे ।। बाकुलकात् क्वनिप् पर्व
क्लीबं महे ग्रंथौ प्रस्तावे लक्षणांतरे ।। दर्शप्रतिपदोः संधौ विषुवत्प्रभृतिष्वपि ।। पिपर्त्ति पृ पालनपूरणयोः ।। अर्त्तिपृवपी उस ।।
बाकुलकात् क्वमेत्प येत् दंतो पिम जासारो ग्रंथि भरुपरागः ।। कुसुमरेणु रितिपुंस्कांडे रत्नकोशः ।। तन्त्री त्रीरिग्न्रंथे ।। गोदते ।। गु
ह क्रीडायां ।। बाकुल कात् कु दपो द्राह्दि ।। गुंद्रः स्तेजनके स्त्री तु प्रियंगौ भद्रमुस्तके प्रतिविम्बः ।। तेजयति ।। तिज निशाने
चुरादिः रकुल् ।। कन्नवा ।। श्रणाति ।। शृ हिंसायां ।। अच् ।। शरस्तु तेजने वाणे दध्यनेना शरं जले ।। शरस्तु मुंजे बाणे स्त्री

ग्रंथिर्ना पर्व परुषी गुंद्रस्तेजनकः शरः ।। नडस्तु धमनः पोटगलोऽथो काशमस्त्रियां ।। ८२ ।।

गुंद्रस्तेजनकः शर इति वाचस्पतेर्दत्यादिस्त्री ।। सरति ।। सृ गतौ ।। अच् ।। त्रीणि ।। सरकाशी तिरख्यातस्य ।। नडति ।। नड भ्रंशने ।। अच्
धमति ।। धम ध्वाने सौत्रधम्यते वा बाकुलमिति युच् ।। यत्तु ध्माधम स्येति नप्रत्ययो धमादेशश्चे त्याहमुकुट ।। तन्न तूज्ज्वल
ह त्वादिने तरस्यस्या दर्शनात् घकनप कर्गोदर्शनात् सौत्रधातु गतार्थ त्वाच्च ।। धमनो नले ।। क्रूरे भस्त्रीध्मापके च धम
मनो कंधरा सिरा ।। हरी चा वेति हैम ।। कटेन संश्लेषेण गम्यतेति ।। गम्ल अदने ।। स्त्र वाणे च ।। अच् ।। अथ पोटगल पु
सिनले चाकाशम स्यो ।।

अ॰टी॰ ५१

त्रीणि नलीति ख्यातस्य काण्डे ॥ काण्डः स्त्री सौ अच् ॥ काण्डस्य रोग भेदे काण्डी वाराणसी पुरी ॥ काण्डी काण्डखत्याणवाय
कइ तिस्रः भेदः ॥ गोडादिलीप ॥ द ॥ इक्षुवद्गंधोऽस्याः ॥ इक्षुगंधा कोकिलादिरका स्यां काण्डेचण्डेरली काण्डस्य व
लते ॥ वल संवरणे ॥ क्विप ॥ वजति ॥ वजा गा अच् ॥ वलश्चासौ वजश्च ॥ एकोवल्वजइति भाष्यकारवचनादेकत्वेपि ॥ एकं
वागड इति ख्यातस्य ॥ रसेनालति ॥ अल्पते वा ॥ पूरयते ॥ पूरयति वा ॥ अल्ब्रभ्रंपरगालो ॥ अच् ॥ घञ्वा रसालं सि क्ष

इक्षुगंधा तो पोटगलः पुंभूम्नि तु बल्वजाः ॥ रसाल इक्षुस्तद्भेदाः पुंड्रकांतारकादयः ॥ ६३ ॥

के वो रसाल इक्षु इक्षुवृक्षयोः ॥ इष्यते इष्य इच्छायां ॥ इषेक्सु स्तटो क्सः सिद्धे इक्षो कोशकाराद्या आदिना गृह्यन्ते
इक्षुकः क केटको कंकरः कांतारो वेणुनिःसृति ॥ इक्षुरसः ॥ ४ पौंड्र कश्चरसालः सुकुमारकः ॥ पुंड्र तेपुडि ख
ण्डते ॥ स्फायः त्लादिना रकः ॥ कर्णाघरस ॥ पौंड्रः पो टेस्कपुं ॥ ण्डूकः सेव्यः पौड्रकोऽतिरसो मधुरिति वाचस्पतिः ॥ पौ
ड्रे दैत्यविशेषेक्षु भेदयोरिति मुक्तो कांतस्य समृच्छति ॥ क्रगात ॥ तौ ॥ कर्मण्यप ॥ स्वार्थे कन् ॥ राकुल ॥ ६३ ॥ ॥ राम ५१

विपश्चित्रामीरयति।मुस्तुज्जाविप्रिप्परजनमारण्यति।।मूरविरक्तौती।।इतिमुकुटः।।तत्र।।विग्रहःप्रदत्त्वनिघातपमषन
यो।विरूढत्वात्।।ऊतिर्त्रायितवारं।।द्विवचनेतिनरपूर्याद्वारणोवारतवीरः।श्रेष्टेत्रसेवना।।द्देगोडरइतिख्यातस्य।।वार
णस्समत्वेण्तरणते।।वशाकातौ।।वत्रेकिदितिरन्।।तत्नयमस्मात्।।आत्नया।।स्लिहरणतकामुञ्जारेचनपुंसक।।तिर्य
येवान्यलिंगंस्यात्।।तलेंगंधंदद्यानि।।दयतेवा।।दुदाञ्दाने।।देङ्पालनेवा।।ज्ञातेनुपेतिक।।नलदस्यातुष्परस्से

स्याद्वारणेवावीनेरतरमूलेस्योत्रारमास्त्रायां।।अनयेनलदंसेव्यममणालंजलात्राय।।६४।।

त्रारमामीपुनद्धये।।सेविन्दुमर्हति।।पेट्सेवने।।अर्हेणपत्।।सेव्यक्ताबसुत्रारेस्यात्सोवार्हेषुनरन्यवत्।।मणाल
वा।।सादत्पेऽत्रयंनञ्।।मणालमप्पत्रा।।मणालनलदेत्क्ताबंपुनपुंसकयाविषि।।जलेजाप्रोतेअच्।।यद्।।जले
जडअत्रायोयस्य।।जलात्रायोजलाधारेस्यात्रारेन्यलिंगकः।।६५।। ।। ।।

अ॰ द्वि॰ ४१२

लातिदेशात् ॥ अचू ॥ किं एवा ॥ लामज्जकासारोस्यकष्टं शलंघते रोगान् लंघ्यते वा भ्रस्वत्वात् ॥ लघिगतौ । लघिवत्योर्नलोपश्चेत्युः नी
यते ॥ नीदृः क्षोभेरोअच ॥ व्यस्तसमस्तनाम ॥ लामज्जकस्तु वासं स्यात् मरणाः नंलयं लघु शतिमुभृतेः ॥ अवदाय्यते दहेस्मात् ॥ अवदीय
ते दाहोनेनेति ॥ अवदाहमिति ॥ स्वामीति मुकुटः ॥ तन्न ॥ स्वामीग्रंथे दर्शनात् ॥ अवदीयते दाहो नेनेति स्वामिना व्याख्यानत्वात्
केचित्तु ॥ अवदाहे इष्टं कापथमिति नामद्वयामाहुः ॥ लामज्जकं लघु लयम वदाहेष्टकापथे ॥ अवदाने मिश्रयुक्तमवदा
हेष्टकापथे इतिवाचस्पतिः ॥ इष्टं कापथमस्य अधोवास्तु करत्वात् ॥ यद्वा ॥ इष्टदंपथायस्य ॥ इष्टकायामपि पंथा यस्येति वा ॥

लामज्जकं लघु लयमवदाहेष्टकापथे ॥ नलादयस्तृणं गर्मुत्त्सु श्यामाक प्रमुखा अपि ॥ ३४ ॥

श्यात् ग्रजातय ॥ नलादयः स्तूणपते तृणु अदने ॥ अ॰ ॥ सं ज्ञापूर्वकत्वाद्गुणो न ॥ घञर्थे कस्तु परिगणन्न गिरति गीर्यते वा ॥ गृ निगरणे ॥ श्यो
मुरेत्सुति ॥ श्यामते ॥ श्यैङ् गतौ ॥ नाकादयश्चेति साधु ॥ यद्वा ॥ श्यामं वर्णमकति ॥ अक गतौ ॥ अण् ॥ श्यामक कोपिचेति द्वलायुधः
तृणश्यामकं ध्यादित्वं बोध्यं ॥ प्रे ॥ कुशाल्कधुम्यो मकइत्याहमुकुटः ॥ तन्न ॥ तस्योणादिवृत्तावदर्शनात् ॥ असुमुरल प्राप्तन्विवाघाः ॥ मुकु
टस्तु अनंतराः कुशाव्दयोव्यय हिताश्च कंमुकोश्वादयोरदीताइत्याह ॥ तन्न ॥ कोश्वादादीनामेवं विधाप्यत्वापातात् ॥ ३४ ॥ एम ४१२

कोशेते ॥ अन्येभ्यो पीतिड ॥ यद्वा ॥ कुरयति ॥ कुश श्लेषे ॥ इगुपधेति कः ॥ कुशो रामसुते दीपे पापिष्ठे योषि वर्णा
कं ॥ बलेपुंसि बर्हिषि कमत्र मो कुशी ॥ फाले ॥ कुशो भेदे कुशवत्यां कुशं जले ॥ कुथ्यति कुथ पूतीभावे ॥ इगु
पधेति कः कुथ्यते तिस्मात् मुक्ता विग्रह स्थितः ॥ कुथः स्त्री पुंसयो वर्णा कं बलेपुंसि बर्हिषि ॥ दृभ्यते ॥ दर्पिभिर्य
ये ॥ घञ् ॥ दृप्यतितेन ॥ छ वसंज्ञायां इतित्र ॥ पवित्रं घर्षणे कुशे ॥ ताम्रे पयसि च क्लीबमे ध्येस्यादभिधेयवत्त

अस्त्री कुशं कुथो दर्भः पवित्रमथ कत्तृणं ॥ पौरं सौगंधिकध्याम देवजग्धकरौहिषं ॥ ६६ ॥

चत्वारि कुशस्य ॥ कत्तृणं ॥ तृणं च जाताविति कः ॥ कत्तृ ॥ पुरे भवं तत्र भवइत्यण् ॥ पौरं त्रिषु पुरोद्भूते कत्तृणे पुं
नपुंसकं ॥ शोभनो गंधः सुगंधः प्रयोजनमस्य ॥ प्रयोजनमिति ठक् ॥ सौगंधिको गंधवणिक सौगंधिकं तु कत्तृ
णे ॥ गंधोस्य ले पक्षमरणे इति हैम ॥ ध्यायते पशुभिः ॥ ध्यै चिंतायां वाकुलकात्मक ॥ देवैर्घ्यते स्म ॥ क्तः ॥ अदो
जग्धिल्यप्ति किति राद् इति हैमः ॥ ध्य इति शिष्यति ॥ डि-पूत्त्र कत्तृणे रोहिषं क्लीबं पुंसि गौर हरिण्णां तरे इति मेदिन्यां
तेरैभस ॥ बट् ॥ रोहिं सोति ख्यातस्य तृणविशेषस्य ॥ ६६ ॥

अ॰टि॰ ८६ छदति । छादयति वा ॥ छद संवरणे । त्रन् ॥ इस्मन्त्रन्क्विषु चेति ह्रस्वः ॥ छत्त्रा मिसावत्सित्रे कुस्तुम्बुरु शिलीन्ध्रयोः ॥ नपुं

सकं च्छातपत्रे ॥ अतिक्रान्तश्छत्त्रं ॥ पालयतीति ॥ अनुष्यतेति टक्कृत्त्री गिजलजतृणविशेषस्य ॥ मालाकारणतृणस्य

स्य भुवस्तृणं परस्करादित्वात्सुट् भूस्तृणं यवोहृतृणविशेषस्य स्वामी तु च्छत्त्रापर्यायमाह ॥ शस्यते शुष्यति वा शसु हिंसा

यां ॥ शुष शोषणे वा ॥ स्पष्यति सा धुनी पादयति यः ॥ इति मुकुटस्तु श्वीय उज्ज्वलदत्तादि हृत्विषुनी पादयुक्तेति प

त्रा भावात् शष्पं वालतृणं स्मृतं ॥ पुंसि स्यात् घ्रति भाङ्गनो ॥ वालं तृणं ॥ हेनवतृणस्य ॥ अत्तये घ्यते ॥ अ घञ् घोऽस्य

छत्त्रातिच्छत्त्रपालघ्नौ मालातृणकभूस्तृणे ॥ शष्पं बालतृणं घासो यवसं तृणमर्जुनं ॥ १६७ ॥

देघ्यस्य ते इति विग्रहं तौ स्वामी मुकुटौ चिंत्य त्व धैः सर्वत्र योगाभावात् ॥ अन्यथा घञ् पोऽस्ति स्त्रवैयथ्यापा

तात् ॥ पो ...तिः ... ग वा ... मिश्रणे ॥ अभिश्रणे च ॥ वहिर्मुखानि हिमसस्त्व ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः ॥

घदनो यत्तृणविशेषस्य ॥ तृणपते ॥ तृणस अदने ॥ घञ् ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न गुणः ॥ अर्ज्यते ॥ अर्ज अर्जने तृणास्या राम

यां ॥ क्विदित्युनन् ॥ अर्जुनकुकुभपार्थैकार्तवीर्यमयूरस्या ॥ मातुरेकसुतेऽपि स्यात्स्वेतेऽपुनरत्नवत् ॥ नपुंस ८३

कं तृणे नेशंगस्याद्रजुगविभत्पायां वाकुदान द्याकुंद त्यामपि च वक्त्वित् ॥ हि तृणमात्रस्य ॥ १६७ ॥ ॥

तृणानां संहितिस्तृण्यः । पाशादिभ्यो यः । एकं नडानां सं इति पाशादिभ्यो यः । एकं । तृणानां राजाह्वः सखिभ्यः ष्टच् । तृणराज इत्या-
ख्योऽस्य ॥ तालयति । तल प्रतिष्ठायां चुरादि ॥ पचाद्यच् ॥ [illegible] लोगुध्वमाणं च संस्मितेति समकालं क्रियामनेक
रस्फालेडुमां तरे ॥ बाह्यभांडवक्वास्य स्यात् रोगली जटि मधौ ॥ नकी वंतु हरिताले स्यात् तलस्ति अच् । तलस्य पटता
लैश्री तलं ज्याघात वारणे अस्य रोस्व भावाधरयां तंत्री घातकसरव्यनः ॥ नलति । नल्पते वा मणालबंधे ॥ बाकुलका दिगकेत
वा ॥ दृप्यंतीऽरस्य रणायोः घञ् । नालिकेरस्य क पिलिकादि लंगाति ॥ ललिगिगतो ॥ बाकुन्त कालद्दलन्त दीर्घ

तृणानां संहतिस्तृण्या नड्या तु नडसंहतिः ॥ तृणराजाह्वयस्तालो नालिकेरस्तु लांगली ॥ १६८ ॥
घोंटा तु पूगः क्रमुको गुवाकः खपुरोऽस्य तु ॥ स्यु गोरादिः ॥ हि ॥ १६८ ॥ घोणते । घुण भ्रमणे ॥ बाकुलकात्
॥ घोंटा तु बदरी पूगवृक्षयोरपि योषिति ॥ पं चते । पुनाति वा ॥ पूंजव पकृतं स्ता पृरखडिभ्यो गक् ॥ कुमुकुटस्क पूज्यते ॥ मा
न्यते सैव मालिना फलं चारगानेन वा घञ् । कुले पृगडत्याह ॥ तत्ता पू जे ऋ राद्विरण पं तत्वा नरणी लोपस्य पस्त्वमनि वलत
कुत्वं श्रसंगात् । नि छ्यामतिर इति वार्त्तिकाः । चपूगः क्रमुकमंपयोः इति हेमचंद्र ॥ क्रमति । क्रमु पादविक्षेपे । बाकुल
काडुः संज्ञायां कन् । क्रमुकं त्वपुमान् वनमहत्र्मुत्के व्रल्ल दरु भीफलैकपं भिकाया श्च परिकल्नाथ पूगवल्कलेन त्सेसकल्या
ता॥

अ॰ टि॰ टी॰
१८४

एषु परीक्षर्गे पिनाकादयश्चेति साधुः॥ गुवाकोपि चक्रवाक इति तालव्याः खर्भिंडि ममाकारंख्या पि पर्णी छपालंनकृशा
यो मूलविभुजादिकः॥ पुदकत्वपूर्वस्य॥ अन्तु अविभक्तमाडमुकुटः॥ लनाडवो त्वा भ्यागुणग्रहिइति कार्त्तिकविरोधात्यदपि
पूरिआप्यायते॥ इत्ययं धातुरुपन्यस्तस्तदपि नारवपूर इति॥ रूपश्रसंगात् पंचसोपारि निरव्या तस्य॥ अस्य पूगस्य
उऊ तीवेगी स्मात्संमकत्वात्॥ एकं कमुकफलस्य॥ एतेनालिकेराघस्त्रयो हितालेनचतुर्थेन सहितारवर्जूराद्या
चत्वार तृणजाती मा॰ कुमाश्गाकपार्थिवादिहीनोऽल्पतालः॥ दषोदरादिः॥ दश्लीखर्जति॥ खर्जव्यिपते॥ खर्जीपि

फलमुद्रेगमे तेच दितालसहितास्त्रयः॥ ६८ ॥ खर्जूरः केतकी तालीखर्जूरी च तृणद्रुमइति कनो
षधिवर्गः॥

जादिभ्यु॥ उरोलचाविन्दूरजातेरस्त्री निडी षगौरादिर्ना वन खर्जूरं रूप्य फलयोः॥ खर्जूरः
कीटवृक्षयोः केतयति॥ कितनिवासे॥ कन रकुच्चागौरादि तालयति॥ तल प्रतिष्ठायां चूरादिः अच्चजाति
त्वा तगौरादि त्वाञडा पू॥ इति श्री वेलवंशावतंस श्रीकान्तिसिद्ध देवाभूजम याम्नी भट्टोजिदीक्षितात्मज
श्री भानुजीदीक्षित विरचीतायाम मरटीकायां व्याख्यासुधायां द्वितीयकांडे वनौषधीवर्गः विरवरणं समाप्तं॥ राम
१८४

सिंचति ॥ सिंचत्यंतरंगं ॥ सिंचसंज्ञायां ॥ हंतु भौकस्य ॥ यद्वा ॥ हिं नस्ति ॥ हिंसि हिंसायां ॥ अच् ॥ पृषोदरादिः ॥ सिंहकं गीरवे राज्ञोस्तन्वे
चौ ॥ तरस्थितः ॥ सिं हितुकं दकारिस्या ॥ सिंहस्य भनिमातरि ॥ वासा हृदस्योह्य यां ॥ मृगायां रंगा ॥ मि त्र पंचतें ॥ पचिविस्तारे ॥ भ
च ॥ पंच पचं विस्तृतमास्यमस्य ॥ यद्वा ॥ मुखपादाश्च पंचास्यनी वयस्याप्त्पृष्ठं मुखत्वातः ॥ हरिणी पिंगले अप्त्याणीयस्याः
बऊ ब्रीहग विति षच् ॥ केसराः स्कंधवाला संत्यस्य अतइति ॥ केसरी तुरगे सिंहे पुंनागे नागा केसरे ॥ केचित्वालस्यो
प्प ॥ मध्यमाकुकेनवायुनाः ॥ यं तस्ह हिंसा मां सं दौरपृ ॥ ठरन्ति अचइति ॥ हरीश्च दाकवाताश्च स्तु कभेकाय

॥ सिंहो मृगेंद्रः पंचास्यो हर्यक्षः केसरी हरिः ॥ शार्दूलद्वीपिनौ व्याघ्रे तरक्षुस्तु मृगादनः ॥ १ ॥

मादिषु ॥ कपौ सिंहे हरे जसे शेषाके लोकांतरेपु मानमयूखेपिंगहरितो भद ॥ शादयति ॥ प्रहिंसायां ॥ स्वार्थे णिच्
द्वि षु ॥ ह्ल यते ॥ हृद्वभ्यरितापभ्अंतर्भावितण्यर्थः ॥ बाहुल काद्धक ॥ शारस्या सो हृलस्य ॥ यद्वा ॥ मृगाते पिंजाघ
ल च बाऊ ल का हृ का दूहो ॥ शार्दूलो राक्षसं तरे व्याघ्रे चपभ्भेदे च सत्तमे भूवरे तर स्थिते ॥ द्वैवरणी वीयते ॥ द्वयुगतो
वाऊलकात्तप ॥ द्वै पंचमस्त्यस्य अतइति घ्राणं धीपादाने ॥ व्यांडिघ्रातेश्च जाविति ॥ यद्वा ॥ आतश्चोपसर्गे इ
तिकः ॥ पाघ्रेति घ्राणो घः संज्ञा ॥ मानिति जिघ्रि धातः ॥ व्याघ्रस्यात्पुंसी शार्दूले वरकै रेंड करंजयोः ॥ ॥ ॥

अ॰ टी॰

श्रेष्ठे नरस्तुत्यमस्तकं कार्यं क्रियो मिति॥ श्री॥ शिवाय इति ख्यातस्य॥ तरंगा तिमार्गविरुद्धे रोगति॥ त्विषादिं सायां॥ भितभूपति दुःमत
गमस्ति॥ अदभद्ररोगी॥ स्तुच्छंतुः॥ आवायइतिख्यातस्य तत्पवइतिख्यातस्यौत्पत्तौ॥ ॥१॥ करं श्रेष्ठमादं दंति॥ अन्येभ्यो॥ पीति
ड ः वराहे नारोगे कांकि रोमघेमुस्ते गिरौ बितिहेमचंद्रः॥ सवनं॥ पृड़ आरोगगर्भविमोचने॥ संपदादिसुखं नं श्वसनं करो
ति र ज्ञौ देति तालव्यास्वकररांशवइति त्राभेदः॥ स्तु कोस्यस्य खर रोमत्वात्॥ यद्वा॥ स्तु करोति॥ राशते पेति कः॥
यद्वा॥ स्तु इतिध्वनिं करोति अच्॥ घर्षति॥ घृष संघर्षे क्तिन्॥ घृष्टिः स्त्री॥ घघर्षरोगस्यवर्ष विल्लु क्रोंताम्रवाकि रावित्ति

वराहः स्तूकरो घृष्टिः कोलः पोत्री किरः किटिः॥ दंष्ट्री घोणी स्तब्धरोमा क्रोडो भूदार इत्यपि॥ २१॥

॥विभ्व॥ कोलेति पीनत्वात्॥ कुल संस्त्याने॥ अच्॥ यद्वा॥ कोलं यं गात्य त्र दल श्वेतिघञ् कोलो भेलक लतुसंगेः कय
ष्पां चित्र कोकिरो॥ कोलं च बदरे कोला पिप्पल्यां॥ न्यभे पजे इतिदेमः॥ पोत्रं मुखाग्नं मस्य अत इति॥ किरति क्षि
त्नं पेडगुपथेतिकः॥ किरिति पाठे बाहुल्यकाकिं केटति क्षि टगतो इगुपधात् कित्तु वत्॥ किटतिइतिमुकुटाद्यास्तुः
किटेस्तोरुहादित्वाभावात्॥ दंष्ट्रास्यस्य स्त्रीत्वादीनिः॥ घोराणा नासास्य स्त्रीत्वादिस्तब्धानि रोमाणि यस्य॥ कुडति कुडव
नत्वे॥ अनि तिमुकुटः॥ नमा कुड्या स दित्वा॥ कुलाग्रसंगात्॥ कुंडनं॥ घञ्॥ क्रोडोस्यस्या अस्त्री घच्॥ भुवंदा

कंपते।कपिचलते॥कुं द्वियैर्मितलो पश्चेती।गणक पिर्नसिंह के शाखामृगे च मधुसूदने इति विश्वमेदिन्यौ।प्लवनं प्लुङ् गतौ ल्युट् तेन
प्लवेन गच्छति॥अन्येष्वपीति डः॥गमश्चेति खच् खच्च डिद्वा॥प्लुङ् गतौ विलम्ब्य डेरे फ वदपि प्लवगः कपि भेकयोः॥अर्क
मूले चेति हेमः॥शाखाचारी मृगः पशुः शाकपार्थिवादिः वलियुक्तं मुखमस्य च मर्कति मर्क सौत्रो धातुरुतड रणशकादि
भ्योऽटन्॥मुकुटस्तु मर्के सौत्राज्ज्यन्या चूरणः दिक ल्पितरणो च दाकादिभ्योऽटन्निति साद्॥तन्निंत्यं मर्कशब्दो रास्त्रिकत्वाभावात्
यदपि न्नियते॥जटमर्कटावितिस्फुटोऽटन्नकारस्थांतादेशाइत्युक्तं॥तदपि निर्मूलं कौत्वाद्रूपेस्सं वनेभवं फजारि

कपिप्लवंगप्लवगशाखामृगवलीमुखाः॥मर्कटो वानरः कीशो वनौका अथ भल्लुके॥ ॥ अरण्यवानं रातिराज्ञा
राने।अतो नुपेति कः॥वानं वा गत्यादेसंपदादि क्विप्॥विगमनं पीत्यगाति वालकं नृपेभव।वा किं चित्र्रो वा कीडतिस्य
हृमीहेड इत्यार्थे॥मूलविभुजातिः॥यहक स्सवाघोरत्पं अतइञ्॥किर्हि नु माली शापस्यावनमोकोस्यनव॥भलते भल
हिंसायां॥बाहुलकादुः संज्ञायां कन्॥ऊल्वकादित्वादिर्घमध्योपि भल्लु मुकुटेन भ्रूकादयश्चेति स्वन्मुक्तं तद्भंकाल्व
लदत्तादौ नदृश्यते॥भजती त्यूक्ति स्वामी मुकुटयोश्चिंत्य॥भाल यते भल आभंडने॥चुरादिरानुकुस्मीयः॥भालय
तीति मुकुटश्चिंत्य॥भल्लुको भल्लुको भल्ल इत्युल्ककादयश्च मञतिफकणोन्तमः॥प्रज्ञाद्यणि भाल्लुको भाल्लू कश्च
३

अ. टि. टी. ऋच्छोति ॥ ऋच्छ हिंसायां ॥ अच्छ ॥ ऋक्षः पर्वतभेदे स्यात् भल्लूके शोणके पुमान् ॥ कृतवेधके न्यलिंगं नक्षत्रेवन
२७६ पुंसकं ऋच्छतीति स्वामी चिंत्य ॥ ऋक्षेः सौत्रादिकलात् ॥ अच्छाभिमुख्ये ॥ भल्लभते ॥ अच्छ भल्लती ॥ तुक्तिः स्वामी सु
कुटयो श्चिंत्यसंघातविराद्धी तमिदं नाम ॥ अच्छः स्फटिकभल्लूकनिर्मलकर्मण्ययं अभिमुख्ये चत्वारि भालुक इति ख्या
गच्छति ॥ गमल्लगतौ ॥ भ्रमंतातु ॥ स्वार्थिकः ॥ पठ गंडति मंडतो भवति ॥ गडि वदनैकदेशे ॥ शरकुल गंडकः पुंसि खड्गे

ऋक्षाच्छभल्लभल्लूका गंडके खड्गखड्गिनौ ॥

स्यात् संख्याविद्याप्रभेदयोः ॥ अवच्छेदं तराये च गंडकी सरीदंतरे इति विश्वमेदिन्यौ ॥ खडति भिनत्ति खडि भेदने स्थौ
८७ पुख्वुभिध्यः ॥ किदिरात् खड्गः ॥ गंडकस्यांगा सिवाक्रमेदेषु गंडके ॥ खड्गोऽस्त्यस्य इति खड्गी ना ॥ गंडकेस
ध्रुवोऽपि खड्गधारे त्रिषु ॥ त्रीणि गंडस्य ॥ तस्य ॥ ओलुंड निर्गंके ॥ लुंडू संश्लेषणे इगुपधेति कः ॥ ॥ राम २७६

डलयोरेकत्वं॥आप्नोति॥आप्लृ व्याप्तौ॥अच्च॥तुलस्यासौ वा पश्च॥ यङ॥ लुड्यते॥लुड विलोडने॥ निलाघ
ञ॥लुलावि लोडिता आपो येन॥ लुल विमर्दने इति सौत्रो धातुर्वा॥अंतस्थपकारांतपाठे बाकुल कालाय
द प्रत्ययः॥कलिकः पिलम्पः आपइति मुकुट लिखितं तच्च सुज्वलदत्ताद्दिष्टुन पत्रपामः॥ यङ॥ अमते
अपगतौ॥अच्च॥तुलस्यासौ अयश्च॥मद्यति॥मद्यते वा॥मद पूजायां॥अविमह्योष्टिषच॥ यङ॥ मंड

लुलायो महिषो वाहद्विषत्कासरसैरिभाः॥६॥

ते॥मदि कृच्छ्रे॥आगमशासनस्यानित्यत्वान्नुमभाव इति डेम्बिडः॥ वा॥ डातं द्विषन्॥ वाहे षष्ठि
पत्वाच्चस्य मीति योगविभागात् स्य मासः॥ के जले आसरति॥सृ गतौ॥अच्च॥ यद्वा कटलइति स्थूलकाच्यत्वा
त्॥इषवर्थे चैतिका देशः सौ मे स्मे बाडं इति सीरिणां कषैरिणा भिडवराकं ध्वादि॥ धज्ञो घरय यङ सीरा
र्के डलयोरेकत्वं सिसारस्य स्तुयं स्मडवडत्रवाहनत्वात्तदूर्ववित्पंच॥६॥ ॥

शिवः ॥ शिवा कृ देवतास्त्यस्याः ॥ अ ॥ आद्यच् ॥ शंस्कु नादेदक त्वात् ॥ शिवकिअशिवा क्रोष्टा भवेदामलकी शिवेति शाश्वतः ॥ शृगालेपि स्त्रीलिंगः ॥ चतुष्पदां हि लिंगतावस्ये तेदतदप वादो यं भूरयो मास ॥ भूरि माय स्यामां विकृतां वाचं मिनोति मिञ्‌ प्रक्षेपणे ॥ कृ वा पे स्तु णम् रोम् धू र्त इव सं ज्ञायां कन् ॥ सृज ति मायां सृज विसर्गे बाऊ न कोत कलन नृत्यं कारि अ मृगा लाति वाकः पृषोदरादिः शृंगं न लाति पूर्ववत् ॥ शृंगालो वंचके दैत्ये शृगाले ॥ ड मेरे विदुरिति विश्वः ॥ तालव्यादि पिदं त्या श्च शं व ज मूकराभ स ता पिच जिह्वायां शृगालः कलगोपिचे तिश भेदात् ॥ वंचयते ॥ वंचु प्रलंभने रावुल्

॥ स्त्रियां शिवा भूरिमायगोमायुमृगधूर्तकाः ॥ शृगालवंचकक्रोष्टुफेरुफेरवजंबुकाः ॥ ५ ॥

वंचयति ॥ तिमकुटो कि स्थितां ता ॥ आकुस्त्री यस्य ॥ वंचे रात्मने पदित्वात् ॥ वंचकस्तु खले धूर्ते गृहबभ्रौ जंबुके ॥ त्रि ॥ क्रोशति ॥ क्रुश आह्वाने मित तनी ति तुनुन्त्वत् ॥ क्रोष्टुः फे इत्यव्यक्तं रौति ॥ मितद्रु रि बा तु फे इत्य क्रो रवोस्या ॥ गुहरु रुपं कृष भेकः ॥ फेरवस्त्वा मवः ॥ शिवा ॥ स्त्र करोति ॥ फजे फर‍ः स्वमा कृमडिलादित इतिसा दर्शकः ॥ जमति ॥ जमु अदने ॥ मृगय्वादि मित तद्भुर्दिलाड ॥ चू छके तिम कुटस्थितः ॥ दिलो पनसंगात् को ऽप्रसं ॥ गात्र्छ नृदि स्यात् ॥ जवक श्वरकरोष्टु क पिज बक वायमाजन्तरो मम डतिवाचस्पति ॥ दस्र ॥ ५ ॥ ॥

अवति निष्ठ आरकुभ्योगय्दं वा ॥ अकर त्वरणा रो ॥ स्नि तनी ॥ ति कुन ॥ ज्वरेतल रोदो घंगुणाः वेडमति विअनेवा ॥ विडआको
रो तमि विथि किडोति कालन ॥ किडालो नेत्र पीडेस्याछन्न दंश्राके के पुमान् माष्टिमुखं मुन्न नु खंडैरकं ति मजि भ्यां विरित्सा रव
मजे पृष्ठि ॥ माजरि ओ तो खदूं रो ॥ पृभमान मुपकान हरगति ॥ कंरानेक ८ मरिपु ॥ ॥ स्वाथें कन्न आ स्वून ठंकेआ
रकुभ्यो भुन क्लिवा ॥ भुजपालनाम्पव्य नकुरस्वः ॥ क्लिम्र । पंच गोधा याअपत्यं गोधा पाद्र कू ॥ आर द्रुमुदी वन्धत्र

तृन्नु किडम लोमाज्ञ रो पृषदंश्राक आरकुरनु कु ॥ त्रयो गोधार गोधेरगो
धेयागो धिका मजे ॥ ॥ स्वाविहु राल्प स्त्र होक्ति राजली रालनं रालं ॥

हि त्वात् टकु । त्रौ सि सर्पा ओधा यांजा तस्य चंदन गोविंदे तिरव्या तस्य ॥ ८ ॥ स्थानं विधय नि । भअताडने ॥ कि पत्न द्विप नो
तिदीर्घ राजतीरा नचलेने आघ्मा दित्वा घराल्पं नुन स्त्रि यां रांको जो बंडे षुतो मरमदन क्रुमे ॥ स्वा विधोनो छि
हि तिरश्चा तस्य ॥ स्वा विधेओ मति रालति ॥ वृषारि त्वात्कु न्वू ॥ गौरादि त्वात् जाति ला हुडीष ॥ स्त्री यां पचाद्यच
रालल लुनरां न्यो रि पालात्रालं नु रालको जो क्लि राली न्धगी गणविधौ ॥ त्री ॥ शिवातंस्त्र स्मि ॥ ते ॥ ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰
ए॰९

वाताभिमुखधावनात् ॥ वातप्रमीः ॥ रित्युणादिसूत्रेण मांङः ईप्रत्ययः ॥ कित् ॥ वातप्रमी वातमृगः इति पुंस्कांडे अमरमालायां ॥ ति
तिवातप्रमीस्त्री ॥ रमृगः इति वोपालितात् स्त्रीत्वमूर्ध्वस्यात्कृदिकारादक्तिन इति वा ङीष् पिलेके ॥ अन्ये तु कारस्य दरास्य न पराधीनमाही
षितिङीषूनेत्याहुः वातइव वातस्य वा मृगः ॥ ८ मृगभेदस्य ॥ कोकते ॥ कुक आदाने ॥ अच् ॥ ईहामृगोषस्य ॥ ईहां मृगयते वा क
र्मण्यण् ॥ मृगयति तिमुकुटादिप्रिंत्य ॥ मृग अन्वेषणे ॥ इत्यस्मान्मते पुंसि लातः इह प्रधानो मृगो वा ॥ शाकपार्थिवा
दि ॥ ईहामृगस्तु पुंसी स्यात् कोकरूपकभेदयोः ॥ वर्कते ॥ वृक आदाने ॥ इगुपधेति कः ॥ मठादृगणोति दृञ् वरणे

वातप्रमी वातमृगः कोकः ईहामृगो वृकः ॥७॥ मृगे कुरंगवातायुहरिणाजिनयोनयः ॥

मृ दृ भू मृ इत्यादिभ्यः कक् ॥ त्रीणि विगड इति ख्यातस्य ॥ ७ ॥ मृग्यते व्याधैर्मृगः अन्वेषणे घञर्थे कः इति मुकुटः ॥ तन्न
परीगणनात् घञोपि रूपसिद्धेः अदंतत्वाच्चुरादौ प्रसंगात् ॥ मृगः पशौ कुरंगे च करिनक्षत्रभेदयोः ॥ अन्वेषणायां
याञ्चायां मृगी तु वनी तांतरे इति विश्वमेदिन्यौ ॥ कौ रंगति रगि गतौ ॥ अच् ॥ कोरंगो स्मस्य वा ॥ वातमयते अ
यगतौ ॥ बाहुलकात् उण् ॥ वातायुरित्येके ॥ वन भवमयते ॥ हरिरिति मनोहि यतेन ॥ तेन वा रूपास्मात् ॥ इन्विभ्य
इनच् ॥ हरिणः पुंसि सारंगे विशदे तद्वति त्रिषु ॥ हरिणी हरिता यां वातारी मित्र वृत्तभेदयोः सुवर्णप्रतिमायां ॥ ॥

राम
ए॰८

वज्रीति जिनस्यं योनिविश्वावी वाञ्जौ चतज्ञ इति रभसः ॥ पंचमक्षपाश्च मस्थि मांसादि ॥ तरापाविकारो वयवी वारर स्पाठञ्जरणस्यमञ्जा
स्यविरो काञ्च यवो वाञ्राणिरजतादिभ्यो घञ् ॥ जरमेरणीये ॥६॥ षंडे तेकुरिणभेदः ॥ अजिनयोनय स्फुः केदलति ॥ दल
विशरणे ॥ अच ऊ प ॥ कंजलंदल ति ॥ इति नुत ॥ आणख्रसंगात ॥ कंदेनं लो पञ्चे त्पर त इति मुकुटस्तु ष्ठिं त्पः उज्व
जदत्ता दिषु स्वचादर्शनात कं से स्यमूले ली यते ॥ नी कुमेलषणे ॥ अन्येभ्यो पी तिङः ॥ यद्वाकं दते ॥ कदि आह्वाने
इत्यादि त्वाच्छ्रच ॥ गोरादि ॥ रं भौ दन्ते चक दली पताका मृगभेद यो ॥ कदलध्वनो कं दली नुतु मृगगुल्मप्रभेद योरिति

हेरणोयमेरपु स्वर्मधिमेरणस्यै राममुभे त्रिषु ॥८॥ कदली कंदली चीनश्च मरुरुप्रियमकावपि मन्मरु श्चेतिदरिणा अ
मि अजिनयोनय ॥ रवी ॥

जांते पुंमेदिनी कदलत्री धी त्यमर माला कदलिडरिणांत रेरंभायां वैजयंत्यां चे तिदैमः अ...वंता
नेनाद्वि ति स्वामि चिं० त्य विनोति ॥ विञ्चयते बाकूलकाइ करीर्वश्च ची नीदेस्त्रां शुकश्री हि भेरेतां सोभ्यां तरेचमाचि च मुञ्जदन्तेकजा
दित्वा स्वरः इत्योदरा दित्वादतठ तू ॥ यद्वा चमू न्वां वाजस्य मिष्या श्रीणाते ॥ श्रियते ॥ श्रित्र तपसो ॥ इगुपधे ति कः स्वार्थे कन्रोभवानुरूप
स्यामश्री कुलेन्द्र स्वारः आबलल्ती ये तिसमासः कलसारः ॥ शिरापायांमृगभेदे स्तु छी तराविति दैमः ॥ तालव्यपावे कस्मात्स्वासौ सारश्चवरो

सारङ्गश्चलंव्यतयोरितितालव्यादौरभसः॥ रौति। रुरुशब्देजल्वादयश्चेतिसाधु॥ रुरुर्द्वेन्यंकुःगोपिचेतिहेमः॥ नितरामंचतिना
मंचेरितिकुन्यकादित्वात्कुंलंन्यकुःमृगमृगभेदेऽपिहेमचंद्रः॥ रमतेरज्यतेवा।रंकुः ह्याद्रिवादित्वात्साधु॥ रुंकुदरंकुरंकतिगच्छति
व्याख्यात तत्रारंकिधातोर्धातुपाठे स्त्र्यानात शंबरोगोति॥ कृत्रकररोगामीधातोसंज्ञामामित्यच्र शंबरो दानवांतरे॥
मत्स्येगागिरिभेदेषुशंवरीपुनरौषधावितिहेमः॥ रोहितंत्वरणाभेदमर्त्तिशोषेऽत्यराः॥ रोहितंचलरणा ... बुंपुंमिस्स
दुराशंतरे॥ गो।रिवकर्णीवस्यागोकर्णोश्वेतेरसर्पभृगभेदेगरणांतरे॥ अंगुष्ठतानामिकोन्मातेगोकर्णोमृविकोष

छ छ सारङ्गरुरुन्यंकुरंकुशंबररोहिषाः॥ गोकर्णपृषतेणर्श्यरोहिताश्चमरो मृगाः॥१०॥

धावितिहेमचंद्रः पृषाताः संत्यस्य अर्श आद्यच॥ यद्वा। वर्षति। पृषु ति वृषु सेचने॥ पृषिरं ... पृषांकि ... स्पतच्चमृगोवि
ह्ः पृषंश्चेव पृषतः श्व ... ति ... ति व्याडिः॥ एणतरलुमृगोविउरादितेविहृयतेः पिस्मादितिहेमचंद्रः॥ एतिवाकुल
कातलः ... च्छतिऽयत्ती वाबाकुलकातुस्पक॥ मृ ... न्यां ... पिष्ठ ... ति॥ ऋषिगातो अग्न्यादित्वात्साधु रिष्यो पिरिष्य
ते॥ रिषहिंसायां॥ अंध्यादिगराः कुरंगमोरिष्यसादृस्यश्वारुलोचनद्धमित्रिकांडशेषः॥ रोडतिरुहजन्मनिप्राड
र्भावे॥ वारुहेरस्यलोवेतीस्च॥ चमतिचम्यतेवा॥ चमुअदनेअतिकमि न्नमिचमिमीत्यमरः॥ चचमरंचामरे

गंधयति गंधर्वः तेन वा ॥ गंध अर्दने चुरादिः अच् ॥ गवा ॥ अर्व गतौ ॥ अच् ॥ गां धरति वा ॥ गंधर्वश्च शर्कं धावति वा ॥ गंधर्वो बोधो स्याद् गंधर्वः पशुभेदे
स्यात् तुरंगे कोकिले तथा । अंतराभवसत्त्वे च गायने खेचरे पि चेति विश्वमेदिन्यौ ॥ शृणाति ॥ शृ हिंसायां कृशृ शलि गादि भ्यो ऽभच् ॥
अष्टापदे चक्रे शरभः स्यात् मृगांतर इति ताजव्याडीर भस ॥ रमस्तु पशुभेदे मि हि कुरमे [illegible] तौ ॥ रमः ॥ रमंते ऽस्मिन् त्यानेन ॥ बाहुल
श्चेति घञ् ॥ रामो योधा हिंस्र [illegible] कीबंधा स्तु कुड्मलौ ॥ ताराचंद्रेतु वरुणे केमेदना मुधौ पिच ॥ द्वयेव पशुभेदे चत्रिषु चारौ
सिते ऽसिते ॥ सरणशीलः ॥ सृगतौ ॥ सृ यस्य द कसर च गवते गुड्न्याहे ॥ बाहुलकादयः ॥ यद्वा गवतं ॥ गुवेर प ॥ गवं नं वा याति ॥ गम

गंधर्वः शरभो रामः सृमरो गवयः शशः ॥ इत्यादयो मृगेंद्राद्या गवाद्याः पशुजातयः ॥ ११ ॥

लविक्षेत्मुजादिकः ॥ शशति ॥ शश प्लुत गतौ अच् ॥ इत्यादयो ये ऽशोक्ताः ॥ ये च पूर्वोक्ताः ॥ सिंहव्याघ्र [illegible] गोमेदाद
स्य स्वाद्यः ॥ सर्वे ते पशुजातयः ॥ पशुशब्दे वाच्याः ॥ पशुपति ॥ सर्वमविशेषेण ॥ दशिरप्रेक्षणे ॥ अजिदृशी त्वः ॥ पशिरादेशश्च
॥ पशु कृमुकुटः ॥ पशो ः सौत्रधातोः पश्वादय इति कुरितिस्तु स्फतिरित्याह ॥ कृके सत्रासमरस्फ जकं ॥ पशुपंते पालको रीति
स्वाम्यप्येवं ॥ ११ ॥ अंनत्ति तदि के ह्वे ॥ बाहुलकाहरः ॥ कंडरा कंडरइति शाशार्णवः ॥ मुसलाति ॥ मुसखेमे । मुसा
तैते दीर्घश्चेति किकन् ॥ मूषकस्त्रे मेदीघो पिधो स्ति मूष [illegible] त्व ॥ भद्र मूषिक आस्मंदी कुंदु रुकुं दुरु कुंदरं ॥ ॥ ॥

अ॰द्वि॰सी॰ मूषकोवल्लस्यानकमकांडेरो विलेशय इतिवाचस्पतिः ॥ आखनतिखनतु अवदारणे ॥ आंदुःपरयोःखनतिसृज्भ्यांडिचेत्युमुकुदक्तु
१०० आडि खनतिवद्योर्नलोपश्चेतिकुर्नलोपश्च बाहुलकादलोप इति सूत्रमुपन्यास्थत ॥ तेच्चिंत्यं उज्ज्वलदत्तादि विरोधात् ॥ गिरयां
मूषकस्यां गिरति ॥ कृन्दत्स्कुरितिरः ॥ किच्चाल्लस्तद्रूपसंज्ञायांकन् ॥ ह्रस्वत्वात् बालाचासौ मूषिकाच ॥ खवरिखु बलिमूषिकेति
हर्गः ६ ॥ स्मरतिस्मरगतौ ॥ शाकादिभ्योऽटन् ॥ कृदकंशिरोग्नीवा ॥ कंवं चलानि मयति ॥ शिल्पयोगेष्टुच्छुराति ॥ कर्मण्यण् ॥ हिगिर्मि

उंदुरुर्मूषिकोप्याखुर्गिरिकाबालमूषिका ॥ छुछुंदरीदीर्घदंती दीर्घजंतुर्जाहदि वांधका ॥१२॥
सरटःकृकलासः स्यात्प्रतिसूर्यः शयानकः ॥ जाहकोगात्रसंकोची मुसली गृहगोधिका ॥१३॥

टेतिख्याता स्य ॥ मुसतिमं शायं ॥ मुस खंडने ॥ वृषादित्वात्कलच् ॥ गौरादित्वात्ङीष् ॥ जातौ ङीषितिमुकुटः ॥ तन्न स्त्री
विषयः स्यात् ॥ मुसलस्यात् योभेचपुंनपुंसकयोस्त्रियां ॥ तालमूल्याखुपर्णी ॥ गृहगोधिका मोर पि ॥ तालध्वसमध्ये राम
तिस्वामि ॥ अल्पागोधा अल्पे इतिकन् ॥ गृहगोधिकाज्येष्ठास्त्री कुड्यमत्स्याच गृहगोधा गृहोलिकेति साहसांकः ॥ १००
॥ गृहगोलिकेति पाठः सम्यगिति स्वामी ॥ हे विष्टुतिपाठ इतिख्याता स्य ॥१३॥ स्पष्टोर्थः ॥१३॥ ॥

लूनाति॥लूञ्छेदने॥ हृसिभृग्रिणि॥ तितन संज्ञापूर्वकत्वाद्गुणाभावः॥ वृ॥ ऊर्णनाभो मर्कटकस्य नाम तत्संज्ञा चन्द्रहासः॥ ऊर्णा नाभौ यस्य सः॥ ओडवं कुक्कुरः श्रोत्रम्‌ करभकः॥ लूतालूनाति तन्तून्॥ तन्तुवाय इत्यपि॥ लूतिका नामेयमिति हैमचन्द्रः॥ तन्तुसन्ताने॥ भूयो मस्ति॥ तन्त्रातन्तून्वयतीति स्वामी॥ कर्णवि
तंतुन् नाभावस्य उर्णा इति योगविभागाद् बहुलं गोरीति कृष्णकः मर्कट इति केमर्क सौत्रो धातुः गत्यर्थः शाकादित्वाद् दहनसंज्ञा वा
कवन्॥ मर्कटकः स्वस्य भेदे स च वानरो लो तयोरिति विश्वः॥ चत्वारि मर्कटीति ख्याताः॥ नितरां गं जंगन्ति॥ जंगिगतौ नील
तिवाली लवणं लौ स्वच्छं किति साधु॥ नीलंगुरपि नीलांगुरीति हिरूपकोशः॥ नीलंगुः क्रमि जातिः भ्रमरश्यामप्रसूते

ऊर्णुनाभो लूता तन्तुवाया ऊर्णनाभमर्कटकाः समाः॥ नीलंगुस्तु कृमिः कर्णजलौकाः शतपद्युभे॥ २४॥

क्रमिर्दैमः॥ क्रमति॥ क्रमुपादविक्षेपे॥ क्रमितमिक्रमिस्तं भामतङ्दिति किः॥ बाहुलकाद्‌ संप्रसारणम पि क्रिमामयोम
वेत॥ पुंसि कीटे च कृमि वत्॥ कृमिरिति रभसः॥ कृमिता कृमिवल्की टलालायां कृमिलेश्वरो॥ हे कर्णस्य॥ जलौकेवा
सां तावत्‌ शतंपादा अस्याः कुंभपदीपूर्वेति साधुः॥ सांत लौ भपि स्त्री लवबोधनायत्र भेद इति हैमोजंग इति ख्यातस्य॥ २४ ॥

अ·टि·टी·
१०२

वृश्चति। ओव्रश्चू छेदने॥ वृश्चिकण् प्योकिकन्॥ भ्रादि ज्येतिसंप्रसारं॥ वृश्चिकस्तु द्रुणे राशौ शूककीटेऽप्यभिदो शूककस्तु ककी
टः शूकपार्थिवादिष्वग्रादि मन्वक कृमिविशेषस्य अलति। दंशेमद्यो भवति॥ अम् लगतौ। सर्वधातुभ्य इन्॥ भ्रंगादृश्चि
कयोरलिरिति रभसः॥ वाकुलकादि रार प्रत्ययदीर्घारिपि वृश्चिके द्रुणा आलिस्यादिति वोपालितः नांतोप्यस्ति अजमर्थो
स्याल्लिक्री द्यादि॥ लाति। अव्ययानामापृइति टिलोपः अथालीस्याद्वृश्चिके भ्रमरे पुमान्॥ द्रुणति॥ द्रुणादिं सागरेति
कौटिल्ये॥ द्रुणु पर्धेतिकः॥ अविद्रोणाइति स्वामी॥ द्रुणं चापे स्त्रिति द्रुणः॥ स्त्रीलिवीष्ठीतिरव्यातस्य॥ पारंजो वमवातिपराछ

वृश्चिकः शूककीटः स्यादलिद्रुणौ तु वृश्चिके पारावतः कलरवः कपोतोऽथ शशादनः॥२४॥

त्रोरंकारयद्यज्ञानोपदेशेन॥ अकरद्दाण्मदेशात्प्रत्ययः षष्ठीतीये पंचमी तियोगविभागात्समासः॥ परावतो दत्ता यस्याथं गुरुः तस्य
दमित्यणपारादयापततिप्रेम्णा॥ पत्त्रगतौ। पारावतस्थेछुघ्नकपोतरक्तलोचनपारापतकलरवः पत्त्री विपनः शशादन
नइतिरभसः कलोरवोस्य॥ कस्यवायोपोतइवकोवायूपोतानौरिवास्यवापारावतः कलरवः पत्त्री विपनः शशादन
तिरभसः कलोरवोस्य॥ कस्यवायोपोतइव कपोतस्याल्कपोतो विहंगांतरेइति ॥ स्त्रीलिपारेवाइतिरव्यातस्य॥ शशमत्तिअदभ

१०१

अतिशयितं शरस्तंवा पत्रमस्य अत इति श्येनाख्यो॥ विहंगपत्री रोगो शरपत्रिरणा विति शशाम्बत श्येनायुते॥ श्येपेङ् गतौ॥ श्यायास्याङ्ग वश्य इन च॥ स्त्री शिवाज इति ख्यातस्य॥ तचति॥ तच समवाये॥ तन्तुकादयइ तिसाधुत्वं स्तुकपुंसि कोकरा विकीर्ष भारतयो धिनिवायस्य काकस्यराति॥ पचतिसमपति पच्यते वा उलूखेन तु पच्च पपाके पचिम च्योरिचो पच्‍धायाइ तिपुमान्॥ अतइत्वं घूरयंतेतिपुराः पारावतौ प्यशाकाख्यौ दिवांधो वक्रनासिकः॥ हरिनेत्रो दिवाभितीन्रखावगापीलर्घर्घरी

पत्री श्येनः उलूके तु वायसारातिपेचकौ॥ दिवांधः कौशिको घूको दिवा
भीतो निशाटनः॥ व्याघ्राट स्याद्भरद्वाजः खंजरीटस्तु खंजनः॥१६॥

काकभीरुर्नक्तचारी तिन्नीकांडशेषः त्रीणि॥ घूकस्य॥ व्याघ्रं अटति॥ अटगतौ कमरयपरप व्याघ्रइवाटति वा भ च भरद्धारकोवाजोस्य॥ यद्वा॥ भरद्वाजस्यापत्यं॥ ऋषभ्यणसंज्ञा पूर्वकत्वात्वाद्धभावः॥ भरद्वाजो गुरोपुत्र याव्याघ्राटस्याविङंगमेदे भरद्वाज इति ख्यातस्य॥ खंज इव रटति॥ रुगतौ वाकु लकाव कीटनरखंजति॥ खजि गतौ वैकल्ये॥ नंद्यादित्वात् ल्युः खंजनः खंजरीटे स्त्री तवमिरखंजनं गतो॥ हेखंडि रिति ख्यातस्य॥१६॥ ॥

अ॰टी॰ १०२ लोहमिव पृष्ठं यस्य। कं कते। क किरा व ते॥ अच्॥ कंकः १ ल्ल सहिलोः ख्यातो लोहपृष्ठ कतां त यो ह्व कंक त्वुडेतिख्या
ख्यात॥ चाषयति। चषहिंसायां स्वार्थेरपं तः चष नच्चरोगे॥ हेलमन्य न्येति वा॥ अच्॥ चासो पिढ हृष्यक्षिसिरोग्या
सहतिदं त्यां ते ल्लुरभसः॥ किकिड् इति दीव्यति वाशते॥ दिवु क्रीडाया दीव्यति विरुद्ध लिति माध्व॥ किकिदिविस्त्वाचाप॥
स्याद्द्ध द्या स्वे कामगं ल्लजाइतिरत्नकोश॥ चाषो दिविकि कः॥ स्त्र तइति व्याडि॥ ह्वि चास इति ख्या तस्य॥ केम

॥ लोहपृष्ठस्तु कंकः स्यादथ चाषः किकीदिविः। कलिंगभृंगधूम्याटा अथ स्याच्छतपत्रकः॥ १७

र्वि जिं गं हृल्लास्य॥ कलिकलहं गच्छति वा गमश्च्वे निर च॥ खजच्चाडिष्ठ रूष्वमः॥ पृतिकम्ब जेन्द्र स्याडे भ्रमन्तिनी
पृतिनष्ठ्यो॥ कुटजकल्लेम हिला यांतु मो षिति॥ भृंगइव कृष्ण त्वात॥ यह वि भा कै कुलं॥ भृत्र॥ किन्तुह
ति गन॥ भृं गोधूम्याट पटु योः मधु व्रजे भ्यारा जे पुंसि भृंगंल्लुरुत्वचिं॥ धूम्याधूमममनृ डडवाट ति अच॥ त्री
शिव्रातप त्रारण पस्य॥ १७॥ ॥ राम १०२

दाऽऽकं आदं इति ॥ हारगवादनोऽरां तस्य चटः ॥ मकु नामार तति धिकाष्टकुटः खातलुद इति त्रिकांडशेषः ॥ हिक्काव कोश
इति ख्यातस्य सारमति शार्य तेवाऽन्याद्दिनाष्टदिं सांयांसंपतः ॥ तरत्याह भक्षेत्यंगच ॥ सारेरंगाजिति मुकुटः तन्न
ज्यलद तादित्त्विधे तस्सूत्रादर्शनात सारगश्रुतकेख्यातश्चबद्ध ॥ हरिणोपि चेति तालव्यादौरभसः स्मरति ॥ रुद्रवृजोहि
छिन्ने तं गच ॥ स्तगतौ गिच हूर्व विदरागदृछि श्चेति मुकुटाश्विं तत्र अरणोऽप्रसंगात्तस्तु दलो शिति सिद्धत्वात रणिञ्च

दा वाघाटेथ सारंग ॥ स्तोककश्चातकः समाः ॥ रुक वाकुला [illegible] टश्चरगाणुधः ॥ १९ ॥

ध्र मोजना भावाच्च ॥ चातके हरिणे पुंसि सारंग शबले त्रिषु इति दंत्यादौ रभसात ॥ महस्सारमंगं मस्या शाकं आदिः
सारंगः पुंसि हरिणे चातके च मतंगजे ॥ शबले त्रिषु स्तोकं कं जलमस्य स्तोकंकाम तिचाके शहे आतोनुपेति कः न
तति ॥ चतयाचते ॥ राबलम ॥ त्रीणि पीयिष्ट इति ख्यातस्य कुके नगलेनवृक्कि ॥ वचमाणय ॥ कुके वचः कश्चेत्पुरण ॥ क
कुकचा कुर्म हरेपि सरटे च रगा युधेइति विश्वः ॥ ताम्रा चूडास्या कोक नं कुक आरटने स्थि पदादि [illegible] टति ॥ ॥

अ॰द्वि॰ कु कौटिल्ये॥ इगुपधेति कः॥ कुका॥ कुटः कर्तृ करणेति समासः॥ कुत्सित कुटो॥ कोऽस्त्यस्य कुटो वा पृषोदरादित्वात्किं पक्षी
२३ कुटतीति इगुपधत्वात्क इति कुटः अपाणिनीयम् द कात् त्वं ... अकारान्तं रूपपदं शोपपदो वि ... धने तिवा नि कि ॥ कुकुट
टन्तत च यपि यां स्त्रीं स्पाचरणायुधो॥ निपाद स्त्र ... योपुत्रे ... गैका यां च कुक्कुभे इति विश्वमेदिन्यौ चरणे आयुधम्
मस्य चत्वारि॥२८॥ चरति। चटभेदने॥ क्वन्॥ अजादित्वादापू दिपकारत्वान्नेत्वं॥ कलविङ्क मानूग्रामचटके

चटकः कलविंकः स्यात्तस्य स्त्री चटका तयोः॥ पुमपत्ये चाटकैरः स्त्र्यपत्ये चटकैव हि॥२९॥

पिकलिंगके॥ द्वौ चटकस्य स्त्रीति विवक्षायां पुंयोगादिति आमो ङीप् जातौ लक्षणं ङीषद जादि पाठाट्टाप् इति चट
का॥ चटकस्यवापत्यं पुमपत्यं चटकाया ऐरक्॥ चटकादपीति वक्तव्यं तयोश्चटकानकयोरिति मुकुटः॥ तन्न लक्षमा
न्तस्त्रियाङ्लं तरंगैकशेष प्रवृत्त्यां ... सं भवात॥ स्त्री चतदपत्यं चेति॥ तस्मिन् स्त्रियाम पत्ये नु ... राम
त्परको पिलुकू॥ लुक तद्धितलुकि पुनः टाप्॥ एकं॥२९॥ ॥ १०३

कं केति रटति ॥ रट भाषणे ॥ मृगय्वादिश्च यच्चाद्यस्क्षेतिमुकुटस्तु चिंत्यः ॥ अच् ॥ कृकेन कंठेन अणति वा अण रणे क्षिक्षे
च शकंध्वादिः कृकणः इति राक्षः करणाकरौ ॥ क्रुञो ऽहेतु ताच्छील्ये ति टः ॥ ५ ॥ वनप्रियमस्या परेण काकेन भृतः ॥ कोकते कुभी
आदाने ॥ सलिलनीतीरक् ॥ अजिराद्यस्क्षेति किरइति मुकुटः ॥ तन्न ॥ किर विगुणाभाव प्रसंगात् कोकतेरतिरध्वन
तभावात् ॥ उज्ज्वलदत्तादिष्वप्यस्य त्रस्यादर्शनाच ॥ अपि कायति आतश्चोपसर्गे कः ॥ बहिर्भाष्यरितिरित्यलोपः च
त्वारि ॥ २० ॥ कायति ॥ कै शब्दे ॥ दरण ॥ नी कायेति कन् ॥ काकः स्याद्वायसे द्रुमे भेदे पीवसर्पिणि ॥ त्रिरावष्टानेमा

॥ करटः करेटुः स्यात्कृकणक्रकरौ समौ ॥ वनप्रियः परभृतः कोकि
लः पिक इत्यपि ॥ २० ॥ काके तु करटारिष्टबलिपुष्टसकृत्प्रजाः ॥

न प्रभेदे द्वीपभेदस्मा ॥ काकस्यात्काकनासायां काकोलिकाकजंघयोः ॥ काकस्यात्काकनासायां काकोली काक
जंघयो रक्तिकानामलघाचकाकमाच्यां चयोश्चिति ॥ काकं सुरतबंधे स्यात्काकानामपि संहताविति विश्वमेदिन्यौ
॥ करोति शकुनं ॥ शाकादिभ्यो ऽटन् ॥ केरटति ॥ रट परिभाषणे ॥ आचूवा ॥ करटो ॥ जगडे स्यात्कुसुंभे नि द्यजीव
ने एकाल्स्याला दिस्त्रोढकुरुटे पिवासे मरिष्टमस्य अरिष्टोल्लसुने निंबफेनिले काककंकयोः ॥ बलिना पुष्टः सकृत्प्रजायास्य

अ॰टि॰टी॰ सकृत्प्रजा यस्य ॥ ध्वांक्षतीति घोरवाशितेच ॥ ध्वांक्ष॰ स॰ काकेवके र्थिनी ॥ ध्वांक्षिक कोलिकायां स्यात्का क इति शब्दनात ॥ आत्मानं
२०४ घोषयति ॥ घुषिरविशब्दने ॥ अन्यान्पर बिभर्ति ॥ डुभृञ् ॥ क्विप् ॥ बलिं भुंक्ते ॥ भुज पालनाद्यो ॥ क्विप् ॥ वयगतौ ॥ वयस्येतस्माद्बृ
शितत्वं वयतौ तिमुकुरस्थिलसु ॥ वयते रात्मने पदित्वात ॥ दन्त्या ॥२१॥ द्रुणाति ॥ द्रुण हिंसा गति कौटिल्येषु ॥ अच् ॥ द्रोण
ख्या ॥ द्रो णोमाघ काके स्याद॰ स्वछाम्लो गुरावपि रुद्र ॥ द्रोणो त्रियामार्त केस्याद्रास्त्र काति चतुष्टये ॥ द्रुमान्तक
लाकाके स्त्री नाउर्द्धं तरे स्त्रिया काष्टांबु वाहिन्यां गवादन्याम पीष्यते ॥ काकयति ॥ क कुलौल्ये ॥ स्वार्थे रूपं तथा क

ध्वांक्षात्मघोषपरभृद्बलिभुग्वायसा अपि ॥२१॥ द्रोणकाकस्तु काकोलो दात्यूहः कालकंटकः ॥

लकाकोलच ॥ काकोनरकांतरे ॥ काकुले द्रोणकाके च विषभेदेन च स्त्रियां ॥ द्रोण॰ काको दग्ध काकोवनाश्रय इतित्रि
कांडशेषः ॥ ढौकी च काके तिख्या तस्य ॥ दा प्॥ लवत ॥ क्विन ॥ दातिमार्गत्वच्छेदे ॥ कडवितर्के ॥ अरण्य यहृदिस्पो राम
द्रेऽपंतस्पदमित्यमरः ॥ दे विकाशिशयेत्यात्ये वाह ॥ कुठिरा के ध्वा दिदात्यूह ॥ कालकंवः के चातकेऽपीतिहैमः ॥ का २०४
ले वर्णा कालिक वो ध्वनिरस्य ॥ कंठः स्वरेतिमके गलइतिरुद्रः ॥ काल कांठस्य क प्॥ कालकं गौपीत साहिमरस्व
रे दात्यूहे ग्रामचटके खंजरीटे वे शिखावटेष्वितिहेमः ॥ चं द्रः दे ॥ ॥

आतायमते तस्त्रीत्व ॥ तायसंतानपालनयोः ॥ सुप्पजा ताविति शिति ॥ यद्यप्यत्रवृत्तिकारादितिरत्नु पमागेइ सुक्तं ॥ तथ्यापि भाष्येणपसर्गेपिशिति ॥ स्त्रीकृतस्वामीत्तु ॥ आतपति विग्रहान् ॥ आतापीति पार्वमन्यते ॥ चिलति विल्वश्चैथि ल्ये ॥ त्यवक्रतोचअन्य ॥ विलखगोमचलस्य पिलवत् किन्न त्विरागतइतिहेमः हे चिमि ... तस्य ॥ स्मृतेदस्त्रदृष्टैरसी प्रार्थेचगृधद्दिस्पृहि ... ॥ दत्ताप्पस्पायअराग ॥ गृध्यति ॥ गृधु अभिकांक्षायां ॥ सुधातृधिभ्यक्रनृत्यधः ॥

आतापिचिल्लौ स्लामायगृध्रौ कीरसुकौ समौ ॥२२॥

॥ खगांतरेपुं ... के ... र्थ तेइतिमुकुरस्थित्य ॥ गृधेदकत्वात् ॥ हिगीधइतिख्यातस्यात कीर्ति रयति ॥ अच ॥ इगुपधत्वादितिमुकुटः ॥ तत्रशिंजंतविग्रहदर्शनादिगुपधत्वाभावात्कीरः शुकं पुंस्नि नीवृतिरोगक ति ॥ सुकागतो ॥ इगुपधेतिकः ॥ यत्रस्शोभते ॥ शवतेवा ॥ शुभगतो ॥ शुगतौ ॥ वाशुकवक्केल्कादि तिसाधुः ॥ शुकोव्यासस्तुते कीरवरास्यचर्मंत्रिशीरीषपादपेपुंसिस्त्रे थिपरोगनिपुंसकसमाविति त्रिषुमोज्यं ॥२२

अ॰ टि॰ १०५ क्रुञ्चा ॥ ति ॥ कुञ्च कौटिल्याल्पीभावयोः कल्वि करद्धगिति साधु ॥ अल्पाघस्य ॥ क्रौञ्चो द्वौ पक्षिभेदे स्यात्तु पर्वते
भेदयोः स्त्री या मजादित्वाद्दाप् ॥ कंचइति पाठे पचाद्यच् ॥ हे करं कुलङ इति ख्यातस्य ॥ बकते ॥ बकि कौटिल्ये गतौ च अच
आगमः व्यस्त्रस्यानित्यत्वात्तुम् ॥ बवयोरैक्यं ॥ यद्वा ॥ वाति ॥ वाम तिवा ॥ वागत्यादौ ॥ औ वै शंजशोषण कन्ना ॥ ते ॥ ले ॥ भुवि
ति कायति वा मूलविभुजादिकः ॥ विक्विवा ॥ अ च ॥ न्यंकादि दि ॥ बकस्तु बकपुष्पे स्यात्कहे स्त्री देवरद्वाक्षिक इति शर्व के
जले वा कयति ॥ कस्यस्यद्वोयं स्यहुमः ॥ मूलविभुजादित्वात् ॥ दीर्घजंघेति ख्याति ॥ स्यात् कोटः स्युः कवायसः ॥ कंकेरु

क्रुङ् क्रौञ्चोऽथ बकः कह्वः पुष्कराह्वस्तु सारसः ॥ कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथाङ्गाह्वयनामकः ॥ २३ ॥

इति बलिस्तु ... तिस्रः कं ॥ इति पुंदेहमः ॥ हे ... पुष्कर सदृश ... ॥ कायस्या सरसि भवः ॥ तत्र भव इत्यण् ॥ सारसः
पक्षिभेदे स्यात् ... ॥ कोकते ॥ कुक आदाने ॥ अच् ॥ कोकश्चक्रे वृके ज्येष्ठ खर्जूरी क्रमुक ... ॥ क्रिय
ते घञर्थे कः ॥ केकला दिनांचेति ही लं ॥ ... की बक ... रथांग्यो ॥ राष्ट्रं भात ... पक राम १०५
रणं सयो ॥ जलावर्ते पि चक्र राष्ट्रे नो च्यते ॥ वचनापरो ॥ ... ॥ रथांगस्य चक्रस्याह्वयो नामयस्य ॥ चत्वारि चक्र
वाकस्येति ख्यातस्य ॥ २३ ॥ ॥

कदंबे समुदे भवति तत्र भवइत्यण् ॥ कादंबस्यात्पुमान्पक्षिविशेषे सायके पिच ॥ कलो मधुरध्वाक कलहंसः मंजुलकादंबेरा
जहंसेनृपुंगवे ॥ छत्वतकइतिख्यातस्य ॥ उत्क्रोशत्युत्क्रोशति ॥ क्रुशआह्वाने ॥ अच् ॥ कवते ॥ कुङ् शब्दे कुच कुरत्व कुर
ति ॥ कुरशब्दे ॥ कुरछेदने बाकुलकादरगिरितिस्वामिमुकुटौ ॥ कुवःकुरतितिस्त्रत्रास्मरेरणमूलकौड्रेयो ॥ हंतिग
च्छति ॥ पृऊबहिदिहनीतिसः ॥ सह ॥ अविभेवेहूयगिमा हंसइतिसक् ॥ हंसःस्यात्मानसौकसितिर्लोभिदृविर्तकीप

कादंबकलहंसःस्यादुत्क्रोशःकुररौसमौ ॥ हंसास्तुश्वेतगरुतश्चक्रां
गामानसौकसः ॥ २४ ॥ राजहंसास्तुतेचंचुचरणैर्लोहितैःसिताः ॥

रमात्मुनिमत्सरौ ॥ योगभेदेमंत्रभेदेशारीरमरुदंतरे ॥ तुरंगमप्रभेदेवश्वेतागरुतोस्याचक्रांगं ॥ अन्यस्य च्क्रांगा
मानसौकसा ॥ चक्रांगी कटुरोहिण्यां मानसंसरओकोस्यच त्वारि ॥ २४ ॥ चंचुसहिते चरणौ राकपार्थिवादिः ॥ यहा
॥ चंचूमिश्च चरणौ श्चेतिहस्य सारिनूर्यस्यकत्वंतुनभवतिकुत्वनास्तिकेतिदीर्घस्तु तइति चनिर्दिष्टत्वान्तस्या
नित्यत्वज्ञापनात् ॥ तैलोहितेरुपलक्षिताः ॥ हंसानासौराजहंसादिः ॥ राजहंसस्तुकादंबकलहंसेनृपोत्तमे ॥ ॥

अ.टी.
१०६

किंचिद्धूम्रवर्णैश्चञ्चुचरणैरुपलक्षिता ॥ मल्लिका इति आख्या येषां ते मल तेमलधाररोसबधानुभ्यइनस्वार्थे कः ॥ अच इ
ति मुकुटः ॥ तन्न ॥ मल्लेलति त्वात् ॥ मल्लिकोहंसभेदे स्यात् तत्र ॥ श्रूल्लेपि मल्लिकेरुद्रः ॥ मल्लिलिको हंसभिद्यपि ॥ मल्लि
कात्तरा ॥ श्रू ल्लेपि मीनमत्स्यान्नभेदयो ॥ मल्लिकाकारमल्लारमन्ति यस्य स्तुलकायां ॥ लादितिस्वामी बकुली देस क्यारोगो
रिति प्रच ॥ रक्कं ॥ हंसभेदस्य कलस्यचञ्चुचरणैरुपलक्षिता ॥ धृतराष्ट्रभवा ॥ तत्र भवइत्यण् ॥ धृतराष्ट्रसुराजिस्यात
पक्षिहस्त्रियभेदयोरितिरभसः ॥ रक्कं ॥ २५ ॥ शारीरम्छति ॥ शारदिसायां ॥ कगतौ ॥ अचइ ॥ गुंडेधौ नौ शरंनीरइति

मल्लिनेत्रा मल्लिकाख्यास्ते धार्तराष्ट्राः सितेतरैः ॥ २५ ॥ शरारिराटिराडिश्च बलाका बिसकंठिका ॥

तालव्यादेरभसः ॥ शरारिरितिमध्यांतरं ॥ शरं भजति ॥ अतसातत्यगमने ॥ अज्यति भ्यां चे तिइण् ॥ आअटति इ
तिइन् ॥ आअडति ॥ अडउद्यमने ॥ इन् ॥ कपिलिकादित्वाल्लत्वे ॥ शारीलिरपि ॥ अत्तडिभ्यां ॥ इ ॥ शरीतिमुकुटः ॥ तन्न ॥ राम
॥ उज्वलदत्तादावेतस्य त्रातुर्नात् त्रयोपिस्त्री लिंगाः ॥ आडिः ॥ शरारिर्वन्नरटी गंधोलीवानरीकपीतिस्त्रीलि १०६
गकांडेरत्नकोशात् ॥ त्रीरिआडीतिख्याताया ॥ बलते ॥ बलसंवरे ॥ बलाकादयश्चेतिसाधुः ॥ बलेनाकति
वा ॥ अ ॥ बिसवत्कंठोस्याः ॥ बकभेदस्य ॥ दुर्गीतेसेवतेसर ॥ बहुसंभक्तौ ॥ ॥

हरणी ते सेवंते मर ॥ खट्व-संभक्तौ शाकादिभ्यो ठन् ॥ वरटा ॥ हंयोषयांस्त्री हंस्यां ॥ तु ॥ तन्वरतौ पुमान् ॥ एकं ॥ लक्ष्मी रस्त्यस्याः ॥ ल
क्ष्मणा ॥ अन्नदेवेति न ॥ सारस्यां लक्ष्मणा नानु सोमिश्रौ श्रीमतित्रिलिंगे ति रुद्र ॥ निर्मकारो पि लक्ष्मणश्चैव सारसे इत्यमरमाला ॥ २ ॥ ल
क्षणं नाम्नि चौ क्रौंचसारस्यां लक्ष्मणा क्वचित् ॥ लक्ष्मणा त्वोषधी भेदे सारस्यामपि योषिति ॥ रामभ्रातरि पुंसि स्यात् के चापि चिह्नि
द्यवदिति विश्व ॥ एकं ॥ २ ॥ जत्विव ॥ इवे प्रतिकृताविति कन् ॥ रामके जतुकं चर्मपत्रा जतुकृतौः स्त्रियामिति चवर्गतृतीया
दौ रभसः ॥ अजिनमिव पत्रमस्याः ॥ छिचामचिरपीतिरव्याताया ॥ परं श्रा-उष्ठ्णं यस्याः ॥ गौरादि ॥ जातेरिति ङीष् ॥ तिमुक्तु

हंसस्य योषिद्वरटा सारसस्य तु लक्ष्मणा ॥ २८ ॥ जतुकाजिनपत्रा स्यात् परोष्णी तैलपायिका ॥

ट ॥ तन्मक्षौ चीविशष्मातिरिक्तमिति स्वयमेव व्याख्यातत्वेनास्त्रि विषयादिति ङीषधात ॥ तैलं पिबति ॥ पापाने ॥ एकं ॥
तनुकमिस्त्विं द्रगोमः कं ॥ परोक्षां तैलपायिका ॥ तैलाभ्यकारवला धाराणि व्यजीकास्त्रियामितिरभसः ॥ वेनुरकवि ष्ठावागु
लिकादिनामिकायां ॥ वरीति ॥ वरति ॥ वरणा ४ हे ॥ अचः ॥ यह ॥ वर्द्धति ॥ वर्वगतौ ॥ पचाच ॥ मशति ॥ मशाश्रु
॥ इति मशिभ्यांस्तिकन् ॥ मच्छितिवा ॥ मक्षरोषे संवाने च ॥ कन् ॥ एकं ॥ नीजति ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰
१०७

णी जवर्णे अच् ॥ नीलेति ॥ किं या शाम्योयं विवक्षितो न तु गुणमात्र इति नलोपः ॥ गुणविवक्षायां नीलीति ॥ नवलेव ॥ निलवर्णी
मक्षिका यात्रकं ॥ केचित्तु नामत्रयमिदमाहुः ॥ तदस्तु ॥ ॥ यां इति मुक्त एव ङीप् भावः ॥ सरं गतिमंतं घातयति ॥ अ
न्येभ्योपी तिड: ॥ णिलोपे टिलोपे ॥ रघ रण रघि गतौ ॥ खनो घ च इति घ ॥ दन्येभ्योपी ति घः ॥ आगमशास्त्रस्यानित्यत्वा
न्नलुम् ॥ महस्घेण गत्या वर्त्तते ॥ २७ ॥ पततीति पतेरंग च पक्षिणी त्यंगच् स्वार्थे कन् संज्ञायां वा ॥ कुत्सितं तायतेता

वर्णी गणमक्षिका नीला सरघा मधुमक्षिका ॥ २७ ॥ पतंगिका पुत्तिका स्यादंशस्तु
वनमक्षिका दंशी तज्जातिरल्पा स्याद्गंधोली वरटा द्वयोः ॥ २८ ॥

यू संतानपालनयोः ॥ ... कः ॥ पात्मलोपः ॥ केण इति ह्रस्वः ॥ ६ ॥ मधुमक्षिका ॥ ... दंशतीति ॥ दंशादशतिमच
दंशः कीटविशेषे च वर्म दंशनयोः पुमान् ॥ वनस्य मक्षिका ६ ॥ अल्पा दंशस्य जातिः ॥ ... विवक्षायां गौरादित्वात् राम
ङीष् ॥ एकं गंध ... गंध अर्दने ॥ ... ॥ गौरादिः वृणोति ॥ ... वररो ॥ ... पोऽरन् ... विवर १०७
द्यपि ॥ वरटा वरटी हंसी ॥ ... पती वरटः स्मृतः इति तारपालः ॥ ६ ॥ करडे इति ख्याता याः ॥ २८ ॥

भृंगं रूपमाराति ॥ [illegible]रणने ॥ भृजविभृजादिकः ॥ गौरादिः ॥ यद्दाबि भर्त्ती ॥ भृंगार भृंगारावितिसाधुः ॥ यद्दाल्पेरण भृंगामुच्छति
॥ ऋगतौ ॥ अस्य भृंगारी झिल्लिकायां चक्रनकाल्लौ उनः ऊमानू ॥ चीरिरीति ॥ रुरुशब्दे ॥ बाह्यलकात्ककुड्डीरुकेतिमुकुं
दः ॥ चिनोति ॥ चिञ्चयने ॥ स्फायितंचिभा नां दीर्घश्चेति क्रमन ॥ चीरीझिल्ल्यां नपुंसकं ॥ गोरत्नेनव स्त्रीभेदे चरेखातलद भेदयोः चि
छ्वति चिछ्वरीयं चिल्वे अच् ॥ पृषोदरादित्वाचस्य गः ॥ गौरादिः स्वार्थे कन् ॥ झिल्ली चीयातिपरु चाविल्लमिति द्वंद्वे तन्नांत्यकेइ
ति विश्वः ॥ चत्वारि डिंडी गुरेति ख्याता या ॥ पतति पतेरंगच् ॥ पतङ्गी (ग) त्यंगच् ॥ पतंगः राजतेश्मालिप्रभेदे पक्षिसूर्य

भृंगारी चीरुका चीरीझिल्लिका च समा इमाः ॥ समौ पतंग शलभौ खद्योतो ज्योतिरिंगणः ॥ २९ ॥ म
धुव्रतो मधुकरो मधुलिण्मधुपालिनः ॥

मैः ॥ शलीबंस्दते इति विश्वमेदिन्यौ ॥ शलति शलचलने ॥
म्टश्यलिकलिगादिभ्योऽभच् ॥ हिफणिगेतिख्यातस्य ॥ खे द्योतते ॥ द्युत दीप्तौ ॥ अच् ॥ खं द्योतयति वा अस्य ज्योतिर्न क्षत्रं
तद्रिंगति ॥ इतिगतौ ॥ नवनवस्यार्थादिति स्युच् दे ॥ ३९ ॥ मधुव्रतं भक्तं यस्य ॥ मधु करोति ॥ तच्छील्ये इति टः ॥
मधु लेढि लिह आस्वादने ॥ क्विप् ॥ रावंपुष्पलिट् ॥ मधु पिबति पा पाने ॥ आतोनुपेति कः ॥ पिबतेः सुरासीध्वोरिति निपमात्रटक् ॥

अ॰ टी॰ अलोहस्विकलोंगुलंतद्विवास्य स्य अतद्वतिः ॥ द्वौ रेफौ नाम्नि यस्य विभक्तिः ॥ भृज्जः किलुह्वचेति गन् ॥ षट्गांगाभं
१०८ गाइति मुकुटस्थित्य ॥ करगादिष्टुः ।८ रास्त्रत्वाभावात् ॥ षट्पदान्यस्य भ्रमति ॥ भ्रमु अनवस्थाने ॥ अर्तिकमिभ्रमि
चमीति करन् ॥ भ्रमरः कामुके भृंगेऽपि ग अलति ॥ अज भुषणादौ ॥ सर्वधातुभ्य इन् ॥ अलिः स्तुरागुरुस्तु लिंगो स्वरा ॥३०
मयैते ॥ मयगतौ ॥ खजादित्वाद्रः ॥ मद्यां रौतीति वा ॥ अन्येष्वपीति डः पृषोदरादिः ॥ बर्हमस्त्यस्या फलवर्हिभ्यामिनन्

द्विरेफपुष्पलिट्भृंगषट्पदभ्रमरालयः ॥१०३०॥ मयूरो बर्हिणो बर्हीनी
लकंठो भुजंगभुक् ॥ शिखावलः शिखी केकी मेघनादानुलास्यपि ॥३१॥

इति बर्हि ॥ नीलः कंठोऽस्य ॥ भुजंगं भुंक्ते ॥ भुज पालनादौ ॥ क्विप् ॥ शिखास्य दंत शिखासंज्ञायामिति बलच् ॥ पक्षे व्रीह्यादि राम
त्वादिनिः ॥ शिखी च ॥ कोकिलो बर्दे शिरे केतु ग्रहे ऋजुमे ॥ मयूरे कुक्कुटे पुंसि शिखावत्युन्पालिंगकः ॥ केकास्त्यस्य व्री १०८
ह्यादित्वादिनिः ॥ मेघनादेनानुलस्यति तच्छीलः ॥ लस श्लेषणक्रीडनयोः ॥ सुप्यजातौ विति शीनिः ॥ नवमयूरस्य ॥३१

केम्हद्धिकायते॥कैशद्वे॥अत्येभ्योपि तिङः॥लजर्दं त्यादि त्यस्तु कः॥ राकं चंद्र इवे व प्रतिकृताविति कन्॥ मेचकौ
वर्णो ह्यस्य॥अच्॥ बर्हिकं वसमं वर्णां मेचकं कुर्वते बुधा इति कात्यः॥ मेचकः श्यामले कृष्णे तिमिरे बर्हि चंद्रके इ
तिहैम॥ द्वे पिच्छस्य चंद्रकनेत्र॥ यगते॥ रगोउ कुस्यस्ये॥ तिरवः॥ शि. रव. र.. रव. वर्हि चूडा लांगिजि क्य अग्रमात्रके॥ चूडा
मात्रे॥ शिकायांच॥ ज्वालायांग्रपदे पिच्॥ चुडजते॥ चुडसमुछ्छ्राये॥ भिदादिपाठाद्दीर्घ चूडा॥ चड भेशिरवा

केकावाणी मयूरस्य समौ चंद्रकमेचकौ॥ शिखा चूडा शिखंडस्तु पिच्छवर्हे नपुंसके॥३२॥

या वाङ्मयूरस्य॥द्वे॥ शि. खि. न. स्यते॥ अमगत्यादिषु॥ नमंताडः॥ सकंध्यादिः॥ शिखंडो बर्हचूडस्ये॥ सितिहैम
चंद्रः॥ पिछं तेवा॥ पिछकुदने॥ अ[illegible] वृन्दा पिछापूगछटाको षमो षा स्यात्मति चेष्टको॥ भक्तसंस्कृत मेडवं
प [illegible] वश्राँ पदामये॥ स्त्रि यांपुं सितुलांगूलेनतद्यो वर्हि चूडस्य मोः वर्हीति॥ [illegible] अच्॥ वर्ह पिछे दले स्त्रियां
स्त्रि रगी॥३२॥

अ॰ हि॰ टी॰
१०९

खे गच्छतीति ॥ अन्येष्वपीति डः ॥ खगः स्मृतः पुंसि देवे मार्गणे च विहंगमे ॥ विहायसि गच्छतीति ॥ विहायसो विहश्च ॥ गम्श्चेति खच् ॥ खच् च डित् ॥ हेतुविहगः ॥ तत्र लीगस्मादेशश्च गमे च विहंगमे ॥ विजहातीति अच् ॥ ओहाक् त्यागे ॥ विहितमास्त्यस्य दसौ तस्य तत्र ॥ णिच्युपधयु कु ॥ क्वचिच्छंदस्या अपि भाषायां प्रयुज्यंते ॥ तेन लोकेऽपि ॥ यद्वा विहायः पतिः इव यातीति वा स्वार्थेऽपि तः ॥ सर्वधातुभ्योऽसुन् ॥ विहायाः शकुनौ पुंसि गगने पुन्नपुंसकं ॥ शक्नोति ॥ शकेरुनोन्तौ ॥ शके ति

खगो विहंगविहगविहंगमविहायसः ॥ शकुंतिपक्षिशकुनिशकुंतशकुनद्विजाः ॥३३॥

तोन्तुन्तयः ॥ इति प्रत्ययचतुष्टयं ॥ शकुनिः खगेकरणभेदे कौरवमातुले च स्त्रियां मः ॥ शकुनस्तु पुमान्पक्षि
[illegible] ॥ शुभशंसिनिमित्ते च शकुनं स्यान्नपुंसकं ॥ पक्षावस्य स्तः ॥ इति ॥ द्विर्जायते ॥ अन्ये राम
ष्वपीति डः ॥ द्विजः स्याद् ब्राह्मणे दन्ते वैश्ये पक्षेऽण्डजे शुनी ॥ द्विजा भार्यांगीरेणुके च ॥३३॥ ॥ १०९

पतत्रं पत्रं वास्त्यस्य ॥ इतिः ॥ पत्री श्येने पत्ररथे कांडरुहे रथिके त्रिष्विति विश्वः ॥ पतेन पक्षेण गच्छति ॥ डः ॥ पतति प
ऌ गतौ ॥ शता ॥ पत्रं तत्रं रथा इव यस्य ॥ अंडाज्जायते स्म ॥ पंचम्यामिति डः ॥ अंडजो मृगनाभौ स्यात्सरटे खेचरे खगे झषे न
गोहस्तं तरे ग वा ॥ ओकोऽस्य ॥ नगौकाः पुंसि शरभे पक्षिपंचास्ययोरपि ॥ जजौकावद् दंतोपीति मुकुटः ॥ वाजाः प

पतत्रिपत्रिपतगपतत्पत्ररथांडजः नगौकोवाजिविकिरविविष्किरपतत्रयः ॥ ३४ ॥

त्राः संत्यस्य इति ॥ विकिरति ॥ कॄ विक्षेपे ॥ इगुपधेति कः ॥ वाति ॥ वा गतौ ॥ वातेर्डिच्चेति इञ् ॥ वेरौ ओ इद् इति स्वामी
मुकुटौ चिंत्यौ ॥ इवि ग्रत्यमस्य प्रकरणेस्य पावादौ चिरि इति रूपापत्तेः ॥ विष्किरः शकुनिर्वि इति पक्षे मुकुटः ॥ पत्रि इति
॥ मू इति अलं ॥ पतति ॥ पतेरत्रिन् ॥ उणादयो बहुलमिति पतेरत्रिरिति मुकुटः ॥ तत्सूत्राज्ञानमूलकः ॥ ३५ ॥ ॥

अ॰ टि॰ ११० कोडे उद्भवो येषां ॥ गरुतः पक्षाः संत्यस्य ॥ मतुप् ॥ रूपइतिवत्वंतुन ॥ यवादित्वात् ॥ तसौमत्वर्थे इति भत्वं ॥ पती तु मिथुनवः ॥ ल
द्रयाता ॥ सा तिमी मे तित्र ॥ नभसं खमिदं वर्त्म विहायसमिति निगमात् दूरं तान नभसं गच्छति ॥ गमश्चेति खच् ॥ नभसं विरगति
रते पक्षिणां भेदाः ॥ हारिः पथिकसंतानद्यूतादिभंगयोः स्त्रियां ॥ हारिमितः ॥ इतो वादारो स्त्यस्मिन् ॥ इति गच्छ्यति हारिमिनाहर
मितं गमनमस्य ॥ यद्वा हारयति ॥ क्विप् ॥ रातिस्म ॥ इ गतौ ॥ गत्यर्थे ति क्तः ॥ हा रवां मो वीतश्च ॥ हारीतः ॥ मज्जति भे

नीडोद्भवा गरुत्मंतः पित्संतो नभसंगमाः ॥ तेषां विशेषा हारीतो मद्गुः कारंडवः प्लवः ॥ ३५ ॥

देस्याके तवे वि ॥ हगांतरे इति हेमचंद्रः ॥ मज्जति द मद्गुः ॥ मज्जो स्तुद्रे ॥ मद्गुः जलकाकः ॥ त्यंघकादिः मद्गु [illegible] मद्गुः
पानीयकाकि केति ख्यातः ॥ रम रणे ॥ जमंता डः इति रमेर्डः ॥ ईस्परंड ॥ ईषदर्थे चेति कोः ॥ कारंडवाति ॥ आतोनु राम ११०
पेतिकः ॥ प्लवते प्लुङ् गतौ ॥ अच् ॥ प्लव स्तदेस्तु तौ कपो ॥ राष्ट्रे कारंडवस्तेछ जातौ भेलक भेकयोः कम तिल्व मही
भागकुल [illegible] वा यसे ॥ जलांतरप्लवां धत्तरास्तु ल्के मिद्यपीति हेमचंद्रः ॥ ३५ ॥ ॥

तित्तिरा इत्यं राति ॥ बाहुलकात्किः ॥ तित्तिरिः पक्षितित्तिमुना वितिङ्ठेमः ॥ अदंतपदे आतोऽनुपेतिकः ॥ कपोतात्नावति त्तिराऽ
तिवाचस्यति कुगित्यव्यक्तशब्दं कौति कुशब्दे ॥ बाहुल्यकात भकू ॥ कुक्कराद्वं भाषते वा ॥ भाषव्यक्तायां वापि चिः ॥ अन्येभ्यो
पीति डः ॥ क्वनकुक्कुटोयं ॥ लावयति भलु छेदने ॥ स्वार्थे रपत ॥ अच ॥ जीवंजीवश्व गांतरे कुमभेदेष ॥ कोरे चयति ॥ तदर्शनि
नवि [illegible] ॥ कत्पल्लुटेब छलमिति बाहुलकात्वच ॥ जीवजीवः खंगांतरे ॥ कुमभेदेचकोवरकेइतिहेमः चक

तित्तिरिः कुक्कुभो लावो जीवंजीवश्चकोरकः ॥ कोयष्टिष्टिट्टिभः कोकः ककरो वर्तिकादयः ॥३६॥

[illegible]त्सौ ॥ किंचिचकि स्यामीरन् ॥ स्वार्थे कन् ॥ कं जलं यष्टिरिवास्य ॥ पृषोदरादिः ॥ टिटि [illegible] ॥ दिदिरद्देनभा
षति वा ॥ [illegible] ॥ कच ॥ वर्त्तति ॥ वृतु वर्त्तने [illegible] ॥ दीचान्तइच्छं ॥ स्त्रियांमाचांते तिस्त्रियां रूपद्वयप्रदर्श
नाय वर्त्तिका [illegible] मिश्रांचं ॥ वर्त्तु तत्त्ववृतेस्त्विकन् इति तिके प्रत्ययस्य ॥ सृ स्विकवत्पुंस्यपि वर्त्ती कइति रूपक
थनमिदं ॥ वर्त्तक स्तुरघुरेस्य वि हंगवर्त्तिका द्वयोः ॥ आदिना शारवादयो ज्ञेयाः ॥३६॥ ॥

अ॰टी॰ १११

गिरति॥ग्ट निगरणे॥बाहु॥ गरु॥ गाति॥ गरुत्माष्टे॥ म॰ स्यात रुति॥ पत्रिति॥ पक्ष्ये॰ तेवा॥ पक्ष परिग्रहे॥ अच्॥ पक्ष्वा॥ सांतो
पि पक्षवान्॥ वक्ष्म तो पक्षाविति सुभांकः॥ पक्षस्तु मासार्धे गृहसाध्ययोः॥ चुल्लीरंध्रे बले पार्श्वे वर्गे केशात्परश्चमे पिच्छे विरोधे
देहांगे सहाये राजकुंजरे इति हैमः॥ छाद्यते अनेनांगं॥ छद संवरणे॥ पुंसीति घः॥ छादेर्घे इति ह्रस्वः॥ गरुत्पक्षोत
रौ छदमिति त्रीणि॥ कांडे बोपालितः॥ पतत्यनेन॥ दाम्नीति ष्ट्रन्॥ पत्रं तु वाहने पर्णे स्यात्पक्षे शरपक्षिणोः॥ पतंत

॥ गरुडत्पक्षछदाः पत्रं पतत्रंच तनुरुहं॥ स्त्री पक्षतिः पक्षमूलं चंचुस्त्रोटिरुभे स्त्रियौ॥ ३७॥

त्रायते॥ त्रैङ् पालने॥ आतोऽनुपेति कः॥ पतेर्वा कित्वकादत्रन वात त्वां रोहति॥ [illegible]॥ पट पक्षस्य मूलं॥ पक्ष
त्रिः॥ द्वि पक्षमूलस्य॥ चंचति॥ चंचु गतौ॥ बाहुलकादुः॥ चंचूश्च तथा त्रोटिरिति डला [illegible] मित्रयोरिति पातितः॥ अप रा॰म॰
शब्दादित्वादित्यन्ये इति मुकुटः॥ तन्न॥ गणे ह्यस्योज्वलदत्तादिष्वदर्शनात्॥ चंचुः पंचांगुले द्यामिति हैमः॥ त्रोटपते॥ १११
त्रुट॰ छेदने॥ चुरादिः॥ अच्॥ इः॥ त्रोटिश्च घोरवर्गांतरे इति हैमः॥ दर्वी च इति ख्यातस्य॥ ३७॥

त्र यम्चं सिंगतं वा ॥ दृत्यनं ॥ ऊरू विहायसा ॥ तौ ॥ ... के मावेक स्वार यः ॥ ओदितइत्यादिना निष्ठानत्वं ॥ अंडीनं तिर्यग्गमनमित्यन्ये ॥ एता
इत्यनीनडेडीनाद्यावोध्या ॥ पक्तिरणा ॥ ति विशेषाणां पृथक्तृ थगेकेकं ॥ पिशति ॥ पिश अवयवे ॥ इति रायी ॥ ऋक्ष्णीतानु ॥ क दितिवा
धु ॥ कुथ्यति नि ... मत्पस्मा ... व ॥ अकर्त्तरिति घञ् ॥ नामद्वयमिदं पेशी स्तुपच्चक्र ॥ पशिके मांस्पारवऊ पिधानके ॥ मांस
पिंडामंड भेदे ॥ कोशो स्त्रीकु म्मले पात्रे पेशी पत्रपांशा हादि संग्रहे ॥ जातिकोशोर्थ संघाते दिव्येरवड्डु पिधानके ॥ तालव्यांतोप्य
यं कोशोस्त्री ॥ तिपथापठंति ॥ स्वामी तु पेशी नामांसकोशो भंडागाड तिव्याचष्टे ॥ नामेकमिदमिच्छति ॥ ह्रस्पांदीनेली वहल

७८

अ मत्पस्मात् ॥ अमनत्याहि वचु ॥ अमंताड्डः ॥ अंड मस्त्रेचपेवपास्यात ॥ ली शि अंडलगड इतिरव्यातस्य ॥ कुलं पक्षि संतानो पत्रे तत्र अथ्यग
तौ ॥ कुलक्षेतिघञ् ॥ पक्षाकोशायोगतिरस्मात कुलात्पर्यंतेभिस्मारंत्य कुलक्षेतिघञितिम्मुकुटः ॥ तन्न ॥ हलक्षेत्यत्र करणाधि
करणयोरित्यनुवृत्तेरपादाने प्राप्ते ॥ कुलायस्तु उमानस्थानमात्रे स्यात्पक्षिवासके ॥ नितराउं ज्ञाते ॥ घञ् ॥ ... निस्त्रि
इत्यत्र ॥ हलस्वमो हलक्षेतिघञ् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाल्लगुणाभावः ॥ डलयोरेकत्वं ॥ नाडीस्थानकुलायपर्याये पक्षिवासस्य ॥ ३६ ॥ ॥

अ॰ टि॰ पुनातीति पवनं वा पूयते पवनं ।। स्निग्धि शिशुनितन ।। स्लो गोपोती ।। वयसि प्रथमऽर्भकः ।। पोतः शिशुः शेो वर्हिर्वे वच गतौ स्थाने वासमीति
११२ विस्व: पायते । पिबतिवा । पास्तरणे ।। पापाते वा अर्भकिः पृथुकपाकावयसीतिसाधुः ।। स्त्रि यात्मजादि त्वात्राप्त ।। मुकुटस्तु दग्ध ।। मेकी
तिकन् । पच्यते । परिणाम्यते । नेनद्दन्मृत्तिधाञिवेत्याहतन्न । अवयसि चरितार्थ भोवयसि अर्भके त्यनेन बाधनात् ।। पाकः परिण
तो शिशुः ।। किन्तु स्य जरसा शेो कुस्था ल्पारे पचनेपि चे त्ये सुश्रिमुभि न्ते पुमुपे कुटव्याख्यानमुक्तातिशेो त्यहीयेतिध्येयं अपते
दृढिं प्राप्यते ।। कुगतो प्रापरणेपि च अर्भकि पृथुकपाकावयसीतिसाधुः ।। मुकुटस्तु सदैव स्यात्रि बलति ।। वृद्धिं गच्छतिवा अर्तिगत्या

पोतः पाकोऽर्भको डिंभः पृथुकः शावकः शिशुः ।।

न: [illegible] र्थे कन्नि । तिकाख्यात् ।। तन्न अर्भकिः कम्पितो बाले मृत्वे पिचकरो पि चेत्यत्र बालमित्ते भावकाद्रास्मास्यव
यस्ये र्भके त्यनेन बाधनात् ।। डिंभयति । उ भिडिं भिमोघे चुरादिः ।। अच् ।। डि भो पि बालि शेो बाले ड ओ आत्मने पदित्वान्न ।। प्रय
तीतिस्वामी ।। उ यनंडी : ।। प्रा भा तीत्यादि मुकुटस्यो ह्यापि चे तो ।। पथ्य यति पथ्यति वा ।। पृथु प्रत्ते पे ।। कुरादिः ।। प्रथतेवा राम॰
।। प्रथ प्ररव्याने ।। अर्भक पृथुकपाकावयसीतिसाधुः प्रथुं कायतीति स्वामी मुकुटौ चिन्त्यो ।। पृथुक पुंसि चिपटेशि ११२
शो स्योर अभिधेयवादि त्यत्र पूर्ववदेव यसि चरितार्थ त्विनास्य वयसी विधानात् ।। शव्यते ।। शव गतौ ।। ।।

घञ् स्वार्थे कन् ॥ वृषंती वृषस्यंती वा ॥ श्रोतनुकरणे ग्रः किसलत्यः सत्वज्ञावादित्वे ॥ शारा तिष्ठन्ते गच्छति ॥ शरणागतो ॥ स्वि
र घोरत इति कुरिति मुकुटः क्षिप्नं त्यः उज्वल्दहत्वादिभ्य शिघोरत इति म्हत्वादर्शनात् ॥ सन्त सस्त्री चम्पमांसभक्षकत्व रेति अः मेथ
ति ॥ मिथ मेधृ संगमे ॥ क्षुधिपिशि मिथिभ्यः कित् इत्युनन् ॥ वाकुल कारुण्यभावः इति मुकुटः स्नुरणत सूत्राज्ञानमूलकः ॥ मि
थुनं नव्ययोराशि भेदे स्त्रीपुंसयुग्मके ॥ हैमः ॥ द्वंद्वं रहस्यैकलहे तथा मिथुनयुग्मयोः ॥ त्रीणि मुकुटः स्त्रकंठं हस्यो तरान्वयित्वमे
व स्वीकुर्वद्भुमे रिती विरोधात् फेरुः ॥ युज्यते ॥ युजिर योगे ॥ युजिक विति जांकुम्भैति मकू ॥ युग्मं यमज यामले इति रभसः

स्त्रीपुंसौ मिथुनं द्वंद्वं युग्मं तु युगलं युगं ॥ २६ ॥ समूहे निवहव्यूहसंदोहविसरव्रजाः ॥

हस्मादित्वात्कन् च ॥ न्वंझादित्वालुक् त्वं ॥ युगं लाति वा युगमस्य स्पवा ॥ सिध्मादित्वाद्भन्च ॥ युज्यते ॥ घञ् कुत्वं ॥ संज्ञापूर्वकत्वात्र
[illegible] गोरथे ... भेदस्त्व चतुष्के पिच्छिनामो जघेपिच ॥ त्रीणि य
मलस्य ॥ ३ ॥ ॥ समूह्यते ॥ ऊह वितर्के ॥ घञ् ॥ इल स्मेति मुकुट प्रमादः ॥ तत्र करणाधिकरणयोरित्यस्यानुवर्त्तनात् ॥ नित
रां समूह्यते ॥ वह प्रापणे ॥ पुंसीति घः ॥ वह मिधातौ अच् ॥ व्युह्यते ॥ घञ् ॥ व्यूहः स्याद्बलविन्यासे निर्माणे वृंदतर्कयोः ॥

अ॰टि॰टी॰ संद्रुह्यते॥ द्रुह प्रस्फुरणे॥ घञ्॥ विसरति॥ सृ गतौ॥ अच्॥ व्रज गतौ॥ अच्॥ व्रजो गोष्ठाध्ववृंदेषु॥ करणाधिकरण॥ धिकर
११३ णयोश्च त्यसंतौ नु गौचरसंचरे ति निपातः स्तूयते॥ ष्टुञ् स्तुतौ॥ अर्त्ति स्तुश्चिति मन्॥ आजह्यते ऽनेनाहलश्चेति घञ्॥ न्यंक्वादि
त्वात्कुत्वं॥ ओघो वेगे जलस्यापि च॥ वृंदे परायांच कृतत्वापदयोरिति विश्वः॥ निकीर्यते॥ कृ विक्षेपे॥ ऋदोरप्॥ निकरो निव
हे सारेन्याय्ये धने निधौ॥ व्रत्यते नियम्यते॥ मुड मिश्रीकरणं तात व्रतस्याद्यम्॥ घञ्॥ जातव्रज्यादिवत्॥ ति लिंगादृष्टिः॥ वार्यते
आच्छाद्यते ऽनेन॥ वृञ् वरणे॥ चुरादिः॥ पुंसि तिघः॥ वारः सूर्यादिवासरे॥ वारो हरे कुञ्जवृन्दे वेलायां रसरयोर्व्दारेण॥ संह

स्तोमौघनिकरव्रातवारसंघातसंचयाः॥४०॥ समुदायस्समुदयः समवायश्चयो गणः॥

न्यते घञ्॥ हन स्तो विरागे ऽपि॥ हलः॥ हन्तेरिति यत्संघातः पुंसि घातेच संहतौ नरकांतरे॥ संचीयते॥ चिञ् चयने॥ एरच्॥ राम
॥४०॥ समुदीयते॥ अय गतौ॥ घञ्॥ समुदायः समुदेस्याद्युद्धे ऽपि समुदीयते॥ इण् गतौ॥ अय गतौ वा॥ एरच्॥ मृ ११३
वेः समुदयः संघे मूले च समूह्य यसे॥ समवामत॥ अय गतौ॥ घञ्॥ चीयते॥ चिञ् च यने॥ एरच्॥ चयः समुदेप्राकारे
मूल बंधसमाकृतौ॥ गण्यते॥ गण संघाते॥ घञ्॥ अलोपस्यस्थानिवत्वान्न वृद्धिः॥ ॥

गण प्रथमसंख्योघे चंडी सैन्यप्रभिदयो ॥ संभूयैते ॥ कि व ॥ ह रणपते ॥ हणु भजे ॥ अ द्यादयश्चे तिसाधुः निकुरतिनि कुर्यते वा ॥ कुरब्छेदने ॥ बाफलकादं बच ॥ अतत स्वं च ॥ कु त्सितमं बतेअव्यते वा ॥ अबिदा ॥ अच ॥ घञ्वाकदतिकध ते वाकदिसौ त्रोधातु ॥ बाफलकादं बच ॥ केदेवं तिकुरुवे स्यात्तीसर्व ययोषुमान ॥ वा विंशति ॥ ४१ ॥ समूह विशेषानाह्न् ते ॥ समे रूपलब्धितं ॥ हज्यते ॥ हजि वर्जने घञ् ॥ कुर्लसंह स्यति घञ् ॥ संघा ही गणो वर्गः शं मयोरितिसाधुः स्मरतिसिय

स्त्रियां तु संहतिर्वृन्दं निकुरुम्बं कदम्बकं ॥ ४१ ॥ वृन्दभेदाः समैर्वर्गः संघ
सार्थौ तु जन्तुभिः ॥ सजातीयैः कुलं यूथं तिरश्चां पुंनपुंसकं ॥ ४२ ॥

यते वा ॥ स्त गतौ ॥ सिगतौ ॥ सर्पती रितन् ॥ इति थन् ॥ सार्थे वणिक् समूहे स्यात् ॥ निसंघातमात्रेके ॥ यू थादयश्चे तिसकु टश्चित्यः ॥ मातु रिक्त पर्यायतामाह ॥ संघसंघा तह जोघसार्थे मू कर ॥ इति ॥ उ सजी ती यरेकजं तभिरुपलब्धि तं ॥ कोलति ॥ कुलसंस्याने ॥ बंः धणुच ॥ गुथ्येति कः ॥ क लं जनपदे ॥ जातौ यूं गणे पि च ॥ यौति ॥ यूयते वा ॥ यूपि श्रणे ॥ ति थष्ट शत्य यूथश्चोष्ट याः इति साधु ॥ यूथं तिर्यक्समूहे ॥ भेदे चयोपिति ॥ ४२ ॥ ॥

अ॰ टि॰टी॰ ११८ संवीयते॰ वा। अजगतिक्षेपणयोः॥ समुदोरजः पशुषि त्यप्॥ समजः पशूनां वृंदे॥ वा पिनेन। पशुसंघ ॥ अन्यत्र। अ॰

संवीयते॰ ऽत्र वा। घञ्। नीचीयते। विजनचयने॥ संधे च॥ नौन्त्रराधये इति घञ्॥ आदे कश्चिनिकाय स्तु प्रमात्रस्ते सधर्मि

णां॥ संहतौ वृंदभेदा नाह यकृद्वयकृ। पिंजयति॥ पिंज्यते वा पिजि हिंसावलादान निकेतनेषु॥ अच्॥ घञ्‌ वा द्व

योरूरादिः॥ पञ्च। उल्लन्कपुमां संजयति। अन्येभ्योपीति डः॥ पुंज्यते॥ पुंजः इतिस्वामि॥ अस्तुते॥ अस्तु दुःका सोऽस्त्र

पशूनां समजो ऽन्येषां समाजो थ सधर्मिणां॥ स्यान्निकायः पुंजराशी तूत्करः कूटमस्त्रियां॥ ४३

वियराम्य उरुधिथते सधो वृया डरहेश्रे॥ स्र वृथीद्गश्र्थ आशो॥ स्र तरअसेस्य॥ पशुसण डोड़ि॥ अजश्र्ति प्रडारेट इति व्याख्या इति॥ लग्ने इति पञ्जधा

क्षिप्यन्ते॰ ऽस्मिन्नयकृतकौ च॥ रीतं धातोरागमः॥ पञ्चरस्यते॥ रसास्तो त्र॰ राशयः॥ दी पूर्वद्गइति स्वामी वा कृत्वा का

दि रा। राशेस्ताद्वयत्वा राशिर्मि त्या॥ द्वि पृंजयो उत्कीर्यते॥ कृविक्षेपे॥ कवीरप्॥ कुट्यति भकुद्यतेवा॥ कुटा भ राम

दि रा। रापंतादयः। वा रा। श्मिर्मि त्या॥ द्वि पूंजयोउत्कीर्यते॥ कृविक्षेपे॥ कवीरप्॥ कुट्यतिभकुद्यतेवा। कुटकौ ११८

दाने॥ कुटदाहे॥ मंत्रे रावा॥ अच घञ्वा॥ कूटं पुंस्यपि यंत्र संमा यादं भादिः सगोष्ठे सीमांगोः नु तनुलय॥ निस्वलौ

यो घनेरशा विति डेमचंद्रः॥ चत्वारि धान्यादेरुच्छ्रितदंदस्य॥ ४३॥

तेषां कपोतशुकमयूरतित्तिराणां गणे शौकपोतानैतंशुकानां मायूरं तैत्तिराणां चेति गणे ऽनुदात्तादेरञ्॥ शुकानां समूहः शौकम्। अनुदात्तादेरञ् इत्यादिना काकं वार्त्तिकंउलूकं ढातो प्रदः॥ कपोतो रुचके क्लीबे कपोतो घञ्जनांतरे॥ शौकशुक गणे स्त्री णां कारणे॥ शौकं मयूरा॥ कपोतादीनां गणास्यः पृथक्॥ छच्छ॥ ति॥ छायते वा॥ छो छेदने॥ बाकूलकादाकन्॥ छेके गह॥ श्रितमृगपक्षिषु॥ छेकस्त्रिषु विदग्धेषु गृहासक्तमृगांडजेऽ नितिचवर्गादिरं तसः॥ गृह्यते॥ ग्रह उपादाने॥ पदास्वैरि बाह्या पक्षेषु चेति॥ कप्प्॥ ततो नुपायोकन्॥ गृह्यको निघ्नके छेके॥ ४४॥ इति सिंहादिवर्गविवरणम्॥ ॥मनोरपत्यं॥ मनोर्जातावञ्यतौ षुक्

कपोतशौकमायूरतैत्तिराः तित्तिरणे॥ गृह्यासक्ताः पक्षिमृगाश्छेकास्ते गृह्यकाश्च ते॥ ४४॥ इति सिंहादिवर्गः॥ ॥मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः॥१॥

स्त्रियां तु पगांवयेति॥ मेउ। पूहलत द्वितस्मे तियलोपः॥ मनुष्याद्विते तिमानुषीजातिविवक्षायाडीषःपरद्जनत्वाड नम्ते॥ मृङ् प्राणत्यागे॥ हसिमृग्रिण्ति तितनुस्वार्थे यत् मनोर्जाता॥ जना ग्राजुन्वि॥ पंचम्पामि ति॥ड॥ मनोरयं तस्मेदमित्यण् यद्वा॥ मनोरसं॥ बाह्मणमानवेति स्ताप कारणम्॥ स्त्रियां पुषु गनावोवा॥ औपम्स्यानिके गीतिमुकुटश्चात्यः॥ उपसंस्यातानावान्॥ नरति॥ नरणा निवा॥ नृ। दयेञ्च॥ नरोजेमवुजेडुनि॥ क्लीबं नुणमकर्पुरं॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अ॰ टी॰ नयंति पूर्वपुरुषानुन्नमांण तिं नयते। डिंचे तिक्तन्॥ टित्वाटि ङोप इति मुकुटः॥ तन्नं। एवं मत्यदंतरूपानापतेऋदतरु

११५ पपत्ते। ऋदं तस्मवद्वमाराग्याच॥ षट्‌मनुष्यमात्रस्य। याति। पारस्तरोः। पतेर्डमूसन्॥ क चित्तप्ट ओडुमग्मुनिगी

ति पाठः॥ पुनाति॥ पूञ्‌ पवने॥ पंच मिभ्रं तेजन्यते॥ घञ्॥ जनी वध्योश्चेति नवृद्धिः॥ यद्र॥ पंचजनाऽत्वादकाष्यस्म

॥ पूरति॥ पूर अन्नगमने॥ छरः कृपन्॥ पृषोदरादित्वाद्दीर्घः॥ नयति॥ नयते डिंचेऋ तृन्॥ पंचमनुष्यजातौ

पुरुषस्य स्यायते॥ भेस्यां स्थायतेर्डः॥ डटिलोपः॥ रिडे तिडीप॥ योषति॥ युष्यते वा॥ युषसौ त्रसिषाम यांजनेवा॥ गम्हरु

स्युः पुमांसः पंचमनाः पुरुषाः पूरुषा नरः॥१॥ स्त्री योषिदबला योषा नारी सीमंतिनी वधूः॥

हि युषि स्पृइति॥ योष्यते स्मरिणजं ताल्क मेरिणकः॥ स्त्री वधूर्योषि तारामे तित्रिकांड शेष॥ अल्पं बलमस्या॥ अल्पार्थे नि

ञ्॥ योषयति वा॥ अच्॥ युष्यते॥ योष्यते वा॥ घञ्॥ वर्गादिपावे जुषति॥ जुष्यते। वा जुषी प्रीति सेवनयोः॥ अच् घञ् राम

... तिज्जुनु कृतस्य क्रमादः॥ नरस्योवृद्धिश्चेति षडीषोपवादः॥ डी॥ स्त्रनी योगेन वृद्धिस्य मुकुट सन्तु जरैतर ११५

स्य वा धर्मे ... स्यान्न नरा भ्पांचेत्यञ्॥ वृद्धिः॥ टिड्ढाणे तिडीप॥ नारी तु न ... तारीति वि

त्वाड॥ तन्न॥ न नरे ... त्वात्तस्येदमित्यण॥ नर ... रितस्पवैयथ्यी॥

प्रसंगात् [illegible] पुरंध्री नो सुचरित्रे चरित्रे च सती स्त्रीः तरा कंध्यादि सीमंतिन्यस्याः इति ॥ वदति ॥ उद्यते वा ॥ वदो धस्येति मुकुट
स्तु वधात्यविस्मयाच्च मितनिवधेभ्य उत्तरित्यादि ॥ तन्न ॥ कृषि च मितनिवनि सर्जिभ्यस्वजि त्यजरितिसूत्रे वतं धेस्य दस्य
वनवी [illegible] वधिधिरदस्तु निाच प्रती मंक्रष्टुं स्त्री जमस्याः अपांगान्निरीक्षते ॥ त ॥ तासु प्रजाता विति णीतिः वमतिस्त्रैस्तु वमूर्छ्ठि
रणे ॥ ज्वलादित्वाण्णः ॥ स्त्रह ॥ वामः कामो स्त्यस्याः वामं धत्ते पुंसि हरे कामदेवे पयोधरे ॥ वनसंभक्तौ ॥ [illegible] नकादित्वात् ॥ स्त्रह ॥ व
न्यते स्मा क्त वति ता जात राग स्त्री स्त्रियो स्त्री त्रिषु मान्विते सेविते महति ॥ मह्यते वा ॥ मह पूजायां सलिकल्यनिमही

प्री प्रतीपदर्शनी वामा वनिता महिला तथा ॥ २ ॥ विशेषास्त्वंगना भीरु कामिनी वामलोचना ॥

ती जच ॥ मह स्यज्रस्सवस्य इलच् ॥ म्हिलि ति क्तिन्नि हेमच्चापि एकादशस्त्री मात्रस्य ॥ स्त्री णां विशेषा भेदाः प्रकारास्तान्नामान्यः
स्या अंगात्कोत्कारणेन इतितः ॥ अंगनां अंगाणि मानेष्वं गान्गं नुमन्ति तंबीनी इत्यतिहैमः ॥ नयत्रीला ॥ त्रि भी ॥ भमियः ॥ कु
कुक [illegible] कु भीरुस्या कातरेनायामित्यजयः ॥ भीरुरग ते जते स्त्रियामिति रभसः ॥ भीरुरते त्रि लिंगः स्याद्
सो जति भूपान [illegible] इति ॥ कामिनी भीरु वंदयो ॥ वावमः कामो लोचने नेत्रे वास्या

अ॰टि॰टी॰ यद्वा वसिसुन्दरे लोचने चक्षुषी यस्याः प्रमदोत्कर्षोऽस्त्यस्याः प्रमदः ॥ मस्मदे मत्ते स्त्रियामुत्तमदृष्योषिति प्रमत्ताऽस्त्वि तोव्लतैत्यद्भिः मानो
११६ ऽस्यस्या इति मानिनी तुल्ली यांक ल्यां मान्तिमानवति त्रिषु ॥ कम्यते स्म ॥ कमुकांतौ णिङ् भावे क्तः ॥ कांता स्याच्च प्रियंगौ स्त्री
शोभने त्रिषु नाधवे लो हि चवं जस्तूर्या यप मयात्तु शिलास्तु च ॥ ललते ॥ ललनइ [illegible] ॥ दादिनांवा रिमिजि ति पद्देल्लुः
पृ॰ च्चा ॥ यद्वा ॥ लडति ॥ लड विलासे ॥ नकुलमन्यत्रापि ति वृन्दा ॥ उलयोरेकलं ॥ ललना कामीनी नारी भेदजिज्ञासुः यो
षीतीति विष्वमेदित्यो ॥ अतिशयमिता नितंबोयस्या इति ॥ ॐ ॥ अती बलेत नन्ती ॥ नदी कौंदने ॥ सुपूर्व बाकुलकाद रः ॥ श

प्रमदा मानिनी कांता ललना च नितंबिनी ॥४॥ सुंदरी रमणी रामा कोपना सैव भामिनी ॥

कं ध्वा दिगौरादि सुंदरी तरुं भिन्नारी भिदेः स्त्री रु चिरे न्प वल ॥ रम मती ॥ रम्यते ऽस्यां वा ॥ रम्यते ल्पुट् ॥ रत मतेज
जादित्वा स्म ॥ रमयती ति तुस्तुकुट प्रमादः ॥ रापंत ज्वला भावात् मित्यो त्वा स्मि निमि त्तद्धा भावाच्च रामत्पो मेडला
पृ [illegible] दृ सि ति चारो राघ वै रेण कासु ते ॥ रामं तु वारुणु केतु ष्टे रामादि तु लिनी स्त्रि योरिति हैम ॥ उत्कृष्ट स्त्री राम
विरो षा णां ट्य कल्प यक् ॥ कुप्यति तच्छीला ॥ कुपक्रोधे ॥ कु धमंडार्थे भ्पश्चेति यूष ॥ अवद्धं भामते ॥ भाम क्रोधे ॥ ११६
व त्पकेति णाति ॥ ट द्यो दिरिणि नि वार्द्धे को यन स्त्रियः ॥ ॥

वरं आरोहो स्तितंबोस्यामत्ता स्त्री वेवक्कारतिभाति॥ क त्रं स्पृ पमानेड इति रिा नि॥ उत्पस पद्दे कस्तगती [illegible]
त्कर्णा यंडे छह्या त्तम पृ द्रव्य प्रकर्प त्वात॥ वररणे स्त्पस्याइति श्री ते सुरवोलस वंगीप्ती प्प्मासुरव श्री तलाभ
तेभ क्का च [illegible] री सा भृ वेहरवरिाणिनी तिरुद्द:॥ चत्वारी अत्यंतो त्कट स्त्रिया:॥६॥ कृता भिषेकोस्या:मस्पते
॥ मह ह जायां॥ अविमह्योष्टि पच॥ मदिषीन्तपयोपि तिसे रिभ्या मो पधी नेदे इति हे मचंद्र:॥ राकं अतिरा [illegible]

वरारोहा मत्त कासिन्युत्तमावरवर्णिनी॥६॥ कृताभिषेका महिषी
भोगिन्योन्यान्टपस्त्रियः॥ पत्नी पाणिगृहीता च द्वितीया सहधर्मिणी॥४॥

भोगोस्या इति:॥ विहाय महिषीमन्य राजयोषितियोगिनी॥ राकं। पत्युर्यज्ञेयं योगी यस्या:दंपत्यो सहा धिकारात्
पत्नुतो यज्ञसंयोगे। पाणिगृहीतास्या:पाणिगृहीभार्यामामितिङी पू॥ द्वयो द्वरणी द्वितीया य: द्वितीयाति। ग
हिन्यो द्वितीय: द्वरणो द्वयोरितिहेमचंद्र: [illegible] स्त्पस्या:॥ पत्यासहक र्मस्वधिकारात्॥ धर्मश्री जवरणीति
चेतिती [illegible] नस्येति सहस्मवास:॥४॥ ॥

अ.द्वि.टी. ह्रियते ॥ भ्रियते वा ॥ डुभृञ् धारणपोषणयोः ॥ भृञ् भरणे ॥ वा स्त्रियां तु संज्ञायां भृञः क्यप् ॥ ऋहलोर्ण्यत् ॥ इति स्वामी या
१६७ स्यात् । तत्र संज्ञायां समज निषद इति क्यप् ॥ ण्यतोऽपवादत्वात् ॥ संज्ञायां पुंसि दृष्टत्वान्न ते भार्या प्रसिद्ध्यति ॥ तदनुबंध ग्रहणेन तदनु
बंधकस्येति न्यायात् डुभृञ एव क्यप् नतु भृञः ॥ जायते अस्यां जाया ॥ जनेर्यक् ॥ जायायां जायते हि जाया ॥ पत्युर्जायात्वं यदस्यां जायते पुनः ॥ इति
मनुः ॥ दारयन्ति ॥ दृ विदारणे णिजंतः ॥ दारजारौ कर्तरि णिलुक् ॥ इति घञ् ॥ यद्यपि दारयते ॥ पचाद्यच् ॥ सिद्धं स्वर

भार्या जायाथ पुंभूम्नि दाराः स्यात्तु कुटुंबिनी ॥

त्वार्थम् ॥ कृषीवल इति धूर्ज्येष्ठौ ॥ दारास्तथा प्रयत्नकाः ॥ पिष्टिकः ॥ धनार्थिभिः ॥ दंडनीतौ पिककोऽलक्वापरः पुंसि राम
दारान् भरेत यथाक्रमम् ॥ कोडो हारेच दारेषु भ्राक्षीणो काः मनी ॥ इति हेमचंद्रात् ॥ स समृद्धं कुटुंबमस्या अस्ति १६७
इति कुटुंबिनी ॥ कुटुंबिनी पुरंध्री स्यात् ॥ पुरं धत्ते ॥ धत्र धारणे ॥ स्वार्थे ण्यंतः संज्ञायां भृत
वि तिरव च ॥ रवव्यक्तस्य ॥ गौरादि ॥ हलंतादिषु गुणधाकिरीतिमुकुटः ॥ ॥

नत्त।धरतेर्ड्लृतत्वेगुपधत्वमोरभावात् ६ पू ...हिमत्वा सधवा॥शोभनं चरित्रमस्याः अस्ति एकस्मिन्पत्यौ अ
सक्तिर्यस्याः स्त्रसैरलोपः जगितश्च्वितिडी) प्रसता साध्वी धीरस्त्री योमान्ये सत्ये विमाने त्रिषु साधुमयोः स्त्रियां साध्नोति पर
लोकं।साध्नतस्मिंदे --वायत्नुग्र।वीतोसुरोतिकाळीप्र पत्यौ व्रतं नियमोऽस्याः॥पतिव्रतमस्याः॥पति...पतिसेवा यो
यां।जात्वारिकः चत्वारि॥६॥सपत्न्येवास्वार्थे कन्॥कृता सपत्निकायस्याः॥कृतसापत्नीके इति क्वचित्पाठः सपत्न्याभा

पुरंध्री सुचरित्रा तु सती साध्वी पतिव्रता॥६॥कृतसापत्निकाध्यूढाधिविन्नाथ स्वयंवरा॥

मे ष्यञ् ... यलो ...र्थे कन् ह्रस्वत्वं च कृता सापत्निका यस्याः॥क्वचित्कृतसापत्नके इति पाठः॥सपत्न्या आगतं तत आगत
त इत्यण्स्वार्थे कन् कृतं सापत्नकमस्याः अस्तुपीपिस्मुदि समाहित अधिपरि कह्म ... ऊढा इत्यस्याः॥अध्यूढा तत्सापत्नीकान्या कृ
ताथी मध्यूढ ... इति विश्वमेदिन्यौ अधिरुपरि विन्ना नोऽस्याः॥ ... अधिरुपरि विन्ना नोऽस्याः॥ ... ॥अधि
का वि ता लचा यस्या स्त्री॥ अनेन भार्यस्य प्रथम ऊढा या॥स्वयं वृणीते ... संज्ञायां ... इति स्वच॥ ॥

अ॰ टी॰ पंच । पतिं वृणोति ॥ म्रियते न या ॥ अवद्यपरापे त्वनिरोधे यत् । त्रिणीस्थितृछ कृतपतिकरणाया ॥ कुलपालिका स्त्री शाक
२२८ पार्थिवादिः । कुलं पालयति ॥ पालेरक्तरणि । कर्मण्यण् । स्वार्थे कन् ॥ हि व्यभिचारचारीणी न कृतकुलरक्षाया ॥ शाक
ल्तति कलदी सौ ॥ अंघ्रादिः । कन्यानायां कुमार्यां चरा रैपाश्वधविवरोष्योरिति हेमः ॥ कम्यते ॥ कनु कांतौ ॥ कमेर्यक्
ह्रस्वोपधाया इत्यत् ॥ वयसि प्रथमे इति ङीप् । कन्यायाः कनीन चेति लिंगात् ॥ पूर्वं चेत् कुननयत् कुमारयति ॥ कुमार
क्रीडायां ॥ अच् ॥ कुत्सितो मारो स्या वा ॥ कन्या कुमारी कानायों रोपधी राशि भेदयोः ॥ कुमारस्याः छंके स्कंदे शुवरा

पतिंवराच वर्यान्त्र कुलस्त्री कुलपालिका ॥७॥ कन्या कुमारी गौरी तु नग्निकानागतार्तवा ॥

जे श्वजन्के ॥ वालके वरु [illegible] न छ्योजस्य कांचते ॥ कुमारी मृतरुणी वनमालोनदिभिदि ॥ कन्या पराजितागो
राजनाद्रीपेस्तुचस्मता ॥ हि ॥ गृहपते ॥ गृह ग्रहे ॥ ऋज्रेंद्र तिरत्वं तो निपातितः ॥ गौरादित्वाङीष् ॥ गौरीत्वसंजातरजः राम
कन्यारां करस्मार्यायो ॥ रोचमी रजाली [illegible] मुल सुधास्तु च ॥ आपायाया विरोने पियादसांपतियोषिति ॥ इति वि २२८
श्वः ॥ न जते [illegible] गस्ता ब्रीडे ॥ गत्यर्थे ति क्तः ॥ ओहि तस्वे [illegible] कन् ॥ नग्निका तु कुमार्यां स्यात् रूप

बाल्ययौवनयोर्मध्ये भवाः ॥ मध्यान्त्यतयोर्मध्येमाद्यो मा मुख्यां वा मध्यमो मध्यजेन भवत् ॥ सुमा नस्वारमेध्यदेशोप्यवल
स्तेतुनास्ति यां ॥ स्त्रियां उत्कृष्टरजो नाम्यो किरीटि कांमुली भेदयो ॥ अन्तरे छंदसि तत्या दृष्टं रजो यस्याः हि तरति ॥ तत्र छ्व
मतरणयो ॥ त्रिरस्खलो वे [illegible] तत्स्तुती तिचेति राष्टे भेदयो ॥ सूमिस्र

स्यात् मध्यमादृष्टरजात्स्फुरणी स्रवति समे ॥८॥

णो ॥ कनिष्ठ ॥ सूक्षीतिकनिष्ठ ॥ सूनास्ति हि स्त्री सामी न्येप्येवं ॥ क्रमवृद्धा चेति विज्ञे मा सूवति स्तुतथा स्मृता
इति भाग्नुरिः ॥ यत्तु यो रुक तिरिति कति प्रत्ययातात् ॥ पत्ति केऽशि ॥ सूवती तिस्र कुतो [illegible] चरव्यो ॥ तत्रयो
ते भ्रातं तात ऊ [illegible] तौ कि त्रयी दि तिऊ भागताथ [illegible] क्रस्त त्वाम्राबा
चर्वो ॥८॥

अ.द्वि.रा. ११५

स्नौति। स्नु प्रस्नवते। स्नु वृश्चिकृत्यपि स्यमकिदिति सः। जायते वंशो स्यां जेति इगसि स्त्रामि णः। जनि वध्वोश्चेति न वृद्धिः कृदिति

कारादिकृजनो लोके जगद्धे देवश्वजनी। स्नुषा वनितयोरिति ङीम। जीनी सं [illegible] नीनी वृ [illegible] दि वहे ध

ऊ वध्वे तु धश्च वः ऊः वधूः। पत्न्यां स्नुषायां तायां स्त्रिकासारिव भार्यापि। नव परिणीतायां चेति हेम:। वी यिणि इत्यभार्यायाः

चिरं रमात् इति पिष्टगन्धा भ्रत्रीगेहं अचू। पृषोदरादि वयःस्थ चरमे इति ङीष्। चरतिबाकुलकार्दरटयत्यये ररगी

समाः स्नुषाजनीवध्वश्चिरण्टी तु सुवासिनी ॥

ते के। चिरिण्टीति। चिरंटीति स्वामी॥ तत्र हिंसायामिति धातुः। पृषोदरादित्वात् चिरिटीरूपं॥ स्नु [illegible] स्यां स्यात् द्वितीयवयः राम

स्त्रियां स्क अतिवक्वसति पितृगेहे तच्छीला। स्नुष्य ला स्नुष्य जाताविति णिनिः। स्वूवासिनीत्यपि पाठः॥ स्वेच्छं पित्र्यादिगृ ११५

ह स्त्रं शीलमस्याः॥ सुवासिन्याश्चिरंटीस्याद्वितीयवयसि स्त्रि [illegible] इति रुद्रः॥ प्राप्तयौवनायाः पितृगेहस्थायाः॥

इच्छारूपः मनुष्य। कामयते॥ कमुकान्तौ॥ णाभयते यद्दा तु कम् ज कामुकः कमते॥ कपाद्येतिवा॥ सुक्तके छ घना दीच्छ
सुक्ताया॥ वृषानरी॥ वृषका ल इत्यनेन कार्यमजरी वृषनर स्तुक्तं लवेच्छत्यात्मनः॥ क्य च॥ अच॥ अस्य वृत्तीरित्यत्राकु च॥ वृषयी मै
थुनेच्छायामिति विवचनात्॥ स्तुक्॥ लटः शाता ङगि तस्यो तिङी पू॥ जानपदेति ङीषू॥ कामुकी ईत्मैथुनेच्छावत्या॥ रस्पी॥ अभि
सरति॥ ण्यगतौ॥ रावुल॥ राक भर्तिच्छियारति॥ रुष्ठानाग्गुछत्याः॥ पुसा भर्तुल्सकाशचेलमितिपुरुषा तरं गच्छतिचलगतो॥

॥ इच्छावती कामुका स्यात् वृषस्यंती तु कामुकी॥ रम्पी॥ कान्तार्थिनी तु या
याति सर्केतं साभिसारिका॥ पुंश्चली धर्षिणी वंधक्यसती कुलटेत्वरी॥१०॥

अच॥ गौरादिः॥ पुमांसं वृत्ताचलयति॥ च्या वयति॥ कर्मण्यं ताडी वितिमुकुरुट॥ तन्न॥ चल कंपन इत्यनेन कंप
नादन्यत्रमित्वा विधाना॥ वृद्धि अः संगात्॥ कर्मति॥ मनः॥ हृष् विलेखने॥ कषिरादेश्च बरत्यनि रितिस्वामी॥ धर्म
णी ति पाव॥ धर्मयूति॥ निधषणा प्रा गल्भ्ये॥ ल्युट्॥ धर्मिणीतिक चित्पाठः॥ आवश्यमकतिणीतिति नध्यानिम
नोत्य नबंधनेरा॥ कुल॥ गौरादिस त्या भिन्नाअटति॥ अटकुल जनपदे गृहे इतिविश्व॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ १२० कुलस्य अटा॥ एकं ध्वाह्निकुलटा मता॥ शिल्पार्यां नेपाल्यामपि योगिति॥ एति तच्छीला॥ इत्यमरः॥ न त्वाजीति करपुंडि
डेडी पुंइत्वर्यमत्या पथिके क्रूरकर्मणि च त्रिषु॥१०॥ स्वयाइ छुमास्वे नस्यातंत्वेरणवाऽइति तु शीलमस्याः॥ इत्यतो
सुपी तिणिनि स्वाद्रीरे इरिणोरिति वृद्धि पाठ्ययाय मस्तु स्यारवलु रवेतिरः कपिलकादिः मिथ्यादिलज्वायां स्थलाति
कः॥ अष्टासत्यान शिशुर्यस्याः सख्या शिश्वीति साधु एकमत्पर हितायावीरयति॥ वीरविक्रांतौ॥ अन्च॥ पतिपुत्र

स्वैरिणी पांसुला च स्यादशिश्वी शिशुना विना॥ अवीरा निष्पतिसुता विश्वस्ता विधवे समे॥११॥

वती वीरेति नाममाला॥ वीराया भिन्ना॥ एकं पतिपुत्ररहितायाः॥ विफ जं ध्वस तिस्म स्वस्र आरणे॥ गत्यर्थेति क्त
॥ आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नेट्॥ विश्वस्तो जातमिति श्वासे विश्वास्त्वा॥ विधवा स्त्रियामिति विश्वः॥ विगतो राम
धवो धवो स्याः॥ विश्वस्ता विधवे तु ल्पे विधवा स्त्राऽपतिनी च सेती वाचस्पतिः॥ द्वे रंडायाः॥११॥ ॥ १२०

आलयति ॥ अलंकृष्यति । अच् । द्वंद्वः । ब्राकल्लकादि निति मध्यकुटेषु यथी ॥ आलि सखी सेतुरालि शरावलिरिष्यते इति शाश्वतः ॥ समानं
ख्यायते जनैः समानि ख्या । स चोदात्त इत्यादौ त ॥ समानस्य सभन्तस्य च ख्या ति ख्यिति ङी । घ सखा मित्रे सदृशे ये तावयः स्यायां सखी म
ता । वयसा तुल्या नावयोधर्मे ति यतत्रौ ॥ पतिरस्त्यस्याः मन्तुप् । अंतर्वत् पतिवत्तनुगति साधु ॥ सह भर्त्रा त्विनघ तस्थे । वाति
क पृहे जा वधूर्तकाया ॥ वृद्धेति स्म ॥ वृधु वृद्धे ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ वृद्धो जीर्णे प्रवृद्धे ज्ञे त्रिषु क्ली वृंद्धशे लजो ॥ पलितमस्त्यस्या
— । अच् । अ सितपलितयोः प्रतिषेधः छंदसि कमेकानां तत्वात ङी ॥ हि प्रजानाति ॥ आत श्चोपसर्गे इति कः । घञ्ज ॥ स्कुर्ष

आलिः सखी वयस्याथ पतिवत्नी सभर्तृका ॥ वृद्धपत्नी पलिक्नी प्राज्ञी तु प्रज्ञा प्राज्ञा तु धीमती ॥ १२ ॥
शूद्री शूद्रस्य भार्या स्याच्छूद्रा तज्जातिरेव च ॥ आभीरी तु महाशूद्री जातिपुंयोगयोः समा ॥ १३ ॥

ङिते व्य लिंगी कुष्ठैन्तु योषिति प्रजाधरण्यवाहि स्वयं ज्ञा आ प्रज्ञा स्त्य स्या प्रज्ञा स्त्रेणि तधीरस्य मतुप् ॥ हि प्रज्ञा स्त्र बुधे ॥
१२ ॥ शूद्रस्य स्त्री पुंयोगा ति ङी पुरकं भिन्न जाती या ॥ अपि शूद्रा भार्या ॥ शूद्रा चामहत्पूर्वेति टाप् एकमन्त्य
भार्या ॥ अपि शूद्रः जातीया ॥ आभीरस्य स्त्री जाती यावा ॥ जातेरिति पुं योगादिति च ङी । पुरव्यं महाशूद्र आयतुमह ङी
ती शूद्रा तत्र महा शूद्र स्येव हि आ भार्या ॥ १३ ॥

स्व यंपुंयोः ॥ विनाजातिमात्रे अर्यक्षत्रिया भ्यांवास्वार्थे ङीष् ॥ नुकौ ॥ वैश्यजातीयाया ॥ एवं क्षत्रियजा ॥ उपेत्याधीयते स्याः ॥ इङ् ॥ अत्र अपादाने स्त्रियामुपसंख्यानं तदंताच्चवा ङीषिति घञ् ॥ स्वयं विद्योपदेशीन्या ॥ आचर्यति ॥ चरगतौ ॥ ऋहलोर्ण्यत् ॥ एकं ॥ स्वयमन्त्राव्याख्यात्र्याः ॥ १४ ॥ आचार्यस्य स्त्री इंद्रवरुणेति ङीष् ॥ आनुक ॥ आचार्यादणत्वं चेति णत्वाभा वः ॥ एवमर्यस्य स्त्री क्षत्रीयस्य स्त्री ॥ उपाध्यायस्य स्त्री मातुलोपाध्यायेति ङीष् ॥ आनुकौ पाठयति ॥ पुट भा॰ सनेचूरादि अच् ॥

आर्याणी स्वयमार्या स्यात् क्षत्रिया क्षत्रियाण्यपि ॥ उपाध्यायास्युपाध्यायी स्यादाचार्यापि च स्वतः
॥ १४ ॥ आचार्यानी तु पुंयोगे स्यादर्यी क्षत्रियी तथा ॥ उपाध्यायान्युपाध्यायी पोटा स्त्रीपुंसलक्षणा
॥ १५ ॥ वीरपत्नी वीरभार्या वीरमाता तु वीरसूः ॥ जातापत्या प्रजाता च प्रसूता च प्रसूतिका ॥ १६ ॥ ॥

पोटति ॥ पुट संश्लेषणे ॥ अतिति स्वामित्युक्तुकुटे ॥ तन्न कुटादित्वात् पुटे गुणाभाव प्रसंगात् ॥ एकं स्त्रीपुंसयोः स्तनश्मश्रुा दि चिह्नयुक्ताया ॥ १५ ॥ वीरः पतिरस्याः नित्यं सपत्न्यादिष्विति साधु वीरस्य भार्या ॥ वीरस्य माता ॥ वीरं सूते ॥ षूङ् प्राणि गर्भविमोचने ॥ सत्सूद्विषेति क्विप् ॥ जातमस्याः ॥ प्रजायते स्म अत भावितण्यर्थे अजनिगत्यर्थेति क्तः ॥ प्रसविष्टः ॥ षूङ् क्त प्रागवत्स्वार्थे कन् ॥ सूतकापुत्रके तीत्वं वा प्रसूतं कुंकुमे स्त्रीबं त्रिषु समजातस्तूतयोश्च त्वारः ॥ १६ ॥

न जातेस्म ॥ ओलस्जी व्रीडे ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ ओदितश्चेति नत्वं ॥ स्वार्थे कन् ॥ नग्नो वंदिः स्नेपणयोः सिन्निष्ठ विवासस् सि कोटवी कु
ट कौटिल्ये घञ् कोटं वाति ॥ आतोनुपे इति कः ॥ गौरादि को टरवितिपाठे ॥ कुटं छेदने ॥ बाहुलकात् उरणः ॥ तेन्याया दवति ॥ दूग
तौ ॥ वा वडु उप तापे वा ॥ दूत निभ्यां दीर्घश्चेति क्तः ॥ गौरादि ॥ यद्वा ॥ दूयते ॥ दुदु उप तापे ॥ क्तिच् ॥ दूयते नया ॥ बाहुलकात्
क्तिन् ॥ कृदिकारादक्तिनः ॥ गौरादी वा ॥ संचरति ॥ संचारयति वा ॥ चरणतो ॥ ण्वुल् ॥ संचारिका ॥ उयगतो कदनी घारणयोरपीति
विश्वमेदिन्यौ ॥ द्विका तस्या पत्यं गार्गादिभ्यो यञ् ॥ सर्वत्र लोहितादिति ष्फः ॥ ऋषिपत्नी सदस्य वात् ॥ कात्यायन वररुरुचौ

स्त्री नग्निका कोटवी स्याद्दूती संचारिके समे ॥ कात्यायन्यर्धवृद्धा या काषा
यवसनाऽधवा ॥१७॥ सैरंध्री परवेश्मस्था स्ववशा शिल्पकारिका ॥ ॥

विशेषे च मुनेः पुमान् ॥ काषायवस्त्र विधवायामिच् जरत्यां मयोः स्त्रियां ॥ एक विशेषणवत्याः ॥१७॥ धीसो रंध्रं धरतीति ॥ छिद्रधार
रोमस्त्वविमुजादिकः ॥ बाहुलकाद् डुक् ॥ सीरंध्रये स्येत स्येदमित्यण् ॥ शिल्पकरणकर्षकस्त्रीव यद्वा स्वैरं स्वच्छंदं
धरति पृषोदरादित्वात् ॥ पृषोदरादि गौरादि ॥ सैरंध्री परवेश्मस्थ शिल्पकृत् स्ववशा स्त्रियामिति रभसः ॥ चतुःषष्टिकलाभि
ज्ञा शीलरूपादिसेविनी प्रसाधनोपचारज्ञा सैरंध्रीपरिकीर्तितेति कात्यायनः ॥ ॥

अ०टी० १२२ इकारमध्यपाठे एणो ह्रादित्वबोध्यं ॥ एकं ॥ विशेषणत्रयमवत्यामसिनोति ॥ षञ्जबंधने ॥ अंतिघृसिभ्यः क्तः ॥ यच्छसीयते
सम क्तः ॥ सिता शुक्लकेशा ॥ तद्भिन्नात्छंदसि क्त ॥ मे के इति तस्य क्तनांतत्वात् ङीप् ॥ ह्रे वाक्य इत्येके असिक्नि वोका स्याद
एवं घ्रेष्यायां तः ॥ पुरोषितेति कांत्यः ॥ एकं कृष्णकेशादि त्रि विशेषणं या ॥ १९ ॥ वारस्य वृन्दस्य स्त्री साधारणत्वात् गणास्म
मृत्वी स्मस्याः भर्त्ता लैनाटन ॥ गणपति ॥ वा ॥ गण संख्याने ॥ एकुद्ध ॥ वेश्नो तनने पथ्येन वेश्नो भतेकर्म वेश्न घात ॥ विशेषवेश्यवा

असिक्नी स्यादवृद्धा या प्रेष्यांतःपुरचारिणी ॥ १८ ॥ वारस्त्री गणिका वे
श्या रूपाजीवाथसा जनैः ॥ सत्कृता वारमुख्या स्यात्कुट्टनी शंभली समे ॥ १९ ॥

ते भवावा दिगा दिशादि दित्वाद्यत ॥ वेश्नो वेश्वाग्त्वेनेने पथ्येच ॥ वेश्ना भवे शो त्य स्यावा ॥ अन्ये भ्यो पी तिपम ॥ विश्लं वेश्या राम
गते स्त्री बंगणी का यां तु योजिति ॥ मूर्द न्यमध्यपाठो पि ॥ वेवे षि ॥ विष्ठ व्याप्तो ॥ अष्टा दि रूपमाजी वो स्याच त्व १२२
री वादि वे श्र पादि हे मुख्या एक ॥ कुट्ट यति ॥ कुट्ट छेदने ॥ ल्युट ॥ शंभ स्वं भजते ॥ भज्लपरिभाषणो ॥ अच्छू गौरादि ॥ शा
ल्व कं शं भली शल्जस्तु के तिराभेल्यताल व्यादि सं भलेइ इति दं त्यादिरपि ॥ हे ॥ १९ ॥

विविधः शब्दोऽस्त्यस्याः ॥ वर् ॥ शुभाशुभयोरीश्वरणमस्त्यस्याः ॥ वर् ॥ ईश्वरे ॥ ईश्वरी नि ॥ एवं च ॥ लोके वं शुभाऽशुभं न जानातीति ॥ अ
तो नु पेति कर्देवज्ञो गणकेपि च ॥ दैवज्ञ गणिका यां स्त्रि ॥ त्रि ॥ नक्षत्रादिना शुभाशुभे जानं त्यारे ज्योत्स्ने स्त्यस्यार जन्कष्णे
ति वलच ॥ तसो मत्वर्थे इति मत्वाल्लरु त्वं स्त्रीधर्मो रजोऽस्त्यस्या इति ॥ अकृतीलजया ॥ अकस्त्वरादो ॥ अवितस्त तंत्री मं
इ ॥ अविस्त्री धर्मि(णी) विद्यादि तिकात्याद्रस्वांता पि सर्वधातुभ्य इन् ॥ अंतेरणत्यं ॥ इतस्त्रानि ० जइ तिदकू ॥ आत्रेयी
वदगम्यत्वात् ॥ आत्रेयो मुनिरात्रेयी पुष्पवत्या सरिद्विदीति हेमः ॥ मलमस्त्यस्या इति ॥ मलिनकल्पदेशयो मलिन

विप्रश्निका त्वीत्त शिकादे वज्ञ ष रजस्वला ॥ स्त्रीधर्मिण्य पि चात्रेयी मलिनी पुष्पवत्यपि ॥ २० ॥ ऋतु
मत्यप्युदक्यापि स्याद्रजः पुष्पमार्तवं ॥ रिजस्वलायामिति हेमः ॥ पुष्पं रजोऽस्त्यस्या मतुप् ॥ २० ॥ ऋतुरस्त्यस्याः

॥ मतुप् ॥ उदकमर्हतीति संज्ञायामिति यत् ॥ अष्टोरज्यते नेन ॥ रंजि भ्यांकिदिति त्यसुरं नरजन् रजः क्ली वं पुरुषां तेरे स्त्रीपु
ष्पे च परागे च रजो ॥ पुष्यते पुष्प विकसने ॥ घञ् पुष्पं विकाशि कुसुमस्त्री रजस्तु नपुंसकं ॥ ऋतुरेव प्रज्ञाद्यण
आर्तवस्त्री रजः पुष्पे क्ली वं स्या स्यादृतुजेत्रि पुष्प्रहृतेतद्वीजास्त्रदित्याकृतुचक्र लोदह गर्भिण्यपभिलाषोस्त्र स्त्य
स्या मतुप् ॥ अभिलाषविशेषवत्या कल्तं तु के ॥ त्रिषु जीर्णे चास्य व्यक्त मधुर ध्वनौ ॥ ॥

अ०टि० कल्लान्निष्क्रांता रिनिरादय: क्रांताद्यर्थे इति समास:॥ निर्गतं कलं शुक्रमस्या वा॥ निष्कलस्तु कजाम्हत्येन नष्टबीजे कुवाच्यवत्
१२३ विगतमार्तवं रजोस्या:॥ हरजो डीनाया:॥२१॥ आपन्नसत्वा जंतुरनया ऽस्यां वा॥ गुरुस्त्रिलिंग्या॥ मद्गीति हजरिलघुनोरपि
गुरु हजरीः लघुर्वा गर्भोस्त्यस्या व्रीह्यादिमंज्ञापूर्वकत्वान्न गुणायत्र॥ गर्वति॥ गर्व गतौ॥ गर्वेरितउच्चेतीनच्॥ गोरादि:
अंतरस्त्यस्या: गर्भा अंतर्वत्पतिवतोर्नुगिति साधु॥ गर्भोस्त्यस्या इति च त्वा गर्गीका नासेमस्लम हगणिका यथि
न्वाव्य:॥ गर्भिणी तां प्रसूवती नोच समस्त ङ:॥ भिन्नादिभ्योऽस्म [illegible] ते पूर्वं भेज्ञाव गङनरापनप त्येइति प्रकृतिभावयो

स्रद्धालुर्दोहदवती निष्काला विगतार्तवा॥२०॥ आपन्नसत्वास्याद्गुर्विण्यंतर्वत्नी च गर्भिणी॥ गणी-
कादेस्तु गाणिक्यं गार्भिणं यौवतं गणे॥२२॥ ते: न्नान्तता हृदि तस्येतिङ्कतो प्रवति राष्टपाव यं॥ पूर्वं स्नि
रिति त्यस्य अणि विवक्षिते पूर्वं ज्ञावेऽन्तिति प्रकृतिभावे च मोवनामित्येवरूपनच भिन्नादिषु प्रवति राष्ट्यावसामथ्यान्नि रम
पुवत्वं॥ अन्यथा पुंवद्भावो न तेनिर्दत्तानन्दुरा त्तादिला भावादन्नोप्रामो तस्य समस्त ङ॥ इत्यर्णिमिति हि भिन्नादिपापाव १२३
वे यष्पादिति वाच्यं भिन्नादिषु॥ प्रवति राष्टपावस्य भाषंष्पे प्रत्याख्यानात॥ एतेन प्रवत्या अृष्ट्वदिति गणपावादिति
स्वामी॥ प्रवति राष्टस्या भिन्नादिषुपावांगी कारकृतो मतभेदे इति मुकुटस्य प्रत्युक्त:॥ एकेकं॥२२॥ ॥

पुनर्भवति संस्कृताद्विः शब्दधाति पापं धिष्यते वा ॥ डुधाञ् धारणपोषणयोः । धिन्न शब्दे वा ॥ अहं दंभूरिति साधु ॥ यद्वा ॥ दिधितैर्यस्या ति
षोऽन्तकर्मणि ॥ षोऽन्तकर्मणि ॥ भागवते चैवोरोहि त्रिचतुर्भ्यः सुचू ॥ अक्षता वा क्षता चैव पुनर्भूः संस्कृता पुनः ॥ इति ॥ तस्या दिधिषा
धि दिधिः ॥ छन्दमात्मन इति सुक् आत्मनवाच्च ॥ किं पुनर्भूपतिरुक्तेस्य पुनर्भूर्दिधिषुस्तथैते त्येषाम्युदाहृत इति स्वामी मुकुट
स्तु ह्रस्वमाह ॥ एकामनुनुष्ठोयांयमनूढा ज्येष्ठाकन्यायामुद्यते तज्जाया चाग्रे दिधिषूर्जेष्ठा पूर्वा तु दिधिषूर्मतेत्याह
अग्रे प्रधानं दिधिषूर्यस्य ॥ अग्रे इति विभक्तिप्रतिरूपको निपातः ॥ समासान्तविधेरनित्यत्वान्न कप् ॥ द्विज

पुनर्भूर्दिधिषूरूढा द्विस्तस्या दिधिषुः पतिः ॥ स तु द्विजोऽग्रेदिधिषूः सैव यस्य कुटुंबिनी ॥ २३ ॥ कानीनः
कन्यकाजातः सुतोऽथ सुभगासुतः ॥ सौभागिनेयः स्यात्पारस्त्रैणेयः परस्त्रियाः ॥ २४ ॥

। क्षत्रियादिरपि दि
धिषूपरः पूर्वाग्रे दिधिषुस्तत्रपूरंध्रिका ॥ इति नाममाला एकं पुनर्भूप्रधानभार्यस्य ॥ २३ ॥ कन्याया अपत्यं कन्यायाः कानी
नी नचेत्यपराणक्तीनः कन्या कासुवेकर्णे भासे इति हेमचन्द्र ॥ कन्यकया जात ॥ द्वि ॥ अनुत्पत्यस्या सुभगायाः सु
तस्सुभगायाः ॥ अपत्यं कल्याण्यादीनामिनङ् इति ढक् [illegible] भयाः पदवृद्धि परस्त्रिया अपत्यं प्राग्वत् अनुशतिकादि
नां चेत्युभयपदवृद्धिः ॥ एकं परभार्यापुत्रस्य ॥ २४ ॥

अ.टि. पितृष्वसुरपत्यं पितृष्वस्रीयः ॥ ढकि लोपश्चादि पितृष्वसुः ॥ तस्य मातृष्वसुरपत्यं मातृष्वसुश्चेति आश्च तद्दे मातृष्वसुः सुतस्य वि
१२५ रुद्धा स्त्री माता यस्या इति समासः ॥ विमातुरपत्यं शुभ्रादित्वात् विमातृजः ॥ पञ्चम्यामजाता डित्वि ति डः ॥ द्विजपमातृसुतस्य ॥२५
॥ बंधकी अपत्यं कल्याण्यादित्वादिनामित्वड् इति ढक् बंधुः चलाति ॥ असत्याः सुतः कुलटा अपत्यं स्त्री भ्योढक् क्षुद्रा भ्यो वेति ढक् ॥
चयक् कुलटा भावेति ढ गितिम् कुटः ॥ तत्र अनेन कुले विकल्पनात् पंच ॥ २६ ॥ क्षु ० लटाया अपत्यं ललाया वेति इनङ् ॥

पैतृष्वसेयः स्यात् पैतृष्वस्रीयश्चापि तृष्वसुः ॥ सुतो मातृष्वसुश्चैवं वैमात्रेयो विमातृजः ॥ २५ ॥
अथ बांधकिनेयः स्याद्बंधुलश्चासतीसुतः ॥ कौलटेयः कौलटेरो भिक्षुकी तु सती यदि
॥ २६ ॥ तदा कौलटिनेयोऽस्याः कौलटेयोऽपि चात्मजः ॥ स्त्रीभ्यो ढक् क्षुद्राभ्यो वा तढक् ॥ अंगना लक्षीनादि
लक्ष्मादि सत्या भिक्षार्थं गेहमटंत्या पुत्रस्य आत्मनो देहे जातः पंचम्यामिति डः ॥ तनोतिकुलं ॥ तन्यतेवा ॥ तनु विस्तारे ॥ वल्लीः
मलितमिभ्यं भिभ्यकायन ॥ सूयते षुङ् प्राणि प्रसवे सु चकि दितिभ्युपुत्रे नुजे कैनास्सू मतेस्म ॥ पुत्र सवे क्तः सुत राम
तीति स्वामी ॥ तत्र दीर्घ श्रवणं प्रसंगात्कस्मा पार्थिवे पुत्रे स्त्रपत्येनुसूतास्मृता ॥ पुनाति ॥ पूयतेवा ॥ पुञ् पवने ॥ ॥ १२५

पुयोः कस्य श्चेति त्रायष्ट ॥ पुन्नरकाद्व्रायते सुपीति कः ॥ पुन्नाम्नो नरकाद्यस्मात् पितरं त्रायते सुतः । तस्मात् पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवा ॥ पंच ॥ २७ ॥ अमि आत्मजाद्याः स्त्रियां वर्तमानां शंतो ऽदुहितरं वदंति ॥ दुह् खादुरुदितः ततो निपुत्री गौरादेः पुत्रा तु स्वामिनः ॥ प्रमादः ॥ सुतात्तु दुहिता पुत्री तिष्ठि कांडशेषः ॥ दोग्धि ॥ हृ दुग्ध्रष्ट्रस्यो ॥ दहति वा ॥ दहभस्मीकरणे ॥ नप्तृनेष्ट्रिति साधुः ॥ स्वस्मादिलात्तडी पुन पनंति पितानेन ॥ प त्लौ त्लृ गतौ ॥ बाकुलकाद्यः ॥ अघ्यादि द्वी तोति नुः ॥ सो त्रो हिंसायान्तिष्ठि तिषु बाकुलकात्कः तोकं संतान सूत ॥ योरिति ऽहेम ॥ तयो तनयः ॥ दुहित्रोः समे समानलिंगे

आत्मजः तनयः सूनुः सुतः पुत्रः स्त्रियस्त्वमी ॥ २७ ॥ आहुर्दुहितरं सर्वेऽप
त्यं तोकं तयोः समे ॥ स्वजाते त्वौरसोरस्यौ तातस्तु जनकः पिता ॥ २८ ॥

उरो वक्षसि च श्रेष्ठे उरसा निर्मितः उरसोऽश्यश्चेति पचाद्यच ॥ स्वस्माज्जात इति कुंडगोलौ तनकादिवारयंति ॥ स्वस्माज्जातस्य तनोति ॥ कृतनि भ्यां दीर्घश्चेति क्त ॥ अनुदात्तेति ननोपतातस्य लिटजनेः सुरताइ इति तनोवेलुकं ॥ न लोपदीर्घविति मुकुटस्त चिं त्यताट्टस्याः ताभावात् ॥ ततोऽनुकं प्येपितरीति हेमचंद्रः ॥ जनयति एकुच्च ॥ जन विध्यो श्चे ॥ तित द्व जनकः पितृ भ्रष्यो रिति हेमः ॥ पाति नप्तृ नेष्ट्रि तसाधुत्री ॥ २७ ॥ २८ ॥

अ०टी० जनयति तृच् ॥ ऋन्नेभ्यो ङीप् ॥ प्रसूयते प्रसूः । द्विषेति क्विप् ॥ मान्यते मानयति जायां ॥ मातिवा ॥ माति गर्भोस्यां वा । नप्तृनेष्टृ इति
१२५ साधुः ॥ मातरौ गौर्जननी मही मातरः स्त्रब्रह्माण्याद्या इति हेमः ॥ जनयतीति ल्युट् इति ल्युट् पत्वारिंशकं वत्स्याणण्यन्तौ बाह
बावा स्त्यस्याति इति स्त्रः ॥ अस्यते अस्यति वा असुक्षेपणे ॥ सावसेक्कन्तः ॥ नन्ददति तनुष्यति ननंदयति वा नत्रिवनंदेरिति
ऋन् ॥ केचित्तु पूर्वस्त्रस्य आहुः ग्रहणमनुवर्त्य यंतिन तां राह्नु स्वसा पत्युर्ननंदा नंदिनो वसे तिरभसः ॥ नन्विनंदे दीर्घश्चेति मु
कुटः ॥ तन्न उज्ज्वलदत्तादावभावात् ॥ एकं नर्तिग भगिन्याः ॥ न पतंति पितरो नेनेन एनेति साधुः ॥ ऋन्नेभ्यो ङीप् ॥ न

जनयित्री प्रसूर्माता जननी भगिनी स्वसा ॥ ननांदा तु स्वसा पत्युर्नप्त्री पौत्री सुतात्मजा ॥२९॥ भार्यास्तु भ्रा
तृवर्गस्य यातरः स्युः परस्परं ॥ प्रजावती भ्रातृजाया मातुलानी तु मातुली ॥३०॥ मानस्त्री चयोस्त्रिके तिरभसः

पुत्रस्य पुत्र्याश्चापत्यं कन्तृष्यानंतर्पे विडादिभ्यो ङ्स्तस्याः प्रजाः सुतायाः स्त्रियाः ॥ स्त्री ॥ यतते । यतिश्च यतले ॥ यय
तेर् छिश्चेत्य नरणेकं प्रजास्य स्यामनुपय तुजा यायां प्रविरपकुन पुनजायतेऽपसर्गे च संज्ञायामितिडः प्रजापति १२५
न्त्ययोगान्मतुप् शारादीनां चेति दीर्घ इति मुकुटः ॥ तन्न त्र पजइत्यस्य संज्ञात्वेन प्रसिद्धत्वात् ॥ अस्मदुक्तरीत्या निर्वा
हे तत्तत्कल्पनाया व्यर्थत्वाच्च ॥ भ्रातुर्जाया ॥ भ्रातृपत्न्याः मातुलस्य स्त्री पुंयोगादितिङीष् ॥ मातुलोपाध्याये स्ना

पत्युर्मातापत्न्याः श्वशुरः पत्न्यामातापत्युः श्वश्रूः श्वसुरस्य स्त्री श्वशुरस्योकारलोपश्चेत्यूङ् ॥ पुंयोगाल्लक्षणाद्ङीषोपवादः एकांत
योपतिपत्न्योः पितापरस्परं श्वशुरः शुं श्नुते शुइति आश्वर्थे जायांवाशुअश्नुते॥ अश्नुते वा॥ अश्नूङ् व्याप्तौ॥ संघातेवा॥ शाचकरोरः
साविस्युरन्न॥ द्वुलात्ता श्वश्रूश्वश्रुरौ श्वशुर इति शब्दे भेदः नु॥ एकं पितृव्यमातुलेति निपातितौ॥ मातुलो मदनद्रुमे धत्तूरेऽहि
व्रीहिभेदे पितृश्याले पीति हेम॥ ६ ६॥३१॥ त्रपायते॥ त्रैपट्गतौ बाकुलकात्काजन्॥ उष्ट्रिश्च मधुपर्के बाचीरपारान्द्वश्यालाति
आतोनुपेतिकइतिमुकुटः॥ त्रपामयति॥ स्यमवितर्के॥ छेरादिः॥ अचू॥ पृषोदरादिलात्मस्यलइति स्वामीस्याद्यत्वलात्मस्य

पतिपत्न्योः प्रसूः श्वश्रूः श्वशुरस्तु पिता तयोः॥ पितुर्भ्राता पितृव्यः स्यान्मातुर्भ्राता तु मातुलः॥३१॥
श्यालाःस्युर्भ्रातरः पत्न्याः स्वामिनो देवृदेवरौ॥ स्वस्रीयो भागिनेयः स्याज्जामाता दुहितुःपतिः॥ ३२॥ ॥

रपइतिरसभेदादंत्यादिस्यालविर्तकेंतइति उमुकुटस्यभ्रमादः॥ स्यालधातोरभावात् पत्युःश्यालाः स्युरेकं॥ पत्नीभ्राता
पत्न्यांदी व्यतिदिवेक्रः॥ देवते॥ देवृ दृ देवने॥ अर्त्तिकमिभ्रमीत्यमरः॥ देवृ देवर देवान इति त्राक्षाराणि॥ द्वय त्युः कनिष्ठभ्रातु
रितिस्वामी स्वसुरपत्यं॥ स्वसुस्छः॥ भगिन्याअपत्यंस्त्री भोनक्॥ द्वे भगिनीसुतस्य॥ जायामीते॥ मिनोतिवा॥ माङ्माने॥ डुमिञ्
प्रक्षेपणे॥ वनषने॥ क्तिन्॥ साधकः॥ वि माघास्वसृपत्योरितिवा॥ ऽ मुकुंदः॥ ३२॥ ॥

अ॰टि॰ पितुः पिता मातुः पितृभ्यां पितरि डामहच् ॥ मातरि षिच्चेति पितामहः प्रपौत्रो जनकस्य चेति हेमः ॥ तस्यापि पितामहस्य पिता प्रकर्षेणा
१२६ पितामहः आद्योगे तेनि समासः एकं मातुः पिता सुमहच्च प्रकर्षेमातामहः एकं ॥ समानः पिंडो देहो मूलपुरुषो निवापो वास्याबान्यस्मि
न संपिंडे इति निर्देशात्समानस्य सः ॥ यत्र सह पिंडं निवर्त्ते तेसपिंडतानु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ॥ समानानाति मूलपुरुषोस्यस्य इति जि
न पदेति समानस्य सः ॥ ३३ ॥ समानेउदरे शयितः समानोउदरे शयितः समानोदरे शयित इति यत् ॥ विभाषोदरे इति समानस्य वा सः सोद
र्यश्च समाने गर्भे भवः गर्भसिद्धुप्येति यत् सगर्भ्ये ति निर्देशात् यत् ॥ सह तुल्येन गर्भे कुक्षौ भवः सहसाकल्पसादृश्ययोः ॥ पद्य सम सोदरेति वि

पितामहः पितृपिता तत्पिता प्रपितामहः ॥ मातुर्मातामहाद्येवं सपिंडास्तु सनाभयः ॥ ३३ ॥ समा
नोदर्यसोदर्यसगर्भ्यसहजाः समाः ॥ सगोत्रबांधवज्ञातिबंधुस्वस्वजनाः समाः ॥ ३४ ॥

भवसहः तुल्येउदरेजाताः ॥ अन्येष्वपीति डः सहउदरेणवर्त्तते सोदरः सादेरस्यात्रवोपसर्जनस्येति सः सहस्य भोज्यतस्य मितिपाद्दि
केसभ्भावे इति मुकुट श्चिंत्य ॥ तादरास्त्राभावात् च लार्थे कोदरोत्पन्नभ्रातः समानंगोत्रं कुलमस्य ज्योतिर्जनपदेति सः ॥ बध्नाति राम
बंधबधतेस्नेहप्रीत्या त्रिकृत्यु धजाघत्र एवा ॥ बांधवो बंधुमित्रयोः ॥ बंधुभार्वो बांधवयोरिति हेम ॥ जानातिकति ॥ किंचू ॥ ज्ञायते वाक्ति १२६
त्र ॥ स्वनति ॥ स्वनशब्दे ॥ अन्येभ्योपीति डस्वश्च आत्मीय स्वा सो जनश्च षट् ॥ ३७ ॥

ज्ञातेर्भावः कपिज्ञात्योर्ढक्॥ बंधूनां समूहः॥ ग्रामजनबंधुभ्यस्तल्॥ राके कं॥ धवति॥ धूयते वा॥ धूञ् कंपने॥ अच्॥ धवेति
वाणिच अच्संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः ऋदोरप्॥ धवः पुमान्नरे धूर्ते धिपत्यौ स्त्र्यंतरे पिच॥ प्रीणाति॥ प्रीञ् तर्पणे॥ इगुपधेति
क॥ प्रियादृघोषधइतिडेमः॥ याति॥ पा रक्षणे॥ पातेर्डति॥ बिभर्ति॥ डुभृञ् धारणपोषणयोः॥ तृच्॥ चत्वारि भर्तृपति॥ ज्ञपूवयो
कृतौ॥ दारजारौ कर्त्तरि णौ लुक् चेति घञ्॥ जारस्तूपपतौ जार्येऽविधौ मिहदितिहेमः॥ उपमिनपत्यौ अवादयः कुत्साद्यर्थे ते

ज्ञानेयं बंधुता तेषां क्रमाद्भावसमूहयोः॥ धवः प्रियः पतिर्भर्त्ता जारस्तूपपतिः समौ॥ ३४॥

ती पये तिसमासस्त पस्तृष्टपतिरनेन वाग्रादिभ्यो धातुजस्यवाव्यो चो त्तरपदलोपश्चेति समासः॥ हि॥ ३५॥ जारा
जातः कुण्डते कुल्नमृतेतै॥ कुडि दाहे घञ्॥ कुडमः स्याज्जयेमातभेदेदे वजजा रा ये॥ कुंडी कमंडलौ जारात्पति
वत्नीसु तेपुमाते॥ पिवरे तु नेनासुते पुमान् स्तु तामां तु जाति लक्षणो ङी पुभवत्येव राकं॥ जारजः स्येव गुप्यते
॥ गुडरक्षायां॥ घञ् स्वार्थे कन्॥ गोलको विधवापुत्रे जारान्पान्मा णिके गुडे॥ राकं स्यात्तु नपलं॥ ३५॥

अ॰ टि॰ टी॰
१२७

भ्रातुर्व्यंवति वाच्छः भ्रातुर्जेतः ॥ उठ भ्राता ताचतगिनी च ॥ भ्राजते ॥ भ्रातृरन्नौ ॥ न पुनः तिष्ठि साधु ॥ यत्तु बितर्न्ति पित्रादय इति
तन्न ॥ भ्रादेशाञ्जेति ॥ भ्राजते स्वस्मादयह तिक्नुजस्य तत्त्वे इति चमु कुटेनोक्त तडपेद्भमपाणितियत्वात ॥ स्वसा च भ्रा
ताच ॥ भ्रातृपुत्रौ स्वडङि त्वम्पाणि त्येकशेषः ॥ ह ॥ भ्रातृगभगिन्यौ ॥ ३८ ॥ माता च पिता च आनङ् तोर्हि हे ॥ अन्ये भ्यर्हितं
चेति मातुः पूर्वनिपातः ॥ पितामात्रेत्येकशेषो वा मातार पितरा बूद्वी वामि ति मातुरङ्ताद् शेषा वा त्रिणि त्वापित्रौ श्वश्रूश्व

अम्लते जारजः कुंडो मृते भर्तरि गोलकः ॥ भ्रात्रीयो भ्रातृभगिन्यौ भ्रातरान्तु भौ ॥ ३८ ॥ माता पितरौ
पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ श्वश्रूश्वशुरौ श्वशुरौ पुत्रौ पुत्रश्च पुत्रिका ॥ ३९ ॥ दंपती जंपती भार्यापतीजा
यापती च तौ ॥ श्वश्रुश्च श्वशुरश्चेत्येकशेषो वा ह पुत्रश्च दुहिता च भ्रात पुत्रा वित्येकशेषो वा राकं ॥ ३९ ॥ जाया च पति
श्च राजदंतादि गणे पाठ जाया शब्दस्य जदं भावो वा निपात्यते ॥ दाराः पुंसि बहुत्वे च दक्लत्रं नपुंसकमित्यमरमाला
यां ॥ जंदं मालिग्वेत्वे इति नामप्रपंच भार्या च पतिश्च ताविति पनेन पुंस्त्वमुक्तं राजदंतस्तीमें थिनी मैत्री दंपती चस्ते तिवा
चस्पतिः ॥ स्त्रीत्वमप्युक्तं ॥ गर्भे आशेरोते कुर्षि सितिघः ॥ जंगमे तिकौ जरयो स्त्रि राइति त्नरण ॥ ह ॥ गर्भवेष्टन चर्मणः ॥

उ जीयंते। जीङ् ज्लेषणे॥ उल्वा शय इति माधवः॥ यद्वा ओलति। उल्पते। उंजि रुजो बाडे मो वो दादे॥ वल्पते। कावलग्रणोते॥
आग्वत् कलते॥ कल संख्याने॥ ३८॥ प्रसवस्य मासः। विजायते स्मिन्न करणे ति स्युट्। विजन एव अन्नाघण। यद्वा विजनस्य ग
र्भ मोचनस्यायं तस्येदमित्यण॥ तवमिद ग्रामे वापि अवलेस्ट तिमारुते॥ निस्माय तिवाणद वर्जं ३ः। छिद्रेण सलवस्ट॥ गीर्य
ते॥ उ गीर्यते॥ गॄ स्य तेवा गृ निगरणे॥ गर्भाद्दे॥ वा। अर्त्ति गर्भ्यां भनूगर्भो भ्रूणो भ्रीकैकुचौ संघोपन संकट केक
ति विभ्रमे दि न्यो॥ भ्रूणं राप्यते॥ भ्रूण आशाविशंकयो॥ घञ्भ्रूण : स्त्री गर्भ डी भयो॥ हेकुत्सित गर्भस्थ॥ स्त्री पुंसा वयेत्त्व

॥ गर्भाशयो जरायूः स्यादुल्बं च कललो स्त्रियां॥ ३८॥ सूतिमासो वैजननो
गर्भो भ्रूण इमौ समौ तृतीयाप्रकृतिः षण्ढः क्लीबः पंडो नपुंसके॥ ३९॥

तृतीया प्रकृती तृतीयप्रकार असमस्तमेतत् समासे तु तृतीयप्रकृति शण्मपति॥ शामउपशामे शमेड : क्लीबें शणेष्वकं स्ट की
ति तालव्यादिरे भसः॥ शंढः स्यात् शणो पतो आकल्पडं वर्मवेरे तृतीयप्रकृतावपि क्लीबतो॥ क्लीब अधाष्टर्ये इगुपधेति कः
अक्लि नपुंसके क्लीबं वाच्यलिंगमविक्रम इति रुद्रः॥ पं डते। पडि गतौ॥ अच्। यद्वा॥ पणते। पण व्यवहारे। जमंतडु पंडवंडे
विधये स्त्री स्यात॥ नस्त्री न पुमानित्यस्य पुंसकं भावेन न्लाटित्यत्र निपातनात् नपुंसकं भवेदिति भाष्यात् पुंस्यप्य यं च॥ ३९॥

अ.टि.टी.
१२८

स्त्रीशोभविः ॥ आवत्यो त्वादिती त्वाशणतावत्नयुवादित्यण् बालस्य भाव ॥ ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् त्रीणी तसे भविःष्यञ् । यूनो भाव: हायनान्त
यूवाभ्यामण् अंतिनिति ष्यञ् कृतिभाव ॥ स्थविरस्य भाव कर्मे वा यूवादित्वादण् । वृद्धस्य भाव: त्वं ॥ वृद्धानां संघ वृद्धानां समूह वा वेतिकञ्
भावकर्मणि स्तुमनोज्ञादित्वात् घञ् अपि शाह वृद्धत्वेपि वार्द्धकं राद्धा चक्रुवर्णादि त्वात् स्वार्थे ष्यञ् वार्द्धकमपि वार्द्धकं ... तिवृद्धकम
णीति विश्व ॥ ४० ॥ फलति फलनं वा फलति ष्पत्तौ ॥ निफला विशरणे ॥ वालोष्ठपलि तासास्युवितीयच् । पलति ... गत्य
र्थे तिक्त: पलनं वा नपुंसके भावे क्त: आदित्ता लोमस्मस्मुणे पलतितं शैलजे तापे केशपाके च कर्दमे ॥ ... अधःपतनो

शिशुत्वं शैशवं बाल्यं तारुण्यं यौवनं समे ॥ स्यात्स्थाविरं तु वृद्धत्वं वृद्धसंघेपि वार्धकं ॥ ४० ॥ प
लितं जरसा शौक्ल्यं केशादौ विस्रसा जरा ॥ स्यादुत्तानशया डिंभा स्तनपा च स्तनंधयी ॥ ४१ ॥

मितरा यद्र ॥ जीर्यत्यनया ॥ जॄ वयोहानौ ॥ षिद्भिदादिभ्यो ङ् ऋदृशो ङि ॥ गुण: ॥ उत्तानादिषु कर्तृ इत्यच् ॥ डिंभयति डिभि संघे
॥ चुरादि: अच् ॥ डित्यते वा घञ् ॥ डिंभो पिवाति शेवा नेत्ल नौपीव ति ॥ आतोनुपेतिक स्तुपीति योगविभागात्कइतिस्त्वा रामा.
मीसुकुटो चितो स्तनधयति ॥ धेट् पाने ॥ नासिकास्तनयोरिति रवच् धेटच्छित्वा ङि: पू ॥ एषु त्रिलिंगता त्रिषु जराइतिव १२८
क्ष्यमाणत्वात् स्त्रीलिंगनिर्देशस्त्री प्रत्ययप्रदर्शनार्थं च त्वार्थं ति बालिकाया ॥ ४२ ॥

वल्यते॥वलति वा॥वल संचलने।घञ् ज्वलादित्वाण्णो वा।वालोऽप्येवं भूरूपयोः।शिशौ क्री रवेरखवयोवालिशस्तु रियो
पिताबालाभ्रषया॥ तरेमेधावि ति हेमः॥मतोरथ तुस्पेदमि त्यरू॥ ब्रह्मणमाणवे ति निपातनाण्णः त्वं।आल्प इति कन्श
रम्भे दे माणवको बाले कुपुरुषे चे तिरभसः॥ द्वयसमिति थति स्थमीति योगविभागात्कः॥ वयः पक्षिणि वाल्यादौ
वयो यौवनमात्रक इति विश्वः॥तरति।तॄ प्लवनतरणयोः॥ त्रो रस्पलो वेत्तुवन्॥ तरुणं स्तु जवसु ष्पेना गुरुवके
पुनि त्रिषु इति विश्वः॥ यौति यु मिश्रणे।यो।कनिन्युवृषी तिकनिन्॥त्रि॥णि॥प्रगतं वयोऽस्य ति इति॥अजिरशिशिरे ग्गौ

बालस्तु स्यान्माणवको वयस्थस्तरुणो युवा॥ प्रवयाः स्थविरो वृद्धो जी
नो जीर्णो जरन्नपि॥४२॥ वर्षीयान्दशमी ज्यायान्पूर्वजस्त्वग्रियोऽग्रजः॥

रेति निपातः॥ स्थिरादय इति किरच्॥ तिष्ठतेः कुरच् स्तु पाणिनीयः॥ वर्धते स्म वृधु वृद्धौ॥ गत्यर्थेति क्तः॥ वृद्धः॥ ओप्यायी वृद्धौ॥ स्थविरे
च वृद्धः शैलेयगुग्गुल्वोरिति हेमः॥ जिनाति स्म॥ ज्या वयोहानौ॥ क्तिः॥ ग्रहिज्येति संप्रसारणं॥ हल इति दीर्घः॥ ल्वादिभ्य इति
तिनत्वं॥ जीर्यति स्म॥ जॄष् वयोहानौ॥ गत्यर्थेति क्तः॥ जीर्यति तृन्॥ जरन्॥ ४२॥ अतिशयेन वृद्धः॥ प्रियस्थि
रेति वर्षादेशः॥ द्विवचनेतीयसुन्॥ दशमोऽवस्थाविशेषोऽस्यास्ति वयसि पूरणादितीनिः॥ अतिशये॥

अ॰ कु॰ टी॰ नवृद्धस्य चेति ज्यादेशः ज्यादादीयस इतीत्वं॥ त्रीणपतिवद्धस्य॥ पूर्वस्मिन्काले जातः सममपाजनतऽः अग्रजात अग्र्याय वृ
१२९ द्धौ वे तद्यः॥ अग्र्यस्याग्नीवो वा घंद्रिमइतिपाठः॥ अग्रतपश्चादिमच्॥ अग्रेजातः त्री॥ प्रथमजातस्य जघन्येऽवरकाले
जातः ड्ः॥ अतिशयेन युवा अतिशायन इति इष्टन् छिवचनेति मतुन्॥ युवाल्पयोः कनन्यतरस्यां कनीयानपि॥ पश्चे
स्तुल्ड्रेति पराग्नादिलोपगुणे॥ अवरस्मिन्काले जातः ड्ः अनुपश्चाजात ऊपसर्गे चेति ड्ः पंच॥४३॥ अल्पार्थे न
ञ्॥ दुष्टं बलमस्य व्यतिस्म॥ छो छेदने॥ गत्यर्थेति क्तः॥ ब्लायतेस्म वा क्तः॥ शाच्छोरन्यतरस्यामिति त्वां शातइतिवापाठः॥

जघन्यजे स्युः कनिष्ठयवीयोवरजानुजाः॥४३॥ अमांसो दुर्बलश्छातोव
लवान्मांसलोंसलः॥ तुंदिलस्तुंदिकस्तुंदी बृहत्कुक्षिः पिचिंडिलः॥४४॥

तत्र लैपेदुः गतो क्तः॥ दुर्बलो निशितेस्यात् ता॥ शित ग्रातवि मौर्त्विष्णु इति तालव्यादौर भसः॥ त्रीणि व मांसस्यास्तिम राम
तुपमासम मे त्वत्स्यामि सिध्मादिलच्॥ अंसो स्यास्तीव स्यांसाभ्यां कामबले इतिलच्॥ त्री॥ अतिशयितं तुंद १२९
सरमस्य॥ तुदादिभ्य इलच् चादिनिपातो॥ तुंदिभ इति पाठे तुंदि वलिवटेभः॥ बृहत् कुक्षिरस्य॥ अतिशयि
तं पिचिंडमुदरमस्य पिच्छादित्वादिलच्॥ पंचस्थूलोदरस्य॥४४॥

अवनमनं नासिकायाः नतेन नासिकायाः संज्ञायां टीटच् न्नटच् ॥ अवटीटं अवभ्रटं च नासिकायानतमस्ति अस्या अर्शआद्यच् । अवटीटा । अवटी अवनता च नासिकास्य पुरुषस्य ॥ अर्शआद्यच् ॥ त्रीणि चिपीटनामस्य अवनताके शस्य ॥ केशाद्वो न्यतरस्या पञ्चेइति वनो त्रीणि प्रशस्तकेशस्य ॥ स्थूलकेशस्य ॥ स्थूलकेशस्य वा ॥ वलिः चर्मसंकोचो स्यास्ति पामादित्वान्नः ॥ वली तिभः ॥ धूम्रश्च मवितः ॥ ४५ ॥ विकलमंगमस्य । पवने ॥ छतीति वा विच् ॥ पोगंडराकदेशोस्य । पोगंडो विकलांगक इति रत्नकोशः ॥ पोगंडो विकलांगः स्यादिति हलायुधश्च ॥ अपोगंडइति पाठे नञ्समासः ॥ अपोगंड इत्यन्ये त्रीणि

अवटीटोऽवनाटश्चावभ्रटो नतनासिके ॥ केशवः केशिकः केशी वलिनो बलिभः समौ ॥ ४५ ॥ विकलांगस्तु पोगंडः खर्वो ह्रस्वश्च वामनः ॥

के विकलांगे च भी रुकक इति विश्वः ॥ हे स्वभावन्यूनाधिकांगस्य ॥ खर्वति । खर्व गतौ ॥ अच् ॥ खर्वं संख्यांतरे ऽको ब्दंती विवामनके त्रिषु ॥ ह्रसति । ह्रस्यते ॥ ह्रस शब्दे ॥ तुल्वादिः ह्रस्वो न्यक् खर्वयोस्त्रिषु ॥ वामयति ॥ टुवमन्त उद्गिरणे न्याद्यादित्वाल्ल्युट् । मितां ह्रस्वः इत्यत्र वा चित्तविरागे इत्यनेनित्यं वर्तते ॥ इति हृत्तिकृत् । वामनो नाम्निः खर्वे च त्रिषु पुंसि नागे ऽगे दिग्गजोऽङ्कोटवृक्षे ॥ अथवा वामो ऽस्यास्ति पामादित्वान्न इति स्वामी त्रीणि खर्वस्य ॥ ।

अ.टि.
१३०

खरीतीव्रगां नासिकास्य स॰ खुराभ्यां नस्वापदेनासिकायां इत्यच्॥ न मादे शाश्च॥ पूर्वपदात् दिति णत्वं॥ द्वे तीव्रगनासिक
स्यापि गता नासिका या आदिभ्यो धातुजस्येति समासः वर्गेवि कव्यः॥ खर – चेति णकटायना खप्रत्ययः॥ विखुः वि
ख्र विग्यः॥ विग्रो विख्रकुर्वि नासिकइति रभसः॥ विनासाद्धतबांधवेति नुरेपदन्त इति न भस्र॥ विगतया नासिकयोपलक्षि
तेत्यर्थः॥ द्वि गतनासिकस्य॥५६॥ खुरस्रव नासिकास्य प्राग्वत्॥ द्वि पश्चखुर समदृशा नासिकस्य प्रगते विरले जानु

खरणाः स्यात् खरणसो विग्रस्त्वगतनासिकः॥५६॥ खुरणाः स्यात् खुर
णसः प्रज्ञुः प्रगतजानुकः॥ ऊर्ध्वज्ञुरूर्ध्वजानुः स्यात् संज्ञुः संहतजानुकः॥५७॥

नी यस्य प्रभसभ्याजानुनो ज्ञुर्द्वे वातादिना विरलजानुकस्य ऊर्ध्वजानुनी यस्य॥ ऊर्ध्वाद्विभाषेति ज्ञुः॥ द्वे ऊर्ध्व
ज्ञानुकस्य संहते जानुनी यस्य॥ प्राग्वत् ज्ञुः द्वे संलग्नजानुकस्य प्रज्ञुः प्रगता जानुस्यात् प्रज्ञोप्यत्रे
वदत्यपते॥ संज्ञु संहतजानौ च भवेत् संज्ञोपि तत्र द्वि॥ ऊर्ध्वज्ञुरूर्ध्वजानुः स्यादूर्ध्वज्ञोप्यूर्ध्वजानुके इति साहसांकः
५७॥

राम
१३०

इलति॥ इलस्वप्ने॥ अचूडलयोरैक्यं॥ यङ्॥ आसर्वत्तृइज्यते॥ इदेवा॥ इड्स्कतो॥ घञ्॥ अच्॥ वावध्नाति॥ कर्णे विधयतेवा॥ बंध बं
धने॥ इ॥ मिमर्त्ती तिकिरन्च॥ इ श्रवणा॥ शक्तिडी नस्पकोउज्चाति॥ उज्ब आर्जवे॥ अच्॥ यङ्लुकुड्रल हूल्ला॥ आर्जवमः स्य॥ शकंध्वादिः॥
कुष्टेदृत्त्वप्रभेदेनात्कुज्वेस्याह्रस्व्यलिंगकः॥ गडति॥ गडति॥ गडति॥ गडतेवा॥ गडसेवने॥ बाऊलका गल्लस्यात्निसिध्यादित्वा
च्च॥ गड॥ एष्ठएष्टेडे कुज्वेङ्कु ल्मित करोस्य॥ कुरपतेवा॥ कुरा आक्षेपकरणयोः॥ इगुपधात्किदिती॥ कुणि कर्सकल्न
दकद के ताकुकुकरेन्चा॥ मिधेयवत् निसर्गतः॥ कुणि पंगुपोगंडा इतिनाममालायामार्थातर दीर्घो नापि ह्रे॥ णादिनाव्ककक

स्या देडे बधिर कुज्बे गडुलः कुकरे कुणिः॥ एष्यिरल्पतनो श्रौ रगः पंगो मुंड स्क मुंडिते॥ ७॥ बलि
रः केकरे खोडे खंजल्लि भुजराव णः॥

रस्य॥ स्पृशति॥ स्पृशतेवा॥ स्पृश संस्पर्शे॥ छस्पि॥ टक्षिपासिति
सा धकः॥ छछति॥ पछ्यतेवा॥ पर्षति॥ एष्टब्यतेवा॥ छुश्ची मार्या॥ पृष्ठ सेचनेवा॥ अल्पातनु रस्य॥ द अल्पशरीर
स्य॥ श्रोणति॥ श्रोण संघाते॥ अच्॥ पतते॥ पनस्तुतो॥ बाऊलकाड्डु॥ स्त्रियां॥ गो श्चे तु डुः॥ ह जंघा ह्रीनं स्यामुच्य
ते॥ मु [illegible]॥ मुंडो मुंडित शीर्षमी॥ रादीदेत्यांतरे इति हेमः॥ मुंब्व तेस्म क्तः॥ हू खंडितकेनास्य॥ ७८॥
[illegible] संवरणे संचलने च॥ बाऊलकात्किरन्च॥ केम्ह द्विकलुशी नमस्प कुन्योले लितिट॥ इलंतादित्सन्तु

अ॰ हि॰ ॥ कूटे रेचलिके करा विति रभसः ॥ हि॰ खोडति ॥ खोड गतिप्रतिघाते ॥ अच् ॥ खंजति ॥ खजि गतिवैकल्ये ॥ अथ खंजके खेड

१३१ खोरा विति रभसः ॥ हि॰ जरा श्लाघा दद्वरा ऑवर्ची नाड्यानराया धाम्नि लिंगा ॥ जलति ॥ जल घातने ॥ बा कुल काद्लच् जद्ल

इति मुकुट ॥ जट संघाते ॥ कालयति ॥ काल यति ॥ कुलच्छे पे च राद्दिः ॥ राकुच् ॥ अपि द्रवते ॥ द्रुड् गतौ मितद्रुरादिडु बष्टि भाग्

रि रिलनोप ॥ त्री ॥ तिल सनन इति ख्यातस्य ॥ लि तिल इवे प्रतिकृताविति कन् ॥ खकालके ॥ हि॰ देह स्थितिलस्या ॥ द्यां ॥ आ

यस्या भाव ॥ अर्थाभिवेव्यय्री भाव ॥ नरोगोस्या ॥ अरोगस्य भाव ॥ ब्राह्मणादि त्वाछ्यन्नः ॥ हि॰ कितेव्याधिप्रतिकारे इति

जटुलः कालकः पिप्लुस्तिलकस्तिलकालकः ॥ ४९ ॥ अनामयं स्यादारोग्यं चिकित्सा रुक्

प्रतिक्रिया ॥ भिषजौषधभैषज्यान्यगदो जायुरित्यपि ॥ ५० ॥

सन् चिकित्सा नां अप्रत्ययात् रुक्

॥ प्रतिक्रियातिरसत्नं हि॰ रोग विचारणस्य ॥ भेषयति भेष ययगपंत ॥ अच् ॥ भेषजयति ॥ अन्येष्वपी ति ॥ डः भेषजापगतिं राम

त्रमे ॥ आतोनु पेतिका ॥ भेषजइदं तस्येद मित्यण ॥ अनंतावसथेतिह भेषजादितिदे स्वगदे त्वमित्यन्ये ओषधस्येदं १३१

औषधेरजातावित्यण भेषजमेव अनंते तिष्यम् ॥ गद विरुद्धं नगदोस्मादिति ॥ जयति रोगान् ॥ जि अभिभवे कृवापाजी

[illegible] ॥ ५० ॥ ॥

रुजति देहं रुक्॥ रुजो भंगे क्विप्॥ रोजनं वा संपदादि क्विप्॥ पृक्षुगुपधेति कः॥ राप्र मिदा द्यङ्॥ वा रुजा लामम भंगयो रितिङे भः

॥उपतापयति॥ तपदाहे॥ चुरादिः॥ अच्॥ उपतपनं वा॥ तपसंतापे घञ्॥ उपतापो गदे तापे इति हैमः चं ध्वङ्ः॥ रुजति

पृह रुजे ति घञ्॥ रोजनं वा भावे घञ्॥ विविधा आधयो स्मात्॥ व्याधानं वा॥ उपसर्गे घोः॥ किः॥ गदतीति अच् गदः कुष्ठात्

जे रोगो दाप्रडुरणां तरे इति॥ अम रोगे भावे घञ्॥ आमपात्ये तेन पाप्रा परो॥ अन्येभ्योपीति उः॥ यद्वा॥ आमयत

मनेन वा मीञः हिंसायां रस्च॥ द्योवा॥ समस्तरोगस्य॥ क्षयति देहे॥ क्षि क्षये॥ अंतर्भावितण्यर्थः॥ अच्॥ क्षयो गेहे

स्त्री रुग्रुजा चोपतापरोगव्याधिगदामयाः॥ क्षयः शोषश्च यक्ष्मा च प्रतीश्यायस्तु पीनसः॥५१॥

कल्यांतेऽपचेपे रुजी ति हैमः॥ शोषति॥ शुष शोषणे॥ अच्॥ शोषः॥ शोष रोगापस्मारो रितिहैमः॥ यक्ष्यते वा यक्ष

पूजायां॥ चुरादिः मनिन्॥ शरीरराजयक्ष्म रोगः॥ प्रतिक्षणं श्यायते॥ श्यैङ् गतौ॥ श्यात्यधेति णः॥ प्रति श्यायते न

नया॥ आतश्चोपसर्गे इ त्यङि प्रतिश्याय पीनस्य ति सा यक्ष्म वा॥ णो अंतकर्मणि॥ णेक्षये वा॥ आतोनुपेति

कः॥ आपीनसः प्रतिश्यो श्यायास्या दितिरभसः॥ द्वे नासारोगस्य॥५१॥

अ॰ टी॰ १३२ क्षुवणं ॥ टु क्षु शब्दे सं पदादि भावे क्तः स्त्रीत्वम् ॥ स्त्रियां क्षुत क्षुतं द्वे छिक्केति ख्यातस्य ॥ क्षव क्षुते राजिका मांच ॥ त्री शिङ्घिकाया
कासमेत नेन ॥ कास्य शब्द कुत्सायां ॥ इज श्चेति घञ् ॥ क्षोत्पतेन ॥ टु क्षु शब्दे ॥ हि जोक्षु च ॥ क्षव क्षुकासे छिक्कायामिति हेम
चंद्रः ॥ हिक्कति ॥ मार्ग गतौ ॥ बाकुलकात् फ स्यं स्वछोरित्यूट् ॥ ओफुराः संज्ञापूर्वकि त्वादे त्वधेतिन वृद्धि ॥ मण ॥ शाव तिष्ठ
गतौ ॥ शो फ ओषधिभेदे स्यात् क्षुक्त तेत्व विवक्षितेऽस्मिं दिमः ॥ श्वयति अनेन ॥ टु ओ श्वि गति वृद्ध्योः ॥ हि जाक्षुच ॥ त्री रि ॥ स्फुट
गतौ ॥ पथादपस्थेति मुकुटे नोक्तं तन्निर्मूलं स्फुटनं ॥ स्फुट विकसने ॥ घञ् ॥ पादस्य स्फोटः पाद स्फोट यति वाक मेरप

स्त्री क्षुत क्षुतं क्षवः पुंसि कासस्तु क्षवथुः पुमान् ॥ शोफस्तु श्वयथुः शोथः पादस्फोटो विपादिका ॥ ६२ ॥ किलासंसिध्मे कच्छ्वां तु पामपामा विचर्चिका ॥ ६४ ॥ विपद्यतेनया ॥ पद गतौ ॥ रोगाख्यायां ण्वुल् बहुल

हे पाटनरोगस्य ॥ ६२ ॥ किलति ॥ किल श्वैत्य क्रीडनयोः ॥ इगुपधेति कः ॥ अस्यति ॥ असु क्षेपणे ॥ अच् ॥ किलं च तदसं च
यद्वा केवलनाम्नि ष्ठ घण्ड ॥ किलमस्यति ॥ अण्य ॥ किलेव श्वैत्ये तामस्तिवा अस्मदी सोऽच् ॥ सिध्यति षिधु गत्यां ॥ बाकुल सम
कात्म कुपादस्फोटेघत्वेका ॥ पुष्पिकिं लासं सिध्मली तिचेति ख्यातस्य ॥ हे मेकषांशतेरख्याते स्य ॥ कषति ॥ कष हिंसा १३२
यां ॥ क स्मेछचे ॥ त्सु तू ॥ पापेत्संग पैशोपणे ॥ मनिन् ॥ पापतेद हो स्मा हा ॥

पारस्त्वगे।पिबति देहं वा स्त्रियां तु मन इति नङ्ग् प्र॥ डखुभा भ्यां इति डपू॥ वा विचर्च्यते॥ वर्च अध्ययने॥ रोगाख्यायां ण्वु
रा वुल्वु चत्वारि खसुरोगस्य॥ कंडयनं॥ कंडू ञ् गात्रविघर्षणे॥ कंड्वादिभ्यो यक् संपदादि क्विप्॥ अप्रत्ययात् खर्जनं खर्ज
नं खर्ज मार्जने च वाव्यथने॥ कृषिचमी तनु खर्जु॥ खर्जूरी की टकंड स्थितिर्हेमः। त्रीणि विस्फोटति॥ स्फुट विशरणे॥ अच् पू
॥ करणे घञ्वा॥ पिटति पिट शब्द संघातयोः कुन्॥ पिटनस्यात्तु विस्फोटे संज्ञेषायामभ्यपतेइति हेमचन्द्रः स्त्रियौ पिटकादि
त्येषकादि विस्फोटादि विटिका स्त्रियामित्यमरमालायां च कारादिरपि है॥५३॥ व्रणति॥ व्रणशब्दे॥ अच्॥ यद्वा॥ श्रा

कंडूः खर्जूश्च कंडूया विस्फोटः पिटकः स्त्रियाम्॥५३॥ व्रणोऽस्त्रियामीर्ममरुः क्लीबे नाडीव्रणः
पुमान्। कोठो मंडलकं कुष्ठश्वित्रे दुर्नामकार्शसी॥५४॥

णयति॥ व्रण गात्रविचूर्णने॥ अदंतः अ
च॥ इरति स्तु खं॥ इरगतिप्रेरणयोः॥ बाकुलकात्मन्॥ इयति॥ ऋगतौ॥ अर्ति पृ वपी त्वसुत्री शिनाख्या व्रणः॥ एकं मत्रण
जतो व्रणस्य॥ कुंठति॥ कु विश्वति घाते॥ अच्॥ आगामराम्मत्रस्यानि मल्व्यात्वलम्॥ मंडलमि वइ वेश्रति कन्॥ मंडलाकारकुष्ठस्य
॥ कुष्णात्यंगं कुष्ठनिष्कर्षी॥ इतिकुष्णिनीतिकन्॥ कुसितं॥ तिष्ठति वा॥ स्तु यीति षः॥ कुष्ठं भेषजोगयो रिति हेमः॥ श्वेतते॥ श्वितावर्णे
स्फायितंचि तिरक् देधेत कुष्ठस्य॥ दुष्टनामास्य पापरोगत्वात्॥ दुः स्त्रादि ऋच्छति लगतौ अर्त्तेर्व्याधो सुट् वेत्य स्तुन् रोगुरोगस्य॥५४॥

अ॰टी॰ आनह्यते ॥ णह बंधने ॥ घञ् ॥ विबंधनं ॥ बंध बंधने ॥ घञ् ॥ आध्मानं करणे वा घञ् ॥ द्वे आध्मातस्य ॥ गृह्णाति मलमग्निमन्द
१३३ उपादाने ॥ कृत्यल्युटो बहुलमिति ॥ प्रवहति ॥ ण्वुल् ॥ प्रवाहिका रोगाख्यायां ॥ ण्वुल् ॥ रुक् रोगः ॥ प्रवाहिका रोगः ॥ ग्रहणी रोगस्य प्र
च्छर्दनं ॥ छर्द वमने रोगाख्येति ॥ ण्वुल् ॥ वमनं ॥ टुवम उद्गिरणे ॥ इक् कृष्यादिभ्यो ॥ द्वितीयः ॥ द्वे च वमथुः पुंसि
वमने गजस्य करणी करे त्रीणि वमनस्य ॥ ५४ ॥ विदनं विद्रं वक्रम् अन्यत्रापि संज्ञाछंदसोरिति रक् ॥ यङ् ॥ विद्रावस्वपने फल

॥ आनाहस्तु विबंधः स्याद्ग्रहणी रुक्प्रवाहिका ॥ प्रच्छर्दिका वमिश्च स्त्री पुमांस्तु वमथुः समाः ॥
॥ ५५ ॥ व्याधिभेदा विद्रधिः स्त्री ज्वरमेहभगंदराः ॥ अश्मरी मूत्रकृच्छ्रं स्यात्पूर्वे शुक्रावधेस्त्रिषु ॥ ५६

शयने आतश्चोपसर्गे इति कः ॥ विद्रं धीयतेस्मात् ॥ डुधाञ् कर्मण्यधिकरणे चेति किः ॥ यङ् ॥ विद्रुस्य धानं ॥ इषेष्यादि
भ्यः ॥ ज्वर रोगे ॥ अच् ॥ ज्वरणं वा ॥ तात घञ् णिलोपस्य स्थाति बहुलं दृहि मेढ इति ॥ मिह सेचने ॥ अच् ॥ मेहनं वा घ राम
ञ् ॥ भगं दारयति ॥ नगे च दारे रिति खच् ॥ अश्मानं राति ॥ आतोनुपसर्गे कः ॥ गौरादि ॥ मूत्रे कृच्छ्रमत्र विद्रध्यादी १३३
नां व्याधिभेदानां अश्मरीपर्यन्तं अस्मर्यन्ताः स्त्रीनाम्नी इत्येके ॥ इतः परं शुक्रशब्दात्प्राक् पठितावाच्यलिंगा इत्यर्थः ॥ ५६

रोगं हरतीति तच्छीलः पुंसु पीतिरिति ॥ अगदमरोगं जंतुं करोतीति कर्मण्यण् ॥ कोरस्य त्यागदस्येति युक् ॥ भिषजति भिषक् ॥ ण्ड
रुजये ॥ कंड्वादिभ्यो यक् ॥ क्विप् ॥ विद्यामधीते तद्वेद इत्यण् ॥ चिकित्सति । कित व्याधिप्रतिकारे इति सन् तातव्युल् ॥ पंच । वृत्ति
स्यात्तिवृत्तेः ॥ वार्त्तानुवर्त्तने चाति गणे कण्वा श्रुतेः ॥ दंतयो । निःसारो गयो ॥ क्लीबे भिम तारुजो क्लिष्टु भिक्रांत
आमयात् ॥ निरामय इति समासः ॥ निरामय स्याः दे के विगतामय इति हैमः ॥ निरामयस्क पुंसि स्यादेडके तिक

रोगहार्यगदंकारो भिषग्वैद्यौ चिकित्सके ॥ वार्त्तो निरामयः कल्य उल्लाघो निर्गतो गदात् ॥५७॥

जे इति विश्वमेदिन्यौ ॥ कल्यास्तु साधुः ॥ तत्र साधुरिति यत् ॥ कल्यं प्रभाते मधुनि सज्जे दक्षे निरामये कल्या
कल्याणवचिस्यादिति हैमः ॥ उल्लाघ तस्मन्लाघ सामर्थ्ये गत्यर्थेति क्तः ॥ उल्लाघ्यते स्मेति वा ॥ अनुपात फुल्ले
ति साधुः ॥ उल्लाघो नीरुगात्मपी स्वचीति रोगयोरपीति हैमः ॥ चत्वारि रोगनिर्मुक्तस्य ॥५७॥ ॥

अ॰ टी॰ ग्लायति स्म। ग्लै हर्षक्षये। गत्यर्थेति क्तः॥ संयोगादेरिति नत्वं॥ ग्लानशीलं॥ ग्लाजिस्थश्च ग्स्नुः॥ द्वे रोगेण क्षीणस्य आमयो
१३४ ऽस्यास्ति॥ आमयस्य दीर्घश्चेति विनिः॥ विक्रियते स्म क्तः। विकृतो रोगपरिष्कृतः। विभक्तस्त्वेति हेमः॥ व्याधिः संजातोऽस्य तद
संजातं तारकादिभ्य इतच्॥ पटद्दोचनीरोपलेरमः॥ आतोतीति तुर त्वरणे। अतश्शुपधात्केति॥ कादिः। छान्दसा
अपि क्वचित् भाषायां प्रयुज्यते॥ इगुपधेति कः॥ तुतु वस्तु आतुरयति॥ अस्वस्थत्वादिति त्वरणे। अतश्शुपधात्क
इति माधवः॥ एवं तत्रपधास्युः॥ भावस्थित्यः॥ रोगं तस्य गुपधत्वाभावात्कष्टत्यापि॥ आतोरत्यातुरः॥ आतरति रोगं वेति

ग्लानग्लास्नू आमयावी विकृतो व्याधितोऽपटुः॥ आतुरोऽभ्यमितोऽभ्यान्तः समौ पामनकच्छुरौ॥५८॥

त्वामपि चिंत्यं तुरे रुकारूपाभावात्॥ तरते शिष्टरूपासंभवाच्च॥ अभ्यम्यते स्म॥ अम रोगे। चुरादिर्न। णिचो वैकल्पिकत्वा
णिजभावे इडं अमति स्म वा॥ अम गतौ॥ गत्यर्थेति क्तः। रुष्यमत्वरेति वेट्॥ इडभावे अनुनासिकस्य दिदीर्घः॥ समः रोगिणः राम
पामास्यास्ति पामादित्वान्नः॥ कच्छुरस्यास्ति॥ कच्छ्वा ह्रस्वश्चेति रः॥ कच्छुः रास्नकरिव्या चर्मरोगः स्पर्शयोरपि। कच्छु १३५
र पुंश्चले कच्छूयुक्तापि इति विश्वः॥ द्वे विचर्चिकायुक्तस्य॥५८॥

हरिज्ञाति ॥ हरिध्व क्षद्रुगतौ ॥ दरिज्ञातेयजोपस्थेतिमाधवः ॥ दद्रुरस्यास्ति ॥ पामादित्वान्नः ॥ दद्रुणांगरूक्षस्ततियामादिषु पाठात्
वान्नः ॥ दद्रुघ्नासौ रोगश्चेडकोऽरूक्षो घडतिरूक्ष ॥ दद्रुरोगोस्यास्तिद्वंधोपतापनाति ॥ ६ ॥ अर्शोसिसंस्य ॥ अत्रआद्यच्च्वअर्शो
रोगिनश्चुनः ॥ हेम्नलव्याधिमतः ॥ वाहोऽनिशयितोस्यवातः ॥ सौरप्यांकुकेतिनी ॥ वातरोगस्यास्ति ॥ द्वंधोपेतिनी ॥ हेसहगति
सारेरगवर्त्ति ॥ अतिसारोस्यास्ति ॥ पाग्वदिनिः कक ॥ ६ ॥ अतिसारवतः ॥ ५९ ॥ क्लीन्नस्यज्ञप्रत्यय ॥ चुल्लविल्लपिल्लारेलाः

दद्रुरोगी दद्रुणः स्यादर्शोरोगयुतोऽर्शसः ॥ वातकी वातरोगी स्यात्सातिसारोऽतिसारकी ॥ ५९ ॥
स्युः क्लिन्नाक्षे चुल्लचिल्लपिल्लाः क्लिन्नेऽक्ष्णि चाप्यमी ॥ उन्मत्त उन्मादवति श्लेष्मलः श्लेष्मणः क-
फी ॥ ६० ॥

अस्यवर्द्धे ऋथोत्सर्थेचरथुगतिः क्लेदरोगश्चनादिवाच्य ॥ तस्त्र ऋथुयेगात ॥ प्रकृणोपिचिल्लः ॥ एवगेवरा चुल्लस्यपिल्लवल्ली
चलोचने ॥ क्लीन्नास्त्रानीतिहेम ॥ उन्मादयतिस्म ॥ मदीदर्प्पौ ॥ गत्यर्थेतिक्तः ॥ नध्याख्यातिननु लंउन्मत्तोपिमंकुरं स्याधन्ने
उन्माद मुक्तयोरितिहेमः ॥ उन्मेदनंधत्र ॥ उन्मादोस्यास्ति वत्‌रुप ॥ ६ ॥ वातश्वकतचित्तस्यश्लेष्मास्यास्ति सिध्मादिभ्यश्चेति
लच ॥ पामादित्वान्नकपोस्यास्ति द्वंद्वेपेतिनिः ॥ त्रीणि ॥ ६० ॥

अ. टि. न्युब्जनं ॥ उब्ज आर्जवे ॥ घञ् ॥ न्युब्जत्वं न्युब्जौ पाराकूपतापयो रिति माधवः ॥ न्युब्जः ॥ पृष्ठे चक्रत्वकारि यस्यास्ति ॥ अरत्न्यादयश्च

१३५ ॥ रुजा रोगेण ॥ कुब्जे कुरुके न्युब्जो वर्तते ॥ न्युब्जः कुब्जः कुशे स्तु विभेदो मुखे पिबन्युब्जे कर्मशिंतरी फले इति हेमचंद्रः ॥ एकस्य

कु ॥ उन्नतानाभिरस्य स्तुन्भते ॥ तुदि तोडने ॥ सर्वधातुभ्य इन् ॥ तुंडिच त्रिवटेभ्य सिध्मादिलाल्लच ॥ तुंडिलः इति पाठे तुदादि

भ्य इलच धत्वाग ॥ उन्नतनाभियुक्तपुरुषस्य ॥ किलासमस्यास्ति हो पेतिनिः ॥ सिध्ममस्यास्ति सिध्मादिभ्यश्चेति लच् सिध्माल

न्युब्जो भुग्ने रुजा वृद्धनाभौ तुंदिलतुंदिभौ ॥ किलासीसिध्मलोऽधोऽदृग्मूर्छाले मूर्तमूर्छितौ ॥६२॥

मस्य वीक्षतौ वाचावत् किलासिनी तिवा ष्यः ॥ २ ॥ अंधयति ॥ अंध दृष्ट्युपघाते अच् ॥ न दृक् ॥ अचक्षुः ॥ मूर्छास्यास्ति सिध्मादि

त्वाल्लच् ॥ ... शरीरं गार्द्वेति व्याख्यात ॥ मूर्छतिस्म ॥ मुर्छा मोह समु राम.

छ्राययोः ॥ मूर्छालः ॥ नरव्याध्याख्ये तिमनलंमूर्तं स्यात्रिषु मूर्छालेकार्वितेमूर्हि मत्यपीति विश्वमेदिन्यौ ॥ मूर्छाजाता १३५

स्य ॥ तारकादित्वादितच् ॥ मूर्छितं मोह समुछ्राययोः ॥ त्रीणि मूर्छावतः ॥ ६२ ॥ ॥

साचत्यते नमु चूर्णकयति वा॥ऋजेन्द्रेति साधुः॥शुक्रं तु रेतो॥क्तिरुजोरिति ङीमः॥ तेजयति॥तिज निशाने॥असुन्॥री
रयाति गतिरिंभस्याम्यो॥स्फुरीभ्यांनुडुः त्यमुन्॥विशेषेण इते ते रेषणाये॥स्फुरीभ्यांनुडे॥अच्॥इज गतिकुत्सीनयोः॥अव
वचयोरभेदः॥वीज्यते वा॥घञ्॥कुत्वं तु न भवति चजोरित्यत्र कथ्यामितिवा॥न्निकिकृता प्रतीतत्वात्॥अस्मृच पनीष्ठ
यांसिटू त्वात्॥यत्॥विज्यतेनेन वा॥जी जव्यजने घञ्॥बीजं तु रेतसी स्यादाधाने च तत्त्वे च हेतावंकुरकारण इति हैमः

शुक्रं तेजो रेतसी च बीजवीर्येंद्रियाणि च॥

वीरेभ्यो हितं वे साधु॥तत्र साधुरिति यत्॥यद्वा॥वीरयति॥वीर्यते वा अनेन वा॥वीर विक्रांतौ॥अंश्रादिः॥अथो मत्वीर्यं
तेजः प्रभावस्य योः॥शुक्रे त्वा क्रौचेति हैमः॥इन्द्रस्यात्मनो लिंगम्॥इन्द्रियमिन्द्रलिंगमिति साधु॥इन्द्रियं तु चक्षुरादिषु
रेतसी नी हैमं वंद्रत्स भट॥मिनोति देहे प्रक्षेप्तं॥डुमिञ् प्रक्षेपणे॥कृवापाजी त्युण्॥अपिदीयते स्म॥दो अवखंडने
॥हेद्रुः पाजने वा...॥उत्तू॥उपसर्गस्येति॥व्हि॥भासुरित्यजोपः॥संज्ञापूर्वकत्वाद्द्वलीति दीर्घेनिष्ठ कनजलेन फलति॥फलति व्य
त्तो॥

अ॰ टि॰ टी॰ अन्ये म्नो पीतिडः ॥ यद्वा केशिरसि फणीति ॥ फक्क तिवा ॥ ॰ श्राग्व तुडः ॥ स्त्रेष्मति ॥ श्लिष्लू आलिंगने सावृ आतु श्योमनिन् ॥ छिव

१४८ चति ॥ त्वं चि संवरणे ॥ क्विप् ॥ यद्वा ॥ तनोति ॥ तनोतेरन श्चवइति कन्चू ॥ पुंसि तिषेत्वचइति अदंतोपि त्वक्स्त्वचवो नरयक्षास्फुर्व

: स्के चर्मणि पत्रके इतिरत्न कोशः ॥ त्वक् चर्मस्त्री वल्के चगुड त्वचि विशेषत ॥ अस्त जीरत्वक्स्पधरा असृग्वरे त्वके ॥ छ

पिरांति ॥ पिशम्अवयवे पिशेः ॥ किच्चेती तन् ॥ पिस्यतेस्मवाक्तः पिशितं मांसवाचकां पिशितमांस्मिकायां स्याशितिहैम ॥ न

मास्तु ॥ पित्तं कफः श्लेष्मा स्त्रियांतु त्वगसृग्धरा ॥ ६२ ॥ पिशितं तरसं मांसं पललं क्रव्यमामिषं ॥

रो षे वलमस्त्यस्मिन् अरर्शआद्यच्च ॥ मन्यते ॥ अं मनु ज्ञाने ॥ मनेर्दीर्घश्चेतिसः ॥ पलति ॥ पल्यतेवा ॥ अनेनवा ॥ प

लगतौ ॥ वृषादिभ्यश्चीति ली कलच ॥ पललं तिलमिश्रेस्यात्तुपललं प्राणिचूर्णितिच्या स्यतः ॥ पललंपाक मांसयोः तिलच्चू राम

र्णे पललस्करा दसेइतिहैम ॥ क्रव्यतेस्म ॥ क्तवम यः रयूता मितः ॥ अचोयतरलयोरेकतं ॥ कूरयते ॥ कू २३६

ङ् ॰ गताविति स्वामी ॥ आमिषति ॥ मिष स्पर्द्धायां ॥ मेषतिवा ॥ मिलु सेचने ॥ इगुपधेतिकः ॥ षट् ॥

उतप्यतेस्म ॥ तपसंतापेक्त ॥ क्तश्च वंचं लश्च शुष्क मांसन्त्वं द्वयोस्फी तिरेमः ॥ शुष्कं चतन्मांसंचवल्लयते ॥ वल्लतेवा ॥ वलसंवरो खजादिसृदि
ति कारश्च ॥ रुधी रो ऽस्वाहरः ॥ वल्लूरामिति त्रिषुसंशुष्कमांसन्तुकरमांसयोरिति विश्वः ॥ त्रीणि ॥ ६३ ॥ रुणद्धि रुंधे ध्यतेवा ॥ रुधिर आवरणो
॥ इषिमुदिति कारश्च ॥ रुधीरो ऽसृगारके पुंसी क्लीबं तु कुंकुमामृतां ॥ असृज्यते ॥ असृत्तेपरो ॥ वा कुलकादजः ॥ न्त्सृजति वासृज
विसर्गे क्विप् क्विन्नप्रत्यये तिकुः ॥ क्विन्नप्रत्ययो स्मादितिकु त्वी हिः ॥ ऋत्विगदधृक् स्त्रगिति हिंस्लिजः ॥ क्विन्न विहितः ॥ रोहति ॥ रु
तेवा ॥ रुहेरश्च लोबे तितस्य लोपः ॥ लोहितं रक्तं गोशीर्षे कुंकुमेच कु चंदने ॥ पुमान् तरं तरे भौमे च त्रिषु तद्वति असृक्ते ॥ बकुलमन्य

उत्तप्तं शुष्कमांसं स्यात्तद्वल्लूरं त्रिलिंगकं ॥ ६२ ॥ रुधिरेऽसृग्लोहितास्रक्तक्षतजशोणितं ॥ अत्रापिरक् ॥ अस्रकोणेक

चेपुंसी क्लीबमस्रक्तिशोणितेइति विश्वः ॥ रज्यतस्म ॥ रंजुरागे क्तः ॥ रक्तो नुरक्तो नी ल्यादि रंजते लोहितं त्रिषु ॥ क्लीबं तु कुंकु
मेताम्रे माची नामलके ॥ ऽसृक् छिद्रि ताजानं ऽसोरणाति स्म ॥ सोरणवर्णा गत्योः ॥ गत्यर्थ तीकः शोणते इतिमुकुन्दः श्विन्त्यः स
स ॥ चकु क्तते स्थाऽतान्मृग्यते ॥ चुक नाशने ॥ कुकुन्न ॥ वज्र शो णिते पु ॥ क्लियाकु क्वानुक स्तु समयोर्द्वयो रितिरभसः ॥ अन्तरस्य पि
चकु का मांतद्दयं मागसे पिचे तित्रिकांडशेषः ॥ अयं तु शुष्कं मास ॥ ठ तद्दयं तग तमांसविकिरोघस्य ॥ दहति ॥ क्रियतेवा ॥

अ॰टि॰टी॰ वृक्कौस्तु कुक्षौ चेति कथयन्॥ बाहुलकात्केवलो पि वृक्कपदं न कोशान्तरे प्रतिकां शं फ विरं वा थथो मुखं हृदयं तद्विजा ॥ति माछि स्व
१३२ स्यायतनं महदिति हृदयं मानसे वुक्को रसोर पि नपुंसकं॥ हृदि कुव्यक मलस्य चत्वारि पर्यायाः छस्ये के॥ मेद्यतिञिमिदा स्ने
हने॥ अस्थुन्यूघाग्नि लपत्ये॥ वपति॥ उप्यते॥ टुवप्बीजतंतुसंताने ॥ अच्॥ जितदाघड्डावपाविवरमे दसो रिति हेमः॥ वस
ति॥ वासे वस आच्छादने वा अच्॥ त्री॥ गि स्तु हं मांसं स्नेहस्य॥ द्वय॥ पश्चाद्भागे श्री वायाः ॥ शिरा मन्यते न यासं ज्ञायां ममजे ति

वुक्काग्रमांसं हृदयं हृन्मेदस्तु वपा वसा॥ द्वय॥ पश्चाद्ग्रीवा शिरा मन्या नाडी तु धमनिः शिरा

कश्यप॥ एकं स्त्री वा याग्॥ पश्चाद्भागे स्थि तशिरायाः॥ नाडयति॥ नाड्यते वा॥ तड भ्रंशे चुरादि॥ अच् इन नाडी नाले शरांतरे
॥ शिरायां गंडदूर्वा यांचर्यायां कुहनस्य च॥ तथा पटुहरणकाले॥ धमति॥ ध्मानेधमिसौत्र॥ अर्तिस्तृ॥ घ्रिति अनिः धमनिस्तु राम
॥ शिरादद विलासिन्यां चर्यो॥ शि॥ति॥ सिनोति॥ षिञ् बंधने॥ बकुलम न्यत्रापि तिरकु॥ श्री॥ गि॥ बकुलमन्यत्रापीति तालव्यादि १३२
रपि मापि वमनी स्कंधे स्नायु त मन्यां वयो षिति तालव्यादेरम सात्॥ शिनोति॥ शिञ् निशाने॥ ॥

बकुलमन्यत्रापि तिरस्कृत्रो ॥ ण ॥ तिलति । तिल स्नेहने ॥ इगुपधेति कः स्वार्थे कन् ॥ कुत्वम् ॥ तिलकोऽश्वमरोगाश्वभेदे
षु तालकालके । क्लिब सौवर्चले । क्लोम्नो न पुंस्त्रियां तु विशेषके इति विश्वमेदिन्यौ ॥ कवते ॥ कुङ् गतौ मनिन्
हेजयजि लाधारस्य ॥ मस्यते । मसतं वा । मसी परिणामे । क्विन् ॥ मास्ति । मस्कते ॥ मस्क गतौ ॥ अच् पृषोदरादिः ॥ गु
ध्यते गुरते वा ॥ गुरी उद्यमने अघ्न्यादय इति साधुः ॥ ३ मस्तकस्नेहस्य ॥ केटति स्म । किट गतौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥

तिलकं क्लोम मस्तिष्कं गोदं किट्टं मलोऽस्त्रियाम् ॥ ६४ ॥

॥ आगम शास्त्रस्यानित्यत्वान्नेट् । मलते ॥ मल धारणे ॥ अच् ॥ मलोऽस्त्री पापविट्किट्टेष्व् कृपणे त्वभिधेयवत् ॥
वस्मात् क मस्त कृपण विरमृत त्वा विन त्वा ॥ स्त्री पुंस रूपकास्व हादर देशे तेन रणाम स्वकू मजा कि रणिला ॥ १ मलस्य
॥ ६ ॥ अमति ॥ अनति वा ॥ अम गतौ सार्वधातुभ्यः ष्ट्रन् ॥ अमिचिमिदिशसिभ्यः क्त्रः ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न दीर्घः ॥ नुना
स्निक लोपो अतति वा ॥ अति बंधने ॥ ष्ट्रन् ॥ ॥

अ॰ हि॰ टी॰ अमियमिते स्यागितिमुकुरोपत्यस्तं स्त्रत्रं लपाणीनीयः ॥ पुरी स्तरं तनोतीति ॥ क्किप् ॥ गमादीनां कावि सुत्तुना स्मिक लोप

१२८ ं तुक ॥ पुरी तंतनोतीति पक्षे ॥ न हिवृती ती मूर्छे ॥ नहीवृतादौ अत्तु दात्तोपदे स्रोतिनलोप ॥ मुकुटस्य प्रमादः ॥ वस्य कलह

भावात ॥ सु रितद् स्त्रियामिति वाचस्पतिः ॥ गुल्मतस्मात ॥ गुडरक्षायां ॥ मक् ॥ भीमादयोऽपादाने ॥ प्लीहती ॥ प्लिहगतौ स्वृतु

स्तनश्री हल्लितिमाधुः ॥ हृ कुक्षि वामपार्श्व मांसखंडस्य वस्नै शरीर वस्त्र आच्छादने ॥ धाच्च वस्त तिज्य भोत ॥ वक्रू स्नं

अन्त्रं पुरीतद्गुल्मस्तु ॥ प्लीहा पुंस्यथ वस्नसा ॥ स्नायुः स्त्रियां कालखंडयकृती तु समे इमे ॥ ६६ ॥

चर्मस्यति पीअंतकर्मणि ॥ आतोनुपेतिकः ॥ स्नाति क्षारी शौचे ॥ बाऊलकाऽराम आतोयुक् ॥ विग ॥ कृतीः कालंच राम

तत्खंडंच यमनांसं पूर्वादिः ॥ माहिनामिति मलोपः ॥ आगम नित्यत्वान्तु कृसं यसंयमंकरोति ॥ किप्रत्यय कक १३८

तत्खंडं च यमनांसं पूर्वादिः ॥ माहिनामिति मलोपः ॥ आगमनित्यत्वान्नु कृसं यसं यमं करोति ॥ कि प्रत्ययकक

रंतु मक्ष स्नायुः काले यं कालखंड कइतिरभसः ॥ हृ उदरे दक्षिणभागस्थ मांसखंडस्य ॥ कलेजइति ख्यातस्य ॥ ६६ ॥

स्मरति ॥ स्तृ स्तृविभ्यां किदिति निः स्मंज्ञायां कन् ॥ मृत्तेर्नुस्थे तीः कन् ॥ किं त्वं तु स्वे ॥ तिरीधीमध्यायेअवकरपंस्यदंते ॥ स्पृहस्थ स्त्रवने ॥ आवकरपकेतिनिः ॥ जायते ॥ लङ्स्मा यांकुरादिः ॥ अनन्वत्री स्त्रिजालइतिरव्या तायाः ॥ कृप यस्ति ॥ कृ ष्वैवे कवी ॥ स्यंता देपेरगा वि त्वत्वंरवु लु ॥ अच इत्कदि तिङाम्या साध्येकुत्तपि ॥ पिजोदकंनेत्र मलां हृषिकं हृषि का पिञ्चेति वाचस्पतिः ॥ कषि हृषि भ्यामीकन्निति कनि हृषि कापि ॥ राकं मृत्स्मते ॥ मृत्पम्लावि घञ् ॥ प्रस्तृ यतेम्लुप्रस्लावे ॥ पेहृस्कवइतिघञ् ॥ छेम्

स्तृ ॥ ६११ कास्यं दिनी ला ला हृषि काते त्रयो मलिं ॥ मूत्रं अस्त्रावकञ्चारावस्करो वा मलं वा कृतम् ॥ ६०॥

त्रस्पत्रचा यति त्यज्यते चरतौ ॥ रापंतः ॥ घञ् अव कीर्यति ॥ अधस्त्रिप्यते कूरोरपू ॥ वर्धस्वं वस्कर इति स्तु दरासाम्य ते वा ॥ स्त्री की सम्पोति त इति कञ् साकि रश्मि वलि भ्योः न इति हुकु रो पन्यस्ता ॥ मूत्रे प्रयाती स्त्री यं स ओ तिस कृते वाति स्मतु निसार यितुं वाश केसतीन् ॥ ६०॥ गुपते ॥ गुड् रादे ॥ गुपुरु स्त्री स्तो वातिय पृष्ठ गुथ्येति साधुः पिपर्ति शरीरं ॥ ७ पालन पुरगायो ॥ ...भ्यामी कन् स्तृ दृभ्यां किच्चेतिङ कन् ॥ ॥

अ॰ टि॰ १३५ कि च्चः॥ उदोष्ठ्यपूर्वस्य चवीति वर्च्यते वा॥ वर्च दीप्तौ॥ असुन्॥ कुत्सायां कृविति ष्ठे ड इत्यनयोर्वा पूरुष॥ आतश्चोपसर्गे
इति कः॥ अड उपसर्गादिति षत्वं वेष्टि विष्ठः व्यासो क्विप्॥ तालव्यांतपाठे॥ विश प्रवेशने॥ विशति क्विप्‌ नवकल्प्यते॥ कस्तु
सामर्थ्ये॥ बाहुलकाद्रः लत्वाभावश्च॥ कं पालयति॥ कर्मण्यण्॥ मृहू॥ कं पते कपि चलने॥ तस्मिविशि तिकालनत्॥ कपी
तिनिर्देशात्लोपः॥ आगमशास्त्रस्यानित्यत्वं वा कृपानो स्त्री रोगे स्मृ स्यात्॥ घटादेः शकलं क्लीबे॥ ह्रिरेरिति खंडस्य क

गूथं पुरीषं वर्चस्कमस्त्री विष्ठाविशौ स्त्रियौ॥ स्यात्कर्परः कपालोऽस्त्री कीकसं कुल्यमस्थि च॥ ६८॥

[illegible]ति॥ कुस गतौ॥ अच्॥ कीकसः कृमिजातौ स्यात्॥ पुंसि कुल्ये नपुंसकं॥ सजातीयगणे गोत्रे देहे पिके ध्वितं कु
लमिति विश्वः॥ कुलेन भवं साधु॥ वा दिगादित्वाद्यत्॥ तत्र साधुरिति वा कोल्यतीति वा॥ कुल्यते वा॥ कुलसंस्त्याने॥ अ राम १३५
घ्न्यादिः॥ कुल्यः कुले ऽद्रवे माते कुल्या स्यात्ल्लिदिति पि च॥ कुल्यं स्यात्किकसं स्त्रेष्टे ज्ञेयं शूर्पामिषेऽपि च॥ पयःप्र
णाली सरितोः कुल्याजीवंती कोषधाविति विश्वः॥ अस्यते अंसिसं जिह्यांस्थि नत्रीणि॥ ६८॥

क मित्यव्ययं ॥ सुखे शिरसि च कं कालयति कलत्तेपि चुरादिः अच् ॥ यद्वा केकते ॥ क की गतौ ॥ बाहुलकान्न्यः कालन् ॥ ॥ कं ॥ नखांस
रहितशरीरास्थः कं वायुस्तस्मात् अतिके नश्यति वा के शरारुः वासेत्सूः संज्ञायां कन् ॥ केशरु निरूरुस्वः ॥ यद्वा कसति ॥ कस्यते
वा के शरीरे वा बाहुलकादेरुः स्वार्थे कन् ॥ ॥ कं पृष्ठवंशस्पर्के वायुरोटति ॥ रुट लुट प्रतिघाते च ॥ कन्निरु ध्यातेवाकरुन् ॥ वाढ
श ॥ कं रोदयति वा ॥ चुरादेः अच् इ ॥ ॥ कं स्पृशति ॥ स्पृशपते वा ॥ स्पृशास्पते शौ नेः ॥ स्पृशोम्बन् स्तुतो पृच्च स्वार्थे कन् ॥ यद्वा
पर स्पृशति ॥ आङः परस्मात् स्वनि स्पर्शाङ्कि चेती कुः ॥ बाहुलकात् परस्फार लोपः ॥ पर्शु रिवडवे प्रतिकृताविति कनिन्नः ॥ अभ्रा

स्याच्छरीरास्थि कंकालः पृष्ठास्थि तु कशेरुका ॥ शिरोस्थनि करोटिः स्त्री पार्श्वास्थनि तु पर्शुका ॥ हृदयी
अंगं प्रतीकोऽवयवोऽपघनोऽथ कलेवरं ॥ ॥ जातेरस्त्रविषयादयोपधात् ॥ ङीप्सृष्टिरपि परका पार्श्वास्थि ॥ दृश्यी ॥ अंगति ॥ अगि ग
तौ ॥ अच् ॥ अंगमात्रे प्रतीप्रतीकोपाययोः ॥ पुंसि ॥ प्रतीकं त्रिषु ॥ ... प्रधाने त्रिष्ट गवतिवां तिके घस्यति प्रतियते
वा ॥ इ ॥ ... ॥ अलीकादयश्चेति साधु ॥ प्रतीकोवयवेपि स्यात् प्रतिकात्रविलोमयो ॥ अच् ॥ यो ति ॥ पतिरूपो अच् ॥
अपहन्यते ॥ अपघनोऽङ्गमिति साधु ॥ चत्वारि कलेषु के मम ... क ननो वा करं ... दे ... लुक् ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰
१४०

गाते ॥ गाङ् गतौ ॥ ष्ट्रन् ॥ रा ति वा बा कुलं तरणीतिइणो गात्रं गजाग्रं जंघादि भागे थां गेकलेवरे इति विश्वमेदिन्यौ ॥ वपति उ वब्
अ र्त्रि ष्ट्वे पी लु मिः ॥ वपु क्लि बं तनौ शस्त्रा कृतावपि ॥ संहतिसंहते वा ॥ क तल्सु ट् इतिल्युट ॥ यद्वा ॥ संहन्यते स्मिन्नन्न
ता निक रणेति ल्युट ॥ मृगणाति ॥ शीर्य तेवा ॥ श्रृदि सायां ॥ कृष्ट ष्ट्क दीतिरन् ॥ वर्ष्मति ॥ वृष्यते वा ॥ वृषु सेचने ॥ तेनन् ॥ वि
विधं सुषादिग्ट्ट्ह्णातिअच् ॥ विविधेर्व्याधिभि र्गृ ह्यतेवा ग्रहवृ दि त्यप् ॥ विग्रहः ॥ काय विस्तार विभागे नार रणेः स्त्रियां ॥

गात्रं वपुः संहननं शरीरं वर्ष्म विग्रहः ॥७०॥ कायो देहः क्लीबपुंसोः स्त्रियोम् र्तिस्तनुस्तनूः ॥

नि
॥७०॥ चीयते ॥ अन्नादिभिः ॥ चिञ् दा चयने ॥ निवासइ तिघञ् ॥ चस्य कः ॥ कायः करैवे तम्हत्तौ संघेलक्ष्यभावयोः ॥
यमनुष्य तीर्थे कायांस्यात् ॥ दिह्यते ॥ दिह दिद ढचये ॥ मूर्छति ॥ मुर्छा मोह समुछाययोः ॥ क्तिघ रालोपः ॥ मूर्तिः पुनः अ
ति मायांका पं कापक विन्ययोर पि ति हैम ॥ तनोतितन्यतेवा ॥ भृमृशी तुः ॥ तनुर्वपुरु कचोरिति हैमः ॥ तनुकायं राम
त्व विस्त्री साश्त्रि पल्पे विरलेक स्त्रोड तिविश्वमेदिन्यो ॥ प्राणिजोतेरित्यङ्ग् राका दन्त ॥ ॥ १४०

पादस्याग्रं अग्रंहष्टं आर ध्वं अग्रगतं वा पदं ॥ पादयोगते इति समासः ॥ हे पदम् तेपदगतो ॥ पदरुजे इति घञ् ॥ पादेरूढ घन्तुराया त्ये शोभ्रत
तपर्वतं चरणो च मयूरे च पद्यते ॥ क्विप् ॥ स्वामी तु पदोः ष्ट्रिरिति पवनदं तन मस्यते पदन्ति त्यादेशविधानात् ज्ञापकात् ग्रेनु
घ्रदे सराव यापवित इत्याऊः ॥ अभ्रतिगदरणस्य अराकाथ त्विन स्रागघनं तद्दे तेपि तत् अहन्त्रेपि तत्प्रसंभवाच्च अतरा
व ॥ ओड् रपंकु कांककुदोभ्नीरति भाग्यो दाहररणमपि सगच्छते पद्यतेनेनरवनो पचेति घ्रोपिकरणाद न्यूतोपितिपदना
ह्याः दंतस्वामी मुक्त ॥ अन्हतिअनेनवा ॥ अहि गतो ॥ वक्रमादश्च मस्वेतिसाधुः अलस्पो डिडुरणः ॥ सहपाङ्गी चप्रश्रुत

पादाग्रं प्रपदं पादः पदङ्घ्रिश्चरणोऽस्त्रियां ॥७१॥ तद्ग्रंथी घुटिके गुल्फौ पुमान्पार्ष्णिस्तयोरधः ॥

यः ‍वरत्पनेन ॥ करणोतिल्फुटचेरणोअरत्नी बद्ध चादौ मूलेगोत्रे पारिपिच क्लीवं भ्रमरणादरयोःच त्वारि ॥७१॥ तस्यपा
दस्याग्रं ग्रंथिघोटते नयावा ॥ घुट परिवर्त्तने ॥ कन् ॥ गल्नति ॥ गल्पतेवा गल अदने ॥ कलिगजी भ्यांकगस्यो इतिफ
रु ॥ गर अतत्व वहे पादग्रं थ्योःतयोसु ल्फयोरधः ॥ पृष्यतेनेनवा ॥ पृष सेचने ॥ घणिष्ठश्च साधुः पार्ष्णिःत्वद
स्वेत्य पार्ष्णिःनी .... स्त्रीपुंसयोः पादमूले स्याद्ध्रजीनी कटाकिति रंति देवनराकपादपश्चाद्भागस्य ॥ ११

अ॰ टी॰ जायते ॥ जनी प्रादुर्भावे ॥ अचतस्म जयंच ॥ प्रसृता ॥ जंघत्यते ॥ कुटिलं गच्छति ॥ रंजेर्यङ् ॥ घुकुगं ताच ॥ अन्येभ्योपि दृश्यते प्र

१४२ सरति स्म ॥ प्रसृत्वपते स्म वागत्यर्थेति क्तः कर्मणि ॥ क्तेवा प्रकृतस्य तं गमनं प्रावाल्लै जायते ॥ दशजनि चरीतृकम ॥ जंघा पर्वाश्रो

ष्ठीवतिन प्रवर्त्तते ॥ अनुबंधष्टय सामर्थ्यात ॥ जनुरष्टवाल्ल दिः ॥ अष्ठिया मितिन्निति संबध्यते उपर्ण यते ॥ करोति ॥ रुरम्भजो

पस्त्वेतीक ॥ उरोः पर्वः अतिशयितमस्थियस्मिन्नमनु प्र ॥ आसादिवरिति साधुः स्त्रीरत्री ॥ ७२ ॥ सजति ॥ सज्यतेवा ॥ ष

जंघा तु प्रसृता जानूरुपर्वाष्ठीवदस्त्रियां ॥७२॥ सक्थि क्लीबे पुमानूरुस्तत्संधिः पुंसि वंक्षणः ॥

ष्वंज संगे ॥ सज्यसी म्नां स्थिन ॥ अर्यतेतेन ॥ ऋगतौ ॥ अर्त्तेरूर्वेति ॥ कुरुरादेशा श्च ॥ उरुरिति मुकुटः ॥ नरपालि

न्निर्यं तवी हिं साया मितिस्वामी ॥ तदपि न उपप्रत्ययवल्तो पर्यो विधायकाभानात ॥ उरोर्णोतेर्नु लोपश्चेत्यसत्वात्तत्वे

जानुपरि भागस्य तत्य ठरी बोल्लति ॥ वंच्यते ॥ बाष्टिकायां वा तायोंच ॥ वञ्चुकाध्मातो ॥ स्व ॥ वन्त ते ॥ वंक्षणा इ

ति स्वामी ॥ [illegible] ॥ वक्षणेन सह लोमं ॥ स्तुष्ट ॥ आदीनद्योर्तु मित्वना मितियोग विभागात्मम ॥ ॥ राम १४२

गोदानं ।ऌदक्षीलय्यां॥ इतुपधेतिकः ।गुह्यते । तिमुकुटस्य प्रमादः ॥ यष्ठयुमतेतेनेनपुरुष्करीषो नागः॥ गवतेवा ।सुदःव्र
हे अष्टादय इतिसाधुः तुलदय इतिमुकुटस्य पाणिनीयत्वाजू पेस्त ॥अपाणिन्येतेन ॥अनघाराने ॥हल्लक्षेति घञ्स्यातिल
त्विवास्मारणे । तपारन्दरणेकुवापस्तुरारा ॥यष्टु ।पिबतिवरुणो मधं ॥पापाने शाम्वत ॥त्री ।णि विष्ठाति गमिमार्गस्य वसतिम्भूत्वय
ष्टा ।वस्त्येवस्यतेवा ॥वसन्तिवासे ॥वस आच्छादने ।वा ।वसेक्तिदवस्तिस्याक्लिक्लितिमुकुटस्य पाणिनीयसूत्राशयस्तुटेवक्ति
रितिरत्नामाला राकेनाम्य धोभागस्य ॥७३॥ कद्यते कदेवर्षाकिरणाया ॥ः पुस्मितिय ॥शावेस्त्रो णो कलिंजे बगजगंडे भटकोकट

गुडे त्वापानं पायुर्ना वी कितारघोट्टयो ॥७३॥ कटोलास्त्रो णि फञ्ज कं कटिः स्त्रो णः कच्छ मनी ॥

इति व्याप्यत ॥स्त्री णि फलकमिव चर्मा कारकत्वात ॥ष्ठे कद्यते कट आवरणे ॥ इन्नवा ।ङीप ॥स्त्री णसंघाते ।इन्नकुक
ष्ठुमांसइव ।पांसभंपिटः ॥कक्कुतसो ऽतिशायतीस्या ।मतुपज्जवादित्वाल्लन्वं ॥ नी णी कटेः पंचा पिपर्यावाइत्यत्ने ॥तितं
वतितिनं व्यतेवा ॥ नितं बगतो ऽच ।घञ्चा ।यष्ठानिभृतं तत्स्यतेकमुको ॥ तमुका स्नायां ताम्यति सुरभसं मदतिवा बात
गुल्ना नोत्वादयष्ठेति साधुः ॥एकं स्त्री कद्या ।पश्चाद्भागस्य ॥हन्यतेऽते ॥सरीशावमवेष्ठे धेत्यच ॥इनोजयेति कजंघ
देश्च इति मुकुटस्तु पाणिनीयः ॥यष्ठ चक्रं ।तद्वत्तु ।पदूः लुगतांच ॥अतिलमागमश्च ॥स्त्र मित्यभ्यासस्य नक मकु मुकुटस्के भञ्चं
ऊन्यते ॥

अ॰ द्वि॰ ब्री॰ ड् नोर्यङ् तात् पचाद्यच् ॥ वेवित्ते रुक्तेन लोपे पंचे स्यात् तल्लं इति सार्थस्य धीभाव प्रसंगात् ॥ गत्यर्थर्लिमेः संढन्यत इतिद्रुम
१४२ हः संभावाश्च गत्यर्थानां कौटिल्य एवयइवाधाना दहन्यते इति कर्मवीग्दद पचाद्यच् ॥ संभवाच्च जघनं स्यात् ॥ स्त्रियाः श्रो
णी पुरोभागक ट्यावपि ॥ एकं स्त्री आ द्या अभागस्य ॥७४॥ कपावि वे इवेजे इति कन् ॥ कूपको गण वृद्धिस्थौ तेल पा
त्रे कुकुंदरे इ निर्दिष्टमः ॥ नितंबे तिष्ठति ॥ सुपीति कः ॥ कुं कुमिं दार यति हृन्यते रपत ॥ कुर्मत्स्परग् शि लो पस्यच्छाति
वत्वाल्लदृष्टिः तत्पुरुषेक तीति बाऊ लकादलुक् ॥ कुत्सितं कुंदरमन्नेतिवा ॥ यद्वा स्कं घते कामितास्कु च्छि स्माप्राव

पश्चान्नितंबः स्त्रीकट्याः क्लीबे तु जघनं पुरः ॥७४॥ कूपकौ तु नितंबस्थौ द्वयहीने कुकुंदरे ॥
स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथावुपस्थो वक्ष्यमाणयोः ॥७५॥ रा॥ मद्भुरादम स्थाति साधुः ठपेन ॥ द्वीतराकं ॥ पृष्ट

वंशाद धोर्गतयोस्फा यी वृधीबाऊ लका तवि च प्रत्यय ॥ स्फेटयति ॥ स्फिटस्ति हिंसायां ॥ कि प ॥ स्फिट पते ॥ निति पात तद राम
स्पस्य चइति सुकुर ॥ प्रोथति पर्याप्त ॥ कंसीति घ ॥ कट्याः प्रोथौ मांस पिंडौ कटि प्रोथा विति नाम ॥ मवास्त्रियां स्फिटचोक १४२
टि प्रोथौ कटिप्रोथौ च पू लकाविति रमसः ॥ प्रोथो ॥ श्वाः प्रोणा ध्वगयोः कट्या मितिहेमः ॥ उपगन्त्री स्य पोउपतिष्ठति ॥ सुपीति
क ॥ अङ्ग चाहि उपस्थः ॥ सिफसा कोऽन्यामदन मिदरे ॥ इतिवि श्वमेदिन्यौ ॥७५॥ ॥

भज्यते। भजसेवायां॥ खनो घ चेति घिलाद्भजेरपि घः॥ भगं योनौ श्रीनिवीर्यवज्ञानवैराग्यकीर्तिषु॥ माहात्म्यैश्वर्ययत्नेषु धर्ममो
क्षेप्यनारवौ॥ इति विश्वमेदिन्यौ॥ योति॥ यु मिश्रणे वहि श्री ति निठ्योरिति मो तिनात्वे तिः स्त्रीपुंसयोः ध्वजस्पादनाकरे स्मरमंदिरे इ
ति विश्वः। योनिकारणे॥ भगनोभयोरिति हेमः॥ १६ ॥ शास्णाति। श शाछ तनूकरणे॥ शिनोति वा॥ शिञ् निशाने॥ बाहुलकात् कः॥ पृ
षोदरादिः॥ शस्त्रादि निपातात्॥ निगिति मुकुटोऽपाणिनीयः॥ मेद स्नेहने॥ मिह सेचने॥ दाम्नीति ष्ट्रन्॥ करणे ष्ट्रन्। मेढ्रं
मूत्रशिश्नयोः॥ शेतेर्नस्तुरपातेह शिङः श्नः कुद्चे मस्तुन्॥ मु हेति बापावः॥ शेषबाहुलकात् कः पञ्च स्वपि पाभ्यां मतां तावपथ्याः

भगं योनिर्द्वयोः शिश्नो मेढ्रो मेहनशेफसी॥ मुष्कोऽण्डकोशो वृषणः पृष्ठवंशाधरे त्रिकं॥७६॥

तोऽन्तरावश्च शेषः पुच्छेनि वार्तिकं॥ मं गच्छति॥ चत्वारि॥ मुष्णाति रेतः मुष स्तेये॥ मूढ मूत्रणिन्मुष्क कृ॥ मुषिकाकिदिति क
इति मुकुटोऽपाणिनीयः॥ मुष्को मांसलकट्टोस्यात् संघाते रुषणेऽपि च॥ अंडयोः कोशः वर्णाति॥ वृषु सेचने॥ बाहुलकात् कुकु॥
बहुलमन्यत्रापि तिमु। धिवासंज्ञासंघे तिकन् त्रिकं॥ कुपृषं पस्पृनिपूर्वक त्वाडुण॥ भावः त्रीणि पृष्ठवंशस्याधो भागे त्रयाणां
संघः मं रख्यायां संज्ञासंघे तिकन् त्रिकं॥ कृपस्पनेमौ स्यात्रिकं पृष्ठाधरे त्रयोरकं॥७६॥ ॥

अपि वमत्यन्ते अमं तुन्दुः ॥ वहि भागुरिरिति अल्लोपः ॥ इकारः स्यवत्वेनुक्तो दरादि अपि चंऽयते ऽनेन दृष्टेतुना चट्टि कोपे ॥ पुंसी
तिद्वौ वा पिचंडो जठरेश्रोकरवयवे ॥ पिचेतिहैमः ॥ कुथ्यमेतिध्वा कुक्षस्यते मलोस्मात् कुष निष्कर्षे कुक्षिस्तुषिभ्यः ॥ क्लिकुः
सिरितिमुकुटवाक्यमयाणी तीयां जायते तत्र संतुर्मलीवा जतेरच्छे चे त्वरघत्यये टः त्यादेसः ॥ जकरान्तस्त्रीयां कुद्वौ दृढक
कुत्व टयो स्त्रीलु ॥ तुकुटस्य जनयमल्लादिनास्वभरणं वाक् कादरं त पृष्ठोदरादरम् पृषोदरादित्वादंत्यस्य वइतिकृ
स्त्वाम्मरणग्रमुक्त ॥ जमत्वाद्दरं जवरमिति स्वामिण्ये वंत दरणाति ॥ कगतौ ॥ अचू ॥ यद्र ग्रत्न दृच्छति ॥ तु दि मन्ति

॥ पिचंडकुक्षी जठरोदरं तुन्दं स्तनौ कुचौ ॥ ॥

वा स्तु गतौ ॥ अच्चू ॥ यद्र ॥ उदरं दरणाति ॥ दविदारणे ॥ उदीर्द्र गा तेरलवौ पूर्वपदांत्य लोपश्च उदरं उदरणात् दरणयोरि
तिहैमः ॥ तुंदति ॥ तुद व्यथने इगुपधेति कः ॥ आद्ध्रीनद्योरित्यत्र तु मिति योगविभागान्तुम् ॥ अच्चू ॥ तरणोत्यन्त त्व शब्द
दने ॥ अष्टादयइतिसाधुः पंचजनमित्ति कथयति मौवनोदयं स्तन्यते राज्यते वाकामुकैः ॥ स्तन शब्दे ॥ अच्चू ॥ पुंसि तिद्वौ
वा ऊ च तिकुच संकोचे इगुपधेतिकः ॥ द्वे ॥ कृष्यते ॥ चूष पाने ॥ वाक्लकाउकः पृषोदरादिः क क इत्यवयक्तं क्व
यपीयमानं च्युत्य भ्योपीतिड ॥ कुचस्याग्रं कुचकोनाकु धीननमितिरत्नकोशः ॥ कुड्यते ॥

कुड वाल्योदने ॥ घञ् ॥ स्तु कुट स्कः ॥ क्रोड इति घनो भवति ॥ कुड घनत्वे ॥ इति त्पाद ॥ तन्न ॥ घञर्थस्य सङुपधत्वात् ॥ उ ड उपधत्वे पि कुट
त्वेन ॥ क्रिगुण्याः सम्भवाच्च क्रोड ॥ क्रोडेऽशनौ क्रोडः संके ऽतिविश्वः ॥ क्रोडः शनौ संकरे नामस्तु मानं करस्तयो रिति विश्वः ॥ भुजयोरन्तरं
हि ॥ ७७ ॥ ऊर्ध्वमर्त्ति ॥ ऋ गतौ ॥ अर्त्तेरुच्चेति मन् ॥ उरादेस्य किञ्च ॥ उरो वक्षसि मुखे स्यात् प्रिष्टात्रा होतरसी केवर्णे वक्षोयस्संतुसीतिरु
द्र ॥ वक्षः स्पति ॥ वक्ष घाते ॥ असुन् ॥ ना स्त्रि ॥ पं चापि वक्षसेत्यन्ये ॥ म्ह ष्पते ॥ प्र ब्रुस्मेञ्चने ॥ निथप्र ष्ठगुप्येति साधु ॥ पृष्ठं चरमेति
हैमः ॥ वदति सामर्थ्ये चदत्स क्राम्सा वाचि ॥ वदस्थैर्ये ॥ वात्स्ल्य वदिक्कति तिरः ॥ वत्सः पुत्रादि वर्षयोः ॥ तुरगके नोरसी क्रसी

चुचुकं तु कुचाग्रं स्यान्न ना क्रोडं भुजान्तरं ॥ ७७ ॥ उरो वत्सं च वक्षश्च पृष्ठं तु
चरमं तनोः ॥ स्कंधो भुजशिरोंऽसोऽस्त्री संधी तस्यैव जत्रुणी ॥ ७८ ॥ ॥

बमिति विश्वः ॥ पात्रो पिंदेऽस्या वमर्वां तरेराकदेह श्वा श्रागस्य ॥ स्कंधते ॥ स्कंदिर गति शोषणयोः ॥ घञ् ॥ स्कंदेश्च ध्यां
इति बाऊलकादत्तस्तु त्यपि ॥ स्कंधः प्रकांडे कायेश विज्ञानादिषु पंचस्तुल्पे समूहे चेति हैमः ॥ भुजस्य शिरः ॥ अस्यते समा
ड न्यते भमरादिना ॥ अंसमाघाते घञ् ॥ यद्वा ॥ अस्यते ॥ अस गतौ ॥ अमेः सन् ॥ अंसः स्कंधविभागे स्यादिति हैमः ॥ जा
यते बाऊलकात् जत्र्वादयश्चेति साधुः ॥ स्त्री ॥ एकं मं सकस्तयो संधे ॥ ७८ ॥ ॥

कष्यते। कष हिंसायां॥ कृकृवदिदनीखक पीभ्यः सः। कक्षः स्यादंतरीयस्य पश्चादंचलपल्लवे। स्यष्ठ पिदे चेलीमल्लिकस्ती
वीरुत्स्विष्टु च॥ बाहोर्मूलेंदे स्पृश्यते॥ स्पृश स्पर्शने॥ स्पृशेश्वन्नूपुनौ पृ च वा॥ शिखाह हि॥ यद्वा पर्शूनां समूहः। प
र्श्वानि सव क्कव्यः। सित्वात पदत्वेनमत्वाभावो देगुरोनपाः सर्वमे॥ तिके॥ कक्षाधोवयवे चक्रे॥ पापे पर्शुगरोपि
च। एकं कक्षयोरधो भागस्य॥ मध्येभवं मध्यान्मः॥ मध्यमो मध्यतेप्यवत॥ पुमानकरेवमध्यदेशोप्यवलग्नेतुन स्त्रीयां॥
स्त्री मांदष्टनरजो नामकिशोकांगुला ली भेदयो॥ अन्त्यरेष्ठं दमितया लग्यते स्मलग्नेस्तद्वस्मातेति साधुः यद्वा अनजतेस्मा ओल

बाहुमूले उभे कक्षौ पार्श्वमस्त्री तयोरधः॥ मध्यमं चावलग्नं च मध्यो ऽस्त्री द्वौ परौ द्वयोः॥ ७९॥

स्जी व्रीडे॥ गत्यर्थेतीक्तः॥ स्फोरितिमलोपः॥ ओदितश्चेति नत्वं॥ श्री दितइतिनेट्॥ अवकृष्टं॥ अवसन्नं वा लग्नं प्रादयो
गतेति समासः॥ अवलग्नोऽस्त्रि यामध्येति षु स्याल्लग्न मात्रके॥ मध्ये भवशरीरस्य भवं असा प्रतिके इत्यः॥ यद्वा॥ मांसो भां
धत्तं अस्मादयश्चेति साधुः। मध्यं विलग्नेनस्त्री स्यान्न्याय्येंतरेधमेत्रिषु॥ द्वौ रंगोदेदमध्यस्य पुरो॥ नृजबाहु॥ ७९॥ राम
भुज्यते नेन॥ भुजपाल ना मन्य वदारयोः॥ भुजत्मज्वावितिसाधुः॥ यद्वा॥ भुजति॥ भुजकौटिल्ये इगुपधेति कः॥ अ १४४
थो भुजा द्वयो वाहिी करे वा धते॥ वाधृ धृ विलोडने॥ आर्दिदसी कस्यमी विजुः॥ इश्वां तस्य मुकुरस्का वर्हलनेन॥

वहि रहित लिपं सिंभ्य ष्टेति णित्वाद ।तदं पाणिनी यत्वाऽउपे स्तवंहेर्ह लश्चेति घञ् ॥बाहु रिति ।बाह्र प्रय त्ने ।अच्च वा ।बाहोष्ठ
भुजयोः सुमानि तिवाणोदर ॥बाहोर्बाहुल रिति स्मृत इति देशी कोश ॥प्रवेष्टते ॥वेष्ट वेष्टने अच् ॥दाम्यते नेन ।दमउ पश
मे ।दमेडोति ।दोर्दो पावभुजो बाहु पाणी हस्तः करस्तथेति धनंजयः ॥कत्वारिकं मुखं स्फोरयति ।स्फुर स्फुरणे संचल
ने च ण्यंत ःअच् ड्ः पृषोदरादिः यद्वा ।केन सुखेन ।फणति स्फुरति वा फण गतौ ॥स्फुर संचलने वा ।इन् पृषोदरादिः कफो
णि कफणिर्द्वयोरिति शाब्दार्णवः ।कुरति शब्दे ।क्विप् ।कोरेण संपद्यादि वत् ।पि पर्त्ती ।पृ पालनपूरणयोः ।अच् ।कूर्व सौ परश्च

भुजो बाऊ प्रवेष्टो दोः स्यात्कफोणिस्तु कूर्परः ॥ अस्योपरि प्रगंडः स्यात्प्रकोष्ठस्तस्य चाप्यधः ॥८०॥

यद्वा ।कुः शब्देन परः ।यद्वा ।कुथ्यतेऽनेन वा ।कुपक्रोधे ॥बाहुलकादरन् दीर्घश्च कपोणिः कूर्परोरत्नि पृष्ठमिति नाममालाद्व
कूर्परे सौ द्वौ प्रमासगोः गुडे ॥कपोलो स्पराकमु ॥प्रकुप्यते ॥नि.त स्कुश्चनाहृत्तं ॥कुष्णिति कफो ॥ल पिकुष्णिणाति भ्यः स्कू कू
॥प्रकोष्टमतरं विद्याद्रत्नी मणिमणी बंधयोरिति कात्यः ॥प्रकोष्ठो मणिबंधः स्यादुपरि स्यात्तरे पिच ॥ प्रपकक्षांतरे पि स्यात् ॥
वविष्ट ःकोष्ठं कुमुलं बाउत्पाद मः क्रोतेति समासः ॥एकं कफोणर धोमणिबंधपर्यंतस्य ॥८०॥ ॥

अ०टि०री० मणिबध्यतेत्र ॥ बध बंधने ॥ हलश्चेति घञ् ॥ कनिष्ठामाआभाङ् मर्यादाभिविध्योरितिअव्ययीभाव ॥ करणाति ॥ कीरत्यनेन वा ॥ कृञ्दॄ
१५५ सार्यां ॥ कृ विक्षेपे वा ॥ कृष्टसलिकलिगादिभ्यो ऽभच् ॥ कृशृगर्दि रास्ति महिभ्याऽभच् इति मुकुटपाणिनीयः करे भाति ॥ भादीमो
सुपीति कः ॥ करो भोम णि बंधादिक निष्टा ॥ तो इष्टु तत्सुते ॥ ज्ञाप काशी र्हनस वं त्रे तिव र्हि योगे पंचमीनरा कं ॥ पंचशाखाः
इवांगुलयो ऽस्य शेते ऽस्मिन् सर्वं त्रपुंसी तिघ ॥ शाम इति पाठांतरं ॥ शाम्यति ॥ कंदूमंते वानेनस मृ त्र पसमेहलश्चेतिघ

मणिबंधादाकनिष्ठं करस्य करभो बहिः ॥ पंचशाखः शयः पाणिस्तर्जनी स्यात्प्रदेशिनी ॥ ८१ ॥

ञ् ॥ नोदा त्तोपदेशे ति न वृद्धिः ॥ पाणी शामः शयो हस्त इत्य मरमाला शय शशय शाप्या हि पाणिष्णु ॥ पणमंत्यनेन ॥ घृणा
घ्य व श्चरे ॥ अस्ती मरणपवीरुड् मन्तु कौरथेति इरण आयप्रत्यय स्पनुक्च पराप ॥ तेऽनेन वाऊन कादि जिति तकुटस्ठ राम
कमृत्वामसरगादस्य तज्य तेनवी मानमँजं भन्त्सं नेकरणे तिल्युट् ॥ अस्ती तीस्यतेन या दिक्षा अतिसर्जने ल्युट् ॥ प्रदे १५५
सीति ति पाठांतरं ॥ अहीसतिस्तुपीति णिनि ॥ प्रदेशो ऽस्यस्या वा ॥ इति ॐ गुह्य स मी पांगुल्या ॥ ८१ ॥

अंगति। अगि गतौ। सनन्त्यजीत्युलिः करसा। अंगुलिः॥ स्वायां करशिकायां गजस्य चेति हेमः॥ विस्व प्रकाशे वा। लघ्वंगुली नां वारो
न। मह। अंगुपाति॥ पादमव्ययं वयवजा वा॥ बाकुलकात उ। अंगुल स्तु यवोमतः इत्यमरदत्तः॥ कांगुली नां पकमानमिति वाच
स्पतिः। तत्रांगे वक्रि त्वउलः करस्पस्य पाइवके अंगुराष्टो गावावी॥ अंगोपाणौ तिष्ठति स्तु पीतिक अबांधेति षत्वं। तर्जनीठ
तो क्वापि यथासंख्याय पुनरुक्त्या॥ मध्येनवा मध्यान्माः॥ मध्यमो मध्यजे स्वरे देड मध्यदेशे मध्यमा करिशिकांगुलिः राका
रजस्वला बालिति हेमः॥ ननामस्मदरायोग्यमस्या॥ ब्रह्मणे नयाश्चिर श्छेदनात्। अत एवास्यां पवित्री क्रीयते॥ अत्यल्पा

अंगुल्यः करशाखाः स्युः पुंस्यंगुष्ठः प्रदेशिनी॥ मध्यमानामिका चापि कनिष्ठा चेति ताः क्रमात्॥ ८२॥
पुनर्भवः कररुहो नखोऽस्त्री नखरोऽस्त्रियां॥

ल्पा कनिष्ठा द्विवचे नेति इष्ठ इष्टन॥ युवाल्पयोः कत्वा कनिष्ठोऽल्पे
ऽनुये स्तनिक। निष्ठात्वं निमांगुल्यावित हेमचंद्रः॥ क्रमेराराकेकं॥ ८३॥ पुनर्भवेति अच॥ पुनर्भवति वाल्पावः॥ करो
रोड ति इगुपधेति कः॥ नखमस्यनन्माद्विति साधु॥ नखो स्त्री क्ली बयोः। छक्कौ नखरे पुंक्ल पुंस कं। येषानखन तिखनु
ते वा॥ नखंरातिवा नखरं स्त्रिषि त्यमरमालाचा त्वारि॥ प्रदिश्यते दिश्अतिसर्जति॥ इलश्चेतिघञ्॥ उपसर्गस्य घञी
नीतिवा दीर्घः॥ छदेशो दे शामात्रे वत तर्जन्यांगुष्ठ से मीते॥ तलत्यत्र तत्रैल प्रतिष्ठायां॥ ॥

अ॰ टि॰ १५६

हलश्चेतिघञ् ॥ तलकरतलेऽष्टक मध्यमाभ्यां वस्मि ॥ तिगीतकालक्रियामानिकरस्फालकुमांतरे ॥ गोः कर्ण इव ॥ गोकर्णोऽपि
नरेऽपि स्यान्मृगसर्पगणी तरे ॥ अंगुष्ठानामिकोन्माने गोकर्णी कौमधौ ॥ तर्जन्यादिसहिते वितस्तिः ॥ गुष्ठकमेणैकैकं ॥ ८२ ॥ कनि
ष्ठ्यासहवाततेऽगुष्ठो वितस्यति ॥ वितमन्पतेवा ॥ भस्तुडपत्यये वौ तसेरिति ॥ बाकुलकाभिरितिमुकुटः ॥ रतस्त्राम्मरर
त्नकः ॥ छदवानंगुलमप्रमाणमस्य ॥ तन्हितार्थेऽच्छि सुच्छिगोनिस्य मितितिमात्रधोत्स्क ततपुरुषस्यांगुलेरित्यच् ॥ ठेचप

प्रादेशतालगोकर्णास्तर्जन्यादियुते तते ॥ ८३ ॥ अंगुष्ठे सकनिष्ठे स्याद्वितस्तिर्द्वादशांगुलः ॥ पाणिश्च
पेटप्रतलप्रहस्ताविस्तृतांगुलौ ॥ ८४ ॥

ति ॥ चपसांत्वने ॥ अच् ॥ गटति ॥ टइट गतौ ॥ इगुपधेतिकः ॥ घप श्वासादित्यक्ष चपटीप्पन्त्र च पटः ॥ फाल्वी छनैलेचपेटेपि
चा ॥ प्रतलति ॥ तलप्रतिष्ठायां ॥ अच् ॥ तलेऽमप्यत्रातलस्वरूपाधारयोः ॥ खड्गमुष्टिचपेटयोरिति विश्वः ॥ प्रतलंपा राम
तालभेदे ॥ तांगुली करे प्रमाने ॥ प्रस्तौड्स्तः प्रागयोगतेसमासः ॥ त्नीरिति विस्तृतांगुलौ पाणौ ॥ ८४ ॥ ॥ १५६

सिंहस्येव तलमंत्र ॥ प्रतले प्रश्लिष्टे वा तले अत्र संहतलइति याचांतरं संघट्टं ज्ञाति ॥ आता तोनुपेति कछेवास दक्षिणाद्योपा
रोपा मिति तयो विस्तृतांगुल्यो ः नितरां कुचः प्रकृतिरस्य प्रसृत इति वा पाठः ॥ तत्र प्रकृष्टस्त तमस्य प्रसृतं संप्रसारे स्याद्धिती
ते वेगे त्रे त्रिषु ॥ अंजलौ स्यात्रुपुल्लि ॥ जंघायां प्रसृतानो प्रसृतौ मितितौ ॥ अंज्यतेनेन ॥ अंजू व्यक्ता यां दैस्स तनंजी स्त्रलिंगं
जनिस्तु पुमान इस्तजं पुटेकुटुवे पिचराकं ॥ ८५ ॥ वाडे प्रसारिपारो ऽहस्त ॥ हसतिहस्यते ॥ वानेवाड्ंसहं सनेह

द्वौ संहतौ सिंहतल प्रतलौ वामदक्षिणौ ॥ पाणिर्निकुब्जः प्रसृतिस्तौ युतावंजलिः पुमान् ॥ ८५ ॥
प्रकोष्ठे विस्तृतकरे हस्तो मुष्ट्या तु बद्धया ॥ स रत्निः स्यादरत्निस्तु निष्कनिष्ठेन मुष्टिना ॥ ८६ ॥

त्रि मुष्टिरिति तत्र ॥ हस्त करे करि प्रकोष्ठे सकरे पिच संज्ञके ॥ सा तु परे प्राते विस्तृत करो यस्मात ॥ मिनरएकं मड
स्ता मुष्ट्यतेन धायां ॥ मुष्टिस्ते येस्त्रियां क्लिन ॥ यठा ॥ मुवड्डुयां मुष्ट्यात पलक्षितं ॥ रुच्छति ॥ अर्यति नेन रु तनोति
क ॥ क्ति करत्पर स्त्रीस्त्रि योवड्डु मुष्टि गत तांगुलि इत्यमरमाला ॥ ना नारत्निः कफो रोलु स्ते श्याप्रकोष्ठेवां गुला
वितिरुद्धः ॥ एकं रत्निः नञ्समासः ॥ निर्गता कनिष्ठा यस्मात् तेन मुष्टिना उपलक्षितः ॥ एकं ॥ ८६ ॥ ॥

अ॰टी॰टि॰
१८७

विशेषेण अभ्यस्तेनेन ॥ अमगतौ ॥ हलश्चेति घञ् ॥ कुटस्तु व्यामीयतेनेनेन ॥ माङो मः ॥ विभज्यादित्वात्कः ॥ इति व्याख्यात
तन्न ॥ कृतकर्तरि नस्य भवनताकरणे कस्यासंभवात् ॥ व्यामीयते रज्ज्वाद्यनेनेति स्वाम्यर्थे वस्तेस्वपार्श्वप्रसारितयोर्बाह्वा
मध्ये एकं हस्तौ च पाणिं च मतः कृद्भिर्विस्तृतांशेषाणियेन सः ॥ तादृशो नात तस्य जन्मान्तं परिमाणं ॥ तेन वा पुंसाय न्मिय
ते तत्पुरुषः प्रमाणमस्य पुरुषद् न्नित्यमरणाच्च ॥ पौरुषेन दः ॥ पौरुषानदीः ॥ पौरुषं पुरुषस्यैव एकं भावे कर्मणि ते जसि लक्
ष्ये विस्तृतदोः पाणिन्द मानेद्वि निधि मवत ॥ ८७ ॥ करोति ॥ करणराष्टे ॥ करणेव ॥ कं गेगज्जे सन्निधानो मरतन पादपेऽशतिवि

व्यामो वाकोः सकरयोस्ततयोस्तिर्यगंतरं ॥ ऊर्ध्वविस्तृतदोष्पाणिन्मातेपौरुषं त्रिषु ॥ ८७ ॥ कंगो गलोथ
ग्रीवायांशिरोधिः कंधरेत्यपि ॥ स्व ॥ यहकंच नेत्रा कवि शोके ॥ अच ॥ समीपगतश्चाष्टे ष्ठ ॥ त्रिषु कंठं विठ ष्ठिस्वतिग्रा
स्व तः ॥ गिलति ॥ ऌनिवारणे ॥ अच् ॥ अचि विभाषेति वाल ॥ स्पृह ग्रीयं तेनेन पंसी तीघ ॥ गतकं वरुजरे मोहे ग्रीवा
प्र... तेनमासेष यक् जिका ग्रीवे तिसाधु ॥ ग्रीवा शिरोधीतस्पांक मर्म्य पधिकरणे चेति कीः ॥ कं शिरो धारय
तिसंज्ञायां न्व त्वर जौ तिरवच ॥ रवाचि ऊस्वः यह ॥ धरति ॥ धृञ् धारणे ॥ अच ॥ कं शिरसो धरा कंधरा वाङो स्या ड्री
वा पांके धरा मता त्री णिकंबुः शंखड्व ग्रीवाया ति स्ते रे स्वाय स्यां ॥ स्य कं अवट जतिाट लवे कृ व्ये अवटीकृत वा टीकृगतौ राम
१८७

सिद्धहरित्वात्‌ड ॥ मठरन वदति ॥ वटवेष्टने ॥ वट भाषणे वा ॥ बाहुलकाद्‌ उः अव उः कुरु मेक्क का द्द का द्दटिति वोपालितः घात्य
ति ॥ घटयतेवा घट संघाते ॥ चुरादिः अच् ॥ घश्चास्तकवम टति ॥ अटगतौ ॥ इन ॥ स्वार्थेकन ॥ राकुल ॥ नुध परत्वात्‌ अराणवा ॥ धाशाशो ति
त्री रिश्नी वा यामुन्ततभागस्यधांरीतिख्यातस्य ॥ नी वा यश्चाशणस्येति स्वामी मुकुटौ ॥ ८८ ॥ ठच्यते ऽनेन ॥ वृचपरिभाषणे ॥ बूओवबि
वशिध्य विवचितित्र वल्कमासो लंबसी ॥ तिहैमचंद्रः ॥ आस्पंदते ॥ अल्लादिताग्र स्लवति आस्पद्यं तेवा ल्लादिनाद्र विक्कि मैतास्यहृ
ग्र स्तवने ॥ अन्येभ्योपीतिड ॥ यद्म ॥ अस्पंते यासौ वास्मिन ॥ असुक्षेपणे कत्यन्तुटइ तिरापतः ॥ मुखं मुखातयन्चे ॐ चद्दयम ॥

कं कु कुम्भो वा त्रिरेखासु ॥ वटु घटि वृकारिका ॥ ८९ ॥ वक्रास्येवल्लन्तुंडं मानं नंलपनं मुखं ॥

स्यमितिरितमितिशान्वतः ॥ आस्यं मुख्ये च तमन्मध्येत क्रवे चाक्रियांस्ठितौ ॥ वृदंत्यनेन नवद ब्लक्कायां वाचि ॥ करणे
ल्युट ॥ मुंडं त्वतितु ख्विीतोडने ॥ अत्र आ अनंत्यनेनअन प्राणने ॥ ल्युट ॥ जप्यते नेन ॥ लप व्यक्तायां वाचि ल्युट ॥ खय
न्यते ऽनेतृवा ॥ खनुअवदारणे ॥ डितखनेर्मुभट्चोदात ॥ रत्पचू साड्ठि तेधातो मुडागमः प्राकू ॥ स्वनो मुडुलान्त्स्वतनो
ऽच प्रत्ययो भवे त ॥ कजास्तजायतः खातस्मादकुर्मखं वधाइतिरुक्तं ॥ मुखमुपायेः ॥ आरंभ प्रेषे तिः मरणास्यथोरि
तिहैमः ॥ मुसमुखं विलास्यतउपलक्ष्यते समुदामेत्त पचारात ॥ ॥

घ्रायतेऽनेन। घ्राणं घ्रोणा ल्युट् ॥ घ्राणं क्लीवं नासिकायां घ्राते स्यात्स्वलिंगकं ॥ वदति। वद आ परो। अच् ॥ गंधस्य वहः स्या
ऊंधवहः नामायां पुंल्लिंगे मारुतमिष्यति॥ घोणा तिअन यावा ॥ घुरणं भ्रमणे। अच्॥ इत्र स्वि तिघ ऊवाज्वा स्तेऽनया। बाणादन्तर
अग्रव तन्नासानुनासिकायां च द्वयो घटाफ णि स्त्रियां॥ नासेएकुञ्॥ घ्राणं गंधवहं नासानस्य च नासिके तिसांक कुल्या
गंधवह घोणा घ्राणं नासा च नासिके ति कात्यः पंच॥ टी ॥ उष्यते। ओष्ठा दहने। था॥ उ पराइ॥ उषिकुषि इति थन्। गध्रिय
ते॥ ध्वइ विध्वंसे॥ पुंसीतिघ॥ नञ्समासः॥ अधरस्तु पुमान् ओष्ठ इह डीते वें नडूवाच्यवत्॥ ढंधस्य प्राणि त्यक
क्लिबे घ्राणं गंधवहं घोणा नासा च नासिका॥ टी॥ ओष्ठाधरौ तु रदनछदौ रदनवाससी॥
त्वं नभवति अनित्यत्वात्। ओष्ठाभ्यां पुतावधराविति शाकपार्थिवादी वरिद नाच्छांद्यते अनेन॥ छद संवरणे॥ चुरादिः
पुंसीतिघः छादेर्घेद्वितिह्रस्वः द्वयूनानां वासमी इवाचरकत्वात्॥ चत्वार्युत्तराधरी ष्टमात्रस्या। न्नीवति। वीच्यते। वा। चीअ
स्न संवरणयो॥ न्नुगस्वादिस्वार्थेकिन्। विनोति शोभावाप्नागवत्॥ अध्यत्वादधरौष्ठस्य बिकुः स्याच्चितुं कं तयेति
निगम॥ एकमो घाघोणागस्या गंडति॥ गडि वदनैकदेशे अच्॥

गंडः स्यात् कुंभी रवड्डिनी ॥ गनहृद्यो ॥ गग्र भेदे व पिथ्यांगो पिपदे पाचा ॥ चिक्रु वीरक पोले फुलहय भूरगा बुद्बुदे कं पन्ने ॥ कपि चलने ॥ क
पिगडी गंडि त्यो लच्चू कपिति निर्देशान्नलोपः ॥ कं मुखं पोलति वा ॥ गलु लमहत्वे कर्मण्यण् ॥ ६ ॥ ताभ्यां कपोला भ्यां परः हंति ॥ ऋ
न्स्मिंदहास्तु ॥ हनु ऋद्वि लासितत्वां मत्वाव ल्पागरे स्त्रियां ॥ द्वयोः कपोलावयवे ॥ एकं पोलो ॥ धोभागस्य ॥ ९० ॥ रद्यते स्पर्श रोचने न ॥ रद
विलेखने ॥ दशनं दाने ॥ करणे ति ल्युट् ॥ दहद शेति निर्देशात् क्वचिदकित्यपि लोपः ॥ बहुलकं तेरल्युट् ॥ लाम्याति ॥ दमउपशमे
अं तर्भावि तण्यर्थादौ कुल कान्यपादे ॥ ते ॥ द्विकटके कुजे दसैने ष्येमधो स्त्रियां ॥ रदंति अच् ॥ चत्वारि ॥ तरस्यनेन तलु स्तव

अधस्ताच्चिबुकं गंडौ कपोलौ तत्परो हनुः ॥ ९० ॥ रदना दशना दंता रदा स्तालु तु काकुदं ॥

न तरणीयो ॥ रोरस्य जइ त्यनुत् तालयति ॥ ष्ठायां ॥ चुरादिः ॥ भ्रूगल्पादि बाकि कुर्जि का त्रय तेजु घतें वा स्मिन्न् अनेकार्थत्वा
या द्वे पणे बर्त्त ते घञर्थे कः ॥ पृषोदरादिः ॥ इषल्कवते अ वा ॥ कुङ् शब्दे अ स्पादि त्वात्साधु ॥ यद्वा ॥ नि स्त्रे स्तंकुकुंदं शिरःककु
दे भवां तंभवइत्यण् ॥ ६ रसं जानाति ॥ ज्ञा अवबोधने ॥ आतोनु पे तिकः ॥ रसयति ॥ रसआस्वादने न घादि त्वात् कुः
सु ॥ यद्वा रसस्य संत्यन यो रपासं ख्येति लुचू ॥ रसति ॥ रस शब्दे ॥ बाहुलमन्यत्रापि ति त्रिज्ञा रसनं स्वदनेत्यमौ ॥   ॥

जिह्वायां तु नपुंसि स्यात् जिह्वायां रसनातः प्रोक्ता तु केदं त्वला लव्यमध्ये यं रसनं ध्वनौ ॥ स्वादे रा ज्ञाराल्लघो ॥ स्त्रियामिति रभ
सः ॥ रसो मौत्रा लर सि विरुवृगो ॥ भुजिति भुकुटोड पागीनीयः ॥ जि मीलि हं त्पन याचा ॥ लिह आस्वादने शोभयक्ष जिह्वेति सा
धुः ॥ त्रीणी म्लजति लाजा दि म्लज विसर्गे बाकलका लकति ॥ ऋ ॥ प्रांतावोष्ठस्य सृक्किणी ॥ इति कीवकांडे ॥ अमरदत्त कच सृक्क
मित्यत्ये ॥ अदंतमक्व मित्यपरेऽ ॥ तैत्येकेरागकमोष्ठांतयोः ॥ स्त्री ॥ ललतं ललड इष्टायां ॥ लड विलासे वाडलयोरेकत्वं ॥ विलासमस्त्री
वा ॥ अटति ॥ अटगतौ ॥ कर्मण्यप ॥ ललतिवा ॥ क्व धातुभ्यो बक्र लक्वादास्व ॥ अलति ॥ अल भूषणे वा ॥ अलभूषणादौ ॥ अलि

रसज्ञा रसना जिह्वा प्रांतावोष्ठस्य सृक्किणी ॥ स्त्री ॥ ललाटमलिकं गोधिरूर्ध्वे दृग्भ्यां भ्रुवौ स्त्रियौ ॥

भूषणादौ ॥ अलि कमि भ्यां किस्त्वेतिक न्नू ॥ अलिका म दिते षिति ॥ कान्यः बाकु लकादीकत्वं पिअलीकं ॥ स्वरी घमिति राज
देवः ॥ गुध्यते ॥ गुधपरिवेष्टने इन् ॥ या वोनेवधी येते मस्मिन्त्र कर्मण्यधिकरणे चेति का वा ॥ पुंस्य ॥ मोगो धिर्ना लोम दां शस्व
इति त्रिकांडशेषात् ॥ स्त्री ॥ ॥ भ्रमणो ॥ भ्रमु चलने ॥ भ्रमेडुः ॥ पदा भ्राम्यति क्विप ॥ भ्रूकडू ॥ गमादीनामिति गम ॥ क ॥ भ्रुवि
त्यत्र त्यवार्ति कौ नम लोप ॥ कुड वादेश ॥ एकं ने त्रे परि भागस्त्वे स्थ रोमराजे ॥ ॥

कुरति कुर्यं तेवा॥ बाकुल्लकाट वदू॥ कूर्च मस्त्री भ्रुवोर्मध्ये कस्यनस्मकुसुमे तवे रकं नासोपरि भ्रू द्वयोर्मध्यस्य॥ तारयतितद्
द्रष्टचवादो॥ राकुल्ल॥ तारकाज्योतिषिति लक्ष्मा वः॥ तारकादैत्य निकरांधार ॥ योर्नद्व्योर्दिशि कनीनी कायां दृष्टे चर्पमान्नू चानत
रिस्तुत्रिषु कुर्दिकवोदासोरवल्लु॥ तारज्योतिः बाकुलका दिकन्नू॥ राष्ट्रइवेलं॥ अच्छा इति खेचरीभावृत्यर्थः॥ कनिनिकारके
स्तास्यात्करणी तिष्ठांगुलावपीह॥ र्थ २॥ लोच्यते ऽनेन॥ लोचदर्शने॥ ल्युट्॥ नीयते नेनगणी ज्ञ॥ आपरो॥ ल्युट्॥ दाम्नी तिषद्वे
ष्ट नू॥ नेत्रं मक्षिगुरोगवक्त्रो भेदमुते ऽमस्यघरथे चक्षुषियां नद्यांचरअनाभ्याचर्येषितिइत्यतेनेन॥ ई ज्ञदर्शने॥ ल्युट् ई ज्ञरांद्धी

कूर्च मस्त्री भ्रू वोर्मध्यं तारका दृगान्कनिका॥ र्थ २॥ लोचनं नरयनं नेत्रं मीत्तणं च नरा स्त्रिणी॥ दृक्दृष्टिचास्युने
त्रांबुरोदनं चास्त्रमस्त्रं च॥ र्थ ३॥ नेदसी तिहेम॥ चष्टेतस्तते नेनवावान्क्तिड॥ चक्षोः त्रि ष्वेतसुमि णीत्वात्नाधधातु
कत्वात्स्वा॥ अस्नुते ऽनेनवा॥ अस्मृउण्वासो॥ अत्रो निर्दि क्ति॥ मह॥ अच्छाति॥ अच्छुव्यासो॥ इनयरपते दृशेरप्रेचरा क्रियायहा
द्रष्टपतेनयासं पदान्दित्वातक्रि प्रक्ति च प्रत्यये स्येतिब्रु क्षीरामस्ययतानन् किप्पिकुलदृष्टि ज्ञ नि क्ति॥ दर्शने इति हेमचंद्रः
॥ अह्म अस्पतिअस्नुते वाक ष्ट अत्वा स्वाधृदेत्यमध्यंताल व्यमध्येच॥ रुदिर अस्नुविमोचने॥ कर्मणि ल्युट् बाकुलकातरोदनं
कंदने स्त्रो पिडरालभोषधो क्ति यामिति विश्वः॥ अन्यत्रापि॥ तिरकुपत्ते अस्तंकोशेक लेपुंसी त्वीबेमस्त्री णी॥ णिजनगेरवास्त्र
मस्नुनित्पू स्मभेदलातल्म अकरणा के स्त्र तालकसम पिपंच॥ र्थ ३॥

अ॰टि॰टी॰ १५० अपांगेति। अंगिगतौ। अच्। क्रः अप कृष्टोऽगाद्र् अपकृष्टमंगमस्मात्। अपांगस्त्वंगहीनेऽप्यन्ते त्वां तेऽपि तिलके पि चेति विश्वः॥
व्या वायाविति शेषः। राकं। कटाक्षेति। शायितौ। अन्तरौ। यत्र। बकुः। ब्रीडौ सवप्य ह्वीरिति। रवकुः। कृ टंगडं। मत्तति वा। अन्तव्याप्तौ। कर्म
एयरयः। कटाक्षत्कास्मारभसात्। काक्षोऽपि अपांगेन दर्शनं दृष्ट्वी यति शरीरं अक्षराणि यस्मिन्पते। यष्ठ कीयति शरीरं स्मिन्न कीरति श
रीरेमुखं वा। कृविक्षेपे। कृत्स्न ज्ञसीति नकु। यष्ठ। करणायति। कर्णभेदने। दंत। अच्। कर्णस्थयास्तु तेऽष्पष्टे स्तु वर्णालोस्तु
तावपि शब्दयोः सुतेत नमद्दवृहि त्स पू। श्रूयतेनेन। श्रूज्। श्रवणोष्ट्रन्। श्रूयतेऽनया वा। क्तिन्। श्रुतिः श्रोतेति च तत्क मरणाल्ला

अपांगौ नेत्रयोरन्तौ कटाक्षोऽपांगदर्शने॥ कर्णशब्दग्रहौ श्रोत्रं श्रुतिः
स्त्री श्रवणं श्रवः॥ ५३॥ उत्तमांगं शिरः शीर्षं मूर्धा ना मस्तकोऽस्त्रियां

यवा तयोः स्पृष्टवा। करणेऽश्रवणं स्तु तो च करोति निर्दतत्वेनं पुंसकं सार्वधातुभ्योऽसुन्। पद्। ५३॥ उत्तमं चद गंध सन्तन्मूर्दे
ति समासस्तत्पुरुष इति समासः। श्रियते ऽक्षिकादितां श्रयते। स्वांगे शिरः स्वांगे शिरः कि अत्ये स्तुन्। शिरसः धाने मेनागने राम
शिखरे मस्तके पि च। शिरोवाची शिरोऽदंतौ दृष्टो वा। शिरजस्वे स्पृथा कुं भार शीर्षं योरिति ज्ञापकात् शिरः शब्दस्य सीर्षा १५०
देशः। मुख त्वास्मिन्ताह तेषु ष्टुऽवैविति सम्बन्धत्वाक्तिति साधुमस्यते स्म। मसी परिणामे क्तः स्वार्थे कन्। पंच॥ ॥

चितिअव्यक्तं कुरति ॥ कुरछेदने ॥ इगुपधेतिकः ॥ कुं तलमूर्ध्वं जातत्वमस्याश्चिकुराश्च कुराश्चिकुरावचाः ॥ इति डः ॥ कुंत
कुं तत्राकारं ल्याति आतोनुपेतिकः ॥ कुंतलश्च वके वालेयंवेनापि त्रिषु के इति विश्वमेदिन्यो ॥ वलसंवरणे ज्वलादिवा
ण ॥ वल्यते । वरुध्यते वा ॥ घञ् ॥ वालाताकुनले स्वसगज स्यापिच व्यालधीबाच्य लिंगे भवेद्गती स्त्रीवेरेतपुंसके अलंका
रं नरे मेध्येवाल्पिवाल्वानुवोत्ति यामिति विश्व ॥ कच्यते ॥ कच बंधने ॥ पुंसीति घः ॥ कचते वा त्यातानं वा अच कन्वमुष्क

चिकुरः कुंतलोवालः कचः केशः शिरोरुहः ॥ ६ ॥ तद्वृंदे कैशिकं कैश्यमलकाश्चूर्णकुंतलाः ॥

स्त्रोकेवंधं पुंसी चर्मात्यते ः कधाकधाकर एवामितिहेमः ॥ क्ली इस बंधे ॥ क्लिशु उपतापे वा ॥ क्लिश्नातिवा क्लिश्यते विबा
धायां ॥ क्लीशेरन्लोपश्च ॥ केशोते वा अन्येभ्योपीतिङः हलदंतादित्वनुकस्य शिरसाई शेवा केशः स्यात् पुंसी वरुशे
स्त्री वेरे कुंतलेपिच ॥ शिरसीरोहति ॥ इगुपधेतिकः षट् ॥ ६ ॥ केशानां समूहः ॥ अचित्तेति ठक् केश्यास्वाभ्यां यञ्छ
वन्यतरस्यां तद्केशादंस्य ॥ अलंति अल्पंते वा ॥ अलभूषणादौ ॥ कृज्ञादि भ्योवुन् अलकाकुचेर पूर्यामस्त्रियां ॥

अ०टि० चूडास्य कचूडादिक्षोदस्य कुंतला ॥६॥ अमरश्च वदे प्रतिकृताविकुन्तमन्ताम्यंतिरावुन् ॥ अथ अमरकोशे गौरिकोचूडा
१५१ कुंतले एकं काकस्य पक्ष इव शिखायां अंड इवे इति वा स्वार्थे कन् ॥ शाकध्वादिः ॥ शिखंडो तु शिखार्थ वलाविति तालव्या
देरम्भसः ॥ शाकंध्वादित्वे केचिन्नेछंति शिखांडकशिखंडकाविति वाचस्पतिः ॥ सुभूतिशिखंडो बर्हिचूडयोः ॥ हैमा
मोनेन शिखायाः वाजानां तु शिरकाय त्रि शिखायां मुंडमेव वा ॥ ६६ ॥ सूयते ॥ कुडूः शष्टे कोररन् ॥ जानपदेतीङ्

ते जलाटे लमम ॥ एकाः काकपक्षः शिखंडकः ॥ ६६ ॥ कबरी केशवेशो ऽथ धम्मिल्लः संयतः कचाः ॥

पू ॥ कं शिरसि वृणोत्याच्छादयतीति कबरेति निर्देशाद नं बाधित्वा जितिमुकुटः ॥ कलचूराकिं वृणोतीवेति स्वामी च ॥ उ
क सूत्रादर्शनात न्यूनक्रो कबरं नवरा नु योः ॥ कबरिके शविन्यासस्य क्योरिति हैमः ॥ केशानां वेशना वक्रा राम
मार्जना बंध विशेषः ॥ ६ ॥ धमति ॥ धम ध्वाने सौत्रः विच् मिलति ॥ मिल संगमे ॥ बाहुलका त् इलकु ॥ धम चासौ शिलश्च १५१
सौभ्रो धातोरिति सौत्रे पुन भवति ॥ एक चूडा इति ख्यातस्य ॥ ॥

शेते॥ खण्डोरूस्वस्थे इति॥ शिखा शाखावर्हिचूडा [illegible] लिकस्यमावको चूडामात्रे शिफयान्वज्वालायात्रपदेष्विचा॥ खुडन्ते

चूडसमुदाये। चुराादि [illegible] शिखे। [illegible] पदे। निदादिपाठादक् दीर्घत्विचूडा॥ शिखये। वाऊनूपावलस्याश्लेतिडे [illegible]॥ केशानां पा

शः [illegible] ॥ गौरादि॥ त्रीणि शिखा समपस्य चूडायाचोटा इति ख्याताया॥ खतिन शिखाजायते वा जन्ने छन्दलोपश्च

[illegible] जटि॥ जटसंघाते॥ अच्। पटा कचेमूले मोसांत्रहे पुनजटा॥ सटतिः॥ षट अवयवे॥ अच्॥ सराजटा॥ के

शिखाजटा केशपाश [illegible] [illegible] जटा॥ ५७॥ वेणिप्रवेणी शीर्षण्यशिरस्यौ विशदकचे॥

शीरयेको [illegible] टिरस्काजटा ओ सटे इति [illegible]॥ ३॥ [illegible] वेणी इति॥ ये णति सा यामनवा दिन्तादनगस्पनक्तानचिता स्तुइत

॥ प्रमहत पसर्गात्तिरर्थान्तरत्यर्थी॥ कर [illegible] वेणयत [illegible] डे [illegible]॥ वेणी सेतु प्रवाहयोर्देव नांडिके शब

दे [illegible]॥ ३॥ शी [illegible] द चार्यकिशखनविशेषस्य॥ शिरस्या [illegible] ॥ यारा रा वयवा दत्ये चव्र हि ते इस

त्ववके शो हि तिः चना [illegible] शीर्षण्यबु शीर्षके॥ सुके से पुर [illegible] दे जन्मोन्याः से [illegible] [illegible] विनि [illegible] लेवाके [illegible]॥ ॥

अ॰टि॰ पाशयते। पाश बंधने ॥ चुरादिः घञ् ॥ पीवा पाशास्तकाः। पाशादिर्बंधने ॥ करणांते शोभनार्थः स्यात्कचांते निकरार्थकः छ
१५२ त्रार्थं तेन निंदार्थः ॥ पक्ष्यते। पक्ष परिग्रहे घञ् ॥ पोवा पक्षोमासार्धं वाग्गेहपार्श्वसाध्यविशेषमोः ॥ केशादेः पक्षो हदेरव
जे शिखिवृंदगयोः हसति। हस्यते वा। हमते। हसिमृग्रिण्वमितिन् ॥ कचकावाचकान्परे संतः कलापोऽर्थोयेषां ॥ हस्तः
करे करिहस्ते सप्रकोष्ठे करे पिचु ॥ हस्ते केशात्परो व्रातेने पथ्येन च गतेऽधिगतिः ॥ हितेस्यादरभ्रज्वालास्व स्ततिजस्सयोषि

पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे ॥ ९९ ॥ तनूरुहं रोम लोम तद्वृद्धौ श्मश्रु पुंमुखे ॥

ति विश्वमेदिन्यौ ॥ ९९ ॥ तत्त्वा रोहति मृजविमृजादिकः ॥ तनूरुहं तु लोम्नि स्यात् पत्रे च न नपुंसकमिति विश्वः ॥ त
नूरुह पत्रेगस्तिलोम्नि चेति हेमः ॥ रोहतिनामनव्योमनन्नोमनिति साधु ॥ मृग्यरूपते ॥ रूरोहे ॥ गरुत्पूतगतो भाषग
वामनिन् ॥ कपिलकादित्वाल्लत्वं वाणि ॥ त्रिणि तस्य वृद्धिः तस्याः श्मश्रु मुखं श्रयति ॥ श्रिञ् सेवायां अस्मनी श्रयते ॥ उम ॥ राम
यतश्मनि मुखेचव्यत ॥ श्रवणोमितद्भूदित्वात्तदुःसंपदादि क्विप् वाश्मगम शास्त्रस्यानीयत्वात्तक ॥ पुंसो मुखे राकंदादि १५२
कायाः ॥

आकल्प्यतं ॥ कृपू सामर्थ्ये ॥ घञ् ॥ कृपेरोलः ॥ आकल्प्यते वा ॥ आकल्पयति वा ॥ द्वावर्थे रूपं तः ॥ कल्पने विशेषणं ॥ विष्यते वा ॥ विष्लृ व्याप्तौ ॥ घञ् ॥ विवेष्टि वा ॥ अच् ॥ तालव्यसांतोऽपि ॥ वेसनं ॥ विश्यते वा ॥ विश प्रवेशने ॥ आगवृदत्रिघ प्राधिकरणे ॥ घञ् ॥ वेशो वेश्यागृहे गृहे नेपथ्ये च ॥ नयति विघ्नं गुरुणः ॥ निनो नेत्रं ॥ नेत्र वपिनथ्यं ॥ तु प्रसाधने ॥ रंगभूमौ वेषभेदे इति हैमः ॥ प्रत्यंगं प्रतिरूपान्तं वा कर्म ॥ प्रतिकर्म पार्थिवादिः ॥ प्रसाध्यते नेन नांगं करणे ल्युट् ॥ पंचालंकारादिकृतशोभायाः ॥ स्वरूपि ॥ रतेकल्पमारणे ॥ निष्ठ्पयतां ॥ अलंकरतितृन् ॥ अलंकृञ् निराकृञ् इष्णुच् ॥ अलंकरणशीलस्य ॥ मंड्यते स्म ॥ मडि भूषायां ॥ क्तः ॥ प्रसाध्यते स्म ॥ साध संसिद्धौ ॥ स्वार्थे णिच्

आकल्पवेषौ नेपथ्यं प्रतिकर्म प्रसाधनं ॥ दशैते त्रिष्वलंकर्तालंकरिष्णुश्च मंडितः ॥ प्रसाधितोऽलंकृतश्च भूषितश्च परिष्कृतः ॥१००॥ विभ्राड् भ्राजिष्णुरोचिष्णू भूषा स्यादलंक्रिया ॥ अलंकारस्त्वाभरणं परिष्कारो विभूषणं ॥१०१॥

थोर्थपं तः ॥ अलंक्रियते स्म ॥ भूष्यते स्म ॥ भूष अलंकारे ॥ क्रियते स्म क्तः ॥ संपरिभ्यामिति सुट् ॥ भूषणे ॥ परिनिविभ्यः इति षत्वं ॥ पंचभूतस्य ॥१००॥ भ्राजते तच्छीलः ॥ भ्राजभासेति क्विप् ॥ भुवश्चेति वा ॥ जेरपि इष्णुच् ॥ रोचते तच्छीलः ॥ अलंकृञ् जिनिष्णुच् ॥ त्रीण्यपंलंकारादिना शोभमानस्य ॥ भूषणं ॥ गुरोश्च हलः ॥ अलंकरणं ॥ क्त ॥ स्त्रीचाहि ॥ अलंक्रियतेऽनेन घञ् ॥ अलंकारः ॥ कंकणादि ॥ षु ॥ उपमादावपि तिहैमः ॥ एकं परिष्कारोऽपि ॥ आङ्प्रियतेनेन भूषणं ॥ भरणं ॥ वा भूष्यतेऽनेन ॥ मंड्यतेऽनेन ॥ मडि भूषायां ल्युट् ॥१०१

अ॰टी॰
१५३

मंडनं तु प्रसाधने मंडलो लंकरिष्णावित्यादिहेमः पंचसुवर्णानां मंडकं तेऽनेन मस्किमंडने बाकुलका॥५८॥ आगमशास्त्रस्या
नित्यत्वान्नतु ॥ मुकुटो कारंधुकार पाठे बाकुलकाघातीरतउ॥ किरति अनेन वा॥ कृवि ईपे॥ कृलृदकु पूकी ईन॥ ईदन्
उपामणिः काकविवाफलेम्न ई मणाव पीति हेमः॥ शिरसोरत्नं॥ तरतो पुंसि॥ आत्मनुपेतिक॥ तरलं चंचलेरवाभास्करे
पित्रिलिंगकं॥ हारमध्यो मरगो पुंसि यवाप्युसरयो॥ स्त्रियां॥ हारस्य मध्यं तारा मध्यं गच्छति अन्ये न्योपीति ड॥ एकं॥२॥ बा

मंडनं चाथ मुकुटं किरीटं पुंनपुंसकं॥ चूडामणिः शिरोरत्नं तरलो
हारमध्यगः॥१॥ बालपाश्या पारितथ्या पत्रपाश्या ललाटिका॥

लपाशीकेशसमूहे साधु॥ तत्र साधुरिति यत॥ बालेषु पाश्या पाशसमूहो वा परितथ्य भता परितथ्या एव॥ वक्तुर्व
ग्गादित्वात्स्वार्थे ... पदिका॥ स्वामी तु प्रथमं बालबंधनसूत्रं बलिनामित्याह॥ पत्र
समूह॥ पत्राणाप पत्रमिव मास्याह सीमंतस्थिताया॥ ललाटस्यालंकारः कर्णललाटात्कन॥ अलंकारो हेल ललाटाभरणस्य॥ ॥

राम
१५३

कर्णस्यालंकारः आगवत्॥ कर्णिका कर्णभूषणे॥ वीजकोशे मरोमस्पकर्णमध्यांगुला वपि॥ कुरिन्यांद स्तिद स्तागेतेड तिहैमः॥ तालव्यस्पपत्रंस्तु वर्णरिचितस्पपादमेवना मलालपत्तु कुंडलेस्पा तालपत्री रंडा यामितिहेमचंद्रः ताटंकोप्यत्र ठकर्णभरणस्पकुंडले॥ कुड दाहे॥ कुडिरह्या मांवा॥ वृषादित्वात्कलच॥ कुंड कुंडला कारत्वीनावा॥ कुंडलं कर्णभूषा यां पाशे पिचवले यपिच कांचनकुंडलु च्योस्त्री॥ कर्णस्पवेष्टते॥ वेष्ट तेनेन॥ वेष्टवेष्टने॥ एकुन्ना॥ द्वे॥ १०३॥ ग्रीवायां भ

कर्णिका तालपत्रं स्यात्कुंडलं कर्णवेष्टनं॥ ३॥ ग्रैवेयकं कंठभूषा लंब
नं स्याल्ललंतिका॥ स्वर्णैः प्रालंबिकाथोरःसूत्रिकामौक्तिकैः कृता॥ १०४॥

वं॥ कुल कुन्तिग्री वाभ्यां ग्रासंलंकारेषिति करन॥ भूष्य प्य अलंकारे खुरो स्वैत्य ःकंठस्पभूषा हे॥ कंठे निरव्यातायाः लंबतेलविअवस्पैं स्नंसनेत्य ः॥ लडति॥ लड विलासे॥ लटशात्न उगितश्चेति॥ डीप्॥ डलयोरेकत्वं॥ जलन्तेव स्वार्थे क न्॥ द्वे किंचिदवलंबमानकंठभूषणस्य सैपलंबलंकं विकासुवर्णैः कृता प्रालंबते॥ एकुन्न॥ एकं लंबकंठिकाया ःसैवलजंति कामुक्ताभिः कृताः॥ उरसस्तूत्रामिवइवेरतिकन्नएकं॥ १०४॥ ॥

अ॰ टी॰ मनो ह्रियतेऽनेन । ह्रियते वा घञ् ॥ यद्वा ॥ हारयति वा मनः ॥ स्वार्थे णप्‌ तादृक्‌ हारो मुक्ता मेरसुधि ॥ मुक्तानामवली द्वे प्रिपंक्तौ ॥ हो
२५५ रा मुक्तावली हार इति रभसः ॥ २ ॥ हारस्य शतयष्टिकस्य नू देवैः ॥ छंद्यते छदि संवरणे ॥ घञ्‌ ॥ यष्टिलताशब्दो भेदमोरि ति विश्वः ॥ यष्टिर्लि
ता स्रक्‌ः सरिदित्यन्ये कोर्थ बधे हार ॥ ग्रंथि पर्णमोरि नि घष्टिनां भेदात हार भेदास्यु ॥ गुच्छ परिवेष्टने ॥ ते ह्रिगुंधि कुषिभ्य ॥ श्रीति
सः कित ॥ गुच्छस्स्यात स्तबके हारभिद्ग्रंथि पर्णमोरिति दंत्यानेष्ठु विश्वः ॥ लांतोपि ॥ स्यात्‌ गुच्छः स्तबके संचे हारभेदकलाप

हारो मुक्तावली देवच्छंदसौ शतयष्टिकः ॥ हारभेदाः यष्टिभेदाद्गुच्छगुच्छार्धगोस्तनाः ॥ अ
र्धहारो माणवक एकावल्येकयष्टिका ॥ सैव नक्षत्रमाला स्यात सप्तविंशतिमौक्तिकैः ॥ १०६ ॥

यो भूष्यते ॥ हूडः शाद्वेबाऊलकात च्छकु ॥ द्वात्रिंशल्लतिको गुच्छो गुच्छार्द्धः स्तलसंख्यकः ॥ गुच्छस्स्याद्धः समस्तविभागाभावा
न्नपुंस्त्वं चतुर्स्त्रिंशल्लतो हारश्चतुःसरिश्च गोस्तनः गोस्तनः ॥ विंशति यष्टीको हारो माणकैवक परिकीर्तितः आर्द्रे राम
नेक देशेन क्रतो हारः ॥ शाक पार्थिवादिः माणवो बालः सइव माणवको हारभेदे बाले कुत्सायां कः ॥ एकसरारं २५५
का चासावावली ॥ एकावल्येकयष्टिका ॥ सप्तविंशति मुक्ताभिः कृता नक्षत्रमाला नक्षत्रपर्त्वाकमेकैकं ॥ १०६ ॥

आलप्यते ॥ डुवप् ॥ कर्मणि घञ् ॥ स्वार्थे संज्ञायां वा कन् ॥ परिक्षिप्यते ॥ क्षह जो अपत ॥ परिहार्यः रिव ब्रजायरण ॥ यतु ॥ अं० घञं
ता चतुर्वर्णी दित्वात् ॥ वीर्थं० घञ् ॥ कटति ॥ कट्यते वा ॥ कटे वर्षावरणयोः ॥ कुन् ॥ कटकोऽस्त्री ॥ नीतं वो द्वे ॥ दंतिनां दंतमंडने सा
मुक्त अवरोऽरघजथानी चलपयोरपि वलते ॥ वल संवरणे ॥ वलिमलितनिभ्यः कयत् ॥ वलयः ॥ कं गरोगेता कं करोऽपुं
नपुंसकं ॥ चत्वारि प्रकोष्ठाभरणस्य ॥ के बाहुशिरसी योतियु मिश्नाणे ॥ बैरवर्जा दित्वाद्रूर ॥ बलवंतादिति समसम्नाभलु
कृ अंगं दयते ॥ दायति वा ॥ देङ् पालने ॥ दे पूर्णे ॥ भनेवा ॥ आतोनुपे तिकः ॥ अंगदः क्वपि नेदेता के मूरत नपुंसकं अंगदयाम्यं

आवापकः पारिहार्यः कटको वलयोऽस्त्रियां ॥ केयूरमंगदं तुल्ये अंगुलीयकमूर्मिका ॥१०॥ साक्षरांगुली
मुद्रा सा कंकणं करभूषणं ॥

द्वि गद तिष्ठ स्त्रिन्याम पि योषितीति ॥ द्वे प्रगंडभूषणस्य ॥ अंगुल्यो भवांगि कां मूलांगुलेछः
स्वार्थे कन् ॥ कर्णिकादित्वादंगुरीकं येमितिमुकुट ॥ तन्न ॥ ऊर्बरे फान्तु वार्रे देमलविधानात् जान्तु वारेरनेरफ विधानाभा
वात् ॥ बालमूलेति चक्रे शकलत्वाद्व ॥ ऊर्मि खिव ॥ इ ॥ वे ति कन् ॥ ऊर्मिक्रकावां कायति वा ॥ ऊर्मिः स्त्रीपुंसयो बलि न्यांग्र कारे
वेगभंगयोः ॥ द्वे अंगुलिभूषणस्य ॥१०॥ मात्रोर्मिका अक्षरः सदैतानेत ॥ अंगुल्याः मुद्रा ददाति ॥ आत इति कः ॥ मोदते वा मुद
हर्षे ॥ स्फायितंचि तिर कू ॥ अगुल्यामुद्रा राकं ॥ कस्तु भंक गाति ॥ कणशब्दे अच् ॥ कंकते वा ॥ कक्कि लौल्ये ॥ बकु नमन्पत्रा
पिति वा ॥

अ॰द्वि॰ अनुरति नश्च हलादेरिति वा पुच ॥ पृषोदरादित्वाण्णत्वं कं करांकरं भूषायांस्त्वत्रमंडनयोरपि । कंरं भूषयति । करो भूष्यते नयाल्यु
१५५ ट् । क्लीबस्यान्मतेस्त्वत्रकंकणं करभूषणमिति रभसः ॥ हस्तमंडनस्त्रे स्यात् कंकणो ना प्रतिसर इतिरत्नकोशः ॥ हृ मरणाति नाक
॥ पृषोदरादि ॥ मीयते डु मिञ् प्रक्षेपणे ॥ कलेवरयश्च इति साधुरिति मुकुटश्चिंत्यः ॥ तन्मूत्रा सोज्वलद भ्योपीति दीर्घ इति मुकुट
त्वादि घदर्शनात् ॥ मेखलादि इति तं बंस्याज्ञानारखडु वधयोरिति हेमः ॥ कांचते ॥ काचि दीप्ति बंधयोः ॥ न । वाउ । प ॥ अत्ये भ्यापि
ति दीर्घ इति मुकुटश्चिंत्य ॥ धातोरेव दीर्घवत्वान् ॥ अत्येभ्योपीत्येतादृशदीर्घविधायकस्याभावाद् न्ये । नामपीति व कुसुक्त
त्वाच्च । कांची स्यात् मेखलादाम्नी प्रदे । ॥ रसनं च संपति ॥ समवाये ॥ कात्तन्त्र ॥ सप्तभिरत्नैकादिभिः । किंकिणीभिः सि

स्त्री कट्यां मेखला कांची सप्तकी रशना तथा ॥ ८ ॥

वा सित स्वशान्त्याकायति अस्यामूज विभ्रजादित्वात्के इति मुकुटश्चिंत्य ॥ अधिकरणे तत्र प्रवृत्ते रसं भवात् ॥ अश्नुते । ...
लोसं घातेच । अश भोजने । असि शेरस्चेति पु ॥ रसादेश यद्वा । रशति । रश शब्दे सौच ॥ बकुलमन्यत्रापीति पुच ॥ तालव्यमध्यापि । रसआ
स्वादने कुरादिः । बकुलमितिसुच । पापाकस्त्रं घंति वा पुच ॥ तालव्या अपि दंत्याश्च वांबरल छकरा ॥ रसनापि जिह्वायामिति विश्वः । रस राम
नं निस्वने नादे रसना कांचि जिह्वयोरित्यजयः धरणी रशानं स्वदने चाथ रसना कांचि जिह्वयो ॥ रसनं चापि रस्यस्त्रायामिति विश्व १५५
रसनं ... बकासः रव मुनयत्र साधु ॥ ८ ॥

सारं तु क्लीबमसनमस्य ॥ षण्णां संभक्तौ ॥ व ॥ मेखलम् स्तितानान्य राष्टेन वा ॥ मेखलायां सारसनमुरःसूत्रं च तत्तु त्रिशाखमिति दर्शितंस्या
दोरभसः पंचस्त्री कटिसूत्रयागस्य ॥ स्त्रीत्यपि विवक्षा तंतु कटिसूत्रयोगोपि ॥ स्त्रीकट्यां वस्त्रसंबंधनेऽइति स्वामी ॥ एकयष्टिर्भवेत्कां
चि मेखला त्वष्टयष्टिका ॥ रसना षोडशाज्ञेया ॥ कलापः पंचविंशकः इति भेदं स्त्विदन विवक्षितम् ॥ पुंसां कट्यां च शृं
खलं गौः खलति ॥ खल संचये ॥ अच् ॥ पृषोदरादिः ॥ शृंखलं पुं शृंखली कांच्यां लोहरज्जौ च बंधने ॥ एकं ॥ पादस्यांगदमिव ॥

॥ ६० क्लीबे सारसनं चाथ पुंस्कट्यां शृंखलं त्रिषु ॥ पादांगदं तुलाकोटिर्मञ्जीरो नूपुरोऽस्त्रियाम् ॥ ६१ ॥

पद्य ॥ पादस्यां गादं पादांगदमिति ॥ दा मतिदयते वा ॥ दो अवखंडने ॥ दैप् शोधने वा ॥ आतोनुपेति कः ॥ तुलां तुलयावा ॥
कोटयत्यति कुट प्रतापने ॥ कुरादिः ॥ अच् ॥ तुलाकारः कोटिरग्रमस्य ॥ तुलाकोटिर्मानभेदेऽब्धुदे स्यान्नूपुरेऽपि चेति हैम
॥ मंजति मितिध्वनौ सौत्रः ॥ बाहुलकादीरन् ॥ मंजीरद्यस्त्वे तीरति ॥ नूकुटेप पारि [illegible] ॥ नूप
न कपते [illegible] ॥ संपदादिः [illegible] मते [illegible] धेति कः ॥ ६१ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ हं सङ्वकाणाति। अन्येभ्योपीति डः॥ दंसङ्‌वङ्वेङ्‌इति कत्वा॥ पादस्य कवलयः द्वे। षडपि पर्याया इत्येके॥ किंचिंत्। किरांक
१५६ रोति। किरात्राक्ष त्तत्करोतीति रणपंतादन्चू॥ गौरादिः कंकरणीतिस्वामी॥ कंक नं। ककि गतौ। घञ्। कं के गतावरणीति। अरण्ड
ह्रेऽच॥ गौरादिः राकं ध्वादिः॥ यद्रू। कं सुखं करोति॥ करण शब्दे अच्। घंटे वा। इ वेङ्‌इति कन्। यद्रू। घंटयति। घटदीप्तौ रावु
च्॥ स्तु स्त्रा चा सौ घंटिका च॥ कंकरणः स्यात्प्रतिसरः कंकरणी ङुस्तुद्रघंटिकेति भागुरिः। द्वि घुघुरा॥ रवस्य॥ लगादिवस्त्र
स्य यौनिःकारणं राकं। वक्ष्यमाणानि तंत्रकांतानि दश॥१०॥ ... स्यावेकारइत्यरण॥ स्तु माया विकारः। प्राग्वत॥ क्षौमादिव

डसकः पादकटकः किंकिरणी क्षुद्रघंटिका॥ त्वक्फलकृमिरोमाणि वस्त्रयोनिर्दशत्रिषु॥१०॥
वाल्कं क्षौमादि फालं तु कार्पासं बादरं च तत्॥ कौशेयं कृमिकोशोत्थं रांकवं मृगरोमजं॥११॥

ल्कं क्षौमं डन्कूलं॰ तां स्तुके। ष्णणजेतस्तौ जे फलस्य विकारः॥ कयास्याः वसायाश्च विकारः॥ कपस्याः वसायाश्च वि
कारः फलं॥ अव पवे चेत्यरण॥ तस्य फले कुक्कक पास्यास वदरस्य च विकारः॥ आगवदरण॥ फालं तु वसने फालं तु राम
त्यतो लौ वंसी रोप करणे पुंसि शाकरसौ रिरणोरितिविश्वः॥ कोशे संभूतं। कौशातव्यन्॥ टं कौ भवं। टंकौ मनुष्योरणचे १५६
त्यरण॥ मृगरोमजं यित्यत्र मृगाशब्देन पशुमात्रं ग्राह्यं। तेन कंबलाद्यपि रांकवं॥११॥

नआहत॥ श्रोयते न्या॥ वेञ् तंतुसंताने। करणे ल्युट्॥ निर्गता प्रवाणी तंतुवापशलाका अस्मात्॥ प्रवाणि श्चेति साध
नं वादविरायकृतां तंत्रादविरायल्लत इति साधुः न च तरबरं वाच त्वारि छेद भोग त्वालनव स्त्रस्य धौतयोः प्रक्षालितयो
र्वस्त्रयोरिदं। उक्तस्यते ऽभिजप्यते॥ गृह्यते लगतौ॥ अनीयरायुगपित्यविवक्षितं॥१२॥ पत्रेषु कतोर्णा पत्रोर्णा स्त्रिपत्रअरआ
घ्य च पत्रोर्णं धौतकौशेयं यस्योर्णाः शोणाकवृक्षे इति हेमः॥ धाव्यते स्म। धावु गतिशुद्ध्योः। क्तः। धौतं च तत्कौशेयं च षष्ठ्यन्तं

अनाहतं निष्प्रवाणि तंत्रकं च नवांबरे॥ तत्स्यादुद्गमनीयं यद्धौतयोर्वस्त्रयोर्युगं॥१२॥
पत्रोर्णं धौतकौशेयं बहुमूल्यं महाधनं॥ क्षौमं दुकूलं स्याद्द्वे तु निवीतं प्रावृतं त्रिषु॥१३॥

क्षालितकौशेयमेव पत्रोर्णाख्यमित्यन्ये॥ बहुमूल्यमस्य॥ महत् धनं मूल्यमस्मात्॥ बहु मूल्यं वस्तु नः॥ क्षौतीति क्ष्णुयते
वा॥ टु क्षु शब्दे॥ अर्त्तिस्तुसुचिति मन्॥ क्षौममंदेहु कूले स्यात्॥ क्षुमाया विकारः क्षौममिति स्वामी॥ पूर्वयोस्तत्राभिधा
नेनाप्यत्तरनरभिहितं दुःकुलति॥ कूल आवरणे॥ इगुपधेति कः पृषोदरादि॥ द्वे पदे वल्कलस्य॥ निवीयते स्म व्येञ्
संवरणे॥ क्तः॥ संप्रसारणादि निवीतमिति रमुकुतिः॥ प्राव्रियते स्म॥ वृञ् वरणे। क्तः॥ ३॥ १३॥

दृश्यते। दंश दशने॥ भिदाद्यङ्॥ दशावर्त्तिभवस्त्रायां वस्त्रान्ते भूम्नि स्त्रिपुंस्त्रियो रिति रभसः॥ वस्यते। वस आच्छादने। व
स्त्रेडनादौ चुरादिः चुरादीनां णिज्वा॥ वसेस्तिः॥ वस्तिर्द्वयोर्निरूढेनात्यधोऽन्त्यस्त्रिदशास्तु च॥ द्वे वस्त्रान्तावयवानां दीर्घस्य
भावः॥ गुणो निष्पन्नः। आयमनं वा॥ आयाति॥ याप्रापणे॥ अर्त्तेस्तु म्नितिमन्॥ आनह्यतेऽनेन॥ णह बंधने घञ्॥ आ
रोह इति क्वचित्पाठः॥ आरुह्यतेऽनेन। आरोहः स्त्रीवरारोहे च वरयोषित्कटावपि आरोहणे गजारोहे दैर्घ्ये ते च समुच्छ्रये

स्त्रियां बकुले वस्त्रस्य दशाः स्फ वस्त्रयोर्द्वयोः॥ दैर्घ्यमायाम आरोहः परिणाहो विशालता॥१४॥ पटच्च
रंजीर्णं वस्त्रं समौ नक्तककर्पटौ॥ सु त्री णि। परीणह्यतेऽनेन॥ घञ्॥ विशालस्य भावः॥ तल् ह्रेपनशाः इति ख्या
तस्य॥१४॥ पटगतौ। बाहुलकाद्चरः॥ तत्पूर्वं पटच्चरः॥ यद्वा। पटादिदित्यत्र शोषं चरति करोति॥ अच्॥ यद्वा। पटइवाचर
ति। सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा चारे॥ शातंतात्चरट्॥ जीर्णं चतरस्ले च॥ हे। न जते॥ आनक्तु स्लोडि बाहुलकात्तन् स्वा
र्थे कन्॥ नक्तं कं सुखमस्मात् पृषोदरादित्वान्मलोपः॥ क्विचित्तलटक इति पाठः॥ नक्यतेस्म नक आन्वास्ते कः स्वार्थे कि
न्। किरति करणाति वा॥ कृ विक्षेपे हिंसायां करोति वा॥ कर्पचासौ पटः शाकं पार्थिवादिः॥ द्वे अस्वेदादिमार्जनार्थे दिस्त्र स्थूलवस्त्रखंडस्य राम
१५७

स्वामी तु ऋणमर्थं येन ॥ स्तूयते ॥ तत्र स्थ ॥ ओ यमित्यादि मुकुटस्तु मलिनत्वादि उक्तजीर्णवस्त्रखंडस्य ॥ वस्यतेऽनेनवा ॥ वस आ
च्छादने ॥ ष्ट्रन् ॥ आच्छाद्यतेऽनेनवा ॥ ल्युट् ॥ वस्यतेऽनेनवा ॥ वसेर्णिदित्यसुन् ॥ चिल्यतेऽनेन वा ॥ चिल वसने ॥ घञ् गौरादिः ॥ कल्यचे
ऽन ऊ इति निपातनाद्वा ॥ चेलोऽधमे त्रिषु नपुंसकं तु वसने इति विश्वः ॥ वस्यतेऽनेनवा ॥ ल्युट् ॥ वसनं छादने वस्त्रे ॥ अंशूः सूत्रा
दिसूक्ष्मांशो किरणे चंडदीधितो ॥ अंशुन कायति ॥ कः ॥ पतिकः ॥ यद्वा ॥ अंशुभिः काशते ॥ काशृ दीप्तौ ॥ अन्येष्वपीति डः ॥ अं
शुकं तु ऊक वस्त्रे स्यात् स्त्रमात्रोत्तरीययोः इति रभसः ॥ षट ॥१५॥ शोभनं चेलमेव ॥ स्वार्थे कन् ॥ स्वार्थिकाः प्रकृतितो लिंग

वस्त्रमाच्छादनंवासश्चैलंवसनमंशुकं ॥१५॥ सुचेलकः पटोऽस्त्री नावराशिः स्थूलशाटकः ॥

वचन्मान्यतिवर्तंतेऽपि ॥ पटति ॥ पट गतौ ॥ पट भासने ॥ खनो घ चेति घः ॥ घित्वादन्यस्मादपि ॥ हलश्चेति घञ्जि संज्ञापूर्व
कत्वाद्वृद्ध्यभावः ॥ क्वचिदपवादविषयेप्युत्सर्गोऽभिनिविशते इति घञ् वि ॥ षयेपुंसी ति घो वा ॥ पट श्चित्र पटे वस्त्रेऽस्त्री
त्रिषु पटु कुमे पुमान् ॥ अस्त्रीति चिंत्य द्वयोरपि रूपसिद्धिरिति स्वाम्यु वचिंत्यः ॥ उक्तमेदिन्याम स्त्रीतिदर्शनात् ॥ पटो
ऽस्त्री कर्पटः सिचयप्रोतपल्लिका ॥ इति रभसः ॥ ह्रस्वो भनवस्त्रस्य ॥ वरस्य श्रेष्ठं वरणं वा ॥ अस्यतेऽन्न ॥ वरा शिनोतीति ता
लव्यां तेरा श्रिकः ॥ वराशिः स्यात् ॥ खद्धवरो वराशिः स्थूलशाटक इतीदं त्यं तेषु रभसं राट ति ॥ ॥

अ॰टी॰ १५८ शाटू रुजादेः ॥ राकुल ॥ स्थूलश्चासौ शाटकश्च ॥ वराशिरितेत्यन्वयः ॥ द्वे स्थूलपटस्य ॥ चत्वार एकार्थ इत्येके ॥ निचोल्यते । चुल
समुच्छ्राये चुरादिः घञ् । यद्वा ॥ चोल्यते । चुड उक्तौ ॥ चुरादिः घञ् डलयोरेकत्वं । निचुलोपि निचुलस्तु निचोले स्यादिज्जला
ख्यमहीरुहे । निचोलं तु नपुंसकमिति रभसः ॥ स्त्रियां निचोली त्यपी तिराजदेवः ॥ प्रच्छदति ॥ प्रच्छद्यते वा ॥ छद संवरणे अ
च् घो वा ॥ प्रच्छाद्यतेऽनेन वा ॥ चुरादिर्ण्यन्तात् घः ॥ छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य इति ह्रस्वः ॥ प्रच्छदश्चासौ पटश्च ॥ द्वे डोलिकाद्यावरणपटस्य
॥ स्त्री पिधानपटस्य चुरके ति ख्यातस्येत्यन्ये ॥ येन तूलवास्यादि प्रच्छाद्यते तस्येति स्वामी ॥ रमते क्विप् ॥ गमादीनां क्वाविति

॥ निचोलः प्रच्छदपटः समौ रल्लककंबलौ ॥ १६ ॥ अंतरीयोपसंव्यानपरिधानान्यधोंशुके ॥

मलोपः ॥ तुक्कीलाति क्विप् ॥ रच्चासौ लाश्च ॥ स्वार्थे कन् ॥ केणः इति ह्रस्वः ॥ यद्वा रमणं संपदादि ॥ रत् कीलं लक्य
तेनेन ॥ लक आस्वादने घः ॥ रलं ताति वा ॥ कन् ॥ रल्लकः कंबलोऽस्त्रियां ॥ तथैव कंबलोऽस्त्रियां ॥ तथैव कंबलमस्त्रीऽइति
हैमः ॥ कं चति ॥ कं चाम्यते वा ॥ कंच गतौ ॥ वृषादित्वात् कलन् ॥ चौ कंबलः कृमिसा ॥ स्त्रयोः नागप्रभेदे प्रावारे वै वस्ये कंबलं राम
जले इति हैमः ॥ द्वे ॥ १६ ॥ अंतरे भवं ॥ गहादित्वाच्छः ॥ उपसंव्ययते नेन वा ॥ व्येञ् संवरणे ॥ परिधीयते ॥ डुधाञ् धारणे १५८
॥ कृत्यल्युटो इति ल्युट् ॥ अधो देहभागस्यांशुकः ॥ चत्वारि परिधानवस्त्रस्य ॥ ॥

प्रछिद्यतेऽनेन ॥ वृञ् वरणे । तेराच्छादनेति घञ् ॥ उपसर्गस्य घञीति दीर्घः ॥ उत्तरे ऊर्द्ध्वभागे आसंज्यते । षञ्ज संगे । घञर्थ इति
वसनांतरे ॥ दद इत्येव ॥ वृहत्या आच्छादने इति कन् ॥ १७ ॥ संवीयतेऽनेन ॥ ल्युट् ॥ संव्यानं छंदने ॥ऽशुके इति विश्वमेदिन्यौ ॥ उत्तरस्मि
न्नर्द्धभागे भवं ॥ गहादित्वाच्छः ॥ पंचोपरि वस्त्रस्य ॥ चोल्यतेऽनेन वा ॥ चुल समुच्छ्राये ॥ अच घञो वा ॥ अल्पश्चोलः ॥ गौरादिः ॥ कूर्प
रः स्यात्कफोणौ चजानुत्यपि च पुंस्ययं ॥ कूर्परः स्यरते ॥ कुपरोऽस्यतं त्वचा ॥ कूर्परे आस्येवा असु क्षेपणे ॥ आसतत्रपवेज्ञो न वा

चौधावारोत्तरासंगौ समौ वृहतिकातथा ॥ १७ ॥ संव्यानमुत्तरीयं च ॥ चोलः कूर्पासकोऽस्त्रियां
॥ निशारः स्यात्प्रावरणे हिमानिलनिवारणे ॥ १८ ॥ अर्द्धोरुकं वरस्त्रीणां स्याच्चंडातकमंशुकं ॥

घञ् कूर्पादित्वात् स्वार्थे कन् ॥ कूर्पासस्तु चोलक इति हारावली ॥ आप्रपदीनकंचुकस्य ॥ स्त्रीणां कंचुलिकाख्य
स्य चेति स्वामी ॥ नितरां शीर्यतेऽस्मै हिमानिलावत्राने न वा ॥ शॄ हिंसायां ॥ शॄ वा स्तु वर्णेति वृत्ते घ्ञिति घञ् ॥ उपसर्गस्य
घञीति दीर्घः ॥ १८ ॥ ऊरोरर्द्धं ॥ अर्द्धं नपुंसक इति समासः ॥ अर्द्धोरौ कोऽराते ॥ अन्येभ्योऽपि तिड ॥ चंडातको पनवरस्त्रिय मतति
छि प्र अर्द्धोरुकं वरस्त्रीणां वासः ॥ चंडातकं स्मृतमिति पुंस्कांडे वोपालितात् पुंल्लिंगोऽपि ॥ राकं हलगा इति ख्यातस्य ॥

अ॰टि॰टी॰ अपदात्प्राप्तपदं प्राप्नोति। आप्रपदं प्राप्नोति। ख॰ य॰ दा॰ अ॰ पदं प्राप्नोतीति तदा आप्रपदीनं॥ एकं पादाग्रपर्यंतलंबमानवस्त्रस्य॥१९॥

१५९ ॥ वितन्यते। घञ्॥ विताना नो मज्जत्। उल्लोचो विस्तारेऽपुंनपुंसकं॥ आ वं॰ ह॰ द्वे विशेषस्याक्लिगिनी गोसदस्तु स्तोम योग॥ ऊर्ध्वं लोचनीतिलोच्य भास

ते॥ ऊर्ध्वं लोच्यते वा॥ लोचु दर्शने॥ अच्॥ घञ्वा॥ कुत्वं नातिष्ठायामनिट इति वचनादस्य नु तंत्रसेट्वात्॥ द्वे वंदोआ

तिरव्यातस्य॥ रूप्यते॥ रूप बैकल्पे रपं तादचौयत॥ दोषोरणावितः। रूप्यं त्रिषु रूपवर्गी मेलकी वंवल्वेचे तद्रूडे आधेन

स्यात्त्रिघाप्रपदीनं तत्प्राप्नोत्याप्रपदं हि यत्॥१९॥ अस्त्री वितानमुल्लोचो

दूष्याद्यं वस्त्रवेश्मनि॥ प्रतिसीराजवनिकास्यात्तिरस्करिणी च सा॥२०॥

कुटरपटकुटीपटवासादिश्रु॰ एकं वस्त्रोगेहस्य॥ प्रतिसिनोति॥ प्रतिसीयते वा॥ षिञ् बंधने॥ प्रसिविमानांदीर्घश्चे

तिरकाजवनिकपस्यांजुः सौत्रो गतौवेगे च॥ ल्युट् स्वार्थे कन्॥ यमन्तिके तिवा भावः॥ यम यति॥ यमउपरमे॥ ल्युट् कं राम

न॥ तिरस्करोति। तिरस्क्रियते न यावा॥ ग्रहादित्वाणिनिः। पि निपातनात् छत्र भावः संज्ञापूर्वकत्वात्। वाधितीयेनु ल्युट् १५९

त्रीणि व्यवधानपद्याः कृतानि इति ख्याताम्॥२०॥ ॥

कश्चित्॥ पर्यंकिकापरिकरः पर्यंकश्चावसक्थिका॥ अंचलं त्वंशुकी ह्नेनावी सारसनसमुच्चयः परिमलवर्जना
र्था क्रिया परिकर्म स्नानोद्वर्तनादि प्रतिकर्मेति कश्चित्पाठः॥ अंगं संस्क्रियते तेनेन॥ घञ्॥ द्वे शरीरशोभाधायककर्मणः॥ मार्जनं॥ मृजू शौचालंकरणयोः॥ चुरादिः॥ आवादित्वात् क्तिर्न तेनुत्रे ति नेट्॥ णिलोपः॥ बाहुलका

परिकर्माङ्गसंस्कारः स्यान्मार्ष्टिर्मार्जना मृजा।
उद्वर्तनोत्सादने द्वे समे आप्लाव आप्लवः॥२१॥

त्तिरित्यन्ये ण्यासश्रन्थो युच॥ मार्जनीत्यन्यधम्मादिति॥ मार्जितं शुद्धिकरणे मार्जनमरजध्वनौ इति हैमः॥ भिदादिपाठ्ठ॥ त्री॥ रित्र्वा
छनादितं॥ मितिर्मलीकरणस्य उद्वर्तितेनेन॥ वृतु वर्तने॥ णिपतः ल्युट्॥ उच्छाद्यतेनेन॥ षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु॥ णिचः ल्युट्॥
उत्सादनं समुच्छेदनम्॥ उद्वर्तनोत्सादने स्त्रिमः चेति हैमः॥ द्वे उद्वर्तनस्य गति मलीकरणस्य॥ आप्लवनं॥ प्लुङ् गतौ॥ विभाषा
ङि रुप्लुवोरिति वा घञ्॥ पक्षे अप्॥ द्वे स्नानस्य॥२१॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ १६० ह्याशौचे॥भावेल्युट्॥ न्ना॥ गिवर्चतेंक्व अध्ययने॥ चिंतिपूतिकथीत्युट्॥ चर्चास्यात्कूर्दमुंडंचयांचितास्त्रासकयोरपीतिहेमः
॥धात्वर्थनिर्देशेस्त्रीत्युट्॥चर्चिकास्वार्थेष्यञ्॥तिष्ठति॥ष्ठागतिनिवृत्तौ॥बाहुलकात्सः॥स्वार्थेकः॥पुंसिचार्चिक्येजलादेरपिस्मृहृदे
इतिविश्वः॥ त्रीणि चंदनादिनादेहविपनस्य॥प्रबुद्धिः॥बुधअवगमने॥भावेल्युट्॥अनुपूर्वात्भावेघञ्॥ छगतगंधस्यप्रयत्नेनो
बोधनस्य।यथाकस्तूरिकादेर्मर्घाेदेर्मद्यादिना॥लेखात्राकपार्थिवादिः॥पत्राथे॥ गुली॥ अंगुलिव्यापारःसमेस्त्रियांछेत्र

स्मानंचर्चा तु चार्चिक्यंस्थासकोथप्रबोधनं॥अनुबोधःपत्रलेखापत्रा
गुलिरिमेसमे॥२२॥तमालपत्रतिलकचित्रकाणि विशेषकं॥ ॥

तकपोलादौरचितस्य॥केसरादितमालपत्रमिव॥तदाकृतित्वात्॥तमालपत्रंतापिच्छेतिलकेपिचेतिविश्वः॥नि
लतिगतिलस्नेहने॥तिलतिवा॥तिलगतौ॥कुन्॥तैलकेस्थूलकुसुमभिव॥दोपुंः॥क्लकेतिलकाःलकेतिलकंरुचकेलोम्नी राम
तिहैमः॥चित्रचित्रक्रियायांकुन्॥चित्रक रोतिवा॥अन्येष्वपीतिड॥चित्रकंतिलकेनानुव्याभिद्यंचपाविष्णु॥विशिनष्टि १५६०
त्र्यल्विशिषगेशकुल॥विशेषकोस्त्रीतिलकेविशेषेते तरेत्रिषु॥तमालतिलकेखड्गे॥इतिविश्वात्तमालोपि॥ ॥

द्वितीयं तिलकं तुरीयं विशेषकं च स्त्रियां न भवतः किंतु पुंनपुंसकयोः ॥ चत्वारि ॥ कुमकमिति शाश्वतस्ति वाचस्पते नास्य अ
र्श आद्यच ॥ यद्वा । कुं क्वणते । कुकआ लाते ॥ बाहुलकादुमक ॥ आङ्ग्लत्यक्तु मिति योगविभागात्कुमः ॥२३॥ कश्यति कश्यते
वा कश्यादि ॥ कश्रेमुद्गतीरन् ॥ गंभीरादयश्चेति म्रुकुट ॥ रात स्तृत्वादर्शनम्र ल्लकः ॥ काश्मीरे जन्मास्या काश्मीरं कुंकुमे
पि स्यात्कश्मीरकं पुष्करमूलयोः ॥ अग्निरिव शिखा केसरोस्य ॥ अथाग्निशिखा मुदिष्टं कुसुम्भे कुंकुमेपि च ध्रियते कुत्र व
रणे ॥ अन्दरत्रिकत्य पायरो हन्तौ विटिज्ञा मागरित्रे ४ देवतादेर भी प्सिते ॥ वरं तु स्यात् एऐ किंचिदिष्टे इति हेमः काश्मीरजं

॥ द्वितीयं चन्तुरी पंच न स्त्रियाम थकुंकुमं ॥२३॥ काश्मीरजन्माग्निशिखं वरं बाह्लीकपीतनं ॥

वह्निशिखं बाह्लिकं पीतनं वरमिति वाचस्पतिः ॥ वह्लते ॥ वह्ल प्राधान्ये ॥ बाहुलकादीन् ॥ बह्लीकदेशे भवं ॥ कच्छादिभ्यश्च
त्यण् ॥ बाह्लीके वाह्लीकं धीरहिंगुनोर्निअश्वमदेशयोरिति त्रिकाण्डशेषः ॥ काश्मीरं चारु बाह्लीकं संकोचं पिशुनं
वरमिति [illegible] पिपीतं कर एति तिरपनात् ॥ यद्वा ॥ पीमते ॥ पीङ् पाने ॥ बाहुलकात्तनन् ॥ ... ॥ पी
तनं ... ॥ कुंकुमे हरिताले च पुमान्न मातके मतः ॥ ॥

रज्यतिस्म गत्यर्थेति क्तः॥ रक्तं नीत्यादि रं॰जिते॥ कुंकुमे रज्यन्त्यनुरक्ते प्राबीनाम लके ऽरुरोइ तिहैमः संकोचति॥ संकुच्यतेवा॥ यंहः॥ संकोचयति॥ संकोच्यतेवा॥ कुचसं पर्वनकौटिल्य प्रतिष्टंभ विलेखनेषु॥ अच्॥ घञ्वा॥ संकुचतीतिमुकुटेन॥ सम्यद्‌‍‍—कुचसंकोचनइत्यस्यकुटादित्वनाचिगुरा॥भावस्रसंगात्॥ संकोचोमीनभेदेस्चबंधेल्ली बंत्तुकुंकुमे इति विश्वमेदिन्यौ॥ पिशति॥ पिश अवयवे॥ इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः॥ कित्त्वम्॥ पिशुनं कुमे पिश्च॥ क

रक्तसंकोचपिशुनं धीरलोहितचंदनं॥ २४॥ ॥

पिवक्रे च काके नामन्यचक्रन्यरयोःस्त्रिषु॥ एकांपांपिशुनामीस्यात्॥ दधाति॥ धीयतेवा॥ दुधाञ्‌धारणादौ॥ सुस्त्वधापृष्टधिभ्यः क्रन्॥ इत्युमास्वेतील॥ धारोघेयौ त्विन्वितेस्वैरे कुधे ल्ली बंत्तु कुंकुमे लोहितं चतंबंदनं च॥ लोहितमपि॥ लोहितं रक्तगोरशीर्षं कुंकुमे च कुंद चंदने॥ राकादश॥ १२४॥ ॥

रक्ष्यते ऽनया वा। लक्ष्यते ऽनया वा। रक्षपालने। लक्ष दर्शने। गौरादित्वात् ङीष्। प्रज्ञाद्यण्। अजादित्वात्टाप्। अत एव लाक्षायां रक्षणे रक्षे
ति रुद्रः। जायते। फलिपाटि इति उः। तो नादेशः। पौति। पूयते वा। अच्। रुद्रो रक्षाय तत एव प्रज्ञाद्यण्। पावो ऽलक्तो मा कमि
श इति हैमः। न लज्जते स्म। ओलस्जी व्रीडे। बाहुलकात् क्तः। न। यद्वा न लक्यते स्म। अभक्षत्वात्। क्तः। यद्वा। रक्तो ऽस्मात्। कपि
लिकादित्वात् लत्वं। द्रुमामयः। मामयं पटू। जतु नारी इति। जन्यते वा। तरत्यादिभ्यश्चेत्यं गच्छ। देवानां कुसुमं। कुसुमुदेव ख

राक्षा लाक्षा जतु क्लीबे यावो ऽलक्तो द्रुमामयः॥ लवङ्गं देवकुसुमं श्रीसं
ज्ञमथ जायकं॥२५॥ कालीयकं च कालानुसार्यं चाथ समर्थकं॥ ॥

रजदंतादि वयोग्यं कुसुमं वा। शाकपार्थिवादिः। श्रियः संज्ञा यस्या त्रीणि जयति गंधं तरंजि लवे। राङ्कु॥२५॥ कालस्य वर्णस्येदं। वृद्धाच्छः
स्वार्थे कन्। एकत्र च कालेयमिति पाठः। कले रिदं सर्वत्राग्निकलिभ्यां ढक्। कालायकं च कालेयवर्णे किंकाति रंजयकमिति व्याडिः। अ
नु स्रियते। सृ गतौ। ण्यत्। कजिनवस्तुना नु। कालानुसार्यं शैलेये कालीये तगराख्ये इति विश्वमेदिन्यौ। त्रीणि॥ ॥

वंशइव। इवेतिकन्। क्वचिदंशिकेति वोपालः वंशोस्त्यत्रा ठञ्च। नागुरुपस्मात्॥ कुन स्कंधरुधन्माकमगुरु वा पुंसि लघुता
म चेति वोपालितः॥ अगुरुजोंगकेलयो॥ विंशिपायामिति हैमः॥ राजानमर्हति॥ अर्ह प्रशंसायामि त्यच्॥ राजार्ह योगकल्की
वं राज्ययोग्यः प्रिं धेयवदिति विश्वः॥ लुह्यतेलुड गार्ध्ये। घञ्॥ रोहति॥ अच्॥ रजमोरैक्यं वा॥ क्लोदइतिमुकुट
स्त्वपाणिनीयः॥ लोहो स्त्री शस्त्रकलहे जोंगके सर्वतैजसे॥ कृमिभिर्जन्यते॥ अन्येप्यपीति डः॥ जुगति॥ जुगपतेवा॥
जुगिवर्जने॥ क्वुन्॥ दृषोदरादिः॥ राजार्हं यं शिनते॥ वनकुमः परमदो लंशाके लोहनामकमिति वाचस्पतिः॥ अगुरुणू

वंशिकागुरु राजार्हलोहकृमिजजोंगकं॥ १२६॥ कालागुर्वगुरु स्यात्तन्मंगल्या मल्लिगंधि यत्॥

रुष्णचैरे लोहं कृमिजग्धमनार्यकमिति त्रिकाण्डशेषः॥ षड् गुरुणः॥ १२६॥ कालं च तदगुरु च॥ कालागुर्वमि अगुरु च्यतेइति
सुभूतिः॥ हि कालागुरुः॥ मल्लिका पुष्पस्येव गंधो यस्य॥ उपमानाच्चेतीत्॥ यदगुरु मल्लिगंधि तत्॥ मंगल्या स्यात्॥ मंगले
साधु॥ तत्र साधुरिति यत्॥ मंगल्यः स्यात्त्रायमाणा स्वस्ति बिल्व मसूरको स्त्रियां शम्यामधः पुष्पामिमिस्तु लवचामुच
नायामः योदधि स्त्री वंशिवंकेरे त्रिष्विति विश्वमेदिन्यौ॥ एकं मस्तात क्वपायति॥ धूप संतापे आदय आर्ठधातुके वा॥ कर्म
रायरस्य॥ जस्य माल स्यस्सः॥ नरा तिड्‌स्वा। बाकुल काष्ठकु रालइति॥ ॥

स्वामी ॥ अरालः स्मर्ज वक्रयोरिति । रालः सर्जरसो रालोक पकोवह्निवल्लभ इति चर भस स्तवेः रस्यते ॥ रसै स्वआस्वादने ॥ रंतः
रपंतः घञ् ॥ सर्वे रसा यस्मिन्निमिवा ॥ २७ ॥ नानाकृतिगंधत्वात् ॥ बहु निरूपाण्यस्य ॥ बहुरूपः स्मरे विष्णौ मरुद्धे धूपके शिवे इति
हैम ॥ पंचरूलस्य ॥ वृक इव धूपः ॥ वृकधूपस्तु मरलस्य वक्र मित्रिम धूपयोः ॥ कृत्रिमश्चासौ धूपश्च स्वार्थे कि न् ॥ ३ ॥ तु
नोति । तुरत्वररो ॥ वाकुलकाउ मृ गुरुणा भावश्च ॥ स्वार्थे कः ॥ तुरुष्कः मिहं कैम्लेच्छजातौ देशांतरे पिच्चे । तिवि म्बमिदित्यो पि
अंते ॥ पिडि संघाते ॥ अच् ॥ स्वार्थे कन् ॥ पिहिति ॥ पि डिगतौ इति मुन्तुट् स्थिहत्यः ॥ शडि गतौ बिल्या तनेप दिष्णु पा गन् ॥ पिं

यक्षधूपः सर्जरसो रालसर्वरसावपि ॥ २७ ॥ बहुरूपोऽप्यथ वृकधूपकृत्रिमधूपकौ ॥ तुरुष्कः पिंडकः
सिल्हो यावनोऽप्यथ पायसः ॥ २८ ॥ डगे बोले सांद्रे दे दागारि रुदेरायोः ॥ देहमात्रे निवापे च गोल सिल्हकयोरपि ॥ ओ
डुं पुष्पे च पुंसि स्यात् ॥ स्त्री बमाजीवना यमीः ॥ पिंडीतु पिडारे लाबुरभेदयोः ॥ सिल्ह स्वति सिल्हमीतौ ॥ अंतर्भावितण्यर्थः
[illegible] क ॥ पृषोदरादिः ॥ यवनदेशे भव । तत्र भव इत्यण् ॥ पालवा योते । एतान् ॥ ल्युट् ॥ च लात्रिलोबानड
तिख्याः तस्य ॥ पयस्व ॥ प्रज्ञाद्यण् ॥ पयसो विकारो वा ॥ तस्येति —— स्यात् ॥ पायसः श्रीवेष्टे परमान्नयोः ॥ २९ ॥

अ॰टि॰टी॰ १६३ सरलद्रवः श्रीपिष्टेदधिदीरदृताक्वयइतिरभसः॥ श्रीयावासाः श्रीवासोवृकधूपेस्यात्पंक्तेजेमधुसूदने॥ श्रीश्चसोवा
सश्चेतिवा॥ श्रीवेष्टिश्चतारोनातारतीसरलद्रवइतिविश्वः॥ वृकःस्यात्क्रमित्रिमेनेकधूपेपिसरलद्रवइतिरभसः॥ धूप्यते
नेन॥ धूपिसंतापेघञ्॥ वृकनामाधूपः शाकपार्थिवादिः॥ श्रियः सरलद्रवस्यपिष्टस्मृतएर्णे तजनितत्वादितिमुकुटः॥
अन्येतुश्रीसदृशकः॥ श्रियोवावेष्टोनिर्यासइत्यार्कः॥ सरलस्यदेवदारोइव॥ पंचसरलद्रवस्य मृगस्यनाभिः मृगस्य

श्रीवासोवृकधूपोपिश्रीवेष्टसरलद्रवौ॥ मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरी चाथकोलकं॥२४॥

नाभिः मृगस्यमदः॥ कस्मतिगंधोस्याः॥ कसगतौ॥ खर्जूरादित्वादूरः॥ पृषोदरादिः॥ मृगनाभिर्मृगलोमृगः कस्तू
रिकापिचेतिमाधवः॥ मृगोपि॥ मदोपि॥ मदोरेतसिकस्तूर्यामितिमेदिनिः॥ मुख्यगदस्तत्रियेनाभिः पुंसिप्राण्य
गके॥ त्योः॥ चक्रमध्येप्रधानेच स्त्रियांकस्तूरिकामदइतिरभसः॥ नाभिरपि॥ त्रीणि॥ कोलतिकुलसंस्त्याने॥ एम १६३
रकुलः॥ रलयोरैकत्वात्कोरकमपि॥ कारकोऽस्त्री कुड्मलेस्यात्कक्कोलकमरीचयोः॥२४॥

ककन्तेत्र॥ ककत्यौल्ये॥ संपदादिः कोलति उज्ज्वलं दत्तादि॥ कक्कुततरको लं च॥ स्वार्थे कन्॥ कोशे फलमस्य त्री(णी)॥ की
रति कृणाति वा करति करोति वा॥ कृञ् डुकृञ् करणे वा॥ विच्॥ पूर्यते॥ पूरी आप्यायने॥ इगुपधेति कः॥ कर्पूरश्चासौ पूर
श्च॥ कल्प्यते॥ कृपू सामर्थ्ये॥ खर्जूरादित्वाहूरइति स्वामिमुकुटौ॥ तच्चिंत्यं॥ कृपेरोजइति लत्वस्य वैकल्पिकत्वात् बाहुलका
द्वा तदभावे बोध्यः॥ घनो देहः सारोस्य॥ यतः स्यात् सांद्रे दृढे त्रिषु घनं इति विश्वः॥ घनस्य सार इव वा॥ स्त्री तत्वात् सिताभ्राकारत्वा
च्च॥ घनसारस्तु कर्पूरे दक्षिणावर्त्तपारदे इति हैमः॥ चंद्रस्य संज्ञास्य यस्याप्मि तं श्वेतं बंधनं वा चंद्रं वा अस्मति॥ अज्ञगतो॥ कर्म

कक्कोलकं कोशफलमथ कर्पूरमस्त्रियां॥ घनसारश्चंद्रसंज्ञः सिताभ्रो हिमवालुका॥३०॥ गंधसारो मल
यजो भद्रश्रीश्चंदनोस्त्रियां॥ तैलपर्णीकगोशीर्षे हरिचंदनमस्त्रियां॥१३१॥

एवरूप सितश्चासौ लक्षमल्लमतिक्ष
सं वक्षमितिवा॥ स्तुत्कत्वात्॥ सिनात्रमिव वा॥ सिताभ्रा भास्य॥ हिमा चासौ वालुका च॥ एलुकावर्णः कर्पूरं चंद्रभस्मेदे
मित्रिकांडशेषः॥ पंच॥३०॥ गंधवानसारः स्थिरभागो स्यां गंधएव वा सारो स्यामलये जातः सम्मयां जनेर्डः॥ भद्रा श्री
रस्मात् स्त्रिजा त्वंतरे भद्रो वायवस्थे इति विश्वः॥ वदयति॥ चुदि आह्लादने॥ रायंतः ल्युट्॥ वेधसोमाल यस्तु स्यात् सर्वं
ठेरो हिणश्च मइ तित्रिकांडशेषः॥ चलासितिलपर्णि वृक्षे भेदे जाता॥ तत्र जाड्ढ तङ्ल्यरण् ङीप्॥ स्वार्थे कन्॥ ॥

अ॰टी॰ १६४

केरल इति ख्यातः ॥ तैलपर्णी मलयजेऽस्त्री वा सेमिक्ककेपि च ॥ गोशीर्षमिव तैलपर्णे गोशीर्षो गिरिआकरावस्येति स्वामी ॥ हरेरिंद्र
स्य चंदनं हरिः कपिलवर्णे चंदनं वा ॥ चंदनमस्त्री स्यात्क्लिदरणं नाम हरि रुरे ॥ तप्तं सकनु गोशीर्षे ज्यो स्वाकुंकुममयैरपि ॥ चंदनविशेषा
णां पृथक् ॥१३२॥ तिलस्येव पर्णान्यस्याः ॥ पाककर्णी तिडी पु स्यु हा तिलपर्णी नरी आकारोस्याः ॥ पत्रमेवांगमस्य पत्रे रुअंगाति
वा अगिगतो ॥ अच् ॥ पत्रांगं न द्वयोर्मृज्जे पत्तके रक्तचंदने ॥ रंजयति रंजु रागे ॥ राप्रंतः ल्युच् ल्युट् वा ॥ रंजनो रागरंजने रक्त
चंदने ॥ रक्तं च तच्चंदनं च ॥ निर्गंधत्वात्कुत्सितं चंदनं ॥ क्षौंच्चंदनमिव वा ॥ कुत्सितान्यचंदनान्यस्याः ॥ कुंचंदनं च पत्रांगे कु

तिलपर्णी तु पत्रांगं रंजनं रक्तचंदनं ॥ कुचंदनं चाथ जातीकोशजातीफले समे ॥१३२॥ कर्पूरागुरुक
स्तूरीकक्कोलैर्यक्षकर्दमः ॥ मेदे रच्च क्तचंदने इति विश्वमेदिन्यौ च त्वारि रक्तचंदनस्य जात्याः कोशः जातिरपि जा
ती जाती फलेपिचेति रभसः कोशोऽस्त्र जते पेरपापाक्ते जातिकोष इति च ॥ फलमपि फलं नाभेजातीकोशे वा रागमे फलके
पि च ॥ तिकद्वे जाइफल इति ख्यातस्य ॥१३२॥ कर्पूरादिभिः समभागैः पक्षप्रिय ॥ कर्पूरागुरु कस्तूरी कक्कोलघुसृ राम १६४
णानि च ॥ एकीकृतमिदं सर्वं यक्षकर्दम इष्यत इति व्याडिः ॥ कुंकुमागुरु कस्तूरी कर्पूरं चंदनं तथा ॥ महासुगंध
मित्युक्तं नामतो यक्षकर्दम इति धन्वंतरी ॥ एकं ॥ गात्रमनुलिप्यते यया ॥ करणे तिल्युट् ॥

वर्त्तते ॥ वृतु वर्त्तने स्पंतः ॥ अच् ॥ वर्त्तिर्मेपिज निमर्शनघ नांजनले स्वयो ॥ गात्रानुलेपनादी पत्रं दर्शी दाये सुयो विति
वर्णकिरोति राबुल्ल ॥ विलिप्यते नेनालि पउ पवे द् हे ॥ ल्युट् ॥ चत्वारि गात्रानुलेपयोग्यस्य पिष्टि घृष्ट सुगंध द्रव्यस्य छो
नित्ताथा वि त्पके ॥ गात्रानुलेपनी वर्त्ति विगध्यपवि लेपनं वर्णकं चाथ विदत्ति स्त्री कषायं गराग क इति रभसातां आ
यद्यमु क्ताथ मिव वर्णकादि ह्यं घृष्ट चंदनादि लेपमात्रस्य ॥ ३३ ॥ चूर्णे ति ॥ चूर्ण प्रेरणे ॥ घञ् ॥ चूर्णो धूली क्षार भेदे चू
र्णानि वासमस्तु क्लिष्टु ॥ वासे सुगंध करणो योगा उपायाः ॥ द्वे पटवासादि चोदस्य ॥ भाव्यते भस्तु वो केवल्क नइतिरपि
॥ गात्रानुलेपनी वर्त्तिर्वर्णकं स्याद्विलेपनं ॥ ३३ ॥ चूर्णानि वासयोगाः स्युर्भावितं वासितं त्रिषु ॥ सं
स्कारो गंधमाल्याद्यैर्यः स्यात्तदधिवासनं ॥ ३४ ॥ माल्यं मालास्रजौ मूर्ध्नि केशमध्ये तु गर्भकः ॥ ॥
तात् क ॥ भावितं वासितं श्वासे इतिहैम ॥ वास्यते स्म ॥ वस स्नेह ना दौ ॥ चुरादिः ॥ क्तः ॥ वासितं भावितेक्तसेश तिहैमचं
द्र ॥ द्वे द्रव्यांतर भावितस्यामंगल्य धूपादिभिर्वस्त्रादौ नातं वला रीनां यः संस्कारः तदधिकं वास्यते ॥ वासवपसेवार्थो
चुरादिः ल्युट् र ल्काः ॥ ३४ ॥ म्न् द्वे शिरसि इदमं तत्र मन्यत्रापि भाव्याभवतीव ॥ मल धारणे ॥ घञ् ॥ यञ् ॥ माला यः ॥
चतुर्वर्णादि प्पस्य ॥ मांजाति वा माल्यं कुसुमत स्त्रजो ॥ ॥

अ॰ टि॰ मालानुपंक्तौ पुंस्यादि दाम नि ॥ सृज्यते सृज विसर्गे स्त्रि त्विगिति क्विन् ॥ श्री शोभा भरिव ॥ इवे प्रतिकृतौ कन् ॥ एकं शिखांतो लंबमा
१६५ नं ॥ अभं शितुं प्रवृत्तं ॥ आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च ॥ स्वार्थे कन् ॥ एकं ॥ तदेव माल्यं पुरोभागोत्पन्नं ललाट पर्यंतं ॥ ललाम
मिव स्वार्थे कन् ॥ एकं ॥ ३५ ॥ माल्यके मे कं कंठात् पृष्ठे लंबमानं प्रालंबते ॥ व लं बि अवस्रंसने ॥ अच् ॥ स्रज् लं वितुरा
लमस्या स्तुपीतिशिनि ॥ एकं ॥ विशिष्टकः स्रोत्माद् कंदस्तु उरस्य त्रभवं ॥ तत्र भव इत्यण् ॥ स्वार्थे कन् ॥ यज्ञोपवी
त वत्तिर्यक् क्षिप्तं तत ॥ एकं शिखाच्छिसं माल्यं ॥ आपीडयति ॥ पीड अवगाहने ॥ अच् ॥ शिखति ॥ शिख गतौ ॥ बाहु

प्रभ्रष्टकं शिखालंबि पुरोन्यस्तं ललामकं ॥ ३५ ॥ प्रालंबमृजुलंबि स्यात्कंठात्कक्षकं तु तत्‌ । य
त्तिर्यक् क्षिप्तमुरसि शिखास्वापीडशेखरौ ॥ ३६ ॥ रचना स्यात्परिस्पंद आभोगः परिपूर्णता ॥ ॥

ल कालर ॥ आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नुमङ् ॥ शिखासु माल्यस्य ॥ ३६ ॥ रच्यते ॥ रच प्रतियत्ने ॥ अदंतः चुरादिः ॥
ण्यासश्रंथो युच् ॥ परिस्पंदनं ॥ स्पदि किंचिच्चलने ॥ भावे घञ् अधिकरणे वा ॥ हे शिल्पादि रचनायाः आभोजनं ॥ आभव
त ॥ घञ् ॥ आभोगो वरुणच्छत्रे पूर्णता यत्नयोरपि इति विश्वमेदिन्यौ ॥ परितः पूर्यतेस्म ॥ पूरी आप्यायने ॥ गत्यर्थे राम
ति क्तः ॥ रदान्याभ्यां निष्ठातो नः ॥ परिपूर्णस्य भावः तल् टाप् ॥ १६५

उपधीयते शिरोऽत्र । उपधाञ् करणे ल्युट् ॥ उपबर्ह्यतेऽनेन वा ॥ वृह वृद्धौ ॥ वृहु उद्यमने वा । घञ् द्वे शिरोनिवेशनस्य
शय्यतेऽत्र ॥ शीङ् स्वप्ने । संज्ञायां समजेति क्यप् ॥ अस्मद् । श्रीत्यपद् । शय्याच्छयनीये पिशुं फले पियो चेपि तिकृत्य ल्युट् ॥ इत्य
धिकरणे नीपरात् ल्युडपि ॥ शयनं ॥ सुरते निद्रा शय्या योश्च नपुंसकं ॥ त्रीणि तु लिकादेः ॥ ३७ ॥ मंचते मांचे धारणे छायपस्य
नेष्टु ॥ अच । पर्यते क्यते ॥ अकि लक्षणे ॥ घञ् । पेरस्थापांकयोरिति वा लत्वं ॥ पल्यंको मंच पर्यंक इव पर्यस्ति कास्तु चे
ति विश्वः ॥ खट्यते । निद्रालुभिः ॥ खट कांक्षायां ॥ अस्तुषि तिघन् ॥ चत्वारि पल्यंकस्य ॥ गच्छन्ति गोडुका तो विश्वाः गच्छ ति

उपधानं तूपबर्हः शय्यायां शयनीयवत् ॥ ३७ ॥ शयनं मंच पर्यंक पल्यंकाः खट्वया समाः ॥ गेंदुकः
कंदुको दीपः प्रदीपः पीठमासनं ॥ ३८ ॥

क्रिंड रिव ॥ इवार्थे कन् । मैगे गमे ॥ इंड रि ॥ वेत्तिवा ॥ कं द्यते ॥ कदि आह्वा
ने रोदने च ॥ बाहुकं सुखं ददाति ॥ दयति ते । द्यपिति गच्छति वा मितद्वादित्वात् डः स्वार्थे कन् ॥ कं शिरो डनोवाद
यति ॥ दुङ् उपतापे ॥ रुगतौ वा ॥ प्रागन्तपी गत्यपि भागतो हिंगदइति ख्यातस्य ॥ दीप्यतेनेन वा दीपयति वा ॥ दीपि
दीप्तौ ॥ इगुपधत्वात्कः ॥ घञ् वा अच् ॥ अन्योपसर्ग निवृत्त्यर्थं ॥ प्रदीपस्तु स्नेहाशः कज्जलध्वजः ॥ ९

वेदशेंधनोऽग्रहमाशि दीर्घातिलकइत्यपि ॥ शिखातरुशी सदृशोज्योत्स्नादृशो यलो चूकइति त्रिकांडशेषे ॥ ६ ॥ एवं त्यत्रापि गहि
सासं लेशान यो ॥ हलश्चेति घञ् ॥ बाकुलकादीर्घः ॥ पीयते त्रवा ॥ पीङ् पाने ॥ बाकुलकात्वठकु ॥ विष्टरः पिठमस्त्रियामिति त्रिक
कांडशेषः ॥ अस्यते त्र ॥ आसउपवेशने ॥ करोतीति ल्युट् ॥ ६ ॥ उ८ ॥ समुद्गछति ॥ अन्येष्वपीति डः ॥ स्वार्थे कन् ॥ सम्पुद्गते ॥ पुट
संश्लेषणे ॥ क्वुन् ॥ संपुटस्पष्ट ॥ प्रतिगृह्णातीति विभाषाग्रहे निराः ॥ च ॥ प्रतिग्रहः स्त्री कररोसैन्यपृष्ठे पतद्ग्रहे ॥ योग्पेभ्योविधि
वदेये तद्ग्रहे चग्रंहांतरे ॥ पततोग्रह ॥ ६ ॥ पीकदानीति ख्याताया ॥ प्रसाध्यतेऽनया ॥ साधसंसिद्धौ ॥ ल्युट् ॥ प्रसाधनी

समुद्गकः संपुटकः प्रतिग्राहः पतद्ग्रहः ॥ प्रसाधनी कनी कइ ति का पिष्टान्त पटवासकः ॥ ३१ ॥ स्त्री
तु कंन्यां सिद्धि वेगे प्रसाधनीति विश्व मदिन्यौ ॥ कंकते ॥ ककि गतौ ॥ बाकुलकादतच ॥ गौरादिः ॥ स्वार्थे कन् ॥ कोराइ
ति ह्रस्वः ॥ यद्वा कस्य शिरसोऽका ॥ शंकध्वादि ॥ कंकेषतीति ॥ कुन् ॥ कंकति ॥ ककि लौल्य इति मुकुटः ॥ स्तत्र
॥ तस्यानिदित्वादात्मनेपदित्वाच्च ॥ कंकती उप्रमाधनीति स्त्री कांडे त्यमरमाला ॥ कंकतं तु प्रसाधनमिति त्री
ब कांडे च ॥ ६ ॥ कडङ्गी इति ख्याताया ॥ पिष्टमतति ॥ कर्मण्यण् ॥ पटो वास्यते येन ॥ वासउपसेवायां ॥ चुरादिः ॥ यं स्वा
र्थे कन् ॥ पटं वासयति ॥ कर्मण्यण् ॥ स्वार्थे कः ॥ ६ ॥ बुका इति ख्यातस्य ॥ ३१ ॥ ॥

दर्पमति। दृप हर्षमोचनयोः। ल्युट्॥ नंद्यादिः॥ दर्पसंदीपने चुरादि वा॥ आदर्शो दर्पणः। भो क्रष्ट इत्यमरमाला॥ मंकते
॥ मकि मंडने॥ मुकुरखर्जुरादिति साधु॥ मुचू मोक्षणे॥ मुंचति॥ अत्र पक्षे मुकुरो ह्यकारः॥ मुकुरः स्यान्मुकुरवद
र्पणे वकुलकुड्मले॥ कुलालदंडे मुकुर इत्यन्ये॥ आदर्शयते रूपमत्र॥ दृशिर् प्रेक्षणे॥ हलश्चेति घञ्॥ आदर्शो दर्पणे
टीकायां पुस्तकयोरपि त्रिषु॥ व्यजत्यनेन। अज गतिक्षेपणयोः। करणे ल्युट्॥ वा यावीति पक्षे वीना वा ऊर्लं तणोति
वा वीभावो न॥ तालस्येव वृंतमस्य॥ ताले करतले वृंतमिव बंधनमस्य॥ वृंतं प्रसवबंधे स्यात् घटधारकुंभयोरिति

दर्पणे मुकुरादर्शौ व्यंजनं तालवृंतकं॥ ॥इति नृवर्गसमाप्तः॥

विश्वकः॥ ॥इति नृवर्गः॥ ॥संतन्यते॥ तनु विस्तारे॥ क्तिन्॥ संततिः स्यात्॥ पंक्तौ गोत्रे पारंपर्ये च पुत्रपौत्रा
णां गूयते॥ गू शब्दे॥ ष्ट्रन्॥ गोत्रा भूगव्ययोर्गोत्रः शैले गोत्रं कुलाख्ययोः॥ जन्यते॥ जनी। जनजनने वा ण्यंतः
कर्मणि ल्युट्॥ जननं वंशजन्मनोः॥ कुयते॥ कुङ् शब्दे॥ बाहुलकात् लक्॥ कोलति। तया॥ कुल संस्त्याने॥ इ
गुपधेति कः॥ कं भूमिं लाति वा॥ को लीयते वा॥ लीङ् श्लेषणे॥ अन्येभ्योपीति ड॥ कुलं जनपदे गोत्रे सजातीय
गणेपि च॥ नवने च तनौ ख्यातौ बंकंटकाख्यौषधौ कुली॥ अभिजन्यते॥ ॥

अ॰ द्वि॰ टी॰ कर्मणि घञ् ॥ शीलोपस्पस्थानि वलात् ॥ जनिवध्योश्चेति निषेधाद्वृद्धिर्न ॥ यद्वा ॥ अभितोऽभिमुख्येवाजनितोजन्मात्रभ

१६७ वेदभिजनः ख्यातो जन्मभूम्यां कुलध्वजे ॥ कुलेपि च पुमान् ॥ अन्वियते ॥ इणो तो वा ॥ एरच् ॥ उत्पद्यते ॥ वश कांतौ य

त्र आदीनद्योरित्यत्र तु मितियोगविभागात्तुम् ॥ यद्वा ॥ वन्यते ॥ वन संभक्तौ ॥ बाहुलकात्कर्मणि शः ॥ वमतिनवमिकुम्भशति

शा गिति हुकुट ॥ तत्रात्र क स्व त्रस्योज्वलदत्त्वादिषु दर्शनात् ॥ वंशो वेणौ कुले वर्गे पृष्ठस्य द्यवयवे पिचेति विश्वमे

सन्ततिर्गोत्रजननकुलान्यभिजनान्वयौ ॥ वंशोऽन्ववायः संतानो वर्णाः स्युर्ब्राह्मणादयः ॥ १ ॥

दिन्यौ ॥ अन्ववायते ॥ अय गतौ ॥ घञ् ॥ संजन्यते ॥ घञ् ॥ संततौ गोत्रे स्यादपत्ये सुरसद्रुमे ॥ कर्तृकरणयोरधिक

रणे घ पि विग्रहः संभवति ॥ आद्येतनोतेश्चेति णः ॥ अन्यत्र हलश्चेति घञ् ॥ नवा वर्ण्यते ॥ वर्ण प्रेरणे घञ् ॥ वर्ण् राम

यति वा ॥ अच् ॥ वर्णो द्विजादिशुक्लादियशोगुणकथासु च ॥ स्तुतौ ना न स्त्रियां भेदरूपाक्षरविशेषणे ॥ राके ॥ १ ॥ १६७

विप्रश्च क्षत्रियश्च विट् च शूद्रश्च ॥ ते चत्वारो वर्णाः ॥ चातुर्वर्ण्यं दीनामिति स्वार्थे ष्यञ् ॥ राज्ञो बीजं यस्य तुंशीलमबीजवज्जने ॥ अंदत स्तुपीतिशिनिः ॥ यद्वा ॥ राजो बीजं ॥ राजबीजमस्यास्ति इतिः ॥ वंशे भवः दिगादियत् ॥ राज्ञो वंश्यः राजवंश्यो साधुरिति यत् ॥ द्वे ॥ बीज्यते ॥ अचो यत् ॥ यद्वा बीजमस्यास्ति ॥ अन्यत्रापीदृश्यत इति यत् ॥ बीजे भवः साधुर्वा ॥ तु कुले संभवति अच् ॥ कुले संभवो स्य वा ॥ यद्वा ॥ संभवत्यस्मात् ॥ ऋलोरप् ॥ स कुलस्य संभवः द्वे ॥ २ ॥ महच्च तत्कुलं च ॥ महत्कुलस्यापत्यं ॥ महाकुलात् अञ् खञौ ॥ महत्कुलमस्येति विग्रहे तु कस्वादिरपि कुलस्यापत्यं ॥ कुलात्खः ॥ अपूर्वपदा

विप्रक्षत्रियविट्शूद्राश्चातुर्वर्ण्यमिति स्मृतं ॥ राजबीजी राजवंश्यो बीज्यस्तु कुलसंभवः ॥ २ ॥ महाकुल
कुलीनार्यसभ्यसज्जनसाधवः ॥

न्यतरस्यां ढक् ढकञौ कौलेयकः सारमेये तु कुलीने ॥ कुल्यं स्यात् कीकसे ष्य हृष्टो रां सूर्प्यामि ॥ त्रिषु च ॥ कुल्या पयःप्रणाल्यां च नद्यां जीवंति कौषधौ ॥ कुलीनवत्कुलजं इति त्रिषु मान्येपुनः पुमान् ॥ अर्यते ॥ ऋगतौ ॥ ऋहलोर्ण्यत् ॥ सभायां साधुः ॥ सभायाय ॥ सन्नासो जनश्च ॥ सकृतं तु रथ्यं ल्की च मुरलः सगाधल्यो ॥ [illegible] लीने स्यात् ॥ कल्पनायां च योषिति ॥ साध्नोति धर्मं ॥ साधसंसिधौ द्वे ॥ कवापेस्तुरण्साधुर्वाकुंषिके चारो सज्जने चाभिधेयवत् ॥ षट् कुलीनस्य ॥ ॥

ब्रह्म वेदस्तदध्ययनार्थं व्रतमप्युपचाराद्ब्रह्म ॥ ब्रह्म चरितुं शीलमस्य ॥ व्रते इति सुपीति वा णिनिः महा॰ ब्रह्म तपो ज्ञानं वा चरत्यर्ज
यत्यवश्यं ॥ आवश्यके इति णिनिः ॥ गृहा दाराः सन्त्यस्य इति ॥ वनमेव प्रस्थो वनस्य वा प्रस्थः प्रदेशः वनप्रस्थे भवः ॥ तत्र भव इत्यण् ॥ भि
क्षणशीलः ॥ भिक्षु याञ्चायां ॥ सनाशंसभिक्ष उः ॥ चत्वारो वयवा यस्य ॥ संख्याया अवयवे तयप् ॥ चतुरवयवे समुदाये ॥ ३ ॥
आश्राम्यन्त्यत्रनेन ॥ श्रमु तपसि घञ् ॥ नोदात्तोपदेशस्येति वृद्धिर्न ॥ महा॰ ॥ आसमन्तात् ॥ श्रमोत्र स्वधर्मसाधनक्लेशात् ॥ आ
श्रमो ब्रह्मचर्यादौ वानप्रस्थे वनेऽस्त्रियाम् इति विश्वमेदिन्यौ ॥ एकं द्विजाती जन्मनी यस्य ॥ मातुरग्रे विजननं द्वितीयं मौञ्जि

ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चतुष्टये ॥ ३ ॥ आश्रमोऽस्त्री द्विजात्यग्रजन्मभूदेववाडवः ॥

बंधनात् ॥ द्विजातिर्विप्राण्डजयोश्च पुंसि ॥ अग्रे आदौ जन्मानि यस्य ॥ अग्रान्मुखाज्जन्मास्य ॥ अग्रजन्मा द्विजश्रे
ष्ठे भ्रातरि च ब्रह्मणि स्मृत इति विश्वः ॥ भुवो भुवि वा देवः ॥ वडवा कुम्भदास्यश्वास्त्री विशेषा द्विजन्मनाम् इति रभसः
वडवायां जातः ॥ तत्र जात इत्यण् ॥ वाडवः इव वा ॥ वाडृ तं घञ् ॥ वाल्लनं ॥ वलनिरूपणे मत्वर्थादिचा ॥ वा आज्ञाविषु राम
ज्ञगड्लमोरेकत्वं ॥ वाडोऽस्यास्ति अन्यत्रापीति दृश्यत इति वः वाडं वाति वा इकः ॥ वाडवं करणे स्त्रीणां घोटीकौ १६८
घे नपुंसकं ॥ [illegible] पुंसि ब्राह्मणे वडवानले इति विश्वमेदिन्यौ ॥ ॥

विप्राति। प्रा पूरणे॥ आतश्चोपसर्गे इति कः॥ उप्यते स्म बाडव शाः॥ कजें इतिमाधुः॥ विपीतिवा॥ विपतिवा॥ विपक्षेपे॥ ब्रह्म
णोपरापत्यं तस्यापत्यमित्यण्॥ अत्रिरिति टिलोपो न॥ ब्रह्माधीते वा॥ तदधीते तद्वेदेत्यण्॥ ब्रह्मणो ऽनाभिवा॥ ऽपत्यण्॥ वर्णज्ये
ष्ठः कचो द्विजः मैत्रः पुनरुक्त जन्मा चेतित्रिकांडशेषः॥ सूत्रकंठः पुमान्विप्रः षट्कर्मा॥ अस्यां विप्रः षट्कस्मी पील्प
स्य इष्मां त्माध्ययनदानानि याजनाध्यापने तथा॥ प्रति ग्रहे श्चेतैस्तु क्तः षट्कर्मा विप्रेच्यते॥ एकं षट्कर्मणोवि

विप्रश्च ब्राह्मणोसौ षट्कर्मा यागादिभिर्युतः॥४॥ विद्वान्विपश्चिद्दोषज्ञः सन्सुधीः कोविदो बुधः॥

प्रस्मधवौत्र। विद्ज्ञाने॥ लटः शतृ विदेः शतुर्वसुर्वा विद्वत्॥ ज्ञानिनि धीरे च विद्वान ध्यात्मवेदक इति धरणी॥ विद्व
ना॰ व विदि प्राज्ञे पंडिते चाभिधेयवदिति॥ विप्रकृष्टं नि॥ ॰॥ ॰ श्चितेति॥ चेतति॥ चिन्तयति वा पृषोदरादिः॥ दोषं
जानाति॥ आतोनुपे इति कः॥ असित्रानाश्चमोरल्लोपः सन्माधौ वीरस्त्वयो॥ मान्ये सत्यविद्यमाने त्रिष्वसाध्यमयो॥
स्त्रियां॥ सुष्ठु ध्यायति॥ ध्यै चिंतायां॥ ध्यायते कि — संप्रसारणं॥ कौतिकमादि॥ कुशाहे॥ ॥

अ.टि.टी.
१६र्य

कवतेव॥कुङ्शब्दे॥विचक्षणाः कोविदस्यविदः स्त्रि॥इगुपधेतिकः॥यद्वा॥कविदे विद्या यस्य।विदज्ञानेबविं
दि श्रस्मानीमायांचयोमिति॥बुध्यते।बुधज्ञाने॥इगुपधेति कः॥बुधोबुधज्ञ पंडिते॥ध॥धिधंराति।रादाने।आतो
नुपेतिकः॥धि यंइरूपतिवा॥इरगतौ॥अरस्य।धीरो धैया न्विते स्थै र्ये बुधे क्लीबंतुकुंकुमे॥स्त्रि यांअवरान्तु स्यार्या
मनीमास्यास्ति॥श्री ह्यादित्वा दि निः॥जानाति॥इगुपधेतिकः॥ज्ञो ब्रह्मबुधविद स्तु॥प्रज्ञास्यास्ति।प्रज्ञास्त्र स्तीतिगाः

धीरो मनीषी ज्ञः प्रज्ञः संख्यावान्पंडितः कविः॥५॥

॥प्रज्ञस्तु पंडिते वाच्यलिंगो बुधेन्तु यो षिति॥संख्याविचारणास्त्यस्य॥मंतुमन्तुप॥पंडः शास्त्रे धिषिस्त्रीस्यात्
पंआतेनया॥पडिगतौ॥गुरी स्त्रीत्याः॥पंडाजातास्य॥तारकादित्वादितच॥यद्वा॥पंडतेस्म गत्यर्थेतिक्तः॥इवक
वतेकौतिवा॥कुङः शब्दे॥कुशब्दे॥अचइः॥कतू वरोरिति कुटस्थितंयः॥तस्योक्षांतस्त्वात्॥कविश
इस्यन्तुदंत्यो स्यादिष्पावात्॥कविर्वाल्मीकिकाव्ययोः॥स्तु रो काव्यकरे पुंसि स्यात्स्त्रीनेत्तुयोषिति॥ ५॥॥ राम
१६र्य

धीरस्यास्तिमतुप् धीमान् पंडिते च बृहस्पतौ ॥ सूते ॥ सूयते वा ॥ षूङ् प्रसवे ॥ षू उ· प्राणिगर्भविमोचने वा ॥ सूङ् क्रिः ॥ रतेन सु
दती ति विग्रहइन स्वामी म्रत्युक्तः ॥ उक्तानिर्दिश्यासंभवात ॥ न्नू सूज्ञो दीर्घावितिवदन्न मुकुटोपि ज्वलदन्त्रादिपस्या दृश्यनीन्धा ॥
के चित्तु सूरोर्कइलयो ॥ पुंसि सूरः सूर्यो स्यपापस्यतपास्य ॥ अतइनीतमाऊ· अत्रास्तं कृतं कर्मास्य ॥ इति कृतमनेनवाइष्टा
दिभ्यो ती कृती स्यान्यं छिते यो: पे रतिहेम ॥ कर्षति ॥ कृषविलेखने क्तिन् ॥ बाहुलकात्तिर्नसंज्ञापूर्वकत्वान् गुणः ॥ कृष्टिः

धीमान्सूरिः कृती कृष्टिर्लब्धवर्णो विचक्षणः ॥ दूरदर्शी दीर्घदर्शी श्रोत्रियच्छांदसौ समौ ॥६॥

स्या दाकर्षेस्त्रिविबुधेष्मान्नर ॥ रंतिदेवोपि आकर्षणे स्त्रियां कृष्टि भवेन्नान्तुवि पश्चीती ति ॥ लब्धो वर्णः स्तुतिर्येनी
विचष्टे ॥ चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि ॥ अनुदात्तेतश्चेति इलादेरिति युच् ॥ असनयोश्चेति बकुलंतरगीतिवाख्यान्नन्न ॥
दूरागप्रपश्यति ॥ दर्शिरक्षेप्यलो ॥ गत्र्यादिणिनिः ॥ सुपीति वा ॥ एवं दीर्घदर्शी ॥ छंविंशतिः छंदोधीते ॥ वेत्ति वा ॥ श्रो
त्रियंछंदसोधीते इति वा श्रोत्रियन् निपात्यते ॥ पक्षे तदधीते ॥ हि त्यण् ॥ हि सं दूरदर्शी स्वा॰ ध्याधिनः ॥६॥ ॥ ॥

अ॰ द्वि॰ टी॰ १७० उपेत्याध्यायतेऽस्मात् ॥ इङश्चेति घञ् ॥ अध्यापयति एकदेशं हि सोऽध्यापकः ॥ निषेको गर्भाधानमादिर्यस्यास्ति
मंत्रोत्रयनादि ॥ तस्य कर्ता गृणाति धर्मादि ॥ गिरत्यज्ञानं ॥ वा गृ शब्दे ॥ निगरणे वा ॥ कृग्रोरुच्चेत्युः ॥ गुरुः स्त्रि ल्लिं पं म
इति गरालघुनोरपि मान्त्रिपिकादिकरे पित्रादौ च गुरुर्मंत्रिणि ॥ मनुश्च निषेकादिकर्माणि यः करोति यथाविधि सं
भावयति चान्नेन स विप्रो गुरुरुच्यते ॥ यो मंत्रस्य वेदस्य व्याख्यानं करोति ॥ किं च कृत्स्नं आचर्यते ॥ चरणातौ ॥ एपत्

उपाध्यायोऽध्यापकोऽथ स्यान्निषेकादिकृद्गुरुः ॥ मंत्रव्याख्याकृदाचार्य आदेष्टा त्वध्वरे व्रती ॥७॥

मनुरप्युपनीय तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद्द्विजः सांगं च सरहस्यं च तमाचार्यं प्रचक्षते ॥ आदिशति शास्त्राद्विजो यागेष्वेष सं राम
पादनाय प्रेरयति ॥ दिश अतिसर्जने ॥ तृच् ॥ आदिष्टेति पाठे आदिष्टमनेनास्येति विग्रहे ष्ठेतीनिः ॥ व्रतं भोजनादिनियमोऽस्यास्ति १७०
अत इनिः ॥ व्रती ॥ व्रतयति । व्रताद्भोजनतन्निवृत्त्योरिति णिच् ॥ व्रते इति णिनिः ॥ कस्यापि तिष्ठय यस्य कर्मण्युपाति समम ॥७॥

यजने। त्व च॥ षृट्र् यजो: शानन्॥ शानचोऽन्वान्त्री॥स्मि॥ नक्षी॥ ती से.भर्यं नवनि योगे आदेष्टा सन्न्॥ दीक्षितेस्मादी कृपोऽन्जोपनयता
दै॥ गत्यर्थेति क्तः॥ षट्॥ दी द्वाजाता स्पना द् कादी तच्च॥ राक॥ इज्याशील नमस्य॥ इज्यां शीलति॥ शील समाधौ॥ शी
लि कामी तिश्राः॥ पुनर्पुनः भृशं वा यजने क्रियमम मिड्यरे इति यङ्॥ यजजपदशां यङः इत्यूकः॥ है॥ यजनेस्म सुयज्वो इति ड्वनि
प्॥ राक॥ दी॥ स यज्वा बृहस्पति सवनामयागेनेष्टवान् स्थान स्थाः॥ पस्तुषी॥ स्थ इति योगविभागात् कः॥ घञर्थे वा॥ स्थ

यष्टा च यजमानश्च स सोमवति दीक्षितः॥ इज्याशीलो यायजूको यज्वा तु विधिनेष्टवान्॥ टी॥ स गीष्प
तीष्ट्या स्थपति सोमपीथी तु सोमपाः॥ सर्ववेदा स येनष्टो यागः सर्वस्वदक्षिणः॥ रवी॥

स्पति॥ स्थपति॥ कं
चु किन्म पि जीवेष्टि॥ याजके शिल्पिने देना स न्नमे त्रिषु॥ एकं सोमस्यपीतः॥ सोमपीतिमस्यास्ति इति स्वामी तुपानं
था पात्स्थ उदि वचो ति [illegible] स्थ तिं ति ले सोमस्यपी थमि त्पाह॥ इष्टाभिध्यश्चे तिभि रिति मुकुटः॥ सोमंपीबति
॥ आतोनुपेतिक॥ दीर्घ पाघेतु क्विप्॥ सर्ववेदाय दीक्षितस्तु तत्काल॥ हे॥ सर्वं स्वं दक्षिणा यत्र विश्वजिदादौ
स येनष्टः॥ क्तः॥ सर्व वेदयति विद ज्ञाने ण्यन्तात्॥ सर्वं विंदति वा॥ वि असुन्॥ राक॥ रवी॥ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ अत्यवोचत॥ उपेविनापिवातितिस्साधुः॥अनूचनोदिनीतिस्यात्सांगवेदविचक्षणे इति विश्वः॥उक्ताद्यशपदोपेतोप्रोच्यते
१७१ प्रवचनोवेदस्तत्र॥अधीतमनेन॥इष्टादिभ्यश्चेतिनिः क्तस्येन्विषयस्येति सप्तमी॥एकं॥गुरोः सकाशात् लब्धआज्ञानुज्ञा
येन॥समावर्त्तते स्म॥गत्यर्थेति क्तः॥गुरुकुलवासान्निवृत्तस्यैकं॥सुत्वान्॥षूञ् अभिषवे॥सुयजोर्ङ्वनिप्॥सुत्वक्तः अ
भिषवेऽवभृथस्नाने॥एकं॥१०॥गुरुदोषाच्छादनं॥छत्रं तच्छीलमस्य॥छत्रादिभ्योणः॥अंते समीपे वस्तुं शीलमस्य॥सुपी
ति णिनिः॥शयवासवासिष्वकालात्॥अलुक्॥सअंतेवासी शिष्येपि चांडाले प्रांतगेपीति विश्वः॥हेमचंद्रे॥शिष्यते॥शास अनुशि

अनूचानः प्रवचने सांगेऽधीती गुरोस्तु यः॥लब्धानुज्ञः समावृत्तः सुत्वा त्वभिषवे कृते॥१०
॥छात्रांतेवासिनौ शिष्ये शैक्षाः प्राथमकल्पिकाः॥एकब्रह्मव्रताचारा मिथः सब्रह्मचारिणः॥ ११॥ शिष्टौ॥ शास इति स्विति

क्यप्॥शास इदङ्हलोः॥शासिवसीतिषः॥त्रीणि॥शिक्षां शिक्षाग्रन्थे पतेत तदधीते वेत्ति वा तस्येदम्॥शीक्षायाः इमेतस्य भवा यद्वा शिक्षालंभ
ने वर्तते इत्यण्॥प्रथमकल्पः आद्यारंभः प्रयोजनमेषां ते॥प्रयोजनमिति ठञ्॥यद्वा॥प्रथमकल्पमधीयते विद्यालक्षणः ॥ कः
ता च्चेति ठञ्॥ कल्पः शास्त्रे विधौ न्याये प्रथमारब्धवेलानां॥ब्रह्म वेदस्तद[illegible]व्रतं[illegible] नमुपचारा द्वत्यत एकस्मि राम
न् ब्रह्मणि व्रताचरणं येषां ते मिथः परस्परं समानं ब्रह्म चरंति व्रतइति णिनिः॥चरणे ब्रह्मचारिणीति समानस्य सः॥ १७१
एकं॥ ११॥ ॥

समानेतीर्थेगुरौवसंति॥ समानतीर्थवासीतियत्॥तीर्थ्यइतिसमानस्यः॥एकोगुरुर्येषांते॥ केऽत्रेग्रीमवैपीत॥चित्रचयने॥
अग्रेचेरितिकिप्नुक्॥एकं [illegible] आगतः ततआगतः [illegible] दनुर्द[illegible]दिक्[illegible]दन्॥[illegible] मनुपदे [illegible] श्वा॥तस्मिन्
॥अनंता[illegible]मथेतिहेतिज्यः॥इत्येवंहकिल॥यत्तुमुकुटेनोक्तं॥ सर्वे[illegible] निर्दिष्टे [illegible] परंपरमुत्रमनुमेव[illegible]
देशात्परं [illegible] देशा[illegible] पर॥ नदुक्तं विना [illegible] इतित्[illegible] न्तियोगशिष्टन्यायेनस्वप्रा

सती ध्या त्विकगुरवस्थितवान गतिमगतिचित्॥ पारंपर्योपदेशेस्या
दैतिह्यमितिहाव्ययं॥१२॥ उपज्ञाज्ञानमाद्यंस्याज्ज्ञात्वारंभ [illegible] ॥

त्ययस्तन्नियोगे एवपरंपोसादेशविधानात्॥परंपरशब्दस्यतत्वमुत्पन्नत्वात्॥ तदुक्तं॥ अस्तिहिपरंपरशब्दे॥
स्युत्पन्नंप्रातिपदिकमिति॥ यद्वापरोयेयंति॥पश्चापरौचाद्यच॥स्वमपचजारहरेतिच॥ ततःपुरुषेकृती
बहुलंग्रहणाद्दमो॥ लुक्॥१२ अज्ञातैत॥ अतश्चोपसर्गइत्यङ्[illegible] यथा उपदेशाविना श्लोकनिर्मा
णं वाल्मीकेर्ज्ञानं॥ एकं॥ उपप्रथमंक्रमणं॥ क्रमुपादविक्षेपे॥ नावेघञ्॥ नापदेशोतितत्कृद्धिस्य

स्यज्ञस्थमारंभउपक्रमः ॥ उपक्रमध्यायांज्ञात्वारंभं च विक्रमे ॥ चिकित्सायां ॥ शाकं ॥ ज्ञात्वाप्रयुमारंभस्य ॥ इज्यते
ऽनेनवाऽत्रवा ॥ यज्ञदेवपूजादौ ॥ यजयाचेतिनङ् ॥ यज्ञःस्यात्क्रतुरिमखेनाष्ट[illegible]गमो मिनि देमः ॥ स्तूयतेऽमो
सत्र ॥ ष्टुञ् अभिषवे कठ दोरप ॥ मष्ट ॥ हूयते त्रामित्रेन वा ॥ हू पेरणे ॥ अप हौवा ॥ सवोयज्ञे सुसंधाने इति दैमः ध्व
रति ॥ ध्वृ कौटिल्ये ॥ अच् ॥ अध्वानरांति वा ॥ आतोनुपे तिकः अध्वरःसावधाने स्यात् स्तुभेदे क्रतौ पुमान् इज्यतेऽनेनवा

यज्ञः सवोऽध्वरो यागः सप्ततंतुर्मखः क्रतुः ॥ १३ ॥

नवा ॥ यजे घञ् ॥ सप्तभिः छंदोभिरग्निजिह्वाभिर्वा तन्यते ॥ यष्टु ॥ तानि सप्ततन्यंते वा सितस्तनिगामितिकु
न ॥ मखंति देवा अत्र नेनवा ॥ मख गतौ ॥ हलश्चेति घञ् ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः ॥ यष्टा ॥ क्वचिदपवादविष
येऽप्युत्सर्गोभिनिवेशते इति घञ्विषये पि पुंसीति घः करोति क्रियपते वा ॥ कञ्ञः क्रतुर्यज्ञेऽमल नौ कुसिसस ॥

पठन॥ पाठनवा॥ नावेघज्ञ॥ पाक्षपक्षेस्यातोहृत्क्षकर्मानुयोषितिइतिविश्वः॥ हवनं॥ हुदानादनयो॥ जन्निस्तुसुजऊस्मितिम
न॥ अतिथानमदृष्टपूर्वाणामहमागतानां॥ समर्यणंस्परपूजायां॥ कडादिस्योपवअप्रत्ययात् सपर्यापूजा॥ नपप्राणाने॥
नावेलुट्॥ वलनं॥ वलदाने॥ इन्॥ बलिदैत्योपकारयोकरेचामरदंडेचगहदारुशरान्नयोः कन्यकोचेगंधकेचेतिहे।
मः॥ अध्यापनब्रह्मयज्ञ॥ पितृयज्ञस्तुतर्पणं॥ होमोवोबलिर्भौतोनपज्ञोतिथिपूजनं॥ मह्तितिख्यातेयज्ञाख्या॥ ब्रह्मयज्ञा
आदिर्येषांतानि॥ ब्रह्मयज्ञादीनामानियेषांते॥ १४॥ समजन्तस्या॥ अजगतो॥ संज्ञायांसमजेतिक्यपिचेतिवोनापर॥

पाठेहोमश्चातिथीनां सपर्यातर्पणं बलिः एतेपंचमहायज्ञा ब्रह्मयज्ञादिनामकाः॥ १५॥ समज्यापरिषद्गोष्ठीसभासमि
तिसंसद॥

नः सीदन्त्यस्या॥ पद्लृविशरणगत्यवसादने॥ संपदादिक्विप्॥ सदिरप्रतेरिषत्व॥ बालकात्परेरं नलोप॥ पर्षच्च॥
गावोनेकावाचस्तिष्ठन्त्यस्या॥ घञर्थेक॥ अंबांबेतिषत्वं॥ गोरादिडीष्॥ गोष्ठीसत्रास्तलामयेः स्त्रियां॥ सहभान्त्यस्या॥ ज्ञा॥
श्मौ सो। निदाघडः॥ समाताभांत्यस्यामितिवा॥ समानस्येतियोगविभागात्सभाया॥ इतिनिर्देशात्सभानस्य
सः समाजिकेगोष्ठ्यांछतमंदिरयोरपि॥ ॥

अ॰ह्नि॰टी॰ समिपत्यस्यां॥२ गतो क्तिन्॥ स्त्रदविद्यमानामिलितैर्वामितिः॥ समास्यामिति पासमिति॥ संपरायेस्माःसभा मांसंगमे
१७३ पिच॥ संसीदंत्यस्यां॥ अतिष्टमत्यस्यां॥ अधिकरणेल्युट्॥ सीदंत्यस्यां॥ असुन्॥ नव॥१५॥ प्रांचति अंचूगतिपूजनयोः क्विन्
तिग्विन्॥ प्रावंशोणी तेमस्त्रूणयांत्र॥ हविर्गृहात् पूर्वं तागो यजमानादीनां स्थित्यर्थं गेहे प्राग्वंशशब्दो वर्त्तते॥ एकं सदसि
साधव॥ तत्र साधुरिति यत्॥ विधिदर्शः आलंयपां तेसुपीतिदृशेणिनिः॥ न्यूनाधिकविचारकाः ऋग्विल्विशेषाः॥ एकं स-
भायां सीदंति॥ सत्सूद्विषेति क्विप्॥ सभां स्तृणंति॥ स्तृञ् आच्छादने॥ कर्मण्यण्॥ सभायां साधवः सभा॥ साधवः समवयं

आस्थानी क्लीबमास्थानं स्त्रीनपुंसकयोः सदः॥१५॥ प्राग्वंशः प्राग्घविर्गेहात्सदस्या विधिदर्शिनः॥
सभासदः सभास्ताराः सभ्याः सामाजिकाश्च ते॥१६॥ अध्वर्यूद्गातृहोतारो यजुःसामर्ग्विदः क्रमात्॥

ति॥ समवायान् समवैतीवक्॥ संयाजंरव्रतिवा रव्दातीतिवक्॥ चत्वारि॥१६॥ अध्वरमिच्छति॥ सुमुं यइतिक्यच्॥ कव्याध्वर
ष्ठ तनस्यैति लोपः॥ क्याच्छंदसीत्युः यद्वत्तद्दाती॥ विच्॥ अध्वरंयाति वा॥ मितद्रुगदि त्वात् उः॥ उद्गायति साम गै शब्दे॥ तृच् राम
॥ त्वचोसंमित्यहादि स्युःमंहुत्यांवानि तौ॥ जुहोति॥ नप्तृनेष्टृहोतृपोतृ इति माधुः यजुर्वा सामानि ऋग्वल्याचार्यष्टकं १७३
समासांतविधेरनित्यात् वात्कप्रत्ययारूपविकारेण॥ यजुः साम ऋचो विदंति॥ सत्सूद्विषेति क्विप्॥ यजुर्वेद अध्वर्युः॥ सामविद्
उद्गाता॥ ऋग्विद्धोता॥ रूपविशेषाणां क्रमादेकैकं॥ अग्नीनिधिमि॥ इंधीदीमो॥ क्विप्॥

नलोपः॥ अग्नीदिति॥ क्विप्॥ अग्नीधः स्थानं अग्नीध्रः॥ अग्नीरणेरणात् शरणं च॥ अग्नीधस्थानात् तात्स्थ्यात् सोपि॥ स्त्रियायितं चिनिः कुः नलोपः॥ ग्नीध्र इति मुकुटः॥ तन्न॥ स्फाय्यादि विधेः पाणान्॥ अस्मदुक्त प्रक्रियायाः सत्वाच्च॥ आग्नीध्र आद्यो येषां॥ ब्रह्मणोत्सृष्टहोतृ अध्वर्युन्नात्सामगच्छंदसि उच्छावाकनेष्टृपोत्रग्नावाधनैर्दक्षिणाभिः॥ वरणीकरणैर्वा व्रियन्ते॥ वृञ् वरणे॥ भृञः॥ अप्तन्॥ ऋतु ऋज इति च॥ ऋतौ यजति॥ ऋत्विगिति साधुः॥ यजतीति ण्वुल्॥ ऋत्विजः कुर्वन्तीति येयज्ञ मत्विजो याजकाश्चते॥ इति काव्यः॥ इति मतेदे राजकस्तु गजेना ज्ञा त्रिके पीति श्व॥१९॥ विद्यते ज्ञाधने न ज्ञायते विचार्यते प्राप्यत वा तद्यपि षिरुहि हिहूतीतीन्॥ यशीते पुमान्॥ स्त्रियामनुविमुत्रायां स्यात् परिघात्र त जेपरितः वृता संस्कृता॥ सं

आग्नीध्राद्या धनैर्वार्या ऋत्विजो याजकाश्च ते॥१८॥ वेदिः परिष्कृता भूमिः समे स्थंडिलचत्वरे॥ चषालो यूपकटकः कुंबा सुगहना वृतिः॥१९॥

वेरमति॥ वेद्यते वा॥ विदन्ति [illegible]॥ सर्वधातुभ्यः इन्॥ अवं वेदिः स्यात्त्यं॥ राकं स्थंडिलं स्थानं॥ [illegible] स्थाने॥ स्थंडिलादयश्चेति साधुः चतंत्यस्मिन्॥ [illegible]॥ कृ गृ हृ वृज्य निम्यः॥ हृरत्रृ॥ चत्वरं स्थंडिले गणो॥ यागार्थं संस्कृतं समे देशे॥ यज्ञार्थं परिष्कृतायां अग्निस्थाने त्वतायार्थं कृतमेरिति मुकुटः॥ चषाल एव चषते वा॥ चष भक्षणे॥ मानसिश्च शासिति साधुः॥ यूपस्याग्रे कृतः॥ कटकारः॥ कुंबि उमने [illegible]॥ कुवि छादने॥ स्त्रिति पृजिकथित्यड॥ मुगहना निविडा वृतेष्टनं॥ स्त्रक
॥१८॥

अ॰दि॰टी॰ यूपस्याग्रेऽतरति ॥ मन्तिन् । मथ्यते ॥ मंथ विलोडने ॥ निरूपत्र ॥ निर्मथ्यं तद्गृह्य च ॥ अछति ॥ ऋ गति प्रापणयोः ॥ अर्निरुध
१७४ धसीत्यनिः ॥ अरणिर्वह्नि मंथेनाद्यो निर्मथ्यदारुणि ॥ सर्कं ॥ दक्षिणाग्निः दिक्संख्ये संज्ञायामिति समासः मुकुंदस्तु द
क्षिणापादिश्योऽग्निः सर्वनाम्नोऽह त्रिमात्रे पुंवद्भावे दक्षिणास्मि रित्याह ॥ तन्न ॥ सं[illegible] दिक्संख्ये त्येतस्मात् त्रोदस्यगात्यात
त्र च समानाधिकरणेनेत्यधिकारात् गृहपतिना संयुक्तः गृहपतिना संयुक्तः गृहपतिनासंयुक्ते त्यः ॥ आहूयते प्र
णयते ॥ प्रक्षिप्यते वा ऽ विरत्र ॥ कृत्यल्युटो बहुलमित्यधिकरणे ती परामहू ॥ आहवनमर्द ति ॥ तदर्हतीति छः ॥ कचित्तु त्रयाणां

यूपाग्रंतम निर्मंथ्यदारुणि त्वरणि र्द्वयोः ॥ दक्षिणाग्निर्गार्हपत्याहवनीयौ त्रयोऽग्नयः ॥ १९ ॥ अ
ग्नित्रयमिदं त्रेता प्रणीतः संस्कृतोऽनलः ॥ समूह्यः परिचाय्योपचाय्यावग्नौ प्रयोगिणः ॥ २० ॥

दंदः पच्यते ॥ स्थी ॥ त्रयाणां समाहारः संख्या कृणांतामिताप्यह ॥ त्रायते त्र आकृतयः त्रीनिरिता त्रिन्वमितेति वा ॥ पृषोदरादित्वे
तायुगेऽग्नित्रये चेतिहैमः ॥ सर्के प्रकर्षेनीतः ॥ प्रणी तञ्च पसंपतेकृतेत्वित्ति मे प्रवेशितेः ॥ संस्कृतोग्नौ वेत्तिहैम चूंडः ॥ सर्के ॥ म
मुद्यतेवा ॥ वह प्रापणे ॥ ऊह वितर्के ॥ वा परी चौ तेठ पचाग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याइति साधवः अग्नौ [illegible] राम
येषां ते ॥ अग्नौ प्रयोक्तव्या अग्निनामानीत्यर्थः ॥ २० ॥ १७४

अ.टि.टी. न्त्रयमरवे वो भे अधाने च मकी र्त्ति ति ॥ ऽ [illegible] म ॥ एकं ॥ पच्यते ॥ कर्मणि घञ् ॥ हव्यं चक्त स्या कम्म ॥ यद्वा ॥ भावे घञ् ॥ पचनं पाकः
१७५ हव्यस्य पाकः अत्र वक्त चितां तरू व्यपाक ओदन्यश्चरुरिति मा [illegible] ॥ चर्यते भक्ष्यते ॥ भक्ष्यते ॥ चर गतौ भक्षणे च ॥ औभ
ण्ड्री त्वचरी स्तुः ॥ मी मां सकै रपि त्रिरुद्धं घर्वधि [illegible] ऽत्र परत्वं चरुशब्दः स्थाल्यमगतं ॥ उपवासादि भ्यो यदि भ्यो यदि
त्वैकै घट स्तु ॥ स्थाली वाची चरुशब्द ॥ तास्थ्यादोदनेक इत्यादि विश्व प्रकारोऽनु चरु भांडे हव्यान्नयश्च नेकार्थ

ऋक्सामिधेनी धाय्या च यास्यादग्निसमिंधने ॥ गायत्री प्रमुखं छंदो हव्यपाके चरुः पुमान् ॥ २२ ॥

टीका ॥ अथ पुमान् चरुः [illegible] ॥ चरुः ॥ मनुच्यते रध्यते ॥ स्यां इति स्थाल्य चरुः हव्यस्य पाके त्वे
त्वाद ॥ तेन केचित् उपच्यते त्रे निरुक्त न्यूति घञ् पाक ॥ त्वाद्धव्य पाक ॥ स्थाल्यादिरुच्यते ऽन्यत्रोपचारि करत्या राम
त्वदसरितिह कुरु ॥ मयुक्त ॥ अयाम [illegible] त्रामयामरक ॥ २२ ॥ ॥ १७५

अ॰ टि॰ १७५ ञ्च मर्मैरेवैवोमेध्रधाजेत्र प्रकीर्त्ति ते॥ इत्यजयः॥ एकं॥ पच्यते॥ कर्मणि घञ्॥ द्रव्यं चतत्पाकश्च॥ यद्वा॥ भावेघञ्
॥पचनं पाकः॥ द्रव्यस्य पाकः अनवस्त्राविंवांतरूपमपाकओदनश्चरुरितियाज्ञिकाः॥ चर्यते॥ भक्ष्यते॥ चरणौ भक्षणे
च॥ भ्रमश्रीत्वचरीत्सुःमी मांसकैरपि त्रिविध वैधिकरणोऽन्त्रपरत्वं चरुशब्दं स्यान्यमगतं॥ उपकूवासादिभ्योयदिस्तूत्रैवैय
रत्नुस्थाली वाचीचरुशब्द॥ तास्थालोदने नोक्तः॥ त्याद विस्वघ्नकारोतुचरुभांडे वद्याडन्यस्तेकार्यतोक्ता

लक्ष्या मिधेनीधाय्याचयास्यादग्निसमिंधने॥ गायत्री प्रमुखं छंदो हव्यपाके चरुः पुमान्॥ २२॥

अथ पुमान्चरुर्दर्व्यां व्यांतभांडयोरितिमेदिनीचस्वामीन्तु चर्यतेरं धातेः स्थांशति स्थाल्यचरुः द्रव्यस्य पाकौन्त्रे
त्याह॥ तत्रनेकैश्चि त्तुपच्यते चेतिडलक्षेतियज्ञ पाकस्तुत्वाद्य द्रव्यपाकः स्तुल्यादि कच्यते॥ न्यत्रौपचारिकऽत्वा राम १७५
ऽकृत्वेदमदितिसुक्रुः॥ अप्रयोगदर्शनमपि स्तपपादयते कार्यतायां॥ २२॥ ॥

आमिष्यते॥ मिषु सेचने॥ बाऊलकात्सक्॥ यद्वा॥ आमक्षूतिमक्षरोषे संघाते च पृषोदरादिः॥ अतेक्षूपितेन मेचपश्य सिद्ध ध्मोया उना
त्यास्यात्॥ यत्तु॥ आङ्पूर्वान्मिहे दीर्घश्चेति सप धादीर्घत्वं चेति॥ दीर्घमध्ये मुकुट आचरव्यो॥ तच्चिन्त्यं॥ उज्ज्वलदत्तादाव
दर्शनात्॥ धूपनेनैन॥ धूज्ञ कंपने॥ धविधूननेवा॥ अर्त्तिलूधूसूखनसहचर इतिइत्रः धवंते॥ कुटादित्वेन ङित्वात् गुणाभावाद्
वङ्॥ धुवित्रमित्येके॥ एकमग्रेः संधुक्षणाय मृगत्वचा रचितस्य॥ २३॥ पृषति॥ पृष्यते वा॥ पृषु सेचने॥ वर्त्तमाने॥ पृषन्मा

आमिक्षा सा शृतोष्णे [illegible] क्षीरे स्याद्दधियोगतः॥ धवित्रं व्यजनं तद्यद्रचितं
मृगचर्मणा॥ २३॥ पृषदाज्यं सदध्याज्ये परमान्नं तु पायसं॥

पदिति साधु पृषदाज्यं च॥ यद्वा॥ पृषद्बिन्दुः सहितमाज्यं दध्ना सहिते घृते॥ पृषातकं सदध्याज्ये पृषत् पृषदाज्यं तदुच्यते॥ ए
कं [illegible] मिश्रित [illegible] त्रं च सन्महदिति समासः॥ यद्वा॥ परमान्नानामुत्तमान्नामन्नं पयसि संस्कृतं तन्द्राधइत्यण्॥ प
यमेतिन्नु मुकुटस्य प्रमादः तवोद्धत मन्त्रेत्यनुवृत्तेः पायसः श्रीवमेपापय संयमारत्नके इति हैमः॥ पायसः क्लीबे श्रीवे
[illegible] परमान्नयोः॥ दे॥ कृयंते प्रीणयंते देवा येन॥

हूयते प्रक्षिप्यते वा ॥ हु दाना दनयोः ॥ अचो यत् ॥ कूयते पित्र्यः ॥ कुङ् शब्दे ॥ अचो यत् ॥ कहरवरोर्योरुडपधादिति तुमुकुटस्य प्र
मादः ॥ तस्य चित्ररूपपरस्य प्रक्रतेः त्वया सं भवात् ॥ स्विता वर्णेनी जंवरोनी जं वर्णे स्यादा विवव वर्णस्य स्थ पार्थक त्वात्
॥ देवानामिदं पितॄणामिदं ॥ तस्येदमिति तस्य ॥ पित्र्यमिति पाठे पितरो देवता तस्य वायुचिति यत् ॥ देवात्र्यंह व्यं पित्र्यन्नं के
कव्यं ॥ पाति पिबत्यनेन वा ॥ ष्ट्रन्निति मुकुट ष्ट्रिंत्य ॥ तादृशस्त्रादर्शनात् ॥ पात्रमन्नेत्रिषु स्रुक्रो वंस्रुवादीराजमं त्रिशि

हव्यकव्ये दैवपित्र्ये अन्ने पात्रं स्रुवादिकं ॥ २५ ॥

तीरद्वयांतरे योग्ये स्ववति ॥ घृतादिकं ॥ स्रुस्रवणे ॥ स्रु वः घक ॥ घञर्थे क इति मुकुट ॥ श्वित्यः स्रुवः क इति ग्रति पश्ली
कस्य सत्वात् ॥ आदिना चमसो हस्वलदि स्रुवो ङोमपात्रे स्राद्ध कोस्तर्व योः स्त्रियां ॥ २७ ॥ ध्रुवति ॥ ध्रुवस्थैर्ये ॥ इ
गुपधेति कः ॥ यद्वा ॥ ध्रुवस्थैर्ये अच ॥ कुटादित्वानीः त्वंठवङ ध्रुवः शं कौरवेदरे विष्णौ वटे चोत्ता ॥ नमाप्रजे
वसुयोगा भिदो पुंसि ध्रुवं खेऽयस्त तर्कयोः ॥ स्त्री मूर्वा चौशीत्नी परांपा गीति स्रुभेदयोस्त्रिषु ॥ स्थिरे नित्ये तित्रि
ते च ध्रुवं भकीर्तितं ॥ उपविभृतः ॥ ॥

ङ॰ जुज्ञ ।क्वि प्राजु वोति।यु ति गामिजुहोतीनांह्रेति क्वि शलीर्घश्च ॥ स्तवन्ति॥ स्तुः स्तवैर्णाः स्रुवःकस्तुवः प्रमानु ।विक्रीति
स्तवते स्थि कप्रत्यय स्तुवोविशेषाः स्त्रियः स्त्रीलिंगा स्रुमुकु स्तु अन्ये भ्योपिदृश्यतइति क्वि प्र ग दहिग्रहणाक्छिष्यंतरोपसं
तत्र रणार्थात्र धातोस्कं ॥ मनेगमे इति व्यारभ्यत ॥ तन्न ।चिक्केतिम्रस्त्रस्य जागरूकत्वात ।क्विबविधानाद्बु ॥ यदपि स्तुवइति
बहुवचननिर्देशाद्बहुत्वमिति ॥ तदपि न भेदाद्वयास्तुवःसख्यांतत्वात ॥ यदपि ऋवासाहचर्यात द्वयोः स्त्रीत्वमेवेति ।त
दपिना ।स्त्रियइति विधेः सत्वात यथा स्तुक इति रूपभेदात पुंस्त्वे सिधेनेति पुंस्त्व विधिः तथा स्त्रियइति स्त्रीत्व विधिर्वो

ध्रुवोपमृत्जुहुरुत्तिस्रुवो भेदाः स्रुचः स्त्रियः ॥ उपाकृतः पशुरसौ योभिमंत्र्यक्रतौहतः ॥ २५॥

अध्वः नवस्तुवो विधानाभावेप्यात्तु वादः कथंचंडांशोः पारिश्वपार्श्वकाःस्तु ष्यात्तुवद्यो त्यादि वदुपपत्तेः स्त्रिया
इत्यस्य ।प्रह्य नत्वंकल्पनं व्यर्थं किंचित स्त्री वइति पाठः स्तवति ।क्वि व चि प्रच्छि ॥ स्रुः स्तु ड्रुस्त्रु ज्यांदीर्घोःसंप्रसारणंचेति
क्वि प्रदीर्घोयज्ञपात्राणां पृथकपृथकु ॥ उपाक्रि वतिस्म ॥ [illegible] हिंसार्थां ॥ क्तः ॥ उपाकृतोध्वरइते पशो नोपकृते त्रि
।घिति विश्वमेदिन्यौ ॥ अभितो मंत्रित्वा ॥ मंत्रिगुप्तभाषणे ॥ ल्वास्यप ॥ एकं क्रतावभिमंत्रिघितिवि तपशोः ॥ २५॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ परंपराया अकनं आकि कुटि लगतौ ॥ भावे घञ् अंचते घञ् ॥ पठ ॥ परमतिनिपे ॥ स्व पे परंपर ॥ ओष्ठ आकोसाह ॥ ...प
१७७ रमे ॥ भावे ल्युट् ॥ रमनं रंगति बधमो मनः ओष्ठ दैवते इति विश्वमेदिन्यौ ॥ रामनलु यमे रामनं रांति सिद्धमोरिति हैम ॥ रामन
मितिस्वामी ॥ रासु सिंमायां ल्युट् ॥ रासनमित्यन्ये ॥ ध्वकम दंड लरणं ॥ लदृशं ॥ उत्तमेचने ॥ ल्युट् ॥ मोहरणमेकं बंधयोरितिदेमः
वधो हिंसार्थोस्य ॥ ततीया यज्ञाय पशु हननस्य ॥ प्रमीयतेस्य ॥ मीञ् हिंसायां उपधातेस्य ॥ परगतो ॥ कर्त्तरि कर्मणि वाक्तः प्र
मीतं वाच्यलिंगं स्यात्सोक्षिते मिम् ते पिचेति विश्वः ॥ उपसंपन्नमुष्टिर्दिष्टेनिहते पशु मंत्रसंस्कृते इति विश्वहेमचंद्रः प्रोक्षिते

पर्यं पराकर्शामनं प्रोक्षणं चक्षाथ किं ॥ ... ॥ प्रमीतोपसंपन्नप्रोक्षिताह्वते ॥२६॥ सान्नाय्यं हवि
रोतु कृतं त्रिषु वषट्कृतं ॥ दीक्षांता वभृथो यज्ञे तत्कर्मार्हं तु यज्ञियं ॥२७॥

साक्षाद्रसेचनो क्रः प्रोक्षितं निहते मि
के इति रभस ॥ वीणि यज्ञे हतस्य पशोः ॥२६॥ मंत्री ... परे ॥ ... साधुः ... ते अतिस्पृचीति सि ॥
सान्नाय्यं हवि ... भ्य ... कृतं ... ॥ वषडिति मंत्रोपलक्षणं ॥ वषट्मंत्रेण कृतं प्रक्षिप्तं ॥ हुतस्य ॥ अवाश्लि भ्रियतेऽने राम
नाडुक्... ॥ अवभृथ इति ... ॥ दीक्षाया अंत ॥ प्रधानकर्म समाप्तौ क्रियमाणो यज्ञः शिष्टशेषः ॥ १७७
तस्य कं ॥ तस्य यज्ञस्य क्रियामर्हति ॥ अर्हे इत्यच् ॥ यज्ञमर्हति ॥ ... ॥

इत्यत्रनत्कर्माहंतीसुपस्यस्यानादघाग्रकक्कानुक्रिया संपादनयोग्यस्य द्विजस्यादे ॥२७॥ त्रिषित्रियज्ञित्तिवितंसंग्यामेवदाने
चकंछित्ते पिप्रयुज्यतेइत्यजयः क्रतुश्चयज्ञाः कर्मचदानादित्वादिष्ठयाङ्खाचं ॥ यजनं ॥ नपुंसके यंत्राकेन्नः ॥ एकाग्निकर्म हवनंत्रे
तायञ्च ॥ हूयते ॥ अत्रवैधाचदानदत्तिधायतऽतिमनुः ॥ इष्टमात्रेऽसिते पिस्यात् ॥ पूजातेश्रेयस्ति त्रिषु ॥ समंततौपुमान्क्राकेसं
स्कारेष्वानुकर्मणि ॥ एक ॥ खातपूर्वणिरणं खननमादिर्यसादेवालयारामादिनिर्माणसरणं ॥ खातादिचतत्कर्मचक्रियातास्मिन् ॥ पूरणं

त्रिष्वथक्रतुकर्मेष्टं पूर्तं खातादिकर्मणि ॥ अमृतं विघसो यज्ञशेषभोजनशेषयोः ॥२९॥ ॥

पूर्यतिस्मवा ॥ इष्टपालन पूरणयो ॥ न्याकेकर्मणिवान्नानधारयेतिनिरूपनत्वेना पुष्करिणपसभावापीदेवतायातनानिच ॥ आरामश्च
विशेषेण पूर्वकर्मविनिर्दिष्टादितिस्मृतः ॥ पूर्वंत्रिषुपुंसिते स्यात्स्नात्वं खातादिकर्मणि ॥ एकं ॥ अमृतमिव ॥ अमृतस्याध्मात्वात् ॥
विशिष्टेरघते ॥ अदनस्वार्थे ॥ उपसर्गादस्यपाघस् ॥ योऽस्त्रीतिघस्त्र ॥ अमृतंमे ... स्यात् ... लिनेघते ॥ अया चितेच ॥
मोक्षेचना धन्वंतरिदेव्योः ॥ यज्ञस्यशेषोहेमावनिष्ठाजपुरोट ... हिदेवपितृतिथिगुर्वादि ... शेषः ॥ तयोः केमेणकेवा ॥

॥२९॥

त्यजनं ॥ त्यजत्यनेन ॥ घञ् ॥ त्यागो दाने पवर्जने विहायनं ॥ दा को त्यं तापावेक्षः ॥ दाओभावेल्युट् ॥ त्यजेश्च ॥ दानंगजम
दे त्यागे पालने छेदशुद्धिषु च इति विश्वमेदिन्यो विसर्जनं परित्यागे ॥ दाने संप्रेषणेऽपि च इति हेम ॥ विपूर्वात् सृजेः स्युट् दाने इति
धुरादेश्च ॥ स्पर्शनस्पर्शने ॥ स्पर्शनो मारुते पुंसि दाने स्पर्शो नपुंसकमिति विश्व ॥ पदगतो ऽयं तः ॥ प्रतिपादनं तु
दाने प्रतिपत्तौ प्रबोधने इति विश्व ॥ २ स्त्री ॥ दिशः अतिसर्जने ॥ कुपद ॥ वर्जी वर्जने ॥ इं तिउरिमनयावर्ततेरह

त्यागो विहापितं दानमुत्सर्जनविसर्जने ॥ विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनं ॥ २ स्त्री ॥
प्रादेशनं निर्वपणमपवर्जनमंहतिः ॥ मृतार्थं तदहे दानं त्रिषु स्यादौर्ध्वदेहिकं ॥ ३१ ॥

चेत्यतिः ॥ अहइति स्यागरेः ॥ योरिति हेमः ॥ त्रयोदश ॥ मृत पदं अर्थेन नित्यसमासः ॥ तच्च तदहश्च तस्मादहरिति
वा राजादे तिटच् ॥ तदहे दिवसे प्रेतदिने ॥ देहादूर्ध्वं ऊर्ध्वदेहः राजदंतादिः ऊर्ध्वदेहः राजदंतादिः ऊर्ध्वदेहे भवं अध्या
त्मादित्वात् ठञ् ॥ अनुशतिकादित्वादुभयपदवृद्धिः ॥ केचिदुत्तरपदवृद्धिं नेच्छंति ॥ प्रेतमुद्दिश्य मरणोदिनमारभ्य सपिण्डीकर
णापर्यंतं अहं तत्प्रमानस्य जलपिंडादेः ॥ राकं मृतदहईनमिति पाठे तु समासांत विधेरनित्यत्वान्नेटच् ॥ ३० ॥ ॥ ॥

पितृभ्यो दानं॥ उप्यते निवपनं वा॥ डुवप कर्मणि॥ भावे वा घञ् संपीडनार्हं वे पितुद्देशेन दानं तस्य श्रद्धा नास्तिनास्ति प्रनाश्र
द्धेति णः॥ तेषां पितॄणां कर्म शास्त्रविधानेन॥ एकं॥ अनु आह्रियते॥ हृञ् हरणे॥ ऋहलोर्ण्यत्॥ मासे भवो कालाट्ठञ्॥
॥ पिंडान्वाहार्यकं श्राद्धं कुर्यान्मासानुमासिकमिति मनुः॥ द्वे॥ पंचदशमुहूर्तात्मकस्याह्नि तस्याष्टमो भा
गो मंदो भवति भास्करः॥ स कालः कुतपो ज्ञेयः॥ प्रियः कुत्सितं तपति॥ तप संतापे॥ संज्ञायामिति खच्॥

पितृदानं निवापः स्याच्छ्राद्धं तत्कर्म शास्त्रतः॥ अन्वाहार्यं मासिकेंऽशोऽष्टमोऽह्नः कुतपोऽस्त्रियां॥ ३१॥

न नु मा यथा कुं भुवं तपति॥ आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नमुम्॥ दिवसस्याष्टमे भागे मंदी भवति भास्क
रः स कालः कुतपो ज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षय्यमिति॥ शातातपः॥ कुतपोऽस्त्रियां द्वे हि त्रे वाध्वे
छागजकंबलौ॥ कुशो दिनस्याष्टमांशो॥ नीस्सूर्ये कुतपा सुनः॥ विदश्वारिकयां॥ एकं॥ ॥३२॥ ॥

अ०द्वि० १७७ ष्येरनिच्छायस्यपुच॥ पर्येषणा॥ परेषणा॥ परीष्टिः॥ पर्येषणं किन॥ तप परिष्टिः परिचर्यायां आकामे अन्वेषणे स्त्रियामिति विश्वः॥ गवेषमार्गणे क्षु
रादिण्यन्ताद्युच्॥ चत्वारि धर्मादिन्वेषणस्य॥ सननं षणु दाने॥ इन्॥ अध्येषणेऽध्येषे॥ आख्यतु अच॥ वेणु वद्धारा धनस्य॥ गुर्वादि
आर्थनया कचिदर्थे नियोजनस्येति स्वामी॥ याचनं॥ दुयाच याच्ञा॥ याञ्च जयाचेति॥ बङ अभिशंसने॥ शंसुस्तुतौ
याचने च॥ क्तिन॥ जशाभिशस्तिः॥ पुतत्त्वोकायवादे प्रार्थितेपि चेति हैमः॥ स्वामी तु अभिषुसे नंच्च सस्व श्लोकि

पर्येषणा परीष्टिश्चान्वेषणा च गवेषणा। सनिस्त्वध्येषणा याच्ञाऽभिशस्तिर्याचनार्थना॥ ॥३२॥ ॥
षट् तु त्रिष्वर्घ्यमर्घार्थे पाद्यं पादाय वारिणि। क्रमादातिथ्यातिथेये अतिथ्यर्थेऽत्र साधुनि॥ ॥३३॥ ॥

न॥ सुषामादित्वात् षत्वं पदादिति वा सनिरिन्वोक्तं॥ याचेः स्वुरादिण्यन्तान् णपासेतिय च्॥ एवमर्थमा रा०म० १७७
ज्ञायां युच॥ ३२॥ आ गंतु पर्यंताः षट् अर्घार्येदं पादार्थायां चेति यत्॥ अर्घार्थे निर्लेपा दार्येदं
॥ एकेकं॥ अतिथये इदं॥ अतिथेः ज्यः॥ अतिथौ साधु॥ पथ्यतिथी ति ढ्ञ॥ एकेकं॥ ३२॥ ॥

आवेशिके आगंतुकनच ॥ अध्वा तादि त्वादन्न ॥ वेश्पो वेश्पा गृहे तेन कन्नामी एा मिति थिवि ग्रसमाताति कं तथा ॥ आगच्छति ॥ सित
नि गमि ति तुत ॥ अ ततति ॥ क्रु त्यन्त्यं चो तिङ् थि त्र ॥ अध्वनी नो ति थि ङ् ये इति स्म ति ॥ अतिथिः कु रा एवं ते स्या तकुमा ना
गंतुके पि चेति विश्वमेदिन्यौ त्रिकांडशेषे पि ॥ प्राघुणक इति थिके यो शिति ॥ गृही गृहागतस्य ॥ पूजनं पूजायां चिति पूजा त्य
ङ् नमस्कारणं ॥ नमो वरिवसि ति कय च अ प्रत्यया दि त्यकार ॥ ॥ मता चाप पूजा निरणमनयो ॥ चापेः क्ति ति चिना
वै नित्यं वाच्य ॥ कंडू लोसपर पूजायामिति पठ्यते ॥ यक् ॥ अर्चिः पूजायामुरोश्च उ ल इ त्यर्थः ॥ अर्ह पूजायां ॥ कुरादि
स्फ रावेस्ति व आगं तु र ति थि नो गृह्या गते ॥ पूजा नमस्यापचितिः सपर्याचाईहणाः समाः ॥ ३४ ॥ वरिव
स्या तु शुश्रूषा परिचर्याप्युपासनं ॥ दिः ॥ एपा समंयो ति युच ॥ षट् पूजनस्य ॥ ३५ ॥ वमः करणं ॥ वरिवस्या
शब्द ॥ पूजार्थ नमो वरिवश्चित्रङ इति क्यच् ॥ अ प्रत्ययात् ॥ शुश्रूषणं ॥ श्रवणे ॥ सन्नंतात् अ प्रत्ययात् ॥ परिचरणं परि
चर्या परिसर्वे ति परिचर्या निपातने ॥ परिचर्याप्युपसर्पे ॥ इ रि ति भाष्य रि ॥ उपासनं आस्य ते ॥ आस उपवेशने ॥ एपासे ति यु
च ॥ उपासनमिति पाठे स्मृतुः उपासनं शरा भ्यासे प्युपास्त्यावासने पि चेति विश्वमेदिन्यौ ॥ चत्वारि से वायाः ॥ ॥ ॥

अ॰ द्वि॰ टी॰
१८०

तत्र व्रज गतौ। व्रजयजो रिति क्यप्॥ अटनं। परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानमित्यटाट्या निपातिता ल्युट्॥ अ
टाट्या पर्यटनं ॥ वसशतिरत्नकौ पादरापि त्रीरपटनास्य॥ चरणं॥ गदमदचरयमश्चेति यत्॥ यत्॥ परिचर्येत्यत्र पाठे त्वस्या
विवक्षणात्वर्यो इति माधवः॥ ईर्यते॥ ज्ञायते॥ ईर गतौ॥ ण्यत्॥ ईर्यायाः पथाः ऋक्पूरित्यः ईर्यापथे ध्यानाद्युपाये परिव्रज
कादीनां स्थिरेरकं॥३५॥ उपस्पर्शनं॥ स्पृश संस्पर्शे॥ घञ्॥ उपस्पर्शः स्पर्शमात्रे स्नानाचमनयोरपि॥ चमु अदने॥ ल्युट्

व्रज्याटाट्या पर्यटनं चर्या त्वीर्यापथे स्थितिः॥३५॥ उपस्पर्शस्त्वाचमनमथ मौनमभाषणं॥ आन
पूर्व्यं स्त्रियां वावृत्परिपाटी अनुक्रमः॥३६॥

पठ॥ उपस्पर्शस्तिरव्यान्यत्र॥ हलश्चेति॥ घञ्॥ आवस्य
ते। नेत्रअधिकरणे ल्युट्॥ हेमुनेः॥ कर्मभावो वा॥ इ गतौ ... त्यण्॥ नभाषणं॥ भाष व्यक्तायां वाचि॥ अव्ययीभावः
अनुपूर्वः वर्णदृढादिभ्यश्चेति ष्यञ्॥ षिद्गौरादिभ्यश्च॥ हलस्तद्धितस्य स्त्रियां चेति पदे क्लीवता॥ आवर्ततमत्र वा राम
॥ वृतु वर्तने॥ संपदादि क्विप्॥ परिपाटनं॥ पट गतौ॥ स्वार्थे णिच्॥ अच इः॥ हिवचनत्वादप्य॥ अनुक्रमः पादवि १८०
क्षेपे॥ घञ्॥ नोदात्तोपदेशस्येति न वृद्धिः॥३६॥ ॥

पर्यय परं ॥ इ एण तो ॥ परा वृत्तुक्तस्य पड़ण इ तिघ ञ् प्रत्यय ॥ अकारे वस्मरेक्रमे इति विश्वमेदिन्यौ ॥ पंच क्रमस्य ॥ अतिक्रम्य पतनं ॥ प त्लृ गतौ ॥ घञ् ॥ पर्य परां इ एण तो एरच्च उपगतस्यातिक्रम्यापनं ॥ एरच्च ॥ त्रीणि क्रमो ल्लंघनस्य ॥ नियमनं ॥ यमनं यम स्समुपनिविषु वे त्यप् नियमो यंत्रणायां च प्रतिज्ञा निश्चयेव्रते ॥ वृत्र ॥ वृङ् व्याप्तौ भिरंजि न्या कि दित्यतच् ॥ बाजक्र जक्रीणीत्यादि नोणि कि त्वात्रगुण ॥ यद्वा व्रजत्यनेन स्वर्ग गोचरं संचरे इति घ ॥ छंदो दरादि ॥ द्वे व्रतमात्रस्य ॥ उपवास आदिर्यस्य ॥ कृच्छ्र चांद्रायण प्राजापत्यं नक्त भोजनादेः ॥ तदुपवासादि व्रतं ॥ पुण्य मेवासंज्ञायां ॥ कन् ॥ एक मुपवासादेर्विहितव्रतस्य ॥ ३७ ॥ उपवसनं ॥ वसुस्तंभे ॥ भावे क्तः ॥ अनेकार्थत्वा

पर्यायो ऽतिपातस्तु स्यात्पर्यय उपात्ययः ॥ नियमो व्रतमस्त्री तच्चोपवासादि पुण्यकं ॥ ३७ ॥
औपवस्त्रं तूपवासो विवेकः पृथगात्मता ॥ स्याद्ब्रह्मवर्चसं वृत्ताध्ययनर्द्धिरथाञ्जलिः ॥ ३८ ॥

द्भोजनेवृत्तिः ॥ प्रज्ञाद्यण् ॥ औपवस्त्रं क्वचैदौपवस्त्रमिति पाठः ॥ उपवसंति ॥ द्व्चाउय वस्तु रिदं कुर्म तस्येदमित्यण ॥ उपवसनं वसनिवासे ॥ घञ् ॥ भावे क्त उपोषितं ॥ उपोषणं तु उपवसादेरित्याद्यस्य भोजनेविरहस्य विवेचनं ॥ विचिर पृथग्भा वे घञ् ॥ विवेकः स्याज्जलद्रोण्यां पृथग्भाव विचारयोः ॥ पृथगात्मायस्य सः तस्य भाव ॥ तच्चैव्रत्र कृतिपुरुषादि भेदज्ञानस्य ब्रह्मणो वेदस्य तपसो वा वर्चः ॥ ब्रह्महस्तिभ्यां वर्चस ॥ त्यच् ॥ वृत्तं वाचार ॥ अध्ययनं चगुरुमुखाद्वेदक्रमस्य ग्रहणं तयोर्ऋद्धिः ॥ ३८ ॥

अ॰ टि॰ गी॰ ब्रामणः अंजलिः। एवं वेदपाठकाले कृतस्यांजलेः वेदपो वे मुखान्तीति। विंदवः। ब्रह्मणो विंदवः॥ एकं ध्यानं प्रत्ययैकतान
२८१ ताचे। योगश्चित्तवृत्तीनिरोधश्च॥ तमोरासनं॥ यहरः ध्यानस्य योगउपायः॥ ध्यानमेव योगो वा॥ तस्यासनं स्वस्तिकसिद्ध
पद्मादि ब्रह्मणः संबंधि आसनं॥ एकं॥ कल्पते नेनवा॥ क्लृप्सामर्थ्ये अच्॥ घञ्॥ घन्वा। कल्पः शास्त्रे विधौ न्यायेसंव
र्ते ब्रह्मस्तरणे दिने॥ वेधनं॥ विधविविधिनीनियमौ काले विधाने परमेष्ठिनि॥ यहरः॥ विधानमनेनवा॥ धाञ्॥ उपसर्गेघ्वोः

पावे ब्रह्मांजलिः पाठे विप्रुषो ब्रह्मविंदवः॥ ध्यानयोगासने ब्रह्मासनं कल्पे विधिक्रमौ॥ २८५॥
मुख्यः स्यात्प्रथमः कल्पोऽनुकल्पस्तु ततोऽधमः॥ संस्कारपूर्वं ग्रहणं स्यादुपाकरणं श्रुते॥ ६०॥

किः। क्रमणमनेनवा॥ घञ्॥ नोदात्तोपेतिन वृद्धिः क्रमेस्त्वाक्रौ कल्पे च क्रमणेऽपि च स्त्री॥ ६॥ उ २१॥ मुखमिव प्राख्या
हि म्योमः॥ व्रीहिभिर्यजतेति यथा एकमाद्य विधेः॥ अनुहीनः कल्पः प्रादिसमासः॥ क्लीबलिङ्गः भावेनी वा यौरै रितिय था एकं
गौणविधेः। संस्कारपूर्वकं यत् ततः श्रुतेर्ग्रहणं उपाक्रियते नेन ल्युट्॥ एकं वेदपाठारंभविशेषस्य॥ ६०॥ ॥ राम २८१

पादयोग्रहणस्पर्शः अभिमुखीकरणार्थवादनवद्वाक्सदृशायोच्चुरादिलुद अभिमुखेन वाद्यते आत्मा कार्यनि
नेनेतिवारणपताद्दे:करणेल्युट ॥ इनामोच्चारणपूर्वकमस्तकनम्रयोगेण नमस्कारस्य निद्धारणत्रासनिस्रयादुच्चा
या ॥ सनात्रासन्निद्यडः परित्यज्य सर्वं व्रजति ॥ व्रज गतौ ॥ परौ जजिपश्चापदानइक्त्रिपूर्दीर्घश्च ॥ पदांतविषयेषत्वं ॥ वि
णितिनुस्वामिनप्रमादउदणादौ विणः ॥ प्रकृतत्वात् ॥ कर्मन्दिन प्रोक्तम्भिक्षुसूत्रमधीयते ॥ कर्मंदकृशाश्वादिनिः
पाराशरस्य गोत्रापत्यं गर्गादिभ्यो यञ् पाराशरेण प्रोक्तं भिक्षुसूत्रमधीयते ॥ पाराशर्यशिलालिभ्यामिति णि

समेत्य पादग्रहणमभिवादनमित्युभे ॥ भिक्षुः परिव्राट् कर्मंदी पाराशर्यपि मस्करी ॥ ६१ ॥

नि ॥ मस्कनं मस्करां तौ ॥ बाहुलकादरः ॥ मस्करो ज्ञानं गतिर्वास्यास्ति ॥ मकेस्करमस्करिणा वितिसाधुः ॥ य
ष्टि ॥ मकुरइव स्थूलमंभन ॥ करणमस्यास्ति ॥ प्राग्वन्निपातः ॥ यष्टि ॥ मकते ॥ मकि मंडने ॥ बाहुल
कादरः आगमशास्त्रस्यानित्यत्वात् नुम्न तः ॥ मकरोतिधिभेदोवास्यास्ति प्राग्वन्निपातः ॥ पंचसंन्यासिनः ॥
६१ ॥

अ०टी० तपोस्यास्तीति तपःसहस्राभ्यामिनिर्विनी॥ अण्वा॥ तपस्वितापसेवानुकंप्येपि जिघत्स्यो पिति मांसिकाकडुदुरो हिरण्यो रितिविश्वः परी
१८२ कांक्षि तुंशीलमस्य। कांक्षिकाभेपरिवर्त्तनौ॥ सुपीति णिनिः॥ पृषोदरादिः। यद्वा पारमन्त्रात्मिइतिः पारिब्रह्मज्ञानमाकांक्षतीति॥ त्रीणि
तपस्विनः वाचं यच्छति। यम उपरमे॥ वाचि यमो व्रते इति खच्॥ वाचंयमपुरंदरौ च मन्यते॥ मन ज्ञाने। मनेरुच्चेतीतिः मुनिः पुंसि वसि
ष्ठादौ वा सेन तरौ जीने॥ द्वे त्योनव्रतिनः॥ तपसः क्लेशः सहते षह मर्षणे। अच्। तपःक्लेशस्य सहः स्यपति स्मा दसुपश्चामेग
त्यर्थे इति क्तः॥ यस्य विभाषेति नेट्॥ अनुनासिकस्येति दीर्घः। वा दांते स्वामिनः प्रमादः तस्य णिजं तो गत्कमक्तौ तविषयत्वात्॥

तपस्वी तापसः पारिकांक्षी वाचंयमो मुनिः तपःक्लेशसहो दांतो वर्णिनो ब्रह्मचारिणः॥४२॥ ऋषयः सत्यवचसः
स्नानकस्त्वाप्लुतव्रती॥ द्वे तस्तु दमितेपि स्यात्तपःक्लेशसहेपि च॥ द्वे॥ वर्णस्तुतिरस्यास्ति वर्णी ब्रह्मचारिणीति
वर्णी स्यात्स्त्रेखने चित्रकरेपि ब्रह्मचारिणी इति विश्वमेदिन्यौ॥ ब्रह्म वेदाध्ययनव्रतं चरति तच्छीलो वा। व्रते इति सुपी णिनिः॥ द्वे॥
४२॥ ऋष्यति। जानातीति। ऋष गतौ। इगुपधात्किदिति इन्॥ स्त्रियां वाडी पु॥ ऋषिर्वेदे वसिष्ठादौ दीधितौ च पुमानयं॥ सत्यं वचो येषां राम
ते॥ स्नाति। ष्णा शौचे। गत्यर्थकर्मेति क्तः॥ यज्ञायां कन्॥ स्नातो हि॥ समामासावितिक नितिम्लुकुटः॥ तन्न। ठक्वचनादर्शना १८२
त्॥ आप्लवते॥ प्लुङ् गतौ। पचाद्यच्॥ आप्लवस्यास्तीत्याप्लवव्रती च॥ ॥

आप्लुत व्रतीति पामात्यर्थे तिकः ॥ मुकुटस्तु आप्लव आप्लुवं स्नानं ॥ तन्नव्रती नित्यस्नायी स्नातक इति ममा लवेदव्रतस्याश्रमा
तरं गतस्य ॥ इंद्रियाणां ग्रामः निर्जितइंद्रियग्रामो यैस्ते ॥ यमनं ॥ यम उपरमे भावे क्तः ॥ मलोपः ॥ यतमस्तु परमाम स्ति नि त्यं वा
मेषां अ तइति ॥ यतते यतीप्रयत्ने ॥ इन् ॥ यमे स्त्रिणि ति त्वा पाणिनीयं ॥ यतिः स्त्री पाठ विच्छेदे निकारयतिताः स्त्रियां अ
व द्वेति ॥ न्तपि स्तु वचनं ॥ निरि निर्जितसर्वेंद्रियस्य ॥ ४२ ॥ स्थंडिले शेते व्रतइति णिनिः स्थंडिलात् पितरि व्रतइत्यण् ॥ आ
ना स्नात मुनि स्रा मनव्रतिन ॥ रजस्तमोभ्यां विगताः निरादय इति समासः विगते रजस्तमसी येभ्य इति वा मुकुट इति अन्ये मो

ये निर्जितेंद्रियग्रामा यतिनो यतयश्च ते ॥ ४३ ॥ यः स्थंडिले व्रतवशाच्छेते स्थंडिलशाय्यसौ ॥
स्थंडिलश्चाथ विरजस्तमसः स्युर्द्वयातिगाः ॥ ४४ ॥ पवित्रः प्रयतः पूतः २ पाखंडाः सर्वलिंगिनः ॥

र्वीतिः द्वे निवृत्तरजस्तमोगुणानां ॥ ४४ ॥ पवते पुनातिवा ॥ पूङ् पवने पूञ् पवने वा ॥ अमित्रादिभ्य इत्रः ॥ पवित्रं धर्मणि कु
शो ताम्रे पयसि पुं ॥ जीवं मधुस्यात् अभिधेयवत् ॥ प्रयच्छति स्म ॥ यमेः कर्मकत्वात् कर्तरि क्तः ॥ यस्य ॥ प्रयतते ॥ यती प्रयत्ने अ
च ॥ पवते स्म ॥ पूङ् पवने ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ पूतं त्रिषु पवित्रे च शरीरे बकुजी छेते ॥ त्री णि ॥ पाखंडयति सनतिवा ॥ पाखंडनेष
रस्मे भक्तो वा ॥ यमेताड ॥ पृषोदरादिः पाखंडन्यमध्यः क वर्गादीनी यमध्येपाठेतु पाखंडत्वेन हेतुना ॥ सर्वाणि च तानि लिंगानि च ॥

८अ·हिरी· सर्वेषां लिंगानि वा सर्वलिंगानि संति येषां अत इति ॥ आषाढी पूर्णिमा प्रयोजनमस्या विशाखा आषाढाद् राइमं थं दंड्यो रित्यरा

६३ आषाढो व्रति तां दंडे मासे मलय पर्वते स्त्री पूर्णिमायां ॥ पलाशस्य विकारः पालाशादिभ्यो वेत्यञ् व्रते व्रतचर्यायां ॥ एकं रंभाया वेणोर्विका

रः आग्वदञ्र रंभा कदल्यप्सरसो नर्वि शोवानरां तरे इति विश्वः इमश्चं द्वौ व्रते इत्येव ॥ एकं ॥४५॥ कस्य प्रजापतेर्जलस्य वा मंडः सार

संलाति ल भते वा मितद्वादि ॥ मंडनं ॥ मंडि भूष यां घञ् ॥ कस्य मंडं भूषां लाति वा कुराति कुरा शाक्षेप करणयोः ॥ ऊ मंताडः जानप

देति ङीप् ॥ कुंडमस्त्या ल्ये मान भेदे देवजलाशये ॥ कुंडी कमंडलो जारात् पतिव जिसुते ख्मान पिवरे तु न नासु तायां तु जा

॥ पालाशो दंड आषाढो व्रते रांभस्तु वैणव ॥४५॥ अस्त्री कमंडलुः कुंडी

व्रतिनामासनं वृषी अजिनं चर्म कृत्तिः स्त्री भैक्षं भिक्षाकदंबकं ॥४६॥ ॥

तिल्व रणे डी प्रकृतं स दंत्यस्या अन्येभ्योपी ति डः ॥ वृषो दरादिः वर्षति सुवे रवं वा वृषु से चने इगुप धेति कः गौरादि सूई न्यां ता

॥ क्षतपीसी वृसी ति दंत्यां तेषु चं द्रशोपिद शनादंत्यां पी ॥ एकं ॥ ब्रह्म चर्या द्यासनस्य अजति ॥ अज्यते वा ॥ अजगतो ॥ अजेरज्येती

न च कर ति चर्य ते वा ॥ चरणतो ॥ मनि घ ॥ चर्म क्ति तो च फल्लकेक्त त्यल्तोक्त तीडे दंने ॥ क्तिन् ॥ कृत्तिश्चर्म लवो भूर्जे कृत्तिका राम

यां स्यं स्त्रियां ॥ त्री शि ॥ भिक्षते ॥ क्तित्तयाञ्चायो ॥ गुरो श्चेलः ॥ भिक्षाणां समूह ॥ भिक्षादिभ्योरण ॥ एकं ॥ ६४६ ॥ ॥ १८३

अ सु अतिश्वभावृ व्या अध्ययनं इ ऋचेति घञ् स्वार्थे मध्ययनं वाजपमानसेच। व्यधजयोरित्यप्। द्विवेलाध्ययनस्य सत्वं। षुञ् अभि
षवे। संज्ञायां समजेतिक्यप्। उपसर्गादिति षत्वं। स्तु स्तुच। भवेदभिषवः स्नाने घमघसंघोधानयोरपि। सवनं त्वध्वरे स्नाने सोमनिर्दलने
पि च। सिति स्तुत्या। श्री रिमनज। कुंल तस्य। सर्वाणि एनांसि मानसादि पापान्यप ध्वंसितुं शीलमस्य। सुपीनि रागिनि: जप्यं तेजयमात
से वायोरुपधादितियत्। अघमर्षतिमृष सहने। महनमभिभवः। यहमर्षणपति। ल्युट्। स्त्री यांति स्वं त्वेन। स्वार्थे ङीप्। राकं ॥४७॥

स्वाध्यायः स्याज्जपः सुत्याभिषवः सवनं च सा ॥ सर्वैनसामपध्वंसि जप्यं त्रिष्वघमर्षणम् ॥४७॥ दर्श
श्च पौर्णमासश्च यागौ पक्षान्तयोः पृथक् ॥ शरीरसाधनापेक्षं नित्यं यत्कर्म तद्यमः ॥४८॥ दर्शे अमावास्यायां कि

यमाणत्वात् उपचाराद्दर्शशब्देन यागो उच्यते। पक्षान्ते उच्छेदर्शनी नेचदर्शः स्त्रयेंदुसंगमे पौर्णमास्या भवः। संधिवेलाद्यण् पौर्णमास
पुमान् यज्ञभेदे स्त्री उ...प। तयोरमावास्या पौर्णमासो छय मतौ ननुपर्यायौ। क्रमेणैकैकं। यद्यपि अनेनवाय
मनंवा। यच्चाद्यं। यमस्य मुपनिविष्ठवेत्यप्। वा। यसो न्यालिंगो यमजेनाककेशमनेशनौ। शरीरसाधनापेक्षं नित्यकर्मणि
संयमे। शरीर- रमात्रेणसाध्यय...सत्यास्ते। यांहिंसादियत स्यैकं। ४८॥

यत्कर्म नित्यं न तु पावकादीवकर्तव्यं आगंतुभिः कदाचिद्वा ॥ कामनया सम यविशेषादिभिः साधनैः साध्यमुपवासस्नान
जपादि तन्नियमः ॥ आग्वत नियमो मंत्र ॥ ॥ मौ च श्रीतिज्ञानि श्चयेव्रते ॥ एकं ॥ प्राछ तेबहि छ्रते सृति ॥ वामस्कंधार्पितं यज्ञस्य
सूत्रं यज्ञार्थं धृतं सूत्रं वा ॥ शाकपार्थिवादिः ॥ उपवायते स्म ॥ अजगाति स्वे परगायो ॥ अजेर्व्यघञ्यपोः ॥ यद्वा ॥ उपाजूनिस्म
॥ उपचेति चेति स्म वा ॥ गत्यर्थे निष्ठा ॥ ६ ॥ ४ ॥ प्राचीनं अदन्तं यांमाची यते स्य प्राग्वत ॥ अन्यस्मिन्नर्थ वामेकर प्रोछ
ते सति एकं विपरित ध्वतयज्ञोपवीतस्य निवीयते स्म प्राग्वत ॥ निअधोभाववी तंगमनस्य वा निङ इति पद्धते रादपधो भा

नियमस्तु स यत्कर्म नित्यमागंतुसाधनं ॥ उपवीतं यज्ञसूत्रं प्रोद्धृते दक्षिणे करे ॥ ४९ ॥ प्रा
चीनावीतमन्यस्मिन्निवीतं कंठलंबितं ॥ अंगुल्यग्रे ॥ तीर्थं दैवं स्वल्पांगुल्योर्मूले कायं ॥ ५० ॥

वविन्यासे ॥ कंठा ॥ लंबि — तं ॥ एकं करद्वये बहि छ्रते स तिऋजुभावेनस्थापित यज्ञसूत्रस्य ॥ अंगुलीनाम
ग्रे देवानामिदं तस्येदमित्यण् ॥ देवो देवता अस्य वा ॥ सा स्य देवतेत्यण् दैवा यज्ञ ॥ त्रावित्यञ्वा ॥ एकं ॥ स्वल्पां राम
गुल्योः कनिष्ठीकयोरधोभागेकः प्रजापतिर्देवतास्य कस्यादेदित्यण् ॥ इदं तादेशश्च ॥ तस्येदमित्यण् ॥ इ १५६
ति मुकुटाश्चित्यः ॥ कायकदैवतेम्हवा ॥ ज्ञौ सिंघेन हस्व भाव मोः ५ मनुष्यतीर्थे कायं स्यात् एकं ॥ ५० ॥ ॥

अंगुष्ठतर्जन्योः पितरो देवतास्य वा पैत्र्यं तु पीत्रुपेतोयत् पित्र्यणामिदं स्वैवेत्रं तस्येदमित्यणिति मुकुट ॥ एकं द्विरवधारणे ॥ ब्रह्मादे
वते त्यण् । ब्राह्मोजाताविति साधु ॥ एकं ब्रह्मणो भावः स्तुषो भावइतिष्यञ् ॥ तस्य भावस्त्वतलौ पुनःक्लि ॥ युजिन्द्रयो गेस्तुपधेतिकः
युजेन सह तेन सहेति बहुव्रीहि ॥ चोपसर्जनस्येति सहस्य सः ॥ यद्वा योजनं युक् ॥ संपदादि क्विप् ॥ सह युजा सयुजस्य सयुंजो वा
भावः ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् । ब्राह्मणः सायुज्यं ॥ ५१ ॥ देवस्य भावः देवभूयमादिर्यस्यादेवत्वं देवसायुज्यं । तद्भूतस्य पीदि
वनन्ति रूषीकृतस्यनेनवाकेनी छेल्लेकृत तच्छकृच्चेतिरकृ ॥ छोंतादेश्चस्याकृच्छ्रमारव्यानमामी लेपायसां तपनादितोः सम्य

मध्ये गुष्ठांगुल्योः पित्र्यं मूले त्वंगुष्ठस्य ब्राह्मं ॥ स्याद्ब्रह्मभूयं ब्रह्मत्वं ब्रह्मसायुज्यमित्यपि ॥ ५१ ॥
देवभूयादिकं तद्वत्कृच्छ्रं सांतपनादिकं ॥ संन्यासवत्यनशने पुमान्प्रायो थ वीरहा ॥ ५२ ॥

गतपवनमंत्रांश्चस्नाघराणय छसंतपति स्तु दूतस्येदंकर्म अरणगो मूत्रंगोमयं दधीरं दधिसर्पिः कुशोदकं । एकरात्रोपवासश्च
कृच्छ्रं सांतपनं स्मृतं । आदिनाचांद्रायणप्राजापत्यपराकादिग्रहः एकं । सम्यक्न्यासः आत्यकत्यागः तद्युक्तेः नशनेः । प्रकृष्टम
यतं शरणं गतो । परं च । अपगतौ वाघञ् प्रायो मरणानशनेमत्यौ बाकुल्यतुल्ययोः एकं वीरोग्निस्तं हंतिक्विप् ॥ ५२ ॥ नष्टोग्नि
र्यस्य देशमात्रादिनायस्याग्निर्दो ग्निरोऽग्नि नष्टिस्तस्य कुहन ॥ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ कुहकविस्मापने कुराद्यदंतः॥ एष संश्रयोसुच्छुमिथ्यो तत्वेड्यपिर्थस्याचारतेदस्यकल्पनानं पा८ पार नाकुहनाख्यामजाजस्यादितिरत्नको
२८५ शः कुहनादं तच्चयथापी ष्पत्नौकुहनस्त्रिषु॥ राकं दंभे भक्तत्यधानमौनादेः॥ शरीरायासजीवाब्याधादिव्रातःसङ्घाशाग्रखादिभ्योयः॥ यहु
व्रातमर्ह तिदंगादिभ्योयः संकस्कारैर्गर्भाधानादिभिरुपनयनादिभि॥ वर्जितः हेनस्वाध्यायोविदाध्ययनमस्य॥ आकृतेरध्युमतचेष्टायाति
गतः॥ हि वेदाध्ययनरहितस्य॥ च त्वार्थे कार्यानित्येके॥ ५३॥ धर्मस्य ध्वजश्चिह्नं धर्मध्वजोस्यास्तिइतिलिंगमाश्रमादिचि क्रकारगांवृत्तिजी

नष्टाग्निः कुहनाजीवामिथ्यापथकल्पना॥ व्रात्यः संस्कारहीनः स्यादस्वाध्यायो निराकृतिः॥ ५३॥
धर्मध्वजी लिंगवृत्तिरवकीर्णी क्षतव्रतः॥ सुते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च॥ ५४॥
अंशुमानभिनिर्मुक्ताभ्युदितौ तौ यथाक्रमं॥ परिवेत्तानुजोनूढे ज्येष्ठे दारपरिग्रहात्॥ ५५॥

विकादेकृत्यस्य हेभिस्वाघ्यर्थेजटादिधारणा॥ अवकरणं॥ कचित्देपे हिंसायांवा॥ नावेकः अवकीर्णं विन्द्ति संवृतं हिंसि तंवाअनेनर
ष्टादिभ्य श्चेतीनिः क्षतं खंडितंव्रतमस्य॥ हि खंडितब्रह्मचर्यादेः॥ ५४॥ अभिसवतः सायंतनेन कर्मणा निश्चयेनमुक्तः॥ अभिसंवे राम
सायंतनं कर्मति श्चयेनमुक्तं येनवा अभिसवतिः उदातिरायेनरतंगतं प्रातः तनंकर्मस्यात्॥ एकैकः॥ परिवेत्तीति ज्येष्ठं परित्यज्य भार्यांविंद १८५
ते॥ विद्लृलाभे॥ तनूकृतौ ग्रांसिन्तदादिभ्यः संज्ञायांचातिसे॥ एकं ज्येष्ठेविवाहरहितेकतराग परिग्रहस्यकनिष्ठस्य॥ ५५॥

परिवित्तिं विंदति ॥ लभते किं तत्परिवेत्तुर्भार्यानुज्येष्टः ॥ एकं परिवेत्तुर्ज्येष्ठा ॥ त्रानुः विन्ति एवं वदनं घञ् ॥ उपयमनं यमः स
मुपनिविषुचेत्यप् ॥ वेञ्परिणयमोपयमौ ॥ पाणेः पीडनं ग्रहणं कृद्योगाच्चेति समासः ॥ षट् ॥ पद ॥ व्यवायनं ॥ इणगतौ ॥ वयगतौ
॥ एरच् ॥ घञ् ॥ ग्रामेभवाः ग्रामे भवा ग्रामः जो ॥ ग्राम्याणां जनानां धर्मः ॥ मिथुनस्य कर्म प्राणभृज्जातीभ्यञ् ॥ युवादित्वादण् ॥ नितं
धुवनं हस्तपादादि चालनमत्रारमणं ॥ नपुंसके भाव क्तः अनुदात्तोपदेशेति मलोपः ॥ पंचानां यणां वर्गः समूहः ॥ धर्मश्च का

परिवित्तिस्तु तज्यायान्विवाहो पयमौ समौ ॥ तथा परिणयोद्वाहो पयमाः पाणिपीडनं ॥ ५६ ॥ व्यवायो ग्राम्यधर्मो
मैथुनं निधुवनं रतं ॥ त्रिवर्गो धर्मकामार्थैश्चतुर्वर्गः समोक्षकैः ॥ ५७ ॥ सबलैस्तैश्चतुर्भद्रं जन्याः स्निग्धावरस्य ये ॥ इति
ब्रह्मवर्गसमाप्तः ॥ ७ ॥

मश्च अर्थश्च तैः कृत्वा ॥ एकं चतुर्णां वर्गः ॥ मोक्षेण संहितैर्धर्मकामार्थैः कृत्वा उपलक्षितो वा एकं ॥
पं ॥ ५७ ॥ बलेन सहितैर्धर्मादिभिः चत्वारि भद्राणि श्रेष्ठान्यत्र वेदो ॥ यद्वा ॥ चत्वारि भद्राणि दिक्संख्ये संज्ञायामिति तः ॥ वरस्य
जामातुर्ये स्निग्धाः स्नातपश्चाद्वयस्यादयः ॥ जन्या वरवधूज्ञातिप्रियभृत्यहितेषु चेति विश्वः ॥ ५८ ॥ इति ब्रह्मवर्गसमाप्तः ॥ ॥

अ॰टी॰ मूर्धत्वभिषिक्तः राज्यप्रातनमभ्येमूर्धन्यभिषिच्यते॥ तत्र भवत्वात्सर्वाधिमूर्धाभिषिक्तः॥ राज्ञोपसंरजश्वश्चुरापन्नृयेचा
१८६ मूर्धकमर्गेरिति ग्रकत्या॥ यद्र॥ राजति॥ राजदीसौ॥ राजेरन्य बाहुभ्यां जात ः पंचम्यामजनाविति ड ः॥ बाहुजो जातौ॥
सप्तम्यांजनेर्डः बाहुजः क्षत्रियेवीरस्वयं जाततितेपि चेति विश्वमेदीन्यौ॥ क्षदति क्षद संवरणे॥ सौत्रः॥ कुन॥ क्षत्रस्या
पत्यं क्षत्रा द्धः जिरेरोः रजति॥ रस्ज स्तु हिंसेति क्विप्॥ पंच॥ क्षत्रियस्य राजति॥ कनिन्पूर्वकी तिः कृत्तिन॥ ससि

मूर्धाभिषिक्तो राजन्यो बाहुजः क्षत्रियो विराट्॥ राजा राट् पार्थिवक्ष्माभृन्नृपभूपमहीक्षितः॥१॥

ति क्विप्॥ राजाप्रभौ च नृपतौ क्षत्रियेरजनीपतौ॥ पूर्वस्मुत्के चपुंसि स्यात् ष्ठ्यिवास्वरः स्वभः॥ सर्वभूमिपृथिवीभ्या
मण आविति वर्तमाने तस्येश्वरः इत्यण्॥ पार्थिवो नृपो-तोभू मि नि कारेया पृथिवीति च॥ पार्थिवा स्त्रियांपृथिव्या विक्र
तौ त्रिषु॥ क्ष्मां बिभर्ति क्विप्॥ तुक्॥ नृत्ता॥ नृ गति पावित्मां नृन्न क्विजन्यति क्विप्॥ तन्पाति पारक्षणे॥ आतो राम
नुपेतिकः॥ भुवं पाति॥ महीं क्षिपति॥ मही क्षिपति क्षितिर्मगत्योः॥ मद्रा रक्षतीव॥ क्षिदलयेर्भ्व पर्ययोः क्विप्॥ १८६
नुक्॥ समस्तकः॥१॥

सन्नेतोऽतरूकदेशोस्याः प्रादिभ्योधातुजस्येतिसमासः।नमंतायाःस्वदेशाव्यवहितभूतेरिमेराजानःतस्येदमित्यण्।प्रण
ताःअशेषाःसामंताःस्वदेशानंतरराजाःयस्य॥६ अधिकईश्वरःएकंसर्वमिंतिहितन्नपवशकारिणःचक्रेभूमंडलेरा
जमंडलेवाराजमंडलेवावर्त्तितुंशीलमस्यासुपीतिणिनिः चक्रमरंणेचक्रवाकइतिविश्वः॥यद्वाचक्रंसैन्यंवर्त्तयितु
सर्वभूमौवालपितुंशीलमस्य॥अथवरूपंवाचक्रंवर्त्तयति॥आवश्यकेतिणिनिः॥सर्वद्धिमेरीश्वरः।तस्येश्वरइत्यण्

राजातुप्रणताशेषसामन्तःस्यादधीश्वरः॥चक्रवर्तीसार्वभौमोनृपोन्योमंडलेश्वरः॥२॥
येनेष्टंराजसूयेनमंडलस्येश्वरश्चयः।शास्तियश्चाज्ञयाराज्ञःससम्राडथराजकं॥ ३॥ ॥

अनूत्यानिकादिभ्यःसार्वभौमस्तुदिग्नागोसचपृथ्वीपतावपीतिविश्वमेदिन्यौ॥हिसमुद्रपर्यंतभूमिश्वरस्य॥मंडलस्य॥
भूम्येकदेशस्यईश्वरःस्यामंडलेशःद्वादशराजकेचदेशेचविवचकंदंबकेचेतिविश्वःएक॥२॥सम्यग्राजतिविति
क्विप्सोराजितिमःकौ।एकंसार्वभौमविशेषस्यकेचित्तुष्टयकृप्रेत्रीणिनामान्याहुः॥राजसूयस्यकर्त्तासम्राट्॥एकदशा
राजमंडलस्यईश्वरोपिसम्राट्।सर्वनृपतीनांशासकोपिसम्राट्।राज्ञांराजन्यानांसमूहःगोत्रेक्षेत्यध्रुव्ञ्केके॥७

अ०ष्ठी० मंत्रोगुप्तभाषणमस्यास्ति अत इनिः। षहू ॥ वत्स्यं मंत्रयते ॥ मंत्रि गुप्तभाषणे ॥ आवश्यके तिणिनिः ॥ धियां वास बिसच ॥ सहायः धीप्र
१८७ धानः सचिवो वाऽमात्यः सह समीपे भवः अव्ययात्त्यप् स्त्रीशिततोधीसचिवादन्यः कर्मसुसचिवाः सहायाः एकं ॥ ६ ॥ मात्रकर्मेर्णी विभूषणमा
वित्तेमानपरिच्छदे। महती मात्रा येषां ते ॥ प्रकर्षेण धीयते डुधाञ् धारणपोषणयोः कृत्यल्युटः इति कर्मणि ल्युट्। प्रधानस्यालं
डामात्रे प्रकृतौ परमात्मनि ॥ प्रज्ञयामपि च क्लीबमेकत्वे तत्रमेकत्वे तत्रमेसदेति क्लीबत्वं ज्ञेगोपि महामात्रः प्रधानः स्यादिति पुंस्कां
डेवोपालितात् ॥ महामात्रः समर्हेवा मात्येद स्तियकाधिपे द्विप्रधानस्य ॥ तेषां कर्म महायानामित्येके पुरो अग्रे धीयते ॥ पुरस्त्विब

राजत्यकं चतुर्पंतिस्त्रिमार्गगणेक मात् ॥ मंत्री ॥ धीसचिवोऽमात्योऽन्ये कर्मसचिवास्ततः ॥ ६ ॥ महामात्राः प्रधानानि
पुरोधास्तु पुरोहितः ॥
तिधात्रेः षिधिः पुरोधीयते स्मात्कः ॥ द्रष्टान्ते दिष्टे कारणादानादीन्पश्यत्युत्तरविवरद स्थानानि
व्यवहारे ते पांडुदृष्टुरितिनिर्णेतरि प्रच्छनं क्विचिप्रष्ठि स्त्री तुराणादि सूत्रेण क्विद्दीघेः संप्रसारणा भावश्चरिवचनं घञ्
॥ प्राड्विवाकस्त्व ॥ प्राड्विवाको मस्त्राविवेकावस्पस्तः ॥ अक्षभाद्यस्य ॥ पश्च विचारमोः ॥ कुशल इत्यर्थः ॥ विवादानुगतं पृष्ट्वाप्य राम
र्वाक्यं प्रपत्ततः विचारयति ये नासौ प्राड्विवाकस्ततः ॥ अक्षः कर्षेन्तु पेचके व्याकट व्यवहारयोरिति विश्वः ॥ ॥ १८७

पश्यति॥ एवं च॥ अक्षाणां व्यवहाराणां दर्शकः॥ यस्ततिः॥ विनानार्थविसंदेहे हरणं हार उच्यते॥ नानासंदेहहरणात् व्यवहारः प्रकीर्त्तितः॥ धर्माध्यक्षस्य॥ ५॥ प्रतिहरणं॥ घञ् उपसर्गस्य घञि ति वा दीर्घः॥ प्रतिहारे [illegible] रमस्यस्य॥ अत्र आद्यद्वय॥ स्कुक रक्षुध्यतिरभिमुखेन राज्ञोऽभिमुखं जनान् प्रतिहरति बहिः प्रापयति ज्वलेति कर्मणि ते भ्यो राज्ञ इति व्याख्यत्॥ तत्र॥ कृभाज्वलादीवपालात्॥ ज्वलादिराकृतिगण लाभावात् च॥ प्रतिहारो द्वारि दाः स्थः॥ स्थिता कर्मकेति कः॥ द्वाः स्थिता दृश्यति रभसः॥ यांतु यो पि तीति विग्रह मेदिन्यौ॥ द्वारं पालयति॥ कर्मण्यण्॥ द्वारि तिष्ठति॥ सुपीति कः॥ द्वारि तिष्ठति स्म॥ गत्यर्थाकर्मकेति क्तः॥ द्वाः स्थितदर्श

ऽपि व्यवहाराणां प्राड्विवाकाक्षदर्शकौ॥५॥ प्रतीहारो द्वारपालद्वास्थद्वास्थितदर्शकाः॥ रक्षिवर्गस्त्वनीकस्थोऽथाध्यक्षाधिकृतौ समौ॥६॥

क इति व्यस्तसमस्तं नामास्य दर्शको दर्शयति॥ प्रतीहरि पि दर्शक इति रुद्रः॥ द्वारस्याः द्वाः स्थितादर्शीति रभसः॥ [illegible] रपालस्य॥ अवरं परं हंति॥ रक्षपालने॥ आवश्यके तिणिनिः॥ द्र रक्षिणां वर्गः॥ अनिकेनानीके वा तिष्ठति॥ सुपीति कः॥ अनीकस्थो रणगतहस्ति शिक्षां किंच रणे॥ राजरक्षि शिविरे [illegible] बिरमदंतके पि चेति विश्वमेदिन्यौ॥ ८॥ रक्षक [illegible] अधिगतो हं व्यवहारं॥ अत्पादय इति समासः॥ यस्य॥ अध्यक्षति॥ अक्षवासो अच्॥ अध्यक्षोऽधिकृते प्रोक्तः प्रत्यक्षे तु अभिधेयवत्॥ ॥

अ॰ टी॰ १९९

अधि अधिकृत परिवाक्रियते स्म क्तः ॥ व्यापारितस्य ॥ द ॥ स्तम्भातुं शीलमस्य ॥ जनपदस्थे तु कन्ने ॥ एकमेक ग्रामा
धिकृतस्य गोपायति ॥ गुप्त रक्षणे ॥ आपादय आदि धातुके वाऽप्रच ॥ गोपालके गोष्ठाध्यक्षे च ॥ अ॰ वापि ग्रामस्य धिकृते
पुंसि सारिवाररक्षौ यध्यौ स्त्रियां ॥ एकं बहुः ग्रामाधिकृतस्य ॥ नृ रिरी सुवर्णौ निरुक्तः तत्र निरुक्त इति व क्तु ॥ कस्याध्यक्षः
हे सुवर्णाधिकृतस्य ॥ रूप्यः स्यात्सुंदरे त्रिषु ॥ आहतस्वर्णरजतेष्वन पुंसकं ॥ रूप्यस्याध्यक्षः ॥ निष्के हेम्नि निरुक्तः प्रागवट

स्थात्सुको धिकृतो ग्रामे ग्रामे गोपो ग्रामेषु भूरिषु ॥ नैरिकः कनकाध्यक्षो रू
प्याध्यक्षस्तु नैष्किकः ॥ ७ ॥ अंतःपुरेत्वधिकृतः स्यादंतर्वंशिको जनः ॥ ॥

कं कम पति नैष्किको स्तती ध्यक्ष इति रभसः ॥ हे टंकक्कादि शालापान्निरुक्तस्य ॥ ७ ॥ अंतरं मध्यं मध्यंतरो वंशो गृहं ॥ अंतर्वंशो नि
युक्तः ॥ तत्र त्रानिरुक्त इति वक्तु ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः यद्वा अंतर्वंशो स्यास्ति ॥ अत इनिठनौ ॥ एकमंतःपुराधिकृतस्य
जनस्य स्त्रियं दंतं विहंसमपि लांति कर्णौ वर्त्तीनं कुर्वंति ॥ सुविदल्लाः स्त्रियः तासामिमे मेरक्षकाः तस्येदमित्यण् ॥ कंचुक
सौविदल्लो स्त्रीरध्यक्ष इति ॥ कंचुकिनागकृतरौ स्त्रद्ध ल्लेपत्लगे विटे इति हैमः ॥ तिष्ठंत्येषु पुरुषाः ॥ ॥ १९९

घञर्थे कः स्यात् ॥ अंतःपुराणां पतयः पालकाः स्थपतय एव चातुर्वर्ण्यादित्वात्स्वार्थे ष्यञ् ॥ स्थपतिः कंचुकिन्यपि स्यात् विदेतिॐ सुप
धेति कः सुविदस्य एव प्रज्ञादित्वात्स्वार्थेऽण् यथा ॥ सुवेदनं संपदादित्वात् क्विप् ॥ सुविदः सुज्ञानमस्ति येषां ते ज्योत्स्नादित्वादण् ॥ यद्वा सुविदश्च
तुराः ॥ स्त्रियस्तासामिमे रक्षकाः तमेरक्षकाः ॥ तस्येदमित्यण् ॥ चत्वारि राज्ञां स्त्र्यगारे बद्धीरक्षाधिकृतस्य ॥ ५१ ॥ शाम्यति शिश्नाभावात्
शमु उपशमे ॥ शमेर्ढः ॥ षण्ढ एव ॥ क्लीबं स्लकं चुकीति रभसः ॥ षण्ढः स्यात्पुंसि गोपत्यौ तौ आकृष्टौ वर्षवरेऽत्ती यप्रकृतावपि ॥ वृणो
ति ॥ वर ति ॥ वर्षवरो आवर्णो वा ॥ अच् ॥ वर्षस्य रेतः पातं स्पवरं ॥ पित्वल्पसत्वाः प्रथमाः क्लीबाश्च क्लीबस्वभाविनः जात्यानुष्ठाः

सौविदल्लाः कंचुकिनः स्थापत्याः सौविदाश्च ते ॥ ८ ॥ शण्ढो वर्षवरस्तुल्यौ सेवकार्थ्यनुजीविनः ॥ ॥

कायेषु ते वै वर्षवराः स्मृताः ॥ ॐ अत्यंतं तमहिश्च कान्तं सेवेति ॥ षेवृ सेवते ॥ एवुल् स्त्री चक स्तुम वासं ना वाच्यलिंगो ॥ अनुजीवि
नि ॥ अर्थी अर्थोऽस्ति इति स्यात् ॥ अथवा अर्थं संनिहिते इति इनिः ॥ अर्थी पुमान् याचके स्यात्सेवके च विवादिनि ॥ अनुजीविनं शील
स्तु पीति णिनिः ॥ त्री णि शातयति ॥ राज्ञः शातने ॥ एपं तः रुश्यातिभ्यां क्रुन् ॥ बकुलमन्यत्र ॥ पाति णिलुक् ॥ ॥

अ॰ टि॰ २९८९ भावे जल्पादयश्चेतिरु:: द्रुस्वश्चेतिमु: कुटः तन्ना नकारोत्पाति वर्धितत।। एकस्य देशाव्यवहित तदेशास्यराज्ञः भेद्याति जिगिमिषति
हने।। अभिचिमिदिस्यास्ति भ्यकः।। दुस्त्रिति नुमु कुटः।। तन्न।। गुणग्रसं गात। भ्लत्रस्य सत्वाच्च मित्रंस्तु छदि सस्फुरो।। स्फूर्जे पुंसि
स्त्रि यां गंधद्रव्यं हेलांतरे पुमान्।। अंकशात्रो।। ए।। अतिशाय्यितः परतर स्तदास्ति।। आस उपवेशने।। लटः शानच।। ईदा
स इति ईत्वं।। एकं शत्रुमित्रान्यां परस्य राज्ञी।। पार्ष्णि पश्चात् पदं।। गच्छति कर्मणि परस।। सेत्यश्चे पुमान् पार्ष्णिः पश्चात्प
विषमो यानंतरो॰ राजा शत्रुर्मित्रमतः परः।। एषी उदासीनः परतरः पार्ष्णिग्राहस्तु पृष्ठतः। रिपौ वैरिसम
पत्नारिद्विषद्द्वेषणदुर्हृदः।।१०।।
दज्जिगीषी यो रितिविभ्यः।। एषां जिगीषोः पृष्ठभागस्थितस्य राज्ञः स्यातिद्रो
षं।। रयव्यक्तायां वाचिरये रिचोपयाधाया इतिकुः वीरस्यकर्म भावो वा युवादित्वात।। वैरमैथुनिकयोरिति ति द्वेषि
ण।। स।। वैरमस्यास्तिइनि।। सपत्नी कृपन्नमपत्नइ तिनिर्देशाद् कार।। इयत्नि विरोधक गतो अचइ।। द्विष्टि द्विषउदुवहद
ष्टि।। द्विषअप्रीतो।। द्विषो मिव त्रेइतिशत हेषणो लनः।। दुधनं शाधेभ्यश्चेति मु च।। दुर्हदयमस्य सुहृद्दुर्हृदौ मित्रा
मित्र यो रितिसाधु।।१०।। राम २९९

डुष्टि ध्वि॰ प्रविष्टः पक्षोस्य। पक्षो मासार्द्धे के पार्श्वे ग्रहे साध्य विशेषयोः। विविधः क्षेपः स्य नञि तमस्मात॥ अमति गच्छति। अ
अमगतौ रोगे वा। अमेर्हि पति विट् इति। तीव्र त्वाद् समन्तात् स्मृत पक्षेपे॥ पजि मनिस्त्वं छिद् भिज तिन्यो सुच॥ बाकुलका दनादेशा भावः
स्य तयति कुत्साति भ्यांकु चन॥ राक्षरे व घञा घरा॥ अभिदंतु शीलः सुपीति णी नि॥ छि ष्मा भियाति रमित्र इतिरल्लकोश
ः तन्ना भियति क्लिच॥ बाकुलका त्ति वा पि पत्ति शेमें॥ छ पालनपु रणयोः॥ अच्च॥ नराति सुरवं॥ रादाने क्लिच विवपि
ति कुलमर्व पितुं शीलः। अघ यात्वा यां सु पिति णीनि॥ परिदो षाख्यानं पंच पितु शीलः ह्याणि नि॥ य च्छिगतोभ्सुराद्दिः

छिद्रि पक्षाद्दिता मित्र दस्फ रात्र वस्त्र व॥ अभिमातिपराराति प्रत्यर्थिपरिपंथिनः॥११॥ वयस्य स्निग्धः
सवयाः अथ मित्रं सखा सुहृत॥ परिस्फेषुचकु तेदो षाख्याने निरस्तने पूजावादस्यो स्वस्त्रपुणेः॥ परिवर्जनीयः
पंथा अस्यास मी सां तत्रिध्धेरति तस्लादोन॥ कृतवी राति॥१२॥ वयसा तुल्यः॥ नौवयत स्ति स्यातिस्ति दि अग्नौ तौ मतिकु
छि कुजार्थे भ्य स्चेति चाद्दे त्तमानेकः समान वयोस्या ज्योतिजनपदेतिसमासः ऋी शीतुल्यवयस॥ मेद्य स्निह्नि मिदास्त्रेड
ने॥ अमिचिमि दि क्तः छूनिति मुकुट श्री त्यः समानः ख्यायते त्लो कः समाने रव्यः सचोदात्त इतिरा सचडि
त। टिलोपो यलोपः समानस्य सभावः शोभनं हृदयं॥

अ॰ टि॰ टी॰ १८५ सुहृद् हृदिति साधु॥ त्रीणि सख्यभावः कर्म वा। सख्यमिति सप्तभिः पदैरवाप्यते साप्तपदीनं सख्यमिति साधु॥ द्वे अनुगम्यतिरो
धनं॥ रुधिर आवरणे। घञ्। अनुगम्य वर्त्तनं वृत्ता राधनं॥ द्वे आराध्यादेरिष्टसंपादनस्य॥ १२॥ अर्हतीति अर्हः दे जायां॥ अच्॥
वर्णः योऽर्हो यथार्हवर्णः स्वरूपमस्य। वर्णः स्याद्विजरूपयोरिति धरणिः स्याद्विजरूपयोरिति धरणिः॥ प्रकर्षेण निधिमते ज्ञेयमत्र
उपसर्गे घ्योः किः॥ प्रणिधिः नरखलेचरे॥ अपसर्पयोः गूढश्चासौ पुरुष॥ सत्र आप्यते सम आप्तः चासौ कः प्रत्ययो विश्वा

संख्यं साप्तपदीनं स्यादनुरोधोऽनुवर्त्तनं॥ १२॥ यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः। चारश्च गूढपुरुषश्चाप्तः
प्रत्ययितौ समौ॥ १३॥ सांवत्सरो ज्यौतिषिको दैवज्ञगणकावपि॥ स्युर्मौहूर्त्तिकमौहूर्त्तज्ञानिकार्त्तान्तिका अपि॥
१४॥

सः संजातोऽस्य॥ तदस्य संजातमितीतच्॥ प्रत्ययः शपथे रंधे॥ विश्वासाधारस्य॥ १३॥ संवत्सरं वेत्ति॥ तदधीते तद्वेदत्यस्य
ण॥ ज्योतिर्नक्षत्राद्यधिकृत्य कृतो ग्रंथः॥ कृते ग्रंथे इत्यण्॥ संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः॥ ज्योतिषमधीते वेद वा॥ क्रतू
क्थादिति ठक्॥ दैवं ज्ञाः कृतं शुभं कर्म जानाति॥ गणयति॥ गणसंख्याने ण्वुल्॥ मुहूर्त्तमधीते वेद वा॥ प्राग्वद्गणकौ राम १८५
ज्ञानमस्यास्ति इति॥ कृतांतं वेत्ति॥ उक्थादि ठक् अष्टौ॥ १४॥ ॥

त्वं सिद्धांतमधीते वेद वा ॥ ज्ञातः सिद्धांतो येन ॥ २ तत्वार्थं ज्ञातुः सत्त्रम स्यास्तीति सत्त्री ॥ सत्त्रमाच्छादने यज्ञे सदादाने वने ऽपि च
वे इति विश्वः ॥ गृहः पतिः ॥ ३ सदाचारो ऽतिदानक गृहस्य पिकारो ति दिवादि भेतिट ॥ लिपिं करोति दिवाविभेति टः ॥ लिबिकरो
पि ॥ अक्षरैर्वित्तिः कृते न वित्तः इति चणप् ॥ एवमक्षरचुंचुरपि ॥ जिस्व.ति जि स अक्षरविन्यासे ॥ लिपिनिष्ठुन रकुन्ना ॥ चत्वारि ॥ २५
लिख्यते स्म क्तः ॥ अक्षराणां विन्यासः लिखितं च अक्षरविन्यासश्च तयोः समाहारः तस्मिन् ॥ कर्मधारयो वा ॥ लिप्यते ॥ लिप्यते

तांत्रिको ज्ञातसिद्धांतः सत्री गृहपतिः समौ ॥ लिपिंकरो ऽक्षरचणो ऽक्षरचंचुश्च लेखके ॥ २५ ॥
लिखिताक्षरविन्यासे लिपिर्लिबिरुभे स्त्रियौ ॥ स्यात्संदेशहरो दूतो दूत्यं तद्भावकर्मणी ॥ २६ ॥

पो ऽक ॥ कृत्यादिभ्यः ॥ इगुपधात्कि दिति वा ॥ किं लिबिर्बलोपेति लिंगात्यस्पदो वा ॥ ... च्यवाय चना
मानीति केचित् ॥ लिखिताक्षरसंज्ञे ... मित्यन्य संदेशं वाचिकं ॥ हरतीति ॥ हरतेरनुद्यमने च ॥ दवति ॥ द्रु गतौ ॥ द्रुतनि
... ति क्तः ॥ यद्वा ॥ दूङ् परितापे ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ दूतस्य भावः कर्म च ॥ दूतवणिग्भ्यां चेति यः ॥ ब्राह्मणा
दित्वात् ष्यञि दौत्यमपि ॥ केचित्तु दूत्यं तद्भावकर्मणी इति ... ॥ तन्न ॥ दूतस्य भावकर्मणी इति यत् ॥ २६ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ अध्वानमलंगछति अध्वनीनः ॥ अध्वगः ॥ आत्माध्वानौ खे पिचां भावकर्मणोः रिति टिलोपो नाघः अध्वानं गछति अंत्यात्यंताध्वेति
१९१ डः पंथानं नित्यंगछति ॥ पंथो णनित्या स्त्रियां पांथा ॥ पथः ष्कन् ॥ पि॰ त्वात् ङी प्रथिकी ॥ पंचस्वामी राजा पुरोहित इति श्रीध
र अमात्यो मंत्री सुहृन्मित्रं कोशो भंडारः राष्ट्रं देशः पर्वतादि दुर्गानि बलं सैन्यं ॥१७॥ राजा स्य राज कर्मणो गानि साधना
नि प्रकृष्टं कुर्वंति राज्यंकि च ॥ पौरश्रेणींनागरा णां श्रयंति श्रीयं ते वा ॥ वदि श्री तिनि राक मुख्यः स्वजातिसमूहः कार्म
दकी ये स्वाम्यमान्य स्थ राष्ट्रं चडुर्गं कोशो बलं मुत्तृत ॥ परस्परोपकारी दं सप्तांगं राज्यमुच्यते पौरश्रेणिभिः सहाष्टांगम

अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्यः पांथः पथिक इत्यपि ॥ स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्र दुर्गबलानि च ॥१७॥ राज्यांगानि प्रकृत
यः पौराणां श्रेणयोपि च ॥ संधिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः ॥१८॥ षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमंत्रजाः

पि राज्यमिति ॥ दंशिति दिः ॥ संधानं ॥ उपसर्गे घोः किः विरुद्धं विविधं वा ग्रहणं ग्रह वृद्धि त्य प्र॰ यात्यनेन ॥ ल्युट् ॥ आसनं आस
उपवेशने ॥ ल्युट् द्विप्रकारा संख्या या विधार्थे धा द्वैन्यो श्च धमुञ् ॥ आश्रयणं ॥ श्रिञ् सेवायां एरच् ॥१८॥ एताः षट् गुणा
राः षड्वाच्यानि ॥ शक्नुते जेनु मनया ॥ स्त्रियां क्तिन् ॥ शक्तिः शड्वाच्याः प्रभावस्तेजः ॥ भावरति धञ् प्रकृष्टो भावः कोशदंड
शदंड बलं प्रभुशक्तिरिति ॥ उत्साह ते नेन षट् मर्षणे इलश्चेति घञ् उक्ते दि विक्रमं बलमुत्साहशक्तिरिति संध्यादीनामादौ राम १९१

स्थापनं तन्तु ज्ञानवलं मंत्रशक्तिः पंचांगमंत्रो मंत्रः अत्र किरित्यनेन ॥ क्वपरणं सिद्धमे । गच्छ ॥ अष्टवर्गस्थापचयः तयः उपचयो हृद्धिः व
ृद्धिं ॥ हृधुवृद्धौ क्तिन् अपचयो पचयो पचय भावस्थावृ निर्वर्तिकपयो ॥ तुर्ग सेतु कुंजरे बंधने खन्या करवलादानं । स्त्व्यानां च नि
वेशनमित्यष्टगे वर्गः ॥ त्रयाणां वर्गः ॥ १५ ॥ अनाप पत्यनेन ॥ तपसं तापे एष्यंतः पुंसी तिघः ॥ प्रसदनं वाभावे घञ् । भवत्यनेन त्रिरागी भव
मितिभरतः । कोशो धनं दंडो दमः सैन्यं च ताभ्यां जातं पंचम्यामितिटः दे भेदनं ॥ भिदिरविदारणे ॥ घञ् ॥ शत्रोरमात्यादीनामु
पचयः स्थानं च वृद्धिः क्षयस्त्रिको णीतिवेदिनां ॥ १६ ॥ सप्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः कोशदंडज ॥
पायेन परतो विश्लिष्टात्मसात्करणं भेद ॥ दमनं ॥ दमु उपशमे ॥ भर्मताहुः शात्विसा मानं ॥ सामसांत्वमयोगे बाऊलका
कृतिन् ॥ षह ॥ स्यति शेष मनेन वा ॥ षोंऽन्तकर्मणि ॥ साति भ्याम नि नमति रागावि तिमनिन् ॥ मुतुकु दस्त्रु सामन्
हे मति त्यादिना मनि पात्प तद्र त्याह ॥ तन्न उज्ज्वलदत्ता दिस्पिताश्वास्तु आदर्शनात्रयं वचनादिना कोधोपशमनसा
मापरस्परोपकारणां दर्शनं गुणकीर्तनं ॥ संबंधस्य समाख्यातमापत्याः संप्रकाशनं ॥ ॥

अ०टी०
१४१२

वाचा पेशलया साधु तवाहमिति चापरः इति साम विधानं द्वैः साम पंचविधं स्मृतं । स्वधनस्य परेभ्यः प्रतिपादनं दानं ॥ उपायेन नतिपादनं । उपायतेनेन । हलश्चेति घञ् । उपायः साम भेद दंडौ तथैवोपगतौ प्रमान ॥ उपायानां चतुष्टयं । अन्यत्र सप्तोपाया उक्ताः । सामदानं च भेदश्च दंडश्चेति चतुष्टयम् मायोपेक्षेंद्रजालं च सप्तोपायाः प्रकीर्तिताः ॥ २० । सहसि बले भवं । तेच भव इत्यण् । साहसं तु दमेऽुः करकर्मणि । अविमृश्य कृतो धाष्ट्र्य इति हैम । दमनं । दमु उपशमने । नाम्नि ॥ घञ् नो दीर्घो परेरोति

भेदो दंडः सामदानमित्युपाय चतुष्टयं ॥ २० ॥ साहसं तु दमो दंडः साम सांत्वमथो समौ भेदोपजापावुपधा धर्मा
द्यैर्यत्परीक्षणं ॥ २१ ॥ पंच त्रिष्वषडक्षीणो यस्तृतीयाद्यगोचरः ॥ विविक्त विजनच्छन्न निःशलाकास्तथा रहः २२

न वृद्धिः । दमः स्यात्करदंमेर्दं दंडोपि मर्मनेदमथेपि चेति हैमचंद्रः ॥ संताडः दंडः सैन्ये दमे यमो मानव्यूहस्पर्द भेदे स्वत्वक्षो कार्ननुवरे मणि ॥ प्रकांडेलागुडे कोणे चन्द्रे पिपासगर्व योरिति हैम ॥ । श्रीगिंदंडस्य ॥ सान्त्वनं । सत्वनं सांत्वसामप्रयोगेअदंतः । ररच ॥ घन्त्र्या ॥ मेदो धर्मविशेषस्य उपजाप्य विवारणे ॥ उं पांसुउ जपनं उपजप्य का ..... जपमानसे वाघञ् । हि ॥ उपाधीयंते स्युह ज्ञानमत्रउधान् । तत्र्यो पसर्गस्तल्लड्डा आ हूंलका नामभयग्रह । प्रारंकं राज्ञाधर्मा
र्थ २ कामभयैरमात्यादेः परीक्षणस्य ॥ २२ ॥ ॥ राम
१४१२

निशशालाकांताः पंच। अविद्यमाना निष्कुशा एषु ते। अप्यष्कुशानि तं ग्वलंकर्मेति खः स्वार्थे एकं। याभ्यामेव हि तस्यविविचीति
जना अत्रविचिर पृथग्भावे धातोर्व्याप्तित्वात् समर्थत्वात् क्तोधिकरणे वेतिक्तः। विविक्तं त्रिषु संघकैरहः पूतविवेकिन्तु। विजने
गतोस्मात्॥ छद्यते तेन। छदअपवारणे क्तः॥ आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नेट्॥ छत्रं तु रहसि क्लीबं छदादिते वाच्यलि
गकं मुकुटस्तु वादं तद्वर्गेति निपातनादिस्यात्॥ तत्र शिजं तस्यानि पातनात् शालेकारोशिकामदनवारिके
ति पर्यायः॥ शाल्य विच्छन्नाका स्यात् छमीयो मदनशारिकेति तालव्यादौरभसः॥ निर्मताशलाकायस्मात्॥ शलाका।

रहश्चोपांशु चालिंगे रहस्यं तद्भवे त्रिषु॥ समौ विस्रंभविश्वासौ भ्रेशो भ्रंशो यथोचितात्॥ २३
कामातिर्गतीवा॥ तथा शब्दः समुच्चये रत्यते। रहत्यागे। असुन्॥ यद्वा रमंते अत्र देश इत्यस्मिन्॥ छिडुं तादेशात्स्वर
डस्त्वेर हो। गुह्येर भसोपि। निधुवनेधुवने पिस्यात्। क्लीबे गुह्येन पुंसकमिति॥ २२॥ उपगता अंशवः किरणा अ
त्र॥ उपांसु जपे भेदे स्यात् उपांशु विजने प्ययेः॥ अलिंगे द्वे अव्ययेरहोभवं दित्वा द्यत्॥ रहस्यास्त्री नदीभेदेगो
पनीये मिधेयवत्॥ एकं विश्रंभः स्यात्तं न्तु विश्वासे दं त्यादिस्त्वोन्तु मादिस्त्र घञ्। विश्रंभः केलि कलहे विश्वासेप्र
णयेपि च। विश्वसनं। श्वस प्राणाने घञ्॥ द्वौ यथोचितात् यथा प्राप्तात् भ्रंशोधः पतनं। भ्रंश अवस्रंसने। भ्रेषणां घञ्

रा॥२४

अ॰ द्वि॰ १८३

जैकादृत्य : विनैकेनरूपेण । परिस्योनौ गोरि तिघञ् ॥ कल्पनं । कृपु सामर्थ्ये घञ्लत्वं । कल्प : ॥ शास्त्रे विधीयमानत्वाये संवर्त्ते ब्र
ह्मरणो दिने । दिश अतिसर्जने घञ् ॥ देशा रूपमस्यादिन्द्रपमानस्यो चितस्यरूपां महद्देशनं । घञ् । प्रशस्तं देशनं वा । प्रशंसा मं
रूपम् । सम्यगर्जोत्र । अच्च प्रत्यवे लत्वाज्जि ति योग विभागाद च । यत्सुसंगतमजसानत्वमं त्र ॐ कस्यो नपुंसकस्ये ति ह्रस्व
त्वं । पंचौ रि तस्य । कुज्यतेस्म । युजिर्योगे क्तः । युक्तो युक्ते पृथग्लूते क्लीबं ह स्वच्छन्दरपेयो उपमन्त्यनेन । उपायपरावृत्ता
याह्रस्व स्वेतिककृस्वस्य ॥ लभते मो ऽडपधादि तियत् । लभ्यंमुक्ते वलच्च ये । मटाजतेफलमनुबध्नाति । भजसेवा

अम्भेषन्याय कल्पाक्तदेशारूपं समंजसं ॥ युक्त मौपयिकं लभ्यं भजमानाभिनीतवत् ॥ न्या
य्यं च त्रिष्ठु संप्रधारणा तु समर्थनं ॥ अववादस्तु निदेशः शासनं च सः ॥ २५ ॥

ताच्छील्येतिचाप्त
शशानच्। अभिनीयतेस्म । णी यञ्प्रापणे क्तः । अभिनीयतेस्म । णी यञ्प्रापणे क्तः । अभिनीतं संस्कृतं च न्याय्ये चामर्ष णेत्रिषि
ति रुद्रः । अभिनीतं संस्कृतं च न्याय्ये चामर्षणे त्रिषि तिरुद्रः ॥ अभिनीतः क्लिष्टुन्याय्ये संस्कृतामर्षि णोरपि ॥ २४ ॥ न्यायादन
पेतं धर्ममप्यर्थ तिपत् । युक्तादयः ॥ मट । त्रिषु । मट न्यायागतस्य । संप्रधारणा । धः अनुधारणारं तः । रूपासमे तिद्युच् ॥ अर्थयाम्च्वा
यां संसूर्व्ल्लुट् । हि इ वस्तु चितमेवेति निश्चयस्य अवालंबने । कार्यमकलं बदनमत्र । वदनं वक्त्र । निर्वेशकार्यदेशः ॥ घञ् । रा

१८३

क्लिन्नवादिभ्य इति क्विन्॥ बाकुलकान्तिः शान्तिः॥ आ तस्थोपसर्ग इत्यङ्॥ कृञ् आज्ञायां॥ अन्तिष्ठते नयास्मृत्युपगकस्था तं वा आश्रम्वर
ड मेघे तिष्ठा माथे अव्ययं तन्त्रीयते प्राम्बन्ड धीरयति धर्मनिंद्या दिस्तु त्युक्त्वा तिष्ठत्यत्र बाकुलकादधिकरणे क्विन्॥ स्थानं वा॥ स्था
गायेति क्विन्॥ चत्वारि न्याय्य यथास्थितेः॥ राति इण्॥ आगद्वराधे चंत्यमुन्॥ आगारे वा॥ आगोपराधे पायेस्पात॥ मां सं क्ली
बं अपराधन राधसंसिद्धौ॥ घञ्॥ मन्यते॥ मन ज्ञाने॥ कमिमनीजनी तिनुः मन्तुः पुंस्यपराधेपि मन्तुर्व्ये पिप्रजायते॥ त्रीणि
॥ उत्पूर्वात् द्यतेर्भावे ल्युट्॥ बंध बंधने भावेल्युट्॥ २६॥ द्वे पाशे परिमाणमस्य परणयादे तियत्॥ पद्यत्यतदर्थ इति नयव

।शिष्टिश्चाज्ञा च संस्थाऽनु मर्यादा धारणा स्थितिः॥ आगोऽपराधो मन्तुश्च सम
मे तू द्दानबंधने॥ २६॥ द्वियाद्यो द्विगुणा दंडो भागधेयः करो बलिः॥ ॥

ना वः भारग्यं गस्यै वपा दस्य तत्क्रमूद रणात्र शक्कं मपराधर्मान्त्रेणवोधितदंडा द्विगुणा दंडस्या भागराव॥ नाम रूपेति धेयः की
यते॥ कवि क्षेपे॥ ऋदोरप्॥ करोवर्षो पलिपाशाणोरक्रमो प्रत्ययसंडमोः प्रज्ञावरप्॥ करे एकदेतिश्चयेचक्रोरत्ले पतावपीति विम्बः व
व्यतेवलवधे इति इन्॥ बलिर्दैत्यप्रभेदे च करचामरदंड्योः॥ उपहारे पुमान् स्त्री जरस्मश्य चर्मणि॥ ष्ट्॥ वहारुप्रभेदे चजवस्य
यवेपि ~ चत्री॥ णि॥ कर्षकादिभ्यो राजग्राह्य भागस्य॥ यदादौ देयः शुल्क धाती॥ शुल्क अतिसर्जने॥ घञ्॥ शुल्कं घट्टादि
पहे देयं॥

अ०टि० स्याद्धरात्यर्थे ग्नहे । स्त्रियां ॥ मु कुटस्तु शालति यति बंधोनेन सुः क वल्कोल्का इति निपातइत्याह ॥ तकत ज्वलदहादिषु सुकव
१४६ ल्कोल्का इति पाव स्यदर्शनात ॥ धातुपाठे सु ल्कधातोर्दर्शनात्तु ॥ आदिना गुल्य क्षलौतो त्यादिग्रहः । एकं ग्राम्ये यतेस्म । मञ्ज
मरणे तु मञ्ज मरणे ॥ डु मञ्ज धारणपोषणयो वा क्तिः प्रतिरूपते । दिशा अतिसर्जनेऽक्तत्यल्युट इति कर्मणि ल्युट् वेदेव तस्यो
मित्रादिभ्य स्वदीयमानस्य ॥ २७ ॥ उपयेते उपाय्यते वा इगण ॥ तौ अयातौवा । कर्मणि ल्युट् । उपगृह्यतेरापत । उपक्रियते पञ्
उपदीयते तु दाञ्ज्ञदाने आत श्चोपसर्गे इत्यङ् ॥ चवास्थि पवो करणस्य वउ श्यु पटीकरणस्येतलम् । उपायनमुपग्राह्यं प्राभृतं

घरा हिदे यंस्तु ल्को ल्की प्राभृतं तु प्रहेशनं ॥ २७ ॥ उपायनमुपग्राह्यमुपहारस्तथोपदा । यौतकादि तु
यद्देयं सुदायो हरणं च तत् ॥ २८ ॥ चोपदा स्त्रियामित्यमरमाला ॥ युतकं योतिसंबंधस्त्वत्र भवं [illegible]
त्यग । युतयोर्वरवध्वोर्देयं । तस्येदमित्यण् ॥ युतकं युगलेस्तु क्ले संशये पि चे तिरस्मसः ॥ युतकं संशयेस्तु गेनारी वस्त्रा
चलेस्तु क्ले चलनार्थे चयौतके ॥ आदि भावत मित्यादिग्रहः ॥ सुदीयते । डुदाञ् । युगागमः । दीयते । कर्मणि । ल्युट् । हर राम
णं [illegible] ॥ यौतकं [illegible] तिकवस्तु तिरूपमपि ॥ कन्यादानकाले व्रतभिक्षादौ चदीय १४६
मान द्रव्यस्य ॥ २८ ॥

सम्यासौ कालश्च । तत्सद्भावे त्वस्याभावः स्याद्वर्त्तमानकालस्य । आयंस्यत्येव प्यमुपरमे । किंतु । आयाम्यति वा याति वक्ति किल कालक्रमिः
आयतिस्तस्मिन्नायो दैर्घ्ये प्रभावाग । त्रिकालयोः एकं । संदृष्टे प्रत्यक्षे भवं । अध्यात्मादित्वाट्ठञ् । एकं च पारान्तरं आयमात्तस्य फ
लस्य । उदर्कतिः अर्कस्तवने घञ् । उदर्क्यते वा ॥ अर्चपूजायां । उदर्च्यते वा । अर्चपूजायां ॥ उदर्कोति । वाक्रुचरूक्ते । घञन्तद
कः रम्यकाले तत्काले मदनकटके । एकं भावितः कर्मफलस्य ॥२९॥ वह्नितस्तोयं चादिर्यस्य भयहेतुत्वाद्भयं । आदिनाक्र
ताशनो जलं व्याधिदुर्भिक्षं मरकस्तथा ॥ अतिवृष्टिरनावृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः । शलभाद्याश्च गृह्यते ॥ अदृष्टहेतुकत्वाद

तत्कालस्फुरत्फलं स्यात्तदुत्तरः काल आयतिः ॥ सांदृष्टिकं फलं सद्यस्तदर्कः फलमुत्तरं ॥२९॥
अदृष्टं वह्नितोयादि दृष्टं स्वपरचक्रजं ॥ महीभुजामहो भयं स्वपक्षप्रभवं भयं ॥ ३० ॥

दृष्टं । एकं मस्यास्तीत्यस्य भयस्य । दृश्यते स्मेति । स्वश्च परश्च स्वपरौ । तयोश्चक्रे सैन्ये ताभ्यां जातं । पंचम्यामजाताविति डः ॥ एकं स्वपर
सैन्यात् परराष्ट्रजाच्चौरादविवेकादेः परचक्राद्राष्ट्रविलोपादेर्भयस्य ॥ अहिरिव गरदस्थत्वाद्राष्ट्र तावकराजस्वस्य पक्ष एवाहिः
अहेर्भयं ॥ स्वभक्षात् ॥ अभवति । पचाद्यच् ॥ एकं स्वमहीभुजा कृतभयस्याभयमिति द्वयोर्वाभ्यामपि संबध्यते । निजो धर्मे त्वस्मि
समाश्रितश्च संबंधः तत्कार्यसमुत्पन्नश्च तत्पाठ्ठितो विधापचारे ॥ पक्षं बुधाः सत्य सविधं वदंति ॥३०॥ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ प्रकर्षापकर्षणां क्रमः सचरित्रः प्रक्रिया ॥ कृत्यादने स्यादधिकारप्रकारयोरिति हैमचंद्रः ॥ अधिकाधिकृत्यस्यकरणं
१२५५ हे राज्ञां छत्रधारणादिव्यापारस्य च मतिः ॥ चम्यतेवाऽनेन वा ॥ चमु अदने ॥ अर्त्तिकमिलमिवमीत्यरः ॥ चमरं चामरे स्त्रीतु मं
जरी मृगभेदयोः ॥ प्रज्ञाद्यण ॥ अजादित्वादापि ॥ चामरा चामरं बालव्यजनं रोमगुच्छकमिति रत्नकोशः ॥ चमरश्चामरे दैत्ये
चमरी तु मंजरी इति हैमः ॥ चामरं तु मरापि च ॥ दंतबालव्यजने ॥ प्रकीर्यते स्म ॥ कृ विक्षेपे क्तः संज्ञायां कन् प्रकीर्णकं चाम
रे स्याद्विस्तरे नानुरंगमे ॥ हे॰ ॥ नृपस्यासनं भद्रं च तदासनं च ॥ हेमरूपादिकृतराजासनस्य ॥ हेमविकारेऽनृपासं ॥ सिं

प्रक्रिया त्वधिकारः स्याच्चामरं तु प्रकीर्णकं ॥ नृपासनं यत्तद्भद्रासनं सिंहासनं च तत् ॥ ३१ ॥
हैमं छत्रं त्वातपत्रं राज्ञस्तु नृपलक्ष्म तत् ॥ भद्रकुंभः पूर्णकुंभो भृंगारः कनकालुका ॥ ३२ ॥

हाकारमासनं ॥ सिंह इवासनं ॥ एकं तु वर्णकृतराजासनस्य ॥ ३१ ॥ छादयति अनेन वा ॥ छद अपवारणे ॥ णिचि तः ॥ इ राम
स्मन्त्रन्क्विप्सु चेति ष्ट्रन् ॥ आतपात्त्रायते ॥ आतोऽनुपसर्गे कः ॥ ह्रियते तत् छत्रं नृपस्य लक्ष्म ॥ एकं राजच्छत्रस्य १२५५
भद्रस्य मंगलस्य वा कुंभः हे ॥ बिभर्ति जलं डु भृञ् ॥ भृंगार भृंगारौ चेति साधुः ॥ कनकस्यालुः संज्ञायां कन् ॥ हे
मवर्णकृतजलपात्रस्य ॥ ३२ ॥ ॥

निविशंते त्र विश्रम्यवेशनो ह लम्श्चेति पुन्नपुं निवेशः सैन्यविन्यासे न्यासेऽङ्गावि क. ह ययोरिति हेम ॥ शावंतपत्र । शावगतो वा छल्लकातकि
रचौ च अतश्चलं चक्री वेह । आगंतुकसैन्यवसतेः सज्कं तेनेन सनसतशोमनं जल्पते वानेन ष रुजगतो । जनिश्राऽभविवाल्मुट
ठसैन्यरक्षणयति सु कं प्रदरिकादिनासस्यपदासीनां समूह ॥ मेभिन्नादि म्योरए ड्स्तिन श्च अश्वा स्वरथा स्वपादातं व ॥ से
नांगत्वादेकवद्भावः सेनायाअंग । चत्वारोऽवयवो यस्य संख्या या अवयवे तयप् ॥ नाविकाटविकादीनां पदातावंतर्भावः ॥
नौकानार थे घंतर्भावः ॥ मह्ली पारी नां गजश्चैत्तर्भाव ॥ एकं ॥ ३२ ॥ भाति । रायितो दमावस्य ऽनिः रंतश्री रजात्वर्तः । यामितिव

निवेशः शिबिरं षंढे सज्जनं तत्परक्षणं ॥ हस्त्यश्वरथपादातं सेनांगं स्याच्चतुष्टयं ॥ ३३ ॥ दंती दंतावलो हस्ती
द्विरदोऽनेकपो द्विपः ॥ मतंगजो गजो नामः गः कुंजरो वारणः करी ॥ ३४ ॥ बल्ल ॥ तज्ज इति दीर्घः हस्त स्तुंलस्यास्ति हस्ताज्ञा
ताविति नी ॥ एवं करी चयोरलावस्य अनेकेनकरेण मुखेन च पिबतीति कः ॥ द्वाभ्यां पिबति । प्राम्वकः ॥ मतंगाद्वभिजातः ॥ पंचम्यामजाताविति
डः गजति ॥ गजमदने । अचनजो अगः नगभवो वा अगः । नागो मतंगजे सर्पे पुन्नाग ॥ नागकेसरचोरनागदंतमुस्तके वारिदे पिचादे हस्ति
न विशेषे च श्रेष्ठे स्यादुत्तरे स्थितः ॥ नागरंगोसीसपन्नेस्त्री बंधे करणांतरे इति हेम ॥ अतित्रा पितस्तंभोऽन्त्रस्यास्य मुखकुं जेभ्योर
॥ कुंजरोऽनेक भेकोष्टे कुंजराधातकी द्रुमे ॥ पाटलायां चेति हेमः ॥ चंद्र ॥ वारयति शत्रुबलं वृः वारणं प्रतिबंधे स्यात् वारणस्तु
मतंगतेऽइति विश्वः करोस्यास्तिइति ॥ ३४ ॥

अ.टी.
१५६

रातिई ष्यते वा इरण ः किदितिनः स्तंबेरमस्तंबोरगुरचे तरगादी नाम कांडेष्ठ मगुच्छयो ः॥ स्तंबेरमते ॥ स्तं बकरी यो रमिजयो रित्यच ॥
डलदंतादि त्यलुक् ॥ प द्मंवि ऊजालकमस्यास्त्यस्य ॥ इति ः॥ पंचदशाङ्गस्ति बत ः यूथस्य ॥ ह स्तिवृंदस्य नी प ः यूथंपा ति
॥ आतोनुपेति कः ॥ हि यूथमुख्यउस्तिन ः॥ मदेनदानंवृता ॥ उत्कटोमदु ॥ मदेनकल ते ॥ कलशाष्ट संख्यानयो
॥ अच् ॥ मदे सती कलोध्वनिर्यस्येतिवा ॥ हे अंतर्मदस्यहस्तिनः कलयति ॥ कलगति संख्यानयोः कलतेवा ॥

२ भस्तंबेरमः पद्मी यूथनाथस्तु यूथपः ॥ मदोत्कटोमदकलः कलभः करिशावकः ॥३५॥
प्रभिन्नोगर्जितोमत्तः समावुद्वांतनिर्मदौ ॥

कलशब्दसंख्यानयोः ॥ कुरङ्शालिकलिंगादिभ्यो
ऽभघ ॥ कलं भाषतेवा ॥ अन्येभ्योपीतिड ः॥ करभोमणिबंधादि क निष्ठांतोष्ठ तत्स्म ते ॥ करिणः शावकः हे
॥३५॥ प्रकर्षेण भिद्यतेस्म कः ॥ गर्ज स्मृति ॥ गर्जरासे अकर्म कत्वात्कर्त रि क्तः ॥ गर्जजितोस्य ॥ तारकादित्वात्तच ॥ राम
गर्जितंवाइति धनेनामगर्जनं जरेरशति विस्फुमेदिन्यो ॥ माद्यतिस्म ॥ मदी हर्षे ॥ श्वास्तु क्तः नमधारस्येति निष्टत्वाभावःत्री १५६
लिजाः तमदस्या ॥ उद्वतंवातमदवमनमस्मात् ॥ उद्वांतः क्षीरो निर्मदेहि पेइतिहैम ॥ मदान्निर्गतो निर्गतोमदो
स्मा द्र ॥ देगतमदस्य ॥ ॥

हस्तिनीसमूहः अ चित्तहस्तिधेनोष्टक। गजानां समूहः गजसमूहायाम्यां चे तितल् हेकरोस्त्यस्याः॥ इतिसत्रे स्पोल्कधेनुरि
व एवेप्रति। कृतिकनस्माद्धेतुकाकरिणं च॥ पनोवमिकुमिलानव विशेषे॥ तत्पते। वकाकांतो। वशिरणा स्मृतप॥ वसि बा। अच
। वशानायी वं धं॥ व्यां हस्तिन्यांड इतर्य पित्तानव्यशा॥ वंध्या सुताजोषा स्वी गवीकरिणी स्तुचे तितालव्यांतेषु विम्बावतत्री
णि॥ ३६॥ गंडति गतिं हि वदनैकदेशे अच॥ गंडः स्यात् पुंसि खड्गि निगदयोग ग्रभेदे ववीथ्यं गेपिपटे पिच। चिक्कवी चिक
पो तेउ वयस्पराण कुकुदे। कटति॥ कटे वर्षा वरणायो॥ अच॥ कटः श्रोणौ द्वयोः पुंसि कलिंजे तिशायत्रावे। समये
वाम्लिकं गजतारं दे करिणी धेनुवशा॥ ३६॥ गंडः कटोमदो दानं वमथुः करशीकरः॥
गजगंडे च पिप्पलीकरीमताहे। गजगंडयोः माद्यत्यनेनेति मदो दीदर्प॥ मदानुपसर्गे इत्यप्॥ मदयतिवा॥ अच। मदोरेत
सि कस्तुर्यां गिर्वे हर्षे भदानयोः॥ द्यति अनेन॥ दो अवखंडने॥ ल्युट्॥ दानं गजमदत्यागे पालने छेदशुद्धिषु॥ हैवस्पते। व
मुञ्जिरणो दितोस्तुच॥ वमथुर्वमनेका से मातंगकरसीकर इति हैमः करस्पशीकरः॥ हु शुंडाग्निर्गति जलस्य॥ कुं हु
मुंभतीति॥ ऊ मकुरणे कर्मरापरम॥ शकं ध्वादि॥ नुंभोरास्यं तेर दे ओरादेरेक देशयो॥ देलमात्रेति वापे चयोलसिक्र
क योरपि॥ ॥

अ०चिं०टी०
१५७

आद्यनुष्ये च पुंसि स्यात् स्त्री वमाली वनामसौ ॥ पिंडी तु पिंडतारिल्ला कुरवकृरिभेदयोः ॥ शकं तयोः कुंभयोः वेत्रिसंजाम
त्रघातेन ॥ विदज्ञाने ॥ बाकुलकाकुशक ॥ ३७ ॥ अवगृह्यं तेकुशेन ॥ स्तहं वह्लित्प ॥ अवग्रहः इहोध्वेप्रतिबंधो गजालिके ॥ फ
के ॥ दि ॥ ... प्रतिबंधप्य ... इति ॥ ... ॥ स्पत ... ॥ इम गतिर्हि साल ... नेषु वा ॥ इषिः किं ... ॥ तीक
... इअलं ... ... इति तिकानिदी र्घादिरपि ॥ अक्षिकूटकं चक्षुर्गोलकं ॥ शकं ॥ अपांगस्य
... यात्पने नकर्णोल्मूट ॥ निर्याणं चारणा यांगदेशो मोच्ह्निर्गम ॥ शकं कर्णमूलं ॥ चूल्यतेऽनया ॥ चू

कुंभौ तु पिंडौ शिरसः तयोर्मध्ये विदुः पुमान् ॥ ३७ ॥ अवग्रहो ललाटं स्यादीषिकाक्षिकूटकं ॥
अपांगदेशो निर्याणं कर्णमूलं तु चूलिका ॥ ३८ ॥ अधः कुंभस्य वाहित्थं प्रतिमानमधोऽस्य यत् ॥

प्र सम्बुद्ध्ये ॥ मंज्ञा मामिति रुक्कूलं ॥ चूलिका नाटकस्यांगे कर्णमूले च दन्तिनां ॥ ... ॥ ३८ ॥ कुंभेत्रवात कुं भ वा
हि ॥ वात कुंभाधा इति भागु ॥ समचूलला स्याधोभाग ॥ ... इति ॥ आवश्यके तिरिनिःसे तिष्ठ स्तत्रा घ मर्थे एम
कः पृषोदरादित्वात् स्पृतः ॥ शकं ॥ प्रति मियते नेन मीङ् हिंसायां मिनाति ... त्वं ॥ करणे नि्मूट ॥ प्रति १५७
मानं प्रति हामागजदंतांतरालमोरिति कः ॥ ... त्याधोभागस्य दंतमध्यस्य ॥ ॥

आस्यतेऽत्र ॥ ल्युट् ॥ आसनं द्विरदस्कंधे पीठे पात्यानि वर्त्मनि इति विश्वमेदिन्यौ ॥ स्कंध एव देशः ॥ द्वे ॥ पद्ममिव ॥ इवे प्रतिकृताविति कन् ॥ नु
पद्मकं स्यात् पद्मे काष्ठे बिंदुजालकमीरपि ॥ बिंदूनां जालकमिव ॥ द्वे गजस्य मुखादिस्थबिंदुसमूहस्य ॥ ३९ ॥ पक्षं पत्यते न
न ॥ पक्ष परिग्रहे चुरादिः पुंसीति घः ॥ पक्षस्य पक्षतेरेव वा भागः ॥ पार्श्वस्य पार्श्वमेव वा भागः ॥ द्वे गजपार्श्वस्य ॥ दंतस्य भा
गः ॥ दंतसंबंधी भागो वा ॥ शाकपार्थिवादिः ॥ एकमग्रभागस्य ॥ पूर्वं च पश्चाच्च पूर्वपश्चात् तज्जंघा च ॥ पूर्वपश्चाच्च ॥ आदि
र्यस्य सः ॥ पूर्वपश्चाज्जंघादिश्चासौ देशश्च ॥ पूर्वजंघाभागोऽत्र ॥ पश्चाज्जंघाभागो ऽवरं गात्रे तेन ॥ गादूंगतौ व ॥ कृत्तंतरणी

आसनं स्कंधदेशः स्यात्पद्मकं बिंदुजालकं ॥ ३९ ॥ पाक्षभागः पार्श्वभागो दंतभागस्तु योऽग्रतः ॥ द्वौ पूर्वपश्चा
जंघादिदेशौ गात्रावरे क्रमात् ॥ ४० ॥

तिगादेशः ॥ हृदुं ॥ अवराति ॥ राद्दाने आतश्चोपसर्गे इति कः ॥ यद्वा न वरं गात्रमि
ति प्रतेवा ॥ पूर्वं करगो ॥ अच ॥ गत्वर्थत्वाद्वा ॥ गात्रावरे पूर्वपश्चात्पादयोः परिभाषिते ॥ इति भागुरिः ॥ गात्रजास्तु जंघा
दिभागेष्वेकैकलेवरे अकुरगज्योत्पज जंघादिदेशोऽवरमेत्रिषु ॥ कश्चित्त्वाह ॥ अष्टीकत्राशात्पूर्वमवरमेध स्तु गात्रमिति
गात्रं त्प जंघादिदेशे वस्यादि ते स्म वरं स्याच्चरमेऽत्रिघ्वितिरुद्रः ॥ द्वौ पूर्वपश्चाज्जंघादिदेशौ गात्रावरेनने तिरमसः ॥
अपरापवर्गादि मध्याच्च ॥ अपरं तु त्वर्थे स्यात्पश्चाद्भागे वदंति नामिति विश्वः ॥ कमेणैकैकं ॥ ४० ॥

उद्धृते॥ व्यथने॥ दाम्नीति॥ ष्टन्स्यात्॥ आलानं तु आजने वैरुके पि च॥ विरलना भि वृत्तं निर्वृत्त इत्यादि श्च इति ठक्॥ धमुन्तु कृतो
त्कः॥ वैरुकमिति पाठांतरं संज्ञापूर्वकत्वं च वृद्धिः॥ हेतोदनदंडस्य॥ आलीयते त्र॥ लीङ् श्लेषणे॥ अधिकरणे ल्युट्॥ बंधस्य
बंधनस्य स्तम्भः॥ द्वे॥ श्रृंखला प्राधान्ये खलः॥ तीति॥ खल संचलने॥ संचये च अंतर्भावितण्यर्थः॥ अच्॥ यद्वा॥ श्रृंगात् आधान
त्व जत्पने न॥ पुंसीति घ॥ भिदाद्यङ्॥ पृषोदरादिः॥ श्रृंखला पुंस्कारी कटी कं च्यां॥ [illegible] जै च बंधने॥ अद्यते तेन अदि
बंधने॥ अंदूः दृन्दूः इति कू स्वार्थे कः॥ अंदू स्त्रीयां स्यात् निगडे प्रभेदे च॥ णस्य च॥ स्वार्थिकाः प्रकृति तो लिंगवचनान्य

तीव्रं वेरुकमालानं बंधस्तंभेऽथ शृंखले॥ अंदुको निगडोऽस्त्री स्यादंकुशोऽस्त्री सृणिः स्त्रियां॥ ४१॥

नि वर्तेते पीति पुंस्त्वं॥ यद्वा वितयादित्वाड् कु॥ इसु सिति कारे त्वा॥ केशेति फ्रसः॥ नि गतो गडः से चनम स्मात् कवित
त्वात्॥ निगलति वा॥ गल अदने॥ अच्॥ उ लतोरैक्यं॥ नीरि॥ अंकुशे न न॥ अंकि लक्षणे सान सि चरणी सीति साधुः
सरति अंतर्गच्छति॥ अनया वा॥ सृ गतौ॥ सृ वृद्धि र्नो किदिति निः॥ तालव्यो ष्मादिरपि सृणा ति॥ सृ हिंसा [illegible] शि प
हिति पाठी॥ ति साधुः॥ सृणी रंकुश वाची [illegible] इति इशा भेद॥ आरक्षमग्नमवमत्यस्थ ग्रि शिताग्र मिति
तु माघस्य प्रमादः॥ सृण्ये स्त्रीत्वात्॥ ४२॥ ॥

हृ षेष्वते नयाहृषवेकृत्ते रणं त ॥ लेखारणा विलुत ॥ अचोयत ॥ हृष्यं त्रिषुहृषणो ये त्नीवंवस्येचतऊ्दे । हृष्यं तेषा यतिमृष्टं मांसेनादव्यतां नीय
ता । हृषमोपाने । कर्म णिघञ् प्रथैकश्तिमुन्कुटः कन्दे भवा रागी राबयवाद्य त । कन्दाद्दृ इती कायांस्यात कांच्यांमध्ये नवंधने । हम्पादी तांक्के
ष्टचकापर्दि तोप्रयोजने । क्वि यतेनवा । ल्वनेञ्चररो ॥ बाकु लकाद् वः । महाकरंत्रायते ॥ त्रेडः पालने । आतेतानुपेतिकः त्री णिगजस्यमंध्यव
धनस्य । कृ दृ सामर्थ्ये ॥ रपंत । रपास श्रंथे तिमुच्य ॥ रवंषजकगतो ॥ अथ कल्पना । कर्णिणः सज्जनायां स्त्री ल्की बं त्क से चकल्पनेभ
ऊतं नुरथेत्की बमुपर त्नणघरयोः ॥ वाच्यलिंगंकुली नेस्यात्कल्पनायां चयोगिनि ॥ हृपल्यारणारोद्यो परोनसज्जीकरणस्य । प्र

हृ ष्याक ह्यावर त्रास्यात्कल्पनास्समे ॥ सर्जेन

कर्षेणचर्यते ऽनेनवा ॥ आच्छादने । कर्मणिकरणेवाल्युट् । क्रियते नेन । कृञ्चरणे । कृशदृव्यस्यां वी गत्यादिषु । वीजपवरिस्येतिः प्रवे
णीः स्वा कुम्भाविशेषाः कदिकारादितिवाङ् व ॥ आस्तीर्यते ऽनेनवा आच्छादने । कर्मणिकरणेवाल्युट् । क्रियतेनेन कृञ्वरणे । कृश्छद शिल्पे
नः मद्ध । बद्दो वर्णाः संत्यस्य अरश आद्यच् । वर्णाः स्वर्णे व्रते स्तुतौ ॥ रूपं ष्ठिजालेष्ट कादेकुथ्यायामक्षरेगुरणे भेदेगीतक्रमे चित्रेप
रास्त्रालविशेषयो ॥ अंगरागे च वर्णं कुंकुमे इतिहेमः । यपरिस्तृ यते ॥ छन्न स्कतो ॥ अतिस्त्व सितिम ऽमहा । परिगतः स्तोमकत्वात्
यत्क्रियास्युक्ता इतिपरे स्तोतिष्र त्सनुपसर्गत्वान्नषः । कुष्णास्तिरकु थः । दीप्तो । अच् स्दद्रदरोतिर्मिन्दे बा त्क चिर स्कित्पपि
नलोपः । यम् ॥ कुंथ त्पयरोभं ॥ कथिहिंसायां ॥ आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नुम ॥ इगुपधेतिकोज्या ॥ यम् ॥ ॥

नुथ्या ते। कुथ्यप्रतीभावे। कुथ्मुपधेतिकः। कुथः स्त्रीपुंसयोर्वर्णकेवले पुंसी वार्द्धे षि॥ क्लीबेपि स्त्री प्रवेणी कुथं त्रिष्विति वोपा
लितः। पंच गजोपर्यास्तरणचित्रकंबलस्य॥८२॥ वेति अजति स्मवा॥ यद्वा॥ दिकर्मणि॥ वीगत्यादौ॥ अजगतौ वा॥ गत्यर्थे ति क्त
॥ नस्यारो बलं यस्य॥ वीतमसारं गजेस्याद् अंकुशं कमरिपसारं तु गेचक स्त्री चाम्बकस्य॥ सेनांग त्वादे कलं। राकं। वा यतेन
या॥ हृत्रूत्पेतः। वृसिवधिपजीतौ उड्डीषावारी स्याद्गजवर्धन्यां कलस्यामपि यो षिति वारि वा॥ गजबंधन्यो। स्त्री क्ली
बे॥ रुचु ति वा लुके॥ बंधतेस्यां॥ बंधतेस्यां॥ बंधबंधने॥ गजस्य बंधनी ठ। गजबंधनस्या त्वाया॥ घोटते॥ छट परि

प्रवेणपास्तरणं वर्णः परिस्तोमकुथौ द्वयोः॥८२॥ वीतं त्वसारं हस्त्यश्वं
वारि तु गजबंधनी॥ घोटके वीति तुरगतुरगा श्ववतुरंगमाः॥८३॥

वर्त्तने॥ एकुन्। पचाद्यच्। घोटो पि॥ घोट से धवगंधर्वा इ य वाजि तुरंगमाः इति रभसः॥ पिबति। पा पाने। क्तिच्॥ पीतिनाश्वे क्त
स्त्रियां पाने वीति इति पाठे वी गत्यादिषु वेति क्तिच्॥ तोरणं। तुरत्वरणे॥ यजर्थे कः। वा॥ बाहुलकात् कः॥ संज्ञापूर्वकि
त्वात् गुणः। तुरेण त्वरया गच्छति॥ अन्येभ्यो॥ पीति डः॥ कुरगी चाश्वगंधा तुरग स्त्रिवाजिनौ॥ अश्नुते॥ अश्नुङ व्या
नौ॥ अशुङ् पिलटी तिक्कन्॥ तुरेण गच्छति॥ गमेश्चेतिरवच॥ रवन्॥ ऊ त अरु हिं सितिमुम॥८३॥ ॥ बे॥

राम
१९९

भवरूपं व्रजति । व्रजगतौ ॥ आवरूपकेति णिनिः यद्वा वाजाः २ यत्राः अव्रस्य इति । यद्वा वाजि वी ॥ ॥ अश्व पद्विं ॥ च्यतेनेन
वा ॥ वह वह प्रापणे ॥ कर्मणि करणे वा घञ् । वाद्यते । ब्राह्मतेवा भपंतः अच् ॥ वाह तेवा । वह प्रापणे ॥ अच् । वाहो भुजे प्रमाणे मा
न भेदे स्वरूपवायुषु ॥ अर्वति । अर्व गतौ । अन्येभ्योपी ति वनिप् । मुकुटस्तु यदि पदे घत्री ति वनि विति इ ॥ तन्न तत्रक
पइत्याह ॥ तन्न । वनिविधौ बाकुलकात् स्यानुपयोगात् ॥ अन्ये भ्यो पी ति वनिप सर्वेभ्यः सिद्धत्वात् ॥ उरणादिषु वनिमोर
र्शनात् ॥ छोऽकुलालादिकि ति अत्र ना सिकेचरा ह्नोपस्य विहितत्वेन वनिपि तदसंभवात् ॥ ने । यं । वेत निरूप ॥
वाजिवाहार्वगंधर्वहयसैंधवसप्तयः ॥
अर्वा तुरंगमे पुंसि कुत्सि ते वाच्यलिंगकः ॥ गंधमर्वति ॥ अर्वगतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ नभस्य केतु गंधर्वः स्यात् भेदे कुरंगमे
पुंस्कोकिले गायनेच अंतराभवदेह के ॥ हयति ॥ हय गतौ अच् ॥ हिनोतिवा । हि गतौ ॥ अच् । सिंधुषु भवः
वा ये । किंच ॥ बाकुलका त्तिवा ॥ त्रयो दश ॥ अजनं ॥ अजगतिक्षेपणयोः ॥ घञ् ॥ आजेमस्तेपरस्मै नेपुः प्राय
णीयाः आयत्रावा ॥ अश्वं कुलिनमाजाने यंश्राकं किशोरं कुवतइति नामसो माला ॥ ॥

रा क्किर्मिन्नरूहरूयाः स्ववलं तस्थ पदे परे ॥ आजानंतियतः संज्ञाने पान्न तस्मात् ताः त्य भ्व शास्त्रं कुलस्याय मानितकुलानि खः ढ विनीयं
अ.हि.टी. शिक्षितेति रूढ्याः सुवहा स्वैस्या छिशिज्यपिदुमं ॥ पुमां स्त्रिषु जितेंद्रिये ॥ पनीते वनिभ्तेचनिभ्तेविन
२०० नेस्म ॥ शिक्षाप्रयोक्तः सुशिक्षिता विनीतः सुवहा स्वैस्या छिशिज्यपिदुमं ॥ पुमां स्त्रिषु जितेंद्रिये ॥ पनीते वनिभ्ते चनिभ्ते विन
या न्विते ॥ साधुवहन शीलाः ॥ वह प्रापणे ॥ सुपीति णिनिः सुकुटस्तु साधु कारिणि चेति णिचेत्याह ॥ तत्र एवं सति णिनिः ॥ नाग
तार्थ त्वात्साधु शब्दस्य प्रयोगो न स्यात् ॥ ६॥ ४४ ॥ वनायुपु देशेजाताः स ॥ ममांजनेर्ड् प्रज्ञाघरण वा ॥ आजानेयः कुलजो वना
युजः पारसीकत क्कः इतिरत्नकोशः ॥ पारसीकदेशे भवाः को पधाच्छ त्युण् ॥ कंबोजेषु भवाः तत्र भइत्यर्थे कच्छाघणाव

आजानेयाः कुलीनाः स्युर्विनीताः साधुवाहिनः ॥४४॥ वनायुजाः पारसीकाः कांबोजा बाह्लिका ह्याः ॥ ययुर
श्वोश्वमेधीयो जवनस्तु जवाधिकः ॥४५॥ क्किकदेशे भवाः को पधाच्छेत्यणवह्लिकं बाह्लीकं धीर हिणुनो नश्व
देशयोरिति त्रिकांडशेषात् दीर्घमध्योपि रत्तेद पविशेषाः प्रत्येकं भिन्ना वनायुजाः पारसीकत क्क इतिरत्नकोशात्
श्वेताश्वं कका रवं वनायुजमपि पारसीकं त्विति नाममालायां स्वूढयोः यद्यां यइत्यपरे ॥ पातियोढं चेति कुः ऋ कुः छमा राम
न्नश्वमेध तुरगो न तुरंगमे ॥ अश्वमेधायहितः ॥ अश्वमेधाछढ ॥ ८ जवनशीलः ॥ जुइति सौत्रो धातु ॥ गतो वेगेव २००
जुवक्र स्यतियुच ॥ जवेनगो वेगेनाधिकः ॥ जवनंतु स्पदे वेगी द येना वेति गिने त्रिषु ॥ ४५ ॥ ॥

अशक्तमपि शयितं याष्टष्टमस्य अन्येभ्योपीति यत्॥ स्थूलस्पेदात स्पेदमित्यपर॥ रलयोरेकत्वं स्थौरं बलमस्यास्तिदनि सौरी॥ प्रष्ठ्यः॥
पृष्ठं वहति वोपालितः॥ भारवाहिनोश्वस्य॥ करोति क्रियते वा॥ उदयि तिकः॥ कर्कः कर्के तजेव श्वेतोश्व काश्वदर्पणे घटे॥ एवं
शुक्लाश्वस्य॥ रथं वहति॥ तद्वहति रथयुगप्रासंगतियत्॥ रथ्ये थ्यारथोघवि त्रिरवावर्त्तनीषु च या षिति॥ रथ वोढ रिपु ल्लिंग॥ ए
कं रथवाहकाश्वस्य॥ करोति॥ करोराशब्दे किं चित् रा राष्टे किं च वति वास्तुगतौ॥ रावगतौ वा॥ किशोरादय इति साधु॥ ए
कं वामयति॥ ८ वमउ ऊर्णोः स्वार्थे र्पत॥ मितां ह्रस्व इत्यत्र वमत्यन्तर्दति नञ्ञस्वः॥ गौरादिः॥ यह॥ वं वरुणं अमति ने

प्रष्ठ्यः स्थौरी सितः कर्को रथ्यो वोढा रथस्य यः॥ बालः किशोरो वाम्यश्वा वडवा वाडवं गणे॥ ४६॥

नाम्यते वा॥ अमगत्यादिषु कर्मणि अण्॥ घञ्वामकुटक्रव मत् फिरति॥ भंजिलिगी तिणः॥ इत्यादान्ते तन्त्रानो
दन्तोपदेशस्येति वृद्धिनिषेधात् वामी स्त्रृगाली वडवा रासभी करभीषु च॥ अश्वजातिः॥ अजादि याग तत्॥ आपू॥ बलं सामर्थ्य
मत्ति शायितमस्याः॥ अन्येभ्योपीतिवः॥ डलयोरेकत्वात् वलं वातिवा॥ आतोनुपेति कः॥ बलेन व्रजति वा अन्येभ्योपीति डः
॥ वडवा द्विजयोषिति॥ अस्वायां कंभदास्यां च नारी [illegible] तरे त्रि॥ ओ गौरीवडवानां समूह इ खंडिकादिभ्यश्चेत्यञ्॥ वाड
वं करणे स्त्री णां घोटिका द्वेनपुंसकं॥ पातालेनास्ति स्त्रियां पुंसि ब्रा स्मरणे वडवानले॥ ४६॥ ॥

अ०द्वि०टी० अश्वेनैकाह्नेनातिक्रम्यते अस्यै ध्वकादगमइ इति खञ् ॥ एकं अश्वाद ः॥ ताडनी ताडनवाकशा ॥ तामर्हतीति दंडादित्वा

२०१ द्यः कश्यं त्रिषु कशार्हे स्यात् क्लीबं मद्यास्य मध्ययोः ॥ एकं द्वे पर्याणके पर्याणं द्वे ष्ठराष्टेषु रोस्थलपइत्यपि ॥ द्वे ॥६७॥ निगल्यते

नागलश्चेति घञ् ॥ निगिरत्यनेन वा ॥ गदनिगरणे ॥ उ ह्योर्म्रे इति घञ् ॥ अश्विवि भागे इति वा ल ॥ गलस्योद्देशः समीप

भागः ॥ घंटाबंधसमीपस्थो निगालः कीर्तितो बुधैः ॥ तस्मिन्नेव ॥ ग्रीवामेरो मजस्थु भक्त न्मातः त्यश्ववृन्दस्यास्त्रे द्वे अ

त्रिधाश्वीनं यदश्वेन दिनेनैकेन गम्यते ॥ कश्यं तु मध्यमश्वानां देशाः क्रेषा च निःस्वनः ॥ ६७ ॥
निगालस्तु गलोद्देशे वृन्दे त्वश्वीयमाश्ववत् ॥ आस्कंदितं धौरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतं ॥ ६८ ॥

श्वानां समूहः केशाश्वा [illegible] घञ् [illegible] ॥ अनुदात्तादेरञ् ॥ द्वे अश्ववृंदस्य ॥ आस्कंदनं ॥ स्कंदिर्गतिशोषणयोः स्वार्थे [illegible] ॥ आस्कंदः संजातोऽस्य ॥ तारकादित्वात् इत्येतच्च ॥ राजमिरानलोपाभावश्च नानुपपन्नः ॥ धो

रणं धोरणी गतिचार्थे कः स्वार्थे कन् ॥ अथ धौरितकं धौर्यं धारणं धौरितं च तदिति वाचस्पतिः ॥ हि मत्वा वः प्रज्ञा घञ् ॥ राम

वो ध्यः रेचनं ॥ रिचि र विरेचने क्तः ॥ वल्गानां वल्गा गतौ क्तः अकनं ॥ प्लुङ् गतौ क्तः ॥ प्लुतम् अश्वस्य मतोऽप्लुतः प्लुतिमात्रके इ २०१

तिद्वे मः ॥६८॥

अनु स्थानां पंचगतयः धार्यंते ऽस्यां अत्रानधीमीवा॥ धृञ् धारणे एपं तः॥ भिदादयः गतिविशेषाणामेकं॥ घोणते घुरणत्रमएे
॥अच॥ प्रोथ्यते पर्याप्ति चू॥ प्रोथो स्त्री कषघोणायांताक घोमधुरोत्रिणु॥ दे॥ कवते॥ कुङ् शब्दे॥ अच॥ स्वार्थे कन्॥ यहरा॥ कुआदिभ्यो
वुन्॥ टाप्॥ उत्व॥ मिखेमुखवि जेलीनः॥ हे कडिआलिइतिख्याता या॥ शंफलोति॥ फे गतौ॥ अन्ये भ्योपीति डः॥ पृषोदरादिः॥
फ मूलेत रू शंस्याऽऽवादिनां खुरेपिच॥ खुरति॥ खुर छेदने॥ इगुपधेति कः॥ खुरः॥ कोलेवा फे हे॥ ॥ पुच्छति॥ पुच्छ प्रमा
दे॥ अच॥ इगुपधत्वात् कोवेति स्तु कुटस्त्रिं त्यः॥ अंतरंगत्वात्तु कित्ंसति इगुपधत्वाभावात्॥ पुच्छः पश्चात्यदेहः॥ स्यालां
गतयोऽमूः पंचधाराघोणा तु प्रोथमस्त्रियां॥ कविका तु खलीनोऽस्त्री शफं क्ली बे खुरः पुमान्॥ पुच्छ
पुच्छोऽस्त्री लूमलांगूलेवालहस्तश्च वालधिः॥ त्रिषु पावृत्तलुठितौ परावृत्ते मुहुर्भुवि॥ ५०॥
लेपुच्छमिष्यते
इति देम॥ लूयते॥ लूञ् छेदने॥ बाहुलकात् मक्॥ लंग गतौ॥ लंगि गतौ॥ खर्जिपिंजादिभ्य ऊरोलचौ॥ अत्राणकः॥ लांगूलं पुष्प
छ शेफ योरितिदेम॥ त्रिषु॥ बालेना कुंतलेन स्वस्यगजस्यापि च बालधौ॥ बालः इस्तश्च दंशादिवारकत्वात॥ बाला धीयंते
त्र॥ कर्मण्युधिकरणे चेति कि॥ केशवल्लोगुलमात्रस्य॥ उपावृत्तैस्म॥ वृतु वर्तने॥ लुठतिस्म॥ लुठ प्रतिघाते॥ घकर्मकि
त्वात्क्तः॥ द्वे भ्रम शांतार्थे पुनः पुनर्भूमौ लुठितास्वस्य॥ ५०॥ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ २०२ यांत्यनेन। याप्रापणे। करणे ल्युट्॥ चक्रमस्यास्तीति इति नि॥ युद्ध। मदं तस्मिन्॥ शतमंगान्यवयवा यस्य॥ स्यंदते। स्यंदू
प्रस्रवणे॥ चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच्॥ स्यंदनं तु स्तु तो नारी इति निर्दोनारथे स्त्रियां॥ रम्यंते ऽनेन वा॥ हनिकुषिनीरमिका
शिभ्यः क्थन्॥ मलोपः॥ रथ पुंमानवयवे स्पंदने वेतसेपिच॥ श्रीणि पुष्पइव रथः पुष्पयात्रोत्सवादौ रथो वा॥ अंतस्य मध्यः पकारम
ध्यपावेन्मुकुं मारत्यात्तु पुष्पमिव रथः इति विग्रहः॥ एकं युद्धं विना यात्रा सेवादौ सुखमनेन रम्यते इति यस्य रथस्य॥५१॥ कर्मसाध्या
स्य वर्णक्रिया उपचारात्कर्णः करणोस्यास्तीति॥ कर्णीश्चासौ रथश्च॥ शब्दमात्रेण रथो न तु वस्तुतो रथः॥ युद्ध॥ सामीप्या

याने चक्रिणि युद्धार्थे शतांगः स्यंदनो रथः॥ असौ पुष्परथश्चक्रयानं न समराय यतः॥५१॥ क
र्णीरथः प्रवहणं डयनं च समं त्रयं॥ क्लीबेनः शकटोऽस्त्री स्याद्गंत्री कंबलिवाह्यकं॥५२॥

र्णशब्देन स्कंधो लक्ष्यते॥ कर्णः स्कंधः सोऽस्त्यस्य वाहकत्वेन स्कंद वाहस्य स्थासौ रथश्च॥ अन्येषामपि इति दीर्घः॥ प्रोह्य
तेऽनेन वा॥ वह प्रापणे॥ ल्युट्॥ डीयतेऽनेन॥ डीङ् विहायसा गतौ॥ ल्युट्॥ हश्च अनमिति पाठे॥ डय गतौ॥ ल्युट्॥ त्रीणि पुरुष
स्कंधवाह्यस्य यानविशेषस्य॥ चोडोलेति ख्यातस्य॥ अनिति चीत्करोति॥ अन प्राणने॥ असुन्॥ कर्णरसुन् इति सुनु
ट॥ तन्न करणत्वासंभवात्॥ कर्तृत्वोचितत्वाच्च॥ शक्नोति भारं वोढुं॥ जीवृपि तुंवा॥ शक्ल शक्तौ॥ कोराकादिभ्योऽटन्॥ राम २०२
गम्यतेऽनया॥ ष्ट्रन् पिचादित्वात् ङीष्॥ कंबलः सास्त्यस्यास्तीति कंबलि॥ निर्दृष्टरूह्यते॥ एप तस्वार्थे कन्॥ छशाकटिकायाः॥५२

शिवेवसंज्ञायांकन ॥ यच्छिवंकरोतितत्करोती तिरूपं तातरयपुत्र पौष्पेरथमेवस्विपार्नं ॥ है पालकी तिख्यातायाःदोल
यति दोल्यतेवाऽलतत्त्वेपि ॥ चुरादिःअच् ॥ घञ् ॥ प्रेख्यते इति ॥ रिवगतौ ॥ घञ् ॥ दोलामिरवःकुमान् प्रेखानि श्रेणि रथिरोहरी
तिरत्नकोशः ॥ आदिनाशमूनकरवृषवाह्यादि रोला ॥ हि द्विदोले तिख्यातायाः ॥ द्वेन्ने तिख्यातायाया वा ॥ द्वि पिनो व्याघ्रस्यच
विकारः ॥ प्राणिरजतादिभ्यों ॥ अण् ॥ द्वैपेनवैयाघ्रेणचवर्मणा परिवृ तोरथः ॥ द्वैपवैयाघ्रोरेऽत्र ॥ व्याघ्रचर्मचेच्छितरथस्य

शि बिकायाप्ययार्नस्याद्दोलाप्रेंखादिकास्त्रियां ॥ उभौतु द्वैपवैयाघ्रौ द्वीपिचर्मावृत्तेरथे ॥ ५३ ॥
पांडुकंबलसंवीतः स्यंदनः पांडुकंबली ॥ रथेकांबलवास्त्राद्याः कंबलादिभिरावृते ॥ ५४ ॥
त्रिषु द्वैपादयोः रथ्यारथकट्यारथव्रजे ॥

है ॥ ५३ ॥ पांडुकंबलेनपरिवृतोरथः ॥ पांडुकंबलादिनिः स्यात्पांडु
कंबलःश्वेतप्रावारस्तावभेदयोः ॥ किंबलेन वस्त्रेणच ॥ परिवृतोरथः परिवृतोरथः इत्यण् ॥ आदिनार्चर्मदौमादेकूलादि
ग्रहः ॥ ५४ ॥ रथानांसमूहः ॥ खलगोरथात् दितियत् ॥ रथ्योरथ्यां शेरथवोढरि ॥ रथ्यान्तुरथसंघाते प्रतोल्यांपथिचत्वरे इतिहै
म ॥ इति त्रकधवस्य ॥ रथानां व्रजः ॥ त्रीणि ॥ धूर्वति ॥ धुर्वी हिंसायां ॥ राजभासेतिक्विप् ॥ राल्लोपः वौरिति दीर्घः ॥ यस्या
वस्पमुखपुरोभागः ॥ है वोढ बंधनस्थानस्य ॥ ॥

रथस्यांगं। अपकीर्यते ऽवस्कृ(?) क्षिप्यते॥ किरतेपि॥ ऋदोरप्। अपस्करो रथांगमिति साधु॥ द्वे चक्रभिन्नस्य रथारंभकस्य॥५४
॥ क्रियते गतिरनेन॥ घञर्थे कः। कृञादीनां के द्वे इति द्वित्वं॥ चक्रः। चीकीके पुमान् क्लीबं ब्रजे सैन्ये रथांगयोः॥ राष्ट्रे दंभां
तरे कुंभकारोपकरणास्त्रयोः॥ जलावर्तेपि रथस्यांगं॥ रथांगं नद्ययोश्च क्रे ना चक्रांगविहंगमे। द्वे। तस्य चक्रस्यांते
भस्मार्श्लिभागः॥ नयति रथं नेमिः॥ नेमिर्ना तिनिशे कूपत्रिकचक्रांतयोः स्त्रियां॥ प्रधीयतेनेन॥ डुधाञ्॥ उप
सर्गे घोः किः॥ द्वे पिंडितरथस्यापि तिसंघाते॥ हलश्चेति घञ्॥ गौरादिः स्वार्थे कन्॥ नह्यंते रज्जवो रणा दबंधने न

धूः। स्त्री क्लीबे यानमुखं स्याद्रथांगमपस्करः॥५५॥ चक्रं रथांगं तस्यांते नेमिः स्त्री स्यात्प्रधिः पुमान्॥ पिं
डिका नाभिरक्षाग्रकीलके तु द्वयोरणिः॥५६॥
ह्यो भइतीञ्॥ इस्य भः। यद्वृतस्य॥ नभ्यतेऽनेन॥ णभ हिंसायां॥
इञजादिभ्यः॥ नाभिर्मुख्यनृपे चक्रमध्यक्षत्रिययोः पुमान्॥ द्वयोः प्राणिप्रतीके स्यात् स्त्रियां कस्तूरिकामदे॥ द्वे
रथचक्रमध्यमंडलाकारायाः॥ अक्षस्य नाभिक्षिप्तस्यांते कीलके॥ अर्यतिशाद्ये॥ इन्॥ अणिराणिवदश्राग्रकी २०३
लेस्यात् दृग्मसीमयोः॥ वित्स्वापि॥ अणिराणिवदश्राग्रकीलाश्रि॥ यास्त्रमुद्वयोरिति द्वे॥५६॥ ॥

रथस्यगुप्तिरावरणं व्रियते रथोनेन । उत्तन्स्यामुथन् ॥ वरूथचर्मध्वजेषु मनोः ॥ ठे प्रपरग्रहरणाभिघातरक्षार्थं रथस्य सन्ना-
ह वदावरणस्य ॥ नुडु त्राहे ॥ बाफलकादृरच ॥ नुकुलादि ॥ कूबरस्त्रियुंचारेना ॥ कुब्जके स्त्री युगंधरे नृपते इति स्वामी ॥ युगं चाट्टु बं-
धनकाष्ठं ॥ धास्पति ॥ संज्ञायां भृल्कूजी तिखच ॥ अरुर्द्विषेति मुम ॥ ठे युगकाष्ठबंधनस्थानस्य ॥ अनुकृष्यते कृष विलेखने ॥ घ-
ञ् ॥ नांतोप्ययं ॥ अनुकर्षो नाऽन्तलदार्वि तिवोपालितात अनुकर्षो रथाधःस्थदारु रथस्यानुकर्षणे ॥ एकं रथस्याधस्तलेलग्नाण-
दारुणः प्रसज्यते ॥ सञ्ज संगे ॥ घञ् ॥ उपसर्गस्येति दीर्घः ॥ रथाद्यंगस्युगादन्यद्युगं वृषभाणां दमनाद्दमनकाने यदासज्यते तस्यैकं ॥

रथगुप्तिर्वरूथो ना कूबरस्तु युगंधरः ॥ अनुकर्षो दार्वधःस्थं प्रासंगो ना युगाद्युगः ॥ ५७ ॥ सर्वं स्याद्वाहनं यानं युग्यं पत्रं
च धोरणं ॥

स्वामी तु युगं नातितिव्युगात ॥ रथादिः तस्य युगः ॥ नेत्याद ॥ अन्ये तु युगात युगांतरं यद्बध्यते तस्य बाहुः युगं ह्रिती-
यं प्रासंग इति कात्यः ॥ ५७ ॥ सर्वं हस्त्यश्वरथादिदोलांतं ॥ वाहयति ॥ वह ॥ स्वार्थे णिजंतात्कर्तरि ल्युट् ॥ अन्ये तु वहत्यनेन ॥ करणे
ल्युट् वाहनमादितादिति निपातनाद्दीर्घ इत्याहुः ॥ यांत्यनेन करणे ल्युट् यानं स्याद्द्रिवेगतौ ॥ युज्यतेऽनेन वा ॥ युजिर्यो-
गे ॥ युग्मे च ॥ पञ्च इति क्यवंतो निपातः ॥ पतंत्यनेन ॥ पत्लृ गतौ ॥ दाम्नीतिष्ट्रन् ॥ पत्रं तु वाहने पर्णे स्यात् पक्षे शरपक्षिणोः
॥ धोरति अनेन वा ॥ धोरयति वा ॥ धोरु गतिचातुर्ये ॥ ल्युट् ॥ वा पंचवाहनमात्रस्य ॥ विनीतकादि ॥ ॥

अ०टि०टी० २०४ यष्टा। विनीयतेस्म। क्तः संज्ञायां कन्॥ यज्ञाधरा॥ परंपरायामहत्वं वदति शाकटं यथास्तु तंतस्येकं॥ ५८॥ आधोरयंति स्म॥ हस्ति
नं पाति। पारस्करी। आतोनुपेतिकः स्वार्थे कन्॥ हस्तिनमारोहंति॥ कर्मण्यण्॥ निषिदंत्यव यं। षड्विशरण॥ दिषु॥ अवकोति
गिनिः॥ यच्छति माद यंत्यपवेशयंति दस्तिनं गुह्यादिलादाव रपके वा। गिनि। चत्वारि नियच्छति॥ अंतर्भावितण्यर्थे वा॥ यम उपरमे
। तृच्॥ अंतर्भूतण्यर्थे वा॥ वलदावार्ध धातुके वेष्यते शति वाना। आजयतीति स्वामी। कुटो कं चिंतं। गणि च्वि वी भावस्य नित्यत्वात्॥

परंपरावादनं यत तहै नीत कमस्त्रि यां॥ ५८॥ आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः॥ नियंता ग्राजिता यंता
सूतः स्तता च सारथिः॥ ५९॥ प्राजयितेति रूप असंगा च्व॥ यदपि चात्तेनुवर्तते वी भावो नास्तीति स्वामिनोक्तं॥ तदपि
चिंत्यं सादौ वानुवृत्तेरदर्शनात्॥ यच्छति। तृच्॥ सुवति गम यति स्मा। स्वान्॥ षुप्रेरणे॥ गत्यर्थत्वात् क्तः॥ सुरतस्क सारसौतद्धि
॥ क्षत्रिया ब्राह्मणी सुते॥ वंदिपारदयो रिति विश्वमेदिन्यौ॥ ददातीति॥ दत्त दसंकरणे॥ सौत्रः। तृच्॥ रणं सिद्ध्या दिभ्यः संज्ञायां
च्वा नियोमु कुंटस्लुन घृ नेषु इति तळ जित्या डं॥ तल्ल। न प्राक्रिष तन्तुरस्य हरणात॥ यदपि त्त दर्स्थे ये हिसायां चेत् पतत्स्व च तल्लेतु राम २०४
क्तं। तदपि न। उक्तपाठस्यादर्शनात् भ्वादर्स्थे येष्यतिपावदर्शनाच्च॥ सरत्यस्वान्। स्थगौ अंतर्भावितण्यर्थः सर्वतैर्गिः इति घघ्यिन्॥
५९॥

सव्ये वामे तिष्ठति सव्येस्थः सुंदरसी त्यन्नुडि ह्नः । स्थास्थिन स्थुरगामिति विवक्षया तत्वं । स्थास्थिन स्थुरग मिति षत्वे तु सुषामादित्वात्षत्वं
हलदंतादित्यलुक् । सव्येष्ठ इदंतोपि । प्राजितादक्षिणस्थः सूतसारथी सारथिरुच्यते । सूत तंत्र ज्ञानि यंता च यंता सव्येष्ठ रावचेत्यमरमाला । द
क्षिणेतिष्ठति सुपीति कः । रथं कुटुंबमिव तं शीलमस्य । कुटुंब धारणे । सुपीति णिनिः ॥ पञ्च रथरावकुटुंबं ॥ रथकुटुंबमस्यास्ति इति । तस्य
अष्टौ ॥ रथोस्यास्ति इति निः । स्यंदनमारोहति ॥ रुहजन्मनि श्राउभर्वि च ॥ अण ॥ द्वे रथारूढस्य योद्धुः । अश्वमारोहति ॥ प्राग्वत् । सीदत्य
वश्यं ॥ षद्ल विशरणगत्यवसादनेषु । आवश्यके तिणिनिः । सादी तुरंगरथारोहेषु ॥ दृश्यते ॥ द्वे अश्ववार इति ख्यातस्य ॥ ६० ॥ भटति । भटभृ

सव्येष्ठदक्षिणस्थौ च संज्ञा रथकुटुंबिनः ॥ रथिनः स्यंदनारोहा अश्वारोहास्तु सादिनः ॥ ६० ॥ भ
टा योधाश्च योधारः सेनारक्षास्तु सैनिकाः ॥ सेनायां समवेता ये सैन्यास्ते सैनिकाश्च ते ॥ ६१ ॥

तौ परिभाषणे वा ॥ अच् ॥ भटः स्यात्पुंसि वीरे च विशेषे योमरस्य च । युध्यते । युध संप्रहारे । अच् । त्री णि । सेनां रक्षति । कर्मण्यण् । रक्ष
तीति रक्षः । सेनिकः सेन्यर क्षे च स्यात्सेनासमवेतके इति हरिकादेः सेनायां समवैति सेनी । यावेतिरण्यः उक्तं च सेन्यं सैनिक
योरिति द्वे म ॥ द्वे सेनायां मिलितस्यैकदेशीभूतस्य ॥ ६१ ॥ सहस्रं वलानि संतियेषां ते यः सहस्रान्यां विति नी अणावेति । द्वे सहस्र
ख्याकेन मज्जादिता वलचतः परिधौ सेनां ते निष्ठति समुपीति कः परितः श्चरति । अच । द्वे सेनायां राज्ञो दंडकारिणः ॥ ॥

ग्रयाग्रे। सामंतस्यापकर्षस्येत्यन्ये॥ रथगजाश्वेभ्यः पादादि रक्षत्स्येति केचित्॥ सेनां नयति॥ णी॥ क्विप्। सनि ति क्विप्॥ सेनानी
स्यात्कुमारः कार्त्तिकेयः सेनापतौ कुमारः॥ वाहिन्याः पतिः॥ ६ सेनायते॥ ६२॥ कं व्यते क चिदी। भिबंधनयोः॥ बाकुल्वकाडकः॥ कंचु
को वार वाणः स्यान्निर्मोके कवचे पि च॥ बहेपक म्नडी तां गस्थितवस्त्रे चली जके॥ कंचुकौ ऽधिभेदे ऽथ। वाणं वारयति॥ ण्यणेणि
तिवा॥ २ स्त्रवरणे। एणंताष्ठ्याकर्मण्यण्। राज दंतादि[illegible] रि निपातः॥ यद्वा वारमाच्छादकं वानमस्य॥ पूर्वपदादिति णत्वं॥ छियो
न्न कां कृतिमत्राहस्य॥ सारसनोति। सरणुदाने॥ कर्मणः द्रोषत्व विवक्षायामच॥ छायः॥ सारं चलमस्यते॥ दीप्यते

बलिनो ये सह स्तेणसा द्रव्या स्ते सह स्त्रिणः॥ परिधिष्ठस्थः परिचरः सेनानी वाहिनी पतिः॥ ६२॥
कंचुको वारः वाणोः स्त्री यत्तु मध्ये सकंचुकाः॥ बध्नंति तत्सारसनमधिकांगो थ शीर्षकं॥ ६३॥

ऽनेन। असगति। दी। प्सदीने छ॥ करणेति ल्युट्॥ ञ्कं ध्वादिः सारसनमप्पुरस्ने तनु त्रिणां मेखलायां च। विश्वोपि
सारसेन मेखलाया मुरस्त्रेच तनुत्रिणीमिति॥ अधिकमंगात्॥ द्वे कंचुकदाघार्थे मध्यकायेति बद्धस्य॥ क स्वि
त्तु सारसनाधिपणे इति पावः॥ यत्कल्प अधिपां॥ सारसनमिति॥ ऽगोपि तस्य सारसनं ज्ञेयं धि योगांच चनि
बंधनं॥ शीर्षस्य त्रतिकृति इवेति कन् शीर्षे कं सुखमस्य॥ छाद ज्ञा शिरसे दि तं शरीरावयवाद्यत्॥ ६३॥ ॥

ये चतद्धितेइति शिरसः ॥ शीर्षान्तादेशः ये चाभावेतिटिलोपो नाशीर्षण्यं शीर्षन्नादेशः ॥ ये चाभावेति टिलोपो नाशीर्ष
ण्यं शीर्षशक्तिरो ॥ शिरःपर्यायो विशाष्टे देकचे इति हैम ॥ शिरस्त्रायते ॥ त्रैङ् पालने ॥ आतोनुपेतिकः ॥ त्री शिरस्टोप इति ख्यातस्य
॥ तमं त्रायते प्राग्वत् ॥ उरोणोति देहं ॥ ऊर्ञ्चरणे ॥ मनिन् ॥ दंशतेऽनेन ॥ दंशिर्दंशने ॥ स्पर्शनियोः ॥ कं कति ॥ कङ्किलोल्येश्रा
कादिभ्योऽटन् ॥ स्वार्थिकः ॥ यत्ह ॥ कंस्तु खं कटति कटे वर्षावृत्तौ ॥ अच् ॥ मूलविभुजादि को वा जगतां रक्षते त्राति पति काह्
ह्यर्थे इति णिच् ॥ वाकृलकादरः ॥ जागर्त्ति ॥ अच् ॥ पृषोदरा ॥ दिवाजगरः ॥ कंकटे योगः सन्नाहः स्यादुरश्छद इति वो

शीर्षण्यं च शिरस्त्रेऽथ तनुत्रं वर्म दंशनं ॥ उरश्छदः कंकटको जगरः कवचो ॥ स्त्रियां ॥ ॥ आमुक्तः
प्रतिमुक्तश्चापिनद्धश्चापिनद्धवत् ॥

वो पालित ॥ कं वातं वंचति ॥ वंचु गतौ ॥ अंतर्भावितण्यर्थे वा ॥ मूलवि
भुजादिकः ॥ कवचो गर्द भांडे वसन्नाहे पर्पटे पिच ॥ सन्नह्यते सन्नाहः ॥ घञ् ॥ आमुच्यते स्म ॥ मुच्लृ मोक्षणे ॥ क्तः ॥ प्रतेरपि
॥ अपिनह्यते स्म ॥ णह बंधने ॥ क्तः ॥ कं वष्टि भागुरिरित्यल्लोपः ॥ चत्वारि हितकवचादेः ॥ संनह्यति ॥ संनह्यते वा ॥ स्म ॥
अकर्मकर्त्तरि कर्मणि वा क्तः सन्नद्धो वर्मितो व्यूढो ॥ वर्मणा नह्यते वा स्म ॥ ॥

अ॰टी॰ अकर्मकत्वात्कर्त्तरि कर्मणि वा क्तः ॥ सन्नद्धो वर्मित इत्यूढो ॥ कर्मणा नह्यते स्म ॥ क्तत्वाये ति णि च ॥ णाविष्टवदिति टिलोपः ॥
२०६ वर्मसंजातमस्य वा तारकादित्वादितच् ॥ सज्जः ॥ तिष्ठ जगतौ ॥ अच् ॥ अथ सज्जः स्यात्सन्नद्धे संभृते त्रिषु ॥ दंशः ॥ सजातेऽस्मा
इतच् ॥ यद्वा ॥ दंशयते स्म ॥ दंशिदंशनादौ क्तः ॥ व्यूढो धृतः कंकटो येन ॥ पंचधृतसन्नाहस्य ॥ ६५ ॥ आमुक्तादयो व्यूढकंक
कटान्ताः ॥ कवचिनां समूहः वजक वचिनःस्थ ॥ एकं धृतसन्नाहानां गणस्य ॥ पादाभ्यामततीति ॥ अत सातत्यगमने ॥ अज्य
ति भ्यां पादे चेतीञ् ॥ पादस्य पदाज्याति गोपहतेष्विति तिपद् ॥ एवं पदातिः ॥ मुकुटस्तु रत्नजादिभ्य इति णित्यादृ ॥ तन्न

सन्नद्धो वर्मितः सज्जो दंशितो व्यूढकंकटः ॥ ६५ ॥ त्रिष्वामुक्तादयो वर्मभृतां कवचिकं गणे ॥ पदाति
पत्ति पदग पादातिक पदाजय ॥ ६६ ॥ स्त्रियामकर्तरि च कारके भाव इत्यधिकारे तस्य विहितत्वेन अजतिवि
ग्रहस्य विरुद्धत्वात् ॥ पद्यते ॥ पदातौ ॥ बाहुलकात्तिः ॥ स्त्रिज्वापक्तिः सेनानि त्यद योगे तो इति हेम ॥ पादाभ्यां गच्छति
अन्ये भ्योपीति डः पादस्येति पदः ॥ पदाति रेवचिन यादित्वात् चक्र ॥ पादाभ्यामततीति ॥ बाहुलकादिको वा ॥ पादाविकइति राम
कवित्याव ॥ पादाभ्यामवति ॥ अवरक्षणादौ बाहुलकादिकः ॥ पदापारे नावो रक्षणं ॥ तत्र नियुक्त इति वक् ॥ ६६ ॥ २०६

पद्भ्यां गच्छतीति पादे तस्समानार्थे ॥ पच्छब्दो ङ्यिङ ॥ पादाभ्यां चरति पदातिः इदि अतः इन् ॥ इ ॥ केकरताड़ति मञ्जवः पादातः शीशप्यत्रा
पदातिः पादा विकयत्ता जयइत्यमरमाला ॥ मनु मुकुटेनो क्तैमन्लविमह जादि ला क्य पाद्य तइति ॥ तन्न ॥ पादाभ्याम तती तिवि
गृहेण पचाद्यच् ॥ गनार्थे त्वा तस्स ॥ पदातिनां समूह ः ॥ भिक्षादिभ्यो अण् ॥ पत्तिनां संघ इति ॥ ६ ॥ शास्त्रमाजीवति ॥ उपजीव
ति ॥ जीव प्राणधारणे ॥ कर्मण्यण् ॥ कांडस्पृष्ट शास्त्रा ॥ ११ ॥ स्पृष्ट पृष्ठं कांडस्पृष्ट इति मुकुट ॥ यादव ः स्पृष्टं देहो तं शास्त्रं येन
वा ॥ हिताग्न्यादि त्विति परनिपात ॥ आयुधेन जीवति ॥ आयुधोच्छ च ॥ वात वक् ॥ चत्वारि शस्त्रजीविन ः ॥ ७ ॥ कृतो

प ऊर्ध्व पदिक स्थाय पादा तं पत्तिसंघ इति ॥ श स्त्राजीवि [illegible] छंधि यासु धि ः कामः समा ः ॥ ६ ॥ कृतह
स्त ः सुप्रयोगविशिख ः कृतपुंखवत् ॥ अपराद्धपृषत्कोसौ लक्ष्याद्यश्च्युतसायक ः ॥ ६ ॥ धन्वी धनुष्मान् धा
नुष्को निषंग्यस्त्री धनुर्धर ः ॥

अप ऽस्तो हस्तो यस्य शो भन ः प्रयोगो यस्य सु प्रयोगो विशिखो यस्य कृतो ऽप्यस्तः पुंख यस्य कांऽन्त
रो पेन त्रीणि शस्य कृत शराभ्यासस्य आपराध ः पृषत्को बाणो यस्य लक्ष्याद्धेधात् च्युते ॥ त्रष्ट ः सायको यस्य ॥ एकं लक्ष्याभ्यास
शरस्य ॥ ६ ॥ धन्वा तु मरुदेशेना क्लिबं चापेस्थ ले पिच ॥ धन्वास्या [illegible] ब्रीह्यादित्वादिनि ः धनुरस्यास्ति ॥ मनुष्मतमोम त्वर्थे इति मतं
॥ धनु ः प्रहरणमस्य ॥ तदे द स्य प्रहरण [illegible] मुकुटको तालक ः ॥ निषंगोस्यास्ति इनि नि ः अस्त्रं प्रहरणं चाप इति विश्वः अस्त्रमस्यास्ति इ
ति ॥

अ॰टि॰टी॰ धरति। ध्वजधारणे॥ अच्॥ पत्तुश्शेषर ःघट्॥ कांडीवाणोस्यास्ति॥ मतुप्॥ कांगंडं दीरवौ॥ कांडे स्तंबे तरुस्कंधे बाणे वस्मरनीर
२०७ ये॥ कुत्सितेवृत्तभिन्नाण्डीरं द्दीरट् सितमस्मिन्॥ हेवाराधारकस्य॥ शक्तिःप्रहरणमस्य॥ शाक्तिपदयोरिकक्॥ शाक्तिरिहेतिर्य
स्य॥ द्रुणी यष्टिःप्रहरणमस्य॥ परश्वधःपरश्वधात्‌ञ्च॥ यष्टिश्च परश्वधश्च हेती ययोःएकैकं॥ निस्त्रिंशःप्रहरणमस्य
॥प्रहरणम टिवकू॥ असिर्हेतिर्यस्याहेरवड्गायुधस्य॥ प्राये सःकुंतंश्च प्रहरणमस्य प्राण्वत॥७०॥ चर्मस्यास्ती। त्री

स्यात्कांडवांस्क कांडीरत्राक्तिकःशाक्तिहेतिकः॥ द्रुणी याष्टीकपारश्वधिको यष्टिपरश्वधहेतिको नैःस्त्रिंशि
कोऽसिहेतिःस्यात्समौप्रासिककौंतिकौ॥७०॥ चर्मी फलकपाणिःस्यात्पताकावैजयंतिकः॥ अनुप्लवःसहायश्चानुचरोऽभि
सरःसमाः॥७१॥

त्यादित्वादितिः॥ फलकपाणौ अस्यास्ति। फलकधानकस्यास्ति॥ त्रीत्यादिवैजयंत्यस्यास्ति॥ व्रीह्या
दित्वाट्ठन्॥ यद्दवैजयंत्या चरतीति वकू॥ हे ध्वजधारकस्य॥ अनुपश्चात्प्लवते॥ प्लुङ्गतौ॥ अच्॥ सहअयते॥ एतिवा राम २०७
॥अयगतौ॥ इणगतौ॥ अच्॥ अनुचरति॥ चरेष्टः॥ अभितःसरतिअच्॥ चत्वारिसहरयस्य॥७१॥ ॥

पुरोगच्छति॥ अन्येभ्योपीतिड ः॥ अग्रेसरति पुरोग्रेपूर्विति टः च॥ प्रतिष्ठते गच्छति॥ आतश्चोपसर्गइतिकः॥ दृष्टेषु त्वनुगा
मिनीतिषः॥ प्रष्ठस्त्रिषु स्वगेश्रेष्ठे पुंसि चैव रुंडिकोषधौ॥ अग्रतः सरति पुरोग छति॥ अच्॥ गमश्चेतिखचवा॥ पूर्व
ज्ञातावितिणिनिः॥ सताग्रेसरारगा॥ मंदं गच्छति॥ तच्छीलः प्राग्वत्॥ मथतिपादौ॥ मथि हिंसासंक्लेशनयोः॥ बाकुलकादे
रन्॥ मथं वेरातिवा॥ आतोनुपेतिकः॥ मंथरः कोशफलयोर्वाप्य मंथनयोः पुमान्॥ कुसुंभ्यां नदयोर्मल्लिष्टयोश्चकेभि
धेयवत्॥ शद्बशांतेगमतशीलस्य॥७२॥ अतिशयिताजंघास्य॥ सिध्मादित्वात्लच॥ पिच्छादित्वेजंघिलोपि॥ जज्ञाल

पुरोगाग्रेसरप्रष्ठाग्रतःसरपुरःसराः॥ पुरोगमः पुरोगामी मंदगामितु मंथरः॥७२॥ जघालोतिजवस्त्व
ल्योर्जघाकरिकजांघिकौ॥ तिज्लौतुल्यौ॥ जंघालेजंघिलाद्यमइतिवाचस्पतिः॥ अतिशयितोयवोवेगोयस्याद्वेग
तिवेगवत॥ जंघासाध्यत्वाडपचाराजंघासैवकरीज॥ राजादेयो नागः आकरः श्रेष्ठावा॥ जंघाकरोस्यानिटन्॥
जंघेवकरीडस्त्री यस्येतिवा॥ जंघाभ्यां जीवति॥ वेतनादिभ्योजीवतीतिवक॥ इजंघाजीविनः॥ तरोवेगोस्यास्ति आ
स्मयेतिविनि॥ तरस्वीत्वरवेगिनो॥ त्वरतोजित्वरासंभ्रम॥ जीतः क्तः॥ क्त॥ त्वरासंजातोस्येति॥ वा॥ तच॥ त्वरितं
वेगतद्‌तोः॥ अतिशयितोवेगोस्यइतिः प्रजवतिः॥ जुःसौत्रोवेगगतोच॥ ॥

प्रजोरिति॥ जुवं कमेयुतिशुच॥ जवनं तत्स्पर्द्धे वेगि द्दयेना॥ वेगिनित्रिषु॥ अच॥ पुल्लिंगस्तु भवेदेगे वेद्रपुष्पेजवामता॥ छद्दवे
गवन्मात्रस्य॥७३॥ जेतुं शक्यः जिजये॥ अभिभवेवाशक्ति लिंङः॥ चेति शक्या वचोयत॥ क्षय्यजय्यौशक्यार्थे शकं शक्यार्था
दन्यत्र॥ अर्हे कृत्यतृचश्चेति योगपतायामचोयत॥ एकं जेतुं योग्यस्य॥ जयनशीलः तृन् प्रसाधपसा॥ हे जयनशीलस्य॥७४
अमित्रस्याभिमुखं लक्षणेनाभि प्रती इत्यव्ययीभावः॥ अभ्यमित्लम लंगामी॥ अभ्यमित्राछ्छचावानुपवनेवेत्री लिसामर्थेन
शक्करणं सन्मुखं गच्छतः॥ ऊर्जस्त कार्त्ति कोस्माद् चलेषु प्राणनेपिच अतिशयेनजर्जो स्यास्तिज्योत्स्नानमिस्त्वेति

तरस्वी त्वरितो वेगी प्रजवी जवनो जवः॥७३॥ जय्यो यः शक्यते जेतुं जेयो जेतव्यमात्रके॥ जैत्रस्तु जेता
यो गच्छत्यलं विद्विषतः प्रति॥७४॥ सोऽभ्यमित्रोऽभ्यमित्रीयोऽभ्यमित्रीण इत्यपि॥ ऊर्जस्वलः स्यादूर्जस्वी य ऊर्जाति
शयान्वितः॥७५॥

वलवपिती॥ मुकुटस्तु ऊर्जस्विनं भावतं पविर्त्पाऊस्वलं चेत्याद॥ तत्रत्त कमेदिनीकोशवि
रोधात्॥ जर्जस्यातिशय॥ ऊर्जातिशयेनान्वितः ऊर्जः स्यातिशय॥ ऊर्जातिशयेनान्वितः॥ ऊर्जवल प्राणनयोः भा २०६
वे घञ्॥ गुरोश्चेत्यप्रत्ययेरायावतांपिसं भवतिपरंतु निपातते सनन्यात्योरूस्वत्वस्यापिनिपातनी यत्वेनगौरव प्रसंगात्॥
इत्तिकारस्त्वसूत्रं तं मन्यते॥ तत्तुनसम्यक्॥ अस्यापेति सिद्धत्वेनानियातनस्यवैपथ्र्यप्रसंगात॥७५॥

प्रशस्तमतिव्याप्ति न वा तद्रोपस्य विशाखत्वात्॥ मतुप्॥ मा उपमधेतिकः कृष इति वत्वमिति मुकुट प्रमादः सस्य कृषत्वाभावात्॥
पिच्छादित्वादिलच्॥ उरसा बलेन च स्वत इति स्वामी॥ ह॥ विपुलोरसः रथ्यास्याप्ति॥ मे धारयाभ्यामिरन्नित चौ अत इति तनौ॥ स्वामी तु मेधी
रथ्यामिरलिखावितिपवित्वारथ्यिरइति व्याख्यापरथिन इत्यपपाठ इत्याहुर ग्रस्येन॥ प्रभुरित्यने॥ शकंध्वादिः॥ त्री॥ शि॥ रथ्य स्वामी
नः कामं मथेष्टं गमनशीलः कामपित्यव्ययं॥ सुपीति शिनि॥ अनुरित्य कामस्य सदृशं॥ यथार्थेऽव्ययीभावः अनुकामगामि

स्वा उरस्वानुरसिलोरथिनीरथिकोरथी॥ कामंगाम्यनुगामी नोऽत्यंतीनस्तथा भृशं॥ ७६॥ शूरोवीरश्चविक्रांतो
जेनाजिष्णुश्च जिष्णुश्चातिस्वरः॥

अवारपारेतिखः॥ छपथेष्टंगमनशीलस्य॥ अंतस्यात्ययः अत्ययेऽव्ययीभावः॥ अत्यं
तगामी॥ अवारेति॥ खः भृशं सगामी त्यन्वयः॥ एकमतिगमनशीलस्य॥ ७६॥ शूरमति॥ शूरविरवीक्रांतो॥ अबस्थ
रस्याद्यात्वेभटे॥ वीरयति॥ विरोरसविशेषेचपुंस्युतरेभटे त्रिषु॥ स्त्री सुरास्त्रीरकाकोलीतामलकोलवालुके॥ पति
पुत्र[illegible]भाविदारीकुग्धिकासु च॥ मलयस्तीरविदयोक्लीबं शृंग्यां न तेपि वेति पवर्गत्वतीयादिः॥ विक्रामतिसाक
मुपादविक्षेपे॥ गत्यर्थेतिक्तः॥ त्री॥ शि॥ जेकरस्याजयनशीलः॥ तत्रज्नाजिष्णुवक्त॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ २०८ जिष्णुता वास्तवे जिनोति चरेखाप्यव्रत ॥ इरारनशाती निष्कर पूः ॥ त्रीणि जयशीलस्य ॥ संयुगे रणे साधुः ॥ मतिजमादिभ्यश्च
ञ्गरणकं युद्धकुशलस्य ॥ शस्त्राजीवादयः सांयुगीनांताः ॥७७॥ ध्वजाः संत्यस्यां इति ॥ वाहाः संत्यस्यां सिनोति ॥ षिञ् बंधने क्
वृजसी ॥ डप्रत्ययनिश्च पिभ्योनि दि तिनः ॥ सहइनेन वा ध्रियते ॥ पृङ् व्यायामे ॥ बाहुलकात्तनन् ॥ गुणाभावश्च ॥ पृतनात्तु स्त्रियांसे
नामात्रसेना विषयो ॥ अनीकं रणे त्रियोजनलेनयस्वस्याः ॥ अनीकिनी स्त्रियां सेनामात्रसेनाविशेषयोः ॥ चमतिश्च

सांयुगीनो रणे साधुः शस्त्राजीवादयस्त्रिषु ॥७७॥ ध्वजिनी वाहिनी से
नानीकिनी चमूः ॥ वरूथिनी बलं सैन्यं चक्रं चानीकमस्त्रियां ॥७८॥

ऊन् ॥ ऊषि चमि तनी तिऊः ॥ वमि तनि वधिभ्यरा इति मुकुटः ॥ तन्न ॥ नादशास्त्र त्राभावात् ॥ चमूः सेनाविशेषेचसे
नामात्रेच योषिति ॥ वरूथाः संत्यस्यां इतिः ॥ वजति ॥ वल प्राणने ॥ अचू ॥ यद्वा बलते ॥ बल संवरणे संचलने च ॥ सैनेवं ॥ राम २०८
चतुर्वर्णादित्वात् ष्यञ् ॥ क्रियतेऽनेन ॥ घञर्थे कः ॥ केकुत्वादीनामितिहित्वं ॥ अतिहित्वं ॥ अनित्यनेन ॥ अन प्रा
णने ॥ अमितच्सिस्यां कि च्वेती कन् ॥ अनीको स्त्री रणे सैन्ये ॥ एकादशसेनाया ॥७९॥ ॥

व्यूह्यते॥ कड वितर्के। घञ्। व्यूहः स्याद्बलविन्यासे निर्माणे तर्कयोः॥ बलस्य सेनायाः विन्यासो विभज्य स्थापनेऽपि व्यू
हस्य भेदा विशेषाः॥ यदाह कामन्दकः॥ तिर्यग्वृत्तिस्तु दण्डः स्याद्भोगोऽन्वावृत्तिरेव च॥ मण्डलं सर्वतोवृत्तिः पृथग्वृत्तिरसंह
त इति॥ दण्डवदवस्थानं दण्डः॥ अन्योन्यानुगतावृत्तिर्भोगः॥ सर्पशरीरवदवस्थानं मण्डलः। गजादीनां विजातीयैरमि
श्रितानां स्थानमसंहतः॥ एकदेशमकरध्वजपताकासर्वतोभद्रदुर्जयादयोऽपि॥ प्रतीपमासारयति भग्नान्॥ सृगतौ। राद्यं
तः। अच्॥ व्यूहस्य पार्ष्णिः स्यादुन्मदस्त्रियां स्त्रियां द्वयोः सैन्यपृष्ठे पादग्रन्थ्यधरे पि चेति विश्वमेदिन्यौ॥ द्वे सैन्यपृष्ठस्य

व्यूहस्तु बलविन्यासो भेदा दण्डादयो युधि॥ प्रत्यासारो व्यूहपार्ष्णिः सैन्यपृष्ठे प्रतिग्रहः॥ ७८॥
एकेभैकरथा त्र्यश्वा पत्तिः पञ्चपदातिका॥ पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम्॥ ७९॥

पृष्ठे धनुःशतद्वयान्तरे स्थितं सैन्यं। प्रतिगृह्यतेऽनेन॥ ग्रह उपादाने॥ प्रतिग्रहः स्त्री करी सैन्यपृष्ठे पतद्ग्रहे। योग्येभ्यो
विधिवद्देये तद्ग्रहे च ग्रहान्तरे॥ एकं सैन्यस्य पश्चाद्भागसंघातस्यान्तिकस्य॥ ७८॥ एक इभो यस्यां॥ एको रथो यस्यां त्र
यो अश्वाः यस्यां। पञ्च पदातयो यस्यां॥ पदेतिरस्ति वा। पद गतौ॥ पद्यते गतौ स्त्रियां। क्तिन्। क्तिच् वा पत्तिर्ना पदके स्त्रियां गणे
तावेकरथेभैकत्र्यश्वपञ्चपदातिके॥ भरतः। एकोऽस्याः गजश्चैको नराः पञ्च पदातयः। यत्र पश्चात्तुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभि

तिस्रः पत्तयः सेनामुखं त्रिभिः सेनामुखैर्गुल्मः त्रयो गुल्मा गणः त्रयो गणा वाहिनी तिस्रो वाहिन्यः पृतना तिस्रः पृतनाश्चमूः तिस्रश्चम्वो
नीकिनी दशानीकिन्योऽक्षौहिणी सेनायामुपरक्षमुपक्रमः गुडति वा ।। गुड रक्षायां ।। बाहुलकान्मः डलयोरेकत्वं गुल्मः सेनाछेदभिदे
ऽमैन्यरक्षणी संपदोः स्त्रीवेऽस्त्रि। स्त्रियामामेज केवलावली न स्थैस्त्रवे समस्तु। गणयते। गणयति वा ।। गण संख्याने घञ् अच् वा ।। गणः
प्रथमसंख्यौघे चेऽजी सैन्यभेदयोः ।। ऊढ समूहो यस्या इति ।। अच्चारणमूहिनी ।। पूर्वपदादिति णत्वं । अत्ता हू हिन्यामिति
रहिः ।। यत्तु सर्वेषामन्ताणामिन्द्रियाणामूहः सविकल्पकज्ञानमस्तोऽहः सोऽस्त्यस्याः इति । अकृतव्यूहा इति परिभाषया

सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः ।। अनीकिनी दशानीकिन्योऽक्षौहिण्यथ संपदि ।। ८१ ।।

गुणं वापि धित्वाद्वृद्धिरिति मुकुटेनोक्तं ।। तन्न ।। ऊहिनी शब्देन विग्रहे वृद्धेश्चरितार्थत्वात् ।। अथवा शेष्यत्र चारितार्थ्यत्
दान्तरंगेन बाध्यते । यथा सर्व इ इहेत्येत्रापवादो पि सवर्णे दीर्घो गुणेन बाध्यते । अक्षौहिणीहिरण्याभित्यधिकैः समत्या ह्यष्टभिः
शतैः संख्यासुकासहस्राणि गजानामेकविंशति ।। एवमेकस्थानां तु संख्यानकीर्तितं बुधैः ।। पंचषष्टिसहस्राणि षट्शतानि दशैव तु । संख्यातास्तुरगास्तज्ज्ञैर्विनारथ्यैस्तुरंगमैः ।। नराणां शतसहस्रं तु सहस्राणि नवैव तु ।। शतानि त्रीणि चान्या
नि पंचाशच्च पदातय इति ।। संपदनमत याद वा ।। पद गतौ ।। संपदादित्वात् क्विप् । स्त्रियां क्तिन् ।। ८१ ।।

संपति साकल्यां तवचने षितिनिर्देशात् ॥ अधिकारेवाऽस्य सरूपन्यायः ॥ क्वचित् प्रवर्त्तते ॥ श्री पतेर्सर्वैः श्रियां सेवायां क्वि
पे चेति सुगादि सूत्रेण क्विप् ॥ श्रीर्वेषरचनाशोभाभारती सरलद्रुमे ॥ लक्ष्म्यां त्रिवर्गसंपन्नौ वेषोपकरणे मतौ इति विश्वमेदिन्यौ ॥ ल
क्ष्यते ॥ लक्षदर्शने ॥ लक्षेर्मुट् चेति ईप्रत्ययः लक्ष्मीः श्रीः शोभा संपत्तिर्यं ॥ षितिद्धिमवंद्य ॥ चत्वारि धर्मोत्कर्षस्य ॥ विपदनमनया
वा ॥ संपदादिक्विप् ॥ क्तिन् एवमापदा आपत्तिः श्रीणि ॥ आस्कंद्यतेऽनेन ॥ स्कंदस्त्रंप्रहारे ॥ घञर्थे क विधानं स्था स्नापाव्याधिहन
नियुध्यर्थं ॥ प्रहियते नेन ॥ करणेति ॥ ल्युट् ॥ शास्यतेऽनेन ॥ शसुहिंसायां ॥ वादयस्तो शसेति कुन् ॥ असुक्षेपणे ॥ असतिवा

संपत्तिः श्रीश्च लक्ष्मीश्च विपत्त्यां विपदापदौ ॥ आयुधं तु प्रहरणं शस्त्रमस्त्रमथास्त्रियौ ॥ ८१ ॥ धनुश्चा
पौ धन्वशरासनकोदंडकार्मुकं ॥

असदीसो ष्ट्रन् ॥ चत्वारि प्रहरणमात्रस्य ॥ ८१ ॥ धनति ॥ धन शब्दे ॥ अर्त्तिदव
पीत्यस्य ॥ धनुः पि पालेनानस्त्री राशिभेदे शरासने ॥ धनुर्द्वे त्रिषु चापस्य ॥ वंशभेदस्य विकार अवयवे च प्राग्पोषधीत्य
ण्ण ॥ तदंतो पि ॥ धनति ॥ न्न मन्नी ॥ ल्युत्प्रत्ययः ॥ स्त्रियामपि शरा चापो धनुः स्त्री स्यादिति त्रिकांडशेषात् ॥ धवि गतौ ॥ अंतर्भू
तण्यर्थः ॥ कतिन् । — वृणोतिकनिन् ॥ धन्वा तु मरुदेशे ना क्लीब चापे स्थलेपि च ॥ शरा अस्यंते नेन ॥ असु क्षेपणे ॥ करणे
ति ल्युट् ॥ कोदति ॥ कद अन्तमाषणे ॥ बाऊलकादंडन् ॥ ॥

अ०टि०
२११

कौतिविच॥ कौर्वे शोदंडास्य॥ कोदंडः कार्मुके दंडभेदभूतलयोरपीति॥ हैम चं ड॥ कर्मणि प्रभवती॥ कर्मणि उकञ् का
र्मुकं। वंशो कोर्मुकमिष्वासे कर्मकिर्मवेइति हैम॥ इष्यवो बाणा अस्यंते ऽनेन॥ हजश्चेति घञ्॥ इष्वासो धन्वधन्वी नारितिहैम
स्मत॥ काजोपमरूव पृष्ठमस्याकाजवर्णं वा। पृष्ठमस्य॥ कालपृष्ठं कर्णचापे पुंसि ककविडंगमइति हैमः॥ एकं माकर्ण
स्यधनुषः॥ ८३॥ कपिरेव मानध्वजो ध्वजेवायस्य॥ गांडिर्ग्रंथिरस्यास्ति॥ कृदिकारादिति वा ङीष्॥ गांडजनादि
तिवः॥ अवसंदितयाह्रस्वदीर्घयोर्ग्रहणं॥ जिष्णोधनुषिकोदंडे गांडिवं तथेति शाश्वत॥ कोदंडे धनुमात्रे पिधे अर्जुनि

इष्वासोऽप्यथ कर्णस्य कालपृष्ठं शरासनं॥ ८३॥ कपिध्वजस्य गांडीवगांडिवौ पुंनपुंसके॥ कोटिर
स्याटनी गोधे तले ज्याघातवारणे॥ ८४॥

धनुषः। कोट्यते नयावा॥ कुट प्रतापने॥ चुरादिः॥ अच्॥ कोटिः
स्त्री धनुष्कोट्ये संख्याभेदप्रकर्षयो॥ अटतिगुरणोत्र॥ अटगतौ॥ बाहुलकात् अनि॥ वा ङीष्॥ २ धनुषोडंत्यस्यारु
पध्यपरिवेष्टने॥ हलश्चेति॥ गोधानुलनिहक यो॥ तलति तल प्रतिष्ठायां॥ अच्॥ तलस्तपटे तालको तलं ज्याघातवार राम
णे॥ गूरौ स्वभावाधरयोतंत्री घातेच सव्यतः॥ व्यक्तिरुवा हितं॥ तल स्वरूपेनहे स्त्री क्लीबं ज्याघातवारणे॥ ज्याया गुण २११
स्याघातस्य वारणाहे॥ ८४॥ ॥

न स्यते स्म ॥ जसम्श्लेषणक्रीडनयोः ॥ स्वार्थे कन् ॥ धनुर्मोमध्यं ॥ मूर्व्या याविकारः ॥ अवयवे च प्राण्योषधीवृक्षेभ्यो जि
नाति ॥ ज्यावयोर्हन्नो ॥ अन्येभ्योपी तिडः ॥ शिंक्ते ॥ रि जि अव्यक्ते शब्दे ॥ आवश्यके तिणिनिः ॥ गुणपते ॥ गुण आमंत्रणे
घञ् ॥ गुणोज्यास्यात्सूत्रतंतुषु ॥ जौरसत्वाद्दोशौर्यादौ भीमद्रव्ये ॥ रूपादावप्रधाने च दोषान्यपि स्मिन्विशेषणे इति हैम
॥ चत्वारि ॥ प्रत्यालेढनं ॥ लिह आस्वादने ॥ नपुंसके भावे क्तः ॥ एवमालीढं ॥ प्रत्यालीढस्तु चरणन्यासभेदे ॥ त्रि

न स्युः कस्तु धनुर्मध्यं मौर्वी ज्या शिंजिनी गुणः ॥ स्यात्प्रत्यालीढमालीढमित्यादि स्थानपंचकं ॥ ८५ ॥

त त्रिषु ॥ आलीढं पादन्यासे शिते त्रिषु इति विश्वमेदिन्यौ ॥ तत्रोर्ध्वस्थस्य वामपादप्रसारे दक्षिणपादसंकोचे आद्यं
विपर्यस्तं आदिर्न समपदं विशाखं मंडलं भवति स्वस्तं तेरणास्थि तेपादद्वयविशाखः ॥ भरतस्त्वाह वैष्णवं सम
पादं च वैशाखं मंडलं तथा प्रत्यालीढमथालीढं स्थानान्येतानि षोडशेति ॥ पंचधन्विनां स्थानभेदानां ॥ ८५ ॥

अ.ढि.टी. लख्पते॥ लक्ष आलोचने॥ घञ्॥ लक्षं व्याजशरव्ययोः॥ अचीयत॥ शरवेदिं स्तायदितं॥ उगवादिभ्योयत्॥ यद्वा शरान् व्ययति
२१२ व्येञ् संवरणे॥ संप्रसारणिभ्योडः आतइतिकः संप्रसारणे॥ यणादेशे चेति॥ कुरल्लु चिंत्यः त्री णिवेऊ इतिख्यातस्य॥ शर
स्य शारसो ह्रस्याभ्यासः॥ उपपूर्वक्षिपसुदोपरीभावेल्सुट्॥ उपासनमासे नेष्वष्ट्र आयां शराभ्यासेपीतिहैमः॥ हे॥ पवति
॥ पृषुसंवने॥ न्दुः शात्संज्ञापूर्वत्वान्नगुणः॥ यहू॥ वर्तमान पृषृषत् वदिति साधुः स्वार्थेकन्॥ वेणानं॥ वणारा

लक्ष्यं लक्षं शरव्यं च शराभ्यासउपासनं॥ पृषत्क बाणविशिखा अजिह्मगखगाशुगाः॥ ८६॥

हे॥ घञ्॥ वाणः शब्दोस्त्यस्य अर्श आद्यच्॥ बाणस्याऊरोस्तने वै त्यभेदेके पत्नकांडयोः बाणानु बाणं मूल्ये स्त्रीना
लक्षिं घांपुनर्द्वयोः॥ विशिष्टा शिखा ग्रमस्य॥ विशिखानि त्रिकायां स्या उत्थायां विशिखः शरेइतिहैमः॥ जिह्वस्या रम
भावः अजिह्मं ऊगच्छति॥ खे गच्छति अन्येभ्योपीति डः॥ खगो कैमदपद्दिग्धु॥ शरि देवेपीतिहैमः॥ आशु गच्छति॥ २१२
अन्येभ्योपीति डः॥ आशुगो के शरे वायावितिहैमचंद्रः॥ ८६॥

कल्प्यते ॥ कल क्षेपे ॥ कदिकलिकडिभ्योऽम्बच् ॥ कलंब बाणाकभेदेऽपि स्यादं इत्यमरः पुमान् ॥ मार्गयति ॥ मार्ग अन्वेषणे ॥ ल्युः ॥ मार्गयते वा कर्तरि ल्युट् ॥ शृणाति अनेन वा ॥ शृ हिंसायां ॥ अच् ॥ ऋदोरप् ॥ सरति ॥ सृ गतौ ॥ अच् ॥ दंत्यादिरपि ॥ चित्रपुंख शरः स रइति त्रिकांडशेषात् ॥ शरस्तु तेजने बाणे दध्यग्रेनाशरं जलि विश्वमेदिन्यौ ॥ पत्राणि पक्षाः संत्यस्य इति ॥ पत्री कांडे खगेऽपि मेरथे ऽश्वे रथिके स्त्रनेऽक्षिदे मचंडः ॥ रोप्यते ऽनेन वा ॥ रुपं तः ॥ पुरुषि मोदते घञ् ॥ यद्वा रुह्यते ऽनेन ॥ हलश्चेति घञ् ॥ रोमो रोपपश्च बाणायो रिति विश्वः ॥ इष्यते ऽनेन इष गति हिंसादर्शनोः ॥ इषेः किच्चेत्युः ॥ आदेरि च्चो द्वादशाग्रकर्षेत्यान्हे

कलंबमार्गणशराः पत्री रोप इषुर्द्वयोः ॥ प्रक्ष्वेडनास्तु नाराचाः पक्षो वाजस्त्रिषूत्तरे ॥ ८७ ॥ ॥

इति ॥ ञिक्ष्विदा अव्यक्ते शब्दे ल्युः पृषोदरादिः ॥ नरान् आरमामंति अन्येभ्योऽपीति डः ॥ अज्ञाघञ् ॥ महान् नराणां समूहो नारं ॥ नारमाचरंतीति डः ॥ हे सर्वलोहमस्य शरस्य ॥ पक्षाति ॥ पक्ष्यते ऽनेन वा ॥ पक्ष परिग्रहे अच् घञ् वा ॥ वज ॥ त्यनेन वजग तौ ॥ हलश्चेति घञ् ॥ निष्ठो पांसेट् त्वान्न कुत्वं ॥ वाजयति वाणं पत्र ॥ पचाद्यच् ॥ पिरांप क्रादित्वात्कुत्वमिति मुकुटस्त्रिं ल ॥ हे शरपक्षस्य वस्त्रमाणालिस्य काजः ॥ ८७ ॥ ॥

अ॰ टि॰ २१३

निरस्यतेऽस्य॥ असु क्षेपणे॥ क्तः॥ दिह्यतेऽस्मा॥ दिह उपचये क्तः॥ लिप्यतेऽस्मा॥ लिप उपलेपे क्त स्वार्थे कन्॥ द्वे विषसंबद्धबाणस्य॥
तूण संकोचे॥ चुरादिः घञ्॥ तूणयति वा॥ पचाद्यच्॥ तूणा च स्त्रीयां॥ तूणी इषुधी उपासंग इति रत्नकोशः॥ गौरादित्वान्ङी
ष् पितूणी॥ निषज्यंते निषंगे बाणा॥ उपासज्यंते त्रयः॥ षञ्ज संगे॥ हलश्चेति घञ्॥ तूणी तूणात्वमी त्रैं छदगतौ॥ कर्मण्यण्॥ य
था तूणीशरैः संकोचं राति॥ रा दाने॥ आदाने च॥ आतोनुपे इति कः॥ इषवोधीयंते अत्र॥ डुधाञ्॥ कर्मण्यधिकरणे चेति किः॥
षट् शराधारस्य॥ टीका॥ खंडति परं खंड्यते नेन वा॥ खडि भेदने॥ छापूखडिभ्यः किन्यः किदिति गन्॥ आगमशास्त्रस्या

निरस्तः प्रहिते बाणे विषाक्ते दिग्धलिप्तकौ॥ तूणोपासंगतूणीरनिषंगा इषुधिर्द्वयोः॥ टीका॥ तूण्यां खड्ग
तु निस्त्रिंशचंद्रहासासिरिष्टयः॥ नित्यत्वान्नुम्॥ खड्गो गंडकशृंगासि कुठ भेदेष्वगंडके निर्गतं त्रिंशतोंगु
लिभ्यः॥ निरादयः॥ क्रांते ति समासः॥ संख्यायास्तत्पुरुषस्येति डच्च॥ निस्त्रिंशो निर्घृणः खड्ग इति हैमः॥ चंद्रइव हसः अभा
स्या चंद्रं हसति वा हसति॥ मत्वात्॥ हस हसने॥ कर्मण्यण्॥ चंद्रहासोऽपि सिम्मालंकेदराग्नीवक्रपायणेचक्रनीयसिच्चयु राम
गुले॥ अस्यते॥ असु क्षेपणे॥ असतिवा॥ असदीप्तौ॥ सर्वधातुभ्य इन्॥ असिः खड्गे नदीभिदि इति हैम॥ रेषति हिंसा २१३
यां रिष हिंसायां॥ क्तिच्॥ रिष्टि खड्गेनाशुभे स्त्री॥ अजादि रितिस्वाम्यादि॥ ऋषति॥ ऋषी गतौ॥ क्तिच्॥ करवाल मंडला
ग्न कालेयकारिष्टयः॥

कुक्षिरखड्गस्तरवारिकोशे तत्र भवः कौक्षेयकः । कौ पृथ्व्यां नंदकः कः । इति सभंगः ॥ कुक्षौ भवः ॥ कुल कुक्षिस्थ्या वा इति ढकञ् ॥ मंडलमग्रमस्य ॥ करं पालयति ॥ पाल रक्षणे कर्मण्यण् ॥ करवाल इति पाठांतरं । करं वलति । करेण वल्यते वा ॥ वल प्राणने । कर्मण्यण् ॥ ज्वलादिणो वा ॥ यद्वा । वलनं व लः ॥ वल वेष्टने । घञ् । करे वालो ऽस्य । करेण वल्यते वा कर्मणि घञ् । कृपाणं कृपां नुदति नुद प्रेरणे । अन्येभ्योपीति डः । पृषोदरादित्वाण्णत्वं ॥ ६ ॥ त्सरति ॥ त्सर छद्मगतौ ॥ मृ श्रृ त्सरि तु इत्यादिना ॥ कन्टितल्ल छुरिकादिष्वेवं एकं ॥ मांजिष्ठी मांख ति ॥ मा इ खतिं वा । मा प्रति निषेधे ॥ ई खगतौ ॥ बाल कालवच्च ॥ यद्वा ॥ मा इ लल स्त्री खल जति ॥ खल संचलने संचये ॥ मृज विमृजादिकः ॥ अणि ॥ तृ

कौक्षेयको मंडलाग्रः करवालः कृपाणवत् ॥ ८९ ॥ त्सरुः खड्गादिमुष्टौ स्यान्मेखला तन्निबंधनं ॥ फलको ऽस्त्री फलं चर्म संग्राहो मुष्टिरस्य यः ॥ ९० ॥

हिस्यात् ॥ सेखला खड्ग बंधस्या कांची चौत्र नितंबयोः ॥ खड्गादे ॥ चर्मादि निर्मितकटिबंधनस्य ॥ मुष्टेह स्तात्पततवारणाय मणि बंधे बध्यमानस्य चर्मादेर्वा ॥ फलति ॥ निष्फलं विशरणे ॥ फलनिष्पत्तौ वा ॥ कञादिभ्योकुन् ॥ अच् ॥ फलके तु कृते जाते फले फलकमप्यथोः त्रिफला ॥ फलकं चक्रं कोकनरम्भा ॥ मेढं ॥ शिलाभयोः ॥ चरति ॥ चर्यते वा ऽनेन वा ॥ मनिन् ॥ चर्म कृतौ च फलके इति विश्वः ॥ स्त्रीणि फरीति ख्यातस्य ॥ संगृह्यते ॥ ग्रहउपादाने ॥ संग्रह वितिकर्मणि घञ् ॥ अस्य फलस्य । एकं ॥ ९० ॥

अ॰टि॰टी॰
२२४

उर्ध्वं द्रोहन्यतेऽनेनेनाकरणेयोविद्रुष्विति अप् ॥ घनादेशश्च ॥ पूर्वपदादिति णत्वं ॥ केचित्तु कुन्तादिवन्मेत्याहुः ॥ द्रुघणो मुद्गरोऽप्य
स्यात् द्रुद्विणो च परस्वधे इति विश्वः ॥ गिरति ॥ मुद्गिनिगरणे ॥ अच् ॥ मुद्गो गरः ॥ हन्यतेऽनेन ॥ मूर्त्तौ घनः इत्यप् ॥ घनादेशो ॥ घनः सान्द्रे
दृढे वाद्ये विस्तारे मुद्गरेऽम्बुदे ॥ संघे मुस्ते घनं मध्यनृत्यवाद्यप्रभेदयोरिति हेमः ॥ त्रीणि ॥ इलति ईर्यते वा ॥ इल गतौ ॥ इनाकृदिकारा
दिति ङीष् ॥ कपिलिकादि ॥ ईल्यते वा ॥ ईड स्तुतौ ॥ डलयोरेकत्वं ॥ इगुपधात्किदिति मुकुटस्त्वपाणिनीय ॥ इगुपधात्कि
दिति स्वपाठात् ॥ तन्त्रेणान्नवर्तनात् ॥ ऊष्या ॥ दि पाठे तु इल गतौ ॥ रेपे चेति ॥ अन्तर्भावितण्यर्थः ॥ करं पालयति ॥ पालनरक्ष

द्रुघणो मुद्गरघनौ स्यादीली करवालिका ॥ भिंदिपालः सृगस्तुल्यौ परिघः परिघातनः ॥ द्वे ॥

णे ॥ अण् ङीप् ॥ करवालिकेति पाठे तु करं वलते ॥ वल हिंसासंवरणयोः ॥ अण् ॥ करणवाल्यते वा ॥ ण्यंताद् घञ् ॥ करवाले
तरवारीति ख्यातस्य ॥ भिनत्ति भिन्दिः अवयवे इन् ॥ भिन्दिं पालयति ॥ अण् ॥ कर्मण्यण् ॥ सृ गतौ ॥ बाहुलकात् गक् ॥ द्वे ॥ प
रितो हन्यतेऽनेन परौ घ इति साधु ॥ परिघोऽस्त्री योगभेदे परिघाते गलिपत्ते इति हेमः ॥ परितो घातयत्यनेन ल्युट् ॥ द्वे ॥

राम
२२४

ऊटे॥ तिघ्नतिघातके आरोग्॥ तिरस्या ग॥ तिक्तात् ङीष्॥ ऊटमस्त्विति वा॥ रु गतौ॥ आ॥ए॥ स्कंधयति धिधारणे क्विप्॥ परं श्यणाति हिंसायां॥ आङ्प
दयोः॥ खनिश्च भ्यां डिच्चेति कुः॥ परस्य स्वपनं॥ इष्विरगा तिवृधश्लोः॥ अन्येभ्योपि॥ तिङः॥ परस्वं धंयति॥ धट आतो नुपेति कः॥ परस्वधेति पाठे तु
॥परस्य स्वं दधाति॥ काष्ठदंडधारकत्वा॥ कुगरस्त्री च स्वधिति॥ परस्श्च स्व परस्वधः॥ कुगेरंकः पस्मुरिघस्छुटिका कोष स्यापि केतिरमसः
॥वल्वारि॥ कुगरस्य॥ शस्पतेऽनया॥ शसु हिंसायां॥ दाम्निशसोतिष्ट्रन्॥ शस्त्रमायुधे लोहे शस्त्री छुरिकायामिति हैमः॥ अशः पुत्री वा
॥छुरति छुर छेदने॥ कुन्॥ इगुपधेति कः॥ कत्वा॥ अंसे धेनुके वचत्वारि॥ ए २॥ शलति॥ शल गतौ॥ आद्यादि लाघ॥ शल्पं तु न

कृपोऽकुगरः स्वधितिः परश्चुश्च परश्वधः॥ स्याच्छस्त्री चासिपुत्री च छुरिका चासिधेनुका॥ ए २॥ वा पुं
सि शल्यं शंकुर्नासिवला तोमरोऽस्त्रियां॥ ॥

॥ ल्लिपांशकौंक्की बंस्व डेषु तोमरे॥ मनद कुश्चा विधो नड् इति विश्व॥
शंकते ऽस्मात्॥ शंकि शंकायां॥ खरुशंकु पीयिति साधु॥ शंकुः पत्रशिखाजाले संख्या कीलक शंभुषु॥ यादोऽस्त्रं भेद
योभेद इति हैमः॥ संख्याकीलकयोः शंकुः प्रहरणा हरेश्च इति शाश्वतः॥ ह॥ शर्वति॥ शर्व गतौ॥ तालव्यादिः॥ दृष्टा दित्वा
त्कल च॥ शार्दुलः शर्वलः शलाटरिति शाह भेदः॥ स्वामी तु सबला तो॥ किर रुदं त्यादिना मभिप्रेति॥ नुः सो त्रो गतौ॥
॥क्विप्॥ त्रियते॥ मृङ् प्राणत्यागे॥ अंतर्भावितण्यर्थः॥ एरच्॥ जोश्चासौ मरश्च॥ ॥

तोमंति ॥ म्रियतेऽनेनवा ॥ पुंसीतिघः ॥ द्वे प्रासस्य ॥ असुक्षेपणे ॥ कर्मणि घञ् ॥ कुंश ॥ शरं ॥ उनन्त्रि ॥ ऊंदी क्लेदने ॥ बाहुलकात्शकंध्वा
दिः ॥ कुंतः प्रासे चंडभावे क्षुद्रजंतौ गवेधुके ॥ कुंती पांडुभार्यायां च शल्लकीगुग्गुले च मे इति विश्वमेदिन्यौ ॥ किकुणत्यनेन ॥ कुण शब्दोप
लम्भेतिघञ् ॥ कर्तरिवा ॥ कोणो वाद्यप्रभेदे स्याद्वीणादीनां च वादने ॥ एकदेशे गृहादीनामस्रे च लगुडेऽपि च ॥ पालयति ॥ पाल रक्षणे ॥ अच्
ः ॥ मुकुटस्तु पातिस्म तत्पंजात्यादिनाऽलिरित्याह तन्न ॥ तत्र पातेः प्राग्भावात् ॥ पाली कर्णलताग्रेऽस्त्रे पंक्तौ चैकप्रभेदयोः ॥ छत्रादि

प्रासस्तु कुंतः कोणस्तु स्त्रियः पाल्यश्रिकोटयः ॥ ९३ ॥ ॥

देवेस्त्री पालीयूकाश्मश्रुयोषिति ॥ अश्नोतेवा ॥ अश भोजने ॥ अशुङ् व्याप्तौ ॥ पा अस्त्रः कोणे शिरसिजे इति विश्व
मेदिन्यौ पि मुकुटस्तु ॥ आश्रीयत महारार्थमिति आङि श्रिह निभ्यां ह्रस्वश्चेति रित् ॥ डिश्च डिवा द्विलोपः ॥ आङो ह्रस्वश्चेत्याह ॥ तत्र
उक्तत्वादर्शितात् ॥ अश्रिः कोणकदेशयोरिति धरणिः ॥ कोटयति कोट्यते वा ॥ कुट कौटिल्ये ॥ अच इः ॥ इन्जजादि
दिभ्य इति इञ् ॥ चत्वारि ॥ कोटिः स्त्री धनुषोऽग्रे स्रोसंख्याभेदप्रकर्षयोरिति विश्वः ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ॥

सर्वेणाभिसरणं स्मृ गतौ॥ भावे घञ्॥ सर्वस्य ओघः॥ सर्वेषां सन्नहनं॥ सर्वसन्नहनं अर्थो यस्य॥ सर्वौघो गुरुवृत्तेश्च सर्वसन्न
हनेप्युमान्॥ त्रीणि सर्वसैन्यसंनहनस्य॥ लोहस्याभिसारके लोहे॥ लोहस्य शस्त्रस्य अभितो हरणं॥ हृञ् हरणे॥ भावे घञ्॥
लोहाभिहारस्तु क्षौ विधिर्नीराजनो न्वर इत्यमरमाला॥ लालोड्गतिना सार इति पाठे तु॥ स्मृ गतौ॥ धात्वर्थे बोध्यः॥ निःशे
षेण नितरां वा राजनं॥ राजृ दीप्तौ॥ णप्तं तः सपास्त्र थ्येति भावे ल्युट् च॥ सेवना विधिः॥ नारीजनो विधिरिति पाठे तु निःशे

सर्वाभिसारः सर्वौघः सर्वसंनहनार्थकः॥ लोहाभिसारोऽस्त्रभृतां राज्ञां नीराजनाविधिः॥ ९७॥
यत्सेनयाभिगमनमरौ तदभिषेणनं॥ यात्रा व्रज्याभिनिर्याणं प्रस्थानं गमनं गमः॥ ९८॥

षेण राजनमत्रेति वक्त्रादि बोध्यः॥ राकं महानवम्यां प्रस्थानात्प्राक् शस्त्रवाहनादिपूजनविधिः॥ ९९॥ सेनयाभि
यानस्याख्येति सेनयाऽरौ अभिगमनं तस्मिन्॥ ष्णु दूं उपसर्गास्तु नोऽतिति षत्वं॥ यानं। यात्रा पर्णी॥ क्रयामास्तु भ्यसि स्यात्त्वन्॥ यात्रा
नु यापापनेऽपि स्यात्क्रमेणोत्सवयोः स्त्रियामिति विश्वः॥ व्रजनं॥ व्रज गतौ॥ व्रजयजोरिति क्यप्॥ अभिनिर्याणं स्यागमि
ष्योल्युट्॥ गमेर्नीहिजितप्॥ गमो नाप्तु निवर्तते स्यात् पर्यालोच्यते ध्वनति। अप्॥ १००॥ ॥

आसरणा ॥ समंतो घञ् आसारः स्यात् प्रसरणो वेगवद्वर्षे सुहृद्बलेऽपि इति विश्वः ॥ प्रसरणमिति पाठे अभिमुखधावनं । निःकरिकारादिति
दीर्घः ॥ हि सर्वतो व्याप्य सैन्यप्रसरणस्य प्राप्तितं चक्रं सैन्यं चलितं तद्ग्राहसमानार्थकं ॥ प्रचक्रं चलितं त्रिषिति असमरमाला ॥ हे अस्थि
तसैन्यस्य ॥ अभिक्रमणा ॥ क्रम पादविक्षेपे ॥ भावे घञ् ॥ नोदात्तोपदेशेति तदृद्धि ॥ एकं ॥ ८९ ॥ विविधेन तालेन शब्देन चरितीति
चरितीव कृ ॥ सर्वप्रियजनमस्य ॥ प्रयोजनमिति वकृ ॥ बोधं करोति ॥ कर्णोदे लिपिटः ॥ प्रातर्जागरणाकारिणः ॥ चक्रेण
सम्बन्धेन चरंतीति वकृ ॥ घंटया चरं ॥ वकृ ॥ वदवो मिति ता मेरात्रांश्च त्यादि पठंति ते ॥ षंडि ॥ कचित्तु चक्रिका घटि

स्यात् सारः प्रसरणं प्रचक्रं चलितार्थकं ॥ अहितान् प्रत्यभीतस्य रणे यानमभिक्रमः ॥ ८९ ॥
वैतालिका बोधकराश्चाक्रिका घांटिकार्थकाः ॥ स्युर्मागधास्तु मगधा बंदिनः स्तुतिपाठकाः ॥ ९० ॥

टिकार्थकाः इति पाठः ॥ तत्र चक्रमस्तिका घ्यलेनयस्य वनू घटीकायति ॥ के शब्दे ॥ कः आपोरिति ह्रस्वः ॥ हे घडिपारी ति
ख्याता रव्य ॥ घटिका वादकस्य ॥ माध्यंतियावंते ॥ मगधेति कंदुरियगतः अच ॥ यस्य वंशो पः प्रज्ञा धरावारकेषु कूटस्थ
मधुमरंकापंतिविरटक्तान्मधुकाः इति पाठमन्यते ॥ द्वे पंवारपरे ॥ पराशंसकानां ॥ वृंदंते ॥ वदि अभिवादन स्तुत्योः ॥
त्यादावरूपकेति णिनिः ॥ स्तुतेः पाठकाः ॥ बंदिनस्त्वमलप्रज्ञा प्रस्तावसदृशोक्तयः ॥ हे भाटइति ख्यातस्य ॥ ९० ॥ ॥

संज्ञपनं। ज्ञप् आक्रोशे। भावे क्तः। संज्ञा संकुर्वंति। तत्करोति। तिणिचू। गदग्धुलघवत्वा॥ सम्यक्करासंसत्यंयेषां ते इति वा
समयात्त्रापथ्याहेतो। एकं। रिणा॥ इति श्लेषणयोः॥ अजिवृरिभ्यो निच्चे तिरुः। स्त्रीपुंसयो धूलौ पुल्लिंगः पर्यटपुन
रिति वीप्समेदिन्यौ। धूवति॥ धूयते वा॥ धूञ् विधूनने॥ बाहुलकात् क्लिः॥ धवनं। धूञ् कंपने॥ संपदादिः॥ धूता लीयते
इ धकृष्णादिभ्यः॥ पंक्त्याति। पशि नाशने॥ अजिदृशिकमी तिसाधुः तालव्या अपि दंत्या॥ स्थरांव इति शने रादंत्यांत स्वर
ज रागे॥ भृरंजिभ्यां किदित्यसुन् चत्वारि॥ एँटी चूर्णयति॥ चूर्णप्रेरणे पिशारो॥ चूरादिः॥ एरच्॥ चूर्णानि वासयोगाःस्यु
संज्ञासकास्कसमयाः संस्नामा रनिवर्तिन॥ रेणुर्द्वयोः स्त्रियां धूलिः पांसुर्ना न द्वयोः रजः॥ एँटी चूर्णोद्दो
दः सम्युत्पिंजपिंजलौ भृशमाकुले॥ स्थूलो धूलिः रासकरीति शाम्बतः॥ स्थु व्यते॥ स्थु दिरसं पेषणे॥ वन्त्रा दो
दः पेषणे चूर्णयोरितिहैमः॥ द्वे। पदे वरजस्यऽत्येके॥ असुरन्॥ पिंऽजते पिजि हिंसायां॥ एरच्॥ बाहुलकात् तूलचू॥
पिंजलाति वा॥ द्वे अतिसंकुलस्य। पत्याति। पत्याति॥ पत्यनेऽनयावा॥ पत्लृ गतौ॥ बलाकादयश्चेत्याकः॥ यत्नुशालिटि
पतिभ्योतिदित्याक इति मुकुटः॥ तन्न। अपाणिनीयत्वात्॥ पताका वैजयंत्यां स्यात्सौभाग्यनाटकाकयो रिति वि
श्वमेदिन्यौ॥ वैजयते॥ जि अभिभवे॥ तृभृवीति ऊच्॥ ॥

विजयंतस्येयं ॥ तस्येदमित्यण् ॥ वैजयंतो महेंद्रस्य ध्वजप्रासादयोः पुमान् ॥ वैजयंती पताकायां जयंती पादये स्त्रियां ॥
केत्यनेज्ञायते नेन कितं संज्ञायां दौ ॥ करणे तिल्युट ॥ केतनं तु निमंत्रणे गृहे त्येकवेति विश्वहेमचंद्रौ ॥ ध्वजति ॥ ध्वजग
तौ ॥ अंतर्भावितण्यर्थे वा ॥ पचाद्यच् ॥ ध्वजः पूर्वदिग्गृहे ॥ शिम्बेति क्लीपताकायां स्वद्वांगे शौंरिके पिच्चेति हैमः ॥ चत्वा
रि ॥ वीरयी ॥ वीराशंसा शंस्यंते अत्र ॥ ओइः शासुरन्छा ॰ यां ल्युट् ॥ अहं पूर्वसुप ॰ सुपेति समासः स्वार्थे कन् ॥

पताका वैजयंती स्यात्केतनं ध्वजमस्त्रियां ॥ सा वीराशंसनं युद्धभूमिर्या
ति भयप्रदा ॥ अहं पूर्वमहं पूर्वमित्यहं पूर्विका स्त्रियां ॥ १०० ॥ आहोपुरुषिका
दर्पाद्या स्यात्संभावनात्मनि ॥ अहमहमिका तु स्यात्परस्परं यो भवत्यहंकारः ॥ १०१ ॥

उत्वा ॥ अहं पूर्वमहं पूर्वमिदं हं पूर्वमिति यो धानं धावन क्रियायाधः ॥ १०० ॥ अहो अहं पुरुषः सुप्सुपेति समासः
अहोपुरुषस्य भावः मनोज्ञादित्वाद्वुञ् ॥ एकमात्म निश्च त्याविवरणस्य ॥ अह महं शब्दोऽस्त्यत्रापवी स्यामांहित्वं
॥ व्रीह्यादित्वाठन् ॥ अनित्यत्वादव्ययानामिति नटी लोपः एकं ॥ १०१ ॥

भवत्यनेन॥ द्रु गतौ॥ द्रुदक्षिभ्यामिनन्॥ द्रविणं कांचने धने॥ पराक्रमे बलेऽपि स्यादिति हेमचंद्रः॥ तरत्यनेन॥ तॄ प्लवनतर
णादौ॥ असुन्॥ तरो जलवेगे इति हेमः॥ सहतेऽनेन॥ षह अभिभवे॥ असुन्॥ दंडी त्वजाम्॥ ऊ परं कुमारि तरसं भेषजे
॥सहः क्लीबे बलेन स्त्री निरभसा॥ ददं तमपि॥ सहो बलज्योतिषि वसहा दे संतमासयोरिति हैमः॥ बलतेऽनेन॥ बल प्राणने
रक्षणे चेति षः॥ बलं गंधरसे रूपे स्थामनि स्थौल्यसैन्ययोः॥ पुमान् हलायुधे दैत्यप्रभेदे वायसे पि च॥ बलयुक्तेऽन्यलिंगः

द्रविणं तरः सहो बलशौर्याणि स्थाम शुष्मं च॥ शक्तिः पराक्रमः प्राणो विक्रमस्त्वतिशक्तिता॥२०२॥

स्याद्घ्यान्तके तु योषिति॥ शूरस्य भावः कर्म वा ष्यञ्॥ शौर्यं मारभटी शक्तावारभटीति विश्वः॥ तिष्ठत्यनेन सर्वधातुभ्यो मनिन्॥ आ
तो मनिन्निति मुकुट स्थुचिंत्यः॥ तस्य कर्तरि विधानात्॥ शुष्यत्यनेन ताः॥ शुष शोषणे॥ अर्तिस्तुसुहुसृधृक्षिभ्यः॥ इति मन्
शक्तिरायुधभेदे स्यात् साहसादौ बले स्त्रियामिति॥ शक्नोत्यनया॥ शकॢ शक्तौ॥ स्त्रियां क्तिन्॥ शुष्मं सोजमिरुत्यनाः इति हेमः॥

अ॰टी॰ पराक्रम्यते॥तेनक्रमुपादविक्षेपेहलश्चेतिघञ्॥पराक्रमौविक्रमेस्यात्सामर्थ्येद्योगयोरपीति॰विश्वः॥आराद्गत्वेतेनअनश्वरा
२१९ ने॥हलश्चेतिघञ्॥आरोदन्याद्गतेबालेकाव्यजीवेनिलेवले॥पुंलिंगः॰पूरितेवाच्यलिंगः॰पुंस्त्रिचाभुप्तुनिीद्रासामर्थ्य
स्यातिक्रमणंघञ्॥विक्रमस्तुपुमान्क्रांतिमात्रेस्याच्छक्तिसंपदि अतिशायिताशक्तिर्यस्यतस्यभावःतत्त्वंहि॥२॥वी
रणंपानं वाभावकरणयोरिति रणंत॥एकं॥योधनं॥युधसंप्रहारे॥भावेक्तः॥स्तुतौ॥जननेऽजनेर्मकायर्थेतेवाभव्यो

वीरपाणंतु यत्पानं वृत्ते भाविनि वा रणे॥मृधमायोधनंजन्यं प्रधनंप्रविदारणं॥१०३॥

येतिसाधुः॥जन्यंरूढे परिवादे संग्रामेच नपुंसकं॥जन्यामातृवयस्यायांजन्यः॥स्याद्भूतकेपुमान्॥त्रिषुत्याद्यज राम
नत्रोश्वनवोढाज्ञातिभृत्ययोःकरस्त्रियेध इति विश्वमेदिन्यो॥प्रधानंतुधात्र्या॥कष्टंतत्रजिधान्यम्यः॰कलुःप्रधनं॥मृ २१९
धिदारणोइतिदारणोरणंताड्नाकेल्फुट॥प्रविदारणमारव्यातसंपरायेवदापुरणोइतिविश्वः॥१०३॥ ॥

मर्दनं ॥ मघ हिंसायां ॥ बाकुलकात् भावे घञर्थे वा कः ॥ स्कंदिर् गतिशोषणयोः भावे ल्युट ॥ आस्कंदनं इति स्कंदेर् रणे संज्ञोपरो
पि चेति विश्वः संख्यानं ॥ वद्धि डिंडी रुम्मा भेवो भावे कः ॥ संख्यामाद ॥ संख्या करि विचारे चेति हैमः ॥ समन ॥ समवेत्क्वे अनी
कादयश्चेति कन् ॥ सम्यगयनं वा इण् गत्यादौ ॥ बाकुलका त्कः संपरायनं ॥ अय गतौ ॥ इण् गतौ वा ॥ घवि नयादि त्वाव कि सांपरायि
कोपि ॥ समरणं ॥ ऋ गतौ ॥ पारिः ऋदोरप् ॥ पतन ॥ स्मरत्यनया ॥ ऋ गतौ ॥ ऋदोरवितिमुकुटेनोक्तं ॥ तन्न ॥ ऋदंतादमो विधा
नात् ॥ अन गतौ ॥ प्राणने वा ॥ अनीकादयश्चेति साधु ॥ अनीकोस्त्री रणे सैन्ये इति विश्वः ॥ ननयनं ॥ णीञ् प्रापणे ॥ बाकुल

मृधमास्कंदनं संख्यं समीकं सांपरायिकं ॥ अस्त्रियां समरानीकरणाः कलहविग्रहौ ॥४॥ संप्रहाराभिसंपात
कलिसंस्फोटसंयुगाः ॥ कात्कपन ॥ नञ्समासः ॥ रणशब्दष्टपाशिवरण्येोऽश्चोत्सप ॥ रणः कोणे क्वणे पुंसि समरे पुं
न्नपुंसकं ॥ कलनुम धुरध्वनाविति धरणिः ॥ कलस्पदननं ॥ अन्येष्वपीति डः ॥ विग्रहणं ग्रह वित्यप ॥ विग्रहो युधि
विस्तारे प्रविभागशरीरयोरिति विश्वः ॥ घ ॥ संप्रहरणं ॥ हृञ् हरणे ॥ घञ् ॥ संप्रहारो गतौ रणे इति हैम ॥ अभिसंपतनं ॥ पत्लृ गतौ
घञ् ॥ कलनं कल शब्दे ॥ इन्कलेरितिमुकुटः ॥ तादकस्त्रा भावात् ॥ कलिर्बिभीतके शूरे विवादे स्त्र युधे गेष्वधीति
हैमः ॥

अ॰ छि॰ टी॰ संस्फाटनं ॥ स्फुटिर विशरणे घञ् । संयोजनं ॥ युजिर्योगे । घञ् ॥ रथयुगे तिनिर्देशात्कुत्वाभावः । प्रतिजनादिषु संस्फुगश्च इष्टपावाद्यः संस्फे
२२९ टइति नु स्वामि ॥ तन्न । स्फिर अभ्यामर्दनं ॥ मृद क्षोदे । घञ् । अभिमर्द इत्यपुंसि स्यादवमर्दः संपरायेच । समादननं । घञ् । समाघा
तो बंधु युद्धे संग्रामणं । संग्राम युधे ॥ शतं पतं ॥ रारच्च । अभ्यागमनं ॥ गम्ह व्रितपृ ॥ अभ्यागमः समरे इतिके घातेगंधे ऽभ्युप
गमे इति हैम ॥ आह्वानं ह्वेञ् स्पर्द्धायां शब्दे च ॥ आह्वि युद्धे इत्यसंप्रसारणं च आहवः संगरे यजे इति हैमः ॥ ५ ॥ समुदयनं

अभ्यामर्द समाघात संग्रामाभ्यागमाहवाः ॥ ५ ॥ समुदायः स्त्रियः संयत्समित्याजिसमिद्युधः ॥

दपदीनादौ ॥ घञ् ॥ संपतनं । संयमनं वा । यती प्रयत्ने ॥ यम उपरमे वा ॥ संपदादिक्किपू ॥ गमादीनामिति मलोपः तुक्
॥ समयनं ॥ इण् गतौ । क्किच्च ॥ समिति ॥ युधि संगमे ॥ याम्यसभायामिति हेमचंद्रः अजनं । अज गतौ ॥ इगुजादिभ्यः ॥ इत्यत्र वि
धानसामर्थ्यादजेर्न वी ॥ अन्यथा व्यादिभ्य इत्येवावक्ष्यत ॥ बहुलं तत्रेति वा ॥ आजिः स्त्री समभूमौ च संग्रामे इति विश्वः ॥ स राम
मयनं ॥ गै इण् गतौ । संपदादिः तुक् । योधनं ॥ युध संप्रहारे ॥ संपदादिः ॥ राम अनेकार्थत्वात् सर्वे धातवो युद्धार्थाः सर्वत्राधि २२९
करणे प्रत्यय इति मुकुटः ॥ एकत्रिंशत्प्रहरणक्रियायाः ॥ ॥

निगृह्य नितरां वा मुद्धं ॥ बाहु निर्मुद्धं ॥ ६ ॥ तनने । तनंति बातुः सौत्रः बाहुलकान्तुलक ॥ तुमुलो व्याकुले रणेऽ इति त्रिकांडशे
ष । रणस्य संकुलं ॥ ६ रण व्याकुलतायां ॥ ६ ॥ क्ष्वेडनं । त्रि क्ष्विदा स्नेहन मोचनयोः घञ् ॥ रूपभेदा स्त्रीत्वं विशेषे मथावाधितइ
ति भाषणान्तरूपं रूवं क्ष्वेडोवनो ---- कर्णामये विषेष्वपि ॥ क्ष्वेडा वंशशलाकायां सिंहनादे वयो षिति ॥ लोहिताकेर्पर्णफ
ले योषधुष्पे नपुंसकं ॥ दूरासदे वकुटिले वाच्यलिंगम्यकीर्तितः ॥ सिंहवल्लदनं ॥ अ रा द अव्यक्ते शब्दे । घञ् ॥ ६ घट संघा

॥ नियुद्धं बाहुयुद्धे स्यात्तुमुलं रणसंकुले ॥ ६ ॥ क्ष्वेडा तु सिंहनादः स्यात्करिणां घटा ॥ क्रंदनं योधसंरावो बृंहितं
करिगर्जितं ॥ ७ ॥

टे ॥ कुरादिः रायास श्रंयोमुच् ॥ घटाद यणिच इति त्रिषित्वादङ् ॥ घटः समाधिभेदे देमशिरः कुंभकु
टेषु वा ॥ घटनगोष्ठी भटनास्तु चयोषिति ॥ ६ कृत्ति संघस्यात्क दिआह नंद ॥ मावे स्फुट ॥ क्रंदनं रोदने पिस्यादाह्वानेपीति
विश्वः योधानां संवरणं ॥ रुराङ्दे ॥ उपसर्गे रुव इति घञ् ॥ ६ अन्योन्यस्पर्द्धयायोधानामाह्वानस्य ॥ बृहणं ॥ बृंहियन्व्यो ॥
नपुंसकेऽ इति क्तः ॥ करिणां गर्जनं गजशब्दे ॥ बृंवक्तो ६ ॥ ७ ॥

अ॰ द्वि॰ ती॰ विस्फररणं स्फरणे ॥ घञ् स्फुरणे वा रतिस्फुलत्यो र्घञी त्वात्वं ॥ एकं पटहं ति ॥ अन्ये भ्योपी ति डः ॥ पटहो मांससमारंभे आनके पुं
220 नपुंसकमिति ॥ डंवयति ॥ डवि क्षेपे ॥ बाहुलकादरच् ॥ पटहः ॥ डंबरं ॥ भावे घञ् ॥ डंबराति वा ॥ आतोनुपे ति कः ॥ आडंबरः समरंभे
गजगर्जितत्र्यघोरिति विश्वः ॥ टि टुरूपटहस्य ॥ प्रगता समा अस्मात् ॥ सभायाः प्रगतो वा लौ ॥ बेनुप्रसभं ह वशति वा पाजितः
बलादिति निपातोहवार्थ इति स्वामी ॥ बलात्करणं भावे घञ् ॥ स्खलनं ॥ स्खलुति श्रावन्धयोः ॥ पुंसीति स्खलनो घश्चेति वाद्यः ॥
स्व स्खलस्यात्प्रसभे छद्मोपाहवो ऽराधापि देवयोरिति विश्वः ॥ त्री णी ॥ स्खलनं तं च जनेक्तः ॥ स्खलितं च जिते न्नोः पुंसीति हैमः ॥ छ

विस्फारो धनुषः स्वानः पटहाडंबरौ समौ ॥ प्रसभं तु बलात्कारो हठोथ स्खलितं छलं ॥ ९८ ॥ अजन्यं
क्लीबमुत्पात उपसर्गः समं त्रयं ॥

नं ॥ छोछेदने ॥ वृषादित्वात्कलच् ॥ आतोप इत्याकारलोपः ॥ छे सुरूपमर्यादया चल
नस्य ॥ ९९ ॥ न जने साधुः ॥ तत्र साधुरिति यत् ॥ न जन्यते वा ॥ जनेर्यकृ तकिरासी तिरायत् ॥ तत्यततं ॥ पत्लृ गतौ ॥ घञ्‌त्स
ततिवा ॥ ज्वलादिः ॥ उपसर्जनं ॥ उपसृज्यते वा घञ् ॥ उपसर्गे पुमान् रोगभेदोपप्लवयोरपि इति विश्वः ॥ त्री णि ॥ शुभाशुभसूच राम
क महाभूतविकारस्य ॥ मूर्छनं ॥ मूर्छा मोहादौ ॥ गुरोश्च हलः इत्यः ॥ उपधायां चेति दीर्घः ॥ कश्मलं ॥ कश गतौ ॥ कशिक 220
कौतिभ्यः प्रत्ययस्य मुडिति कलः ॥ बाहुलकादिति मुकुटस्तु पेचे ॥ ॥

मोदनं। मुद वैचित्ये। घञ्। अथ प्रमोदो न्यतिग: स्यादविघ्रा पिचमर्द्दने॥ त्री गि॥ अवमर्दनं॥ संमर्द च्छोदे॥ घञ्। पीडते। पीड अव
गाहने। ल्युट्॥ द्वे देश्या देरूपडवरानस्य॥ त्री॥ स्कंदिरत्यदंड ट। षच्छ विशाररादौ॥ चुरादिः। फुट्। द्वे द्वे प्रडारादिनातिः शक्तिकरण
स्य। विज ५ योरार्षा चा। विजयः स्यात् जये पार्थे स्त्रियां तिष्ठतेरेस्म जय॥ ०मा मे स्वामिति विश्वः॥ जयो जन्मं ती भि भित्य भोमा
त मरवी छुन॥ अमरी मंत्र्येनाजयते विजये च युधिष्ठिरे॥ द्वे वैरस्य - शुद्धिः प्रतिकरणं॥ घञ्। उपसर्गे दीर्घः। वैरस्य नियति

स्थ छ्रीत्तुक श्रम लं मो हो प्य वमर्द स्क पीडनं॥ त्री॥ अभ्यवस्कंदनं त्वभ्यासादनं विजयो जयः वैरशुद्धिः प्रतीका
रो वैरनिर्यातनं च सा॥ १०॥ प्रद्रावो द्रावसंद्रावसंदावा विद्रवो द्रवः॥ अपक्रमोपयानं च रणे भंगः पराजयः॥ ११॥

तनं। य तनिकारादौ। चुरादौ। चुरादिः। ल्युट्॥ त्री गि वैरशोधनस्य॥ १०॥ प्रद्रवणं। द्रु गतौ। प्रउस्मात् रति घञ्॥ प्रद्रव
णं॥ उदीश्च यतीत्यादिवा घञ्॥ संद्रव वर्गे संद्रवनं॥ द्रु गतौ॥ समि द्रु ञ वति॥ घञ्॥ ऋदोरप्॥ द्रवः। प्रद्रवनमर्गाः। आस वैर
मग तौ स्थ॥ अपक्रमणं॥ घञ्। पाववल्युट्॥ अष्टौ पलायनस्य॥ भञ्जनं॥ भंजो आमर्दने॥ घञ्। भंगो जयविपर्ययो॥ निदर्श
ग तरंगेषु भंगास्स्यांतरे स्त्रियां॥ पराजयनं। जि अभिभवे॥ एरच्॥ द्वे॥ ११॥

पराजीयतेस्म॥ परैशजीयतेस्मच॥ अभिभवे क्तः॥ पराभूयतेस्मः क्तः द्वे आभाभिभवस्य॥ विच्छितिश्चवाभ्यामपिसंबध्यतेनस्य
तिस्म॥ तिरोधायतेस्म॥ हिनोतिस्म॥ वा॥ गन्अरअदृशीनि॥ डुधाञ्॥ हि गतौ वा॥ गत्यर्थे तिकर्त्तरिक्तः धाञस्सकर्मणिक्तः नाव
क्तांतेभ्योअरआद्यच्॥ हे॥ ष्ठ॥ ष्ठल हिंसायां॥ स्वार्थेरपंतः॥ वडहिंसायां॥ कहिंसायां॥ ष्टहिंसायां॥ स्वार्थेरपंतौ॥ १२॥ व

पराजितपराभूतौ त्रिषुनष्टतिरोहितौ॥ प्रमारणंनिबर्हणंनिकारणंविशारणं॥ १२॥
प्रवासनंपरासनंनिषूदनंनिहिंसनं॥ निर्वासनंनिर्ग्रन्थनमपासनं॥ १३॥ निस्तर्ह
णंनिहननंक्षणनंपरिवर्जनं॥ निर्वापणं॥ विशसनंमारणंप्रतिघातनं॥ १४॥

मच्छेदे चुरादिः प्रतिरुत्पूर्वः॥ असुक्षेपणे॥ षूदक्षरणे॥ हिंसिहिंसायां मारणेतोषणेनिशामनेमनेछुज्ञानयमितिवा॥
ग्रथिकौटिल्ये॥ निर्गंधमित्यनेतत्रगंधअर्दनेऽयंचौधातु॥ १३॥ तृहहिंसायां॥ निरपूर्वस्तृहवोल्युट्॥ हनहिंसायां क्षणुहिं
सायां॥ वृजीवर्जने॥ टुवपबीजतंतुसंताने॥ स्वार्थेरपंतः॥ वैशोषणेवात्रसुहिंसायां॥ घ हिंसायां॥ स्वार्थेरपंतो॥ १४॥

मथ हिंसायां॥ क्रथ हिंसायां जसु हिंसायां॥ स्वार्थे णिच्। अंतः राम्पी भविल्युट्॥ आलंभनं॥ डुलभष् प्राप्तौ॥ घञ्॥ लभेश्च॥ उपसर्गात्खल्घञोरिति नुम्॥ पिंजनं॥ पिजि हिंसायां॥ चुरादिः अच्॥ विशरणं॥ शॄ हिंसायां॥ ऋदोरप्॥ हननं॥ हन हिंसायां॥ घञ्॥ हनस्तोऽचिण्णलोः॥ उन्मथनं॥ मथि हिंसायां॥ घञ्॥ मथमेर्थिने जिति तुमुन् कुटः॥ हननं॥ हनो वध चेति सः त्रिंशत॥ २५॥ पंचना भावः तल्॥ पंच भावेऽपि मरणेऽपि च यमोऽपि इति॥ कालस्य धर्मः दिष्टस्य दैवस्य अंतः प्रलयनं॥ लीङ् श्लेषणे॥ एरच्॥ अत्ययनं इ

उद्वासनप्रथमेन क्रथनोज्जासनानि च॥ आलंभपिंजविशरघातोन्माथवधा अपि॥ २५॥
स्यात्पंचता कालधर्मो दिष्टांत प्रलयो त्ययः॥ अंतो नाशो द्वयोर्मृत्युर्मरणं निधनोऽस्त्रियां॥ २६॥

गतौ वा॥ एरच्॥ अत्ययोऽतिक्रमे दंडेऽपि विनाशे दोषकृच्छ्रयोरिति विश्वः॥ अननं॥ अति बंधने॥ घञ् अंतः स्वरूपे निकटे प्रांते निश्चयनाशयोः॥ अवयवेऽपीति हेमः॥ नशः अदर्शने॥ घञ्॥ नाशः पलायने स्याज्ज्योऽपरिघस्यावदर्शने इति हेमचंद्रः॥ मृङ् प्राणत्यागे॥ भुजिमृङ्भ्यां युक्त्युकौ॥ इति त्युक्॥ ल्युट्॥ निधानं॥ डुधाञ् इति निधाञ्॥ क्तः॥ निधनं स्यात् कुले नाशे॥ द्वयोरायामिति हेमः॥ २६॥

परागताअसवोस्मात्॥ग्रामेयंच त्वं येनापरं लोकं इतः परा हूर मितो वा॥ परेतोवाच्यलिंगः स्यात् तेभुजां तरेषु मान्॥प्रकेशीया इतः॥प्रेतोध्रृतांतरेपुंसिःमृतस्यादूच्यलिंगकः॥ संतिष्टनेस्य॥गत्यर्थाकिर्मकेतिक्तः॥म्रियते स्मम्रुङ्प्राणत्यागे॥गत्यर्थेतिक्तः॥मृतंमृत्योयाश्चिते स्त्रितिहैमः॥प्रमीयतेस्म॥मीङ् हिंसायां॥गत्यर्थेतिक्तः॥प्रमीतंवाच्यलिंगस्यात्रो ह्रिते पिमृते पिचेतिवि स्व॥त्रिषुपरास्वादयः॥मृतः॥ीयते॥ क्तः॥त्रितछत्रेत्रिषुचितानित्यायांसंहतौ स्त्रियांचित्याम्नि चित्ये चेतिकः॥चिंतं मृतकचैत्येस्याच्चित्यामृता चितौ स्त्रिया॥क्तिन्॥चितिः॥[illegible]॥दृ॰योः स्त्रीअधिकरणेवाग्रत्नुयाः॥१७॥ कंबध्यतेछिद्य

परासु॰ग्राम पंचत्वं परे॰ त प्रेतसंस्थिताः॥मृतप्रमीतौ त्रिष्वेते चिता चित्या चितिः॰स्त्रियां॥१७॥
कबंधोऽस्त्री क्रियायुक्तमपमूर्धकलेवरं॥श्मशानं स्यात्पितृवनं कुणपः शवमस्त्रियां॥ १८॥ ॥

ते छिद्य स्मात्॥बंध बंधने॥घञ्॥केन वायुना बध्यते वा॥ कबंधः स त्रिलेतुंडेकबंधोराक्षस्वामोरितिहैमः॥एकं १शा बाः शेरतेः त्रपृषोदरादिः॥छि तावोल्नव्य॥पितॄणां वनं॥पितृवनतिवा॥वनसंभक्तौ॥गवाद्यच्॥वनन प्रुस्कं नी रे निवासालय कानने॥ठे॥कणगति॥कण शब्दे॥कणेः मं प्रसारणं चेति कप्मन्॥कुणपः पूति गंधी समेवे पिचेति विश्व मे दिन्यो॥शव ति॥शवति॥शवगतौ॥अच्॥ हे मृतशरीरसेस्य॥१८॥

क्षप्यते ॥ गृह उपादाने ॥ गृह्णातिलपट ॥ ग्रे ग्रहह स्तु जास्तु त्रेवर्षा नियमने मजे ॥ वयरादिरत्ने मौ चस्तु वर्गा हरि पादपे ॥ उपग्रहस्तु

मान्वल्याम्स्तु पर्यो गेतु कुलने ॥ वंद्यते वंद्यते वा ॥ वदि अभिवादना दौ ॥ इनुडी ष ॥ त्रीणि ॥ कीर्यं ति ॥ त्र ॥ कृ विक्षेपे ॥ मिदादि पाग

दइ: दी घौ ॥ बंधनस्य आलयः ॥ अस्यंते अस्यति वा ॥ असु क्षेपणे ॥ अस्यतेरा भि रि तिवा ॥ अमदी मो ॥ कमो कारावधे निश्च

येव बलौ पत्रैरनावपि ॥ कारं तु भारहरौ लेच पुमान् स्त्रियां इत्यग्रसेवके ॥ बंधनं बंधनागारे हेमकारिकयोरपि ॥ म्हस्य स्त्री डी

तु: वाकुलकाठ रितिमुकुट स्तु पेट्टो द्वप ॥ प्राणां तेमि: ॥ अन प्राणने ॥ हल श्चे ति घञ् ॥ प्राणो हन्मारु ते बाले कामे जीवे

क्लीबे पण्यं... बंद्या कारा स्याद्बंधनालये ॥ पुंसि भूम्न्यसवः प्राणाश्चैवं जीवोऽसुधारणं ॥ स्त्री आयुर्जीवितकाल

लो नाजी वातु जीवनौषधं ॥ २० ॥ ॥ इति क्षत्रीयवर्गः ॥ ॥ निर्जे वल्ने ॥ पुल्लिंगः भूरिते वाच्यलिंगः पुंस्त्स्त्रि वाप्यसुष ॥

एवं भूम्नि स्त्री ॥ पंच वायुनां ॥ जीवनं ॥ जीव प्राण धारणे ॥ घञ् ॥ जीव: प्राणा निहृत्तो जीवंति कामौ वन्हि चासिं जित भूमि

षु ॥ नस्त्रि तु जीविते ॥ अस्य ताधारणं ॥ जीवनस्य ॥ राति ॥ इणगतो ॥ एते ति सि द्वत्वं तु सि ॥ जीवि तस्य कालः ॥ जीवाव हि

न्नं कालस्य ॥ जीवत्यनेन ॥ जी वप्राणधारणे ॥ जीवातुर स्त्रियां भक्त जीवनोषधौ जीवनस्य औषधां मृतसंजीवनौषधस्य ॥

॥ इति क्षत्रियवर्ग विवरणं ॥ ॥

ब्रह्मज ॥ ऊरोर्जाताः स्वरिरावयवाद्यत ॥ ऊरोजताः ॥ जनी प्रादुर्भावे ॥ पंचम्यामजातावितिडः ॥ ऊरव्याश्च ॥ अर्थः स्वामी वैश्यपयो विशं ति ॥ विशप्रवेशने ॥ क्विप् ॥ स्वार्थे ष्यञ् ॥ भूमिस्पृशं ति ॥ स्पृशसंस्पर्शने ॥ स्पृशस्पर्शने ॥ स्पृशोनुदके क्विन् ॥ भूमिस्पृक्कुर्सि मानवके वैश्ययोः ॥ षट् ॥ आजीव्यते ॥ अनेन ॥ हलश्चेति घञ् ॥ जीवृतिअनयागुरोरोश्चहलइत्यर्थः ॥ संज्ञायांकन् ऋकुचे ॥ जीवकः आरणं केपीतसार कृपणयोरपि ॥ कूर्चशीर्षे चपुंस्यादाजीविकामता ॥ त्रिषुसेवनेति द्वयाः ॥ जीविनोरादि

ऊरव्याकुरुजाअर्या वैश्याभूमिस्पृशोविशः ॥ आजीवोजीविकावार्ता वृत्तिर्वर्तनजीवने ॥ १ ॥

नुडिके ॥ द्वत्रिरस्यमस्य ॥ वृत्तेरच्चेतिणः ॥ वार्त्तानुवर्त्तनेवातिप्रारोग्यकृष्यामुत्स्यतयोऽतिःसारारोगयोः स्त्रीबमितिविश्वः ॥ वर्त्ततेनया ॥ क्तिन् ॥ वृत्तिस्तुवर्तनाजीवकौराक्यादिषुवर्त्ततेस्त्री ॥ इतिविश्वः ॥ वर्त्ततेजीवंत्यनेनल्युट् ॥ वर्त्ततीवामनेस्त्रीवंष्टवेस्त्री ॥ पेषणाध्वनोः ॥ नपुंसितुल्लनालायां तर्कपिंडेचजीवने ॥ तन्निश्चित्रिषु ॥ षट् ॥ जीवनोपायस्य ॥ १ ॥ ॥

कर्षणं ॥ कृष विलेखने ॥ इकुपादिभ्यः पश्चूवन्नपात्रय ॥ पाजरपश्वरो ॥ कर्मणि पराग ॥ तस्यकर्मभावव्यञ् ॥ कर्मणि ॥ तांकर्मभावेवाष्य
ञ ॥ कुनवणिगभ्यांचेतियञ्तत्पवर्गणिज्याच ॥ प्रत्येकजीवनोपाययविशेषस्यैकैकं ॥ सेवनं ॥ सेवृसेवने ॥ गुरोश्चहलइत्यः ॥ श्वुनो
वृत्तिरिवश्वनइववृत्तिर्वा ॥ हेपरावि ॥ तामनुवर्ततिस्य ॥ तदुक्तं ॥ श्वनोवृत्तिःस्मृतासेवागर्हितंतच्छूजन्मना ॥ हिंसादोषप्र
धानत्वादनृतंकृषिमनुरुक्तमितीति ॥ अनृतंकृषावसत्यंचेति ॥ अनृतंकृषावसत्यंचेतिरु॰द्व॰कर्षणस्य ॥ डंडनात्

स्त्रियांकृषिःपाशुपाल्यंवाणिज्यंचेतिवृत्तयः ॥ सेवाश्ववृत्तिरनृतंकृषिरुञ्छशिलंत्वृतं ॥ २ ॥

छितंछेघञ् ॥ शिलनं ॥ शिलतंछे ॥ कोघञ्वा ॥ संज्ञातपूर्वकत्वान्नगुणः उंछः ॥ कणशआदानंकणिशाद्यर्जनं
शिलमितिमाधवः ॥ अयतिरुंछतिवा ॥ निवृत्तेगत्यर्थेतिवा ॥ ऋतंकिं ऋतमुंछशिलंस्मृतंइतिमनुः ॥ पुमानुंछः ॥
शिलंकृतमितिवोपालितः ॥ श्लो ॥ २ ॥ ७ ॥ ॥

मृतं चामृतं च ॥ प्रार्थनादिक्रियोत्पत्कर्मणि चरिकैकं ॥ सत्यसहितमनृतत्वं ॥ शाकपार्थिवादिः ॥ वणिग्भावः ॥ द्वेवाणिज्यस्य अर्य
तेस्मा। ऋगतौ क्तः ॥ ऋणमाधमर्ण्ये इति नत्वं ॥ ऋणं देये जले दुर्गे इति हेमः ॥ परितउदंच्यते ॥ अंचु गतौ ॥ कृत्यल्युटो८८ ॥ इति कर्म
णिल्युट् ॥ ३ ॥ उद्ध्रीयते ॥ हृञ् हरणे ॥ धृञ् धारणे वा ॥ कर्मणि घञ् ॥ उद्धारः स्त्री द्व्युतोरणे ऋणे इति विश्वः ॥ त्रीणि अर्थस्य प्रयो
गः ॥ कुस्यते ॥ कुस संश्लेषणे ॥ कुसेस्तुं भो मेदेताः इतीदः कुसीदं वृद्धिजीवने ॥ वृध्याजीवे इति हेमः ॥ वृध्याजीविकाजीणि ॥

ऋतमुञ्छशिलं ज्ञेयं ... यथासंख्यमृतामृते ॥ सत्यानृतं वणिग्भावः स्यादृणं पर्युदंचनं ॥ ३ ॥ उद्धा
रोऽर्थप्रयोगस्तु कुसीदं वृद्धिजीविका ॥ याञ्चायासं याचितकं निमयादापमित्यकं ॥ ४ ॥

याचितेन याप्तिर्वृत्तिः ॥ अयमित्यया चिताभ्यां कक नौ ॥ एकं ॥ अपमानं ॥ मेङ्प्रणिदाने ॥ उदीचामाङो व्यतिहारे ॥ आ
ङ्गतिरिति समासः ॥ समासेनञ्पूर्वे इति ल्यवादेशः ॥ मयतेरिदन्यतरस्यामिति ईत्वं ॥ तुक् ॥ अयमित्यआत्तं अयमित्येतिक
कुन्निमापादिति भाष्यगुणे स्त्रियं इति पंचमी ॥ एकं परिवर्तनास्य ॥ ४ ॥ ॥

उत्तमर्णमस्य ॥ अधमर्णस्य ऋणी व्यवहारे धनस्वामी धनदातृ कर्मणः कर्मणोकैकं ॥ कुसीदशेके तिष्ठन् ॥ वृद्धिं धिंगजात्रयछ
तिगम्यमितिवक् ॥ वकिंवृद्धिभिभाव ॥ वृद्धिराजीवोजीवी कास्य ॥ द्वयो द्वारादिस्वालक्षोपवाहु षि च त्वारि ॥ ५ ॥ क्षेत्रमाजी
वोऽस्याकर्षति ॥ कृषिविलेखने ॥ एकं ॥ कर्षति ॥ कृषेर्वृद्धिः स्त्रो दित्वाभिति कुनर् ॥ वृद्धिप त्वेकार्ष कोपिण कर्षणां ॥ इक्
प्यादिभ्यः ॥ कृषिरस्यास्तिरजः स्कृष्या वितिबजेइतिदीर्घः ॥ चत्वारि ॥ व्रीहिशालीनांचभवनं क्षेत्रं ॥ व्रीहिशाल्योर्टक्

उत्तमर्णाधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात् ॥ कुसीदिको वार्धुषिको वृद्ध्याजीवश्च वार्धुषि ॥
॥ ५ ॥ क्षेत्राजीवः कर्षकश्च कृषिकश्च कृषीवलः ॥ क्षेत्रं व्रैहेयशालेयं व्रीहिशाल्युद्भवोचितं ॥ ६ ॥ यव्यंयव
क्यंषष्टिक्यंयवादिभवनंहियत् ॥ तिल्यतैलीनवन्माषोमाणुभङ्गाद्विरूपता ॥ ७ ॥ ॥

धान्यसामान्यस्य कर्मादिरस्त्रीत्वं त्रियोग्यक्षेत्रस्यैकैकं ॥ ६ ॥ यवानांयवकानांषष्टिकानांचभवनं क्षेत्रं ॥ यवयवकष
ष्टिकाद्यत् [illegible] ॥ एकैकं तिलानां ॥ माषाणां उमाणानामरगनां भंगाया ॥ भवनं क्षेत्रं ॥ विभाषा
तिलेतियत्खयोश्राप्यमाषीणां ॥ तप्यं ॥ औमीनं ॥ आणवीनं ॥ भंग्य ॥ भंगीनांति ॥ त्वादिभवनस्यप्रत्येकंद्व्यंद्व्यं ॥ ७ ॥ ॥

मुद्गानां कोद्रवानांच भवनं क्षेत्रं ॥ धान्यानां भवने इति खञ् ॥ आदिना गोधूमीनां कालापीनं कौलत्थीनं ग्रैयंगवीनं वा
णकीनमीत्यादि ज्ञेयं ॥ बीजेन सहकृतं कृष्टं ॥ कृञो द्वितीयशंबबीजात्कृषाविति डाच् ॥ ५८ संचतत्रकृष्टं च पूर्वकाले
ति समासः ॥ अबीजं संयन्तं बीजाकृतमिति स्यामी ॥ तन्न ॥ अभ्रतत्र ततज्ञावद्रत्यस्यानन्तुवृत्ते गछे ॥ सीतया संमितं ॥
नौवयोधर्मे ति यत् ॥ कृष्यते स्माकः ॥ हलेन कृष्टं ॥ मतजनहलात्करणजल्पकर्षे विति ॥ यत् ॥ हल्येन तुल्यते न तुल्य

मौञ्जीनं कोद्रवीणं दिशेषधान्यो द्भवसमं ॥ बीजाकृतं न सह कृष्टं संसीत्यं कृष्टं चहल्यवत् ॥ ८ ॥ त्रिगुणा
कृतं तृतीयाकृतं त्रिहल्यं त्रिसीत्यमपि तस्मिन् ॥ द्विगुणाकृते तु सर्वपूर्वशा स्वामी कृतमपीदं ॥ ५९ ॥

मितियतिं श्रीरो ॥ ६ ॥ निर्गुणांकृतं ॥ समो स्याया स्वगुणांताया इति डाच् ॥ द्व ॥ तीयं कृतं कृञो द्वितीये च डाच् त्रिगारं ह
ले न कृष्टं ॥ मतजनेति यत् ॥ रथ्यसीता हले भोयद्विधाति विधेः ॥ त्रिवारं सीत्या समितं ॥ यत चत्वारि वारत्र प्रकृष्टस्य ॥ द्वि
तीयकृष्टस्य ॥ द्वितीयाकृ द्विहल्यं द्विसीत्यं शामस्पृष्टि ॥ कारांभ्यामिति ॥ त्रः शंच शद्वि द्विती मकर्मणि वर्त्तते ॥ शंबकृतं
कृतो द्वितीये तिडाच् ॥ सरित संवाकृतमिति दंतां तेषु वर्गा देशानात्र तत्रच संबधेरप्यंतः संच्यते ॥ घञ् ॥ अज्वायं च द्विवाकृष्ट
स्य ॥ ५॥

द्रोणस्य वापः तस्य वाप इति वुञ्॥ आढकस्य वापः॥ आदिना प्रस्थस्य वापः प्रास्थिकः कुडवस्य वापः कौडविकः
खार्यादावित्यादिनायं च पर्थ पदः द्रोणाढकं च पचति संभवत्यवहरति पचतीति वा॥ द्रोणादि परिमितव्रीह्याद्यावपनयोग्ये
क्षेत्रे द्रौणिकेकं॥ खार्याः वापः खारीकः इकन् राकं॥१०॥ उप्यते आत्रोट चू पू वीजसंताने॥ ट्रेष्ठि व मि भारत्न॥ वप्रस्थाने पुमान् स्त्री रेणौ
क्षेत्रे पितरि इति विश्वः॥ वप्रः प्राकाररोधसोः क्षेत्रे ताते च परे रणाविति हेमः॥ के जले शिरसि वा दीऽस्यति इदं तादि अत्तुक केन जले

द्रोणाढकादिवापादौ द्रौणिकाढकिकादयः॥ खारीवापस्तु खारीक उत्तमर्णादयस्त्रिषु॥१०॥
पुन्नपुंसकयोर्वप्रः केदारः क्षेत्रमस्य तु॥ केदारकं स्यात्केदार्यं क्षेत्रं कैदारिकं गणे॥११॥ ॥

नद्यां यते इति वा॥ दवि दारणे॥ कर्मणि घञ्॥ केदाराद्यञ्चेति निर्देशादेत्वं॥ केदारो ना शिवे क्षेत्रे भूमिभेदालवाल्ययोरि
ति विश्वः॥ क्षयते धान्यैरत्रा॥ क्षि निवासगत्योः॥ ष्ट्रन्॥ क्षेत्रं भरतादौ भगा गयो॥ केदारे सिद्धस्थपतौ तोरिरिति हेमः॥ क्षेत्र
द्वारी रेके दारे॥ सिद्धस्थान कलत्रयोरिति विश्वः॥ त्रीणि केदाराणां समूहः॥ केदाराद्यञ्च वा कुञ्॥ क्षे - त्राणां समूह
हे तल्य॥ न ञ्॥ कवचिनश्च वात्के दः दारादपि चत्वारि॥१२॥ ॥

॥लोष्टति। लोष्टसंघाते॥ पचाद्यच्॥ पुंस्त्री गोप्यमं॥ लोष्टः श्रोष्टे पि लोष्टः स्यादिति वोपालितः॥ लिप्यते॥ लिरपतिवा लिरण्यते॥ बाङ्
लकाकु सत्वादयश्चेति मुकुटेस्तु अपाणिनीयः॥ हे॥ कोटिभेनाभे अन्येरगाश्यपति॥ कोतनुकरणेः॥ गस्तुपीतिवा॥ लोसादि लोष्ठः
लोष्ठानां भेदनः॥ हेंगे तिख्यातस्य॥ प्रविश्यते अनेन॥ अज गतिक्षेपणयोः॥ ल्युट् श्री मायाविति वान॥ नुद्यते अनेन॥ नुदव्य
थेने॥ दाम्नीति षट्॥ तोअंतु प्राजनेवेणु केपिवेति विश्वः॥ त्री॥ णी वृजभादिप्रेरणदंडस्य॥ खन्यते अवदार्यते अनेन॥ ख
नखनेने॥ अत्रिं ख्राध्वेतिइत्र॥ दविदारणे॥ रपंतः ल्युट्॥ हे॥ १२॥ दीप्यतेन॥ दा लवने॥ दाम्नीतिष्ट्रन्॥ लूयते अने

लोष्टानि लोष्टकः पुंसि कोटिशो लोष्टभेदनः॥ प्राजनं तोदनं तोत्रं खनित्रम वदारणं॥१२॥ दात्रं लवित्र-
त्रमाबंधो योत्रयोक्त्रमथो हलं॥

न॥ ष्ट्रन्॥ अत्रिं तिरकः॥ हे॥ आबध्यतेऽनेन॥ बंध बंधने॥ हलजश्चेतिघञ्॥
युज्यते युज्यतेऽनेन वा॥ ष्टू मिश्रणे॥ युजिर् योगे॥ दाम्नीति ष्ट्रन्॥ त्रीणि वृषादेर्गलेमुगबंधनस्य॥ फलति॥ ञि फला
विशरणे॥ अच्॥ फलं हे तु कृते जाती फले फलक सस्ययोः॥ फलायसं चक का लेशस्त्रायेस्तु धिलाभयोः फलिफ
लीन्यामिति हेमः॥ स्वामीतु हलमिति पवित्वाद्दलप्रकरणमारब्धमिति व्याख्यात॥ इ गायाति गं तेनिराद यइति म्म
सः॥ स्वामी तु मिश्रांतादुणा अस्मादिति विरूहत्व तिरीय मितिम्हद्त्यां तपावं ॥ ॥

कुटति॥ कुट कौटिल्ये॥ कुन्॥ मुकुटस्तु कुटयति छिनत्ति॥ कूट छेदने॥ इगुपधात्कः॥ कुटं ततः स्वार्थे कन्॥ इति कन्
॥ द्वौ घादिमत्यते॥ अत्र पचाद्यच्॥ जुवि तोमनुकः॥ रूपं तस्येगुपधत्वाभावात्॥ फालयति॥ ञि फला विशरणे रूपं तादृश
फालं तत्कृतौ॥ ली वंसी रोम करोति पुंसि शंकरस्त्री रिराे॥ कृषति॥ कृष विलेखने॥ कृषि वक्र्योः किकन्॥ कुतिम्बक
षकः स्वामी तु शिल्पिति पुष्क त्रित्याह। तन्न पाणिनि शिल्पित्वाभावात्॥ परिशिष्टानां च॥ कृषि काकृति कौ फाल कुद्दाल कृषका
विति तु ज्ञातस्त्रियामपि कृषकः॥ पुंसि फाले स्यात्कर्षके त्वभिधेयवदिति विश्वः॥ पंचापि फालस्येति कलिंगः॥ द्वयं यवकाष्ट

॥निरीषं कुटकं फालः कृषको लांगलं हलं॥१३॥

फालो निबध्यते तस्य॥ अंतं द्वयं तु फालस्येति स्वामी॥ लिंगति॥ लिगि गतौ॥ बाहुलका त्कालच् दीर्घश्च। लांगली तोयपिप्पल्यां
ली व नु कुसुमांतरे॥ गोदारणे तु रणराजगद्दरान्तु विशेषयोः॥ हलति॥ हल विलेखने॥ अच्॥ ज्वलिति रोध्व लो मिदा
न्॥ फालवडः सीतेति विक्रमादित्यः॥१३॥ गोभूमिं दारयति॥ स्फुट्॥ गोभूमिं दीर्यते नेन करणे ल्युट्॥ नंद्यादि
त्वाल्लु वा इति मुकुटः॥ तत्राप्यांकर्तरि विधानात् करणे असंभवात्॥ सिनोति सीयते वा॥ षिञ् बंधने॥ ॥

तुसिनिवीनांदीर्घश्चे तिकत्वंदीर्घत्वंच॥ हलतिगमकरोसीरावितिदंत्यादौरसभः सीरस्यादंशुमालिनि ॥ लांगले पिहिहैमः चवा
रिलाम्यते अनूवा॥ शाम्यतेउपशामेअघ्या युगस्यकीलः स्वार्थेकन्॥द्वे॥ ईषेषी इत्यारोप्यम्वये॥ इगुपधेतिकः॥ ग्रभ्रुरीकरयोरिशाः
स्त्रियां लांगलदंडके इति तालव्यांतेनुरभसोप्यहः॥ स्वामीतिनुद्वेवस्यादीशाहलदंडकेइतिविश्वः॥ ईषते॥ इगगत्यादौ॥
इगुपधेतिकः॥ उभययत्नकरणागुरोश्चेत्योवाइषायेषामंजुषेतिमुकुटन्यांतेचंद्रगोमी लांगलस्यदंडः॥ द्वेहलयुगयोर्मध्यकाष्ठस्य
॥सीमते॥ षिञ्बंधने॥ क्तः॥ पृषोदरादिः॥ स्यतिभुवोपोअंतकर्मणिबाहुलकात्क्तः॥ तन्न॥ पुमांस्त्वात्वमितिमुकुटः॥

गोदारणं चसीरस्त्वथशम्यास्त्री युगकीलकः॥ ईषालांगलदंडःस्यात्सीतालांगलपद्धतिः॥ १४॥

द्यति॥ स्यतिः॥ मास्थेतिविशेषविहितत्वेनबाधात्॥ सीतालांगलरेखास्यात्तोर्मगांवजातकीतिदंत्यादौरभसः॥ सीता
जनकजागंगाभेदयोर्हलपद्धताविति हस्वादौहैमः॥ शेतेस्म॥ शीङ्स्वप्ने गत्यर्थेतिक्तः॥ शीतातरभसः सरितिलांग राम
लबद्धतोचशीतालद्र्वगनभगिषोसहधर्मिण्यांच॥ शीतस्कंदहिमयुगेचतदविन्वितेत्व शीतोदभसेचबकबारतरीच २२७
इइतितालव्यादौधरणि॥ लांगलस्यपद्धतिः॥ द्वे॥ १४॥ ॥

मेध्यं तेपन्नावोत्र ॥ मेधसंगमे ॥ इन् ॥ स्वामीतु मेधिरिति ॥ तत्र ॥ मेधृ संगमे वेति धातुर्वोध्यः अश्नुते ॥ अशु उण् ॥ व्याप्नोति क्षवा
मे ल्फुरा ॥ आशु ॥ स्तुव्री हि ॥ शीघ्रमेधारिति हेमचंद्रः ॥ वर्द्धत्युपच मंगाच्छति ॥ वृहि वृद्धौ ॥ इगुपधात्किदिति कन् ॥ पृषोदरादिः
व्री मते ॥ खीडग त्वा ॥ बाकल्नकाद्धिंष्का ॥ पाटंल्नातिकः ॥ पाटतो वरणो ऽस्यास्ती तिवा ॥ त्वरण बीज लु रुपामाको व्रीहिराशुव

पुंसि मेधिः खले दारु न्यस्तं यत्पशुबंधने ॥ आशु व्रीहिः पाटलः स्यात् शितशूकयवौ समौ ॥ २५ ॥

पाटल इति क्लीबसाम्स ॥ आशुः स्यात् व्रीहि शीघ्रयोरिति रत्नमालायामपि क्लीब ॥ पाटलो व्रीहिराशुश्चेति नामत्रयं
आशु नामा व्रीहिः पाटलश्चोच्यते इति नामद्वयमिति सुभूतिः ॥ आशु व्रीहौ पाटलो नाम्नेतरत्र क्लेत्य लिंगवानीति तु
त्रः ॥ त्री शि पष्टिकादेः ॥ सितं शूकं यस्य ति मध्यतालव्य ॥ हि तालव्य इति पामर्द्र यस्वामी पोति ॥ शूयते वा ॥ अच ॥ यवो
धान्यभेदः कुक्कतावितिहेमः ॥ हि ॥ २५ ॥ ॥

तकति ॥ तक्यते वा ॥ तक सहने हसने ॥ बाहुलकान्मओ लंच ॥ अपक्वयवस्यैकं ॥ कलमयते ॥ अय गतौ ॥ अरण्यकं
वा तं जाति आत इति कः आत इति स्तुगीति मुकुरः ॥ तन्न ॥ त्रि॥ ति पूर्वे विदितस्यस्तुकु ॥ क अप्रसंगात् ॥ सती जीवेरन्नः प्रभुःस
ज्ञायामिति समासः ॥ हलदं तादित्यलुकु ॥ सती मं वा युं करोति अन्ये म्योपी तिड ॥ अष्टज्ञाघरि सती नकी पी तिमा धवी ॥ हरति

तो कास्क तत्र हरितेक ल्नाय स्कसती नकः ॥ हरे रणुखंडि कौ चास्मिन्कोर रूषस्क कोद्रवः ॥ २६ ॥

रु मक कुर्यो मे रणुः ॥ खंडोस्यास्ति ॥ अत इति वना वि ति वन् ॥ कल्नाय स्कि कटः ॥ प्रोक्तः सती नो व कुलीमतः ॥ ह
रे रणुरे कटो ज्ञेय इति व्याडिः ॥ हरेरणुस्त्री रेणुकायां सन्तु पुंसि सतिलक ॥ इति भसात् लुं सि ॥ चत्वारि ॥ कोरं रूषयति
दूषकैवै क्रत्ये ॥ रापंतः कर्म रापरण ॥ कोतिक वतेवा ॥ कु शब्दे ॥ कुङ् शब्दे विच् ॥ द्र वति द्रु गतौ ॥ अच ॥ कौश्चासौ
द्रवश्च केनवा पुनाद्र वति षोढू ॥ २६ ॥ ॥

मंगल्लेसाधुः तत्रसाधु रिति पत्व॥स्वार्थे कन्॥ मस्यति॥ मस्यते॥वा॥मसी परिणामे मसे श्चे त्युरन्॥ममेऽरत्निरिति कुरानिदी
र्घमघोपि॥खर्जि पिंजादिभ्य॥ऊरोलचावितिऊरइतिमुकुटस्त्वपाणिनीयः॥विरणायां व्रीहि भेदे वमसूरमसूराश्चियो॥मसू
रमसूरो पुंसि द्ववेतावपि चैतयो रितिरभसः॥६॥मंकति॥मंक्यते वा॥मकि मंडने॥बाहुलकादुष्टन् मभावश्च॥तिष्ठतिष्ठागति
निवृत्तौ कन्॥मकुष्ठश्चासौ स्थकश्च पूर्वपदादिति षत्वं॥मुकुटस्तु आद्यं च मुकारमाह मिनोति॥डुमिञ् प्रक्षेपणे॥म
गशीलुः मयुं श्चासौ स्थकश्च॥मुकुटस्तु॥मयगतौ॥पुंसि तिघ॥मयोगं तातस्य स्तकः प्रतिबंधकः॥ष्टक प्रतिघाते॥पचा

मंगल्यकोमसूर- रोथमंकुष्टक मयोष्टकौ॥वनमुद्गे सर्षपे तु द्वे तंतुभकदंबकौ॥१७॥

द्यच्॥ मपस्तेस्य स्तकोमपष्टकः॥नेनु क्रोवर्णे विकारइत्याह॥तत्र मयतेइत्युचितत्वात् धोप्यमुक्तस्य स्तकर्तव्यं
विधानात् वनस्यमुद्गः॥त्रीणि नोडइतिख्यातस्य॥सरति स्नेहो अस्मात्॥स्रुगतौ॥सर्तेरियः॥युक्तेत्यपः॥सुगागमश्च॥
सर्षपः स्यात्सरिजयः॥कटुस्नेहश्च तंतुभइति त्रिकांडशेषः॥तंतुनाभाति॥भादीप्तौ॥सुपीतिकः॥स्वामीतुदति॥
तुदभइत्याह बाहुलकादुमच्॥पृषोदरादिः कं रति॥कं दयति वा॥कदि हिंसायां॥कदि आह्वाने रोदने च॥कक
दिकष्टिकटिभ्यो वच॥अभित्यचान्तेनुम्॥स्वार्थे कः॥त्रीणि॥१७॥

अ॰ टी॰ २२९ सिद्धार्थोऽस्मात्॥ सर्षपः॥ सिते तस्मिन् रक्तधौ भूत तावान इति रभस॥ सिद्धार्थस्तु पुमान् गौरा स्य सिंहे च सितसर्षपे इति विश्वः॥ एकं॥ गुध्यति गुध्यते वा॥ गुध परिवेष्टने॥ गुधेरूमः॥ गोधूमो नागरंगस्याप्योषधी व्रीहि भेदयोः सुष्ठु मन्यते॥ मन ज्ञाने॥ अच्॥ गो धूमः सुमनौ समौ द्वितिरभस॥ द्वे यौति॥ यु मिश्रणे॥ कृतादिभ्यो वुन्॥ ततः प्रज्ञादिभ्यो ण्॥ कुल्ममस्यास्ति॥ मषि परिणामे॥ कर्म ण्यण्॥ पृषोदरादिः दंत्यांतः इति मुकुटः॥ कुत्सितो माषः कुल्माषो यावकः॥ पुंसीति मूर्धन्यांते रभस॥ कुल्मा

॥ सिद्धार्थस्त्वेष धवलो गोधूमः सुमनः समौ॥ स्याद्यावकस्तु कुल्माषश्चणको हरिमंथकः॥१८॥

सोऽर्द्ध स्विन्नोपवादिरिति स्वामी॥ ष्टक स्वन्नोपवादिरिति रक्षितादयः॥ द्वे॥ चणप्ते॥ चण दाने॥ कुन्॥ हरिणां मंथं जनय राम
तीति मुकुटः॥ तन्न हरिमंथज इति पाठस्य सांगत्यात्॥ हरिभिर्मथ्यते मंथ विलोडने॥ कर्मणि घञ्॥ स्वार्थिकः कः॥ द्वे॥१८ २२९

निष्कलस्तिलः तिलान्निष्फलान्॥ पिंजयेद्वोढे॥ तैलहीनतिलस्य जर्तिलो पिजतिलः कथ्यते॥ सङ्गिरस्तन्यग्नकत्तीलः कौति॥ टुक्षु
शब्दे रपर्यअच्॥ स्तुधाममभिजनयति॥ नंद्यादिः स्तुतमभिजनयतीति स्वामी॥ राजतीति राजयतिवा॥ कृन्॥ कृत्तोवासंज्ञायां कः अ
सुरस्पर्यं॥ अरणे सुरस्पर्यं॥ अरण अस्यतिवा॥ असेतुरन्तु॥ प्रज्ञाधर॥ पंचराइ इति ख्याताय्याः॥ १८॥ कं अगति॥ अगि गतौ
रपं तौवा॥ म्लग द्यादित्वात्कुः॥ शाकं सुखं गच्छति॥ गम्लृ गतौ॥ मितद्वादित्वाड्डुः॥ एवं प्रियं गच्छति॥ हे अनतति॥ अतसा

यौ तिलौ तिलपेजश्च तिलपिजश्च निष्फले॥ स्रवः स्तुधाभिजनतो राजिका कृष्णिका सुरी॥ १९॥ स्त्रियौ कंगु
प्रियंगुद्वे अतसी स्यादुमा क्षुमा॥

गे तत्पग मतेअत्य विचभीत्य मच्चरे॥ गौरादित्वात्॥ नुं शिवं॥ माति मिमीतेवा॥ मामाङ्
वामाने॥ आतोनुपेति कः॥ अवते॥ कृ यतेवा॥ उङ् शब्दे॥ बिभाषतिल माषोमेति निपातना नाकइ तिवा॥ उमा तसी हैमवती द्वा
अकार्ति कांतिषु॥ क्षौति॥ क्षुयते वा टुक्षु शब्दे॥ बाऊलकान्यकु॥ अति स्लुसुकृस्निति मन्वासंज्ञा पूर्वत्वात्स्वरा गुराः क्षुवते॥
इतिमुकुटस्य प्रमादात्क्षौ तेरादादि कत्वात्॥ क्षुमात मानीलिकमेरितिविग्रहः॥ क्षौ॥ इ॥ मायास्कलाभानुला॥ ॥

अ.टि.टी. मातुलामानयति। अनप्राणनेगतोच्च। कर्मण्यण्। ङीप्॥ मातुलस्याथं तूरस्य स्त्री वा मातुलोपाध्याययोर्ङीषानु
२३० कौ भज्यते अनया वा। भंजो आमर्दने॥ अकर्तरि चेति डलश्चे वा घञ्॥ तरंगभेदयोर्भंगो भंगा त्वास्य शाणाक्ष्ययेइति रुद्रः॥ है
माणाख्यशस्यभेदस्य व्रीहिविशेषः॥ अणति॥ अण शब्दे॥ अणश्चाधान्ये इति हिलुः॥ अणु प्रत्यये॥ रिति हेमचंद्रः॥ एकं
वी भेनेति ख्यातस्य॥२०॥ किंचित्तवा शृणाति॥ शृ हिंसायां। किंजरयोः श्रिणः इत्यण्॥ किंशारुत्रयं धान्यस्य शूके शोरपिंचे इति हैमः

मातुलानी तु भंगायां व्रीहिभेदस्त्वणुः पुमान्॥२०॥ किंशारुः सस्यशूकं स्यात्कणिशं सस्यजं अस्य मंजरी॥

सस्यशूकं इति मुकुटः॥ हिमवादयस्तस्य॥ कणमः करणः संत्यस्य॥ लोमादित्वाच्छः कणिशं त्वाव पतंञ्पतिवा॥ शीतन्न राम
करणे॥ आतोनुपेति कः॥ कणिशोधान्यशीर्षकइति ताकलव्यांतेरत्न कोशः॥ सस्यमंजरी॥ हे॥ धाने पोषणे साधु २३०
॥ तन्न साधुरिति यत्॥ धान्यव्रीहे धान्याके इति हैमः॥ व्रीणाति॥ व्रीणाति व्रीकरणे॥ व्रीहिशाल्यु ठगाति॥ ॥

ज्ञायकानुक व्रीहिः सामान्यधान्यस्यास्तुधान्येच पुंस्ययमितिविश्वः ॥स्तंबंस्तकृतोरिन्न व्रीहिसादश्च यन्तुंस्त्वं त्रीणिधान्यसा
मान्यस्यातियत्पत्रवोष्टागाति निवृत्तो॥स्तुःस्तोबजबको॥आदिनाव्रीहियवादिःस्त॥गवनं॥गुड्शब्दे संपदादिःक्विप्॥तुकृ
॥गुतंतिष्ठ॥छूंछेदने॥आतोनुपेतिकः॥२१॥नलत्यनेन॥नालयतिवा नलगंधोद्स्तस्त्रेतिघञ्॥अज्याऽडलयोरेकत्वे
गौरादिः॥नाडिकुडनचर्यामांघटिकागंडद्भूर्वाःयोः नाले व्रणांतरे स्नायाविति हेम॥नालंकांडेमृणालेचनालीरक्त

धान्यं व्रीहिःस्तंबकरिःस्तंबोगुच्छस्तृणादिनः॥२१॥ नाडीनालंचकांडोस्यपलालोस्त्रीसनिष्फलः॥

कर्षं बंके इतिवा॥ करगाति॥ करगरवा हे॥जमं॥ताड्ः बाकुलकादीर्घः॥कारप्तेवा॥कांडोनालेधनेवर्गेऽस्कंधेवस
रे रसे॥रह स्लाघांतुच्छस्तबे इतिहेमः॥अस्यगुच्छस्य॥त्रीणि॥पलति॥पल्यतेवा॥पलगतौ तमि विशि बिशि॥मृणिकुलि
कणिपलिशियोबिम्यः॥कालन्॥पलमलतिवा॥अलम्भ्रषणाशे॥अरण्यस्काडः॥ ॥

ण्हाति गिरतिवा ॥ गृह्णाति निगरणेवा ॥ अच् ॥ कडस्य गरः कडंगर इति निर्देशान्मुम् ॥ मह ॥ कुड इति ॥ कडमदे ॥ क्विप् ॥
कडं च तदंगं च ॥ कडंगं राति ॥ रादाने ॥ कः ॥ कडंकरे मिश्रदन्त्यावेकत्रम् ॥ धान्ये बुसति ॥ बुसति ॥ बुस उत्सर्गे ॥ इगुपधेति
कः ॥ बुषं वेष तुषार तोषादितिषभेदान्मूर्धन्यांतमपि ॥ द्वि ॥ धान्यस्य त्वक् ॥ तुष्यति ॥ तुष तुष्टौ ॥ इगुपधेति कः ॥ तुषस्तु धान्यत्वचि
विभितके ऽपि इति हेमचंद्रः ॥ द्वि ॥ २२ ॥ श्यति ॥ शो तनूकरणे ॥ उलूकादयश्चेति साधुः ॥ श्लक्ष्णाग्रं च तत्तीक्ष्णाग्रं च तदग्रं च ॥ श्

कडंगरो बुसं क्लीबे धान्यत्वचि तुषः पुमान् ॥ २४ ॥ शूको ऽस्त्री श्लक्ष्णतीक्ष्णाग्रे शमी शिंबा त्रिषूत्तरे ॥

को तु तुक्तो ऽस्त्रशृंगयोरिति विश्वः ॥ किंशारौ सस्यशूको निर्दिष्टः शूकधान्ययोः ॥ शमी धान्यभेदार्थे वा पुनरुक्तः ॥ शाम्यति
॥ शमु उपशमे ॥ अच् ॥ गौरादिः ॥ शमी सक्तुफलायां च शुष्कशिम्बे ऽपि ॥ समति ॥ षम वैक्लव्ये ॥ उल्कादयश्चेति सा
धुः ॥ शिंतीति ॥ शिञ् निशाने ॥ तालव्येशकादिरिति स्वामी ॥ द्वि ॥ स्त्री मितिस्वरव्यतायाः ॥ उत्तरे बकुलीकृतांताः ॥ ॥

ऋध्यते स्म ॥ ऋधु वृद्धौ क्तः ॥ ऋद्धं संसिद्धमधिकं वा ॥ ऋद्धं संपन्नधान्येषु समृद्धे तु नाद्यवदिति विश्वः ॥ आवसीयते स्म ॥ षोऽन्तकर्मणि क्तः ॥ अवसानं प्राप्तं संपन्नं वा ॥ राजा भीमा छादितं वा ॥ तत्रावस्यते स्म ॥ वस आच्छादने ॥ अवसितमृद्धे ज्ञाने इति विश्वः ॥ मृ कुटस्कछ ॥ महीनानंतरमपनीतत्लणस्य ॥ बहुलीकरणयोग्यस्य धान्यराशेः ॥ पूयते स्म ॥ पूञ् पवने क्तः ॥ पूतं त्रिषु पवित्रे स्यात् ते बहुलीकृतेऽपि इति विश्वः ॥ बहु मानं लाति ॥ कः ॥ अबहुलं बहुलमकारि बहुलीकृतं

ऋद्धमावसितं धान्यं पूतं तु बहुलीकृतं ॥२३॥ माषादयः शमीधान्ये शूक
धान्ये यवादयः ॥ शालयः कलमाद्याश्च षष्टिकाद्याश्च पुंस्यमी ॥ २४ ॥

कृतस्य ॥२३॥ मुद्गो माषो राजमाषः कुलत्थश्चणकः स्तिलः ॥ कलायो तुवरश्च वीरस्तिलि शमीधान्यगणः स्मृतः ॥ इति रत्नकोशः ॥ आदिना गोधूमादिः ॥ शाल्यते ॥ शाल श्लाघायाम् ॥ डलयोरैक्यं ॥ शाल्यते ॥ शोणे शाल्यते ॥ शाला कलने ॥ शालयः ॥ तः ॥ अच् ॥ षष्टिरात्रेण पच्यन्ते असी माषाद्याः ॥२४॥

तृणा॥ धान्यानि॥ अकृष्टे त्पन्नत्वात् तृ॥ निश्चीयते॥ तृन्नू करणे॥ नैव धान्येऽइति घञ्॥ उपसर्गस्येति दीर्घः॥ बकु वचनेन श्यामाका दिग्रहः॥ स्याल्लिवारो वणिजके वास्तव्येपिच दृश्यतेऽइति विश्वः॥ छे॥ गवा जलेन तत्र्रवा रायते॥ एघवृद्धौ॥ मृगय्यादि त्वात्कुः स्वार्थे क त्वा॥ गवेधवार्थं दीयते॥ रद्ध॥ तेस्या॥ देड्ःरक्षणे॥ मृगय्यादि त्वात्कुः ननु ओदकारस्य ङः तनुत्पनुषे कृतीत्यनुकु॥ गवेडु रित्यादमुकुटः॥ छे॥ अयोग्रेस्य॥ मुस्यति॥ अनेन वा॥ मुष खंडने॥ वृषादि स्पश्चेकलन्॥ मुसलं स्यादयोग्रे चफेनसकयोः स्त्रियां॥ तालमूल्यारखुपर्णी॥ अग्रहणो धिकरणीति विश्वमेदिन्यौ॥ छे॥ उदूर्ध्वं चत स्वं चकुर्धं खलति॥ आतोनुपेतिकः॥ छेषोद

तृणधान्यानि नीवाराः स्त्री गवेधुर्गवेधुका॥ अयोग्रं मुसलोऽस्त्री स्यादुदूखलमुलूखलं॥ २५॥ प्रस्फोट
नं शूर्पमस्त्री चालनी तितउः पुमान्॥

रादिः॥ उदूखलं गुरुगु जौ स्यादुलूखलेपि तद्द्वयोः॥ २५॥ प्रस्फोट्यतेऽनेन स्फु टविकसने॥ करणे ल्युट्॥ शूर्पयति शूर्प्यतेऽनेनवा॥ शूर्पमाने अच्॥ पुंसी तिधाको॥ स्तु भग्नांनं किंसानुस्तृशो स्तुकमितिश भेदात्त्वा त्व्यादिः शूर्ये चेति॥ पो व दंत्यादिः शूर्पे चेति॥ पावर्गे दंत्यादिरपि॥ छे॥ चाल्यते॥ न माबा चलगतौ॥ णिपतः ल्युट्॥ स्तुङ्वर्ग कुसमो पेतं॥ चालनी तितउः स्मृत इति कात्यः॥ तनोति॥ तन्यते वाऽनेन वा तनु विस्तारे॥ ततो तेर्डउः॥ सत्वलाचालने पतितत्वप्रो

[illegible]

सीव्यतिस्म ॥ षिकुर्नंतुसंताने । कः ॥ स्फोरितृ ॥ अकर्त्तरिचेति घञ् ॥ स्योनश्चसेवा विति मुकुटः ॥ तन्त्रोरणादेकोनस्युतश्च सेवका वि
ति ॥ रभसः ॥ प्रसेवस्तु वीणायाः स्फ तयोर्दतः वितिहेमचंद्रः ॥ वस्त्रशाणादिनि र्मितस्य ॥ प्यैले तिरव्यातस्य ॥ कंड्वते । कंडि भेदने ॥ परी
काडि कंडि न्यआलच् ॥ पिटति । पिटशब्दसंख्यानयोः ॥ कर्म कर्त्तरी गुपेति कः ॥ कतिपिटकोपि पिंडइतिस्वामी ॥ तन्न ॥ पिंडते
। पिडि संघाते ॥ कर्मणि घञ् ॥ पिंडो बालेकलेसांद्रे देहागारैकदेशयोः ॥ देहमात्र निवापे च गोल सिल्हकयोरपि ॥ २७ ॥

स्फटपृषे बोकंडोलपिंडोकटकिलिंजकौ ॥ २८ ॥

क्रकुप्येचपुंसिस्यात् ॥ ॥ कौबमाजीवनाय्यसोः ॥ पिडान्नु पिंडनगरे ॥ जावूस्तुरज्जुर्निदूयो ॥ वंशादिनि र्मितभांडस्य ॥ कटति । कटेव
र्षावृ ॥ अच् ॥ कटः श्रोणौद्वयोः पुंसि कलिंजतिरस्ये वके ॥ वासमये गजगंडे पि पिप्पलीतु कटीमता किल्यते ॥ अनेन ॥ किलस्वेत्य
कोडनयोः ॥ उणुपधात्किदितिः ॥ येन्नथवीरणादि ॥ कलेजतिः ॥ जनी ॥ पंचम्यामजाताविति डः ॥ पृषोदरादि ॥ तत्पुरुषे
कृतीतिहित्वमयामाअलुगितिमुकुटः ॥ तन्न ॥ कृ [illegible] विरोधविधानात् ॥ समानाविति पूर्वेस्त्रिषण्पचेति ॥ २८ ॥

अ॰ टि॰ टी॰ रसाः संत्यस्यामनुप ॥ पाकस्य स्थानं मद्दप तदन स्थ ॥ अनो रसाय इत्यादिना छच् ॥ मडदतो ऽस्येति स्वामी । तन्न । अनो रमाय इति
२२३ तत्तुनुघस समा सांतो मांतो पत्यास विरोधात ॥ त्री लिपुर ः पू जि ता ॥ ः गौम्र्ह मि ः पुरोगा विगोरत हितेरच् ॥ तस्यायंतस्येदमीत्य
ण । मह ॥ पुर ः प्र थमं या च्यवस्कणुगो नेत्तमस्य पुरोगु ः ॥ गोस्त्रियो रिति ह्रस्व ः ॥ ततः प्रज्ञायण ॥ तस्याध्यक्षः ऽ मडानसाधिक
तस्य ॥ श्रो भना आ मोय स्मित ॥ क कुहूरित्यः ॥ कुमुसुम्पक्षे त्वयो अतञ्ञत ॥ सब तिरसं ॥ णु प्रसवारो ॥ सुस्ट भ्यां तिस्त्रे ति

समानौरसवत्यां तु पाकस्थानमहानसे ॥ पौरोगवस्तदध्यक्षः सूपकारास्तु बल्लवाः ॥ २७ ॥ आरालिकांधसिकाः सूदा औदनिका गुणाः ॥

सोदीर्घश्च सकुसुनं । किं स्रौत्यपाणिनीयं ॥ सूयं करोति ॥ कर्मण्यण ॥ वल्लनं । वल्लसंकरणे ॥ वल्लन्ती ःसौ श्रौ वाप्रीतो ॥ भावे
घञ् ॥ वल्लौ स्या स्त्रि ॥ अन्ये भ्यो पी ति वः बल्लवंवा तिवा ॥ आतो नुपे तिक ॰ वल्लव ॰ सु ॰ ॰ ॰ भीमसेने वगोऽहि इ तिविश्वः ॥ २ राम
७ ॥ अरालं कु टिलं चरंति ॥ चाः रती ति वक् ॥ अंधो भक्तं शि ल्पं येषां शिल्पमिति ठक् । सूदं तिह्वा गारी न् ॥ सूद हिंसा यां ॥ अ २३३
च सूदस्तु कथितः सूपकारे च व्यंजनांतरे इति विश्वः मेदिन्यां ॥ ओदनं शिल्पं येषां शिल्पमिति ठक् ॥ गुणायते ॥ ॥

गुणानिमंत्रणे ॥ अहंतः अत्र ॥ गुरोर्गर्भाणां गोमौ व्यामिश्रधानिरूपादौ सुदरं धिमे ॥ त्यागेशो मीदिसंख्यादिम त्वाद्योह त्रिरज्जुरुषु ॥ सु
का दावपि कुर्वां चसस आद्य इयं व्यंजनकारस्येति स्वामि ॥ अपूपाः पराप्पमस्या तदस्य पराप मिति ठकू ॥ कंदो सांकृतसंस्कृतं भक्ष्याद
त्यरम् ॥ कांदवं पराप्पमस्य ॥ ठक् ॥ भक्तं करोति कर्मराणपराणः ॥ त्रीणि इमे पौरोगवास्य ॥ २६ ॥ अष्टमनाप्यं तोत्र ॥ शाकं ध्याति
॥ अष्टमं तमस्तु मेचु ख्यामरणेन वधावपि ति विश्वः ॥ अप्यंक्ते तिपाके अस्त नामंतो अत्र ॥ ज्ञेतूधीयते त्र ॥ धातोल्युट् ॥ उद्ध
नमुच्यते वाच्यलिंगं ॥ चुल्यां नपुंसकमिति विश्वः ॥ उद्धानमिति पाठे ॥ उतधमायते ऽत्र ध्मा शाध्दहो ल्युट् ॥ अधिश्र

आश्विकः कांदविको भक्तकार इमे त्रिषु ॥ २८ ॥ अष्टमं तमुद्धानमधिश्रयणी चुल्लिरंतिका ॥ अंगारधातिकां
गार शकट्यपि द्वसंत्यपि ॥ २९ ॥

ण पाके ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥ ७ चुल्यतेत्र ॥ चुल्ल भावकरणे ॥ इन ॥ चुध्यते ऽत्रा
ग्निरिति ता ॥ चुल्ल हेरणे ॥ बाहुलकाल्लिकू ॥ कृदिकारादिति वा ङीषू ॥ अंत्यते ऽत्र अति बंधने ॥ ण्वुल् ॥ अतिके निकटे वात्क्ष
निंगंल्ली शोभनौषधौ ॥ चुल्ल्यां ज्येष्ठ भगिन्यां च नाद्योतं का कीर्त्तितेतिका ॥ पंच [illegible] धीयंतेस्प ॥ धायोल्युट् ॥ टिड्ढे ति ङीप
कम् ॥ अंगाराणां शकटी ॥ हसंति हसड हसने ॥ नव स्नात स्नानो रि ति नुम् ॥ हसंत्यगारधान्यां च मल्लिकाशा किनी मिदो रिति वि
ध्वः ॥ २९ ॥

॰ क्तत्य ल्युट् इति ल्युट् ॥ टिट्टि तिडीषू ॥ चत्वारि चोरसीति ख्याताय्या ॥ अंगति ॥ अगि गतौ ॥ अंगिमदिमंदिभ्य आरन् ॥ अंगमित्यपी
वा ॥ अक गतौ ॥ कमेरप्यरन् ॥ अंगारमुल्मुकं ल्मुकेन स्त्री पुंलिंगस्तु मही स्मृत इति विश्व ॥ रक्तं । लानं । ज्वालाने क्तः ॥ नलातमस्य ॥ ओषति ॥ उ
ष दाहे ॥ उल्मुकदर्वीतिसाधुः ॥ द्वे अर्धदग्धकाष्ठस्य ॥ त्रयो विपर्यायाइति मुकुटः ॥ अंच्यंते त्रवा ॥ अविशाखे अंबरीषइति साधुः
शिरीषाद य इति ... लीयं ॥ अंबरीषपुत्र पोषरीषधमिति पभेदान्हृद् न्यांतीयं ॥ अंबरीषं रणे त्राष्ट्रे क्लीबं पुंसि तत्पांतरे

इ सत्यप्पथ न स्त्री स्यादंगारो लातमुल्मुकं ॥ क्लीबे अंबरीषं भ्राष्ट्रो वा कंडु वा स्वेदनी । तौ क्रिया ॥ ३० ॥

॥ नरकस्य प्रभेदे च किशोरे भास्करेऽपि च ॥ आम्रातके त्व तापे चापि मिषमस्य भेदयोः ॥ भजते ॥ भ्रस्ज पाके ॥ भ्र
स्जि गमि नमीति ष्ट्रन् ष्टत्वे ॥ स्कंदति ॥ स्कंदिर गति शोषणयोः ॥ स्कंदेः सल्लोप श्चेति कुः वेत्यस्यात्रस्य न्वयः ॥ प
त्ते स्त्री साहचर्यात ॥ चीयते अस्यां ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥ टित्कराडीतिख्यातस्य ॥ ३० ॥ ॥

अलनं। अलमत्यर्थमाहे ॥ ष्ठकप्यादिभ्यः इच। अलिं सामर्थ्यं जरयति ॥ जरणाति वा ॥ जृष् वयोहानौ ॥ वा ॥ अरण् अचू ॥ मणाति ॥ मण शब्दे सर्वधातुभ्य इति इः ततः स्वार्थे कः संज्ञायां वा ॥ को वादे ॥ घाट इति ख्यातस्य ॥ कर्कनं। कर्क हासे। घञ् ॥ कर्करोति। शब्दे। आतोनुपे तिकः ॥ गौरादि ॥ कर्करी भांडभेदे नालपरिणाक लिने त्रिषु ति विश्वः ॥ आलुनाति ॥ लुञ् छेदने। क्विप् ॥ ह्रस्व पावे। आलाति। ला आदाने। मितद्रु दिलाडः ॥ आलुर्गलंतिका मांस्त्री की बं मूले चमेलके इति विश्वः ॥ गलति ॥ गल अद ने। गत। गित श्वे ति डीप् ॥ शपश्यपतोरिति नुम् ॥ कन्नस्वार्थे त्री। शिकर वति ति ख्या ताया ॥ केरो र्इतपक्व निष्ठा

अलंजरः स्यान्मणिकः कर्कर्यालूर्गलंतिका ।पिठरः स्थाल्युषा कुंडं कलशस्तु त्रिषु द्वयोः ॥ ३१॥

शातसाधनस्येत्येके ॥ पिवति पिठ बंधे। गुपधेतिकः। पिठं राति ॥ रा आदाने ॥ नुपेतिकः ॥ तिष्ठत्यत्र औदनादि ॥ ष्ठागति निवृत्तौ ॥ स्थावृती त्याल च। स्थाल्यत्र वा ॥ स्थलस्थाने ज्वलादि णः। जातेरिति ङीप् ॥ स्थाली भाजनभेदे पिस्थालि स्यात्तथा द्रलेखयोः ॥ ओखृति। खगतौ ॥ इगुपधेतिकः ॥ मृदन्यपात्रे ॥ उखदाहे ॥ कुडि रक्षायां ॥ अच ॥ कुंडमग्न्यालये मा ने भेदे देवजलाशये ॥ कुंडी कमंडलौ जारात्यतिवल्ली सुते पुमान् ॥ पिठरे तु न ना इति विश्वः ॥ चत्वारि ओदनादि पच नपात्रस्य ॥ केन जलेन लसति ॥ लस श्लेषणे ॥ कौतत ओ ॥ पचाद्यच् ॥ तालव्य पावे ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ कलं शावति ॥ शवगतौ ॥ अन्येभ्योपीति डः ॥ तालव्यादिरपि दंत्यादिश्च शंवश्च कर्परं शव ॥ कलशः शवलश्चैव वाजिकार्ययोरस
२३५ नातथेतिशभेदः ॥ स्त्रियां जातित्वात् ङीष् ॥ ३१ ॥ घटते ॥ घट चेष्टायां ॥ अच् ॥ स्त्रीयां घटी घटः समाधिभेदे शिरः कुटेपि च ॥ घ
टा घटनगो ॥ ष्टीमघटनास्तु चयेपि चिति ॥ कुटति ॥ कुट कौटिल्ये ॥ इगुपधेति कः ॥ नियतं पिबत्यनेन घञर्थे कः ॥ चत्वा
रि घटस्य ॥ शृ हिंसायां ॥ ऋदोरप् ॥ शरणाति वा ॥ अच् ॥ शरं शरारावा ॥ अवति ॥ अवरक्षणादौ ॥ अरप् ॥ अज्वा

घटः कुटनिपावस्त्री शरावो वर्द्धमानकः ॥ ऋजीषं पिष्टपचनं कंसोस्त्री पानभोजनं ॥ ३२ ॥

दं स्यादिति शिरपातिसु कुटः ॥ वर्द्धतं ॥ वृधु वृद्धौ ॥ शानच् ॥ शाप्रत्ययस्तु कासंज्ञायां कन् ॥ द्वे ॥ अज्यते ॥ अज अर्जने ॥ ऋजी
[illegible] षन् ॥ ऋचीषमिति पाठं वदति कश्चित् ॥ ऋच स्तुतौ बाहुलकात् कीषन् ॥ पच्यतेऽनेन करणे ल्युट् ॥ पि राम
ष्टस्य पचनं द्वे ॥ कस्यते ॥ कस गतौ ॥ कांतौ ॥ आयादन इति णिङ् ॥ हलश्च इति घञ् ॥ कनिकमिकषिभ्यः सः कंसोस्त्री तैजसद्रव्ये २३५
कांस्ये माने सुरेऽलना ॥ पीयतेऽनेनेति पानं ॥ ल्युट् ॥ क्षीरादिः पानस्य भाजनं ॥ द्वे ॥ ३२ ॥ ॥

कुक्षितं तन्यते॥ तनु विस्तारे॥ बाहुलकात् कुः टिलोपश्च॥ कौतीति वा॥ कुङ् शब्दे बाहुलकात् कुस्तुक् कुत्वात् पठितिनिर्दे
शात् ह्रस्वः कृत्तेः स्यमरणं॥ स्नेहस्य तैलादेः पात्रं॥ द्वा समति निर्देशात् कृत्तिः॥ स्त्रीलिंगाः॥ अल्पा कुतूः कुधातु पञ्च॥ एकं॥ आतप
तेत्र एव पूर्व्विजतं तु संताने॥ ल्युट्॥ भडिकस्यापरे॥ सुखेच॥ अच॥ पृषोदरादिः॥ भरणातिवा॥ भरणे शब्दे॥ नमेतालु॥ अङ्गापरा

कुतूः कृत्तेः स्नेहपात्रं सैवाल्पा कुतुपः पुमान्॥ सर्वमावपनं भांडं पात्रामत्रं च भाजनं॥३३॥

भांडं मूलं वणिग्वित्ते तुरंगाणां च मंडने॥ नदीकूलद्वीपमध्ये भूषणे॥ भाजनेपि चेति पाति॥ पार त्तरणे॥ पिबत्यनेन च॥ पा
याष्ट्रन्॥ अमगत्यादिषु॥ अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽत्रन्॥ भाजयति॥ भाज पृथक्कर्मणि॥ ल्युट्॥ स्पूतादि पिठरा
दि च सर्वमावपनादिशब्दवाच्यं॥ पंच॥३३॥ ॥

हृणाति। हृ वितारणे॥ दद्रुम्योबिन्॥कृटिकारोवा॥ दितिडि॰षिट्वी च॥ कम्पते। कम्पुकांतौ॥ बाकुलकाट्ठिन्। खजातिखज
मंथे॥ खजेराकः। एतै श्राद्दचर्यात्द्वे वर्यास्त्रीलं॥ त्रीणिकरछुलीतिख्यातस्या॥ तरति। तृ प्लवनतरणयाः॥ त्रोडछ्छे तिक
॥डगा॥ मषु॥ तदृतिवाल्रणाति॥ तर्दहिंसे॥ उत्व टिरहिं मानादरयो रितिबाकुलकाड्॥ रूस्य प्रतिकृतिः इवेप्रतिक
ताविति कन्॥ दान्तुरागोहस्तक॥ एतत्माद्द चयात्द्विवः॥ पुंसिद्वि। रपति। श्रोतनुकरणे॥ बा कुलका त्कमः॥ राक्रोति

दर्व्वीः कंबिः खजाका चम्पात्तंहृ दरिद्द स्तकः॥ अस्त्रीशाकं हरितकं शिकुरस्य ... निका॥ ३॥

त्यमेतवा॥ भोक्तं वाक्तौ॥ रुजश्चेतिषञ्च॥ शाकं द्वीगंतरेपिच॥ राक्तौ द्रुम विशेषेच पुमान् हरितके स्त्रियामिति
विश्वः॥ हरितावृरणे स्यामस्ति॥ अत्रोऽशा दच्च॥ स्वार्थे कन्॥ हरति छियतेवा॥ हृञ्हरणे॥ क्रुपा म्याज्ञ तत्॥ कत्न
शीकृते॥ शीकृशेचने॥ बाकुलका कुरक्षस्वो गस्त्वाक्रिवौति॥ शिञ्चनिशाने॥ नजन्न्वादयश्चेतिसाधुवा॥ शिनी
शाकमात्रे चक्रोभांजनम शिरुहेड्रति विश्वमेदिन्यौ॥ त्रीणि॥ ३४॥

कडइति । कडमदे ॥ कः कडिगडिभ्यो ऽम्बच् ॥ डलयोरैक्यं ॥ केन लंबते वा ॥ लबि अवस्रंसने ॥ अच् ॥ कलंब शाकभेदे
पिस्यादिः द्वयोः पुमान् ॥ द्वे शाकनालस्य ॥ वेसनं । विष्ये सं प्रेरणे ॥ अच् ॥ वेसं प्रेरणं वारयति गृणोति वा ॥ डुकृञ् करणे ॥ कर्म
ण्यण् ॥ उपकरोति ॥ व्यंजनेनेन समवैति ॥ कृ अच् ॥ समवाये चेति ॥ सुट् ॥ द्वे संस्कारार्थदीपमानस्य ॥ हिंग्वादेः ॥ तिम्यति

कडंवश्च कलंबश्च वेसवार उपस्कर ॥ तित्तिडिकं च चुक्रं च वृक्षाम्लमथ वेल्लजं ॥ ३५॥

॥ तिम आर्द्रीभावे ॥ अनाकादयस्त्रेति साधु ॥ चकति ॥ चक तृप्तौ प्रतिघाते च ॥ चकि रम्योरुङ्गोपधाया इति रकु ॥
चुक्रं ॥ वृक्षाम्ले चांगेयां स्त्रीपुस्यम्ले म्लवेनमेरश्निविश्वः ॥ वृक्षस्याम्ल ॥ त्रीणि चूकेतिख्यातस्य ॥ वल्ली विशेषे
स्मितमन्ने ॥ वेल्लतं ॥ वेल्ल चलने ॥ अच् ॥ वेल्लजायते ॥ अंतर्भावितण्यर्थः अन्योन्योपीति डः ॥ ३५ ॥ ॥

अ॰ हि॰ टी॰ क्षिप्यते विषमनेन ॥ क्ष्विडु आर्त्तस्वने । बाकुलकादी च ॥ कोलाति कुलसंस्त्याने ॥ कुञ्जादिभ्यो कुन्दर ॥ रकुल्वा । कर्षति कृष

२३७ विलेखने ॥ कृषेवर्णेइति नकु । कृष्णः सत्यवती पुत्रे वायसे केशवेर्जुने ॥ कृष्णाद्रौपदी नील्याकरणा द्राजा सुघ्रोषि ति । मेच

के वाच्यलिंगः स्यात् क्लीबेमरिचलोहयोरिति विश्वः ॥ ऊषति ॥ ऊषदाहे ल्युट् ॥ ऊषपावे ॥ उषदाहे ल्युट् ॥ ऊषपा

वे । उषदाहे संज्ञापूर्वकत्वाद्गुणाभावः ॥ ऊषणं मरीचे क्लीबं ॥ करणायामूषणा स्मृता ॥ धर्मपत्तने जातं ॥ तत्र जात इत्य

मरुः । रिचं कोलकं कृष्णमूषणं धर्मपत्तनं ॥ जीरको जरणो जाजी करणा कृष्णे तु जीरके ॥ ३६ ॥

ण्ण । संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः ॥ घञ् ॥ जीर्यति ॥ जृ सो वयोहानौ इति रिक ॥ जीनाति वा ॥ ज्या वयोहानौ ॥ ज्यश्चेति रक

संज्ञामिति क । जरयति ॥ जृष् वयोहानौ ॥ नंद्यादिल्युः । जरणं हिंगुनि स्मृतं । अंजीरणो जीरके पि स्यात्कृष्णे सौवर्चलेपि राम

चेति विश्वः ॥ अजमजति ॥ अज गति क्षेपणयोः ॥ कर्मण्यण् ॥ डीप् वकलं तरणी तिवीन करणाति ॥ करणा ॥ अ २३७

च । करणा जीरक कुंभी रमल्लिकापि [illegible] च ॥ करणो ति स्मृ क्ष्मेधा न्यांसे ऽपति विश्व ॥ चत्वारि ॥ ३६ ॥

सुषरणांकरणां॥ष्टू प्रेरणे॥ल्दोरप॥उपसर्गान्सुनोति। तिष त्वं पिप्पल्यादिकारं वाति।वागतिगंधनयो॥आतोनुपे तिकः॥गौरादिः यच्छक
रणां।कृ हिंसायां रपंतः सं पदादित्वा।क्विप॥कारं भवति॥अवरन्दाणद्यो॥अरण्य रपड़ी षू॥मन्तु कारोरी य मिनिमुकुटः॥ छ्वछल्वाछ
प्रसंगात यदेकस्य कायोराख्वोऽस्यामिति अपिनव्य धिकरणां॥बहुव्रीहि प्रसंग॥त्कारदी मधुराप्य लकू पत्री स्यात्कल्लजीरके
॥प्रथप्रख्याने॥प्रथिम्रदि प्रसांसंप्रसारणामिति कुः॥वोतोगुणावचनादिति बाङी षू॥पृथ्वीन्रू मौमङ्त्यांचत्वकू॥पत्रांक्कु
ल्लजीरके इति विश्वः॥पृथु सान्मदतिरिपुत्वकृप त्रांक्कलजीरके यमुमानय्यो वपांतरे कालोवर्णो स्त्यथां स्यात्॥अत्रआद्य

सुषवी कारवी पृथ्वी पृथुः कालोपकुंचिका ॥ आर्द्रकं शृंगवेरं स्यादथ छत्रा वितुन्नकं ॥३७॥

च॥कुचिकोटि स्येरावुल्लषट॥आर्द्रयांजातं पृथ्वीक्षा पूराक्षाद्रे तिवुञ्ज॥आर्द्रयतिजि कांवा कुन॥अर्दतिकफ वाअर्दहिं
सायां॥अर्दे दार्घ स्येतिरक्॥श्रृंगमिववेर ग्णारीरमस्य॥हत्यत्रमस्त्य स्या॥अत्रआद्यच॥टाप॥छत्रंस्यादातप त्राणेछत्रा
मधुरिकौषधे॥धाधान्यके वशिलध्रेचे निदि मचंद्रः॥विगतं तुन्नकं खस्मात कप॥यत्तु वितुन्दति मंदामित्रि मि
ति स्वामि॥तत्रसकर्मकात्कर्तरि वर्तमाने क्त स्यामावात॥ वितु घ्रतिभत्तार्थ मितिवानुदेकर्म शोक्तः॥कटूवितुन्नकं चधा
न्याके क सम्प्रत्यास्प्र कर के इति विश्वः॥३७॥

कुस्तितं तुचति ॥ तुचि अर्दने ॥ बाहुलकात्कुस्तुंबरु । शिजा । तिनिरिति निर्देशात्कः ॥ स्फुटं धन्यते भक्ष्यतेऽर्थिभिः धनरा
हे पिनाकादयश्चेति साधुः ॥ कुस्त्वादिरिति मुकुटः ॥ स्वामिमुधान्यमकति ॥ अक कुटिलायां गतौ ॥ कुन्नू । धन्यकं धान्यं कुस्तुंबरु
धनीयकं इति रभसः ॥ चत्वारि शुंठति कफम् । विश्वति घातश्च अच ॥ गौरादि ङीन्तु । शुस्वातोऽपि सधना शुंठि ॥ मे धव मिति वैधं
कं । शुंठं गौरादित्वान्न ङ्यं ॥ कृदिकारादिति सिद्धे ॥ महच्च तदौषधं च महौषधं । तु शुष्यात् विश्वायां तु सुनेपि चेति विश्व

कुस्तुंबुरु च धान्याकमथ शुण्ठी महौषधं ॥ स्त्रीनपुंसकयोर्विश्वं नागरं विश्वभेषजं ॥ ३८ ॥

ः विशति विश प्रवेशने ॥ अशूप्रुषि त्यादिना कन् ॥ विश्वं कुस्योन्व भुवने विश्वेदेवेषु नागरे ॥ विश्वा शुति विषा
यां स्यादिति विश्वः ॥ नगरे भवं तत्र भव इत्यण् ॥ ना । नगरे भवं तत्र भव इत्यण् ॥ नागमुस्तके शुंठ्यां विदग्धे नगरोत्भवे
विश्वस्य वीष्यस्य भेषजं ॥ पंच ॥ ३८ ॥ ॥

आच्छीति ॥ कृगतौ ॥ अच् ॥ नञ्जति । गात्र गंधे ॥ ज्वलतीति णः ॥ आरोनाले ॥ अस्य रोगादि नाशयतीति कप् ॥ सुवीरेषु भवं तत्र भव इ
त्यण् ॥ सौवीरं कांजिके ॥ श्रोत्रे यते च वदगलेनानुवृत्तौ ॥ कौलतीति ॥ कुलसंस्त्याने । किप् । कुलअर्डुस्विन्न । माषोऽस्मिन् ॥ कु
लबंधु माषाः स्यवाः कुल्माषं स्यात् कांजिके कुल्माषोऽर्द्धस्विधान्ये मूलके चनकेऽपि चेति देमचंद्रः ॥ अभिषूयते स्म ॥ षु
ञ् अभिषवे क्तः ॥ उपसर्गादिति षत्वं कुल्माषे जंबादि मिश्रर्डुस्वीन्नैरभिषूयते स्मेति एकवो मेति स्वामी ॥ अवंति

आरनालकसौवीरकुल्माषाभिषुतानि च ॥ अवंतिसोमधान्याम्लकुंजलानि च कांजिकं ॥ ३८ ॥

षु अवंतिसोमं स्यात् कपार्थिवादिः धान्याम्लभिसुतां म्लं पूर्ववत् ॥ कुत्सितं जलं पृषोदरादिः ॥ अंशुव्यक्त्यादिषु संज्ञायामि
ति भाविरकुञ्जर ॥ धात्वर्थ निर्देशा वा के अजि कास्य कां धिक मिति पावे काजयति ॥ काजि कांचिदी मि बंधनयोः संपू
ते । इन्न संज्ञायां कन् कांचिकं कांजिकं बीरं कुल्माषाभिषुतं तथा ॥ अवंति सोमं धीन्त्याम्लमारनीलमहारसंसौ
वीरं च मुविराम्लं तथा मुकं तुषोदकमिति धत्वं अत्सौ ॥ ३८ ॥

अ॰टि॰ २३५

संहसं वधि नुं शीलमस्याविधविधाने सुप्यजाताविति णिनिः जन्वी चइति भातिकृताविति कन्। जन्तुकाजितं पत्रायां जन्तुको हिङ्गु
लज्जयो वर्ङ्के केषु भावं तत्र भवइत्यरण्॥ बाह्लिको देशाभेदे च॥ बाह्लिकं हिंगुकुंकुम। हिनोति। हि गतौ वृद्धौ च। हिंसं गच्छति वा
मृगमस्यादिरामः॥ देशोभवाताऽपचारा॥ रमंतेऽनेन वा॥ रमुक्रीडायां रमेः ठक् हिंचेत्याद्य॥ रमयति वा क्रूलेकादटू॥
इति च मुकुटाश्लिंत्पः रमेर्वृठी श्चेति स्त्रत्रस्य मत्वात् पंच॥ तस्य हिंगुनयोः पत्री काइतिवा गतिगंधतयोः॥ आतोनुपेति
कः॥ गौरादिः स्त्रत्यत्री त्वं च मारव्यातं त्वकु पत्नी कारविति चेति रुद्रः त्वकुपत्रं तु वमंगके त्वकूपत्री तिकारव्याभि

सहस्रवेधि जतुकं बाह्लीकं हिंगुरामठं॥ तत्पत्री कारवी पृथ्वी बाष्पिका कबरी पृथुः॥ ४०॥

ति हेमः॥ प्रथते॥ प्रथ प्ररव्याने॥ प्रथिम्रदिभ्रस्जां संप्रसारणमिति कुः॥ कौतो गुणवचनादिति वा ङी॥ पृथ्वी। पृथ्वी पृ
मौ महत्या च त्वक् पत्र्यांकृष्ण जीरके इति विश्वः॥ पृथुः स्यान्महदिति त्रिषु॥ त्वक्पत्र्यांकृष्ण जीरेथ पुमानयोन्यपांतरे व्यासि
वङ् श्वेषप्रतिकृतो वितिकच् गदाद्य वाष्पीकेति पाठे पृषोदरादिः॥ जानपदे तिङीष्॥ कं वरिके ण्णानांसं तिबेत्य विशेष्णः से
वः कबरीति च पाठइति भेद इति स्वामी पंच॥ ४०॥ ॥ राम २३५

तिशा आख्यायस्याः॥ निशापदेन तत्पर्यायिलक्ष्यंते॥ कांचते॥ नया। कांचिद्दीप्तावेकस्मिणि तिल्युट्॥ टिढेति ङीप्॥ कांचन कांचनारिस्या। चंपकेनाग केसरे च॥ कं बरे धत्तूरे हरिद्रायां च कांचनी॥ स्त्री॥ नबो॥ त्रिके सरेहे त्रि इति विश्वः॥ पीयते स्म॥ पीङ् पाने पापाने वा। कर्मणि क्तः॥ घुमास्थेति ईत्वं॥ पीतो वर्णोऽस्त्यस्याः पीता॥ हरिद्रेति॥ हृ मः॥ चेद्रा॥ नकुरुसा मांगतो॥ आतो॥ कति॥ प्रकृति हरि नि द्रु॥ यते वा ह॥ शितं द्रवति वा॥ आतो॥ अन्येभ्योपीति डः॥ वरस्य॥ सौवर्णः शेषो स्याः॥ अतः॥ इति पंचस्तुतु॥ जो भवंत

निशाख्या कांचनी पीता हरिद्रा वरवर्णिनी॥ सामुद्रं यत्तु लवणमक्षीबं वशिरं च तत्॥ ४१॥

तु भवश्चात्मणि॥ सामुद्रं देहल स्वरो सामुद्र लवणे वापि ति देसः॥ न नाति॥ क्षुम्र छेदने॥ नद्यादित्वात्॥ व लवणाख्यं गति निपातनाणत्वं॥ लवणं सैंधवादौ ना सिंधुरच्नो॥ भिदो रसे मधुक्ते वाच्य लिंगः स्यान्नवदा॥ भेदहि षो॥ क्रियांम स्याः॥ अक्षि वांतो वयति वा॥ वाणात्यादे॥ ओ वै शो वशे वा आतोनुपे ति कः॥ अक्षीबं विशिरे सी यो ताम ते ॥ स्परस्नवदिति वि श्वः॥ वसनं ॥ वसुस्नातं ॥ इन्॥ वरस्य कांतो॥ वशिरं चारा ति॥ ओ रा आदाने॥ आतोनुपेति कः॥ ह॥ ४१॥ ॥

अ॰टी॰ शिधुषु भवः कच्छादिभ्यश्चेति अण्॥ सैंधवस्त्रि सिंधुदेशोद्भवे हये मणिमंथे यीतिहेमचंद्रः॥ शीतं च तच्छिवं च सिंधुसुभ्रेति शिवं च न हिवं चेति मुकुटः॥ अयं शीतशिवं स्यौ बंगौ॥ ॥ यमणिमंथयोः॥ पुंसि स्तु स्त्रकफलादृत्ते तथ्यामधुरिके क्वधो॥ मणिमंथास्ते पर्वते भवं तत्र भवइत्यण्॥ मणिबंधपर्वते भवमिति स्वामि॥ सिंधुषु जातं॥ सामस्यां जनेर्डश्चेत्यरिरुमायां भवं अरण्संज्ञायां कन्॥ वसुकं कायति॥ कैशब्दे॥ आतोनुपेतिकः॥ वस्वैव याव दित्वात् कलावस्वस्तस्मिन्॥

सैंधवोऽस्त्री शीतशिवं मणिमंथं च सिंधुजे॥ रौमकं वसुकं पाक्यं विडं च कृतके द्वयं॥४२॥

वीह्यादिलाख्स्वः तदत्वाइति सुस्वृतिकः॥ वसुकं रोमके पुंसि शिवमल्ल्यं कं पर्णयोरिति विश्वः॥ वस्लकमितिपाठे॥ वसइव इवेभ्रतिकृताविभितिकत्॥ अजगंधित्वात् रोमके च वस्लक स्लं केसीतीतामृमालाहु सामरीति राम
रव्यातस्य॥ पद्यं यते॥ स्फ्ढलोरर्पते॥ वतोरिति कुलं याके मा द्रुतिवा॥ तत्र माछ्रितियत वीडति॥ विडभेदने॥ १४०
गुपधेतिकः॥ इस्वारातिरव्यातस्य॥४२॥ ॥

सुष्ठु वर्च्यते ॥ वर्चदीप्तौ ॥ वृषादित्वात् कलन् ॥ अज्ञाघरण ॥ अथ सौवर्चलं तज्ज्ञका द्वारिल वर्णांतरे ॥ अक्षव्याप्तौ ॥ अत्र अ
क्षोरथस्यावयवे व्यवहारे बिभीतके ॥ सायकि शकटेक षेज्ञाने चात्मनि रावणे ॥ अक्षस्य स्य सौवर्चलं तुक्षेलक्षणी के
इति हेमचंद्रः ॥ रोचते ॥ रुच दीप्तौ ॥ कन् ॥ चकके बीजपूरे च निष्के दंतकपोतयोः ॥ नद्यो मजिक द्वारे पश्चा अरणमा
लयोः ॥ सौवर्चले पिंग मंगल्ये द्रव्ये स्यात्कटके पिचे तिविश्व मेदिन्यौ ॥ त्री सौवर्चले ति ख्यातस्य ॥ तेजति बाति
स्नेहते ॥ तौ तालकाकुमरणाश्ववभेदेषु तिलकेषु च ॥ क्लीबं सौवर्चलेलक्षमप्लियांतु विशेषकेरा कतस्मिन्नककृष्ण

सौवर्चलेऽक्षरुचके तिलकं तत्र मेचके ॥ मत्स्यंडी फाणितं खंडविकारे शर्करा सिता ॥४३॥

वर्णे ॥ मंदं मसूरं वास्यदने ॥ स्यंदते प्रस्तवरोक मरियन् ॥ टिचे तिडौ पृषोदरादिः फाणपते ॥ फणगतौ ॥ णपंतः क्तः
खंडे विकारः ॥ स्यन्नीम्निगावइति ख्यातस्य ॥ खण्डषडगुडिकायाः क्रमेणके ॥ मितिमुकुटः ॥ खण्ड तिपाति ॥
खंडिसायां ॥ अकरत्न शार्करारखंडतिक्ततोकपरां शेरुगां ॥ तस्ठयलागां शर्करा पू क्रुद शेव शाकज पिंचेति
हेमः ॥ सिनोति षिञ् बंधने ॥ अजिदा ॥ ष ॥ णिम्यः तस्च कः ॥ वर्णत्वा भाजिकाद्य भिमनम वस्ति ते बह्य बचोत्रि
षु शर्करायां क्षीमी श्री ति ख्याता मा ॥४३॥

अ॰ टि॰ कुर्चेति॥ कुर्च विकारे॥ ण्वादेराकृतिगणत्वात् ण्वुल् संज्ञायां॥ एवुल्॥ कुर्चमिस्त्वादिरस्य स्याः अत इत्वम्॥ दध्यासक्तपयस्य
२७१ कं जनसारं धिकविकारत केरण पक्कं यत्तत् क्षीरे सांभवेन्न तः॥ कूर्चिकास्त्रिकायां चतु लिंकायांच कुञ्चलिक पाटो हेदने श्वी
रस्री कृतावपि योषिति॥ क्षीरस्याविकृतिर्द॥ रसातालाति मूल विभजा दिश्माज्ज तेस्म॥ मृजु शुद्धौ सोवाल कार्ययोः ञ्च
ण्दिक॥ अम्लाटकस्तु चिरपर्युषितस्मद ध्रः॥ अस्य खांडस्य पलानि ग्रन्थि क्षमवस्य सास पिस्विलं मधुपलं मरीच
पकर्षं मुहुः॥ पलार्धमपि पिप्पलं चतुर्गसितो परे लवनयाम्दुआणि च्छ्यक पूरंध्र लिखु रभि कृतपात्रं॥ मरव्या रा

कूर्चिका क्षीरविकृतिः स्याद्रसाला तु मार्जिता॥ स्यात्तेमनं तु निष्ठानं त्रिलिंगा वासितावधेः॥४४॥
शूलाकृतं भटित्रं च शूल्यमुख्यं तु पैठरं॥ पादकोदक्कतार सा लास्वादिता भा गवतामधुसूदनेति सूद

सारलं तिम्यते ज्ञानतिम आर्द्रभावे॥ करणे ल्युट॥ तेमनमं जनेन क्लेदे तेमति हेम चंद्रः॥ निष्ठायतं॥ अन्नस्थाराति निष्ठंतो राम
ल्युट॥ ह्वर्व्यंजनस्य वा धि पर्यन्ता॥४४॥ शूलेनकृतं॥ शूला पाकेइति डाच्॥ भटति॥ भरभ्रतो॥ अविकृदिभ्यः स्या २७१
त्रो विविइत्रसहादित्वा दित्रजिति मुकुटस्तु ध्रिचिंत्यः॥ भट्यते स्म वा शूले नसस्कृतं॥ शूलोरव्या दिपरा॥ त्री॥ शूलो कृता
कया पक्कमांसस्य॥ स्वामांसं कृतयत्त पीवर संस्कृतेभ द्याइ त्राण॥

प्रणीयतेस्म ॥ कर्मणि क्तः । प्रणीतं तत्रपसंपन्ने क्षेप्ते प्रवेशिते संस्कृते । तान्यौ चेति हैमः ॥ उपसंपन्नमु । दिष्टे निहिते स्तु
तसंस्कृते इति विश्वः ॥२॥ पाकेन संस्कृतस्य व्यंजनादेः ॥ प्रयत्यते स्म ॥ यसु प्रयत्ने । कर्मणि क्तः । सुष्ठु संस्क्रियते स्म । कृञः संपरिभ्यां भितिसु
ट् ॥ द्वे व्यंजनसंस्कृतस्य ॥४५॥ पिच्छा अस्यास्ति पिच्छादित्वादिलच् । पिच्छा तु शाल्मलिवेष्टे मण्डे वाश्वपदामये इति विश्वः ॥ विजनं
विजि भयचलनयोः ॥ इगुपधत्वादिः ॥ तौ लच् । विजिलाति । ला आदाने । आतोनुपसर्गे कः ॥ द्वे मंडस्तु क्तस्य ॥ भक्तजलस्युक्त
व्यंजनयोः ॥ संमृज्यते स्म ॥ मृजू शुद्धौ कर्मणि क्तः ॥ शुध शुद्धौ कर्मणि क्तः ॥ द्वे चिक्कणते । चिक्क गतौ ॥ संपदादि क्विप् चिक्क

प्रणीतमुपसंपन्नं प्रयस्तं स्यात्सुसंस्कृतं ॥४५॥ स्यात्पिच्छिलं तु विजिलं तु विजिलं
संमृष्टं शोधितं समे । चिक्कणं मसृणं स्निग्धं तुल्ये भावितवासिते ॥४६॥ ॥

क्कणति । कण शब्दे । मृजविभ्राजादित्वात्कः । यद्वा चिक्कणस्य भरणं ॥ अरण शब्दे ॥ अच् ॥ शकंध्वादिः ॥ मसृणति । मसि परिणामे ॥
बाहुलकादृणः मसृ । समसृणोति । क्तः गतौ अनुपधेति कः । पृषोदरादिः । मसृणो कर्कशे स्निग्धे त्रि सुषमायां तु योषिति इति विश्वः ॥ स्निह्यति
स्मा । स्निह प्रीतौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ वाहुलके इति घः । त्रीणि ॥ भाव्यते स्म । भुवो वकल्पन इति चुरादिः णौ तत्कः ॥ भावितं वासिते प्राप्ते इति वि
श्वः ॥ वास्यते स्म । वास उपसेवायां क्तः ॥ वासिता करिणीनार्योर्वासितं मो भाविते तु वि इति विश्वः ॥२॥ नाहितहिंग्वादिगंधस्य दः ॥४६

अ॰टि॰टी॰ २५२

इषत्पक्वं आङीषदर्थ इति समासः ॥ पौलति स्थूलमत्वे ॥ ल्वज्आदित्वादण् ॥ पोलेन निर्वृत्त इत्यर्थः ॥ अभ्युष
इत्यत्र चर्या तु पुंसि अभ्युषति ॥ अभ्यूष्यते वा ॥ ऊषरुजायां इगुपधेति कः ॥ घञ्वा ॥ तो कादहरि तो भयोस्यु ऽःइति वोपालिना
रूस्वामी दिरपि तन्न ॥ उषदाहे इति धातुर्बोध्यः ॥ अस्मादेव धिअन्ये भ्यो पीति त्येके ॥ ग्रा हरि तैयकादे भर्जि तस्य लाज्यंते ॥ ल
जजिने ॥ घञ् ॥ पुंसि बहुत्वे लाजः ॥ स्यात्सुद्वइतं डुले ॥ नपुंसक सूत्री रेय स्त्रियां पुंस्त्वि वा ॥ क्षरणे ॥ क्षरणं ॥ क्षरणहिंसायां ॥
नपुंसके भावे क्तः ॥ अक्षतं येषां ते धोम्नि त्वक्रमः ॥ अक्षता स्त्र पुंस्त्री त्वर्थः ॥ मुकुटस्तु ते क्षतमिति पाठ चितवाक्षतशुद्धि

आपक्वं पौलिरभ्यूषो लाजाः पुंभूम्नि चाक्षताः ॥ पृथुकः स्याच्चिपिटको धाना भृष्टयवस्त्रियः ॥४७॥

सायां ॥ कर्मणि क्तः ॥ क्षतं खंडितं न क्षतमक्षतमिति विग्रहे तेनित्य पुंलिंगाः ॥ नित्यबहुवचनांताश्चाक्षतमिव्याध
ख्यो ॥ अक्षतं न ध्यो ॥ षंडेलाजेषु त्रिषु बेति ॥ हिंसायते ॥ यवेपि क्वचित् ॥ भृष्टश्रीह्यादेः केचित्तु श्रीखंडं तंडुलाक्ष
ताइत्याहुः ॥ प्रथते ॥ प्रथ प्रख्याने ॥ पृथुके पाकाइति साधुः ॥ पृथुकस्त्रिपिटे भर्केइति हेमचंद्रः ॥ नासिका
पानतं इन्ये न्यिटवि कावि वेति पिटच् ॥ नश्चीरादेशः ॥ चिपिट मिवासंज्ञायां इवेइति वाक न्हिहुधेति ॥ डुधाञ् धादवस्य
तिपाने ॥ बहुवचननिर्देशाद्भूमिना धाना भृष्ट यवेक्त ॥ धान्याके चूर्णे सक्तुषु इति हेमः ॥ भृष्टश्चौसौ यवश्च ते ॥ ४७ ॥

न

राम २५२

पवनं पूः ॥ पूञ् पवने संपदादि क्विप् ॥ पूः संघाति ॥ पिबति ॥ आतोनुपेति कः ॥ मु कुरः स्नु पुनाति पूः पनिपाद यश्चेति पकिदिति
तत्रतादृशस्तत्रस्य पाणिनीयत्वात् ॥ न पूयते ॥ पूङ् विशरणे ॥ बाहुलकात्पः ॥ वलि लोपः ॥ यद्वा ॥ अरुवं याति ॥ पिबति वा ॥ पिष्टस्य
विकारसंज्ञायामिति कन् ॥ पिष्टको घृतपूर्णादौ नेत्ररोगांतरेपि चेति विश्वः ॥ त्री शिके नजले नरम्यते ॥ मिश्री क्रियते केन वा सुना
वा ॥ नीमंते ॥ रमिते कार्थ अकर्त्तरि चेति घञ् ॥ रम्भेरवालिटि ॥ रितिनुम ॥ सच्यते ॥ षच समवाये सौतनिगमी त्यादिनानु नुनद्धस
सि क्ता ॥ सक्तवः ॥ अनेन व्यंजनमिति समासः ॥ शाकपार्थिवादित्वात् ॥ करं वइतिपाठे ॥ कि नजले मरं वते ॥ रविशब्दे ॥ अन्नाय

पूपो प्रपूः ॥ विष्टकः स्यात्करंभोदधिसक्तवः ॥ मिस्स्या स्त्री भक्तमंधोन्नमोदनोस्त्री सदीदिविः ॥ ४८ ॥

ष्टुकि रति ॥ कियते वा ॥ डुकृञ् विच्छेपे ॥ कृकदि कदि ह्योडंवच ॥ हे ॥ विभक्ति ॥ मसदी सौबाहुलकात् सकृ ॥ छंदसि बाहुलमि
ति वं बाह्मणाभिस्साइति भाष्यप्रयोगा लोकेपि याह ॥ भिदनं भितस्संपदाभिदं स्यात् ॥ तः पोतकर्मणि ॥ आतोनुपेति कः ॥ पृषोद
रादित्वात् मु कुटस्कं भ्यस्यते भस भसपदराणार्थः ॥ भ्यसेसं प्रसारणात्यश्चेत्याद् तदपाणिनीयं भजपते स्म ॥ भज सेवायां ॥ कर्म
णि क्तः ॥ भक्त मन्येवतपरे चेति हेमचंद्र ॥ अद्यते ॥ अदभक्षणे ॥ अदे नुम् ॥ वेचेत्यसुन् ॥ अंधयतिवा ॥ अंध कंपने ॥ अ
सुन् ॥ अद्यतस्म क्तः ॥ अन्नाणइति पातवाहुलकं तत्र वा न जग्धिः ॥ ॥

अ॰टी॰ २४३ अन्नं भक्ते च भुंक्ते स्यादिति विश्वः ॥ उद्यते । उदि क्लेदने ॥ लोपश्चात्येति यश्च ॥ तुद्यते अनेन ॥ तुद व्यथायां करणे ल्युट् ॥ एषोद
रादि ॥ ओदनं तु स्त्रियां भक्ते वल्लायामोदनि स्त्रियां ॥ दीविसहितो ऽस्त्री सत्वयइति सुभूतिः दीव्यंसतेनादिवु क्रीडायां ॥ दीवो ह्रे दीर्घ
श्चाभ्यासस्येति किः ॥ एषोऽस इति विशेषणात्पुंस्त्वमिति स्वामी दव्यादयश्चेति किन्निति मुकुटस्तत्पाणिनीयवदादिविधिप्रयोगोऽत्र काश
न्येऽस्याश्च तदस्त्रियामिति विश्वः ॥ ४८ ॥ भिस्सां टीकते ॥ टीकृ गतौ ॥ अन्येष्वपीति डः ॥ छायोरिति ह्रस्वः ॥ दह्यते स्म ॥ क्लुं कु
त्सितादकुत्सितात्वा ॥ धकात्क्षिते इति कन् ॥ दग्धोदनस्य ॥ रसश्चासावग्रश्च ॥ रसस्याग्र इति वा ॥ अग्रो रस इति राज

भिस्सटा दग्धिका सर्वरसाग्रे मंडमस्त्रियां ॥ मासराचामनिस्रावा मंडे भक्तसमुद्भवे ॥ ४९ ॥

दंतादेर्वा सिवस्य रसाग्रः ॥ मंडते ॥ मंड्यते वा ॥ मडि भूषायां ॥ अच् ॥ घञ् वा ॥ मन्यते वा सनज्ञानेऽत्र मांताडः ॥ मंडपेवाकुले
एक भेदे स्त्री वंतु मस्तुनि ॥ आमलकं स्त्रियां सार पिच्छयोरिति विश्वः ॥ हे मास्यते मसी परिणामे ॥ राएं तः बाहुलकाद्रन् राम
माः श्री सरत्यत्रेति वा ॥ सृ गतौ ॥ पुंसि ति घः ॥ आचम्यते ॥ चमु अदने ॥ अकर्तरीति घञ् ॥ वृद्धिः ॥ निस्राव्यते ॥ स्रु २४३
गतौ ॥ रापंतः एरच् ॥ घञ् वा निस्राव इति मुकुटः ॥ भक्तात्समुद्भवति स्म ॥ ४९ ॥

योतिप्रयंते॥वा॥ष्णुमिश्रणे॥सुखविभ्योनुजाम्नजक्कुचइति आगुवत्त्रस्नेचब्राह्मणे कोलिकोसंज्ञायामितिकन् आयंत
स्म॥आयकेकर्मणि क्त॥संयोगादेरातइतिनिष्ठा नत्वं॥चलिपतिलिपउपदेहे पचाद्यच् गौरादि: तरणं तरः तृ प्लवनतरणयोः ऋदो
रप् तरं लाति॥आतोनुपेतिकः पंच॥गो पयसोर्यत्॥वांतोयिप्रत्यये सर्वेभवन्तिकारावयवादि: तरं गव्यं नपुंसकं ऽप्या
यारागड्वे प्वस्त्रियां मासमुद्दे लिंगस्त्वगोदुग्धा दोग्धाचगोहितेगोर्विहुक्पुरीषां गो॥श्च पुरीषे इतिषट्॥ ॥५०॥कीर्य

यवागूरुष्णिकाश्राणाविलेपीतरला चसा॥गव्यं त्रिषुगवांसर्वं गोविड्गो
मयस्त्रियां॥५०॥ तत्तु शुष्कं करीषोऽस्त्री दुग्धं क्षीरं पयः समं॥

ते॥क्तविच्छेदे॥कृत्स्नमीषति तिइषन्॥ एकं॥दुद्रवति स्म॥क्तः॥दुग्धं क्षीरे पूरे चेति हेमचन्द्रः॥५ शुष्यंतं॥ क्षीयते हिं
सायां॥संपदादि॥क्षीयंइरइयति॥इरातो॥ष्यंतस्कर्मण्यण्॥घस्यतेवा॥घस्लृ अदने॥वसेवाघसेर्विक्षि तिरन्नामह
नेलुपधालोपस्त्वरिचेति च त्वमासीवसीव्यहंति वं क्षीरं पानीयदुग्धयोरितिहेमः॥पीयते॥पी पाने॥पयतेपय
ते वा॥पयगतौ॥असुन्॥पयः क्षीरे चेतिहैमः त्रीणि॥पयसोविकारं गोपयसोर्यत्॥ ॥

अ॰ द्वि॰ टी॰ आज्यं च दधि वा दिर्यस्य ॥ आदिना तित क्तं नवनीतं च ग्राह्यं ॥ त्यज्यते ऽनेन ॥ त्यप्रीणने ॥ अंधादयश्चेति त्रस्य तित्रश्च

२४४ स्य निति निपातः इति मुकुटः ॥ द्रप्स्य प्साइ इतिरतिस्वामी ॥ पवति द्रप्स्यं तपनेन ॥ दपहर्षदौ ॥ अनुदात्तस्य चे त्यम ॥ बाड

जकस्य कु ॥ द्रिदप्संज्ञाकु प्सानियमिति सर्वानंदः ॥ द्रप्संदध्याह्यनं ॥ तथेति माघौ लाघनात्क दिनारन्मात् ॥ एकं दग्ध इ

ति ख्यातस्य केचित्तु द्रप्सस्थाने सरं पठन्ति सरति स्रगतौ ॥ अच्पचाद्यचः द्रप्से सर ॥ विनि गर्गात्कपरि ज्ञावमानमिति

व्याचक्षते ॥ प्सा भक्षयते ॥ घसेके ॥ अंति घृणिम्यः घृतमाज्यं बुधो भेषिति देमचंद्रः ॥ आ अज्यते ऽनेन अनु नु व्यक्तादौ ॥

पयस्यमाज्यदध्यादि द्रप्सं दधि घनेतरत् ॥ ५२ ॥ घृतमाज्यं हविः सर्पिर्नवनीतं नवोद्धृतं ॥ तत्तु हैयंगवीनं

यत् ह्योगोदोहोद्भवं घृतं ॥ ५३ ॥

अं जे संज्ञायामिति का पू ॥ ह्यते ॥ हुदानादौ ॥ अर्चि सुविरुत्पिन्यादिस्थ दि

भ्य शक्षि रिति शिः हविश्च सर्पिः घिङोतव्येइ तिहेमः ॥ सर्पति ॥ सृत्यगतौ ॥ इनिः ॥ चत्वारि ॥ नवं च तन्नितं च विशेषण

मिति समासः ॥ नवं च तदुद्धृतं च ग्राह्यं अकृताग्निसंयोगस्य तवोद्धृतस्याद्यतेइतिरामेः इकर्मणि घञ् ॥ गवादेद्धो

गोदोहाद् भवति अच् ॥ तस्य हैयंगवीनं संज्ञायामिति निपातः एक मेकरात्रे पर्युषिताद्धितजात्यन्तघृतस्य ॥ ५३ ॥ ॥ २४४

रं उे नमथ्य। आहननं। विलोडितं क र्त करणेइति समासः॥ कलस्यां मथ्यमानं भवं॥ दंति कुत्सितितन्न। तरीष्टम स्तीमं यस्य
त अनंकेति समासः। अरिष्टमस्तु भेत क्रेम्र निका गार आसवे। शुभेमरणचिह्नेचेति विश्वः। गोरसस्यडौ। दुग्धस्य वीकारला
द्रूप चायत चत्वारि घोलस्य। ते च्येति॥ तं च्यते वा॥ त्वं न्तु गातो॥ स्फायितं चितिरक्त न्यंका दि एवं चतुर्थंशिान जघोलस्य उ
दकेन श्वयति। वर्द्ध ते॥ टुओ श्वि गतिवृध्योः। क्विप्रत्युकु उदकस्योदः संज्ञायांउदश्वि तइति निर्दिष्ट साहृसं प्रसारणं॥ एकमर्द्ध
जलघोलस्य। मंतेस्म। मंथ विलोडने क्तः। एकं निर्जलघोलस्य॥ ५७॥ दधोभवति। मस्यते॥ ससापरिणामेसि त। नीति नुन्॥

दंडाहतं कालशेयमरिष्टमपि गोरसः॥ तक्रं ह्युदश्विन्मथितं पादा
म्ब्वर्धाम्बु निर्जलं॥ ५८॥ मंडं दधिभवं मस्तु पीयूषोभिनवपयः

एकं वस्त्र निःसृतदधिजलस्य॥ दध्नउपरिभागस्यसनेमी परियाप्यते॥ अनेनवापीयते श्रीत्यौ तो पीये रूप नुवमुकु
ल्ःरूपेपुष्यमितिपठतितत्रबाकूलका कुणायते पीयते इदं॥ श्रीडपाने॥ अन्ये। म्यो पी दरूपतइतिविचये। पीनकत्री॥ ष्ट
पहि सामां मित्यतइगुपधत्वात्कः। पूर्ष नाम्नायां तापेर्डु भजति॥ व्याख्यानंतस्त इदमितिकर्मनिर्देशायोग्यात्॥ क
र्ते धिविबोधितान् ॥ इदमितिकर्त रिनिर्देशस्रेतर्हि पानक र्तकतायानइतिवर्कुड क्तं पीयूषं सप्तदिवसादधिचीरेत

अ॰ टि॰ ॰ २४५

एकं नव ग्रस्तताया णो त्तीरस्य ॥ अयं रानस्येछाशुपइतिक्विप् अशनायेतिइलाभावः ॥ अप्रत्ययादिति पः ॥ भोक्तुं मिछाभु
जपालनाभ्यवहरयो ॥ धातोः कर्मणइतिसन् क्षोदनं ॥ क्षुधतु भक्षायां क्विप् ॥ ग्रसुग्रसिमतलापिक्षुधावती त्रीणि ॥ ग्रस्य
तेग्रस्यतेग्रसुअदने ॥ अकर्तरिति घञ् ॥ केनबलते वलस्त तो ॥ अच् ॥ १ ॥ ५५ ॥ पान पाने ॥ स्त्रियां क्तिन् ॥ घुमेति लंस
मानापीतिः समानस्य छंदसीतिसभावसहपीतिर्वा सिल स्यपः ॥ संज्ञायांतुल्यं चतलो तं वा ॥ २ ॥ वक्रानिः संमिल्य पानस्य अद

अशनाया बुभुक्षा क्षुद्ग्रासस्तु कवलः पुमान् ॥ ५५ ॥ सपीतिः स्त्री तुल्यपानं
सग्धिः स्त्री सहभोजनं ॥ उदन्या तु पिपासा तृट् तर्षो जग्धिस्तु भोजनं ॥ ५५ ॥

भक्षणे क्तिन् ॥ बहुलंछांदसीतिघसिभसोर्हलि चेत्युपधालोपः ॥ कलो कली तिसलोपः ॥ कषस्तथोर्धोधः ॥ कलां शज
शकसीतिघस्य गसमाना ॥ ६ ॥ पूर्ववत् ॥ सहभोजनस्य सक्तपेतिसमासः ॥ छेत्रदस्येछा आसनामावः तः ॥ पातु राम
मिछापाने धातोरिति सन्म घल यात ॥ तर्षणं ॥ त्रितृषू पीपासायांसंपदादि ॥ घञ्वत् ॥ आलिस्त्रा ॥ तृषो स्त्रियामिति २४५
क्विप् ॥ चत्वारि ॥ अद भक्षणे क्तिन् ॥ अदो जग्धिर्ल्यप्ति किति ॥ २ ॥ ५५ ॥

जिमु अदने ॥ ल्युट् ॥ लिह आस्वादने ॥ यज्ञ ले पइति पावे ॥ जिपू उपलेपे ॥ घञ् ॥ पलेपस्क लेपने च स्तुरायां चेति लेमचं
ङ् ॥ आहरणं ॥ ल ओघञ् ॥ न्यदनं ॥ अदे नोरण ले ल घरा ॥ घञ्यो श्वेति घस्मादेशः ॥ समस्तुदितस्य भावः घञ् ॥ तङ्अ
हरणं ॥ त ओघञ् ॥ न्यदनं ॥ अद्दु पवीण वेल्युट् ॥ क्रिनो त्री ॥ णिफललते ॥ फे लगतो गुरो श्चत्यः पूर्वभुक्तं पश्चा श्चास्सगुक्ति
तं ॥ पूर्वकाले लैके तिसमासः ॥ ६ ॥ भुक्तोस्य ष्टयोस्य ॥ पद ॥ कामनं ॥ कमु कांतो ॥ घञ् ॥ विशेषे यद्यवाधिनइति क्लीबलं

जमनं ले प आकारो विघसो त्याद इत्यपि ॥ सौहि त्यूंतपर्याणं ॥ मिः फे
लाभु कसमु जितं ॥ पद ॥ कामप्रकामं घे पर्या सं निकामेष्टपर्याप्त सितं ॥

कामं वाहे तुमतिरेतस्मो कामस्करेखा काम्येच्छति हैमः ॥ आप्लृव्याप्तो भावे क्तः ॥ पैरपर्याणं इषु इच्छायां क्तः इष्टमाशंसितेपि
स्यात् ॥ पूजिते प्रेयसि त्रिषु समतं चेपुमान् क्लीबे संस्कारे ऋनुकर्मणीति विश्वः ॥ आप्लृ मिष्टं ॥ आप्लृ व्याप्तौ ॥ सतक्तः ॥ आप्
इच्छामिति अव्ययं विभक्ति त्यव्ययीभावः पद इष्टाति विक्रमस्य ॥ णांपाति ः पारस्त्रणे ॥ आतो नुपेति कः ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ २५६

गोपाणी पालके गोष्ठाध्यक्षे एषिपतावपि नामानि स्यादिकृते पुंसि सारिवा रवोषधौ स्त्रियामिति विश्वः ॥ गोपायति ॥ पालरक्ष

णे ॥ कर्मण्यण् ॥ गोपालोनृपको पेश्रोगो किले भुरालेंगसा ॥ चंष्ट व त्तिद्व्या कायां वाचि ॥ चक्षिङ् ख्याञ् समि

ख्य इति कः ॥ मांतो ऽधिसख्यु द्विषिति क्विप् मूलविभुजादित्वात्के गोदे हे ऽपि गोपगोदुहवल्लभेऽइति त्रिकांडशेषः ॥ आ

समंता ह्निपंराति ॥ आ तइ तिकः ॥ आत्मभिरल्ल यति वा ॥ इगत्पादौ पचाद्यच् ॥ वल्ल छदनं ॥ वल संवरणे ॥ घञ् ॥

गोपे गोपालगोसंख्यगोधुगाभीरवल्लवाः ॥५७॥ गोमहिष्यादिकं पाद

बंधनं द्वौ गवीश्वरे ॥ गोमान् गोमी गोकुलं तु गोधनं स्याद्गवां व्रजः ॥५८॥

वछलं वाति ॥ वायानि ॥ वागत्यौ दो ॥ ओवै त्रणे रोवा आत इति कः ॥५८ ॥५७॥ गोश्च म हि षश्च गो महिष्यौ आदि यस्य तत ॥ पादे बंध

न मस्मा पादबंधन मिति पादेनु गोमहिष्यादिकं धनं ॥ --- मिदं तस्पदे मि त्यण् ॥ व ग वादि पाद बंधमिति वा पालिः ॥ आ दि राम २५६

नाष्य राजा विकादिस्तह ः पूर्वं गवामीश्वरः बहवो गावो अस्य भूम्नि मतुप् ॥ ज्योत्स्नेति निमिम्ब ॥ त्रीणि ॥ गवां कुलं गवां

धनं समूहः ॥ गोकुले धन गोधने इति व्याडिः ॥ द्वे गोपसंयतस्य ॥५८॥

आशिताभोज्ञिताणावोयत्र अभडेतिख्याः ममस्तु निपातीत ॥ एकं पूर्वं गोचरणस्थानस्य ॥ उक्षतीति उक्ष सेचने ॥ स्त्रीत्वं तु

भितिकति बाहुलकात्कनिति मुकुटस्करणं तस्य त्वारब्धनमूलकं ॥ भंदतीति भदि कल्याणे ॥ अच्छेदेतिसाधुः ॥

स्फायितं चिरतिकु मुकुटस्य प्रमादः ॥ भद्रः शिवे खंजरीटे वृषभेतु करंबके करिजातिविशेषे ना त्री बमंगलमु

स्त्रयोः ॥ काचंते च स्त्रियां शाला कल्यायां मनदी षु च ॥ तीथिभेदे प्रसारिण्यां कट्फलानंतयोरपि ॥ त्रिषुश्रे

॥ त्रिषु आशितंगवीनं तत्र गावो यत्राशिताः पुरा ॥ उक्षा भद्रो बलीवर्द ऋषभो वृषभो वृषः ॥ ५९ ॥

ष्टे च साधौ च न पुंसी कारणांतरे ॥ करणं वरद्रुमाणां संपदादिः ॥ ऋषभस्वरभेदे तो दवति का ओतिशायितं ज्व

लंमत्वा अत इति ॥ बली चासौ ईवर्दश्च ॥ ऋष गतौ ॥ वर्ष तीति ॥ वृषु सेचने ॥ ऋ विराम्भिषभ्यां किदित्यभन्नृषभप

धेतिको पि वृषभश्रेष्ठात्ययोरिति विश्वः ॥ वृषो धम ---- हैमः ॥ ५९ ॥

अ.टि.टी. २५७ अनः शाकटं वहति। अनसि वहे ॥ क्विबनसोडश्च ॥ सुरभ्या अपत्यं स्त्री ॥ ढक् ॥ इनस्यानिमइति मुकुटस्य प्रमादः ॥
तन्न । अवइ सुतु दत्ते छागेति गमेर्डोः । गौः स्वर्गे बलीवर्दे रश्मौ च कुलिशे पुमान् स्त्री सौरभेयी दृग्बाणदिग्वाग्भूष्वप्सु भू
म्नि चेति विश्वमेदिन्यौ न चात्र उक्ष्णां समूहः । गोत्रोक्षोष्ट्रेति वुञ् ॥ एकं गवां संहतिः ॥ खलगोरथादिति त्रकट्यंच इति य

अनड्वान् सौरभेयो गौरुक्ष्णां संहतिरौक्षकं ॥ गव्या गोत्रा गवां वत्सधेन्वोर्वात्सकधैनुके ॥६०॥
वृषो महान् महोक्षः स्याद् वृद्धोक्षस्तु जरद्गवः ॥ उत्पन्न उक्षा जातोक्षः सद्यो जातस्तु तर्णकः ॥६१॥

त्रौ ॥ ६ वत्सानां समूहः ॥ गोत्रोक्षोष्ट्र इति वुञ् एकं । धेनूनां समूहः ॥ अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ॥ एकः ॥ ६० ॥ महांश्चासावुक्ष राम
श्चेति च अचतुरेति साधुः ॥ एकं वृद्धश्चासावुक्षा च ॥ पूर्ववत् । जरन् ॥ श्चासौ गौश्च पूर्ववत् कर्मधारये ति समासः छागोर तद्धितलु २५८
लुकीति टच् ॥ ३ जातश्चासावुक्षा च । अचतुरेति साधुः । एकं बन्न छत्समाभावश्चात्र गोति तरामन्तरो । रावुल एकं ॥ ६१

शक्तक्रोतिस्तंवस्रा कृतोरिनू॥वद्दति॥वद्य क्वायांवाचि॥वृत्द्वदिविनिकषिभ्यःसःवचू॥पूत्रादिवर्षयोःतकेर्ण
नोःरसिक्किबुमितिविश्वः॥छिदमनाहीदमुनोपशमे॥अर्हेक्त्वकचक्षेत्प२थेयोरुपधादितियत्रतनुवस्त्र॥वसोद्वाश्चेत्प
दिनाएरच॥छेवसभावमतीत्यहितीयंवपस्पकरुषनोपानहोमर्वःशंदतायांयो॥ग्पः॥राकंसनोतिसननेवा॥वएउद

शकंक्कत्वरिक्करिक्तवसःस्पातदम्पकस्रतरोसमो॥आर्पभ्यःसंठतायोग्पःषंडोगोपतिरिद्वरः॥६२॥

ने॥त्रमताऽःबाकुजकाल्लमत्वंषडंप व्यादिसंघातेनस्त्रीऊपतीपुमानोत्तिम्रद्वन्यादेरुगंतेमिति॥ग्रंठइतिपावेरंहः
स्पात्लुंसिगोपतौ॥आकृलांडेवषवैरेतीयपत्रकृतावपिगवांगौतपति॥राजराभिद्र॥ट॥इक्षुइछायाक्किपू॥इष्वाबर
तिअचकेचिदित्वरइतिपवंति॥एतीतछीनः॥राएनजोहजोतिकरपुनुकूत्रोलिसांडइतिख्यातस्य॥६२॥

अ॰टि॰टी॰ २७८ महति स्कंधगमनेन ॥ गोवरसंबंधे ... भस्कंधे वाहे पि चेति विश्वः ॥ एकं सास्ति पसस्य श्रेराम्ना सास्ना ति सा
धु ॥ गामैनस्य कंबल ॥ कबलो ॥ गागाराजेस्या स्नाप्रावारयोः क्रियाविति विश्वः ॥ ६॥ नसतां नसकौटिल्ये ॥ अनस्तं कृतमस्य प्रा
तियदिकाद्धूर्थे इति णिच् ततः ॥ नासिकाया भः वाशारीराव घञ् ॥ नस्तामिकाया यत द्रु ३ इष्ति तिनसारे शतस्य यानासा
रंज्या त्रतः न स्योत इति पाठ इति काश्चित्तनस्यते ॥ कर्म णि क्तः ॥ नस्त याउतः ॥ ६॥ नासार ज्जुयुक्तस्य । पृष्ठमग्रगामि

स्कंधप्रदेशस्तु वहः सास्ना तु गलकंबलः ॥ स्यान्नस्तितस्तु नस्योतः पृष्ठवाड्युगपार्श्वगः ॥ ६३ ॥
युगादीनां तु वोढारो युग्यप्रासंग्यशाकटाः ॥ खनंति तेन तद्वोढास्येदं हालिकसैरिकौ ॥ ६४ ॥ ॥

नं वहः स्थोति विः स्वामी नु पंचषष्टं वा वर्षं वहति ति विशद्वते फैरे रद्धितं पवतितत्र पृष्ठोदरादित्वं वोध्यं युगस्य स्कंधका ष्टस्य पा
र्श्वं गच्छति अन्ये थापी तिस ॥ ६॥ दमन काले कं वारोपी तकाष्ट वाहस्य ॥ ६३ ॥ युगं प्रासंगं शाकटं वा वहति ॥ त ६ ड तिरयस्य प्र
प्रासंगामि ति यत्प्राक टादश ॥ क्रमेणैकैकं ॥ हलेन शीरेण खनति तेन हलं व्यतिरवनति ति ठक् ॥ हलं शीरं वा वहति ॥ हल
स्य सीरस्येदं हलसीरात्ठक् ॥ ६॥ क्रार्थेषु ना ॥ ६४ ॥ ॥ राम॰ २७८

वहतीति वहः ॥ अच् ॥ धुरो वहः धुर्यवहः ॥ टेकोरखः सर्वधुरादिति येगादि भागा ख्वः धुरं धारयति ॥ संज्ञायां भृतॄ वृजी ति खच् ॥
खवि क्रस्वचावयपुरंदरो धेति ककारस्यानुकमसु आर्यामित्वाद्दकु ॥ अच्छद्दि पेति ममूपेच ॥ एकश्चासो धूर्यश्च ॥ एकधूरस्तु
रिति ॥ एकं धूराववदति एकधुराद्लुक् श्चेतिखः ॥ एकधूरायावह ॥ त्रीणि ॥ ६५ ॥ सर्वो चासौ धूश्च सर्वधुरांवहति खः ॥ सर्वधुरा
दिति खः ॥ सर्वधुरामावहद् ॥ ६ ॥ गौरुस्या प्रियाइत्या मही तिनिरुक्ते ॥ महत्या अपत्यं स्त्री म्योठकु ॥ मह्यते ॥ महपूजायां ॥ कुंमीनि

धूर्वहि धूर्य धौरेयधुरीणाः सधुरंधराः ॥ त्र्यभावे कधुरीणो कधुराव कधुराव हे ॥ ६५ ॥ सन्तुसर्वधुरीणः स्याद्यो
वै सर्वधुरावहः ॥ माहेयी सौरभेयी गौरुस्त्रा माता च शृंगिणी ॥ ६६ ॥ यः चेति वामदाया अपत्यमीति तु स्वामी ॥ स्रुराभ्यांअ
पत्यं ॥ गच्छति गामे तुर्गः ॥ वसतिरसस्यं ॥ वसनिवासे स्फायीति रकु ॥ यवि स्वपीति वस्पः नरपते षत्वाभावः ॥ उस्रा जुर्दिपवि
त्रयेः ॥ स्रस्रस्क वृषभे प्रोक्तः किरणे च तथा पुमान् ॥ मान्यते ॥ मानपूजायां ॥ नमने छुनित्यच ॥ मातृणो जनन्यो हे इति
रुद्रः ॥ माता गोया दिजननी गो ब्राह्मण्यादिन्तु मिष्ठिति विश्वः ॥ शृंगमस्या अतइति ॥ ६६ ॥ ॥

अ॰ टी॰ २४५ अर्जुनवर्णयोगात् अर्ज्यते ङीप् । अर्जुनः ककुभे पार्थे कार्त्तवीर्ये मयूरयोः ॥ मातुरेकसुतेऽपि स्याद्धवलेऽपुनरत्ययवत् । नपुंसकं त
णे नेत्ररोगे स्यादर्जुनेऽगवि ॥ उषायां बाणदार्ने घ्ना कुत्रमपि च कचिदिति विश्वः ॥ न हन्यते इति वाहुलकादघ्न्या द् यस्येति सा
धुः रोहितवर्णयोगात् वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो न इति ङीप् ॥ रोहिणी सोमवल्के नेकं वे रोमी गव्योग विति भेदे च चंद्रः ॥ नीचैश्चरति
ति ठक् अव्ययानामिति टिलोपः ॥ यद्वा निचिकीणि शिरोदेशो इतिरभसः ॥ ततः स्वार्थे कन् ॥ प्रशस्ततमाधिकमस्या ॥ उपो

अर्जुन्यघ्न्या रोहिणी स्यादुत्तमा गोषु नैचिकी ॥ वर्णादिभेदात्संज्ञाः स्युः शबलीधवलादयः ॥६७॥

स्तादिभ्य इत्यण् नैचिकी गोषूत्तमा तु निचिकी सा प्रकीर्तितेति तामममालारकं ॥ आदिना प्रमाणावयववत्स्फटिकशबलयो राम
गात् ॥ अन्यतो ङीष् धवलयोगात् अनुदात्तत्वाभावात्तङीष्मुनुटस्कधं बलीत्याह ॥ तत्र गौ राश्रिङीष्प् आदिना कोशाकपिला २४५
पाटलेत्यादयः ॥ प्रमाणादिभेदात् दीर्घा खर्वा विषमनीत्यादयः पीगानिस्त्री लंबकर्णी चर्क्कशृंगीत्यादयः ॥६७॥ ॥

द्वौ हायनौ यस्याः सा द्विहायनी इति ङीप् हे वर्षे वयः प्रमाणमस्याः ॥ अदियष्टन्नअघ्न्यं येति छुकू हे एक हायनो यस्याः एक ॥ हायनतोय
स्माङीपू हे चत्वारे हायनस्याः चत्वारो हायनायस्याः ॥ ङीपू त्रि । चतुर्भ्यां हायनस्येतिणत्वं हे त्रयो हायनायस्याः ॥ हे ॥ हे ॥ वष्टिव
शा कांतो । अन्चू । वशोजनस्थ हायमभेधामत्वत प्र भुत्वपोः ॥ वरणानायाव्यंगधव्यांद स्तिनां छु हित वपी ति हेमः ॥ बध्नाति
॥ बंधबंधने । रापत ॥ अंघा दिरितिमुकुटः ॥ हे । अवगलितं लोकमपत्यं यस्याः स्त वऊ भो यस्याः ॥ हे । संधानं ॥ हु धात्व आ

॥ द्विहायनी द्विवर्षा गौः एकाद्वा त्वेक हायनी ॥ चतुरब्दा चतुर्हायण्येवं त्र्यब्दा त्रिहायणी ॥ ६८ ॥
वशा वंध्यावतोका तु स्रवद्गर्भाथ संधिनी ॥ आक्रांता वृषभेणाथ वेहद्गर्भोपघातिनी ॥ ६९ ॥

तस्योत्पद्ः संधी अस्त स्याः व्रीह्यादित्वादिनि ॥ अव स्थं संधतेवा ॥ अवस्पकेति णिनिः ॥ संधिनी वृषभाक्रांता
का ॥ उ ऊर्ध्वस्तयोस्त्रियः यां ॥ एकं कृतमैथुनायाविः हंति गर्भं स गच्छेद दधितिसाधुः ॥ गर्भमुपहंतिसुप्यजाता
विति णिनि ॥ हे ॥ ष॰ वृषभयोगेन गर्भ पातिन्याः ॥ ६९ ॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ २५० प्रजने॥ गर्भग्रहणे प्राप्तकाला उपसर्यते वृषेण। सृ गतौ॥ उपसर्या काल्या प्रजने इति साधु॥ शकुनमधिहरणेयोग्यया॥ प्रष्टं वहति॥ बहश्चेति खिः॥ वाहश्चेति खिः॥ वाह इति ङि॰ पृ॰ पृषोदरादित्वात्प्रलोपः॥ बाला चासौ गर्भिणी च॥ हे प्रथमगर्भधृतवत्याः॥ न चंडी सस्पृष्टकरेति॥ अचं॰ सुकरा क्रियते वा॥ इ॰ षद्भू स्सुषि घिति खन्॥ हे सुकरी जायाः॥ बह्वी सूतिर्यस्याः परमिच्छति॥ पररैरष्यते वा॥ बाहुलकात् उः स्वार्थे कन्॥ हे बहुप्रसूताः॥ ७०॥ चिरं प्रसूता सु सुपेति समासः॥ वष्कते॥ वष्क गतौ॥ बाहुलकादयन्॥ वष्कय

त्केरुणा वत्सः सोऽस्त्यस्याः अत इति ङीष्॥ आड॰ घिति णत्वं॥ पूर्वपदादिति मुकुटस्य प्रमादः॥ समासाभावात्॥ यद्वा॥ वष्कय

काल्योपसर्या प्रजने प्रष्ठौही बालगर्भिणी॥ स्यादचंडी तु सुकरा बहुसूतिः परेष्टुका॥ ७०॥ चीरसूता बष्कयिणी धेनुः स्यान्नवसूतिका॥

स्त्वेकहायनो वत्स इति शाकटायनः॥ तेननीयं तेषां पराहि॥ सर्वतो क्तिन्नर्थादि तिङीष्॥ गौरादित्वात्॥ पूर्वपदादिति णत्वं॥ अत्र पत्तेश्कारहितत्र पांते॥ ल॰॥ हे धीयुते॥ धेट् पाने॥ धेट इति द्वेति नुः॥ धेन्वादयस्त्वे ति मुकुटस्त्व पाणिनीयः॥ धेनुर्गोमात्रके दोग्ध्र्यामिति हैमः॥ नवसूतश्च सवोऽस्याः सोपादिति कप्रत्ययस्यादिति इः॥ स्यास्त्वं॥ गा त्वंहे॥ शोभनंव्रतमस्याः॥ सुषेनसंहृस्यते॥ रापतः॥ हे पीनमूध्नोऽस्याः॥ ऊधसो नङ॰ बहुव्रीहेरूधसोऽङीष्॥ पीवरस्तनो॥ स्यास्त्वं॥ द्योपसर्जनादिति ङी॥ ७१॥ राम २५०

द्रोणपरिमितं क्षीरमस्याः द्रोणक्षीरा द्रोणदुग्धा इति च। द्रोणक्षीरा। देहः। संज्ञा धेनुष्येति साधुः। राकं समासो समायां वि
ज्ञायते समासस्य विभाषायामिति खः। उत्तरदले यविभक्ते। पं पूर्वदले पं। पूर्वदिने पं। परस्तरके।७२॥ वदति। उनति
वा। वहप्रापणे। अदीर्के दनेश्च सुन्। उधसो नङ्। इति निर्देशात्। ध्येः संप्रसारणं चेत्युनुस्त्यो चकधोर्दीर्घश्चेति सुन्। अस्ति मुकुट
स्त्वं पारणीनीयः। आप्याते पते। स। ओप्यायी वृद्धौ। आपीनं तृप्तिरिति कः। आपीनिष्ठायां॥ आदः पूर्वस्या धूधसो रिति पी तिभावः। ओ

स्त्रुव्रता सुखसंदोह्या पीनोध्नी पीवरस्तनी॥७१॥ द्रोणक्षीरा द्रोणदुग्धा धेनुष्या बंधके स्थिता॥ समांसमीना
सा यैव प्रतिवर्षं प्रसूयते॥७२॥ ऊधस्तु क्लीबमापीनं समौ शिवककीलकौ। न पुंसि दाम संदानं पशुरज्जुस्तु दामनी॥७३॥

दिनुच्छेति निष्ठानत्वं हे दी एवाच्यस्य। स्पति गात्रकंडूः शोने त्रवासवेति घञेति साधुः स्वार्थे कः। कील्यते कील बंधने। हलश्चेति घञ्
स्वार्थे कन्। हे बंधनकाष्ठस्य द्याति। दो अवखंडने॥ दीयते वा॥ दीङ् पालने। मनिन्॥ संदीयते॥ संपूर्वो दानबंधने ल्युट्॥ हे
दोहनकाले पादबंधनरज्जोः॥ पशुबंधनी रज्जुः अकार्यवादिः ध। दामेव प्रज्ञाद्यण्। अत्र तिप्रकृतिभावः॥ दीर्घं त्रेति
ङीप्॥ नित्यं संज्ञेति ङीष् बंधनीति पाठे इति कश्चित्। हे पशुबंधनरज्जुः॥७३॥ ॥

अ॰ द्वि॰ टी॰ विशाखवा प्रयोजनः मस्या विशाखवाहादित्यण । वैशाखो मास्ते नेदे पि मंथाने चक्रकीर्त्तिता ॥ मथ्यते ऽनेन हल श्चेति घञ् ॥ मंथोरवोमपि
२५१ स्या क्लिबे मैत्र रोगे चेति हैम ॥ मंथयति वाकुलकात्अच् ॥ मुकुटेन तु परेम कि दित्यनुवर्त्तौ मंथः इत्यनेनानइत्युक्तं ॥ तन्न ॥ अंतेनैव वि
धानात् श्नांतस्याविधानात् ॥ यदपि मंथाः श्नात विमंथात विमंथानइति स्वामी त्युक्तं तदपि नंमथ । परस्मैपदित्वात् ॥ मात्मनेपदेभ्यः
श्नानचो विधानात् ॥ यदपि मंथेऽश्च ॥ न विमंथान इति स्वामी त्युक्तं तदपि नंमंथे परस्मैपदित्वात् ॥ आत्मनेपदिभ्यः श्नानचो विधानात्
मुक प्रसंगाच्चान रापिनः आगमशास्त्रस्यानित्यत्वं वाबोध्यं मथ्यते ऽनेन मंथ इति क्लिप ॥ यत्तु पथि मथ्यभ्याम् इति त्रिति मुकुटेनो क्तं त

वैशाखमंथमंथानमंथानो मंथदंडके ॥ कुटरो दंड विष्कंभो मंथनी गर्गरी समे ॥७४॥

तद् पाणि नीयं मंथस्य दत ॥ पंच ॥ कुठति कुव गति प्रतिघाते ॥ बाकुलकाल्करत् कुवश्चे तु रइति मुकुल स्त्व पाणि
नीयः ॥ कुवर इति पाठे तु कुटकौटिल्ये वाकुलकात्करत्कुत श्चेन्मुरदर ॥ दंड विष्कुभ्नाति स्कंभु रोधने सौत्रकर्म
ण्यण ॥ विस्कभ्नाते नित्यमिति षत्वं ॥ द्वे मंथबंधनकाष्ठस्य ॥ गर्गरि मुखस्थं मंथदंड धारक काष्ठस्य ॥ मंथते स्याकरणे ति
ल्युट् ॥ गर्ग इति शब्द रयति ॥ आत इति कः ॥ गौरादिः ङीष् रतीवा ॥ गृ निगरणे ॥ बाकुलका ऊरद्दे मंथनमात्रस्य ॥७४॥ ॥ २५१

ओप्यति ॥ ०उप्यतेवा ॥ उपदाहे ॥ ष्ठन ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्गुणाभावः ॥ उषिसुभ्यकि दितिष्ठ्लितिमुकुटस्वपाणि तौ यः ॥ क्र
मतिक्रमुपादविक्षेपे पि च ॥ इजति ॥ इज्यतिवा ॥ इज क्षेपे ॥ एवल्व ॥ कमुचासोरंजष्ठ ॥ मानाति ॥ मीयतेवा ॥ मीञ्र हिंसायां ॥ मय
गतौ ॥ वा ॥ अच्च ॥ मइत्यं गानि अस्य अनेक मितिवकुवीहि ॥ चत्वारि ॥ कीरति ॥ कीर्यतेवा ॥ कविक्षेपे ॥ कृशव्र लिगदिभ्यो ॥ मच
॥ करभोमरणे वंधादिक निष्ठां तो ष्ठुः तस्मुते ॥ एकमुष्टि ग्रिवो ॥ म्यां रखजमस्य ॥ बंधनं करभे इतिकन्न ॥ एकंदारु विकारसृंरखलौ
पाय बंधनस्तुकस्य करभस्य ॥ ७५ ॥ अजति ॥ अजगतौ ॥ पचाद्यच्च ॥ अजातिभ्यामितिनिर्देशान्न वी अजाघृतष्ठाप्र ॥ अजइ

उष्ट्रिकमेलकमयमइंगाकरभः शिशुः ॥ काःञ्ज भाःस्फ स्थ्रंरखजकादा
रवै पादबंधने ॥ ७५ ॥ अजा छागी स्तुभच्छागब स्त ः छगलकाअजे ॥

छागेद विक्षीरखुजेवेध सिस्मरेइतिदेमः ॥ छ्यति ॥ छायतेवा ॥ छोछेदने ॥ छापुरखडिभ्यः कि दितिगन्न ॥ जातिरितिङाप
॥ देस्तनोति ॥ स्तनुरोधने ॥ म्लविभ्रजादित्वात्कः पंचाद्यचि तुनक्लोपोनस्यात ॥ तु भ्य भइतिपावेतो भते ॥ तुभहिंसायां ॥ स्तुंभ
इति पाठे ॥ स्तुंभकी सायां ॥ इगुपधेतिकः ॥ वस्तयति ॥ वस्तअर्दने ॥ चुरादि ॥ अच्च ॥ छायते ॥ छोछेदने छोगुकफस्व स्वच्च ॥ स्वार्थे
कः ॥ पंचमे ॥ हं मेढइतिमिहसेचने ॥ ष्ठन ॥ उरु भ्रमति ॥ भ्रमुचलने ॥ ॥

अ.चि.
२५२

अन्ये त्वोपीतिडः पृषोदरादित्वात्॥ तेजनांशं त्वचा तारम्यते॥ रम्भराभस्यते भस्मे॥ बाकुलकाद्र क्रूरुष्ठति॥ अर्जतिवा॥ अजगत्यौ तोऽश्म
तेरुक्षेति क्यन्तक्रणाऽस्यास्ति॥ कणायामस्यास्ति॥ मिषति मिषस्य हृ यं अच्॥ वर्षति वृषु सेचने॥ स्टवृषिभ्यो कित्॥ इति निःस्त्रीविरूणी
दक्षिपार्श्वे चूर्णं य इति निरीतिमृत्कुटस्त्वपाणीनीयः॥ इलति॥ एलयति वा॥ इनलगतिद्वेपणयोः॥ रालुडयोरेकत्वं सम॥ त्छद्
उच्छ्रयणां स्त्रजोनां च समुद्रः॥ गोक्रोशोऽइति कुज्ज प्रत्येकमेकैकं॥ चक्रवन्द्रमरणं चक्रेतटस्यापि मत्तुप्॥ आसंदिवदितिमा

मे ऽद्रोरन्नोरणो णोर्मुमेषवृक्षरष्के॥७८॥ उष्ट्रोरन्नाजद्वंदेस्यादौष्ट्र
कौरन्नकाजकं॥ चक्रीवंतस्कवालेयारासभा गर्दभः खरः॥७९॥

धुः॥ निलयेतपक्षाराभ्यांचेति॥ पृच्छदिस्त्यधितेठञ्॥ वजेरपसवाइतश्वानीयइतिठक्॥ वाले योगाद्यो भेधुंसीमदो
वलीइति त्रिःष्ठुइति विश्वः॥ रासते॥ रासृशब्दे॥ रासिबल्लिभ्यांचेत्यप्॥ गर्दति गर्द शब्दे॥ कृस्हशालिकलिगर्दिभ्योऽभच्
गर्दभो गंधभिद्यपिरासभेगर्दभिस्तुजंतुरोगभेदयोरितिविश्वः॥ खंमुखं बलमतिशयितमस्य खं वेतिरः॥ खरोरस्तो
तरेतीदेतोहः॥ स्यरोरासभे चेति हेमचंद्रःपंचः॥७७॥ ॥

राम
२५२

विदेहेषु भवं ॥ धूमादित्वाद्वुञ् ॥ विदेग्धि वादि इत्यपचये ॥ रक्वुन् । अज्ञाघएा । विनो ह्नितः ॥ देहत्यपचयो यस्येति वा वैदेको वाणिज
केषु धाम्याच्छेसुतेपि चेति विश्वहेमचंद्रौ ॥ साध्वर्थं वहति ॥ कर्मण्यण् । निगमं भवं ॥ तत्र भव इत्यण् । नैगमः स्यादुपनिषद्वणि
जोरिति विश्वः ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावे तिगमोपि वणिजेष्टमिति विश्वः ॥ पण्यते पणव्यवहारे क्तो च । पणाति रिज्यादि
भ्य नभ ज्ञाघएर ॥ पराणं ते ॥ पण व्यवहारे अव पपरोति साधु ॥ पारापमाजीवो यस्य आपरो ॥ व्यवहारो स्यास्ति ॥ अत इनिठन्

वैदेहकः सार्थवाहो नैगमो वाणिजो वणिक् ॥ पण्याजीवो ह्यापणिकः क्रयविक्रयिकश्च सः ॥ ७८ ॥
विक्रेता स्याद्विक्रायिकः क्रयिकः क्रायिकः समौ ॥ वाणिज्यं तु वणिज्या स्यान्मूल्यं वस्नोऽप्यवक्रयः ॥ ७९ ॥

क्रयविक्रयाभ्यां जीवतीवस्त्र क्रयविक्रयादिनष्ठे ॥ ७८ ॥ विक्रीणाति विडुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ॥ तृच् । विक्रीयेणाजी
वति ॥ वस्त्र क्रयविक्रयादिठन् ॥ क्रीणाति ण्वुल् क्रयेणाजीवति । ठञ् । हे स्मात् केकेस्य ॥ वणिजां कर्म ॥ ब्राह्मणादित्वात्
ष्यञ् ॥ दूतवणिग्भ्यां चेति यः ॥ वणिक्कर्मणः मूल्ये नानामं ते वयइति चेत ॥ वसत्यत्र वाधाद्वस्यज्यति भ्रीनः ॥ वस्नं व
स्त्रे धने ॥ मूल्ये मूल्ये इति हेमचंद्रः ॥ अवक्रीयतेऽनेन पुंसीति घः परजितिमुकुटः ॥ तन्न च्छुत्वाघातात् ॥ त्रीणि ॥ ७९ ॥ ॥

तिरान्तरा इति वः ॥ रविश्रीणने ॥ अनित्यमागमशासनमिति न नुम् ॥ उपधात्वादिति न ह्रुदिकारादिति ङीप् ॥ निष्कर्षो ग्रैयेनि
रिचेति ङि कृदिकारादिति ङीष् ॥ यलोपः ॥ नेदीर्घः ॥ निविसादेर्मकुटः ॥ नाभी स्त्री कटिवस्त्रग्रंथने मूलद्रव्ये परिपणो ऽपि इति हैमः ॥
द्वयं धनं प्रयुज्यते यं सीति घः ॥ मूलं च तदुक्तं च ॥ श्रीणि ॥ लभ्यते ॥ डुलभष् प्राप्तौ ॥ अकर्त्तरीति घञ् ॥ अध्यारूढं अधिकमिति सा
धु ॥ फलति ॥ फल निष्पत्तौ ॥ अच् ॥ फलं जातिफले सस्ये हेतुस्याद्व्युष्टिलाभयोरिति विश्वः ॥ फलं दे हुकलं जीति फलकस्य
योः त्रिफलायां चकर्षीष्काले ... ते व्युष्टिलाभयोः फलि फलिन्यामिति हैमः ॥ श्रीणि ॥ परिहृत्य दानं ॥ क्वचित् प्रतिदानमि

नीवी परिपणो मूलधनं लाभोऽधिकं फलं ॥ परिदानं परिवर्त्तो नैमेयनियमावपि ॥ ८० ॥ पुमानु
पनिधिर्न्यासः प्रतिदानं तदर्पणं क्रयेप्रसारितं क्रय्यं क्रेयं क्रेतव्यमात्रके ॥ ८१ ॥

ति पाठः ॥ परिवर्त्तनं भावे घञ् ॥ उपसर्गस्येति दीर्घः ॥ निमानं ॥ मेङ् प्रतिदाने ॥ आवो यत् ॥ ईद्यति गुणः ॥ अज्ञाघञेवः ॥ च
त्वारि अहृत्वा व दत्वेति ख्यातस्य ॥ ८० ॥ उपनिधीयते ॥ डुधाञ् ॥ उपसर्गे घोः किः ॥ न्यस्यते ॥ असु क्षेपणे ॥ कर्मणि राम
घञ् ॥ द्वे निक्षेपस्य ॥ प्रतिपादनं तस्यार्पणं गृहीतस्यामिनेति द्वेपार्पणस्य ॥ क्रीयते ॥ अचो यत् ॥ क्रय्यस्तदर्थे इति साधु ॥ एकं प्रा २५३
ङ् कारण्हर्ता तिपुरीतिकुध्मा आपणे प्रसारितस्य ॥ एकं द्वे क्रेतव्यमात्रस्य ॥ ८१ ॥ ॥

वि क्री यते । अचोयत् । पणपते । पणव्य वह्वारे । तव्यतयानीयरः अवद्य पण्येतिसाधुः ॥ त्री ॥ णि । विक्रयप्रक्रियाकर्मणि । सत्यंकारः । सत्यस्यकरणं सत्यापयासे ति णिजायुक्तौ ॥ भावेल्युट ॥ घरणकारे सत्यागदस्ये । ति मुम् क्तिन् ॥ सत्यादनृतस्य यथे डाच् ॥ स्त्री लिंगम् इतिरव्यातायाः ॥ ८२ ॥ विपणं घञ्संज्ञा पूर्वं कृत्वा नन्द्यादिः रवनोघञ् चेयोवा विक्रयणि ॥ शरन्तु ॥ ६ ॥ विक्रयायाः

विक्रेयं पणितव्यं च पण्यं क्रय्यादयस्त्रिषु ॥ क्लीबे सत्यापनं सत्यंकारः सत्याकृतिः स्त्रियां ॥ ८२ ॥
विपणो विक्रयः संख्याः संख्येये ह्यादशात्रिषु । विंशत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः संख्येयसंख्ययोः ॥ ८३ ॥

॥ दशपर्यंताति । संख्यते वार्दं संख्य दर्शने ॥ बाकुलकात्क नि न् ॥ दशाशब्दमभिव्यारण आदः मर्यादामिविद्यौः । नपुंसका दिपत्ते दच्च्नण एकादिका न वदशापर्यंताः संख्याः संख्येये त्रिलिंगाच्च तेन एकोविप्रइत्यादिनवतिमनुविप्रस्येकृइ त्यादिवीशातिराद्यया संता संख्याः संख्येयसंख्ययोवर्त्त ते एकवचनांताश्च यथा विंशति गावः ॥ गवांविंशतिः ॥ ८४ ॥

अ॰हि॰टी॰
२५४

विंशत्यादिन्यांनां पदा संख्यार्थस्वत्वाद्विकानषक वचनेअपिस्तः पययद्धद्वे विंशति तयइति तास्तु विंशं त्यारिपुननेभवतिम
भिव्याम स्त्री स्त्रिलिंगा॥ यथाविंशत्या॥ पुरुषैः कृतं विंशतिः कुंडानिति द्वेपंचतौपंक्ति विंशती तिसाधुः पंक्तिदशास्त्र
रछंदो — ससंख्यावतिष्वपीति विश्व॥ पंक्तेकेदशगुणोत्तरंक्रमात् ह्रे स्वादिज्ञेयंयथादंत्रपंक्तयः॥ शतंदशतानि

संख्यार्थेद्विबकत्वेस्तः स्तासुचानवते॥ स्त्रियः॥ पंक्तेः शतसहस्रादिकेक्रमाद्दशगुणोत्तरं
॥८६॥ यौतर्दुबयंपाप्यमितिमानार्थकंत्रयं॥ मानंतुलांगुलिप्रस्थैर्गुंजाः पंचाद्यमाषक॥ ८७॥

राम
२५४

सह स्त्रंदशसहस्रारपयुतमिति॥ ८६॥ पौतेबकिलकाग्रवेकर्त्तरिवानुन॥ गोधनं गोधकोवातस्येदंयौविकारः माने
वयः मीयतेनेन। माङ् माने। प्राप्यमन्तव्येतिसाधु॥ मानमर्थयस्पचत्वारि॥ मानभेदानाह॥ तुलेति। तोल्यैतेऽनयातुलाचत्मा
नेभिदाघङ। अनुलीपमाम्यमिनिर्भिर्दे रमाकुरणाभाव॥ मष्यतेअनेन। मष हिंसायांहलश्चेतिघञ्क आद्यस्या सोमाषक
स्त्रैस्यास्त्रीयेत्वात्। एकं॥ ८७॥

अक्षति। अक्ष्यते व्याप्यते वाऽसौ। अच्। अक्षो रथस्यावयवे व्यवहारे बिभीतके॥ पाशके शकटे कर्षे ज्ञाने चात्मनि रावणौ। अक्षः सौवर्चले नेत्रे क्लीबं के स्यादिति हेमचंद्रः॥ कर्षति। कृष विलेखने। अच्। कर्षो नाकर्ष शोभमानप्रभेदे पुंनपुंसकं द्विपलति॥ पल गतौ॥ अच्। शाकेऽप्युन्मा नमांसयोरिति हेमः। कर्षाणां चतुष्टयं शोभनो वर्णोऽस्येति मत्वर्थीयः रुद्रस्तु सुवर्णे स्वर्णं तयोरिति क्रमयमाह॥ सुवर्णो नाऽस्वर्णे कर्षेऽस्तु तु वर्णं च सरव्यान्तरे॥ स्त्री कर्षः गुरुणि ली बेकां च नेत्ररि चंदने इति विश्वः॥ विस्यते। स्पचि सत्त्व सर्गे क्तिः आगमस्यानित्यत्वान्ने ट्। कुरुबिल्वः॥ तस्मिन्न नः फले एकं॥८५॥ तोलयति तुल उन्माने। चुरादिः। अच्। अनुलोपमान्यामिति तिति पातनाद् गुणाभा

ते पोरग्रहः कर्षोऽस्त्री पलं कर्षचतुष्टयं॥ सुवर्णं बिस्तोहे लोहे कुरुबिल्वस्तु तत्फले ले॥८६॥ तुला स्त्रियां पल शतं भारः स्यात् विंशति तुलाः॥ आचितो दश भाराः स्युः शाकटो भार आचितः॥८७॥

वणिज भावे तुझरूपधेति कः। तुला सा दृश्यमानयोः गृहाणां दारुबंधाय पीचिकायामपीष्यते॥ शतेन पलं शतेभाण्ड इति विश्व हेमचंद्रौ। पलानां शतं शाकं स्त्रि यते भ्रज्ज भरणे। अकर्तरीति घञ्॥ अपी भरो भारः सहस्र द्वितीये पलाशाम पिविवध इत्यजयः॥ भारः स्याद्वी वधे विष्णौ। पला नां द्विसहस्रके। आचीयंते स्म। चिञ् चयने॥ क्तः॥ भारे दश निराचित इति रत्नकोशः आविआचितः शाकटो मेषे पलाना मयुतद्वये इति विश्वः॥ शकं शाकटे तत्र स्यभेऽशोभेऽङ् त्यरारएकं॥८८॥

अ॰टि॰टी॰ कर्षस्यार्यां ॥ तस्येदमित्यण् ॥ आपणार्तं ... त्यं पण इत्यमरः ॥ खनीयचेति घो वा कार्षस्य कार्षिकेण ॥ आपस्
२५५ कार्षापणोऽस्त्री कार्षिके पणषोडशिकेऽपि स्यामां ॥ अध्यात्मादित्वा ठञ् ॥ रजतद्रप स्यात् स्यायां ॥ आध्यात्मादित्वात् ॥ पण्य
ते ऽनेन । पणव्यवहारार्थोऽनित्यपण ॥ इत्यमरः ॥ पुंसीति घो वा दन्त्येष्वेति घन्वा संज्ञापूर्वकत्वाद्धभावः ॥ पणो वराटमाने
स्यान्मूले कार्षापणो गृहे ॥ कृ कार्षापणकादिकं द्रुतव्यवहारे ऽन्तौ धने ॥ एकं ताम्रकृतकार्षापणसन्तु ... मानमुक्तं ॥ अं
गुलीमानं च ॥ दस्मादित्वर्गे उक्तं ॥ प्रस्थमानं त्वाह ॥ आढौ कते ॥ ढौकृ गतौ ॥ अच् ॥ पृषोदरादिः ॥ आढकी चतु

कार्षापणः कार्षिकः स्यात्कार्षिके पणः ॥ अस्त्रियामाढकद्रोणौ खारी वाहो निकुंचकः ॥ ८८ ॥

वर्णा ... मारानंतरे त्रिषु ॥ एकं ॥ सर्वतो दर्शां गुलमानस्य ॥ द्रु गतौ ॥ कुवज्ज ... पिल्लनिष्व पिभ्योऽति दितः ॥ द्रोणो स्त्रिया राम
मात्रके स्यात् ... चतुष्टये ॥ पुमान् ॥ कृपि पतौ कुल्मकाके स्त्रि निहृदंतरे स्त्रियां कान्तं ... दित्वां ॥ वादिना न पिष २५५
सइति विश्वः ॥ खमाहोति ॥ मूलविभुजादिः ॥ उह्यतेऽनेन । वह प्रापणे ॥ इत्यस्मेति घञ् ॥ वाहोऽश्वमानभोः ... वाह
नुवाह्वे स्यादिति हेमचंद्रः ॥ निकुंचति ॥ कुंच कौटिल्ये अच् ॥ स्वार्थे कः ॥ ८८ ॥

कुंड्यं तेवा ।कुंडने ।कुत्सीरादित्ति ॥ वाक नकात्कच प्रत्ययः ॥ अतित्यत्वात्तनुम् ॥ मकुटः यइत्यपिपाठः इति मुकुटः तत्तकु
टकौ टिके त्वे ।कुटेः कयन् ।प्रस्थापतेः नेनघञर्थे कः ।प्रस्थो स्त्रियां मान् भेदे सानावत्पुंस्त्व पक्षकति ।आढ्यथै निमाति भविकाम
वर्त्ति कादित्यङः वासि विरोति स्वामी री ति भा.वि.क.स्य. दने ननु भवत् पंचत्व विभि सम्यमाने पकी हितः पलं पंचकुकं मुष्टिः कु
ड ... यं ॥ चत्वारः कुडवाः प्रस्थः चतुःप्रस्थमयाढकं ॥ अष्टाढको भवेद्द्रोणः ... द्विद्रोणः शूर्प इष्यते ॥ सार्द्धस्तु ... भवेत्
खारि द्विशूर्पा गोण्यास्त्रियां ... नामेव भार ज. ति ॥ ... भार चतुष्टयं ... कम पद्यते ॥ ... ते ॥ कुदरुडे निष्क

कुडवः प्रस्थ इत्याद्याः परिमाणार्थकाः पृथक् ॥ पादस्तुरीयो भागः स्यादंशभागौ तु वंटकं ॥ द्वि

पादस्तं तच्छिन्नयोः स्थानत्रये यो रंगव वस्कतो ॥ श्लोकपादेपि च क्लीबं पुल्लिंगः कीरगोऽजनः ॥ पादेष्ठ ... तरा यां
शे शौ ... त्यं तपर्व ति ॥ चरणो ॥ चम ... च अदंतो ... विभोजने ॥ अदंतः कर्मणि घञ् ॥ अंशो विभाजने प्रोक्त आक
देवे ... स्तुनइति हेमचंद्रो ॥ भज्यते ॥ भजसे वा यं ॥ कर्मणि घञ् ॥ भागो द्वे पाउके भाग्येकदेशयोरिति ॥ हेमचं
द्रः ॥ वंटेते ॥ वटि विभाजने ॥ कर्मणि घञ् च ॥ स्वार्थे कः ॥ त्री लि ॥ ... ॥

ऊरिवादृव्यं च भव्येइति साधुः॥ द्रव्ये भवं॥ नेस्मातोय त्रकुमविकारयोः॥ क्निय मेवजे रित्यामिति हेम॥ विद्यते स्मावि ह्लूलाभे॥ विन्ने॥ भोगप्रत्ययो रितिसाधुः॥ वित्तं क्ती बंधनेवाच्या निगारव्याते विचारिते॥ स्वपतेसाधुः पथ्यातिथ्यीठञ्॥ रिच्यते॥ विवेच्यते याच्छतु हि वधिरिचि तिवक्ववमिकाविश्र्यापि नायत्तितिमुकुटस्त्वपाणिनीयकच्यते॥ कच शब्दे॥ बाकुलकालपयत्वध नतिधनशब्दे॥ धनधान्ये अचू॥ धनंतुगोधने विभ्वेइतिविश्वः॥ वसति॥ उष्यते वाऽस्मिन्नुरुषे॥ वसनिवासे॥ श्रृंस्वृहिस्निहीतिः॥ पद्यसीवस्मिलादिनोउरिति मुकुटस्त्वपाणिनीयः॥ वसोवस्यतेवा॥ वसआच्छादनेउ॥ उस्त्रर्मर्मस्सुषाग्निधनाधिपे ष्ठुंयो॥ ऊँ सुरस्याव्मुलाटकेच वृष्वेषधस्व्यान धने ष्ठुरत्ने वसुस्मृतं स्मा॥ स्यान्क

ऊव्यंवित्तं स्वापतेयं रिक्थम्रक्थं धनंवसु॥ हिरण्यं द्रविणं द्युम्नमर्थ रैविभाअपि॥ ८॥

धुरेत्यव स्मेतिविश्वप्रकाशः॥ हयति॥ हयगतिकांतौ॥ हर्यते॥ कन्यत्र हिरः जिहीते भाग्यवंतं॥ ओहाङ्ग॥ तो॥ हो दिवितिअन्यप्रत्ययः॥ हिरंदेश्यस्मेतिमुकुटस्त्वपाणिनीय॥ हिरण्यं चेतस्मि रूप्ये ज्ञातर्कुभगवत्याः॥ अन्ययेमातमेदे स्यादकुर्येचनपुंसकं॥ द्रवति॥ द्रुयते वा॥ द्रुगतौ॥ द्रुदक्षिभ्यामिनन्॥ द्रविणं तद्ध्योर्द्धर्ति वृत्तिकी चनेचपराक्रमेइतिविश्वः॥ दिवंमनति॥ म्नाअभ्यासे॥ आतोनुपेतिक॥ द्युम्नंवित्ते विलेपिचेतिहेमचंद्रः॥ अर्थ्यते॥ अर्थउपयाच्यायांअकर्तरितिघञ्॥ ऋच्छति॥ अर्थति॥ वाकूगतौ॥ उषिकुषिगार्तिभ्यस्थन्॥ अर्थोविषयार्थनयोर्द्ध्नकारणवस्तुषु॥ अभिधेयचवराच्छान्नान्तिवृत्तौ प्रयोजनेरातिसुरवंरायते॥ ॥

वा।रा।आसाने॥ रत्नेति॥ रातेर्डे : रात्नयोर्वि भवे स्वर्णे इति रुद्रः॥ विभक्ति अच॥ विभवोधननिर्दं त्रोरितिहैमः॥ अयोदश॥ ४७०॥ कुरुमते। कुरुसं
श्लेषणे॥ कुष्यते॥ कु मनि ध्वकर्मे॥ अकर्त्तरि ति घञ्॥ ताल व्यामूर्द्धन्यान्त्ये इत्यधिकारे कोशाविशलौ वेति सभेद॥ मद्दे चरू पंचक
तंवाकृतं च घटी ताघटिते है॥ गुष्यते। गुपूरक्षणे॥ राजस्त्येयेति साधु॥ एकं ताम्रे देर्धातो॥ अहतरूपमस्पस्तपादारु तस्ये संज्ञा
योमप॥ आहतं तु मस्यार्थ के गुरिते ताडिते वा पीति हैमः॥ एकं॥ ७४१॥ गरुत्मनोजातत्वात् तस्येदमित्यण्॥ मरंकंतरंत्य

स्मात् कौणश्च हिरण्यं च देहे मरुत्पिक तप्तृते॥ ... ताभ्यां पृदन्य तत्कुर्प्यंरूप्यं तद्द्यमाहृतं॥ ७४१॥ जारूतमनं मरकत
मश्मगर्भे हरिन्मणिः॥ शोणरत्नं लोहितकः पद्मरागोऽथ मौक्तिकं॥ ७४२॥ मुक्ताथ विद्रुमः पुंसि प्रवालं पुंनपुंसकं॥

नेन॥ त्वअन्यैष पीति॥ अश्मनो गर्भः॥ हरिद्वर्णो मणिः॥ शाकपार्थिवादि च ... शोणं च तद्रत्नं च॥ लोहितमेवालोहितात्म
णाविति कन्॥ पद्ममिव रागोऽस्य॥ अनेकमन्येति समासः॥ त्री॥ शीमुक्ते वा विनयादिभ्यष्ठक्॥ ७४२॥ मुच्यते स्म॥ मुच्लृ मोक्ष
णे क्तः॥ मुक्ता मौक्तिकः पुंस्युत्योरिति हैमः॥ द्वे विशिष्टो द्रुम इव विशिष्टौ वृत्तौ नव ... द्रुम्याम॥ प्रवलति॥ वल प्राणने ज्वल
ति तीणः॥ प्रवालो स्त्री किशल वे विणादंडे च विद्रुमे इति विश्वः॥ ॥

रमंतेस्मिन्॥ रमु क्रीडायां॥ बाहुलकात्तन्प्रत्ययः॥ रत्नं स्वजातिश्रेष्ठेप्यन्मणौ इति हैमः॥ मण्यते॥ मण शब्दे॥ इन्॥ मणि
स्त्रीपुंसयोरश्मजातौ मुक्तादिकेपि चेति विश्वः॥ अश्मजातौ मरकतादौ द्वे॥ एं ३॥ सुष्ठु करोतीति कर गतौ॥ पचाद्यच्॥ य
द्वा अरानिंध सुशोभन॥ अराः स्य सुष्ठु वर्ण्यं तेवा वर्णं वृणोति॥ रपंतं॥ रच॥ कृ॥ नति॥ कर्मिदीर्घोरुः आदि स्योनुक्॥ क
नकं दे क्लीवपुंसि स्यात् किंशुके नागकेसरे॥ धत्तूरे काचनारे च काली ये चंपके पि चादि नास्ति॥ दीप्यते॥ वाहिगतादोमनिन्॥ हट

रत्नं मणिर्द्वयोरश्मजातौ मुक्तादिकेपि च॥ एं ३॥ स्वर्णं सुवर्णं कनकं
हिरण्यं हेम हाटकं॥ तपनीयं शातकौंभं गांगेयं भर्म कर्बुरं॥ एं १४॥

ति हट दीप्तौ॥ ण्वुल्॥ हाटयति वा कुन्॥ तप्यते अनेन तपसं तापे॥ कृत्यल्युट इसनीयट्॥ शतकुंभे पर्वतेन भवं तत्र भ
वं इत्यण्॥ अनुशतिकादित्वात् तुस्वामी॥ गंगाया अपत्यं स्त्र्यादिभ्यो ढक्॥ पंगा भर्तृ षष्ठे गंगाया चकार ह इति तेजसं॥ तं उक्त
पर्वतेन्य स्कंदिर राणं सम पद्यत इति वायु पुराणः॥ गांगेयः स्यात् कुमाने मि षे क्लीब स्वर्णे कसेरुणो॥ बिभर्ति॥ भरति वा म
निन्॥ कर्षे मद्गुरादिः कर्बुरस्त जिले ह स्वि कर्बुरः पायरदासो॥ कर्बुरा कृष्णवृंतायां शबले छरेन रन्यवदिति विश्वः॥ एं ४॥ राम २५७

चमीकरे। आकरे भवं तत्र भव इत्यण्॥ यद्वा। चमनं॥ चमु अदने॥ इन् जादिभ्यः। अन्ताचरे मे रिति। विकल्पितत्वा
द्धि चामीकरोति॥ ऊजोऽहेलितिटः॥ जातं रूपं यथा॥ यद्वा। प्रशस्तं जातं प्रशंसायां रूपम हृ छ्यतरजतं च॥ सन्महदि
ति समासः॥ आन्महतः स्तोत्वं कांचति॥ कांचि दीप्तो॥ नंद्यादिस्तु टप्योदरादि रितिमुकुटस्तु चिन्त्यः। का विधाते

चामीकरं जातरूपं महारजतकांचने॥ रुक्मं कार्तस्वरं जांबुनदमष्टापदोऽस्त्रियां॥
९५

रे वसत्वात्तरोचते॥ रुचदीप्तौ॥ युजिरुचि निजां कुश्चेति मक्॥ रुक्म॥ नोडिस्तु वर्णो चेति डिमचेन्द्र॥ कृतस्व
रे आकरे उ विशेष्ये भवं अरस्क तापश्चिताः॥ स्वरायेनत सौ देवं से पे इत्यण्॥ जंबुरस्पनद्यां भवं॥ तत्र भव इत्यण्॥ आ
ष्टो उ धातन्॥ पदानि स्थानान्यस्य अष्टनसंज्ञायामिति दीर्घः॥ यद्वा॥ अष्टौ नामधेये पदं एकोनविंशतिः॥ ९४॥ ॥

अलंकारसंबंधिस्तु वर्गः शृंगी नामी शृंगीकनाति॥ कनी दीसौ॥ कुन्न॥ शृंगीति षट्यकुनामवा॥ स्त्री शृंगीमंडनस्तु वर्गामि
तिरत्नकोशः॥ भूषणांकनकं॥ ममालाच॥ अल्पंशृंगं॥ प्राधान्यां वायस्माः गौरादिः स्त्री स्यात्काचिन्न्मद विनन्मरगात्या
दिवचनात॥ एकं दुष्टो वर्गो स्यानेन वाऽवर्गःस्त्री असम्हर्गो क्ली बमे रौवरूप्ययोः॥ रजतिरज्यतेवा॥ रंजुरागे॥ भूमि
रंजिभ्यां कि दित्यतन्॥ रजनं त्रिषु शुक्ले स्यात्क्लिबं हारे च वर्णं इति विश्व॥ रूपपति॥ ॰ रूप्यतेवा॥ रूपरूपक्रियायां

अलंकारस्तु वर्गयिछ्नंगी कनकमित्यद॥ २ऽवर्गी रजतं रूप्यं खर्जूरं श्वेतमित्यपि॥ ५८॥

एपंतः अचौ पतन्रूप्पः स्यान्सुंदरे त्रिषु॥ आहतस्वर्णरजते च नपुंसकमिति विश्वहेमचंद्रौ॥ खर्जीति खर्जव्य
थयन्ने॥ खर्जयिजादिभ्य ऊरोलवाच्चि शूर॥ खर्जूरं रूप्यफलवो खर्जूरः कीटवृक्ष्द्रयोः॥ श्वेतावर्णो अच श्वेता
डीपाद्रि भेदयोः श्वेताकराटिकाष्टपाटलानां॥ रखिनी शुचक्लीबं रूपं रूपेन्यस्तु क्रेः॥ पंच॥ ५८॥ ॥

रापते ॥ रणति वा ॥ रिङ्खरणे ॥ रिंगतिरे षणगयोः क्तिन् रिति ॥ स्त्रियास्पादष्टवारयोः [illegible] तलेलोह किट्टे च ॥ रूणमौत्र॥
वेधक्रे ॥ आरंकूयते ॥ कूरेदाहेअच् ॥ आरकूटो स्त्रियांव्रममिति कोमलमिति रम्नसः ॥ छिपितलस्यातामाति ति तामा
नेवातमुकाख्याय ॥ गमितमोदीर्घघ्नितिरक् स्वार्थकः तम्प्रमिवमांदाघृश्चितिरगीति मुकुटस्त्वपान ॥ रियः ॥ श्ललति ॥
शलगतौ ॥ त्वादेये श्चे [illegible] मुषणघ ॥ मूलोत ॥ [illegible] च ॥ घत्रेरज्वामुवेंतान्क्रेयक मरणेचारेजलसतिधौ
रतिहेमचक्रो ॥ लोहदेरोमुखमुलतिरसाम्लोकसमुखमिवेतिवाद्देहमरूपेजम्मनेस्मा ॥ उष्ठुरुव्यतौ ॥ गत्य

रातिः स्त्रियामारकूटोन स्त्रियामथ तान्त्रकं ॥ सुल्बम्लेच्छमुखद्दष्टवरिष्टकरा ष्टिच ॥ ८७ ॥

र्थीतिक्तः ॥ अतिशयितवरं ॥ त्रपुर्वा ॥ अतिशायनेइष्टन् ॥ प्रियस्थिरेत्युरोवरखरिष्टनाम्नकेलाबमितिटवर्गादि
तायांतेरुष्ववरिष्टमराचेपिचनाम्लेच्छाबतिम्निरोतावरेरूतरयो स्त्रिषुइतिविश्वः ॥ त्रपुमुहणोति ॥ हृस्व
रणे सन्त्रायां ॥ मतहृजीतिरखचक्रुरुद्दिषिदि [illegible] ष्टमुखं [illegible] दिसमासः ॥ तक्रुबरस्तु देहलोपाद्द
स्नेदेच षंडकेनथेवकुष्टेनेदेपिस्यान्नपुंसकः ॥ प्रक्राघ शितिजौडुंबरंन्नवेतान्त्रेयस्तत्र्या रिवतहस्मजय ॥ ८७ ॥

अ॰हि॰टी॰ २५९

लोढ ति ॥ लुप्यते वा ॥ लु हगों घेभच ॥ घञ् वा ॥ लुयते ऽनेनवा ॥ लुञ् छेदने वा फलकात् घ॰ञ् वा । कपि लिकादि त्वालत्वं
दो लो ष्टोस्त्री शस्त्र कल ष्टेः योगके सर्वतेज से ॥ प्रज्ञाघ रणी ॥ लो ष्टं ग स्यते ॥ शास्तु हिं साय्यां ॥ दान्ती तिष्टुन् स्वार्थे कतेज
यति ति ज्पते अतेनवा ॥ तिज निसाने निजेदीर्घश्चे ति ब्रता ॥ ती स्यंसाम ष्ट्र ज्वरगौ विषलोदा दि ति ॥ मुक्के ॥ क्ली बंच
वास्तके पुंसि ति ॥ मात्मत्यामि तो ऽस्त्रि पुं पिं॰ राडते वा पिंडते ॥ पिडि संघाते ॥ अच् । घञ् ॥ पिंडो बोजेवले सांद्रे देहणा

जी होस्त्री शस्त्रकंता द्वांगपिंडं कालायसायसी ॥ अश्मसारो ऽयमंडूरं शिंघाणमपितन्मले ॥ २५६ ॥

रे कदेश्ययो ॥ दि हमात्रे तिवाच्ये चगोलासि ॥ क्रकयो रपि ॥ ओ ऋफुष्येच पुंसा स्या ल्को बसाजी वनायसो ॥ पि
डी नु पिट तगरे ॥ जो कुरवजुंर भेदयो ॥ कालं चतदयं च अनोश्माय ॥ मरसा मिति टच् ॥ अ रणते अयति वा
॥ अस्तुन ॥ अश्मनसारं चस्वक मिति अमरमालासम ॥ मंडते ॥ मडि भूषायां ॥ पायां ॥ खा डु रादि लाहर च ॥ सिघ्यंते राम २५९
॥ सि घि आघ्राणे ॥ आरणा को लुघ रशि थि धाज्र भ्यः ॥ पृ ष्टो दरादि ॥ सिंहमाणवति वा ॥ सिहानमिति पाठे स्निह्यति
तिवा ॥ अन नघ्नास्पते ॥ अच् ॥ कमरिपरास्तस्य लोहस्य मले ॥ २५८ ॥

तैजसे विकारे इत्यण् ॥ यद्वा तेजोऽस्यास्तीति ज्योत्स्नादित्वादण् ॥ एकं ॥ सर्वधातुनो कुशं न मिश्यति ॥ तनु करणे । अन्येभ्योऽपि
दृश्यते इति डः ॥ जातपदे तिङौ ॥ स्त्री ॥ कुशी फलेऽपि चंडायामिति विश्वः ॥ कुश्योरामसुते हि पिपापि दृष्टो क्रमं तथा ॥ कुशीफाने कुशो
दर्भे कुशा वल्गायां कुशो जले ॥ एवं क्षरति ॥ क्षर संचलने ॥ ज्वलितिकसंतेभ्यो णः ॥ क्षारः ॥ काचे स्त्रगुडे । भस्मनि धूर्तलवणे इति हेम
चंद्रः ॥ कचते ॥ कच बंधने दीप्तौ च ॥ अच् ॥ घञ्ञ्वा घञ् ॥ काचयतीति वा अच् ॥ शिक्ये मणौ नेत्ररोगभेदे मृदंतरे इति विश्वः
॥ इतोपमति ॥ चुप मंदायां गतौ चरपरे चोपधाया इति कलः ॥ यद्वा ॥ वमति ॥ वम शक्तौ ॥ एषं तः एषां वपे लाति ॥ आ

सर्वं च तैजसं लोहं विकारस्त्वयसः कुशी ॥ क्षारः काचोऽथ चपलो रसः सूतश्च पारदे ॥

दाने कः ॥ चपलस्त्रीस्कं चले ॥ क्षणिके चिकुरे शीघ्रे पारदे प्रस्तरांतरे ॥ मीनेऽपि च पलानुस्यात्ली स्थलं विद्युति ॥ स्त्रियां पुं
श्चल्यामपि इति हेमचंद्रः ॥ रस्यते रस आस्वादने ॥ कुराद्यदंतः ॥ एरच् ॥ रसयति ॥ धाक्षत्वा अच् ॥ रसः स्वादे जले वीर्ये
शृंगारादौ विषे द्रवे बोले रागे गंधे धौतौ तिक्तादौ पारदेऽपि च ॥ रमानुरसनापागसह्लकाति त्तौ तिक्तं गुलि वेत ॥ सू
यते स्म ॥ षूङ् प्रसवे क्तः ॥ सूतस्तु सारथौ तक्ष्णि क्षत्रियाद्ब्राह्मणीसुते ॥ वंदि पारदयोः पुंसि प्रसूते प्रेरिते त्रि
षु इति विश्वः ॥ पारं ददाति ॥ डुदाञ् दाने ॥ आतोऽनुपसर्गे कः ॥ पारत इति पाठे । पारं तनोति । तनु विस्तारे । अन्येभ्योऽपि दृश्यते ड ॥ ॥

रसेन्द्रः पारदं प्रोक्तः। पारतेऽपि ति॥ गद्यते इति पतारयोऽलः। पारतस्तु मनाक् पांडुः सूतस्तु रहितो मलात्॥ पारदस्तु मनाक् शीतः
सर्वे तुल्यगुणाः स्मृता इति राजनिघंटुः॥ चत्वारि॥ एकम्॥ अलति। अलं भूषणं दो॥ अच्॥ गवां मलं॥ यद्वा॥ गवनं गुडः शोद्धि
रदोऽस्य गवां जातिक॥ एकं महिष्यशृंगस्य अलति अत्र ते वा॥ अल्गतो॥ कुन्॥ अस्य प्रतिकृतिर्वा इवे प्रतिकृ
ताविति कन्॥ गिरौ जातं॥ जनी प्रादुर्भावे सप्तम्यां जनेर्डः॥ अमति॥ अमगतौ॥ वृषादीत्वात्कल्। चमममलमस्येति वा

गवलं माहिषं शृंगमभ्रकं गिरिजामले॥ स्रोतोंजनं तु सौवीरं कापोतांजनयामुने॥१००॥

गिरिजा विजमममलं गवलं ध्वमि ति वाचस्पति॥ त्रीणि॥ अज्यते नया। न मनेन। अंजू व्यक्तौ रोकरणे ल्युट्॥
स्रोतोजनं॥ जनं श्णकपार्थिवादिः॥ सु वीरे देशे भव इत्यण्॥ सौवीरं कांजेंश्री तोजने चबदरी फलेना तुनी ह्र तिइ
ति विम्बकपोतस्येदं कपोतवर्णत्वात् तस्येदमित्यण्॥ कायांतं चतदं जनं च यमुनायां भवः तत्र अण्॥ यद्वा॥ यमु
नाया इदं तद्धतस्यामत्वात् चत्वारि सुर्मा इति ख्यातस्य॥१००॥ ॥

उक्तमिति। तुत्थं ते च। तुत्थं आवरणे। चै यादयश्च। रसाञ्जनं तु तत् चेतदृजनं च शिखी नीली वा अस्यास्ति अत्र आद्यच्॥ तद्वत्

वान्तं वा। वितुन्नं तु स्मात्। तुद व्यथने। क्तः। स्वार्थे कः। अस्य कस्य कु ति। इवेत्र तिष्ठता विति कन्। मयूरं कास्यति वा स्यात्॥ वाके स्पृष्टे कः। चपला

शिलं निपात इति ख्यातस्य॥ कल्पते॥ क्लृप् सामर्थ्ये बाहुजकादरः। तूलला भावश्चात्र दार्वी दारुहरिद्रा तद्विकारो पिदार्वी अभेदोप चारात्

स्वार्थे कन्। तत्र तुत्थंकाप्योद्भव मा वर्त्ति तं समहत्क पर्यायं तु त्थं चास्य नाम तुत्थं स्याद मृतासंग कर्पूरि तुल्लमी त्यपीति रभसः। त्रीणि आ

वर्त्तनिष्पन्नस्य कृत्रिमरसाञ्जन भेदस्य रसजमञ्जनं शाक पार्थिवादिः॥१॥ रसो गर्भे अस्य तास्य सिनेभ्यने भेदौ चत्वारि दितिमुकुटः

तुत्थाञ्जनं शिखिग्रीवं वितुन्नकमयूरकं॥ कर्परी दार्विकाक्काथोद्भवं तु तरसाञ्जनं॥१॥ रसगर्भं तार्क्ष्यशैलं गंधाश्मनि

तु गंधकः॥ सौगंधिकश्च चक्षुष्या कुलाल्यौ तु कुलत्थिका॥२॥

श्री। स्वामी तु तुत्थाञ्जनादि पंचपर्यायानुक्त्वा दार्विकाक्काथोद्भवा

दि पंचकरसं चति। पर्यायानाह गंभस्य कोऽस्य शाकपार्थिवादिः गंधोस्यास्ति अत्र आद्यच्॥ स्वार्थे कन्। गंधिक इति पाठे अत इनि ठ

नाविति ठन्। शोभनो गंधोस्यास्ति तया दिः स्वार्थेऽण्। आमोद लेशयोर्गंधः स्मृतः गंधक इति भरसः। त्रीणि चक्षुषे हिता स्मरीरावयवाद्यत्॥ च

क्षुष्यः केतके पुंडरी काया … कुलत्थिकासुभगयोः स्त्रियामत्तीति तेन्येवत्। कुलमलति। अलभूषणादौ। कर्मण्यण्। ङीष् चक्षुष्या कुं

भकारि च कुलाली कुल … द्विके तिरत्नकौ वा॥ कुलत्था इति कृति। स्वार्थे कन्॥ … कुलत्थेव तिष्ठति सुपाति … स्वार्थे कन् … द्वे॥२

अ·द्वि·टी· रीतेः पित्तलस्य पुष्पमिव तन्मलत्वात् ॥ पुष्पस्य केतुरिव नाशकत्वात् त्वदं तत्र पुष्पकेतु कुसुमांजनमितिरुद्रः ॥ पुष्पस्य
२६१ प्रतिकृतिः इवे तिकन् ॥ ततः स्वार्थे ॥ कुसुममपि च कुसुमनाशकं वा अंजनं च ला रिरीतिका यो ध्या यां मानायां जातस्य मलस्य
पिंजियते णे च ज्र ॥ निष्ठायामनिट् इति वचनात् कुत्वं पिंजं वर्ण विशेषं राति कः ॥ पिंजरो श्वांतरे पीते क्लीबे णे च पीतके पीतं वर्ण
नयते ॥ नयगतौ ॥ निष्ठा ॥ अन्ये ष्वपि पीतिङ ॥ पीननं पीनद्रीरुरी कुंकुमे हरिताले चेति विश्वः ॥ ताल यति ॥ तल्यते वा ॥ तलप्र
तिष्ठायां णपतः ॥ अच् ॥ तालकाल क्रियामाने हस्तमान कुभेदयोः ॥ करास्फोटे करतले हरिताले स्मराव पीति हेमः ॥

री तिपुष्पं पुष्पकेतु पौष्पकं कुसुमांजनं ॥ पिंजरं पीतनं तालमालं च हरितालके ॥ ३ ॥

म तालं करतले तुष्टमध्यमायां च सम्मितो ॥ तकालन क्रियामाने करस्फाले कुमांतरे ॥ वाद्यभांड चक्रांस्य स्पास्सरी तालि जटो ॥ षधे ॥
क्लीबं तु हरिताले स्यादिति रि ॥ आलयति ॥ अलभूषणादौ ॥ अच् ॥ आलाति वा ॥ ला आसने आतश्चोपसर्गे इति कः ॥ अन्यं स्यात् ह्न राम
च्य हरितालयोरिति हेमचंद्रः ॥ हरिते वर्णे मान्नाति आतोनुपेति कः स्वार्थे कः ॥ हरितालमयं तालवर्णकं ॥ वनटम्हू षण २६१
मिति माधवः ॥ हरि ॥ तालेतुक चुरिं गोदंतौ नटसंज्ञक इति त्रिकांडशेषः पंच ॥ १०३ ॥ ॥

गिरौ भवं नं द्यादिभ्यश्चेति ढक्॥ अर्थ्यते॥ अर्थ उपयाच्ञायां॥ ण्यंतः॥ अचो यत्॥ अर्थादनपेतं वा धर्मपथ्यर्थेति यत्॥ अर्थ्यो विपश्चिति
न्याय्ये त्रिषु॥ अर्थ्यं तु शिलाजत्विति पुंसि॥ गिरेरश्मनश्च जातं॥ जनी प्रादुर्भावे॥ पंचम्यामजाताविति डः॥ गिरिजं त्वश्मके पिना
के॥ त्रिषु अर्थ्यं त्विति अर्थ्ये तु निशैलजे लोहे पि गिरिजाश्मरीमा नु॥ नुंस्पो ऽश्मा शितिशिलायाजत्विद॥ षष्ठी तत्पुरुषः पंचः बो
लयति॥ बुल मज्जने॥ अच्॥ वा तिवा॥ वागति गंधनयोः पिजादिभ्यत्वा च॥ गंधवान्॥ रसोऽस्यास्त्यर्शआदित्वादच्॥ रस
गंधोपीति स्वामी प्राणिति अनेनवा॥ अन प्राणने॥ अच्॥ हलश्चेति घञ्वा॥ प्राणो दन्मारुते बाले काम्जीवे ति लेखः॥

गैरेयमर्थ्यं गिरिजमश्मजं च शिलाजतु॥ बोलगंधरसप्राणपिंडगोपरसाः समाः॥४॥

बले॥ पुल्लिंगः पुरीतेवाच्यलिंगम्॥ पुंसि नित्यवान्॥ पिंडते पिडि संघाते॥ अच्॥ पिंडो हं देजघायुष्पि गोले बोलेगसिक्
यो कबले पिंडं तु वेश्मैकदेशे जीवनाय सो॥ वा ले सांद्रे पिष्ट लाच्चूरचर्म श्मोगैरेपि चेति हेमचंद्र॥ गोलस्पति॥ गो
अंतकर्म णि॥ आंतानुपेतिकः॥ गोमइतिमुकुटः॥ गोपइति स्वामी गोः जलं पाति॥ पा रक्षणे॥ सुपीतिकः॥ रसमप
रस्यते अनेन वा॥ रस आस्वादने॥ अच्॥ गोप पेत्वशान्तो॥ रसो अस्येति सम इत्यमपीति स्वामी षट्॥४॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ डिंडीरं तु। डिडि तिवा। आक्रमीरयति॥ ईरगतौ कंपने च॥ अब्धेः। अनतरावाह। दिंडी दिवि पाव॥ अब्धेः कफ इव। स्फायते स्फायी
२६३२ इष्यौ॥ फेनमिनावितिसाधुः॥ त्राणि समुद्रफेनस्य॥ स्पंदते॥ स्यंदहृप्रस्रवणे॥ स्पंदः। संदेः संप्रसारणं चेत्युरन्प्रत्ययः। दित्वाद्दू
रोबाहुलकात्संप्रसारणं चेति मुकुटः पाणिनीयः॥ सिंदूरस्तरुभेदे स्यात्सिंदूरे रक्तचूर्णके॥ सिंदूरं रोचना रक्तं वह्नि
काधातुकी भुच॥ नागं सीसं संभवोस्येति॥ नगे भवं तत्र भव इत्यण्॥ नागं नक्तं सके रंगे सीसके करणांतरे॥ नागः पुन्नाग
मातंगक्रूरेष्वाचारिदूतोदने॥ नागकेसरं पुंन्नागदंतेष्वपि प्रभेदके। देवदारुणि लिप्रभेदे च श्लेष्मस्यात् उत्तर स्थितः॥ सिंदू

डिंडीरोब्धिकफः फेनः सिंदूरं नागसंभवं॥ नागः सीसकयोगेष्टवप्राणि त्रपु पिच्चटं॥१०८॥

ति पिञ्ज बंधने। क्विप्। अनित्यत्वान्नुक्॥ इष्यति। पांतकर्मणि॥ आतोनुपेति कः॥ सिचतदीसंचः स्वार्थिकः। योगेधा
तुसंबंधे इष्टं समस्तमिति समासः॥ उपते। टुवप् बीजतंतुसंताने॥ द्विधिवपीभ्यां रन्वप्राणि पात इति मुकुटः। वहति। वृधुव राम
र्द्धने॥ चत्वारि त्रपते। त्रपूष् लज्जायां॥ शृस्वस्निहि त्रप्युसिः रंगसीसकयोस्त्रपु स्त्रीति रुद्रः॥ पिच्चयति। पिच्चते वा। पिच्चच्छेदने॥ २६२
अच्। पिच्चं कौटोफते॥ टौक गतौ। अन्येभ्योपीति डः॥ पिच्चयति। सकादिभ्योटला पिघटोनेत्रारोगेस्यात्कीवसीसक रंगयो रिति वि
स्व॰१०५

रमंति। वंगति। रंगीव गिगतौ॥ अच्। रंगः सीसकरंगयोः॥ वार्त्ताके पिचकार्पासे पुंसि हस्तिनीवृंदं तयोः॥ वंगः कर्पासिवृंतो
ताके पणे जनपदे तयोः॥ वंगं त्रपुणी सीसिचेति हैम॥ चत्वारि पिचति। पिचुमर्दने। पचति॥ मृगय्वादयोपीत्युक्तौ कुष्ट
भेदे च कर्षे तूलोऽस्त्री स्वरांतरे इति विश्वमेदिन्यौ। तूलयति। तूल्यते वा। तूल निष्कर्षे इगुपधेति कः॥ घञ् वा। तुल्यलं स्यात्
मदारुणि। आकाशे पृथिवीनस्त्री इति विश्वः। पिचतूल इति भसान्तं त्रमीते पिचुलगाज ऽरंक स्यात। कुसुमं ष्ठेवणे कुशे

रंगवंगे अथ पिचुस्तूलोथ कमलोत्तरं॥ स्यात्कुसुंभं वह्निशिखं
महारजनमित्यपि॥६॥ मेषकंबल ऊर्णायुः शशोर्णं शशलोमनि

रुचौ मेदेता इत्युभयवाक्कुलकानुपुराणः कुसुंभे हेम्नि महारजने च कमंडलौ॥ वह्नी वत् शिखीऽस्याः रज्यतेऽनेनाल्पु
दार रजनं रजकरजनूपसंख्यानात्॥ कुसुम्भरजो कमला महत् वतदजनं च सनाद्दिति समासः महारजनमुदितं रमांत
कुंभं कुसुंभयोः चत्वारि॥६॥ मेषलोमकृत कंबलस्याकपार्थिवादि ऊर्णा स्यास्ति ऊर्णायास्तु ऊर्णां शिराभंगो मेषकं बल
मेषयोरिति विश्वः। छिन्नस्य ऊर्णा शशोर्णं कारस्रांकस्र मितिं चेशोमी लिंगानुशासनात्। ह्रीं बलं संशास्य लोपे छिन्न ज्ञाने

अ॰ टी॰ कलिपावीति साधु मधु क्लीबे रसे क्षौद्रे मद्ये नामधुद्रुमे॥ वसंतदैत्यभिच्चैत्रे स्याज्जीवाजीवयोंतु योषितीति विश्वमेदिनी
२६३ । क्षुद्राभिर्मक्षिकाभिः कृतं क्षौद्रमरेति। अम्लं क्षौद्रं तु मधुनीरयोरिति हेमचंद्रः॥ मक्षिकाभिः कृतं संज्ञायामित्यण्॥ आदि
ना भ्रामरवाटरपौत्तिकादिग्रहः॥ श्री॥ मधुनउच्छिष्टं शिवति सिच्यते। सिच क्षरणे॥ पातुतुदिवकिरीचिसिचिभ्य
स्थक् स्वार्थे कः॥ ६।७॥ मनःशब्दवाच्यशिला शाकपार्थिवादिः॥ मनसा गुप्ता कर्तकरणे इति समासः मनःशब्देन ह्व

मधुक्षौद्रं माक्षिकादि मधूच्छिष्टं तु सिक्थकं॥ ७॥ मनःशिला मनोगुप्ता म
नोह्वा नागजिह्विका॥ नैपाली कुनटी गोला यवक्षारो यवाग्रजः॥ ८॥

यते॥ ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे॥ आतश्चोपसर्ग इति अङ्॥ नागजिह्वेव इके वा स्वार्थे कः॥ नेपाले भवत्यण्॥ नैपाली मनःशीला
स्यात्सवर्णानवमानपाप्ति विश्वः॥ कुनटति॥ नट अवस्पंदने॥ इगुपधगौरादिः॥ यत्तु कुत्सिता नटी चर्गाद्यैरिति राम
कः॥ गु ह्यते वा॥ गुड वेष्टने॥ डलयोगोजगीदावरी मरवाः कुनटिडुर्गयोस्त्रियां॥ पक्षे जने मंडने बालिंगरे २६३
बालकेलने। द्वयोर्लक्ष्मीमान्ककं पेकं यस्युक्के मि धेयवत्सम॥ जवानां क्षारः यवाग्राज्जायते स्म पंचम्यामिति डः॥ ८॥

अ॰ द्वि॰ टी॰ ॥ पाके साधुः तत्र साधुरिति यत् ॥ नी॥ शि॥ स्वर्जिकाऽऽरजसजः क्षारः॥ एक पार्थिवादिः क योऽनवर्णे स्यात्॥ त्रिज्योऽस्मदित्वादरस्य

२६४ सुरवं वर्चयति। वर्चादीसौकुन्॥ सुवर्चला याः इदं॥ तस्येदमित्यण्॥ अथ सौवर्चलं स्मर्जक्षारे रुचवर्णा तरि ॥ रोचते। रुचादी सौ वक्कुन् ॥ रुचको बीजपूरे च निष्क दंतकपोतयोः॥ नव्यो ऽस्मर्जिका क्षारे प्यश्वाभरणमाल्ययोः॥ सौवर्चलोपमं गत्यङ्क्वेति कं टकेऽपि च स ममाजी चारइ ति श्वा तस्य॥ त्ववं वक्षः त् क्षारमस्याः गौरादिः रोचते॥ नंद्यादि वंशस्य रोचना त्वचू॥ क्षारे केराजा

॥ पाक्योऽथ स्वर्जिकाक्षारः कापोतः सुखवर्च्चकः। सौवर्चलं स्याद्रुचकं त्वक्क्षीरी वंशरोचना

॥ शी॥ शिग्रुजं श्वेतमरिचं मोरटं मूलमैक्षवं॥ ग्रंथिकं पिप्पलीमूलं चटिकाशिर इत्यपि॥ ११०॥

सुभ्रा वंशक्षीरि तु वैणवे तिसम्श्वतः॥ ह्रु॥ शी॥ शिग्रोर्जायते स्म पंचम्यामिति डः श्वेतं मरीच मिव॥ ह्रु शोभांजन बीजस्य ॥ मुरवेष्टने शाकादिभ्योऽटन्॥ इक्षोरिदं॥ एकं ग्रंथि अस्ति क्रुतिकन्॥ ग्रंथिकं पीप्पलीमूले गुग्गुले ग्रंथिपर्ययोः॥ क री रपुंसी देवज्ञे सहदेवाख्यपांडवे इति विश्वः [illegible] मूलं चटकामाशीरश्चवः। शिरोऽपि त्रिशारेनापि पिप्पलीमू लं इतिरभसः॥ नी॥ शि॥ ११०॥

अ॰टी॰ गोलोमामियं अरुपसंज्ञापूर्वकत्वात्पभावोपीगोलोमिस्वेतपूर्वस्मान्नवान्तकेशश्योरितिविश्वः॥ भूताविश्व भूतानां
२६४ केशावइव॥ भूतकेशी स्यवा॥ द्विपत्रारपंगेऽस्या॥ यत्रागंनस्योर्भूर्जेपद्मकेरक्तचंदनेरितिविश्वः॥ रक्तं चंदनमिव रक्तसार
त्वात्॥ हरिक्तसारः त्रुडवस्य त्रयाणांकवानांसमाहारः त्रुकमति॥ त्रुकूदादे व्युटू त्रयाणांसमाहारः॥ पात्र्यादिः॥ विशेष
एणव्योमति॥ तपदादे अचत्री शीत्रयाणांफलानांसमाहारः अजादिः त्वकति॥ त्वकत्वसो॥ त्वकस्य निकल्यः त्रिफला

गोलोमी भूतकेशी नापत्रांगंरक्तचंदनं॥ त्रिकटुत्र्यूषणंव्योषंत्रिफलानुफल
त्रिकं॥ १११॥ ॥ इतिवैश्यवर्गः॥ ॥ शूद्राश्चावरवर्णाश्च वृषलाश्चजघन्यजाः॥

त्वफलापिचेतित्रिकंउत्क्रोषः॥ फलानां त्रिकंहि॥ १११॥ ॥ इतिवैश्यवर्गः॥ ॥ शोचति॥ शुचशोके॥ शुचेर्दश्चेतिरकूरी
घश्चावरादेवकूचात्तलंचेतिस्तुभूतिरपाणीनीयः॥ अवरोधमोवर्णोस्यावरश्चासोवर्णश्चेतिवा॥ उत्पले॥ वर्षतिवा
हच्छ्रसेचने॥ वृषादिभ्यश्चेतिकलच॥ वृषधर्मलुनातिवा॥ लुञ्छेदने॥ अन्येभ्योपीतिडः॥ वृषंलातिवाकः जघन्यत्वात्
जाता॥ जनीप्रादुर्भावे॥ पंचम्यामजातावितिडः॥ जघनंमेहने स्त्री बंधस्मेगर्हितेन्यवतः॥ चत्वारि॥ ॥ ॥ राम २६४

संकीर्यंते स्म ॥ कृ वि ॥ क्तेऽपेक्तः ॥ ऋतइद्धातोरदाद्यामिति तिन लं अंबष्ठश्च करणश्च ॥ करणौ दो आयेषां ते आदिनाउग्रमागधादि
संकं ॥१॥ शूद्रा च विट् च तयोस्तु करणः ॥ किरति ॥ कीर्यते रा कृ बलमन्य ... पिति ... इति वा ॥ करणं देतु कर्मणा ॥ वा
न्चादेह सत्त्वेन त्यागी तथ भेदयो ॥ क्रियाभेदं द्विय दे वे काय संवेशनेषु च ॥ कायस्थे साधने ... मिश्र जाविशोस्तु ते
इति विश्वः ॥ वैश्यां च द्विजन्मा च तयोर्यास्तु तः अंबे तिष्ठति ष्ठसुपीतिकः ॥ अंबा वेति षत्वं अंबष्ठे देशभेदे ऽपि विशाद्वैश्यां

आचांडालात्तु संकीर्णा अंबष्ठकरणादयः ॥१॥ शूद्राविशोस्तु करणो
ऽबष्ठो वैश्याद्विजन्मनोः ॥ शूद्राक्षत्रिययोरुग्रो मागधः क्षत्रियाविशोः ॥ २॥

सुतेऽपि च ॥ अंबष्ठाख्यमल्लस्तु तेऽपि च ॥ लोरणपास्यात्पाग शू घिकयोरपि ति विश्वः ॥ शूद्रा च क्षीयस्य तयोरुग्रं
ते ॥ उच समवाये ॥ ऋज्रेन्द्रेति निपातनात्साधुः उग्रः शूद्रो सिते हन्त्रा ऊर्डे कंसीति शूलकटे स्त्रिवचात्रुडयो
योक्ता क्षत्रिया च विट् च तयोः ॥ सुतः मगध्यति ॥ मगधनो चंडादि अच वृक्षा घरण ॥ मागधो मागधोऽस्तु तेषु क्रजीरक
वंदिनो वैश्यतः क्षत्रियकुल्लेन मगधस्यात्तु पिप्पली ह्यि माषविशेषश्चेति हेमचंद्रः ॥ २॥ ॥

अ॰ छि॰ टि॰ अर्या क्षत्त्रियस्त्रियां वैश्यतयोः सुतः ॥ माहिष्यं मह्यः ॥ तत्र साधुरिति यत् ॥ स्वार्थेऽण् ॥ यत् ॥ मह्यते ॥ मह पूजायां ॥ अविमह्योहि
२६५ षच्च चतुर्वर्णादित्वात् स्वार्थे ष्यञ् ॥ अर्याशूद्रयोः सुतः क्षदति क्षत्ता ॥ क्षद संभक्ते तौ ॥ संभित तदादिभ्य इति वृद्ध
चौ ॥ अर्यः स्वामी तिसा वैश्यक्षत्त्रियायोग्यत्वात् ॥ तेन क्षत्त्रियां प्रसङ्गजेऽल्पनेता विरोधः ॥ क्षत्त्राश्च ब्राह्मणक्षत्त्रियजोपाजेप्रति
हारे च समर्थौ ॥ नुजिरवातमर्थेपि स्यात् ॥ त्रिसु क वेधसो ॥ पुमान् ॥ सूयते स्म षूङ् प्रसवे क्तः ॥ सूतः प्रसादमारथोः प्रसूतेरि

माहिष्योऽर्याक्षत्त्रिययोः क्षत्तार्याशूद्रयोः सुतः ॥ ब्राह्मण्यां क्षत्त्रियात्सूतः तस्यां वैदेहिको विशः ॥३॥
रथकारस्तु माहिष्यात्करण्यां यस्य संभवः ॥ स्याच्चण्डालस्तु जनितो ब्राह्मण्यां वृषलेन यः ॥ ४ ॥

ति वर्द्दिष्णु ॥ ब्राह्मण्यां क्षत्त्रियाज्जाते तद्दृशीति हेमः ॥ विदेहेषु भवः तत्र भव इत्यण् ॥ विदेहस्यापत्यं वा जनपदे किं ॥ अवञ्
स्वार्थे कः ॥ वैदेहको वाणिजके शूद्राद्वैश्यासुतेपि चेति विश्वः ॥३॥ माहिष्यात् वैश्यात्क्षत्त्रियसुतात् करण्यां शूद्र राम
जायां वैश्याद्भूतायां रथं करोति कञ् ॥ कर्मण्यण् ॥ रथकारस्तु माहिष्यात्करण्यां चण्डो कोपयति ॥ चण्डि स्मा २६५
मात्वञ् प्रत्यकेमे केके ॥४॥ ॥

करोति॥ क चापे त्वरा॥ काष्ठस्तक्षकारके शिल्पे विश्वकर्मणि शिल्पिनीति हेमचंद्रः॥ शिल्पमस्यास्ति अत इनि शिल्पी तु वाच्यव
लक्षौ स्त्रियां कोल्यद् जौषधौ तन्त्राचतन्त्रयवाः स्वनामिते॥ रजकस्तथा॥ पंचमश्चर्मकारश्च कारवः शिल्पिनो मताः॥ श्रयति॥
श्री यते वा॥ श्रिञ् सेवायां॥ वृद्धि श्री सृहितिनि॥ श्रेणीः स्त्रीपुंसयोः पंक्तौ समानशिल्पिसंहतौ॥ एकं सजातिशिल्पिसंघस्य
कोलति॥ कुल संस्त्याने बंधुषु च कुलकं वले॥ पलोलेस्यात्तं वल्लोकसंहतौ॥ पुंसि वल्मीक काकोल कुलघट्टेषु कथ्य

कारुः शिल्पी संहतैस्तैर्द्वयोः श्रेणिः सजातिभिः॥ कुलिकः स्यात्कुलश्रेष्ठी मालाकारस्तु मालिकः॥५॥ कुंभका
रः कुलालः स्यात्पलगंडस्तु लेपकः॥

ते कुलिक इत्यत्र ति पाठे कुलं नन्धीनत्वेनास्यास्तीति ठन्॥ कुलीनो नागभेदे स्यात्
कुभेदे कुलसंभवे। कुलश्रेष्ठत्वमस्यास्त्य। इति है कारुसंघेषु मुख्यस्य॥ माला करोति अण्। मालास्यास्ति॥ व्रीह्यादिभ्यश्चेति
ठन्॥ मालाशिल्पमस्य शिल्पमिति ठक्॥ मालिकास्तु मालाप्रश्रवीमी ब्रालकारणो पिच॥ पुष्पमाले नदी भेदे पक्षिमात्रे तु मा
लिकः है॥५॥ कुंभं करोति अण्॥ कुंभकारिकुलस्यं चत्कुंसिस्या हृष्टकारके इति विश्वः॥ कुंभं भूमि लालयति॥ ज्वलविधा लालसे
अण्॥

अ॰ हि॰ टि॰ २६६ डलयोरैक्यं ॥ कुसुमाज्जातिवा कज्जति वाकारो लुनातिवा उः पुंकेकुलालः कं कुंभेकुंभकारे जनांतरे हे ॥ पलंमांसं तंतु
स्येनम्रवादिनागंडति वदनैकदेशमिवकरोति ॥ गडिवदनैकदेशेअच् ॥ लिपति लिपूंअपदे हे ॥ एकुलालौ जहत्त्ववमस्ति ॥
वेम्र तंतुसंताने ॥ कावामध्वेसराण तुंनं वायइतिपावे ततवोवीतन्यं येयस्मिं ॥ तंतंत्रं ॥ तद्वयतितंत्रवायइतिपावं तरत
त्रराणयू अण ॥ कुंभुवं कुत्सितंविंदतिविद्लृ लाभे गवादिषु ॥ विरं संज्ञायामितिनुम् ॥ कुष्यति ॥ कुप क्रोधे कुपेर्वकिवे
तिकिदच्च ॥ देतुन्नंवयति ॥ वेञ् ॥ अण् ॥ शिल्पमस्यास्ति शिल्पमितिठक् ॥ ठुरंगेण आजीवति ॥ जीवप्राणधारणे

तंत्रवायः कुविंदः स्यात्तुन्नवायस्तु सौचिकः ॥६॥ रंगाजीवश्चित्रकरः शस्त्र
मार्जोऽसिधावकः ॥ पादूकृच्चर्मकारः स्याद्व्योकारो लोहकारकः ॥७॥

शगुपधेतिकः ॥ रंगः आजीवोअस्येति वा चित्रंकरोति दिवाविभातिनिशेतिटः ॥ शस्त्रंमार्ष्टि ॥ मृजूष् शुद्धौ ॥ अण् ॥ असिं
धावति ॥ धावुगतौ ॥ शुद्धौ ॥ अण् स्वार्थे कन् ॥ कुलं हे ॥ पद्यतेअनया ॥ पदगतौ ॥ णितकमिपद्यर्थे रितिकः ॥ पादुं राम २६६
करोति क्विप् ॥ चर्मकरोति ॥ अण् ॥ हे ॥ व्येञ्संवरणे ल्यपलोहं वीजवापाति ॥ व्ये ॥ भोजयोरुत्वेगेतिः ॥ अण् ॥ लोहंकरोतिअण् ॥ स्वा
र्थेकन् ॥ व्योकरोयस्कारालोहकारस्यादितिरत्नकोशः हे ॥७॥

नाडीं वंशनलिं धमति । ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः ॥ नाडिमुष्ट्योश्चेति खश् । खित्यनव्ययस्येति ह्रस्वः ॥ स्वर्णं करोति अण् ॥ कुला
मादत्ते ॥ डु दाञ् । मूलविभुजादित्वात्कः ॥ रुक्मं करोति अण् स्वार्थे कः ॥ शङ्खाः शिल्पमस्य शिल्पमिति ठक् ॥ कम्बुः शि
ल्पमस्य ठक् शाश्वतिक इति निर्देशात् ॥ कादेशोऽनित्यः ॥ शुल्बो विकारोऽस्यास्ति इति ठन् ॥ कुट्ट छेदने अवदनं शिल्पमस्या
ताम्रं कुट्टयति ॥ कुट्ट छेदने ॥ अण् स्वार्थे कः ॥ ८ ॥ तक्ष्णोति तक्षा तनूकरणे ॥ श्वन्नुक्षन्पूषन्नित्यादिना कनिन् ॥ वर्धते ॥

नाडिंधमः स्वर्णकारः कलादो रुक्मकारके ॥ स्यात् शाङ्खिकः काम्बविकः शौल्बिकस्ताम्रकुट्टकः ॥
८ ॥ तक्षा तु वर्धकिस्त्वष्टा रथकारश्च काष्ठतट् । ग्रामाधीनो ग्रामतक्षः कौटतक्षोऽनधीनकः ॥ ९ ॥

धुञ् छेदने ॥ अच् ॥ वर्धं कषति ॥ कष हिंसायां ॥ बाहुलकात्किः ॥ त्वक्षति ॥ त्वक्ष तनूकरणे ॥ तृन् त्वष्टा प्राप्नोतु देवशिल्पित
सिद्धोऽरादित्वमिति रथं करोति अण् ॥ काष्ठं तक्षति क्विप् ॥ पंचम्यामाधिसमभीति समासः अधीनेति खः ग्रामस्य कौ
टाम्यां कृत इति ठञ् ॥ कुट्टां भवः तत्र भव इत्यर्थे अण् ॥ कौटश्चासौ तक्षा चानधीनः स्वार्थे कः ॥ टाकं ॥ ९ ॥

अ॰ द्वि॰ टी॰ क्षुरोऽस्यास्तीति अतइनिठनौ ॥ मुंडं करोति ॥ मुंडमिश्रेति णिच् ॥ ग्रहादित्वात् णिनिः ॥ दिवाकीर्तिरस्य ॥ दिवाकीर्तिस्तु पुंसि स्यान्नापिताव

२६७ च सावयोरिति विश्वः ॥ नापयति स्म ॥ पिगतौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ नञ् आपितः ॥ निषेधार्थ नञोऽपि नस्तु क्वचयेति समासः पृषो ॥ नापितं आह्व

या सौ ॥ घञ् ॥ नायो जातोऽस्य ॥ तदस्य संजातमिति तवन खानामंतमवसातु शीलमस्य ॥ षोंतकर्मणि ॥ षेन्दा मैवा सुपी निर्णिति

आतोयुक् ॥ पंच निर्णे नेक्ति निजिरशुद्धौ ॥ ण्वुल् ॥ उपसर्गादसमासेऽपीति णत्वं ॥ रंजति ॥ रंजुरागे ॥ क्वुन् ॥ शुंडासुरा

क्षुरिमुंडि दिवाकीर्तिनापितांतावसायिनः ॥ निर्णेजकः स्याद्रजकः शौ

ण्डिको मंडहारकः ॥१०॥ जाबालः स्यादजाजीवो देवाजीवस्तु देवल ॥

पण्यमिति ठक् मंडं सुरापण्यं भस्मद तस्य पण्यमिति ठक् ॥ मंडं सुराग्रसं हंति ॥ कर्मण्यण् स्वार्थे कः ॥ छेद्योऽजोऽकस्य ॥१० राम

जवमति ॥ आ त्नोति वा अन्नम्रू परस्तौ ॥ अराग कौवाजवा लोलन तस्या मजा ना आजीविकास्य छिदे वै राजी वन्तु शीलमस्य २६७

सुप्य जातावि ति णिनि ॥ अदंतपा वे देवः ॥ उ आजीवोऽस्य देवान ॥ जीविकार्थे जीवितिकः देवलस्त्वाग्याय्यातस्व लातिवाद

वी। ष्वंमाति।मूस्यांमि तेवा ॥मामा ने॥मांऽ:मानेना॥माछा मस्ति भ्यो यः मांयाति वा ॥आतोनुपे तिकः।मायास्या छांवरीबु
धोमी यः मी तारेः।शं वरारव्यदैत्यस्येयं तस्येयंतस्येदमित्यण्॥इंद्रजालादिमायया:॥मायांकरोति॥अण्।प्रतिह
रणं ॥कृत्भावेघञ्।प्रतिहारो व्याजः प्रयोजनमतिठक्॥द्वे इंद्रजालिकस्य॥११॥शैलालिनाप्रोक्तं नट ॥सूत्रंमधीयते
पाराशर्य शिलालिभ्यामिति णिनिः॥शैलूषस्य॥ऋषेरपत्यं अण्॥मूटेविल्वे वशौल्तूष इति गालव्यादिर्मूर्ह्न्यांते
रभसःजा या याजीवं जिव प्राणधारणे॥इगुपधेति कः॥कृशाश्वेन प्रोक्तं नटसूत्रमधीयते॥कर्मंदकृशाश्वादिनिः

स्यान्माया शांबरी मायाकारस्तु प्रातिहारिकः॥११॥ शैलालिनस्तु शैलूषा जायाजीवाः कृशाश्विनः
॥भरता इत्यपि नटा चारणास्तु कुशीलवाः॥१२॥

भरतस्य मुनेः शिष्यां अण् संज्ञापूर्वकत्वा न्न वृद्धिः॥यद्वा बिभ
र्ति स्वांगं॥डुभृञ्॥भृमृदृशीत्यतन् च॥विदाथ भोवायनो वोऽस्ये सिनुकी भरतः॥इति मुकुटः॥ तन्न।अबहुवचनेष्विहि
प्रसंगात् पूर्वव्याख्याविरोधाच्च॥नटतिनट भ्रमतो॥अच्।रंगावतारी शैलूषो नटं भरत भारताविति वाचस्पतिः॥च
वास्यंति कीर्ति चरणतो॥णिजंतः॥नंद्यादिल्युः॥कुत्सितं शीलमस्येषां॥कुगतादीतिसमासः।अन्यत्रापि।समासदर्प
त्वइति वः कुशीलवांति वा॥वागत्यादौ॥कः॥द्वे वंदि विशेषस्य॥१२॥ ॥

अ॰ टि॰ टी॰
२६६

मृदंगः तल्लक्षणया तद्वादने शीलं यस्य शिल्पमिति ठक् ॥ पुरनः शिल्पं वेणुं कृ शंशिवादयंति वदे रांपं तादरार पाणिघ
ताडशैौ यो शिल्पी नौहे वे एणुं धमति ॥ ध्माराश्चाग्निसं योगे ॥ आतोनुपेतिक ॥ विरगो विंकारः ओरत्नु ॥ वैरगवं शिल्पामस्य ठक् ॥ हे
वारणंवावादयति ॥ वीरण शिल्पमस्यहे ॥ १३ ॥ जीवानामंतकः त्राकुनाग्रकंति ॥ पक्षिमंत्से तित्र कुहे वागुरपान्ने वचराति ॥ ठक्
॥ ह वीतंमे नव्य गमन्नादि बंधने ॥ पायेन चरति ॥ कुटे नम्हगादि बंधनमंत्रेण चरती ॥ मासंपरापमस्य परापमितिठक् ॥ १४ ॥ त्रिय

मांर्दंगिकामौरजिकाः पाणिवादास्तु पाणिघाः ॥ वेणुध्माः स्युर्वैणविका विणावादास्तु वैणिकाः ॥ १३ ॥ जीवांतकः शाकुनिको द्वौ वागुरिकजालिकौ ॥ वैतंसिकः कौटिकश्च मांसिकश्च समं त्रयम् ॥ १४ ॥ भृतको भृतिभुक्कर्मकरो वैतनिकोपि सः ॥ वार्तावहो वैवधिको भारवाहस्तु भारिकः ॥ १५ ॥

तेस्त ॥ भृञ् भरणे ॥ क्तः स्वार्थेकः ॥ य राम
घा भृति ॥ करोति ॥ तत्करोति इति णिजंतात् ॥ कृत्र चतिवेतनभुक्कोक्विप् ॥ कर्म करोति ॥ कर्मणि भृतावितिठक् ॥ वेतने २६६
नजीवति वेतनादिभ्यो जीवतीतिठक् ॥ चत्वारि ॥ वार्तायावहः विधवीवधं वावहती विभाषाविवधेतिठकत्र ॥ पक्षे ठक् ॥ हे
कवटिया इतिख्यातस्य ॥ भारं वहति ॥ अणभारो स्तिवाद्य सेनास्य अत इतिठन् ॥ १५ ॥

विगतो वर्णो यस्य यस्माद्वा वर्णो द्विजादौ स्तुत्यादौ स्क तौरूपयज्ञोंतरश्चेति विश्वः ॥ पामानं राति कः ॥ यद्वा ॥ याप्य धर्मः क्रियते येन ॥ मद् पुंसीति घः ॥ निकृष्टा मा लक्ष्मीर्विनीतिः [illegible] अन्येभ्योपि दृश्यते इति डः ॥ प्रकृतौ भवः अण् ॥ यद्वा ॥ प्रकृत्या क्षुद्रमकृत कार्यमस्या ॥ स्वज्ञाने ग्पः पृथक् भोजनः स्वकपार्श्विवादिः ॥ निश्चयेन हीनः कुगतीति समासः ॥ अपकृष्टमपकृष्टे वा सीदति ॥ षद्‌ विशरणगत्यादौ ॥ अच् ॥ जालमयति ॥ जल अपवारणे छादने ॥ जालं करोतीति वा कृत्काकात्यः ॥ नेडवशीकृतिजालाल्मपामरे

विवर्णः पामरो नीचः प्राकृतश्च पृथग्जनः ॥ निहीनोपसदो जाल्मः क्षुल्लकश्चेतरश्च सः ॥ १६ ॥

अः स्म मीस्पकारिणी वेदे मः ॥ क्षुधं लातीति कः स्वार्थे कत्वा ॥ यद्वा ॥ क्षुदति ॥ क्षुद्यते वा ॥ क्षुद पेषणे ॥ स्फायीतिरक ॥ कपिलिकादि ॥ यद्वा ॥ क्षुधा लक्यते ॥ लक आस्वादने ॥ पुंसीति घः क वर्ग द्वितीयादिरपि खुल्लक क्षिल्लनी चेत्यइतिरभसात् ॥ खदनं ॥ खद हिंसायां संपदादिः ॥ पृषोदरादिः ॥ खदं लाति कुत्वं इत्व ॥ कामेन तीर्यते ॥ तॄ प्लवनतरणयोः ॥ इतं गमनं करोति ॥ तत्करोतीति णिच् ॥ यद्वा ॥ इनेनैर्ज्ञातेन ज्ञानेन दीप्यते ॥ ख्याति [illegible] इतिराघ [illegible] कादर ॥ यद्वा ॥ ऋत्यव्ययमवकर्मेति वचने तिरप् इत्यपकर्षत्वात् स्मामु ॥ दर ॥ १६ ॥

अ०टी० म्रियते ॥ भृञ् भरणे ॥ भृञो संज्ञायामिति क्यप् ॥ भृत्यः पोष्ये । भृतौ भृते इति विश्वः ॥ दास्या अपत्यं व्यवरति ढक् । स्त्र्याभ्योवे
२८९ तिरक् - दंसपति दंस्यते वा । दासि दीप्तौ । दंसेर्टटनो नं आ च तालव्यांतप पक्षे दंसे स्थ ॥ यद्वा । दास्यते । दाम्र दाने घञ् गुप्यते
गुपूर् रक्षणे । ण्यत् । स्वार्थिक ॥ गोप्यं काय तिवा । के शब्दे । आतो नुपेतिकः ॥ चेद्यते । चिट प्रेष्ये ॥ ष्ण्वादिभ्यो वुन् । नियु
ज्यते ॥ युजिर् योगे । ण्यत् ॥ प्रयोज्य नियोज्यौ शक्यार्थे इति साधुः ॥ किंचित् कुत्सितं वा करोति । दिवादि भेत्यन्त कियन्त द्धच

भृत्ये दासेयदासेरदासगोप्यकचेटकाः ॥ नियोज्यकिंकरप्रैष्यभुजिष्यपरिचारकाः ॥ १७ ॥ पराचितपरास्कंदपर
जातपरैधिताः ॥

ऊधिमन्त्र । प्रेष्यते । इष्य गतौ । आभीक्ष्ण्ये च ण्यच् । प्राद्वहेति । वृद्धिः ॥ भुजे । स्वासुर्विहंभुज्यते वा । रुचिभुजि राम
भ्यां कि ष्मन् परिचरति । चरण त्यादौ । ण्वुल् । एकादश ॥ १८ ॥ परैराचितः । चिञ् चयने ॥ क्तः ॥ परिस्कंदति ॥ स्कंदिर् गत्या २८९
दौ ॥ पचाद्यच् ॥ परेश्चेति षत्वं ॥ परस्माज्जातः ॥ परपरयोषित्वात् ॥ परजित इति पाठे ॥ आजीयते स्म ॥ ॥

जिअ भि भवे क्तः। यह्व॥ परेपाभाजद्द परांजा तोस्य। तारनादिः पैरैः राभिधितःसंवर्द्धितः चत्वारिऔद्रासित्येनपरयो
षितस्य॥ मंदृते। रवपिति। मदिस्कन्यादौ॥ अचमंदोती द्दो चमुखे वस्वेरेचाभाग्परोगिरो॥ अचू। मंदोती द्योच्चमूखेवि
स्वेरे चाभाग्परोगिरो॥ अप्येचत्रौ फुंसिस्याद्भक्तिजात्यंतरे राना इतिविश्वः॥ नुदनुदस्यारिमाष्टि। मज्र मुखे॥ तुंद्दो
कःमोरितिकः॥ जसति। जस्नसंज्ञे॥ परोअच॥ स्वार्थेप्यनुशीतंकरोति शीनो ह्माभ्याकारिरि। तिकन॥ उछिद्दम

मंदृदस्कंदपरिमज्जनःआलस्यःशोतकोः लसोनुह्मः॥ १टी दद्दे तुच तुरपेशालपटवःस्तुत्तान्तस्सेभ्रस्थ्र

उछ्लो प्लोक्मेफुमानद्दासो तयोरम्पैत्यलिंगकःघट। १टी॥ व्ददद्यते। दद्यदृढेशी घार्थेच॥ दद्दप्रजा पतौरुद्रदृषभेकु
कुटेपथ। टौ॥ क्रुमेदत्रानुमेदित्याभिति विश्वः॥ चतचत्यतेवा॥ चतेमंदिक मिसछिचतिवकपाकिभ्यजरःखूपेशानं। पिरर
समाधौ॥ घस्र। पेशालतिकः॥ पेशो स्पाष्टिशिधमादित्वाल्लुलं॥ पाटयति। शिजंतःफलिपाटीतिसाधुः॥ पदुर्दह्मेच
नीना रोगे [illegible] धुरेप्य भिधेयवत॥ पटोजेतुपुमान् क्लीवेछत्रालवण्योरपि॥ ॥

अ॰टि॰टी॰ २७० मुहूर्त्तं ज्ञातं उद्योगीस्पतत्स लंशीघ्र कपित्वमस्यास्ति अर्शआद्यच् ॥ तस्मै ग्रोक्तो प्युमानदत्ता शीतयोरन्यलिंगकः पद्। चंडते
॥ चंडि कोपे ॥ पतिचंडिभ्यामालच् ॥ स्त्रवती ॥ कृउ॰गाव। तो। अच्। उ स्नवः स्त्रत्ते क्त तोगंक यो राष्ट्रे कारंडवे म्लेछन्ना तो भेक
कुते जयोः ॥ क्रमनिम्नमही भावगोकुलके जलवायसे कैवर्त्ते मुस्तके गंधतृणे पिस्यान्तपुंसक ॥ मतंगस्यायंत्य। शिवा
रिस्यादरण ॥ मतंगस्यायतेवानस्येदमित्यण्ण ॥ देवाकीर्त्तेरिस्या अधार्मिकान्जनान्गच्छति ॥ मेनस्यो गच्छति वागमे श्चेति

चंडालश्चवमातंगदिवाकीर्त्तिजनंगमाः ॥ २११ निषादश्वपचावंतेवासिचांडालपुक्कसाः ॥

स्व च ॥ २११ निषीदंतिपापमस्मिन्न ॥ षद्लृ विशरणगत्यो ॥ हलश्चेति घञ् निषादः ॥ स्वरभेदेपिचंडालेधीवरांतरे ॥ श्व
नंपचति अच् ॥ त्यपकादित्वा तु लोपंक पाके पि ग्रामादरं ते वसंति ॥ सुप्यजातौ विति णिनिः ॥ शयवासे ति अलुक् ॥ ब्रह्म राम
घरिणि चांडालो पि त्यके ॥ तत्रकुलालवरुड कर्मा निषादचंडालमित्रेभ्य श्चेदसी ति वाति केश्च न्दस्याविधानाल्लोकेत २७०
द भावात् यत्तु कुत्सितं पुष्पं वा पुमांसं वा कसति ॥ कस गतो ॥ अच् ॥

मृत्नविमृजादिकोवाछदोदरादिः पुक्कसः श्वपचेधमेऽमिदर्शनात्पुक्कसोपिदृश्य ।। किरातादयस्त्रयोम्लेच्छजातश्चंतं
ज्यलभेदाः ।। यत्तु म्लेच्छशब्दात्का व्याख्याऽतिमुकुटस्तत्रः जातिपदे वैपर्थ्यप्रसंगात्म्लेच्छडले ववक्तुं युक्तत्वात् किरति
कविक्षेपेऽगुपधेतिकः ।। अततिः ।। अतसातत्यगमने ।। अच् ।। किरश्चासोअतश्च ।। किरातो म्लेच्छभेदस्याद्रूनेचे
ल्पतनावपि स्त्रियां चामरवाहिन्यां कुंदनीदुर्गयोरपी ।। शवति ।। शवगतौ ।। बाहुलकादरः शवरःशबरइतिवाकु ।। शबरो म्लेच्छदेशे च पानी

भेदाः किरातः शबरः पुलिंदाम्लेच्छजातयः ।। २० ।।

ये शंबरे पिच्चेतिविश्वः ।। पोलति पुलमहत्वे कलिम्पांकिदितिमुकुटः ।। पुलिंदकथ्यते म्लेच्छे पुलिंदोपितिगद्यते इति नारपा
ः पुलिंदपत्रशबर इति रत्नकोशः ।। म्लेछति ।। म्लेछ अव्यक्ते शब्दे ।। अच् ।। म्लेच्छ ।। नां जाते पोचोंत्तरभेदाः गोमांसभक्षको यस्तु
लोकवाह्यं च भाषते ।। सर्वाचारविहीनोसौ म्लेच्छ इत्यभिधीयते ।। स्मृत ।। संहितायामपि ।। ब्राह्मस्यां वैश्यतो जातश्चताभवति
नामतः ।। अस्यामनेन चौर्येण म्लेछो विश्रां जायते इति ।। २० ।। ।।

अ॰टि॰टी॰ २७१ विध्यति। व्यथताडने। व्याधेति रिः॥ मृगभेदेनाजीवति इत्युपधेतिकः॥ मृगवधार्थं याति॥ याप्रापणे॥ मृगान्मुंसि गोमायुव्याधे
च परमेष्ठिति। लुभ्नतिस्म। लुभगाध्र्ये कः स्वार्थे संज्ञायां वा कः॥ चत्वारि कुले भव॥ कुलकुक्षीति वकूकौलेयकः॥ सारमेकुली
ते पि तिहिमचंद्रः॥ सरमाया अपत्यं॥ स्त्रीभ्यो ढक्। कोकते॥ कुक आदाने। क्विराकुरति। कुरशब्दे कक्॥ कुकुचासौ कुर
श्च। कुक्कुरः सारमेयेनाग्रंथिपर्णोनपुंसकमिति विश्वः॥ मृगान्दशतीति दंशाद्दशनेत्र बरामकः॥ २१॥ शुनति शुनगतौ क
न्॥ भषति॥ भषभर्त्सने॥ कन्। श्वयति। टुओश्विगतिवृद्ध्योः॥ श्वन्नुक्षन्निति साधुः कक्कुरस्तु राशिः श्वा कपिलो मंडलः

व्याधो मृगवधाजीवो मृगयुर्लुब्धकोपि सः॥ कौलेयकः सारमेयः कुक्कुरो मृगदंशकः॥ २१॥ शुनको भष
कः श्वा स्यादलर्कस्तु स योगिनः॥ श्वा विश्वकद्रुर्मृगया कुशलः सरमा शुनी॥ २२॥ पुनः इति वाचस्पतिस्म

स्म। अलंमकते॥ अकपितिवा। अर्क स्तवने। अर्च पूजायां। यांघञ् शाकंध्वादि॥ अलर्कोधवलार्के स्याद्योगोन्मादितकुक्कुर इ
ति विश्वः॥ योगाम त्ततोपायो जातोस्य तारकादित्वत्॥ यद्वा॥ युज्यतेस्म॥ युजि वर्जने॥ स्पंतः कः॥ अतित्वत्वान्न मुम्॥ राम
एकं मन्त्रं शुनः। विश्वकं सर्वं द्रवति। द्रुगतौ। मितद्र्वादित्वाड्डुः। यद्वा विश्वंकं दतेक दि आक्रानादौ जुश्वा विश्वकद्रुस्त्रिष्वाखले २७१
ध्वाता खेटस्तु भौ॥ पुमान् मृगव्याया कुशलः॥ एकं सरति॥ सृगतौ॥ बाकुलकादयः शुनि गौरादि ङीष्॥ २२॥ ॥

विष्वं विष्ठां चरति॥ चरणत्वादौ॥ अच्॥ सूत्रं लवि मृजादिकों वा विपश्चन्नेवा॥ एकं॥ वर्कते॥ कक मादाने॥ बाहुलकात् अरन् वर्कर परिहारे स्यात् छागे कुगपशौ वदभेदिति विश्वः॥ एकं मरुणा यद्युमानुस्य॥ आङ् हि छंदतेत्र॥ ल्युट् पृषोदरादिः॥ मृगा॥ यं न्यम॥ ष्यं तेत्र॥ व्ययगतो॥ अन्येष्वपीति डः॥ आखिद्यतेऽत्र खिद त्रासे॥ हलश्चेति घञ्॥ मृग्यंतेऽत्र॥ मृग अन्वेषणे॥ परिचर्यापरिसर्यामृगयेति साधुः॥ ८॥ चत्वारि॥ २॥ आदक्षिणेर्मा अरुरस्य दक्षिणा॥ चोरणं॥ चुर स्तेये॥ अ प्रत्ययात् संज्ञापूर्वकत्वान्नगुणः॥ चुरा शीलमस्या छत्रादि

विट्चरः शूकरो ग्राम्यो बर्करस्तरुणः पशुः॥ आछोदनं मृगव्यं स्यादाखेटो मृगया स्त्रियां॥ २३॥
दक्षिणारुर्लुब्धयोगाद्दक्षिणेर्मा कुरंगकः॥ चौरैकागारिकस्तेनदस्युतस्करमोषकाः॥ २४॥

भ्यो णः॥ चौरपाटच्चरेपि स्यात् चोरस्तु ष्योऽप्ययाव पीति विश्वः॥ पचाद्यच्॥ चिर्येरेपि एकदा मद्रा यमगारं प्रभोजनमस्य॥ एकागारिकट्॥ चौरे इति साधुः॥ स्तेन चौर्ये॥ पचाद्यच्॥ दस्यति॥ दसु उपक्षये॥ जनिम निदसिभ्यो युः॥ अनुनासिकपरत्वादित्युक्तत्वात् तानदस्युश्चौरेरिपो पुंसीहि हेमः॥ तत्करोतीति किंयत्तदूऽघिति अच्॥ तद्धृतो करपत्लेरिति सुट् तलो पो॥ मुष्णाति॥ मुष स्तेये॥ ण्वुल्॥ २४॥ ॥

प्रतिरोद्धुं शीलमस्य ॥ रुधिरणो ॥ सुपीति णिनिः ॥ परानास्कंदितुं शीलमस्य ॥ स्कंदिगत्यौ शो ॥ सुपीति ॥ पाटयंश्चरति ॥
अचू पृषोदरादिः ॥ चौरः ॥ जीर्णपटयोः पटच्चर इति नाम ॥ अनुमासनं ॥ मल्यते ॥ मलधारणे ॥ ॥ इच् मलिग्यतं म्लोचति ॥ म्लुच
गत्यै ॥ मूलविभुजादिकः ॥ मलिम्लुचो मासभेदे चौरज्वलनयोपि माति तिमश्चः ॥ दश चौरस्य भावकर्म वा मनोज्ञादित्वाद्वु
ञ् स्तेनस्य कर्म भावो वा स्तेनाद्यन्नलोपश्चेत्यत्र स्तेनादिति ॥ योगविभागात् ष्यञ् ॥ स्त्रियां स्तेयं च ॥ चौर्यं स्यात् चौरिका चौरि
केत्यपि या मितिवाचस्पतिः ॥ चौरस्य कर्म ष्यञ् ॥ चत्वारि चोरकर्मणः ॥ लुप्यते ॥ लुप् छेदने ॥ ष्ट्रन् ॥ गुणः ष्ट्रतिः ॥ लोत्रमपि लो

प्रतिरोधिपरास्कंदिपाटच्चरमलिम्लुचाः ॥ चौरिकास्तेयचौर्ये च स्तेयं लोप्त्रं तु तद्धनं ॥ २५ ॥ वितंसस्तू
पकरणं बंधने मृगपक्षिणां ॥ उन्माथः ॥ कूटयंत्रं स्याद्वागुरा मृगबंधनी ॥ २६ ॥

प्त्रमस्क्रणि चौरित इति विश्वः
तस्य चोरस्य धनं ॥ एकं ॥ २५ ॥ वितंस्यते ॥ तसि अलंकारे ॥ घञ् उपसर्गस्येति दीर्घः ॥ वीतंसो बंधनोपाये मृगाणां मपि पक्षिणां तेषा
मेव विश्वासहेतोरावरणेपि चेति ॥ एकं मृगादिबंधनस्य ॥ धनस्य तन्मथ्यते ॥ नेन ॥ मथ विलोडने ॥ करणे स्थेति घञ् ॥ उन्मा
थः कूटयंत्रे स्यात् सार्थघातके पुमानिति ॥ कूटस्वरूपं यंत्रं ॥ द्वे मृगादिबंधनयंत्रस्य ॥ आवाणुवते ॥ गुविदि सायांश्युपधेति
कः ॥ वष्टि भागुरिरित्यकारलोपः ॥ मृगो बध्यते ॥ नया ॥ बंधने ॥ करणे ल्युट् ॥ टिड्ढाणञ् ॥ जालकिशोरस्य ॥ २६ ॥

मुच्यते ॥ शुल्वयति ॥ शु चूर्णविसर्गे ण्यंतः ॥ रक्‌ च ॥ अज्वारज्जुः शुल्बा वराटो नेति रत्नकोशः स्त्र्यपि ॥ शुल्वं ताम्रे यज्ञकर्म
ण्याचारवारिजलसन्निधाविति विश्वः ॥ वरं अटति ॥ अट गतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ स्वार्थे कः ॥ स्वामानु मुं ॥ स्त्रियं वराटकः इति पवर्तिस्त्रि जि
तं मीयते ॥ मीङ् गत्यां ॥ भ्रार च ॥ वाफलकाद्यन्ते सुमे प्रष्यंसाधुवातत्रसाधुरिति यत् ॥ वटवेष्टनमाकरोति ॥ णिच् चाद्यच् ॥ रज्यते ॥ रंज
विसर्गे ॥ जर सुच् ॥ वाचा स्त्रस लोपः ॥ रंजेः ॥ कुरस्तुगागमश्चेत्यादिना कुटस्त्वपाणिनीय ॥ रज्जुर्वेण्यां गुणोप्येवि दितिविश्व

शुल्बं वराटकः स्त्री तु रज्जुस्त्रिषु वटी गुणः ॥ उद्घाटनं घटीयन्त्रं सलिलोद्वहनं प्रहेः ॥ २७ ॥

मेदिन्यां वटवेष्टने अच् ॥ गौरादिः ॥ वध्यते वा रवनोपचेति पः ॥ घटि त्रिषु गुणोऽमुस्यान्यगोधकपर्यदि योः ॥ गुणः ण्यंते ॥
गुण आमंत्रणे ॥ अदंतः ॥ रक्‌ च ॥ गुणो मौर्व्याम प्रधाने रूपादौ सूदेंद्रिये त्यागशौर्यादि सं ध्यादि स्वसाध्यावृत्ति रज्जुषु ॥ उद्
घाटवपिबन्त्यांच पंच ॥ उद्घाट्यते अनेन वा ॥ घट संघाटे ॥ ण्यंतः ल्युट् ॥ घटीनां पात्रं प्रहेः ॥ कूपात्सलिलं उद्ध्रियतेऽनेन ॥ २७ ॥

अ·टि·टी· वयति अनेन ॥वा॥ वेञ् तंतुसंताने वेञः सर्वन्तोतिः मनिन् च पुनरुवङ्॥ घञ् वायस्य दंडः॥ वायदंड इति क्वचि

२७३ त्पाठः॥ तन्त्रवेञो भावे घञ्॥ आकीतोस्मु कवोपस्पद् दृढे सूत्र्यते॥ सूत्र वेष्टने॥ अदंतः॥ रारच्॥ सीव्यतेऽनेन वा षिवु

तंतुसंताने सिविमुच्योष्टेरू च वा॥ लिकि तद्दलघलयांस्तू त्रं तुसु च नाकारि तं थनेनुध्यवस्थ योरिति हैम॥ न पुंसि स्त्रियांमिति

पुंसि वेमा वायदंडः सूत्राणि नरि तंतवः॥ वाणिर्व्यूतिः स्त्रियौ तुल्ये पुस्तं लेप्यादिकर्मणि॥२८॥

न्यते॥ तनु विस्तारे॥ सितनि तिनुन्॥ हे। वाणानं चरणकूटि॥ चुरादि अदंतः॥ विशिष्टाऽऽकृति विञ्॥ ऊति यूतीत्यादिना क्तिन्निति राम

निपातः॥ हे वस्त्रादि हानस्यपुस्त्यते॥ पुस्तस्यादरादौ एरी च॥ रारच्॥ स्रेहाचाद्राक्ष्यांचाथ॥ वस्त्रे लाघच्चर्मणि लोहर २७३

ले॥ कृतं वापि पुस्तमित्यभिधीयते॥ लेप्यमादिर्यस्य॥ तत्र तत्क मृत्ति आदिना कृपपुत्तलिकादिग्रहणं॥२८॥ ॥१॥

पंचभिर्वीरैरच्यते। अलन्तेषणादौ॥ घञ्। स्वार्थे कन्। टाप्। प्रत्ययस्थादित्यत्वं संज्ञायामिति। एवुल्। ण्वुल् संज्ञायां पूर्वकत्वान्न
इ हि पांचालिकेति पाठे। पंचालदेशे भवा। जनपदतदवध्योरिति वुञ्। आदिवृद्धिः॥ पांचालिका स्त्रियां वस्त्रपुत्रिकाणां भिभेदयोः पु
त्रीव॥ इवे प्रतिकृताविति कन्। पांचालिका वा स्यात्पुत्रिका पुत्तलिका डुडिकायां वस्तुलिके॥ म पुत्रे शरभे धूर्ते शैववृद्ध भेदयोरिति विश्व
मेदिन्यौ। आदिकात्पद्याच्छिन्यादि। छुमाछूपे टति। पिट संघाते। एवुल्॥ अच्च पिटकस्त्रिषु विस्फोटे मंजूषायां पुनः पुमान्
पेटकः पुस्तकादीनां मंजूषायां करंडके इति विश्वः॥ पेटे इति मुकुटः॥ तन्न। पिंडते। पिडि संघाते॥ अच्॥ अनित्यत्वा

पांचालिका पुत्रिका स्याद्वस्त्रदंतादिभिः कृता॥ पिटकः पेटकः पेटा मंजूषाथ विहंगिका॥ २८॥

न्नुम्। पीडेति स्वामी। तन्न। पिडयति॥ पीड अवगाहे। अच्। मज्जति। अन्त्यादुमस्जो गुरौ॥ मस्जेर्नुम्भ्रेन्दूषन्यमु
कु हिज कार इति मुकुटः॥ तन्न। मस्जेरन्त्यात्पूर्वो नुमिति वार्त्तिकविधौ धातुत्वाभावादिति ख्यातायाः॥ मुकुटस्त्वाघट
ये काऽपीति ख्यातायाः॥ अत्पकयामहे ज्ञूस्येति ख्याताया॥ इत्याह विहंगप्रतिः इव प्रतिकृत्याविति कन्। विहायसा गच्छ
ति वा गम्यश्चेति खच्। विहायसो विह च॥ खच्च वा डिदाच्यः॥ यवादित्वात्कन्॥ मुकुटस्तु विहंगमेति पठति॥ २९॥

भारस्यपष्टिहे ॥ कावदिति रख्याताया: तामालं बिक्तु शी न्नमस्प ॥ ल विअवस्तंमने ॥ स्तुपी ति ॥ शि नि ॥ अंसते ऽ श्रान् श्रंसु अधस्य तने श्रंसे ति कटु कि श्चेतियत्नधातो: ॥ शि रादे रो ॥ यत: कुट: त्रा क्री ति वोठ ॥ अग्रादिरि ति म्लु कुट स्त्वेतस्य त्रारदे नाम् त्क ॥ क च्यते ऽ न्त्र ॥ कच बंधने ॥ इ न्नश्चे तिघञ्न ॥ कानू: शि कपेमृगोने त्ररोग ॥ भेदेमदं तरे इ ति विश्वमेदी न्योहे पद्यते ऽ नयापद गतौ ॥ रील्क सि पद्यमे रिदु ॥ स्वार्थे कि न्या ॥ ० उदे व पनह्यते ॥ पादमुपनह्यतिवा ॥ नह बंधने ॥ संपदादि त्वात् ॥ क्विप्ञेति

भारयष्टि स्तद्वालं बि शि क्यं काचो थपाठका ॥ पादरु पानत्स्त्री सैवानु
पदीनापदा यता ॥ ३० ॥ न ध्रीवरत्रास्मादस्थादे ताड नी कशा: ॥ ॥

वा क्विप् ॥ न हिवृ नीतिदा त्री ॥ शि ॥ पदस्यानुपस्यवायाम इत्यव्ययी भाव: ॥ अपदं पादयामात्र मारगां वध्रा ॥ अनुपदस्ववेति राकं ॥ ३० ॥ नह्यते ऽ नया ॥ नह बंधने दाम्नी तिष्ट्रन् ॥ वर्ध ते वृध् वर्धने ॥ हृहिवपि भ्यांरन् ॥ गोरादि त्वात् ङीष् ॥ व्रियते ऽ न नया ॥ वृन्वरणे ॥ वृञ् ष्ट्रि वृदित्य त्रन् त्री ॥ शि चर्म मेर ज्जो: ॥ ताड्यते अनया ॥ तड आघाते ॥ रपंत ल्युट् ॥ कशति ॥ कश शब्दे ॥ अच् ॥ राकं । चंडालस्पेयमित्यरण् ॥ दि हृ ति टाप् ॥ स्वार्थे कन् ॥ चंडाले नहे त्कुतावा ॥ कुलाली दिभ्योवुञ् ॥

चांडालिकेंन्नरायामुमाया मोपेधिनि ॥ कंडते। कडि मदे। बाहुलकादोलच् ॥ कटोलवीणेति पाठे तु। कटति। कटेर्वर्षादौ। कटि गती
इति ओलच्। कडि कम्पीति मुकुटस्तु पाणिनीयः। कंडोलस्य चंडालस्य वीणा ॥ चंडालस्य वल्लकी। त्रीणि किंगरीति ख्याता
याः ॥३१॥ स्वल्पो नाराचो बाणभेदः। गौरादिः ॥ इष्यतेऽनया ॥ इष गतौ। ल्युट्। कन्। सुवर्णतुलायां ॥ शाण्यते। शाण तेजने। अ
कर्तरि। इति घञ् ॥ श्यति वा। शो तनूकरणे ॥ बाहुलकात् ॥ पुंसि स्याच्छाणो माषचतुष्टये। शोणादिनां च निकषे एषणी प्रावरणा
न्तरे ॥ नीकषंति हिंसायां ॥ अच् ॥ निकष्यतेऽनेन। गोचरेत्यादिना घ इति मुकुटश्चिन्त्यः ॥ तन्न ॥ कषेरप्यानात् ॥ नेर्गदहरणमुपसंगां

चांडालिका तु कंडोलवीणा चंडालवल्लकी ॥३१॥ नाराची स्यादेषणिका शाण
स्तु निकषः कषः । व्रश्चनः पत्रपरशुरीषिका तूलिका समे ॥ ३२ ॥

तरतिवृत्त्यर्थं निकषः शाणफलके इति विश्वमेदिन्यौ ॥ त्रीणि सुवर्णपरीक्षणपाषाणस्य ॥ खडुआ दिती ख्यातकरणायंत्र
स्येत्यस्य ॥ वृश्च्यतेऽनेन ओव्रश्चू छेदने ॥ करणे इति ल्युट् ॥ पत्रमिव परशुः ॥ द्वे सुवर्णादिछेदनशस्त्रस्य ॥ छुरे करवतस्ते
तने ॥ इष्यते ॥ इष गत्यौ त्यादौ ॥ कृतो त्यादिभ्यो वुन्न् इति केति पाठे ॥ इणाते ॥ इषति वा इष चंदद्र ठेकु च ॥ तूल्यते वा। तू
लनिष्कर्षे कुच् ॥ द्वे वीरणादिशलाकायाः सुवर्णादिरावर्त्तने परिक्षिप्यमानपाशा ॥ ३२ ॥

अ॰ हि॰ टी॰ तेजसो विकारः सुवर्णादिरावर्त्त्यते अस्याम् ॥ वृतु वर्त्तने ॥ णपं तः ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥ मूषति । मूषस्तेये । इगुपधेति कः । मूषस्ते
२७५ ये इत्यस्मात् भिदाद्यङि । ऊ्रस्वादिरपि ऊस्वा मुख्या ॥ मूखि गौरादि ॥ मूषा मूषत्वाभावात् दीर्घस्य वर्त्तनिमूषीति शाश्वतं वस्यंत्तु मूष
स्त्रेये । गुरो श्च हलः इत्यु कार प्रत्ययः ॥ अन्येषामपि इति दीर्घत्वम् मूषा चेति मुकुटः ॥ तन्न गुरुभावात् । दीर्घस्य धातोः सत्वेना
न्येषामपीत्यप्राप्तपयो गात् ॥ भस्त्रहे भस्यते ऽनया ॥ भसदीप्तौ ॥ ऊयामाभुभकि भ्यस्त्रन् । तितनुते तिनेट् । आजादि चर्म प्रसे
प्रसी व्यते ऽपि ॥ षिवु तन्तु संताने ॥ कृतादि भ्योवुन् ॥ संज्ञायामिति ण्वुल् वा ॥ ६ ॥ आस्फोट्यते ऽनया ॥ स्फुट भेदने । चुरादिः । कर

तैजसावर्त्तनी मूषा भस्त्रा चर्मप्रसेविका ॥ आस्फोटनी वेधनिका कृपाणी कर्त्तरी समे ॥ ३३ ॥ वृक्षादनी
वृक्षभेदी टङ्कः पाषाणदारणः ॥

णे ल्युट् । ९ चलंति ॥ स्फोटयति । पृषोदरादित्वात् मुकुटः ॥ विध्यते ऽनया ॥ विध विधा
ने ल्युट् स्वार्थिकः ॥ वेधनाद्युत्पास्फोटने स्फोटनी इत्यपि दृश्यति वाचस्पतिः ॥ ६ मुक्तादिविधिन्याः ॥ कृपाणं तारयति । अणगसू
त्रे ॥ अणकि ॥ कृपायति ॥ कृती छेदने बाहुल कात्रम् ॥ ॥ कर्त्तनं धम्र ॥ कर्त्तरीति ॥ रादान्ते ॥ आतो नु पेतिकः । गौरादिः राम
॥ ३३ ॥ वृक्षमत्ति ॥ अद भक्षणे ॥ कर्त्यल्युट इति ल्युट् ॥ वृक्षं भेत्तु शीलमस्य ॥ भिदिर विदारणे ॥ सुपी ति णिनिः ॥ टंका २७५
ष्ट तनु करण साधन स्पटंकयति ॥ टकि बंधे । चुरादिः ॥ अच् ॥ ॥

ट कि मितिशब्दं कायति। कै शब्दे ॥आतोनुपेतिकः॥ सुपीतिवापाषाणोदार्यतेऽनेन ॥दृ विदारणे॥ ल्युट् ॥ पंतः॥ स्फुट् छेकेऽइति
क चति। कच बन्धे ॥ अच् ॥ करणे ॥ पतति पत्रं पतंने ॥ ष्टुन् ॥ छेकरवतइतिरव्यातस्या ॥ आ इयर्त्तिरुच्छति ॥ वा रुगतौ ॥ अ
नु आर्यतिवा निंदन्ते आराशस्त्रा मितिमाधवः साधुः ॥ चर्मप्रभेदिका ॥ ३४ ॥ शोभनोर्कमि ॥ वऊर्मी ॥ द्विवं सर्वतोक्तिन्नर्था
दि तिगौरादि ङीष् ॥ ग्नी ष्मा ज्वालम स्तम यइ तिम प्रत्यये सुरादि ॥ शेचेति मकुटस्त्तपाणिनीयः ॥ तालव्यादिरित्यप्युक्तं

क्रकचोऽस्त्री करपत्रं स्यादाराचर्मप्रभेदिका ॥ ३४ ॥ सूर्मी स्थूणायः प्रतिमा शिल्पं कार्यं कलादिकं ॥ प्रतिमानं प्रतिबिंबं प्रतिमा प्रतियातनाप्रतिच्छाया ॥ ३५ ॥

स्त्रम्पं तु शिराभिवेति स्कृतेविर्यधानूतिष्ठति
॥ष्ठागतिनिवृत्तौ ॥ तस्माद् ष्ठूरणेति साधुः ॥ स्थूणास्थूणा स्तंभेकरणं तैरेशतिहैम ॥ अयसिः प्रथिमान्नी णिः ॥ शील्पतेवा
॥शील समाधौ बाल्नगतौ वा ॥ खविशिल्येति साधुः ॥ शिल्पंस्त्रं बेक्रियायोगेइति विश्व ॥ कलान्तगीता दिरूपाचतुःषष्टि
भेदभिन्ना आदिना सुवर्णकारादिकर्मग्रहः ॥ प्रतिकृत्या मीयतेऽनेन ॥ माङ् माने ल्युट् ॥ प्रतिकृता विंबस्य कुणातीति समासः
प्रतिमीयतेऽनया ॥ आतश्चोपसर्गे इत्यङ् ॥ प्रतियात्यतेऽनया यतनिकारोपस्कारयोः ॥ चुरादिः ॥ णपासश्रंथेयुच् ॥ ३५ ॥

अ०वि० २७६

प्रकृष्टच्छाया ॥ प्रकृष्टाकृतिः प्रतिनिधेः कृतिर्वा अर्चपूजायां गुरोश्च हलः इत्यः ॥ प्रतिनिधीयते सदृशी क्रियते ॥ डु
धाञ् ॥ उपसर्गे घोः किः ॥ अत्रैव प्रतिमाया ॥ उपमातेर्भवत्यङ् ल्युटौ ॥ करणे वाधिकरणे भावे च ॥ यतौ पमीयते या चोप
मितिः स्त्रियोरेते नाम्नी केचित्तु पूर्वान्विते इत्याहुः ॥ सममिति सम वैक्लव्ये ॥ अचू तुला यां संमित ॥ नीव पचतिय तु ॥ स
मातश्च पचपतिन्यदादिषोतिकञ्चिकेको कालश्चटच ॥ दशा चवरुसु इ चेति समान्वेति सते भावः ॥ ३६ ॥ सह आधा

प्रतिकृतिरर्चा पुंसि प्रतिनिधिरुपमोपमानं स्यात् ॥ वाच्यलिंगाः समस्तुल्यः स
दृक्षः सदृशः सदृक् ॥ ३६ ॥ साधारणः समानश्च स्युरुत्तरपदे त्वमी ॥ ॥ ॥

रणोत्तवर्तिः चोपसर्जनस्येति सभावः साधारणस्यासंसिद्धेः ॥ रणे चावकरवः सहमानेन वर्तते ॥ राम०
समानं मानमस्येति वा ॥ समानस्य छंदसीति स सदृक्षे स द्वे वाच्यलिंगाः ॥ अमी निभादयस्तूत्तरपद २७६
स्थाएव सदृशवचना ॥ वाच्यलिंगास्तु यथा पितृनिभः सुतः ॥ मातृनिभा कन्या देवनिभमपत्यमिति ॥

नियतं भाति। अतश्चोपसर्गे इति। निभस्य [illegible] तो व्याजेषु छिद्रा। सदृशे त्रिषु॥ संकाशते॥ काशृ दीप्तौ॥ अच्॥ संका-
शसदृशे इति के [illegible] इति तरांकः नतेः इति दीर्घः॥ निकाशो निश्चये तुल्ये इति विश्वः॥ प्रतिकाशोते आदिनाभू-
तरूपकल्पादिमदः पथ्यापितृभूतः पितृरूपः। पितृकल्पः॥३७॥ कर्मण्याः संपद्यते। कर्मण्ये साधु

निभसंकाशनीकाशप्रतीकाशोपमादयः॥३७॥ कर्मण्यान्तु विधान्तस्यान्तयो भर्मवेतनं॥

तत्र साधुरिति यत्॥ कर्मणि विधाते नयाद्युधान्तः॥ आतश्चोपसर्गे इत्यङ्॥ त्रीयते कर्म क्रियाऽनया॥ भृत्य-
भरणे मं ह्यायां समजेतिक्यप्॥ कर्मणि भृता विवित निर्देशात् क्तिन् लिप्सियतेऽनेन भृत्य॥ भृत्य वा॥ मनि-
नु [illegible]॥ वा पति भ्यांत तत्र॥ भरणे साधु तत्र साधुरिति यत्। भ्रियतेऽनेन तत्पुरः। भरणं वेतनं भृता-
विति विश्वः॥ ॥

मूले नजोआनाम्यां नौभ्वयोर्धर्मे तियत॥मूलस्याद्दिघतनेरलेशतिविभ्कः॥निर्विस्यतेअनेनवा॥विशप्रवेशने॥अकर्त
रिचेति कलचेवा॥घञ्॥निर्वेस्मस्तपुमानयोगेचेतनेमूर्छनेपिवापरापंतेनित्यं परगः परिमारोऽत्यरा॥पुंसीतिद्योवा
॥परोविराटमानेस्यान्मूलेकापिपरोमटदेकथ्यकारणादिकैधूमभ्वडावसुरेस्थस्म तोधतराकादशः॥३९॥सुर

भरणंभरणोमूल्संतिवेशः परगइत्यपि॥३९॥सुराब्लिप्रियाद्भालापरिस्कन्दरणात्मजा॥

रांति॥यांरांदानेसुअतिवगघांत्यनयावा॥रैशब्दे॥आतश्चोपसर्गेइत्यउ॥सुराचरवकमद्यूयो॥कम्हिंग॥स्त्रिवि
वेशोघात॥ तालु त्रिनीवल्स्य प्रियादलयोगंदलविलेखने॥ज्वलादिणः॥दल्यतेऽनमावाड लश्चेतिघञ्॥बाला
रशानिवादन॥पाणिबोडालामुराया मिति विभ्क॥परितःभवति॥कण्यभ्रवरो॥क्विपूउकूवरुणालयो विपिव
रुणः तस्यात्मजा॥ ॥

गंधेनोत्तमा गंधउत्तमो यस्या वा राजदंतादिः ॥ प्रसिदति स्म ॥ षिदू विशरणगत्यवसादनेषु ॥ गत्यर्थाकर्मकेति क्तः ॥ रदाभ्यामिति निष्ठान
त्वं प्रसन्ना स्त्री सुरायां स्यादच्छसंतुष्टयोस्त्रिषु ॥ इरामराति रादाने ॥ आतोनुपेति कः ॥ कुत्सितं अंबरं कुगतीति समासः केचि
त्तु कबे पिकं दंबरं नीलांबरमस्या स्त्री ॥ अजाद्याच ॥ तस्येदमित्यण् ॥ कदंबे जातो रस ॥ तत्र जात इत्यण् ॥ कादंबर्यादिवा
कः गौरादिः ॥ कादंबरः स्कंदध्यग्रे मद्यभेदेनेषु सकं ॥ स्त्री वारुणी परभृता भारती सारिका सु च ॥ नागुर मदैतेद्य

गंधोत्तमा प्रसन्नेरा कादंबर्यः परिस्रुता ॥ ३९ ॥ मदिरा कश्यमद्ये चाप्यवदंशस्तु भक्षणं ॥

पि परिस्रुता ॥ स्रु ॥ परितः स्रुयते स्मन्नेकेः स्रुगतौ क्तः ॥ परिस्रुता स्त्री चारुण्यां स्यात्ते तेस्या दभिधेयवत् ॥ ३९ ॥ माद्य
त्यनया ॥ मदी हर्षे इति ॥ मदिमुदिला किरच् ॥ कश्यतेऽनेन वा ॥ कश शिष्टबाधनकाद्युः ॥ मद्यास्वमध्यपोकश्यमि
तिरंतिदेवः ॥ कश्यं क्लिष्टक शार्हे स्यात् क्लीबं मद्यास्वमध्ययोरिति विश्वः ॥ माद्यंत्यनेन ॥ गदमदचरयमश्चानुपसर्गे इति यत् त्र
योदश मद्यसामान्यस्य ॥ अवदंश्यते ॥ दंश दशने ॥ कर्मणि घञ् ॥ भावे वा एकपानरुचिजनभक्षणस्य ॥ ॥

स्रूयते॥ स्रु गतौ॥ अमंतात्‌ डुः॥ स्रुंडा यान गरिहे मता॥ सुंडापि जलहस्तिन्यां मदिराकरिहस्तयोरिति विश्वः॥ पिबंत्यनया
पा पाने॥ अधिकरणे ल्युट्॥ पानं पीतिर्भोजनवच्च॥ गोष्ठस्य स्थानं त्रीणि॥ मधुनो वारः मधुनः क्रमः॥ द्वे मधुपानाव
सरस्य॥ ४०॥ मधुकपुष्पमेधु तस्यासवः मधुना कृतः संधितः॥ कुलालादिभ्यो वुञ्॥ मन्यते॥ मन ज्ञाने॥ कलिपालि
ति साधुः॥ मधुपुष्परसे क्षौद्रे मद्ये नातु मधुद्रुमे॥ वसंतदैत्यनि द्वे वेस्या जीजो वेत्यानु याधितिड इति विश्वः॥ द्वित्यौ

सुंडापानमदस्थानं मधुवारा मधुक्रमाः॥ ४०॥ मध्वासवो माधवको मधु माध्वीकमद्वयोः॥

मध्वीका द्राक्षा तस्या विकारः॥ तस्य वि॥ कारड् त्यरा॥ अनुदात्तादेरञ् वा केचित्तु माध्विकमिति पठंति॥ तत्र पृषोद
रादित्वं॥ आद्यो रिति क्लीबमित्यन्ये॥ २ ॥ चत्वारि मधुकपुष्पकृतमद्यस्य॥ स्वामी तु द्वौ द्वौ पर्याया वद्व मिरा
यां देशविशेषे औषधिविशेषे वा भवं॥ नं घादि स्योटकू॥ आस्रुतेः ॥

षुञ् अभिषवे। रू दोरप्॥ शेरते ऽनेन शीधुः शीङो धुक्॥ अर्धर्चादिः पुंनपुंसकयोः॥ अर्कजीवानुस्थाणुसिंधव इति त्रिकांडशेषः॥ यद्य
पि सुल्लुरिक्षुरसैः पक्वैरासवो भवेत्॥ मैरेयं धातकीपुष्पगुडधानाम्बुसंहितमिति माधवस्तथापि भेदमनादृत्योक्तं॥ त्री
णि मद्यभेदानि॥ दुमि मिदा स्नेहने॥ क्वुन्॥ आदिर्भ्यो वुञ्॥ मदं गालति॥ गल्यते वा॥ गल अदने॥ यङ्लुगंतात् संज्ञापूर्वका
त्वाद्दीर्घो किंतइ ति न दीर्घः॥ जगलो मदमदुमे॥ मेदके पिष्टमेदो च दे सुराकल्कस्य॥ ४२॥ संधीयते॥ डुधाञ् ल्युट्

मैरेयमासवः सीधुर्मेदको जगलः समौ॥ ४२॥ संधानं स्यादभिषवः किण्वं पुंसि तु नग्नहूः॥

॥ संधानं स्याद् अभिषवे तथा संघट्टनेऽपि चेति विश्वः॥ अभिषूयते॥ षुञ् अभिषवे॥ ऋदोरप्॥ भावे वा मुडयो॥ नवे द्र
व्याभिषवः स्नाने मद्यसंधानयज्ञयोरिति विश्वः॥ द्वे आम्नादिसंधानस्य कणानेक शाक्षादे॥ उल्वादयस्त्वेतिसा
धु॥ कर्मणि वा। किण्वं चापि सुराबीज इति विश्वः॥ क्वणनं क्रियते वा॥ क्वण संप्रदाने॥ किपूनन्तस्य कः हृतानादव्य
कृतं सुराबीजस्य॥ नग्नतनग्नकृता क्वानस्येतस्य॥ कारेण॥ क्रिया या जनरः सुरायाः मंड॥

अ॰ द्वि॰ टी॰
२७९

कारोत्तम इति स्वामि ॥ हे आसंनह्यति चं त्यत्रल्युट् ॥ पातस्य गोष्ठी स्वार्थे कः ॥ ६२ ॥ चष्यते ऽनेन ॥ चषभक्षणे ॥ कनू चषकोऽस्त्री
सुपात्रे मद्य प्रभेदयोः ॥ पानस्य पात्रं द्वे स्त्रियते ॥ सृगतौ ॥ कृञादिभ्यो वुन् ऊ सरकः ॥ त्रिधु माने स्त्रु शीधुर्नेमधुनाज्वनेइत्य
नाय ॥ अपि शब्दात् सरको ऽप्यस्त्री सरसंरकं वा ना ऽनुतर्षोऽ नि तिरत्नकोशः ॥ अनुतर्षणं ॥ अनेनवाति तृषापिपासायां भावे
करणे वा ल्युट् ॥ घञि अनुतर्षोऽपि चषक स्यात्तु तर्षश्चेति भागुरिः ॥ द्वे मद्यपानस्य ॥ चत्वारि मद्यपानस्य ॥ चत्वारि मद्य

कारोत्तमः सुरामण्ड आपानं पानगोष्ठिका ॥ ६२ ॥ चषकोऽस्त्री पानपात्रं सरकोऽप्यनुतर्षणं ॥ धूर्तो ऽक्ष
देविकीतवोऽक्षधूर्तो द्यूतकृत्समाः ॥ पानपात्रस्येति मुकुटः ॥ धूर्वीति ॥ धूर्वी हिंसायां हसि मृग्नाणीति तन् ॥ राल्लो
पः ॥ धूर्तं त्विति खंड प्रकरोधत्रूरैनावि ॥ टेन्निषुधात्तशन ॥ तिपवि धावनं ॥ धावुगतौ ॥ संपदादि ॥ बाहुलकात् जोप ॥ धाभावे
ने न अतिः धात्ति रस्यास्ति ज्योत्स्नापन्न ॥ यद्वा धावनेन आर्त्तः ॥ अभेदी व्यतिसुपीति ॥ णिनिः ॥ किं ज्ञाने भावे क्तः ॥ कितवाय
ति ॥ कितेन वा तिवा ॥ ओवै शोषणे वा गंधने ॥ आतोनुपेतिकः ॥ कितवोऽर्त्तवन्मते वं च केकनकाकये इति विश्वः ॥
अक्षे सु धूर्ती ॥ सप्तमी शौंडेति समासः ॥ द्यूतं करोतीति क्विप् ॥ पंच ॥ ४३ ॥

राम
२७९

लज्जते स्म ॥ ओ लस्जी व्रीडे ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ स्वार्थे कः प्रतिनिधिर्भवति किम् ॥ छिजमान इति ख्याता तस्य सभा द्यूतमा
श्रयत्वेनास्यास्ति ॥ व्रीह्यादित्वाद्ठन् ॥ सभा द्यूतं सभायां हितमिति ढः ॥ द्यूतं कारयति अण् स्वार्थे कः ॥ शकुनी तु द्यूतस्य
कारकः ॥ छिदि वनं दीव्‌ क्रीडादौ भावे क्तः ॥ अक्षाः पाशकाः सन्त्यस्याः ॥ मतुप् ॥ लोकात्स्त्रीत्वं ॥ कितवस्य कर्म युवा
दित्वादण् कैतवः कैतवे रिपोपरणो ॥ दीव्यन्त्यस्मिन् अश्‌ आद्यच् ॥ चत्वारि ॥ ४४ ॥ पणायतेऽस्रज्यते पणः इतियो

स्युर्लग्नकाः प्रतिभुवः सभिका द्यूतकारकाः । द्यूतोऽस्त्रियामक्षवती कैतवं पण इत्यपि ॥ ४४ ॥ पणो
ऽक्षेषु ग्लहोऽक्षास्तु देवनाः पाशकाश्च ते ॥

गविभागात् अक्षराः ग्लह्यते अनेन वा ॥ ग्लह आदाने कुंसादिति घञ्
अक्षे इति घञ् संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धिः ॥ दीव्यते ज्ञाप्यमानस्य अक्षु व्याप्तौ ॥ अच् ॥ अक्षो ज्ञानात्मशकटावयवे द्युते
पाशके रुद्राक्षाक्षयोः सर्प्पे ॥ विभीतकाख्यफलके कर्षे उमा क्लीब मक्षसौवर्चलेन्द्रियं ॥ दीव्यंति येन करणे
ति ल्युट् ॥ देवनं व्यवहारे स्यात् जिगीषा क्रीडयोरपि ॥ अक्षे तु देवनः प्रोक्त इति विश्वः ॥ पाशयति ॥ पाश बंधने ॥

अ॰ द्वि॰ टी॰
२८० चुरादि॥ एवुल्‌र्‌कुलात्रीरि॥ परितो वा प्रसद्धितो नयनं। निरूपपरिणयोरिति घञ्॥ राकं॥५५॥ पंक्तौ पंक्तौ अष्टौ पदान्यस्य
अष्टनः संज्ञायामिति दीर्घः॥ अष्टापदमस्त्रियां शारी शारीणां फलं पद अष्टापदे ऽस्त्री फलै के सारीणां फलके पि चे ति मे
दिनिः फलहेतु समुस्थेस्यात्फलके क्षुष्टिलोमयोरिति विश्वः॥ सारीणां खेलनाधारपट्टस्य हे शारी नि:। कृतं च्छूतं स

परिणायस्तु शारीणां समंतान्नयनेऽस्त्रियौ॥ अष्टापदं शारीफलं प्राणिद्यूतं समाह्वयः॥ ६६॥ उक्ता
: स्त्रू रिश्र योगत्वादेकस्मिन्प्येत्र यौगिकाः॥ ताहृग्न्यादिन्यतो वृत्ता वृत्वा लिंगांतरेपि ते॥ ६७॥ ॥

म्यगाहृयं तेऽ त्रेहे न्त्र॥ पुंसीति निं घावाबाऊलकान्तत्वं हे॥ सर्वलिंगासंग्रहसंग्रहणतां परिहरति॥ उक्ता इति अ २८०
त्रवर्गे ये यौगिकादेशाक्ष॥ मालाकारमाहृ गिकवेणविकादयः॥ पुंसि प्रभुरघ योगदर्शनादेकस्मिन्नलिंगेयुं
सि ये यौगिकाउक्तास्ते ताहृग्न्यातियो॥ योगवशानेयामन्यतेऽ न्यत्रजा तौसत्यां॥ अन्यत्र स्त्रियां क्लीबे वानडतिया

 यथामालाकारी स्त्रीमालाकारकुलमित्यादि ये यथा यौगिकाकरणं मालिककुंभकारादयस्ते जातिवचनत्वात् शूद्रादि
 वज्जातेरित्याजीदीक्षितानां लिंगांतरे स्त्रीलिंगे क्लीबत्वेपि बोद्धव्याः॥४७॥ ॥इति शूद्रवर्गसमाप्तः॥ ॥इति श्री वंघेल

॥इति शूद्रवर्गः॥ ॥इत्यमरसिंहकृतौ नामलिंगानुशासने द्वितीयः कांडः समाप्तः॥२॥ ॥

वंशोत्तंसश्री महीधरविजयश्रीधिपश्री महाराजकुमारश्री कीर्तिसिंहदेवाज्ञया श्री भट्टोजिदीक्षितात्मजश्री
भानुजी दीक्षितविरचितायाममरटीकायां व्याख्यासुधाख्यायां द्वितीयकांडः समाप्तः॥ समाप्तोयं नृकांडः द्वि
तीयः॥ ॥

द्वि॰स्कं॰
२८९

॥ द्वितीयस्कंधः समाप्तः ॥ ॥पुस्त २८९

२८९

अ॰ टी॰ १ ॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ इह सामान्यकाण्डे एतैः कृत्वा उपसिमा वा वर्गा विधीयंते ॥ कीदृशास्ते वर्गाः स्वर्गादयः सं
श्रयः आश्रयो येषां ते सुकृत्वादयो देवासुरमनुष्येष्वेव विशेषणत्वेन कर्मपारायणाद यौर ...पारतया... बध्यते लिंगा
त्यादेः त्येषां तानि ॥ तेषां संग्रहाः ॥ आदितानामानि लंकाशेफालिकोत्साम्यादिनि ॥१॥ अस्मिन् वर्गे लिंगज्ञानोपायमाह
स्त्रीति ॥ स्त्रीदारकलत्रादिभिः पदैर्यल्लिंगसंख्याविशिष्टैः स्त्रीदारकलत्रा हि द्विरूपं पठितोरोष्यं प्रकृतां तं गुण

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ विशेष्यनिघ्नैः संकीर्णैर्नानार्थैरव्ययैरपि ॥ लिंगादिसंग्रहैर्वर्गाः सामान्ये वर्गसंश्रयाः ॥१॥
॥ स्त्रीदाराद्यैर्यद्विशेष्यं यादृशैः प्रस्तुतं पदैः ॥ गुणद्रव्यक्रियाशब्दास्तथा स्युस्तस्य भेदकाः ॥ सुकृती पुण्यवान्
धन्यो महेच्छस्तु महाशयः ॥

द्रव्यक्रियाशब्दास्तल्लिंगसंख्याविशिष्टास्तस्य विशेषणानि स्युः ॥ तथा हि सुकृतिनी स्त्री सुकृ
दिनो दाराः ॥ सुकृति कलत्रं ॥ दंडिनी दाराः दंडिनी कलत्रं ॥ पाचिका स्त्री ॥ पाचका दाराः ॥ पाचकं कलत्रं ॥२॥ सुकृतमस्यास्तीति राम १
पुण्यमस्यास्ति ॥ मतुप् ॥ धनं फलं लब्धा धनगणं लब्धे यत् ॥ धन्या धान्या मलकोस्या छनं पुण्यवति त्रिषु इति विश्वमेदिन्यौ त्रीणि
स भाग्यस्य ॥ महानाशयो यस्य ॥ आशयः स्वादभिप्राये मानसाधारयोरपि ॥ इति महाभिलाषस्य ॥ ॥

प्रशस्तं हृदयमस्य ॥ हृदयाद्यालुजन्यतरस्यां ॥ शोभनं हृदयमस्यास्ति भिन्नत्वाविवक्षायां ॥ सुहृदः सहृदय इति वा पाठः ॥ स
ह हृदयेन सहेति विकल्प ब्री(हि) ॥ ॥ प्राणिमात्रस्य ॥ तथात्वात् तत्प्रशास्त्रपरत्वं हृदयग्राहकस्य ॥ ६ शुद्ध मनसः ॥ महानुत्साहो यस्य म
हानुद्यमोस्य ॥ ६ ॥ ६ः साधयति तेपि साधनपरस्परः ॥ ३ ॥ प्रकृष्टा वीरणास्य ॥ यद्वा ॥ वीरणया प्रगायति ॥ घणी प्रतिरीति ॥ ते ॥ वास त्वा
यति णिजंतात् ॥ पचाद्यच् ॥ कर्मणि घञ् वा ॥ नवास्य ॥ जत्पतानामिति तातच्च ॥ नि पूर्वे निपुणाति ॥ पुणा कर्मणि शुभे ॥ इगुपधे
ति कः ॥ अभिजानाति ॥ विजानाति ॥ आतश्चोपसर्गे इति कः ॥ त्यस्मातीत ॥ गत्यर्थे इति क्तः ॥ निरनदीभ्यामिति पत्वं ॥ शिक्षाजात

हृदयालुः सुहृदयो महोत्साहो महोद्यमः ॥ ३ ॥ प्रवीणे निपुणाभिज्ञविज्ञानस्यानशिक्षिताः ॥ वैज्ञानिकः कृ
तमुखः कृती कुशल इत्यपि ॥

स्यतारकादिः ॥ अभि विज्ञ ॥ शिक्षाविद्योपादाने ॥ अकर्मत्वात्कर्तरि कर्मणि वा क्त
॥ विज्ञानं बुद्धिः ॥ विज्ञाने यज्ञं मतुल्ल इति स्कते ॥ विज्ञाज्ञाने नियुक्तः ॥ तत्र नियुक्त इति ठक् ॥ यद्वा विज्ञानेन जयति ॥ तेन
दीव्यतीति वकू ॥ यत्तु विज्ञानं नैपुण्यं तेन व्यवहरति इति दीव्यति ताद्दीनावगानस्यास्मभाणिमुकुटे नातल्ल ॥ उक्तस्म
ते व्यवहरतीत्यस्यानुपादानात् ॥ कविनां तेतिस्त्रैणो पादानेपि विज्ञानस्यानुपादानात् ॥ ब्रीह्यादि ॥ न तिक इत्यपि ॥ कृ
तं मुखमस्य ॥ ॥

अ.टी. सर्वस्य।कृतमुखलादत्त।कृतज्ञः इस्यसंस्कृतपरत्वं॥कर्मक्षेत्रं प्रशस्तमस्य इति॥कुशलः तु जातिक॥सो वृथिव्यांशगन
२ ति॥शल्पचलने॥पचाद्यच्॥रीजर्थे नद्दाणंवा॥कोशलति॥चा भयति॥राजकार्याणि॥पचद्॥कुशाग्ये सदर्थ मो:॥पापा
तरालति॥बुद्धिचैभवात्॥कुशलः॥शिल्पिति त्रिष्वत्तमे वास्तुकृते नापि पर्याप्तो वनपुंसकमितिविश्वमेदिन्यौ॥दक्ष
इज्यते॥इज देवपूजायां॥अचोयत्॥प्रतीक्षते॥ईक्ष दर्शने॥विरहन्तो ऋर्यत्॥इज्यश्च श्रु रखंधवो रितिदेमः॥प्रतीक्ष्य

दृज्यः प्रातिदपः सांशयि[illegible]संशयापन्नमानसः॥दक्षिणीयो दक्षिणार्हः॥
स्तत्र दक्षिण्य इत्यपि॥५॥स्याद्वदान्यः स्थूललक्ष्यो दानशौंडो बहुप्रदे॥ ॥

तिपालेस्यात्॥पुंजेंचेतिमहीति।कडंकर दारस्त्रिरणामो ग्यस्य॥५॥मायाचरखेतिवदर्शि चचेतिक्ष्यतोरक्षिणामर्हीति।अर्हविजा राम
यां।अर्हस्त्यच्।त्री।दक्षिणायोग्यस्य॥५॥मामा चरखेतिवदति।वेदरान्यः वदान्योदानशौंडेस्याद्वाक्रुवादितिवाच्यवत्॥स्थूलं कृ २
टं लक्ष्मस्यस्थू लेभडक्षि जस्यते वा।कर्मणि रूपत।अयकारपावेतु॥यजदाने शौंडः।ससमी शौंडेरितिसमासः॥
शौंडो मत्तोपि विख्यातेइतिविश्वः॥बहु प्रददाति॥प्रदाहृ इतिकः॥चत्वायंतिदानुः॥ ॥

जीवति॥ जीवेरातृकन् वृद्धिश्च॥ जैवातृकः। आयुष्मान् सोमेऽप्युपकाय्युः॥ आयुर्मनोऽस्यास्तीति विग्रहे मतुप्॥ आतिशायने मतुप्

रस्य॥ मतुप्॥ तस्य मत्वर्थ इति भत्वान्न रुत्वं॥ आयुष्मान्॥ अन्तर्वाणिः। अन्तर्मध्ये वाणिरस्य॥ वणिः शब्दे॥ वाणिरिति

त्वं॥ स्त्रियां अन्तर्वाणिः॥ स्त्री॥ वर्णशास्त्रे॥ शास्त्रं वेत्तीति॥ सत्सूद्विषेति क्विप्॥ शास्त्रवित्॥ परीक्षते॥ इक्षदर्शने॥

ण्वुल्। परीक्षकः॥ करोतीति॥ करणं॥ कारणमस्यास्तीति ठक्॥ कारणिकः॥ वरं ददातीति। वरदः। पुनः प्रसन्ने शं तस्मिन्ने च वरदः तु

जैवातृकः स्यादायुष्मानन्तर्वाणिस्तु शास्त्रवित्॥ परीक्षकः कारणिको वरदस्तु समर्धकः॥

हर्षमाणो विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः॥ दुर्मना विमना अन्तर्मनाः स्यादुत्क उन्मनाः॥ ॥

कुमारः काङ्क्षति हे म॥ समर्धयति॥ समर्धकः॥ हृषु तुष्टौ॥ शानच्॥ हर्षमाणः॥ हृष्यति॥ डुकृञ्॥ करणे॥ तात्रो प्रमेति विकुर्वाणः॥ प्रकृतिविकृ

तिं कुर्वन्॥ तल्लादेवादिकला तस्य परिणति सफलीकृतिः। हृष्टमानसः॥ प्राप्ते॥ विकुर्वते॥ वानरः॥ शानच्॥ प्रकृष्टं मनो यस्य॥ हृ

ष्टं मानसमस्य॥ चत्वारि॥ दुःस्थितं मनोऽस्य विगतं विधं वाऽमनोऽस्य॥ अन्तर्मनोऽस्य॥ त्रीणि॥ उत्कण्ठितमनसः॥ उत्कं तं मनोऽस्य

उत्कः। उन्मनाः॥ उत्कं मनस्कं इष्टे रुदिते॥ स्वार्थे कन्॥ उत्कण्ठितमनस्यस्य॥

अ॰ टी॰ दक्षते। दक्ष वृद्धौ॥ शीघ्रार्थे च॥ प्रदक्षिणापायितत्वात् दक्षते इति परस्मैपदप्रयोगस्तु मुकुटश्चिंत्यः॥ दक्षिणो दक्षिणो भूतं

३ सरल छंदवर्तिषु॥ यज्ञादि विधिदाने दिशि स्त्रियां॥ सरति॥ सृ गतौ॥ अत्व ल॥ सरल पूतिकाष्टनाम्नीः सरवचक्रयोस्त्रिषु॥ छ

न्दः ष्टमासमंतात्प्रति॥ आतश्चेति कः॥ उदयति। रूगति प्रापणयोः॥ कर्मणि मज्वा॥ उदारो दातृमहतो दक्षिणेप्य

भिधेयवत्॥ त्रीणि कलाशायस्या॥ स्तु कल्पते॥ कजराष्ट संख्यानयोः॥ इ षण्ड रिखन्॥ शोभना कलायस्मैसेति

दक्षिणे सरलो दारो सुकलो दातृभोक्तरि॥ टी॥ तत्परे प्रसितासक्तविष्टार्थे युक्तउत्सुकः॥

वा॥ शकं। टी॥ तत्परस्तु क्तमं यस्या नित्तत्पर्यंते॥ पृ पालनपूरणयोः॥ क दोमांगासापि॥ पित्तं धने॥ आसंति षज संगे कर्मणि क्तः

त्रीणितात्पर्यम्युक्तस्य॥ इयस्यावर्यश्चि। तत्र युक्तः॥ तत्र यो गं संवति॥ सोति॥ सुतोतिवा। पुत्रसवैश्चर्य योः॥ षु स्व अभिष राम॰

वे॥ वाविसंज्ञापूर्वकत्वात् कुण्॥ भावकि पि आगमशास्त्रस्यानित्यात्तुगभावे वा॥ ततः संज्ञायां कन्॥ यद्वा॥ यत उत्कंति॥ पू ३

र्वं रोमित एव दित्वात् कंचुः॥ नक्षिवितिकिपूताक विके राज इतिरूपस्य॥ दक्षोरस्ताधोधमवतः पचा पिततया पातस्ये के॥

त्यैकमगात्।। अतीयवेत्स्मेतिवा।। राम्ह गतौ।। गत्यर्थत्वात्कर्त्तरिकर्मणिवा क्तः। प्रयतेस्म।। प्रयप्रस्थाने। अकर्मकि
त्वात्क्तः।। अख्यापि—।। ख्याप्रकथने च ख्यातिज ख्यात्याञ्ज्यात्क्तः।। अवेदि। विद्ज्ञाने क्तः।। वित्तोभोगप्रत्ययोरिति निपा
तः।। प्रज्ञापि।। ता अवबोधने क्तः। प्रज्ञ।। विजानाति मतिर्बुद्धी जिक्तः स्मश्राविणोक्तः षट् प्रसिद्धस्य।। (४)।। कृततुन्नख्या
रितं।। लक्षणं तामास्य। लक्षणं नाम्नि चिह्ने चेति विश्वः।। आदृगमनस्य लक्षणं यस्य।। आहतं गुणोतेपि स्यादिति
विश्वः।। हितगुणैः प्रसिद्धस्य।। इभमर्हति।। दंडादित्वाद्यः।। यत्।। एकाभात्।। भ्यसते भ्य सभये।। अन्ये भ्यो धनिती भ्यानुक

प्रतीते प्रथितख्यातवित्तविज्ञानविश्रुताः।। (५)।। गुणैः प्रतीते तु कृतलक्षणाहतलक्षणौ।। इभ्य आढ्यो
धनि स्वामी त्वीश्वरः पतिरीशिता।।१०।। रेरा वांसत्न्नकी तरा वितिडेमचं। द्रः आध्यायति। आतइतिकः। पृषोदरादि
:। बहुधनमस्य। इति त्री एणी बहुधनस्य। स्वमस्यास्ति।। स्वामिन्नैश्वर्ये इति साधुः।। स्वामी प्रभुविशेषयोरिति विश्वः। ईष्टे।। ईश्वर
रो भ्रवे।। स्थेशेति वरन्।। ईश्वरो मन्मथे।। शंभौ नाथे स्वामि इति च वाच्यवत्।। ईश्वरी वेश्वरी माया।। इति विश्वमेदिन्यौ। पाति।।
पारक्षणे। पातेर्डतिः।। पातिर्द्विनात्रि छी शे चेति विश्वः।। इष्टे तृन्तृचौ।।१०।। ।।

धि

अ·टी· अभिभवति॥ स्तुवः संज्ञांतरयोरितिकिप्॥ नयति॥ तस्याप्यटो॥ राकुलस्य चो॥ नायको नेता॥ अधिष्ठा इत्यमध्यमणाद्यपी
४ ति विश्वदेवमचंडो॥ प्रभवति॥ विप्रसंभ्यड्वति डुः॥ परिबर्हति॥ दृढ इति वा॥ दृढ दृंहि वृद्धौ॥ प्रभोपरिवृढ इति साधुः॥ अधिप
—— श्चोपसर्ग इति कः॥ भूलविभ्रजादिरिति मुकुटोक्तिश्चिंत्यादद्भ्यो अधिकाऋद्धिरस्य॥ ऋधु वृद्धौ वितिधातुप्रत्ययासे
मुकुटस्य व्यर्थः॥ समृद्धेतिस्म॥ ऋधु वृद्धौ॥ अकर्मकत्वात्क्तः॥ द्वे अतिसंपन्नस्य॥ कुटुंबे॥ घोषणे॥ संसक्तः॥ व्यापृष
तिस्म॥ पृड् व्यायामे कत्वात्क्तः॥ व्यापृतस्तु रुणो विपुवेतिवोपालितः॥११॥ अभ्यागारे तिष्ठति कः॥ आगारांतादन्॥ अभिअ

न्वधिभूर्नायको नेता प्रभुः परिवृढोऽधिपः॥ अधिकर्धिः समृद्धः स्यात्कुटंबव्यापृतस्तु यः॥११॥
स्यादभ्यागारिकस्तस्मिन्नुपाधिश्च पुमानयं॥ वरांगरूपोपेतो यः सिंहसंहननो हि सः॥ १२॥ ॥

धिक अगारिको वा॥ आधान भाधिः॥ उपसर्गे घोः॥ उपगतअत्यादयः॥ इति समासः॥ मत्वप्रधान्॥ कुटुंब मितिविग्रहः राम
॥ उपसर्गेऽधिति किरित्यस्तं मुकुटेन तन्न॥ कर्तरि कि प्रत्ययास्मरणात्॥ उपाधिधर्मी चे विगतां॥ कुटुंबव्यापृते छलेविशेषे ७
रागपुंसिति विश्वमेदिन्यो॥ श्रीणि॥ अंगानि चरूपं च॥ अंगरूपाणि वराणि चतान्यंगरूपाणि नाते रूपेतः॥ सिंहः॥ श्रेष्ठं सं
डननमस्य॥ संहनने तस्सिंहइतिवा॥ राजदंतादिः॥ एकं॥१२॥

निश्चयेन ग्नीयते ॥ वृञ् वरणे ॥ ऋहलोर्ण्यत् । निर्वृषी इति पाठे घञ् ॥ धारणे इति धातुः ॥ व्यसने म्पुदयोः वापिस्य विका
रं सदामनः ॥ तत्तुत्वमिति प्रोक्तं ॥ तस्मिं परा संपतन् ॥ उद्यमं कुर्वन्त्सत्संयुत इति वा पाठः ॥ एकं निःशंककार्यकर्तुः ॥
न वाप्य स्पमतुमिति कायति ॥ आतोनुपसर्गे कः ॥ यन्नु २ स्मृपते बध्यते बाणस्य ॥ मृङ् बंधने ॥ बाऋलकात्त्वतिमबति
म्या मिति ॥ कगीति मुकुटेनोक्तं । तन्न ॥ धातुप्रत्ययानाकारके ङितत्वासं बंधे विधानाभावात् ॥ अवते प्रयोजनाभावा

निधार्यः कार्यकर्त्तय संपतन् सत्वसंपदः ॥ अवाचि मत्कोथ मनोजवसः पितृसंन्निभः ॥ १३ ॥

त् । धातोरित्येकत्वविवक्षणेन धातुसमुदायात्प्रत्ययाभावाच्च ॥ मुकोदेत्पावाग्लीनेपि ताल्वेमः ॥ ईदुतुः सोत्रः ॥ अथम
नोजवः । वेगवत्यस्मिन् ॥ मनसो जवति ॥ प्रविशन्तीत्यजिति मुकुटेनोक्तं ॥ तन्न ॥ उक्तविग्रहात् पितृसंज्ञिनस्यालाभा
त् ॥ अधिकरणविवक्षातु ॥ अचोसंभवात् ॥ अपओचित्यात् ॥ मनोजवपितृसधर्मा इति नाममाला ॥ पितेवमस्य स्निभा
ति ॥ भादसौ ॥ आतश्चोपसर्गे इति कः ॥ स्वामी तु मनोजवसश्च मनसादिव दित्याहुः ॥ पितृसमस्य ॥ १३ ॥

कोकति॥ कुक आदाने। इगुपधेति कः॥ ष्ठीवादयो दिः। महत् कवनं कू। कूङ् शब्दे संपदादि कुवः शब्दस्य कुः भू कौत्रि
भूमिरिति यावत्॥ कु कुं ददाति॥ कू कादायति वा दैप् शोधने॥ आतोनुपेति सुपीति मोक्तिति मा म राम भ्रातरि पुंसि
लक्ष्मीरस्यास्ति मतुप्॥ लक्ष्म्या अच्चेति पामादित्वान्नः। लंच। लक्ष्मणा त्योषधी भेदे सरस्यामपि योषिति॥ राम भ्रात
रि पुंसि स्यात्सश्रीः केचाभिधेयवत्॥ श्रीरस्यास्ति सिध्मादित्वाल्लच्। श्रियं लातिवा॥ कपिलिकादित्वाल्लत्वे श्लीः

स क्षत्वास्तं क्षतां कत्यां योऽदयाति मक्कुदः॥ लक्ष्मीवाल्लक्ष्मणः श्रीलः श्रीमान् स्निग्धस्तु वत्स
ल॥ १३॥ स्याद्दयालुः कारुणिकः कृपालुः सूरतः समाः॥

लो पि॥ मनु वपि चत्वारि स्त्रि सति स्म॥
स्नि ह्यि प्रीतौ॥ अकर्मकत्वात् क्तः॥ वात्सल्येति य॥ वातः पुदादित्वेन पात्रे भिलाषोस्यास्ति॥ वत्सांसाभ्यामिति वचू
॥ १३॥ दयते॥ स्पृहि ग्रहीत्यालुच्॥ करुणा शीलमिति ठक्॥ कृपां लाति मितं तघादित्वात् शोभनं रतः शं भुः खि
र जं वायस्य। यद्वा सुरमते॥ सो रमे पूर्वपदस्येति दीर्घः यत्तु तातपलितयं त्रमुरत् ताङ् तिरमेक्त॥ इति दीर्घश्चेति
वचनमुपन्यस्तं मुकुटेन॥ तन्न॥ पंचपादाद्यादौ न लभ्यते॥ चत्वारि॥ ॥

स्व आत्मतंत्रं प्रधानमस्य । अपगतमावृतमावरणमस्य ॥ अपावृतश्चेपदते स्वतंत्रे पि च वाच्यवदिति विश्वमेदिन्यौ ॥ स्वेनेरितुं शीलमस्य ॥ ईरगतौ ॥ सुप्यजातौ णिनिः ॥ स्वादीरेरिणोरिति वृद्धिः ॥ स्वः छंदोऽभिलाषोऽस्य ॥ निर्गतोऽवग्रहान्नियमनात् ॥ निरादय इति समासः ॥ पंच ॥१५॥ परस्तंत्रं प्रधानमस्य ॥ परस्मिन्नधीनः ॥ सप्तमी शौंडैरिति समासः ॥ अषडक्षेति खः ॥ यत्तु परेऽधि अधुपर्यस्येति विगृहीतं ॥ तन्न ॥ शौंडादिष्वधिशब्दपाठस्याप्यभावात् । परः स्वामी अस्यास्ति नाथोऽस्यास्ति ॥ मतुप् ॥ चत्वारि ॥ इनमधिगतः अत्यादय इति समासः ॥ अधिकृतः परिइनोऽस्येति वा । निहन्यते निह-

स्वतंत्रोऽपावृतः स्वैरी स्वच्छंदो निरवग्रहः ॥१५॥ परतंत्रः पराधीनः परवान्नाथवानपि ॥ अधीनो निघ्न आयत्तोऽस्वच्छंदो गृह्यकोऽप्यसौ ॥१६॥ खलपूः स्याद्बहुकरो दीर्घसूत्रश्चिरक्रियः ॥ ॥

न्यते ॥ हंतेर्घश्च ॥ अर्थेकः ॥ आयत्तते स्म ॥ यती प्रयत्ने ॥ कर्मणि क्तः ॥ न स्वच्छंदोऽस्य ॥ गृह्यते ॥ गृह्यको निघ्नके सौके इति विश्वमेदिन्यौ ॥ पंचाधीनमात्रस्य ॥ एके तु नवाधिःपर्यायमाहुः ॥१६॥ खलपू स्थानकल्के पि इति विश्वः ॥ खलं पुनाति ॥ पूञ् पवने क्विप् ॥ बहु करोति स्म एवं संमार्ष्टि किं पत्रक्रतु घञ्विधानमित्यच ॥ स्त्रियां बहुकरा तु विना तद्धात्वर्थविवक्षायां तु टराव स्त्रियं बहुकटेन । तत्र । परापवादत्वेन क्विधानात् ॥ दीर्घसूत्रमाचष्टे ॥ सूत्रं तंतुव्यवस्थयोरिति विश्वः ॥ ॥

अ. टी. दीर्घसूत्रं व्यवस्था यस्य ॥ चिरक्रियायस्य ॥ हे अति विलंबेन क्रिया संपादकस्य ॥ जाल्मयति ॥ जाल्यतेवा जलअपवारणे
६ ॥ बाहुलकान्म ॥ इतिमुकुटस्तु चिंत्य ॥ इतिसुधीतिसूत्रेण तजेरस्य दात ॥ धूमेजु गुरण असंगन्मगीति व कुंठ कुंठल्वा
च ॥ जाल्मस्तु पामरे जुंतौ असमीक्ष्यकारिणि चेतिहैम ॥ असमीक्ष्याविचार्य कर्तुं शीलमस्य ॥ क्षुपीतिणिनिः ॥ हे ॥ कुंठ
ति ॥ गती घाते आलस्ये च ॥ पचाद्यच् ॥ एकं मंदः क्रियास्य ॥ १७ ॥ कर्मसु समर्थः सप्तमी ति योगविभागात्समासः ॥

जाल्मोसमीक्ष्यकारी स्यात्कुंठो मंदः क्रियासु च ॥ १७ ॥ कर्मक्षमो लंकर्मी
णः क्रियावान् कर्मसूद्यतः ॥ स कार्मः कर्मशीलो यः कर्मशूरस्तु कर्मठः १८

पर्याप्ति यो ग्लानाद्यर्थ इतिवा ॥ हे ॥ क्रियाकारणे समर्थस्य ॥ क्रियास्यास्ति ॥ मतुप् ॥ एकं ॥ सकर्म शीलमस्य छत्रादिभ्यो
णो वा ॥ क्रियांकर्मी ॥ हे कर्मसु फलमनपेक्ष्य + कर्मणे क्रियायै अलं समर्थः ॥ अषडक्षेति णितिखः ॥ आसापन्नाल राम
पूर्वे ति परवल्लिंग निषेधात्ताय कास्समासः + कर्मणि शूरः ॥ सप्तमी समासः ॥ कर्मणि घटते ॥ कर्मणि घटोठः नन्नु हे ६
प्रलयेन आरब्धेषु कर्मसमापकस्य ॥ १८ ॥ ॥

कर्मण्यं वेति तनं हुं क्ये ॥ कि पु ॥ कश्चित्कर्मण्यमुणिति पाव ॥ तत्र ॥ कर्मणि साधु तत्र साध्वीति यत् ॥ कर्मण्यं वेतनं ॥ कर्म कि
रोति ॥ कर्मणि भृता वेति ट ॥ हेम स्येनकर्मकं कुर्वति ॥ अयं शब्दो वोक्तो पि भरण्यमुणिति पर्यायांतर कथनार्थमनुदि
तः ॥ कर्म करोति ॥ कर्मण्येण ॥ त क्रिमः ॥ अभ्रत क्रिम इत्यर्थः ॥ यो वेतनं विना कर्म करोति ॥ तस्यैकं ॥ अपह ॰ हं
स्तातः ॥ आद्यो गताद् इति समासः ॥ मतेस्मान ॥ सप्तमीति समासः ॥ द्विमतमुद्दिष्टपस्तातस्य ॥ आमिषमश्नाति ॥ अश
भोजने ॥ सुपीति णिः विं ... शुष्कमांसेपि मांसमात्रेपि साम ता ॥ ताम न्ति ॥ शेषे इत्यण ॥ स्वामुत्त ॥ कल्लरितिपले

कर्मण्ये मुक कर्मचर कर्मकारस्तु तक्रियाः ॥ अपस्नातो मृतस्नानः आमिषाशी तु शौष्कलः ॥ रणी बु
भुक्षितः स्यात् क्षुधितो जिघत्सुरशनायितः ॥

गति ॥ तत्र ॥ पृषोदरादिः ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्दृष्य भावोपि ॥ शुष्कलः ॥
शुष्कमांसे वा परिणकेपि शिताशी तिहेमः ॥ द्वे ॥ रणी बुभुक्षा जातस्य ॥ तारकादित्वादित्वादि तच् ॥ .. ध्मतिस्म ॥ अकर्मक
त्वादक्तः ॥ वसति क्षुधोरिति ॥ अक्तु मिच्छुः ॥ अदेः सनि ल्ङ सनो घस्मिसनाशंसेलुः ॥ आशान स्येच्छा ॥ अशनायेति सा
धुः अशनेमा जातास्य ॥ तारकादि ॥ चत्वारि ॥ परस्य त्वं परान्तं नियमस्य ॥ अत्र आदिभ्योच ॥ ॥

अ०टी० ७

पिंडमाजीवनइतिधराणिः॥परस्य पिंडः॥तमसि॥कर्मणिपरए॥ हैपरान्नजीवनस्यभक्षमति॥भक्षअदने॥[illegible]मति॥घ
स्लृअदने॥घसति॥घस्मरादि॥क्मरन्॥अत्ति॥त्रीणि॥२०॥आद्देवीत॥अकर्मत्वात॥क्रदिवोजिगीषायामिति निष्ठान त्वंमस्याबि
भाषेतिनेट॥उदरेष्वस्मित॥उदरह्य॥द्यून॥इतिह्न क्॥ हैआत्मानंकुक्षिंचबिभर्त्ति॥फलेग्रहि रात्मंभ॥भ रिक्षेतिसाधुः॥
वातकुक्षिंभरिः॥ है॥२१॥ सर्वेभामेन्नानिसर्वान्नानिभक्षयती अनुपदसर्वान्नेतिखः सर्वान्नानिभोक्तु॥शीलमस्य॥

परान्नः परपिंडो—भक्षको घस्मरोद्मर॥२०॥आद्यूनः स्यादौदरिको विजिगीषाविवर्जिते॥उभौत्वात्मंभरिः कुक्षिंभरिः [illegible] स्वोदरपूरके॥२१॥सर्वान्नीनस्तु सर्वान्नभोगीजीग धुस्तुगार्धनः॥लुब्धोभिलाषुकस्तृष्णक्समौ लोलुपलोलुभौ॥२२

सुपीतिणिनिः॥ है सर्वबर्णान्निभक्षकस्य॥गर्धनशीलः॥ गृधुअभिकांक्षायां॥त्रसिगृधिति क्नुः॥लुब्धंकाम्येति मुच॥लु
भ्यतिस्म॥लु[illegible]गार्धे॥गत्यर्थेतिक्तः॥लुब्धआकांक्षिणि माधेइतिदेमचंद्रः॥अभिलष्यतिः॥ष लषकांतौ॥लेषपतपदेत्यु
कञ्॥तृष्यति॥ञितृषपिपासायां॥स्वपितृषोर्नजिङ्॥पंचलुलुभस्य॥गा हि तंलुपानि॥लुभगार्द्धे॥लुपसतेदेतिय
ङ्न्तादच्॥[illegible]ति॥लुभगार्द्धेधातोरेकाचइतिपिंडेताद ह्यो हैआतिलुभस्य॥२२॥

उत्कटो मदो रूपमस्य ॥ सोन्मादः इति पाठे ॥ सह उन्मादेन वर्तते ॥ उन्मादनशीलः ॥ मदोद्धते द्वे ॥ अनुकमि । तीक्ष्णश्च रक्त
वित्स्रो न्माद इति पाठे ॥ सह उन्मादेर इत्यपि ॥ तत्र सोपसर्गत्वान्मदेर्घञ् ॥ उन्माद शीलस्य ॥ नयतापि ॥ ज्ञप्राप रोक्तः समु
द्धं तिस्म ॥ समुद्धत् न्यते स्मेति वा ॥ हृं तेर्गत्यर्थकत्वात् कर्तरि क्तः कर्मणि वा क्तः ॥ समुद्धतं समुद्धतं [illegible] वनीतिवत्
च्च वत ॥ हृ ॥ माद्यतिस्म ॥ गत्यर्थे मदेः क्तः ॥ शुण्डायां पानगारे भवः ॥ तत्र भवः इत्यण् ॥ शौण्डो मत्ते चावख्याते ॥ पिप्प
ल्यायां तु भेषजे ॥ स्त्रियामिति विश्वमेदिन्यौ ॥ उत्कटः कटः आवरणमावारको वास्य ॥ यद्वा ॥ उत्कटमदद्वते रु

सोन्माद स्त्वुन्मदिष्णुः स्यादविनीतः समुद्धतः ॥ मत्ते शौण्डोत्कटक्षीबाः कामुके कमितानुकः ॥
॥२३॥ कान्तः कामयिताभीकः कमनः कामनोऽभिकः ॥ छ्याः क्षीबृस्वार्ये संप्रोदश्चेति कः ॥ उत्कटस्त्री
ञमनयोरितिहिम ॥ क्षीबते स्म ॥ क्षान्तौ द मदे ॥ अकर्मकत्वात्कर्तरि क्तः ॥ अनुपसर्गादिति ॥ फुल्लेति साधुः ॥ चत्वारि
कामयते ॥ कमनुकांतौ ॥ अभयच वदे अनुकमनु शिदूः भवितव्यं ॥ अनुकामयते ॥ भिकामयते ॥ अनुकामिकेति साधुः
॥२४॥ न मिकंपीतिरः ॥ अभिकामयते ॥ अनुकामिकेति साधुः ॥ अभिकः कामुके क्रूरे निर्भये [illegible] कथितः ॥ अ
नुरक्ते न स्त्रेति मेच ॥ ॥

अ·टी· कमनः कामुके कामो भिरूपे शोकपाटपे। शिजंता पुच्चू॥ नवविधानुं शाकः॥ अचोयत्॥ ईमिति। गुरगाः॥ विनयंग्राही
८ नुं शीजमस्य॥ स्तुपी तिशि तिः वचनेतिष्टतिस्म। गत्यर्थे तिक्तः॥ तस्तुरुषेकृतास्यनुका आस्र णेति॥ स्ट ग्र स्रवणे।
पचाद्यच्॥ स्ती आश्रयो वचने स्थिते॥ प्रतिज्ञायांच क्ले शे चेतिहेम॥ चत्वारि। प्रकृतिनिष्ठत्वो विधानुं शाकस्य॥२४॥
वशोमधीनत्वं गतः॥ वशं गत इति यत्॥ वक्षमा यत्र तायांस्यादिति विश्वः॥ प्रकर्षे णानेतुं शक्यः॥ अचोयत्॥ हे मितरां प्र
भ्रति॥ भृञ् भरणे क्तः॥ न्मना पिरस्ती स्त्रे विती तस्तु विनी। तस्थ नि भ्रतेति जितें द्रियै॥ वा शि ज्येसाधुवाक्ये स्थितः पस्तु

विधेयो विनयग्राही वचने स्थित आश्रवः॥२४॥ कल्पः प्रयोगे निभृतविनी
तम्रयय यायाताः समा॥ धृष्टेधृष्टस्तु विर्या तस्थप्रगल्भः प्रतिभान्वितेः॥२५॥

क्तस्य॥ धृष्टोतिस्म॥ जिधिषाप्रगल्भे गत्यर्थे तिक्तः॥ धृषित्रासमातोडं भावः धृषे स्थेतिन जिड॥ धृष्टस्तुरितिपाविन्नसिग्ध्वी एम
तिक्तः॥ विरुद्धं मानचेष्टितं यस्य। विरुद्धं मद्यासी दृ॥ गत्यर्थे तिक्तः॥ स्त्री शिनि नल्जस्य। प्रगतो धार्ष्ट्यात्। पचाद्यच्॥ प्रतिभा ८
ते॥ आतश्चेत्यङ्॥ प्रतिभयाऽन्वितः॥ अज्ञानवनवोन्मेषप्रज्ञालिनी प्रतिभा मते॥ रुद्रहृद्भ॥ हे॥२५॥

॥स्था॥ गात्रवेशम ॥ शालनी तकोपीने तिसाधु ॥ द्विसस्तजन्तस्य ॥ विशीर्णशाल न्दामति ॥ नन्द आलोचने ॥ अच् ॥ विस्मये
नाश्चर्ये ऽणान्वितः ॥ पदेवकीयधेधर्मशी लास्ति आसाश्चर्य नधीरोधेर्ये यस्य ॥ इ भत्तरति ॥ अचू ॥ इ षदर्थे चेतिकोः कादेशः ॥ द्वि रोगादिभ्रस्तरणेनाकुलमनसः ॥ त्रस्यति ॥ त्रसी गत्यांतिकुः वि भ्यति ॥ ञिभी भये ॥ भियः क्रुक्लुकनौ ॥ क्रु
क न्लपि भी रुरी त्रैं त्रिलिंगः स्याद्वयो षितिशतिविश्वमेदिन्यो ॥ चत्वारि भयशीलस्य ॥ २६ ॥ आशंसते ॥ आङः शासि इच्छा

स्या दधृष्टे तु शालीनो विलक्षो विस्मयान्विते ॥ अधीरे कातरस्त्रस्नो भीरु भीलुक भीरुकाः ॥ २६ ॥ आशंसुराशंसित
रि गृहयालुर्ग्रहीतरि ॥ श्रद्धालुः श्रद्धयायुक्ते पतयालुस्तु पातुके ॥ २७ ॥ लज्जाशीलोऽपत्रपिष्णुर्वंदारुरभिवादके ॥

र्थां ॥ सनाशंसिभिक्षउः ॥ तन्न ॥ द्वि दधार्थग्रामी ला ग्रहयति ॥ ग्रहस्तदराग ॥ चुरादावयं दं तस्य हिग्रहीत्यालुच् ॥ आया
मं ते लपादेशः ॥ तन्न ॥ द्वि स्तद्राशी लस्य ॥ श्रद्धधाति ॥ स्प हिग्रहीत्यालुच् ॥ एकं पतयति ॥ पतगतौ वा ॥ आलुच् ॥ ल
घ यति तु कन्नः ॥ द्वि पनशीलस्य ॥ २७ ॥ लज्जाशीलमस्य प्रक्षपत्रपने ॥ अञ्जंकः ॥ अतीत्कुशब्दे ॥ वंदते ॥ वदि अभिवादनस्तु
त्योः ॥ श्रुवंदारु ॥ अभिवादयति ॥ लातुल्ल ॥ द्वि वंदनशीलस्य ॥ ॥

अ॰ ल॰ टी॰ ऋणाति॥ऋ हिंसायां॥आरुः हंति लषयते त्पु कत्र॥हि नसि हिं सायां॥न मि कंपी तिर॥हिं स्त्री का कादनी भां स्पो स्त्रियां
र्थ स्या तू घात के न्यवदिति वि॰ ष्वमेदि न्यो॥न्नी णि हिंसा शी लस्य॥वर्ध ते॥वृद्धु वृद्धौ॥कु लं कूजी ती छ्यु च॥अनुर त्त श्चे तिष्यत्
॥वर्द्धन॥वृ धु छेदने॥वर्द्धनी तु ग ल्नं तिकि तिडे मः॥२टी॥उत्पत ति॥प लगतो॥इ ष्लु चा तन्॥छेक्रु द्ध पतन शी लस्य॥
अलं करण शी लः॥अलं कृ जि ति ष्लुच॥मंडन शील॥मडि भूषायां कृधमंडन शीलः॥मडि भूषायां कृधमंडाये ष्य
श्चे ति युच्॥ह्रि अलंकरण शी लस्य॥नवन शी ल॥ग्ला जिस्थ श्च क स्नु॥चाऽ ऽव नु व श्चे ति का च॥ल्लन॥त्री णि न

शराम घति को हिंस्त्रः स्याद्वधि ष्णुश्च वर्द्धनः॥२टी॥उत्पत्ति ष्णु छु ष्णु त्पति॥तालंः करि ष्णु ष्णु मंडनः॥भू
ष्णु र्भ विष्णु र्भ वि ता व र्ति ष्णु व र्ति नः समौ॥२र्थ॥निराक रिष्णुः क्षि प्नुः स्यात्सांद्र स्नि ग्ध स्तु मे दुरः॥

वन शी लस्य व र्तन शी लः॥वृ त्तु वर्त ने॥अलंकृ जिति ष्णु च॥अनुरा ते त श्चे ति पु च॥ह्रि॥२र्थ॥निरा करण शी लः रामु
उ ष्णु च॥मि क्षेपण शी लः॥क्षिप प्रेरणे॥त्रसी ति कुः॥ह्रि निराकरण शी लस्य सां द्रीयन॥स्नि ग्धा॥क्षि क णः॥मिद न शी लः र्थ
॥ञि मिदा स्नेहने॥र्भ जन्मा सतिधुर च व॥जना ति॥तन्॥विद न शी लः॥विदी भि ॰ दा ति कुर च॥

विदुरिछु रिति साधुः॥ त्रीणि ज्ञानशीलस्य॥ विकसति॥ कस गतौ॥ वौक सज्जेति विकासः स्फुटनेव्य क्वाचितिदं त्वांते
धरणी : तस्मादिति बास्थे शमासे विकरन्॥ द्वे विकसनशीलस्य॥ ३ ॥ विसरणशीलः॥ सृ गतौ इणनयती ति क्मरच्॥
क्व स्वस्मितितु कः॥ सृघसी ति क्मरच्॥ प्रसरणशीलः॥ त्रेजयेतिघिनुण्॥ विसरणं घञ्॥ विसारोस्यास्ति॥ इनिः॥ चत्वा
रि॥ सहनशीलः॥ षह मर्षणे॥ अलंकृतितीलत्॥ अन्तुदाते नस्वेतियुच्॥ क्षमणशीलः॥ क्षमुसहने॥ तृन्॥ तृन्नत्भेः

ज्ञातातु विदुरो विंदुर्विकासीतुविकस्वरः॥ ३० ॥ विसृत्वरो विसृमरः प्रसारिचविसारिणि॥ सहिष्णुः सहनः क्षां
तातितिक्षुः क्षमिता क्षमी॥ ३१ ॥ क्रोधनोमर्षणः कोपी चंडस्त्वत्यंतकोपनः॥

क्षमायांपुषिनन्॥ किम्परतिसन्॥ रती
क्षणशीलः॥ सनाशंसभिक्षुः॥ तृन्॥ स्वरती तिघञ्लेइट्॥ शमीत्यष्टाभ्यइतिघीनुण्॥ षट्॥ ३१ ॥ क्रोधनशीलं क्रुधकोपे क्रुध
मंडनीयुच्॥ नमर्षणशीलः॥ युरच्॥ अवश्यं कुप्यतित्यावश्यके तिणिनिः॥ त्रीणि क्रोधनस्य॥ चंडने॥ चडि कोपे॥ पचाद्य
च्॥ चंडस्तुयमलासे॥ तिकोपनेती अविदने॥ नो वेदे त्मविशेषे चन्चंडीतु शिवयोषिती॥ चंडीतुन॥ दशीगांश्वयुग्यरिति
हेमचंद्रः॥ अत्यंतं क्रुध मंडार्थे भ्यस्वेतियुच्॥ हु अतिक्रोधनस्य॥ ॥

अ॰ टी॰ जागरणशीलः जागर्तिनिद्राक्षये। जागरूकः॥ ऊ॥ घूर्णते स्म। घूर्ण भ्रमणे। गत्यर्थेति क्तः। घूर्णं जातमिति वा। तारकादिः। प्र
१० चलइवाचरति॥ कर्त्तुः क्यङ् सलोपश्च। प्रचाल्यते स्म॥ अवलायितास्येति। वा गत्यर्थेति क्तः। द्वे संजातघूर्णस्य॥ ३२॥ स्व
पनशीलः ञि ष्वप् शये। स्वपितृषोर्नजिङ्॥ शीङ् स्वप्ने॥ शीङः श्रद्धालुपू॥ शयालुः स्याद् जगरे निद्राशीलेच॥ कुंज
रे इति विश्वमेदिन्यौ॥ निद्राशीलः द्रा कुत्सायां गतौ॥ स्पृहिगृहीत्यालुच्॥ त्रीणि निद्राशीलस्य। निद्राति स्म। अकर्म

जागरूकोजागरिता घूर्णितः प्रचलायितः॥ ३२॥ स्वप्नक्शयालुर्निद्रालुर्निद्रा
णशयितौ समौ॥ पराङ्मुखः पराचीनः स्याद्वाङप्यधोमुखः॥ ३३॥ देवानंचति
देवद्र्यङ् विश्वद्र्यङ् विश्वगंचति॥ यः सहांचति सध्र्यङ् स स तिर्यङ् यस्तिरोंचति ॥३४॥

कत्वात्कः संयोगादेरिति णः॥ शेते स्म शीङ् पूर्ववत्क्तः॥ निष्ठाशीङिति न कित्वं द्वे निद्राणस्य। परां चन्यभिमुखो भवति।
अंचु गतिपूजयोः॥ ऋत्विगिति क्विन्॥ पराङ्मुखस्य॥ विभाषांचेतिस्वार्थे खः। द्वे विमुखस्य। अवाञ्चत्यधोमुखो भवति॥ संघस्त्र। अ राम
धोमुखं यस्य द्वे॥ ३३॥ विष्वग्देवयोरित्यद्रिः॥ एकं। मूर्द्धन्यमध्यं। यस्तालव्यमध्यश्च॥ एकं। सर्वतो गच्छतः॥ सहस्य सध्रिः स्त्रियां १०
देवद्रीची विश्वद्रीची॥ सध्रीची॥ एकं॥ सह चरत्यस्यातिरस्य स्तर्मलोपे॥ एकं। वक्रंगच्छतः॥ ३४॥ ॥

वदति । वदत्य वक्ता मां वाचि ॥ पचाद्यच् ॥ चर्करीतिद्वित्वा ॥ वदवक्ति ॥ वद भाषणे ॥ तत्र च वक्ता तु पंडिते पि स्याद्वाक्तिन्यप्य
भिधेयवदिति विश्वः ॥ त्री शि ॥ वाचांपतिः द्वे पटुवचनस्य ॥ वाचोयुक्तिकर्तृत्वं ॥ वाग्मरिकृ पपस्य मस्यइत्यलुक् ॥ तत्र ॥ प
टुः ॥ प्रशस्ता वागस्य ॥ वाचो ग्मिनिः ॥ वाग्मी पटौ सुराचार्य इति विश्वमेदिन्यौ ॥ कुचादिकु वाचट कच्छा हृपाव सामर्थ्या
द्वे द्वे रुकः अतिवक्ति साधु कारिणि तृन् ॥ तृला ॥ चत्वारि ॥ जल्पाकवाचां वाचि ॥ जल्पभिक्षेति षाकन् ॥ बवकूत्री

वदो वदावक्ता वागीशो वाक्पतिः समौ ॥ वाचोयुक्तिपटुर्वाग्मी वावदूको तिवक्तरि ॥ १५ ॥ स्याज्जल्पा
कस्तु वाचालो वाचाटो बहुगर्ह्यकौ वाक् ॥ ड मुर्खे मुखराबद्धमुखौ शक्तः प्रियंवदे ॥ १६ ॥ ह्य वागस्य ॥ आ

लाटो बहु भाषिणि स्यात् वामितिवाच्यं ॥ चत्वारि बहुगर्ह्य भाषिणः ॥ ठनिंदितं मुखमस्य ॥ दुर्मुख कपि भिन्नाग भिदोर्नि
मुखरे त्रिषु इति विश्वः ॥ निंदितं मुखमस्य ॥ खमुखेति रः ॥ मुखबद्धेति त्रजत्रणाया वचनपरः ॥ तबद्धं नियमितं मुखम
स्य ॥ त्रीणि प्रियवादिनं शक्नोति ॥ शक्लु शक्तौ ॥ मुशक्यति भ्यः क्तः ॥ प्रियंवदेति प्रियवसे वदः खच् कुर् ॥ १६ ॥ ॥

लोहनं। लुह गार्द्धौ इति वोपदेवः॥ भावे घञ्॥ ८ लोहं लाति॥ आतोनुपेति कः॥ यद्वा रोदमते॥ वाकृलकादू लच्॥ कपिलकादित्वा
ल्लं॥ लोहलः। स्फुटं खलाधारणे व्यक्तावाचि निच् त्रिषु इति विश्वमेदिन्यौ॥ नस्फुटा वागस्य॥ द्वे। गर्ह्यं वदति। सुप्यजाताविति णि
निः। कुत्सितं वदति॥ रथवदयोश्चेति कोऽवत॥ द्वे। कुत्सितो वादोऽस्य॥ कुत्सितं चरति॥ अच्॥ द्वे कुकथनशीलस्य॥ असौम्यो
ऽहृद्यः स्वरो यस्य॥ अप्रशस्तः स्वरो यस्य॥ द्वे काकादिवद्दुष्टस्वरस्य॥ ३७॥ रवणशीलः॥ रु शब्दे। चलनशब्दार्थादि
ति युच्॥ शब्दनशीलः॥ शब्द शब्दक्रियायाम्॥ युच्॥ द्वे शब्दकरणशीलस्य॥ नान्दीवदनशीलः॥ सुपीति वदेर्णिनिः

लोहलः स्यादस्फुटवाक् गर्ह्यवादी तु कद्वदः॥ समौ कुवादकुचरौ स्यादसौम्यस्वरोऽस्वरः॥ ३७॥
रवणः शब्दनो नान्दीवादी नान्दीकरः समौ॥ जडोऽज्ञ एडमूकस्तु वक्तुं श्रोतुमशिक्षिते॥ ३८॥

नान्दीं करोति वदति। दिवाविभेति टः॥ आशीर्वचनसंयुक्ता स्तुतिर्यस्मात् प्रवर्तते। देवद्विजनृपादीनां तस्मान्नान्दी
ति कीर्त्यते इति भरतः॥ नाटकाद्यवतौ मंगलार्थं भेर्यादिवादकस्य॥ द्वे। जल घातने॥ पचाद्यच्॥ डलयोरभेदः॥ दृष्टेवासुख
ऽः खं वा न वेत्ति। त्रियो मौ ह्वाल्पदं वशग सम्भवे हि जडसंज्ञकपुरुषः॥ जडा स्त्रियां शूकशिंब्यां हिमग्रस्तमूकाश्च च। त्रिषु
इति विश्वमेदिन्यौ। न जानातीति॥ इगुपधेति कः। द्वे। एडो बधिरः स चासौ मूकश्च पापान्तरेनास्यैड मूकोऽस्मादित्यपर्यगत्य लिङ्गोऽन्ते
मूकः स्यात् छ वे वाक्श्रुतिवर्जित इति रभसः ॥ ३८॥

त्व। ह्री श्री जंयस्य ।। ह्री लि को मत्त्रीपश्च ।। के राइ तिना मलोपसामर्थ्यात् ।। अमथा ह यमेव विद्ध्यात् ।। शीलमेतिव कि ।। अ व्यया
नामितिटि जोपेन सिद्धत्वादि तिमुकुरः ।। तन्न ।। क विधानस्य एकार्थत्वात् ।। न कि उदात्ततिह त्रि स्वरेणमध्येोदात्त ता ग्रसंगात्
।। न हि प्रसंगाच्च ।। हृमो नश्री त्रस्य ।। जं लज्जने स्म ।। त्रोल स्जा व्रीडे ।। अकर्मकत्वात् कः ।। त्र्ये दितश्चेतिनत्वं ।। नग्नोवंदि
त्र्य परा भोः पुंसि त्रिषु विवासमसीति विश्वः ।। न वसो स्यादि गे वंबरमस्य दिगं अस्पाहा परो धनेतमसि शंकरे ।। त्रीणि ।।
निष्कास्यते स्म ।। क समगतो ।। पुरांप्त ।। क्तः ।। अवकृष्यते स्म ।। कृष विलेखने ।। क्तः द्वे ।। अपध्वस्यते स्म ।। ध्वनसु अस्त

त्व ह्री श्री लस्तु त्व ह्री कोनग्नेवास दिगंबर ।। निष्क सिते। वकृष्टे स्यादपध्वस्तस्तु धिक्कृतः ।। ३ एगि ।। त्रात्रगं
धो भिभूत स्वाद्यति साधितः समो ।। वला दिहे निरस्त स्यान्त्र या ।। व ते। निराकृतः ।। १०।।
सनेगतोच ।। क्त

:प रिलक्के वे दितेषव व च्वर्गा तिधिगि निः ।। द्वे ।। ३ एगी त्रातो गवा यस्य ।। त्रात गंधइतिपा गंत रेगंधक धीगंधक त्रामोदि
सं बधे त्रेषगर्व यो रितिविश्व ।। गंधोगर्वे लवेपि चेति त्रिकांडशेष ।। त्र भिभूयतेस्म क्तः द्वे ।। चत्वारः पर्याय इत्येके ।। रुप्य
ते स्म ।। दाश्र्यंतः री यत तिपा वांतरं ।। तन्त्रा दपदानेइति साधुः साध्यते स्म ।। साध्य संसिद्धौ ।। द्वे धनादिक स्य दा दी पी तस्य धनादे
वी ।। प्रत्यादिश्यपतिस्म ।। दिशा अतिसर्जने क्तः ।। निरस्यते स्म ।। त्रसु क्षेपणे क्तः ।। ।।

अ॰ त॰ टी॰ निरस्तः त्वरितसंत्यक्ते त्वरितोदिते निरस्यते प्रतिहते ले चेति हैमः ॥ प्रत्याख्यायते स्म ॥ ख्या प्रकथने ॥ चक्षिङो ख्याञादेशो वा क्तः ॥
१२ निराकारि विप्राकारि कृत्न क्तः चत्वारि ॥ ४० ॥ न्यकारि क्वि ॥ निकृतं विप्रलब्धं स्यात् वञ्चिते विप्रकृते त्रिषु इति विश्वमेदिन्यौ
हैं ॥ विप्रलभ्यते स्म ॥ डुलभष् प्राप्तौ ॥ वंच्यते स्म ॥ क्तः ॥ वंचु गतौ ॥ रूपं तः हैं ॥ मनो हतं यस्य प्रतिहन्यते स्म क्तः ॥ भवेत्प्रति
हतं दृष्टमतिस्खलिते रुद्धयोः ॥ प्रतिबध्यते स्म ॥ बंध बंधने ॥ क्तः ॥ हन्यते स्म क्तः चत्वारि कृतमनोभंगस्य ॥ ४१ ॥ अधिक्षि
प्यते स्म ॥ क्षिप प्रेरणे ॥ क्तः ॥ अतिहतः प्रतिहते कुत्सिते विश्वः ॥ हेमचंद्रौ ॥ प्रतिक्षिप्तं संचारिते स्यात्प्रेषिते पंच कत्रिषु

निःकृतः स्याद्विप्रकृतो विप्रलब्धस्तु वंचितः ॥ मनोहतः प्रतिहतः प्रतिबंधो हतश्च सः ॥ ४१ ॥ अ
धिक्षिप्तः प्रतिक्षिप्तो बंधे कीलितसंयतौ ॥ आपन्न आपत्प्राप्तः स्यात्कांदिशीको भयद्रुतः ॥ ४२

छिकृतात्तेपस्य बध्यते स्म ॥ कील बंधे क्तः ॥ संयम्यते स्म ॥ क्तः ॥ त्रीणि ॥ आपद्यते स्म ॥ पद गतौ ॥ क्तः ॥ आपन्नः सापदि प्राप्ते
पि वाच्यलिंगकः ॥ कापदं प्राप्तः ॥ कांदिशीको दिशं यामि त्याः ॥ डु ॥ नरा हेति मासारादिभ्य इति ठक् ॥ पृषोदरादिः ॥ मकुकुटस्तु
कदि वैक्लव्यो भावे घञ् तातमत्वर्थीयेति कंदी ॥ स्त्री कुसे चने ॥ भावे घञ् ॥ स्त्री कः द्वारगार्थत्वादस्कपातेवत्तेति ॥ वैक्लव्यमु राम
को स्कपातः ॥ कंदिशीकः ॥ तद्योगाज्योत्स्नादिभ्य इत्याः ॥ अद्रुव ॥ द्रु गतौ ॥ कर्तरि क्तः ॥ भयाद्रुतः ॥ पंचमीति योगविभागात्स १२
मासः ॥ ४२ ॥

न्याय्यते स्म॥ आचान्तोमि त्रुनं प्रत्याक्तौ शोजातो स्येतिवाइतर॥ चलरसंचलने॥ रपंत॥ क्तः॥ चालितः आविते द्वारिरमी वार्त्ती
स्लिं पि चन्त्रिष्णु॥ अभिरास्यते स्म॥ रास्तु डिं मायां क्तः मस्यविभाषेति नेट्॥ धापि त्रारा॥ इति वा॥ त्रि शा युनमि त्तं मि थ्याहृ
भृतस्य॥ संक्रमति॥ क्रमगतौ॥ समिकस ठ त्क त नस्थिरः॥ हि चलस्वभावस्य॥ व्यसनेनार्त्तः॥ उपरज्यते स्म रंजुरणे क्तः उपर
क्तो व्यसनार्त्तो राकुर्यग्र स्तेंऽस्मृर्य मो रिति विश्वः॥ हि देवे मानुष पीडायुक्तस्य॥ विन्ति मोहस्तोस्य॥ विहस्तु स्तु विकलेपं॥ एके
स्या चारितः चारिति भिन्न स्लेसं कस्तुकोऽस्थिरे॥ व्यसनार्त्तौ परक्तौ द्वे विहस्तव्याकुलौ समौ॥ ४३॥ विक्लवे विकलः
स्या तु विवशोऽरिष्टदुष्टधीः॥ कश्यः कशार्हे सन्नद्धे त्वाततायी वधोद्यते॥ ४४॥
ऽकरेऽइतिहेमः व्याकोजतिकुलसंस्त्या
ने॥ बंधुश्च॥ इगुपधेति कः॥ द्वे शोकादिभिरिति कर्तव्यतामूढस्य॥ ४३॥ विक्लवते॥ क्लङ् गतौ॥ अच्॥ विकलति कल संचल
ने स्म च॥ द्वे स्वांग॥ न्येव धारयितुमशक्तस्य॥ विहृद्धं वष्टि वशकांतौ॥ अच्च॥ विवशा स्त्री॥ की वस्यात्मा रिष्टदुष्ट विमोगयो
अरिष्टेन दुष्टा अरिष्टदुष्टा धीर्यस्य द्वे॥ आसन्नमरणा सन्निं तल स्नेशेन दूषितमतेः॥ कशामर्हति॥ दंडादिभ्यो यः॥
वर्ष्पंकषहे मघयोः अश्वमेधेऽपीति हेमः॥ कशामर्हतीत्यर्हइत्यच् द्वे ताडनार्हस्य॥ सन्नह्यते स्म॥ नह बंधने अकर्म
कत्वात् क्तः॥ भाव क्तां तादर्वा घनवा॥ आततं यथा पितुं शीलमस्य॥ अयगतौ स्तुपातिणिनिः राकं॥ ४४॥ ॥

अ॰ त्व॰ टी॰ द्वेष्टमर्हति ॥ षि॰ धिब्लघ्नीतो ॥ ५१ ॥ अक्तिदः तमर्हति ॥ शीर्षच्छेदाद्यच्च ॥ छेदं शिरश्छेदार्हस्य विशेषणाबध्यः ॥ तौ बयो धर्मे
१३ तिपक्ष ॥ एके मुशलेनबध्यः ॥ दंडादिभ्यो यः ॥ राकं ॥ ६४ ॥ अकलंस्तु कैकमास्य ॥ शिश्विदे श्विदिश्रैन्ये ॥ लव ॥ कानन्त्वं
नित्यल्लनुम् ॥ कश्लकर्मेति पावांतरं तन्त्र ॥ विताकरौ धातुः ॥ श्वेतिलुमिछ तिश्वितेदं श्वेत्या तच्चदत्वं ॥ सन्नोल्कुक
॥ छ अपापकर्मणः ॥ पापकर्मणि वा ॥ चपचिः त्रिः चपस्वालने ॥ कृष्णा ॥ छदि त्वात्कलच्च ॥ चपलश्चो केवले ॥ क्षणिके
चिकुरेशी प्रेपरदेश्रसोस्तां तरे ॥ मीनेमि चपला तुस्या मिष्पल्लां विद्यु तिश्वियां ॥ पुंश्च त्यामपीति देमनविति श्र्यंकु

द्वेष्ये त्वश्चिगतो बध्यः श्री षच्छि वद्रमौ समौ ॥ विष्पो विशेषणायो बधो - - - मुशलेनयः ॥ ६४ ॥
शिश्विदानो कस्यकर्म चिचपलश्चिकुरः समौ ॥ दो षौ ॥ कटकपुरोभागाति कतस्त्वनुज्जुः शठः ॥ ६६ ॥

रमिनि ॥ कुरच्छदे ॥ इगुपधेतिकः ॥ चिकुरो ... के शेचंचलशैलमोः ... नस्ति ... पि इतिलेमः ॥ द्वेदो
षमनिश्चि ... ॥ हीकराक ... नदक ज्ञानयस्य कुरः पूरं वं भजते ॥ भजसेवायां ॥ संपु चेति घितु १३
णः ॥ छदो षे कस्याहकस्य निकृतनि ॥ कृती छेदने ॥ इगुपधेतिकः ॥ निकृतं विप्रलब्धे स्यात्कठे विप्रकृते त्रिषु ॥ कृजु विकट
॥ नजि ॥ तितत्पुरुषः ॥ नलोपोनञः ॥ शाठ्ये के तवे ॥ पचाद्यच्च ॥ शाठ्यो मध्यस्थपुरुषध त्तूरके पिचेति देमचंद्रः त्री ॥ शिवक्काश

कर्णेजपति । जप व्यक्तायां वाचि ॥ सूलं बकरणयोरित्यच् ॥ दुलदं त्यादि त्प लुक ॥ सूचयति ॥ सूचेः पे ण्वेदं त्यादि दंतः ॥
मि
रवुल् ॥ सूचकः ॥ दुर्जने कथके सीवनद्व्यमाजीरि वायसे पिचेति हेमः ॥ दे विंशति पिश अवयवे व्रश्चि पिशि
धिपि शिमि
यि स्पः ॥ कि दित्सु तनु ॥ बाकुलकात् नानति मुकुटो क्तिस्वेतस्य त्रासमरणम् लिको पि ॥ सुसंकं कुमे पिच । कपि
चक्के च काकेना सूचेक क्रूरयोस्त्रिषु ॥ द्विधा मांपि शुनारस्त्री स्यादिति विश्वमेदिन्यौ ॥ दुष्टो जनः कुमतीति समासः
रवं छिद्रं लाति वा । खलसंचयं ॥ अच् ॥ खलः कल्के भुवि स्थाने क्रूरे कर्णेजपे धमे इति हेममेदिन्यौ ॥ त्रीणि

कर्णेजपः सूचकः स्यात्पिशुनो दुर्जनः खलः ॥

परस्परं भेदकस्य ॥ स्वामी तु सूचकपर्याये ण्वेनाह ॥ नृशंस मति ॥ शसु हिंसायां कर्मण्यण् ॥ अजर्तश्च निमुकु
तो नृशंसः समस्यकः । अजपवादस्य रणेजागरुकत्वात् ॥ दुननशील ॥ लज्जृ मते त्युकञ्च ॥ छ्तति । कृती छेदने क्त
स्य क्रू चेति रक् ॥ अतयोधातोः क्रू आदेशश्च । पलुमु कुटे नष्ट गतीति विग्रहे ब्रह्कृते रादयश्चेति रक ॥ क्रू आ

अ.टी.
२७

परस्पराविरुधं च॥ दूरादूयश्चेति॥ नृशंसं चनास्ति क्रूरः नृकवि नेघोरे नृशंसे यनिधे यवदिति विश्वः॥ पापमस्यास्ति अशी
रआद्यच्॥ चत्वारि परद्रोहकारिणः॥ धूर्वति॥ धूर्वे हिंसायां॥ हं मिमृग्णाति तत्॥ राह्लोपः॥ धूर्त्ते तु खंडजवरो
धूर्त्तो धूर्त्ते रमाविनो रिति हेमचंद्रः॥ वंचयति॥ वञ्चु गतौ॥ एपं तः॥ रम्बुलः॥ वंचकस्तु खले धूर्त्ते गृद्ध बष्टौ वजं बुकेइ
ति विश्वमेदिन्यौ॥ द्वे परप्रतारकस्वभावस्य॥ ४७॥ न जानाति॥ इग्नुपधेति कः॥ अज्ञश्च जडे मूर्खयो रिति विश्व

नृशंसो घातुकः क्रूरः पापो धूर्त्तस्तु वंचकः [illegible] मूर्खवैधेय्यबालिशाः॥ ॥

[illegible] ॥ गत्यर्थेति क्तः॥ मूढस्तु नं त्रिनिजन्ते [illegible] विश्वः॥ जातं जन्मकालमनतिक्रम्य वर्त्तते॥ य
[illegible] तिष्ठभावयीभावः॥ तदस्यास्ति॥ अर्श [illegible] ति॥ मूढे रवौ मूर्खे विधिर्न विधानं॥ [illegible] ॥ अ
विद्या॥ वहि [illegible] रां॥ [illegible] मित्यपरपबलो शाम्यमसे [illegible] मूर्खत्वादहुज्यन्वात्र॥ वालिशस्तु शि
शौ मूढ मूर्खे [illegible] स्वामी [illegible] कु गतिसमासः॥ कोकनूतत्पररूपरूपे॥ ॥

राम
२७

रूपांकरोति॥ तत्करोतीति॥ [illegible] ॥ [illegible] रति[illegible] ॥ स्फुट॥ अतादेरास्यस्थानिवद्भावात्पुरुषः॥ यह
कपतो रूपाविषयीक्रियते॥ [illegible] ॥ [illegible]कात्॥ स्फुटिवासंज्ञापूर्वकत्वाद्गुणाभावात्॥ [illegible]काह्नत्वाभा
य[illegible]॥ कृपायांगतावित्यस्य [illegible]कासंप्रसारणं॥ यह॥ क्रयेत्यत्रमतांतरेकृपेतिपाठः॥ तेनरएवक्रूपपक्षः
कृपायामितिवोपदेव॥ ततोबाह्यलकात्॥ स्तुवंदनति॥ स्तुदिसंपेषणेस्फायितंचीतिरक्॥ स्तुवोदरि[illegible]कप

कदर्येकिंपराग्॥ स्तुद्रकिं॥ पचात्मितंपचा॥ ६८॥

रो॥ विकृटे॥ प्यन्तरांसयो॥ स्तुत्राव्याघ्रीनदीव्यंगावहती॥ सरयास्तुच॥ चांगेषिकायांपश्चिमात्रवेरूपयोरितिक्षमचं
द्र॥ किंपचति॥ ताछील्येतिवानुराराग्नत्वा॥ ल्क्षतित्यमागमश्रासनमितिनस्तु क॥ किंस्तेपद्धतिसमास॥ मितंपचति॥
मितनखेचेतिमवच॥ यह॥ किंपच॥ अतमितंपचइतिछेद॥ पचाद्यच॥ तमितंपच॥ तज्ञित्वानमितंपंच॥ ६८॥

अ.टी.
२५

निर्गतं स्वमस्य॥ स्वान्तिक्रांतो वा॥ ह्रस्वाविधाप्रकारःसमृद्धिं वी। स्यांऽविधोवाच्यलिंगः स्याऽर्गते पि॥ खलेपि
चरीयतेस्म गत्यर्थेति क्तः॥ पंच वननं॥ वनयाचते॥ सार्वधातुष्वपइन्॥ वनिविछति॥ सुपआत्मनः॥ क्यच्॥ रकुलुक्वनी
पक इति पाठे वनीपानिकः॥ ततः संज्ञायांकन्॥ कुत्वा। मृलुकुकुदे नवनतीति दिगण्यवनियां ण्वेत्सुक्तं॥ तद्विंभयया
चकइत्यापन्ते॥ यावति॥ दुयाचृं यां ण्वायां ल्सु॥ स्वान्तेषणो॥ बकूलमत्यत्रापीति यच्॥ याबति॥ रकुलु॥ अर्थी

॥निःस्वस्तु ऽविधो दरिद्रो नो ऽर्गतोपिसः॥ वनीपको याचनको मार्गणो याचकार्थिनो॥४१॥ अ
हंकारवान्नहंयुः स्याछुभंयुस्तु शुभान्वितः॥

स्यात्ति। अर्थश्चासन्निदितरतिति। अर्थयते॥ अर्थया
चने॥ न्यादिणि निर्वाल्प्रा वन्पकेणिनिवा पंच॥४२॥ अहं कारोस्यास्ति मनुप्॥ अहमस्यास्ति॥ अहं शुभ राम
मितिमांतमव्ययं॥ अहं शुभमोर्पस्र॥ इमावं कारस्य शुभमस्यास्ति॥ युस्र॥ शुभेनान्वितः॥ कर्तृ करणइति समासः १५
॥३॥ दिविभ्वाप्नुआगयामिति यत्र॥ उपपद्यंते॥ पदगतौ लपपत्। पदेतुक ज्ञ। तिष्ठते च नारक व्याहृत्ये दिविपदं॥ ॥

मातापित्रादिदृष्टकारणनिरपेक्षा॥ अदृष्टसहकृतेभ्योऽणुभ्यो जाताः परे वास्ते हि द्विधोपपादुक उच्यंते॥ एकं नाचनौ स्वाघो
मेषां॥ आदिशब्देन खरगश्वादीनां ग्रहणं॥ जरायोगर्भाशयाज्जाताः पंचम्यामिति जनेर्डः॥५०॥ स्वेदजनकत्वात् स्वेदः॥
स्वेदाज्जाताः उक्तिमिश्च दंशश्च॥ शब्देन मशकमत्कुणादि ग्रहणं॥ एकं॥ पक्षी च सर्पादिश्चेषां॥ आदिशब्देन नक्रमत्स्या
पिपीलिकादिग्रहः॥ सप्तम्यां जनेरिति डः॥ एकं प्राणिवर्गः॥ तरुश्च गुल्मश्चाद्यौ येषां॥ आद्यशब्देन दूर्वौषधिलतादिग्रहः

॥द्विजोथ पोतको देवान्नगवाद्या जरायुजा॥५०॥ स्वेदजाः कृमिदंशाद्याः पक्षिसर्पादयोऽण्डजाः॥ उद्भिदस्तरु
गुल्माद्या उद्भिदुद्भिजमुद्भिदं॥५१॥

भुवमुद्भिदं तिभिद्धिरविदारणे॥ सस्थितिक्विप्॥ उद्भिद उच्यते॥ उद्भित्पा
र्थियानाद्॥ उद्भिदुक्त उद्भेदनमुद्भित्॥ संपदादिभ्यः क्विप्॥ उद्भिदो जातं॥ पंचम्यामिति डः॥ उद्भिन्नत्त्वि॥ इगुपधं
तिकः॥ त्रीणि॥५१॥ सुद्धिमते॥ दुडूनादरे॥ गल्हेहि त्यक्॥ पृषोदरादिः॥ मह॥ सुडन त्रि वित्तं च विकरोति॥ उंदी क्लेदने॥ बा
हुलकादर॥ शंकश्चादिः स्त्रीयां गोरादिस्वात् डीपू रोचते॥ ठचरीसो॥ चरंते॥ चरणातो॥ दसनिजंतीतिमरस्र॥ ॥

चारुवहस्पतो॰पुंसि शोभनेत्वभिधेयवदितिविश्वः॥सुशोभतेसमंसर्वमस्य॥सुविनिर्दिभ्यइतिषत्वं॥साध्रोत्यर्थं॥पायसंसिधौकृ
वपिसुराप॥साधुर्जभेमुनौवार्धुसिके सज्जनरस्ययोरितिहेमचंद्रः॥शोभतेसुभरीसो॥अनुदात्तेतश्चेतिमुच्॥शोभनोयोगभेदे
ना॥सुंदरंवाच्यलिंगकः॥ कम्पतेस्म॥कमुकान्तौ॥क्तः॥यस्यविभाषेतिनेट्॥अनुनासिकस्येतिदीर्घः॥यद्वा॥कनतिस्म॥कनिदीप्त्या
दौ गत्यर्थेतिक्तः॥८ कांतास्याच्चप्रियागौस्त्रीशोभनेविधुनाधवे॥लोहेचंद्रसूर्यायपथ्याम॥तुशिजाक्रतेतिविश्वमेदिन्यो॥मनो

सुंदरंरुचिरंचारुसुखमंसाधुशोभनं॥कांतंमनोरमंरुच्यंमनोज्ञंमंजुमंजुलं॥ ५२॥

रमयति॥रमुक्रीडायां॥रम्यंतः॥कर्मण्यपरप॥मनोहरति॥हरतेरनुद्यमनुइत्यच्॥रोचनेरुच्यतेवा॥राजसूयेति
साधुः॥ मनसाजानाति॥इगुपधेतिकः॥निवृत्तप्रेषणोन्नजानाति॥मूलविभुजादित्वात्कइतिमुकुटः॥तन्न॥
तस्यापिकर्तरिविहितत्वेनज्ञायतइतिविग्रहप्रदर्शनस्यविरुद्धत्वात्॥यद्यपिसुपसुपेतिसमासः इतितत्पुरुष
विधायकस्यसत्वात्॥सज्यते॥धनौइतिसोः आश्रोत्रः॥बाहुलकात्ः मंजुमंजुलानि॥ज्ञातोनुपेतिकः॥मंजुलंच
जलांतरे॥दमेकुंजेमंजुलस्तुमलुहेमइतिहेमः द्वादश॥५२॥ ॥

नन्दिन्मते मनोऽत्र ॥ पिचण्डस्तरणी ॥ करोतीति ल्युट् ॥ संज्ञायां कन् ॥ दीर्घादिपाठे आड् बोध्य ॥ राकं ॥ अभितइष्यतिस्म ॥ इष्ठुरच्छ
यां ॥ क्तः ॥ अभिवीक्षाभिमुख्ययोरिति विश्वः ॥ अभ्यामुमिष्यतेस्म ॥ आहुव्याप्तौ ॥ मनंतः ॥ आप ॥ इष्टधामीत् ॥ क्तः ॥ हृदमस्य
प्रियमितियत् ॥ हृदयस्य हृल्लेखेति हृदादेशः ॥ हृद्यं धवली जीरे च हृ १८ त्रिये इष्टवे पिच ॥ वशाकृच्छे मत्रे च कद्योरुच्या
रव्य भेषजे इति विश्व ॥ श्रीणाति ॥ श्री अतर्पणे ॥ इगुपधेतिकः ॥ प्रियोहृद्योपधेरुद्यधवेश्वतिहेमः पट् ॥ ५३ ॥ निकृष्यते

तल्लसेचनकं तृप्तेर्नास्त्यंतो यस्य दर्शनात् ॥ अभीष्टेभीप्सितं हृद्यं दयितं वल्लभं प्रियं ॥ ५३ ॥ निकृष्टप्रतिकृष्टार्वरे
फयाप्याव माध्धमा ॥

स्म ॥ कृषविलेखने क्तः ॥ कृष्टाति ॥ कृष्टते ॥ अन्येभ्योपीति वनिप् ॥ यथ ॥ कृष्टते ॥ अवद्याचम
नाधमार्वरेफाः कुत्सितेइतिवर्क्ततो निपातः ॥ अर्वा तुरंगमे पुंसि कुत्सिते वाच्यलिंगकः ॥ रिफति रिफकत्थनयुद्धनिंदाहिं
सादानेषु ॥ अपकर्तरि चेति घञ् रेफोरवर्णः पुंसि स्यात् कुत्सिते वाच्यवत् पुनरिति विश्वः ॥ रिफ्यते ॥ अवपधाधमे तिष्ठत्र
त्पयां तोनिपातः ॥ ॥

अ॰त॰टी॰ ११ रेफइति पाठे रीः ॥ तिरेभराणयो ॥ वा क्कनका तृपः ॥ रेफः स्मात्रिदिवे क्रूरे इति विश्वः ॥ याप्यते स्माप्राप्यरोरण्पंतः ॥ अचो
यत् ॥ माः प्यंतु पायनी मेस्मान्निति ते प्यभिधेयवत् ॥ अवतस्माद् गत्मनं ॥ अवरत्तरणादे अवये तिस्र त्रेराणम प्रत्यया
नो निपातः ॥ तत्रैव कारस्य पत्ते धकारः स्मधयमः स्यात् हृ जने इति विश्वः ॥ कुत्सितं पूयते ॥ पूज यविसरणे ॥ अ
च् ॥ पृषोदरादित्वादत्वे के पूयइत्य पि ॥ कुत्सा संजानास्य ॥ तारकादि ॥ नञ् द्यते अवद्यानमेति निपातः ॥ खेटति ॥ खि

कुपूयकुत्सितावद्यखेटगर्ह्याणकाः समाः ॥५४॥ मलिमसं तु मलिनं कच्चरं मलदूषितं ॥

ट त्रासते । अच् ॥ खेटः कफे ग्राम भेदे चर्म एपत्लवति त्रिषु ॥ गर्ह्यते ॥ गर्ह कुत्सायां ऋहलोर्ण्यत् ॥ अणति ॥ अ
ण् ॥ अच् । कुत्सायां कन् । त्रमोदरा ॥ ५४ ॥ मलो स्यास्ति ॥ ज्योत्स्नातमिस्त्रेतिसाधु ॥ मलीनसं तु मलिने कृष्णकाशी
सलोदयोरिति विश्वमे दिन्यो ॥ रतिवर्से तेधत्तूरिसलिलेक्क लदोवा ॥ मलिनी रजस्वलायां चेति हेम ॥ कुत्सितंच
रति ॥ अच् ॥ रयवदयोरैक्येतिष्ठ चकारात् को कत् ॥ मलेनदूषितं ॥ कर्तृकरणे इति समासः ॥ ध्वलारि ॥ । राम २७

पूयते स्म ॥ पूङ् पवने ॥ पूञ् पवने क्तः ॥ पूतं त्रिषु पवित्रे च वराटिके बकुलीकृते ॥ पुनाति ॥ कर्तरि चर्षिदेवतयोरिति इत्रः ॥ पवित्रं तु
मेध्ये ताम्रे कुशे जले ॥ अर्घोपकरणे चापि पवित्रा तु नदी भिदि इति हैमः ॥ मेघनादोंसे ॥ तु संगमे च गपतू ॥ पवित्रं प्रयतः
पूतः इति त्रीणि विषमठकं ॥ इदं त्वशाणि विषमठकं ॥ इदं त्वशाणीति ॥ त्रीणि ॥ भवि श्रोति ॥ ईंधी दीमो ॥ वा विधेरिसि
कत्वे ॥ इधेरिणिति मुकुटस्तु चिंत्यः ॥ विमल आत्मस्वभावो यस्य ॥ स्वभावनिर्मलस्य ॥ ५५ ॥ निर्णिज्यते स्म णिजिर् शौचे पोष
णयोः क्तः ॥ शोध्यते स्म ॥ शुध शुद्धौ ॥ ण्यंतः क्तः ॥ मृज्यते स्म ॥ मृजू शुद्धौ ॥ निष्क्रांतं शोध्यमस्मात् ॥ शोध्यान्निष्क्रांतमिति

पूतं पवित्रं मेध्यं च वीध्रं तु विमलार्थकं ॥ ५५ ॥ निर्णिक्तं शोधितं मृष्टं निःशोध्यमनवस्करं ॥ असारं फल्गुशू
न्यं तु वशिकं तुच्छरिक्तके ॥ ५६ ॥

वा तावस्करो ऽक्तः फल्गु इति ॥ पंचातनी तमस्य ॥ न सारोऽत्र फलति ॥ त्रि फल्गा विशरणे
फलि पाटि साधु ॥ फल्गुः कोको ऽबरिके वृक्षे निरर्थकेपि चेति हैमः ॥ फल्गुसारे भिधेयवत् ॥ नदी भेदेन मजयांस्त्री ॥ तिश्विश्व
॥ धि शुने हितं ॥ शुनः संप्रसारणं वा ॥ दीर्घ इति यत् ॥ शून्यं विडु च तिजु नोऽस्त्र न्यालु नलिकाद्यमि हैमः ॥ ठश्च रपते ॥ वश कांतौ
॥ सर्वधातुभ्य इन् ॥ संज्ञायां कन् ॥ तोदनं ॥ संपदादित्वात् ॥ श्रावेऽक्ति क्विप् ॥ तुदव्यथायां छ्यति ॥ छो छेदने ॥ मूलविभुजादित्वात् कः ॥ ॥

उरं छातिवा ॥ आतोनुपेतिकः ॥ रिच्यतेस्म ॥ रिचविवियोजनसंपर्चनयोः ॥ कः स्वार्थेकन् ॥ चत्वारि ॥ ५६ ॥ प्रदाथातिस्फुट स्तुत्वा
प्रधानंस्यात्मात्ले प्रकृतौपरमात्मनि ॥ प्रज्ञायामपिच क्लीबमेकत्वेतत्रमेसदृ ॥ प्रकृष्टंमुखंप्रथमैमुख्येइतिरेमः ॥ प्रवि
च्यते ॥ विचिरपृथग्भावे ॥ घञ् ॥ नोतमोस्मात् ॥ अतिशयेनोत्कृष्टः ॥ उत्कृष्टार्थइत्वेंरुछहात् ॥ तमम्भूप्रव्यकर्षर्थेत्वान्त
रामरष्ठ तास्पति ॥ नमुकांस्तायां ॥ अच् ॥ मुखमिवामुखेभवोवाशाखादित्वाद्यः ॥ वर्यनि ॥ वरईप्सायां ॥ चुरादावदंतः

क्लीबे प्रधानप्रमुखप्रवेकानुत्तमोत्तमः ॥ मुख्यवर्यवरेण्यश्च प्रवर्हंतिवरार्ध्यवत् ॥ ५७ ॥ पराद्ध्याग्रप्राग्रहर
प्राग्र्याग्र्यिमथाग्रियं ॥

अचोयत् ॥ वीयते ॥ वृञ्वरेणे ॥ वृञ्भूराधरोपः ॥ प्रवर्हति ॥ वर्हिद्वधौ ॥ अच् ॥ अवरास्मिनर्थेभव
ः अर्धाधद्यत् पराकराधमोत्तमपूर्वाद्य ॥ न अवराद्यः ॥ नञितिसमास ॥ ५७ ॥ परस्मिन्नर्द्धे भवः यत् ॥ अगति ॥ अगकुटिलायांग
तौ ॥ रुजेंद्धेतिसाधु ॥ अग्रंपुरस्तात्परिमाणेवलस्यच ॥ आलंबनेसमूहे वप्रांतेचस्यान्नपुंसकं ॥ अधिकेचप्रधानेचप्र
थमेचाभिधेयवत् ॥ प्रकृष्टमग्रं ॥ आग्रंहरति ॥ हरतिरनुद्यतेच ॥ आग्रेभवः ॥ अग्रेभवः ॥ अत्राद्यत्वछोच ॥ समसदत्राः ॥ ॥

अतिशयेन प्रशस्तः ॥ अतिशयेन तमविष्ठनौ ॥ द्विवचनविभज्योपपदे तरबीयसुनौ ॥ अजादी गुणवचनादेव ॥ प्रशस्यस्य
श्रः ॥ श्रेयस्कोऽस्तु मे धर्मः ॥ इति श्रेयांस्तु वाच्यवत् ॥ श्रेयसी करिपिप्पल्यामभयापाठयोरपीति विश्वमेदिन्यौ ॥ श्रेयान्करे
कुबेरे चेति हेमः ॥ पुष्णाति ॥ पुष्यपुष्टौ ॥ पुषः कित् ॥ कलं पुष्कलेति कलन् ॥ पुष्यत्यसौ कित् ॥ कपिरिकादिरिति मुकुटः ॥
तच्चिन्त्यं ॥ तादृशपाठाभावात् ॥ पुष्कलस्तूत्तमे त्वाच्च ॥ पुष्कलस्तु पूर्णे श्रेष्ठे इति हैमः ॥ अतिशयेन सत् ॥ तमप् ॥ सत्तमः
स्यात्पूज्यतमे साधीयस्तूत्तमे त्रिषु ॥ अतिशयेन शोभन ॥ पंच ॥ वर्ष श्रेयसि तु त्तमं प्रगुणं चेति नाममालायां

श्रेयान् श्रेष्ठः पुष्कलः स्यात्सत्तमश्चातिशोभने ॥५७॥ स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुंजराः ॥ सिंह
शार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ॥५८॥ अप्राग्र्यं द्वयहीने द्वे अप्रधानोपसर्जने ॥

अग्रतरं श्रेष्ठं मुख्यं ॥ वर्षमबर्हणमिति त्रिकांडशेषे च ॥ श्रेष्ठस्य पादादेकविंशतिरेव शोभनस्येत्यन्ये ॥ ५८ ॥ पुमांश्चा
सौ गोश्च ॥ गोरतद्धितलुकीति टच् ॥ श्रेष्ठस्यार्थः ॥ श्रेष्ठार्थो गोचरो येषां ते क्वचित वाचकांड ति पाठः ॥ एकं ॥ ५८ ॥ अग्रमा
श्रितं ॥ प्रधानादन्यत् ॥ उपसृज्यते ॥ सृज विसर्गे कर्मणि घञ् ॥ त्रीणि विसृतार्थ रेते विशेषह ते ॥ वेः शालच्छंकटचौ विशालं वि
शंकटं ... नपरस्त्वभिधेयपुंसि ... ध्वजे त्वभिधेयवदिति विश्वमेदिन्यौ ॥ ॥

अ॰टी॰ प्रथ्यते ॥ प्रथ प्रख्याने ॥ प्रथिम्रदीति कुः ॥ संप्रसारणं च ॥ पृथुर्विशाले स्त्रूपाले वाप्पि काकस्जजीरयोरिति हेमचंद्रः ॥ बृहति
२९५ ॥ बृह वृद्धौ ॥ महति ॥ मह पूजायां ॥ वर्त्तमाने पृषद्बृहन्महदिति निपात ॥ पृथुत्वमस्यास्तीति सिध्मादित्वात् लच् ॥ पृथुलं ॥ लाति
ति वा ॥ ६० ॥ वलते ॥ वल संवरणे ॥ संचरणे च ॥ विकुलमन्यशापीति रक् ॥ स्त्रू ज्ञादय इति कः इति मुकुट ॥ तन्न ॥ उज्ज्वलाद
त्वाद्वग्बदर्शनात् ॥ डलयोरेकत्वस्मरणं ॥ करणीति ॥ कण ॥ ग्रह आच्छादने ॥ महतीति स्थूच्चे तिकु प्रत्ययः ॥ नुलो प्रत्ययस्तु
लोपः ॥ क्रम्बश्च ॥ विपोलति ॥ पुल महत्वे ॥ इगुपधेति कः ॥ विपुलः ॥ पृथु तेगाधे मेकपास्त्रीम स्थूधेरे इति विश्वः ॥ भवप्यायते

विशंकटं पृथु बृहद्विशालं पृथुलं महत् ॥ ६० ॥ वद्रोरुविपुलं पीनपीव्नी तु स्थूलपीवरे ॥ ६१ ॥

स्म ॥ ओप्यायी वृद्धौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ ओदितश्चेति नत्वं ॥ ५ ॥ प्यायः पी प्यायते ॥ प्येङ् वृद्धौ ॥ ध्याप्योः संप्रसारणं चेति ॥ राम
छुति प्र ॥ स्त्रियां च तोरवेति ङी तौ स्थूलयति ॥ स्थूल दंडणे ॥ अच् ॥ इति ङी त्रौ ॥ स्थूलयंति ॥ स्थूलं दंडणे ॥ अच स्थूल पी २९५
ते जडे इति हेमः ॥ प्यायते ॥ छुलरि ति निपात ॥ पीवरः स्थूलकर्मयोरिति हेमचंद्र ॥ चत्वारि ॥ स्तुचते ॥ स्तुच प्रसादे स्त्र
न्यं क्कादिः स्त्रूयते वा ॥ वाकुलकारकं ॥ कः ॥

स्तोक ॥ स्त्रियष्ट्येषा तके स्तुमान् ॥ क्षल्यते वार्यते ॥ अलभ्रपरावे ॥ बाऊलकात्वयः ॥ बाऊलकास्तु ऊकः ॥ क्षोदनं क्षुदिसं
पेषणे ॥ सं पदादिः ॥ स्तुदंतादि ॥ क्ष्मातोनुपेतिकः ॥ तोर्लिस्वार्थेकन् ॥ यद्वा ॥ क्षुद्यतेस्म ॥ स्फायितंचीतिरक् ॥ रलयोरेकत्व
स्मरणात् ॥ कपिलिकादित्वाल्लत्वं ॥ क्षुल्लकस्त्रिषुनीचेल्पेइतिविश्वः ॥ सीव्यते ॥ श्लिष्यतिवा ॥ श्लिषुआलिंगने ॥
॥ श्लिपेरमोपधायाइतिकन् ॥ सूच्यते ॥ सूचपैशून्ये ॥ सूचेस्मन् ॥ सूक्ष्मंस्यात्कैतकेध्यात्मेपुंस्यणौविति शुच्यात्म
के इतिविश्वः ॥ दभ्यते ॥ दंभुदंभने ॥ स्यास्फायितंचीतिरक् ॥ कृशातनुकरणे ॥ फक्कत्स्तीवेतिसाधुः ॥ तन्यते ॥ तनु

स्तोकाल्पः क्षुल्लकाः सूक्ष्मं श्लक्ष्णं दभ्रं कृशं तनु ॥ ६१ ॥ स्त्रियांमात्रात्रुटिःपुंसिलवलेशकणाणवः ॥

विस्तारे ॥ तनीचरीत्युः ॥ तनुःकायत्वचिस्त्रीस्यात्रिषल्पेविरलेकृशे इतिविश्वमेदिन्यौ ॥ दश्री ॥ मीयतेमाङ्माने ॥ ष्ट्रन्
अनित्यः ॥ पितादीष् ॥ टाप् ॥ मात्रं त्ववधतोस्वार्थे कात्स्न्ये मात्रापरिच्छदे ॥ अक्षरावयवेद्रव्येमातेल्पेकर्णभूषणे ॥ का
लेहत्तेचेतिहैमः ॥ त्रुटछेदने ॥ त्रुटछेदने ॥ इगुपधधात्कि दितीन् ॥ लूयते ॥ लूञ्छेदने ॥ क्रदोरप् ॥ लवःकालभिदिछिदि ॥
विलासेरामजेलेशेजयाकिंजल्कपक्ष्मणोः ॥ गोपुच्छलोमस्वपि चेतिहैमः ॥ लिशति ॥ लिशगतौ ॥ अच् ॥ लिप्यतेवा
वत्र् ॥ कणति ॥ कणनिमीलने ॥ नीलनेः ॥ ॥

अच्छ ॥ कणो धन्यांशलेशयोः कणा जीरकपिप्पल्योरिति हेमचंद्रः ॥ कणति । कण्यते वा ॥ कण शब्दे ॥ कणाश्च तु ॥ अणु
वी ह्यल्पयोरिति हेमः ॥ चतुर्दश ॥ अतिशयेनाल्पः ॥ अजादिगुणवचनादेवेतीष्ठन् ॥ यस्तुतो सु वाल्पयोः ॥ कननं तस्मामितिक
त्वा ॥ अतिशयेनाणुः ॥ इमसुच् ॥ चत्वारि ॥ ६२ ॥ प्रभवति स्म ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ प्रभूतमुरु तु प्राज्ये इति हेमः ॥ प्रचोरति ॥ चुर
स्तेये ॥ इगुपधेति कः ॥ चुरादीनां णिजेकल्पिकः ॥ प्रगतं चुरामादिति वा ॥ प्रवीयते ॥ अज गतौ ॥ अपरत्र ॥ बहुलं तणातीति वीत
मद्य ॥ प्रकर्षेण आप्यते ॥ काम्यते ॥ अंज व्यक्तादौ ॥ आङ्पूर्वं दजे ॥ संज्ञायामिति कः ॥ दभ्राल्पतर ॥ नञ्समासः ॥ ब

ह्यसल्योऽल्पिष्ठमल्पीयः कनीयोऽणीयइत्यपि ॥ ६२ ॥ प्रभूतं प्रचुरं प्राज्यमदभ्रं बहुलं बहुः ॥

हृनञ्लाति आतोनुपेति कः ॥ बहुलानाति कायां स्यादेलायां रिपयोमिति ॥ कृत्तिकासु स्त्रियां ॥ ह्रस्वि विदामसित नपुंसकं
॥ पुंसाग्नौ कृष्णपक्षे च वा च्यवत आज्यकल्ययोरिति विश्वमेदिन्यौ ॥ वृंहते ॥ वहि वृद्धौ ॥ नघीवंशयोर्नलोपश्चेत्युः ॥ यत्तु वृहते राम
॥ वृंहवर्द्धते बहुहयतेमित लुगादित्वात् कुरितिमुकुटेनोक्तं ॥ तत्वरिलोपेनोक्तरूपासिद्धेः प्रकसंगात ॥ वहुतु त्र्यादि संख्या २०
सुविपुलेत्वभिधेयवदिति विश्वः ॥ ॥

पुरुल्लिदं गच्छंति ॥ अन्येभ्योपीति डः ॥ यद्वा ॥ पुरून् जहातीति जिहीते वा ॥ आतोनुपेति कः ॥ पिपर्ति पूर्यते वा ॥ पृ पालनपूरणयोः ॥ पृभिदिव्यधिगृधिधृषिभ्यः ॥ कुः ॥ रीति सूत्रपठितं पुरुकुटेन ॥ तन्न ॥ कुन्तोरुत्वे तिष्ठथकस्त्रात् ॥ अन्यथा तत्र भावप्रसंगात् ॥ पुरुः आज्ये निधेयवत् ॥ पुंसि स्यादेव लोके चन्दपभेदपरागयोरिति हेम ॥ अतिशयेन बहु ॥ वर्द्धे लोपो भूच बहोः ॥ स्वार्थे वेष्ठ इष्टादयः ॥ स्फायती ॥ स्फायीव्रद्धौ ॥ अजिरशिशिरे ति साधुः ॥ स्फारमित्यपि पाठः ॥ स्फारस्तु करकादीनां बुद्बुदे विपुलेपि चेति हेमचंद्रः ॥ अतिशयेन बहु इष्ठन् ॥ बहोर्लोपो भूच बहोः भवति ॥ अत्र

पुरुहः पुरु भूयिष्ठं स्फिरं भूयश्च भूरि च ॥ ६३ ॥ परः शताद्यास्ते येषां परा संख्या शतादिकात् ॥ गणनीयं तु गणेयं संख्याते गणितमथ समं सर्वं ॥

हि भूष्ट भिन्भ्यः क्रित् ॥ भूरि स्यात् प्रचुरे स्वर्णे इति हैमः ॥ ६३ ॥ शतात् ॥ पंचमी योगविभागात् समासः ॥ राजदंतादित्वात् परस्य ... ॥ आद्येन परस्मादुरस्याः आर्यादिः ॥ गणपते ॥ गणसंख्याते ॥ अतियत् ॥ अचोयत् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाच्छिलोपाभावः ॥ चीति पूजीत्यद्विधानात् गुणाभावार्थः ॥ अन्यथा अप्रत्ययादित्यनंतरं पठित्वा ॥ कारमेव विदध्यात् ॥ यत्तु अप्रत्यया दित्यादि त्यका

अ·ट·टी· रे ष्ठार सेगुणाभावार्थेडि·विधानादितिमुकुटेनोक्तं तच्चिंत्यं ।रापासं श्रमो मुजितिमुमुचाः प्रत्ययास्पा वाधनात् ॥ ठेरुणायितुं
२१ शाकस्य ॥स्वंरव्या प्रकथने ॥चन्द्रि उदेशोवा ॥शस्पतेस्म॥ कः। द्वे ।समति॥षम वैक्लव्ये ॥अच्चा र्थिसर्वतामससमासंवत्सरे
स्त्रियां॥सर्वसाधुसमानेषुसमंस्यादभितिविश्वः॥सरति॥सृगतौ ॥सर्व निघृष्टेतिसाधु॥यद्ध॥सवति॥षवगतौश्च्
विशति।विशप्रवेशने॥ क्लसुसुषीतिवन्॥विश्वं कृत्स्ने चभुवने विश्वे देवेषु नागरे।विश्वाप्यपतिविषामांस्यात्॥तन्नेणो

विश्वमशेषंकृत्स्नंसमस्तनिखिलानि विःशेषं॥द्ध॥समग्रंसकलंपूर्णमखंडंस्याद नूनके॥ छा॥

स्य॥कृतिवेष्टने॥कृत्यस्रभ्यांवन्त॥कृ॰ स्नंसर्वांगच्छुकुत्सिषु॥समस्यतेस्मन्भसुक्षेपरोक्तः निकृतंविरिखिलमस्या
त्॥नि खिलमस्यानिः शेषंतंत्रोजात॥निरादयइतिसमास॥द्ध॥ संग तमग्रमस्य॥समंग्तसतेवागसुअदने॥अन्येभ्योपी २१
तिड॥सह कलाभिः॥पूर्यतेस्म॥पूरी आप्यायने॥कर्त्तरि कर्मणि वाक्तः॥पूर्वशिष्टे सममेना पूरिते त्वभिधेयवत्॥
पूर्वांति ।तिपावइतिस्वामी॥पूर्वपूरणे॥नःखंडतते॥

खडि भेदने ॥ घञ् । कुत्वं पति । कुन परिहरणे ॥ अच् । तकुनं स्वार्थे कन् ॥ चतुर्दश ॥ हन हिंसागत्योः ॥ मूर्त्तौ घनश्च ॥
॥ घनादेशश्च ॥ घनः सान्द्रे दृढे वाद्ये विस्तारे मुकुरेऽम्बुदे ॥ सद्यो मुस्ते धने मध्ये नृत्य वाद्यभेदयोरिति हेमचन्द्रः ॥ निर्गतं
मन्तरात् ॥ निर्गतमन्तरमस्मिन्वा ॥ सद्ध्यते ॥ अदि बन्धने ॥ बाहुलकाद्रक् ॥ त्रीणि ॥ पेलृ गमने ॥ पेलृ भेदने ॥ घञ् ॥ पेलोऽस्यास्ति
॥ अन्येभ्योऽपीति वः ॥ बाहुलकात्कलन् ॥ तन्यतेऽल्पत्वेनेति तनु ॥ तनुर्वपुस्त्वचि विरलेऽल्पे कृशे इति हेमः ॥ त्रीणि ॥ ६५ ॥ संगता

घनं निरंतरं सान्द्रं पेलवं विरलं तनु ॥ ६५ ॥ समीपे निकटासन्नसन्निकृष्टसनीडवत् ॥ सदेशाभ्याससविध
समर्यादसवेशवत् ॥ ६६ ॥

आपो यस्मिन् ॥ ऋक्पूरित्यः ॥ घंतरुपसर्गेभ्य इति ॥ निबद्धं संश्रोदश्चेतिचान्ते ॥ करन्त ॥ निकट
तिवा ॥ कटे वर्षावरणयोः ॥ अच् ॥ आसीदति स्म ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ आसद्यते स्मेति वा क्तः ॥ सन्निकृष्यते स्म ॥ कृषः ॥ क्तः ॥ समानं नीडं
वासस्थानमस्य ॥ समानो देशोऽस्य ॥ अभ्यस्यते ॥ असु क्षेपणे ॥ घञ् ॥ मुकुटस्तु अभ्यासीदतिरित्यसमाद समाना विधास्य ॥
समानो देशोऽस्य ॥ यद्वा समानविधयेत्यादि ॥ ६६ ॥ ॥ उपगतः कर्णं ॥ अत्याद यः इति समासः ॥ उपगतः कं ॥ समीप्यमस्येति
वा ॥

अ॰ टी॰ २२

स्मृतोस्यास्ति ॥ तत् ॥ स्त्रंतिकं निकटे वाच्यलिंगं स्त्री शोभनौ गंधौ ॥ चुल्यां ज्येष्ठभगिन्यां च ॥ ॥ ज्जो स्त्रांकी त्यतीति का इति विग्रहमेदिनो ॥ अस्परं तेस्म् तिवा ॥ अवगतो कर्मणि कर्त्तरि वा क्तः ॥ स्यतश्चा किउपरि तिड भाव ॥ अभिसुखम अमस्यापर्यन्ति भ्यां चेति अभिराक्ष्वे तेसिन् ॥ न सिरि तिस्वा मिसु कुटो क्ति स्तु स्वरानाहरा मि प्राप्ये रा पंच दत्त् ॥ संसृज्यते स्म ॥ षंजसंगे ॥ क्तः ॥ न व्यवधा यतेस्म ॥ क्तः ॥ दधाते र्हि ॥ पटे नांतरं ॥ तपलांतरं यत्र सु कुटस्तु स्म पदांतर मित्याह ॥ त्री

उपकां वंतिक मभ्यणाभ्यग्ना स्यप्य मितो वयं ॥ संसिक्के चयवहि ते तव दांतर मि त्यपि ॥ ६७ ॥ ते दिष्टमंति कत्वमस्या त्दूरं विप्रकृष्टकं ॥ दवीय श्च दविष्टं च सुदूरं दीर्घमायतं ॥ ६८ ॥

णि ॥ ६७ ॥ स्पति रायेनतिं कइ ष्टत्

॥ अंतिक वा ढयो र्नेद साधौ ॥ तम प् ॥ हि स्पति तिकं त्वस्या ऽ खिने मते ॥ दुरि णो लोपश्चे तिसाधुः ॥ विप्रकृष्यते स्म ॥ कृषेः रा॰

क्तः स्वार्थे कन् ॥ हि ॥ स्य स्यंत पूरं ॥ इष्यसु तर ॥ इ ससुत ॥ स्थूलदूर स्युवे तिसाधुः ॥ इष्टन् ॥ सुत्स्वत्सं तपस्यरे ॥ त्री णि दूरा २

ति ॥ द विदूरणि ॥ बाकृलकात्वकः ॥ स्याव र्त्ते तिवा ॥ प्रतांत्रपन्ने ॥ ॥ स्प्रचु ॥ हि ॥ ६७ ॥

वर्त्तते॥बाऊलकाऽञ्चू॥निर्गतं तज्जमस्य विस्तलंबत्तुलेऽचलेइतिविश्व॥वर्त्तेस्य॥गत्यर्थेतिक्तः॥दत्तं तटेमस्तेचरित्रेवत्सुले
छंदः स्वती ताधातायोहत्ते इतिहेम॥त्री॥णिवधाति॥बांधबंधने॥मञ्जुरादयश्चेतिसाधुः॥न्नतंबन्तुदग्नलंचह॥ढि॥जह्वि
तोति॥ल्पनेभ्यो॥पीतिङ॥उञ्जस्त्वमस्त्वत्रा वा॥अशिक्षादिभ्योच॥ल्सयानामितिडिलोपः॥प्रक्रष्टअंशवोस्य॥उन्नमति
स्म॥नम्प्रक्रकत्ले॥गत्यर्थेरिक्तः॥उऊतमयमस्य॥उच्छयतेस्म॥श्रिञ्सेवायां॥गत्यर्थेतिक्तः॥चलितं त्रिसंजातेसमुन्न
ग द्भुक्तेवढ्योः॥तुंज्यते॥तुजिहिंसायां॥घञ्तुंगः पुंल्लिंगःतयो॥ ऊर्ध्वोस्याऽन्नतेन्यवत्॥१॥र्वंगीश्रोतेयाकादरि

वर्तुलं॥निस्त्रजंवहंबंधुरंतन्नतानतं॥उच्चप्रांशून्नतोदग्नोछ्रितास्तुंगेथवामने॥दर्भी॥न्यजीजना॥ख
र्वह्रस्वाः स्फुरवास्येवनतानतं॥

हरिकायां॥बर्वरायामपीष्यते॥हरिकाइतिहेम॥जट॥वामयोतिक्तः॥टुवमउद्गि
रणे॥नंद्यादिल्युः॥दत्य॥न्यंचतिअंचुगतौ॥ऋत्विगितिक्विन्॥नीचैस्त्वमस्यस्यत्र॥अशिक्षाद्यच्॥ल्सयानामिति
टिलोपः॥नीचः पामरस्खर्वयोरितिहेमर्चद॥खर्वति॥खर्वगतौ॥अच्॥ह्रसति॥ह्रसशब्दे॥बाऊलकाद्॥खर्वस्थि
स्योन्यक्वामनश्चेतिहंममेदिन्यो॥पंच॥प्रावनमस्यमस्य॥प्रावनमतिस्म॥प्रानमतिस्पगत्यर्थेतिक्तः॥त्री॥णि॥धोक्षु
खस्य॥

अ.को. ऋच्छति। ऋ गतौ। विन्। अरमालाति॥ मूलविभुजादिकः॥ अरालाति॥ अरालः कुटिले सर्जरसे समदंतिनीति विश्वः॥
२३ वृज्यते। वृजी वर्जने। वृजेः किच्चेतीनन्॥ वृजिवर्जने॥ वृजिनं कल्मषे क्लीबं केशे ना कुटिले त्रिषु॥ जहाति॥ हीयते वा। ओहा-
क् त्यागे॥ जहातेः सन्वदाजोपश्चेति मन्॥ जिह्मस्तु कुटिले मंदे ऽतिग्मं तगरपादपे इति हेमः॥ ऊर्मिरस्यास्ति॥ म-
तुप्॥ मवादि कुंचति स्म॥ कुंच कौटिल्ये॥ क्तः॥ नमति स्म। क्तः॥ नतं तु तगरयाद्योः स्यात् क्लीबं कुटिलनम्रयोः॥ ७०॥ आ-

अरालं वृजिनं जिह्ममूर्मिमत्कुंचितं नतं॥ ७०॥ आविद्धं कुटिलं भुग्नं वेल्लितं वक्रमित्यपि॥

विध्यते स्म। व्यध ताडने॥ क्तः॥ नं तं तरयोद्योः स्यात् आविद्धो वाच्यलिंगः स्यात् कुटिले च पराहते॥ कुटिलं कौटिल्यं लाति॥
आतोऽनुपेति कः॥ कुटति॥ कुट कौटिल्ये॥ मिथिलादयश्चेति इलच्॥ कुटिला त्वापगायां॥ स्त्री भुग्ने तु वाच्यलिंगकः॥ राम
भुज्यति॥ भुजो कौटिल्ये॥ गत्यर्थेति क्तः॥ ओदितश्चेति नत्वं॥ वेल्लति स्म॥ वेल्ल चलने गत्यर्थेति क्तः॥ वेल्लितं गमने क्ली- २३
बं॥ कुविधुते त्रिषु वंचति स्म॥ वंचु गतौ॥ स्फायितंचेति रक्॥ चक्रं वक्रं पुंभेदे ऽटे कुटिले क्रूरभौमयोरिति हेमः॥ एका-
दश॥

अर्जति॥ अर्जत्यर्जनं॥ अजि दशीतिसाधुः॥ मन्तु। अमड्डादिलाकुरितिमुकुटेनोक्तं॥ तच्चिंत्यं॥ अपठः सुपुस्य
स्यमात्र भावात्॥ गणाभावाद्याभिन्ला जि ह्यात्॥ प्रकृष्टागुरगायस्म। त्रिलिं। यस्पतिस्म॥ असुस्तेपणेक्तः॥ व्यस्तं तु व्याकु
त्रे व्यातेइति विश्वः॥ भिन्नः अगुरगात् गल्ला कोलवि॥ कुज संस्थाने॥ इगुपधेतिकः त्री॥ व्याकुलस्य॥ ७१॥ शाश्वत ध्रुव
ः तत्र भवइत्यण्॥ अनित्योव्ययानांति लोपोऽपिलोपवचनात्ताप्कात्॥ अध्यायादित्वात्कृजपि। शाश्वतीकइ
तिनिर्देशात्॥ कादेशः॥ ध्रुव अपितिध्रुवस्थैर्ये॥ इगुपधेतिकः॥ ध्रुवो घटे॥ वसु योगभिदोः शंभोश्चं काकुत्तानपाद

अजावजिस्रगुणोयस्तत्वव्यगुणाकुलौ॥ ७१॥ शाश्वतस्तु ध्रुवो नित्य सदातन सनातनाः॥ स्था
स्नुः स्थिरतरः स्थेयानेकरूपतयातुयः॥ ७२॥ कालव्यापी स कूटस्थः स्थावरो जंगमेतरः॥

पे॥ स्थिरे निश्चितेच्येतिहेमः॥ नियतं नवः त्यइत्यते ध्रुवे॥ नित्यं स्यात्सततेपिच॥ शाश्वते त्रिषु॥ सा वं चिरमिति॥ स
नातनोस्तुतेपिच॥ पितृणां मतिथौ रुद्रवेधसोः शाश्वते स्थिरेतिरंमचंद्र॥ पंच॥ स्थानशीलः॥ ग्लाजिस्थश्चक्स्नुः॥ अति
शयेन स्थिरः॥ वरच्॥ इयसुमिश्रिमप्रस्थिस्थिरेति साधुः॥ त्री॥ एप तिस्थिरस्य॥ कुटेटवत्तिष्ठति॥ सुपीस्थइतिकः॥ ए
कं स्थानशीलः॥ स्थेशभासेमेतिच्वरच्॥ जंगमादितरः॥ द्वे॥ चरणशीलं॥ चरणतो॥ अजंगममितीलुच्॥ ॥

अ॰व्या॰टी॰ चरं गच्छति। गत्यर्थानां निष्ठायां कौटिल्ये इति मतः स्थास्नु स्यादिमनुष्टशार्थ राव। षड् तिष्ठति॥ अच्॥ चरति॥ अच्॥ चरो त्वच्छु
२४ नभेदे च॥ भौमे चारे त्रसे वने॥ त्रसति। त्रसी उद्वेगे॥ अच्॥ इं गति॥ इति गिगतौ॥ अच्॥ इगः स्यादि गिते ज्ञते ज्ञाने जंगमे
मोऽस्त्वापि इति हेमचंद्रः॥ चरिश्चलिति द्वित्वादि॥ चराचरं जंगमे स्याद् गविष्टपयोरपि॥ इ षट्॥७४॥ चलनशीलं॥ चल गतौ
॥ चलनशीलं विशेष्य च॥ चलने भ्रमरो कंपे तु वा चलिंगं क इति विश्वमेदिन्यौ॥ कंपनशीलं कंपि चलने युच्॥ कंपनं तद्

चरिष्णु जंगमचरं त्रसमिंगं चराचरं॥७३॥ चलनं कंपनं कंप्रं च
लं लोलं चलाचलं॥ चंचलं तरलं चैव पारिप्लवपरिप्लवे॥ ७४॥ ॥

प्रो कंपे कंप्रं स्याद् भिधेयवत्॥ नमिकंपि इति रः॥ चलति॥ अच्॥ लोडति। लुड विलोडने॥ क्वचिदपवाद विषयेऽप्यु
त्सर्ग प्रवृत्तेरच्॥ चलमौरिकलं॥ च शिवली इति द्वित्वादि॥ चंचति॥ चंचु गतौ॥ बाहुल्का कोरलन्॥ चंचलस्तु तडिद्धस्त्यमोऽस्त्री रा॰
चलं चपलेन ले॥ तरति॥ अलच्॥ तरलं चंचले रवौ॥ भास्करे पित्रिलिंगकं॥ हारमध्यगो पुंसि यवागूस्तु पयोऽस्त्रिया २६
मिति विश्वमेदिन्यौ॥ परिप्लवते॥ प्लुङ् गतौ॥ अच्॥ ध्वजताप्ययेराम्॥ परिप्लवः स्यात्कुले स्याद्यश्चले चेति हेमः॥७४॥

अतिरिक्त। तेस्म। रिचिर विरेचने क्तः। सम्यगधिकः॥ दृ। दृढः संधिः संधावस्य संधानमस्य॥ क्तिः॥ संहन्यते स्म॥ क्तः। संहत
संगते दृढे इति हैमः॥ छिद्रं संधानस्य॥ नक करवति॥ कक खदमने॥ कवर्गाद्वितीयादी त्यन्ये। शाकादिभ्योऽटन्॥ कठति॥ क
ठ कृच्छ्रजीवने॥ बकुलमन्य राधीतिनन्तूः॥ कठिनमति निष्ठुरस्या न्न द्वेति पुनपुंसकं स्त्रास्यांक। कठिनी खटिकायामपि कठि
नी खटिकायामपि कठिना। गुडशर्करायां चेति विश्वः॥ कृन्तति॥ कृती छेदने॥ कृतेश्छ क्रू ले चेति रक्॥ क्रूरात्तृशंसयोरस्त्र

अतिरिक्तः समधिको दृढसंधिस्तु संहतः॥ खक्खटं कठिनं क्रूरं कठोरं निष्ठुरं दृढं॥७६॥

कठिना इति हैमः॥ कठिना इति हैमः॥ कठिचकिभ्यामीरन्॥ कठोरः इति स्वामी मुकुटौ। कठोरं तु विश्वप्रकाशः॥ कठोरो
दूरं कठिनावेति हैमः॥ निष्ठति॥ मुकुरादि॥ दृंहति॥ दृहि ति॥ वा। दृढ स्थूलबलयोः॥ दृढः स्थूलबलयोरिति माधवः
ढः स्थूले नितान्ते च प्रगाढे बलवत्यपि॥७६॥

अ॰टी॰ २५ जीर्यति ॥ जृष वयोहानौ ॥ बाकुलकादठन् ॥ जरठः कर्कशे पांडौ कठिनेष्वभिधेयवदिति विश्वः ॥ मूर्तिः काठिन्य
मस्यास्तीति मतुप् ॥ मूर्छति स्म ॥ मूर्छा मोहसमुच्छ्राययोः ॥ अकर्मकत्वात्क्तः ॥ न ध्याख्येति तत्वं न ॥ मूर्तं स्यात्त्रिषु मूर्छिते
कठिनेऽपि मूर्तमित्यपीति विश्वः ॥ नव ॥ प्रवर्धते स्म ॥ वृधु वृद्धौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ प्रोह्यते स्म ॥ वहप्रापणे क्तः प्राद्वहेति वृ
द्धिः ॥ एधते स्म ॥ एध वृद्धौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ त्रीणि ॥ पुरा भवं ॥ सायंचिरमिति ट्युट् ॥ जो पुरा ॥ प्रोक्ते ॥ छ इति निर्देशात् तु

जवनं मूर्तिमन्मूर्तं प्रवृद्धं प्रौढमेधितं ॥ पुराणे प्रतनप्रत्नपुरा
तनचिरंतनाः ॥ ७७ ॥ प्रत्यग्रोऽभिनवो नव्यो नवीनो नूतनो नवः ॥ ॥

रकं वा । अबाध्यकान्यपीति तिपक्षे भवति ॥ पुराणं प्रच्छन्नः ॥ तयोः पुराणं ऽ प्रोऽयं प्रापणे न ष्ठ पुराण्योऽन्यादिति घ राम
ञ ॥ परा भावं ष्ठ ॥ चिरंभवं सायं चिरमिति ट्युः ॥ निपातनादिति पक्षे भवति । निपातनान्तोऽन्तनीं न्मांततं पंच ॥ ७७ ॥ प्रति २५
नवमग्रमस्य । अभिनूयते । णु स्तुतौ । ऋदोरप् । अचो यत् । ननुरेवानवस्य त्रप्रत्ययाः ॥ नूयते । अच् । ख्युष्टकुमी
र्यते कुमारक्रीडायां ॥

घुराग्रदंतः ॥ पुंसीति घः ॥ रारत्वा ॥ मदु ॥ मुकामयते ॥ कमेः किड् ॥ चोपधाई त्वारत् ॥ बाकुजकाद्यलचु ॥ अतएव लंच ॥ कोमलं मृदुलं इति विश्व ॥ मृदु गुणो स्याक्लि सि ॥ तिधुसादि भ्यश्चेति ज्च ॥ मृद क्षोदे ॥ प्रथिमृदि भ्रस्जां संप्रसारणं च ॥ मृदुती द्रोणी च कोमले इति हेमः ॥ मृदु ॥ ग्वादित्वात्कुरिति मुकुरो प्यर्थः ॥ चत्वारि ॥७७॥ अन्वलं चति ॥ अंचु गतौ ॥ क्विप् ॥ अग्गमच्छामि ॥ द्वियं ॥ अनुगच्छति ॥ गम्लृ गतौ ॥ अन्येप्योपीति डः ॥ पदसमस्तात् ॥ पश्चादर्थे व्ययी

नूत्नश्च सुकुमारं तु कोमलं मृदुलं मृदु ॥७७॥ अन्वगन्वक्षमनुगेनुपदं क्ली
बमन्वयं ॥ प्रत्यक्षं स्यादैंद्रियकमप्रत्यक्षमतींद्रियं ॥७८॥ छ ॥

भावः ॥ चत्वारि ॥ अक्षमिंद्रियं प्रतिगतं ॥ अनात्यय इति समासः ॥ इंद्रियेणगृह्यते ॥ कुलालादित्वाद्वुञ् ॥ द्वे इंद्रियमगोचरस्यापि त्वं प्रत्युक्तत्वात् ॥ अनध्यक्षमिति पाठः क्वचित्पाठे ॥ अतीते अध्येत्वं विभक्त्यर्थे व्ययीभावः ॥ अतिक्रांतमध्यक्षं ॥ द्वे इंद्रियैरग्रहणस्य ॥७८॥ ॥

अ॰ वृ॰ एकंतानयति॥तं तु अंतःकरणयोः॥कर्मणिपरण एकस्तानोविस्तारोस्येति वा॥तन्मनस्त्वाद्वृत्तिरस्य॥एकमेकस्मिन्वा अग्र
२६ मस्य॥एकमनयनमस्य॥एकमतयनमस्य॥एकमनयनमस्य॥एकस्मिन्वा विसर्गो निश्चयोस्य॥एकमग्र्यं ज्ञेयमस्यए
कंचतत्र्ययनंच॥एकायं गतः॥एकस्मिन्नयने गतं ज्ञानमस्येति॥ममं॥७९॥श्लाघ्यप्रथमंदीयते॥ष्वि ति॥अप
नयो धो॥कि॥पूर्वति॥पूर्वपूरणे अच॥पूर्वजैष्याच्यां ग्रागस्के स्पक्षति भेदके॥पुरो भवः॥दिक्छब्दापश्चात्स्तु

एकतानोऽनन्यवृत्तिरेकाग्रैकायनावपि॥अप्येकसर्गेकाग्र्यो प्येकायनगतोपि च॥७९॥पुरस्ता
दिः पूर्वः पौरस्त्य प्रथमापाद्यास्तथादिमः॥अंतो जघन्यं चरममन्त्यमन्त्यपाश्चात्यपश्चिमं॥८०॥

र सस्यकः॥प्रथते प्रथ प्रख्यापने॥अच्॥अंतः स्वरुपं तिक टे प्रांते निश्चय नाशयोरिति हेमचंद्रः॥६ जघने राम
भवं दित्वाघत्॥शरीरावयवो वा॥जघन्यं हे मवि श्वी वं चुरसे॥दि तेन्यवत् चरणातो॥चरे श्चेत्यमच्॥अंते भवं २६
गादिय्यत्॥अंत्यः स्वेत भवे धर्मे इति हैमः॥पश्चाद्भवः॥दक्षिणेति त्यक्॥अत्र पश्चादिमच्॥८०॥ ॥

मुह्यंति अस्मिन् ॥ मुह वैचित्ये ॥ हलश्चेति घञ् ॥ न्यंकादि ॥ मुहेरचीति ॥ मुकुटोक्तिश्चिंत्या ॥ मोघोऽरीने निष्फलेच
मोघोस्यात्याटलांतराविति हेमः ॥ निर्गतोर्थोस्मात् ॥ निष्फलंस्मुहेस्पात्स्यतेस्म ॥ स्पमशब्दाधनस्पर्शनियोः ॥ गपंतः ॥ क्त
शब्दं तेतिसाधु ॥ मुकुटस्तु ॥ स्पष्टस्पतेस्मेति विगृहीतवान् ॥ तत्रेट ॥ घसंगोड विरिः स्फुटति ॥ स्फुटविकसने ॥
इगुपधेति कः स्फोटोव्यक्तप्रफुल्लयोः ॥ इतमातेचेतिहेमः ॥ अव्यच्यतेस्मेतिवा ॥ अंचुविशेषणे क्तः ॥ तद्रगा

मोघं निरर्थकं स्पष्टं स्फुटं प्रव्यक्तमुल्बणं ॥ साधारणं तु सामान्यमेकाकी त्वेक एककः ॥ ८१ ॥

ति वर्णस्पष्टे ॥ अच् ॥ पृषोदरादिः ॥ त्वाति ॥ सह ॥ धारणेना ॥ प्राग्ति ॥ असाधारण्यामिति स्वार्थे घञ् ॥ स्त्रियां
ङी च ॥ सहमानेनसमानस्पभावः घञ् ॥ चातुर्वर्ण्यादित्वात् स्वार्थे घञ् ॥ अनेकसंबंधिन एकस्प ॥ एकदेशि
घासहाये ॥ चकारात् ॥ पत्येकतः ॥ कौच ॥ एकं संख्यांतरे श्रेष्ठे केवले नरयोस्त्रिषु ॥ त्रीरप्पातिसहायस्प ॥ ८१ ॥

अ॰टी॰ मिन्नोअ र्थो येषा ॥ अन्यतराव ॥ अन्नाद्भुरमितिवत् ॥ स्वार्थेतरचूप ॥ क्वचिदेकत इति पाठः ॥ तत्रैकात्वप्राचापितिड
२७ चरत् इति ॥ इत्यभीतिकत ॥ ततो तेरनम्भव ॥ चात् क्विवित्येके ॥ आगमानित्यत्वाऊ नुग्वैकल्पिकः ॥ केचित्तु चिकम
नुवर्त्तयति ॥ एकमवभेदे सि ॥ द्वौत्वशरे छे सर्वा॰ दिकुपमितो ॥ अनिति ॥ अनप्राणने ॥ फुष्यादित्वाद्य ॥ अन्योऽस
दृशो तरयोरिति हेमः ॥ तरगं तर ॥ कृ होरपणः कामास्यतर ॥ एनाकामेन तरती तिवा ॥ अपच ॥ इत्यरः पामरेऽन्य

भिन्नार्थक अन्यतरएकस्त्वान्येतरावपि ॥ उच्चावचं नैकभेदमुच्चंडमविलंबवितं ॥ २८ ॥

स्मिन्निति हेमचंद्रः ॥ ८८ ॥ उदक अवीछ ॥ मयूरसं व्यंसकारयश्चेतिसाधुः ॥ एको भेदोस्य ॥ नएकभेदं मुच्चस्तुपेति २७
समासः ॥ नेराको भेदोन्तेतिवा ॥ उन्नरपदलोपश्च स्यसमासः ॥ चरसा नयवैकृठत्वात्मध्यपदेन लोपाभावः ॥ अनेकप्रकार
स्य ॥ उच्चंडनं वडिकोपे ॥ घञ् विलंब्यतेस्म ॥ विलंबवस्तसंतेकः ॥ न विलंबितं स्वामी तुअनवलंबनमिति पूठे ॥ ८९ ॥ ॥

अरुंषी तुदति। विध्यरुपोऽरुंतुद इति खच्॥ अरुर्द्विषदिति मुम्॥ मर्म स्पृशति॥ स्पृश उपतापे॥ स्पृक्। मर्मणोऽरुंतुदकस्य इति
क्विन्॥ ६ मर्मपीडनकस्य॥ निष्क्रांतमर्गलाया॥ निरादय इति समासः॥ ६ [illegible] ॥ असंगतं न्यस्त॥ असंख्यं
वाच्यलिंग [illegible] ॥ प्रतिपंकं जात॥ अपगतं सव्यात॥ अपसव्यं त्रिलिंगं तु दक्षिणेऽप्रतिकूलयो
रिति विश्वः॥ अपतिष्ठति॥ अपदुःसुदुःस्थ इति कुः॥ सुषमादि॥ अपष्ठु। पुंसि काले च वामे च स्यादन्यलिंगकं त्री
णि विरुद्धवर्ष्मणः॥ ८३॥ वमति। वह्नेरणि॥ अचोपयत॥ सव्यं वामे च दक्षिणा इत्यन्वयः॥ २ सव्यं तु दक्षिणो वा

अरुंतुदस्तु मर्मस्पृगबाधं तु निरर्गलं॥ प्रसव्यं प्रतिकूलं स्यादपसव्यमपष्ठु च॥ ८३॥ वामं
शरीरे सव्यं स्यादपसव्यं तु दक्षिणं॥ संकटं ना तु संबाधः कलिलं गहनं समे॥ ८४॥

मे च प्रतिकू
ले चेति विश्वः॥ राकं। अपक्रांतं सव्यात॥ राकः संकट इति॥ कुटे वर्षाविराज्योः॥ अच॥ यदा संबाधाख्यस्विराह
स्वार्थे संश्रोदश्चेति कटच्॥ सस्य म्यक् बाधते॥ बाधलोडने॥ लल्पदजश्चेति घञ्॥ संबाधे संकटे मंक इति
विश्वः ६ संकीर्णस्य॥ कल्पते॥ कलते वा॥ कलशब्दसंख्यानयो॥ सलीकलनीलच॥ गाहते॥ द विलोडने बकूलमन्य
श्रोश्रापीति स्रुच्॥ पृषोदरादि [illegible] ॥ हननं गहनं तहस्वयोः गरुकरे लिलेचाऽति विश्वहे मचंडे

अ०८ त०टी० संकीर्णमितेस्म ॥ कृविक्षेपे ॥ क्तः ॥ संकीर्णं विनिचितेस्यादशुद्धे निधेयवत् ॥ संकोचति ॥ कुलसंस्त्याने । इगुपधेतिकः ॥ आ
२९ कीर्यतेस्म ॥ कृविक्षेपे ॥ क्तः ॥ यत्तु । शक्तिधावो हलविरूपं कुलं ताजयादीति तु स्वामीति मुकुटेनोक्तं ॥ तच्चिंत्यं ॥ जतीति
स्वामिनाविरुद्धत्वात् ॥ त्रीणिनाताजानीयं संमिलितस्य ॥ यथासंकीर्णवर्गः ॥ केचित्कुलतानं । पूर्वपर्यं
बाहुः ॥ संकीर्णमपि पल्लीनामिति प्रयोगात् ॥ मुंडितेस्म ॥ मुडि खंडने क्तः ॥ परिवाप्यते ॥ मुंडनयोः त्रवपि
एपं तक्तः ॥ द्वे ॥ पथ्यं तेस्म ॥ ग्रंथि संदर्भे ग्रथितमिति पाठांतरं ॥ तत्र ग्रथि कौटिल्य इति धातुः ॥ ग्रंथितं गुंफते क्तः

संकीर्णे संकुलाकीर्णे मुंडितं परिवापितं ॥ ग्रथितं संदितं दृब्धं विसृतं विस्तृतं ततं ॥ ८५ ॥ अंतर्गतं विस्मृतं
स्यात्प्राप्तप्रणिहिते समे ॥

क्तांतेहिंसिते च त्रिलिंगकं ॥ संदीयतेस्म ॥ दो अवखंडने क्तः द्यतिस्यतीत्वं ॥ गुरुत्वं
थे एपं तः ॥ दृभ्यतेस्म ॥ दृभीग्रंथे क्तः ॥ त्रीणि ॥ विसरतिस्म सृगतौ गत्यर्थेति क्तः ॥ विस्तीर्यतेस्म ॥ स्तृञ् आच्छादने क्तः ॥ तन्यते २९
स्म ॥ तनु विस्तारे क्तः ॥ ततं व्यापे विस्तृते च त्रिलिंगकं ॥ त्रीण्येवारणादि बाधेस्यान्मुल्लिंगमूसदा ततौ त्रीणि ॥ ८५ ॥ अंतर्ग
तं गम्यतेस्म । गम्लृ गतौ क्तः ॥ अंतर्गतं विस्मृतेस्यान्मध्यप्राप्तेच वाच्यवदिति विश्वः ॥ विस्मर्यतेस्म ॥ स्मृ आध्याने क्तः
द्वे ॥ आप्यतेस्म ॥ आप्लृ व्याप्तौ क्तः प्राप्तं लब्धे समंजसे प्रणिधीयते ॥ दधाते र्हि द्वे स्थापितस्य ॥ ॥

वेह्यते स्म ॥ विह्व चलने क्तः ॥ वेल्लितं गमने त्क्षी वं कुटिले विधुनेत्रिषु ॥ प्रेङ्ख्यते स्म ॥ इङ्खि गतौ क्तः ॥ आधूयते स्म धू
वेधुनने ॥ धू ञ कंपने ॥ वा क्तः ॥ चल्यते स्म । चल कंपने क्तः ॥ आकंप्यते स्म ॥ कपि चलने ॥ धूयते स्म धुञ् कंपने ॥ क्तः धू
तं स्यक्ते विधूते चेति हेमः ॥ ७४ ॥ ९६ ॥ नुद्यते स्म ॥ णुद प्रेरणे क्तः ॥ उदवादेति वा नूत्तं ॥ अस्यते स्म असु क्षेपणे क्तः
अस्तः क्षिप्ते सपर्ष्टे मा त्रौ इति हेमः ॥ तिष्ठ्यते स्म ॥ ष्टिवु निरसने क्तः ॥ यस्यते नेट ॥ ष्ठ्यूतः ष्ठ्यूतं ष्ठ्यूतं ॥ आविध्यते स्म
व्यध ताडने क्तः ॥ आविद्धो वाच्यलिंगः स्यात्कुटिले च पराहते ॥ क्षिप्यते स्म ॥ निक्षिप्यते स्म ॥ दत्र ञ्या चरणे क्तः ॥

वेल्लितं प्रेङ्खितं आधूतं चलितं आकंपितं धुतं ॥ ९६ ॥ नुत्तनुन्नास्तनिष्ठ्यूताविद्धक्षिप्तेरिताः समाः परिक्षिप्तं तु
निवृतं मूषितं मुषितार्थकं ॥ ९७ ॥ प्रवृद्धप्रसृते न्यस्तनिसृष्टे गुणिताहते ॥

॥ क्षिप प्रेरणे क्तः ॥ ईर्यते स्म ॥ ई
र्यते स्म ॥ ईर गतौ ॥ कंपने च क्तः ॥ समः ॥ परितः ॥ क्षिप्यते स्म निक्षिप्यते स्म क्तः ॥ द्वे परिखादिना वेष्टितस्य ॥ मुष्यते स्म ॥ मुष स्ते
ये क्तः ॥ मुषितं हृतं खंडितं तयोरीरितिविश्व ॥ द्वे चोरितस्य ॥ ९७ ॥ प्रवृद्ध्यते स्म ॥ प्रसरति स्म ॥ द्वे घृ वर्द्धने स्फुरगतौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ द्वे प्र
सृतस्य ॥ अस्यते स्म ॥ स्वगाविसर्गे क्तिः ॥ द्वे त्यक्तस्य ॥ गुण्यते स्म ॥ गुण आमंत्रणे क्तः ॥ आहन्यते हन् क्तः ॥ द्वे गुणितस्य ॥

अ॰ल॰टी॰ निदिह्यतेस्म ॥ दिहउपचये ॥ उपचीयतेस्म ॥ चिञ्चयने ॥ क्तः ॥ भवेउपचितं दिग्धेसमृद्धे ठे वातलिंगकं ॥ ठेस्पृष्टिप्रसि
२९ तस्या ॥ गुह्यतेस्म ॥ गुहसंवरणे ॥ क्त ॥ गुवंरद्दसिगुह्येचनद्यो संवृत्ते त्रिधितिविश्व ॥ गुरौगपगोपनात्रौ क्त ॥ गुम
गुह्ये गुंवेत्रांतेइतिदेम ॥ ठे छतगोपनस्य ॥ गुह्यतेस्म ॥ गुडिवेधछने ॥ क्तः ॥ गुंतितमितिपावेरु गिवेष्टने ॥ क्तस्य
ने ॥ ऋपिर्वेष्टनार्थे ॥ अपविती पिच्चादेरे ॥ इष्ट्वोश्चाहेरवृत ॥ ठे एवंगालितइतिख्यातस्य ॥ ऋयतेस्म ॥ ऋगतौ ऋ

निदिग्धोपचितेगूढ देरगुंठकिनरुपिते ॥ ८९ ॥ ऋताक्षीरणंऋरणंघतेकारितमिह्वितेः ॥ ह ॥

गतंश्रीश्रविलीनयोरितिहैम ॥ श्रवदीर्यतेस्म ॥ लविलारणक्त ॥ ठे ------ भावस्य ॥ ऋयतेस्म ॥ गुरीउद्य
मने ॥ क्तः ॥ उद्यमतेस्म ॥ यमउपरमे ॥ क्तः ठे ॥ उन्नोलितस्य ॥ काचेध्रतं ॥ श्रातिपदिकाव्लवर्यइतिरि राम
चा ॥ क्तः ॥ ठे ॥ ईकेस्यापितस्य ॥ घ्रायतेस्म ॥ घ्रागंधोपादानेक्तः ॥ नुदनुदेतिवानत्वा ॥ घ्राणंतुघ्राणातद्वेरि २९
तिहैम ॥ ठे घ्रातस्यः ॥ ॥

दिह्यते स्म। दिह उपचये क्तः दिग्धो विषाक्तबाणे स्यात्पुंसि लिप्ते न्यलिंगकः॥ लिप्यते स्म। लिप उपदेहे लिप्तमुक्तिं चिकि
त्सयोः॥ विषाक्ते इति हेम॥ दिह्नी धाऽइति ख्यातस्य॥ समुदंच्यते स्म॥ अंचु गतौ॥ क्तः॥ उद्ध्रियते स्म॥ हृञ् करणे॥ धृञ्
धारणे। वा क्तः। उद्धृतं स्यात्त्रिषूक्ते स परिभुक्तोक्ते ते पिच॥ हृ कूमादेर्निष्काशित जलादेः॥ २८॥ वेष्ट्यते स्म वेष्ट वेष्ट
ने क्तः॥ वेष्टितं रुद्धे लीसके करणांतरे॥ वलसं यंति स्म॥ तारकादित्वादितच्॥ वलयते॥ वल्कते। तत्करोति। तिणि चूडा क्तः

प्राणघ्राते दिग्धलिप्ते समुदक्तोद्धृते समे॥ २९॥ वेष्टितं स्याद्वलयितं संवीतं रुद्धमावृतं॥ रुग्णं भुग्ने ध्मात नि
शित क्ष्णुत क्ष्णुत तरणतानि तेजिते॥ ३०॥

संवीयते स्म वेञ् संवरणे॥ क्तः॥ रुध्यते स्म॥ रुधिर आवरणे क्तः॥ आ
व्रियते स्म॥ वृञ् आवरणे क्तः॥ पंचनद्यादिवेष्टितस्य॥ रुज्यते स्म॥ रुजो भंगे क्तः॥ ओदितश्चेति नत्वं॥ भुज्यते स्म
॥ भुजो कौटिल्ये क्त॥ हे चक्रस्य निशायते स्म॥ शो तनूकरणे क्तः॥ शाछोरन्यतरस्यामिति वित्वं॥ क्ष्णु त यते स्म॥ क्ष्णु तेजने
क्तः॥ तेज्यते स्म॥ तिज निशाने तुरादिः॥ चत्वारि शाणादि तीक्ष्णीकृतस्य॥ ३०॥

अ.त.टी. ३० विनशनं विनाशः ॥ णावेघञ् ॥ फ तऊतं सुखमारंभोस्य ॥ विनाशोऽन्तमुखं ॥ पच्यतेस्म ॥ डुपचष् पाके क्तः पचोवः प
क्कं परिणते ॥ विनाशाभिमुखे इति हेम ॥ छिन्नं हेपीत ॥ क्षीऽन्नज्ञा यां ॥ क्तः ॥ नुदविदे तिवा नत्वं ॥ नज्ञात ज्ञा तास्यातारका
दिः त्वी ॥ गि ॥ क्षीत्यतेस्म ॥ वृञ् वरणे ॥ क्तः ॥ वृत्पतेस्म ॥ वृतु वर्तने क्तः ॥ वृत्तं वृत्ते दृढे मतेऽच रित्रे पव वृत्तं वृत्ते छंदः रव
नीताधानयां व्रतइतिहेमचंद्रः ॥ केचित्तु वा ॥ वृत्तु वर्त्तते ॥ इति पठति ॥ तन्मतेवावृत्यतेस्म ॥ क्तः ॥ त्री ॥ गि ॥ स्वयंव

स्याद्विनाशोऽनुपरवं पक्कं क्षीतो तुजा जितेव्रते ॥ वृत्ते तु वृत्तवावृत्तौ सं
योजितत्पादितः ॥ स्री ॥ आप्यं गम्यं समासाद्यं स्पन्नं रीणं स्नुतं ~~ ॥

राद्दे स्वीकृतस्य ॥ वरादेः संयोज्यतेस्म ॥ युजिर योगे ॥ रपंतः ॥ उपाधीयतेस्म ॥ दधातेर्हिः ॥ उपाहितो नलोत्पा
ते पुमानारोपिते त्रिषु ॥ हेमिनितस्य ॥ स्री ॥ आप्यते आप्लृ व्याप्तौ रयत गम्यते ॥ गम्लृ गतौ ॥ पोरदुपधादिति
यत ॥ समासद्यते ॥ षद विशरणगत्यवसादनेषु ॥ ऋ त्रिरणा संज्ञकस्य ॥ स्पंदतेस्म ॥ स्पंदि किंचिच्चलने ॥ रदाभ्यामिति नत्वं राम
री यतेस्म री ङ् स्रवणे क्तः ॥ स्वादय ओदित इति नत्वं ॥ स्नुयतेस्म ॥ स्नु गतौ क्तः ॥ स्नुयंतेस्म ॥ स्नु प्रस्रवणे क्तः ॥ स्नुत ३०

संगह्यतेस्म॥ ईरुदसंवर्णे क्तः॥ संकल्प्यतेस्म॥ कलसंख्याने॥ क्तः॥ ६॥ अंकांतरे रोंकीकृतस्यांकादेः॥ अवगीयते
स्म गैशब्दे॥ क्तः॥ प्रमोस्तीती त्वं॥ अवगीतंतुनिर्वादे उपगादि तयोरपीति विश्वः॥ स्यातागर्हे रणायस्य॥ ६॥ अभिहनिंद
स्य॥ ८०२॥ विचित्राविधायस्य॥ बहवोविधायस्य॥ चत्वारि अवरीयतेस्म॥ रीङ्स्रवणे॥ क्तः॥ धिगकारिक्तः पर्या
यांतरंदर्शयितुमुक्तस्मेवधि॥ नस्यावादः॥ यद्य॥ निर्भर्त्सितक्त॥ अत्रतुनिंदितमात्रे अवध्वस्यस्म॥ ध्वंसु

संगम६७८ः स्यात्संकलितोवगीतख्यातगर्हणः॥ ८०२॥ विविधःस्यात्बहुविधोनानारूपः पृथग्विधः
॥ अवरीणोधिक्कृतश्चाप्यपध्वस्तोवचूर्णितः॥ ८०३॥ अनायासकृतंफांटस्वनितंध्वनितंसमे॥

गतौ च क्तः॥ अपध्वस्त इत्यपिपाठः॥ अपध्वंपरित्यक्ते निंदितेप्यवचूर्णितेइति विश्वः॥ अवचूर्ण्यतेस्म॥ स
त्यापेतिरापंतात्क्तः यद्य॥ चूर्णप्रेरणे॥ चुरादिः॥ ६॥ ८०३॥ फराणते॥ फणगतौ॥ क्तः॥ स्वरवर्णांतेतिसाधुः॥ ६॥ अ
नायासेनकृतस्य॥ काष्ठवविशेषस्य॥ स्वन्यतेस्म॥ ध्वन्यतेस्म॥ स्वनध्वनशब्दे क्तः॥ ६॥ ६॥ ॥

अ॰टी॰ बध्यंते स्म॥ बंध बंधने। क्तः संदान्यते स्म। दाप् लवने। क्तः॥ मूयते स्म॥ मूङ् बंधने। क्तः॥ द्यतिस्यतीति त्वं। सीयते स्म। षिञ्
३१ बंधने क्तः॥ षट्॥ (४)॥ निश्चयेन पक्वं। क्वथ्यते स्म॥ क्वथ निष्पाके। ह्रि। श्रायते स्म॥ श्रा पाके। शृतं पाक इति साधुः॥ एकं॥
निर्वाति स्म। वा गतिगंधनयोः॥ गत्यर्थेति क्तः॥ निर्वाणोऽवात इति साधुः॥ ज्ञादिना निर्वाणो दग्धो तिमग्न इत्यर्थः॥
निर्वाणमस्तंगमने निर्वृत्तौ गतः मज्जने संगमेऽप्यपवर्गे चेति विश्वः॥ एकं। गतश्चासावनिलश्च। तस्मिन् तु॥ निर्वाते

बधे संदानितं मूतमुद्दितं संदितं सितं॥ (४)॥ निष्पक्वं क्वथितं पाके क्षीराज्यपयसां शृतं॥
निर्वाणो मुनिवह्न्यादौ निर्वातस्तु गतेऽनिले॥ (५)॥ पक्वं परिणते गूनं हन्ने मीढं तु मूत्रिते॥

क्वथ कपर्दया॥ एकं॥ (५)॥ परिणमति स्म। णमु प्रह्वत्वे। अकर्मत्वात्॥ ह्रि। परिणामं प्राप्तस्य॥ गूयते स्म। गु पुरीषोत्स
र्गे॥ ऊर्वो दीर्घश्चेति नत्वं॥ ल्वादिभ्यश्चेति तु कुटादि क्ति स्थितत्वा॥ नोदादिकत्वेनास्य त्वाभावात्॥ हद्यते स्म॥ हद पुरीषो राम
त्सर्गे क्तः॥ ह्रि। रुद निष्काशितपुरीषस्य। मिह्यते स्मा। मिह सेचने॥ क्तः॥ मूत्र्यते॥ मूत्र प्रस्रावे क्तः॥ ह्रि। उपस्थानिष्काशितमू ३१
त्रस्य॥ ॥

पुष्यते स्म ॥ पुष पुष्टौ क्तः ॥ औवादिकस्य दूलिट् ॥ दृमस्य ॥ पोषणं कृतं तस्य मन्दृघ्रते स्म । षड भर्षणे । क्तः सौ
वर्णोणेदवर्णे रोदवर्णस्य ॥ ह्रम्यते स्म । ह्रमु सदने क्तः अनुनासिकेति दीर्घः ॥ दृ । ऊढम्यते स्म ॥ दुवमउद्गिरणे
क्तिः ॥ ऊढम्यते ॥ गम्लृ गतौ ॥ क्तः ॥ दृ वमित्वाल्लक्तेस्यान्तादेः ॥ र्व्हिदृ ॥ दम्यते स्म ॥ दमु उपशमे ॥ णिजंतः क्तः वदान्तेति
साधुः ॥ दान्तस्तु रमितेपि स्यात् तपः क्लेशसहे पिच । पूतं रमनं यस्य रक्षभावेदस्तस्य ॥ मन्तुमुकुटेन णिजंतस्य

पुष्टे तु पु ४ षि तं सा ठे --- ह्रांतमुऊते ॥ र्व्हिदृ ॥ दांतस्तु दमिते शांतः शमिते प्रार्थिते ऽर्दितः ॥

नियातनमुक्तं ॥ तच्चिंत्यं वादांतेत्यत्र णेरिति अनुवर्त्तमानात् ॥ अणिजंतस्य विभाषेति नित्यनिषेधात् निपातं कृ
मा पि सिद्धत्वात् ॥ शम्यते स्म ॥ शमउ परामे ॥ शपंतः क्तिः ॥ शांतो नीरोगः निवृत्त इत्यर्थः ॥ केवलस्य निपातं वि
ना पि सिद्धत्वात् ॥ शाम्यते स्म ॥ शामृ सि लि षुसच्छिते ॥ अभ्यस्तं धारणे शांतं ॥ दृ । प्रार्थ्यते स्म ॥ अर्थयाञ्चा
यां क्तः ॥ अर्द्यते स्म ॥ अर्द गतौ याचने ॥ अर्दितमार्चिते पि स्यात् ठो तबाधो वर्हिसि ॰ तेहृ ॥

अ.त.टी. ज्ञप्यते स्म॥मारणादो ज्ञामिति॥एपं तः वादं सि॥तिसाधुः॥दि छुा यते स्म॥छुद अपवारणे॥वारां नेतिसाधुः॥छ त्रं रदः
३२ छाद्रि तयो रिति हैमः॥दि॥पूज्यते स्म॥पूज्य पूजायां क्तः॥अंच्यते स्म॥अंचु पूजायां अंचेः पूजायामितीट॥निचे पूजा
यामिति न लोपाभावः॥दि॥ष्ठ॥फुरी आप्यायने॥एप तः॥वारां तृतिसाधुः पूर्णः कृश्ने पूरिते चेति देमः॥दै क्लिरप
ते स्म॥क्लि रप विबाधने॥क्तः॥क्लिशः क्लिशः क्तानिष्ट्यो रिति विट्॥अवस्यति स्म॥अवसीयते स्म वा॥षो अंत

ज्ञ तास्तु ज्ञपिते छन्नः छादिते पूजिते चित॥ष्ठ॥पूर्णस्तु पूरिते क्लिष्ट
क्लिशिते वसिते सितः॥श्रष्ठ लुष्टो पिता दग्धेन ष्टत्व ष्टो तन्तू कृते॥ष्टि

कर्मणि॥क्तः॥घ्यतीतो त्वं॥सितस्थे स्तव वसिते वर्द्धे वरो सितातु र्शकराचि॥सिता इति देमः॥दि लुष्यते स्म वा॥लुु
शुलूषु लहे॥क्तः॥यस्येति नेट्॥उष्यते स्म॥उष दाहे॥क्तः॥ष्ठ षितं व्यधीते दग्धे इति देमः॥रद्यते स्म ददृभसि ३२
करणे॥क्तः॥चत्वारि॥तन्यते स्म त्वन्यते स्म॥लक्ष्यते स्म॥तन्तु त्व न्तु तनूकरणे क्तः॥अतनुस्तनुरकार्घियन्त्र क्तः॥णी
णि॥ष्ठि॥

वेध्यतेस्म।विध विधाने। राप्ंतः।छिद्यते छिद् भेदे। अर्दंतःक्तः। वा[illegible]।व्यध ताडने क्तः॥ वद्धंस्पाद्धे धित्ते द्विसिसद
सेवासिते त्रिक्षितिविम्ब:त्री।णि।विद्यतेस्म विद् विचारणे क्तः॥ नुदविदेतिवानत्वां यन्तु विभाषा गमदने नि विकल्पापस्य
विभाषेतीड भावइत्युक्तं मुकुटेन॥ तन्न।ध्न स्यानि हत्वा त्।वित्तं विचारितेल क्षेर तिविम्ब:।वित्तं क्लीवं धनेवाच्य
लिंगं ख्याते विचार्यतेस्म॥चरगतौ॥ राप्ंतः।क्तः।निष्क्रांता प्रभास्मात्।विगच्छतिस्म॥ गम्लृ गतौ गत्यर्थेति क्तः॥ विग

वेधितछिद्र तौ वेधे विन्नविन्तौ विचारिते॥ निःप्रभे विगतारोकौ विलीने विद्रुतद्रुतौ॥ (र्ध्यी)

तौ वीतनिष्प्रभा वितिरुढ्र।रोचनंरोकः॥ रुचदीप्तौपत्र।नरोकोस्य॥ त्री णि।विलीयतेस्म॥ लीङ् श्लेषणे॥ गत्य
र्थेति क्तेक्तः स्वादय ओदितद्रुतिनत्वं।विद्रवतिस्म॥द्रु गतौ गत्यर्थे क्तः॥ द्रुतं रसा घ्र विलीन मो रितिहेमः॥त्री णि
स्यत:प्रामद्र वी भावस्य॥(र्ध्यी) सिध्यतिस्म।सिसंराद्धौ निवर्त्ततेस्म॥ हृतुवर्त्तने॥ निष्पद्यतेस्म॥पद गतौ॥ग
त्यर्थेति क्तः।सिद्धे बाधादिके देवयोनौ निष्पन्न मुक्तमो:॥ ॥

नित्येप्रसिद्धे चेति हैमः ॥ त्रीणि ॥ दार्यते स्म ॥ दृ विदारणे ॥ दृपंतः क्तः ॥ भिद्यते स्म ॥ भिदिर विदारणे ॥ क्तः ॥ रदादिरपंतः
क्तः त्रीणि ॥ उप्यते स्म ॥ उपी तंतुसंताने ॥ क्तः ॥ सिव्यते स्म ॥ षिवु तंतुसंताने ॥ छ्वोरित्यूठ् ॥ उपनेस्म वेञ् तंतुसंताभे क्तः
यजुषि कुतंतुसंताने ॥ दीर्घादि ॥ छ्वोरित्यूठ् ॥ वनि लोपः स्यूतमिति मुकुटेनोक्तं तदसंबद्धं ॥ दीर्घादित्वस्य वाधात्
॥ वस्फ विवनि लोपासंभवाच्च ॥ स्यूतिः सीवनसंतत्योः स्त्रियां स्यूतः प्रसेवके मंतव्य तेस्म ॥ क्तः ॥ तंतुभिः संततं क

सिद्धे निर्वृत्त निष्पन्नौ दारिते भिन्न भेदितौ ॥ ऊतं स्यूतमुतं चेति त्रितयं तंतुसंतते ॥ १०० ॥ स्यादर्हि
ते नमस्यित नमसितमपचायितार्चितापचितं ॥ वरिवसिते वरिवस्यितमुपासितं चोपचरितं च ॥ १ ॥

र्द करणोति समासः ॥ त्रीणि ॥ १०० ॥ अर्ह्यते स्म ॥ अर्ह पूजायां ॥ क्तः ॥ नमस्कृतं ॥ नमोवरितिक्यच् ॥ क्तः कस्य विभाषे
ति यलोपः ॥ अपचाय्यते स्म ॥ चाय पूजानिशामनयोः ॥ क्तः ॥ अर्च्यते स्म ॥ अर्च पूजायां ॥ क्तः ॥ चापते इचिर भि
ति भावः षट् नमस्कृतस्य ॥ वरिवः कृतं ॥ नमोवरिवरिवश्चित्रङः इतिक्यच् ॥ क्तः कस्य विभाषा ॥ उपास्यते स्म ॥ आस उपवे
शने क्तः ॥ उपचर्यते स्म ॥ चरेः क्तः ॥ चत्वारि ॥ १०१ ॥ ॥

सं ताप्यते स्म। तप दाहे॥ चुरादिः। तप्यते स्म। तप संतापे क्तः॥ धूप्यते स्म धूप संतापे। आयादय इति वायः॥ क्तः। दूयते स्म॥
दुङ् परितापे॥ क्तः॥ ओर्वोदीर्घश्चेति नत्वं॥ राभ्यो कर्मकेभ्यः॥ कर्तरि क्तस्तेनान्ये वरुपाणी॥ पंच॥ हृष्यते स्म॥ हृष्यति
स्म॥ हृष हृष अलीके। हृष्य तुष्टौ। क्तः॥ हृषेर्लोमस्विति विकल्पितेट्कत्वात् यस्य। वभाषेति नेट् हृष्टो रोमांचितिश्चिच। जातहु
र्ष प्रतिहतेविस्मितेप्यभिधेयवत्॥ माद्यति स्म। मदी हर्षे क्तः॥ तृप्यति स्म तृप प्रीणने॥ क्तः। ह्लाद्यते स्म ह्लादी सुखे

संतापितस्तु तप्तो धूपित धूपायितौ चन्दनस्य॥ हृष्टे मत्तस्तृप्तः प्रह्लन्नः प्रमुदित प्रीतः॥ २॥ छिन्नं वा तं लूनं
कृत्तं दातं दितं छितं वृक्णं॥

क्तः। ह्लादो निष्ठायामिति ह्रस्वः प्रमोदते स्म॥ मुद हर्षे क्तः॥ प्रीयते स्म प्रीङ् प्रीणने
क्तः॥ षट्॥ २॥ ७॥ छिद्यते स्म॥ छिदिर् द्वैधीकरणे क्तः। छिन्नं कृते न्नलिंगस्याद्गुरुच्चामपि मी पिपिति॥ छाद्यते स्म॥ छो छेदने
क्तः॥ द्यतिस्यतिमास्थामित्तिकिति इत्वं वा॥ लूयते स्म॥ लूञ् छेदने॥ क्तः। ल्वादिभ्य श्चेति नत्वं॥ कृत्यते स्म॥ कृती छेदने॥ क्तः। दा
यते स्म॥ दाप् लवने क्तः। दीयते स्म॥ दो अवखंडने॥ क्तः॥ द्यतीति इत्वं॥ वृश्च्यते स्म॥ ओव्रश्चू छेदने क्तः॥ स्रस्यते स्म
स्यते ध्वस्यत भ्रस्यते स्म॥ स्रंसु ध्वंसु भ्रंसु अवस्रंसने क्तः॥ ॥

स्कंदतेस्म ॥ स्कंदिर् गत्यादौ ॥ क्तः ॥ पद्यतेस्म पद गतौ क्तः ॥ च्युयतेस्म ॥ च्युङ् गतौ ॥ गल्यते ॥ गल अदने क्तः ॥ गम्यो गत्यर्थाक
र्मक कर्त्तरि क्तः ॥ रातान्येव रूपाणि ॥ सस ॥ ३ ॥ लभ्यतेस्म ॥ डुलभष् प्राप्तौ क्तः आप्यतेस्म ॥ आप्लृ व्याप्तौ ॥ क्तः ॥ विद्यतेस्म ॥ विद्लृ ला
भे ॥ क्तः ॥ भाव्यतेस्म सौत्रो ण्यन्तो धातुर्दीर्घ ॥ तिवा णिजंतः क्तः ॥ आसाद्यतेस्म ॥ षद्लृ विशरण ॥ णिजंतः ॥ क्तः ॥ घट ॥ अन्वेष्यते
स्म ॥ मार्ग गतौ ॥ इषिरंपे तो वी ॥ क्तः ॥ गवेष्यतेस्म ॥ गवेष मार्गणे क्तः ॥ अन्विष्यतेस्म ॥ इषु इच्छायां क्तः ॥ मार्ग्यतेस्म ॥ मार्ग
अन्वेषणे क्तः मृग्यतेस्म मृग अन्वेषणे ॥ क्तः ॥ पंच ॥ ६ ॥ अद्यतेस्म ॥ अद गतौ ॥ अदेर्दीर्घश्चेति रक् ॥ आज्ञानित्यत्र

स्कन्नं सत्रं स्कन्नं पन्नं च्युतं गलितं ॥ ३ ॥ लब्धं प्राप्तं विन्नं भावितम् आसादितं च भूतं च ॥ अन्वेषितं
गवेषितम् अन्विष्टं मार्गितं मृगितं ॥ ६ ॥ आर्द्रं सार्द्रं क्लिन्नं तिमितं स्तिमितं समुन्नम् उत्तं च ॥

भेदे स्यात् क्लि
द्यां क्लिन्ने मिथे यवत् ॥ उपसर्गात् ॥ द्रातौ ऊ पूर्वपदस्य नेरक्तोरेफः ॥ आ उङ् पूर्वादर्दे आर्द्यतेस्फायितं चाकेरितरक्ते
आर्द्रं चेति सुकुटस्तुत्क्रम भावार्थ नम्रलकः ॥ सदाः स्वेन ॥ क्लिद्यतिस्म ॥ क्लिदू आर्द्रीभावे ॥ अकर्मत्वात् कर्त्तरि क्तः
तिम्यस्तिम्यतिस्म ॥ तिम स्तिम आर्द्रीभावे ॥ अकर्मत्वात् ॥ क्तः ॥ स्तिमितस्तरजे क्लिन्नइति ॥ रुद्र ॥ सिमुन्नतिस्म ॥ उंदी क्लेदनेऽकर्मत्वात् क्तः
दनेऽकर्मत्वात् क्तः ॥ तुर विदेति वा नुत्वं ॥ सप्त ॥ ॥

त्रायते स्म ॥ त्रैङ् पालने । क्तः ॥ तु दृविंदे तिवा नत्वं ॥ त्राणं जातेर क्षणे त्राय मारी बधावपि इति हैमः ॥ रक्षते स्म रक्ष पाल
ने क्तः ॥ अवते स्म ॥ अव रक्षणादौ क्तः ॥ गोप्यते स्म ॥ गुपू रक्षणे क्तः ॥ आयादय आर्द्धधातुके वा ॥ गुप्यते स्म । क्तः गुप्तं
गूढे त्राते इति हैमः षट् ॥ ५ ॥ अवगण्यते ॥ गण संख्याने क्तः । अवमन्यते स्म ॥ मन ज्ञाने । क्तः अवमान्यते स्म । मान पूज
मां ॥ क्तः । परिभूयते स्म ॥ पंच । त्यज्यते ॥ त्यज वयो हानौ ॥ क्तः हीयते स्म ॥ ओहाक् त्यागे क्तः घुमास्था तीर्त्वं । विधूय

त्रातं त्राणं रक्षितमवितं गोपायितं गुप्तं ॥ ५ ॥ अवगणितमवमतावज्ञानितं च परिभूतं ॥ त्यक्तं हीनं
विधुतं समुज्झितं धूतमुत्सृष्टं ॥ ६ ॥ उक्तं भाषितमुदितं जल्पितमाख्यातमभिहितं लपितं ॥ बु ॥

ते स्म ॥ धूञ् कंपने क्तः समुज्झ्यते स्म । उज्झ उत्सर्गे क्तः । धूयते स्म । धू विधूनने क्तः ॥ धूतौ कंपित भर्त्सितावि
ति हैमश्चंद्र ॥ उत्सृज्यते स्म ॥ सृज विसर्गे क्तः षट् ॥ ६ ॥ उच्यते स्म । वच परिभाषणे ॥ ब्रूञो वचि वा क्तः जल्प्यते
स्म ॥ जल्प व्यक्तायां वाचि क्तः ॥ आख्यायते स्म ॥ ख्या प्रकथने ॥ चक्षिङ् आदेशो वा । क्तः अभिधीयते स्म । द
धातेर्हिः ॥ लप्यते स्म लप व्यक्तायां वाचि ॥ क्तः ॥ सप्त ॥ ॥

अ॰त॰टी॰ ३५ बुध्यतेस्म ॥ बुध अवगमने क्तः ॥ मनवादिसेट् ॥ बुधुः पठिते बोधितेजिते इति हैमः ॥ मन्यते स्म ॥ मनु अवबोधने क्तः ॥
यस्य विभाषेत्यस्मान्नित्यत्वादिट् ॥ तदनित्यत्वेवक्ष्वती छेदने ॥ इतीतः करणे लिंगं ॥ अन्यथा सेसिचीति वेट्त्वान्नि
षेधः किं तेन ॥ यथा ॥ छमन्वैचित्रतव्वोदिंमनिबोधरेवः ॥ पवतिससेट् ॥ विद्यतेस्म ॥ विद ज्ञाने ॥ क्तः ॥ प्रतिपद्यते स्म पद गतौ
क्तः ॥ षो अंतकर्मणि ॥ क्तः ॥ घ्यतिस्म ॥ ती तीत्वं ॥ अवगम्यते ॥ गम्लृ गतौ ॥ क्तः ममग ॥७॥ ऊरीक्रियतेस्म ॥ सं

बुधं वृद्धं तमन्वितं विदितं प्रतिपन्नमवसितावसितावगतं ॥७॥ ऊरीकृतमुररीकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातं ॥ संगीर्णविदि
तं प्रतिपन्नमवसितावगतं ॥८॥ ईलितशस्तपनायितपणायित प्रणीतपणितपनितानि ॥

गीर्यतेस्म ॥ गृ निगरणे क्तः ॥ ऊर
रिक्रियतेस्म ॥ ऊनंगमंगमकारि ॥ आश्रूयतेस्म ॥ श्रु श्रवणे ॥ क्तः प्रतिज्ञायतेस्म ॥ संगीर्यतेस्म ॥ गृ निगरणे ॥ क्तः राम
विद्यतेस्म ॥ विद ज्ञाने ॥ क्तः ॥ संश्रूयतेस्म ॥ समधीयतेस्म ॥ दधातेर्हिः ॥ उपक्रियतेस्म ॥ एकादश ॥८॥ ईड्यतेस्म ॥ ईडु ३५
स्तुतौ ॥ क्तः ॥ डलयोरैक्याल्लः ॥ शस्यतेस्म ॥ शंसु स्तुतौ ॥ क्तः ॥ शस्तं हृतमे प्रशस्ते चेति हैमः ॥ प्रपणायतेस्म ॥ पण व्यवहारे स्तुतौ

ऽऽापो वायनाप्यतेस्म ॥ पनवच ॥ अपोवा ॥ प्रगतिस्म ॥ णु स्तुतौ ॥ णीयते स्म । ष्टराष्टे ॥ क्तः ॥ वर्ण्यते स्म । वर्णवर्ण क्रि
याविस्तार गुणवचनेषु क्तः ॥ अभिष्टुयतेस्म ॥ ष्टुञ् स्तु स्तुतौ क्तः स्तुतमर्थो येषां तानि ॥ द्वादश ॥ ल्पी ॥ भक्ष्यते स्म
। भक्ष अदने ॥ क्तः । चर्व्यतेस्म ॥ चर्व अदने । क्तः ॥ लिप्यते स्म ॥ लिप्तउपदेहे ॥ क्त ॥ कचितुल्लीव मितिपाठः ॥
तन्न सिह अदने धातु ॥ अत्यवसियतेस्म ॥ षोअंतकर्मणि । क्तः ॥ णी यतेस्म ॥ गतिगरणे ॥ क्तः । अवि विभाषे

ष्णपिणी र्णवर्णिनाभिष्टुते ऽन्नाति स्तुताश्मी नि ॥ ल्पी ॥ भक्षितचर्वितालिप्त अत्य
वसितं गलितं खादितं प्सातं ॥ अभ्यवहृतान्नजग्धंग्रस्तग्लस्ताशितं भुक्ते ॥ १० ॥

ति ॥ बालत्वं मितिस्वामी । तन्न ॥ श्रुकः कितीतिषेधप्रसंगात् ॥ मरणं गिलिं ॥ इह त्त्वादिभ्यः ॥ अवतिवाल
त्वं गिलिर्जितास्यातारकादिः ॥ खाद्यते ॥ खाद भक्षणे । प्सायतेस्म प्सा भक्षणे ॥ अभ्यवह्रियतेस्म ॥ अद्यते
स्म ॥ अदेर्न क्त इति नापकाज्जग्धिर्वा ॥ ग्रस्यतेस्म ॥ ग्रसु ग्लसु अदने । अश्यतेस्म ॥ अश भोजने ॥ भुज्य
ते स्म ॥ भुज पालनाभ्यवहारयोः ॥ चतुर्दश ॥ २० ॥ ॥

अ॰ टी॰ अतिशयेन क्षिप्रः॥ स्थूलदूरेतीष्टेति साधु॥ अतिशयेन क्षुद्रः॥ पूर्ववत्॥ अतिशयेन प्रियः॥ प्रियस्थिरेति साधु॥ अति
३६ शयेन स्थूलः॥ स्थूलदूरेती साधुः॥ अतिशयेन बहुलः॥ प्रियस्थिरेति साधु॥ पीवरेति पावस्त्वमुक्तस्थं लोभंगात्॥
पीवरेती नातपावे मुक्तः॥ क्षेपिष्ठानीदानां क्षिप्रादिभिर्यथासंख्यं पैइयं॥ एकैकं॥१११॥ अतिशयेन बाढः॥ अं
तिकबाढयोर्नेदसाधौ॥ अतिशयेन दीर्घः॥ प्रियस्थिरेति साधु॥ अतिशयेन स्थिरः॥ अतिशये

क्षेपिष्ठक्षोदिष्ठप्रेष्ठवरिष्ठस्थविष्ठबंहिष्ठाः॥ क्षिप्रक्षुद्राभीप्सितपृथुपीवरबहु
प्रकर्षार्थाः॥१११॥ साधिष्ठद्राघिष्ठस्फेष्ठगरिष्ठह्रसिष्ठवृंदिष्ठाः॥ बाढव्यायतब
हुगुरुवामनवृंदारकातिशये॥११२॥ ॥इति विशेष्यनिघ्नवर्गः॥ श्री

नगुरुः॥ पूर्ववत्। अतिशयेन ह्रस्वः॥ स्थूलेति साधु॥ अतिशयेन वृंदारकः॥ प्रियस्थिरेति साधुः॥ राम
साधिष्ठादिर्वाढादिभिर्यथासंख्यं बोध्यं॥ एकैकं॥११२॥ ॥ इति विशेष्यनिघ्नवर्गविवरणम्॥ १॥ ॥ ३६

संकीर्णार्थैः संकीर्णे लिंगे स्यात्। अत्रास्संकीर्णवर्गे प्रकृत्यर्थादिभिर्लिंगमुन्नेतव्यम्। यथा अपरस्य॥ अयं हि लिंगविशेषाभि धायि प्रत्ययस्याविधानात् प्रकृतिः। अस्य च परवल्लिंगमि॰ त्यतिदेशात् परशब्दवदेव लिंगं भवति। परशब्दस्य चात्र नमित्वात् त्रि लिंगत्वं। न च द्वंद्वे चेति निषेधः तस्य समुदायविषयत्वेनावयवविषयत्वाभावात्॥ ननु अयं हि विभक्तिप्रकृतिरिति मुकुटे नोक्तं। तत्र एवं सति सर्वत्र प्रकृत्यर्थे नैव लिंगनिर्णये प्रत्ययार्थे न लिंगनिर्णयाभिधानस्य वैयर्थ्यप्रसंगात्॥ प्रत्ययार्थेन यथा

प्रकृतिप्रत्ययार्थाद्यैः संकीर्णे लिंगमुन्नयेत्॥ कर्म क्रिया तत्सातत्ये गम्ये स्युरपरस्पराः॥ १॥

वांतिः स्त्रियां क्तिविधानात्। विधूननं नपुंसके ल्युटो विहितत्वात्। आद्यशब्देन रूपभेदादिग्रहः॥ रूपभेदेन कामोद कीबत्वादि साहचर्येन ठिबादेः पुंस्त्वादि। यद्वा भिन्नजातीयेन लिंगेन संसर्गोऽसतित्यत्र वर्गे वर्गांतरे च प्रकृत्यर्थादेर्लि गं ज्ञेयं। लिंगसंग्रहे वक्ष्यमाणमपि लिंगमुन्नेयत्वेनेहोक्तं। क्रियते। कृञो भावे कर्मणि च॥ मनिन शब्घत। रिङ्। त्रायलिङः श्य लिङ्न्त॥ अविच्छित्तौ॥ कर्म आप्ये क्रियायां च पुंनपुंसकयोर्मतमिति रुद्रः। क्रियायामाः तत्सातत्ये क्रियायाः। क्रियातनं च

अमरटी ॥

अ॰टी॰ ३७ चपरे चेति ॥ ६८ ॥ अपरस्पराः ॥ क्रियासातत्ये इति सुनिपातस्तेन क्रियासातत्यम् ॥ अपरस्परं गच्छंति ॥ निरंतरं कर्मसाततत्ये
पि सुधीभिः परस्परामिति भागुरिः ॥ क्रियावतां च सातत्ये तु लिंगत्रयं ॥ अपरस्पराः सार्थाः ॥ क्रिया अगच्छंति ॥ अपरस्प
राणि कुलानि ॥ एकं नैरंतर्ये ॥ क्रियावतः ॥ १ ॥ साकल्ये च ॥ आ संगात्स्युतौ चकारः वचे कर्तरि ल्युट् पारस्य अयनं पूर्वपदा
दिति णत्वं स्त्रीत्वलिंगमेवेत्येके परायणमिति वा पाठः ॥ परम यनं आश्रये तत् पराधीष्टे परायणा पदं विदुरिति शाश्वतः ॥ तो

साकल्यासंगवचने पारायणतुरायणे ॥ यदृच्छा स्वैरिता हेतुशून्या स्यादविलक्षणम् ॥ २ ॥

र्क्रि ॥ तुरत्वे रणे ॥ इगुपधेति कः ॥ तुरस्य अयनम् अकुत्वरणं ॥ तुरणं वा तूं तरण आसमंतादयमिति स्वामिमुकुटयावाह
तुः ॥ तत्र अंतर्विभक्त्या विभक्त्यापदं तत्वेतवो रूपं विधायाइति दीर्घप्रसंगात् ॥ एकं ॥ ऋच्छ न्तमः छा ॥ त छगत्या टे ॥ सुरी रा॰
घेव प्रत्ययः ॥ छछा विरीघरणामिति समासः ॥ स्वैने रितुं शीलमस्यां सुष्यजातावि ति णिनिः ॥ स्वैरिणो भावः ॥ तस्य भाव इति तल् ३७
॥ ६ स्वातंत्र्यस्य हेतन कारणेन शून्या अस्यां स्थितिः विगतं लक्षणमालोचनं यत्र विलक्षणं मतं स्थानं यद्ध लेति ॥ पोज
नमिति भागुरिः ॥ एकं ॥ २ ॥ ॥

त्॥ मनं मनं ॥ शमद मउपशमे ॥ शमादिभ्यो घिनुन् ॥ भाव इति घञ् ॥ नोदात्तोपदेशस्येति वृद्ध्यभावः ॥ स्त्रियां क्तिन् ॥ अनुनासिकेति दीर्घ
त्वाणि ॥ कामक्रोधलोभावतमस्तो ॥ दासनयोः ॥ दैप् शोधने ॥ भावे ल्युट् ॥ वर्त्तनं ॥ वृतु वरणे ॥ भावे क्तः ॥ कर्मणि वा कृतं
किंचिदपादानमिति पाठः ॥ द्वे प्रशस्तकर्मणः ॥ कामोस्त्यस्य ॥ अन्यत्रापीति यप् ॥ यद्वा ॥ काम्यते ॥ कमु का

शमथस्तु शमः शान्तिर्दान्तिस्तु दमथो दमः ॥ अवदानं कर्मवृत्तं का
म्यदानं प्रवारणं ॥३॥ वशक्रिया संवननं मूलकर्म तु कार्मणं ॥ ॥

न्तौ ॥ अंतेण्यत् ॥ काम्येनेच्छया काम्यस्य वरस्लीदस्य श्रद्धीदं [illegible] नं प्रव्रियते ॥ वृञ् वरणे ॥ चुरादिः ल्युट् ॥ प्रवीरणं महा
दानमिति त्रिकांडशेषः ॥ द्वे ॥ ३ ॥ वशस्य करणं ॥ कृञः शच् ॥ सपूर्वः वनु याचने इति वशीकरणार्थः ॥ ल्यु
ट् ॥ द्वे वशीकरणस्य ॥ औषध्यादिमूलेन यत्कर्म ॥ कर्मैव कार्मणं ॥ तद्युक्तात्कर्मणोऽण् ॥ द्वे कामणमिति ख्यातस्य ॥

अ॰ व्वनी॰ धूञ् कंपने चुरादिः ॥ धूञ् प्रीञोरिति नुक् ॥ धू विधूनने ॥ ल्युट् ॥ गाङ्कुटादिभ्य इति ङित्वात् गुणाभावः ॥ हे
३८९ पनस्य तद्धूप्रीणने प्रीञ् तर्पणे ॥ स्वार्थे णिच् ॥ पक्षान्तरे स्वरूपार्णादौ ॥ ल्युट् ॥ त्री॰ ॥ २ ॥ पर्यायितं पर्यायोतिक्रमे
णार्थः किं नु ॥ त्रैङ् पालने ॥ ल्युट् ॥ हस्ते न हस्तस्य वारणं ॥ क्वचिद् धारणमिति पाठः ॥ प्रदस्रेघतस्य ह स्तस्य ॥ धा
रणं रोव त्री॰ ॥ मारणयोद्यतनिवारणस्य ॥ पिकुतं तु संताने ॥ ल्युट् ॥ पृषोदरादित्वाद् दीर्घः ॥ छिवेर्विरीवोवा दीर्घ इतिवा

चिधू नर्न विधुवनं तर्पणं प्रीणनावनं ॥ ३ ॥ पर्यायितः स्यात्परित्राणं
हस्तधारणमित्यपि ॥ सेवनं सीवनं स्यूतिर्विदरः स्फुटनं भिदा ॥ ४ ॥

मी ॥ अन्येषामपीति तुमुकुट ॥ नत्व ॥ वचनाभावात् ॥ पूर्वपदत्वाभावाच्चेति किंनु ॥ छोरित्यूठ् ॥ से वस्तु सेव
नं स्यूमिति रितिपावस्तुनाम्न ॥ त्री॰ ॥ विदरणं ॥ दविदारणे ॥ कर्तरि पः ॥ यत्तु दृशदृ पद्धित्यपीति मुकुटे नोक्तं तन्न दद्भ राम
दरइति कस्वस्येव ग्रहणात् ॥ दविदारण इत्यस्य स्वयमुपन्यस्तत्वात् ॥ स्फुट विकसने कुटादिः ॥ ल्युट् ॥ भिदिर् विदारणे ३८
भिदादिघङ् ॥ त्री॰ ॥ ५ ॥

कुश आह्वाने॥ ल्युट्॥ षञ्ज संगे॥ घञ्॥ उपसर्गस्य घञीति दीर्घः॥ द्वे शापस्य॥ विद ज्ञाने॥ घञ्॥ विद वेदना ख्याननि वातेषु॥ चुरादिः॥ शापासः तिं क्तिच्॥ युच्॥ विद ज्ञाने॥ घटिवंदिविदिभ्यश्चेति युच्॥ ल्युट् चेति॥ ल्युटि क्लीबत्वं॥ द्वे अतुभवस्य॥ मूर्छा मोहसमुच्छ्राययोः॥ ल्युट्॥ अभिव्यापन॥ आप्लृ व्याप्तौ क्तिन्॥ नावादिभ्य इति क्तिन्॥ द्वे सर्वतोव्याप्तेः॥ याच्ञनं टु याचृ याञ्चायां॥ यजयाचेति नङ्॥ भिक्षाणां॥ भिक्षयान्नादौ गुरो श्लेत्यः॥ अथ याञ्चायां॥

आक्रोशनमभीषंगः संवेदो वेदना न ना॥ संमूर्छनमभिव्याप्तिर्याच्ञाभिशस्तिरर्दना॥ ६॥
वर्धनं छेदनेऽथ द्वे आनंदनसभाजने॥ आप्रच्छनमथाम्नायः संप्रदायः क्षये क्षिया॥ ७॥

चुरादिः॥ आसि ति युच्॥ अर्द गतौ याचने स्वार्थे ण्यंतः युच्॥ द्वे॥ वर्ध छेदन पूरणयोः॥ छिदिर द्वैधीकरणे॥ ल्युट्॥ वर्धनं छेदनेनेति द्वे॥ विति दंतपालावजमः॥ द्वे॥ टुनदि समृद्धौ॥ सभाज प्रीतिसेवनयोः॥ ल्युट्॥ आङ् प्रच्छ ज्ञीप्सायां॥ आद्य पूर्वक्षिाछेदनेच्छ॥ त्रि एषा लिंगं नकुशल प्रश्नादिना नंदनं नंदनस्य आमंत्रणं॥ म्ना अभ्यासे॥ घञ्॥ आत इति मक नंदनार्थः॥ ल्युट्॥ त्री एषा लिंगं॥ संप्रदानं॥ दाञ्॥ घञ्॥ युक्॥ द्वे गुरुपरंपरागतस्योपदेशस्य॥

अ॰ त॰टी॰
३५१

त्रायणं त्रित्तये ॥ रक्षू ॥ त्रिषु लिंगं सायां ॥ ― त्रिरात्रिस्योदूः ॥ ६ ॥ त्र पचयस्य ॥ ७ ॥ ग्रहणं ग्रहण पादाने ॥ ग्रह वृद्धित्य
य ॥ स्वार्थे रूपं तादे चूष त्वा ॥ ६ ॥ ग्रहणस्य ॥ वश कांतौ ॥ वे शिरणो रित्यच ॥ कमु कांतौ ॥ आयादयइति णिङ् भा
वे क्तिन् ॥ ६ ॥ इच्छाय ॥ रक्षणपालने ॥ यजयाचेति नङ् ॥ त्रैङ् पालने ॥ ल्युट् ॥ ६ ॥ रक्षणस्य ॥ रणराष्ट्रेव शिरणेरित्य
पू ॥ करणेन ॥ करणराष्ट्रे ॥ करणे विट् णाया मिति साधु ॥ ६ ॥ राष्ट्रकरणस्य ॥ व्यधनं ॥ व्यध ताडने व्यधजपो रित्युवे

ग्रहे ग्रहे वराः कांतौ रक्षणस्य णेरपाः करणे ॥ व्यधौ वेधे पचा पाके स्वोक्त तौ वरोद्दतौ ॥ ८ ॥

धनं ॥ विध विधाने ॥ घञ् ॥ ६ ॥ वेधनस्य ॥ पचनं ॥ डुपचष् पाके णित्वाद् दूः ॥ यज् ॥ ६ ॥ पचनस्य ॥ कानं कोक्ते राम
वृद्धित्यप क्तिन् ॥ तयोर्मिरिष्यते ॥ भावे उपसर्गस्य तस्यसंप्रसारणं च ॥ क्तिन् ॥ ६ ॥ आकानस्य ॥ चरणं ॥ वृञ् वर ३५१
णे ॥ ग्रह वृद्धित्यप ॥ क्तिन् ॥ तयोर्मि रिष्यते यस्तु देवेभ्यः सवरीमत ॥ ६ ॥ ८ ॥

श्रोऽवरांत दाहे॥ घञ्॥ श्रोपणं॥ श्रोऽवदाहे॥ घञ्॥ छि दालस्य॥ नयनं॥ णाय गतौ॥ घञ्॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्धिनयर्दि
नी ञ्र॥ रस्त्व॥ कचिदपवादविषयेस्तु स्वगौ भिनिवेशा तेरणी ञ्र प्रापणे॥ श्रेशि स्तुवशति घञ्॥ छिनी तेः॥ ज्यानं॥ ज्या
व योत्स्नगतौ॥ ग्लाज्याहाभ्यो निः॥ जरणं॥ ज्र पूवयो लगतौ॥ कल्वादिभ्यः क्तिनी ष्ठावत्॥ रदाभ्यामितिन त्वं॥ भ्रम
णं॥ भ्रु स्तुअनवस्थाने॥ घञ्॥ नोदा॰ त्तोपदेशस्य ति वृद्धध्यभावः॥ मित्वाद्ध्रस्वइति मुकुटस्तु चिंत्यः॥ शिभ्रस्य

श्रोषः श्रोषेनयोनायेज्यानि॥ जीर्णौ भ्रमोभ्रमौ॥ स्फातिर्वृद्धौ ... स्याता स्फुटिः स्तेनौस्तवस्तवे॥ ६७॥

अंत्रे॥ इक्कष्यादिभ्यः॥ छिभ्रमणस्य॥ स्फायनं॥ स्फायीवृद्धौ॥ क्तिन्॥ स्फातिवृद्धिः॥ प्रसारोनेति वो पालितः॥ व
र्द्धिनं वृधु वृद्धौ॥ क्तिन्॥ छिवृद्धे॥ श्रथनं॥ श्रथश्लथमाने भिदा घञ्॥ ख्यातं ख्या प्रकथने॥ चाच्छिङादेशेवा क्तिन्॥ छि
स्पर्शनं॥ स्पृशसंस्पर्शे॥ पचनं॥ पृचीसंपर्के क्तिन्॥ छिस्पर्शनस्य॥ स्तवनं॥ स्तुञ्प्रस्तवने॥ स्तुगतौ॥ स्तुदे
रप्॥ छि प्रश्रवणस्य॥ ६७॥ ॥

अ॰त॰टी॰ विधानं॥धाञ्।ल्पातश्चेत्यङ्।विधागजानेर्ष्ठौ च॥कचिदेधेतिपाठः॥गुरोश्चेत्यः॥समर्द्धनं॥ऋकृवृद्धौ॥क्तिन्॥

६० ऋद्धिर्धनसंपत्तौ॥स्फुरसंचलने चुरादिः ल्युट्॥ल्युडुपधापावे स्फुरणमिति॥स्वार्थेरायंतादयुच॥संज्ञापूर्वकत्वा

त्तगुणः॥ऋद्धिस्फुरणस्य।प्रमाणं॥डुमिञ्॥प्रवैंत्तेपरेगेक्ति न॥माङ् माने॥ल्यातश्चेत्यङ्॥ऋधप्रमादः ज्ञानस्य

ऋधासमृद्धौ स्फरणं स्फुरणं प्रमितौ प्रमा॥ प्रसूतिः प्रसवे श्च्योते प्राधारः क्लमथः क्लमे ॥१०॥

प्रसवनं॥षुङ् प्रसवे॥क्तिन्॥ऋदोरप्॥पूर्वे प्रेरणे वा॥ष्टु प्रसवनस्य॥प्रेरणस्य वा॥श्च्योतनं श्च्युतिर्क्षरणे॥घ

ञ्॥ क्षरणं॥ घृ क्षरणदीप्त्योः॥ उपसर्गस्येति दीर्घः॥ क्षरणस्य॥ क्लमनं क्लमु ग्लानौ॥ शमादिभ्यो थ राम

च्॥ घञि नोदात्तोपदेशस्येति वृद्धिर्न॥ मित्वाद्ध्रस्वत्वमिति मुकुटस्तु चिंत्यः॥ मितां ह्रस्वविधानात्॥ क्लमनः॥१० ६०

उत्कर्षणं ॥ कृष विलेखने घञ् ॥ अतिशयनं ॥ शीङ् स्वप्ने ल्युट् ॥ ५ ॥ संधानं ॥ घञ् ॥ उपसर्गे घोः किः ॥ श्लेषणं ॥ श्लिष आलिंगने । ५ संधानस्य ॥ विसयनं ॥ षिञ् बंधने ॥ एरच् ॥ परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुट्स्तुस्वञ्जाम् इति षः ॥ विसीयते विसिनोति वात्रे
ति मुकुटेनोक्तं ॥ तत्र भावप्रत्ययानामेव पूर्वपर्यायैर्दर्शितत्वात् तेनाधिकरणार्थत्वानौचित्यात् ॥ ल्युट् प्रसंगाच्च ॥ बंध्यं
ते च पुंसीति घइत्यस्यानुपयोगाच्च ष ॥ आङ् श्रिञ् सेवायाम् ॥ ४ आश्रय इति पाठे श्रिञ एरच् ॥ ५ ॥ क्षेपणं ॥ क्षिप प्रेर
णे

उत्कर्षोऽतिशयः संधिः श्लेषो विषय आश्रये ॥ क्षिपायां क्षेपणं गीर्णिर्गिरिरुद्गिरणमुद्यमे ॥ ११ ॥

णे ॥ भिदाद्यङ् ॥ ल्युट् ॥ ५ ॥ गिलनं ॥ गॄ निगरणे ॥ क्तिन् ॥ ऋल्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठावत् ॥ इकृकृषिभ्यः ॥ स्मा
ह चर्यात् स्त्रीत्वमिति मुकुटः ॥ क्विंत्यः ॥ स्त्रियामित्यधिकारात् ॥ ५ ॥ ऊर्ध्वं गमनस्य ॥ उद्यमने ॥ कृपादिः ॥ ल्युट् ॥
उद्यमनं ॥ यम उपरमे ॥ घञ् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद् वृद्ध्यभावः ॥ ५ ॥ भारादि उपयमनस्य ॥ ११ ॥

अ॰त्र॰टी॰ उन्नयनं। आवादे नियश्इतिघञ् ॥ क्वचिदपवादविषये ऽप्युपसर्गो भितिविशतत्स्यच ॥ हे उन्नयनस्य। श्रियणं। श्रिञ्
६१ सेवायां। श्रिणी भुवइतिघञ्। एरच् ॥ हे निगादनं। गद्व्यक्तायां वाचि। गतौ गदेस्मप् वा। घञ् हे गदनस्यमदनं ॥ मदेरुपे
त्यप् ॥ समेधमादयोरितिज्ञापकात् ॥ क्वचिदपवादेतिन्यायाद्घञ् ॥ हे। उद्वेजनं ॥ ओविजभयचलनयोः ॥ घ
ञ्। उद्भ्रमणं। भ्रमुअनवस्थाने ॥ घञ् ॥ नोदात्तोपेतिनवृद्धिः। हे उद्वेजनस्य ॥ ७१२ ॥ मृद क्षोदे। त्रुटपरिमलनं ॥

॥ उन्नाय उन्नये — पः श्रवरो जयनेजयः ॥ निगादो निगदे मादो मद उद्वेग उद्भ्रमौ ॥ १२ ॥
विमर्दनं परिमलोऽभ्युपपत्तिरनुग्रहः ॥ नियमस्तु निरोधः स्यादभियोगस्त्वभिग्रहः ॥ १३ ॥

मर्द्दनधारणं। घञ्। संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ हे कुंकुमादिमर्दनस्य ॥ अभ्युपपदनं। पदगतौ ॥ क्तिप्। विरोध
न ॥ रुधिरआवरणे घञ् + अनुग्रहणं। ग्रह उपादाने ॥ ग्रहवृदृत्यप् ॥ हे हितस्यपादनादितनिवारण
प्रवृत्तेः। नियमनं ग्रहणं अप्रेप् । + हे अभियोजनं ॥ युजिरयोगे ॥ घञ् ॥ अभिग्रहणं ॥ अप् ॥ अभिग्र राम
हे भियोगी चौरवइतिरुद्धे ॥ १३ ॥ ६१

मुष्टिर्वंधः संग्रहणं। समौ मुष्टाबितिस्त्रङ घञ् ॥ १ मुष्टिबंधनस्य। डिंबनं। डिबि नोदे घञ् डिंडः। विहाय्य सरणो ड
यनं विड्डवो डिंबकरणादिति पातइति मुकुटमुस्तु निर्मूलं ॥ भयध्वनौ युधकसेमि डि वानिहति विड्डवेड्डति रितसः॥
डमेतिवात्कस्यरणं नरात्ने बाकलकात ॥ घञ्र्थे कः॥ विड्डवनं। ड्डुड गतौ ॥ ऋदोरप्॥ त्री॥ णि घातु क लुं वनादे॥
अप्रव्यात्कन्डलस्येति स्वामी॥ बंधबंधने। ल्युट्। प्रसयर्तं षिञ्बंधने॥ क्तिन् चरणं। चरगतौ॥ अनेका + स्वरति
च राष्ट्रे पतस्मयो ॥ अच यज्ञाघरण। स्पष्टाबाधन स्पर्शनयोः॥ पदरुजेत्पत्र स्पष्टरातपतापेक + र्थत्वाद्वंध

मुष्टिबंधस्तु संग्राहो डिंबे डमरविड्डवौ॥ बंधनं प्रसितं चारः स्पर्शः स्निग्धोपतपतारि ॥१४॥

ते क्तित॥ घञ्॥ बंधाय सर्वबोध्यार इति रुद्रः॥ त्री॥ णि बंधनस्य॥ स्वामी तु चारस्थारं पतित्वान्स्वराद्दनौ चतुर्णां
पयनामाह। नरि घञ्॥ रेफहानपाठे तु स्प॥ शासते तवाधनयोरितिधातौ रव॥ स्पृशति॥ रारञ्च॥ अनुदात्तस्य
चेति अमागतः॥ उपतपति॥ तप संतापे॥ तञ्॥ याद्द॥ स्वारस्यर्शनयो नावेघञ्स्पष्टोपात आन्नापेकतायां ये
वकलमितितत्व॥ नावार्थप्रकरणातु रोधात॥ त्री॥ णि संतमस्य॥ संतापस्य॥ १८॥ ॥

अ·टी· निकृष्टीकरणं॥ मञोघञ् ॥विप्रकरणं घञ् ।द्वे अपकारस्य॥आकरणं ।घञ् ।इंगनं ॥ इं गिगतौ ।घञ् ।क्तः ।त्रीणि
६२ अभिप्रायानुरूपचेष्टाः परिणमनः॥ णमुप्रह्वत्वे ॥घञ् ॥ति करणं क्तिन् ॥क्त ञः त्रा चत्वारि अकृतेरन्यथाभावे
द्वयोः साम्यं क्लीत्वात्॥ १५॥ अपहरणं ।हञ्‌ हरणे घञ् ।अपचयनं ।एरच् ।द्वे अपहरणस्य ।समाहरणं घञ्
समुच्चयनं ।चिञ् चयने ।एरच् ॥द्वे राशीकरस्य ।प्रत्याहरणं ।घ॰ ञ ।उपादो जो ।ल्युट् ।द्वे स्वविषये भ्यः ॥ इंद्रिय

निकारो विप्रकारः स्यादाकारस्त्विंगइंगितं॥ परिणामो विकारे द्वे समे विकृतिविक्रिये॥ १
अपहारस्त्वपचयः समाहारः समुच्चयः॥ प्रत्याहार उपादानं विहारस्तु परिक्रमः॥ १६॥ अ
भिहारोभिग्रहणं निर्हारोभ्यवकर्षणं॥ अनुहारोनुकारः स्यादर्थस्यापगमे व्ययः॥ १७॥

रावर्त्तस्य विहरणं॥ घञ् ।परिक्रमणं क्रमु पादविक्षेपे॥ घञ् ॥नोदात्तोपदेशस्येति दीर्घत्वं ॥द्वे क्रीडार्थसंचर राम
णस्य॥ १८॥ अभिहरणं घञ् ॥अभिग्रहेल्युट् ॥द्वे आभिमुख्येन ग्रहणस्य॥ अभ्यकर्षेल्युट् ।शाल्लादेः मुक्ति ६२
निःसारणस्य द्वे अनुहरणं॥ घञ् ।द्वे सदृशाकरणस्य॥ व्ययनं व्ययवित्तसमुत्सर्गे ।इदंतः घञ् ।एरज्वा ।णके॥ २७॥ ॥

प्रवहणं॥ वह प्रापणे॥ घञ्॥ प्रवर्त्तते॥ ऋतुर्वर्त्तते॥ क्तिन्॥ द्वे अविच्छेदेन जलादिप्रवर्त्तनः॥ अकूछ्रेवजः॥ गोचरसंचरेति सा
धुः॥ प्रवहस्तु बहिर्यात्रा मातरिश्व प्रवहनं दयोरिति विश्वः॥ एकं॥ वियमनं॥ यमुपति विमुपम्बि। चेति॥ अच्॥ वा दस्तु उपसर्गेण
वा॥ पक्षे घञ्॥ षट् संयमनस्य॥ स्यात्याह॥ हिंसाकर्म मभिचरतिरति॥ श्याक पार्थिवादिः+॥ स्वामी तु द्वे विधयमनस्य
॥ द्वे उपरतिमात्र॥ द्वे संयमनस्य+ अभिचरणं॥ घञ्॥ द्वे मारणादिक्रियायाः॥ जागर्त्तेरकारो वा॥ द्वे पक्षे यक्॥ जागर्या वि

प्रवाहस्तु प्रवृत्तिः स्यात्प्रवहो गमनं बहिः॥ वियामो वियमो यामो यमः संयामसंयमौ॥ ॥१८॥ ॥
हिंसाकर्माभिचारः स्याज्जागर्या जागरा द्वयोः॥ विघ्नोऽन्तरायः प्रत्यूहः स्यादुपघ्नोऽन्तिकाश्रय॥ ॥१९॥ ॥

निगुणः॥ नावे घञ् पुंसि॥ द्वे जागरणस्य॥ विहननं॥ घञर्थे कः॥ अन्तर्मध्ये अन्तरस्य व्यवधानस्य वा अयनं॥ अय गतौ॥ ए
रच्॥ घञ् वा॥ प्रत्यूहनं॥ घञ्॥ त्रीणि उपहन्यते॥ उपहननं वा॥ उपघ्न आश्रय इति यति साधुः॥ अन्तिकं आयते आश्र
यणं वा॥ एरच्॥ द्वे संनिहिताश्रयणस्य आश्रयणस्य वा॥ १९॥

अ॰ टी॰ ६३ निर्वेशनं ॥ विशतेर्घञ् ॥ उपभोजनं ॥ भुज पालनाभ्यवहारयोः ॥ ६ ॥ समंतात्सर्पणं ॥ सृप्लृ गतौ ॥ घञ् ॥ परिकर
णं ॥ कृञः श च ॥ रिङ् शयग्लिङ्क्षु ॥ ६ ॥ परिजनादिनां वेष्टनस्य ॥ विगताधूः कार्यभारः ॥ ऋक्पूरित्यप् ॥ विश्लेष
णं ॥ श्लिषं आलिंगने ॥ घञ् ॥ वैकल्येपि च विश्लेषे विधुरं विकले त्रिषु इति त्रिकांडशेषः ॥ ६ ॥ विश्लेषस्य ॥
अभिप्रयणं ॥ प्रीञ् तर्पणे ॥ घञ् ॥ छंदनं ॥ छदि संवरणे ॥ घञ् ॥ आशायनं ॥ शीङ् एरच् ॥ त्रीणि ॥ २० ॥ संक्षि

निर्वेश उपभोगः स्यात् परिसर्पः परिक्रिया ॥ विधुरं तु प्रविश्लेषोऽभिप्रायश्छंद आशयः ॥ २० ॥
संक्षेपणं समसनं पर्यवस्था विरोधनं ॥ परिसर्या परीसारः स्यादास्या त्वासना स्थितिः ॥ २१ ॥ ॥

पेर्ल्युट् ॥ असु क्षेपणे ॥ ल्युट ॥ ६ संक्षेपस्य ॥ पर्यवस्थानं ॥ आतश्चोपसर्गे ॥ रुधिर आवरणे ॥ ल्युट् ॥ ६ विरोधस्य ॥ परि राम ६२
सरणं ॥ सृ गतौ ॥ परिचर्या परिसर्येति साधुः ॥ घञ् ॥ उपसर्गस्य घञीति दीर्घः ६ सर्वतो यमनस्य ॥ आसनं ॥ आ
स उपवेशने ॥ ण्यत् ॥ रापोपा मेति स्त्रुच ॥ स्थानं ॥ ष्ठा गतिनिवृत्तौ ॥ स्थागेति ॥ क्तिन् ॥ आरापासनस्य ॥ २१ ॥ ॥

विस्तरणं ॥ स्तृञ् आच्छादने ॥ प्रथने वावशब्दे इति घञ् । विग्रहः ग्रह उपादाने इत्यप् ॥ व्यसनं ॥ असु क्षेपणे घञ् ॥ त्री ॥ ३ ॥ स व्यास ॥ ऋदोरप् ॥ एकं ॥ मृद क्षोदे ल्युट् । वह प्रापणे ॥ स्वार्थे णिच् ततो ल्युट् ॥ वाहनमाहितादिति निपातनाद्दीर्घ इत्येके ॥ ३ ॥ पादमर्दनादेः ॥ णश अदर्शने घञ् । दर्शनस्याभावः ॥ ३ ॥ तिरोधानस्य ॥ २२ ॥ संस्तवनं ॥ ष्टुञ् स्तुतौ ॥ ऋदोरप् ॥ समनं तात्परिचयनं ॥ चिञ् चयने ॥ एरच् ॥ ३ ॥ प्रसरणं ॥ सृ गतौ ॥ बाहुलकादप् ॥ सृप्लृ गतौ ल्युट् ॥ ३ ॥ व्रणादि विसरणस्य

विस्तारो विग्रहो व्यासः स च शब्दस्य विस्तरः ॥ संवाहनं मर्दनं स्याद्विनाशः स्याददर्शनं ॥ २२ ॥
संस्तवः स्यात्परिचयः प्रसरस्तु विसर्पणं ॥ नीवाकस्तु प्रयामः स्यात्संनिधिः सन्निकर्षणं ॥ २३ ॥
लवोभिलावो लवने निष्पावः पवने पवः ॥

निवचनं । वचू भाषणे घञ् ॥ उपसर्गस्येति दीर्घः ॥ प्रयमणं । यमेर्घञ् ॥ ३ ॥ धान्यसंचयस्य ॥ क्रयादरस्य वा सन्निधानं ॥ धाञ् ॥ उपसर्गे घोः किः ॥ कृषेर्ल्युट् ॥ ३ ॥ सन्निधानस्य ॥ २३ ॥ लवनं ॥ लूञ् छेदने ॥ ऋदोरप् ॥ निरभ्योः पूल्वोरिति घञ् ॥ ल्युट् ॥ त्री ॥ ३ ॥ छेदनस्य ॥ निष्पवनं घञ् ल्युट् ॥ अप् त्री ॥ ३ ॥ धन्यादिना बहुलीकरणस्य ॥ अस्त्र पवने ॥ पूङ् अस्तुतौ ॥ ऋदोरस्तु च इति घञ् ॥ अप् ॥ पसंसरणं सृ गतौ ॥ बाहुलकादप् ॥ ३ ॥ प्रसंगस्य ॥

अ॰व्य॰टी॰ त्रसनं॥ त्रसी उद्वेगे। अप्सरत्। तसर इति पाठे॥ तत्र ष्टा॰ षि स्मांकारत॥ सूत्रस्य वेष्टनं॥ हे सूत्रवेष्टनक्रियायाः॥ २४॥
४४ प्रजनं॥ जनी प्रादुर्भावे। घञ्। जनिवध्योरिति न वृद्धिः॥ उपसरणं॥ संगतौ॥ प्रजने सर्वे स्त्रियः। प्रथमगर्भग्रहणस्य
हे। प्रश्रयणं॥ प्रणयनं। श्रिञ्। णीञ्। रारन्। प्रसर इति पाठे। सरति बाहुलकादप्॥ प्रसरः प्रणयो वेगे॥ हे प्रात्य
प्रार्थनस्य॥ धियः शक्तिः सामर्थ्यं॥ शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा॥ ऊहापोहोऽर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगु

प्रस्तावः स्यादवसरस्त्रसरः सरः सूत्रवेष्टनं॥ २४॥ प्रजनः स्यादुपसरः प्रश्रयप्रणयौ समौ॥ धीश
क्तिर्निष्क्रमोऽस्त्री तु संक्रामो दुर्गसंचरः॥ २५॥ प्रत्युत्क्रमः प्रयोगार्थः प्रक्रमः स्यादुपक्रमः॥

णाः॥ निष्क्रमणं क्रतु पादविक्षेपे॥ घञ्॥ नोदात्तोपदेशेति॥ वृद्धिर्न। निर्गमे ख्यातो बुद्धिसंपदि निष्क्रम इति रुद्रः॥ हे संक्रमणं राम
घञ्। नोदात्तोपदेशस्येत्यत्र वृद्धिः॥ संचरणं॥ चरणतौ॥ पुंसि तिघः॥ घञि तु संचारः॥ दुर्गस्य संचारो निर्गमो भ्रमो बुपय इति रत्नकोशः॥ हे दु ४४
र्गदेशप्रदेशक्रियायाः॥ २५॥ प्रत्युत्क्रमणं॥ घञ्॥ प्रमाजनं॥ मृजिरयोगे घञ्। प्रयोगार्थस्य। प्रकृतार्थ इति पाठा
वे॥ प्रकृष्टं प्रसूत्वमयोस्य॥ प्रत्युत्क्रमः प्रस्तुतार्थ इति भागुरिः॥ हे करिमारंभे प्रथमप्रयोगस्य॥ ॥

प्रक्रमणं उपक्रमणं ॥ घञ् ॥ अभ्यादानं ॥ उद्घातनं ॥ हन्तेस्तोयस्य लोपः ॥ आरंभणं रभस्य ॥ घञ् धिजभोरखौ तिनुम् ॥ चंचारं भस्य ॥ संभ्रमणं ॥ भ्रमु अनवस्थाने ॥ घञ् ॥ नोदात्तोपदेशस्येति नवृद्धिः ॥ त्वरणं ञित्वरा संभ्रमे ॥ घटादयः षित इति भित्वा ॥ इति टाप् ॥ आवेगस्तु त्वरा ॥ त्वरितिवाचस्पतिः ॥ ५ ॥ २६ ॥ प्रतिबंधनं ॥ बंधबंधने ॥ क्व ॥ प्रतिष्टंभनं ष्टंभु रोधे घञ् ॥ विष्कंभः प्रतिबंधो विनियोगइति वोपालितः ॥ ५ रोधस्य ॥ अवनमनं ॥ णीञ् ॥ अवेदेनियइति घञ् ॥ प

स्यादभ्यादानमुद्घात आरंभः संभ्रमस्त्वरा ॥ २६ ॥ प्रतिबंधः प्रतिष्टंभो वनायस्तु निपातनं ॥ उप
लंभस्त्वनुभवः समालंभो विलेपनं ॥ २७ ॥ विप्रलंभो विप्रयोगो विलंभस्त्वतिसर्जनं ॥

वेः स्वार्थे ण्यंतात् ल्युट् ॥ निपातनमिति पावे पतनिकारोपस्कारयो धान्तुः ॥ ५ अधोनयनस्य ॥ उपलंभनं डुलभष् प्राप्तौ घञ् ॥ उपसर्गात् खल्घञोरिति नुम् ॥ अनुभवनं ॥ सेरघ ॥ ५ समालंभनं घञ् ॥ लिम्पदेहे ॥ ल्युट् ॥ ५ कुंकुमादिना विलेपनस्य ॥ २७ ॥ विप्रलंभः ॥ लभेर्घञ् ॥ वियोजनं युजिर घञ् ॥ ५ रागिणो वियोजनस्य विलंभः ॥ लघञ् ॥ सृज्जविसर्गे ल्युट् ॥ ५ दानस्य विश्रवणं ॥ वो स्रु श्रवइति घञ् ॥ प्रविश्राणनं किन ॥ ५ अपि प्रसिद्धः ॥ ॥

अ॰टी॰ ८५

क्षवेक्षणं ॥ ईक्ष दर्शने ॥ गुरोश्च हलः इत्यप् ॥ प्रतिजागरणं ॥ घञ् ॥ जाग्रो ॥ जायोऽरीतिगुणः ॥ द्वे अवेक्षणस्य ॥ २८ ॥
निपवनं ॥ तपच्च्का यांवाचि ॥ णो गद नदेत्यच्चोपदेदो ॥ घञ् ॥ त्रीणि पवनस्य ॥ तमेनं ॥ तिम ष्टिम आर्द्रीभावे ॥ घञ् ॥ उंदी
क्लेदने ॥ ल्युट् ॥ त्रीण्यार्द्रीभावस्य ॥ आदानं ॥ डुदाञ् दाने ॥ भावे क्त ॥ स्वादय ओदित इति नत्वं ॥ आदीतस्य वा दनं घ
ञर्थे क इति ॥ बाहुलकाद्धतेः क ॥ आश्रवणं स्तु गतौ ॥ ऋदोरप् ॥ क्लेशानं क्लिशू विबाधने ॥ घञ् ॥ त्रीणि क्लेश
स्य ॥ मेलनं ॥ मिल संश्लेषे ॥ घञ् स्वार्थे कः ॥ संजनं ॥ षंज संगे घञ् ॥ संगमनं ॥ गम्लृ गतौ इत्यप् ॥ तामेलः संगमो नावे

विश्रुवस्तु परिख्यातिरवेक्षा प्रतिजागरं ॥ २८ ॥ निपाव नि पतो पाके स्तेमस्तेमो समुदने ॥ आदी
तवास्तवो क्लेशे मेलके संगमो ॥ २९ ॥ संवीक्षणं विचयनं मार्गणं मृगणा मृगः ॥ परिरंभः परिष्वंग
संश्लेष उपगूहनं ॥ ३० ॥

त्स मरमाला ॥ त्रीणि संगमस्य ॥ २९ ॥ सम्यक् विविधं ईक्षणं ॥ ईक्ष दर्शने ॥ ल्यु
ट् ॥ चिञ् चयने ॥ ल्युट् ॥ मार्ग अन्वेषणे ॥ ल्युट् ॥ मृग अन्वेषणे ॥ अदंतः ॥ राणासेतिमुच् ॥ घञ् ॥ पंचान्वेषणस्य ॥ राम ८५
परिरंभणं ॥ रभ राभस्ये ॥ घञ् ॥ रभेरशब्लिटोरिति नुम् ॥ परिष्वंजनं ॥ षंज परिष्वंगे ॥ घञ् ॥ परिनिविभ्य इति
षः ॥ संश्लेषणं ॥ श्लिष आलिंगने ॥ घञ् ॥ गुह संवरणे ॥ ल्युट् ॥ चत्वार्यालिंगनस्य ॥ ३० ॥ ॥

वर्णशब्दस्यत्यापेतिणिच् । ल्युट् । ध्यैचिंतायां ॥ द शिरप्रेक्षणे ॥ लोकदर्शने । दृक्षदर्शने । ल्युट् । पंच स्याख्यकथने । चक्षि
ङादेशो वा ॥ क्षणसुक्षेपणे । ल्युट् । प्रत्यादेशनं ॥ दिशा अतिसर्जने । घञ् । निराकरणं । कृञ् क्तिन् चत्वारि निराकरणस्य ॥
३१ ॥ उपशयनं । विशयनं । ल्युः यमोः शेते । पर्यायैकृतिघञ् । पर्यायेण शयनं पर्यायशयनमथो पयायोस्मो ॥ है ॥ रूति ॥
सोत्रः ॥ ईर्ष्यडभावे ल्युट् । ईर्ष्यड् । पक्षे । क्षप्रत्ययात् रूणीङ् कंडूादितयक् ॥ क्षप्रत्ययात् ॥ रूणीङ् कंडूादितयक्

निर्वर्णनं तु तु निध्यानं दर्शनालोकनेक्षणं ॥ प्रत्याख्यानं निरसनं प्रत्यादेशो निराकृतिः ॥ ३१ ॥ उपशा
यो विशायः पर्यायशयनार्थकौ ॥ अर्त्तनं च ऋतीयाच हृणीयाच घृणार्थके ॥ ३२ ॥ स्याद्व्यत्यासो विप
र्यासो व्यत्ययश्च विपर्यये । पर्यायो तिक्रमस्तस्मिन्नतियत उपात्ययः ॥ ३३ ॥ प्रेषणं यत्समाहूय तत्रस्यात्प्रतिशा
सनं ॥

क्षप्रत्ययात् । मोलेवी ज्यात् घृणाचि रूणी याघृणे तिवाचस्पतिः ॥ चत्वारि जुगुप्सनस्य ॥ ३२ ॥ व्यत्यसनं । व्यस्यंदेरोधे
ञ् । विपर्यसनं घञ् । व्यत्ययनं । इणए । एरच् । विपर्ययनं ॥ एरच् ॥ चत्वारिव्यतिक्रमस्य ॥ पर्ययणं ॥ इणएरच् ॥ अतिक्र
मणं । घञ् ॥ अतिपतनं । पत्लृ गतौ ॥ घञ् ॥ उपात्ययनं ॥ इणए । एरच् ॥ चत्वारि अतिक्रमस्य ॥ ३३ ॥ शास अनुशिष्टौ । ल्युट्
प्राकं प्रत्यादि प्रेषणस्य ॥ संमेत्यध्रु वं त्पन्ने । ध्रुञ् स्तुतौ । यज्ञेसमिद्धु व इतिपञ् ॥ एकं ॥ ॥

अ॰ टी॰ यतेस्मा नकद्विजावस्थानमृमे ॥३४॥ कर्ईदिन्यतेस्मिन् ॥ ऊर्द्ध्वं नीत्वाधानमितिसाधु ॥ एकंस्तंबोदन्यतेयेन ॥ स्तंबे क
९६ चेतिकापीघनादेशास्त्र ॥ द्वित्वणादिषुगुच्छो न्कूलनसाधुतस्य ॥ नीवारादि ~ ग्रदणार्थ कितवं शापात्रस्मेत्यन्ये ॥३५॥
स्त्राविध्यतेयेन ॥ व्यधताडने ॥ घञर्थेकः ॥ एकं स्रमरणं ॥ निकरणं ॥ वमाड्मितिरव्यातस्यनि यतंहन्यते ॥ निघो निमितिसा
धुः ॥ एकंतुल्यारोहणपरिणाहवृक्षादेः ॥ उत्करणं ॥ निकरणं ॥ क्वचिद्धैप ॥ न्नुपधान्येऽइतिघञ् ॥ द्वे धान्यानामूर्ध्वे

संसंस्तुवः कत्तुष्टुयास्तुतिभूमिः ॥ द्विजन्मानां ॥ ३४ ॥ निधायतस्तेनि पत्रकाष्ठे काष्टंस्तउडुनः ॥ स्तंबघ्नस्तुस्तंबघन
स्तंबबोयेननिहन्यते ॥ ३५ ॥ अविधो विध्यतेयेनतव विघकस्सर्मेतिघः ॥ उत्कारस्थ्वविरकारस्थ्वेद्वे धान्योत्क्षेपणार्थः
कौ ॥ ३६ ॥ नि ॥ रोऊारवि द्रावोद्रा हम्स्तुगरणादिषु ॥ स्थास्त्पवरति विरतयः उपरामेधास्त्रियांतु निष्टव ॥ ॥

परणस्य ॥ ३६ ॥ निगरणो ॥ ऽनिगरणो ॥ उन्मोग्रइतिघञ् ॥ उऊरणं ॥ गृग्राहे ॥ घञ् विस्रवणं ॥ टुच्छुराहे वौस्रश्चवइतिप् राम
ऊरउ ऽ ऊडउपादाने ॥ उदियह इतिघञ् ॥ स्थादिनाउऊरणं ॥ विस्रवणं ॥ उच्छ्रदणं ॥ कमेणौ कैकं ॥ स्थायेयंस्थारमणं ९६
रम्रक्रीडायां ॥ क्तिन् ॥ इवमवविभ्यां ॥ उपरमरणंघञ् ॥ चलास्थिपरमणस्य ॥ द्विकविस्रने ॥ घञ् ॥ ॥

ग्रहनिष्ठीव्यतिइति विग्रहव्यपचाद्यजिंस्तु रत्नं ॥ मुकुटेन ॥ तन्न ॥ बिल्वुत्यादिभिरेकत्वसंभवात् ॥ ३४ ॥ किंच ज्युद ॥ विवि
सिव्योत्युटिदीर्घो वेतिस्वामी ॥ पृषोदरादित्वादितिमुकुटः ॥ चत्वारि मुखेन श्लेष्मातिस्मतस्य ॥ जु: सौत्रो: वेगेज्यु
टू ॥ क्विन् ॥ जुनिष्ठूतिइतिसाधु: ॥ द्वे वेगस्य ॥ ष्ठीवतकर्मणि क्विन् ॥ ऊ निसातिनिपातः ॥ ज्युट्ढ ॥ द्वे समापनस्य ज्व
रणं ॥ ज्वररोगे ॥ घञ् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्वृध्द्यभावः ॥ क्वित ॥ ज्वरणस्य ॥ उदजनं ॥ अजगतौ ॥ सम्मुदस्जः पश्च ष्ठि

निष्ठु निर्निवेष्टवन निष्ठीवनमित्यभिन्नाति ॥ ३७ ॥ जवनेजूतिः सातिस्त्ववसानेस्यादथ
ज्वरोज्जूर्त्तिः ॥ उदतस्तुपस्थ प्रेरणमकरणि रित्यादयः स्ताये ॥ ३८ ॥ गोत्रांते भ्यक्तस्य
वृंदमित्योपरावकादिकं ॥ आमूरिकं सांकुलिकं मेवमापमचेतसां ॥ ३९ ॥

लप ॥ अदः हजयोरितिपस्तुत्वसाठीभावेन ॥ पश्चनां प्रेरणमरणं ॥ द्वे अकरणं आक्रोशेन ॥ ज्यति ॥ आदितान्स
जनिअवस्नाद ॥ आक्रोशेवन्योर्न्न हरति ॥ पृज्ञ निस्नाद: एकमाओक्तो शनस्य ॥ ३८ ॥ अपत्यप्रत्ययांतेभ्यः ॥ तस्य
समूहइत्यर्थे ॥ औपगवानां समूहः औपगवकं ॥ आदिनागार्गिकंराजक ॥ अचेतसां वृंदं ॥ अपूपानां
समूहः ॥ शष्कुलीनां समूहः ॥ अचित्तहस्तिधेनोष्टक ॥ आदिसांशुकुलिकं ॥ ३९ ॥

अ॰ टी॰ माणवानां समूहः ॥ ब्राह्मणमाणवेतियत् ॥ सहायानां समूहः ॥ अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ॥ इत्यादि गजसहायाभ्या
६७ मिति तल् ॥ हलानां समूहः ॥ पाशादिभ्यो यः ॥ ब्राह्मणानां वाडवानां समूहः ॥ ब्राह्मणेतियत् पर्शूनां समूहः
॥ पर्श्वाः स्मिसूरं मिति चेति पदत्वाभाव ॥ पृष्ठानां समूहः ॥ पृष्ठाद्यत् ॥ यज्ञविषयेऽदः स्मरंति ॥ खलानां समूहः

माणवानां तु माणव्यं सहायानां सहायता ॥ हल्या हलानां ब्राह्मण्यवाड
व्ये तु द्विजन्मनां ॥४०॥ द्वे पर्शुकानां पृष्ठानां पार्श्वं पृष्ठ्यमनुक्रमात् खलानां ख
लिनी खल्याप्यथ मानुष्यकं नृणां ॥४१॥ ग्रामताजनताधूम्यापाशापाशागल्यापृथक्क्र

॥ इति त्रकद्यघस्येतिनिः ॥ खलगोरथादितियः ॥ मनुष्याणां समूहः ॥ गोत्रोक्षोष्ट्रेतिवुञ् ॥ अकत्वाके राजन्ये ॥ तिय राम
लोपेन ॥४१॥ ग्रामाणां समूहः ॥ जातानां समूहः ॥ ग्रामजेतितल् ॥ धूमानां पाशानां गलानां च समूहः ॥ ६७
पाशादिभ्यो यः ॥ गलोष्टहल्कारा ॥ ॥

महस्त्राणां॥करिणाणांचर्मणां॥अथवर्णाचसम्ह॥मिश्रादिस्योग॥आदिनाचर्मणआतागारं॥४२॥संकीर्णार्थ
त्वंचघजादीनांकर्तृभिन्नकारकेभावेचविधानात्॥उणादीनांभावकारकेषुविधानात्॥भावाभिधानमेणविस्पष्टदर्शि
त॥कारकेषुतुमथासंभवमूह्यं॥ ॥इतिसंकीर्णवर्गविवरणं॥ ॥अतेकार्याःकेचिदत्रैववर्गेकांता॥आद्यो
येषां॥खांता॥अन्त्योयेषां॥खांता॥गांतादीनां॥तेषुवर्गेषुकथिता॥यथाकर्णाष्ट॥येकांतादयोयेषु

अपिसाहसकारीणवामणार्थवर्णाः॥दिकं॥४२॥ ॥इतिसंकीर्णवर्ग॥ ॥नानार्थाःकेपि
कांवादिवर्गेष्वत्रकीर्तिताः॥भूरिप्रयोगायेयेषुपर्यायेष्वपितेष्वते॥१॥ अथकांता॥आ
काशेत्रिदिवेनाकोलोकस्तुभुवनेजने॥पद्यैयशसिचश्लोकःशरेखड्गेचसायकः॥२॥

प्रत्युरमयोः॥अस्तेतेष्वकथिता॥आपिशष्टादिहापि॥यथानाकर्णाष्ट॥येकांताअतःपुनरुक्तिर्नेत्यर्थःतिभा
व॥१॥नञ्कउपमतत्रते॥वलोकस्तेलोकदर्शनेघञ्श्लोसंघातेघञ्स्पतिश्लोअंतकमणि॥एकुञ॥२॥ ॥

अ॰त॰टी॰ जपति। जम्भ अदे। मित्रपादय श्चेतिसाधुः॥ जंबुकः फेरते नी पे चे यश्चि माराण प ताव पि। ष्ठ ध्रुरे व स संज्ञायांक
४९ न॥ कृते॥ अथ अरवाने। अर्भक पृथुक पाकावयसी तिसाधुर्वा। पृथुकः कुंसिचि पवे शिरोस्यादभिधेयवत्॥
आलोकनं लोक दर्शनघञ्॥ आलोकस्तु पुमान्द्योतदर्शनवदिमा भरणे॥ अनति। अनप्राणने। रकुल्। आन
कः। पटहे भेर्यामिदं गोष्ठ नदं पुटे॥३॥ आंकते। आकि लक्षणे॥ हलश्चेति घञ्॥ आकोरूपकमेदंग विक्रस्वरित्

जंबुकौ॰॰ क्रोष्टवरु शैौ पृथुकौ चिपिटार्भकौ॥ आलोकौ दर्शनौ द्योतौ भेरीपटहमानकौ॥३॥त
राभवविङ्गयोरकः कलंकोः कापवादयोः॥ तक्षकोनागवर्द्धकीोरकर्ः स्फाटिकसूर्ययो ः॥४॥

वि भूषणे॥ रूपकांशांति कौसंगस्थानेड कंपा प ड ः स्व यो॥ कलति॥ कल शब्द संख्यानयोः॥ क्विप् कलाबास्मा राम
वंक स्या॥ कलंकोके प चाद्देव कालपसमले पिच॥ तक्षू तनू करणे॥ रावुल्॥ अर्कयति॥ अर्के स्तवने॥ अ ४९
च्दिजायांवा॥ घञ्॥ अर्कोर्क व पर्णे स्फु टिकरवौ वा तांम्रे दिवस्पतौ॥४॥ ॥

अनंत्यस्यां। अजग तौ। अज्यतिभ्यांचे तीरः॥ अथाजि: स्त्रीसमभ्र मौचसंग्रामिश्रजायते ॥ उपसर्गे चसंज्ञाया
मितिजनेर्डः॥ अप्सुजायते॥ सप्तमीतिड: ॥ अजेभ्यो स्त्रीसंवेता निचुले धन्वंतरौ दिफकिरणोत्को वंपद्मे। निजाय
ते॥ उपसर्गे चेतिड:॥ ३२॥ ॥इतिचांता:॥ ॥ हेत्रंजानाति॥ ज्ञाअवबोधने॥ आतोनुपेति क: संज्ञानं आतश्चो
पे त्यड: । संज्ञानाय निगाय श्यांचेतनार्थियोषितो:॥ अर्थ स्पष्ट च नायां चद स्त्रादोरपियोषिति॥३३॥ इतिञां

समे स्मां शेरणे थ्या जि: प्रजास्या स्तंततौ जने। अजेभ्यो शंखवरा स्त्रां कौचस्वके नित्ये निजं त्रिषु॥३३॥
इतिजांता: पुंस्या त्मति श्रविरुणो चहे त्रज्ञावाच्य लिंगक:॥ संज्ञास्या त्त्वे तन्नाना मदस्त्रादो त्स्वार्थसूचना
॥३३॥ इतिञांता:॥ ॥ काकेभगंडौकर टौगजगंडकटौकटौ॥
ता:॥ ॥ केतिरटति॥ रट शब्दे॥ पचाद्यच्
क टोगजगंडे स्यात्स्लुसुंभेनिघ्नजीवने॥ एकादशाला दिश्वाह्
उडुरुटेपिवाटयसे॥ कटति। कटे वर्षावरणयो: प
चाद्यच्॥ कट: श्रोणौ कि याकारे कलिंजेति शायेशावे॥ सममेगजगंडेपिपिप्प ल्यांचकटौ मतेति विश्व:॥ कट: श्रो
णौ ह्योपुंसि कलिंजे इति शायेशावे:॥ ॥

कायति । कचति वा ॥ केशाः ष्टे । कचग्रहे मोः ॥ अन्येभ्योऽपि दृश्यते डः ॥ कोऽब्रह्म शिरसि मौरात्म्यः यमदत्ते शुभास्करे । मयू
रेऽग्नौ च पुंसि स्यात्सुखशीर्षजले कं ॥ पालनं ॥ पुलमहत्स्मे त्वा ॥ संप्रसारि ॥ पुलमकृति ॥ अकः कुटिलार्थो गतौ ॥ कर्म
रायत्तरः ॥ पीलति वा ॥ बलाकादयश्चेति साधुः ॥५॥ पचति पच्यते वा ॥ डुः रवेनाप विमन्त्रोरो धोपधायाइति कु
नः ॥ करोति ॥ कृञादिभ्यो वुन् ॥ करः कल्कुपुमान् पक्षि विशेषे दारुहमे पि च ॥ द्वयोमेघोपले नस्त्री पुंसि कंचुक

मारुते वेद्य सि ॥२ ॥ घ्ने पुंसि कः कं शिरो वुनो ॥ स्यात्पुलाकस्तुच्छधान्ये संक्षेपे भक्तसिक्थके तक्के
करिराः फुछ्छे म लोपताते च क ॥ कमंडलौ च करक ॥ सुगतते च विनायपयकः ॥६॥ किष्कुर्हस्ते वितस्तौ च
शूककीटे च वृश्चिकः ॥ प्रतिकूले प्रसव्याधेकटे शे तु पुंस्प… यं ॥७॥

मंडजो ॥ विनयति ॥ … ॥ विनायकस्तु
हेरंबे तार्क्ष्ये विघ्नेशे जिने च गुरौ ॥६॥ कायते नेन ॥ कोऽऽशृङ्गादि ॥ किष्कर्द मो वितस्तौ च समं प्रकोष्ठे परे पि
च ॥ वृश्चति ॥ ओव्रश्चू छेदने ॥ वृश्चिकृषो कि कन् ॥ वृश्चिकस्तु दुरोगारा शौकटक कीटौषधी मिदेः ॥ प्रतिगतानि
सव्येनवा ॥ नयतस्त्विति कपप्रत्यय प्रतिकोऽस्य वेपि स्यात् प्रतीकूले वि८ लोम मो ॥७॥

अ॰ टी॰ भवति क्तिन् ॥ क्रौंचं संज्ञायामिति क्लिच ॥ संज्ञायां कन् ॥ स्याद्भूतिकं तु भूनिंबे दीप्यके भूस्तृणे कतृणे । कौशस्मतातिं ॥
९७ लातसातत्पशमने ॥ कुन् ॥ गौरादि ॥ कौशातकः कच्चेकुंसिपटोल्यां घोषके स्त्रियां ज्योत्स्नाचंद्रमसो भासि स्फुरज्ज्यो
तिर्नि शिस्त्वतो स्तजय ॥ ज्योत्स्निका पटोलिका घोषा ऽपामार्ग इति स्वामी सोमश्च वल्को वल्कलमस्य ॥ ८ ॥ पणपते
पणाव्यवहारे ॥ पिनाकादयश्चेति साधु ॥ पिण्याको ऽस्त्री तिलकल्के हिंगुवाह्ली कसिह्लको वा ह्लीकं वाह्लिकं
धीर हिंगुनी र्नाभ्वदे शायो रिति रभस ॥ गद्यते ॥ वदतिवा ॥ वदञ्जापणे ॥ ह्रजी कादय श्चेतिसाधुः ॥ ९७ ॥

स्याद्भूतिकं तु भूनिंबे कफोने भूस्तृणोपि च ॥ ज्योत्स्निकायां च घोषे च कोषातक्यथ वल्क
ले ॥ ९९ ॥ सिते खदिरे सोमवल्कः स्यादथ सिह्लके । तिलकल्के च पिण्याको बाह्लीकं
रामठेपि च ॥ ९७ ॥ महेरुणा कुरुण्डकर व्यालग्ना हिंगुकोकोशिके ॥ वदञ्जापणे ॥

कुशी कस्यापत्य कुश्यस्य कौशी कोनकुलेन्मालग्नाहिंगुरणुलसाकयोः विभ्वामित्रे च कोलस्तोलूकसोरयो पीकौतिकः कौ रामु
शो चं हिंकायां चनदीभेदे तुयो पिति ॥ भातंकन ॥ तकि कृच्छ्रजीवने घञ् ॥ ऊजश्चेतिकरोवा ॥ ध्यानको रोगसंता ९७
पंशाकमुमुरजध्वनी ॥ त्रोदनं तिलकुदसंचूर्णनं ॥ संपदादिः ॥ कुदं तुधंचाला ति ॥ कुन् ॥ कुक्षकस्त्रिपुनी वेल्पे ॥ १० ॥

जीवति॥ जीवप्राणधारणे॥ आत्कन्नृट् छ्रश्च जैवातृकः पुमान् सोमे दीर्घायुः कृशयोस्त्रिषु। वर्त्तते इति वर्त्तते॥
रा कुरूरः॥ वर्त्तकस्तु खुरे अश्वस्य विहगे वर्त्तिका द्वयोः॥ पुंडयति॥ पुडि खंडने॥ ककरीकादयश्चेति साधुः॥ पुंडरीकं सि
तांभोजे सितच्छत्रे च भेषजे॥ पुंसि व्याघ्रे ऽग्नि दिग्नागे कोशकारांतरे पि च॥ दीपयति दीपी दीप्तौ रापंतः॥ दीपकं चा
लंकारे वाच्यवद् दीप्तिकारके॥ दीपकस्त्वाजमोदायां यवानीवह्निचूडयोः॥११॥ वर्णजातिभ्रमस्तु मिसुमीन्यकक॥

जैवातृकः शशांके पि खुरे प्यश्वस्य वर्त्तकः॥ व्याघ्रे पि पुंडरीको ना यवान्यामपि दीप्यकः॥११॥
शालावृकाः कपिक्रोष्टुश्वानः स्वर्णे पि गैरिकं॥ पीडार्थे पि व्यलीकं स्यादलीकं त्वप्रियेनृते॥१२॥

हरयो हरादिः शिरिति मु कुटरस्तु चित्यः गिरौ भवं॥ अध्यात्मादित्वात् ठञ्॥ गैरिकं धातुकांचयोः॥ अलति॥ अलभू
षणादौ॥ अलीकादयश्चेति साधुः॥ विगतमलीकं व्यलीकं नागरे स्मृतः॥ व्यलीकमप्रियाकार्यवैलक्षेष्व
पि पीडन इति विश्वः॥ अलीकमप्रियेपि स्यादिव्यसत्येन पुंसकं॥१२॥ ॥

।अनुच्यति।उपचसमवाये॥इग्युपधेतिकः।न्यंक्वादिः।अनू कंहरतुकुलेश्री लेफ्कुंसीस्यात्‌अडुकृतजन्मनि।यद्वा।अनु।
कायति॥कौः शब्दे।आतश्चेतिकः।अन्येषामपीति दीर्घः।शालतिरालचलने।इगुपधेतिकन्।विम्बयेनकायति।आत
श्चोपेतिकः।निष्कमस्त्री साष्ट हेमशतेदीनारकर्षयोः॥वस्तोलंकरणे हेममात्रे हेमपलेपिच॥१३॥दनारः सांव्यवहा
रिकां हपकं।कल्पते।कलशब्दसंख्यानयोः।कृधारेतिकः।त्रिषुपापाशयेकल्कोस्त्री विट्‌किटे भिदंतयोः।इतिवि

शिलान्युंञ्छः यावन्तकेहेशाङ्केशाकजवल्ककेः॥साष्टेशतेसुवर्णानां हेम्नुरोभूषणेयजेः॥१३॥दी
नारे।पिचरुक्वोस्त्रीकल्कोस्त्री शमलेनसी॥दंभोप्यथपिनाकोस्त्री शूलशंकरेधन्वनोः॥१४॥
धेनुकानुकरोरंगवांचभेधभोगेचकालिका॥

॥कल्कोस्त्रीघतत्तैलादिशेषेदंभेविभीतकेपनाध्य
ते।पनस्तुतो।पिनाकादयश्चेतिसाधुः।पिनाकोस्त्रीरुद्रचापेपांशुवर्षेत्रिशूलयोः॥१४॥धनुरेव।स्वार्थेकव॥ राम
स्याधेनुकाकरिरम्यांचधेनावपिस्त्रीपुंसिदानविशेषेकालोवर्णोस्याः।स्त्रि॥वन्।यद्वाकाल्येव।स्वार्थेकन्।घुसरीयो ५०
गिनीभेदेमानवाक्येस्तुकालिका॥कमदेपवस्तुमूल्येकाल्येकाकांदातेषुचेतिरभसः॥कालिकाचंडिकाभेदे
काप्यवृश्चिकपत्रयोः॥कृमदेयवस्तुमूल्येधूसरानवमेघयोः॥

पटोलग्राखारो माली मोंमी काकी त्रिवास्तु च ॥ धेघालो चाकरणं ॥ धात्वर्थे निर्देशे इकश्तिप् ॥ कारिकावत्र्योवि
त्ति ॥ कृतौ विवरणं श्लोके । शिल्पयोतन मोरपि । नपुंसकं तु कर्मणि कारणे के कर्त्तरि त्रिषु ॥ हे स्रोरितिपाठे विकरणं
श्लोके । करणस्यालंकारः ॥ करणिल्ला ॥ टादितिकन् ॥ कर्णिकाकरिहस्ताग्रे करमध्यांगुलावपि । क्रमुकादि छटां
रोज्च कराटे कर्णभूषणे ॥ कर्णिकाकथ्यते संनसूत्तमवस्त्रमिमंथयो ॥१५॥ खातेभ्यः प्राक् । प्रशस्त्रं वृंदं मस्य
॥ श्रृंगवृंदाभ्यामारकन् ॥ वृंदारकः सुरे । मनोज्ञ ॥ श्रेष्ठयो स्त्रिषु ॥ इति । इष्णगतो इरान्जी केतिकतं ॥ राक्षं संख्यं ।

कारिकायातनाकृत्योः कर्णिका कर्णभूषणे ॥१५॥ करिहस्तांगुलीपद्मबिजकोष्यांस्त्रिषूत्तरे वृंदारको
रूपिसुख्यावे के मुख्यान्यके वलाः ॥१६॥ स्याद्दाम्भिके कौक्कुटिको यश्चादूरेरितेक्षणः ॥ लालाटिकः प्रभो
र्भालदर्शी कार्याक्षमश्च यः ॥१७॥ इति कांताः ॥ मि—षमाम मूरखास्त्रि ह्रूकरज्वाला खलि बाणो शिली मुखे ॥

तरे श्रेष्ठे केवले तरयोस्त्रिषु ॥१६॥ कुक्कुटी पश्यति भं ज्ञायांलज्जा इकुकुद्धे पश्यतीति कुकलनार्टपश्यती ति ललाटिकः प्रभो
र्भालदर्शीन्यासेपरगंतरे कार्यक्षिमभावदर्शी इति वा पाठः ॥ लालाटिक । सदा ललस्य प्रभुर्भाविनि दर्शिनी त्यजयः ॥१७॥ इति कां
ताः ॥ मिमीते ममाज्ञाने । माड् ॥ ऊषो मयच् ॥ मयूखः किरणे पिच ॥ ज्वालायाममपि शोभायां ॥ शीली शल्यं मुखे यस्य ॥

अ॰त॰टी॰ शम्यते। नेन शिमतपशमे॥ शमिखः॥ शंखः कंपोत योपि आभाजास्थिति विभिन्न खेख नतिखनु अवदार रोऽन्ये
५२ ऽप्यापीति ड॰ख मिंद्रिये पुरे क्षेत्रे शून्य विहौ विस्मयसीमं वेदने देवलोके शाम शपपि नपुंसकं॥१८॥ शी तेशी ऊं क्रस
श्च तिख॥ शिखा शाखा बर्हि चूडायां गलिकायं ... ॥ चूडामावे शिफायां च ज्वालायां प्रज्वदे पिच॥ ॥इति
खांताः॥ ॥नगच्छति गिल्लगती॥ अन्येऽप्यापीति अन्ये घपीति नञ् वा प्रकृत्या॥ नगोमडि रुडे शैले भास्करेप
घ शी॰ ज्वांले ऽपि शिखे॥ इति खाताः॥ ॥गौलवृत्तो जगावगौ॥ आशुगौ वायुविशिखौ शर्क राविह
गाखगाः॥१९॥ पतगो पक्षिसूर्यौ च प्रगाः क्रमुक वृंतयोः॥ पशावो पि मृगावगः प्र वाऽङः जवयो
रपि॥२०॥
वनाशने॥ आशुगच्छति॥ पूर्ववत्॥ खः सूर्ये मदे देवमार्ग तो च विहंगमे॥२१॥ पतति पक्ष
गतो॥ पतेरंग च पक्षिणी॥ पतंगः शलभे स्या॥ ऊि प्रभेदे पक्षिसूर्ययोः॥ क्लीवे स्तते॥ पुनाति॥ पूञ् पवने॥ छा राम
पूर्वउभ्याः॥ केनि दीगन्॥ मृग्यते॥ मृग अन्वेषणे॥ घञ्॥ मृगः पशौ कुरंगे च करिनक्षत्रभेदयोः॥ अ ५२
न्वेषणे याच्ञायां ... तु वनितां तरे॥ वेजनं ओ विभय च लनयोः॥ घञ्॥२०॥ ॥

परागच्छति। उः परागः॥ कौसुमेरेणौ। धूलिः स्नानीये मोरपि॥ गिरिप्रभेदे विख्याता न्नुपरागो वचंदने॥ नअंगः मतं
गस्याग्रं॥ तस्येदमिति त्यण्॥ अपगतोंगात्॥ निरादय इति समासः॥ अपांगो नयनस्यांते चित्रकाप्रधानयोः। रित्यजयः॥
अपांगस्त्वंगहीने स्यान्नेत्रांते तिलकेपि च॥ २१॥ सृज्यते सृज विसर्गे घञ्। सर्गस्तु निश्चयाध्यायमोक्षोत्साहात्मसृष्टि
षु। निर्मो स्वस्वभावः॥ भीत्ताभावोवायोजनं॥ युजिर् योगे॥ यज्ञ॥ योगोपू॰ वार्थसंप्रा मोः संगतिध्यानयुक्तिषु॥
सन्नद्धे ये प्रयोगे च विष्कंभादिषु भेषजे॥ विश्रब्धघातके द्रव्योपायसंनहनेष्वपि॥ कार्मणोपि च। सन्नहनं कवचं

परागः कौसुमेरेणौ स्नानीयादौ रजस्यपि॥ गजेपि नागमातंगौ अपांगस्तिलकेपि च॥ २१॥ सर्गः स्वभा
वनिर्मोक्षनिश्चयाध्यायसृष्टिषु॥ योगः सन्नहनोपायध्यानसंगतियुक्तिषु॥ २२॥ भोगः सुखे स्त्र्यादिभृता
वहेश्च फणकाययोः॥

॥ उपायः समादिः॥ २२॥ भोजनं॥ भुज पालने पालनाभ्यवहारयोः॥ भुजो कौटिल्ये घ
ञ् भोगः सुखे धने पुंसि शरीरफणयोर्मतः॥ पालनेभ्यवहारे च योषितादिभृतावपि॥ भृतिर्भाटि॥ स्त्र्यादिनारूप
स्यादि कर्मकारणं च भृतिः॥ पालनेभ्यवहारे चाति शोभिपराणयोषितावपि विश्वः॥ सारंगोयस्य शाकं ध्वादिस्मा
रं गच्छतीति वा सं॰ सारंगो गतोति वा॥ सारंगः पुंसि हरिणे चातके च मतंगजे॥ शबले त्रिषु॥ २३॥ ॥

स्तवेनगच्छतीति ड ः॥ स्तवयो वा तुरे जे के सारवो चो हान्ही धिति। स्भमि मंजनं ॥ मं ज संगे। घञ्॥ उपसर्गाद्रिय ः॥ अभि
षंगापुंल्लिंगं ः पराभवा क्रोशायपेषु॥ योजनं युज्यतेवा॥ युजिर्योगे। घञ्॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नगुणा॥ रथयुगेति नि
पातनाद्वा॥ युगोरथेङ्गना द्युगेनद्योस्तु हस्तादिषु॥ युग्मेहस्तचतुष्के विहृद्धिनामो षधे पिच॥२२॥ गच्छति॥ गम्य
तेवातेन॥ गमेर्डोः॥ गोः॥ तद्दि लोवलीवर्दे किरणक्रतुभेदयोः॥ स्त्री तुस्यादिशिभारत्यां भौमौ च स्वर भावपित्र्य स्त्रि
योः स्वर्गवर्ज्यां तुरति ग्रदगवाणलोप स्त्वितिकेशवः॥ स्वर्गे च बलिवर्दे च रश्मौ च कुलिनो पुमान्॥ स्त्री सौरभेयी

चातकेद्विरेफो पुंसि सारंगः शबले त्रिषु॥२३॥ कपौ च प्लवगः पराभवे॥ पानं द्यगे पुनः पुंसि युगं युग्मेह
तादिषु॥२२॥ स्वर्गेषु पशु वाक्वज्रदिग्नेत्र घृणि भूतवे॥ जन्त्पदष्टा स्त्रियां पुंसि गो लिंगं विक्रशेफ
सो ः॥२४॥ शृंगं प्राधान्यसान्वोश्च वरांगे मूर्धगुह्ययोः॥

द्रवाम्रूपस्तु न्नि च। लिंग्यते नेनलिगिगतौ॥ हलश्चे
ति घञ्॥ लिंगं चिह्न तुमान वशां रव्यो रूंश्च कृतावपि॥ शिव मूर्तौ विशेषे च मेदनेपिन पुंसकं॥२५॥ शृणाति॥ शृ हिं ५२
सायां। शृणाति॥ रुस्व श्चेतिवानु॥ तत्र ॥ शृंगं प्रभुत्वे शिखरे क्रिकीडांतु पत्रकं॥ विषाणो त्कर्षयोश्चाथ शृंगः
स्यात् कूर्च शीर्षकं स्त्री विषायां स्वर्ग मीन भेदयोश्च षभौषधौ॥ वरं च तदंगं च। वरांगे ग्रामिमातंगमस्तके षु गुडे त्वचि॥

भज्यते॥ भजते सेव्यते वा यो॥ पुंसीति घः॥ स्वनो ध्वनेश्चेति घो वा॥ भगं॥ श्रीयोनिवीर्येच्छाज्ञानवैराग्यकीर्तिषु। माहात्म्यैश्वर्य
यत्नेषु धर्मे मोक्षेथ वा रवौ॥२६॥ ॥इति गांताः॥ परिघः॥ परिहननं॥ परिहन्यतेऽनेन वा॥ हनन्ह सागत्योः॥ वद
ति वद आपणे। पचाद्यच्॥ न्यंक्वादित्वात्साधुः॥ ओघो वेगे जनस्य च॥ दंदे परंपरायां च दुतनृत्ये प्रवाहे च॥ ओघति॥ अ
र्हपूजायां॥ हलश्चेति घञ् न्यंक्वादि॥ अधिधात्वंतरं वा॥ अघ्यते अनेन॥ अघि गत्याक्षेपे घञ्॥ अनित्यमागमशासनमि
ति नुम्॥२७॥ अघ्यते॥ लंघिवंह्योर्नलोपश्चेति॥ कल्यागुरुणि॥ स्त्री घैच्च लघु क्लीबे गुरो त्रिषु। तिः सारिसा मोघो तुच्छ
भगं श्रीकाममाहात्म्यवीर्ययत्नार्ककीर्तिषु ॥२६॥ ॥इति गांताः॥ परिघः परिघातेऽस्त्रे ओघो वृन्दे भसां रये
॥ मूल्ये पूजाविधावर्घोऽहोदुःखव्यसनेष्वघम् ॥२७॥ त्रिषु विष्टेऽल्पे लघुः॥ ॥इति घांताः॥ ।काच्चाः शिक्यम
क्षेदृक्क्रुभजः॥ विपर्यासे च विस्तारे प्रपंचः पावके शुचिः ॥२८॥
च मनोज्ञे च रागकायां तु लघु स्त्रियां मि तिरभस॥
लघु रागे च मनोज्ञेति॥ सखिवान्यवत् क्लीबमो घ्रेकल्यागुरुणि वृध्रक्षाना मोघोनुस्तां॥ ॥इति घांताः॥ क च्यतेऽ
अनेन च क च बंधे घञ्। न क्वादेरिति कुत्वं न शोजनात्॥ पच्चाच्चाकाच्च शिरं के मरगनेकेशा॥ भेदे मलांतरे॥ प्रपंचते पवि
व्यक्ती करणे पचाद्यच् प्रपंच संचये पिस्पाष्ठ स्तारे च प्रतारणे शोच त्यनेन शुच शोके इगुपधात्किदितीक्॥ ॥

स्तुचि प्रो भाग्निरश्रंगारे या गाविहे स्तुहि मंत्री ।। ज्येष्टे चसुमिधवले शुद्धे तुपरिहिते विष्णु ।। २८ ।। उपपधामु त्कोचमतिकां
ते ऽमाले ।। रोचते ।। रो चलं सावभिप्रीतौ च ।। इगुपधात् कि दिति इन् ।। रुचिः स्त्री हो मौ शो भाग्राम भिष्टंगो भिप्लाषयोः ।। २९
।। ।। इति चांताः ।। ।। अहिं भुजअ भवहारे ।। क्षि प्रा विजमिते ।। अन्येष्वपी तिड ।। द्विजः स्याद्भ्र ह्मणा क्षत्रवैरूपादं तांडजो
षु गा ।। द्विजा भाग्याहि रेणौ च ।। तयापते ।। दृ वहि नड ।। अजं तिव ।। कृत्यं नगो चीत । पचाद्यच ।। अजो हरो हरेका

मान्मथा त्ये वात्तुपधेपुं सिति त्रिषु ।। अभिषं गेस्मरह्यां च भर्गस्त्रौ चरुचिः स्त्रियां ।। २९ ।। इति
चंताः ।। केकिताक्ष्ता ब हि भुजौ दंतग्वि श्रांडजा द्विजा ।। अजा विष्णु हर च्छागा गोष्टा ध्वनिवह
व्रजाः धर्मराजौ यमजि नौ कुंजो दंते पिन स्त्रियां ।। बलजे क्षेत्र पूर्द्वा रे बलजा [illegible] नाग ।। ३० ।।

मे विधौ वा गेरघो सुते ऽशति विध्य व्रजति ।। अम्मिन्यान्न जगतो पचाद्यच् ।। गोचरसंचरेति वा साधु ।। ३० ।। धर्मेणो राजति अच्
।। धर्मस्य राजा ।। धर्मश्चासौ राजा चेति वा राजाह सखिभ्यष्ट च् ।। धर्मराजो पंमेकुधेयुधिष्ठिर जत्मेपुमान् ।। को जायते ।। सप्तम्यां
जने र्डः ।। पृषोदरादि ।। यन्त ।। निकुंजं त्यत्र ।। कु जि अव्यक्ते शब्दे ।। इल श्चेति घञ्जि जितादृ ।। तन्न ।। कु जि धातोरप्रसिद्धला
त गुजि धातोर्व र्णनात ।। कुंजो स्त्रियां विकुं जे पिहतौ दंते पिदं तिनां ।। बलजा तं ।। सप्तम्यां जनेर्डः ।। ।।

अनंत्यस्यां। अजगतौ। अज्यतिभ्यां चेतीरण्॥ अथाजिः स्त्री समभूमौ च संग्रामे क्रियते॥ उपसर्गे च संज्ञायामि
मि तिजनेर्डः॥ अप्सुजायते॥ सप्तमीतिडः॥ अब्जो स्त्री शंखे ना निचुले धन्वंतरौ हिमकिरणे ना बंधपद्मे। निजाय
ते॥ उपसर्गे चेतिडः॥ ३२॥ ॥इतिचांता॥ ॥चेतनं जानाति॥ ज्ञा अवबोधने॥ आतोनुपेतिकः संज्ञानं आतश्चो
पे त्यड्ः संज्ञानायतिगाय ष्यांचेतनाम् विये पिताः॥ अर्थस्य स्त्र च नायां चद्रस्ताद्येरपियो पिति॥३३॥ इतिञां

समे स्मां शोरणे य्या जिः प्रजा स्या संततौ जने॥ अज्मो शंखवरा शां कौ च स्व के नि। त्वेतिर्जं त्रि॥३२॥
इति जांता: पुंस्या त्मति भविशरणे च हे तेत्र ज्ञावाव्यलिंगकः॥ संज्ञा स्या च्चेतना नाम हस्तादेश्चार्थसि॥
॥३३॥ इति ञांता:॥ ॥काकेभगंडे करटो गजगंड कटौ कटो॥
ता॥ ॥केतिरटति॥ रटशब्दे॥ पचाद्यच्॥
क टो गजगंडे स्यात् स्तु सुंभेनिद्यजीवने॥ एकादशाह्न दिश्राद्धे उडु कटे पिवाद्य से॥ कटति॥ कटे वर्षावरणयोः पं
चादयच्॥ कटः श्रोणौ क्रियाकारे कलिंजे तिशायेशावे॥ समये गजगंडे पिपि प्य स्यां चकटो मंतेति विश्वः॥ कटः श्रे
रणौ द्वयोः पुंसि कलिंजे इति शायेशावेः॥ ॥

अ॰ टी॰ ५१ शिपिश्चुरश्मिषु। पशुः॥ शुवा विष्टः॥ शिपिविष्टः शिवः शौरिर्दुश्चर्मा खलतिस्तथा॥३४॥ खल्वाति॥ खस्पते॥ खरुन
नकरणे॥ नस्नते ष्टइतिसाधुः॥ त्वष्टा पुमान् देवशिल्पितस्रौ॥ रादित्यभिद्यपि॥ दिश्यते स्म दिष्टम्। अतिसर्जने क्तः॥
दिष्टं दैवे पुमान् कालो कथ्यति॥ कटे॥ मृगयादि लाडुः॥ कटुः स्त्री कटुरोहिण्यां लताराजिकयोरपि॥ नपुंसक
मकार्ये स्यात् पुंल्लिंगो रसमात्रके॥ त्रिषुतद्वस्तु गंधोऽश्च मत्सरे प्रखरे पि च॥३५॥ रेषणं रिष्यते स्मेति वा॥ रिष

शिपिविष्टस्तु खलतौ दुश्चर्मणि महेश्वरे॥३४॥ देवशिल्पिन्यपि त्वष्टा दिष्टं दैवेऽपि न द्वयोः॥ रसे कटुः कटु
कार्ये त्रिषु मत्सरीतीक्ष्णयोः॥३७॥ रिष्टं क्षेमाशुभाभावेष्वरिष्टे तु शुभाशुभे॥ माया निश्चलयंत्रेषु कैत
वानृतराशिषु॥३६॥ अपि घने शैलशृंगे सीराग्रे कूटमस्त्रियां॥

लिंगमार्यां॥ क्तः॥ रिष्टं स्याद् शुभे नसीरित्यजयः
रिष्टं स्याद शुभेन सौरित्यजयः॥ रिष्टं क्षेमाशुभाभावे पुंसि खड्गे च फेनिले॥ न रिष्टं॥ अरिष्टो लशुने निंबे फेनिले काक राम
कंकयोः॥ अरिष्टमशुभे नक्रे सूतिकागार आसवे॥ शुभे मरणचिह्ने च माया विपरीतदर्शनं॥ यंत्रं स्यात्॥ बंधनविशे ५४
षः॥३६॥ सीरांगे फालाधरे॥ कूटयते॥ कूट अप्रदाने॥ पञ्चाद्यच्॥ स्त्री तु टाप्॥ इति अनेनास्याः॥ ॥

त्रुट छेदने ॥ इगुपधात्कित् ॥ त्रुटिः स्त्री संशये स्वल्पे सूक्ष्मैलाकालमानयोः ॥ ३७ ॥ कोटते ॥ कुट प्रतापने ॥ अचइः ॥ कोटिः स्त्री धनुषोऽग्रे ऽस्त्रौ संख्याभेदप्रकर्षयोः ॥ जटति जट संघाते ॥ पचाद्यच् ॥ जटा जटालग्नकचे मूले मांस्यां जलेषु नजरीषु ॥ छनं ॥ व्युष्ट उच्यते वा ॥ व्युष्टी विवासे ॥ क्तिन् ॥ दर्शनं ॥ दृशिर प्रेक्षणे ॥ क्तिन् ॥ करणे वा ॥ ३८ ॥ एषणं ॥ इष इच्छायां क्तिन् ॥ इज्यते नयेति वा ॥ यज क्तिन् ॥ इष्टिर्मता भिलाषे पि संग्रहश्लोकयागयोः ॥ सर्जनं ॥ सृज विसर्गे क्तिन् ॥ अका

सू स्त्रैमेला सांत्रुटिः स्त्री स्यात्कालेल्पे संशयेपि सा ॥ ३७ ॥ अत्युत्कर्षाश्रयः कोट्यो मूले लग्नकचे जटा ॥ व्युष्टिः फले समृद्धौ च दृष्टिर्ज्ञाने क्षिण दर्शने ॥ ३८ ॥ इष्टिर्यागेच्छयोः सृष्टः स्पष्टिर्निश्चितेब कृ ति त्रिषु कष्टे तु कच्छ्रगहनेदक्ष तु ॥ ३९ ॥ पटुद्वे वाच्यलिंगौ च ॥ टांताः ॥ नीलकंठः शिरे वेपि च ॥ ॥

रं तपावे भाविकः ॥ स्कृ कर्ति मि तयोः प्राज्ये त्रिषु स्पष्टं तु निश्चित शतेश्चि त इति कृष्टः । कष्यतेस्मा कष हिंसायां ॥ कः कृच्छ्र गहनयोः कष इतिनेट ॥ ३९ ॥ पाटयति ॥ पट गतौ ॥ पंत ॥ फजिपाटी त्युः ॥ पटादेश श्च ॥ पटुस्त्री पटोस्फु टे दक्षे निष्ठुरे निर्दये पिच्चितिरुद्धः ॥ सदृर्द स्वेचनी रोगे चतुरेप्यभिधेयवत् ॥ पटोलेतुद्गुमान् स्त्री वेछत्रालवणोयो रपि ॥ इति टांताः ॥ नीलः कं बोयस्य ॥ काल कं वृत्सराद्सूह कलविंके चरवंजने ॥ ॥

अ॰त॰टी॰ सितायांगेहरेणीतसारकेनीलकंववदितिविश्वः॥ कुष्णते॥कुषनिष्कर्षे॥उणिकुषीतिथन्॥कोष्टः कुलेचा
५५ त्मीयमध्येकुक्षेर्गृहस्यच॥७०॥निष्ठानं॥ष्ठागतिनिवृत्तौ॥ ल्युटातश्चोपसर्गइत्यङ॥निष्ठानिष्पत्तिनाशांतयाञ्चा
निबर्हरोष्णुच॥ काशांते॥काशांते।काष्टदी।सौहनिकुषीतिक्थन्॥काष्ठादारुहरिद्रायांकालमानप्रकर्षयोः॥
स्थानमात्रेदिशिचस्त्रीदारुणिस्यान्नपुंसकं॥अतिशयेनप्रशास्यः॥अतिशयेनमविष्टनौ॥ज्यचेतिप्रशस्य

पुंसिकोष्ठेतजर्जबरंकुसूलोंतर्गृहंतथा॥७०॥निष्ठानिष्पत्तिनाशांताः कौष्ठोत्कर्षस्थितौदिशि॥त्रिषुज्येष्टे
तिशस्तेपिकनिष्ठोतिसुवाल्पयो॥७१॥इतिवांताः॥ ८ दंडोस्त्रीलगुडेपिस्यात्कुंडो॥जेन्द्रपाकयोः॥

ज्यादेशः
ज्येष्ठश्रेष्ठेचवृद्धेच त्रिषुमासांतरे पुमान्॥ज्येष्ठानुगृहगोधाख्यजंतुनक्षत्रभेदयोः अतिशयेनसुवाऽल्योवाइष्टन्॥सु
वाल्पयोः कनन्यतरस्यां॥कनिष्ठोतिसुवाल्पःस्यात्नुजेस्त्रीउवर्लिंगुलौ॥इतिगांताः॥७१॥दंडयतिअनेनवा॥दंडदंडनि राम
पातने॥पचाद्यच्॥पुंसीतिद्योवा॥दृमेदंडेवा॥दंडोदमेमानभेदेलगुडेयमसैन्ययोः॥व्यूहभेदेचकांडेश्वेकोणामं ५५
थानयोरपि॥अभिमानेग्रहेदंडस्तुंडरोगःपारिपार्श्वकेतिविश्वः॥

गुड इति ॥ गुड वेष्टने ॥ इगुपधेति कः ॥ गुडः स्यात् गोलके हस्तिसन्नाहे इक्षुविकारयोः ॥ गुडश्च धानकश्चिता गुडिकायां च योषिति । गाढ इति ॥ गाडृ उद्यमे ॥ पचाद्यच् ॥ व्याडो व्याघ्रे खले सर्पे इति रभसः ॥ इलति ॥ इल उत्क्षेपे ॥ इगुपधेति कः ॥ इडा तु बुधपत्नी योषिति ॥ गोरभेध्यां च वचने वसुमत्यामपि स्त्रियां ॥ डलयोरैकत्वस्मरणात् इडा ॥ ४२ ॥ क्ष्वलति क्ष्वेल्ल चलने ॥ पचाद्यच् ॥ डलयोरैकत्वं ॥ क्ष्वेडो घनो कर्णामये विषे ॥ क्ष्वेडा वंशशलाकायां सिंहनादे च योषिति ॥ लोहितार्कपर्णफले

सर्पमांसात्पशुव्याडौ गोमूत्रं वा च स्त्रिरिडडिला ॥ ४२ ॥ क्ष्वेडा वंशशलाकापि
नाडी कालेपि षड्ढुणे ॥ कांडोऽस्त्री दंडबाणार्ववर्गावसरवारिषु ॥ ४३ ॥

धोमपुंस्येनपुंसके ॥ डरासदे च कुटिले वाच्यलिंगः प्रकीर्त्तितः ॥ नालमस्ति ॥ नल गंधे ॥ पचाद्यच् ॥ डलयोरैकत्वं ॥ गौरादित्वात् ॥ नाडी नाले ब्रह्मणोंतरे ॥ सिरायां गंडदूर्वायां चर्यायां कुहनस्य च ॥ तथा षट्क्षणकालेपि ॥ कनति कनिदीप्तौ ॥ अमंताड्डः ॥ कादिभ्यः कित् ॥ अनुनासिकस्येति दीर्घः ॥ कांडं चावसरे बाणे नाले स्कंधे च रागस्थितां ॥ स्तंबे रहस्य वर्गे चेति धरणिः ॥ ४३ ॥ ॥

अ॰ त्र॰ टी॰ भरायते ॥ भरणशब्दे ॥ पूर्ववत् ॥ घञो दरादिः ॥ भांडं भूषणमात्रे स्यादिति धरणिः ॥ भांडं पात्रे वणिग्मूलधने भूषाश्व

५६ भूषयोः ॥ इति हैमः ॥ भंड्यते स्म ॥ वह भाषणे ॥ क्तः छस्वांतेति साधु ॥ घ्राः ॥ घ्यते स्म ॥ गाहू विलोडने ॥ क्तः ॥ यस्य वि

भाषेति नेट् ॥ प्रगाढं स्यात् दृढे कृच्छ्रे इति धरणिः ॥ ७ ॥ दृह दृहि वृद्धौ गत्यर्थेति क्तः ॥ दृढः स्थूलबल

योरिति साधुः ॥ दृढः स्थूले नितांते च प्रगाढे बलवत्यपि ॥ विशेषेणोह्यते स्म ॥ वह ॥ क्तः ॥ व्यूढः संहतविन्यस्ते

स्याद्भांडं भाण्डाभरणे मत्रे च मूलवणिग्धने ॥ इति हैमः ॥ भृशप्रतिज्ञयोर्बाढं प्रगाढं भृशं कृच्छ्रयोः ॥

७४ ॥ शक्तस्थूलौ त्रिषु दृढौ व्यूढौ विन्यस्तसंहतौ ॥ हांताः ॥ भ्रूणोऽर्भके स्त्रैणगर्भे बाणो बलिसुते शरे ॥ ७५

कुलेप्यभिधेयवत् ॥ ॥ इति ढांताः ॥ भ्रूणपते ॥ भ्रूण आशायां घञ् ॥ स्त्रियाश्चयं स्त्रीपुंसाभ्यामिति नञ् ॥ स्त्रैण ५६

श्चासौ गर्भश्च ॥ गर्भः स्यान्मध्ये ॥ गर्भव्यापृत्यर्थ विशेषणं ॥ भ्रूमाः स्त्रीगर्भडिंभयोः ॥ बाणयति ॥ वण शब्दे ॥ स्वार्थे णि प

तः ॥ पचाद्यच् ॥ बाणः स्यात् फलके नीले त्वभेदे केवलकांडयोः ॥ बाणा तु बाणमूले स्त्री नीलझिंट्या पुनर्द्वयोः ॥ ७४

करणेति ॥ करण निमीलने ॥ पचाद्यच् ॥ करणाजीरककुंभीरमल्लिकापिप्पलीषु च ॥ करोतीति स्त्रग्मे धान्यां रौ ॥ गणयते ॥ गणासं ॥ संख्या
ने ॥ घञ् ॥ अज्वा ॥ गणः स्यात्प्रथमे द्वे संख्या सैन्यपन्न भेदयोः ॥ पणनं अनेन वा पण व्यवहारे ॥ नित्यं पणः परिमाणेऽइत्यप् ॥
पणे ॥ मानेवराटका नां स्त्रग्मे कार्षापणे धने ॥ द्यूतेविक्रय्यशुल्कादेर्व दूषुष्टोऽस्रहेभृतावितिधरणिः ॥ ४६ ॥ गुणयते गुण आमंत्र
णे ॥ घञ् ॥ गुणो मौर्व्यामप्रधाने रूपादौ सूदइन्द्रिये ॥ त्यागशौर्यादिके संध्यासत्त्वाद्यावृत्तिरज्जुषु ॥ शुक्लादावपि बु

करणोतिस्त्रग्मे धान्यां शेसंघातेप्रमथेगणः ॥ पणो द्यूतादिषूस्सृष्टे भृतौ मूल्येधनेऽपि च ॥ ४६ ॥
मौर्व्यां द्रव्याश्रिते सत्त्व शुक्लसंध्यादिके गुणः ॥ निर्व्यापारस्थितौ कालविशेषोत्सवयोः क्षणः ॥ ४७
॥ वर्णो द्विजादौ शुक्लादौ स्तुतौ वर्णं तु वाक्षरे ॥ अरुणो भास्करेऽपि स्यात् वर्णभेदेऽपि च त्रिषु ॥ ४८

ध्यां च ॥ क्षणणाति ॥ क्षणु हिंसायां ॥ पंचाद्यच् ॥ क्षणो व्यापारस्य न्यालमुहूर्तोऽस्य वपर्व स्वितिरुद्रः ॥ ४७ ॥ वर्णयति ॥ वर्ण
करणे ॥ घञ् ॥ वर्णो द्विजादिषु शुक्लादिषु यशोगुणकथासु च ॥ स्तुतौ नानाक्रियांभेदे स्वरूपाक्षरविलेपने ॥ ऋच्छति ॥ ऋगतौ
॥ ऋषर्ते श्वेत् उनन् ॥ अरुणो व्यक्तरागे संध्यारागेऽर्कसारथौ ॥ निःशब्दकपिले कुष्ठभेदे ना गुणिनि त्रिषु ॥ अरुणाति
विषाद्रूपामार्गं जिह्वात्रि वृतासु च ॥ ४८ ॥ ॥

अमरी. तिष्ठति॥ स्थौरणः॥ स्थाणुः स्थूणः कीले हरे पुमान्॥ अस्त्री ध्रुवे॥ द्रवति॥ द्रुगतौ॥ द्रु इत्यस्मात् इनन्॥ द्रोणोऽस्त्रिया
५७ माटे के स्यात् [illegible] चतुष्टये॥ पुमान् कृपीपतौ कृष्णकाके स्त्री नीरदंतरे। स्त्रियां काष्ठाम्बुवाहिन्यां गवादन्यामपी ष्यतेरणा
ति॥ रणकणाद्वे॥ प्रचा द्युच्च॥ रणः कोणे क्वणे पुंसि समरे पुंनपुंसकं॥ ग्रामेन पति॥ नीञ् प्रापणे क्विप् इ॥ अग्रग्रामाभ्यामिति
णत्वं॥ ग्रामणीर्नापिते पत्यौ प्रधाने नापि ते पि च॥ ग्रामणीर्नालिकायां च ग्रामीणापराप्य यो [illegible] रिति विग्रहः॥ ग्रामीणा नी
लिकायां स्त्री ग्रामी इति विधेयवत्॥ ध्रणो॥ ऊर्णोति॥ ऊर्णुञ् आच्छादने॥ अन्येभ्योपि [illegible] आदिनाशरो ह्रस्वणा

स्थाणुः सर्वेपिच द्रोणः काकेपि च खरवेरणाः॥ ग्रामणी त्री पितं पुंसि त्रिषु श्रेष्ठेऽधिपे त्रिषु॥ ध्रणी ऊर्णा मे
षादिलोम्नी स्यादावर्ते चान्तरा भ्रुवौ॥ हरिणी स्यान्मृगी हेमप्रतिमा हरिता च या॥ ५०॥ त्रिषु पांडौ च हरिणः
स्थूणा स्तंभेपि वेश्मनः॥ तृष्णे स्पृहा पिपासे द्वे जुगुप्साकरुणे घृणे॥ ५१॥ द्विसहः हरिणस्य स्त्री॥ कुंभो गादि
तिङीषू। वर्णादनुदात्तादितिङीष्नौ॥ हरिणी हरितायां च नारी निवृत्त भेदयोः॥ सुवर्णप्रतिमायां च॥ ५०॥ द्रवति स्थि राम
न्न॥ स्थपास्मेतीनच्॥ हरिणः पुंसि सारंगे शव॥ त्वेत्वं विधेयवत्॥ तिष्ठति॥ रास्ना सास्नेति साधुः॥ स्थूणा स्यात्स्तम्भे स्त्रि ५२
ने पि वेश्मन तर्ष णां जित्वषा पिपासायां॥ तृषि गृधिरमि भ्यः किदितिनः घृणीनं॥ घृणदीप्तौ॥ निदाघ्रा डः॥ ५१॥ ॥

विपराए ते ॥ अस्मां वा ॥ परा व्यवहारे ॥ सर्वधा तु म्यइन ॥ आपरो पराए वीथ्यांच परोंपचविपरिः ॥ स्त्रेमामिति रुद्रः ॥ वरुणस्येयंत
स्येयं ॥ तस्पेदमित्यण ॥ वारुणी गंडूपद्यांप्रतीचीसुरयोः स्त्रियां ॥ करोति ॥ कृहृम्यामेणुः ॥ करेणुर्गजिम्हभायां स्त्रियां पुंसि
मतं गजे ॥ केरेणुरस्येतिवा ॥ करेणुश्चगेरेणुश्चकर्णिकारस्मोरितिरंतिदेवः ॥ ङ्मते ॥ द्रवतिवाद्रुगतो ॥ द्रुदक्षि
भ्यामिनन् ॥ द्रविणं तद्व्ययोर्द्वेकां चनेच पराक्रमे ॥ ५२ ॥ स्फुरणाति ॥ ष्ठदिं सायां ॥ स्फुट ॥ भावे वा ल्युट ॥ स्फुरणं स्फुरस्तिस्त्रोर्व
धरस्तनयोरपि ॥ स्त्रीः पर्णे ॥ स्पा स्त्री पर्णी कुंभोगभायेः क्लीबे पक्षाग्निमंथ्योरितिरभसः ॥ तेजयति ॥ तिन निरण

॥ वर्णिकार्थेपि विपरिः ॥ सुराग्रत्य श्च वारुणी ॥ करेणुरिभ्यां स्त्रीने भेद्र विणं तु बलं धनं ॥ ५२ ॥ स्फुरणं स्फुर
त्रि स्तिस्त्रोः स्त्री परांकि मजेपिच ॥ विमानि मरलोदृपुनीदृत्वं क्लीवेस्वरे त्रिषु ॥ ५३ ॥ प्रमाणं हेतु मर्यादा शास्त्रे
य त्ताप्रमातृषु ॥

नेतिजेरी घश्चेतिक्तः ॥ ती ष्ट्णं सामुद्र लवणे विषलोहाजिमुष्कके ॥ क्लीबंयवाग्रजेपुंसितिग्मा
त्यत्या गिनोक्ति षु ॥ नवेद भिमरोमुहे वरों धेस्वबलसाध्वसे ॥ ५३ ॥ प्रमीयते ॥ प्रमिमी तोनेनवा ॥ करणेकर्तरि भावेचल्यु
ट ॥ प्रमाणं नित्यमर्यादा शास्त्रेषुसत्यवादिनि ॥ इयत्तायां चहेतौच क्लीबे कत्वेप्रमातरि ॥ करणं कारणं कार्य साधने
ष्टी यक मरिस्तु ॥

अ॰ टी॰ कायस्थे व्रतबंधे च नाग्नगीतप्रभेदयोः ॥ पुमान् स्त्रियां विशेषः कुबेरवानरादौ चक्री स्यात् इत्यजयः ॥ कर्तृकर्मकरणभावे
५९ ल्युट् ॥ ५४ ॥ समष्ठकूसरं स्थापनेन ॥ स्थातौ ॥ करणे ल्युट् ॥ उद्धरते ल्युः भावे वा ॥ ५ क्तो जितो न्कूलितयोः स्यादुद्धरणमुन्न
ये इति रभसः ॥ ५५ ॥ आरणांतं ॥ व्यक्ति ॥ असमनुवि ॥ चानत्रय ॥ प्रसोरत्नोपः ॥ उपसर्गश्चाऽरिति षत्वं ॥ यत्तु वेवेष्टि वि
षाणां विशेषः श्वानं चीतिमुकुटः ॥ तन्न शापः स्फोसति श्चावि तिप्रसंगात् ॥ विषाणी दीरकाकोल्यामजशृंग्यां च योषि

कृष्णं साधकतसंक्षेत्रगानेंद्रि मेघपि ॥ ५६ ॥ त्राणपुत्पादे संस्मरणमसंबाधच मार्गतो ॥ घंटापथेथवा तंति
समुद्धरणमुन्नये ॥ ५५ ॥ अत स्त्रिषु विषाणां स्यात् पशुशृंगेभदंतयोः ॥ प्रवणः क्रमनिम्नोर्व्यां प्रह्वे केनातु
चतुष्पथे ॥ ५६ ॥ संकीर्णौ निचिताशुद्धावीरणं शून्यमूषरं ॥ ॥ इति णांताः ॥
तिकुष्टनामौषधौ स्त्रीबंत्रिशृंगेभ
दंतयोः ग्रवं तेनेनात्र वा ॥ ल्युड्गतौ ल्युट् प्रवणः क्रमनिम्नोर्व्यां प्रह्वे च स्याच्चतुःपथे ॥ आमन्ते च तथा स्त्रीणां मनुदारुतइ
ति धरणिः ॥ प्रवणो नाचेति ष्णथि ॥ क्रमनिम्नमवनीभागो दार प्रह्वे स्तुत्वचत्रिषु ॥ ५६ ॥ संकीर्यते स्म ॥ कृ विक्षेपे ॥ क्तः ॥ संकीर्णं सं राम
कटे व्याप्ते कुत्रचिद्वर्णसंकरे इत्यजयः ॥ संकीर्णं निचितेपि स्यादशुद्धे चाभिधेयवत् ॥ ईर्ष्यत् च्छं तियस्मिन् ॥ कगतौ अ ५९
र्ते ॥ किदी चेतीतन् ॥ ईरिणं शून्यपरे स्त्रेस्तन्ये ॥ इत्यादिरपि ॥ ईरिणं निराश्रमेन्नतागेक ... परे इति कस्वाद्यवजयः ॥ इति णां
ताः ॥

विवस्ते जोस्यास्ति । मतुप् । विवस्वान् सुरे सूर्ये तन्त्रगर्यो विवस्वती ॥ सरो गमनमस्यास्ति ॥ मतुप् ॥ सरस्वान् स्तु नदे वाब्धौ नान्य
वद्रसिके स्त्रियां । वाण्यां स्त्री रत्नवाग्देवी गोनदीषु नदीमिति ॥ ५७ ॥ गरुतः सन्त्यस्य ॥ मतुप् । गरुक्रौ तिशकिरु नौ तौ तु नय
३ सुतः ॥ भासो भासि समाख्यातो गोष्ठकुक्कुरगृध्रयोरिति विश्वः ॥ धूमः केतुश्चिह्नमस्य धूमकेतुः ॥ चिह्नमस्य ॥ धूम
केतुः स्मृतो वह्नावुत्पातः सग्रहभेदयोरिति विश्वः ॥ जीवनं मुंचति ॥ पृषोदरादिः ॥ जीमूतोऽब्धे धृतिकरे देवताडे पयो

देवसूर्यौ विवस्वतौ सरस्वतौ नदार्णवौ ॥ ५७ ॥ पक्षितार्क्ष्यौ गरुत्मन्तौ शकुन्तौ भासपक्षिणौ ॥ अग्न्युत्पा
तौ धूमकेतू जीमूतौ मेघपर्वतौ ॥ ५८ ॥ हस्तौ तु पाणिनक्षत्रे मरुतौ पवनामरौ ॥ यन्ता हस्तिपके सूते भर्त्ता धातरि
पोष्टरि ॥ ५९ ॥ यानपात्रे शिशौ पोतः प्रेतः प्राण्यन्तरे मृते ॥

धरे ॥ ५९ ॥ हसति ॥ हसेर्हसिमृग्रिणिति तन् ॥ हस्तः करे करे
णुकोष्ठकरेपि च ॥ कर्त्रे केशात्परे व्राते ॥ मिमते नेन ॥ मृङ् प्राणत्यागे मृत्यौ रुतिः ॥ मरुद्देवे समीरे ना स्यात् ग्रन्थिपर्णे नपुंस
कं ॥ यच्छति ॥ यम च परमे ॥ तृच् ॥ विभक्तिः ॥ भरति वो ॥ डुभृञ् धारणपोषणयो ॥ तृच् भरणे ॥ तृच् ॥ भर्त्ता स्वामि
ति धारके ति विश्वः ॥ भर्त्ता स्वामिनि पुंसि स्यात् त्रिषु धातरि पोष्टरि ॥ २५९ ॥

अ॰ टी॰ पुनाति॥ पूयते वा॥ पूञ् पवने॥ ऊसि मत्सरणि इति तद्॥ पोतः शिशौ वहित्रे च गृहस्थाने च वाससि॥ प्लकर्णे सारस्तः॥
५९ प्लुतोऽभूत् तां तरिं पुंसि मन्तोऽस्मात् च्यलिंगकः॥ चाम्यते अनेन वा॥ चामुपूजादौ॥ चायः कि रिति तुः॥ केतुना कि कूपताकास्मि
ङेत्याति पुलन्नमरिणि॥ स्तूयते स्म॥ सौति स्म वा॥ षुञ् अभिषवे॥ षु प्रसवैश्वर्ययोः॥ क्तः॥ सुतः स्यात् पार्थिवे पुत्रे स्त्र्यपत्ये
तु सुता स्मृता॥ ८९॥ तिष्ठन्त्यस्मिन्॥ घञर्थे कः॥ स्थः स्थासो पतिश्च॥ स्थपति। कंचुकि न्यपि॥ जीवेष्टियाजके शिल्पिभेदे

पानपात्रे शिशौ पोतः श्रेतः पारग्य नरे मते॥ गृहभेदे ध्वजे केतुः पार्थिवे तनये सुतः॥ ६०॥ स्थपतिः कारुभेदे
पि भूभृद्द्विभिधरे नृपे॥ मूर्द्धाभिषिक्तो भूपे पि ऋतुः स्त्री कुसुमे पि च॥ ६१॥ विष्णावप्यजिताव्यक्तौ सूतस्त्व
ष्टरि सारथौ॥ नाम सप्तमे त्रिषु॥ भुवं बिभर्त्ति॥ दु भृञ्॥ क्विप्॥ तुक्॥ मूर्द्दनि अभिषिच्यते स्म॥ वि-षिच क्षरणे॥ क्तः॥ मू
र्द्धाभिषिक्तो भूपाले मंत्रिणि क्षत्रिये पि च॥ ऋच्छति॥ अर्तेश्च तुः॥ किद्वा॥ ऋतुर्भोमिवसंतादौ धारे स्त्री कुसुमे पि चे राम
ति धरणिः॥ ६२॥ न जायते स्म॥ जि अभिभवे॥ क्तः॥ अजितो नाहरो॥ ८ त्रिषु॥ अनिर्जितेचेति विश्वः॥ न व्यंज्यते स्म॥ अंजू ५९
व्यक्त्यादौ॥ क्तः॥ अव्यक्तः शंकरे विष्णावव्यक्तं महदादिके॥ आत्मन्यपि स्यादव्यक्तः मस्फुटे लभिधेयवदिति विश्वः
स्तवति॥ क्तः स्त्रयते स्म वा॥ षू प्रेरणे॥ क्तः॥ सूतस्तष्टु सारथौ तत्क्षत्रिया ब्राह्मण्यां सुतः॥ ॥

वं दिपारदयोः पुंसि प्रस्तुते प्रेरिते त्रिषु ॥ व्यज्यते स्म ॥ अंजू ॥ क्तः ॥ व्यक्तः स्फुटमनीषिणोः ॥ ८४ ॥ अंतोत्र ॥ अंतः प्रांति
ति केनाप्यशति विश्वः ॥ दृष्टांते उदाहृतौ ॥ शास्त्रे च चमरणे ॥ ८२ ॥ स्रवतीति ॥ स्रदसौ त्रः ॥ तनूनपाच्चौ र्सांसि स्तनदस्मिः
संज्ञायां चानिटो ॥ दत्तगाम्पूपात्र त्रियाजे प्रतिहारे च सारथौ ॥ भुजिष्यातनये दत्तानि मुक्ते चे प्रजा स्वजीति विश्वः
दृत्तो तोस्य ॥ वृत्तस्यांत इति वा ॥ वृत्तांतो वसरे भावे कार्त्स्न्ये वार्त्ता विशेषयोः ॥ वृत्तांतः प्रक्रियायां चेति विश्वः ॥ ८३ ॥ ख्या

प्य क्तः ॥ प्रख्यातेपि दृष्टांतावुभे शास्त्रनिदर्शने ॥ ८२ ॥ क्षत्ता स्यात्सारथौ द्वाःस्थे क्षत्रियायां च शूद्रजे ॥ शूद्राज्जातः
स्यात् ॥ करणे प्रकारिका स्त्र स्त्री वार्त्त योः ॥ ८३ ॥ आनर्त्तस्त्रिसमरे नृत्यस्थाने नीवृद्विशेषयोः ॥ कृतांतो यमसि
द्धांतदैवाकुशलकर्मसु ॥ ८४ ॥ श्लेष्मादिरसरक्तादिमहाभूतानि तद्गुणाः ॥ इंद्रियाण्यश्मविकृतिः शब्द
योनिश्च धातवः ॥ ८५ ॥ नृत्यंत्यत्र ॥ नृतीगात्रविक्षेपे ॥ इत्यस्येति घञ् ॥ आनर्त्तो नृत्यशालाजीमांजने जनपदांतरे
त्यजयः ॥ आनर्त्तो देशभेदेपि नृत्यस्थाने जने रणे ॥ कृतोंतो येन यस्य वा ॥ ८४ ॥ आदिना पित्तादि ग्रहः ॥ रसः प्रथम आहा
रस्य विकारः ॥ आदिना वसामज्जशुक्रादि ग्रहः ॥ तद्गुणा गंधादयः ॥ गैरिकादि ॥ धे दधाति धीयते वा ॥ धाञ् ॥ सितनि
गमि तिभ्यस्तुन् ॥ ८५ ॥

अ.त.टी. शुद्धे ह्रीप्य। अस्वर्वे लिपूर्वविशेषणं ।। स्फ्रांतोऽतः पुरेशुद्धक द्वाभेदे च भूपतेरित्यजयः ।। ... तेजस्या ।। ... कौ
६० क्तिन्‌ ।। शक्तिरस्त्रांतरे गौर्या मुख्यान्तरे वलेस्त्रियां ।। कास्तृविं कल्पवाचिस्यात्‌ कासूः शक्त्यापुधेपि चेतिविश्वः ।। स्फ
च्यतीमस्त्री मोक्षदो क्तिन्‌ ।। राज्ञो प ।। ६६ ।। व्रजंती तस्तिरस्त्या ।। पृषोदरादि ।। भोजस्तु मंतधातुं स्वीकृतवान्‌ ।।
ततो बाहुलकाद्रतिः ।। वसंत्यस्यां । वस निवासे ।। वहि वसीत्यतिः ।। वसतिः स्यात्‌ ।। स्त्रियां वासे यामिन्यां च निकेतने

कष्टांतरे पि स्त्रतो न्यस्यान्स्सर्वगोचरे ।। कास्तू सामर्थ्ययोः ।। शक्तिर्मृक्तिः कात्यायनीयोः ।। ६६
ग विस्तारवल्ल्योर्व्रततिर्वसती रात्रि वेश्मनोः ।। स्याचयोरपचितिः सातिर्दानावसानयोः ।। ६७ ।। व ।।

अपचीयते ।। अपचीयते ।। अपचायते स्म वा ।। चाय पूजायां ।। चायः चिः क्तिनीति चिः ।। भवेदपचितिः पूजाव्यय राम
निष्कृतिदानेषु ।। सनतं सानं च ।। षणु दाने ।। षोऽन्तकर्मणि क्तिन्‌ ।। क्तिपूतीति साधुः ।। यतुसन इति चित ६०
लोपादूर्ध्वयोः सातिः सं तिस्त्रीति मुकुटो व्याख्यत् ।। तन्न ।। क्तिचः कर्तरि विधानात्‌ ।। भावकर्मणोरसंभवात्‌ ।। ६७ ।।

अर्द्दनं ॥ अर्द हिंसायां । क्तेन्नवादिभ्यः । आङ् ऋच्छतेः । क्तिन् । उपसर्गाद्दती । तिवृद्धावार्त्तिरिति कश्चित् ॥ जननं
॥ जनयतिवा ॥ जनी । क्तिन् । जनसनेत्यात्वं ॥ जाति छंदसि सामान्ये मातृत्वं गोत्रजन्मनो ॥ जातिर्जाती फले धात्र्यां
चुल्लीकंपिल्लयोरपीति विश्वः ॥ जातिः स्त्री गोत्रजन्मनो ॥ अश्म त्रिका मल्लक्योश्च सामान्यछंदसोरपि ॥ जातीफ
लेच मालत्यां रीयते । रिणातिवा ॥ रयणावा ॥ री स्रवणे । री गति रेषणयोः ॥ क्तिच् ॥ क्तिन् । चरीतिः प्रचारेस्यंदे चलो
हकिट्टारकूटयोरिति विश्वः ॥ ईयं ते नया ॥ ईङ् गतौ । क्तिन् । डिंबो विप्लवः ॥ इति डिंबे प्रवासे तिद्वयोर्दिष

अर्त्तिः पीडा धनुःकोट्योर्जातिः सामान्यजन्मनोः ॥ प्रचारस्यन्दयो रीतिरीतिर्डिम्बप्रवासयोः ॥ उद
उदयेधिगमे प्राप्तिस्त्रेता त्वग्नित्रये युगे ॥ वीणाभेदेपि महती भूतिर्भस्मनि संपदि ॥ दर्पी ॥

टमृच्च स्त्रियां ॥ दूटी ॥ प्रापणं ॥ आप्लृ व्याप्तौ । क्तिन्नावादिभ्यः ॥ प्राप्तिर्महोदये लाभेपि च स्त्रियां ॥ त्रीन् भेद
निता ॥ पृषोदरादि ॥ मह्यते महत् पूजायां ॥ वर्त्तमाने पृषदिति साधुः ॥ महती वल्लकीभेदे राज्ये तु स्यान्नपुंसकं । त
त्वभेदेपुमान् श्रेष्ठेवच्यवत् । भवति अनया वा भवनं वा क्तिच् । क्तिन्वा ॥ भूतिर्भस्मनि संपत्ति हस्ति शृंगारयोः स्त्रियां ॥ दर्पी

अ॰ त्र॰ टी॰ भोगोस्त्यस्यां ॥ मतुप् । अथ भोगवती नागपरि नद्योः स्त्री पुमान् ॥ समसमनं ॥ समीयते चास्यां ॥ इण् गतौ क्विन् ॥ क्षय गांस्त्री यते

६१ स्यां वा । क्षि क्षयो । क्षि निवासगत्योः । क्विन् । क्षितिर्निवासे भेदिन्यां कालभेदे क्षये स्त्रियां ॥ ७० ॥ हंति हिनोति वा ॥ हन्यतेनया

वा । क्विन् ॥ ऊति सूतीति साधुः ॥ गच्छति । वर्त्तमाने पृषदिति साधुः ॥ यद्वा ॥ द्युतिगमि जुहोतीनां द्वे चेति क्विप् । गमः क्वा

विति मलोपः तुक् । जगत्स्यात् हि ष्टपे क्लीवनावायो जंगमे त्रिषु ॥ जगता भवने स्त्रायां छंदो भेदेने पि च ॥ छंदः त्र्यगन्तरपादे

न द्वी नगर्यो नीगानां भोगवत्यथ सङ्गरे ॥ संगेसभायां समितिः क्षयवासावपि क्षिति ॥ ७० ॥ रवेरर्चि

श्च शस्त्रं च वह्निज्वाला च हेतयः ॥ जगती जगती छंदो विशेषेपि क्षितावपि ॥ ७१ ॥ पंक्तिश्छंदोपि दो

पि दशमं स्यात्त्र भावेपि चा यति ॥ पत्ति र्गतौ च मूलेतु पक्षतिः पक्ष भेदयो ॥ ७२ ॥

प

॥ ७१ ॥ पंचनं । पचि व्य

क्तीकरणे क्विन् ॥ यद्वा ॥ पंचकं ठ्यं ॥ पंक्तिविंशतीति साधुः ॥ दश त्त्यगरपादं क्विः दशांत्तरं छंदो दशासंख्या लिङ्गस्त्रियां राम

आयसंयम्यते तथा आयमनं वा यमउपरमे क्विन् ॥ आयतिः ॥ संयमे दैर्घ्ये प्रभावागामिकालयोरिति विश्वः ॥ पततिप ६१

त्लृ गतौ क्विन् ॥ पतिर्ना पृदगोस्त्रियो ॥ गताक्ले करथेभेकत्र श्वपंचपदातिके ॥ पच्च त्तस्य मूलं ॥ पक्षाति ॥ श्रुतिपदिग ...

प्रकुरुते क्लिच॥प्रकर ॥ क्लिन्न। प्रकृतिगुणसाम्येऽस्मादमात्यादि स्वभावयोः॥ योनौ लिंगे पौरवर्गे भारती सात्वी तीवे
वकेशिक्यारभटी तथा। चतस्रो वृत्तयश्चैता मासुनार्घं प्रतिष्ठितमिति भरत॥ वृत्ति विकरणे जीव्ये केशिकादिषु वेष्टि
ते इति विश्वः॥ सिच्यते॥ षिच क्षरणे॥ बाहुलकात्तत्र॥ दृषो दृणादिः॥ सिकतास्त्री सिकतिलेवालुकायांतु भूम्नि
स्क यतेन यावास्क प्रवणे॥ क्लिन्न॥ स्कतिः स्त्रो चेत तथा स्यायेवा त्री यां स्रोत्रकर्मणा निविश्वः॥७३॥ वन्यतिस्म॥
वनु याचने॥ वनसं भक्तौ क्तः। यथांस्य विभक्तित्स्या नित्यत्वादिट्। वनिताजातरागस्त्री स्त्रियोः स्त्री त्रिषु या

च्छतियोनि लिंगेच केशिक्यादावृत्त र्षो॥ सिकताः स्युर्वालुकापि वेदे श्रवसि च्यति॥७३॥ वनिताज
नितात्यर्थानुरागायांच योषिति॥ गुप्तिः क्षितिव्युदासेपि धृतिः धारणधैर्ययोः॥७४॥ बृहती क्षुद्रवार्ताकी
छंदोभेदे महत्यपि॥
चिंते॥ गुपू गुप्यंते गोपनं च गुपू रक्षणे क्लिन्न॥ गुप्तिः कारा करस्तान्वदीर्णं च विवरं भुव इति शाश्वतः
गुप्तिः स्त्री चावकर स्थाने कारागारे च रक्षणे धरणं धृञ्धारणे क्लिन्न॥ धृतिर्यागांतरे धैर्ये धारणा ध्वरतुष्टिषु इति विश्वः॥७४
वृह तिहृदृवृद्धौ। वर्तमाने पृषदिति साधुः बृहती क्षुद्रवार्ताकी कंटकार्यां च वाचिच। वारिधान्यां महत्यांच छंदोवसनभे

॥ अमरको ८७

अ॰ टी॰ वासयति। वसनि वासि।रपंतः॥ नासत्त पसेवायां वा क्तः॥ वासिता करिणी नार्योर्वासितं सुरभीकृते ध्वानमात्रे खगादे
६२ वेवासितं वस्त्रवेष्टिते इति विश्वः॥ स्वामी तु ताळव्यमध्यपाठमाह तत्र वाशृ शब्दे॥ वृत्तिरस्त्यस्याः वृत्ती स्त्री तिरणः॥ वा तावि
तिं गणे वृत्ती वा स्त्री कुप्पाद्युदं तयोरिति विश्वः॥७५॥ वार्त्तं फल्गुन्यरोगे स्याद्दस्रोप्यवृत्तिमत्यपीति धरणिः॥ घ्रिय
ते॥ घ्रिजि घर्त्ति वा॥ घस्त्तरण दीप्त्योः॥ अंजिघ्रति भ्यः क्तः॥ घ्र तमाज्ये जले क्लीबं प्रदीप्ते त्वभिधेयवत्॥ नम्रं तंम
रणम्॥ अमृतं यज्ञशेषे स्यात्पीयूषे सलिले घृते॥ अयाचिते च मोक्षे च ना धन्वंतरि देवयोः॥ कलो मलो

वासिता स्त्री करिण्योः स्थवात्ती दिक्ता जनश्रुतौ॥७५॥ वार्त्तं फल्गुन्यरोगे च त्रिषप्सच घृतामृते॥
कलधौतरूप्यहेम्नोर्निमित्तं हेतु लक्ष्मणोः॥७६॥ श्रुतं शास्त्रावधृतयोर्युगपर्याप्तयोः कृतं॥ अ
त्याहितं महाभीतिः कर्म जीवानपेक्षि च॥७७॥

धौतोस्य॥ कलधौतं सुवर्णे स्याद्रजते च नपुंसकं॥ त्रिमिधेति
त्रिमिदा स्नेहने॥ क्तः॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नत्वं॥ अनात्मनेपदनिमित्ते इति निर्देशात्॥७६॥ श्रूयते स्म॥ श्रु राम ६२
वणे च श्रिश्रवणे॥ क्तः अकारि॥ डुकृञ्॥ क्तः॥ त्वा क्तौ निवारणे त्वसौ पर्याप्ते स्याद्युगपेत्यमिति रुद्रः॥ कृतं यु
गे ऽलमर्थयोर्विहितो हिंसिते त्रिषु॥ अती वाधीयते स्म मनसि॥ डुधाञ्॥ क्तः॥ दधाते र्हिः॥७७॥ ॥

प्राणपतीत ॥ इतिमेदः ॥ हारकं हृ ॥ अभववृ ॥ मृ गत्यर्थे इति क्तः ॥ मृतः ॥ तस्मादौ पिशाचादौ जंतौ क्लीबं त्रिषु चिते ॥ प्रासोक्ति
समे सत्ये देवयोन्यंतरे तुना ॥ कुमारे ऽपि ॥ वर्त्ततेस्म ॥ वर्त्ततेस्म ॥ वर्त्तनं वा ॥ वृतु वर्त्तने वरणे वा गत्यर्थे इति क्तो भावे वा ॥ वृ
त्तोऽधीते प्रतीते पि वृत्तं लिपिमृतेऽवृते ॥ वृत्ते न्यलिंगवान् क्लीबं छंदः स्वाद्विरन्यत्त्रिषु ॥ ७६ ॥ महतेमहत्पूजायां ॥ वर्त्तमा
ने पृषदादिति साधुः ॥ महती वल्लकी भेदे राज्ये तु स्यान्नपुंसकं ॥ तत्वभेदे पुमान् श्रेष्ठे वाच्यवत् ॥ अवकीर्यतेस्म ॥ गेत्रा

पुक्ते क्ष्मादारते मृतं प्राणपतीतिसमे त्रिषु ॥ वृत्तं पद्ये चरित्रे त्रिष्वतीते दृढनिस्तले ॥ ७७ ॥ मद्रश्रयंको
वगीतं जन्ये स्मो स्यापूर्त्तिं ते त्रिषु ॥ श्वेतं रूप्ये पि रजतं हेम्नि रूप्ये सिते त्रिषु ॥ ७८ ॥

छि ॥ ... ॥ जगत्येजनाय
वाद्ये अवगीतस्तु निवदि दृष्टा हि तयोरपि ॥ श्वितेते श्विता वर्णे ॥ पञ्चाद्यच ॥ श्वेतो ष्ठा पाण्डिनेत्यो ॥ श्वेता वराटि
का काष्ठपाटला शंखिनीषु च ॥ क्लीबं रूप्ये न्यवच्छुक्ले ॥ रजति ॥ रज्यतेनेनवा ॥ रंज रागे ॥ पृषिरंजिभ्यां कित् इत्यत
च् ॥ रजतं रंजने रूप्ये शोणिते हलदृहारमौ रितिजयः ॥ ७९ ॥ ॥

अ॰ टी॰ ६३ आतां तां॥ गच्छति। प्रतिगमिजुहोतीनां द्वे चेति क्विप्॥ गमः क्वाविति मलोपः॥ तुक्॥ जगत् स्यात्विष्टपे क्लीबं वायौ ना पुंसि जंगमे त्रि
षु। रजति। रज्यते वा॥ रंज रागे॥ प्रग त्यर्थे क्तः कर्मणि वा क्तः॥ रक्तो नुरक्ते नील्यादिरंजिते लोहिते त्रिषु॥ क्लीबं तु कुंकुमे
ताम्रे चा॥ प्राचां नाम न के सूजि॥ अवदायते स्म॥ दैप् शोधने॥ क्तः॥ सीयते स्म॥ षिञ् बंधने॥ क्तः॥ सितम् वसिते च वद्धे धव
ले त्रिषु शार्करायां स्त्री॥ ६०॥ अभिनीयते स्म। णीञ् क्तः॥ मर्षिणि॥ संतरि॥ संस्क्रियते स्म॥ संस्कृतः कृत्रिमे शस्तेभ्य

र्थि षितो जगादि गेपि रक्तं नील्यादिरागि च॥ अवदातः सिते पीते शुद्धे वद्धार्जुनौ सितौ॥ ६१॥ युक्तेति संस्कृ
ते मर्षिणि प्रणिनीतोथ संस्कृतं॥ कृत्रिमे लक्षणोपेतेप्यनंतो नवधिः॥ ६२॥ ख्याते हृष्टे प्रतीतोभिजातस्तु कुलजे
बुधे॥

षिते प्यन्यलिंगकः॥ ० क्लीबं तु लक्षणोपेते॥ लक्षणोपेते पाणिनीयादिसूत्रव्युत्पादितो न अंतोस्य॥ अनंतः केशव
शेषे पुमान् निरवधौ त्रिषु॥ अनंता च विशल्यायां शारिवा दूर्वयोरपि॥ कणागुडूची भापथ्यां पार्वत्यामलकीषु चं वि राम
श्वंभरागुडूच्योः स्यादनंतं सुखवर्त्मनि॥ ६३॥ प्रतीयते स्म॥ इण् गतौ॥ क्तः॥ अज्ञातज्ञाते हृष्टेषु प्रतीतः सादरत्रि ६३
षितिरभस॥ अभिजायते स्म॥ गत्यर्थेति क्तः॥ अभिजातः कुलीने स्यान्न्याय्ये पंडिते योग्ये षु॥ ॥

बुधे पंडिते ।। विविच्यते रिं जिर पृथग्भावे ।। क्तः ।। विचिर विरेचने वा ।। विविक्तं त्रिषु संपृक्ते रहः पूत विवेकिषु ।। मूर्छा
तिस्म ।। मूर्छा मोहसमुछ्राययोः ।। गत्यर्थेति क्तः ।। मूर्त्तं स्यात्रिषु मूर्छालेके विनेमूर्त्तिमत्यपि ।। ८१ ।। स्तुच्यते
स्म ।। इ स्तुचिर पूतीभावे ।। पूताम्ल निष्ठुरे स्तुक्तं ।। मन्मयादि स्तुचौ भांडे समगुं दृढ द्रोद काञ्जिकं ।। धान्यराशौ त्रिरा
त्र स्तं स्तुक्त स्तुक्तं तदुच्यते इति वैद्यकं ।। शीयते ।। शो तनूकरणे वा ।। शिञ् निशाने ।। क्तिन् क्तिन्वा ।। निशिते पिशिते

विविक्तौ पूतविजिनौ मूर्छितौ मूढसोछ्रयौ ।। ८२ ।। द्वौ चाम्लपरुषौ शुक्तौ शितौ धवलमेचकौ ।। सत्ये साधौ विद्यमा
ने प्रशस्तेभ्यर्हिते च सत् ।। ८३ ।। पुरस्कृतः पूजितेरात्यभियुक्तेग्रतः कृते ।। निवातावाश्रयावातौ शस्त्राभेद्यं च
वर्म यत् ।। ८४ ।।

मूर्जे नास्तिता ।। सितयोस्त्रिषु ।। आस्ति ।। असम्भुवि ।। लटः शतृ श्नसोरल्लोपः ।। सन्साधौ शिरशास्त्र
यो ।। मान्ये सत्ये विद्यमाने त्रिषु साधुमयोः ।। स्त्रियां ।। ८३ ।। पुरोकारो ।। डुकृञ् क्तः ।। पुरोव्ययमिति गतित्वं ।। न
मस्पुरसो रिति सत्वं ।। पुरस्कृतो भिन्नास्तारि स्त्रास्त्रा आयस्तोग्रेकृत पूजिते ।। निरुद्धो निह्नुतो वावातो स्मात् ।। निवातोद
ढ सन्नाहे निवासे वातवर्जिते इत्यजयः ।। ८४ ।।

अ.टी. उच्छ्रयाति ॥ उच्छ्रीयतेस्य वा ॥ श्रिञ् सेवायां ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ कर्मणि वा ॥ उच्छ्रितं त्रिषु संजाते समुन्नद्धप्रवृद्धयोः ॥ उ

६४ त्ति ॥ ष्ठतिस्म ॥ ष्ठा गत्यर्थेति क्तः ॥ उत्थितं तस्मात् त्रिषूत्पन्ने प्रोद्यते वृद्धिमत्यपि ॥ आद्रियते स्म ॥ दृङ् आदरे ॥ क्तः ॥ षष्ठी

इति ढंतः ॥ अयते ऋच्छति वा ॥ ऋ गतौ ॥ उषि कुषि गार्ति भ्यस्थन् ॥ यद्वा ॥ अर्थ्यते ॥ अर्थ उपयाच्ञायां ॥ कृत्

॥ अर्थो विषयार्थनयोर्धनकारणवस्तुषु ॥ तीर्यते अनेन वा ॥ तॄ प्लवनतरणयोः ॥ पातृतुदीति थक् ॥ तीर्थं

जातोद्रेकमहः क्षुः ष्ठः उद्रिक्ता उत्थिता स्त्वमी ॥ रहितमदोद्यतोत्पन्नाआदतौ सादरार्चितौ ॥ ५५ ॥

तान्ताः ॥ अर्थोभिधेयरैवस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु ॥ निपातागमयोस्तीर्थमृषिजुष्टजले गुरौ ॥ ५६ ॥

र्थं शास्त्रीध्वरक्षेत्रोपायनारीरजस्सु च ॥ अवतारर्षिजुष्टांबुपात्रोपाध्यायमंत्रिषु ॥ निपानं जलावतारः ॥ निद राम

नमुपाय इति मुकुटः ॥ ५७ ॥ समर्थयते ॥ समर्थ्यते वा ॥ अर्थ उपयाच्ञायां पचाद्यच् ॥ घञ् वा ॥ दशम्यां तिष्ठ ६४

ति ॥ सुपि स्थ इति कः ॥ दशमीस्थो नष्टवीजे स्थविरेप्यन्यलिंगकः ॥ विध्यति ताः या ॥ विध्यायाचते ॥ घञ् ॥ पृषोद

रादिः ॥ गौरादि ॥ वीथ्यां पंक्तौ ... वर्त्मनि ॥ ५८ ॥ ॥

आतिष्टंत्य स्या मास्थानंच ॥ष्टा॥आतस्थो पेत्यड्॥आस्थात्वालंबनास्थानयत्तापेत्वासुमो बिति॥अतिष्टंतोस्मिन्नेनवा॥घञ

र्थेकः॥प्रस्थोस्त्रियां मानभेदेसानाकुन्मितवस्तुनि॥इतिधांताः॥छंद्यते॥छदि संवरणे॥घञ्॥अपोदृणाति॥आतोनुपेतिक

ः॥अष्टः संवत्सरेमेघेगिरिभेदेचमुस्तके इतिविश्वः॥८१॥अपोद्यतेऽपवदनंवा॥वदव्यक्तायांवाचि॥घञ्॥अपवादस्तु

निंदायामाज्ञाविश्रंभयोरपि॥मुकुटस्तुअववदिपिपठित्वा॥अववादस्तुनिंदायामाज्ञाविस्त्रंभयोरपि तिविश्वमुदाज

आस्थानीयत्नयोरास्था प्रस्थोस्त्री सानुमानयोः॥थांताः॥अभिप्रायवशोछन्दावदौजीमूतवत्सरौ॥

॥८६॥अपवादौतुनिंदाज्ञेदायादौसुतबांधवौ॥पादस्तं॥अभितुर्यंशाख्यंस्थाप्यकस्तिमोनुदः॥८७॥

॥निर्वादोजनवादेपिशादोजम्बालकर्दमयोः॥ हारदायमत्ते॥अदभक्षणे॥ककर्मे॥पद॥खछादत्ते॥उद्मृ

आतस्त्रोपेतिकः॥दायस्यआदः॥दायादस्तुभवेत्पुंसिसपिंडेतनयेपिच॥पद्यते॥पदगतौ॥पदरुजेतिघञ्॥पादोव्र

ध्नेतुरीयांशेशैलप्रत्यंतपर्वते॥चरणेचमयूखेपिच॥तमोनुदति॥णुदप्रेरणे॥क्विप्॥८८॥निर्वदनं॥वदव्यक्तायां

वाचि॥घञ्॥निर्वादः स्याल्लोकवादपरितिहतवादयोः॥शाद्यतेअनेनवा॥शाद्लृशातने॥हलश्चेतिभावेवाघञ्॥

जंबालःपंकः॥शाष्पबालतृणे॥आक्रंदनं॥आक्रंदते॥ ॥

अ॰ टी॰ आक्रंद्यते स्मिन्॥आक्रंदयति वा॥ क्रदि आह्वाने रोदने च॥ आङ्‌क्रंद ६ आह्वसातमिल्ये घञ्॥ पचाद्यज्वा॥ आक्रंदने क्वा

६५ नेमित्रे यदारास्युद्ध्ये ॥ ॥ १॥ प्रसदनं अनेन वा॥ षद्लृ विशरणगत्यैः॥ घञ्॥ प्रसादोनुरागे काव्य गुणे स्वास्थ्य प्रसत्तिषु॥

स्रूयते॥ स्रूदयति वा॥ सूव दृ क्षरणे॥ एरच्॥ पचाद्यज्वा॥ स्रूदस्तु स्रूपकस्रूपकारे च व्यंजने पिचेति विश्वः॥ गोवि

दति॥ विदॢ लाभे॥ गवादिषु विंदेः संज्ञायामिति शः॥ गोविंदो वासुदेवस्याऊ वाध्यक्षे बृहस्पतौ॥ आमोदनं आमोदयति

वा॥ मुद हर्षे स्वार्थे एयंतः॥ घञ्॥ पचाद्यज्वा॥ आमोदो गंधहर्षयोः॥ मदनं अनेन वा॥ मदी हर्षे मदोनुपसर्गे इत्य

आरा वेकरी तेत्रातप्यात्क्रिन्दोदरू योररणे॥ १॥ स्यात्प्रसादोनुरोधेपि सूदः स्यात्व्यंजनेपि च॥ गोष्ठाध्यक्षे

पि गोविंदो हर्षे स्यामोद वन्मदः॥ १॥ प्राधान्ये राजलिंगे च वृषांगे ककुदोस्त्रियां॥ स्त्री संविज्ञानसंभा

षा क्रियाकारा जिनामसु॥ १॥

मः॥ मदोरेतसि कस्तूर्यां गर्वे हर्षे भदानयोरिति विश्वः॥ १॥ कं सुखं वं कौति॥ कु

शब्दे॥ क्विप् तुक्॥ पृषोदरादिः॥ ककुद्मत्॥ ककुदः श्रेष्ठे वृषांगे राजलक्ष्मणीति विश्वः॥ प्राधान्ये स्वार्थे ष्यञ्॥ संवे राम

दनं॥ संविद्यते तेन या वा॥ विद ज्ञाने॥ विद चेतनाख्याने च॥ संपदादि क्विप्॥ संवित् स्त्रियां प्रतिज्ञायामाचारे ज्ञानसंगरे ६५

संभाषणे॥ क्रियाकारसंकेते नाम्नि तोषणे॥ क्रियायाः कारो नियमः पराणं बंधो वा॥ आजि युद्धं॥ १॥ ॥

उपनिषदने॥उपनिषीदतिश्रेयोस्यांवा॥षद्लृविशरणादौ॥संपदादिः॥नवेदुपनिषद्धर्मेचिदांतविजनेस्त्रियां॥श्रृणाति॥श्र
हिंसायां॥श्रदन्तोसोदिः॥शारश्रावसरेप्यत्रौ॥पदति॥पद्यते॥पदस्थैर्ये॥पदगतौवा॥पचाद्यच्॥नावकर्मणिघुवाध
ञ॥संज्ञापूर्वकत्वाद्वृध्यभावः॥पदशब्देचवाक्येचव्यवसायापदेशयोः॥पादतच्चिह्नयोःस्थानत्राणयोरंकवस्तुनोरिति
विश्वः॥श्लोकपादेपिचक्राबंधुपुल्लिंगःकिरणेपुनः॥९३॥गोपदं॥पोष्पदंसेवितेतिसाधु॥गोष्पदंगोपदश्वभ्रेगवांचरेइ
तिविश्वः॥आपद्यतेस्मिन्॥आस्पदंप्रतिष्ठायामितिसाधु॥आस्पदंपदकृत्ययोः॥स्वदते॥ष्वदआस्वादने॥कृवापेत्युण॥

धर्मेरहस्युपनिषत्स्यादृतौवत्सरेशरत्पदंव्यवसितित्राणस्थानलक्ष्मांघ्रिवस्तुषु॥९३॥गोष्पदंसेवितेमा
नेप्रतिष्ठाकृत्यमास्पदं॥त्रिष्विष्टमधुरौस्वादूचाताद्दृणकोमलौ॥९४॥मामेवटश्चस्यग्रोधवुत्सेधःकाय
उन्नतिः॥पर्याहोरश्वमार्गश्चविवधौवावधौचतौ॥९५॥दाताः॥

स्वादुर्मिष्टमनोज्ञयोः॥म्रद्यते॥म्रदमर्दने॥प्रथिम्रदि
तिकुःसंप्रसारणंच॥आद्रांतात्त्रिषु॥९४॥मदते॥मदिस्तुत्यादौ॥पचाद्यच्॥मंदोऽतीक्ष्णेचमूर्खेचस्वैरेचाभाग्यरोगिणोः॥अल्पे
चत्रिषुपुंसिस्याद्हस्तिजात्यंतरेशनौ॥शारदित्वचः॥संधिवेलेत्यण्॥शारदोहेस्त्रियांतोयपिप्पलासमयरोगयोः॥शस्यकाबे
शारज्ञातनूतनाप्रतिमेत्रिषु॥विशिष्टोविपरीतोवाशारदेरदः॥प्रादयोगतेतिसमासः॥विशारदःपंडितेचधृष्टे॥इति
शांता॥९५॥

अ॰टी॰ न्यक्करणाद्वा। रुधिर आवरणे॥ कर्मण्यण्॥ न्यग्रोधो व्यामवटयोः न्यग्रोधस्त्वशमीतराविति विश्वः॥ उत्सेधनं अनेन वा॥ प्रो
६६ दीर्घि धुगत्यां॥ घञ्॥ विविधो वधो रुन्नं रसनं वाऽनेन वा॥ आदिभ्यो धातुजस्येति समासोत्तरपदलोपो॥ अन्येषामपीति
दीर्घः विवधो वीवधश्चापि पर्याहारेऽध्वभारयोरिति विश्वः॥ परितआक्षिप्तेन नयय यदिरस्त भयातो वह शिक्यं स्कंध
वाह्यं काष्ठं कावडि तिख्यातस्य॥ मनुउपसर्गस्येत्यादिदीर्घ इति मुकुट आह॥ तन्न। वधशब्दस्यावंतत्वेना घञंतत्वा
द्बाहुल्यापदेनि भंग्या मन्त्राः स्युर्द्वौ तु शारदौ॥ प्रत्यग्रा प्रतिभोऽविहृतः स्युश्च गल्भो विशारदौ॥ दांताः॥ २
५॥ परिधिसंज्ञियतरोः शाखायामुपसूर्यके॥ बंधकं व्यसनं चेतःपीडाधिष्ठानमाधयः॥ २७॥ स्युः स
मर्थननीवाकनियमाश्च समाधयः॥ दोषोत्पादेनुबंधः स्यात्प्रकृत्यादिविनश्वरे॥ २८॥

तु॥ २६॥ परिधी
येः॥ डु धाञ्॥ उपसर्गे घोः किः आधानं अनेनास्मिन्॥ पूर्ववत्॥ आधिः पुमांश्चित्तपीडाप्रत्ययाशाबंधकेषु च॥ व्यस राम
ने चाथाधिष्ठाने॥ २७॥ समाधानं अनेन वा॥ पूर्ववत्॥ समाधिर्ध्याननीवाकनियमेषु समर्थने इति रभसः॥ नीवा ६६
को वचनाभावः॥ मृत्स्नीत्कर्षो र्थि धान्यादिसंग्रहो वा॥ समाधिर्ना समर्थिते॥ ध्याने वेरस्य नियमे काव्यस्य च गुणां
तरे॥ अनुबध्नाति॥ बंधबंधने॥ घञ्॥ २८॥

मुखं पित्रादिकमनुमाता तियः ॥ त्रि ॥ अकृतस्य प्रारब्धस्यानुवर्तने निवर्तने ॥ अनुबंधी तु हिक्कायां तृष्णाया
मपि योषिति ॥ विनश्वरे प्रकृत्यादेः प्रकृतस्यानिवर्तने ॥ मुख्यानुयायि वाले च दोषे च स्या [illegible] मानू ॥ विध्यति
विरहिणं व्यधताडने ॥ एमिदीतिकुः ॥ ग्रहिज्येति संप्रसारणात् विधुः ॥ शशांके कर्पूरे हृषीकेशे चराक्षसे इति वि
श्वः ॥ अवधानं धानं ॥ उपसेति किः ॥ अवधिस्त्ववधाने स्यात् सीम्नि काले बिलेषु मानू ॥ [illegible] ॥ विधानमनेन वा पूर्व

मुख्यानुयायीति शिशौ प्रकृतस्यानुवर्तने ॥ विधुर्विष्णौ चंद्रमसि परिच्छेदे बिलेऽवधिः ॥ [illegible] ॥
विधिर्विधाने दैवेऽपि प्रणिधिः प्रार्थने चरे ॥ बुधवृद्धौ पंडितेऽपि स्कंधः समुदयेऽपि च ॥ १०० ॥

नत् किः ॥ विधिना नियती काले विधाने पि ॥ बुध अवगमने ॥ इगुपधेति कः ॥ बुधः कवौ [illegible] इति विश्वः ॥ वृद्धे तस्म
द्वृद्धवृद्धौ ॥ गत्यर्थेति क्तः ॥ वृद्धो जीर्णे प्रवृद्धे जे त्रिषु क्लीबं तु शैलजे ॥ कं शिरो दधाति ॥ आतोऽनुपेति कः ॥ पारस्करादि
त्वात्सुट् ॥ स्कंधः स्यान्नृपतावंशे संपरायसमूहयोः ॥ काये येतरुप्रकांडे च भद्रादौ छंदसो गिरि ॥ १०० ॥ ३ ॥

अं.टी. स्यंदते ॥ स्यंदू प्रस्रवणे । स्यंदेः संप्रसारणं धश्चेत्युः । सिंधुः समुद्रे नद्यां च नदे देशे गजदानयोरिति विश्वः ॥ सिंधुर्वमथु
६७ देऽन्यो ध्वनदेनोः सरिति स्त्रियां । विधानं ॥ डुधाञ् । आतश्चोपेत्यङ् । विधौ विधाने । विधा गजान्नेऽाढ्ये च प्रकारे वेतने वि
धाविति विश्वः ॥ साध्नोति ॥ साध संसिद्धौ ॥ कृवापेत्युण् ॥ साधुर्वार्धुषिके चारौ सज्जने चाभिधेयवदिति विश्वः ॥ १०१ ॥ व
हति । वह प्रापणे । वहो धश्चेत्यूः । वधूः स्नुषा नवोढा स्त्री भार्या स्पृक्कांगनासु च ॥ शट्यां च शारिवायां चेति विश्वः ॥ सुष्ठु

देशो नद विशेषेऽब्धौ सिंधुर्ना सरिति स्त्रियां । विधा विधौ प्रकारे च साधू रम्येऽपि च त्रिषु ॥ १०१ ॥ वधूर्जा
या स्नुषा स्त्री च सुधा लेपोऽमृतं स्नुही । संधा प्रतिज्ञा मर्यादा श्रद्धा संप्रत्ययः स्पृहा ॥ १०२ ॥ मधु मद्ये पुष्प
रसे क्षौद्रेऽप्यंधं तमस्त्वपि ॥ अतस्त्रिषु समुन्नद्धौ पंडितंमन्यगर्वितौ ॥ १०३ ॥

धीयते ॥ डुधाञ् धेट् । आतश्चोपे
त्यङः ॥ सुधा गंगेष्टका चूर्णं स्नुही चामृतमूर्वयोरित्यजयः । संधानं अत्र वा ॥ डुधाञ् ॥ आतश्चोपेत्यङ् । श्रद्धानं । पूर्ववत् ॥ संप्र
त्ययः आदरः ॥ श्रद्धाऽदरे च कांक्षायां ॥ १०४ ॥ मन्यते । मन ज्ञाने । फलिपाटीत्युः धश्च । मधु क्षौद्रे जले क्षीरे मद्ये पुष्परसे मधु ॥ राम
दैत्ये चैत्रे वसंते च जीवाशाके मधुद्रुमे इति विश्वः ॥ अंधयति ॥ अंध दृष्ट्युपघाते । पचाद्यच् । अंधं तु तिमिरे क्लीबं चक्षुर्ही ६७
नेऽभिधेयवत् ॥ आध्मातान् ॥ समुन्नह्यते स्म । णह बंधने । क्तः । समुन्नद्धः समुन्नद्धः समुद्धूते पंडितंमन्यदर्पयोरिति विश्वः
॥ १ ॥

ब्रह्मैव ब्राह्मणजातिः॥ब्रह्म बंधुरस्य॥ब्रह्मबंधुरधिक्षेपेति दिर्दिष्टे च ईट्जन्मनामितिविश्वः॥अवलंबित आश्रितवस्तु
दि॰ ॰॰ ॰वा॥अवष्टभ्यतेस्म॥ष्टभिस्तंभे॥स्तंभुरोधनेवा॥क्तः॥स्तंभेः अवाच्चेतिष॥अवष्टब्धो ॰॰॰ ॰॰॰ ॰॰॰ ॰ कांतेप्यपर्वं
विंते॥प्रसिद्ध्यतिप्रसिध्यतेस्मवा॥षिधु संराद्धौ॥गत्यांवा क्तः॥रिकर्मणिवाक्तः॥इति धांताः॥१०४॥चित्राभानवोस्य
सोस्य॥भाति॥भाटी सो॥दाभाभ्यांनुः॥भूतानामात्मा॥भूतानि आत्मास्वभावोयस्येतिच॥पृथक्कार्यो जनः॥ग्रा

ब्रह्मबंधुरधिक्षेपे निर्दिष्टे थावलम्बितः॥अविदूरोप्यवष्टब्धोप्रसिद्धौ ख्यातभूषितौ॥इति धांताः॥४॥
सूर्यवह्नी चित्रभानू भानू रश्मिदिवाकरौ॥भूतात्मानौ धातृदेहौ मूर्खनीचौ पृथग्जनौ॥५॥ ग्रावा
णौ शैलपाषाणौ पत्रिणौ शरपक्षिणौ॥तरुशैलौ शिखरिणौ शिखिनौ वह्निबर्हिणौ॥६॥ ब॥

क पार्थिवादिः॥१०५॥गत सते गत्सु अदने॥अन्येभ्योपीतिडः॥आवनति॥वनसंभक्तौ॥अष्टेवा विच्च॥गतस्थासावा
वान्च॥पक्षाणि संत्यस्य॥अतइनिः॥पृत्राः रेपनेरथेकां डेरुपग्रहुरथिका द्विगौरिति विश्वः॥शिखरमस्तिमस्य॥अ
तइनिः॥शिखाः संत्यस्य॥६घोपतापेती नि॥ब्रीह्यादिर्वा॥शिखीव ह्नौ वल्मीवर्दे ग्रहे केतुमदयंदे कुमे॥मयूरेक
कुठे पुंसि त्रिशिखावनत्य॰न्यलिंगकः॥१०६॥

अ॰ टी॰ प्रतियतनं॥ प्रतियत्यतेवा॥ यतीप्रयत्ने। निराकारादौवा॥ पजयाचेतिनङ्॥ उपस्कृदो बंदिग्रहणादि॥ यतिप्रयत्नश्च

९९ संस्कारे लिंगो पस्कुर्वीतेपि च॥ अवश्यं सीदति साय ति॥ वा॥ षद्लृ विशरणादौ॥ ओवश्यपकेति शीनि॥ स्वाद्यादि

वी॥ सादीतुरंगमातंगरथारोहेषुदश्यते। वाजाः पक्षाः सस्यस्य। अतइति॥ १७॥ अभिजायंतेस्मिन्‌ तज्जनेर्हलश्चेति

घञ्‌॥ जनिवध्योश्चेति वृद्धिर्न॥ अभिजनःकुलेख्यातौजन्मभूम्यांकुलध्वजेइतिविश्वः॥ जयतिजिङी यतेवा॥

जौ॥ शाकटायन॥ ओसङ्‌गतौवा॥ हलश्चत्रीहिकालयोरितिराष्ट्र॥ बयनोतस्त्रियांवर्णेपुंस्यर्चिर्व्रीहिभेदयो

प्रतियत्नाकुभौलिंगो पस्करथसारथिनौ॥ होमा रथिद्‌ सादी वा जिनो श्वेष्वपस्ति॥१७॥ कु

लेप्यभिजनौजन्मभूम्यामथयद्रामनाः॥ बर्णाश्चिर्व्रीहिभेदाश्च चंद्रस्य काविरोचता॥८॥

कुबेरा पितृजितौ विश्वकर्मा कर्मसुरशिल्पिनौ॥ ॥ बर्णोऽश्वं अर्चिःरश्मिः॥ व्रीहिभेदेनीवारादिरिति राम

मुकुट॥ शाब्दिकइति॥ स्वामी॥ विरोचते॥ रुचदीप्तो अनुदात्ते तश्चेरुवादेरितियुचा विरोचनः अग्न्यक्षादस्यतत ९९

ये र्के स्मिंश्चं द्रये॥ १०८॥ व्रज्यते॥ हृजीवर्जने॥ वृजेः किचेतीनत॥ वृजिनंकल्मषे कौर्वक्रेरोनाकुटिलेत्रिघितिर

मसः॥ विश्वंकर्मास्मादस्यस्मवेति विश्वकर्मा सहस्त्राशोमुनिभिदेवशिल्पिनो॥ ॥

अ तति। अतसातत्य गमने ॥ मानि स्या मानित्रमतिरोः ॥ आत्मा कलेवरे यत्ने स्वभावे परमात्मनि ॥ चित्ते मृतौ च बुद्धौ च पर
व्यवर्त्मनिपिवेतिधरणिः ॥ १२९ ॥ हंति। हन हिंसागत्योः ॥ हंतेर्यङ् इतिपचाद्यच् द्वित्वं भो आ-कोभ्यासस्य ॥ अन्योऽल्प
धटनेचैव घातुके च घनाघन इति धरणिः ॥ अभिमननं ॥ मनज्ञाने ॥ घञ् ॥ मीञ् हिंसायां ॥ मीवेत्तु दूमिनती
त्यात्वं ॥ आदिना कुलपक्षु गुणादिग्रहः ॥ १२० ॥ मूर्तिगुणोकाठिन्ये ॥ हन्नेर्नंडप्पते वा ॥ मूर्तौ घनइत्यप् ॥ घतं
सान्द्रं घनं वा घं धनो मुस्ता घनो बधः ॥ घनः काठिन्यसंघाते विस्तारे लोहमुद्गरावितिधरणिः ॥ राजति। ई मते

आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्रह्म वर्ष्म च ॥ १२९ ॥ शक्रो घातुकमत्तेभो वर्षुकाब्दो घनाघ
नः ॥ अभिमानोऽर्थादिदर्पे ज्ञाने प्रणयहिंसयोः ॥ १२० ॥ घनो मेघे मूर्तिगुणे त्रिषु मूर्ते निरन्तरे ॥
इनः सूर्ये प्रभौ राजा मृगाङ्के क्षत्रिये नृपे ॥ १२१ ॥ वाणिन्यौ नर्तकीदूत्यौ स्रवन्त्यामपि वाहिनी ब ॥

वा इष्ट गासि जितिन क । राजति। राजृ दीप्तौ । कनिन्युवृषीतिकनिन् राजा प्रभौ च नृपतौ क्षत्रिये रजनीपतौ ॥ मन्देशे च
पुंसि स्यात् ॥ १२१ ॥ अव त्पंवणाति ॥ वणशब्दे ॥ आव रूपकेति स्त्रयादित्वाद्गुणिनि ॥ बवयोरैक्यं ॥ वाणिनी नर्तकी मत्ता
विदग्धवनिता सु च ॥ वहति स्मत्याद्दिणिनि ॥ वाहिनी स्यात्तरंगिण्यां सेनासैन्यप्रभेदयोरिति विश्वः ॥ ॥

अ॰ टी॰ ह्र्य

क्वारते। वस्र्थं कास्अव्यक्तेरा ट्टे । आवन्यपके ति णिनि ॥ अवत्यंपकाम्यते। कमुकां तौ ॥ छूर्व विणिनिः। वेराग्स्त्रेविजामी यघ्नरोढः ॥ कामि नीभीरुर्वरयोः ॥ कमी तुकामुकेचक्र वाके पारावतेपिच ॥ ४ ॥ तनो ति। तन्यतेवा ॥ तनुविस्तारे ॥ अम शीत्युः ॥ तनुः कायेत्वचिस्त्री स्यात्रिषल्पेविरलेकृशे। भवनं सूयतेवा सूरत्रा। णिगर्भ विमोचने ॥ भावे कर्मणि वाक्तः स्वा द्यूओ दितङ्ति नितिष्ठानत्वं ॥ स्नारव्या पुष्पितपुष्पे जिकातलेवधाल्यप्रत्यजयः ॥ सूनापुत्र्यावधस्थानेगल्तशुंडि कन्योरपि । वितननं। वितन्यतेवा ॥ घञ्। वितानो यज्ञविस्तारो द्वौ चेषुक्तु कर्मणि ॥ ह्रत भेदावसरयोर्वितानंतु च्छ

कारन्यो वजतद्ते तौ वन्द्यायामपिकामिना ॥ ११२ ॥ त्वग्देह योरपितनु स्सूनाधोजिह्विका पिच ॥ क्रतु विस्तारयोरस्त्री वितानं त्रिषुतुच्छके ॥ ११३ ॥ मद्व्येथ केतनं कृत्ये केतावुपनिमंत्रणे ॥ वेदस्तत्वं तपोब्रह्मतत्वविप्रः प्रजापति ॥ ११४ ॥

मंदयोरितिविश्वः ॥ वितानो यज्ञच्छदोचविस्तारेपुंन्नपुंसकं ॥ क्लीबंत तरविशेषस्यान्त्रिलिंगोमंदतुच्छयोः ॥ मंदरम्ये ॥ ११३ ॥ कितनिवासादौ ॥ भावकर्मकरणाधिकरणेषुल्युट् ॥ केतनंतु ध्वजेकार्येनिमंत्रणनिवासयोरित्यजयः ॥ वंहाति। वृंहिवृद्धौ ॥ वृंहेर्नोच्चेति मनिन् ॥ ब्रह्मतत्वतपोवेदेनद्वयोः पुंसि वेधसि ॥ ऋत्विग्योगभिदोर्विप्रे ॥ ११४ ॥ ॥ गंधअर्दने भावादौ ल्युट्। गंधनं सूचनोत्साहहिंसनेषु प्रकाशनइतिविश्वः ॥

राम ह्र्य

नं चतुर्गतौ ल्युट् ॥ प्रतीवापोऽस्थादौ रोगध्यादि भावार्थे तक्रादि प्रक्षेपः ॥ निक्षेपो वा ॥ जवनं वेगः ॥ आप्यायनं तर्पणं ॥ ११५ ॥ व्यञ्ज
ते तेमनं वा ॥ ल्युट् ॥ निष्ठानं तेमनं ॥ व्यंजनं तेमने चिह्ने श्मश्रुण्यवयवेऽपि च ॥ कुलीनस्य कर्म भावो वा ॥ युवाद्यण् ॥ कौलीनं पशु
भिर्युद्धं कुलीनत्वापवादयोरिति धरणिः ॥ १२६ ॥ उत्वा घृतेन स्निग्ध्वा ॥ याचापरो करणेति ल्युट् ॥ उद्यानं वनभेदे स्यान्निःस
तौ च प्रयोजने इति धरणिः ॥ स्थीऽयतेत्र ॥ अधिकरणे भावे च ल्युट् ॥ स्थानं सादृश्येऽवकाशे स्थितौ गृहान्तरे ॥ ५स्य

उत्साहने च हिंसायां सूचने चापि गंधनं ॥ आतंचनं प्रतीवापजवनाप्यायनार्थकं ॥ ११५ ॥ व्यंजनं
लांछने श्मश्रुनिष्ठानावयवेष्वपि ॥ स्यात्कौलीनं लोकवादे युद्धे पश्वहिपक्षिणां ॥ ११६ ॥ स्या
दुद्यानं निःसरणे वनभेदे प्रयोजने ॥ अवकाशे स्थितौ स्थानं क्रीडादावपि देवनं ॥ ११७ ॥
उत्थानं पौरुषे तंत्रे संनिविष्टोद्गमेऽपि च ॥ व्युत्थानं प्रतिरोधे च विरोधाचरणेऽपि च ॥ ११८ ॥

तेनेन ॥ दिवु क्रीडादौ भावकरणादौ ल्युट् ॥ देवनं व्यवहारे स्याज्जिगीषाक्रीडयोरपि ॥ अक्षेषु देवनः ॥ ओ क इति विश्वः ॥ ११७ ॥
उत्थानमुद्यमे तंत्रे पौरुषे पुस्तके रणे ॥ तंत्रं कुटुंबकृत्ये स्यात् सिद्धान्ते चौषधोत्तमे ॥ प्रधाने तंतुवाने च शास्त्रभेदे परिच्छदे ॥ स्क
तिशारनांतरे हेतावुभयार्थप्रयोजने विरुद्धमुत्थानं ॥ प्रादियोगत इति समासः ॥ व्युतं त्वगचकं सुत्थानमिति त्रिकांडशेषः ॥
११८ ॥

अं. टी. साधनसिद्धौ ॥ भावकर्मकरणेषु ल्युट् ॥ उपकरणं साधनसामग्री ॥ साधनं मृतसंस्कारे सैन्यसिद्धौ च मेढ्रे गतौ ॥ निवर्त्त-
७० नोपायमेढ्रूपेण तनुगमे ॥ रूपान्तरेणानुगमे धत्ते ॥ १८ ॥ यततिकाशदौ ॥ स्वार्थे णिच् ॥ आवादौ ल्युट् ॥ व्यक्ति ॥ असुरे
परो ॥ भावादौ ल्युट् ॥ कामते शोषेण गयाच्छयानादौ ॥ कोपजे वाक्पारुष्ये दंडपारुष्यार्थदूषणादौ ॥ व्यक्ति ॥ असुरे मूर्त
त्वशुभे सक्तो पानस्त्री मृगयादिषु ॥ देवानिष्टफले पापे विपत्तौ निष्फलोद्यम इति विश्वः ॥ १९ ॥ पतत्यनेन वा ॥ पद्मपरिस्खल
कर्मकरणे ॥ मनिन् पत्मस्त्रादिस्त्रां ॥ किं जल्के नेत्रलोमनी इति विश्वः ॥ पर्व तिपर्यं तेवा ॥ ४ पर्वहरणे बाकुलकालकनिन्
मारणे मृतसंस्कारे गतो द्व्योपपादने ॥ निवर्त्तनोपकरणानुव्रज्यासु च साधनं ॥ १९ ॥ नियतिर्न वैरस्यठौ स्वनेन्यासा
पत्तिपि च ॥ व्यसनं विपद्भ्रंशो दोषः कामजकोपजे ॥ २० ॥ पक्ष्माक्षिलोम्नि किंजल्के तन्त्वाद्यंशे थरणीयसि ॥ तिथ
भेदे क्षणे पर्व वर्त्म नेत्रच्छदे ध्वनि ॥ २१ ॥ अकार्यगुह्ये कौपीनं मैथुनं संगतौ रते ॥ पर्वस्पाउन्नवस्त्रं योग्यस्त्वाविवि गुवाः राम
षु दर्शप्रतिपदोः ॥ संधौ स्यात्तिथ्येः पंचकांतरे इति धरणिः ॥ पर्वतिते नास्मिन्वा ॥ वृतु वर्त्तने ॥ मनिन् ॥ १२२ ॥ कूपपतनमर्हति ७०
शालीनकौपीनेऽध्याका ॥ मिति साधु ॥ कौपीनं स्यादकार्ये पि चीरगुह्यप्रदेशयोरिति विश्वः ॥ मिथुनमेव ॥ प्रज्ञादित्वात्
॥ मिथुनस्येदं वा संवर्धे मुरते युग्मे राज्ञो ॥ मिथितमिथ्यत इति व्याडिः ॥ ॥

वेधत्ते प्रधायते नेनास्मिन्वा ॥ डु धाञ् ॥ कर्तकरणादौ ल्युट् ॥ प्रधानस्यान्महामात्रे प्रकृतौ परमात्मनि ॥ प्रतिज्ञायामपि च
कोशे मेदिनीत्वमे सदा ॥ प्रज्ञायते नेन वा ॥ ज्ञावबोधे ल्युट् ॥ २२ ॥ प्रसूयते ॥ षूङ् प्राणिप्रसवे ॥ सुज्ञो दीर्घश्चेति न ॥ नि
धानं ॥ निधीयते त्र वा ॥ कुलक्षय जाति वसु ॥ क्रादि आक्रान्ते रोदने च ॥ भावे ल्युट् ॥ वर्षति वृष्यते वा ॥ वृषु सेचने ॥ म
निन् ॥ वर्ष्म देह प्रमाणे तिसुंदराकृतिपुरुषस्मृते ॥ २२३ ॥ दधाति ॥ धीयते वा ॥ डु धाञ् ॥ मनिन् ॥ धामरश्मौ प्रभावे च तेजसि

प्रधानं परमात्मा धीः प्रज्ञानं बुद्धिचित्तयोः ॥ २२ ॥ प्रसूनं पुष्पफलयोर्निधनं कुलनाशयोः ॥ क्रंदने रोदनाह्वाने वर्ष्म देहप्रमाणयोः ॥ २३ ॥ गृहदेहत्विट्प्रभावा धामान्यथ चतुष्पथे ॥ सन्निवेशे च संस्थानं लक्ष्म चिह्नप्रधानयोः ॥ २४ ॥ आच्छादने संपिधानमपवारणमित्युभे ॥ आराधनं साधने स्यादवाप्तौ तोषणेऽपि च ॥

जो मंदिरजन्मस्थितिधारणेषु ॥ संस्थीयतेऽत्रानेन वा सं स्थितिर्वा ॥ ष्ठा गतिनिवृत्तौ अधिकरणादौ ल्युट् ॥ संस्थानमाकृतौ
मत्यौ ॥ लक्ष्मते ॥ अनेन वा ॥ लक्ष दर्शने ॥ मनिन् ॥ २२४ ॥ आच्छाद्यते नेन ॥ छद अपवारणे ॥ चुरादिः ॥ करणे भावे वा
ल्युट् आच्छादनं संपिधाने वस्त्रेऽपटान्ते मात्रक इति धरणिः ॥ आराध्यते नेन ॥ राध संसिद्धौ ॥ भावादौ ल्युट् ॥ २५ ॥

अ॰ टी॰ अधिष्ठीयते अनेन वा॥ भावादौ ल्युट्॥ अधिष्ठानं रयस्यांगे प्रभावे ऽध्यासने पुरे रत्न जय॥ रमयति रमंते॥ अस्मिन्मनांसि इति रमते स्म चेति न॥ नेटू वसि कृती ति नेट् रोगेरनिट्॥ रत्नं स्वजातिश्रेष्ठे पि मणावपि तत्सु सके॥ वन्यते। वनसंभक्तौ वनु याचने वा॥ दल श्वेति घञ्॥ संज्ञापूर्वकत्वाल्लवृद्धिः॥ कर्त्तरि पचाद्यच्वा॥ क्लीबं स्यात् कानने नीरे निवासे तिलये वनमि

७१ त्रिभस॥१२६॥ तल स्तितल्यतेवा॥ तलप्रतिष्ठायां॥ तलि पुलिभ्यामिनन्॥ तलिनं विरले स्तोके स्वच्छे पि वाच्यलिंगकं

अधिकोष्ठानं चक्रपुरप्रभावाध्यासनेष्वपि॥ रत्नं स्वजातिश्रेष्ठेऽपि वने सलिलकानने॥२६॥
सलिनं विरले स्तोके वाच्यलिंगस्तथोत्तरे॥ समानाः सत्समैकेषु पिशुनौ खलसूचकौ॥२७॥

तथा तलिनवदुत्तरे आनांतात्॥ समति॥ षम वैक्लव्ये। तान्तात् त्वव्यवयोवचनश्लिष्टेषु चानश॥ आ॥ म॰ मनशासनम ए.

नित्यमिति मुग्ध समस्मानिनवर्त्तते इतिवा॥ समानं मत् समैकेषु त्रिषु नाना भिमाकृते॥ पिशति पिश अवयवे॥ क्षुधिपिशिमि ७.

थिभ्यः कित् दित्युनन्॥ पिशुनं कुंकुमे स्मृतं॥ कपिकक्कके चकाके ना स्त्री चककरयोस्त्रिषु॥ इक्षायां पिशुना स्त्री स्यात्॥२७॥

जह इति दीप्यते स्म वा ॥ ओङ्कारः त्यागे ॥ आदित्यः कर्मणि क्तः ॥ कर्मणि वा ॥ ओदितश्चेति तिन त्वं ॥ ही नेगर्ह्यो नियो क्लिष्टुन्नयन
यति । न्य न्यते स्म वा ॥ जनपरिहरणे ॥ पञ्चाद्यच् घञ् वा ॥ यत्नु इगुपधेतिक इति मुकुटेनोक्तं । तन्न त्नुकुरादिर्णपं तत्वेन अदंत
त्वे न च इगुपधत्वाभावात् ॥ न्यू नं गर्ह्यो नयो तरो वलंजवो वा स्यात् ॥ अस्माये ति दिनि ॥ अभिपद्यते स्म ॥ पद गतौ ॥ गत्यर्थे
ति क्तः ॥ कर्मणि वा ॥ अभिपन्नो पराद्ध भिक्षुः कृतेष्वपि विपक्व तइति विग्रहः ॥ इति नांताः ॥ २८ ॥ कलामाप्नोति ॥ आप्लृ
व्याप्तौ ॥ कर्मणि परः ॥ कला आप्यते नेन वा ॥ हलश्चेति घञ् कलापः संहतो बर्हे कांच्यां भूषणे तूणे स्यायोरित्यजयः ॥ परि

ही न न्यूनावनग र्ह्यो वेगिक्षूरो तर स्विनो ॥ अभिपन्नो पराद्धो भिक्षुस्त्वापऊताव पि ॥ इति नांताः ॥ २८ ॥
कलापा भूषणे बर्हे तूणीरे संहतेपि च ॥ परिच्छदे परीवाम स्पर्शु सो सलिलस्थितो ॥ २९ ॥ गोधूगोष्प

वपनं अनेनात्मवा दुवप ॥ बीजतंतुसंताने ॥ भावे घञ् ॥ हलश्चेति वा उपसर्गस्येति दीर्घः ॥ परिवारः ॥ २९ ॥ गोपाति पार
स्तले ॥ आतोनुपेतिकः ॥ गोपो ग्रामो घणो ष्टाधिकृतयो र्वल्लवेन्नप इति विग्रहः ॥ वर्षं धर्मं ति कंपयति ॥ कपि किंचिच्चलने ॥
अर्द्दिकंपयो र्नलोपश्चेतो ॥ वर्षादाकंपयन्ति उष्टानिति वा ॥ स्यहा वर्ष ति कामान् ॥ वृषु सेचने ॥ इगुपधेति कः ॥ आकंपय
ति पापानि ॥ पूर्ववदिः ॥ वृषस्यासा वाकपिश्च ॥ यह ॥

अ॰ ट॰ चरी॰ वृषाङ्गोनकंपते ॥ आकंपते वास्मात् ॥ यद्वा वृषो धर्मे वृषाङ्गो वाकपिर्वृवशोयस्य ॥ यद्वा वृषभस्तः कपिर्वराहः शाकपार्थि
७२ वादिः ॥ अन्येषामपीति दीर्घः ॥ यद्वा ॥ कृत्स्नइन्द्रस्याकं ॥ वृषाकं पिबति ॥ पिगतौ ॥ अंतर्भावितण्यर्थो वा ॥ इन्द्र ऽ सूर्यं प्राप्नोति प्राप
यति वा देः त्यानुरक्तकत्वात् ॥ विष्वि संज्ञापूर्वकत्वान्नगुणः ॥ किंपिन्तु आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नतु कपरस्याह्रस्वस्य दृष्टवाचि
त्वादिन्द्र इं वा धित्वा पूर्वसवर्णः दीर्घपृषोदरादित्वात् ॥ अन्येषामपीत्येतदीर्घः ॥ वृषाकपिः पुमान् ॥ कृत्स्नेशंकरे जातवेदसि ॥
यति ॥ ओ वैशोषरी वा तिवा ॥ वा गत्यादौ ॥ खष्प शिल्पशिष्पेति साधुः कशाति ॥ द्रु भूव ॥ कन्यते वा ॥ कन्धाति शासन

वाच्यवत्स्याः शाकस्त्रिफुलक्ष्माच्छादनं त्वयं ॥ १३० ॥ तल्पं शय्याट्टदारेषु स्तम्बेऽपि विटपोऽस्त्रियां ॥ आत्मरूप
स्वरूपाभिरूपा बुधमनोज्ञयोः ॥ १३१ ॥

मो ॥ मगध्यारित्वा स्याधुः ॥ राको क्लाक शिफुर्मक्ष्मालो च्छादने च ॥ ओष
थकृ इति विश्वः ॥ १३० ॥ तल्पते ऽस्मिन् ॥ तल प्रतिष्ठायां ॥ खष्पशिल्पशष्पेति साधुः ॥ वक्ष्यमाणामस्त्रियामिति कशिफुत
ल्या म्यामपि संबध्यते ॥ अट्ट अट्टालिका ॥ वेटतिविद्यतेवा ॥ विट आक्रोशे शब्दे च ॥ विटपविष्टपविशिपोलपाः विटपः पक्ष्म राम
वे षिद्धुः विस्तारे स्तंबशाखयोरिति विश्वः ॥ आत्मारूपं ॥ आत्मा पन्ने चेति समासः ॥ आत्मसंरूपं येन वा ॥ आत्मरूपोऽज्ञस्यपयोः स्व ७२
मेवरूपं यस्य ॥ अभिलक्ष्यं रुपमस्य ॥ अभिरूपो बुधे रम्ये ॥ १३१ ॥ ॥

कच्छे कच्छं वापिबति ॥ कच्छेन पाति वा ॥ सुपीतिकः ॥ गौ पोट्ठ कूर्मः ॥ पिबते सुरास्मीधोरिति वचनात् ॥ गतिकारकोपपदेति सुकु
प्त तेः प्राक् समासः ॥ जातिरितिङीष् ॥ कच्छपी वल्लकी भेदे ट् ॥ लौ तु कमठांतरं इति विश्वः ॥ इति पांताः ॥ ॥ रादिफः ॥ रिफतीति रिफति
वा ॥ रिफ हिंसायां ॥ घञ् ॥ पचाद्यच् ज्वा ॥ ॥ इति फांताः ॥ ३१ ॥ अन्तरा मरणजन्मनोर्मध्ये भवं सत्वं यातनाशरीरं यस्य स तादृशः ॥ अं
तराभवदेहेन ईप्सते विध्यं वासिना ॥ तन्नलक्षणविरोधात् ॥ तस्मादंतरिक्षवासिनो गंधर्वाख्या स्मृताः ॥ यद्व्यासः ॥ अ

मेद्य लिंगा ॥ अंभीकम्मीवीरणा भेदश्च कपी ॥ पांताः ॥ रवर्णे पुंसि रेफः स्यात् कुत्सिते वाच्यलिंगकः ॥ फां
ताः ॥ ३२ ॥ अंतराभवसत्वेऽश्वे गंधर्वो दिव्यगायने ॥ कंबुर्ना वलये शंखे द्विजिह्वौ सर्पसूचकौ ॥ १३३ ॥

स्मा ॥ भेयर्द्दनुष्टेयं गंधर्वौः स्तदनुष्टेयं गंधर्वैः स्तदनुष्टितमिति स्वामी ॥ तच्चिंत्यं ॥ गंधर्वः पशुभेदे स्यात् पुंस्कोकिलतुरंग
योः ॥ अंतराभवसत्वेऽश्वे गायने खेचरेऽपि चेति आदौ हयोः पृथक् पाठात् ॥ दृष्टांतो पि विषमः ॥ दिव्यगायनानां विमानाव
स्थाने नामिवत्त न ग्रहणात् ॥ गंधमर्दति ॥ अर्द गतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ शकंध्वादिः ॥ कं वाति ॥ कंवगतौ मगधर्द्यादिः
कामे म्पतेवा ॥ कंबुः शंखेऽस्त्रियां पुंशंबूके वलये गजे ॥ द्विजिह्वः यस्य ॥ १३३ ॥ ॥

अ.टी. ७२ पूर्वयति ॥ पूर्व निकेतने ॥ पचाद्यच् ॥ पूर्वेतु पूर्वजेष्वस्युः पूर्वः प्रागाद्यमो स्त्रियु ॥ प्राक् पूर्वम् अग्रतइति क्षरणिः ॥ इतिवा
ता ॥ कुं भुमिं कुश्चितं वाततं भति ॥ उंभपूरणे ॥ कर्मण्यण् ॥ पचाद्यज्वा ॥ घरा कं ध्वजादिः ॥ कुंभः स्यात् कुंभकर्णस्युसुतेवे नृपा
पतौ घटे ॥ राशिभेदेह्रिम्यांगेच कुंभं त्रिवृत्तिगुग्गुलावितिविश्वः ॥ डिंभयति ॥ डिभसंघाते ॥ चुरादिः ॥ पचाद्यच् ॥ १३७ ॥
स्तम्नाति ॥ स्तंभुरोधने ॥ पचाद्यच् ॥ भावे घञ् वा स्तं भवति ॥ स्तसन्नायां ॥ प्राप्नोवा ॥ अंतर्भावितण्यर्थः ॥ मितद्रूरादिवा

१ पूर्वोऽन्यलिंगः प्रागाद पुंबहुत्वेपि पूर्वजान् ॥ वांकः ॥ कुंभौ घटे भमूर्द्ध्वशौ डिंभौतु शिशुबालिशौ
॥ ३७ ॥ स्तंभौ स्थूणाजडीभावौ शंभू ब्रह्मत्रिलोचनौ ॥ कुक्षिभ्रूणार्भका गर्भा विस्रंभः प्रणयेपिच ॥ ३८ ॥

त उः ॥ शंभुः पुंसि महादेवे परमेष्ठिनिचार्हतीतिविश्वोच ॥ गिरति ॥ गॄ ॥ गणातिवा ॥ गीर्यते वा ॥ गॄनिगरणे ॥ गॄ शब्देवा ॥
अर्त्तिस्तु ॥ भ्रूणं भनु ॥ गर्भो भ्रूणे कोकक्षौ संभ ॥ ध्नौ पनसं कटके ॥ विस्त्रंभणं ॥ विस्त्रम्भ्यते नेनवा ॥ स्रंभुविश्वासे घञ् ॥ विस्रंभः राम
केलिकलहे विश्वासे प्रणयेव धइति विश्वः ॥ परिचयप्रार्थनयोः प्रणयः परिकीर्तितइत्यमरमाला ॥ ३८ ॥ ॥ ॥ ७३

उंड इतिशब्देन उभति॥ ऊ भ पूरणे॥ इगुपधात्कि दितीनू॥ शाकंध्वादिः॥ यष्टडंद ति॥ हलं तस्यैवानुकरणं॥ डंडभिः
कुमान्॥ वरुणो दैत्यभेदे मेध्ये स्त्रस्त्र त्र विंडत्रि कछमे॥ कुसुंभ्यति॥ अनेनवा॥ कुसुंभंद्वेपि पेचाद्य च॥ हलं श्वेति घञ्चा॥
द्र पोदरादि॥ कुसुंभंके दे भति मञ्जर जेनेनाकमंडलौ॥१३६॥ नभ्यतेरा॥ भ हिंसायां॥ इञ् जादिभ्यः॥ यष्ठा नाभय
ति॥ स्वार्थराणंतोद्वइः॥ नाभि मुख्यन्तपि चक्रमध्य त्तत्रिषयोः पुमान्॥ द्वयोः प्राणिप्रतीकेस्यात् स्त्रियां कस्तू
रिकामदे॥ सुष्ठु रभते॥ रभ्यतेवा॥ रभराजे भस्ये॥ सर्वधातुभ्य इन्॥ सुरभिः शल्लकी मातृ सौरभि सुरभी गोषु योपि

स्यान्नेपुंडि भिः पुंसि स्याद्दत्ते डंडभिः स्त्रियां॥ स्यान्महारजने क्लीबं कुसुंभं करके पुमान्॥३६॥ गन्ध
— त्रिमेपि च नाभिर्ना सुरभिर्ग वि च स्त्रियां॥ सरभा संसदिसभ्ये च त्रिषध्यान्तेपि वल्लभः॥३७॥ भातां॥

ति॥चंप

के च वसंते च तथा जातीफलेपुमान्॥ स्वरो गंधोत्पले क्लीबं सुगंधि कांतयोस्त्रिषु सद्भांतिये॥ यस्ता वा॥ भादि॥ गौसुपीतिक॥ अ
त्रभ्योपी तिडे वा स्त्रियां सामाजिके गीष्ठ्यां द्युतमंदिरयोस्त्रिषु॥ समेतिरभसः॥ वल्लति वल्भ्यते वा॥ वल्लसंवरणे॥ संचर
णे च रासिव ल्लिभ्यां चेत्यभच्॥ वल्लभोदयिते ध्यक्षे सल्लक्षणतुरंगमे॥१३७॥ ॥इति भांताः॥ ॥ ब॥ ॥

अ॰ टी॰ अश्नुते अनेन वा ॥ अशूव्याप्तौ ॥ अश्नोतेराशुकर्मणि रशिः ॥ पुमानर्द्धौ धितौ स्यात्पक्ष्म ग्रन्थ्यदयोरपि ॥ ज्ञवेनस्तुत्यागच्छति ॥ मश्वी
७१ ति रवच् ॥ कमनं कम्यते वा ॥ कमु कांतौ ॥ घञ् ॥ कामः स्मरे च्छयोः पुमान् ॥ रेतस्यपि निकामे च काम्ये पि स्यान्न पुंसकं ॥ पराक्रमणं
॥ अनेन वा ॥ क्रमु पादविक्षेपे ॥ घञ् ॥ नोदात्तोपदेशस्येति न वृद्धिः ॥ पराक्रमः स्यात्सामर्थ्ये विक्रमोद्योगयोरपि ॥ ३७ ॥
धरति ॥ ध्रियते वा ॥ धृञ् धारणे ॥ अर्तिस्तुसुहुसृधृ इति मन् ॥ धर्मो स्त्री पुण्य आचारे स्वभावोपमयोः क्रतौ ॥ अहिंसोपनिषत्न्याये तु

कि रणाः प्र सङ्गेर ऋमी कपि भेकौ स्त्रवं गमे ॥ इच्छा मनोभवो कामौ शक्त्युद्योगौ पराक्रमौ ॥ ३८ ॥ धर्मः पुण्य
य मन्याय स्वभावाचारसोमपाः ॥ उपायपूर्व आरंभेरं उपधाचाप्युपक्रमः ॥ ३९ ॥ वणिक्पथः पुरं वेदो नि
गमो नागरो वणिक् ॥ नैगमौ द्वे बलेरामो नीले चारु सिते त्रिषु ॥ ४० ॥

धन्वयमसोमपि ॥ उपधातत्कौ च ॥ उपक्रम
णं अनेन वा ॥ पूर्ववत् ॥ उपक्रमः स्यादुपधावि किस्वारंभविक्रम इति विश्वः ॥ ३९ ॥ निगम्यते ऽनेन वा ॥ गा चरसं चरेति
साधुः ॥ निगमो वाणिज्पुर्यं किरटे वेदे वणिक्पथ इति विश्वः ॥ निगमे भवः ॥ तत्र भव इत्यण् ॥ नैगमः स्यादुपनिषद्वणिजो नगरेपि राम॰
चे ति विश्वः ॥ रमते ॥ अनेन वा ॥ रमु क्रीडायां ॥ ज्वलिति कसंतेभ्यो णः ॥ लक्ष्मीवति घञ् वा ॥ रामः पशुविशेषे स्याज्जामदग्न्ये हलायुधे ॥ राघवे चासिते श्वेत मनोज्ञेषु तु वाच्यवदिति विश्वः ॥ ४० ॥ ७४
॥

ग्रसते॥ग्रस्यतेवा॥ग्रसुअदने॥ग्रसेराचेतिमः॥ग्रामः स्वरेसंवसथेवृंदे शब्दादिपूर्वकइतिविश्वः॥विक्रमणं॥अनेनवा॥घञ्
॥विक्रमः॥शक्तिसंपत्तिःक्रांतिमात्रंचविक्रमः॥इतिधरणिः॥स्तूयते॥अनेनवा॥ष्टुञ्स्तुतौ॥अर्तिस्तुसुखितिमः॥जल्पतिमः॥ज
ल्पति॥ह्रीयतेवा॥ओहाक्त्यागे॥जहातेःसन्वदालोपश्चेतिमः॥४१॥गुडूयते॥गुडवेष्टने॥रक्षरोगोवा॥बाहुलकान्मकः॥उलयोरे
कत्वंच॥फक्क॥उदररोगः॥लंबोदरकोउः॥गुल्मःस्त्रीबेप्लीह्निघटसैन्यभेदयोरितिरक्षरोगेइतिविश्वः॥जायते॥जन्यतेवा॥जेह्य
ये॥बाहुलकान्मिः॥यद्वाजमति॥जमुअदने॥बाहुलकादिम॥दीर्घश्च॥कर्मणिमजादिभ्यइतीन्वेतिस्वामी॥जिह्मल

त्राक्षादिहंदे पिग्रामः क्रान्तौचविक्रमः॥स्तोमःस्तोत्रेध्वरेवृंदे जिह्मस्तुकुटिलेलसे॥४१॥गुल्मारुक्स्त्रं
बसेनाश्चजामिःस्वसृकुलस्त्रियोः॥क्षितिक्षांत्योःक्षमायुक्ते क्षमंशक्तेहितेत्रिषु॥४२॥ कुटिलेमंदे॥

मिःस्वसृकुलस्त्रियोरितिचवर्गादिवजमः॥मुकुटस्तुप्रहरेसंयमेयामो यामिःस्वसृकुलस्त्रियोरितिरभसोऽयं
तस्माद्दितामाह॥यामिःकुलस्त्रीस्वस्रोः स्त्री॥तत्रयाप्राप्रपरोधान्तुर्बोध्यः॥क्षमणं॥क्षमूषसहने॥षित्वादङ्॥क्षा
मते॥क्षम्यतेवा॥क्षमूषसहने॥पचाद्यच्॥यत्वा॥नोदात्तोपदेशस्येतिनवृद्धिः॥क्षमातितिक्षापृथ्वीचयोग्येशक्के
हितेक्षमम्॥मितिधरणिः॥४२॥

श्यायते श्यैङ् गतौ॥ इषिमुधीधी तिषक॥ श्यामो वटः श्यो॥ स्वं वारि देवदारकेऽपि च कृष्णवर्णं ईरितो॥ पुंसि स्यात्कृष्ण इति त्रिषु
मरीचे सिंधुलवणे ललो वंशको ज्ञारिवो पधौ॥ अप्रकृतां गना यां च प्रियं॥ वपि बोध्यते॥ यमुनायां स्त्रियां कृष्णं त्रिकोण
धौ॥ नीलिका मामथ श्यामो माषखंड ककान्ययोः॥ लूङ् नं॥ उलवास्येल्पो॥ संपदादि क्विप्॥ उलमोरेकत्वं॥ ललमम
ति॥ अमगत्यादौ॥ कमेरिपरः॥ बाकुल कात्कनि निनातोऽपि॥ प्रधानं ध्वजश्च गेरुपुंड्रवालधि लक्ष्मसु॥ भूषा बाजिश
न्वेषु ललाम स्याल्ललाम चेति रुद्रः॥ पुंड्रं अश्वादीनां ललाटचित्रं॥ अश्वो वाजी भूषा सामीप्यादश्वस्यैव॥१४२॥
त्रिषु श्यामौ हरित्कृष्णौ श्यामा स्याच्छारिवा निशा॥ ललामं पुच्छपुंड्राश्वभूषाप्राधान्यकेतुषु॥१४३॥ सूक्ष्म
मध्यात्ममप्याद्ये प्रधाने प्रथमस्त्रिषु॥ वामौ वल्गुप्रतीपौ द्वावधमौ न्यूनकुत्सितौ॥१४४॥
सूच्यते। सूचपैशून्ये॥ सू
चेः स्मन्॥ सूक्ष्मं स्यात्कैतवे ध्यात्मे पुंस्यणौ त्रिषु चाल्पके॥ मनुसु छुडभ्यते न्यः इति स्वामी॥ सुछुन्जु प्मयते इति मुकु
टश्च व्याचष्टे॥ तड् कत्स त्वाद र्शन मूलकं॥ प्रथते॥ प्रथ विस्तारे। प्रथमेरमच्॥ आमां तं। प्रथमस्तु भवेदाद्ये प्रधाने
पि च वाच्यवत्॥ वमंति॥ वमु तेवा॥ टु वमउद्गिरणे ज्वलिती ति णः॥ घञ्चो वामं सव्ये प्रतीपे च द्रविणे चातिसुंदरे पयोधरे हरेक
मे विद्याधाममपि स्त्रियां॥ वामी स्त्रीगाली वडवा रासभी करभी स्त्रचेति विश्वः॥ अवति अवरस्तरणादि॥ अवद्यावमाधमेति साधु॥

म्रु ॥ नधम्यते । धमतिवा । धर्मा ॥ तिवा । धमध्वानेसो त्र ॥ यद्यु ज्ञ ग प चाद्युज्वा ॥ अधाने भव । अवोधसो जेपिस्त्रेतिस्वामी ॥ ६४ ॥
या ॥ ॥ तोगतीमामजप मेग ... ोमस्य । यातयामोन्यकज्जीर्णोपरि भुक्तो ज्जितिपिच ॥ इतिमांता ॥ ताक्ष्यस्यक श्यपस्यापत्यं ॥ कंधके
त्परए । ह्यमरणं ह्यीयते न त्रवा ह्ति ह्नयो ह्निनिवामगत्यो ॥ रास्व । ह्यमोरोगांतरे वेश्मक ल्पांतो पंचमेषुक्ष ॥ ६५ ॥ स्वमुरस्यापत्यं ॥ राज
स्वसु राद्यन्त ॥ भ्रा तुरपत्यं ॥ भ्रा तुव्य ञ्च ॥ व्यस्पत्नोपिपर्क्ति । पर्जतिवा । पृ पालन पूरणयो । पृषु सेचने ॥ पर्जन्य इतिसाधुः पर्ज
न्यो मेघ शब्दे पि ध्वनदं बु दृशक्रमो रि ति वि श्व ॥ अर्यते । ऋगतौ अर्य । स्वामि वै श्य योरि ति साधु ॥ ६६ ॥ त्वे मति ॥ त्विष
जौजी र्णं चिपरि भुक्तं च यातयाम मि दं द्वयं ॥ माला ॥ तुरंगगरुडौ ताक्ष्यौ नि लया पन्नयो ह्नयो ॥ ६७ ॥ स्वसुर्यो
देवर श्यपा जो भ्रात्रव्यो भ्रातृ तनू ह्वि षो ॥ पर्जन्यो रसदष्टेन्द्रो । स्यादर्यः स्वामिवैश्य यो ॥ ६८ ॥ तिष्य पुष्य कलियुगे
पर्या वो ऽवसरे क्रमे ॥ प्रत्ययो धीनशपथज्ञानविश्वासहे तुषु ॥ ६९ ॥
रो ॥ अद्य । घ्वादिः ॥ तिष्य कलियुगेक
हे तिष्या धात्री च कीर्त्यते इतिधरणि ॥ पर्ययपर्या ॥ इ ण गतौ ॥ परावनु पात्ययइ ण इति घञ् ॥ पर्यायस्तु प्रकारेस्या
त्... निर्माणेवसरे क्रम इति विश्व ॥ प्रत्ययनं प्रतीयते नेनवा प्रत्येतीतिवा । रास्व ॥ पुंसी तिद्योवा ॥ प चाद्युज्वा ॥
प्रत्ययः शपथेरंध्रे विश्वासाचारहेतुषु ॥ प्रथि तत्वे च स न्तादवधीन ज्ञानमार पीति वि श्व ॥ ६९ ॥ ॥

अ०८८
७६

अनुशयनं ॥ अनेन वा ॥ शीङ् स्वप्ने ॥ २२ च ॥ पुंसीति घञ्वा ॥ भवेदनुशयः द्वेषे पश्चात्तापानुबंधयोरिति विश्वः ॥ उच्चयनं ॥ चि
ञ् चयने ॥ २२ च ॥ स्थूलस्योच्चयः ॥ स्थूलोच्चयस्त्व साकल्ये गंडोपलकरंडयोरिति विश्वः ॥ ८८ ॥ समयनं ॥ समीयंते ज्ञानेनेन वा
समेति वा ॥ इण् गतौ ॥ इण्गतौ वा ॥ २२ च ॥ पुंसीति घ वा ॥ पचाद्यज्वा ॥ समयः शपथाचार सिद्धांतेषु तथा विधि ये क्रियाकारेव
निर्देशे संकेते काल भाषयोः ॥ व्यसनं द्यूतपानादि ॥ अशुभं दैवविशेषणं ॥ ननयनं ॥ अनेन वा ॥ अत्र वा णीञ् प्रापणे

रं श्री शाद्वे थानुशयोऽदीर्घद्वेषानुतापयोः ॥ स्थूलोच्चयस्त्व साकल्येगजानां मध्यमे गतौ ॥ ८८ ॥ सम
यः शपथाचारकाल सिद्धांतसंविदः ॥ व्यसनान्यशुभं दैवं विपदित्यनयास्त्वयः ॥ १८९
॥ अत्ययोऽतिक्रमे कृच्छ्रे दोषे दंडे प्यथापदि ॥ युद्धमत्योः संपरायः पूज्यस्तु श्वशुरे पि च ॥ १९० ॥

॥ २२ च ॥ विरोधे नञ् ॥ मध्ये भयात ॥ शुभाव हविधेरन्यः ॥ अनयस्तु विपद्दैवाशुभयोर्व्यसनेपि च ॥ ८९ ॥ अत्ययनं अ
नेन वा ॥ इण् गतौ ॥ २२ च ॥ अत्ययोऽतिक्रमे कृच्छ्रे प्रकृत्यानेनावासंडमोमिति धरणि ॥ संपरायणं ॥ इण्गतौ ॥ पूर्ववत ॥ सं राम
परायः समीके स्यादापदुत्तरे काल यो ॥ पूज यितुमर्ह ॥ पूज पूजायां ॥ अर्हे कृत्य तृच श्चेति यत ॥ पूज्यो श्वसुर पूज ७६
हो विति धरणि ॥ १९० ॥

संन्तयनं ॥ संनीयतेवा ॥ सन्त्नमतिवा ॥ णी ञ प्रापणे ॥ रारन्व ॥ प चाद्यच्वा ॥ मं स्मार्तं ॥ छो त्ये राष्ट्र संघातयोः ॥ धञ ॥ आतोयुक ॥ सं
स्त्याय स्त्न त्निवेशे च संघाते विरूढ तावपि प्रणयनं णी ञ ॥ रारन्व ॥ प्रणाय्यः प्रसंरे प्रेम्णि ॥ ५१ ॥ विस्त्रंभः परिचये विश्वास विप्रलंभयो
रिति अयंजयः ॥ सुष्ठु ऊर्ह्व श्रयणं ॥ श्रिञ्सेवायां ॥ रारन्व ॥ वैरोन्नत्यो ः समुछ्रय इतिरभसः विसयनं ॥ अत्रवगवि सितो ति
वा ॥ षि ञ बंधने ॥ पुंसीति द्यो वा ॥ प चाद्यच्वा ॥ परिनिविम्यः सेवसितसयोतिषः विषयो गोचरे देशे तथा जनपदे पि च ॥ प्र
बंधाद्यस्य मोज्ञात स्तत्वरुपादिके प्रमाता ॥ ५२ ॥ कषंति ॥ कंवं ॥ कम दिं मायांवाक लकारायः ॥ कषायो रागभेदे स्यादंग

पश्चाद्वस्ष्ठायिवर्लं समवा मस्त्व सन्नयौ ॥ संघातसन्निवेशे चर्मस्मायः प्रु प्रणाय्यास्त्वमी ॥ ५१ ॥ विस्त्रंभस्माञ्वा
प्रेमाणे ॥ विरोधे पि मस्तुछ्रयः ॥ विषयोमस्य योज्ञा तस्त त्वराध्धादिकेष पि ॥ ५२ ॥ निर्यासे पि कषायोस्त्री सभार्या
व अतिश्रय ॥ प्रायो मृत्स्यं न्तगमने मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि ॥ ५३ ॥ रागोविलेपने ॥ निर्यासे च कषो ... सुरभो
लोहितेन्यवदिति विश्वः ॥ निर्यासः क्वाथः प्रतिश्रयणं ॥ अत्रवा ॥ श्रिञ ॥ रारन्व ॥ द्योवा ॥ प्रतिश्रयः सभायां चाश्रये
मु पर्गेस्मपि च प्रापणं ... गतौ ॥ घञ ॥ इणगतौ ॥ रारज्वा ॥ प्रामृत्युस्थानमर्थे नम्र त्यो प्रायो बाकल्पतु ल्ययोरिति विश्वः
॥ मन्यंत ॥ मनज्ञाने ॥ म्छग धाादि ॥ मन्यु ... क्रुधि दैन्ये शोके चयज्ञे च ॥ १५२ ॥ ॥ शु ॥

अ॰ टी॰ गुहनं रक्षण इति वा ॥ गुह्यसंवृत्ते ॥ शोमितुः हो इति काप ॥ गुह्यं रहस्य उपस्थे च गुह्यकमगदं भयो रिति विश्वः ॥ तिसाधुः ॥ त
७७ त्रसाधुः ऋजति यतः ॥ सत्यं कृते स्त्वगपथ्ये तथ्ये च त्रिषु तद्धति विमर्त्तेतेन ॥ वीरविक्रान्तौ ॥ अचो यत ॥ वीरे साधुः ॥ तत्सा
धुरिति पत ॥ वीर्यं प्रभावे शुक्रे चोतेजः सामर्थ्ययोरपि ॥ द्रोरिदं ॥ द्रव्यं ॥ कान व्यइति साधु द्रव्यं स्यात्त्विदिलो भव्ये पृथि
व्यादौ च पित्तले ॥ नेष — च विलेपे च जतु द्रुमविशेषयोरिति विश्वः ॥ १५४ ॥ धिष्ण्यते ॥ धष्णोति वा ॥ धिजवा ॥ द्वो ति धष्णाग्रा

र्देः स्यात्पस्थयोरुद्धंसत्यं वापथ्यतथ्ययोः ॥ वीर्यं बले प्रभावेचं द्रव्यं भव्ये गुणाश्रये ॥ १५४ ॥ धिष्ण्यं स्थाने
गृहे भेग्नौ भाग्यं कर्म शुभाशुभं ॥ कशेरुहेम्नोर्गांगेयं विशल्या दन्तिकापि च ॥ १५५ ॥

गल्भ्ये ॥ मानसिवर्णसी
ति साधुः ॥ यत्नुसंध्यादयश्चेतियइत्तु कंस्तु कुरेन ॥ तदेलस्य स्त्रात्मस्मरणम्लकं निर्मलंच ॥ धि ष्ण्यंस्थाना्मिस मस्तु ॥ श्रा राम
कारवृत्ते पि ॥ भजते तेन ॥ भजसे वार्यं ॥ कह जोत्पति ॥ चजो रितिकुत्वं भाग्यं शुभात्मक विधौस्मा कर्मकर्म रणी तिविश्वः ॥ ७७
॥ गंगाया अपत्यं ॥ शुभ्रादिभ्यश्चेतिढक् ॥ गांगेः स्यात्पुमान्भीष्मे कौंसेस्वरकिंवो रुरणोः ॥ विगता शल्यांतर ॥ विगत
शल्यं यस्या वा ॥ विशल्याग्नि शिखादंती गुडूची त्रिपुराषु च ॥ १५५ ॥ ॥

वृषाकपेः पत्नी ॥ वृषाकप्यग्नीति ङीप् ऐच ॥ वृषाकपायी श्री गौरी वरी जीवंतिका सु च ॥ अभिख्यानं ख्याति कथने ॥
च ङिड्डादेशो वा ॥ आतश्चोपसर्ग इत्यङ् ॥ अभिख्यात्वभिधाने स्यात् छोभायां च यशस्यपि ॥ करणं ॥ नावादौ कर्तृ
चेरा चनिः कृतिश्चायस्थिति ॥ संप्रधारणे विचारः ॥ उपाय सामादि ॥ चेष्टा परिस्पंदः ॥ क्रिया कर्मणि चेष्टायां
करणे संप्रसारणाइति विश्वः ॥ ५६ ॥ छ्यति । छो छेदने ॥ स्याह्वोतिणः ॥ आतो युक् ॥ यठ्यमालभासससिभ्यो
यः ॥ छायास्यादातपाभावे प्रतिबिंबार्कयोषितोः ॥ ५७ ॥ कक्षे । भवा ॥ शरीरावयवो द्यत ॥ कक्षाहृदतिका

वृषाकपायी श्रीगौर्योरभिख्या नामशोभयोः ॥ आरंभो निःकृति शिक्षा पूजनं संप्रधारणं ॥ ५६ ॥
उपायः कर्म चेष्टा च चिकित्सा च नव क्रियाः ॥ छाया सूर्यप्रिया कांतिः प्रतिबिंबमनातपः ॥ ५७
कक्षा प्रकोष्ठे हर्म्यादेः कांच्यां मध्येभबंधने ॥ कृत्या क्रियादेवतयोस्त्रिषु भेद्ये धनादिभिः ॥ १२

यां स्यात् ॥ करणं ॥ कृञः शचेति चात् क्यप् ॥ कृत्यते ॥ कृती छेदने ॥ ऋदुपधादिति क्यप् ॥ कृत्यो विद्विषिकार्थे च
कृत्या क्रियादिवौकसोः शितिरभसः ॥ ५८ ॥ जनानां वारः ॥ मतजनइत्यादि तियत ॥ मघ जायते ॥ जनमतिवा कृ
हलोरण्यंत ॥ अचोयत ॥ जनिवध्योश्चेति नवृद्धिः ॥ जमी वहति ॥ संज्ञायां जन्याइतिवासुधुः ॥ जन्या मातृ ॥ ॥

अ॰ ट॰ टी॰ ७८

वयस्या जन्या जनी वरप्रिया ॥ जननी जन पित्रो श्च जन्यं निवादित्युह्मो रिति धरणि ॥ धैजेने भव ॥ शरीरा दमवाप्तृ ॥ महा
कुटिलं दत्यते ॥ कंतेयडिं ताद चो मत ॥ अनित्यमाग २ मन्ना स्न मि स्तिनुगमे तइतिनक्त ॥ ज क्त जघन्यं चरमे शिश्रेज
घन्यं गर्हिं तेन्पवदिति विश्वः ॥ वचनोद्दः ॥ वच भाषणे ॥ कुञ्ज आदेशो वातव्य ॥ कवक्ते व्यं कुस्ति तेश्च नेव चनाई
च वा च्यवत् ॥ कल्यां सुसाधु ॥ तत्र साधुरिति मत ॥ य्यहू ॥ कल्यते ॥ कल्येजगतीसंख्याने च ॥ चुरादिरदंत ॥ अ
चो यत् ॥ सज्जो बहस्नत्वा दा दिः ॥ कल्यं प्रभाते क्लीबं स्यात् कल्यो वाक् श्रुति वर्जिते सज्जे ज्ञनीरोगर हो

जन्यस्या ज्जतना रे [illegible] जघन्योन्त्ये धमे पिच ॥ ग्राम्याधी लौनो च व क्त व्यौ कल्यो सज्ज निरामयो ॥ पर्य
आत्मवाननपेतोर्थादर्थ्यौ पुण्यं तु चार्वपि ॥ [illegible] कल्याणवचने पिच ॥ उपायवचने पिस्यात् ॥ प्रत्ये आ
त्मवान् ज्ञानी ॥ अर्थ्ये साधुः तत्र साधुरिति यत् ॥ अर्थादनपेतः ॥ धर्मपथ्यर्थे तियत् ॥ अर्थ्यो विज्ञार्थशै राम
लिनो रिस्सजयः ॥ अर्थ्यं शिलाजतुन्यर्थो वृधेन्या मेतवाच्यवत् ॥ पुनाति ॥ पूञ् पवने ॥ पूञो यण्णुक्ह्रस्व ७८
श्च ॥ यत् पुण्यकर्मणि शुभे ॥ उपधे तिकः ॥ पुण्यं साधु ॥ तत्र साधुरिति यत् ॥ पुण्यपवित्र मनोज्ञे
स्यात् क्लीबं सुकृत धर्मयो रिति विश्वः ॥ ॥

आहनं प्रशस्तं वा रूपमस्यास्ति ॥ रूपात् आहत प्रशंसयोः इति यप् ॥ रूप्यः स्यात् सुंदरे त्रिषु ॥ आहतस्वर्णरजते रजते च नपुंसकं ॥ वदंति ॥ वदेरन्य ॥ वदान्यो दानत्वगामिनोः इति पजयुः ॥ १६० ॥ मां ध्यायति ॥ ध्यै चिंतायां ॥ आतो नुपेतिकः ॥ पद्म मद्युतेः मह इज्यायां ॥ अंघ्र्यादिः ॥ न्याय्यावलग्नयोमध्यमंतरे चाधमेत्रिषितिरभसः ॥ सोमो देवतास्या सौमात् द्वयाग्र ॥ यद्वा सोम इव सौमः ॥ ततश्चातुर्वर्ण्यादित्वात् ष्यञ् ॥ यत्तु शशस्वादित्वाद्य इति मुकुटः ॥ तन्न वृद्ध्यप्रसंगात् ॥ सौम्यो बुधे मनोज्ञे स्यान्नृ सोमदैवत इति विश्वः ॥ इति यान्तः ॥ वारयति ॥ व्रीयते वा ॥ वृञ् वरणे ॥ पचाद्यच् घञ् वा ॥ वारः सूर्य

रूपं प्रशस्ति रूपे पि वदान्यो वल्गु वा — पि ॥ १६० ॥ न्याये [illegible] सौम्यं तु सुंदरे सोमदैवते ॥ इति यान्ताः ॥ निवहावसरौ वारौ संस्तरौ प्रस्तराध्वरौ ॥ १६१ ॥ गुरू गीष्पति पित्रादिध्यौ धरापरौ युगसंश्रयौ ॥ ॥

दिदिवसे वारोऽवसरः द्वयोः ॥ कुब्जवृक्षे हरे वारो वारं मद्ये द्यम्पभाजन इति विश्वः ॥ संस्तीर्यते ॥ स्तृञ् आच्छादने ॥ ऋदोरप् ॥ संस्तरः प्रस्तरावेतौ प्रसस्तराध्वरयोरपि ॥ मणिप्याषाणयोरपी विश्वः प्रस्तरः ॥ १६१ ॥ गृणाति गृह्णाति ॥ कृग्रोरुच्चेत्युः ॥ गुरुस्त्रिलिंग्यां महति दुर्जरालघुनोरपि ॥ पुमान्निषेकादिकरे पित्रादौ सुरमंत्रिणि ॥ द्वाभ्यां परः ॥ मे द्वौ पुराकल्पवा ॥ ध्वजोदरादि ॥ ॥

अं॰त्न्टी॰ प्रकरणं॥कृ भौ घञ्‌ प्रकार ल्प भेदयोः॥आकररगं॥घञ्‌॥इंगितं चेष्टा॥आकृतिरवयवसंस्थानं॥६२॥किं
७८ चित्‌ कुत्सितं वा स्तृणाति॥स्तृ हिंसायां॥किं जरयोः श्रिण इति नुगेर॥किंशारु नी शस्य शूके विशिखे कंकपत्त्रिणि त्रि
यं तेन जंतवः म्दुः प्राणत्यागे॥मृमस्त्री स्तु॥मरुर्नाम्नि रिधन्वनो॥अन्ति अद्यते वा॥अदभक्षणे॥अदिशादीति किन्‌
धरति॥धृञ्‌ धारणे॥पचाद्यच्‌॥पयसो धरः॥पयोधरः कोषकारेना रिकेले स्तने पिचकशेरु मेघयोः पुंसि॥६३॥वृ

प्रकारो भेदसादृश्ये आकारा विधि तात्कृता॥६२॥किं शारुः धान्यशूके मृतु धन्व धराधरौ॥अह
मेरु मरौ लाकस्त्री स्तनाक्षीपयोधरौ॥६३॥ध्वांता रिदानवाहत्ता बलिहृस्तौ रावः करा॥प्रदराभङ्ग
नारी रुक्‌ बाराभे अस्त्राः कबा अपि॥६४॥

रणोति॥वृञ्‌ वरणे॥बाऊलकात्‌ क्तः॥६ न्वौ रिपो घने ध्वां
ते शैलभेदे चदानवे॥बलौ राजस्याद्यो भागः॥अंशुर्मयूखः॥कीर्यते॥कृ विक्षेपो ऋदोरप्‌॥करोति वा अ
च्‌॥करो वर्षोपले रश्मौ पाणौ प्रत्याय शुंडयोः॥प्रदीर्यते॥प्रदरणं॥अनेन वा॥दृ विदारणे॥ऋदोरप्‌॥प्रदरो
रोगभेदे स्याद्दिदरे शरभंगयोः॥अस्यते॥असु क्षेपणे॥बाऊलकाद्रः॥अस्त्रः कोणे कचे पुंसि क्लीबमस्त्रिय
रोणीति॥२६४॥ ॥ राम ७८

नौति। तुसौत्रो धातुर्गत्यादौ॥ बाकुलकाठूः॥ दीर्घश्चायठू॥ तनोति॥ बाकुलकात्ऊः। तू— श्वकर्श्वासौ आछादक॥
तू वरो ऽश्मश्रुपुरुषे श्रोठाश्टंगमवेधचोपिच॥ पुरुषे व्यंजनत्यक्ते स्यात् कषायरसे पिच॥ कालेऽस्त्रु भाभ्यां संवध्यते
राति सुखं॥ रायते वा॥ रादाने। रातेर्डः॥ रः पुंसि स्वरो वितृयोः॥ परिकीर्यते॥ कृ विक्षेपे। ऋदोरप्॥ यद्दूपरिकि
यते ऽनेन पुंसीति घः॥ भवेत्॥ परीकरो ब्राते पर्यंके पिरिवारयोः॥ प्रगाठगात्रिकाबंधे विवेकारंभयोपीति विश्वः
ः यत्वारंभो परिकराविति त्रिकांडशेषः॥६५॥ तारयति अच्॥ यद्दूरतार्यतेऽनेनवा॥ घञ्॥ द्योवा॥ तारेस्तु का

अजातशृंगोगौः कालेप्यश्मश्रुर्नाचतूवरौ॥ स्वरोपिराः परिकरः पर्यङ्कपरिवारयोः॥६५॥
मुक्ताशुद्धौ च तारः स्यात्शारोवायौसतु त्रिषु॥ कर्बुरेथप्रतिज्ञाजिसंविदापत्सु संगरः॥६६॥

संशुद्धौ क्लीबे॥ तारं वरजतेलु ब्रुवस्वरेप्यन्यवदीरितं। कृत्वा दिमध्ययोस्तारात् सुग्रीव मंत्रुरुप्योभितोः॥ कुठदे ज्योमता
रेति विश्वः॥ श्टरणाति॥ श्र हिंसायां॥ श्टरयतेवा॥ पुवर्गे निवृत्ते घितिघञ्॥ शारः स्याच्छवलेवाच्यलिंगः पुं[illegible] समीरणोसंग
रणं॥ संगीर्यतेवाऽनेनवा॥ गृ शब्दे। ऋदोरप्॥ पुंसीति घो वा॥ संगरोयुधि चापदि॥ क्रियाकारे विषेचांगी
कारे क्लीबं शमीफले॥६६॥ ॥

अ॰ टी॰ ८० मंत्र्यते ॥ मंत्रणं वा ॥ मंत्रि गुप्तभाषणे ॥ घञ् ॥ मंत्रो वेदविशेषे स्यादेवादीनां च साधने ॥ गुप्तवादेपि च पुमान् ॥ मेद्यति ॥ ञिमिदा स्नेहने
अमिचिमिदिशसिभ्यः क्त्रः ॥ वर्धातुभ्यः ष्ट्रः ॥ मित्रं सुहृदि न द्वयोः ॥ इष्टु वर्णा स्वरति ॥ स्वर्यते वा ॥ स्वृ शब्दोपतापयोः ॥ शृ
स्वृस्निहि त्रपु ॥ स्वरुः पुंसि यूपखंडे भिदुरे च शरे शरे ॥ यूपखंडे यूपे तत्स्यमाणे प्रथमशकले ॥ अवो अधः की
र्यते ॥ कृ विक्षेपे ॥ ऋदोरप् ॥ कस्कादिः ॥ वर्चस्केवस्कर इति वा साधुः ॥ अवस्करोपि वर्चस्के गुह्ये उपस्थे ॥९७॥

वेदभेदे गुप्तवादे मंत्रो मित्रो रवावपि ॥ मखेषु यूपखंडेपि स्वरुर्वज्रेप्यवस्करः ॥१९७॥ आडंबरस्तूर्यरवे गजेंद्राणां च गर्जिते ॥ अभिहारोभियोगे च चौर्ये सन्नहनेपि च ॥१९८॥ स्याज्जंगमे परीवारः खड्गकोशे परिच्छदे ॥ विष्टरो विटपी दर्भमुष्टिः पीठाद्यमासनं ॥१९९॥

आडंब्यते ॥ डबि क्षेपे ॥ चुरादिः ॥ घञ् भावे वा ॥ आडंबरणं
वा ॥ आ तोनुपेतिकः ॥ आडंबयति वा ॥ बाहुलकाद्वरन् ॥ आडंबरः समारंभे गजगर्जिततूर्ययोरिति विश्वः ॥ अभिह राम ८०
रणं ॥ घञ् ॥ अभिगम्याक्रमणमभियोगः ॥ सन्नहनं कवचादिधारणं ॥९८॥ जंगमे परिजने ॥ परिवार्यते तेन परिवार
णं ॥ घञ् ॥ उपसर्गस्येति दीर्घः ॥ परिवारः परिजने खड्गकोषे परिच्छदे ॥ परिच्छदः उपकरणं ॥ विस्तीर्यते ॥ स्तृञ् आच्छा
दने ॥ वृक्षासनयोर्विष्टर इति साधु ॥९९॥ ॥

प्रति क्षिपते तेनास्त्रवा ॥ छन्न ॥ घन्न ॥ उपसर्गस्येति दीर्घः ॥ गोराति दिठ पु ॥ अनंतरे द्वास्थे ॥ प्रतीहारो द्वारि द्वाःस्थे द्वास्थि
तायां चयोषिति ॥ विभर्त्ति भरतिवा ॥ डु भृञ् ॥ भञ्च ॥ कुत्सं ध्वातिक ठि त्वं च ॥ मलु भञ् ॥ शंकादित्वात् कुठि वं चनं चेतिमुकुटः ॥
तठ कम्र त्रारत्नति मल्लं कति मृ लंच ॥ वन्नुनिकुलेतिहै विपुले पिंगले त्रिघिति बजराम बिन्दुर्वि शालेन कुलेक श्मनाव
जेमुनौ ॥ मूल्ल लिनि पिंगले चेति विश्वः ॥ २० ॥ मरति मरुस्थिरे ॥ इति घृञ् ॥ मारो बले स्थि रांशे च मम जन्तुष्ठि पुंसि जले धने ॥
न्याय्ये क्लीवं त्रिषु करे ॥ उष्टमासमंताउदरं भस्य ॥ परोगलबः ॥ उरोदरो द्दूतकारो घृताम्लयरायो ॥ पुमान् ॥ ७१ ॥ कांताअ

द्वारिः द्वाःस्थे ॥ प्रतीहारः प्रतिहार्य्य थतुत्तरे ॥ विपुले नकुले विष्णौ बभ्रुः स्यात्पिंगले त्रिषु ॥ ७० ॥ मारो बले स्थि
रांशे च न्याय्ये क्लीवं वरे त्रिषु ॥ उरोधृतकारे परोद्दूते दुरोदरं ॥ ७१ ॥ महारण्ये दुर्गपथे कांतारः पुन्नपुंसकं
॥ मस्करेत्यस्तु भद्वेषितत्तृ पराग्यो [illegible] ॥ ७२ ॥ रायस्य ॥ यद्वा [illegible] तं मनोज्ञमृच्छति ऋष्यातिवा ॥ कुमरेणपररा कांतारोः
स्त्री महारण्ये विले दुर्गमिवत्मर्नि पुंसि स्पादिक भेदथा माघ्रति परकच्छे ॥ मदी दर्पे हृष्ट मदिम्यः ॥ कि शितिमटः ॥ नद्धनत्व
मु भद्वेषवान् ॥ मस्करा मस्कि [illegible] क्रोधयोः पुमान् [illegible] चा मिथ्येमव दिति ॥ ७३ ॥ वियत
॥ वरणं वा [illegible] ड्रिस्पप ॥ महा [illegible] तिवा ॥ पचाद्यच ॥ वरे जामातरि वृ [illegible] वतादेर मी [illegible] तो ॥

षड्रे पुंसि त्रिषु श्रेष्ठे कुं कुमे तु नपुंसकं ॥ वरि प्रो क्ता स्तातावयौं श्लाध्या ॥ फलं कत्रिके ॥ मनागिष्टे वरं क्लीबं क्लीवेरा
रुत्त्यव्ययं ॥ कराणाति किरति ॥ कीर्यते वा ॥ करहिंसायां ॥ कृवि ज्ञेपे वा ॥ कम्र इष्ट करि ति ईरन् ॥ करिरगामी रम्य ति ईरणा
तो ॥ कम रीप रण ॥ वंशांकुरे वरी रो स्त्री वृत्त भि द्दृष्टयोः स्त्रि पुमान् करीराची रिकायां च दंतम ले च दंतिनां ॥ ७३ ॥ प्रतिसरभि
प चा घच् ॥ प्रति स्त्रि मते नेन वा ॥ पुंसीति घः ॥ भवेत् प्रतिसरो मंत्रभेदे माल्ये चर्क करणे ॥ करा स्तु चैव मस्त पृष्टे पुंसि न स्त्री तु
मंडले ॥ आग्र दे करस्त्रे च निमोज्ये त्वन्य लिंगक ॥ ७४ ॥ हरति ॥ कञ् अच् इः ॥ हरि र्वा तार्क चंद्र रुप मा पे क्र मरीचि

दे वा घ्नते वृरः श्रेष्ठे त्रिषु क्लीवं मना क प्रिये ॥ वंशांकुरे ॥ करी रो स्त्री तरुभेदे घटे च ना ॥ ७३ ॥ ना चम्म जघ
ने द स्त्र सूत्रे प्रति सरा स्त्रियां ॥ यमानि ले इ चंद्रार्क विष्णु सिंहांशु वाजिषु ॥ ७४ ॥ शुकाहि कपि भेके षुड
रि न्लां कपि ले त्रिषु ॥ शार्कराक पर्शं त्रो पि मात्रा स्या द्यापन गतो ॥ ७५ ॥
शु सिंहांश्च कपिभेकाहि शुक

नो कांतरे षु च ॥ हरिर्वाच्यवत् रख्यातो हरिकपिलवर्णे पो शितिर्विश्व ॥ श्र णाति ॥ शीर्यते वा ॥ शृ हिंसायां ॥ अः करन्
शार्करा खंड विकृतौ उपलाक परिंश मो ॥ शार्करा त्वि त वदे शोपि रुग्भेदे शार्कल पिव ॥ यानं अन यावायाम्राप
णे ॥ सर्वधातुभ्यः ऊ यामे ति त्वन् ॥ या त्रा तु यापने पायने गतौ देवार्चने उत्सवे ॥ इति विश्वः ॥ ७५ ॥ ॥ राम ८१

रणगतौ ॥ रा ति ॥ ईमते वा ॥ रुजन्ने श्राम्नेति साधुः ॥ प्रमीलाऽस्यं तन्त्रमादिना मोहश्रायाः ॥ तत्र राति ॥ आतोनुपेति कः स्त्रियां टाप्
॥ केचित्तु ओरादित्वात् ङीषमाहुः ॥ तत्र जातिवा ॥ ध्रुकुञ्चायां गतौ ॥ निद्रां तंद्रीप्रेति तद्रो नांतत्वं निपात्यते ॥ धीयते
धेट् पाने ॥ धः कर्मणि ष्ट्रन् ॥ दधाति वा ॥ डुधाञ् ॥ सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन् षित्वान् ङीष् ॥ धात्री जनन्यामलकी वसुमत्युप
मातृषु ॥७८॥ चरणात्रि ॥ स्त्रियते वा ॥ स्तुरे दिरसंचूर्णने ॥ स्कायिपि तञ्चीतिरक् ॥ व्यंगा अंगवीना ॥ सरघा मधुमक्षि

र सारू वाक् स्तुरा प्सुस्या तंद्री निद्राप्रमीलयोः ॥ धात्री स्यादुपमातापि क्षितिरप्यामलक्यपि ॥७८॥ क्षु
द्राव्यंगा नटीवेश्या सरघा कंटकारिका ॥ त्रिषु क्रूरेऽधमेऽल्पेपि क्षुद्रो मात्रा परिच्छदे ॥७९॥ अल्पे च परिमाणे सा मात्रं
कात्स्न्र्येवधारणे ॥

का ॥ क्षुद्रः स्यादधमक्रूरकृपणाल्पेषु वाच्यवत् ॥ क्षुद्रा व्यंगा नटी कंटकारिका सरघासु च ॥ चांगेरी
वेश्ययोर्हिंस्रा मक्षिकामात्रयोरपि ति विश्वः ॥ मीयते ॥ अनया वा ॥ माति मिमीते वा ॥ मा माने ॥ माङ् डुः माने वा ॥ कुमामे तित्रन् ॥
मात्रा कर्णविभूषायां वित्ते माने परिच्छदे ॥ अक्षरावयवे स्वल्पे क्लीबं कात्स्न्र्येवधारणे ॥८०॥ चिनोति ॥ चीयते वा ॥ अमिची
ति क्रः ॥ चित्राख्युपर्णी गोडुंबासु भद्रा दन्तिकासु च ॥ मायायां मपनक्षत्रनदीभेदेषु च स्त्रियां ॥ ॥

अ.टी. ९२

त्तिलकालेरव्ययोः क्लीबं कर्कुराद्भुतमोरपि ॥ तंद्युक्तयोर्वाच्यलिंगं स्वित्रीं ङिं स्यांनपुंसकं ॥ गोष्ठेनिर्वस्त्रभेदेच

लेखा लिखनभेदयोः ॥ गडति ॥ गड्यतेवा ॥ गडसेचने ॥ गडेरादेश्च कः इत्यत्र न ॥ डलयोरेकत्वं ॥ कलं त्रायतेवा ॥

त्रैङ् पालने ॥ कः क इति ॥ कर्ण्यतेवा ॥ कड शासने ॥ बाऊलकादत्रन् ॥ ङुग् स्त्री नेतृपार्दानां कलत्रं श्रोणिभा

र्ययोरितिरभसः ॥७८॥ पाति पायते वा पीयतेनेनवा ॥ पारणीस्रोगौ ॥ पापानेवाष्ट्रन् पात्रं तु भाजने योग्ये पात्रं ती

र्थयोरिति रभसः ॥७८॥ पाति पायते वा पीयतेनेनवा ॥ पारणीस्रोगौ ॥ पापानेवाष्ट्रन् पात्रं तु भाजने योग्ये पात्रंती

अमालेख्याश्चर्ययोश्चित्रं कलत्रं श्रोणिभार्ययोः ॥७९॥ योग्यभाजनयोः पात्रं पत्रं वाहनपक्षयोः

॥ निदेशग्रंथयोः शास्त्रं शस्त्रमायुधलोहयोः ॥८०॥ स्याज्जटांशुकयोर्नेत्रं क्षेत्रं पत्नीशरीरयोः ॥

रद्रुमांतरे ॥ पात्रं स्रुवादौ पर्णे च राजमंत्रिणि चेष्यते इति विश्वः ॥ पतंत्यनेन ॥ दाम्नीतिष्ट्रन् ॥ पत्रं तु वाहने पर्णे

पक्षे च शरपक्षिणोरिति विश्वः ॥ निदेश आज्ञा ॥ शासनं शिष्यतेनेनेति वा ॥ सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन् ॥ शस्यतेनेन ॥ शसु हिं

स[illegible]तिष्ट्रन् ॥ शस्त्रं हास्त्रयोः क्लीबं छुरिकायां तु योषिति ॥८१॥ नयति नीयतेऽनेनवा ॥ नीयते ॥ णीञ्

प्रापणे ष्ट्रन् ॥ दाम्नीतिवा ष्ट्रन् ॥ नेत्रं नेतरि मंथे च वदितं विश्वः ॥ नेत्रं मथिगुणे वस्त्रभेदे मूले द्रुमस्य च ॥ १

राम ९२

रथ्येवस्तु पिनद्धो चनेत्रीना(ड्ता)ंचयोमिति ॥८ स्पति॥ स्तीत्रयते अनेन स्तीयते वा स्त्रि स्पये स्तितिवासग स्तोव ॥ ष्ट्रन्॥
स्तेत्रं शरीरेके स्तरे स्विद्वास्त्वानकलत्रयो ॥ पूयतेनेन ॥ पूङ्ग पवने ॥ लङ्स्त करस्पो स्तु वस्तीति ष्ट्रन् ॥ पोत्रं वक्त्रे मुख
ग्रेचूश्च करस्य हचे लस्यचेति विश्वः ॥ गूयतेनेन ॥ गूङ् शद्दे ष्ट्रन् ॥ गां त्रायते वा ॥ त्रैङ् आतोनुपेतिकः गोत्राम्हर
कयोगोत्र: शैले गोत्रं कुलाख्ययो: ॥ सारावनी यबोधे चकोननक्षत्रं वर्त्मसु ॥ ८०॥ सीदंत्यत्रानेन वा ॥ ष द्ल विशर

मुखाग्रे क्रोडहलयो: पोत्रं गोत्रं तु नाम्नि च ॥ ८०॥ सत्रमाच्छादने यज्ञे सदादाने धने पि च ॥ ७ अ
जिरं विषये काये प्यम्बरं व्योम्नि वाससि ॥ ८१॥ चक्रं राष्ट्रे प्यवस्करं तु मोक्षे पिशीरमश्रुषु॥

गाहे ॥ ष्ट्रन् ॥ सत्रं यज्ञे सदानारण्यके तवे ॥ अजंत्यत्रानेन वा ॥ अज गतौ ॥ अजिरशिशिरिति साधु ॥ अजिरं प्रां
गणे वाते विषये दर्दुरे तनौ ॥ अंबते अंब्यते वा ॥ अबि शब्दे ॥ काकुलकादर: ॥ अंबरं वास सि व्योम्नि कार्पासेच
सुगंधके इति विश्व: ॥ ८१॥ क्रियते नेन ॥ घञ् जर्थेक: ॥ के कृत्रादीनामिति द्वित्वं ॥ चक्र: कोके पुमान्क्लीबं व्रजे
सैन्यरथांगयो: ॥ राष्ट्रे दंभांतरे कुंभकारोपकरणास्त्रयो: ॥ जलावर्ते पि ॥ नक्षरति ॥ क्षर संचलने ॥ पचाद्यच्
यहा ॥ अस्तुतो भ अस्त्र व्याप्तौ ॥ अशे: सर: ॥ ॥

ओं ब्रह्मण्यच्युते क्षरमिति॥ अनेकाक्षरकोशः॥ घस्यते। घस्लृ अदने। घसेः किच्चेति इ रन्नगमश्च लोपः। स्त्रीरंडु
घेजलं भवति॥ ह्रस त्वायां॥ ह्रस्वा सौ वा॥ अदिश्रादीति क्विन्॥ हरिर्नावासुदेवे च हरे च परमेष्टिनि॥ नपुंसकं तु
वर्णे च प्राज्ये स्याद्ब्रह्मलिंगकः॥ गवांकुरं। चंदति॥ चदि आह्लादने॥ स्फायितंचीति रक्॥ चंद्रः कर्पूरे कांपिल्ये सुधां
शुस्वर्णे चारुणु॥ क्षुरति। क्षुर अग्रगमने॥ इगुपधेति कः॥ गवांक्षुरं॥ गोक्षुरं क्षारि पूर्ह्वारिकै वर्तिमुस्तकेपि च॥ ८२॥

स्वर्णेपि भूरिचंद्रौ द्वौ द्वारमात्रे तु गोपुरं॥ ८३॥ गुडादं भोगकरे हेरंबे त्रिकमुपकरं॥

गात्यते॥ गाह्रु विलोडने छिलरछ्लेरिति साधुः॥ गकारस्तु गुडारं भनिकं जगह्ने घपाति विम्ब्वः॥ नपकारं त्स
त्र॥ क्रु कौटिल्ये॥ पुंसीति घः॥ मत्तु गकारवदुपकरमिति मुकुटेत्ताभाषितं॥ तन्न॥ छिलरादग्वस्य पावाभावात्॥ नप
करसमीपे स्पादिकांते च नापुंसकं॥ अधिके च प्रधाने च प्रथमे चाभिधेयवत्॥ पिपर्ति॥ पृ पालनपूरणयोः॥
अग्र्यते॥ [illegible]गति वा। अग कुटिलायां गतौ॥ ऋज्रेंद्राग्रेति साधुः॥ अग्रं पुरस्तादुपरि परिमाणे पलस्य च॥ आलंब
ने समूहे च पांते च स्यान्नपुंसकं॥ ॥

यथा ॥ पुरति । पुर अग्रगमने ॥ इगुपधेति कः ॥ पुरं च गिरमित्याद्युर्गृहो परिग्रहं पुरं ॥ मुग्धरुत्तुरात्स्यातो नगरेपि पुरं च पुरी
ति धरणिः ॥ ६३ ॥ मंदते ऽत्र ॥ मदिस्तुत्यादौ ॥ इषिमदिमुदीति किरच् ॥ मंदिरं नगरे क्ली वेनात्तु स्यान्मकरालयो रपि ॥ राज्र
दी सौ ॥ छन्न ॥ राष्ट्रं स्यादुपवर्त्ते नि ॥ उपद्रवे क्लीवमाकुः ॥ विषये जनपदे ॥ दरणं ॥ दीर्यते वा ॥ दृ भये ॥ दृ विदारणे वा ॥ ऋ
दोरप् ॥ दरो स्त्री साध्वसे गर्ते कंदरे तु दरी स्मृता ॥ दरो राव्ययं मनाग् व्ये ॥ वजति ॥ वज गतौ ॥ ऋज्रेंद्रेति साधु ॥ व
ज्रं स्या हीरक के धात्र्यां क्ली वयोगांतरे पुमान् ॥ वज्रा स्नुह्यां गुडूच्यां च वज्री स्नुह्यां तरे स्मृता ॥ दंभोलौ हीर

पुरेऽधिकमुपर्यग्रमागारे नगरे पुरं ॥ ६३ ॥ मंदिरं चाथ राष्ट्रोऽस्त्री विषये स्यादुपद्रवे ॥ द
रोऽस्त्रियां भये श्वभ्रे वज्रोऽस्त्री हीरके पवौ ॥ ६४ ॥ तंत्रं प्रधाने सिद्धांते सूत्रवाये परिच्छदे ॥

केऽप्यस्त्री ॥ ६४ ॥ तननं तन्यते ॥ अनेन वा तन्यते ॥ तनु विस्तारे ॥ ष्ट्रन् ॥ यद्वा तंत्रि धारणे ॥ तंत्रणं ॥ तंत्र्यते वा घञ्र्य
न्तु ॥ स्फायितंचीति रक् इति मुकुकटं आह ॥ तन्न ॥ उक्तधात्वोस्तत्र पाठाभावात् ॥ तनोतेरकिन्नलोपश्च सं
गात् ॥ तंत्रयतेऽर्थमिति सिद्धं ॥ तंत्रं तंकु [illegible] सिद्धांते चोपधांतमि ॥ प्रधाने तंतुवाये च स्नातकभेदे परि
च्छदे ॥ श्रुतिशाखांतरे हेताबुभयार्थप्रयोजने ॥ इति कत्त्वप्यतायांच ॥ ॥

अ॰ल॰टी॰ तन्नपते॥ तत्र कांतौ॥ वृषो किंदि तिई रत्न॥ मज्झाधराः॥ यथा॥ तज्ञीरस्यंदं॥ तस्येदमि त्यण्॥ औ शीरं चा[illegible]रं ड औ ञ्जीरं रखा
८४ मपी वयोरित्यजय॥ ८५॥ पुष्णाति॥ पुष्यते अनेन पुष्पते॥ वा॥ पुष्पः कि दि तिरत्न॥ पुष्परं पंकजे औ मिपद्म: करिकराग्र
ये:॥ औ षधिर्थ पविद्गतीर्थ रागोरगां तरे॥ पुष्करं तर्भ वक्रे चक्रां ऊ डे रवडु फन्ने पिच॥ ८६॥ अंतं राति॥ दरात्ने
आतीनुपेतिक:॥ ८७॥ पे वति॥ पि ग्न ते वा॥ पिविर्दि सासं [illegible] ना योः॥ वा ऊन्नकादरोगुण्॥ भावस्त्व पिवरस्त्वाल्यां

द्यौ ञ्जीरं चार मरेदं उ य्यौ शीरं त्रायन्तासने॥ ८७॥ पुष्करं क रिहस्ताग्रे वाद्यभाण्ड मुखे जले॥ व्यो मिख
ऊ फले पद्मे तीर्थौ षधिविशेषयो:॥ ८८॥ अन्तरमवधि परिधानान्त र्हि भेद॥ तादर्थ्ये॥ विच्छिद्रात्मीय [illegible]
द्विवसर मध्ये [illegible]॥ ८९॥ पुष्ये पि पिवरं [illegible] रादपि नागरं॥ द्वावरं तंधत मसे घातु केभे य जिङ्गक॥ ८८॥

ना ली वं [illegible]॥ नगरे भवं॥ तत्र भवस्त्यण्॥ यथा॥ अगंति न अंगरं॥ नकारे गसु पुपेति समम राम
स॥ नागरं मुस्तके संध्य क्वां विदग्धे नरागरेन्न वे॥ राजक शेरुः कंदविशेषः॥ व्यर्थं॥ भवं तत्र भवस्त्यण् ८४
॥ स्वामी तु के मेन्त लिंग कमिति पवि ताघातक स्वामावि भ स्वन्तलिंगकं पुल्लिंग मि ति व्याख्यात॥ १८८॥

गौरति ॥ गव तेवाम स्रोत्र गुरौ द्यमने ॥ गुङ गतौ वा ॥ रुजेर्ड इति साधुः । यद्वा गुम तेनेन ॥ गुरौ ॥ तलश्चेति घञ् गौरराव श्रज्ञा
घरए ॥ गौरः पीतेरुणे श्वेते विशुद्धे चाभिधेयवत् ॥ मौनाश्वेतसर्षपे चंडेन द्वयोः पद्मकेसरे त्वरुः करोति ॥ दिवाबि
भेतिट ॥ अरुष्करो व्रणकृन् स्त्रिषु भल्लातके पुमान् ॥ जायते ॥ अस्मिन् वा ॥ जनी जनेररष्ट चेति कः ॥ पृषोदरा
दि ॥ जवरो नख्लीयांकु द्दो बठ ककरवद्यो स्त्रिषु ॥ नधरति ॥ छन्नधारणे पचाद्यच् ॥ यद्वा धरादुच्चात कविना

गौरो रुणो शि सितिपीते व्रणकार्य प्यरुष्करः ॥ जवरः कविने पिस्याद धस्ताद पि चाधर ॥ दूधी ॥ अनाकुले पि वे
का ग्रेवक्तोव्यासक्त आकुले ॥ उपर्युदीच्य श्रेष्ठे — — त्तरः स्यादनुत्तर ॥ दूधी ॥

कान्यः अधरस्तु पुमानोष्टेही

ने न्यूहौ पिव... ॥ दूधी ॥ एकमेकमत्र वा अन्यमस्य ॥ एकान्यमन्य लिंगं स्यादेकतानेप्यनाकुले ॥ विविधं विविधे वा अ
न्यमस्य विरुद्ध मगतिवा ॥ अगं कुटिलायां गतौ ॥ रुजेर्ड इति साधुः ॥ उत्तरति ॥ तृ प्लु वन तरणयोः पचाद्यच् । यद्वा अ
तिशायने उत् तः ॥ तरप् । द्व्यक्ष्वर्ण लान्तामू ॥ उत्तरं प्रतिवाक्ये स्यादूर्ध्वोदीच्योत्तमेन्यवत् ॥ उत्तरस्तु विराटस्य त
नये दिशि नौ त्तरेति विश्वः ॥ उत्तरस्याभावउत्तर विरुद्धे वा ॥ श्रेष्ठे न उत्तरीय स्मात ॥ दूधी ॥

अ॰ त॰ टी॰ ८५ पिपर्त्ति पूर्यते नवा ॥ पचाद्यच् ॥ कुटीरप्रा पुंसिति द्योवा ॥ परः श्रेष्ठाविदूरान्योत्तरे स्त्री वंतुके पर्द्धे मधुमाधुर्ये रा
ति॥ अस्त्यन्नवा ॥ आ तोनुपेतिकः ॥ ऊषश्रुणीतिरोवा ॥ मधुरौ स्वादु शोभना वितिव्याडिः ॥ मधुरस्तु रसे विशेषे मधुरं
रसवत्स्वादु प्रियेषु मधुरोन्यवदिति विश्वः ॥ कृंतति ॥ कृती छेदने ॥ कृतेस्छुलक्चेति रकः क्रूरस्तु कठिने घोरेन्न शं
से त्वभिधेयवदिति विश्वः ॥ (१) ॥ उरु च्चैरासमंतादछति ॥ पचाद्यच् ॥ उदारो दातृ महतोर्दक्षिणे चाभिधेयवत् ॥ इ
एभ्यां विपर्यये श्रेष्ठे दूरानात्मोत्तमापराः ॥ स्वादुप्रियौ च मधुरौ क्रूरौ कठिन निर्दयौ ॥ (१) ॥ उदारो दातृमह
तो रितरस्त्वन्यनीचयोः ॥ मंदस्वच्छंदयोः स्वैरे स्वैरः शुभ्रमुद्दीप्तमस्तु क्लीबे ॥ (२) ॥ रान्ताः ॥ चूडाकिरीटं केशाश्च
संयता मौलयस्त्रयः ॥ नाकामेन तरति ॥ पचाद्यच् ॥ स्वेन स्वातंत्र्ये राई र्त्ते ईरतिवा ईरगतौ ॥ कंपनेच ॥ ईरि प्रेरणेवा
पचाद्यच् स्वादौरिरिति निवृत्तिः ॥ मकुटमुकुट ॥ स्वेनस्वयमेव नतन्नसंगत्यास्य इयर्त्ति अजिति व्याख्येयं ॥ तन्न अ राम
तिगुरोश्च स्वारइति प्रसंगात् ॥ श्रीभते ॥ शुभ दीप्तौ ॥ स्फायितंचीतिरक् ॥ शुभ्रं स्याद्भ्रके क्लीबमुद्दीप्तमस्तु क्लीबमो ८५
स्त्रिषु ॥ इतिरान्ताः ॥ (१) ॥ मूलस्याहरभवः सुतंगमादित्वात् ॥ मह्यः ॥ मूलस्यापत्यं ॥ अतइञ् ॥ किरीटेमौलिः स्त्री
वेत्चूडासंयतके शयोः शिखरेभसः ॥ मौलिः किरीटधम्मिल्लचूडायामनपुंसकः ॥ ॥

अशोक पादपेपुंसि ॥ मातंगो हस्ति ॥ कांडस्य... ...शति ॥ ...नय तिष्ठं भे ॥ गद्यादित्वाड ॥ पीलु ॥ पुमान् प्रसूने
स्यापरमाणौ मतंगजे ॥ अस्थिखंडे च तालस्य ...पादपभेदे ॥ ...कृतांतोयम ॥ क... ॥ कल्नशाष्ठसंख्यानयोः
कलप्रेरणेवा ॥ र्पंत ॥ पचाद्यच ॥ यद्वा ॥ कल्पतेर्सख्यायंतं ॥ कर्मणि घञ् ॥ यत्तु कलयति ॥ तान्यामुर्वे तिस्वामीव्या
ख्यात ॥ तन्न ॥ अदंतत्वेनत्वद्ध्य प्रसंगात् ॥ यद्वा ॥ काल्पते ॥ कालउपदेशे ॥ घञ् ॥ यत्तु कलयति तान्यामुर्वे तिस्वा

द्रुमभेदमातंगकांडपुष्पाणि पीलव ॥ ६३ ॥ कृतान्तानेहसोः कालश्चतुर्थे पियुगे कलिः ॥ स्या... रणे च
कमल... प्यावारि पिचकम्बलः ॥ ६४ ॥

मी व्याख्यत ॥ कालो मृत्यौ महाकाले समये यम कृष्णयोः ॥ कलयति ॥ कल्पतेवा
कलगतौ संख्याने च अदंत ॥ अच् ॥ कलिः स्त्री कलिकायां ना शूरा जि कलहे युगे ॥ कान्मयते ॥ कामतेवा ॥ कमुकांतौ
णिङ् भावे ॥ वृषादित्वात्कलः ॥ कमलं सलिले ताम्रे जलजे क्लोम्नि भेषजे ॥ मृगभेदेतु कमसः कम्यते ॥ कमेर्वृक्षेति
कलः ॥ कंकुत्सितं शिरोऽवुवालतेवा ॥ वलसंवरणे संचरणे च ॥ कंबलो नागराजे स्यात्सास्नाप्रावरयोरपि
॥ कृमावपुंस्युत्तरासंगे सलिले तु नपुंसकं ॥ ६५ ॥ ॥

अ॰ टी॰ करोराजग्राह्य ॥ उपहारः पूजासामग्री ॥ अर्पणगजः त्वक्संकोच ॥ वलते वल्यते वा ॥ वल प्राणने ॥ वः, संवरणे च ॥ सर्वधातु
९६ भ्य इन् ॥ वलिर्दैत्यप्रभेदे च करचामरदंडयोः ॥ उपहारे पुमान् स्त्री तु जरया श्लथचर्मणि ॥ गह दारुप्रभेदे च जववाव
यवे पिच ॥ वलते ॥ वलते ॥ वलति वा ॥ वल्यते वा ॥ चलसंवरणे ॥ वल प्राणने ॥ पचाद्यच् ॥ कर्मणि घञ् वा ॥ संज्ञापूर्वक
त्वाद्वृध्यभाव ॥ पुंसीति द्योवा ॥ वलं वह्ने रसे रूपे स्थाम नि स्थौल्य सैन्ययोः ॥ वलोऽद्रौ लामुधेर्दैत्यभेदे वति जवापसे इति वि
न्ध ॥ ८५ ॥ वातानां समूहः ॥ वातं नसादते वा वा संमूहे चेत्यूलः ॥ चात्रदसहने ॥ वातूलो वातुलो पिस्पादि ति ह्रस्व

कारोपदार्ययोः पुंसि वलिः प्रारंपगजे स्त्रियां ॥ स्थौल्य सामर्थ्य सैन्येषु वलं ना काकसीरिणोः ॥ ८५ ॥ वातूलः पुंसि
वात्याया मपि वातासहे त्रिषु ॥ भेद्यलिंगः शठे व्यालः पुंसि श्वापदसर्पयोः ॥ ८६ ॥ मलो स्त्री पापविट्किट्टान्यस्त्री
शूलं करणाद्युधं ॥ कोशग कृस्वमध्येपि ॥ वात मुखसेवनयोरदंतः ॥ वाकुलकाउलच् ॥ विरुद्धमांसमंतादलति ॥ अड इतिवा
अलं भूषणादौ ॥ अर्द्धत्वर्धमेवा ॥ डलयोरेकत्वं ॥ पचाद्यच् ॥ व्यालो दुष्टगजे सर्पे खले श्वापदसिंहयोः ॥ ८६ ॥ मलयति ॥ मल राम
तत्कृतौ ॥ अदंतः मलते वा मल धारणे ॥ पचाद्यच् ॥ वि॰ ट विष्ठा किट्टं तैलादि [illegible] श्यादि चर्मजो स्त्री पापविट्किदे ९६
कृपणे त्वभिधेयवत् ॥ वसासृक्मांसमज्जमूत्रविट्कर्णविट्नखाः ॥ श्लेष्माश्रु दूषिका स्वेदो द्वादश ते मला नृणां ॥ ॥

शूलति॥ शूलरुजायां॥ इगुपधेति कः॥ शूलोऽस्त्री रोगआयुधे॥ मृत्युके तनयोगेषु॥ कीलति॥ कील्यते अनेनवा
॥कील बंधे॥ इगुपधेति कः॥ कर्मणि घञ्॥ पुंसीति धावा॥ कीलकपो फोणि का घाते स्थूणायां च ज्वलनार्चिषीति धरणिः॥
कीलो लेशेऽल्पेऽस्त्रं भज्वालाक फोणि शंकु घितिविश्वः॥ कीलोऽग्नि तेजसि प्रोक्तः क फोणिस्तंभयोस्त्रयाः॥ कुमारिकां
कावपि तथा कीलारतेष्टलावपि। पालयति॥ पाल्यते वा अत्रान मावा॥ पार जरत्तरो। एपंत॥ अच्छ॥ पालिः कर्ण
लतामांस्यात्प्रदेशेऽपंक्तौ चिह्न मोरित्यजयः॥ स त्रम श्मश्रुवती पालिः प्रपस्यः कर्णलताग्र्यौ चेति त्रिकांडशेषः॥

श्वाङ्कावपि द्वयोः कीलः पालिः स्त्र स्लङ्कपंक्तिषु॥ ८७॥ कला शिल्पे कालभेदेऽप्याली सख्यावली अपि

पालिः कर्णलताग्रेऽश्रौ पंक्तौ वंक प्रभेदयोः॥ छात्रादिदेये स्त्री पाली प्रकाश स्म श्मश्रु मोषितोः॥ ८८॥ कलमति क
लतेव। कलनहांशसंख्यानयोः॥ पचाद्यच्॥ यद्वा। कं जातिक लास्पानन्द लतै दृष्टो शिल्पादावेवं रामात्रके॥ षोडशांशे
च चंद्रस्य कलनाकालमानयोः॥ तो लेशु गुरु कला आ अलति॥ अल्यते वा नया वा अल भूषणा दोसर्वधातुभ्यइन्
॥धकादिकारादितिवा ङीष्॥ स्यादालिर्विशाराशाये त्रिषु स्त्रि यांवयस्यायां से तौ पंक्तौ च कीर्तिता॥ ॥ ॥

अ.त.टी. वेलति ॥ वेल्ल गतौ ॥ पचाद्यच् ॥ वेल्यते वा ऽनया वा ॥ वेल काले ॥ पदे न्यासे सुरो ष्मह ज्वलत्यदू । वेला कालेऽपि मर्यादायां मेध्वे: कूल

८७ विकारयो: ॥ अक्लिष्टमरणे रोगेऽपीश्वरस्य च भोजने ॥ (म्ली) वहति वहे आपरे ॥ बकुल ... ॥ ... लातिच ॥ शि

तौक्त भवरणे बकुलानी ॥ लिकायां स्यादेलायां गवि यो सिति ॥ कृत्तिकासु स्त्रियां भूम्नि विहाय यस्मिन्पुंसकं ॥ पुंस्या

मो क्षम परे चवा च्मवत आज्यकल्लवीयो ॥ लेलायनं ॥ वेलेज्वाल्ली सो । कंड्वादि ॥ मितड्रुग्दि: ॥ मितद्रुदू ॥ अमत्य

अघ्यं बुधि कृतौ वेलाकालमर्यादियोरपि ॥ (मेदिनी) बकुलाङ्क त्रिकागावो

बकुलोऽम्लो लोहितौ त्रिषु ॥ लीला विलास क्रिययोरुपलाशर्करापि च ॥ (मेदिनी)

यादि तत्वा ॥ पृषोदरादि ॥ यद्व्ल यनं ॥ लीड श्लेषणे वा ऊल्लकाल्लीरेखुरा भावस्था ॥ विलास: शृंगारचेष्टा क्रिया

कायपरिस्पंद: ॥ लीला क्रिडा केलिविलासरवेलाश्च शृंगारे भावप्रभवक्रिया स्यादिति विश्व: ॥ पलाति ॥ जाहन्ने ॥ आत राम

श्चोपसर्गे इतिक: ॥ तं श्रं मुं प्राति औरा भौवापलति ॥ पल गतौ ॥ पचाद्यच् ॥ शर्करा ॥ कलेज्ञोमासितोपलार ८७

ज स्वपीत्यजय ॥ (मेदिनी) ॥

कीलेन प्रतिबध्नंति ॥ अल्पते वार्यते ॥ अल भूषणादौ घञ् ॥ कीलं प्रतिबंधमलतिवा ॥ कर्मण्यण् ॥ मूलति ॥ मूल प्रतिष्ठायां ॥ मूलरोहणेवा ॥ इगुपधेतिकः ॥ आद्ये प्रथमे शिफावृक्षादिजटा ॥ भंतद्वयं ॥ मूलं शिफाद्वयोः ॥ मूलं विशेतिकेनाभे जल घातने ॥ लजलति ॥ ज्वलादिण ॥ जाल्यतिवा ॥ जलसंवरणे चुरादिः ॥ पचाद्यच ॥ जालं गवाक्ष आनाये क्षारकेदंभयोर्द्वयोः ॥ जालोनीपद्रुमे ॥ २०० ॥ शीलनं शील्यते नेन वा ॥ शील समाधौ ॥ घञ् ॥ ख्योवा ॥ स्वभावे स्यात्स्यपि ॥ फलति ॥ फल निष्पत्तौ ॥ पचा

शोणितेंभसि कीलाःसंमूलमाद्ये शिफाभयोः ॥ जालं समूह आनाययोगवाक्षक्षारकावपि ॥ २०० ॥
शीलं स्वभावे सद्वृत्ते सस्ये हेतुकृते फलं ॥ छर्दिर्नेत्ररुजोः क्लीबे समूहे पटलं न ना ॥ २०१ ॥

द्यच ॥ फलं हेतु समुत्थे स्यात्फलके वृष्टिलाभयोः ॥ जातीफलेपि कक्कोले सस्यवाणाग्रमोरपीति विश्वः ॥ पटं विस्तारं लाति ॥ लोहाते ॥ आतोनुपसर्गेकः ॥ अथ पटलं विपिटके च परिच्छदे ॥ छदिस्तोमतिलके क्लीबं दे पुनर्नवास्त्रियां गोरादिः ॥ छर्दिर्द्वन्द्वाहरनं छानीतिरव्यातं ॥ २०१ ॥

अ॰टी॰
९९

तलति॥ तलप्रतिष्ठायां॥ पचाद्यच्॥ तलं स्वरूपे ऽन्यस्मिन् अस्त्री वंज्याघातवारणे॥ कानने काये ऽऽच्छुमि तालम
ध्यरूढे। चपेटे च स्मरो तंत्री घाते सव्येन पाणिना॥ पलति। पलगतौ॥ पचाद्यच्॥ पलं मुन्मानमांसयोरिति रुद्रः॥ पत
ति। अत्र वा। पत्लृ गतौ॥ चण्डिपाति भ्रामालस्य॥ पातमलति वा पातमाप्नोति वा॥ पातालं नागलोके स्यात्छिद्रे वडु
डवानले। चिलति॥ चेल्यते वा॥ चिलवसने॥ पचाद्यच्॥ घञ्वा चेलति चेल्यते वा चेलृगतौ॥ पूर्ववत्॥ अज्ञाद्यग्

अधःस्वरूपयोरस्त्री तलं स्याच्चामिषे फलं॥ औवनिलेपि पातालं चैलं वस्त्रे ऽधमे त्रिषु॥२०१॥ कुकूलं
शंकुभिः कीर्णे श्वभ्रे ना तु तुषानले। निशीते केवलमिति लिंगं त्वेक कृत्स्नयोः॥२०२॥ पर्याप्तिक्षेमपुण्येषु
कुशलं शिक्षिते त्रिषु॥
गोराद्रि॥ ङीषृ वा॥२०१॥ कोर्भूमि कूलं॥ कुत्सितं वा कूलं॥ कि वेतौ॥ केटसेवने॥ मं
दृष्ट्वादित्वात् त्वलः॥ केशिरशी सिवलयति वा॥ वलप्राणने। पचाद्यच् स्त्रियां टाप् संज्ञा छंदसोस्तु केवलमामकेति
ङीष्॥२०३॥ पर्याप्तिः सामर्थ्यं पुण्यं सुकृतं॥ कौ भूमौ शलति शल चलने॥ पचाद्यच्॥ यद्वा॥ कुशपति॥
कुशासंश्लेषणे॥ कलः कुशानलाति वा॥ राम
९९

अंकुरे ॥ किसलये । अवलति । वल आराणने ॥ ज्वलितीति णः ॥ मह्व रापं तात्म [illegible] ॥ प्रवालो स्त्री किसलये वा [illegible] दंडे च
विद्रुमे ॥ स्थूलयति ॥ स्थूज परिबृंहणे ॥ चुराद्यदंतः ॥ पचाद्यच् ॥ स्थूलं कूटे च ति ष्प्र जपो वरे वाच्य लिंगकं ॥ २०४ ॥ आ
तश्चोपसर्गे इति सुपी ति योगविभागात्कः ॥ मह्व ॥ करमलति ॥ अल भूषणादौ ॥ कर्मण्यण ॥ करालं दंतुरः तुंगे
भीषणे चाभिधेयवत् ॥ दंतुरस्तूत्रत रदंत योन्नतनते त्रिषु ॥ दंदो चतुरे । पिशाच अवयवे ॥ उ भावेघञ् । पिशं

अवालमंकुरे प्यस्त्री त्रिषु स्थूलं जडे पि च ॥ २०४ ॥ करालो दंतुरे तुंगे चारौ दंते च पेशलः ॥ मूर्खे
ऽर्भके पि बालः स्यात् लोलश्चलसतृष्णयोः ॥ २०५ ॥ लान्ताः ॥

ला ति वा । बाकुलकात्पिरोरलकात् पिशिर
जज्या ॥ बलति । वल आरागने ज्वलितीति णः मह्व ॥ वाडते ॥ वाडृ आप्लाव्ये ॥ पचाद्यच् ॥ यह्व कल्पते ॥ वल संवरणे । क
र्म णि घञ् ॥ बालः कुवेरि शिशौ मूर्खे कीवेरे ऽश्वे भलुकयोरिति विश्वः ॥ बालो ना कुंतले ऽश्वस्य गजस्यापि च वालधौ
॥ वाच्य लिंगो भवेदज्ञे क्लीबे बरे पुंनपुंसकं ॥ अलंकारांतरे मेध्ये वाली वाला द्वौ स्त्रियां । लोडति । लोडृ उन्मादे
॥ [illegible] लेसतृष्णे चलो लातुरसना स्त्रियां ॥ ॥ इति लान्ताः ॥ २०५ ॥

अ॰ तत्त्॰ ८९

दुनोति। दवतिवा॥ दु उपतापे॥ दुगतौवा॥ अन्योरनुपसर्गे इति वाण॥ पक्षेऽच्॥ यन्तु॥ दूयंतेनेनेति॥ उक्तौ विभाषेतिघ
ञितु कं स्वामिना तत्र उक्तवचनाभावात्॥ भवति॥ पचाद्यच्॥ अल्पभाविंतरणपर्थीवा॥ जन्मनितु भावरुहेरप्॥ भवः
स्तेमेऽच संसारिसत्तायां प्राप्तिजन्मनोः॥ मद अयन्तेऽयनिवा॥ अयगतौ॥ इगतौवा पचाद्यच्॥ सचनं॥ पच समवायेस्वधा
धतु॥ घइन्॥ सचिवातिवा॥ वागत्यादौ॥ आतोनुपेतिकः॥ धवति धुवति धुनोति धूनातिवा॥ धून्नकंपने॥ धूविधूनने॥ पचा

द्रवदावौवनारण्यपवक्रौ जन्मदरौभवौ॥ मंत्रीसहायः सचिवौपतिशाखिनराधवाः॥ २०६॥ अवय
ःश्रेणमेषाः कर्जाज्ञाकांतोधवाः॥ भावःसत्वस्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु॥ २०७॥

घच। मह। धूमते॥ कृ दोरप्॥ धवः पुमान् नरेधवःपत्यौद्वांतरेपिव॥ २०६॥ अवति। अव्यतिवा। अवरक्षणादौ राम
इन। अविना थे रवौ मेषो लोमशिक कंबले॥ कांतं॥ इन्नस्पर्शयांत्राक्षेच॥ भावेनुपसर्गस्येतिक्तः संप्रसारणमक्षु॥ ८९
यतेऽनेतिवा॥ भावयति॥ पचाद्यच्॥ भवनंवाभावः श्रिनीभुवोनुपेतिघञ्॥ भावः सत्तास्वभाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु॥
कीयालीलापदार्थेषुविभूतिबंधुजंतुषु॥ रत्यादौच॥ २०७॥ ॥

प्रसवनं ॥ प्रसूयतेवा ॥ षूङ् प्राणिप्रसवे ॥ ऋदोरप् ॥ पचाद्यच्वा ॥ प्रसवो गर्भमोचने ॥ उत्पादे स्यात् फलेपि फलेपि कुसु
मेपि च ॥ ति काण्ड । अपनपते ॥ ऋदोरप् ॥ निह्नवः पुंसि निकृताववि श्वासापलापयोः ॥ २०८ ॥ उत्से कउद्रेकः ॥
इच्छायाः प्रसव उत्सव इति ॥ मह उद्धवः ॥ उत्सवनं ॥ षूङ् प्रसवे ऐश्वर्ये च ॥ ऋदोरप् ॥ उत्सव उत्सवो मह उत्सेके इच्छा
प्रसव कोपयोः ॥ भवनं श्रीनी भुवइति घञ् ॥ अनुगतोभावः ॥ प्रादयो गताद्यर्थे इति समासः ॥ यद्वा अनुभावयति

स्या उत्पादे फले पुष्पे प्रसवो गर्भमोचने ॥ अविश्वासे पह्नवेपि निकृतावपि निह्नवः ॥ २८ ॥ उ
त्से कामर्षयोरि च्छाप्र सवे मह उत्सवः ॥ अनुभावः प्रभावे च सतां च मति निश्चये ॥ २९ ॥ स्या
ज्जन्म हेतुः प्रभवः स्थाने चाद्योपलब्धये ॥ शूद्रायां विप्रतनये शस्त्रे पारशवो मतः ॥ ३० ॥

पचाद्यच् । अनुभावः प्रभावे स्यात् निश्चयो भावसूचक इति विश्वः ॥ २०९ ॥ जन्मनो हेतुः ॥ प्रभवत्यस्मात् ॥ ऋदोरप्
आद्योपलब्ध्यर्थं प्रथमज्ञानार्थं प्रभवो जनमूलेस्याज्जन्महेतौ पराक्रमे ॥ ज्ञानस्यादिमस्थाने ॥ परान् शृणाति
॥ शॄ हिंसायां ॥ आद् ॥ परयोः शवति ॥ शव गतौ ॥ पचाद्यच् ॥ परस्वेव ॥ प्रज्ञाद्यण् ॥ परस्त्रिया अपत्यं ॥ परस्त्री परशुश्चेत्परश्च
पुंसि पारशवः पुमान् । परस्त्री तनये शस्त्रे द्विजात् शूद्रासुते पि च ॥ २१ ॥ ॥

अ॰टी॰ ध्रुवति॥ ध्रुवगा॥ तौ॥ पचाद्यच्॥ भभेदे नक्षत्रविशेषे॥ ध्रुवः कीलित्रिविष्टं कौ वसु योगेवटे ॥ ध्रुवास्मृ वर्त्मा
५५० ल पर्णी गीतिस्त्र्भेदयोरपि॥ ध्रुवं तु निश्चिते तर्केति स्थले शाश्वते ऽत्यवदीति विश्वः॥ स्वनति॥ स्वन्यते वा॥ स्वन शब्द
नशब्दे॥ अन्येष्वपीति डः॥ स्वो ज्ञात्यात्मनोः स्वं निजे धने इति हेमचंद्रः॥ स्वः स्यात् पुंस्यात्मनि ज्ञातौ त्रिष्वात्मीये स्त्रि
यां धने॥ २११॥ स्त्रियां काट्यां वस्त्रस्य बंधने॥ परिपणे राजपुत्रादिबंधके वणिजां मूलधने इति मुकुटः॥ तन्न॥ मेदिन्यां त

ध्रुं ध्रुवो भभेदे क्लीबे तु निश्चिते शाश्वते त्रिषु॥ स्वो ज्ञातावात्मनि स्वं त्रिष्वात्मीये स्वोऽस्त्रियां धने॥ २११॥
स्त्रीकटीवस्त्रबंधेऽपि नीवी परिपणेऽपि च॥ शिवा गौरीफेरवयोर्द्वंद्वं कलहयुग्मयोः॥ २१२॥

योः पृथक् पा वात्॥ नि व्ययति॥ निवीयते वा॥ व्येञ् संवरणे॥ नौव्योर्यलोपः पूर्वस्य च दीर्घ इति ण॥ कृदिकारादिति ङीष्॥ ५५०
॥ नीवी स्त्री कटीवस्त्रबंधने॥ मूलद्रव्ये परिपणे॥ शिव मर्त्यस्य पा:॥ अर्श आद्यच्॥ पुंडरीकद्रुमेवापि शिवा ज्ञाता मलोष
धौ॥ अभयामलकी गौरी क्रोष्ट्रीस कुंपलास्तु चेति विश्वः॥ द्वौ द्वौ॥ द्वंद्वं रहस्य मर्यादा वचन व्युत्क्रमण यज्ञपात्र प्रयो
गाभिव्यक्ति षु इति साधु चांथै द्वंद्वं इति निर्देशात् पुंस्यपि॥ द्वंद्वं रहस्य कलहे तथा मिथुन युग्मयोः॥ २१२॥ ॥

द्रव्यं वित्तं। असुप्राणः। व्यवसायो निश्चयः॥ सीदंत्यस्मिन् गुणाद्याः॥ षण्ढं विशारणे॥ अन्येभ्योपि दृश्यंते इति त्वतस्त्वं
गुणोपि प्रगुणवादो वशिमा॥ द्रव्यस्वरूपभावयोः॥ आत्मव्यवसायासु वित्ते षल्लीतु जंतुषु॥ त्वं वेत्ति माघ्रकृतो॥ क्लीबते क्ली
बृ अधाष्टर्ये इगुपधेति कः॥ अस्त्रीनपुंसके क्लीबं वा वाच्यलिंगमविक्रमे इति रुद्रः॥ अयमो ढो त्रभे त्रमात्यावितः षू
र्व गंधर्वजिह्वारु वोव्ये षु॥ इति वा ता॥ २१३॥ विशति विशाप्रवेशने॥ क्विप्॥ विट् स्मृतो वैरूपमनुज प्रविशेषु मनोषु

अ द्रव्यासुव्यवसायेपि सत्वमस्त्री तु जंतुषु॥ क्लीबं नपुंसकं षंढे वाच्यलिंगमविक्रमे॥ इति
वा ता॥ २१३॥ द्रो विशेषो वैरूपमनुजो बोधेनरा भिमरोस्पर्शो॥ दौरा पुंजमेमादो हेवं रोकुलम
स्करो॥ २१४॥ रव कः प्रकारोवा कारो निर्वेशो भृतिभोग्ययोः॥

भिरित्ति विश्वः॥ अभिमरोस्तु हं स्पर्शातिस्य
श्वाधनस्य हनियो॥ पचाद्यच्॥ स्पर्शः स्पाशंपरामे च श्रीधाव पिपुंस्यमं॥ रत्नपते॥ रत्रातिवा॥ रत्नाइति सौत्रो
धातुः स्वनार्थः वा ऊलकादि॥ णिजंतात् चस्वविमति॥ वस्पतेवा॥ दुवसु फिरणे॥ हमुवमि भ्यः त्राक मस्करोविरयुंर्वं
शोवेस्य कुलेवेगे॥ एष्टा घवयंवेपिचा॥ २१४॥ विकाशनमं स्मेन्वाकाशूदीसो॥ भावेद्लस्थेत्यधिकरणेवा घञ्॥ रकः काशे इति दीप्त्य
र्हा विकशनमात्रवा॥ कशाशाष्टे॥ पूर्ववत्॥ क विकाशो विजनेव्यक्ते इति विश्वः॥ विकाशः पुंसि विज्ञेयं काशासद्यागमाः

अ॰ स॰ टी॰
९१

उच्चितेच ॥ निर्विश्यते निर्वेशनं च घञ् ॥ भृतिर्वेतनं ॥ निर्वेशस्तु पुमान् भोगे वेतने मूर्छनेऽपि च ॥ कौलटेयः ॥ कुलटायां गतो कौकुलितं नाशयति ॥ पचाद्यच् ॥ यत्त ॥ क्लिश्नाति ॥ क्लिश्यते वा ॥ क्लिष्ट विबाधने ॥ कीनाश वधे वा ॥ किं शरीरं वोपधा या ॥ कनूजोप श्रौ लौ नाम्व ॥ कीनाशः कर्षक क्षुद्र पांसुघाति ॥ वाच्यवत् ॥ २४ ॥ अपदेशानमपदिश्यते वा दिश अतिसर्जने ॥ घञ् ॥ पदे स्थाने ॥ अपदेशः पुमान् लक्ष्ये निमित्तव्याजयोरपीति विश्वः ॥ कौ शेते तिष्ठति ॥ अन्येभ्योऽपीति

क्तनां त्रे पुंसि कीनाशः क्षुद्र कर्षक योर्मिथः ॥ २५ ॥ पदे लक्ष्ये निमित्तेऽपदेशः स्यात् कुशमप्सु च ॥ दशावस्थाने कविधाप्याशा तृष्णापि चायता ॥ २६ ॥

उः ॥ कुशपति कुशा श्लेषणे ॥ इगुपधेति कः ॥ कु पापं शपति शीतन्करशो ॥ सुपीति योगविभागात्कः ॥ कुशो रामसुते दर्भे योक्त्रे द्वीपे कुशं जले इति विश्वः ॥ दशति दंश दशने ॥ मूलविभुजादिकः ॥ यत्न ॥ पचाद्यच् ॥ जपजभदहदशेति तिदे शादं उःत्यपि नलोपः ॥ यत्न दंशपत ॥ गुरो श्चेत्पदः ॥ अनेक विधावान्यादिरूपा ॥ दशावस्था दीपवत्योर्वस्त्रांशे भूम्नि योषिति ॥ आसमन्तात् दश्युते ॥ अश्नुव्यासौ ॥ पचाद्यच् ॥ आशा ककुभि तृष्णायां ॥ २६ ॥ ९१

व छि वशा कांतौ ॥ पचाद्यच् ॥ स्त्री योषित ॥ वशा वंध्या सुता योषा स्त्री ॥ गविकरिण्योश्चेति विश्वः ॥ परस्पति र
शिर प्रेरणे ॥ क्विप् ॥ यद्वा ॥ दत्तं नि मन पावा ॥ संपदादिः ॥ दक स्त्रियां दत्तं नि ते चैव त्रिषु वीत्के ॥ क्रूरणेति क्रू
ञ् हिंसायां ॥ अन्येभ्योपीति विच् ॥ करोति ॥ कराशे पचाद्यच् ॥ करचासौ कशाश्च ॥ अमसरणो ऽ स्पर्शः ॥ कर्क
शः परुषे क्रूरे कृपणे निर्दयेदृढे ॥ दृढो साहसिके कासमर्दे कांपिल्यसारयोरिति विश्वः ॥ १७ ॥ अकारान्तं वाक्ये

स्यात्कर्कशः साहसिकः कर्कशो रामस्तरणावपि ॥ २७ ॥ अकारोऽति प्रसिद्धपि शि
रावल्ली च वालिका ॥ ग्राल्ला ॥ सुरम स्पाविनिमिषौ पुरुषावात्ममानवौ ॥ २९

श्रशौ ॥ पचाद्यच् ॥ घस्र च ॥ घस्रं वा प्रकाशेति प्रसिद्धं स्यात् प्रकुसातपसो ॥ स्फुटे इति विश्वः ॥ वाडनं ॥ वाहु आत्रा
ये ॥ रत्नं वालिश्यपति ॥ शीनन्द करणे ॥ आतोनुपे ति कः ॥ ऽ तिशं ॥ नतिमिषति ॥ मिष स्पर्शः ॥ गुरुपधेतिकः ॥ त
त्समासः ॥ पुरति ॥ पुर अग्रगमने ॥ पुरः ॥ कुषन् ॥ पुरुषः पुरुषसारस्येज्ञे चपुन्नागेपादपे ॥ २९ ॥ ॥

अ॰ टी॰ ५९२ मस्यान ।ति ।मस्या ह्वासौ रवगश्च ॥ध्वांक्षति ॥ध्वांक्षिघो रवाशिते च ॥ चातकौ [illegible] चाद्यच्च ॥ध्वांक्षोस्मस्या रवगेका
केतद्वके भिक्षुके पि च ॥ कषति ॥ कष्यते च ॥ कषादिंस्रायां ॥ वृत्त्वदिदिहनि कमि कषि भ्यः सवी रुतल्लत ॥ कक्षस्सु
तोभुजामूले क दोरपे च वीरुधा ॥ कक्षस्सुष्क त्रणे प्रोक्तः कक्षः कछ्छदस्कृतः कक्षास्यक्तपिरेकां च्चां रथ्यागेह प्रकौ
ष्ठयोः ॥ गजरज्जौ परिधानपश्चाद्दंचल पल्लवइत्यधरणिः ॥ कस्दिङ्वादिरज्जो ॥ रश्मौ किरणे ॥ ईषते ॥ ईप्यते वा ॥

कां कमस्यास्त्वगौ ध्वां द्रौक दौतु तृणवी रुधौ ॥ अभी षुप्रग्रहे रश्मौ प्रैषः प्रेषणमर्द्दने ॥ २१९ ॥ पक्ष
ः सहायेप्युष्णी षः स्त्री रोवेष्टकि रीट योः

ई षगतिहिंसादर्शनेषु ॥ ईषेः ॥ किश्चेत्युः ॥ आदेरित ॥ अभिगतइ
षुः प्रांदयो गते तिसमासः ॥ प्रेषणं ॥ इषे [illegible] ॥ प्राहू ढेति वृद्धिः ॥ प्रैषः प्रेषणपीडयोरित्यजयः ॥ प्रेषः स्यात्प्रे राम
षणे क्लेशे मर्दनोन्मादयोरपीति विश्वः ॥ २१९ ॥ पक्षते पक्ष्यते वा ॥ पक्षपरिग्रहे ॥ पच्यादच्च ॥ घञ्वा ॥ पक्षोमासा ५९२
र्द्धके [illegible] ष्यसिरोधयोः ॥ केशादेः परतो वृंदेबलेसाख्यसखिसहाय्ययोः ॥ चुल्लीरंध्रेपतत्रे च बाजकुंजरपार्श्वयोः

उष्मी षते दिनमित्रिता इत्यमरमाला ॥ इत्युपधेतिकः ॥ शाकं ध्यादि । शिरसो वेष्टने वस्त्रादिरूपो किरीटे मुकुटे ॥ उष्णी
षं तु शिरोवेष्टे किरीटेऽलंकरणं तरस्ती विश्वः ॥ वर्षति ॥ वृषु सेचने च ॥ इगुपधेतिकः ॥ वृषो धर्मे बलीव
र्दे शृंग्यां पुंराशि भेदयोः ॥ श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्थे च वासमूषिक शुक्ले ॥ शुक्ले बकवीर्यवति ॥ वृष्यप्रयोगवा
॥२२०॥ कुष्यते ॥ कुश निष्कर्षे ॥ घञ् ॥ कोशोऽस्त्री कुड्मले पात्रे दिव्ये खड्गपिधानके ॥ जातिकोशोऽर्थसंघातेपे

स्रुक्शुक्ले मूषिकश्रेष्ठे सुकृते वृषभे वृषः ॥२२०॥ कोशोऽस्त्री कुड्मले खड्गपिधानेऽर्थौघदिव्ययोः ॥

ष्यां शपथादि संस्कृते दिव्ये शपथे शपथादि संस्कृते मराहो नालव्यांतोऽपि । विषकस्से तो ऽत्रे पैः कोशविशालो चेत्स्य
विवेकः कोशोऽस्त्री कुड्मले पात्रे दिव्ये खड्गपिधानके ॥ इति स्वोकस्य तालव्या दावपि पाठः ॥ वृ ॥

अं.त.टी.
प॰३

अक्षे पाशके ॥ शारिफलकमष्टापदिका ॥ आकर्षः शारिफलके ॥ आकर्षे लक्षिन्वा ॥ कृषविलेखने ॥ घञ् ॥ ना
कर्षे द्युतइंद्रिये ॥ पाशकशारिफले चैव कोदंडाभ्यासवस्तुनि ॥ आकर्षणे पि पुंसि स्यात् ॥ अक्षोत्स्यते वा नेनात्र
वा ॥ अक्षू व्याप्तौ ॥ पचाद्यच् ॥ घञ् ॥ दलक्षोत्संतपो घञ् ॥२२१॥ व्यवहारे आभ्यवहारचिंतायां ॥ कर्षे मानभेदं ॥
चक्रे रथावयवे ॥ अक्षः कर्षे तुषे चक्रे शकटव्यवहारयोः ॥ आत्मज्ञे पाशके चाक्षं तुच्छे सौवर्चले न्द्रिये ति

रते सेराशारिफलके प्याकर्षो मात्रमिंद्रिये ॥२२१॥ नाद्यूताङ्गे कर्षे चक्रे व्यवहारे कलिद्रुमे ॥
कर्पूर्वविकिरीणाग्निः कर्षूः कुल्याभिधायिनी ॥२२॥ पुंभावे तत्क्रियायां च पौरुषं विषमस्तुव

विश्वः ॥ कर्षराङ्कष्यतिकर्षतिवा ॥ कृषु विलेखने ॥ कृषीचमीतनोतु ॥ वार्त्ताजीविका ॥ करीषाग्निष्टु मात्र
कर्षूः कुल्यायामपि च स्त्रियामितिरभसभे ॥२२३॥ पुरुषस्य कर्म भावो वा प्राग्भज्जातीत्यञ् ॥ पौरुषं पुरु राम
षस्यस्यात्। ज्ञावे कर्मणितेजसि ॥ उद्धू विसं स्त तदो ऽपाणिनमाने त्वभिधेयवदिति विश्वः ॥ वे वे ष्टि ॥ विष्टव्या प॰३
सो ॥ इगुपधेतिकः ॥ विषं तु रंगरले तोयेऽतिविश्वः ॥ ॥

आमिष्यते ॥ भुज्यते ॥ मिषश्लेषे ॥ घञ् ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नगुणः ॥ घञर्थे कइति तु परिणामात्समु क्रं उपादानमु
त्कोचः ॥ आमिषंपुंनपुंसकं ॥ भोगवस्तुनि संभोगे प्युत्कोचे पललेः ॥ पिब ॥ के चलनं ॥ किल्यते वा ॥ किलन्ते पि ॥ कि
ले वुक्के तिटि षच् ॥ किल्बिषं पापरोगयो ॥ २२३ ॥ लोकधातुर्जंबुद्वीपादिः ॥ तदंशो भारतादी ॥ वृष्यते ॥ वृषु से
चने ॥ अज्विधौ भयादीनामुपसंख्यानमित्यच् ॥ वर्षयति ॥ वर्षतिवा ॥ पचाद्यच् ॥ वर्षोस्त्री भारतादौ वर्जं बृहौ
पा वृष्टिषु ॥ वर्षा काले स्त्रियां भूम्नि ॥ प्रेक्षणं मनः पावा ॥ ईक्ष दर्शने ॥ गुरोश्चेत्यः ॥ प्रेक्षाधीनृत्यदर्शयोरित्य

उपादानेप्यामिषं स्यादपराधेपि किल्बिषं ॥ २२३ ॥ स्याद्वृष्टौ लोकधात्वंशे वत्सरे वर्षमस्त्रियां ॥ प्रे
क्षा नृत्येक्षणं प्रज्ञा भिक्षा सेवार्थनाभृतिः ॥ २२४ ॥ त्विट् शोभापि त्रिषु परे न्यक्षं कार्त्स्न्यं निकृष्टयोः ॥

जयः ॥ ... त्ये त्तणे ईक्षौ भिक्ष्यते वानया वा ॥ भिक्षया वन्धौ गुरोश्चेत्यः ॥ त्वृतिर्वेतनं ॥ भिक्षाभृतौ ... आंञायां
सेवाभिक्षितवस्तुनोरितिविश्वः ॥ २२४ ॥ त्विष्यतामनया वा ॥ त्विष दीप्तौ ॥ संपदादिः ॥ कांतौ वाचि रुजौ त्विट् स्त्री तिरसंसः ॥ व
... योनिगाः ॥ नियतानि निकृत्तानि वा ॥ अ ... न्यक्षवा ॥ न्यक्षः परशुरामे स्यान्यक्षं कार्त्स्न्यनिकृष्टयोरितिविश्वः

अ. क. टी.
५८४

अधिगतो ऽर्थः ॥ अधिगतो ऽज्ञेरगवाज स्ते सुप्यवदन्ये शु ॥ अधिकतो ऽधिकृतात्पत्तारपस्य ॥ अध्य ह्यागौत्विवाअच्छव्यासो ॥ पचाद्यच् ॥ अध्वे मित्रानिःस्नेहे । अ [illegible] अमस्त्ररो ॥ इति शांता ॥ २२५ ॥ हरिगच्छति ॥ हर्तिं हिंसागत्यो ॥ पचाद्यच् ॥ रुद्रयति ॥ रुद्र पारुष्ये ॥ पचाद्यच् ॥ भवेद्व्र [illegible] हंसइतिसक ॥ यन्द्र ॥ हत्व दिवसिद्दनिकयिम्पइति सम्रत्यय ॥ हंसो विहंगभेदे स्यादर्के विष्णौ ऽश्यांतरे ॥ योगि मंत्रादिभेदेषु परमात्मन्यमत्सरे निर्लोभनृपतौ हं

॥ अत्यद्वेधिकृतेध्यक्षोऽरुवत्स्त्रीअम्रापविकृरो ॥ शान्ता ॥ २२५ ॥ रविस्त्वितन्द्र ॥ ॥
रौहंसो [illegible] विभावसू वज्रेतराकिववर्षो द्यौस्सारंगास्कृदिवौकसः ॥ २२६ ॥

सः ॥ सारी रमरुरंतरइति विम्बः ॥ वि [illegible] वसुधनमस्य विभावसुः पुमान् सूर्ये द्वार मेदे च पावके ॥ वसत्यस्मि न्ना ॥ वसनिवासे ॥ वृन्दवदीतिसः ॥ वस्त्र पुत्रादिवसयोः ॥ तरांके नोर मिल्ली कृं ॥ तराकीरगी ॥ पुं ॥ सारसंगमूस्य राम
शार्क [illegible] दिः ॥ सारंगायति वा ॥ गौ शब्दे ॥ गावोष्टक ॥ मृगचातकहरिणाः ॥ द्यौरौकोयस्य ॥ दिवौकाः स्युर्दिवौका ५८४
स्युः पुंसि दिवे च चातके ॥ २२६ ॥ ॥

रस्यते। रस आस्वादने॥ अदंतः॥ घञ॥ रसो गंधरसे स्वादे तिक्तादौ विषरागयोः॥ शृंगारादौ द्रवे वीर्ये देहधात्वंबुपारदे॥ र
सा तु स्त्रक्ष्ककापागजिकाधरणिकं गुष्ठिति विश्वः॥ उत्तंसयति। उत्तंस्यते नेन वा॥ तंसि सो त्रो न्हपार्थः पचाद्यच॥ ह
लस्येति घञ्वा॥ उत्तंसः कर्णपूरे पि शेखरे चावतंसवदिति विश्वः॥ कर्णपूरः कर्णाभरणे॥ शेखरः शिरोभूषणे
॥२२७॥ वसति। सर्वत्रोष्यते नेन वा॥ वस निवासे॥ शृस्वृस्निहि त्रप्यसु॥ वसुर्नो देवभेदाग्निविग्नि भार्य्योक्षब कारा

शृंगारादौ विषे वीर्ये गुणे रागे द्रवे रसः॥ पुंस्युत्तंसावतंसौ द्वौ कर्णपूरे च शेखरे॥ ॥२२७॥ ॥
देवभेदेऽनले रश्मौ वसू रत्ने धने वसुः॥ विष्णौ च वेधाः स्त्री त्वाशा॥ हिताशंसा॥ हि दंष्ट्रयोः॥ २८॥

जसु॥ क्लीबं तु घोषधे रूपाल्लैरे रत्नेमधुरेत्रिषु॥ विधति॥ विध विधाने॥ असुन्॥ विदधाति वा॥ विधाञो वे
धाञो वेध चेत्यसुन्॥ वेधास्तु सितरूपाके शे बुधे च परमेष्ठिनि॥ आशास्ते। आङ्शासु इच्छायां॥ क्वि
प्। पक्षा॥ आशासनम नया वा॥ संपदादि॥ आशा स्त्रक्काविति त्वां आशा स्त्राज्ञु गता दंष्ट्रा तयार
क्षेन जीवति॥ हितस्याशंसा॥ अहे दंष्ट्री॥ ॥२२८॥ ॥

अ०व०टी० जल्पने ॥ जसदाहौ ॥ यङंतः ॥ अप्रत्ययात् ॥ लालसौत्सुक्यतृष्णातिरेके याणचलसुचश्च्योः ॥ हिंसनं ॥ हिंसा हं
११५ सायां गुरोश्चेत्यः ॥ चोरस्य कर्म ॥ ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् ॥ आदिना बंधनत्रासताडनादि ॥ वधोपि हिंसा ॥ वौ
र्यादिघातयोः ॥ प्रसूतोपक्तङ् प्रसवे । सात्त्वातिकिप ॥ प्रसूरश्वाजननयोरश्वकदल्यौ वारु घोरपाति विश्व
रोदति सर्वमस्मिन् ॥ रुदिर् अश्रुविमोचने ॥ असुन् ॥ गौरादित्वात् ॥ पद्धेङीष् ॥ रोदसीत्यव्ययमप्यस्ति

लालसे प्रार्थनौत्सुक्ये हिंसा चौर्यादिकर्म च ॥ प्रसूरश्वापि भूद्यावौ रोदस्यौ
रोदसी च ते ॥ २२ ॥ ज्वालाभासौ न पुंस्यर्चिर्ज्योतिर्भद्योतदृष्टिषु ॥ ॥ छ ॥ ॥

द्यावापृथिव्यौ रोदस्यौ रोदसी ते द्वे ॥ विग्रहः तयोरप्येते नामनी ॥ रोदश्च रोदसी चापि दिवि भूमौ पृथक् राम०
॥ सह प्रयोगेप्यनयो रोदःस्यादपि रोदसी ति विश्वः ॥ २२ ॥ अर्च्यते ॥ अर्च पूजायां ॥ अर्चिस्त्रुचीति सिः ॥ ११५
अयार्चिर्मयूरवशिखयोर्नितान्ता ॥ द्योतते द्योतनं वा नेत्रं वा ॥ द्युतदीप्तौ ॥ द्युतेरिसिन्नादेश्च जः ॥ ज्यो
तिस्तौ दिवाकरे ॥ पुमान् नपुंसकं दृष्टौ प्रकाशे दृष्टि भेदके ॥ ॥ ॥ ॥

एति ॥ इण् गतौ ॥ इण् आगपराधे चेत्यसुन् ॥ आगाछती त्यागइति स्वामुक्ति स्मचिंत्या ॥ वयते । वेति । अजतिवा ॥
वय गतौ ॥ वी गत्यादौ ॥ अज गतौ वा ॥ अमुसुन् ॥ वाति स्वामिमुकटौ क्ति स्मुचिंत्या ॥ अस्य स्य करूपासिद्धिः ॥ वयः
प क्षिशिशिकाल्यादौ व यो यौवनमात्रक इति विश्वः ॥ ३० ॥ वर्चते । वर्च दीप्तौ ॥ असुन् ॥ वर्चोनपुंसनकरूपे
विष्ठायामपि तेजसि ॥ पुंसि चंद्रस्यतनये ॥ महनं ॥ मह्यतेवा ॥ मह पूजायां ॥ असुन् ॥ रजनं ॥ रज्यते तेनवा ॥ रंज रागे ॥

पापापराधयोरागः खगबाल्यादिनोर्वयः ॥ २३० ॥ तेजःपुरीषयोर्वर्चो मह
स्तूत्सव तेजसोः ॥ रजो गुणे स्त्रीपुष्पे चराहौ ध्वांते गुणे तमः ॥ २३१ ॥

असुन् ॥ असितं सीतिनजोपः ॥ रजः क्लिबं गुणांतरे ॥ आर्तवे चपरागे चरेणौ शज्ज्ला मात्रेपि दृश्यते ॥ अ
रेणोपि ॥ रजोथं रजसा सार्द्धं स्त्रीपुष्पगुणाद्ध लिंगिन्य जयः ॥ तम्यतेनेन ॥ तमु ग्लानौ ॥ असुन् ॥ तमोध्वां
ते गुणे शोके क्लीवं वानाविधुंतुदे ॥ २३१ ॥ ॥

अ०२०टी० चंदनं चंद्यते वा ॥ नेन वा ॥ चदि आह्लादने दीप्तौ च ॥ चंदेरादेश्च छः इत्यसुन् ॥ छंदते तिरश्चा मी सुकुटो ऋो विश्र हस्त्रित

७६ ॥ पद्ये स्तुष्टुवावौ ॥ छंदः पद्ये च स्वैराचाराभिलाषयोः ॥ तपनं तप्यते नेवा ॥ तप संतापे असुन् ॥ आदिना

चांद्रायणादि ॥ तपोलोकांतरेपि च ॥ चांद्रायणादौ धर्मे च पुमान् शिशिरमाघयोः ॥ सहते ॥ सह्यते ने

नात्रावाषहमर्षणे ॥ असुन् ॥ सहो बले ज्योतिषि च पुंसि हेमंतमार्गयोः ॥ लिंगनेदार्थो द्विपाठः ॥ एवमग्रे

छंदः पद्येभिलाषे च तपः कृच्छ्रादिकर्म च ॥ महो बलं सहश्च मार्गेति नःख

श्रावणो नभाः ॥ २३२ ॥ ओकः सद्माश्रयश्चौकाः पयः क्षीरं पयोऽम्बु च ॥ ॥

पि ॥ नभनं नभ्यते नेनात्वा ॥ णभ हिंसायां असुन् ॥ नभो व्योम्नि नभा मेघे श्रावणे च पतद्ग्रहे ॥ घ्राणे

म पालस्त्रे च वर्षासु च नभाः स्मृतः इति विश्वः ॥ २३२ ॥ उच्यते समवैत्यत्र ॥ उच समवाये ॥ असुन् राम०

॥ न्यंकादि ओकश्च ॥ इति निपातनाद्दंतोपि ॥ ओक आश्रयमात्रे च मंदिरे च नपुंसकं ॥ पी ७६

यते वा ॥ पय्यते वा ॥ पीङ् पाने ॥ पय गतौ च ॥ असुन् ॥ ॥

उब्ज आर्जवे ॥ उब्ज आर्जवे ॥ उब्जो बले बलोपश्चेत्यसुन् ॥ ओजो दीप्ताववष्टंभे प्रकाशबलयोरपि ॥ पृषोदरा
दित्वं मुकुटो ॥ कं चित्यं ॥ स्रवति ॥ स्रु गतौ ॥ स्रुरीभ्यां तुट् च ॥ त्यसुन् ॥ स्रोतोंऽबुवेगइंद्रिये ॥ २३३ ॥ तेजयति । तेज्यते
ननवा । तिज निशाने । असुन् । तेजो धाम्नि पराक्रमे इति विश्वः ॥ तेजो दीप्तौ प्रभावे च स्यात्पराक्रमरेतसोः ॥
चाद्रसहने ॥ अधिक्षेपावमानादेः प्रयुक्तस्य परैर्यत् ॥ प्राणात्ययेऽप्यसहनं तत्तेजः समुदाहृतमिति भर

ओजो दीप्तौ बले स्रोत इन्द्रिये निम्नगारये ॥ २३३ ॥ तेजः प्रभावे दीप्तौ च
बले शुक्रेप्यतस्त्रिषु ॥ विद्वान् विदंश्च बीभत्सो हिंस्रोऽप्यतिशये त्वमी ॥ ३४ ॥

तः ॥ वक्ष्यमाणाः सांताः स्त्रिलिंगाः ॥ वेत्तीति ॥ विद ज्ञाने ॥ विदेः शतुर्वसुर्वा ॥ विद्वान् पंडितः ॥ विद्वान्नात्मविदि प्राज्ञे पं
डिते चाभिधेयवदिति विश्वः ॥ बीभत्सते विभत्सते वाऽनेन वा । बध बंधने । सन्नंतः ॥ मान्बधेत्यभ्यासदीर्घः ॥ पश्चा
दच् ॥ घस्र । घोरा ॥ बीभत्सो विकृते पार्थे क्रूरेण परमात्मनि रित्यजयः ॥ वक्ष्यमाणमजत्वारः ॥ २३४ ॥ ॥

अ·त·टी·
१८७

अतिशये नवृद्ध प्रशस्यो वा ज्य च ॥ वृद्धस्य च ॥ द्विवचने ती यसुनि वृद्ध प्रशस्य यो ज्यादेश ज्यादादी यसः ॥ ज्यायान् ॥ ज्या
यान् ॥ वृद्धे प्रशस्ये च ॥ अतिशयितो ऽयुवा ऽल्पो वा ॥ युवाल्पयोः कनन्यतरस्यामिति ती यसुनि यानति यू नि स्यादल्प
स्यानु ज यो क्षि षु ॥ अतिशयित उरु वरी वा द्विवचने त्यसु नि प्रिय स्थिर स्फिर उरोर्वरादेशः ॥ वरीयान् योगाभित्
श्रेष्ठ वरिष्ठ घतिष्ठनिच ॥ अतिशयितः साधुर्वा होवा ॥ ई यसुनि अंतिक वाढयोरिति वाढ ना स्य साधादेशः ॥ इ

वृद्ध प्रशस्य योर्ज्यायान् कनीयांस्तु युवाल्पयोः ॥ वरीयांस्तूरु यवरयोः साधी
यान् साधु वाढयोः ॥ सान्तः ॥ ३५ ॥ दले पि वर्हीनिर्व न्धोपरागा क्रांद्येष्वहः ॥

ति सां ता ॥ १३५ ॥ दले पत्रे ॥ वर्हीति ॥ ... ॥ पचा द्यच् ॥ वह्यते वा ॥ वर्हिं सायां ॥ घञ् ॥ वर्हं पिच्छे दले ऽस्त्रि   राम
यां ॥ वर्हं रां रक्ताति वा ॥ वर्हं उपादाने ॥ वर्हं व द्रित्यप ॥ विभाषाप्तद उत्सचवा ॥ वर्ह रोतुवहं निर्बंधवर्हं रोपुर   १८७
... ॥ स्तूयाहो ... दिकयोपरागयारिति विश्वः ॥ ॥

आपीडे शिरोभूषणे ॥ क्वाथरसे । क्वथितद्रव्यरसे ॥ नागदंतके भित्तिसंलग्नकीलके ॥ निर्यूह इति । यूह लौकिको धातुः । इ
गुपधेति कः ॥ निरुह्यन्ते वा ॥ पृषोदरादित्वात् धातोर्यडागमः । निर्यूहः ॥ शेखरे निर्यासे नागदंतक इति त्रिष्व ॥ २३६ ॥
ग्रह्यते ॥ ग्रहवणिजो । रश्मौ चेति वा घञ् ॥ पत्नीगृहवृद्धि त्यपः ॥ अंके हस्ते तुलासूत्रे वंध्यां नियमने भजे ॥ ग्रहयादि
रश्मौ रश्मौ चमत्स्वीकारयोरपि ॥ सुवर्णस्य चपादपइति विश्वः ॥ परिगृह्यते ॥ परिग्रहणं परिग्रह्यते वा

घार्यपीडे क्वाथरसे निर्यूहो नागदंतके ॥ ३६ ॥ तुलासूत्रेश्वादिरश्मौ प्रग्राहः प्रग्रहोपि च ॥
पत्नी परिजना दानमूलशापाः परिग्रहाः ॥ ३७ ॥ दारेषु च गृह्यः । श्रीरामस्यारोहे वरस्त्रियाः

स्वविद्यत्पप । विभाषाग्रहइत्यच वा ॥ परिग्रहः । कलत्रे च मूलस्वीकारयोरपि । शापथेपरिवारे च राक्षसवक्षस्थ
नास्करइत्यजयः ॥ २३७ ॥ गृह्णातिधान्यानि गेहे कः । यद्वा गृह्णन्ति गृहणे ॥ ददीते । इगुपधेतिकः ॥ तास्थानादरे
षु ॥ गृहं [illegible] ॥ भूमिम्नि कलत्रेपि च समग्र नि ॥ आरुह्यते आरोहणं आरोहतिवा ॥ रुह प्रादुर्भावे ॥
घञ् । पचाद्यच् । आरोहस्तु वरोहे च वरारोहा का टाव पि ॥ आरोहो गजारोहे दीर्घत्वे पिसमुच्छ्रये ॥ ॥

अ॰त्र॰टी॰ ९८९

व्यूहते॥ ऊह वितर्के। इगुपधेति कः। व्यूह्यते वा॥ घञ्। व्यूहः। स्याद्बलविन्यासे निर्माणे वृन्दतर्कयोरिति विश्व॥ यत्तु निर्माणे कायव्यूह इति मुकुटेन व्याख्यातं॥ तन्न॥ अकृतव्यूहस्य त्वादृष्टभावात्॥ रचनामात्र इति युक्तत्वात्। आहन्ति। हन्तेर्हिंसागत्योः॥ आङि श्रिहनिभ्यां ह्रस्वश्च इति डित्॥ आङो ह्रस्वः। पृषु अंहतीति स्वामिना अंघतीति मुकुटेन चोक्तं॥ तन्न। नलोपासंभवात्॥ अहिर्वृत्रासुरे सर्पे इति विश्वः॥ तमोपहंतीति अ

व्यूहो वृन्देप्यहिर्वृत्रेप्यग्नीन्द्वर्कास्तमोपहाः॥ ३ टी॥ परिच्छदे नृपार्हेर्थे परि
बर्होव्ययाः परे॥ आङीषदर्थेभिव्याप्तौ सीमार्थे धातुयोगजे॥ २३ टी॥

पिकेरातमसोरिति॥ तमोपहः सहस्रांसुमृगांकजिनवह्निषु इति विश्वः॥ २३ टी॥ परिबर्हते परिवर्ह्यते वा॥ वर्ह प्राधान्ये पचाद्यच्। घञ्वा। परिबर्हस्तु राजार्हवस्तुन्यपि परिच्छदे इति विश्वः॥ ॥इति हांताः॥ ॥इतः परे अनेकार्था अव्यया उच्यंते। अततीति। बाहुलकात् डाप्रत्ययः॥ तेन समेत्याभिविधिः॥ तेनाभिनासीमाम्र्यादा॥ २३ टी॥ २२॥

राम ९८८

आप्नोतीति। क्विप्। कृन्मेजन्तादित्वात् यलोपः॥ प्रगृह्यसंज्ञकत्वात् प्लुतप्रगृह्या॥ अचीति संधिर्न स्यादिति॥ स्मरणे वा क्यारंभवआ प्रगृह्यः स्मृतौ वाक्येऽनुकंपायां समुच्चये॥ भा आस्ते॥ आस उपवेशने। क्विप्॥ आङ्पूर्वादसतेर्वा॥ आ स्मरणेऽपाकरणे कोपसंतापयोः रपि॥ कवते॥ कुङ् शब्दे। मितद्र्वादित्वात् डुः॥ कु कुत्सायां च निवारणे इति विश्वः॥ धक्कयति॥ धक्क नाशने॥ वा ऊलकात् डिकप्रत्ययः॥ दधातीति वा॥ अपकारशब्दे भर्… नं भर्त्सनं॥ निंदा दोषकीर्त्त

आ प्रगृह्यः स्मृतौ वाक्येऽप्यास्तु स्यात्कोपपीडयोः॥ पापकुत्सेषदर्थे कु धिग्निर्भर्त्सननिंदयोः॥ ५०
॥ चान्वाचयसमाहारेतरेतरसमुच्चये॥ स्वस्त्याशीः क्षेमपुण्यादौ प्रकर्षे लंघनेऽप्यति॥ २४९॥

नं॥ २५०॥ चंदतीति। चदि आह्लादे॥ अन्येभ्योऽपीति डः॥ च पादपूरणे पक्षांतरे हेतौ विनिश्चये इति त्रिकांडशेषः॥ अस ति॥ अस्यतीति वा॥ असु दीप्तौ॥ [illegible] स्वस्ति मंगलाशीर्वादे पापनिर्णेजनादि ष्विति भागुरिः॥ अततीति॥ इन् प्रत्ययः॥ अतिशब्दः प्रशंसायां प्रकर्षे लंघनेऽपि चेति विश्वः॥ २५१॥

अ॰ टी॰ मुष्ठुरातिका ॥२ऽ॥ गतौ ॥ क्विप् ॥ स्वित्प्रश्ने च वितर्के च तत्त्वैव पदपूरणे ॥ तूदव्यथने मितद्रु दितुः तु पादपूरणे
४९९ मे भेदे समुच्चये ऽवधारणे ॥ पश्चान्तरे नियोगे च प्रशंसायां विनिग्रहे ॥ राकस्य सकृत्वोति सुच् ॥ सकृत्सहैकवारयोरित्य
जय ॥ आराति ॥ राद् ने ॥ बाकुलकादि ति प्रत्यय ॥२४२॥ अवरस्मिन् ॥ पश्चादित्यनेनाकरस्य सप्तमी प्रथमांत
स्य निपातितः ॥ ऊयते स्म ॥ ऊङ् शब्दे क्तः ॥ अप्यर्थः समुच्चयः प्रश्नश्च ॥ उतापी होच वा च अर्थो वि त्यजयः

स्वित्प्रश्ने च वितर्के च तु स्याद्भेदे ऽवधारणे ॥ सकृत्सहैकवारे वाप्याराद्दूरसमीपयोः ॥२४२॥
प्रतीच्यां चरमे पश्चादुताप्यर्थविकल्पयोः ॥ पुनः सहार्थयोः शश्वत् साक्षात्प्रत्यक्षतुल्य
यो ॥४३॥ खेदानुकंपासंतोषविस्मयामंत्रणे बत ॥

शश्वति ॥ शश्वत्तु नगतौ ॥ बाकुलकात्वत
॥ शश्वत सहमदार्थ योरित्यजय ॥ सकृत्केरासा सत्तमत तिक्विप् ॥ साक्षात्तुल्यसमक्षयोरित्यजय ॥२४३॥ राम
वयते स्म ॥ वमगतौ ॥ गत्यर्थे ति क्तः ॥ ने क्तः ॥ बत खेदे अनुकंपायां रूपे संबोधने ॥ हुत इतिदं त्योष्टाणव जयः ४९९

हंति।बाकुलकान्तः।।हंत वाक्यारंभखेद विषादहर्षसंभ्रमे।।२५४।।प्रातिप्रयतेवा।।आपूरणे।अथ प्रस्थाने।
बाकुलकान्तडतिः।।मुरव्यसदृक्षः प्रतिनिधिः।।ष्यासुमिच्छावीप्सा।।आदिनाद ह्णं मूतारव्यानभाग प्रतिदान
नो केष्ठ।।ति।अया।तिवा।।कि चू।।इति प्रकारणे हेतुप्रकाश्यादिसमाप्तिषु।निदर्शने प्रकारे स्याद्नुकर्ष
चसंमतामितिविश्वः।।२५५।।पूर्वस्मिन्।।मतमीत्यस्तो तिः।।अस्ताति चेतिपुरादयः।।प्राच्यांपुरः पुरस्तादय

हंत हर्षेनुकंपायां वाक्यारंभविषादयोः।।५४।। प्रति प्रतिनिधौ वीप्सालक्षणादौ प्रयोगतः।।
इति हेतुप्रकरणादिसमाप्तिषु।।५५।। प्राच्यांपुरस्तात्प्रथमे पुरार्थेग्रतइत्यपि।। यावत्ताव
च्च साकल्येवधौमानेवधारणे।।५६।। मंगलानंतरारंभप्रश्नकार्त्स्न्येष्वथो अथ।। प्रथमव्यतीत

तिष्ठिति वोपाजितः।।अग्रेइत्तिअग्रतः।।आद्यादितिसिः।।मत तद् [illegible] तदितादिविक्तवचनेतान्येनु काअ
रिवति ताङ्गपिताः।।वेनङावत।।यावत्कार्त्स्न्ये विधारणे।।मत्रां साम्यांपरिच्छेदे मानतहि ताङ लिङ्कवचनेत न्येनु नाधि
कारसंभ्रमेपद्यांतरे च।।२५६।।अथ [illegible] अर्थ याव [illegible]।बाकुलकातडो।अन्यभ्यो पीतिड।।प्रथोदरादिसाद्
त्रो

अ०त०टी० १००

अथ यो मङ्गये ॥ स्या ताम अधिकारे च मंगले वि. कल्पानंतर प्रश्नकात्स्न्यारम्भ समुच्चये ॥ वृणोति ॥ वृणोते वा ॥ वृत्व
रणे ॥ बाऊलका तथाक ॥ पैवथा निषेधाकारणे वंध्ये रथास्या हि धिव र्जि तइति विश्वः ॥ नेति नाना विनञ्ञ्र्थ्यांनानाऽजो
न मृदे तिनञो नाञ्ञ ॥ नानाशब्दो विनार्थोपि तथानेकोभयार्थयो ॥ २६७॥ नु इति नौति वा ॥ णुद प्रेरणे ॥ णु स्तुतौ
वा ॥ मितद्वादिडुः ॥ नु स्यात्प्रश्ने विकल्पार्थेप्यतीतानुनयार्थयोरिति विश्व ॥ अनितिः ॥ अन प्राणने ॥ वाऊलका

वृथा निरर्थकाविध्योर्नानानेकोभयार्थयो ॥ २६७॥ नु पृच्छायां विकल्पे च
पश्चात्सादृश्ययोरनु ॥ प्रश्नावधारणानुज्ञानुनयामन्त्रणे ननु ॥ २६८॥

डु ॥ अनुहीने सहार्थे समर्थे च पश्चात्सादृश्ययोरपि ॥ आयामे च समीपे च लक्षणादावनुक्रम इति विश्वः
ननु दति ॥ नुद प्रेरणे ॥ डुः ॥ अनुहीनेति ॥ ननु प्रश्नेप्यनुनयेऽनुज्ञानेप्यवधारणे ॥ आमंत्रणे ननु इति विश्वः ॥ २६८॥ राम १००

नपिप्पति ॥ पिनतौ ॥ क्षिपू ॥ आगमशास्त्रस्यानित्यत्वात्तु कः ॥ अपि संभावनाप्रश्नशंकागर्हासमुच्चये ॥ तथा युक्त पदार्थे च कामचारक्रियासु चेति विश्वः ॥ वाति ॥ वा गत्यादौ ॥ क्षिपू ॥ वा स्याद्विकल्पोपमयोर्वितर्के पादपूरणे ॥ समुच्चये च ॥ वा स्याद्विकल्पोपमयोरेवार्थे च समुच्चय इति वि[श्वः] ॥ सामर्थ्यमिणामसांत्वप्रयोगे ॥ अच

गर्हासमुच्चयप्रश्नशंकासंभावनास्वपि ॥ उपमायां विकल्पे वा सामित्वर्धे जुगुप्सिते ॥ २४९ ॥
अमा सह समीपे च कं वारिणि च मूर्द्धनि ॥ इवेत्थमर्थयोरेवं नूनं तर्केऽर्थनिश्चये ॥ २५० ॥

उ ॥ २४९ ॥ नमाति ॥ मा माने क्षिपू ॥ सदार्थ ॥ कम्यते ॥ कमु कांतौ ॥ रा दुः ॥ भावे विच् ॥ एकं सुखः शिरः सुख वारिषु इति विश्वः ॥ कं पादपूरणे तोये ॥ रा इत्थं एवमति ॥ इवमत उत्तरणं क्विप् ॥ एवं प्रकारोपमयोरंगीकारेऽवधारणे इति धरणिः ॥ नुवा नूनं त्यान मति ॥ विच् ॥ २५० ॥

अ॰ट॰टी॰ जुगुप्सति॥ जुगुप्सा ॥ बाहुलकादम्॥ जोषं सुखे प्रशंसायां तूष्णीं लंघनयोरपि॥ कथयति ॥ कथनं वा ॥ कुसादि॥
१०१ बाहुलकात् ॥ उमु ॥ कायम्॥ कायतेर्डिमिवा ॥ किं कुत्सायां वितर्के च निषेधप्रश्नयोरपि॥ नाम यति॥ ना
म्यति वा॥ णाम प्रकृत्वे ॥ अन्त्येष्योपीतिडः॥ नाम काभ्युपगमे विस्मये स्मरणे पिच॥ संभाव्यकुत्साप्राकाश्यपवि

तूष्णीमर्थे सुखे जोषं किं पृच्छायां जुगुप्सने॥ नाम प्राकाश्यसंभाव्य क्रोधोपगम कुत्सने॥२५१॥
अलं भूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकं॥ हुं वितर्के परिप्रश्ने समया न्तिकमध्ययोः॥२५२॥

कल्पेष्वपि दृश्यते ॥ संभाव्यं संभावना॥२५१॥ अलति॥ अलभूषणादौ॥ बाहुलकादम्॥ अलं भूषणं पर्याप्ति राम
वारणेषु निरर्थके॥ अलं सक्तोचनिर्दिष्टमिति विश्वः॥ हूयते॥ हुदानादौ॥ बाहुलकान्मः॥ समेति समयेन गा १०१
तौ॥ आः समन्तिकसिन्यां॥२५२॥ ॥

पर्वनते ॥ पनस्तुतौ ॥ बाकुलकादर ॥ अस्फुतकार ॥ पुनर प्रथमेभते ॥ अधिकारेच भेदे च तथा पत्तांकरे पिचानरणातिन
नये ॥ क्षिप ॥ कृतइन ॥ निर्निश्चये कां ताद्यर्थे निर्निशेध निषेधयो रिति विश्व ॥ प्रबंधे आविच्छेदेन क्रियाकरणे ॥ पुरातिपुरुष
गागमने ॥ बाकुलकातका ॥ पुरीपुराणे निकटे प्रबंधातीत भाविषु ॥ २५३ ॥ ऊपके ॥ ऊरी तंतुसंतानै ॥ बाकुलकान्त
री करा ॥ वयंतेरीकर ॥ संप्रसारणं ॥ ऊररी चोररी चोरी विस्तारे अंगी कृते त्रयमित्यजय ॥ परइति लोक विशेषणं ॥ स्वर

पुनरप्रथमे भेदे निर्निश्चये निषेधयोः ॥ स्यात्प्रबंधे चिरातीते निकटागामिके पुरा ॥ ५३ ॥ ऊर्यूरी चो
ररी च विस्तारेंगीकृते त्रयं ॥ स्वर्गे परे च लोके स्वर्वार्त्तासंभाव्ययोः ॥ किल ॥ ५४ ॥ निषेधवाक्यालंका
रे जिज्ञासानुनये खलु ॥ समीपोभयतः शीघ्रसाकल्याभिमुखेऽभितः ॥ ५५ ॥

ति ॥ स्वशब्दे पताप्ययोः ॥ वि
च ॥ किलति ॥ किलश्वैत्ये ॥ इगुपधे तिकः ॥ किलशब्दे स्त्ववार्त्तायां संभाव्यु ॥ नुतु पार्थ्यो मोरि तिविश्वः ॥ वार्त्तायामस्तु
कि लेति त्रिकांडशेषः ॥ २५४ ॥ खलति ॥ खल संचये ॥ बाकुलकाउः ॥ खलु स्याद्वाक्यभूषायां जिज्ञासायां च सांत्वने
वीप्सामान निषेधेषु भूरणे ॥ पदवाक्ययोः ॥ पर्यभिभ्यां च समित्याहत्रमित्र ॥ २५५ ॥ ॥

ञांदति ॥ अदि बंधने ॥ बाऊलकाउस ॥ आगमशास्त्रस्या नित्यत्वान्नतुम् ॥ प्रामि नित्वा ॥ अदमत्सरो ॥ नामसर्वाद्यर्थे ॥ मिथुअ
तिं मिथ संगमे ॥ असुन ॥ पृषोदरादित्वात् कस्व: बाऊलकादेः ॥ तं त्रेरो भय मिदमिति दि ष्टं अन्योन्यार्थे ॥ तरति ॥ तुअ
सुन ॥ कचिदपवाद विषयेप्युत्सर्गोभि निविशत इति गुणविपर्यय ॥ जहाति ओहाक ॥ क्विपू ॥ हा विषादे च शोके
च कुत्साउ ॥ स्वार्थे योरपि ॥ २५६ ॥ अदं जहाति ॥ जिहीतेवा ॥ हाक ओहाङ् ॥ अन्येभ्योपि तिड ॥ पृषोदरादित्वात्

नामप्रकारपर्यो ॥ स्यात् ॥ मिथोन्योन्यंरहस्यपि ॥ तिरोन्तर्धौ तिर्यगर्थे हाविषाद शुगार्तिषु ॥ २५६ ॥
अहहेत्यद्भुते खेदे हि हेताववधारणे ॥ २५७ ॥ ॥ इत्यनेकार्थवर्ग ॥ ॥

णोप ॥ अहहादीयंतिमपीति
सुकुत्सत्र कि द्योध्य ॥ अहहेत्यद्भुते खेदे परिक्लेशग्रहणयो ॥ संबोधनेपि ॥ हिगतौ ॥ क्विप् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्गुणा
भाव: ॥ किंपितु गभावे वाहि पादपूरणे हि ॥ हेतौ विशेषेप्यवधारणे ॥ प्रश्नेऽहेत्य पदे शोक संभ्रमास्तरमेपि ॥ अहउ
खडतवाख्यातो विषादे विस्मयेपि चेति पाठ ॥ पृषोदरादित्वात् दीर्घ: ॥ २५७ ॥ ॥ इत्यनेकार्थवर्ग: ॥ ॥ श्री ॥ राम
१०२

चिरमयते ॥ अयमतोकमरिपरत ॥ चिररात्रय ॥ अचूयत्यन्वेत्यत्रा जिति [illegible] विभागादच्च ॥ चिररात्रान् अयते कमरिपरत ॥ चिरमस्यति ॥ अस्तु हेपरी ॥ एपं त ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्धृस्वभाव ॥ शकंध्वादि ॥ आद्यशब्देन चिरं चिरेण चिरात् ॥ चिरे इति ग्लहं ते ॥ चिरो येषां ॥ स्त्री शिरो दीर्घकालस्य ॥ मोदनं ॥ मुहवे चित्ये ॥ [illegible] उसनि स्त्री प्त्ययोरिति पुनः शब्दस्य द्विर्वचनं ॥ शश्वति ॥ शश्वच्छ्रुतगतौ ॥ बाहुलकात् तिः ॥ अभिक्ष्णोति क्ष्णुतेजने

चिराय चिररात्राय चिरस्याद्याश्चिरार्थकाः ॥ मुहुः पुनःपुनः शश्वदभीक्ष्णमसकृत्समाः ॥ १ ॥

बाहुलकाडुमुः ॥ अन्येषामपीति दीर्घः ॥ न सकृत् ॥ समाः स्तुल्यार्थाः ॥ अजयस्तु अभीक्ष्णशब्दमनव्ययमप्याह ॥ अभी [illegible] पुरपि सर्वदार्थे चरचपत ॥ इत्यतव्यय प्रकरणे पावात ॥ वारं वारं शश्वदर्थे वारंवारेण चेष्यतइ ॥ इति त्रिकांडशेषः ॥ पंचपोनःपुन्यस्यार्थस्य ॥ १ ॥ ॥

अ॰त॰टी॰ स्तै पारिके ॥ संपदादिः ॥ स्तामक ति ॥ अक कुटिलायां गतौ ॥ क्विप् ॥ ऊटसंपाति ॥ संपदादि ॥ ऊठमेति इण्ग ॥ क्विचउ
१०३ अंजनं ॥ अञ्जू व्यक्त्यादौ ॥ कृत्यल्युटो ॥ बऊलमिति ॥ वेपचाद्यच् ॥ अजं स्यति सायति वा ॥ षो अंतकर्मणि ॥ इत्ययेवा ॥
पचाद्यच् ॥ किञ्चा ॥ क्तवतं ॥ क्तुडः अपनयते ॥ बाऊलकात् ॥ वेघञ् ॥ पृषोदरादित्वाद्यस्यपः ॥ ततो नञ्स
मासः ॥ संपद्यते ॥ पदगतौ ॥ इन् ॥ पृषोदरादित्वात्समीत्यां लोपः ॥ ज्राति ॥ ज्राकुटिलायां गतौ ॥ बाऊलकात्कः ॥

स्माकऊटित्य ॥ ऊत्सा ऊायसपदि ज्राकम न ऊते ॥ बलवत्सुष्ठु कि मुतस्वत्यती वच्चति भरि ॥ २

मज्जति ॥ टुमस्जो शुद्धौ ॥ बाऊलकात्स्तु ॥ मस्जिनशोरिति तुम् ॥ स्कोरिति सलोपः स्मतत्स्त्वरार्थस्य ॥ बल राम
मस्यास्ति ॥ मतुप् ॥ स्तुतिघाति ॥ अपरुः सुष्टुस्तः ॥ इतिक् ॥ किंच तं उतव ॥ स्यते ॥ षु गतौ ॥ क्विपि तुगभा १०३
वः ॥ दुर्वा अतति ॥ इनु ॥ अतिचउवच ॥ षट् अतिशयस्य ॥ २ ॥ ॥

पथ्ययति॥पृथग्प्रक्षेपे वा फलकातकक॥बिनाम्लेञ्स्यांनाना औनसदेति निषेधार्थो हि ग्राह्याल्तअन्तरे तिङणः रुती यते
॥ रुतिः सौत्रः॥ ततः क्तिप्रत्ययः॥ हिनोति॥ हि गतौ॥रुक कः घत्ययः नञो विनञ्स्यामितिनाञ्प्रत्ययः॥ पदृ॥ यद्भोति
य मध्यपरमे॥ननोति॥ तनु विस्तारे॥ क्विप्॥ गमादीनां क्वौ वित्यनुनासिकलोपः॥ तुक्॥ यस्मात्तस्मात्॥ पत
ञांपंचम्यास्तसिल्॥ त्यदाद्यत्वं॥ चत्वारि॥ त्वेतति॥ चिती संज्ञाने॥ क्विप्॥ चनति॥ चनशब्दे॥ पचाद्यच्॥ हि अस्मक

पृथग्विनांतरेणर्ते हिरुङ्नाना च वर्जने॥ मत्तं घातस्ततो हि॥ तावसाकल्येतु चिच्चन॥ ३॥
कदा चिज्जातु सार्धं तु साकं सत्रा समं सह॥ ॥

न्यार्थस्य॥ ३॥ कदाचाचिद्वानयोः समाहारः॥
जायति॥ जै क्षये॥ बाफलकाकृत॥ हि॥ रुध्याति॥ लधवृद्धौ॥ वाफलकार्के॥ मड रुधं वर्त्ते॥ सद्रअकर्तं॥ अस्
सत्यः मकस्येति सः आभीक्ष्णेनमुलं॥ सहत्वायते॥ क्विप्॥ समति॥ षमवैक्लव्ये॥ अमसहते॥ पचाद्यच्समञ्
पत्राक्षेप्यत्र॥ सावधानति॥ ध्वनशब्दे॥ तमप्रत्ययः॥ ॥

अ॰ त्व॰ टी॰ आधौ ध्यं तु प्रराते चातिहरेव र्मं निबंधनं ग्रियते ॥ कृ ड॰ ॰ ॰ वा ॥ ध्याक्रु ॥ मु त्यमि ॥ का प्रत्ययः ॥ पृषोदरादि त्वात् हस्य
१०४ ध ॥ ध ॥ आदं ति ॥ डो प्रत्ययः ॥ उतत्व आडो चानयोः समासः ॥ किमुचत तचानयो ॥ समासः ॥ कानं ॥ किरा ष्टे काय
तेऽि मि ॥ किं चक्र तच ॥ तुद ति ॥ तुः दि नो ति ॥ क्विपि तुगभाव ॥ चन ति विनो तिवा ॥ अन्ये भ्यो पी ति डः ॥ स्म मते ष्वि
डः ॥ इष्ट समने ॥ डः ति ॥ बाति डे ॥ भवति ॥ नु गते ॥ अतति ॥ इन्न ॥ दि ॥ ५ ॥ दी व्यं त्यत्र ॥ का प्रत्ययः ॥ अक्षि विवरे

ल्पां नु कृत्यार्थ कं प्राध्वं व्यर्थ केतु हयामु धा ॥ ध ॥ आदो त ताडो कि मु त वि कल्पे किं कि मू त च ॥ तु
दि च स्मृ देवे पाद पूरणे छू जने स्वती ॥ ५ ॥ दि वा क्षी त्यथ यद्दे षा चनं के चर जना वि ति ॥ तिर्यगर्थे सा चि ति रो
प्यथ संबोधनार्थ का ॥ ६ ॥

वसे ॥ इति ना अधिकरणार्थ प्रधान तां दर्शयति ॥ उष्यं त्यत्र ॥ उषो वै कल्पे राम
॥ आ प्रत्ययः ॥ नजते ॥ ओ नजी व्रीडे ॥ तमुप्रत्ययः ॥ रजनो रात्रेऽ त्यर्थे ॥ ॰ ॰ ॰ ॥ भ्वस मवा ॥ अ सजादिभ्यः ॥ १०४
तरणं ॥ तअसुन ॥ क चिद पवाद विषये पी ति डः ॥ ६ ॥ ॥

घाटयति ॥ पट गतौ णिजंत ॥ क्विप् ॥ प्यायते ॥ प्यैङ् वृद्धौ ॥ ट प्रत्ययः ॥ अंगति ॥ अगि गतौ ॥ पचाद्यच् ॥ दि गतौ ॥ विच् दिति
॥ डि प्रत्ययः ॥ भाति ॥ भा दीप्तौ ॥ बाहुलकात्स्नु ॥ समयनं निकषणं ॥ आसमिणनिकषिभ्यां ॥ समया निकटे मध्ये नि
कषा अंतिक मध्ययोः ॥ दिनोति ॥ रुकक प्रत्ययः ॥ हिरुक मध्ये विनार्थे चेति रुद्रः ॥ हि गुरु कंच साम ॥ प्यङ् त्वमर माला ॥ स्व
वति ॥ अहृषणे ॥ असा प्रत्ययः ॥ अतर्किते ॥ अविचारिते ॥ पूर्वस्मिन् पूर्वापरा ॥ रणाम सि ॥ पुरधवश्चेषां ॥ पुरति ॥ पु

स्फुत्पाद् प्याड्डु हे है भोः समया निकषा कू ॥ अतर्किते तु साहसा
स्यात्पुरः पुरतोऽग्रतः ॥ ७ ॥ स्वाहा देवहविर्दाने श्रौषट् वौषट् वषट् स्वधा ॥

र अपो गगमने बाहुलकादसु - कू ॥ अग्ने ॥ आद्यादित्वात्तसि ॥ अग्रयोग्रतः थिः ॥ ७ ॥ स्वादते नेन ॥ स्वाद आस्वादने
आ प्रत्ययः ॥ पृषोदरादित्वात् दस्य ह ॥ स्वेष्टु आहूयते नेन वा ॥ डा प्रत्ययः ॥ श्रूयते नेन वा ॥ श्रु श्रवणे ॥ बाहुलकाद्रौप
ट् ॥ उह्यते नेन ॥ वह प्रापणे ॥ डौषट् ॥ वषट् च ॥ स्वद्यते नेन ॥ षद आदने ॥ आ प्रत्ययः ॥ पृषोदरादित्वाद्दस्य धः स्वध

अ०त०टी० किंच विद्वानयोः समाहारः ईषणं ॥ ईषगत्यादौ ॥ अत् प्रत्ययः ॥ मननं ॥ मन ज्ञाने ॥ आकू प्रत्ययः त्री लिंगे ॥ प्रकर्षेण
१०५ इत्वा ॥ इण्गत्कान्प्रत्यय ॥ समासेऽइति ल्युप् ॥ लुक् ॥ अमुष्मिन् ॥ अदसः स सम्पास्त्रल ॥ भवांतरे जन्मांतरे ॥ ८ ॥ वाति
वार्नवा ॥ ड ॥ क्वचिद् इति पाव ॥ सतुनस्कः ॥ वंति प्रत्यय नगनार्थं त्वाद्न च्वर्तिं र्वा त्रपति नः ॥ स्फोमादस्पपर्या
येप्रत्ययपारस्यायुक्तत्वात् ॥ अपत्यसम्भूत [illegible] वामबेन [illegible] ली याति [illegible] तुत

किंन्वेदीषल्लनागल्मे प्रेत्यामुत्र भवान्तरे ॥ ८ ॥ व क्वाय थात थैवैवं सामे ऽ देवी त्र विस्मये [illegible] ली
त्लीकासद्यः सपदि तत्क्षणे ॥ ९ ॥ [illegible] मे [illegible] ॥ [illegible] यनतेन च प्रकारेण [illegible]
चनेथात् [illegible] ॥ अयनं ॥ इण् गती थ्यावृत्तारुण ॥ वाहूल्ल का द पू [illegible] ॥ आहाड्गतौ [illegible] प्र राम
त्ययगहननं ॥ वाहुल्लक्वा तडीः ॥ अन्नुतेवेतोषण ॥ नुषतुष्टा ॥ [illegible] ली दि ॥ उपधाया उत्व ॥ अकच प्रकरणात्त्ली १०५
मः ॥ कान्वकवचथा ॥ [illegible] ॥ समानेऽ [illegible] ः परुत् इति साधु ॥ सं पद्यतस्मिन् ॥ इव ॥ [illegible] दिना
न्मलोपः ॥ [illegible] सौ क्ष्णश्चनकालेद्वे ॥ १० ॥ ॥

हे शतं ॥ संपल्लादि ॥ दि शं स्त्रां यति ॥ स्पेशाष्टाहे ॥ क्विप् ॥ ष्टु [illegible] ॥ टु [illegible] त्वा जास्थिन ॥ यष्ठ ॥ क्षि
ति ॥ दिश अनि ॥ समुप जोषणं ॥ जुषी प्रीति सेवनयोः ॥ अम् प्रत्ययः ॥ मु [illegible] पजा [illegible] पवति तत्त्र
मुत्पन्नमिधातु णिजंतः ॥ विच् ॥ कल्याणार्थे त्रा णि ॥ अंतरे ति ॥ इरण ॥ विचू ॥ [illegible] तस्य ॥ [illegible]
मर्षणे ॥ त्का ॥ ल्यप् ॥ दवीर्थी यस्य ॥ १० ॥ संप्रतननं ॥ तनु विस्तारे ॥ डम् ॥ पृषोदरादित्वात् स्मेदीर्घः ॥ त्वा [illegible]

द्वि [illegible] जो षंचे त्यानं दृथ्यान्तरे त्वरा ॥ आ त्वरणे च मध्यस्थः ॥ असह्य तदर्थकं ॥ १०॥
मुक्ते द्वे सांप्रतं स्थाने ॥ भी त्वंग शाश्वदनारतं ॥ अभावे नह्य नो नापि मास्म मालं च वारणे ॥ ११॥

णी स्थाने न शा श्वत्तल्करातो ॥ तिणि जंताद् प्रत्ययः ॥ सुक्ते उ चितार्थे द्वे ॥ स्थाने ने तु कारणार्थे स्यादयुक्त सादृश्ययो
रपि ॥ अभि स्तणवंतं ॥ स्तु तेजने ॥ डम् ॥ पृषोदरादित्वात् भेदीर्घः ॥ शाश्वतं ॥ शम्त्राल्लुनगती वत् प्रत्यये ॥ अनार
तो ॥ निरंतरे ॥ न ह्यति ॥ नह बंधने ॥ इन् ॥ न ओयमकारः ॥ नह्यति ॥ डोड स्य ॥ चत्वारि ॥ मा च स्म चान्तेसम
मा वरः ॥ मानं ॥ संपदादि ॥ अलनं ॥ अल भूषणादे ॥ अम् ॥ त्री णि ॥ ११ ॥

अ०त०॥ चेतति॥चिति॥विचू॥यततं॥यती॥इन॥ए मोदरादित्वा त्तम्यदः॥यठा॥य ७ च्छ ह्ला॥गिजं तादृ नङ॥ प्रछ स्येकाजि
१०६ तिरोहिलोपोत॥ठि॥अतसततगमनधमाति॥ दधातिवा॥विच्॥ अंजूक्य क्कादेः॥कृत्यल्युटो बकूत्न मितिभावेप
चाधच॥घि प्रवा॥घ्राति॥अव मन्दारो मञ्न॥आवति॥उ दूरादि॥इन॥हे स्फुटार्थे॥अंजस्यति सायातिवाषो
अंतकर्मणि॥अवति॥अवरक्षणादौ॥अव ते ष्टिलोपश्चे तिमनू॥मनराव टिलोप॥ज्वरमत्वरे त्यूठे गुणः

पश्चात्तरेचे पदिच तत्वे त्वछात्वन्ना माठ्यं॥ प्राकारेपप्राठ शविः स्मादेमे
वं परमं मते॥२१॥समन्ततस्तु परितः सर्वतो विश्वगीत्य पि॥ ७॥

ःपर्र मिमीते मिनोति मीनातिवा॥इम्॥ओरा वंपरमं मवेदि व्ययकांडे व्याडिगी त्रीणपनुमतो॥१२॥समंता राम
त॥आद्यादित्वात्तसिः॥पर्यभिभ्यां चेति परि शब्दात्तसिल्॥ सर्वस्मात्॥ पंचम्यास्तसिल्॥विष्वअंचति॥क्वि १०६
न॥अभितः विश्वतः समंतादित्याद्यपि॥ ० चत्वारि सर्वतइत्यर्थे॥ ॥

काम्यते॥कमेर्णिङ्‌ं ताद्म्॥ अकामानुमतौकाममसूयोपगमे पिचेतिरुद्रः॥आक्रमेतिक्वचित्पाकाम्यव त
त्राद्‌बोध्यः॥निकामानुमतौकाममित्यर्थः॥कामंकामाभ्यनुज्ञयोरितित्रिकांडशेषः॥असति॥अस्पति॥ननु॥
चात्तोमृगशीर्षेप्यत्र॥अस्तुस्यादभ्यनुज्ञानेअस्तु सांगीकारयोरपि॥शकं॥१३॥ननुचेतिनिपातस्य समा
हारद्वंद्वः॥कदिति॥कुत्साद्वेदा॥कतृचिदनयोरप्येवं॥इष्टप्रश्नेरकं॥निर्गतंसममत्यत्र॥उष्टंसममत्र

अकामानुमतौकाममसूयोपगमेस्तु च॥१३॥ ननु च स्याद्विरोधोक्तौ
कच्चित्कामप्रवेदने॥निःषमंदुःषमंगर्ह्ये यथास्वं तु यथायथं॥१४॥

तिष्ठद्गुप्रभृतिनिचेत्यव्ययीभावत्वंसुविनिर्दुर्भ्य इतिषत्वं॥हे निंदितये॥यथास्वमितिवीप्सायामव्ययीभावः
पोयआत्मीय स्व॥आत्मीयं तद्यथास्वं तस्मिन्यथा शब्दस्य द्वे क्लीवत्वं च निपात्यते यथास्त्वे यथायथमितिसूत्रेण॥१५

अ॰ त॰ टी॰ मर्ष्यंते ॥ मृषु सहने ॥ काम्प्रत्ययः ॥ मथ्यंते ॥ मथ विलोडने ॥ अंघ्र्यादित्वात् आधृ ॥ वितथं तथ्या सत्य मंत्रमात् ॥ तत्त्वं ॥
१०७ असत्ये ॥ अर्थमनतिक्रम्य ॥ पदार्थानतिवृत्त्या व्ययीभाव ॥ सत्यमनतिक्रम्य ॥ तथा सात् ॥ स्तयोश्शक्षा वासत्या
र्थः ॥ स्फुटतिस्फुट्स्फुरेवतु ॥ पुनर्वे वतिपगति ॥ वा न्वा वयं समाहारे अन्यो नार्थे समुच्चये ॥ पक्षांतरे तथापाद
पूरणे प्यवधारणइ तिरुद्र ॥ पंच ॥ १५ ॥ आ चिंदिशेषाचोदिष्टनत् आदूदेव्गा वा ॥ सत्तम्सा पंचमीति अस्मास्ति ः

मृषा मिथ्याच वितथं यथार्थं तु यथातथं ॥ स्युरेवं तु पुनर्वै वेत्यवधारणवाचकाः ॥ १५ ॥ आग
तीना र्थकं नमवस्थं पनिश्चये द्वयं ॥ संवत्सरे वत्सरं वा गामेवं स्वयमात्मना ॥ १६ ॥ अंचेर्लुक् ॥ सर्वदि
त्कालि च तु कृनयति ॥ कृनपरिवर्गे ॥ अम् ॥ अवयायते ॥ हैमदंपगतौ ॥ दुम प्रत्ययः संवर्यते ॥ वयगतौ ॥ क्विप् राम
यलोपः ॥ नुक् ॥ मठ ॥ संवदति विंच ॥ अर्वर अंचति ॥ अस्माति ॥ अंचेर्लुक् ॥ पृषोदरादिः ॥ अवरस्य व कालतः पश्चा १०७
त ॥ पश्चात् ॥ अर्वं तमंचति वा ॥ आममाति ॥ अमगत्यादिषु एपंत ॥ क्विप् ॥ आम ज्ञान विनिश्चय ॥ इतिवापाजितः ॥ स्तु
ष्टु अद्य ॥ यते ॥ अय गतौ ॥ अम् ॥ आत्मनेत्यत्रार्थ ॥ १६ ॥ ॥

उ।स्त्री मते॥वि [illegible] ॥ उदीचे उै सि॥नि चौ यते॥ नीदी घ स्थिति उै सि॥ प्रायनं॥ अपगते॥ अस्तु नू।ख [illegible]
शान्तमतिवा॥ शनादाने॥ शानते जनेवा॥ रिस प्रत्ययः॥ पृषोदरादित्वात् णस्यन॥ हूं कस्यचोधा॥ अनुते श्री प्रार्थे
सन ति॥ षण संभक्तौ॥ आ प्रत्ययः॥ सनातन॥ सनत॥ [illegible] ति॥ [illegible]॥ इस॥ बलयोरभेदः॥ स्मृति॥ णो अंतक
र्मणि॥ दू प्रत्ययः॥ असतं॥ असु क्षेपणे॥ तम प्रत्ययः॥ १७॥ असतं॥ असदर्शने किंचातिवा [illegible] ह श्लेषे

अल्पे नीचैर्महत्युच्चैः प्रायो भूम्न्यद्रुते शनैः॥ सना नित्ये बहिर्बाह्ये स्मातीतेस्तमदर्शने॥ १७
अस्ति सत्वे रुषोक्तावु ऊं प्रश्ने नुनये त्वयि॥ हूं तर्के स्यादुषा रात्रेरवसाने नमो नतौ॥ १८॥

समानेस्मृति उं त प्रतिरुमप का विति त्रिकाउ रोषः॥ रुषा कोप तन्नक्तौ वचने॥ अवर्ण उं शब्दे॥ कि [illegible] ॥ तदुन
दु वा॥ ळ प्यते॥ ळ यी तं तुसं ताने॥ मुक प्रत्ययः कस्य पावि॥ दु म प्रत्ययः॥ रुषा प्रश्ने इति स्वामी॥ इय ते अ प्यते वा रेक
न्वः अनुनये सांत्वने॥ हवनं कदाना दे दु म प्रत्ययः॥ ओषति॥ उष दाहे॥ का प्रत्ययः॥ उषास्या प्रजा॥ नृ तोशे उष इत्यपि
दक्षप तउ निरम्भसः॥ नमनं॥ णम प्रकत्वे॥ असुन॥ १८॥ ॥

अ.त.वी. अमंगतं॥ आगेगतो घम्र छः स्छानंसुरुद्धानं पडः सुष्ठुस्छ्अतेकुः। सुषुमादित्वात्‌ष॥ सानांबो अन्तकर्मणि॥ मयुगा
१९ गमः सायेदिनांते। प्रगीयतेत्रवा॥ गैत्रा ष्टे कि प्रत्यय आतमि। अतसातत्यगमने। अरप्रातमूर्द्धे प्रभाते॥ सायंचिरमितिसूत्रे
अनव्ययस्य अग त्वाट स्यरात्वं निपात्यते। अव्ययेभ्यः पृथक्करणात्॥१४॥२०॥ पूर्वे वर्षे परुसद्यः परुदितिसाधुः॥
र्मायसारि पूर्वतरे वर्षे यतिगच्छति वर्षेषु मसत्त्वोष्टे अत्रास्मिन्॥ अन्हहनि। सद्यः परुदिति। अद्यशब्दः साधुः पूर्वोत्तरप

पुनरर्थे पुनः। निंदायां ऊष्ठ सुष्ठु प्रशंसने॥ सायंसायं प्रगेप्रातः प्रभातेति कण्ठ्यं चिके॥१४॥ परुत्परार्य्ये
षमो पूर्वे पूर्वतरे यति॥ अद्यात्वाक्काथपूर्वे क्षौत्याद्रे पूर्वोत्तरापरात॥२०॥ तथाधरान्यान्यतरे तरात्पूर्वे
घुरादय॥ रेभ्यः॥ अधरान्यान्यतरेभ्यश्च पूर्वेऽक्षौ त्यादावर्थे पूर्वे घुरादयः शाश्वतं त्यन्वयः आदि रम्म
ता उत्तरे क्षि अपरे क्षि अपरे क्षि अधरे क्षिः अन्यस्मिन्न क्षि॥ अन्यतरस्मिन्न क्षि इतरस्मिन्न क्षि। हिती १०७
येनादिवाष्टे न उत्तरे द्युः अपरे द्युः अन्यतरे द्युः इतरे द्युः॥ ॥

सद्यः परुत् इत्यादिना निपातिताः ॥ पूर्वेद्युः रिष्यति अतः पूर्वेद्युः पूर्ववासरः इति रूढः ॥ उभयस्मिन्नहनि ॥ द्युश्चो
भयाद्वक्तव्यः इति साधु ॥ परस्मिन्नहनि ॥ २१ ॥ यातमद्य ॥ आगामिअहः ॥ पृषोदरादिः ॥ राजमोत्थ्याऽस्य सोन्यतर
स्यामिति निर्देशाश्चानानुकूलः ॥ परं च तत् स्वश्चास्य परश्वः ॥ राजदन्तादिः ॥ तस्मिन्काले तदा दाच ॥ दानीं चे
॥ ह्यस्तु वर्तस्मिन् काले ॥ सुमिन्नरणादौ ॥ गतक प्रत्ययः ॥ यही युगपत् एतस्मिन् ॥ पयगतौ ॥ इतः प्रत्ययः ॥

उभय द्युश्चोभयेद्युः परेद्यवि परेद्यवि ॥ २१ ॥ ह्योगतेनागते किम्श्वः परश्वः ...हनि ॥ त
दा तदानीं युगपत् एकदा सर्वदा तदा सदा ॥ २२ ॥ तर्हि संप्रतीदानीम् अधुना साम्प्रतं तथा ॥ ॥

एकस्मिन्काले ॥ सर्वैकेति दा ॥ ह ॥ सर्वस्मिन्काले ॥ सर्वैकेति दा ॥ सर्वस्य सोन्यतरस्यां दि ॥ २२ ॥ अस्मि
न्काले ॥ इदमो हिल् ॥ एतेतौ रथोः ॥ संप्रति एतयोः समासः रहः ॥ तस्मात् प्रकाशः ॥ गणेपाठात् साम्प्रतं ॥ अ
स्मिन्काले दानीं च ॥ अधुनेति निपातः ॥ ॥

अ॰ल॰टी॰ १०४९

प्राच्यां दिशि ॥ प्राच्या दिशः प्राचि दिग्वा प्राचि देशे काले च ॥ प्राची देशात्कालाद्वा ॥ प्राक् देशः काले वा ॥ सप्तमी पंचमी प्रथमास्त्वस्ताति ॥ अंचेर्लुक् ॥ एवमवाच्यां दिशि अवाचो देशात् अवाक् देशो वा काक् ॥ यन्नु मुकुटः तस्यास्ता तैर्लुगिति लुगित्याह ॥ तन्न ॥ उक्तसूत्रादर्शनात् ॥ अंचेर्लुगिति दर्शनाच्च ॥ पूर्वस्यां दिशि त्यादिशा ॥

॥ दिग्देशकालेपूर्वहिगो प्रागुदक्प्रत्ययेगादयः ॥ २३ ॥ ॥ इत्य[illegible] ॥

न उत्तरदक्षिणाधरादीनां ग्रहः ॥ प्रत्यागदय इत्यादिशब्दे न उत्तरात् अपधरात् दक्षिणात् ॥ उत्तराधरस्ताति ॥ उत्तरेण अधरेण दक्षिणेन ॥ एनबन्यतरस्यां नग्रह ॥ दक्षिणा ॥ दक्षिणाद्दाच्च ॥ दक्षिणाहि ॥ आ हिच राम १०४९
दूरे दक्षिणातः उत्तरतः ॥ दक्षिणोत्तराभ्यामतसुजित्यादयो बोध्याः ॥ २३ ॥ ॥ इत्यव्यय वर्गः ॥ ॥

लिंगविधानसहितानि यानि सूत्राणि स्त्रियां क्तिन्॥ पुंसि संज्ञायां घः॥ नपुंसके भावे क्तः॥ स न पुंसके भावे क्तः॥ सन्न
पुंसकं॥ अदंतोत्तरपदो द्विगुः स्त्रियामित्यादीनि स्मृतादिर्येषां कडारादीनां ते॥ सन्नादयश्च कृतश्च तद्धिताश्च समासाश्च जा
यंते येभ्यो ये वा। तानि शास्त्राणि। तैरिह स्मिन्नवर्गे संगृह्यंते लिंगान्यस्मिन्प्राकुलकाद्भूद्धितप्रधिकरणे अयं तस्मिं। न
लिंगसंग्रहवर्गे संकीर्णवर्ग इव लिंगं तु न्नमेत॥ कदंता॥ कीदृशैः शास्त्रैः आगतुकैः प्रागन्तुकैः क्वचिदनुक्तानिवि
पावकः॥ तत्रैवानुक्तमपि सल्लिंगशास्त्रैरुह्यं॥ यद्वा सल्लिंगशास्त्रैः सन्नादिकृद्धितसमासेभ्यो जातैः शब्दैश्च

सल्लिंगशास्त्रैः सन्नादिकृत्तद्धितसमासजैः॥ अनुक्तैः संग्रहे लिंगं संकीर्णवदिहोन्नयेत्॥१॥

इति प्रत्येकमत्र देकरणत्वं बोध्यं पक्षद्वयेऽपि सन्नादीति चिंत्यं॥ कृत्तद्धितभिन्नसन्नादीनामसंभवात्॥ सन्ना
दिभ्यो विहितकृज्जैरिति व्याख्यानेऽपि व्यर्थविशेषणत्वात्॥ संकीर्णवर्गे यथा प्रकृतिप्रत्ययार्थाद्यैर्लिंगोन्नयनम
नुक्तलिंगशब्दविषयं तथात्रापि सल्लिंगशास्त्रादिभिर्लिंगोन्नयनमनुक्तलिंगशब्दविषयं बोध्यं॥१॥

अ.टी. लिंगस्य शेषो ऽवशेषस्तस्य विधिर्व्याप्नोति ॥ पूर्वो [illegible] संगत्वात् ॥ विशेषैरन्तौ कैः प्राग्युक्तैः स्व
११० यं दिन बाधते ॥ अपवादविषयं परित्यज्य सर्वत्रायं वर्त्तते [illegible] स्त्रियामित्यधिकारः ॥ ईदूतौ ईतौ विरामविरामावंतौ वाच्य
स्य तत् ॥ तच्च तदेकाच् ॥ श्रीः धीः ह्रीः भूः स्रूः स्वः ॥ लवनं लूः ॥ [illegible] नयतीति नीः लुनाति लूः रि त्यादौ तुपरत्वा
त् छ तः कर्त्री इति ॥ [illegible] लिंगत्वं ॥ योनि र्मगंतः सह तानां प्राणितानां नाम स्त्रियां स्यात् ॥ माता ॥ दुहिता ॥ याता ॥ स्त्रीदा

लिंगशेषविधिर्व्यापी विशेषैर्यद्यबाधितः ॥ स्त्रियामीदूद्विरामैकाच्स
योनिप्राणिनाम च ॥१॥ नाम विद्युन्निशावल्लीवीणादिग्भूनदीह्रियाम् ॥

राः पुंस्त्वी ति विशेष्य ॥ शविद्युदादीनामर्थानां नाम स्त्रियां ॥ विद्युत् ॥ तडित् ॥ रात्रिः रजनिः ॥ वल्ली वीरुत् वी राम
णा विपंची त्यादौ ऽन्त्राकडः तमिति सिद्ध वीणान्तःपर्णं चिंत्यं ॥ किंचित्यां ॥ किंचित्तु वीणास्थाने वाणीं पठंति ॥ वाक् गौः गीः ११०
दिक् ककुप् दिश् ॥ भूः भूमिः कुः ॥ सरित् ॥ निम्नगा ॥ विपाट् ॥ ह्रीः मंदाक्षं ॥ चिंत्यं ॥ ईदूद्विरामैकाजितित्र्यादौ ऽन्त्राकडं
तमिति वक्ष्यसि हत्वात् ॥ केचित्तु धियामिति पठंति ॥ संवित् चित् ॥ प्रतिपत् ॥२॥

अदंते नोत्तरपदेन सह द्विगुः स्त्रियां॥ कोदृशाः सः॥ एकोर्थो यस्य सः द्विगुः परेक वचनमित्यनेन समाहारे

एकवचनविधानेरेनोत्॥ दशमूली॥ त्रिलोकी॥ पंचाग्नी॥ अंदंते॥ किं॥ पंचकुमारी॥ दशधेनु॥ एकार्थः॥ किं पंचकपा

लः॥ पंचकपालो पात्रयुगादिभिरदंतै र्मद्विगुः स्त्रियां न स्यात्॥ पंचपात्रं॥ त्रिभुवनं॥ ३॥ तल्लंतं स्त्रियां स्यामता

गोता॥ ब्राह्मणता॥ वृंदे समद्वंद्वयश्च रतिस्थ कध्यक्षवनस्थ तदंतं स्त्रियां॥ पात्रणा॥ खल्ल्यारवलिनी शाकिनी गोत्रार

थ गोत्राकवा॥ वृंदे किं॥ मुखे भवा मुखम्॥ दंडोस्यास्ति दंडी॥ द्वंद्वेरमैथुनिकयो॥ अश्वमहिषिका॥ का

अंदंते द्विगुरेकार्थो नसपात्रयुगादिभिः॥ ३॥ तल्वं देयं निकद्वन्द्वो वैरमैथुनिकादिकुत्र॥

कोत्सकुशिका॥ अत्रिभरद्वाजिका॥ कुत्सकुशिकिका॥ आदितामादशतस्य दंडव्यवसर्गयोरिति कुनोरन्तरतां॥ द्विप

दिकां ददाति॥ द्वौ द्वौ दंडि तो द्विपदिकां॥ वैरादिति किं॥ वासुदेवार्जुनाभ्यां कुन॥ वासुदेवो भक्तिरस्य वासुदेवकः॥

कुन्वन्न बरांवुज्ज उपलक्षणां॥ कचित् कुरिति माव॥ गोत्रचरणात् श्लाघात्याकारतदवेतणु॥ कुञ्ज॥ गार्गिकया

श्लाघते॥ काठिकया॥ ६ द्वं मनोज्ञादिभ्यश्च॥ ॥

अ॰ स॰ टी॰ कुञ्न ।रैकैपाध्यायिका॥ रैस्त्रि या मि त्याधिकारे भावे आदिना अकरि च कारे के च पि ३ त्यादय ः अल्पमास्तदं तं स्त्रि यांस्या
११२ त म ओ क्रो रो तन्यातिः॥ ञकमराः॥ऊजनानि ॥स्त्रि मां क्तिन्॥क्तिः भूतिः॥ रावुइति रावुल्न रावु चोः स्त्रोमान्य सा
ग्लद रां॥ रोगा रव्यायां रावुल्तु न्न वञ्ञं॥ प्रछर्दि काप्रवादि का॥धात्व र्थ निर्दे रोरावुल्न व कव्य॥ आसिका॥ शायि
का॥शासिका॥पर्या याद रोत्पत्तिषुरावु च॥ नवतः शायि का॥इत्तमत्ति का॥कमर्व्यतिकारे ग च॥ स्त्रि यांग चः स्त्रि

स्त्री भावादावति क्रियेकरा च कप पू स्तु च र म्य अदुं कृ निरा॥७॥

या मञ्ज॥स्वार्थे कः॥ व्याव क्रो शी व्या लु च्ची॥ व्रजयजो र्भा वे क्यप्॥ व्रज्याइज्या॥ समजनि षदे ति क्यप्॥ समज्य
ति ष द्या॥ स्त्री भावादौ क्तिं। वरः स्तु पिक्यप् च॥ स्तोत्रं॥ स्तुत्यं॥ एपासश्रत्थो मुच॥ कारणा कामूता॥ आस्था
ख्यानसोरिञ् च॥ कां त्वं कारिग॥ गीं वा काणो॥ सिद्धि दर्शदि स्याेउः॥ पचात्तपा॥ निद्रा छद्र॥ अपत्यया तत्॥ चिकी र्षा राम
॥पुत्री या॥ गुरोश्च वद न्॥ इत्युप ऊह्य म्लानिः॥ कुञ्ञः राच्च क्रियाइच्छा॥७॥ ॥ ११२

न्यत्कंकटं तं इदं तं च ॥ विज्ञाच्चरि स्योनिः ॥ मत्वर्थे ष्यांकि तु ॥ श्रेणिः ॥ लोणिः ॥ द्रोणिः ॥ क्रोणिः ॥ अनिरिति पाठांतरं
अत्रिं ऋध्य धमपश्य वित्त स्योनिः ॥ धरणिः धमनि ॥ मरणिः ॥ कृषि च मित निधनि सनिः खनिः जिन्मक्षः ॥ कर्षूः ॥ च
स्तू ॥ अवितृ स्तृ तंत्रि भ्य ईः ॥ अवी ॥ तरी ॥ डी च आङ्म्य ॥ ऊङ् च अंतेयस्य तत ॥ कदली ॥ कंदली ॥ रमा गौणा ॥
चामीकरु ॥ करभोरु ॥ चरं जंगमं ॥ स्थिरं स्थावरं स्थावरं वाडस्त्वदु अभावः ॥ चरस्थिरयेग्रहणं वित्तं यथेयोजनं ॥

रणादि पुनि करी स्थ जंगा बड तं चलं स्थिरं ॥ ततु क्रीडायां प्रहरणं चेत्योष्ठ
पा छन्नवारणादिक ॥५॥ घञोञः सा क्रियास्यां चेहांडपाता दिफाल्गुनी ॥

अन्यस्य व्यवच्छेद्यस्याभावात् ॥ तदस्यां प्रहरणमिति क्रीडायाणः मुष्टिः प्रहरणमस्यां ॥ पक्षवाः प्रहरणमस्यां णास्पदि
गुदप्रहरणां तु न तु परिगणनं ॥ ते नदंडामोसलैत्यादि वोध्यं ॥५॥ घञन्सास्यां क्रियेति ञ ॥ घञंतात् क्रियावाचिनः अ
यमांतादस्यामित्यर्थे ञः स्यात् इदं तं स्त्रियां ॥ दंडपातोस्यांतिथौ वर्त्तते ॥ श्येनपातोस्यां ॥ तिलपातो[illegible] ॥ ॥

अं॰त॰टी॰ श्येन तिलस्यपातेऽजे इतिमम ॥ पितृदाने स्वधामतमित्य मरमाला वररुचि नातु स्वधाक्रियाश्व वेरणी तिस्त्रीलि
११२ गोक्ता इतिदिक् ॥ ठदन्दरणं ॥ तिनमोसजयाता ॥ मिरित्यादि ज्ञेयं ॥ ६ ॥ अल्पं मरणाजं ॥ गौरादित्वात् ङीष् ॥ आदि
नाकुंभी श्रणाली मुसली छत्री पुटी तरी मली ॥ काचिंचरिति कि ॥ अल्पावृत्तो वृत्तक ॥ श्वा वृडं ॥ तमिति मि
देतामानुशासनार्थे लिकादेनापाव ॥ भंग्मादी नामुभया नुशासनार्थ ॥ स्वपर्याय पवितलातरं नाकपते

त्रौ श्येनंपातांच मृगयातैलंपातास्वधेतिदि क ॥ ६ ॥ स्त्रीस्यात्काचिन्मरणा ल्पाल्पादिर्विवदाप
चर्पेयदि

सुखमस्यां ॥ जक आस्वादने ॥ चुरादि ॥ रस्च ॥ घञ्च ॥ दषीदरादित्वान्तुम ॥ तुम्यनुपधाला राम
ल्लदृठिः ॥ यकारमंते स्यां बाकु लका कः ॥ लवंच ॥ रोफालिका पुष्पविशेषः ॥ रोते इति रो ॥ शीङ् इति ११२
विच् ॥ रायं फालयति ॥ निफलाविशरणे ॥ श्रण ॥ स्वार्थे कन् कुत्व ॥ ॥

टीकतेऽर्थे मया ॥ टीकृ गतौ ॥ ग्रुरोस्थवन्दलइत्यपः ॥ विषमपद व्याख्या ॥ धातकी धव इति प्रसिद्धो वृक्षभेदः ॥
धातुं करोति ॥ तत्करोतीति णिच् ॥ टिलोपः ॥ क्वुन् ॥ पिप्पल्यादित्वादित्वाद्ङीष् ॥ पिंजयतेर्थो स्यां पिंजि भाषार्थ
ग्रुरोश्चेत्सः ॥ पृषोदरादित्वादिकारस्याकारः ॥ स्वार्थे कः ॥ पिंजयतिवा ॥ क्वुन् ॥ सकल पद व्याख्या ॥ ७ आढकी
तुवरीका ॥ आसमंतात् ढौकते ॥ ढौकृ गतौ ॥ अच् घ ञ्वा ॥ पृषोदरादिः ॥ गौरादिः ॥ ७ ॥ सेध

र्न का शेफालिका टीका धातकी पङ्क्ति कान्तकी ॥ ७ ॥

ति ॥ सिध्यतेवा ॥ षिधु गत्यां ॥ बहुलमन्यत्रापीतिरक ॥ ततः स्वार्थे कन् ॥ लिपकादित्वाभावः ॥ ७ जाद य इति
रणितिमुकुटश्चित्यः ॥ उज्ज्वलदत्तादिवृत्तिषु कसकस्त्रादर्शनात् ॥ सीघ इति प्रसिद्धो वृक्षभेदः ॥ सं
रति ॥ सृ गतौ ॥ शकुल ॥ तालव्यादि पावेम्हदि सायांधातुः ॥ ॥

अं.टी. श्वरणातिउ॥ष्वं विरह्रिणीतांपदि भेदः॥दिक्कनं॥डिक अव्यक्ते शब्दे॥ गुरोश्चेत्लः॥ प्रहा॥ डिक्क्यते॥ डिक्क
११४३ विंसायां॥ पचाद्यच्॥ ऊर्ध्वं वात प्रवृत्तौ॥ शब्द विशेष आत्वति॥ अचुगतौ॥ राबुलू॥ वनमक्षिकेति मुकुट॥ प
ति भेद इति स्वामी॥ उच्छ तिअय निवा॥ उल गतौ॥ ष्वुक वल्कोल्का इति माधु॥ तेजः पुंज॥ मनुमृ कादयइति
म मनुमतमस्तमुकुटेन॥ तन्नित्यं॥ उज्वलद त्वादिषु तस्मादत्वं निपातनं॥ अपिपीलते॥ पीलप्रतिष्टंभे॥ घञ्

॥सिंधुका॥सारिकादि का भवि कोल्कापिपीलिका॥ ॥

व इष्ट भागुरिरित्यलोपः॥ स्वार्थे कन्॥ शनैर्याति पिपीलक इति पुंस्त्वमपीति स्वामी॥ तिम्यति॥ तिम आर्द्री भा राम
वे॥ वा ऊल्काउ कप्॥ गुणाभावश्चा करणोति करण गतौ॥ पचा॥द्यच्॥ स्वार्थे कन्॥ अतिसूक्ष्मं॥ अं २९३
णस्य करणं॥ तत्करोतीति णपं तादचः॥ विष्टि त्रि॥ कौटिल्य भेदो

व्याजश्छलनि भेभंगी वैदर्भी तनमौलि केतिरभसः ॥ सुव कूरज्यतिऽ स्यांरजस्मा ॥ रजरागे ॥ हलश्लेक्षिनि घस्त ॥
चनो शिति कुस्थूं ॥ तिर्यग्निनू रवान ॥ स्रच्चांतेनया ॥ स्नू च पैश्च न्ये ॥ चुगादि ॥ अचरः स्त्रीस्त्र चिर्न्नत्वभेदे
चव्यधनौ शिरवयोरपी तिरत्लकोशः ॥ महनमनयावा ॥ मद पूजायां क्विनू ॥ हत्वधलष्टु लवहलोपरी घः ॥ मघि
ःपत्र त्रि रे तिरत्लकोषः ॥ मातिः स्त्री पत्रभंगौ चदेन्यस्यापि भ्रकाश नै ॥ दीपि ह च्छ नेपि च्छु वाधे ॥

तिं ठकी हकं गिका भंगीः स्तुरडः ॥ स्तुचिमादय ॥ दीपिछाव तडग काकिरापभ्रू लिः शालो कुमीदरत ॥

गुरीश्चित्पः ॥ स्त्राल्कलि नियमिः ॥ भक्कादि मंडस्व ॥ वितंड्य तेपरपक्षोनया ॥ तडि आघाते ॥ गुरीश्चित्पः ॥ क
क ने ॥ ककलोल्ये ॥ घस्त ॥ काक मरणाति ॥ अण शब्दे ॥ अणा छ्षोदरादिः ॥ पणगंड कयोस्तुयक्षे दमान
स्पकाकिणी तिरुडः ॥ रभ सल्लुनां ते घप्पाद्व ॥ तत्र अनपा णनधातु बोध्यः ॥ पणोदमान्गोलानांतुर्यांशी
पि चं क काकिनी ॥ ॥

अ०टी० आटकस्य पंचदशति ॥ तमो भाग उद्मानः ॥ उक्तं च गणिताचार्यैः ॥ कुल्वास्याद्दृष्टि मिद्रोणपादेन चाढकः ॥ अ
१२५ तोर्दृशतिको भाग उद्मानमुदाहृतं ॥ चूर्णो धूलौ क्षारभेदे चूर्णानि वासयुक्तेषु ॥ चूर्णस्य करणं ॥ त
त्करोति । तिरपंताद च ॥ मकुच्चरणे चोरणं चोरणं वा ॥ घणिष्ठ लिपा हिं चूर्णा लूर्णा इति साधु ॥ तरा
रण स्याविकारः ॥ तस्य विकार इत्यण् ॥ टिहुं तिङी पूप्रावरणभेदः ॥ निकष इतिख्यामी स्वारा इ नये ॥

मातिः कंथा तथा संदीना भी राजसभापि च ॥ ४१ ॥

ङुणाति ॥ ङु णजे स्मकुल्ये वधेगतौ ॥ इगुपधेतिकः ॥ जातेरितिङीष् ॥ ङुणं कुत्रोणाकच्छप्योः ॥ वरणं दीर्घ राम
तेवा ॥ दविलारणे भेपृवा ॥ स्पद नयोऽदिः ॥ वरत स्त्रियां प्रपाते पिभयव पूर्वतयोरपि ॥ सननं सानं वा ॥ ज ११५
ण दाने ॥ पो अंतकर्मणीतिवा ॥ क्तिन्हृती तिसाधु ॥ सातिर्दानावसानयोः ॥ कम्पते ॥ कमु कांतौ ॥ को
वाकुलका छन् ॥ कंथा मत्वमयानिठौस्यान्तथाप्रावरणांतरे ॥ आस्पतेस्यां ॥ ॥

आसन्न पर्वेशने॥ अद्दाट् यश्श्वेतिसाधुः॥ कुंदन्दयश्श्वेतिमुकुट॥ स्त्रि॑ लः गततत्पः वादर्शनात्॥ विमासनमास॥
द्री स्त्री हृषीच व्रतिकासतंन मन्यते नयास्मांवारण मदिं साया॥ इज्जनादि न्मः॥ नाभिमुखेन नृपेचक्र मध्यन्त्वा प्रियेयोस्य
मान्॥ द्वयोः धाणिप्रतीके स्यात् स्त्रि मांकृत्य रिकामदे॥ राज्ञः स भा॥ श्री ऊर्ध्व ति॥ ऊर्ध्व भ श्येति योः वाऊलकालस्न
पं पोटराहिः॥ गौरादि॥ ऊह्नरी ऊलरी चर्च ऊडुक्के वाज चक्रके॥ चर्चति॥ चर्चति कौ॥ वाऊलकादरत्नौ गौरादिः॥
चर्चरीगीतभेदे चक्रे वेमिक्करतार्थैः योः॥ ... मति॥ पार्मतिवा॥ छदं पूर्ती चिरादिः॥ ... धन्वा॥ कर्करीपूर्
ऊह्नरी चर्चरी पारी होरा ल दूचा सिध्मला॥ ॥
रयोः पारी पात् जर ज्यांच हस्तिन॥ दोलति॥ कल्पते वा॥ ऊ ले हिं मासं करणं योः॥ पचाद्यच्॥ घञ्वारल मोरिकल्पं
॥ होरा तु लग्ने राश्यर्द्धे राश्यर्धे रेखायां रमाभिरा रपि॥ लटति॥ लुक्व ट वाल्ये॥ अस्थ प्रपि लटी तिक्रूना॥ लट्टाक
रं जने देस्यातफ ले ऊर्वं घरव गोतर सिध्ममस्यमस्याः॥ सिध्मादिभ्यश्चेति लच्॥ सिध्मलामस्यैविक्षतोवाच्यवस्तु
किलासिनिभः

ओ॰ त्री॰ ल्याप्यते ॥ लमश्रि ल्पयोगी ॥ कुर्यादि ॥ ... स ॥ प्रहालन्द्यतं ॥ लन्त आलोचने ॥ पन्न ॥ पघोद्यादित्वात् ॥ ना
११५ त्वारिम्बने तिनिर्दिशाह्वदीर्घ ... ॥ लन्त आलोचने ॥ घञ ॥ पघोद्यादित्वादस्मृड ॥ म कांडं ॥ स्तं अंते ॥ गडि
वदनैकदेशे ॥ गंडे स्थ्व त्तूपन ॥ पुंस्यपि पि ॥ गंडपामुख प्रत्तीन पुष्कर पस्य ॥ तां जन्ता निरुद्ध ॥ तु लतनातिभिरलु
गं द्रूणाता जिमुखपू ॥ त्रि शिति वीपालितः ॥ गद्ध्रमपिस्यति ॥ जोऽन्तकर्मणि ॥ अंतानुपतिक ॥ गौरादि ङीष् ॥ क

... धर्मो ... चमी ॥ १० ॥ इति स्त्रीलिंगशेषः ॥

क्सं धौ वात रागः ॥ चम्मति ॥ चमु अदने ॥ अल्पविचमितमी त्यमच् ॥ गौरादित्वात् ङीष् ॥ चमसो यज्ञपात्रस्य राम
भेदः स्त्री पि ... ॥ मस्यति ॥ मसी परिणामे पचाद्यच् ॥ मि ... नामसी जलं पत्रो जन्तं च स्यात्समि ... रिति ११७
त्रिकांडशेषः ॥ १० ॥ इति स्त्रीलिंगशेषः ॥ ॥ ॥

पुंस्त्वे इत्यधिकारः ॥ सह भेदैरनुचरैश्च वर्त्तमानाः सहपर्यायैर्वर्त्तमाना ॥ सुराश्च असुराश्च देवदैत्याः ॥ अ — राति
र्जरा देव ॥ सुरभेदाः तुषिताः साध्या आभास्वराः ॥ इंद्रः शक्रः सूर्य आदित्यः ॥ देवानुचराः हाहा हूहू ः तुंबुरुः नारदः ॥
मातलिः ॥ असुरपर्यायाः ॥ दैत्याः दैतेयाः ॥ दानवाः दैत्यभेदाः ॥ बलिः नमुचिः जंभः ॥ दैत्यानुचराः कूष्मांड मुंड कुं
भांडादयः ॥ देवता निर्देवता इत्यादौ बाध्याबाधोस्तु ॥ स्वर्गादयः एकोनविंशति भेदाः सपर्यायाश्च पुंसि स्युः ॥ स्वर्गो नाक
स्त्रिदिव द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपमिति विशेषैर्बाधित ॥ यज्ञः मखः क्रतुः ॥ तद्भेदाः ॥ उक्थ्याति

पुंस्त्वे सभेदानुचराः सपर्यायाः सुरासुराः स्वर्गायागाद्रिमेघाब्धिद्रुकालासिशरारयः ॥ ११ ॥

रात्राग्निष्टोमाश्वमेधाः ॥ अद्रिर्गिरिः पर्वतः ॥ भेदाः मेरुः हिमवान् सह्यः ॥ गंधमादनमिति बाधः ॥ मेघो घनो जलदः
भेदाः पुष्करावर्त्तादयः ॥ अभ्रमिति तु बाधः ॥ अब्धिः समुद्रः सागरः भेदाः क्षीरोदः लवणोदः ॥ घृतोदः ॥ द्रुर्वृ
क्षः शाखी भेदाः प्लक्षो वट आम्रः ॥ पाटला शिंशपादि बाधः ॥ कालो दिष्टः समयः ॥ भेदाः मासः पक्षः ऋतुः
दिनमिति त्वपवादैर्बाधः ॥ असिः खड्गः मंडलाग्रः भेदाः नंदकः ॥ ॥

अ. त. ११६

चं शल्यः ॥ सः कश्चित्र ॥ इत्यादौ बाधः ॥ [illegible] ॥ विशिख ॥ भूल्यः नाराच ः कांड ॥ भल्ल ॥ इषुर्द्वयोरितिबाधः ॥ अरिः
शत्रुः अराति ॥ भेद ॥ आततायी ॥ १४ ॥ कटोराजमस्माध्योमाणिरश्मि ः पाणिस्थ ॥ मरीच्यादौ तां तु बाधः ॥ गंडः क
पोल ः ॥ ओष्ठो दंतच्छदः अधर ॥ दोः प्रकोष्ठ भुजादेर्द्वयोरितिबाधः ॥ दंतो दशन ः रद ॥ मेदोर्ज भः कं कोगल ॥ स
मीपगलस्पष्टेष्वकं वंत्रिष्व ति [illegible] तिरस्वतः ॥ केशः कच ॥ नख ः पुनर्भव ॥ नखरोऽस्त्रियामितिबाध
॥ स्तन ः कुच ः पयोधर ॥ अ[illegible] अंते येषां ते पुंसि स्युः ॥ परवल्लिंगापवादोऽयं ॥ अकः पूर्वं पूर्व
कर गंडो [illegible] कंचके [illegible] तरवल्लनाः ॥ अक्रादन्ताः [illegible] भेदा [illegible] ताः आगसंख्यकाः ॥ १२
क ः अपराक्क ॥ द्वयोरक्रोः समाहारो [illegible] ॥ अत्र स नपुंसकमित्यस्यापवादः ॥ [illegible] तद्भेदाः पुंसि
स्युः ॥ सारो हिकः [illegible] ब्रह्मपुत्र ॥ [illegible] पदं नमसंख्यायेषां ते पुंसि स्युः ॥ परव अम ११६
ल्लिंगतापवादोऽयं ॥ परत्वा [illegible] नपुंसकतामपि बाधते ॥ [illegible] ॥ सर्वरात्र ॥ आगसंख्यका इति
[illegible] पंचरत्नं ॥ १३ ॥

श्रीवेष्टः आद्योमेषांते निर्यासाह्वदद्रवाः पुंसि स्युः ॥ श्रीवेष्टः सरलद्रवः श्री पिष्ट इति कचित्पाठः ॥ आद्येन श्रीवासः वृक
धूपः गुग्गुलः ॥ कंदुरुः सिल्हकः इत्यादयो पुंसि बोध्याः ॥ अस्रं तासमनंताः श्च पुंसि स्युः अंगिराः वेधाः चंद्रमाः कृछ
वृत्त्याश्रिति द्रवा ॥ माधवा ॥ अमधिताः किं ॥ असृग्रसः नलोकस्स्युमनसः सोमसामा ॥ वर्मा तु स्वरूपं च तम् ॥ तौ विरा
मौ किस्सि मेवा येषां ते पुंसि स्युः ॥ केश्रेवादिति विदाम ॥ देतुः धातुः कुंडः मेरुः ॥ केशरूजतुवस्तु विहितत्वे तिस्पष्टं ॥

श्रीवेष्टाद्याश्च निर्यासा असंतला अवाधिताः ॥ केशरुजतुवस्तु तिहितत्वातु
रुविरामकाः ॥ १३ ॥ ककाराग्रमसे पोता पद्यार्द ताअमी अयः ॥ श्री ॥

अबाधिता इत्यस्यान्वयस्यासंभवात् ॥ वस्तुतस्तु ववाधिता इत्यनेनतिवहितत्व ॥ अतएवदारु अस्वादिषु निवृत्ति ॥
१३ ॥ ककारादिह्रस्वावर्णायथाक्षादंताः पुंसि स्युः ॥ अंकः स्तोकः अर्कः माद्य ॥ नुषरोष ॥ पाषाणः गुणः दर्भ
ः सरभ गर्दभाः होमः श्यामः धूमः जठरः ॥ शाकरः समीरः सूपः कूप ॥ स्तूपः कलापः सार्थ नाथः ॥ इतः ॥
अपः स्याविततवगणया ॥ रसह्रस्वमनसा ॥ ॥

१२७ पटकरण॥सुकुटस्तु पोषणं ताति ष्ठन्तं ताऽऽतिनर्मकथ्यते॥अमात्यादि॥गोमाय्यसुपा मादी तु दरूदरा ति च गोत्रवंशऽऽ
रव्यायने पत्ते॥अन्ये स्वो पीतिद्व॥गोत्रस्यादपुरुषा॥ अचरा पुंसिस्यु॥स्वामीतु अपत्यपा॥ ताऽऽ तिव्याख्यत॥ तदस
त॥अपत्यपांताऽस्यतेन पुनरुक्ति असंगात॥गोतमः॥भरद्वाजः॥वसिष्ठः॥चरणतो वेद
...कल्पः वक्रच॥२४॥ घनादयः॥ समप्रत्ययाः संज्ञाया विश्येक र्दे भिन्नं कारके ... ता
पुंसिस्युः॥प्रसीदत्य स्मिन्मनाम्सि प्रासाद प्राम्यते प्रासादः॥दल स्येतिघञ॥प्राम्पते प्रासादः॥प्राम्य ते प्राम्यत

पष्यनदः समीपतां ता गोत्रारव्यास्य रणा ह्व्याः॥१०॥ नाम्मक र्ते ... जन ... द्वयासु च॥

सर्व विदं संतेत वेद॥प्र पतं त्स्मात्प्रपात॥भावे पाकः त्यागः रोग॥चकारात्पदरुजे तिघञ दर्याधम ... दयोसं
ज्ञायां विहि ... पिराह्यंतो च पः जपः एरच्॥करः गरः नव स्तव॥अहलेरप्॥यजमा वे मिनड॥मज्ञ पत्तःस
न्त॥तदि॥स्पुमलहरणं॥स्वयोजनमपिग्राह्यं त॥स्वभ्रः संवेत्र इत्यपी निवापुंस्त्वसिद्धि वोध्य॥स्पदनं स्यादः॥तोरण गम
चेति ण॥पुंसिसंज्ञामामि तिघः॥उरश्छदः॥छदः छितो च्छुच्॥ध्वाय मनुः॥वपद्व॥पविनं दीति तनं घ्नादिम्यो विहितो १२७
ग्यः पुंसिस्यात्॥ ॥

नंदनः ॥ रमणः मधुसूदनः संज्ञायामिदं ॥ अ संज्ञायां तु कृतः ॥ कर्त्रर्थ संज्ञायामिति सिद्धं ॥ इमनि [illegible] सिद्ध पृथ्वादिभ्य
इमनिज्वा ॥ प्रथिमा ॥ महिमा ॥ इदं भाववाचितनमंवध्यते ॥ कमर्थिं [illegible] कर्म भाववाचं इमा ॥ मल
हतः कर्मभाववाना ॥ स्वामिमुकुटौ ॥ तु वरि ॥ मातरि ॥ मित्या घो धणादिकमनिज्वारणा म यभावइ निर्संवध तु ॥ तत्र कृ
तः कर्त्रर्थसंज्ञायामिलनेन नत्र सिद्धत्वात् ॥ आधानो रोणादिकमनिजंतः अमराढ्य ॥ सुपिस्थ इति योगविभागा
त्रावक ॥ घञर्थे कदनिच ॥ आखूत्थः घस्थः ॥ उपसर्गादन्यस्मात् सुपंतात् परोयो घुस्तस्मात् हितोयः किकर्मा
प्युः कर्त्तरिमनिज्ञावेकोद्वौ ॥ किमादितान्यतः ॥ १५ ॥ द्वंद्व स्ववडवानमसाहते ॥ कांतः सूर्ये उपपाये
: पूर्वो यः पूर्वकौ [illegible] ॥ १६ ॥ यस्तंतः पुंसि स्यात् उपसर्गयोः किकर्मण्याधिकरणे च निदिः ॥ आधिः वि
धिः ॥ अन्नग्रादितोन्यत इति [illegible] द्वौ ः कि [illegible] ॥ १७ ॥ अश्व वडवाच ॥ सर्वविद [illegible] ॥ तिप
रवल्लिंगतापवादः [illegible] ॥ ततोश्ववडवान् ॥ अ समाहृते किं ॥ अश्ववडवं ॥ वि [illegible] तिवैकवंद्वा
वं ॥ सूर्यचंद्र नाम पूर्वकः [illegible] सि ॥ सूर्यकांतः ॥ चंद्रकांतः ॥ अयस्कांतः ॥ १८ ॥ ॥

अ॰ टी॰ २२८

वटति। वटवेष्टने॥ कन्। माषपिष्टविकार॥ न्नं तुच्यते॥ तुद भाषणे॥ घञ्॥ वजीरिति कुलं कम्प जुः समुद्र जल्पतज
ज्ञः स्नायां। सं पल्लादिः रल पीरकलं पकातेन क आस्वादने। पुंसि संज्ञायामिति घः॥ रज चासौ तक श्च। पंस्तमकं वजः कुटति
कुटकौटिल्ये कि पृ। कुट स्नं गमस्पर्श मात्वविभाषेति कप्॥ कुडं गकोनाच्छादिः पिटमि तिवो पालितः॥ वृक्ष लता गणदनमिति
स्वामिकुरंगक इतिक चित्साव॥ तत्रकुटे रिगुपधेति केशकं बंध्वारित्वं बोध्यं॥ पुमां संखनति पुंसां खन्यतिवा॥ खनु अव
दारणे। न्यन्ये भ्योपी तिड़ः॥ कंद मूलं मुख्यते॥ ऊखिगतौ॥ पुंसि संज्ञायामिति घः॥ दीर्घ पाठि तु वर्णोदरादित्वात् यतक
मि त्यव धियत त्यप न्नूढा मामाश्चितिनिर्दे गढादीर्घ। मुखसम्पगमतोङ्कैच सात्रः ऽट प्रणवं ... समुक्तम्पते॥ मल्लगे नौ॥ क्ल

वटकश्चानुवाकश्चारल्लकश्चकुडंगकः॥ पुंखोन्पुंखः समुन्नश्च विटपट घटाखटः॥ १७॥

धन्ये घपीतिड॥ संपुटकः॥ वेटति॥ विटक्षाक्रोशे॥ इगुपधेतिकः॥ वि विटंके धवले॥ खल्लेमह खिकिरवर्दिर पिच पटति। पत्नते
वा। पट गतौ॥ वाकूलकाल्व दीपदपषणपाषाणवर्णरुनां च बंधने॥ चतुःपयपराजादि ग्गसतां तरपीकया॥ तत्रतेतटकल
व। वन्यतेवा धनरांक्षपुंसीतियः॥ तस्मधः तस्यटग्वा परिस्त्रायंतुलायां च घटस्त्र रितिरिष्यतइतिविश्व॥ घटंदि व्यतुलायां राम॰ २२८
स्याद् टीवीरववासम॥ खदन्त॥ खट कांक्षायां॥ पुंसीतिघः॥ खडंग्धकूपकरयोः॥ प्रकारांतरटंकयाः॥ १७॥

कुपने॥कुटच्छेदने॥ भतापतेवा॥ बाफलकात्परत॥गुरणष्ठ॥ कोदारोनागरेकपेषुक्करिण्याख्यपाठे केतिरजसः घटतेते
स्मिन्न॥घट चलने॥हलख्ये तिघञ्॥घातेटेतिप्रसिद्धः॥केचित्तुकोदक्षरदशतिछि त्वाकोटेरुगपिरं॥क्षरघदः॥कूपभेदइ
ति व्याचख्युः॥तत्रकटधातोर्घेबाफल काफुरण॥ क्षरैश्चकावयवसदसैः॥काष्टविशेषेर्घटते तर्न्मते॥क्षरघदःकूपा
द्य॥जजतिःसाररणर्थ घटी यंत्र मि त्यन्ये॥कटंतत्र॥कटदो सो॥बाफलकातटः हृदद क्षापत्नःपिंडते॥पिंड्यतेवा॥प चाघं

केदारहद हलाख्य पिंड गोड पि॰ चंडवत॥

च॥घञ्चा॥पिंडि वालेवले सांद्रि हृदागारेकदशायोः॥देदमात्रे तिवायेचणोज्जसिक्का कयोरपि॥ क्षोप्र पुष्पे चपुंसिस्या
त स्त्री वमाजीवनायसोःपिंडी तुपिंड तगरैः लाचूरवज्र ज्हरभेदयोः॥गोरंडइव॥गोंडःपामरजातौचवृद्ध नाभौचसंमतइ
तिरुद्रः॥गोड़ः गोड पामरजातौ चवृद्धना भौच नहुति॥ क्षपिचंडतेतनात्रवा॥पचंडिकापोहलख्ये तिघञ्॥वष्टिभागु
रिव्यययेरलोपः॥रास्ते पिचंडवदरप्रकोष्ठचवृहत्प्रमाणा॥ रास्ते देदे पि चंड वत्र कोदारादयय सुंसीत्यन्वयः॥

अ.त्टी. ११९

ग टति ॥ गडति ॥ गडसेचने ॥ बाहुककाडु ॥ गडुः पृष्ठगडेकुब्ज इति विश्वः ॥ क्रियते ॥ डुकृञ् ॥ अंडनक ॥ श्वभ्रतंत्र ॥ करंडोम
धुकोशासिकारंडेषु ह्लादके ॥ जगति ॥ जगसंगे ॥ बाहुल्यकाडडन् ॥ जगुडोयष्टि ॥ स्त्रीगोति व्रियतेवा ॥ वृञ्वरणे ॥ अंडपकि
ति अंडडत ॥ नरंडोप्यंतरावेदौ ममह्मुखरोगयो ॥ करोति ॥ करणमतो ॥ प्याद्य च ॥ वृणोदरादित्वादतडः ॥ किरणं मांसग्रंथिः ॥ क्रण्यजं
चिक्कं च ॥ घारणि ॥ घुरा म्लामरण ॥ इगुपधेकः ॥ घुरणः स्यात्काष्ठवेष्टक इति तरलकोशः ॥ १८ ॥ क्रियते ॥ दृढ स्यादरे किंच ॥ दृष्टि

गडुः करंडो नगुडो वरंटश्च किरणो घुरा ॥ १८ ॥ इति सीमंतरितोरोमं योऽर्थमबुद्धः ॥ ॥

ति कर्म पुटेमस्येनासी स्यात ॥ त्राकंध्वादिः केशविन्यास ॥ हरति ॥ हञ्हरणे ॥ हरतिछन्द हरणेन हस्त तद्वीतिः ॥ हरि दि
शि स्त्रियां पुंसि हयवर्णविशेषयो ॥ स्वस्त्रियास्याहु तरंगे वैरी ॥ स्यमंथूरमंथ ॥ पृषोदरादिः ॥ पष्टमांच विंतस्यक
र्णं ॥ उरूयते ॥ गौरादि ॥ गस्कादीतिषकः ॥ यत्लुन्पदः ॥ ड ॥ गाभ्यामितिस्त्वं मुकुटनीपत्यस्त्रं ॥ तऊज्वलद शस्त्र [illegible] राम
दिषत्रिकुनपद्मपामः ॥ उरूयः अगव सामवद ध्वनिरित्यस्त्रो ॥ कुहित्सव्यक्त ध्वानं कुंदतिकरे ॥ उषुं दिरति ११९
शामने ॥ मल विमदजादित्वा त्क ॥ कुंडले शय विकार ॥ ॥

कासंमस्राति ॥ मस्दस्तोदि ॥ कमरीपरण ॥ विसवारभेद ॥ स्परंबुंदाति ॥ उर्बुं दिरमस्लविमजादिक ॥ छणोदरादि ॥ अर्बुदोमांस
परुषिद्राकोदिपुनस्त्रियां ॥ स्पर्द तिरिति पक्तिलाम्ति रितिव्याख्या तमुकुट ॥ अर्दगतो ॥ अनित्र पस्कुदिस्त्राप्रव
रणे ॥ पचाद्यच ॥ हृषोदरादि ॥ कुटमाघ्येस्तीमुकुंदम्मिमितिध्यंतरफुना ॥ स्फायतेस्फायी वृद्धौ ॥ फेन नीनादितिस्ता
धुः ॥ स्त्यते ॥ छु उस्तुतो ॥ स्त्वोलघंध्येतियः ॥ स्त्रूप्यते ॥ छु पसमुद्धाये पक्त ॥ घतादिकतकृटइतिमुकुट ॥ स्फुनाति

कासमव ॥ दोर्बुद ॥ कुंट ॥ फेनस्फ्पोसमृपकौ ॥ स्त्री ॥ स्वातप ॥ त्रिपेनाभि ॥ कणप ॥ क्षुरकेदरा

फुयनेवा ॥ वाकुणकात्यक ॥ स्वामीतुपृषयशोष्टं पव ॥ तियोनिमृयंतवा मुमिश्रांमचकुमुभ्यांचेति दीर्घकीन्वास्वार्थेकत ॥ स्त्र्य
॥ स्वातपति ॥ तपसंतापे ॥ पचाद्यच ॥ कर्मपाति विवृतिवा ॥ स्वातानुपेतिकृ ॥ कृचिरतकृणीपइतिपाठः ॥ कुणय स्त्रतिगं
धोचूरावेपिच ॥ क्षुरति ॥ क्षुरविलेखने ॥ इगुपधेतिक ॥ क्षुरस्पाछेदनेद्रव्यको ॥ किला दोचगो क्षुर ॥ किदरगति ॥ दविं
दारण ॥ पचाद्यच ॥ यद्वकेदीर्यते ॥ केदारप ॥ पूरयति ॥ पृपूरण ॥ पचाद्यच ॥ ॥

अ॰ टी॰ पूरीजलप्रवाहस्याक्रगसंस्थुहिरव्याघूयो ॥ स्फुरंश्राति ॥ स्फुरस्फ प्रातिवा ॥ श्राघूर्णो ॥ स्फातोनुपेतिवास्फु श्रोतियागाविभागा
१२० रंकः ॥ स्फुकुरस्तु खुरप्रइतिकवर्ग छितोयादिपवति ॥ बाराभेव ॥ चक्रोते नेन ॥ चकत्तेसो प्रतिघातेव ॥ चक्रिंवप्या
ठ स्त्रोपच धायाइ तिरक ॥ चक्रेद्रुमास्तेवोगिवास्त्री पुंस्पस्तो ऽक्लवे तसे ॥ गुडसूते ॥ स्फुडरच्छायां ॥ घक्र ॥ रलयोरकत्वं
गा दावरि सरव्यो: कुनटी ठग्रीयो : स्त्रियां । पात्राजनेमंडनेन लिंजरेवालरवलने ॥ छयोलस्म्यापुमान् पंकेपपस्कु के

स्फरस्फुरत्वचुकास्थगोलहिंगुलस्फुऊला ॥२०॥

मि घेमूवत ॥ हिंगुलानि ॥ स्फातीनुपेतिक : हिंगुलानि ॥ स्फा तोनुपेतिक : ॥ जदंतपावेतुमितइगदि त्वातड ॥ हिंगलि
वर्णद्रव्यनाभेदवयांत हिंगुली ॥ स्फुकुटस्तु हिंगुलस्या न्तु हिंगुलमितिपवति ॥ पुदितिकुस्सायामये ॥ फुजिलनिगी राम
यते । वाग्रनिगरखे ॥ पचाद्यच् ॥ कु दूरपू ॥ अविविभोषति बालः ॥ पुनगलति वा ॥ गालअदने । श्राविबान्त्पच् ॥ पु १२०
ऊलः स्तुंदराकारेतिपुंस्यात्मदेदया ॥२०॥ ॥

वो वामु रितीम तोयस्मात् सवेव:॥ चेलमजति॥ अल्लमूषणे लै॥ कर्मण्यण्॥ यद्वा॥ विचासौ ताल श्च प्रतिपायस्य॥ मल्ला
विष्टश्च व:॥ मल्लधारणे॥ पचाद्यच्॥ यद्वा॥ मल्यते घञ्॥ मल्ल: पात्रिक पोले च मत्स्यभेदे बलीयसि॥ मल्लवे॥ मल्यतेवा॥ म
ल्ल परि भाषणे हिंसादौ नेष्ठ॥ पचाद्यच् घञ्वा॥ मल्ल: स्यात्पुंसि मल्लेश्च कि शस्त्रभेदे पुनर्द्वयो:॥ मल्लातकवां स्त्रियां मल्ला
पुर: प्रथमं दाशंसेन यदा सूदाने॥ कर्मणि घञ्॥ पृषोदरादित्वात्॥ हि श्च पुरोगुणाः॥ योऽजति तिर्दे ग्राह्यादस्मदुपपुरोगच्छ
वेगद्विर्भेदेव मस्त्वंपि षकस्पच॥ रसे सोमलता याश्च ऋ तत्रेशोभे च कीर्त्तितरति विश्व:॥ यदि स्त्री पटभेदे स्यात् लजाटे

वेतालमल्ल भल्लाश्च पुरोगाग्रेसरा पिपदि ग:॥ कुम्भाण्डो रभसश्चैक सकटाक्ष: पतङ्गक ॥२१॥

कुंभिकाद्रुमेपदि ष्यंति॥ श्रो तनु करणे॥ ल्लाता तु पतिक:॥ दंलसां लजतिमुकुट:॥ तन्त्र॥ सोल्लं तकर्मणि धातुबोधः शस्त्र
भेद: कोलनं॥ कुल संस्थाने बंधुष्टुच॥ संपदादि क्वि पू॥ कुल्लंमपति॥ म य हिंसायां॥ कर्मण्यण्॥ कुम्भाण्डो पावके श्रोतः कु
म्भाण्डं कजिके पिचे तिविश्व:॥ कुम्भाण्डं कांजिके पावके पुमान्॥ रभसं॥ रभंत वेतवा॥ रभरा भस्येन्भ्रात्य विचमीतमोत्प
सच्॥ रभसो वेगहर्षयोरिति विश्व:॥ ॥

अ०टी० कैटेनातिशयेनाटते ॥ गम्यतेऽनेन ॥ वनतिहिंसागत्योः ॥ अन्येभ्योपीति ड ॥ कटति घृततैलादि पाकमिति कर्परं ॥ कटाहः कर्प

१२१ रः पि वस्तु परमदृष्टेविति विग्रह ॥ कटाहः कर्मकर्परं ॥ द्विजकस्य चक्षुर्भेदे चतमास्यान्मोडि मीनाचिर्गे ॥ तैलादि पाकपात्रं

ट ऋाति गच्छत्पादाने ॥ पचाद्यच् ॥ पततस्नां कुलादि पदः ॥ पीकरुनदन्तेरतिख्यातः ॥ २१ ॥ ॥ इति पुंलिंगसंग्रहः ॥ ॥

ॐ धाम्यांशीनेक्लीवे ॥ अधिकारोयं अन्यत्स्वविशिष्टं ॥ उक्तासंग्रहलोपः ॥ क्लीबस्यात ॥ बाधकविषयादन्यः ॥ तत्र कापि

कुल्माषी रमसद्धे कसकटाहश्पतद्ग्रहः ॥ २१ ॥ ॥ इति पुंल्लिंगसंग्रहः

॥ ॥ द्विठीनेत्यथस्वरवाररायपर्णश्चनेद्विमोदकं ॥ छ ॥ ॥

दर्शयति ॥ स्व मिति ॥ स्वन्यतेवा ॥ स्वनुअवदारणे ॥ अन्येभ्योपीति ड ॥ स्वमिंद्रियपर्युक्ते त्रैष्टन्यनिंदा विद्मयसि ॥ सं २

वेदनेदेवलोकेत्रामरपपितपुंसकं ॥ अयते ॥ जगतो ॥ अर्ते निवस ॥ पर्णयति ॥ पर्णहरितभावे ॥ ॐ पचाद्यच् ॥ पर्णं १२१

पत्रे पलाशेवा ॥ श्वभ्रयति ॥ निपणतीतुकं ॥ पचाद्यच् ॥ इंते हिं तेमनं द्विमंतु पारमल्लयोन्न वर्षाः स्यान्नपुंसकं ॥ श्री

तल्पेवाक्यलिंगः ॥ छन्दति ॥ उन्दी क्लेदने ॥ छन्न ॥ नलोपः ॥ ॥

त्वचा कृतिस्म॥ त्वपेदंगतौ॥गत्यर्थे तिक्तः॥ज्वमृक्तिस्य त्वयो॥नुपद्यतिसंप्रसारणं॥ स्त्री तं डिमगुणक्लीबं स्त्री तलाजसयो॥ स्त्रेच्छ
वानीरवकुवरिना॥ श्रोषति॥ उपवादादे॥ इरगासि त्त्रादि जद्रोडु ःस्वविभ्यो नकृउ श्लागतौ पिशुनाद दत्तोऽसौ ज्वयोरभ्यूलिं
गकः॥ मन्यते॥ मनेर्दीर्घश्चेतिसः॥ मांसंस्पालामिषं क्लीबं कंकाली जंटयोस्त्रियां॥ रुणद्धि॥ रुध्यतेवा॥ रुधिर आवरणे
इषिमदिमुदः॥तिकिरन॥ रुधिरोगाः रक्ते पुंसिक्लीबं तुकुंकुमास्त्रजोः॥ खन्यते॥ खनतिवा॥ डिन्नवनेर्मुदः॥ बाटान्तरे
त्वजनो॥ मुखं निःसरणे वक्त्रे इारंभोपामयोरपिसंध्यंतरेनाटकादेः शाद्दे पिधनपुंसकं॥ स्त्र च्छुते॥ अस्तुदः व्यासोसं
स्त्री तोत्वंमांसरुधिरंमुखवात्तिद्र विरागंबलं॥२२॥ फलं दे मस्तुच्चलोल सुखदुःखस्तुनास्तुभं॥
घाते चस्त्र स्त्रीणि द्विति स्तिः॥ रुदासि न्यामिनत्॥ द्रविणं न ह्यार्तत्रे कांचने चपराकृष्टे॥ वलने॥ वल संवरणे॥ पचा
द्यच्॥ वलं गंधरसे रूपे स्थामृति स्त्रोऽल्पसैन्यवो॥ फु मानूह लामु धर्दे त्रैप्र भेदे वायु से पि च॥ वलयु क्तेऽन्नुस्यादघ
लके तु योषितिफलनिष्पत्तौ॥ पचाद्यच्॥ फलं दे तु व्रतेजाती फलेफलकुमस्ययात्रिफली यां चकक्कोलेशस्त्राग्र
स्तुष्टौला भयो॥ कश्चिद्दल मितिवाद॥ दलति॥ दृ॥ नवि लेरवनु॥ पचाद्यच्॥ द्विनाति द्विगतेसर्वधातुभ्यो मनिच्॥ शलति
३ खल्पतेवा॥ शलगतौ॥ तल्वार स्य श्चेतिसाधुः॥ शृव्वंताम्नयन्क मरिक्षा चवि जन्मन लिखितं॥ ॥ ॥

अ.टी. लोढयति ॥ लुठ्यते । वालुठ गा धृषे ॥ पचाद्यच् ॥ घृष्वा । लोहितकीर्णस्फ कलहदेलांग त्रैले सर्वतिजसि ॥ सुखयतिऽःखं
१२२ च तक्रिमा मां ॥ पंचाद्यच् ॥ शिभते ॥ सुभद्रोसो ॥ उमुपधैतिक ॥ नस्तु मांजले भवान्तिपुष्पाणि ॥ कुमुदक मलकाक्ष
रोत्पलादीनि । लुनाति लुञ्च छेदने ॥ नंद्यादिलुः लवणाद्धुगिति निर्दिश्याध्छ लं ॥ लवणं सैंधवादौ ना ॥ सिंधुरसो
मि ढिरसे ॥ तपुछ केवाच्य लिंग ॥ स्यान्नदी भेदहिषोक्लिया ॥ व्यज्यतेऽनेन ॥ अंजू व्यक्तादौ करणाधी तिल्य
ट ॥ ढः खादिसप र्यासकिरो पंचक्लीबे भवति इतिमुकुट ॥ २३ ॥ कोटिर्भिन्नाशताधिकासंख्या क्लीबेशतं सहस्रम

जलपुष्पाणि लवण व्यंजनान्यलुपलेपनं ॥ २३ ॥ कोट्याः शतादिसंख्यान्याल शावान युतं चतत्त ॥ व्यक्कमसि
सुन्ततंसरतं तमकर्त्रि ॥ २४ ॥

कृतं अर्बुदं व्यंजनं तमनेश्चिकि मस्कृत पवयवे ह निल्पनुलिप्यतेने नवा ॥ लिपूतपदेहि
कर्मणि करणे वाल्युट ॥ । लस्यते । लस्तदर्निपुरीश्च्युत्यः ॥ लत्तामपुंसि संख्यायां क्लीबे व्याजश्चर्मसो ॥ तिपूयते स्मकृः शतेसह राम
स्त्रं अयुतं नियुतं प्रयुतं ममतं ॥ क्ली कोटिर्बुदमितिक्रमाद्दशगुणोत्तरमितिरत्नकोशः ॥ लक्षसंतमसंतमुसंतमन्नंततयत ॥ छंके १२२
तत । क्लीबे यत्राः यमः तेज । सर्पिः ॥ हविः शोर्चिः वक्षः यजुः धनु ॥ गमनं रमणं दानं तं तमोध्वां ते गुणेक्लीके क्लीबं वानावि छंनुंद
॥ चर्मवर्म कर्मीकर्त्वजितं थंपदनां तंताममतक्लीबे स्यात ॥ गमनं । रमणं ॥ दानं ल्युट कर्तरीति किं । नंदनः ॥ रमणः ॥ २५ ॥

तत्र शद्बांसमकारलकारीपर्यं च क्लीवेस्यात् ॥ दात्रं पात्रं वस्त्रं विसं बिसं कुसुमं तामसं मं... छत्रं मूलं शूलं तूलं शिष्टमवशिष्टं अवाधितेपि यावत् ॥ शिष्टकी ॥ फलः पत्रः मंत्रः ॥ हंसः कंसः शालः कालः संख्यापूर्व पदं ॥ एवं क्लीवे त्रिरात्रं पंचरात्रं ॥ संख्याये ति किं ॥ अर्धरात्रः ॥ पूर्वरात्रः ॥ पात्रादिभिरदंतैरेकार्थो द्विगुः क्लीवे स्यात् त्रिशब्दयोगात् ॥ पंचपात्रं त्रिभुवनं ॥ एकार्थः किं पंचकपालः ॥ पुरोडाशः ॥ न हि तार्थी द्विगुरस्ति तत्र त्वानुसारत इति किं ॥२५॥ एकत्वे द्वंद्वे ॥ द्वंद्वैकत्वं ॥ राजा दंतादिषष्ठी तत्पुरुषे तुल्यकत्वं ॥ अस्य च धान्यात् तस्यैव लिंगान्वयः ॥ स्यात्तु द्वंद्वस्य ॥ एकार्थे कोहं द्वंद्वसमाहार द्वंद्वः

त्रां तं सनीषर्धं शिष्टं रात्रं प्राक्संख्यमान्वितं ॥ पात्राद्यदंतैरेकार्थो द्विगुर्लक्ष्यानुसारतः ॥२५॥ द्वंद्वै
कत्वाव्ययीभावौ पथः संख्याव्ययात्परः ॥ षष्ठ्याश्छाया बहूनां चेद्विच्छायं संहतौ सभा ॥२६॥

अव्ययीभावश्च क्लीवे स्यात् ॥ पारेपारं अधिहरि कृतसमासांतः पथि तत्पुरुषः क्लीवे ॥ द्विपथं त्रिपथं विपथं कापथं ॥ सं ख्याव्ययात्परः किं ॥ धर्मपथः कृतसमासांतः किं ॥ अतिपंथाः सुपंथाः षष्ठ्यंतात् परा तत्पुरुषे छाया क्लीवे साचेद् ब हूनां संबंधिनी चेत् ॥ विभाषा छाया ॥ छाया बाहुल्ये इति क्लीवत्वं ॥ बहूनां किं ॥ कुड्यछाया ॥ कुड्यच्छायं विभा षा सेनेति ॥ वा क्लीवत्वं समूहे वर्तमानो यः सभाशब्दस्तदंतस्तत्पुरुषः क्लीवे ॥ षष्ठ्यंतात् परा चेत् ॥ स्त्रीसभं स्त्रीसं घात ॥ अशाला चेति क्लीवत्वे सं इति किं ॥ धर्मसभा ॥ धर्मशाला ॥२६॥

अ.त.टी. १२३ शालाथेदमर्थे यस्याः सा सभा राजशब्दवर्जितराजपर्यायात् ॥ अमनुष्यात् रक्षःपिशाचादिवाचोकाद्वा षष्ठ्यंतात् परा तत्पुरुष
स्यात ॥ क्लीबिनासंदत्यूर्थसमास्त्यंते ॥ इनसभं अमनुसभं पिशाचसभं मिनादि शब्दादर्शनात् ॥ [illegible] स
भाराजपर्यायस्य ग्रहणं नेदं इत्युत सभाराजविशेषणीयं ॥ षष्ठ्यंतात् किं ॥ ईश्वरस्सभा ईश्वरसभा ॥ नसभा असभा ॥ तत्पुरु
षे किं । ईश्वरस्य सभे यस्य स ईश्वरसभः ॥ समस्तु पमान पूर्वस्योत्तरपदलोपश्चेति बहुव्रीहि ॥२७॥ उपज्ञोपक्रम
श्चांते यस्य स तत्पुरुषः क्लीबे स्यात् उपज्ञोपक्रमयोः ॥ आद्यमेवद्योत्यते ॥ उपज्ञायते ॥ ज्ञातश्चोपसर्गे इतिकर्मण्य

शालायामपि राजामनुष्याद्यथा दिशान्तकात् ॥ दशसीसभं तत्पसभं रक्षःसमभिमादिशा ॥२७॥
उपज्ञोपक्रमांतश्च तदादित्व प्रकाशने ॥ कोपज्ञ कोपक्रमादि कंथोशीनरनामसु ॥२८॥

इः । उपक्रम्यते ॥ इतिकर्मणि घञ् ॥ क [illegible] ॥ तेनादौ ज्ञाता प्रक्रांता च ॥ षष्ठ्यंता राम
त्परः शाकं घाथाने दंतं तत्पुरुषः ॥ क्लीबस्यात् ॥ उशीनरदेशस्य संज्ञासु चेद्वर्तते ॥ सौशमीनां कंथा सौशमिकं १२३
थं ॥ आह्विकंथा उशीनरेति किं ॥ दाक्षिकंथा वाल्हीके । घियं संज्ञा ता मनुकिं ॥ वीरणां कथा कुतपितं संज्ञा ॥२८

नश्वराश्चकश्वचितश्चचन्नन्नूयेषगंणस्योत्पेदंतप्रत्यया:कृतं॥ये भावेविहिता:॥तथासमूहेर्थे सौवकर्मणि विरिति

रौ...रं॥तप्रत्ययास्तद्धितास्तदंतनामर्क्कीबिस्यात्॥ भवितव्यं भवनीयं भव्यं भूतं तत्कुस्के भावे क्त:॥तयोरवक्त

त्ये स्यातिभावे नवाद येकेोय:॥ कृवानविकल्प॥ अस्नमूर्येऽभिविधौ भावइनुण॥ आणिकुण॥ आणिसातत्विर्ण

॥सांकूटिनं वर्न्नंति॥नराकेतिकिं॥यैजयाचितिनङ्॥यजः॥यत्नः॥स्वप्नोनन्॥स्वप्न॥नीराच्चत्पाद॥स्तुपीतिघक्र

ये...क:॥ ...स्कृस्कः॥विघ्नः॥चितरारच्छ॥चय:॥जप:॥रापासंश्यपी कुच॥कारण॥जकद्धितोकुचु॥ध्ययपुरि

भावेनराः चित्यिर्मोसमूहे भावकर्मणो:॥तदंतप्रत्ययाः पुराणस्कृता स्योमन्नद:॥ पर॥ २१५॥ ॥

तिमुकुटन्दारतू॥तन्ना॥ अदंतत्वाभावात्॥समूदंतद्धितेः॥निन्नादिस्योण भेदंगात्रो ह्रो:द्वैतिंकुत्रा औ

पा॥वातस्यसमूह:काकं॥कदाराश्वघटच॥कौदार्यो॥कौदारकं॥मावेणोरात्वंइगंताच्च॥ ...नर्द

॥मनोतादिवुञ॥म...रकं॥स्तिनाघ्नतलोपस्वाछोयं॥पुराणवचनेतिष्यन्॥त्री...मासंतोदरा

द्दं:कौमेस्यात्॥पुराणस्यान्यदद्धरा जाद:सखिन्यवच॥स्कंदितमाह॥प्रज्ञाज्ञवाचिस्फुर्दनंच॥तद

...कं...नाढ॥कृतसमासात्इतिकिं॥पुरापानिञ्जडा तियस्येकपुराणा लासास:॥ २१६॥:॥

अमर टी स्त्र पिशङ्गं तु क्लीवे ॥ रुपचति ॥ मातकमनीयं ॥ उच्यते ॥ वच भाषणे ॥ पत तु दितिष्यक ॥ वसिकान्गीत्यादिना प्यक मुकुलस्ति

१२४ चं लप ॥ तादृश म्हत्वाभावात ॥ उकथंसामविशेष ॥ तुटति ॥ तुटकलदकमर्णि ॥ एकुन्नू ॥ यन्नु कृत्यादिभ्योप्यन्ति मुकुटेनोक्तं

तन्न ॥ तुट ॥ कुयदि त्यनग ॥ दृ कुलीरादिभ्य इतिडि स्वाकुण ॥ भाव प्रसंगात ॥ चोप्यते च्युप मंदायां गतौ ॥ रपंत ॥ घञ ॥

यहू वंचति ॥ वं च्यते ॥ वंचुगतौ ॥ पचाद्यच् ॥ घञ्चा ॥ पृषोदरादिः कत्वावशिष्टं ताजफलं च चोर्न्चं कदल्याः फलं भवेदितिना

॥ क्रियावन्मात्रां भेदकान्येक वत्वे स्युरुक्षतीटकं ॥
चोचमुकं गन्धस्वरूपंतिरीटं मन्दीयोजने ॥ ३० ॥

म कीरा ॥ पिच्छ्यते ॥ पिच्छ रवं ॥ डनो घञ ॥ मुक्तमितिपाठे मुच मुच्यमीक्षणे ॥ मुच्यते प्यक ॥ पिच्छापूगन्धलगकोषमोचाशाल्म राम

लिवेष्टके ॥ भक्तसंभृतमंडे च पंक्ताच अपरस्मये स्त्रियांपुंसि तुलांगूलेनह्यो वर्द्धिचडयो ॥ गन्धस्यस्वरूपान्तरतिती १२४

यतिवा ॥ स्वनतरगयो ॥ स्तुकाभिभ्यः कीटन् ॥ क्रियतेनेन ॥ रुड् भारणत्योः ॥ सर्वधातुभ्यामनिन् ॥ मुज्यते ॥ सुजी

रयोगे ॥ कृत्पटइतिकर्मणि ल्युट् ॥ भोजनं परमात्मनि ॥ चतु श्रोत्रपांचयोगे ॥ ३० ॥ ॥

राज्ञां सोतव्यो। येषेकचरा। निष्पादयितव्यः॥ यद्वा राजा जातात्मकः सोमः सूयते॥ षु अभिषवे॥ राजसूयेति सा
धु। वाजपेयमन्त्ररात्रावर्चादौ॥ यष्टते॥ यदेव कार्यावृत्ति॥ मदमदे तिसाधु॥ पादः संतप स्व॥ क्रा मे मे पि च्च व
दन्नदतियत॥ पदः संतप्स्पेतिवा पयो॥ क्रोके पुमान् देश्रपद्यावर्ता नि ... निता॥ कवे कृते॥ कोग घ्नाना न्ते ... घट
पंक॥ पद्यं रजः॥ मरिग्राज्यादिनका यतिजनोयं॥ केत्राहि॥ अन्ये स्योपीति ऽ॥ मृजवि मृजे ति कोवा॥ मणिके मणि
पूरा रब्बे नगरे जने॥ ग्रांडि कादिस्यो स्पः॥ चतुर्वर्गादिभ्योष्यते॥ सूत्रार्योये न॥ ... पव कार्यां वा चि॥ कृत्यल्युटू इ

राकु वाजपेयंगय पघे कृतोकवेः॥ मणिके नाप्पसिं दूरेचार स्त्री च रपंजरं॥ ३१॥ स्त्री॥

तिकस्योरापरा॥ सूत्रार्यो वा यते येत्र वा के यो सत्रात्तु कारिणि॥ स्वपदा निच्चवरायते नाप्ये नाप्या विदारि कु
॥ संपदते॥ संपद्मस्त्रवरा॥ स्पंदे संप्रसारणं चेति॥ कुरन्॥ सिंदूर स्त्रक मेदे स्यात॥ सिंदूरं रक्तचर्णा के सि
पूरा राच्च ता रक्त॥ वेल्लि का ... पुच॥ चीयते पूचि सी मी तां दार्के श्वेति रक्त॥ चीरी दिल्पां नपुंसकं
॥ गोस्तने वस्त्र मे देचारे रवा ... दे ...॥ चीयते छिन्वे रप्रे तिसाधु॥ पिंजासंपके॥ वाकुलकादरा॥ वृषो
दरादि कचिकु पिंजरमितिपाठः॥ पिंजरो श्वेतरेपाते कीबं स्वर्णो च पीत कं॥ ३१॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अ॰ त्र॰ टी॰ १२५ लोके आयतंते ॥ यतिप्रयत्ने ॥ पचाद्यच् ॥ वा वकि ॥ तेषामिदं रा॰ ल्म स्त्रीं तस्येदमित्यण् ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ ह
रितेनालते ॥ अलभूषणादौ ॥ पचाद्यच् ॥ हरितालं तु भवेत्स्त्री द्रु वकिारारे खयोः ॥ विदलति ॥ दल विदारणे ॥ पचाद्यच्
॥ स्थलंत्यत्र थलत्यत्र ॥ थल स्थितौ ॥ हलश्चेति घञ् ॥ णिजंतादच् ॥ स्थालं भाजन दर्भे पिस्थालिस्या त्पाल्लेख
यो ॥ बफ क्रुदेरीभवं तत्त्वभवइत्यण् ॥ ॥ इति नपुंसकलिंगसंग्रहः ॥ ॥ नपुंसकयोः स्त्रियौ लिक ॥ री

लोकोर्थं तं हरितालं विदलं स्थालं वा क्लवं ॥ ॥ इति नपुंसकलिंगसंग्रहः ॥ पुंल्लपुंसकयोः शे
षोर्द्धं चं पिएणाककंटका ॥ ३२ ॥ ॥

पत्तलाद त्पत ॥ क्रचोर्द्ध ॥ ल्मर्द्धं नपुंसकमिति समासश्च ॥ क्ल
कपू रित्पः ॥ समासात ॥ परएपते ॥ परणम्बवल्गरि पिनाकादयश्चेति साधु ॥ पिन्याको स्त्री तिलकः ल्के हिंगुवाल्हि
कि ॥ कंटति ॥ क विगतौ ॥ रावल ॥ कंटकः स्त्रुद्रशत्रौ च कर्मस्थान कदोषयोः ॥ रोमांचे चक्रुपांणेच कंटकोमर राम
कपिचेति विश्व ॥ कंटको नास्ति पातुल्क्र रा नोम स्यादि कीकसे नेपाणिकादिदोषाको स्या छोमान्च क्रुमांणयोः ॥ १२५

मोदते ॥ मुद हर्षे ॥ राबुल् ॥ मोदकः खाद्यभेदे स्त्री ॥ उर्ध्वे किं पुनरन्यवत ॥ तंदते ॥ तडि आघाते ॥ राबुल् ॥ तंडकः खंज
नेपके ने समास प्रायवा विच ॥ गृहदारु तरुस्कंधमायाबकूलके चपि । दंडकश्च पि । दंडएव । स्वार्थे कन् । टंकमिति ॥
टंकि चेधे चुरादि । अच् । टंको तिलकपिष्ठे चरवनित्रियां जघांसयो ॥ जंघघायां स्त्री पुमान् कोपेकोपास्मिन्नावल्गरोपत्र
टति । शार टगतौ राबुल् ॥ खर्व दर्पे । शाक टादि भ्योटन् ॥ पत्रेक ते भवे क्रामो नगरं चैकतस्कं तेंमिअतुरखर्वटं तास्मन्नदी
गिरिसमाश्रयं ॥ अर्वति । अर्व हिंसायां ॥ बाकूलकाउलच् ॥ अर्बुदरोगे मांसपरुषीदस्त्री कोटि पुनस्त्रियां मद् ॥ ध

मोदकस्तंडकष्टंकः शाटकः खर्वतोर्बुदः ॥ पातको द्रोणकश्चर्मकतमालामलकातट ॥ ३३ ॥

रं विशेषेना पातयति । पत्लृ गतौ । णिजंतः । राबुल् ॥ नुगो जन ॥ द्रुजिरयोगघञ् ॥ चरति । चर गतौ ॥ कनु ॥ ताम्य
ति ॥ तमु ग्लानौ ॥ तमि निशीतिकालन् ॥ तमालस्तिलके खड्गे तापिच्छे वरुणद्रुमे ॥ आमलकमा फलं नित्यं वृद्धि
विसयट । तस्य फ लेलुक ॥ तडति ॥ तड आंघे । चुरादिनां वा णिजिति पक्षाश्रयेपचाद्यच् ॥ ३३ ॥ ॥

अ॰टी॰ कुष्णामि। कुषनिष्कर्षे ॥ इति कुषातिक्तन्। कुष्ठरोगे पुष्करे स्त्री ॥ मुंडयति ॥ मुडि खंडने। घञ् ॥ मोतेनेन सा उसेधकुक्॥
१२६ कुसउत्सर्गे। कुस्मेवाक्कः [illegible] इति पाठ ॥ क्वचित्स्तं क्ष्वेडनं ॥ क्ष्वेड्यते वा ॥ त्रिक्ष्विडस्ते नमोक्षरणयो ॥
त्रीतऽक्त ॥ क्षियति क्षिमति ॥ क्षितिवा ॥ क्षितिवा ॥ क्षितिवा स्यग त्योः ॥ क्षि सुपवा ॥ स्मार्ति स्नु चेतिमन् ॥ ज्याती यात्मंगलं
हेमित्वेमंलक्षार्थरक्षणं ॥ कंदनं ॥ कुट छेदने ॥ घञ् ॥ कुटेतनिर्दृ हं ॥ भावप्र[illegible]ताद्मिनयू ॥ निर्दृ मे ॥ संगमनं

कुष्ठं मुंडं सीधुवुकुसं क्ष्वेडितं क्ष्वेमकुदिमं ॥ सं-गमं शतमानामशींबभाव्ययतांडवं ॥ ३४ ॥

-गमलगतो ॥ ग॰ ऽद दृष्टित्वषु ॥ शतं मानमस्य ॥ रूप्यपलं कष्ठति क्षगतो ॥ अतिस्त्वि तिमन् ॥ अमर्मिन्तिरोग ॥ राम
राव्यतेतनेन ॥ शिंबगतो ॥ बाकूनकादलन्चु ॥ इंत्यादिलपाठे ॥ शंबसर्पणेइतिबोध्यः नव्येति ॥ ईरणगतो ॥ रा १२६
स्त्व ॥ स्व व्यमास्त्री रात्रिभेदनाविसोनिर्वयंत्रिष ॥ तंडुनागाकं ॥ तेन प्रोक्तमित्यण ॥ ३४ ॥ ॥

कवते॥कुड॒ःशष्टे॥बाकुलकादियः॥नाप्राकिशिरवलीनंक विपंचानातुरंगमस्तुखभांडमितिवोपालित॥कंदतिकदिआ
ह्वादने॥पचाद्यच्॥स्त्रौसूरंगोसस्यमूलेजलधरेपुमान्॥कचि ल्कर्मेतिपावःकरोति क्रिमतेवा॥क मःपास॰पारयतिपा
रकमसमासौ॥पचाद्यच्यमड॥पार्यतेसमाप्यतेकर्मानेनपुंसीतिमः॥नवारयति॥वृञ्वरणे॥पचाद्यच्॥युगंधारयति
॥धञ्धारणे॥चुरादिः॥संज्ञायांभृञ्जितिरवच॥स्वचिद्रूस्व॥ञरुर्हिषेतियुञ्॥कुवरःप्रुवंत्पस्मिन्॥कु मिश्रणे॥कुम्
भ्यांचे तिदीर्घश्च॥आगताग्नीवायस्मिन्॥वातापयनीमुखव्रालावा॥कुमरोर्षेवा॥पात्रीगविकल्पयज्ञोपकरणपात्रेभ

कवियंकंदकर्पासंपारावारंपुगंधरं॥सूर्यंकृत्तीवपात्रीवेयूषंचमसचिक्कसौ॥३५॥अर्द्धर्चादौदृतादीनांपुं
स्त्वाद्यं वेदि कंधकवं॥तत्लोकमिहलोकेपितद्वेदस्यपस्तुशेषंवत॥३६॥ ॥इतिपुन्नपुंसकं॥ दः॥यूषतिय्
खबंधी॥दृसुपधेतिकः॥मडामलकयूषस्तुश्नावीपिलंकमेहित॥चर्मत्पनेन॥चसुंअदने॥अत्पविचसोपेसच॥यस्तु
॥अतिचपिरभिसुप्योसइतिपागेमुकुटेपनपस्त॥ठज्वरदत्तादिदत्तिपुनास्ति॥चेतत्पनेन॥चितीसंज्ञाने॥चिचेति॥कवे
रवाकुलकात्कप्रत्यया चिक्कयतिवा॥चिक्कणते॥लच॥चिकस्पति॥षोअंतकर्मणि॥आतोनुपेतिकः॥३५॥अर्द्धर्चा
वितिसुगमः॥३६॥ ॥इतिपुंनपुंसकलिंगसंग्रहः॥ ॥

स्त्रीपुंसयोरित्यधिकारः॥ अपत्यार्थे विहितायेऽपरादयस्तदंताः सर्वे स्त्रीपुंसयोः स्युः॥ औपगव॥ औपगवी गार्ग्यः गार्गी
द्विपदचतुष्पदषट्पदवाचिनः॥ उरगवाचिनश्च जातिविशेषाः॥ स्त्रीपुंसयोः मानुषः॥ मानुषी॥ विप्रः विप्रा॥ शूद्रः शूद्रा॥
अजादिनाटाप्॥ चकः चकी॥ हंसी॥ भ्रमरी॥ उरगः उरगी॥ जातेरस्त्रीविषयादितिङीप्॥ अबाधिताऽस्येव॥ मक्षि
काशिवा ल्लूना॥ जातिविशेषवाचिनः॥ स्त्रीपुंसयोः॥ स्युः॥ कुरगः मत्स्यः॥ मत्सी॥ केचित्तुघटपटादिभिरस्यैकवाक्यतां
वदंति॥ पुरुषा ―― व्याः स्त्रीयोगैः सहवर्त्तमानाः स्त्रीपुंसयोः स्युः॥ ब्राह्मणः शूद्रः॥ मल्लते॥ मलधारणे॥ राकुल्लू॥ मल्लि

स्त्रीपुंसयोरपत्यांताद्विचतुःषट्पदोरगाः॥ जातिभेदाः पुमाख्याश्च स्त्रीयोगैः सहमल्लकः॥ ३१॥ मनुर्व
राटकः स्यात्तिवर्णाकीपाटलिर्मतुः॥

कातरः स्त्र्येपिमीनमत्यान्नभेदयोः॥ ३२॥ मन्यते मनज्ञाने॥ मनेरुच्चेतिनः॥
मुनिः पुंसिवसिष्ठः दावंगसेनतरौजिने॥ परमर्षौ॥ अटगतौ॥ क्वुन्॥ शीनमम तितिः॥ अंतसा तत्यगमने॥ अस्पतिभ्यांचे
तीरन्॥ नक्षत्रभेदः वर्णयति॥ वर्णविर्णक्रियादौ एवुल्॥ विलेपने चंदनेच विलेपने॥ उयोनीत्यादिषु स्त्री स्पाउत्कर्षे
कांचनस्यवा॥ रुद्रटनं॥ भटसंघाते॥ घञ्॥ आटंलाति॥ लादाने॥ बाकुलकादिः॥ वृक्षभेदः॥ मन्यते मनज्ञाने॥ स्पध
स्तुहीत्तुः॥ ॥

स्रषति॥स्रुम लुंठने॥पचाद्यच॥स्वर्गादिविलयनभांडां॥सर्पति॥स्रुह्र गतौ॥बाकुलकात कालः॥ परिपारा॥भेद॥
ज्ञाति त्वाऊरादि त्वाङीप्॥क कंदधाति॥अंहू द्त्॥नृइतिसाधुः॥यच्छति॥यच्छजायां॥क्तिनस्फोः संयोगादे रिकलो
प॥स्कुत्वं॥यत्॥पतते बाकुलकात्ति॥प्रस्थलस्रुजेहे तिष॥त्रा ट्रति॥त्राट घायां॥क्तराद्दिः॥घञ् कटति॥करेवर्णा
दे पचाद्यच्॥जातिलक्षणेङीप्॥ षत्॥इगुपधेति कः॥जातौ रितिवा॥गौरादित्वात् ङीष॥सर्वधातुभ्य इतिच॥
ऋदिकारादि तिङीष्॥ कुटकौ। टल्पे इन्॥ककारादितिङीप॥यत्॥३८॥ ॥इति पुंस्त्री लिंगसंग्रहः॥ ॥

स्त्र्यास्त पावीक कें धयष्टिः स्रातौ कूटीकुटि॥३८॥ ॥इति पुंस्त्री लिंगसंग्रहः॥ ॥स्त्री नपुंसकयोर्भविकि
म यीष्यज्जकचित्रच क कुञ्ज॥क्लौचिल्पमोचितीमे त्रीमे वंकुञ्ज पाणुदाकृन॥२९॥

स्त्री नपुंसकयोरित्याधिकार

ः गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि चेति चकारात्‌ष्यञ्‌ विचावि हितः॥ष्यञ् स्त्री नपुंसकयोः स्यादुञ्‌ चावि दितिष्यञ् वुञ् भं
सः ध्यते॥न चितस्य कर्मभावो वा॥षिद्गौरादि तिङीष॥कजस्तद्धितस्येति यलोपः॥एवं समग्स्य सामग्री स्त्रादिति स्तद्वं तोतु चैतित्
म॥प्राग्रदि तीय कांडे चोरिका॥आर्दोपुरु षिका॥रौष्योपाध्यायिका॥गार्मिकाः कश्चिल्लमानोज्ञकं रामणीयकं॥भावेति किं

वा तु वर्णायं स्याथैचिज्ञ नस्त्री॥३४॥

षष्ठ्यंतांतपरः॥ सेनाद्यंतास्तुरुपेस्त्री नपुंसकयोःस्युः॥ नृसेना॥ सुमोनिशानिशं॥ गवाशाला॥ गोशालं॥ छाया॥ भवानांसुराय वसुरा॥ पद्मेपिभावा सेनासुराछाया॥ शालानिशानामपि॥ ... ॥ वमितरेपिबोध्याः॥ दिक्कृत्तरणमिदं॥४०॥ आबंतोत्तरपदेऽ॥ त्वांतोत्तरपदश्चाद्विगुरपुंसिस्त्रीनपुंसकयोःस्यात्॥ अन्तोनकारस्यचलुप्॥ लुपेसंपदः॥ दिवाञ्जावेक्विप॥ यन्नुमुकुटः॥ लुकितिछंदसैवनुरोधात्लोपस्यार्थे॥ टनेवर्ततेइत्याह॥ ...

षष्ठ्यंतआकमदासेनाछायाशालासुरानिशा॥ स्यान्नसेनसेनंश्वानिशंगोशालमितरेन्चदिक॥४०॥ आबंतंतोत्तरपदोद्विगुश्चापुंसिनश्चलुक॥ त्रिपदं चत्रिपदी चत्रितदं चत्रितक्षपि॥४१॥ ॥इतिस्त्रीनपुंसकलिंगसंग्रहः॥

लुबितिपाठः॥ यदपिप्रत्ययादर्शनस्यैवलुकसंज्ञाविधानादिदंतिनदपिन॥ अव्ययोगिकस्यप्रयोगात्संज्ञायाग्रहणेप्रमाणाभावात्॥ लुगितिपाठेपिनात्रसंज्ञाग्रहणं॥ लुवेत्रअपनयतेइत्यसंपादितं॥ किंबतस्यग्रहणात्॥ तिसृणां॥ खड्गानांसाहारः॥ त्रयाणांसमाहारः॥ गोस्त्रियोरितिह्रस्वेकृतेद्विगोरितिङीप॥ ॥४१॥ ॥

॥ ॥इतिस्त्रीनपुंसकसंग्रहविवरणं॥ ॥

त्रिषु इत्यधिकारः ॥ पाति पारक्षणे । ष्ट्रन् ॥ पात्रमपत्रेति त्रिषु क्लीबस्तु वाच्यो राजमंत्रिणि ॥ तीरद्वयांतरे योग्ये ॥ पुरति अग्रसरसं
शेषणे ॥ इगुपधेति कः ॥ गौरादि । वाघते ॥ वटवेष्टने ॥ एयं तत् ॥ कर्मणि घञ् ॥ वाटः पथिवृत्तौ ॥ वाटं वरंडेनुरान्नभेदयोः ॥ वा
टी वस्तौ ॥ [illegible] कः ॥ रेतिदेमः ॥ वायेमार्गवृत्तिस्थाने — ॥ कटी वास्तुनोः स्त्रियां ॥ पिटति ॥ पिट शब्दसंघातयोः ॥ घञ् ॥
जाति त्वात्गौरादित्वाद्वा ङीष् ॥ स्त्रीलिंगप्रदर्शनं तु डंतनास्त्यनार्थको चलति ॥ बल विस्तृतौ ॥ पचाद्यच् ॥ कुवलं चेो

त्रिषु पात्री पुटी वाटी पेटी कुवलदाडिमौ ॥ परं लिंगं स्वप्रधाने द्वंद्वे तत्पुरुषेऽपि तत् ॥ ९२ ॥

त्स्वे मुक्ताफले पि बदरीफले ॥ कुं कुलेमुकुरे पुंसि नद्योर्नरकांतरे ॥ दलनं दाल्यः ॥ दल विदारणे घञ् ॥ दालितेनति
दृशि ॥ भाव अत्यर्थं तादिमप्र ॥ ड लयोरेकत्वं ॥ स्विसमस्यमानाः पदार्थाः प्रधानं यत्र तस्मिन् ॥ इतरेतरयोग द्वंद्वे ॥ प
र पदस्य लिंगं कुक्कुटौ ॥ कुलब्राह्मण ॥ ब्राह्मण कुलं ॥ अर्धपिप्पली ॥ परवल्लिंगं द्वंद्वतत्पुरुषयोः ॥ ९२ ॥ : ॥

अ.न.ग्री. ३ अस्यापवादमाह ॥ अर्थे तिप्रणां ते ॥ ग्रामादिपूर्वं येषां ते ॥ परं विशेषमुपाद्धंति विशेष्यलिंगाः ॥ द्विजायमित्या
१२९ द्विजार्थः सूपः ॥ द्विजार्थं पयः ॥ अर्थेनेति नित्यसमासः ॥ सर्वलिंगता च ॥ आचार्यं प्रगत ॥ अत्यादयः क्रांताद्यर्थे
द्वितीयये ति समासः ॥ खट्वां प्रयाति ॥ क्रांता ॥ पूर्ववत् ॥ यत्नमुत्कृष्टनप्रगत आचार्यो स्या ॥ इति विग्रहदर्श
नं कृतं ॥ अक्रांतिकः खइत्यत्र आदिण्यो धातुजस्य वक्रश्रीहि वचोत्तरपदलोपः इति वार्त्तिकमुपलक्षणं ॥ तद्धितस्य ॥ त
मयोरपि वक्रश्रीहि विषयत्वात् ॥ अत्र चतु तु रुप त्वात् ॥ वक्रश्रीहिरदिग्ताम्ना मित्यनेन गतार्थत्वाच्च ॥ एवंप्रा

ताः प्राद्यलंप्राप्तापन्नपूर्वाः परोपगाः ॥ तद्धितार्थे द्विगुः संख्यासर्वनामतदं ॥४३॥

मौ जीविक ॥ अप्राप्तजीविकः ॥ अलं जीविकायै ॥ अलं जीविकः अस्मादेव ज्ञापकात्समासः ॥ तद्धितार्थे योत्त
॥ सवाच्यलिंगः ॥ पंचसु कपालेषु संस्कृतः ॥ पंचकपालः पंचकपाला ॥ संख्यापूर्वो द्विगुः ॥ संस्कृतं भक्ष्याः इत्यण् राम
॥ द्विगोर्लुगनपत्ये इत्यणो लुक् ॥ संख्या सर्वनामानि च संख्या सर्वनामानि तासु आद्याः वाच्यलिंगाः एक एका एकं द्वि १२९
द्वौ त्रयः तिस्रः त्रीणि ॥ चत्वारः ॥ चतस्रः चत्वारि ॥ बहवो च ॥ बह्व्यो ॥ बहूनि ॥ सर्वः सर्वा सर्वं मित्यादि ॥ ऊनत्रय ॥ ऊन
त्रीणि ॥ परमसर्वा परमसर्वं ॥४३॥ ॥

बहुव्रीहिसमासः वाच्यलिंगः स्यात् ॥ बहुधनः बहुधना । बहुधनं ॥ अन्यदिग्नाम्नामिति किं ॥ उत्तरपूर्वा दिग्नामान्यंत
रालेइति बहुव्रीहिः ॥ गुराद्यव्यक्तिमाणां योगउपाधिनिमित्तं येषां ते ॥ शुक्लशाटी शुक्लपटः ॥ शुक्लं वस्त्रं ॥ दंडिनू
॥ पाचिका । पाचकः पाचकं ॥ ४४ ॥ कर्तरि कृदित्यादिना विहिताः ॥ असंज्ञायां तृतीय इति वाच्यलिंगात् ॥ कर्ता
कर्त्री । कर्तृ । कुंभकारः कुंभकार ॥ कुंभकारी ॥ संज्ञायां धनंजयः ॥ कृत्या ॥ कर्तरि ॥ भव्या भव्यं ॥ भव्या गे
येति कर्तरि यत् कर्मणि रापतत् ॥ कार्यः ॥ कार्या कार्यं ॥ कर्तरि त्यादि किं भवितव्यं ॥ असंज्ञायामित्येवाभि

बहुव्रीहिरादिग्नाम्नामुन्नेयंत उदाहृतं ॥ गुराद्यव्यक्तिमायोगोपाधयः परगामिनः ॥ ४४ ॥ कृ
तः कर्तर्यसंज्ञायां कृत्याः कर्तरि कर्मणि ॥ अरणाद्यं तास्तेन रक्ताद्यर्थेनानार्थभेदकाः ॥ ४५ ॥

धौनर ॥ मनुष्यः ॥ तेन रक्तं रागा दित्याद्यर्थे विहितास्ये अरणाद्यंताः तास्ते नानार्थानां भेदका विशेषणानि ॥
नानार्थभेदका विशेष्याणां ते वाच्यलिंगाः स्युः कौसुमी शाटी ॥ कौसुमपटः ॥ जाह्निकं ॥ कृत्तिकाभिर्युक्ताका
र्त्तिकी ॥ वसिष्ठेन दृष्टं वासिष्ठं साम ॥ वसिष्ठेन दृष्टो मंत्र ॥ वासिष्ठं सूक्तं ॥ प्रजापतिना प्रोक्तः प्राजापत्यः ॥ ४५ ॥

ल.क.टी. १३० ष्णांताः षट् ॥ उति चेति सूत्राभ्यां कृतषट्संज्ञाः युष्मदस्मदी तिङंतमव्ययानि च त्रिषु लिंगेषु समानि ॥ लिंगकृतविशेषा
भावात् ॥ त्रिष्वित्यधिकारे त्रिषु समा इति लिंगसंबंधाभावेन समानत्व प्रतिपादनार्थं पूर्वं हि लिंगवत्वं प्रतिपादितं ॥
पंच नराः ॥ पंच नार्यः पंच फलानि ॥ षट् स्त्रियः ॥ षट् नराः ॥ षट् कुलानि ॥ कति पुरुषाः कति स्त्रियः ॥ कति कुला
नि ॥ त्वं स्त्री ॥ त्वं पुरुषः ॥ त्वं फलं ॥ एवमहमपि ॥ स्त्री पचति ॥ पुरुषः पचति ॥ कुलं पचति ॥ उच्चैः प्रासादः ॥ उच्चैः
शाला ॥ उच्चैर्गृहं ॥ यत्तु मुकुटः षट्संज्ञकस्यान्तर्गतत्वाभावात् ॥ तेषां संख्या कार्ये निर्वादाय पाणिनिना स्पष्टा

षट्संज्ञकास्त्रिषु समाः युष्मदस्मत्तिङव्ययं ॥ परं विरोधे शेषे वक्ष्ये [illegible]

र्थे संख्यासंज्ञा [illegible] हि सा न तु सकललिंगधारणे न ॥ किंच ॥ संख्या सर्वनाम्नां लिंगत्रययोगः प्रतिपाद्यते ॥ षट्संज्ञादी
नां तु लिंगत्रयराहित्यमतः कथं तेनास्य गतार्थता ॥ लिंगकृतविशेषरहिता इत्यर्थः ॥ इति स्वयमेव व्याख्यातं ॥ न चेदं राम
संख्यादिषु संभवतीति कथं गतार्थता ॥ लिंगविधायकवचनविरोधमतिपरं वचनं ग्राह्यं ॥ यथा स्त्रियामीप् ॥ ठिरमे १३०
काजित्यस्माच्च कारात् धीः ॥ ततः कर्तरि संज्ञायामित्यस्य वकारः ॥ कर्त्रा पाचकः ॥ ॥ ॥

अ॰ टी॰ १३१ नीलूरित्यादावपि भयप्रसंगेकरत्वान्वाऽगतो भवति ॥ मुकुटस्तु क्षुरपर्यायाः पुंस्त्वइत्यस्य विषयो नेक्षतो राज्ञः ॥
अचकमसिमुर्त्तं तंक्लीवइत्यस्य विषयः स्त्रोजो यशः ॥ इहो भयंप्राप्नोतिरह्न ॥ परत्वात्तु क्लीवमेत्युक्तं जहार ॥
॥ तन्न ॥ विशेषेयं घवाधितइत्यनेनाातस्यात्वान्त ॥ क्षुर पर्यायाः पुंस्त्विइत्यस्य पातुरन्तमीइतिनिर्दिशस्यैवा
पवादत्वात ॥ उत्सर्गापवादभिन्नविरोधप्रदर्शनस्यैवचित्यात ॥ शेषमिदमनुक्तशिष्टानां प्रयोगाज्ज्ञातव्यंाय
याचालनीतितउस्तुमानित्तु क्रमदि मिहासितउपविरिवचनंभवतीति भाष्यप्रयोगात्पुंसकमपिवा

॥ इति लिंगादिसंग्रहवर्गः ॥ ॥ इत्यमरसिंहकृतौ नामलिंगानुशासने ॥
संख्यासामान्यकांडस्तृतीयः सांगएव समर्थितः ॥ ॥ शुभंमस्तु ॥

ध्यं तथा ॥ ताटंकस्तु इत्याचार्यप्रयोगात् ताटंकशब्दस्य पुंस्त्वं ॥ यथावा कलिकाकोरकः पुमान् इति कोरकं कोर राम
कानीतिमाघप्रयोगान्नपुंसकत्वमपियत्तु गोधामोटइत्युदाहृतवान्मुकुटः ॥ तन्न ॥ अत्राचूडइतिनमित्तु १३१
लिंनतयोगत्वात् ॥ ॥ इत्यमरसिंहस्यव्याख्यासुधाटीकासमाप्ता ॥ ॥ इत्यमरकोशसमाप्तं ॥ ॥ ॥